2. ULUSLARARASI RATING ACADEMY KONGRESİ

UMUT

BİLDİRİLER

19 / 20 / 21 NİSAN April 2018

ÇANAKKALE TÜRKİYE

KEPEZ BELEDİYESİ 1992

HOPE

2.INTERNATIONAL RATING ACADEMY CONGRESS

PROCEEDINGS

RATING ACADEMY CONGRESS

ISBN 978-605-68867-3-7

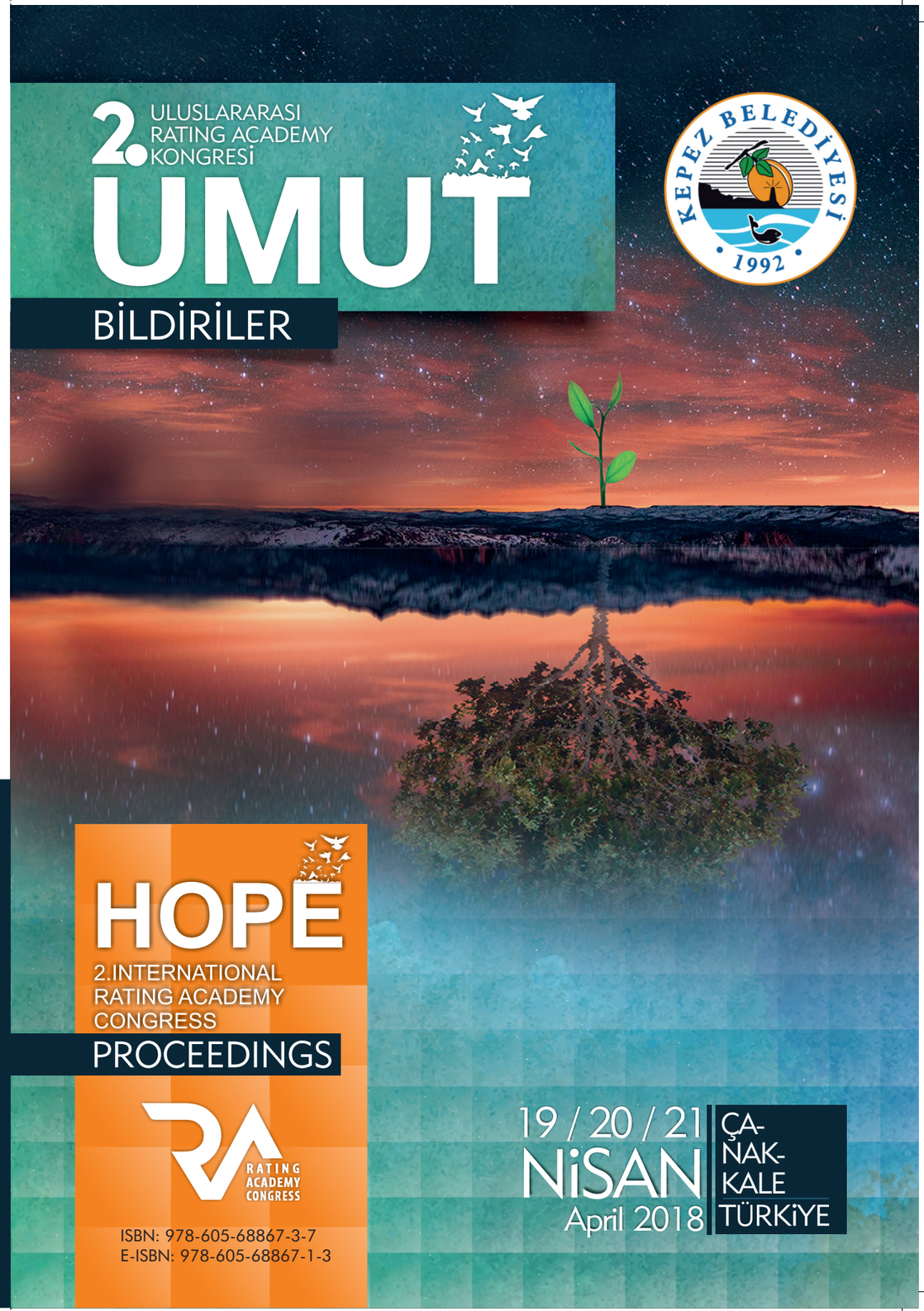
UMUT 2.ULUSLARARASI RATING ACADEMY KONGRESİ

HOPE 2. INTERNATIONAL RATING ACADEMY CONGRESS

BİLDİRİLER

PROCEEDINGS

KEPEZ BELEDİYESİ 1992

2. ULUSLARARASI RATING ACADEMY KONGRESİ

UMUT

BİLDİRİLER

KEPEZ BELEDİYESİ 1992

HOPE

2.INTERNATIONAL RATING ACADEMY CONGRESS

PROCEEDINGS

RATING ACADEMY CONGRESS

ISBN: 978-605-68867-3-7
E-ISBN: 978-605-68867-1-3

19 / 20 / 21 NİSAN April 2018

ÇANAKKALE TÜRKİYE

II. Uluslararası Rating Academy Kongresi: UMUT

II. International Rating Academy Congress on HOPE

BİLDİRİLER / *PROCEEDINGS*

19-20-21 Nisan / April 2018

Çanakkale / Türkiye

Editörler / Editors

Doç. Dr. Özge UYSAL ŞAHİN & Dr. Öğr. Üyesi Nilay KÖLEOĞLU

Almanca Dil Editörü / German Language Editor

Dr. Oktay SAYDAM

Rating Academy Yayınları

2018

Bu kitabın basım, yayın ve satış hakları *Rating Academy Ar-Ge Yazılım Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Ve Organizasyon Ticaret Ltd. Şti'*ne aittir. Bütün hakları saklıdır. Kitabın tümü, bölüm/bölümleri *Rating Academy Ar-Ge Yazılım Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Ve Organizasyon Ticaret Ltd. Şti'nin izni olmadan elektronik, optik, mekanik veya diğer yollarla çoğaltılamaz, dağıtılamaz, basılamaz ve bilgisayar ortamında tutulamaz.*

Bu kitapta yayınlanan yazıların tüm sorumluluğu yazar(lar)a aittir.

II. Uluslararası Rating Academy Kongresi: UMUT

BİLDİRİLER

Editörler :

Doç. Dr. Özge UYSAL ŞAHİN

Dr. Öğr. Üyesi Nilay KÖLEOĞLU

Almanca Dil Editörü

Dr. Oktay SAYDAM

© Rating Academy Ar-Ge Yazılım Yayıncılık Eğitim Danışmanlık ve Organizasyon Tic.Ltd. Şti.

ÇOMÜ Teknoparkı, Sarıcaeli Yerleşkesi No: 276 D-I, Merkez-Çanakkale / TÜRKİYE
Tel : (+90) 555 477 00 66
Web: : https://www.ratingacademy.com.tr/
E-mail: info@ratingacademy.com.tr

Sertifika No: 35534

ISBN: 978-605-68867-3-7

E-ISBN: 978-605-68867-1-3

1. Baskı: Kasım 2018 (Elektronik Basım Ekim 2018)

KONGRE EŞ BAŞKANLARI / CO-CHAIRMEN

Doç. Dr. Mehmet ŞAHİN
Rating Academy Genel Müdürü

Dr. Ömer Faruk MUTAN
Kepez Belediye Başkanı

DANIŞMA KURULU / ADVISORY BOARD

KULA, Onur Bilge (Prof. Dr., Hacettepe University / TURKEY)

KARTOZIA, Alexander (Prof. Dr , Ivane Javakhishili Tbilisi State University Gürcistan & Europa Universitaet Viadrina Frankfurt/Oder / GERMANY)

MORİNA, İrfan (Prof. Dr., Prishtine University / KOSOVO)

KARATAŞ-ÖZKAN, Mine (Prof. Dr.,The University of Southampton / ENGLAND)

MITREVA, Elizabeta (Dr., Goce Delcev University, REPUBLIC OF MACEDONIA)

OGANOVA, Elena (Prof. Dr., Moscow State University, RUSSIA)

STANEK, Kamila Barbara (Assist. Prof. Dr., The University of Warsaw / POLAND)

UYSAL ŞAHİN, Özge (Assoc. Prof. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart University / TURKEY)

ŞAHİN, Mehmet (Assoc. Prof. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart University / TURKEY)

YAYINTAŞ, Özlem (Assoc. Prof. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart University / TURKEY)

KÖLEOĞLU, Nilay (Assist. Prof. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart University / TURKEY)

ISPOVA, Nesrin Osmanova (Assoc. Prof. Dr., Institute for Balkan Studies / BULGARIA)

BİLİM KURULU / SCIENTIFIC BOARD

KULA, Onur Bilge (Prof. Dr., Hacettepe University / TURKEY) Başkan **/ Chairman**

AHMED, Oktay (Prof. Dr., Cyril & Methodius University in Skopje / MACEDONIA)

AKBULAEV, Nurkhodzha (Dr. Azerbaijan State University of Economics in Bakü / AZERBAIJAN)

AKDEDE, Sacit Hadi (Prof. Dr., Adnan Menderes University / TURKEY)

AKDEMİR, Nuray Taştan (Assoc. Prof. Dr., Kırıkkale University / TURKEY)

AKDOĞAN, Muzaffer (Assist. Prof. Dr., Sağlık Bilimleri Üniversitesi / TURKEY)

AKPINAR, Nevide (Prof. Dr., Muğla University / TURKEY)

AKTULUM, Kubilay (Prof. Dr., Hacettepe University / TURKEY)

ALÇIN, Sinan (Prof. Dr., Kültür University / TURKEY)

ALİYEV, Rovshan, (Assoc. Prof. Dr. Bakü State University / AZERBAIJAN)

AL-RAWAD, Mahmaod (Dr., Al Hussein Bin Talal University, JORDAN)

ALSON, Jollie N. (Dr., University of Perpetual Help System DALTA, PHILIPPINES)

ANANTH, Christo (Dr., Francis Xavier Engineering College / INDIA)

ARIKLI, Güven (Assist. Prof. Dr. , Girne American University / North Cyprus)

ASUDE TUNCA, Elif (Assoc. Prof. Dr., European University of Lefke / NORTH CYPRUS TURKISH REPUBLIC)

AWANG, Amran (Prof. Dr., Univesiti Teknologi MARA, MALAYSIA)

AYDIN, Gülnur (Assist Prof.Dr., Adnan Menderes University /TURKEY)

AYDIN, Neşet (Prof. Dr. , Canakkale Onsekiz Mart University / TURKEY)

AYDIN KILIÇ, Esra (Assist. Prof. Dr. , European University of Lefke / NORTH CYPRUS TURKISH REPUBLIC)

AYKUT, Ksenija (Prof. Dr., University of Belgrade / SERBIA)

BARDAKÇI TOSUN, Serpil (Assist. Prof. Dr., Alanya Alaaddin Keykubat University / TURKEY)

BAYAT, Nihat (Assoc. Prof. Dr., Akdeniz University / TURKEY)

BEHRAMOĞLU, Ataol (Prof. Dr., Istanbul Aydın University / TURKEY)

BERKSOY, Turgay (Prof. Dr., Marmara University / TURKEY)

BİRKİYE, Selen Konrad (Assoc. Prof. Dr., Turkish State Theatres TURKEY)

BUGIULESCU, Marian (Dr., Valahia University, ROMANIA)

BURLUTSKI, Sergii (Prof. Dr., Odessa National Economic University, UKRAINE)

CAFEROVA, Hilale, (Assoc. Prof. Dr. Azerbaijan Academy of Sciences, Institute of Control Systems/ AZERBAIJAN)

CANHASI, Suzan (Assoc. Prof. Dr., Prishtine University / KOSOVO)

CEROVIC, Slobodan (Prof. Dr., Singidunum University, SERBIA)

ÇAUSEVIÇ, Ekrem (Prof. Dr., Zagreb University/ CROATIA)

DAVUN, Banu (Assist. Prof. Dr., Aksaray University / TURKEY)

DELİCE, Hacı İbrahim (Prof. Dr., Bartın University / TURKEY)

DEMIR, İbrahim (Dr., University of South Carolina / USA)

EKBEROV, Şahin, (Dr. Azerbaijan State University of Economics in Bakü / AZERBAIJAN)

ERBAY, Hasan (Prof. Dr. , Afyon Kocatepe University / TURKEY)

ESİ, Ayhan (Prof. Dr., Adıyaman University / TURKEY)

FASLI, Enis (Dr., European University of Lefke / NORTH CYPRUS TURKISH REPUBLIC)

FILAN, Kerima (Prof. Dr. , Sarajevo University / BOSNIA AND HERZEGOVINA)

FIRINCI ORMAN, Türkan (Assist. Prof. Dr., Başkent University / TURKEY)

GÖKTEPE, Ayhan (Prof. Dr. , Selçuk University / TURKEY)

GÜMÜŞ, Adnan (Prof. Dr., Çukurova University / TURKEY)

HAMZADAYI, Ergün (Assoc. Prof. Dr., Gaziantep University / TURKEY)

HANNANOĞLU, Feda Rehimov, (Prof.Dr. , Bakü State University, / AZERBAIJAN)

HESS- LÜTTİCH, Ernest (Prof. Dr., Technische Universitaet Barlin / GERMANY)

ILIK, Goran (Dr., University of St. Clement of Ohrid – Bitola / MACEDONIA)

ISPOVA, Nesrin Osmanova (Assoc. Prof. Dr., Institute for Balkan Studies / BULGARIA)

IŞIK ŞEN, Vildan (Assist. Prof. Dr., Düzce University / TURKEY)

IŞIKTAŞ, Serdal (Dr., The Cyprus Health and Social Sciences University / North Cyprus)

İSMAİLİ, Adnan (Prof. Dr., Tetova State University / MACEDONIA)

İŞÇEN, İsmail (Prof. Dr., Mersin University / TURKEY)

JABLE, Ergin (Assoc. Prof. Dr., Prishtine University / KOSOVO)

KALMIŞ, Halis (Assoc. Prof. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart University / TURKEY)

KANA, Fatih (Assist. Prof. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart University / TURKEY)

KARAYEL GÖKKAYA, Evren (Assoc. Prof. Dr. , Çanakkale Onsekiz

KARGI, Veli (Prof. Dr., Mersin University / TURKEY)

KARTOZIA, Alexander (Prof. Dr. , Ivane Javakhishili Tbilisi State University Gürcistan & Europa Universitaet Viadrina Frankfurt/Oder / GERMANY)

KIM, Oleksii (Dr., Karazin Kharkiv National University / UKRAINE)

KOÇANCI, Mustafa (Assist. Prof. Dr., Akdeniz University / TURKEY)

KORUKÇU, Melih (Assoc. Prof. Dr., Istanbul Aydın University / TURKEY)

KÖLEOĞLU, Nilay (Assist. Prof. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart University / TURKEY)

KUŞ, Zafer (Assoc. Prof. Dr., Ahi Evran University / TURKEY)

KWON, Seung Hyuk (Dr., Korea National University Of Education / SOUTH KOREA

KWON, Yong Ju (Prof. Dr., Korea National University of Education / SOUTH KORE

MEMMEDLİ, Elşen (Dr. Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi / AZERBAIJAN)

MEMMEDOV, Aqil, (Dr. Azerbaijan State University of Economics in Bakü / AZERBAIJAN)

MITREVA, Elizabeta (Dr., Goce Delcev University, REPUBLIC OF MACEDONIA)

MORİNA, İrfan (Prof. Dr., Prishtine University / KOSOVO)

MUHAXHERI, Nuran Malta (Assist. Prof. Dr., Prishtine University / KOSOVO)

NAMAL, Mete Kaan (Assist. Prof. Dr., Akdeniz University / TURKEY)

NAYDENOVA, Nikolina (Assoc. Prof.Dr., Trakia University, BULGARIA)

OGANOVA, Elena (Prof. Dr., Moscow State University, RUSSIA)

OKUMUŞ, Halide (Assoc. Prof. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart University / TURKEY)

ÖNER, Ertuğ (Prof.Dr., Ege University / TURKEY)

ÖZUĞURLU, H. Yasemin (Assoc. Prof. Dr. , Mersin University / TURKEY)

PEHLİVAN, Hakan (Prof. Dr., Erciyes University / TURKEY)

PORTAKALCI, Mustafa (Dr., European University of Lefke / NORTH CYPRUS TURKISH REPUBLIC)

ROUBAIE, Amer Al, (Prof. Dr., Ahlia University, BAHRAIN)

RUGGIERO, Christian (Dr., Sapienza University in Rome, ITALY)

RUGOVA, Lindite (Assoc. Prof. Dr., Prishtine University / KOSOVO)

SAKALLI, Cemal (Prof. Dr., Mersin University / TURKEY)

SALİHOVA, Südabe, (Assoc. Prof. Dr., Azerbaijan State University of Economics in Bakü / AZERBAIJAN)

SHAH, Mumtaz Hussain (Assist. Prof.Dr., University of Peshawar / PAKISTAN)

STANEK, Kamila Barbara (Assist. Prof. Dr., The University of Warsaw / POLAND)

ŞAHİN, Özge Uysal (Assoc. Prof. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart University / TURKEY)

ŞAHİN, Mehmet (Assoc. Prof. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart University / TURKEY)

ŞEKKELİ, Zümrüt Hatice ((Assist. Prof. Dr., Kahramanmaraş Sütçü İmam University / TURKEY)

TASNADI, Edit (Prof. Dr., Eötvös Lorand University / HUNGARY)

TEODOSIJEVİC, Mirjana (Prof. Dr.,University of Belgrade / SERBIA)

UROŠEVIĆ, Snežana (Prof. Dr., Technical Faculty in Bor, SERBIA)

VARDAR, Serdar (Prof. Dr. , İzmir Katip Çelebi University / TURKEY)

WEYDT, Harald (Prof. Dr., Europa Universitaet Viadrina Frankfurt/Oder / GERMANY)

XHANARI LATIFI, Lindita (Prof. Dr. , Tiran University / ALBANIA)

YAYINTAŞ, Özlem (Assoc. Prof. Dr. , Çanakkale Onsekiz Mart University / TURKEY)

YENER, Göksun (Assist. Prof.Dr., Nevşehir Haci Bektaş Veli University /TURKEY)

YILMAZ, Güneş (Assoc. Prof. Dr. , Alanya Alaaddin Keykubat University / TURKEY)

YILMAZ, Selehattin (Prof. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart University / TURKEY)
YUMARMA, Andreas (Dr., President University / INDONESIA)
ZINCHENKO, Lyudmila (Prof. Dr., Bauman Moscow State Technical University, RUSSIA)

ORGANİZASYON KURULU / ORGANIZING COMMITTIE

Dr. Özge UYSAL ŞAHİN

Okutman Cumali YAŞAR

Doç. Dr. Özlem YAYINTAŞ

Doç. Dr. Nilay KÖLEOĞLU

Eşref KOÇ (Kepez Belediyesi Başkan Yardımcısı)

Bahar ATAN EROL (Kepez Belediyesi Yazı İşleri Müdür Vekili)

II. Uluslararası Rating Academy Kongresi: UMUT

II. International Rating Academy Congress on HOPE

BİLDİRİLER / *PROCEEDINGS*

İÇİNDEKİLER / CONTENT

HETJENS MÜZESİ – ALMAN SERAMİK MÜZESİ

Halide OKUMUŞ…… *1*

19. YÜZYILA KADAR RESİM – FOTOĞRAF İLİŞKİSİ

Deniz GÖKDUMAN…… *23*

SANATSAL ORGANİK MÜREKKEP ÜRETİMİ

Kerem İŞCANOĞLU…… *47*

GEOMETRİNİN SANAT ESERİ ÜRETİMİNDE YARATICILIĞA ETKİSİNE BİR ÖRNEK, "EVİRE ÇEVİRE" HEYKEL SERGİSİ

M. Berrin KAYMAN KARAGÜL…… *55*

UMUDUN SEMBOLÜ OLARAK İKONOGRAFİDE VE SANATTA DENİZCİ ÇIPASI

Vildan IŞIK ŞEN …… *65*

EPİSTEMOLOJİK BİR PROBLEM OLARAK SANAT ESERİ

Fatih BALCI…… *71*

ROMANTİK RESİMDE UMUT ÜLKÜSÜ

Erdal KARA…… *85*

KÜRESELLEŞME VE GELİR DAĞILIMI

Veli KARGI…… *95*

SOSYO-EKONOMİK KALKINMA AÇISINDAN KAMU SEKTÖRÜ BİLGİSİNİN ÖNEMİ: TÜRKİYE ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Özge UYSAL ŞAHİN…….. *101*

SOCIAL ECONOMY ENTERPRISES IN CONTEXT OF "SUSTAINABLE AND INCLUSIVE DEVELOPMENT PARADIGM": EU SAMPLE

Neslihan ÇELİK..... *117*

TÜKETİCİLERİN ONLİNE SATIN ALMA DAVRANIŞLARINI ETKİLEYEN FAKTÖRLER: GÖKÇEADA ÖRNEĞİ

Yağmur AKARSU & Nur DİLBAZ ALACAHAN……. *131*

KRİPTO PARANIN VERGİLENDİRİLMESİ FİKRİNİN MALİ YÖNDEN DEĞERLENDİRİLMESİ

Hamdi Furkan GÜNAY & Veli KARGI…….. *147*

PERFORMANS MUHASEBESİ VE KAMUDA PERFORMANS DENETİMİ VE RAPORLANMASI

Halis KALMIŞ…… *161*

İŞ KAZALARININ LOG LİNEER MODELLER İLE İNCELENMESİ

Aysen ŞİMŞEK KANDEMİR & Mustafa ŞİMŞEK……. *171*

TÜKETİCİ SOSYALLEŞMESİ İLE DAVRANIŞSAL NİYET İLİŞKİSİ

Hale ÇOLAKOĞLU & Nilay KÖLEOĞLU…… *179*

OTİZMLİ BİR ÇOCUĞUN NOTA ÖĞRENME BECERİLERİ ÜZERİNDE RENKLERLE NOTA ÖĞRETİMİNİN ETKİSİ

Begüm AYTEMUR…… *199*

THE CHALLENGES OF TEACHING PRACTICE OF UNDERGRADUATE MATHEMATICS STUDENTS

Hülya YILDIRIM…….. *213*

EARLY EDUCATION AND CHILDREN'S LITERATURE IN KYRGYZSTAN.

Zyinat ESENALIEVA…… *223*

BEŞİNCİ SINIF TÜRKÇE DERS KİTABINDAKİ METİNLERDE UMUT
Gülnur AYDIN & Selcen AYDOĞAN..... *229*

STUDENTS' UNDERSTANDING OF GAS CONCEPTS
Ela Ayşe KÖKSAL..... *243*

YUVA | HOMEADLI TİYATRO OYUNUNDA UMUT VE GÖÇ KAVRAMLARI
Münip Melih KORUKÇU..... *265*

YEREL DEĞERLERİN SANATTA ESİN KAYNAĞI OLARAK KULLANIMINA BİR ÖRNEK: TROİA SERGİSİ
M. Fatih KARAGÜL..... *271*

JOHN BERGER VE UMUT
Derya AYDOĞDU..... *281*

WIRELESS SYSTEM FOR TEMPERATURE MONITORING IN A VOLCANIC AREA BY USING ZIGBEE TECHNOLOGY: INITIAL CONCEPTS AND PROJECT
Ramiro Sebastian VARGAS & Lourdes RUIZ & Maria Cristina Navas LEMA & Mustahsan SHUAIB *293*

SMARTPHONE SECURITY AWARENESS AND PRACTICES OF USERS IN ALBANIA
Esmeralda KADËNA..... *301*

EUROPEAN TEMPUS TATU PROJECT AND WIRESHARK SOFTWARE IN INDUSTRIAL NETWORKS DATA TRANSFERPROTOCOLS STUDYING AND ANALYZING
Vladlen SHAPO..... *315*

UMUDUN ÖLÇÜMÜ- FACEBOOK KULLANICILARI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA
Nilsun SARIYER & Muammer CEYLAN..... *323*

GASTRONOMİDEKİ UMUT: BİR SOSYAL GİRİŞİMCİLİK ÖRNEĞİ OLARAK HAYATA SARIL LOKANTASI
Onur ÖZDEN & Serdar SÜNNETÇİOĞLU & Ferah ÖZKÖK..... *333*

VATANDAŞ ODAKLI BELEDİYECİLİK UYGULAMALARI: KEPEZ (ÇANAKKALE) BELEDİYESİ ÖRNEĞİ

Özge UYSAL ŞAHİN & Mehmet ŞAHİN……. *345*

KLASİK CEZA ADALET ANLAYIŞININ FELSEFİ KÖKENLERİ: ELEŞTİREL BİR DEĞERLENDİRME

Gökhan GÖKULU…….. *365*

GAZETECİLİKTE YENİ YÖNELİMLER: VERİ GAZETECİLİĞİ

Serhat ÇOBAN……. *371*

GAZETECİLİK EĞİTİMİNDE KİTLESEL AÇIK ÇEVRİMİÇİ KURSLAR

Serhat ÇOBAN…….. *377*

KÜLTÜREL MİRAS VE DEĞERLENDİRME YÖNTEMLERİ

Ayhan GÖKTEPE & Hilal KIVANÇ…… *385*

REKREASYON FAALİYETLERİNİN EV HANIMLARIMLARININ UMUT VE MUTLULUK DÜZEYLERİNE ETKİSİNİN İNCELENMESİ

Sultan GÜÇLÜ & Yasemin DELİBAŞ & Ayşe Nur ÇETİN……. *391*

EVALUATION OF SWELLING PROPERTIES OF POLY (ACRYLIC ACID)/ZR-PILLARED K10 SUPERABSORBENT HYDROGEL

Zehra MOLU……. *399*

IMAGE PROCESSING TECHNIQUE FOR PRECISE MEASUREMENT OF THE E/M RATIO

Ali GELİR & Ilgım PEKACAR & Merve KOCAMAN…….. *409*

A RULE OF THUMB TO DETERMINETHE LOCATION OF WI-FI MODULE ON PLASTIC OR METAL CHASSIS

Alper ÖZEL & Meriç DÖNER…….. *419*

METALİK VE METALİK OLMAYAN MİNERALLERİN OECD ÜLKELERİNDE KARŞILAŞTIRILMASI

Ece SİMOOĞLU SARI & Aysen ŞİMŞEK KANDEMİR…… *431*

BATI TİPİ KLASİK MUHAFAZAKÂR DÜŞÜNCEDE BİR UMUT OLARAK SÜREKLİLİK ANLAYIŞI

Yusuf YILDIRIM…….. *437*

A PREDECESSOR OF THE 2ND WORLD WAR DURING ATATÜRK'S ERA AND A HISTORY OF CREATION OF AN AMERICAN CAMP: US CHIEF OF STAFF'S TURKEY VISIT & RAMIFICATIONS TO THE PRESENT

İbrahim YORGUN…… *441*

AKSARAY İLİ SEMERCİLİK SANATI

Semra KILIÇ KARATAY…… *447*

GELENEKSEL ANADOLU DOKUMALARINDA UMUDU SİMGELEYEN YANIŞLAR (UMUDU DOKUMAK)

Naile Rengin OYMAN…… *455*

"UMUT" TELKİN EDEN HÜSN-İ HAT LEVHALARI

Ayşe TANRIVER CELASİN…….. *467*

HISTOPATHOLOGICAL CHANGES IN THE STOMACH TISSUE OF RATS FED WITH CARPET SHELL CLAM (TAPES DECUSSATUS)

Aslı MURATLI & Mehmet Rıza GEZEN…….. *481*

HISTOPATHOLOGICAL CHANGES IN THE STOMACH TISSUE OF RATS FED WITH MUSSEL (MYTILUS GALLOPROVINCIALIS)

Aslı MURATLI & Mehmet Rıza GEZEN…….. *489*

GAMMA DEMİR OKSİT (γ-Fe2O3) NANOPARTİKÜLLERİNİN GÖKKUŞAĞI ALABALIKLARINDAKİ (ONCORHYNCHUS MYKİSS) BAZI TOKSİK ETKİLERİ VE BİRİKİMİNİN ARAŞTIRILMASI

Mert GÜRKAN & Selin ERTÜRK GÜRKAN & Fatma Selin BASKIN…… *497*

SITTING AS A HEALTH PROBLEM: APPROACHES AND THE REVIEW ON DESIGNS

Pınar ÖZTÜRK DEMİRTAŞ…… *511*

DOĞUMHANELERDE ERGONOMİK RİSKLER VE TEHLİKELERİN SAPTANMASI

Ayten DİNÇ & Ayşin AŞKIN…… *521*

BİR UMUT YOLCULUĞUNUN İNCELENMESİ: SİGARAYI BIRAKMADA BAŞARISIZ DENEMELER

Hülya ERTEKİN & Yusuf Haydar ERTEKİN…… *529*

GEDİZ DELTASI PALEOCOĞRAFYASINDA PANAZTEPE'NİN LİMANINI BULMA UMUDU

Ertuğ ÖNER & Serdar VARDAR…… *535*

KAŞ ÇEVRESİNDE PALEOCOĞRAFYA ARAŞTIRMALARI VE KYANEAI-AVŞAR TEPE ANTİK YERLEŞMELERİNİN JEOARKEOLOJİK PROBLEMLERİ

Ertuğ ÖNER & Serdar VARDAR…… *551*

PEKİN 2017 KUŞAK VE YOL FORUMU'NUN ARDINDAN; TÜRKİYE AÇISINDAN BİR DEĞERLENDİRME

Bülent GÜNER…… *573*

SPORDA CİNSİYET EŞİTLİĞİ

Lale ORTA…… *579*

EVLİ, MUTLU, UMUTLU

Sultan GÜÇLÜ & Ayşe Nur ÇETİN & Öğrenci Yasemin DELİBAŞ…… *587*

MÜZİK ÖĞRETMENİ ADAYLARININ BİREYSEL ÇALGI DERSİNE YÖNELİK GÖRÜŞLERİ

Begüm AYTEMUR…… *595*

BETONARME KİRİŞLERDE HELEZONİK BİÇİMLİ ETRİYE UYGULAMASININ SONLU ELEMANLAR YÖNTEMİ İLE İNCELENMESİ

İslam Enes KAHRAMAN…… *601*

PARADIPLOMACY AS NEW AND PERSPECTIVE ACTIVITY OF SUBNATIONAL ACTORS

Makashev Zh.K.,…… *613*

DUYGUSAL EMEK TURİZM ÇALIŞANLARININ YABANCILAŞMASININ SORUMLUSU OLABİLİR Mİ?

Zeylan KURT & Bahattin HAMARAT & Murat GÜMÜŞ…….. *617*

SÖZLÜKÇÜLÜK İLKELERİNE GÖRE 20.YY ÖNCESİ VE SONRASI SÖZLÜK ÖRNEKLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Ebru KARAMAN…… *635*

ÇANAKKALE İLİNDE SAĞILAN KOYUN SAYISI, SÜT ÜRETİMİ, DOLAR KURU VE ALTIN FİYATI İLİŞKİSİ: ARDL BOUND TESTİ YAKLAŞIMI

Şenol ÇELİK & Turgay ŞENGÜL & Bünyamin SÖĞÜT & Hakan İNCİ & Ömer ŞENGÜL…….. *647*

TÜRKİYE'DE KEÇİ SAYISI, KEÇİ SÜTÜ ÜRETİMİ VE DOLAR KURU İLİŞKİSİNİN BOUND TESTİ İLE BELİRLENMESİ

Şenol ÇELİK & Turgay ŞENGÜL & Bünyamin SÖĞÜT & Yusuf ŞENGÜL& Hakan İNCİ …… *655*

TAKI TASARIMINDA UMUT VERİCİ BİR MALZEME: PORSELEN

Nevin EFE & M.Fatih KARAGÜL…….. *663*

BETANİN'İN HELA HÜCRE HATTI ÜZERİNDEKİ SİTOTOKSİK ETKİSİ

Özlem EROL TINAZTEPE & Hülya KADIOĞLU …… *675*

REMOVAL OF OCHRATOXIN A FROM RED WINE BY USING RED KIDNEY BEAN PEEL

Zehra MOLU…… *683*

PERSPECTIVES OF THE MANAGERS IN THE TELECOMMUNICATION SECTOR ON CUSTOMER LOYALTY

Hilal CELİK & Murat GÜLER…… *695*

ULUSLARARASI MATEMATİK VE FEN EĞİLİMLERİ ARAŞTIRMA (TIMSS) SINAVININ OPTİMAL ÖLÇEKLEME TEKNİKLERİ İLE ANALİZİ

Çiğdem ARICIGİL ÇİLAN & Engin KARAMAN…… *709*

HETJENS MÜZESİ – ALMAN SERAMİK MÜZESİ

Dr. Öğr. Üyesi Halide OKUMUŞ

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi,
Geleneksel Türk Sanatları Bölümü, Çanakkale/TÜRKİYE,
E-mail: halideokumus@yahoo.com

ÖZET

Müzeler toplumların belleğinin korunduğu, paylaşıldığı ve gelecek kuşaklara aktarıldığı mekanlardır. Müzelerde, geçmişten günümüze izlerin takibinde en önemli bilgi kaynaklarından biri seramiktir. Günümüzde seramik dahil her alandan arkeolojik buluntularla, geleneksel ve çağdaş eserlerin sergilendiği müzeler olduğu gibi, koleksiyonlarını sadece seramiğin oluşturduğu müzeler de bulunmaktadır. Bunlar, yerel, bölgesel ya da dünya geleneksel seramiğine dayalı koleksiyonlarının yanında çağdaş seramiklere de yer vermektedirler.

Bu çalışmada; koleksiyonları yerel, bölgesel ya da genel seramiklerden oluşan seramik müzelerine örnek olmaları bakımından; koleksiyonu yerel Frechen Sermiklerine dayanan Seramik Müzesi Keramion'a, koleksiyonunda genel olarak Raeren bölgesi seramik örneklerini bulunduran Raeren Seramik Müzesi'ne, dünya seramik örneklerini bulunduran Uluslararası Faenza Seramik Müzesi'ne kısaca değinilmiş, ardından Dünya seramik tarihinin yansıtıldığı Düsseldorff Hetjens Seramik Müzesi tanıtılmıştır.

Çalışmanın amacı; geleneksel seramiklerimiz yanında, ulusal ve uluslararası sanatçıların çağdaş eserlerinin de sergilendiği seramik müzelerimizi kurmamız konusunda farkındalık yaratmaktır.

Çalışmada anılan müzeler ve sergilenen eserler yerinde incelenmiş, konu hakkında bilgiler ilgili kitap, makale, katalog ve internet kaynakları ile desteklenmiştir.

Anahtar Kelimeler: *seramik, çağdaş, müze, Hetjens, İznik*

HETJENS MUSEUM – GERMAN MUSEUM OF CERAMICS

ABSTRACT

The museums are places where the memory of the society is preserved, shared and transmitted to future generations.One of the most important sources of information in the museums is the ceramics. Nowadays, there are archeological finds from all sides including ceramics, traditional and contemporary works are exhibited, and there are also museums whose collections are made only by ceramics. These include contemporary ceramics as well as collections based on traditional, local, regional or world ceramics.

In this study; as examples of ceramic museums whose collections are made up of local, regional or general ceramics; the Ceramic Museum Keramion, which collections is based on the local Frechen ceramics, the Raeren Ceramic Museum, which generally contains samples of the Raeren region ceramics, the International Faenza Ceramic Museum, which contains examples of world ceramics, was briefly mentioned, followed by the DüsseldorffHetjens Ceramic Museum, in which the history of world ceramics is reflected, is introduced.

Purpose of the study; is to create awareness about the need to build our ceramic museums, where traditional ceramics as well as contemporary works of national and international artists are exhibited.

Museums and exhibited works mentioned in the study were examined on the spot and information about the subject was supported by related books, articles, catalogs and internet resources.

Keywords: *ceramic, contemporary, museum, Hetjens, İznik*

1. GİRİŞ

Seramik üretiminin çok daha geç devirlerde başladığı yerel seramik üretim merkezlerinde dahi zengin, geleneksel ve çağdaş eser koleksiyonuna sahip seramik müzeleri bulunmaktadır. Genellikle kuruluş aşamaları bağış koleksiyonlara ve bağış eserlere dayalı olan bu müzeler, yine bağış ve satın alma yoluyla koleksiyonlarını büyütmektedirler. Ülkemizde ise binlerce yıllık seramik geçmişimize rağmen seramik müzelerinin daha yeni yeni açılıyor olması, müzeciliğimizin dünya geneline göre çok geç tarihlerde başlamış olması ile açıklanabilir. Dünya çapında ünlü müzelerin hemen hemen hepsinin koleksiyonlarında Anadolu kökenli seramikleri görmek mümkündür. Müzeler insanlığın geçmişine ayna tutmakla birlikte geleceğin temellerinin atılmasına katkı sağlaması bakımından dünya ortak mirası konumundadırlar. Zengin seramik mirasımıza rağmen yurt içi ve yurt dışından geleneksel ve çağdaş seramik koleksiyonlarımızın sergilendiği müzelerimiz yok denecek kadar azdır.

Oysa seramik geçmişi çok daha yeni olmasına rağmen, yurt dışında koleksiyonlarını yerel, bölgesel ya da genel seramiklerden seçerek oluşturan seramik müzeleri bulunmaktadır. Seramik Müzesi Keramion, Raeren Seramik Müzesi, Uluslararası Faenza Seramik Müzesi, Düsseldorff Hetjens Seramik Müzesi bunlardan sadece birkaç tanesidir.

2. SERAMİK MÜZESİ KERAMİON

Almanya, Köln yakınlarında, eski seramik üretim merkezi Frechen'de yer almaktadır. Sanayici ve kolleksiyoner Dr Gottfried Cremer'in (1906-2005) modern seramik koleksiyonunu sergilemek üzere 1971'de inşa edilmiştir. Avrupa'nın en büyük özel koleksiyonlarından birine sahip olan müzede, Cremer Koleksiyonu yanında Tarih Müzesi Koleksiyonu'na ait eserler sergilenmektedir *(URL-1, 2018)*.

Görsel 1. Seramik Müzesi Keramion

(URL-23, 2018)

Arkeolojik kazılarda çıkan yanmış fırın parçaları, Frechen'de 13. yüzyıldan 20. yüzyıla kadar üretim faaliyeti olduğunu göstermektedir *(URL-2, 2018)*. Müzede 1.200 adet

envanterli stoneware ve 250 adet earthenware bulunmaktadır *(URL-1, 2018).* Tarihi stoneware seramiklerin tanımlayıcı özelliği, tuz sırlı olmaları ve üretim boyunca kullanılan sakallı yüz maskeleridir *(URL-3,2018), (URL -4, 2018)*.

Görsel 2, 3. Meşe Palamudu, Yaprak, Sakallı Maske Rölyefli Sürahi Örnekleri,

Fotoğraf: Halide Okumuş, Keramion, 2017.

18. ve 19. yüzyıldan kalma, renkli dekorlu, kurşun sırlı kaplar da yerel üretim için tipiktir. Müzede 250 adet earthenware bulunmaktadır *(URL-5, 2018).*

Görsel 4, 5, 6. 18-19. yy. Hayvan ve İnsan Figürlü, Çiçek Desenli, Sıraltı Renkli Dekorlu Ferchen Seramikleri Örnekleri

Fotoğraf: Halide Okumuş, Keramion, 2018.

Cremer Koleksiyonunda, 35 ülkeden 500'den fazla sanatçıya ait yaklaşık 5.000 seramik obje yer almaktadır *(URL-5, 2018), (Keramion, 2008)*. Müze, özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren çağdaş seramiklerin kesitini sunmaktadır.

Özellikle farklı Avrupa ülkelerinden tanınmış temsilcilerin seramik çalışmaları ile seramikle ilgili sanatsal ve teknik imkânların çeşitliliği izlemektedir. Koleksiyonun parçaları çeşitli temalar altında düzenli aralıklarla sergilenmektedir. Ayrıca 1992'den beri açık alanda bir heykel parkı yer almaktadır *(URL-5, 2018)*.

Görsel 7. Herman Muys, Sandalye I, 1989, Dr. Elmar Kalthoener Bağışı, Env. No: S/M8349

Fotoğraf: Halide Okumuş, Keramion, 2017.

Görsel 8. Herman Muys, Sandalye III, 1989, Dr. Elmar Kalthoener Bağışı, Env. No:S/M8351

Fotoğraf: Halide Okumuş, Keramion, 2017.

Görsel 9. Christiaan Paul Damsté, Obje, Sanatçı Bağışı, Env. No: S/M8285 + S/M8287

Fotoğraf: Halide Okumuş, Keramion, 2017.

Görsel 10. KihoKang, Hacimler ve Odalar Arası İlişki, 2013, Seramik Dostları Topluluğu Bağışı, Env. No: S/M8740,

Fotoğraf: Halide Okumuş, Keramion, 2017.

Görsel 11. Valter A. Haufelder, Zamansal Atlama 1994 2,47 x 0,39- 0,71 m.

Fotoğraf: Halide Okumuş, Keramion, 2017.

Görsel 12. Kurt Derkum, 1960’ lardan Altı Çeşme Figürü Yükseklik 0,54 – 0,67 m.

Fotoğraf: Halide Okumuş, Keramion, 2017.

3. TÖPFEREİ MUSEUM RAEREN (RAEREN SERAMİK MÜZESİ)

Belçika’da 14. yüzyılda inşa edilmiş olan tarihi Raeren Kalesi 1963'ten beri Çömlek Müzesi Raeren olarak ziyaretçilerini karşılamaktadır. Müzenin koleksiyonunu, 20. yüzyılın ikinci yarısından bu yana Raeren'de çıkan arkeolojik buluntular oluşturmaktadır. 14. yüzyılın sonundan beri farklı kullanımlara yönelik stoneware çeşitliliğine genel bir bakış sunan tek kurumdur *(URL-6, 2018).*

Görsel 13. Töpferei Museum Raeren, Raeren Kalesi

(URL-7, 2018)

Müze koleksiyonu, diğer Rhenish üretim merkezlerinden (Siegburg, Köln / Frechen, Westerwald ve Langerwehe) ve Doğu Alman stoneware tarihi çanak çömleklerin yanı sıra Roma çanak çömleklerini de içermektedir. Ayrıca müze, yıllık Euregio Seramik Piyasasından yeni alımlarla çağdaş seramik koleksiyonunu sürekli olarak genişletmektedir *(URL-6, 2018).*

Görsel 14. Ren Bölgesi Seramik Üretim Merkezleri

(URL-8, 2018).

Görsel 15. Raeren Seramik Müzesi Örnekler

(URL-9, 2018).

Görsel 16. Raeren Seramik Müzesi Örnekler

Fotoğraf: Halide Okumuş, Raeren Seramik Müzesi,2018.

Görsel 17. Ödül Alan Eserler Koleksiyonu Örnekleri

Fotoğraf: Halide Okumuş, Raeren Seramik Müzesi,2018.

Görsel 18, 19, 20, 21. Ödül Alan Eserler Koleksiyonu Örnekleri

Fotoğraf: Halide Okumuş, Raeren Seramik Müzesi,2018.

Görsel 22. Raeren Seramik Müzesi Örnekler

Fotoğraf: Halide Okumuş, 2018.

4. FAENZA ULUSLARARASI SERAMİK MÜZESİ

Dünya seramik tarihinin izlenebildiği Uluslararası Seramik Müzesi, Faenza'da doğmuş ünlü matamatik ve fizik bilgini Evangelista Torricelli'ye adanmış, birçok İtalyan ve Avrupalı seramikçinin çalışmalarının yer aldığı serginin sonunda, Eylül 1908'de kurulmuştur. Katılımcıların seramiklerini bağışlaması müzenin başlangıcı olmuştur.

Kurumun büyümesi, 1944 yılının Mayıs ayında düşen bir bombanın ağır tahribi ile gerileme yaşamıştır. Müzenin kurulmasında eserlerin çoğunu yapan ve müze yöneticisi olan Gaetano Ballardini "Ölümden Diriliş" sloganıyla, büyük bir kararlılıkla, işbirlikçilerinin ve Faenza halkının yardımıyla, ulusal ve uluslararası temas ağlarından da destek alarak, koleksiyonlarını yeniden düzenlemiş ve müzeye yeni bir ivme kazandırmıştır *(URL-10, 2018)*.

Görsel 23, 24. Faenza Uluslararası Seramik Müzesi Giriş Kapısı Faenza Uluslararası Seramik Müzesi

(URL-11, 2018). (URL-12, 2018).

Müzede dünya seramiklerinden örnekler bir sistematik içerisinde izlenebilmektedir. Koleksiyonlar aşağıdaki gibi gruplandırılmıştır (*URL-13, 2018*):

Görsel 25. Faenza Uluslararası Seramik Müzesi'nden Mayolika Dekorlu Seramik Örnekleri

(URL-15, 2018).

- Uzak Doğu: Çin, Japonya, Güney Doğu Asya
- Precolombian seramikler
- Klasik seramikler
- Antik Yakın Doğu'dan -Seramikler
- İslamic seramikler koleksiyon
- Orta Çağda -Faenza seramikleri
- Faenza: 14. yüzyıldan 16. yüzyıla kadar majolica
- Rönesans, İtalya merkezlerinden seramikler
- 17. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar İtalyan seramikleri
- Modern ve Çağdaş bölüm
- 20. Yüzyıl Uluslararası Heykel
- 16. yüzyıldan 20. yüzyıla kadar Avrupa seramikleri
- Popular ve inanç seramikleri
- Orta Çağ'dan Modern Çağ'a, Batı ve Doğu Arasında Yer ve Duvar Kaplama seramikleri
- Bioseramikler
- Bağış eserler ve bağış Paolo Mereghi koleksiyonu İtalyan majolica seramikleri

Müzenin birinci kattaki başlangıç noktasında, koleksiyonun her alanını temsilen sunulan ve çoğunlukla müzeye bağışlanmış olan eserler yer almaktadır. Bağışlanmış özel koleksiyon örneği olan Paolo Mereghi koleksiyonu, 14. yüzyıldan 16. yüzyıla kadar majolica seramik örneklerini sunmaktadır *(URL-14, 2018).*

Görsel 26. Faenza Uluslararası Seramik Müzesi'nden Çağdaş Eserler

(URL-16, 2018).

Görsel 27. Faenza Uluslararası Seramik Müzesi'nden Çağdaş Eserler

(URL-17, 2018).

Görsel 28. Faenza Uluslararası Seramik Müzesi'nden Çağdaş Eserler

(URL-18, 2018).

Görsel 29. Faenza Uluslararası Seramik Müzesi'nden Çağdaş Eserler

(URL-19, 2018).

5. HETJENS MÜZESİ – ALMAN SERAMİK MÜZESİ

Hetjens Müzesi 1830-1906 yılları arasında yaşayan sanayici ve sanat koleksiyoncusu Laurenz Heinrich Hetjens'in mirasına dayanarak 1909 da belediye müzesi olarak açılmıştır. Müzenin kuruluşunda diğerleri yanında, Ren stoneware koleksiyonu mevcut müzenin temelini oluşturmaktadır. Yıllar geçtikçe, 8000 yıllık seramik tarihini sunmak için müze bağış ve seçici alımlar vasıtası ile genişletilmiştir. Tüm kıtalardandan seramik ürünler bir çatı altında birleştirilerek, eşsiz bir müze geliştirilmiştir.

Görsel 30. Hetjens – Museum Deutsches KeramikMuseum

(URL-20, 2018).

Yaklaşık M.Ö. 6000 Erken Anadolu seramiklerinden, antik vazolara, İtalyan majolikası (çinisi), resimli fayans, Doğu Asya porselen ve çağdaş seramikler ile daimi koleksiyonda seramik alanı geniş bir yelpazede sunulmaktadır.

Kullanım seramikleri dışında, abartılı süslemeler ve üç boyutlu çalışmaları ile başarılı işçiliği olan eşsiz parçalar da yer almaktadır. Toplam mevcut stoğu 20.000 adetin üzerinde

olan Hetjens-Müzesi, başlangıcından günümüze kadar seramik tarihini gösteren dünya çapında tek müzedir. Koleksiyonun büyük bir kısmı 8.500 metrekarelik sergileme alanında halka sunulmaktadır *(URL-21, 2018).*

Müzede farklı temalar üzerinde gerçekleştirilen özel sergiler yapılmakta vebu sergiler çoğunlukla kataloglanmaktadır.

Müzedeki en eski seramikler Anadolu Hacılar'da bulunmuş kaplardır. Elle şekillendirilmiş, oksit boyalı, Anadolu Hacılar, M.Ö. 6 binyılına tarihlenen kap, müzeye Dr. Günter Cremer hediyesidir. İç Anadolu Hitit kökenli, ahşapları yenilenmiş yük vagonu şeklindeki seramik M.Ö. 2000 civarlarına tarihlenmektedir.

Görsel 31: Anadolu Hacılar M.Ö. 6000

(URL-22, 2016).

Görsel 32: İç Anadolu Hitit M.Ö. 2000

(URL-22, 2016).

Müzedeki en büyük nesne bugün Pakistan olan Multan'dan bir kümbettir. Sıraltı boyama dekorlu earthenware yaklaşık 1680 tarihlidir.

Görsel 33: Pakistan, 1680, Kümbet

(URL-24, 2018).

Dünya seramik tarihine ışık tutan müzenin koleksiyonda yer alan seramikler aşağıdaki şekilde gruplandırılmıştır (*URL-22, 2018),*

- Erken dönemler ve atikite,
- Afrika,
- Ön Kolombiya,
- Avrupa earthenware (1000-1150)
- Stoneware (1150-1400),
- İslam,
- Avrupa fayans,
- Doğu Asya,
- Avrupa Porselen,
- 20-21. yüzyıl seramikleri

İslam seramikleri katagorisinde duvarlarda ve vitrinlerde teşhir edilen İznik, Kütahya, Çanakkale seramiklerinin en yetkin dönemlerine ait örnekleri görmek mümkündür.

Görsel 34, 35, 36. Duvarda ve Vitrinlerde Sergilenen İznik Seramikleri Örnekleri

Müze koleksiyonundaki 16-17. yy. tarihli, astarlı, şeffaf sır altına çok renkli dekorlanmış sürahiler, maşrapalar ve tabaklar, İznik seramiklerinin nadide örnekleri olarak duvarlarda ve vitrinlerde sergilenmektedir. Benzer şekilde Kütahya ve Çanakkale seramikleri örnekleri de koleksiyonun sergilenen parçaları arasında yer almaktadır.

Görsel 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43. İznik, 16-17. yy. Astarlı, Sıraltı Dekorlu Seramik Örnekleri

Fotoğraf: Halide Okumuş, Hetjens Museum, 2018.

Görsel 44, 45. Kütahya ve Çanakkale Seramikleri Örnekleri

Fotoğraf: Halide Okumuş, HetjensMuseum, 2018.

Görsel 46, 47, 48. Kütahya,18. yy. Astarlı, Sıraltı DekorluSeramik Örnekleri

Fotoğraf: Halide Okumuş, HetjensMuseum, 2018.

Görsel 49, 50. Çanakkale, 18. yy. Astarlı, Sıraltı Dekorlu Tabak ve 19. yy. Astarlı, Yeşil Sırlı Testi

Fotoğraf: Halide Okumuş, HetjensMuseum, 2018.

Diğer seramik müzelerinde olduğu gibi Hetjens Seramik Müzesi koleksiyonunda da çağdaş eserler önemli bir yer tutmaktadır. Müze gerek satın alma gerekse bağış yolu ile dünyaca ünlü sanatçıların eserlerini koleksiyonlarına kazandırmaktadır.

Görsel 51. Pablo Picasso (1881), Sürahi 1948

Fotoğraf: Halide Okumuş, Hetjens Museum, 2018

Görsel 52. Günther Uecker (1930), Porselen ve metal 1973

Fotoğraf: Halide Okumuş, HetjensMuseum, 2018

Görsel 53. Harumi Nakashima (1950), Porselen 2007

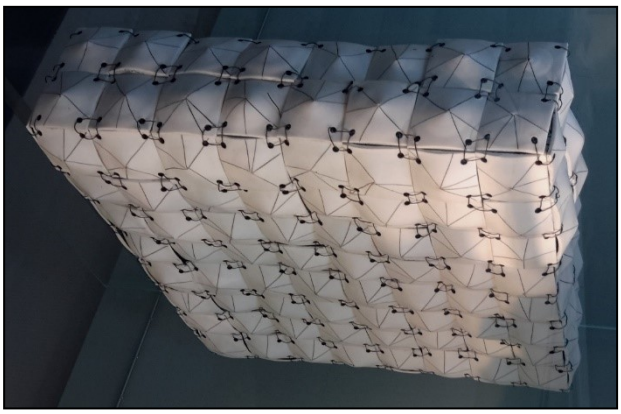

Fotoğraf: Halide Okumuş, HetjensMuseum, 2018

Görsel 54, 55, 56. Ursula Commendeur (1958), Porselen, 2011, 2017

Fotoğraf: Halide Okumuş, Hetjens Museum, 2018

6. SONUÇ

Ülkemizde binlerce yıllık seramik geçmişimiz olmasına rağmen, bu alanda seramik müzelerimiz yok denecek kadar azdır. Oysa kültür ve sanata önem veren ülkelerde geleneksel üretim merkezlerinde dahi geleneksel ve çağdaş eserlerin birlikte sergilendiği müzeler bulunmaktadır. Dünya seramiklerinin yer aldığı Faenza Uluslararası Seramik Müzesi'nde ve Hetjens Seramik Müzesi'nde Anadolu kökenli seramikler sergilenmektedir. Anadolu kökenli seramiklerin teşhir edildiği yabancı müzelerde, zengin seramik mirasımıza yakışır nitelikte çağdaş seramik eserlerimizle de yer almamız geçmişimize ve geleceğimize olan sorumluluğumuzdur

Zengin seramik mirasımıza sahip çıkılması, geleneksel seramiklerimiz yanında, ulusal ve uluslararası sanatçıların çağdaş eserlerinin de yer aldığı seramik müzelerimizin açılması, ilgili kurum ve kuruluşların yanında seramik alanında faaliyet gösteren bireylerinde çabaları ile mümkün olabilecektir.

Çalışmada adı geçen müzelerde geleneksel ve çağdaş seramik koleksiyonun temeli ya da gelişimini satın alama ve bağış yoluyla gerçekleştirilmiş olduğu görülmektedir. Müzeler insanlığın ortak mirası olup sanatın evrenselliği bağlamında, müzeye bağış yolu ile kazandırılmış eserlerin, müze aracılığı ile daha çok kişiye ulaşması mümkün kılınmıştır. Köklü bir seramik geçmişine sahip olan ülkemizde benzer müze örneklerinin yer alması ve desteklenmesi, geçmişimize ışık tutup korurken, geleceğimize de kültürel ve sanatsal açıdan katkı sağlayacaktır

Müzelerin gezilmesi, sergilerin izlenmesi, eser satın alınması, eser bağışlanması kişilere verilecek kültür ve sanat eğitimi ile sağlanabilir. Koleksiyonerlik müzelerin kurulmasında ve desteklenmesinde önemli yer tutmaktadır. Ancak koleksiyonerlik özel ilgi ve sevgiye dayanıyor olsa da mali kaynak gerektirmesi yanında sanatsal ve kültürel açıdan gelişmişlikle de doğru orantılıdır. İlgili alanlarda eser koruması, buna kaynak ayrılması, satın alınması ve gerektiğinde bağış yapılması insanlığa katkı anlamına gelmektedir. Bu bilincin oluşturulması evrensel bakış açısının geliştirilmesi ile mümkün olabilecektir.

KAYNAKÇA

http://www.keramion.de/english.php [Erişim Tarihi: 20 Mart 2018]

http://www.keramion.de/historische-keramik.php[Erişim Tarihi: 20 Mart 2018]

http://www.mygermancity.com/frechen [Erişim Tarihi: 20 Mart 2018]

http://maritimeasia.ws/maritimelanka/avondster/beardman.html [Erişim Tarihi: 21 Nisan 2018]

http://www.keramion.de/ausstellungen.php[Erişim Tarihi: 21 Nisan 2018]

http://www.toepfereimuseum.org/Topfereimuseum/Uber-uns/Museumsgeschichte [Erişim Tarihi: 03 Nisan 2018]

http://www.toepfereimuseum.org/Topfereimuseum/Uber-uns/Museumsgeschichte [Erişim Tarihi: 03 Nisan 2018]

http://www.rheinische-keramik.de/index_noflash.html[Erişim Tarihi: 21 Nisan 2018]

http://www.toepfereimuseum.org/Topfereimuseum/Uber-uns/Museumsgeschichte [Erişim Tarihi: 03 Nisan 2018]

http://www.micfaenza.org/en/mic-the-museum/history.php (URL-10, 2018)

(URL-11) http://www.ilsole24ore.com/art/arteconomy/2016-11-30/lo-stato-italiano-un-milione-euro-ceramica-artistica-193523.shtml?uuid=ADvAzz4B&refresh_ce=1[Erişim Tarihi: 05 Nisan 2018]

http://de.ravennaintorno.it/kultur/Unsere-Staedte-Kunst/Die-Welthauptstadt-der-Keramik [Erişim Tarihi: 05 Nisan 2018]

http://www.micfaenza.org/raccolte-mic.php?lang=en [Erişim Tarihi: 05 Nisan 2018]

http://www.micfaenza.org/collezione-Mereghi.php?lang=en[Erişim Tarihi: 05 Nisan 2018]

https://hisour.com/museo-internazionale-delle-ceramiche-faenza-italy-7179/ [Erişim Tarihi: 05 Nisan 2018]

http://www.flickriver.com/photos/mattiacam/15547861910/ [Erişim Tarihi: 05 Nisan 2018]

https://www.auserravenna.it/wp-content/uploads/2016/05/03.02.01-e1503329269396.jpg [Erişim Tarihi: 05 Nisan 2018]

http://www.enteceramica.it/il-mic/ [Erişim Tarihi: 05 Nisan 2018]

http://www.enteceramica.it/il-mic/ [Erişim Tarihi: 05 Nisan 2018]

http://www.art-in-duesseldorf.de/en/kunstmuseen-und-ausstellungshaeuser/das-hetjensmuseum-deutsches-keramikmuseum.html[Erişim Tarihi: 01 Mayıs 2016]

https://www.duesseldorf.de/hetjens/eng/index.shtml [Erişim Tarihi: 01 Mayıs 2016]

https://www.duesseldorf.de/hetjens/sammlung/00_2_uebersicht.shtml [Erişim Tarihi: 01 Mayıs 2016]

http://www.keramion.de/(20.03.2017) [Erişim Tarihi: 01 Temmuz 2018]

https://www.duesseldorf-tourismus.de/en/art-culture/museums-and-more/museums/hetjens-museum-german-museum-of-ceramics/ [Erişim Tarihi: 01 Temmuz 2018].

19. YÜZYILA KADAR RESİM – FOTOĞRAF İLİŞKİSİ

Dr. Deniz GÖKDUMAN

Trakya Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi,
Edirne/TÜRKİYE, E-mail: denizgokduman@trakya.edu.tr

ÖZET

Fotoğraf makinesinin bulunuşuyla hakikati yeniden kurma işini fotoğrafın devralması üzerine resim sanatının artık son bulacağını düşünenlerin yanı sıra karşıt görüş olarak bunun bir son değil yeni bir başlangıç olacağına inananlar da vardı. Genel düşünceye göre, fotoğrafın yaptığı, ressamın görevini gasp etmek olsa da karşıt görüştekiler ise bu gaspın olumlu sonuçlara yol açabileceğini savunmaktaydı. Fotoğraf makinesinin ortaya çıkmasıyla fotoğrafın yardımcı bir malzeme olarak ressamın işini kolaylaştırdığı ve resmin kitlelere ulaşmasına yardımcı olduğu görülmektedir.

Resmin malzeme olarak fotoğrafı kullanmasının yanı sıra fotoğraf da kendini bir sanat olarak kabul ettirebilmek için resmin bazı görsel özelliklerini kullanmıştır. Böylelikle resim sanatının fotoğraf sanatını etkilemesi kaçınılmaz olmuştur. Çekilen ilk fotoğraflar kompozisyon, ışık, gölge, hareket gibi değerlendirme ölçüleri tablolardan almıştır. İlk fotoğraflardan gördüğümüz kompozisyon, ışık, gölge ve hareketlenme gibi ölçülerin fotoğraf sanatında da görüldüğü; fotoğraf sanatının da resim sanatından etkilendiği görüşünü belgeler niteliğindedir. Resim sanatı da fotoğraf sanatını büyük ölçüde etkilemiş olup her ikisi de zaman içerisinde birbirleriyle yardım ve bütünlük içerisinde olmuşlardır.

Anahtar Kelime: *Fotoğraf, Resim, Sanat*

19. UP TO THE CENTURY - PHOTO RELATION

ABSTRACT

There were those who believed that the art of painting would come to an end when the photographer took over the work of restoring the truth with the discovery of the truth, and there were those who believed that it would be a new beginning, not an end. According to the general idea, the photographer's objection was to usurp the painter's task, but the opposite opinion argued that this extortion could lead to positive results. With the emergence of the photographic machine, photographing seems to have facilitated the painter's work as well as helping to reach the masses.

In addition to using photographs as his resident material, photography has also used some visual characteristics to make himself an art. In this way, it has become inevitable for the art of photography to influence the art of photography. The first photographs taken were taken from the tables of evaluation, such as composition, light, shadow, movement. The composition, light, shadow and movement seen in the first photographs are also seen in the photographic art; the image of the art of photography is influenced by art. The art of painting has greatly influenced the art of photography and both of them have been helped and integrated with each other over time.

Keywords: *Painting, photography, art,*

1. GİRİŞ

"19 Yüzyıl icatlar yüzyılı olarak bilinir. Çünkü birçok bilim adamı ve araştırmacı, yaptıklarıyla insanoğlunun yaşamını derinden etkileyecek birçok buluş gerçekleştirmiştir. (Lokomotif, buharlı gemi, silindirli baskı makinesi, bisiklet, demiryolu, elektrikli telgraf, odundan kâğıt yapılması, lastik tekerleklerin bulunması vb...) Buluşlar teknolojik gelişme sonucu ortaya çıkarken toplumsal değişimlere ivme kazandırmıştır. 1800'li yıllarda gerçekleşen teknolojik gelişmeler ile ekonomik ve toplumsal değişimler, bir yandan var olan sanat dallarının biçimlerinin değişmesine, yeni formlar kazanmasına, diğer yandan da yeni sanat dallarının ortaya çıkmasına yol açmıştır" (Özdemir, 1996:1)

"Gelişmelerle birlikte sosyal yapıdaki değişiklik sadece zevk ve havayı değil sanatçıların tekniklerinin de değişmesine neden olmuştur. Örneğin 19. yüzyılın sosyal gelişmeleri ve makineleşme çağı portrelerdeki yüzleri, artistik ifadeyi ve tekniği değiştirdi. Endüstrileşmenin getirdiği mekanizasyon her alana yansıdı. Çağın sanatları da değişen zevki ve artan isteği de karşılayabilmek için sanatı mekanikleştirmek zorunda idiler ve fotoğrafı buldular". (Bayhan, 1996: 59)

19.yüzyıla değin fotoğraf ile ilgili dikkat çekici gelişmelerden bahsetmek zor; ancak, bu süreç içerisinde ressamların fotoğraf gibi görünümler elde etme çabası içinde olduğu ve başarıya ulaşmış olan pek çoğunun karanlık oda düzeneği kurmuş olduğu bilgisine sahibiz. (Eyigör, 2013)

Fotoğrafın icadından 19.yüzyıl sonlarına değin, fotoğraf ile resim arasındaki ilişkinin 'rekabet'e dönüştüğü süreçte, çabuk görüntü veren teknolojik aletin ortaya çıkmasıyla, fotoğraf makinesinin ressamları yerinden edeceği, resmin öldüğü ve sanatın sonunun geldiği iddia edilmiş. Buna karşı olanlar ise fotoğrafın bir sanat değil, bir teknik olduğu savunması yapmıştır (Eyigör, 2013).

Resimle fotoğrafın işlevinin henüz birbirinden çok ayrılmadığı 19. yüzyılda her iki sanat, pek çok açıdan birbirini etkilemiştir. İlk fotoğrafçıların büyük kısmının ressam ve gravürcü olması etkileşimi güçlendiren nedenlerdendir. Bu isimlerin en başında fotoğrafın mucidi Daugerre gelir. Çağdaşlarından etkilenmiş olan Daguerre, Gericault ve Delacroix gibi dönemin önde gelen ressamlarını yakından takip etmiştir (Tüfekçi, Fotoğraf Dergisi).

Kendilerini bu tartışmaların dışında tutan, Eugene Delacroix, Gustave Courbet, H. Toulouse Lautrec, Edgar Degas, Edward Munch, Paul Cezanne gibi pek çok sanatçının, elden ele dolaşmaya başlayan siyah beyaz fotoğrafları, kendilerinin ya da fotoğrafçının çektiği fotoğrafları, resimleri için birer bellek olarak kullandığı biliniyor (Eyigör, 2013).

2. ROMANTİZM

"Romantik" sözcüğünü sıfat olarak kullanılması, ad olarak kullanımından önce başladı. Başlangıçta, Fransızcada, İtalyancada *romanzesco* sözcüğünden gelen ve daha önce de 1611 yılında Cotgrave'de yer almış olan "romanesk" ile karıştırıldı. Çok sonraları mimarlık ve sanatta roman sanat üslûbunu belirtmek için kullanılmasının dışında "romanesk" sözcüğü İngilizceye girmedi. Bu sözcüğün yerine, daha sonra bütün Avrupa kıtasına yayılan *romantic* sözcüğü kullanıldı (Claudon, 1998:7). "Romantik" kelimesi imgelem alanıyla ilgilidir. Daha sonra "Romantizm" akıldışı anlamıyla eşanlamlı algılanacaktır.

Romantizm; 18. yüzyılın sonundan 19. yüzyılın başına kadar Batı sanatını, edebiyatını ve müziğini canlandırmış ve yaratıcılık ile sanatçı kavramları hakkındaki modern fikirleri şekillendirmeye devam etmiştir (Farthing, 2012: 266). Napolyon'un tahttan inmesinden sonra sanatta vurgulanan şey değişmeye başlamış; duygular, egzotizm ve fantastik olan şeyler önem kazanmıştır. Neo-klasik dönemde birey önemli olmamıştır. Romantik sanatçıların daha kişisel

ifadeleri yer almaya başlamıştır (Keser, 2009: 284). Bu akım, bireysel hayal gücünü ve özgür yaratıcılığı öne çıkaran bazı felsefi, politik, sosyal ve sanatsal hareketlerin ve koşulların birleşmesiyle doğmuştur (Farthing, 2012: 266).

Romantizm, 1830'lu yıllarda bir bakıma neo-klasisizme tepki olarak ortaya çıkmıştır. Théodore Géricult ve Eugéne Delacroix'yı kapsayan Fransız romantik okulunun üyeleri zengin renkler, enerjik fırça vuruşları ve dramatik, duygulu konular betimlemiştir (Keser, 2009: 284). En çok Fransa, Almanya, İsviçre ve İngiltere'de hissedilerek büyük bir tutkuyla benimsenmiş, tüm Avrupa'ya yayılmıştır. Akım, aynı zamanda Kuzey Amerika sanatında, özellikle de manzara resminde hayli etkili olmuştur (Farthing, 2012: 266).

Romantik üslup, Romantik yaklaşıma uygun şekilde sanatçının "iç" dünyasına odaklanan Immanuel Kant, Karl Schlegel ve Georg Hegel gibi Alman felsefeciler tarafından şekillendirilmiştir (Farthing, 2012: 266).

Fransa'da Théodore Géricult ve Eugéne Delacroix ile başlayan romantizm Theodore Chasseriau, Marguerite Gerard, Antoine-Jean Gros, Louis-Charles-Auguste Couder, Nicolas-Toussaint Charlet, Theodore Gudin, Theodore Chasseriau ve Alexandre-Gabriel Decamps gibi sanatçılar ile devam etmiştir.

İngiltere'de John Constable, J.M.W. Turner ve William Blake ile başlayan romantizm John Martin, John Linnell, Samuel Palmer, Thomas Gainsborough, Sawrey Gilpin, Joseph Wright of Derby, John Robert Cozens, John Crome, James Ward, Thomas Girtin, John Sell Cotman, Benjamin Robert Haydon, Richard Parkes Bonington, Theodor von Holst, gibi sanatçılar ile devam etmiştir.

Almanya'da Caspar David Friedrich ile başlayan romantizm Carl Gustav Carus, Adrian Ludwig Richter, Carl Friedrich Lessing, Carl Wilhelm Kolbe I, Philippe Otto Runge, Franz Pforr, Wilhelm von Schadow, Carl Blechen, Hans von Marees gibi sanatçılar ile devam etmiştir.

İspanya'da Francisco de Goya, Rusya'da Karl Briullov, Vasilii Andreevich Tropinin veSil'vestr Feodosievich Shchedrin İrlanda'da William Mulready, Norveç'te Johan Christian Dahl, İtalya'da Francesco Hayez, Avusturya'da Ferdinand Georg Waldmuller ve Moritz Von Schwind, Belçika'da Louis Gallait, Hollanda'da Wouterus Verschuur, İskoçya'da Henry Raeburn, Amerika'da Washington Allston, John Quidor ve İsveç'te Marcus Larson romantik ressamlardır.

Romantizm akımının gelişim döneminde Fotoğraf makinesinin icat edilmesi bu akıma ivme kazandırmıştır. Fotoğraf makinesini icat edenlerin ressam oluşu. Amaçlarının da yaptıkları resme katkı sağlamalarını düşünmesi doğaldır. Fotoğraf makinesi ile ilk iletişime geçen akım romantizmdir.

Romantizmde, daha çok el değmemiş doğa, harabeler, portre, yalnızlık, duyguların aşırılığı vb. çalışmalarda görsellik ve estetik yapılanma ön plana çıkmaktadır. Konuları ele almalarında düş ile birlikte büyük bir duygusallık vardır (Gök, 2017: 58).

Romantizmin simgesel değerleri fotoğraf sanatında da etkisini göstermiş, fotoğraf sanatının ilk dönemine göre farklı bir fotoğraf dilinin oluşmasını sağlamışlardır. Fotoğraf tarihinin belirdiğine göre, Delacroix, Courbet, Corot, Gaugin ve Degas gibi birçok ressam yapıtlarında fotoğraftan yararlandılar. Bu ilişkinin diğer önemli bir yönü de fotoğrafın neredeyse günümüze kadar gelen süreçte resim sanatının estetik kuralları dâhilinde görülmesine neden olmasıdır (Derman, 1991:13). Anlaşılıyor ki ressamlar, değişik ışık koşullarından ve doğada göremedikleri ayrıntıları tuvallerine fotoğraf aracılığıyla aktardılar (Gök, 2017: 59).

19. yy. sonlarında, romantizme bağlı fotoğraf alanında stüdyolarda dekoratif olarak hazırlanan sahnelerde çekilen fotoğraflar ilgi odağı olur. Çeşitli desen ve aksesuarlarla desteklenen sahneler, o dönemin duygu ve düşüncesinin ışığı dramatik görüntüsü ve yumuşak bir dokunun hâkim olduğu romantik sahneleri yansıtmaktadır. 1840'ta Scottish Royal Academy üyesi olan David O. Hill'in gerçekleştirdiği "Rembrand tarzı" kalotip portre çalışmalarında duyguyu, coşku ile birlikte dramatik ışık kullanımı, onu portre sanatında ne kadar başarılı olduğunu gösterir. Hill, Edinburg sosyetesinde saygı gören bir ressam iken fotoğrafta karar kılar ve sonunda önemli fotoğraf arşivi bırakmış ilk ressamdır (Gök, 2017: 59).

Resimleri için motif arşivi kuran ilk ressamlardan, Romantizm temsilcisi Eugene Delacroix (1798–1863) *"Odalık"* isimli 1857 tarihli eserinde fotoğraftan yararlanmış, mekân ve kostümde doğuya özgü bir atmosfer yaratmış, oryantalist bir iş sunmuştur. Fotoğraftaki figürün oranlarıyla oynayarak değişikliğe gitmiştir (Eyigör, 2013).

Resim 1. E. Delacroix, "Odalık", ahşap ü.y.b.,1857

Resim 2. Theodore Chasseriau, İki Kız Kardeş, 1843

3. HUDSON NEHRİ OKULU

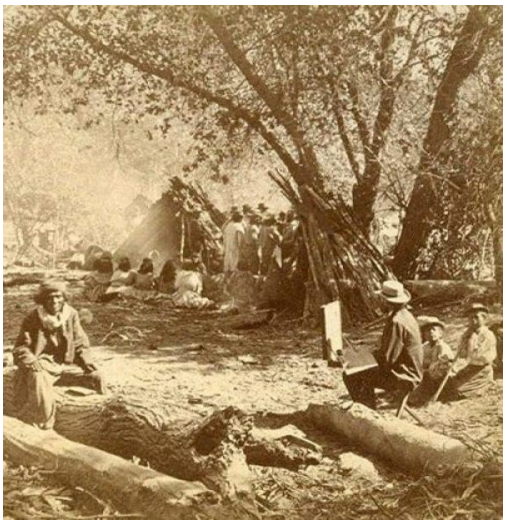
1820 – 1870 yılları arasında Amerika'da kurulan romantik eğilimli manzara ressamlarının oluşturduğu okul. Bu okul adını Hudson Vadisi'nden almaktadır. Hudson Nehri Okulu resimleri, 19. Yüzyılda Amerika'nın üç anan temasını yansıttıkları için tanınmıştır: keşif, araştırma ve yerleşme (Keser, 2009: 162). Amerikan sanatını Avrupa kökenli etkilerden kurtarmak ve ülkenin doğal güzelliklerini ortaya çıkaran bir sanat anlayışı oluşturmaktı (Rona, 1997: 812).

Bu okulun kurucu Thomas Cole kabul edilir. Diğer sanatçıları ise Albert Bierstadt, Thomas Moran, Frederic E. Church, Thomas Doughty, Asher B. Durand, George Inness,

Ralph A. Blakelock, Jasper F. Cropsey, Sanford R. Gifford, Martin J. Heade, John F. Kensett, Fitz Hugh Lane, Robert Havett, Robert Weir, Alvar Fisher, John Kensett, Robert Salmon, John Casiear, T. Worthington Whittredge, John W. Hill, Russel Smith, Régis Gignoux, Benjamin Champley, Charles Lanman, William Hart, James M. Hart, Thomas Hill, John Banward, Henry Lewis gibi sanatçılardır.

İlk savaş fotoğrafı 1847 yılında Meksika-Amerika savaşında Amerika'da Charles J. Betts tarafından çekilmişti. Bu demek oluyor ki fotoğraf makinesi icat edildikten kısa bir süre sonra Amerika'ya da ulaşmış ve fotoğraf makinesi ressamların hizmetine girmiş oluyor. Aşağıdaki görsellere bakıldığında Eadweard Muybridge ile Albert Bierstadt ortak çalışmaları görülmektedir. Her iki sanatçıda Yosemite Vadisini çalışmıştır.

Resim 3. Eadweard Muybridge objektifinden Albert Bierstadt

Resim 4. Albert Bierstadt, Yosemite Vadisi - Eadweard Muybridge, Yosemite Vadisi

4. BARBİZON OKULU

19. yy'ın ikinci yarısında Fontainebleau Ormanı yakınlarındaki Barbizon köyüne yerleşen Fransız manzara ressamlarının oluşturduğu grup.(Germener, 1997: 192)İngiliz sanatçı John Contable'dan esinlenerek kır resimleri yapmaya başlayan ve o güne kadar hâkim olan insan figürü resmetme geleneğini kıran bir grup(Keser, 2009: 56)Grubu oluşturanlardan Millet dışındakilerin büyük bir bölümü romantik eğilimdedirler ve birçoğu İzlenimciler gibi açık havada çalışmışlar, ancak resimlerini atölyede tamamlamışlardır (Germener, 1997: 192). Resimlerinde genellikle köy yaşamı ve hayvanları konu edinen Barbizon Okulu üyeleri fotoğraf makinesinden yararlanmış olabilirler. Çünkü köylülerinde ve hayvanların ressamlara poz vermeyeceklerini düşünürsek ve yapılan resimlerin gayet de gerçekçi olduğunu

varsayarsak. Barbizon Okulu üyeleri fotoğraf makinesinden yararlanmış olduğunu düşünebiliriz.

Barbizon Okulu'nun sanatçıları Theodore Rousseau, Georges Michel, J.- B. Camille Corot, J. François Millet, Julien Dupre, William M. Hunt ve Constant Troyon, Charles F. Doubigny, Camile Flers, H. Dogde Martin, Jules J. Veyrassat, Narcisse-Virgile Diaz, Charles-Emile Jacque, Henri-Joseph Harpignies, Paul Huet gibi sanatçılardır.

Resim 5. Théodore Rousseau, Mont Blanc Görünümü, 1863-1867 Anonim, Mont Blanc Görünümleri, 1912.

5. PRE-RAPHAELİTE KARDEŞLİĞİ

1848'de Londra Kraliyet Akademisi'nden yedi öğrenci, Ön-Raffaeollocu Kardeşler Birliği adlı gizli bir topluluk kurdu (Farthing, 2012: 294). Topluluğun ismi 1849 yılında açılan sergilerindeki resimlerini PRB (Pre-Raphaelite Brotherhood) olarak imzalamalarından kaynaklanmaktadır (Keser, 2009: 245). Bu kardeşliğin üyeleri John Everett Millais, Dante Gabriel Rosetti, William Holman Hunt, Thomas Woolner, Frederic George Stephens, James Collinson ve William Micheal Rosetti'dir. Diğer sanatçılar ise William Bell Scott, William Davis, Ford Madox Brown, Thomas Seddon, James Smetham, Daniel Alexander Williamson, Robert Braithwaite Martineau, James Campbell, Charles Allston Collins, Frederick Sandys, Elizabeth Eleanor Siddal, John Roddam Spencer Stanhope, Henry Wallis, Joanna Boyce, John Brett, Arthur Hughes, Edward Burne-Jones, Emily Mary Osborn, Valentine Cameron Prinsep, Henry Holiday, Simeon Solomon, Thomas Matthews Rooke, Lucy Madox Brown, Anna Lea Merritt, Marie Spartali Stillman, Annie Louise Swynnerton, Edward Frederick Brewtnall, Charles Fairfax Murray, John Melhuish Strudwick, John William Waterhouse, John Lee, Edward Robert Hughes, Edmund Blair-Leighton, Frank Dicksee, Thomas Cooper Gotch, Evelyn de Morgan, Kate Elizabeth Bunce, Arthur Hacker, Henry Maynell Rheam, Sidney Meteyard, Eleanor Fortescue-Brickdale, John Byam Shaw ve Frank Cowper

Kardeşliğin yedi üyesinden altısı ressamdı. Sadece William Micheal Rosetti genç bir yazardı. Orta Çağ'a uygun yalın bir anlatım benimseyen romantik edebiyat ve şiir konularını betimlemişlerdir. Elimizde yeterli kanıt olmasa da Resimlerinde fotoğraf makinesinden faydalanmış olabileceğini düşünüyoruz.

Resim 6. Dante G. Rosetti - Jane Morris

6. REALİZM (GERÇEKÇİLİK)

19.yüzyılın ikinci yarısında romantizmin aşırı duygusallığına tepki olarak ortaya çıkan bir sanat akımıdır. 19. yüzyıl hızlı bir teknolojik gelişme ve sanayileşme çağıydı. Bilimsel alanda gözlenenlere, yani gerçeğe önem verilmeye başlamıştı, Auguste Comte'un Pozitivizm felsefesinin, insanın sadece gördüğüne inanması gerektiğini savunması edebiyata da yansımıştı. Edebiyatta ise 1857'de Gustave Flaubert'in yazdığı "Madame Bovary" adlı romanla, realizmin kendini ispat etmişti. Realist akım Fransa sınırları içinde kalmadı. 19. Yüzyılın ortalarında Avusturya, Almanya ve İtalya'da meydana gelen siyasi ayaklanmalarla sosyal farkındalığa, demokrasiye ve bireysel özgürlüğe olan inanç giderek artmaya başladı. Karl Marks ve Friedrich Engels tarafında teorize edilen sosyalizm, sosyal eşitliğe ve sermayenin adil paylaştırılması fikrine dayanıyordu. Bu ideoloji, realist sanatın varoluş nedeni olmuştu (Farthing, 2012: 303).

22 Şubat 1848 tarihine gelindiğinde amaçlarına uygun olarak seçim sisteminde yapılacak reformun ayak sesleri olan bir gösteri düzenlemek istediler. Fakat bu gösteri bir gün önce hükümet tarafından yasaklanmıştı. Sadece reform lehine bir gösteri ve basın toplantısı şeklinde konuşmaların yapılacağı bu gösteri girişimine burjuva katılmazken işçi ve öğrenci kesimi büyük ilgi göstermişti ve girişim 23-24 Şubat gecesi hükümet birliklerinin bu gösterici kitlesi üzerine ateş açmasıyla birlikte artık devrimci bir harekete dönüşmüştü. Gösterinin sabahı şehirdeki kışla ve mühimmat depolarının çoğu bu halk grubunun eline geçmişti. Kral Louis-Philippe, altı yaşındaki torunu için tahtan elini çekmiş ve Paris'e kaçmıştı (URL-1).

Bir kısım sanatçı 1848 devrimi sonrasında, Fransa'da Barbizon Kasabasında, Constable'nin öğretisini öğrenmek ve doğaya yeni bir bakış acısıyla bakmak için bu kasabaya yerleşti. Bu sanatçılar arasında romantik eğilimli olmayan tek sanatçı François Millet'ydi. Millet'nin fikri manzara ile figüre birleştirerek, köylü yaşamını önem vermek ve sınıfsal ayrımı vurgulamak istiyordu.

Gustave Courbet, bu akımın öncüsü olarak kabul edildi ve Ressamın Atölyesi: Sanatsal ve Ahlaki Yaşamımı Özetleyen Yedi Yılın Gerçek Alegorisi adlı resmiyle siyasi ve sanatsal gündemini ortaya koydu. Bu resimde sanatçı, tarihi içerikli resmin prestijli üslubu ve ölçeğiyle atölyesinin gerçekçi görünümünü birleştirerek akademik sanat anlayışının idealleştirdiği hususlarla adeta dalga geçti (Farthing, 2012: 300-301). Courbet'nin akademik sanat anlayışına getirdiği eleştiri sanat kurumlarında hoş karşılanmadı. 1855 tarihli Paris Salon Sergisi jürisi, Courbet'nin ondan fazla eserini sergiye kabul etmişti ancak Ressamın Atölyesi adlı bu resmi sergilemeyi reddetti. Bu olay sanatçıyı 1855'te Paris'te yapılan Dünya

Fuarı'nda tek kişilik bir sergi açmaya itti. Fuarda kişisel olarak kurduğu pavyona "Le Réalisme" adını verdi (Farthing, 2012: 301). Bu tepki büyük yankı uyandırdı.

Realizm bazı sanat tarihçilerine göre yüzyıllar boyu süreceğini iddia etmişlerdi. Bu iddia doğru bir karar idi. Günümüze kadar ulaşan bir sanat akımdır.

Fransa'da Jean-Baptiste-Camille Corot, Francois Bonvin, Gustave Courbet, Rosa Bonheur, Augustin Theodule Ribot, Auguste Bonheur, Gustave Brion, Paul Seignac, Jules Breton, Edouard Manet, Antoine Vollon, Edgar Degas, Henri Fantin-Latour, Leon Augustin L'hermitte, Jules Bastien-Lepage, Pascal-Adolphe-Jean Dagnan-Bouveret, Jean-Louis Forain, Charles Cottet ve Emile Friant gibi sanatçılar.

Almanya'da Peter von Cornelius, Adolf von Menzel, Wilhelm Leibl ve Wilhelm Trubner gibi sanatçılar.

Amerika'da William Sidney Mount, George Caleb Bingham, Jervis McEntee, Thomas Eakins, Frank Duveneck, Thomas Anshutz, Gilbert Gaul ve Henry Ossawa Tanner gibi sanatçılar.

Danimarka'da Christen Kobke, Frants Henningsen, Viggo Johansen ve Carl Locher gibi sanatçılar.

Avusturya'da Josef Danhauser, İskoçya'da William Dyce, İtalya'da Giovanni Fattori ve Silvestro Lega, İngiltere'de John George Brown, George Clausen, George Carline ve Henry H. La Thangue, İspanya'da Eduardo Rosales, Francisco Pradilla Ortiz ve Joaquin Sorolla y Bastida, Norveç'te Christian Krohg, Erik Werenskiold ve Harald Sohlberg, İsveç'te Carl Larsson ve Anders Zorn, İrlanda'da Stanhope Alexander Forbes gibi sanatçılar.

Realizm akımının öncüsü Gustave Courbet (1819–1877)'nin 1855 tarihli, "Ressamın Atölyesi" isimli resmindeki çıplak kadın figürü, arkadaşı koleksiyoncu Alfred Bruyas'dan ödünç aldığı, arkasına da "Tam sandalyemin arkasında resmin ortasında yer alacak" diye not eklediği bir fotoğraftan yararlandığı bilinmektedir. Bu fotoğraf, o yıllarda, sanatçılar için fotoğraf albümü hazırlayarak sattığı bilinen Paris'li fotoğrafçı Julien Vallou de Villeneuve tarafından çekilmiştir. Courbet'nin 1853 tarihli "Yıkananlar" tablosundaki figürün de bu albümden seçilmiş olması ihtimaldir. Courbet, kendini canlı bir model tutma masrafından kurtarmak için fotoğraftan yararlanmış, modellerin duruşunu kendine göre değiştirmiştir (Eyigör, 2013).

Resim 7. G. Courbet, "Ressamın atölyesi: Gerçeklik Alegorisi" t.ü.y.b., Julien Vallou de Villeneuve (361 x 598 cm),1855, Orsay müzesi, Paris

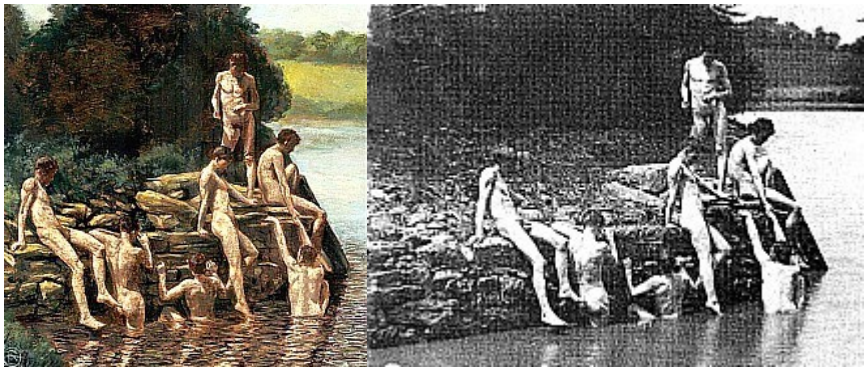

Resim 8. G. Courbet, "Yıkananlar",t.ü.y.b., (227 x 193 cm), 1853, Fabre Müzesi, Montpellier

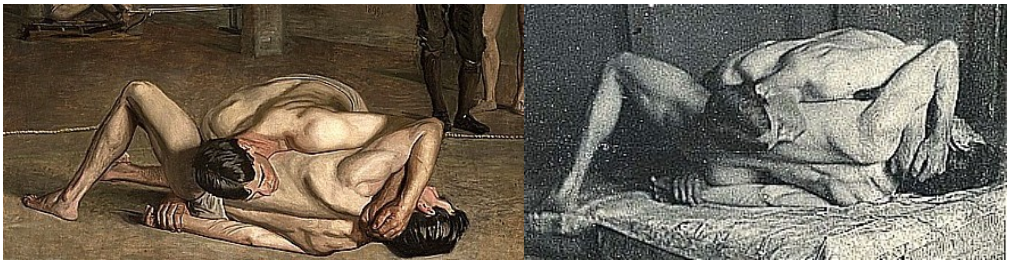

Thomas Eakins fotoğrafçılıkta farklı bir rol gördü, biri figürü tanımak ve karmaşık figür-zemin ilişkilerine olan duyarlılığını geliştirmek için olağanüstü ilgisi ile ilgili. Diseksiyon ve hazırlık amaçlı balmumu ve alçı heykel uygulamasıyla yakın gözlem yapmayı öğreten Eakins, kamerayı Amerikan sanatına tanıttı. İlk başta onun fotoğrafları, poz ve jestle ilgili hızlı çalışmalardır. Bununla birlikte, negatifleri düzenleme ve daha sonra platin baskılar yapma sürecinde, fotoğrafları, kâğıda sanat eserleri olarak, suluboyalarıyla eşit düzeyde en iyi şekilde görmeye başladı.

Resim 9. Thomas Eakins, Yüzme Yeri, 1883-1885

Resim 10. Thomas Eakins, Güreşciler, 1899.

7. NATÜRALİZM (DOĞALCILIK)

19.yüzyılın sonlarında Fransa'da ortaya çıkmış bir sanat akımıdır. Natüralizmin kurucusu olarak Emile Zola kabul edilir. Natüralizm, hayatı bilimsel bir nesnellikle ele alan, gerçeği anlatmayı aşırılığa vardıran bir sanat akımıdır. Natüralizme, realizmin daha ileri düzeye ulaşmış biçimi de denebilir. Natüralizm. Doğayı anlatırken deney yöntemine

başvurması nedeniyle realizmden ayrılır. Natüralistler kişi ve olaylara, bir bilim adamı gözüyle yaklaşırlar.

Doğalcılık, özel bir teknik olarak, 19.yy'ın ikinci yarısında tüm Avrupa'da hem edebiyatta hem de güzel sanatlarda etkin olan günlük yaşamın betimlenmesini amaç edinen sanat akımı için kullanılır. Degas, Adolf von Menzel (1815-1905) ve Repin gibi aslında birbirinden çok farklı ressamları etkilemiş olan bu akımı, kavram olarak Fransa'da ikinci imparatorluk Dönemi'ndeki (1852-70) Gerçekçilik akımın devamıdır (İnankur, 1997: 464). Realistlerdeki biçim güzelliği, üslup kaygısı natüralistlerde yoktur. Fakat natüralistler de halkın kolayca anlayabileceği yalın ve anlaşılır bir dil kullanırlar.

Sanatçılar, Adolf von Menzel, Paul Charles Chocarne Moreau, Claude Joseph Bail, Jens Adolf Jerichau, Amaldus Nielsen, Helene Schjerfbeck, Béla Iványi-Grünwald, Henrique Pousão, Pietro Canonica, Georgios Jakobides ve Carl Ludwig Jessen gibi sanatçılardır.

Resim 11. Chocarne Moreau, Beklenmeyen Sürpriz, Paul Charles Chocarne Moreau, Sana Söylemiştim.

Resim 12. Paul Charles Chocarne Moreau

Resim 13. Amaldus Nielsen, Norveç Sahili

Resim 14. Helene Schjerfbeck, otoportre, 1890, Helene Schjerfbeck

8. ORYANTALİZM

Oryantalizm terimi, 19 yüzyılda Avrupa'da Yakın ve Orta Doğu'ya ilişkin gerçekçi imgeleri betimliyormuş gibi görünen sanat yapıtlarını ifade etmek için kullanılır. Buhar gücü ve demir yolları sayesinde, birçok sanatçı Türkiye, Fas, Mısır ve Arap Yarımadası'na seyahat etme imkânı bulur. Oryantalizm'in en temel özelliklerinden biri resimlerdeki gerçeklik hissidir. Bu gerçekçi yaklaşım, betimlenen olay ve nesneler doğru olsun ya da olmasın, Oryantalist eserlere topografik veya etnografik bir gerçeklik duygusu kazandırır. Aslında bazı resimler, doğulu ülkeler hakkındaki peşin hükümlere dayanır ve anlattıkları hikâyelerde belli başlı ön yargılar göze çarpar. Oryantalist olarak tanımlanan resimler, konu bakımından benzerlikler taşısa da üslup bakımından ortak bir noktaları pek yoktur. Eserler; günlük yaşamdan kesitler, manzaralar, binalar, haremlere ilişkin hayali ögeler, sultanlar ve köle pazarını konu eder (Farthing, 2012: 286).

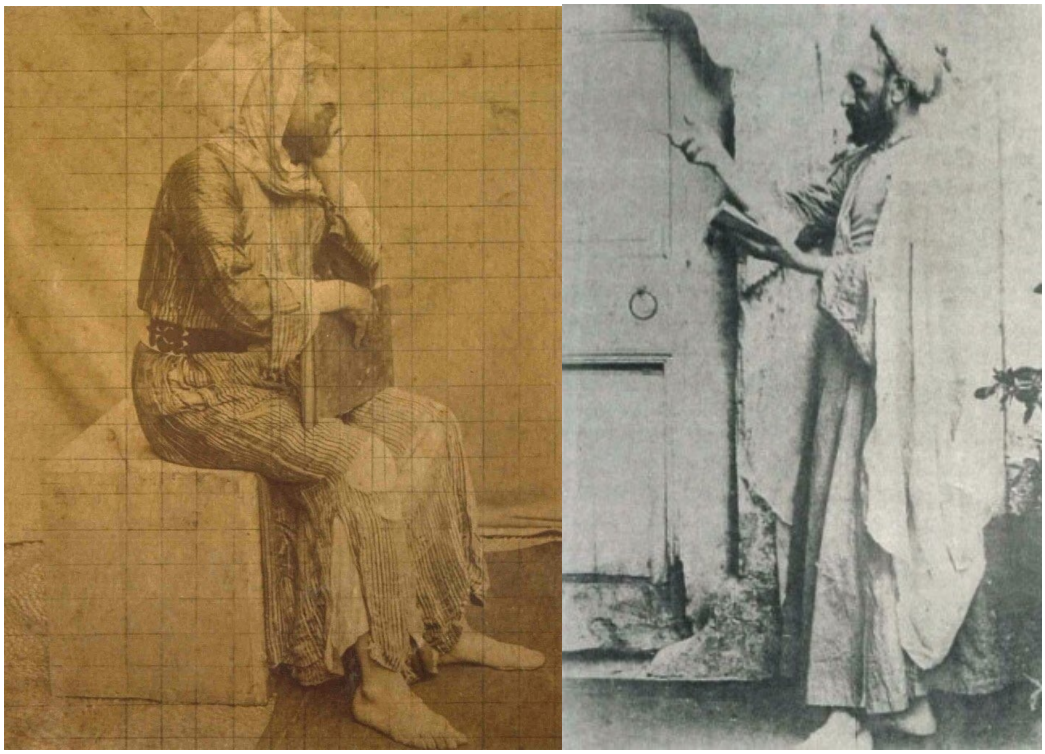
Oryantalist resimler 19. yy.'ın başkalarında büyük ölçüde düş ürünüydü, ancak yüzyılın ilerlemesiyle Doğu daha yakından tanınmış ve sanatçılar düş gücüne dayanan ilk Oryantalist resimlere oranla daha gerçekçi çalışmalara başlamışlardır. Bunun bir nedeni de, bu sanatçıların Doğu ülkelerine gitmeleri ve dolayısıyla söz konusu yerler hakkındaki önyargılarından büyük ölçüde kurtulmalarıydı. Bu arada gerek Doğu'ya giden, gerek gitmediği halde Oryantalist konulu resimler yapan sanatçıların en önemli esin ve bilgi kaynağı, edebi yapıtlar olmuştur (İnankur, 1997: 1389).

Oryantalist ressamların konuları, genel olarak figürlü kompozisyonlar ve manzaralar olmak üzere iki grupta toplanabilir: Birinci grup Müslüman Doğu'nun yansıtıldığı figürlü kompozisyonlar, savaş ve av konuları, erotik havalı harem, hamam ve dans sahneleri, kent içinde ya da iç mekânlarda geçen günlük yaşam görünümleri, yerel giysi ve tiplerin tanıtıldığı kıyafet albümleri, portreler, İslam diniyle ilgili ibadet sahneleri ve Kutsal Topraklar'ın fon oluşturduğu İncil ve Tevrat öyküleridir. İkinci grubu oluşturan manzaralarda ise arkeolojik alanlar, anıtlar ve İslam mimarlığı etkisindeki kent görünümleri işlenmiştir (İnankur, 1997: 1389).

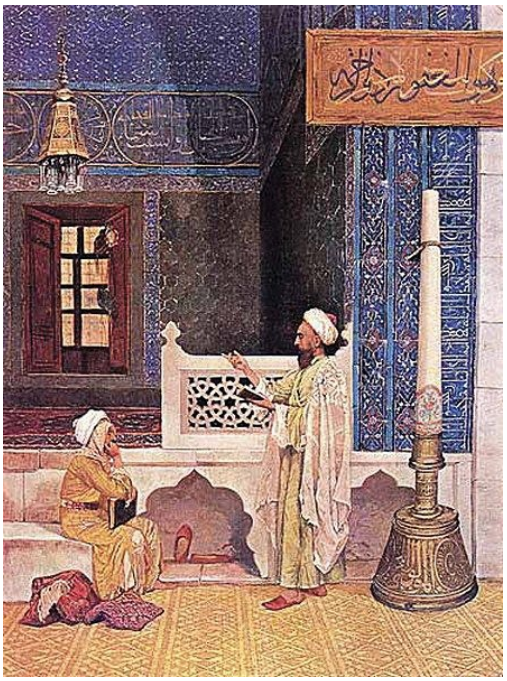
Özellikle Oryantalist ressamlar, resimlerinde kullandıkları Doğuya özgü detayları, ya fotoğraflara bakarak ya da satın aldıkları kıyafet ve eşyaları inceleyerek tuvallerine geçirmiştir. Oryantalist ressamlarımızdan Osman Hamdi'nin de resim yaparken sık sık fotoğraftan yararlandığı bilinmektedir. Mimari unsular, süslemeleri ve yazıları gerçek durumlarıyla yansıtabilmek için fotoğrafları karelerle büyüterek resimlemiştir. Ayrıca pek çok resmindeki sarıklı erkek figürü kendisidir. Hamdi, bu tablolarını yaparken, çeşitli zamanlarda çektirmiş olduğu fotoğraflardan yararlanır (Bölük, 2017).

Sanatçıları: Frederick Bridgman, Eugene Delacroix, Jean Leon Gerome, Frederick Goodall, Jean Auguste D. Ingres, Horace Vernet, E. Lord Weeks, David Roberts, Alexandre-Gabriel Decamps, Thomas Allom, John Frederick Lewis, Prosper Marilhat, Charles-Theodore Frere, Amedeo Preziosi, Eugene Fromentin, Charles Landelle, Emile Lecomte-Vernet, Alfred Dehodencq, Frederick Goodall Alexandre Bida, Gustave Boulanger, Alberto Pasini, Leon Belly, Adolf Schreyer, Henriette Browne, Paul Desire Trouillebert, Victor Huguet, Jose Tapiro Baro, Gustave Guillaumet, Jean-Jules-Antoine Lecomte du Nouy, Francisco Masriera y Manovens, Georges Clairin, Henri Regnault, Benjamin Constant, Jean Andre Rixens, Frederick Arthur Bridgman, Edouard Debat-Ponsan, Gustav Bauernfeind, Edwin Lord Weeks, Eugene Alexis Girardet, Rudolph Ernst, Ludwig Deutsch, Giulio Rosati, Etienne Dinet, Fabio Fabbi, Henri-Emilien Rousseau, Hovsep Pushman ve Osman Hamdi gibi sanatçılardır.

Resim 15. Osman Hamdi Bey

Resim 16. Osman Hamdi Bey

9. EMPRESYONİZM (İZLENİMCİLİK)

Empresyonizm akımı 19. yüzyılda Fransa'da ortaya çıkmıştır. Akım ortaya çıktığı yüzyılda tüm sanat dallarına etki ederek varlığını tamamlamıştır. İlk olarak resimle birlikte meydana çıkan İzlenimci fikir edebiyat dâhil tüm sanat dallarında boy göstermiştir. Akımın ismi ise Claude Monet'nin İzlenim: Gün Doğumu adlı tablosundan gelmektedir. İzlenimciliğin temelinde dış dünyanın sanatçıda yarattığı etki yatmaktadır. İzlenimciler,

yaşamı, doğayı olduğu gibi anlatmak yerine onların kendilerinde bıraktığı etkilerle anlatırlar. Tabiatı, nesneleri, olayları izlenimciler nesnelliği bir kenara bırakarak ele alırlar.

Bu akımda dış dünya ile ilgili gözlemler, olduğu gibi tüm ayrıntılarıyla anlatılmaz ancak edinilen izlenimler ölçüsünde aktarılır.

Empresyonist sanatçılar, dış dünyada gördüğü varlıkların; gerçek, realist yönünü değil kendinde uyandırdığı izlenimleri anlatır. Çünkü onların anlattıkları dış dünya değil, bu dünyanın hayalleriyle bezenmiş izlenimleridir.

Empresyonizm, her şeyden önce özgürlüğün sembolüdür. Özellikle empresyonist ressamlar, alışılmış hiçbir kurala bağlı kalmamışlardır. Böylece empresyonist resimde renklerin özgürlüğü sağlandığından sistemsiz bir coşkunluk vardır.

Fransız Sanatçılar, Alphonse Maureau, Edouard Manet, Edgar Degas, Camille Pissarro, Stanislas Lepine, Alfred Sisley, Marie Bracquemond, Claude Monet, Armand Guillaumin, Berthe Morisot, Pierre-Auguste Renoir, Eva Gonzales, Albert Lebourg, Henri Moret, Maxime Maufra ve Pierre-Eugene Montezin,

İspanyol Sanatçılar, Martin Rico y Ortega, Luis Jimenez Aranda, Laureano Barrau ve Joaquin Sorolla y Bastida

Amerikalı Sanatçılar, John J. Enneking, Arthur Parton, Mary Cassatt, Theodore Clement Steele, Lilla Cabot Perry, William Merritt Chase, John Ottis Adams, Richard B. Gruelle, Theodore Robinson, Julian Alden Weir, John Henry Twachtman, Colin Campbell Cooper, Edward Henry Potthast, Willard Leroy Metcalf, Helen M. Turner,Robert Vonnoh, George Elbert Burr, George Wharton Edwards, Abbott Fuller Graves, Childe Hassam, Otto Stark, Theodore Wendel, Dennis Miller Bunker, Theodore Butler, Charles Courtney Curran, Walter Griffin, Frank Weston Benson, Robert Reid, Edmund Charles Tarbell, George Gardner Symons, Paul Cornoyer, Frank Dumond, Philip Leslie Hale, William Samuel Horton, Reynolds Beal, William DeLeftwich Dodge, Guy Rose, Lawton Parker, Chauncey F. Ryder, Wilson Irvine, Edward Willis Redfield, Louis Betts, Frank H. Desch, Charles Ebert, Albert H. Krehbiel, Will Howe Foote, Frederick Carl Frieseke, Edward Cucuel, Richard Emil Miller, Edmund W. Greacen, Jane Peterson, Gertrude Fiske, William Chadwick,Catherine Wiley, Daniel Garber, Martha Walter, Julian Onderdonk, Abel Warshawsky, Guy Wiggins, Walter Emerson Baum ve Fern Isabel Coppedge

Hollandalı sanatçı, Johan Barthold Jongkind, Avusturyalı sanatçı, Emil Jakob Schindler, Norveçli sanatçı, Harriet Backer ve Frits Thaulow, Alman Sanatçı Max Liebermann ve Max Slevogt, Danimarkalı Sanatçı Michael Ancher, Anna Ancher, Rus sanatçı, Jean Beraud, Valentin Aleksandrovich Serov ve Louis Ritman, Avustralyalı sanatçı Frederick McCubbin veArthur Streeton, İngiliz sanatçı, Tom Roberts, Charles Conder ve Dame Laura Knight, Kanadalı sanatçı, Maurice Prendergast, Laura Muntz Lyall, George Loftus Noyes, Ernest Lawson, Helen McNicoll ve Henrietta Mabel May İrlandalı Sanatçı Walter Frederick Osborne, Belçikalı sanatçı, Frantz Charlet, Polonyalı sanatçıOlga Boznanska gibi sanatçılardır.

"İmparator Maxmiller'in Kurşuna Dizilişi" adlı tabloyu yapan Manet'in de bir albümdeki fotoğraftan yararlandığı ortaya çıkmıştır. Manet resimde özgün bir düzenleme yapmıştır. Fotoğrafları kullanarak yaşamadığı bir olayı inandırıcı olarak betimlemeyi başarmıştır. (İmançer) Manet'te fotoğraftan yararlanıp özgün bir yoruma ulaşmıştır.

Resim 17. Edouard Manet, İmparator I. Maximilian'ın Kurşuna Dizilişi, 1868 – 1869

Resim 18. İmparator I. Maximilian'ın Kurşuna Dizilişi, 1867

Balerinler, yıkananlar, at yarışları gibi konuları sahiplenerek resimler yapmış olan Edgar Degas'nın kendisinin çekmiş olduğu bir fotoğraftan esinlenerek yaptığı *"Banyodan Sonra"* adlı üç eseri bilinmektedir. Tek bir fotoğraftan faydalanılmış olmasına rağmen her üç resmin kendine has kompozisyon, form ve renk öğeleri ile dikkat çekmekte, sanatçının ne fotoğrafı ne de kendi resimlerini tekrar etmediği anlaşılmaktadır. (Eyigör, 2013)

Resim 19. Edgar Degas, Banyo'dan Sonra, 1896.

Resim 20. Edgar Degas, Balerinler

10. ART NOUVEAU (YENİ SANAT)

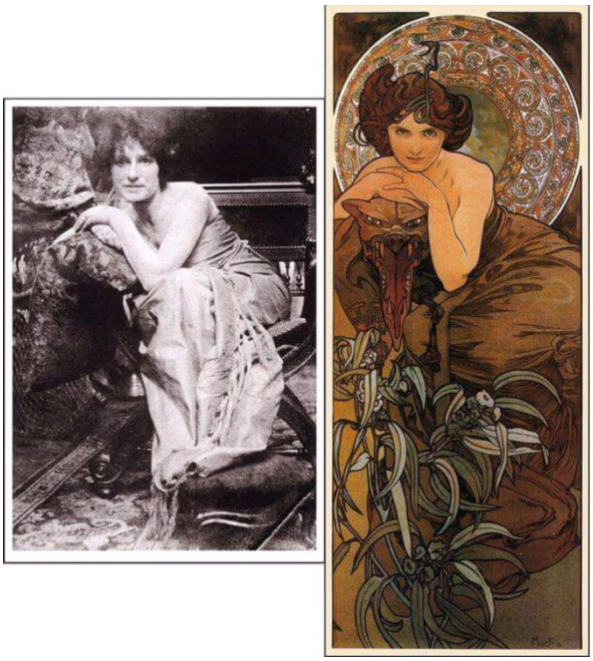
Art Nouveau zarif dekoratif süslemelerin ön plana çıktığı, kıvrımların ve bitkisel desenlerin sıklıkla kullanıldığı bir sanat akımıdır. Britanya merkezli Arts & Crafts hareketinden etkilenmiştir. Avrupa ve Amerika'yı etkilemiştir.

19. yy sonu ve 20. yy başında etkili olmuş bu akım ülkemizde 1900 Sanatı ya da Yeni Sanat adlarıyla anılmakla birlikte birçok Avrupa ülkesinde bölgesel olarak değişik adlarla anılmış, adlara uygun olarak ta uygulamaların niteliklerinde değişiklikler görülmüştür.

Modern Style, Yellow Book Style, Fin de Siecle Style, Jügenstil, Secession il bölgesel olarak kullanılan adlara örnektir.

Art Nouveau'nun temel özellikleri şunlardır: Dinamik, akıcı, dalgalı, kıvrımlı çizgi ritimleri vardır. Pre -Raphaelite ve sembolist ressamlara sempati ve dolayısıyla benzerlik taşır. Yeni materyalleri hiç çekinmeden kullanırlar. Salt tasarıma hizmet eden soyutlamalar içerir. Rokoko tarzın daha soyut olan elemanlarından deniz kabuğu ve alev dokusunu seçme ve modernize edilir. Organik formlar, özellikle bitkilere ve çiçeklere özgü kavisli çizgilerin kullanılması ön plandadır. Makine avantaj olarak kullanılır.

Resim 21. Alphonse Mucha'nın çektiği fotoğraf ve "Değerli Taşlar" serisinden resmi

Resim 22. Alphonse Mucha'nı kendi kız kardeşini model olarak kullandığı fotoğraf ve Bir filmin afişi için yaptığı resim.

Resim 23. Alphonse Mucha, Jaroslava'nın Portresi

Sanatçılar: Aurey Beardsley, F. Bracquemond, Antoni Gaudi, Hector Guimard, Gustav Klimt, AlphonseMucha, Charles Rennie Mackintosh, Louis Comfort Tiffany, Felix Bracquemond, Emile Galle, Ferdinand Hodler, Adolphe-Leon Willette, Theophile Alexandre Steinlen, Edmond-Francois Aman-Jean, Victor Horta, Aristide Maillol, Henry van de Velde, Lucien Levy-Dhurmer, Georges Lemmen, Hector Guimard, Georges de Feure ve Johan Thorn Prikker gibi sanatçılar.

11. SEMBOLİZM (SİMGECİLİK)

Sembolizm 1880'li yıllarda, 19 yüzyılın materyalist anlayışına ve teknolojik değişimine tepki olarak doğdu. Terim, Fransız şair ve eleştirmen Jean Moreas'nın 1886'da Le Figaro gazetesinde yazığı "LE Symbolisme" makalesinden türetildi. Sembolist şairler, şiirlerinde Moreas'nın ''fikirleri duygularla giydirmek'' şeklinde yorumladığı kişisel ve derin duyguları ifade ediyorlardı. Terim kısa sürede nesnellikten ve natüralizmden uzak duran, düşsel ve sezgisel her tür resim için kullanılmaya başladı (Farthing, 2012: 338). Sembolist ressamlar da Romantizm'in önem verdiği hayalgücünü yeniden gündeme getirdiler ve dolayısıyla natüralizmi ve Realizm'i yadsıdılar. İçe dönmek, duyguları ve fikirleri sanatın başlangıç noktası kılmak için somut dış dünyadan uzaklaştılar (Farthing, 2012: 338).

1) Albert Aurier, 1892 yılında Gaugin ya da Resimde Sembolizm adlı yazısında sembolist sanat eserinin temel ilkelerini şu şekilde belirlemiştir:(Keser, 2009: 307-308) Düşünceci olmak zorundadır.Çünkü biricik amacı düşüncenin ifadesi olacaktır.

2) Sembolist olmak zorundadır. Çünkü düşünceyi biçimlerle dile getirecektir.

3) Bireşimsel olmak zorundadır. Çünkü biçimlerini ve işaretlerini genel bir anlayışın biçemine göre oluşturacaktır.

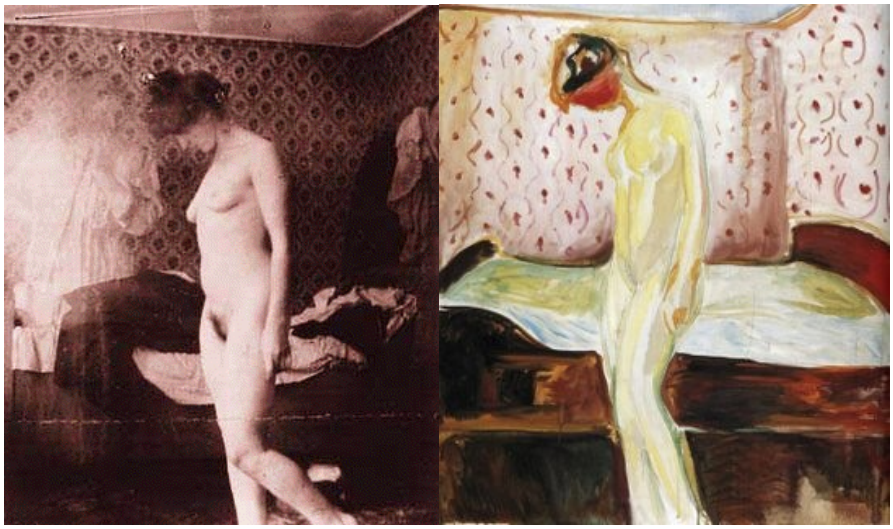
4) Öznel olmak zorundadır. Çünkü nesne özenin algıladığı im olarak düşünülecektir.

5) Dekoratif olmalıdır. Çünkü gerçek anlamıyla dekoratif resim Mısırlıların ve Rönesans öncesi sanatçıların kavradıkları gibi öznel, düşünceci ve sembolist olan sanatın belirtisinden başka bir şey değildir.

Edvard Munch amatör olarak fotoğrafla ilgilenen bir ressamdır. Ölümünden sonra eşyaları arasında kendi çektiği fotoğraflar ortaya çıkmış, pek çoğu ailesi tarafından sansüre uğramıştır. Araştırmacıların bulduğu fotoğraflardan biri 1906'da Berlin'deki bir kira evinin

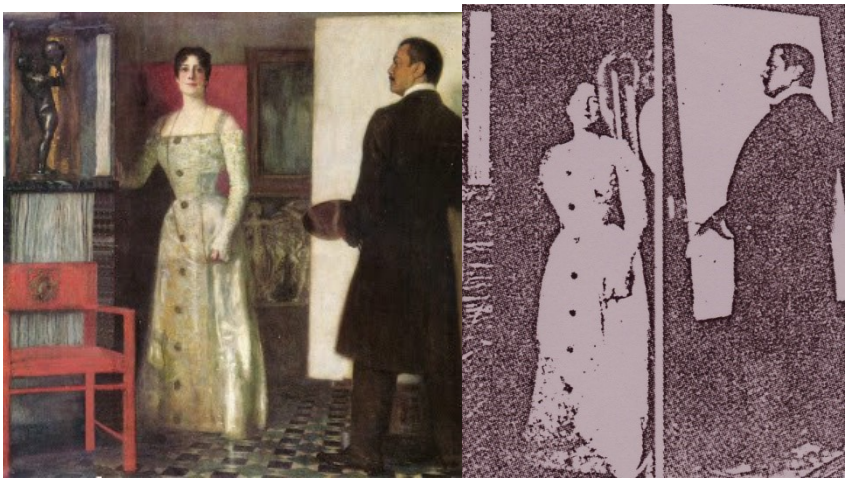
odasını canlandıran “Ağlayan Genç Kız” isimli resmine –“Yatağın önündeki genç kız” isimli, 1907 tarihli bir versiyonu daha vardır- kaynaklık etmiştir. Munch’un fotoğraftaki olgun genç kadını, yüzü ağlamaktan kızarmış, mutsuz, narin bir genç kıza dönüştürdüğü görülür. (Eyigör, 2013)

Resim 24. Edvard Munch, “Ağlayan Genç Kız”

1968 yılında, Münih’li ressam Franz von Stuck (1863–1928)’un geride bıraktığı eşyaları arasında yüz tane fotoğraf çıkmış, sanatçının pek çok eserinin fotoğraftan yaptığı anlaşılmıştır. Bunlardan 1902 tarihli “İşliğinde Eşiyle birlikte” adlı eserini önce kurşun kalemle çalıştığı, kendisi ve eşinin kostümü ve duruşunu tasarlayarak fotoğraflarını aldıktan sonra yaptığı anlaşılmıştır. Franz von Stuck için fotoğraf tasarladığı resmi gerçekleştirmede kullandığı ara aşamalardan biri olmuştur.(Eyigör, 2013)

Resim 25. Franz Von Stuck, “İşliğinde Eşiyle birlikte”, t.ü.y.b,(160x180 cm.),1902

Resim 26. Franz Von

Stuck Sanatçıları: Emile Bernard, William Blake, Arnold Böcklin, P. Puvis De Chavannes, Maurice Denis, Gustave Dore, Heinrich Fussli, Paul Gauguin, Ferdinand Hodler, Gustav Klimt, Alfred Kubin, Fernand Khnopff, Max Klinger, Ozias Leduc, Aristide Maillol, George Mine, Gustave Moreau, Edvard Munch, Odilon Redon, Henri Rousseau, Leon Spilliaert, Edouard Vuillard, John Waterhouse, George Frederic Watts, Pierre Puvis de Chavannes, Arnold Bocklin, Felicien Rops, Elihu Vedder, Hans Thoma, Xavier Mellery, Eugene Carriere, Louis Welden Hawkins, Ernst Josephson, Gaetano Previati, Alexandre Seon, John White Alexander, Leon Frederic, Mikhail Vrubel, Max Klinger, Alphonse Osbert, Fernand Khnopff, Giovanni Segantini, Jan Toorop, Edmond-Francois Aman-Jean, Maximilian Lenz, Armand Point, Arthur Bowen Davies, Jeanne Jacquemin, Franz von Stuck, John Duncan, William Degouve de Nuncques, Jean Delville, Henry de Groux, Emile Bernard, Konstantin Somov, Aleksandr Benois ,Hugo Simberg, Carlos Schwabe, Gustave Adolphe Mossa gibi sanatçılar

12. NEO-EMPRESYONİZM (YENİ-İZLENİMCİLİK)

Yeni izlenimcilik. 1886 yılında empresyonizmden etkilenen, ancak empresyonist anlayışta değişimler olması gerektiğine de inanan bir grup sanatçının oluşturduğu ve pointilizmi de kapsayan akım. Neo- empresyonizmi kuran sanatçı George Seurat'dır.(Keser, 2009: 232)

1886'daki son izlenimcilik sergisinde Seurat ve Signac'ın yapıtlarının yer alması, Monet ve RENOIR gibi bazı İzlencimler'in tepki göstererek bu sergiye katılmamalarına neden olmuş vve grup böylece resmiyet kazanmıştır. Yeni- İzlenimcilik terimi ilk kez eleştirmen Felix Feneon (1861- 1944) tarafından kullanılmıştır. Yeni- İzlenimci sanatçıları bir önceki kuşaktan ayıran en önemli öğe Renk kullanımlarıdır. Renkler palette karıştırılmadan, ayrı ayrı noktalama tekniğiyle tuvale uygulanmış, istenen renk tonları ve ışıltılı görsel etki bu yolla elde edilmiştir. Divizyonizm adı verilen bu teknik daha önceleri Monet ve Renoir tarafından da deneysel ölçekte kullanılmıştı, ancak Yeni- İzlenimciler bu tekniği bilimsel bir yaklaşımla inceleyerek geliştirmişlerdir.(Rona, 1997: 1933)Akımın kuramcıları Seurat'yla Signac, Fransız kimyacı Michel- Eugene Chevreuil'ün Eşzamanlı Renk Karşıtlıkları ve Renkli Nesnelerin Birbirleriyle Uyumu Yasası üzerine adlı kitabı, ABD'li fizikçi Ogden N. Rood'un Modern Renk Bilimi adlı kitaplarıyla estetikçi David Sutter'in kuramları üzerinde çalışmışlardır. Signac, 1899'da yazdığı Eugene Delacroix'dan Yeni- İzlenimcilik'e adlı kitabında akımın ilkelerini dile getirmiştir.

Resim 27. Vincent Van Gogh

Sanatçılar, Anna R. Boch, Henry Edmond Cross, Maximilien Luce, Camille Pisarro, Theophile van Rysselberghe, Georges P. Seurat, Paul Signac, Vincent Van Gogh

13. POST-EMPRESYONİZM (ARD-İZLENİMCİLİK)

1880'lerin ortasında Fransa'da İzlenimcilik akımı artık belli bir doyum noktasına ulamıştır. Seurat öncülüğünde bir grup sanatçı Yeni- İzlenimcilik'i oluştururken, bir başka grup da yeni arayışlar içine girmişti. Bu ikinci grup sonradan Ard- İzlenimciler adını almıştır. Terim, ilk kez İngiliz eleştirmen R.Fry tarafından 1900'lerin başında Cezanne, Van Gogh ve Gauguin için kullanılmıştı. Aslında Yeni- İzlenimcilik gibi tam bir akım niteliği taşımayan Ard- İzlenimcilik, daha çok İzlenimcilik sonrası arayışların bir simgesiydi. Temelde İzlenimci renk ve teknikleri yadsımamakla birlikte, İzlenimcilik'in renk ve ışık etkileriyle sınırlanan anlatım biçimlerine karşıydı. Ard- İzlenimciler'in amacı daha özgür bir anlatım diline ulaşmaktı. Bu bağlamda ortak bir üslup oluşturmadan her sanatçı kendi özgün üslubunu bulmak için çalışmıştır (Rona, 1997: 1933).

"Post- Empresyonizm" terimi, İngiliz sanat eleştirmeni ve ressam Roger Fry tarafından türetilmiştir. Rojer Fry, 1900 yılında bu terimi Cezanne, Van Gogh, Lautrec, Redon, Seurat, Signac ve Gaugin'in resimleri için kullanılmıştır. Post-empresyonistler daha özgür bir anlatım dilinin arayışı içinde olmuştur. Bir akım oluşturmaktan çok her sanatçı kendi dilini oluşturmaya çalışmış ve hiçbir zaman bir arada çalışmamışlardır (Keser, 2009: 260).

Fransız ressam Henri T. Laturec talimatlar vererek çektirdi fotoğrafları resimlerinin bellek desteği olarak kullanmıştır. Sanatçının 1891 tarihli ''La Mie'' tablosu fotoğrafçı Paul Sescau'nun çektiği, bir kafede oturan ünlü model Suzanne Vallodon ile Chandon şampanya şirketi temsilcisi Maurice Guibert'in fotoğrafına dayanmaktadır (Eyigör, 2013).

Resim 28. T. Lautrec,'La Mie',1891 - P. Sescau, Vallodon ve Guibert

Fransız ressam Henri T. Lautrec, dönemin ünlü kabare aktristi Jane Avril'in gösterisinin reklam afişini de fotoğraftan faydalanarak yapmıştır. İkisi arasındaki benzerlikten ziyade Lautrec'in kıvrak enerjik üslubunun gücünden bahsetmek gerekir (Eyigör, 2013).

Resim 29. T. Lautrec,"Jane Avril'in Gösteri Afişi", 1893

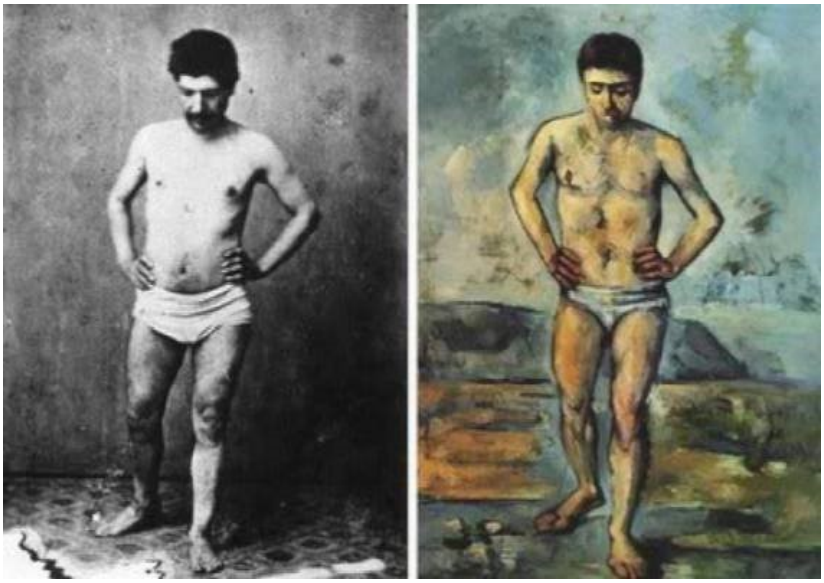

Fransız Ressam Paul Cezanne (1839-1906) "Fontainbleu'da Eriyen Karlar" isimli 1879 tarihli resmi için kimin tarafından çekildiği bilinmeyen bir fotoğraftan faydalanmıştır. Sanatçı, fotoğraf makinesi olmazsa, sert doğa koşullarında kısa sürede gözlemlenebilecek bir anı resmetmek için fotoğraftan faydalanmakta bir sakınca görmemiştir.(Eyigör, 2013)

Resim 30. Paul Cezanne, "Fontainbleu'da Eriyen Karlar", 1879

Resim 31. Paul Cezanne

Sanatçılar: Pierre Bonnard, Paul Cezanne, Paul Gauguin, Gustave Loiseau, Georges Seurat, Walter R. Sickert, Paul Signac, Lautrec Henri de Toulouse, Vincent Van Gogh, Henri Rousseau, Claude-Emile Schuffenecker, Henri Martin, Roderic O'Conor, Charles Filiger, Suzanne Valadon, Roger Fry, Jan Verkade ve Edouard Vuillard gibi sanatçılar.

14. SONUÇ

18. Yüzyılda önce İngiltere'de başlayan sonra tüm Avrupa'ya yayılan Sanayi Devrimi, buharlı makinelerin yapımının, dolayısıyla makineleşme çağının başlangıcıdır. Yeni buluşların üretime olan etkisi ve buhar gücüyle çalışan makinelerin yarattığı endüstri de resim-fotoğraf ilişkisini etkileyen nedenlerdendir. Tüm bu gelişmelerin doğurduğu yeni sosyal sınıflar ressamların aristokrasinin ve kilisenin etkisinden kurtarır. Ressamların sipariş üzerine resim yapmayı bırakmaları onları bir anlamda özgürlüğe kavuşturur. Toplumda beğeniler de değişmeye başlar. Ressamlar kendi duygu ve düşüncelerine göre yaptığı resimleri, yeni oluşan burjuvan sınıfının beğenisine sunarlar. Resim sanatının etkileri fotoğraf stüdyolarında da kendini belli eder.

Fotoğraf ve resim farklı üstünlüklere sahip iki alan olmasının yanında birbirleri üzerindeki üstünlükleri ve yetersizlikleri de mevcuttur. Ressam duygu ve düşünceleriyle yaparken, fotoğraf ise dijital olarak yapmaktadır. Buna karşın fotoğraf ve resim farklı iki alan olmakla beraber sürekli bir ilişki ve rekabet halinde olmuştur. Birbirlerinin dillerinden faydalanmışlardır. Kimi zaman sahip oldukları özelliklerle üstünlük sağlamış, Ama sürekli etkileşim içinde olmuş ve gün geçtikçe de bu etkileşim alanı büyümüş ve çeşitlenmiştir. Fotoğrafın resmin dilinden istifade ettiği gibi resim de fotoğrafı çok farklı biçimlerde kullanabilmiş, dönüştürebilip, kendine mal edebilmeyi başarmıştır.

Sonuç olarak, sanat sosyolojisi açısından ve tarihi- teknik gelişmeler açısından resim ile fotoğraf, insanoğlunun gözlenen ve gözleyen özne deneyimlerini aktarma gücüne sahip imgeler sunmuşlardır. Günümüzde, plastik sanatlar alanında faaliyet gösteren birçok sanatçının fotoğraftan yararlandığı bilinmektedir. Bu sanatçıların kimi fotoğraftan yararlandığını saklamaktadır. Eskidende fotoğraftan yararlandığını saklayan sanatçılar vardı. Kimisi ise fotoğraftan yararlandığını saklamamaktadır. Hatta 1970'lerin başında fotoğraftan daha iyi resim yaptıklarını iddia eden fotoğraftan yararlanan Foto-Gerçekçi sanatçılar bulunmaktadır. Hala da günümüzde fotoğraftan yararlanan birçok sanatçı bulunmaktadır.

KAYNAKÇA

BAYHAN M., 1996, *Yazılarla Fotoğraf*, Ege Yayınları, İstanbul

BÖLÜK, G., *Fotoğraf ve Resmin Etkileşimi,* http://www.kolektomani.com/fotograf-resmin-etkilesimi/ (Erişim Tarihi: 14 Nisan 2018)

CLAUDON, F., 1998, *Romantizm Sanat Ansiklopedisi,* Remzi Kitabevi, Çev.: Özdemir İnce, İlhan Usmanbaş, İstanbul

DERMAN, İ., 1991, *Fotoğraf ve Gerçeklik***,** Ağaç Yayın, İstanbul

EYİGÖR, F., 2013, *Fotoğraf-Resim İlişkisi,*https://feyigor-arttick.blogspot.com.tr/2013/01/fotograf-resim-iliskisi-relationship_29.html(Erişim Tarihi: 14 Nisan 2018)

FARTHİNG, S. (G.Ed.), 2012, *Sanatın Tüm Öyküsü*, Hayalperest Yayınevi, Çev.: Gizem Aldoğan, Firdevs Candil Çulcu, Çin

GERMENER, S., 1997, Barbizon Okulu,*Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi 1,* YEM, İstanbul

GÖK K.,2017, Romantizm ve Romantizm Akımının Fotoğraf Sanatına Etkisi, *Bartın Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 2, Aralık

İMANÇER, A., *Fotoğraf Sanat İlişkileri,* http://www.fotografya.gen.tr/issue-15/a_imancer15.htm (Erişim Tarihi: 14 Nisan 2018)

İNANKUR, Z., 1997, Doğalcılık, *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi 1,* YEM, İstanbul

İNANKUR, Z., 1997, Oryantalizm, *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi 3,* YEM, İstanbul

KESER, N., 2009, Barbizon Okulu,*Sanat Sözlüğü,* Ütopya Yayınevi, 2. Bs., Ankara

KESER, N., 2009, Hudson Nehri Okulu,*Sanat Sözlüğü,* Ütopya Yayınevi, 2. Bs., Ankara

KESER, N., Neo-Empresyonizm, *Sanat Sözlüğü,* Ütopya Yayınevi, 2. Bs., Ankara

KESER, N., 2009, Post-Empresyonizm, *Sanat Sözlüğü,* Ütopya Yayınevi, 2. Bs., Ankara

KESER, N., 2009, Romantizm,*Sanat Sözlüğü,* Ütopya Yayınevi, 2. Bs., Ankara

KESER, N., 2009, Sembolizm,*Sanat Sözlüğü,* Ütopya Yayınevi, 2. Bs., Ankara

KESER, N., 2009, Ön Raffaellocular, *Sanat Sözlüğü,* Ütopya Yayınevi, 2. Bs., Ankara

RONA, Z., 1997, Ard-İzlenimcilik, *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi 3*, YEM, İstanbul

RONA, Z., 1997, Hudson Irmağı Okulu**,***Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi 2*, YEM, İstanbul

RONA, Z., 1997, Yeni İzlenimcilik, *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi 3*, YEM, İstanbul

ÖZDEMİR B., 1996, *Fotoğrafik Dil Yetisinin Evrimi Bağlamında Müdahale Sorunsalı,* D.E.Ü. S.B.E. Yayımlanmamış Doktora Tezi. İzmir

TÜFEKÇİ, T., Tarihsel Süreç İçinde Resim-Fotoğraf Etkileşimleri, *Fotoğraf Dergisi,* Sayı: 26, S.48,

URL-1 1848 İşçi Devrimleri, http://www.tarihiolaylar.com/tarihi-olaylar/1848-isci-devrimleri-230 (Erişim Tarihi: 08 Nisan 2018)

SANATSAL ORGANİK MÜREKKEP ÜRETİMİ

Dr. Öğr. Üyesi KEREM İŞCANOĞLU

Trakya Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi
Resim Bölümü, Edirne/TÜRKİYE
E-mail: keremiscanoglu@trakya.edu.tr

ÖZET

Mürekkep resim sanatının temel malzemeleri arasındadır. Farklı mürekkep tipleri vardır. Bunların arasında çini mürekkebi, mazı mürekkebi, matbaa mürekkebi gibi çeşitli isimler sayılabilir. Su ve solvent gibi çeşitli malzemelerle çözünürler. Su ile inceltilen tipleri hızlı kuruması ve insan için sağlıklı oluşu bakımından kullanım kolaylığı sağlar.

Bir malzemenin kullanımını yaygınlaştıran en önemli sebepler; etki, ucuzluk, kalıcılık ve insan sağlığına uygunluktur. Antik dönemlerde yapılan renkli çalışmalarda çevredeki renkli topraklardan ve çeşitli bitkilerden faydalanıldığı bilinmektedir. Çevremizde kolaylıkla bulabileceğimiz çeşitli bitkilerden elde ettiğimiz boyar sulardan ve kimi maddelerin yanmasıyla oluşan islerden çeşitli renklerde organik mürekkepler üretilebilir. Boyar sular karıştırıldığı veya yoğunlaştırıldığında zengin renkler elde edilebilir. Üretilecek mürekkeplerde bakteriyel oluşumlarla alakalı yaşanan bozulma veya çürümelerin yavaşlatılması için çeşitli çözümler gerekir. Bozulmaya karşı direnç hazırlanan mürekkebin uzun süreler kullanılabilirliği açısından önemlidir. Üretilen mürekkeplerin denenmesi ile renk, sağlamlık, kullanım kolaylığı açısından karşılaştırmalar yapılabilir.

***Anahtar Kelimeler**: organik mürekkep, üretim, sanatsal*

PRODUCTION OF ARTISTIC ORGANIC INK

ABSTRACT

Ink is one of the basic materials of painting. There are different types of ink. Among them, there are various names such as Indian ink, printing ink, gall ink. They are soluble in various materials such as water and solvent. Water-thinned types provide ease of use in terms of rapid drying and healthy for the human being.

The most important reasons for spreading the use of a material are; effectiveness, cheapness, durability and suitable for human health. It is known that colorful works done in antiquity have benefited from the colorful soil and various plants in the surrounding area. Organic inks of various colors can be produced from the water that we get from the various plants that we can easily find in our surroundings and the things that are formed by the burning of certain substances. Rich colors can be obtained when the paint waters are mixed or densified. Various solutions are needed to slow down the degradation or decay that is associated with bacterial occurrences in the ink to be produced. Resistance to degradation on long prepared ink is important for usability. Comparisons can be made with the test of the produced ink with the testing of the produced ink.

***Keywords**: organic ink, production, artistic*

1. GİRİŞ

Malzeme seçimi ilk ressamlar olan paleolitik atalarımızdan bu tarafa hep ressamların ilk sorunları olmuştur. Bilinen en eski ressamlar "renkli mineraller toz haline getiriliyor sonra da resim yapabilmek için biraz sıvıyla karıştırılıyordu" (s.29, Curtis, 2017). Bu aslında akılcı bir yöntemdi bunu en az 30.000 yıl önceye uzanan kalıcılığından anlayabiliriz. Bu resimler bugün zor çevresel koşullarına rağmen hala izlenebilirler ve bunu başarılı teknolojilerine borçlular. Günümüzün karmaşık karışımları doğanın kendi karışımlarının yanında bugün bile kimi bakımlardan eksik kalıyorlar. Yada en azından şu söylenebilir; doğadan elde etmek çok daha ucuz ve çok daha sağlıklı iken neden endüstriyel ürünleri tercih ediyoruz? Cevabı oldukça karmaşık ama burada sorgulananın aslında bu olduğu düşünülebilir.

Bugün sanat malzemelerinde aranan üç temel ve önemli özellik bulunuyor;"kalıcılık", "insan sağlığı için uygunluk" ve "uygun fiyat". Insan sağlığı için uygunluk günümüzde hiç olmadığı kadar önemli bir özelliği oluşturuyor. Özellikle erken yaş eğitim guruplarında. Her ne kadar konu üzerinde özellikle geri kalmış ülkelerde çokta denetim olmasada bugün mantıklı her ressamın malzeme seçiminde ilk dikkat etmesi gereken şey malzemenin sağlık açısından sıkıntılara sebeb vermemesidir. Bu incelemeyi yapmak için ressamın elinde çokta bir şans bulunmaz. Bir labratuvara gidip her kullandığı malzemenin içeriği konusunda bilgi sahibi olması mümkün değildir. Özellikle az gelişmiş bir ülkede yaşıyorsa ve ekonomik olarak en ucuz boyaları tercih ediyorsa risk altındadır. Fakat elinden bu konuda birşeyin gelmiyeceğini düşündüğü için çaresiz bir psikolojide davranış sergiler.

Türkiye'de de yaşanan durum bunun benzeridir. Çok fazla maddi olanaklara sahip olmayan sanatçı kaçınılmaz olarak tehdit altındadır. Ayrıca malzeme noksanlığı sanatsal üretimini kötü etkilemektedir. Malzemelerdeki fiyatlandırmalar sanatçıların üretimini doğrudan etkiler. İşin içine ithalat girdiğinde işin rengi daha karanlık olabilmektedir. Bu bakımdan sanatçılar için alternatiflerin üretilmesi, kalıcı, sağlıklı ve ucuz malzeme üretimi konusunda bilgi edinmeleri gerekmektedir.

Sanatçılar en yoğun kullandıkalrı malzemelerden birini mürekkep gurubu oluşturur. Büyük bir gurup olarak sayılabilir. Solvent bazlı türleri oldu gibi su bazlı türleride vardır. Sanatçılar daha çok baskı teknikleri ile ilgili matbaa mürekkebi ve çizim için çeşitli su bazlı çizim mürekkepleri kullanırlar. Lavi gibi çizim teknikleri mürekkebin kullanıldığı alanda yer alırlar.

Sanat tarihinde çizim için çizim tekniği olarak mürekkebin kullanımı çok eski dönemlere dayanmaktadır. Rembrand, Rubens, Leonardo Da Vinci gibi pek çok ismin mürekkep çizimleri ve elyazmaları bugün elimizdedir. Günümüzde sanat eğitiminde de mürekkeple çizim sıklıkla başvurulan yöntemlerin arasındadır. Buda mürekkep konusunda yeni fikirlerin önerilmesini mantıklı yapar.

Bitkisel mürekkepler uzun zamandır geleneksel boyama yöntemlerinde kullanılmaktadır. Bunların arasında kumaş boyamada kullanılanlar en çok rastlananlardır. "Doğal boyamacılığın tekstil elyafında kullanımının MÖ 4000 yıllarında Hindistan'da ve Mezopotamya'da başlamış olduğu bilinmektedir." (s.11, Karadağ, 2007) Anadolunun dokuma tarihinin eskiliği bitkisel boyamaların uzun yıllardan beridir kullanımına işaret eder. Ayrıca Anadoluda bio çeşitliğin fazlalığı ve ticaret yollarında bulunmasıda renk çeşitliğini ve olanakların fazlalığını getirmiştir. Kilim ve halı örneklerindeki zengin renk yelpazesi bunu göstermektedir. Anadolunun ykırsal noktalarında geleneksel olarak hala varlığını sürdüren bitkisel boyamalar zengin bir üretim kolunun bugün izlerini yansıtır. Günümüzde bitkisel çözümler yerlerini endüstriyel malzemelere burakmışlardır. Sanat eğitimde de buna parallel olarak bitkisel çözümlere neredeyse hiç yer verilmemektedir, endüstriyel malzemeler kullanılmaktadır. Bu açıdan çevreye sırt çevrildiği söylenebilir.

Şekil 1. 13.YY Selçuklu Halı Örne

http://www.anadoluselcuklumimarisi.com/selcuklular/selcuklu-el-sanati/hali-sanati

Bitkisel mürekkep yapımındatemel bazı kriterler belirlenmelidir. Yada bu ulaşılması gereken malzemenin özellikleri olarakta tanımlanabilir. Bunlardan birincisi hmmadenizi çevrenizden kolay bulabilmelisiniz, ikinci olarak çıkan sonuç kalıcı olmalı ve üçüncü ise eğer kullanım alanı çizimse koyu ve açık tonları verebilmeli. Bu noktada bir hammadde tespit edildi. Ceviz ağacı temelli çeşitli malzemeleri mürekkep yapmak için uygun olarak belirledim. Cevizin Anadolu'nun neredeyse tamamında bulunması ve herkes tarafından bilinenboyar ve kalıcı olarak verdiği etki cevizi tercih etmemi sağladı. Meşe palamudu gibi çeşitli bitkilerden elde edilen sularda benzer bir işlev görebilir.

Cevizden mürekkep elde etmek için temelde yaprakları veya meyvenin dış kabuğunun kullanıldığı bilinmektedir. Öncelikle dış kabuk çatladığı ve meyve hasadı başladığında çıkan kabuklar bir yere ayrılır. Biriken kabuklar daha küçük parçalara ayrılması işlemi verimli yönde etkiler. Bir kaba koyularak çürümeye burakılır. Sonrasında yeşil görünümlü kabukların bir süre sonra koyu kahverengi bir renk kazandıkları göze çarpacaktır.

Şekil 2. Ceviz'in meyvesinin çatlayan dış kabuğu, meyvenin tamamıyla olgunlaştını belirtir işaret.

Şekil 3. Başlangıçta Yeşil Olan Kabukların Zamanla Kararmaları ve Belli Oranlarda Çürümeleri

Malzemenin içerisine belli oranlarda su katılarak alttan ısı verilir. Malzeme ara ara karıştırılarak kaynatma işlemine devam edilir, karıştırmak parçalanmayı kolaylaştırdığı için faydalıdır. Sonrasında malzemenin içerisinde boyar maddenin suya salındığındığı görülecektir. Sıvı katı oranına göre malzemedeki koyuluk veya yoğunluk düzeyine karar verilebilir. Kaynatma ve karıştırma işlemine kabukların tam anlamıyla yumuşaması ve dağılma eğilimi göstermelerine kadar işleme devam edilir.

Metal bir kapta kaynattığınız kabukları soğumaya burakırız. Bir süre sonunda soğuma tamamlandıktan sonra elimize gözenekli bir bez veya tül ve benzeri bir bez alırız. Bezin içerisine hazırladığımız malzemeyi bir kaşık veya başka bir araç yardımıyla bölümler halinde dökeriz. Sonrasında başka bir kabın üzerine getirilerek el yardımıyla bezi burgu yaparak sıkar ve katı malzeme içte kalırken sulu olan malzemenin kaba akmasını ve kapta birikmesini sağlarız. Bu biriken malzeme çizim veya farklı bir sebeble kullanabileceğimiz mürekkeptir. Bu işlemi bir kaç sefer devam edebiliriz katı posaya tekrar sui lave ederek daha düşük yoğunluklu ikinci bir sıkım daha gerçekleştirebiliriz.

Şekil 4. Malzemenin Sıkılmasının Aşamaları

Bundan sonar biriken sıvı mürekkebin bir kaba aktarılması gelmektedir. Ayrıca organik ve bitkisel olması dolayısıyla bekleyen mürekkebimiz bozulacak bir bakıma çürüyecek, kötü koku yayacaktır. Bu sorunun Pratik bir yöntemle çözülmesi gerekmektedir. Gündelik hayatımızda bulabileceğimiz çok kolay bir malzeme sorunu giderebilir. Alkolün bozulmayı etkileyen anti bakteriyel etkisi bu konuda çözüm sunabilir. Alkoü gündelik hayatımızda pekçok malzeme ile birlikte tüketiriz bunardan en çok bilineni kolonyadır. Ürettiğimiz mürekkebimizin içerisine yüzde on oranında kolonya kattığımızda malzememizde beklenen sıkıntı oluşmayacaktır.

Şekil 5. Mürekkebin Üretiminin Bitirilmesi

Malzememizi bir kağıt üzerinde denediğimizde çıkan rengin tonunun koyu kahverengi olduğu görülebilir. Teknik olarak aranan bir renk olması cevizin sanatsal mürekkepler için kullanılabileceğini bize göstermektedir. Su ile mürekkebimizi açabilir ve daha transparan çizim tatları elde edebiliriz. Buda çizimimizin değer zıtlıkları açısından önemlidir.

Şekil 6. Mürekkebin Kağıt Üzerine Uygulanmasının Örneği

Hazırladığımız mürekkep alternatif çeşitli amaçlarla da kullanıbileceği düşünülmelidir. Ahşap renklendiriciler günümüzde sıklıkla kullandığımız bir malzeme gurubudur ve birçok kimyasal madde içermeleri dolayısıyla sağlıksız oldukları düşünülmektedir. Özellikle çocuklarda risk yetişkinlere oranla daha fazladır. Ahşap koruyucu olarak hazırladığımız mürekkebi denediğimizde olumlu suçlar aldığımız düşüncesindeyim. Ceviz mürekkepi ahşap renklendirici olarak sağlıklı bir seçenektir.

Şekil 7. Ceviz Mürekkebinin Ahşap Renklendirici Olarak Deneyimlenmesi

2. SONUÇ

Doğal mürekkepler sağlıklılık, ucuzluk ve dokusu açısından eşsizdirler. Çevremizde kolaylıkla bulabileceğimiz bir malzeme seçilmiş ve ondan renkli ve boyar bir sıvı elde edilmiştir. Sıvının bitkisel ve organik olduğu için çürümeye karşı kolonya gibi basit bulunabilir bir malzeme ile bozulmaya karşı tedbir alınmıştır. Denemelerde çıkan sonuç çizim ve ahşap renklendirmek için oldukça elverişli bulunmuştur. Üç ay oda ışığında bekletilen mürekkepli kağıtlarda herhangi bir renk bozulması teprit edilememiştir. Buda malzemenin sağlam ve dayanıklı olduğunu göstermektedir. İthal edilen mürekkeplerin yerine kullanılabilecek yerel çözümler ayrıca ulusal ekonomi içinde önemlidir. Bol ve ucuz malzeme bulunması sanatsal üretimleri pozitif etkiler. Bu bakımdan yeni malzemelerin sanatçılara sunulması doğrudan sanatın ulusal alanda kökleşmesine ve yayılmasına katkı sağlar.

KAYNAKÇA

CURTIS, G. 2017, *Dünyanın İlk Sanatçılarının Gizemli Dünyası; Mağara Ressamları*, Redingot Yayınları, İstanbul, ISBN:978-605-67271-4-6

DELAMARE, F. GUINEAU, B. 2015, *Renkler ve Malzemeler*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, ISBN:978-975-08-1341-2

ERDEM, M. 2005, *Resim Tekniği*, Mozaik Yayınları, İstanbul, ISBN:9756561556

FINLAY, V. 2007, *Renkler; Boya Kutusunda Yolculuklar*, Dost Kitabevi, Ankara, İSBN:978-975-298-290-1

KARADAĞ, R. 2007, *Doğal Boyamacılık*, TC. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, ISBN:978-975-17-3300-9

Sayısal Kaynakça:

(1) http://www.anadoluselcuklumimarisi.com/selcuklular/selcuklu-el-sanati/hali-sanati

GEOMETRİNİN SANAT ESERİ ÜRETİMİNDE YARATICILIĞA ETKİSİNE BİR ÖRNEK, "EVİRE ÇEVİRE" HEYKEL SERGİSİ

Öğr. Gör. M. Berrin KAYMAN KARAGÜL

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi,
Seramik Bölümü, Çanakkale/TÜRKİYE
E-mail: mbkayman@comu.edu.tr

ÖZET

İnsan; doğada var olan canlı ve cansız varlıkların sahip olduğu nokta, çizgi, açı, yüzey gibi kavramların birbirleriyle olan matematiksel ilişkilerinin düzenini, farkına varmadan bilinçaltına yerleştirdiği oranları kullanarak yaşamını sürdürür. Belirli bir sistematik içersinde bilinçle beraber devam eden bu süreç, kişisel gelişim doğrultusunda insan yeteneğinin farklı alanlarda kullanmasına olanak sağlar. Sezgilerimiz, mantığımız, farkında olmadan çözümlediğimiz basit hesaplar, bireyselliğimiz ve tüm bunların dışa vurumu sonucu oluşan estetik değer algımız, aslında matematiksel olarak çevremizdeki olay ve nesneleri çözümleme sürecimizdir.

Geçmişten bugüne dek, gündelik kullanım ve sanat objesi üretiminde de zanaatkârların ve sanatçıların tercih ettiği yeni bir form oluşturma sürecinde özellikle geometri tercih edilmiştir. Geometrinin ilk bilinen biçimlerinden biri olan üçgen, tarihten günümüze kadar geniş bir tasarım unsuru olarak kullanılmıştır. Bunun nedeni, insanın sahip olduğu düşünceyi, en basit şekilde anlatan sembolik bir ifade biçimi olmasıdır. Günümüze ulaşmış birçok medeniyet ve inanç sistemlerinde kullanılan bazı sembollerde de üçgeni görmekteyiz. Sanatta yorumun; kuram, kavram, ilke ve biçimlendirme öğelerinin yaratıcı sürecinde geometrik biçimler vazgeçilmezdir. Bu sergi de 36°lik açılar üzerine tasarlanmıştır. Tasarımcı kendi duygusal dışa vurumlarını, izleyici ile iletişim haline sokarak farklı bakış açılarından, farklı duygular ve formlar yaratacak biçimde, izleyiciye farklı seçeneklerin özgürlüğünü sunmaktadır. Farklı duygular, farklı ışıklarda, farkındalıklar yaratır.

Anahtar Kelimeler: *Sanat, yaratıcılık, tasarım, heykel, sergi*

AN EXAMPLE OF THE GEOMETRY EFFECT ON CREATIVITYIN THE PRODUCTION OF ART WORKS, "EVİRE ÇEVİRE" SCULPTURE EXHIBITION

ABSTRACT

Human; he continues his life by using the proportions of the living and inanimate beings that exist in nature, the lines, angles, surfaces, and the mathematical relations with each other. This process, which continues with consciousness within a certain systematic, allows human ability to use in different fields in the direction of personal development. Our intuition, our logic, our simple calculations that we have unwittingly solved, our individuality and the aesthetic sense of value that is the outcome of all these outcomes, in fact mathematically, the process of analyzing the events and objects in our circle.

From the past to this day, geometry has been especially preferred in the process of creating a new form preferred by artisans and artists in the production of everyday use and art objects. The triangle, one of the first known forms of geometry, has been used as a design element that is as wide as everyday. The reason for this is that it is a form of symbolic expression that tells the most simple idea of the idea that a person has. We see triangles in some of the symbols used in many civilizations and

belief systems that have reached daily life. Interpretation at the art; geometrical forms are indispensable in the creative process of theory, concept, principle and shaping elements. This exhibition is also designed on 36 degree angles. The designer presents his / her own emotional expressions as communication with the viewer, giving the audience the freedom of different options, in a way that creates different emotions and forms from different perspectives.

Keywords: *Art, creativity, design, sculpture, exhibition*

1. GİRİŞ

Bir sanat eserinin oluşum sürecindeki en önemli etken, insan ve onun çevresini nasıl algıladığı ile ilgilidir. Geçmişten günümüze kadar insan yaşadığı coğrafyalara göre şekillenmiş, kendine ait kültürler oluşturmuş, bu farklı kültürel göçlerle kültürlerin içeriği daha da gelişmiştir. Bu gelişimin en büyük etkeninin, göç ile değişen coğrafyalardaki doğadır. Doğa sistematik bir yapı üzerine kurulmuştur. Bu yapı geometriden, semboller ve simgelere dönüşmüş ve insanlık tarihinin başlangıcından, günümüze kadar kullanılmaya devam etmiş ve etmektedir. Her ne kadar gündelik yaşamımızın içerisinde, farkında olmadan hemen hemen her anımızı yaşadığımız, sezgilerimiz, mantığımız, çözümlemeye çalıştığımız gerçeklikler, bireyselliğimiz ve tüm bunların dışa vurumu sonucu oluşan estetik değer algımız, aslında matematiksel olarak çevremizdeki olay ve nesneleri çözümleme süreçlerimizi oluşturmaktadır. Bu süreçle gelişen dışa vurduğumuz imgeler şekillenerek boyut kazanarak tekrar anlamlar yüklediğimiz maddelere dönüşmektedir. Kısaca; eser ya da ürün tasarımı içerisinde ki temel estetik yapının doğadaki bulunan güzeli farkında olmadan insan beyninin sahip olduğu matematiksel ve geometrik süzgecinden geçirerek yaratım sürecini tamamladığını söyleyebiliriz.

2. GEOMETRİ VE ÜÇGEN TARİHÇESİNE KISA BAKIŞ

Kelime anlamı "1.isim, Nokta, çizgi, açı, yüzey ve cisimlerin birbirleriyle ilişkilerini, ölçümlerini, özelliklerini inceleyen matematik dalı, olarak tanımlanır (Url-1).

Güzel, her zaman matematik ve geometrinin içerisine saklı kalarak farkındalık yaratmadan insan ruhuna yerleşmiştir. Doğada var olan tüm canlılar bir iskelet sistemine sahiptir. Bu sistem, geometrik yapıya sahip yapıların herhangi bir şekilde dizilmesi veya yığılması sonucu dengeyi oluşturacak biçimde strüktür düzenlerini oluştur. Gerçekçi bir göz ile doğaya farklı bir bakış açısı ile baktığımızda içine gizlenmiş olan matematiği ve geometriyi rahatlıkla görebiliriz.

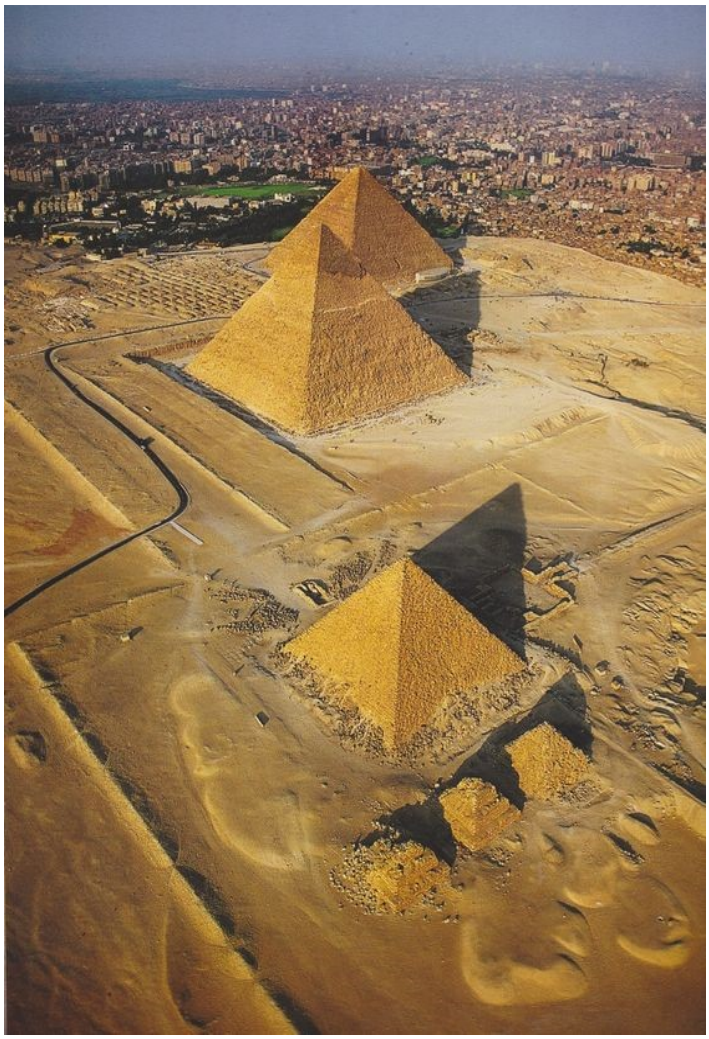
Şekil 1. Yarım ve Tam Kozalak (Url-2)

İnsanlığın tarihine bakıldığında, milyonlarca yıl öncesinden günümüze kalmayı başarabilmiş geometrik hesaplamalara dayalı mimari ve diğer buluntular bizlere geometrinin

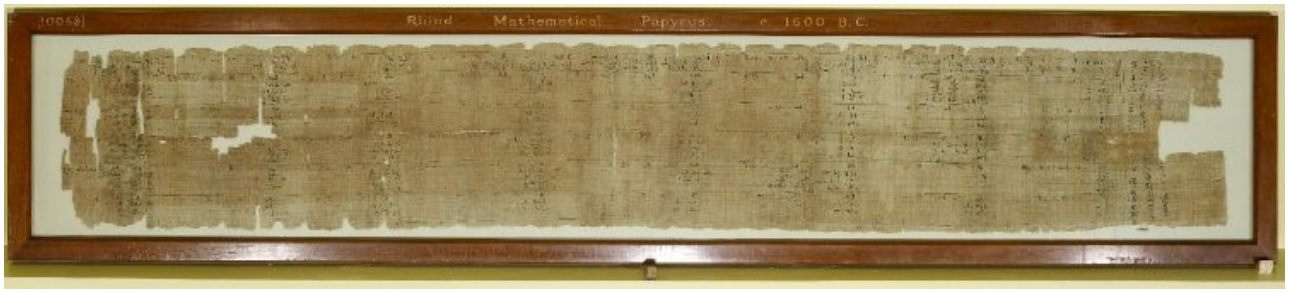
insanlığın var oluşana kadar eski bir tarihçeye sahip olduğunu açıkça gözler önüne sermektedir. “Bilim tarihi içinde matematiksel gelişmelerin yeri ve önemi çok büyüktür. Matematiğin orjinini oluşturan iki temel alan vardır: Aritmetik ve Geometri. Geometri uzayın ve uzayda tasarlanabilen biçimlerin, kurallara uyularak incelenmesini konu alan matematik dalıdır. Etimolojik olarak “geometri” kelimesi, dünya’nın ölçümü anlamına gelir. Geometri çok eski çağlardan beri vardır.” (Url-3)

Şekil 2. Giza Piramitleri, Mısır (Url- 4)

Üçgen alan hesaplamaları, geometri tarihinde ilk kez İ.Ö 1850 yıllara tarihlenen, Mısır Orta krallık döneminde, öğrenciler için matematik alıştırmaları üzerine özellikle ölçme, aritmetik, geometri ve cebir tasarlandığı düşünülen "Rhind Mathematical Papyrus" üzerinde görülmektedir.

Şekil 3. Rhind Mathematical Papyrus (Url-5)

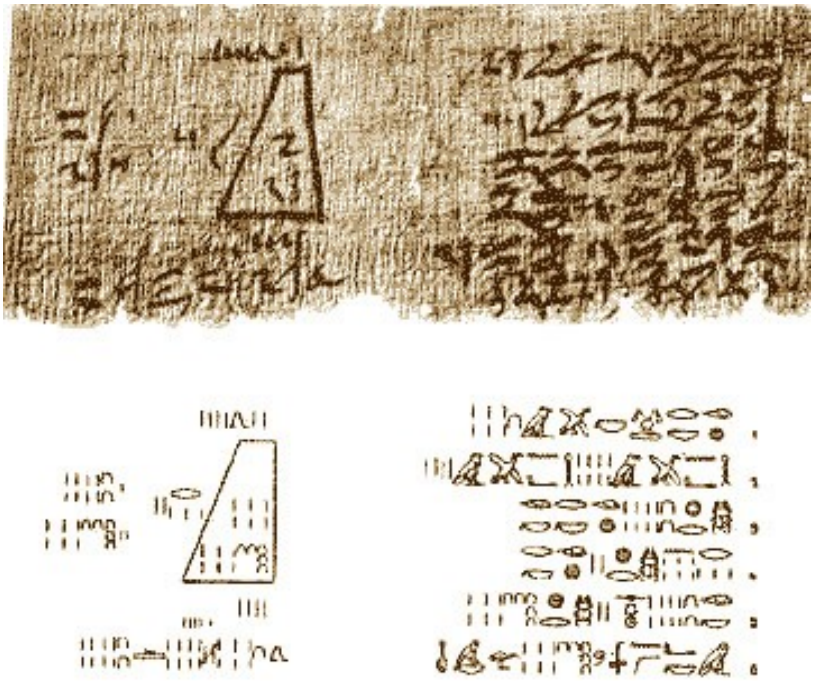

Şekil 4. Rhind Mathematical Papyrus (Url-6)

M.Ö.1650'li yıllarda Matematikçi Ahmes tarafından tekrar kopyalanan, günümüze ulaşan en önemli kaynaktır. Mısır matematiğine dair günümüze ulaşan bir diğer örnekse, Moskova Papirüsüdür. İçerik olarak diğer papirüs ile benzer özellikler taşıdığı çeşitli kaynaklarda belirtilmektedir.

Şekil 5. Moskova Papirüsü (Url-7)

Mezopotamya bölgesinde yaşayan uygarlıklarda ise M.Ö. 2 bine tarihlenen ve günümüze kadar ulaşan tabletler bulunmaktadır. Tell Harmal'da bulunmuş ve Irak müzesinde koruma altında olan Babil tabletleri bulunmaktadır.

Şekil 6. Tell Harmal matematik tabletleri (Url-8)

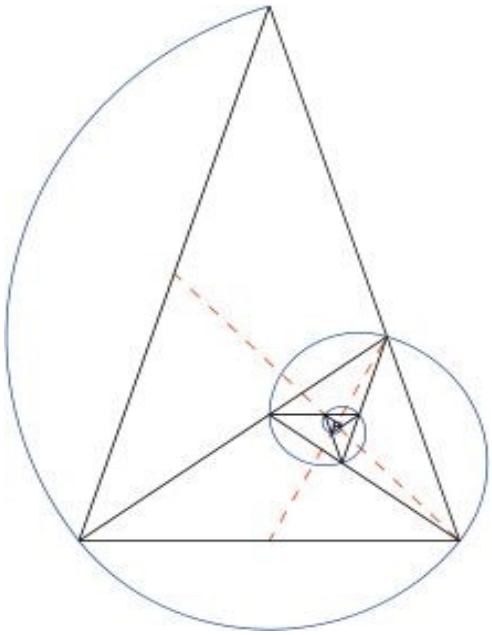

Geometrin başlangıcı, "yorum gerektirmeyecek kadar açık yazılı belgeleri alırsak, matematiğin M.Ö. 3000–2000 yılları arasında Mısır ve Mezopotamya'da başladığını söyleyebiliriz" (ÜLGER, 2003) kısaca günümüz geometrisine yön veren yunan matematikçileri mısır ve Mezopotamya uygarlıklarından öğrenmiş olduklarını söyleyebiliriz. "Thales'ten sonra Pisagor'un ve Öklid'in bu yöreleri uzun yıllar dolaştıkları tarihi bir gerçektir" (Url-9).

Altın oran ilk kez Eski Mısır da keşfedilmiş ve Yunanlılar tarafından mimarlık ile sanat eserlerin de kullanılmıştır. "Altın Oranın en küçük sayı değeri 1,61803'dür, Fi, Φ

sembolü ile ifade edilir" (Url-10). Doğadaki denge ve güzele kendi içersin de oluşturduğu bir geometri ile sahiptir. Antik dönemlerden günümüze kadar üretilmiş bütün sanat eserlerinde bütünün bölümleri, farklı boyutlardaki dizilimler halinde, geometrik ve sayısal olarak bağlantılıdır "Euclid (M.Ö. 365–M.Ö. 300), bir doğrunun 1.6180339 noktasında ayırmaktan "Elementler" adlı kuramında söz etmiş ve bunu, bir doğruyu aşırı ve önemli oranda bölmek diye adlandırır. Mısırlılar keops Piramidi'nin tasarlanmasında pi ve phi oranını kullandı. Yunanlılar, Parthenon'un yapımı için altın orana uyarlamışlardır.

Şekil 7. Altın Üçgen (Url-12)

Altın oranı, Yunanlı heykeltıraş Phidias'da kullanılmıştır. İtalyan Matematikçisi Leonardo Fibonacci, şu anda da kendi adıyla adlandırılan nümerik seriyi bulmuştur. 1509'da Luca Pacioli'nin yayımladığı İlahi Oran adlı bir çalışma için Leonardo da Vinci de, resimler vermiştir. Bu kitabın içeriğinde, Leonardo da Vinci'nin yaptığı "Five Platonic Solids" (Beş Platonik Cisim) adlı resimler vardır." (Url- 11)

3. MODERN HEYKEL SANATINDA ÜÇGEN KULLANIMI

Bir tasarım elemanı olarak, geometrinin ilk bilinen biçimi olan üçgen insanın sahip olduğu düşünceyi, en basit anlatma ya da ifade biçimi olan sembollerle de desteklemektedir. Evrenin temelini oluşturan en basit sembol üçgendir. Bunun dışında, Toprak-ateş-su, ruh-can-beden, üreme de aynı sembolle ifade edilmektedir. Boşluk ve doluluk kombinasyonlarını içinde barındıran üçgen tasarımcının duygusal dışa vurumları ile iletişim haline girebilen pek çok bakış açısından farklı duygular yaratacak biçimde, izleyicinin de kendi bakış açısını seçebileceği özgürlüğü sağlamakta olan eserlerin mekânlarda yerlerini almasına olanak sağlar.

Şekil 8. "A Estrela", Amílcar de Castro, 1966 (Url- 13)

Şekil 9. "Untere Faltungszone vom Mast", Hermann Glöckner, 1975 (Url- 14)

Şekil 10."Installation"Alexander Calder, 1967 (Url-15)

Şekil 11. “Eagle” M. Berrin Kayman, DKP sac, 2014

Şekil 12. "Dönüşüm” M. Berrin Kayman, paslanmaz çelik, 2014, iki farklı açıdan görünüm

Zengin açılı matematiksel hesaplamaların yapıldığı kompozisyonlar, özellikle denge konusunda temel dayanak olan üç nokta üzerinde denge de kalabilme, yeniden başka bir dönüşümde dengeyi koruyabilme olanakları ile tasarımı farklı yönlerden alıcıya aktarabilme çeşitliliğini sağlar. Kendi keskin devinimlerinin içinde farklı noktalarda ayakta durabilen estetik bir hacim alanını sürekli kılacak şekilde dinamizmini kurar.

Şekil 13. "Balık" M. Berrin Kayman,2017, iki farklı açıdan görünüm (Fotoğraf: T.Alpı)

Şekil 14. "Balık" M. Berrin KAYMAN, 2017, üç farklı açıdan görünüm (Fotoğraf: T.Alpı)

4. SONUÇ

Yaşam gerçeği, sadece insanın anlayıp algılayabildiği ayrıntılar içerisinde dengeler kurmakta ve alternatifler üretmektedir. Doğası gereği insan da değişikliklere her zaman açık ama değiştiğini ya da değiştirildiğini fark etmeden varlığını sürdürür. Doğrudan kurgulayamadığı fakat hissettiği gerçeği yansıttığı içsel değişimleri, aslında var olan duygusal gerilimlerinin farkında olmadan hesapladığı matematiksel duyunun dışa vurumudur. Bu da hayatın sunduklarının içinde olduğu dinamiği değiştirmektedir. Üçgen bir matematikçi,

ressam ya da heykeltıraş için bir duygunun bir gerilimin sanat olarak dışa vurulmuş biçimidir. Ve farklı duygular, farklı ışıklarda, farkındalıklar yaratır.

KAYNAKÇA

ÜLGER Ali, Mısır ve Mezopotamya Matematiği, Matematik Dünyası, 2003, Kış

Url-1: www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5923f756485821.54850362 (23-05-2017 11.51)

Url-2: www.google.com.tr/search?q=kozalak&source=lnms&tbm=isch&sa=X&ved=0ahUKEwiXg8GS04XUAhUNK1AKHXdqDkMQ_AUICigB&biw=1280&bih=918#imgrc=_PDN_ebY5N8yCM: (23.05.2017 13.04)

https://tr.pinterest.com/pin/570620215265071089/ sembolizm (23.05.2017 14.39)

Url-3: https://ahmetdenizkirli.wordpress.com/geometrinin-tarihcesi/ (22-05-2017 19.25)

Url-4: https://tr.pinterest.com/pin/457185799650963584/ (23.05.2107 14.09)

Url-5: www.britishmuseum.org/research/collection_online/collection_object_details/collection_image_gallery.aspx?partid=1&assetid=601138001&objectid=110036 (22-05-2017 19:25)

Url-6: www.britishmuseum.org/research/collection_online/collection_object_details/collection_image_gallery.aspx?partid=1&assetid=413752001&objectid=110036 (23.05.2017 17.47)

Url-7: http://ewao.com/2015/09/08/1-evidence-of-ancient-advanced-technology-the-great-pyramid-of-giza/ (23.05.2017 18.35)

Url-8: http://cojs.org/tell_harmal_mathematical_tablets/ (23.05.2017 18.35)

Url-9: http://slideplayer.biz.tr/slide/2590590/ (23.05.2017 18.55)

Url-10: http://www.altinoran.gen.tr/altin-oran-tarihcesi.html (23.05.2016 19.42)

Url-11: http://www.altinoran.gen.tr/altin-oran-tarihcesi.html (23.05.2016 19.42)

Url-12: https://tr.pinterest.com/pin/182677328615944867/ (22-05-2017 15.00)

Url-13: http://www.achabrasilia.com/amilcar-de-castro/ (23.05.2017 20.18)

Url-14: http://www.skd.museum/en/museums-institutions/albertinum/skulpturensammlung/history-of-the-collection/ (23.05.2017 21.30)

Url-15: http://artobserved.com/2009/11/go-see-%E2%80%93-rome-alexander-calders-monumental-sculpture-at-the-gagosian-gallery-through-january-30th-2010/ (23.05.2017 23.15)

UMUDUN SEMBOLÜ OLARAK İKONOGRAFİDE VE SANATTA DENİZCİ ÇIPASI

Dr. Öğr. Üyesi Vildan IŞIK ŞEN

Düzce Üniversitesi Sanat Tasarım ve Mimarlık Fakültesi
Temel Sanat Bilimleri Bölümü, Bolu/TÜRKİYE,
E-mail: vildansen@duzce.edu.tr

ÖZET

Bu çalışmada, Hristiyan ikonografisinde ve sanatında görülen denizci çıpasının araştırılması amaçlanmıştır. Antik çağlarda güvenin ve selametin sembolü olarak kullanılan çıpa, daha sonraları bir Hristiyanlık sembolüne dönüşmüş; umut ve sonsuz yaşamın sembolü olarak M.S. 400'lere kadar, özellikle katakomplarda, haç yerine kullanılan erken dönem Hristiyanlık sembollerinden biri olmuştur. Hıristiyanlık öğretisinde umut, yedi önemli erdemden biridir ve gelecekteki varoluş için çok büyük önem taşımaktadır. Çıpa grafikleri ve 'Hope' kelimesinin birleştirildiği semboller Hristiyanlık tarihinde defalarca kullanılmıştır. Ayrıca "umut", genç ve güzel bir kadın figürü olarak çıpa ile birlikte pek çok alegorik resimde karşımıza çıkmaktadır. Bu resimlerde, Yunan şair Hesiodos'un Yunan mitlerini anlattığı İşler ve Günler adlı eserinde yer alan Pandora'nın Kutusu miti ve İtalyan şair Dante'nin alegorik olarak cennet, araf ve cehennemi anlattığı İlahi Komedya'sının etkilerini de görmemiz mümkündür. Görsel örnekler üzerinden yapılan bu araştırma göstermektedir ki mitolojik ve dinsel kökenlere sahip olan çıpa, başlangıcından günümüze Hristiyan ikonografisi ve sanatında umudu ifade eden önemli simgelerden biri olmuştur.

Anahtar Kelimeler: *Umut, çıpa, Hristiyan ikonografisi, Hristiyan sanatı*

THE ANCHOR AS A SYMBOL OF HOPE IN THE ICONOGRAPHY AND ART

ABSTRACT

In this work, it is aimed to investigate the sailor anchor seen in Christian iconography and art. The anchor, which was used as a symbol of faith and safety in antiquity, later became a symbol of Christianity; as a symbol of hope and eternal life. Up to 400, especially catacombs, was one of the early Christian symbols used in place of the cross. In Christianity teaching, hope is one of seven important virtues and is of great importance for future existence. Graphics of anchor and the symbols that combined the word 'Hope' have been used many times in the history of Christianity. In addition, "hope" is seen in many allegorical paintings together with anchor as a young and beautiful woman figure. In these paintings it is possible to see that the influences of the "Pandora's Box" in the book "Works and Days" of Greek myths by Greek poet Hesiodos, and the Divine Comedy by the Italian poet Dante allegorically speaking of the heaven, arah and hell. This research is based on visual examples is show that the anchor have been one of the most important symbols of hope in the Christian iconography and art from the beginning.

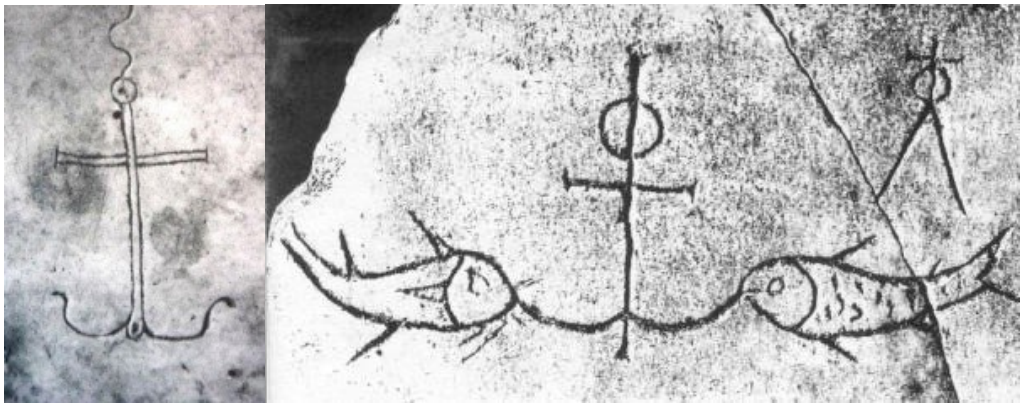
Keywords: *Hope, anchor, Christianiconography, Christian art*

1. HRİSTİYAN İKONOGRAFİSİNDE ÇIPA SEMBOLÜ

Hristiyan öğretisinde umut çok önemli bir yere sahiptir. İsa Mesih, kendisine iman eden herkesin umudu olarak görülmektedir. Bu umut, İsa'nın yeniden dirilerek dünyaya döneceğine olan inancı ve bu diriliş neticesinde gerçekleşecek olan yenilikleri içinde barındırmaktadır. Bunlar; yeni bedenler, yeni bir dünya düzeni, yeni bir gök ve yeryüzü umududur. Yeni Ahit'te yer alan "Canlarımız için çıpa gibi sağlam ve güvenilir olan bu umut, perdenin arkasındaki iç bölmeye geçer." (Hebrews6:19-20)[1] ifadesi ve MS. 4. yüzyılda yaşamış olan St. Ambrose'un "Nasıl ki bir gemiden atılan çıpa karadan uzaklaşmasını engelleyip de onu yerinde güvende tutar, umutla güçlenen inanç da öyle kalır (olduğu yerde)." [2] sözleri Hristiyanlıkta denizci çıpasının umudun bir sembolü olarak görüldüğünü göstermektedir. Çıpa sembolü kurtuluş umudunu ve ruhun sonsuz varlığının limana gelmesini sembolize etmesinin yanı sıra Hristiyan inancına ve Tanrı'nın sözüne olan ruhsal bağlılığı ve kararlılığı da temsil etmektedir.

Çıpa, umut ve güvenin sembolü olarak Hristiyanlıktan önce Antik çağlarda da kullanılan bir semboldür. Erken Hristiyanlık döneminde, çıpa, umut ve sonsuz yaşamın sembolü olarak kullanıldığında ise daha önceden kullanılan bir sembol olması sebebi ile tehdit edici olmayan bir 'putperest' sembolü olarak görülmüştür. M.S. 400'lere kadar, özellikle katakomplarda, haç yerine kullanılan erken dönem Hristiyanlık sembollerinden biri olan çıpa sembollerine ait örnekleri, Roma'daki St. Domitilla Katakombu [3], St. Sebastian Katakombu [4]veya Priscilla Katakombu [5] gibi katakomplardaki tasvirlerde, çeşitli çıpa formlarını görmemiz mümkündür. Bu yeraltı mezarlarında, sıklıkla çıpa sembolüne İsa'yı temsil eden balık sembollerininde eşlik ettiği görülmektedir [6] (Resim 1, 2).

Resim 1. a, b Çıpa sembolleri, Domitilla Katakombu, Roma, İtalya

http://www.domitilla.info/idx.htm?var1=docs/en01.htm

Resim 2. Çıpa ve balık sembolü,St. Sebastian Katakombu, Roma, İtalya.

http://www.catacombe.org/uk_info.html

Çıpa grafikleri ve 'Hope' kelimesinin birleştirildiği sembollerin yanı sıra haç, kalp ve çıpanın birlikte kullanıldığı semboller de vardır. Bunlar Hristiyanlık erdemlerinden üçünün; inanç-umut-hayırseverlik veya inanç-umut-sevgi'nin sembolleri olarak birlikte kullanılmıştır. Bu türden semboller Hristiyanlık tarihinde yüzük [7], kolye [8], broş, mühür veya çeşitli amblemlerde defalarca kullanılmış ve kullanılmasına da devam edilmektedir. Ayrıca pek çok Hristiyan mezar taşlarında da çıpa sembolünün rölyef veya bir heykel formunda yer aldığı görülmektedir [9].

Hristiyan ikonografisinde umut'u temsil eden çıpa aynı zamanda, Roma'nın dördüncü piskoposu St.Clement'inin de sembolüdür. İsa'nın ölümünden yüz yıl sonra, boynuna bağlı bir çıpa ile denize fırlatılarak şehit edildiği için bu azizin amblemi çıpa şeklindeki stilize bir haçtır [10].Çıpa sembolü ile karşılaştığımız bir diğer aziz ise MS. 300'lerdeyaşadığı düşünülen piskopos St. Nicholas'tır. Bu aziz, çocuklara gizlice hediyeler getiren kişi olması sebebi ile Noel Baba ile de ilişkilendirilmektedir [11]. St. Nicolas'ın gemilerle ve denizcilerle olan ilişkisini temsilen de çıpa sembolü kullanılmaktadır [12] Antalya Demre'de bulunan, Noel Baba Kilisesi olarak da bilinen Aziz Nicolas Kilisesi'nde, kabartmalı çıpa haç formu olan mermer levha denizcilerin koruyucu bu azizine atfen yapılmıştır [13].

2. ALEGORİK KADIN FİGÜRÜ OLARAK UMUT VE ÇIPA

Umut, genç ve güzel bir kadın figürü olarak çıpa ile birlikte pek çok alegorik resimde ve heykelde karşımıza çıkmaktadır. Roma mitolojisinde ise *Spes* veya *Elpis* olarak bilinen bir tanrıça figürü olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu tanrıça, bereket, bolluk ve servet umudunu temsil etmektedir. Antik dönemlerde, umut olarak tasvir edilen kadın figürlerinin yanında çıpa yer almamaktadır. Ancak Gerek Yunan gerekse Roma mitolojisinden taşınan etkilerle, Hristiyan sanatında, bu tanrıça figürüne, çıpanın da eşlik ettiği ve tasvirlerin üzerlerine ise çoğu zaman SPES yazısının eklendiği görülmektedir. Hristiyanlıkta ise hope yani umut kelimesi, spes kelimesinin yerine kullanılmıştır [14].

M.Ö. 700'lü yıllarda yaşamış Yunan şair Hesiodos'un Yunan mitlerini anlattığı *İşler ve Günler* adlı eserinde yer alan *Pandora'nın Kutusu* miti ve İtalyan şair DanteAlighieri'nin (1265 – 1321) alegorik olarak cennet, araf ve cehennemi anlattığı *İlahi Komedya*'sının etkilerini de Hristiyan sanatında görmemiz mümkündür. Antik Yunan'ın Pandora'nın Kutusu mitine göre Pandora, bir parça toprağın suyla karıştırılmasından yaratılan ve ölümsüz tanrıçalara benzeyen güzellikteki ilk ölümlü kadındır. Zeus tarafından kendisine hediye edilen ve açmaması emredilen kutuyu, merakına yenik düşerek açar, böylelikle tüm kötülükler, hastalıklar dünyaya yayılır, kutuda son kalan ise sadece umut'tur [15]. Rönesans sanatçılarından günümüzepek çok sanatçıya esin kaynağı olan Dante'nin yapıtında ise ilahi mutluluğa sadece *inanç*, *umut* ve *hayırseverlik* gibi Hıristiyan erdemlerine göre yaşayarak varılabileceğine vurgu yapılmaktadır [16]. Pek çok eserde umut, yanında çıpası olan genç ve güzel bir kadındır ve birer kadın figürü olarak betimlenen diğer erdemler ile birlikte tasvir edilmiştir. Gerek Antik mitler gerekse Dante gibi yazarların etkilerinin sanata yansımıştır. Yanında çıpası olan genç güzel kadın figürlerini, Hinrich Degener [17], Abraham Bosse [18] Pierre Brebiette [19], Hendrick Goltzius [20], Melchior Küsel [21]'e ait gravür veya desenlerde görmemiz mümkündür. Ayrıca Jean-JacquesCaffieri [22] (Resim 3), Josef Winterhalder [23] ve Thomas Regnaudin [24]'in heykelleri ile Vatikan'da bulunan St. Peter Bazilikası'nda yer alan, yapımı Bernini tarafından yönetilen, yirmi sekiz alegorik heykel serisindeki heykellerden biri de yanında çıpa ile betimlenen Umut'tur [25] (Resim 4). Umut'un çıpa ile birlikte olduğu resim sanatındaki örneklerini ise Simon Vouet [26],John Segala [27] ve Giorgio Vasari [28]'ye ait resimlerde görmemiz mümkündür.

Resim 3. Jean-Jacques Caffieri, Umut Sevgiyi Emziriyor (Hope Nourishes Love), 1769, Mermer, 73 cm

http://www.getty.edu/art/collection/objects/1145/jean-jacques-caffieri-hope-nourishes-love-french-1769/

Resim 4. Umut Alegorisi, 17.yüzyıl, St. Peter Bazilikası, Vatikan

http://stpetersbasilica.info/Interior/Virtues/VirtuesMap.htm

3. SONUÇ

Bu araştırma göstermektedir ki mitolojik ve dinsel kökenlere sahip olan çıpa, başlangıcından günümüze Hristiyan ikonografisi ve sanatında önemli simgelerden biri olmuştur. Verilen örneklerden de anlaşılacağı üzere, Antik dönem mitleri ile Hristiyanlık öğretilerinin iç içe geçtiğini ancak Hıristiyan ikonografisi ve sanatının, bir umut sembolü olarak çıpayı benimserken, bu sembole, yeni ve daha yüksek anlamlar yüklediğinisöylemek mümkündür.

KAYNAKÇA

[1]Bible: "Wehavethishope as an anchorforthesoul, firmandsecure. Itenterstheinnersanctuarybehindthecurtain." (Hebrews6:19-20) https://www.bible.com/tr/bible/111/HEB.6.19-20.niv

[2]St. Ambrose(c. 340 – 397): "As theanchorthrownfrom a shippreventsthisfrombeingborneabout, but holds it securely, sofaith, strengthenedbyhope."https://www.catholic.org/encyclopedia/view.php?id=720

[3] TheCatacombs of St. Domitilla, http://www.domitilla.info/idx.htm?var1=docs/en01.htm

[4]TheCatacombs of St. Sebastian, http://www.catacombe.org/uk_info.html

[5]CatacombePriscilla, http://www.catacombepriscilla.com/index_en.html

[6]The Holy See, Vatican, http://www.vatican.va/roman_curia/pontifical_commissions/archeo/inglese/documents/rc_com_archeo_doc_20011010_catacroma_en.html

[7] *Hope*, 1800–1805, Watercolor on ivory in a goldandpearl ring, 1.27 cm, TheMetropolitanMuseum of Art, https://www.metmuseum.org/art/collection/search/12909

[8]*Hope*, ca. 1810, Watercolor on ivory, 4.7 x 4.7 cm,TheMetropolitanMuseum of Art, https://www.metmuseum.org/art/collection/search/15245

[9]TheMeaningsBehindNineteenth-Century TombstoneSymbols:*SailingIntotheAfterlife, AnchoredByFaith, BuoyedByHope*,http://callmetaphy.blogspot.com/2012/01/sailing-into-afterlife-anchored-by.html

[10] *Saint Clement: TheIconography*, Prepared in 2015 by Richard Stracke, EmeritusProfessor of English, AugustaUniversity, revised 2015-10-20.http://www.christianiconography.info/clement.html

[11]*St. NicholastoVisitAnchorageDec. 6, PublicInvited*, CatholicAnchor, Newspaper of theArchdiocese of Anchorage, http://www.catholicanchor.org/alaska-news/st-nicholas-visit-anchorage-dec-6-public-invited/

[12]St. NicholasSymbols, http://www.stnicholascenter.org/pages/symbols/

[13]Aziz (St.) Nikolaos Anıt Müzesi,Demre, Antalya, Türkiye,https://www.muze.gov.tr/tr/muzeler/aziz-st-nikolaos-anit-muzesi

[14]*The Anchor (as Symbol)*, Catholic Encyclopedia, https://www.catholic.org/encyclopedia/view.php?id=720

[15]Hesiodos, *Pandora Efsanesi*, Theogonia-İşler ve Günler, Çev: Azra Erhat, Sabahattin Eyüboğlu, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları,İstanbul, 2016, S. 50-52.

[16]Dante, İlahi Komedya, Çev: Selin Ceyhan Gülsay, Oda Yayınları, İstanbul, 2017.

[17] HinrichDegener(German, Hamburg, ca. 1615/16), *StandingFemaleFigurewith an Anchor ("Spes")*, 1600–1630,Penandbrownink, graywash, heightenedwithwhite, TheMetropolitanMuseum of Art,New York, USA, https://www.metmuseum.org/art/collection/search/339798

[18]Abraham Bosse (French, Tours 1602/1604–1676 Paris), *Hope*, 1636, Etching, 7.4 x 4.6 cm, TheMetropolitanMuseum of Art,New York, USA,https://www.metmuseum.org/art/collection/search/386157

[19]Pierre Brebiette(French, Mantes-sur-Seineca. 1598–1642 Paris), *Hope*, 17th century, Etching on bluepaper, 11.8 x 16.9 cm,TheMetropolitanMuseum of Art,New York, USA, https://www.metmuseum.org/art/collection/search/376466

[20]AfterHendrickGoltzius (Netherlandish, Mühlbracht 1558–1617 Haarlem), *Spes* (copy), late 17th century, Engraving, 23.2 x 16.3 cm, TheMetropolitanMuseum of Art, New York, USA,https://www.metmuseum.org/art/collection/search/398931

[21] MelchiorKüsel, German (Augsburg 1626 - 1683 Augsburg), *Allegory of Hope*, 1670, print, 23.5 x 22.4 cm, Harvard Art Museums,Harvard University, Massachusetts, USA,https://www.harvardartmuseums.org/art/92517

[22] Jean-JacquesCaffieri (French, 1725 - 1792), *HopeNourishesLove*, 1769, Marble, 73 cm, The J. Paul GettyMuseum, http://www.getty.edu/art/collection/objects/1145/jean-jacques-caffieri-hope-nourishes-love-french-1769/

[23] Josef WinterhalderSr. (1702 Vöhrenbach – 1769 Vienna), *Allegory of Hope*, 1731, PremonstratensianMonastery, Hradisko u Olomouce, StaircaseOlomouc, Moravia, CzechRepublic,MuseumWith No Frontiers(MWNF) http://www.discoverbaroqueart.org/database_item.php?id=monument;bar;cz;mon11_f;9;en

[24] Thomas Regnaudin,*St. Catherine: an Allegory of Hope*,Somewherebetween1650and 1706, Marble, TheLouvre, Paris, France, https://womenredefined.wordpress.com/sylvia-wright/st-catherine-an-allegory-of-hope/

[25]*Allegory of Hope*, 17th centry, StPetersBasilica, Vatican, http://stpetersbasilica.info/Interior/Virtues/VirtuesMap.htm

[26] SimonVouet(Paris, 1590 - Paris, 1649), *Time DefeatedbyHopeandBeauty*, 1627, Oil on canvas, 107 x 142 cm, Museo Del Prado, Madrid, Spainhttps://www.museodelprado.es/en/the-collection/art-work/time-defeated-by-hope-and-beauty/ebaeb191-f3ff-43b1-9207-fb36a3e5ad5a

[27] John Segala, *Allegory of Charity, FaithandHope*or*TheTheologicalVirtues*, 1710 - 1717, 18th century, oil on canvas. CastelloSforzesco, CivicMuseum of Ancient Art, Lombardy, Milan, Italy, https://www.gettyimages.co.uk/detail/news-photo/allegory-of-charity-by-john-segala-faith-and-hope-or-the-news-photo/470382756#/allegory-of-charity-by-john-segala-faith-and-hope-or-the-theological-picture-id470382756

[28] Giorgio Vasari,*Allegory of Hope*, 1542,Painting on Panel,Galleriedell'Accademia, Venice, Italyhttp://www.venetianheritage.eu/portfolio-items/campagna-di-raccolta-fondi-per-lacquisizione-de-la-speranza-giorgio-vasari-del-1541-gallerie-dellaccademia-venezia/?lang=en

EPİSTEMOLOJİK BİR PROBLEM OLARAK SANAT ESERİ

Dr. Öğr. Üyesi Fatih BALCI

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Eğitim Fakültesi,
Güzel Sanatlar Eğitimi, Resim-İş Eğitimi Anasanat Dalı, Çanakkale/TÜRKİYE
E-mail: balcif@hotmail.com

ÖZET

Sanat diğer disiplinler gibi çevremizi ve kendimizi anlamamızı sağlar. Sanatı diğer etkinliklerden ayıran şey, onun varlığı kavramada kullandığı yöntem ve bize iletme biçimidir. Sanat bu anlama ve anlamlandırma işini nasıl yapmaktadır? Bu etkinliğin sonucunda bilgi ortaya çıkıyorsa, çevresinin bilgisine nasıl ulaşmaktadır? Sanatın nasıl olup da gerçekliğin bilgisine ulaştığını anlayabilmek için öncelikle bilginin ne olduğu bilmek gerekmektedir.

Modern dünyanın yaratıcıları gerçeklik üzerine yargılarımızı tartışma konusu yaptıktan sonra, bu tartışmaların sonunda bir konsensüse varırlar: Gerçeklik üzerine bilgimiz deneyden gelecek ve aklın işlemlerinden geçip denetlenecektir. Kant bu aklın neleri yapıp neleri yapamayacağının eleştirisini yaparken iki temel yetiyi tespit eder: Gösterme yetisi ile kavramsallaştırma yetisi.

Bilgi, önce sözcenin anlaşılabilirliği ve sonra da kendisine uygun düşen durumların deneyden elde edilebilirliğiyle ile koşullanmıştır. Sanat eserinin var olma koşulu ise, duyarlık tarafından, önceden verili hiçbir kavramsal belirlenme olmaksızın sanat yapıtının uyandırdığı her türlü yarardan bağımsız haz duygusunun ilke olarak evrensel bir konsensusa çağırıyor olmasıdır. Sanat eserinin tam bu noktada kavramsallaştırma kapasitesi ile kavrama tekabül eden bir nesneyi göz önüne getirme, gösterme yetisi arasında kaldığını söylemek gerekir. Çünkü bu ikisi arasında bir geçiş epistemolojik olarak çok mümkün görünmemektedir. Sanat eserinin epistemolojik perspektiften bakıldığında gerçekliğe ilişkin hiçbir şey bildirmedikleri söylenebilir.

Anahtar kelimeler: *Sanat, epistemoloji, temsil, dil, yöntem*

ARTWORK AS AN EPISTEMOLOGICAL PROBLEM

ABSTRACT

Art, just like other disciplines, helps us understand the environment and ourselves. What separates art from other activities is its method to comprehend existence and the way it transmits it to us. How does art do the work of undestanding and making sense? If, at the end of this activity, knowledge emerges, how does art reach the knowledge of its environment? To be able to understand how art reaches the knowledge of reality, firstly we need to know what knowledge is.

After the creators of modern world make our judgements on reality a matter of debate, at the end they come to a consensus: Our knowledge on reality comes from experiment and goes through mental processes and gets monitored. Kant determines two competencies while criticising what this mind can and can not do: Representation and conceptualizing.

Knowledge was conditioned firstly on the intelligibility of utterance, then the obtention of corresponding conditions from experiments. The condition of presence of artwork, by sensibility, is non-functional pleasure bonding us togeher around the same consensus without depending on any concept beforehand. It needs to be mentioned that artwork at this point, is stuck between its competence of coceptualizing and competence of representing an object that corresponds to a concept,

because an epistemologial transition between these two points doesn't seem possible. It can be said that artwork doesn't inform us about anything in regard to reality when looked from an epistemological perspective.

Keywords: *Art, epistemology, representation, language, method*

1. GİRİŞ

Modernitenin toplumlar üzerinde dönüştürücü etkisi olmuştur. Bu köklü değişim toplumun birçok alanda birden görülür. Modernleşme teknolojinin gelişmesi ve bunla bağlantılı olarak sanayileşme gibi olgular getirmekle beraber bu sanayileşmenin bir sonucu olarak kırdan kente göç gibi olguları barındırmaktadır. Modernite toplumsal hayatın maddi yanlarını böylesine kökü olarak dönüştüren teknolojik, ekonomik ve çevresel değişimleri ifade etmekle beraber aynı oranda sosyal ve kültürel yapının bütününü etkileyen dönüşümleri de içermektedir. Modernite maddi hayattaki yarattığı bu değişimlerle beraber alışkanlıkları, davranışları, ilişkileri ve değerleri de değiştirmiştir.

Modernleşme bireyi, korporatif sistemin ve belirli statülerin hiyerarşik bağlarından çözen ve ilişkilerini serbestçe düzenleme imkânı veren bir ortam doğmaktadır. 18. yy. gelişmeleriyle artık hukuk, bireyi tanrının istediği varsayılan düzen içinde kalmaya zorlamamakta, toplumun hür ve eşit üyesi olarak kendi ilişkilerini düzenlemesine imkân vermektedir (Yılmaz, 1996: 25)

Modernite köklerinin bulunduğu aydınlanma hareketiyle sıkı bir bağ içinde toplumu her yönden dönüştürürken temeline bazı tartışmaları ve buradan kaynaklanan tespitleri koymuştur. Buna göre insan ve doğa gerçekliğini sadece insan aklı ve onun uyguladığı yöntemli kuşkuyla anlamak mümkündür. Aydınlanma çağı, insanın en güçlü yetisi olarak akıl ve düşünceyi kabul etmiş ve akıl ve eleştiri aracılıyla toplumun metafiziğin etkilerinden arındırılmasına ve geleneksel tasarlanan eleştirinin marifetiydi. Modern çağın temel fikirleri ve kavramları, ilerleme bilgi yapılarının tavsiye edilmesine neden olmuştur. Modernite din, felsefe, ahlak, hukuk, tarih, ekonomi ve siyasetin eleştirisiyle başladı. Modernitenin ayırt edici özelliği, ortaya çıkışının özel işareti, eleştiridir. Modern çağı oluşturan her şey araştırma, yaratı ve eylemin metodu olarak, evrim, devrim, özgürlük, demokrasi eleştiriden kaynaklanmıştı (Paz, 1994: 89).

Modernite toplumsal ilişkileri, üretim ve tüketim biçimlerini, siyasal yapıları, hukuk düzenini, gerçeklik algımızı değiştirdiği gibi sanata ilişkin yargılarımızı, kalıplarımızı derinden etkilemiş/değiştirmiştir. Modernite düşüncesi, bir aydınlanma projesi olarak sürekli ve doğrusal bir ilerleme anlayışı üzerine oturmaktadır. Bu ilerlemenin, aydınlanma felsefesine göre belli bir amacı vardır; söz konusu amaç, ideal toplum düzeni olarak ifade edilmektedir (Şaylan, 1996: 18). Bu toplum düzeni ya da hayatı doğadan ve toplumsal ilişkilerden kaynaklanan korkuları ortadan kaldırmayı amaçlamıştır. Modernite bu korkuların kaynağı olarak da metafizik kültürü görmüştür. Çünkü metafizik, aklı insanın dışında bir yere konumlarken aynı zamanda insanı çaresizlik içinde bırakmaktadır. Aydınlanma bu anlamda bilinemezlikten gelen karanlığı dağıtma için aklı insana vererek, kendini, çevresini anlamasına ve böylece korkusunun kaynağı olan sorunları çözme imkânını vermiştir. Kısaca modernite insana kendi kaderini belirleme imkânı olduğunu söylemektedir. Bu yolda toplumsal ilişkiler, kurumlar, disiplinler, bilgi sistemleri tekrar ele alınarak yeniden kurgulanmıştır. Bu toplumsal düzenin kurulması için bilim, felsefe olduğu kadar sanat da gözden geçirilerek yeniden tanımlanmış ve bu üç disipline de modern hayatın kurulmasında görev verilmiştir.

2. SANATIN YENİDEN TANIMLANMASI

Modernite her şeyi olduğu gibi sanatı da yeniden tanımlamıştır. Buna göre sanat antik dönemlerden 18. Yüzyıla dek günümüzdeki anlam ve işlevine sahip değildi. Kısaca baştan söylemek gerekirse sanat modernite içinde entelektüel bir faaliyete dönüşerek gerçekliği anlamamızda diğer disiplinlerin yanında yerini aldı. Bu anlamıyla sanat artık bir tür bilgilenme biçimi ve toplumun, insanın yeniden inşasında bir yola dönüşmüştür.

Antik dönemde "Sanat" teriminin Grekçedeki karşılığı (tekhnē) "güzel sanatlar" deyişindeki sanat'a karşılık gelmez. Bu terim bizim bugün zanaat, el sanatı ve bilimle ilişkilendirdiğimiz türden insani faaliyete tekabül eder (Shiner, 2004: 23).

Modern estetiğin öteki asal kavramı olan güzellik ise antik düşünce ve literatürde günümüzde sahip olduğu çağrışımlara sahip değildir. Güzellik kavramı antik dönemde hiçbir şekilde yararlı ve iyi olandan ayrılmamıştır. Platon *Şölen* ve *Phaidros* adlı yapıtlarında güzelliği tartışırken yalnızca insanların fiziksel güzelliklerini değil manevi güzelliklerini, güzel huylarını, güzel algılayışlarını da kasteder. Sanat yapıtlarını ise güzellik bağlamında hiçbir yerde, hiçbir şekilde ele almaz (Kristeller, 1965;1 980: 4-5) .

Antik dönemde bizim sanata ilişkin yaptığımız sınıflandırmalar da geçerli değildir. Sanatçı ameli, yani el ile çalışan insanların gurubundadır ve bedenen çalışmak zorunda olmayan soylu sınıflarla karşılaştırmak bile mümkün değildir. Bugün bizim zanaat ve zanaatçı olarak adlandırdığımız şeye çok yakındır.

18. yüzyıl modern sanat sisteminin kurulduğu ve estetik denilen felsefi disiplinin de tanımlandığı dönemdir. A. Baumgarten 1750 yılında yayınladığı **Aesthetica** adlı yapıtıyla, ilk kez böyle bir bilimi temellendirir. **Aesthetica'**nın ilk sözlerinde Baumgarten, estetiği şöyle tanımlar: Özgür sanatlar teorisi, aşağı bilgi teorisi güzel üzerine düşünme ve akla benzer bir yeti bilimi. Bu tanımlamada estetiğin ilk tanımıdır. Bu tanımın temelinde de estetiğin duyusal bir bilgi olduğu anlayışı yatar. Bu duyusallık kavramından Baumgarten açık ve seçik olmayan tasavvurları anlar. Estetik açık ve seçik olmayan bulanık bir bilgidir. Açık ve seçiklik zihni bilginin ölçüsüdür. Estetik zihnin değil duyuların tasavvurunun bilimidir. Zihni tasavvurları inceleyen bilim dalına mantık, duyusal tasavvurları inceleyen bilim dalına da estetik demektedir Baumgarten (Şimşek, 2014: 330-331) .

A. Baumgarten her ne kadar sanat ilişkin bu bilgiyi açık seçik olmayan bir bilgi olarak görse de artık sanat bilgi alanı içinde görülmektedir.

Mantık ve estetik özce birbirlerinden farklı olmasa da biri zihni bilginin yetkinliğini, diğeri ise duyulur bilginin yetkinliğini arar. Yetkinlik her ne kadar hem mantığın hem de estetiğin ereği ise de, mantıksal yetkinlik ile duyusal yetkinlik aynı şey değildir. Mantığın aradığı yetkinlik zihnin nesnelere uygunluğudur. Estetiğin aradığı uygunluk ise güzelliktir. Estetik bilginin yetkinliği yine doğruluktur ama bu doğruluk estetik alanına girince güzellik adını almaktadır.

Estetik, 18. Yüzyıl da kurulmuş olan modern sanat sisteminin felsefi ifadesidir. Bu anlamda sanata ilişkin kavrayışlarımızı ondan beklentilerimizi yansıtmaktadır. Estetiğin ortaya çıkışı geçmiş dönemde kabul edilmiş olan beğeni düşüncesinin tartışmalar sonucunda dönüşmesi dönüştürülmesi sonucu gerçekleşmiştir. Bu dönemde ortaya çıkan estetiğin unsurları şunlardan oluşmaktadır: "Eski beğeni düşüncesinin üç ana unsuru modern estetik düşüncesine dönüştü: (1) Güzellikten alınan sıradan zevk özel bir zevk türü haline gelerek entelektüel zevke doğru gelişti, (2) ön yargı içermeyen yargılama düşüncesi tarafsız derin düşünce idealine dönüştü ve (3) güzellik kaygısının yerini önce yücelik kavramı ve en sonunda yaratım olarak kendine yeten sanat eseri düşüncesi alıyordu." (Shiner, 2004:220).

Bu üç unsurdan en önemlisi incelmiş zevk düşüncesidir. Eski sanat sisteminde zevk de bir araç olarak algılanmaktaydı; insanın sağlığını ve toplumsal barışı koruyan bir zevk. Ama 18.yüzyılda çıkan ayrım uyarınca sıradan ve bayağı zevklerle sanat zevki ayrılmaktaydı. Sanat daha derin ve düşünsel zevkin aracıydı. Aslında bu durum kibar sınıfların geniş halk kesimleri ile aralarına koydukları mesafenin bir yansımasıdır ve bu kesimler zaten popüler kültüre bulaşmama ve hayal gücünün daha incelmiş zevkleri karşısında popüler kültürü aşağılamada ifadesini bulmaktaydı. Kibar beğeninin incelmiş zevkleri bundan sonra psikolojik ve felsefi analizlerin nesnesi olmuştur. Daha önce fayda ve eğlenceye dayanan sanat daha sonra estetik adını alan özel bir zevk türüne dönüşmüştür. Eski beğeni ve estetik arasındaki fark şudur: Beğeni her zaman toplumsal bir kavramdır ve yeme içme giyim kuşam, hal ve tavırlarla da alakalıdır. Beğeninin birincil anlamı olan tat alma, dokunma ve koku duyularıyla da ilişkilidir. Ama yeni sanat sisteminde ve estetik düşüncesinde, koklama, tatma ve dokunma aşağı bedensel duyular olarak ayrılmıştır. Estetik düşüncesi için asıl olan görme ve duyma duyularıdır. Yeni sistem beğeni kavramını sıradan tensel zevklerden ve faydanın getirdiği tatminden ayırmaya çalışıyordu. Estetik beğeni daha entelektüel bir beğeniydi. Pek çok yazar o dönemde beğeniye dair zevkin adeta ayrı bir meleke olduğunu, "zihin gözü", "iç duyu" "altıncı his" olduğunu söylüyordu (Shiner, 2004: 221).

"Sanat" kavramının oluşması 18 yy. da sanata ilişkin bazı düşüncelerin netleşmesiyle gerçekleşmişti. Buna göre sanat eğlenme, oyalanma, kendisiyle hedeflenen pratik faydaları hoş bir şekilde karşılayan bir araç olmaktan çıkmış, daha yüksek ve düşünsel zevkleri sağlayan bir zihin gözü, iç duyuya dönüşmüştür. Sanat kontrolsüz, doğrudan ve yoğun bir duygulanımdan Diderot'un betimlediği karşılaştırma yetisini zedelemeyen daha sakin ve düşünceli bir duygusallığa geçiyordu. Bu 18. yüzyılda adlandırılmaya başlandığı gibi "estetik" tavırdı. Estetik tavır yoğun bir duygusallık ile entelektüel konsantrasyonu birleştirilmesini öneriyordu (Shiner, 2004; 220-228)

Bu izlekte devam eden modernite sanatı entelektüel bir faaliyet olarak, toplumun ve insanın inşası için göreve koşmuştur. Bugün kabul edilmiş bir üçlü olan bilim, felsefe ve sanat bu görevin gerçekleştirilmesi için birbirlerinin tamamlayıcısı olarak iş göreceklerdir.

3. MODERN EPİSTEMOLOJİ VE SANATIN TARTIŞMALI KONUMU

Bilindiği üzere, en genel anlamıyla epistemoloji, felsefenin; bilginin kaynağı, doğası, doğruluğu ve sınırlarını araştıran dalına gönderme yapmaktadır. Bu anlam çerçevesinde olmak üzere, epistemolojide, gerek bilginin oluşumu, gerekse bilgi iddialarının geçerliliği noktasında, öteden beri oldukça ciddi tartışmalar yapılagelmiştir. Örneğin Sofistler, her şeyin oluş içerisinde olmasından ve oluşun da sabitlenmeye müsait bir karakter arz etmemesinden hareketle, her türlü bilgi iddiasının geçersizliği/rölatifliği üzerine vurgu yapmışken, Sokratik rasyonalizmin vücut verdiği Batı metafizik geleneği, düşünen bir varlık olarak tanımladığı insanın, değişmenin arkasındaki öze, söz konusu düşünebilme yetisiyle ulaşabileceğini ve dolayısıyla da evrensel, tarih dışı bilgi iddialarında bulunabileceğini varsaymıştır (Küçükalp, 2003: 85).

Rasyonalist yaklaşımlar bunu, insan aklının doğuştan getirdiği hakikatlere müracaatla, yani düşüncenin kategorilerinin varlığın kategorilerine tekabül ettiği, dolayısıyla da insanın akla referansla gerçekliği teorileştirebilmeye muktedir olduğu fikrinden hareketle izah etmeye çalışırken; empirist yaklaşımlar ise bunu, insan zihninin gerçekte boş bir levha olduğu, gerçekliğin duyumlarımız yoluyla zihnimize yazıldığı, akıl yürütmenin de söz konusu duyumların birbiriyle ilişkiye sokulmasından başka bir şey olmadığı şeklindeki düşüncelere referansla izah etmeye çalışır. Bilginin kaynağı konusunda aralarındaki ihtilafa karşın, modernizmin iki temel epistemolojisi konumunda bulunan rasyonalizm ve empirizm, aslında, "gerçeklik"in "olan bir şey" olduğu konusunda bir mutabakat içerisindedir. Rasyonalistlere

göre, bu, olan şey, insanın evrensel, tarihdışı niteliğine işaret eden soyut akla içkin iken, empiristlere göre, bilimsel bir yöntemle bilgisine ulaşılabilen, insanın dışında olgusal bir şeydir. Kaynağı ister akla, isterse deney ve gözleme dayandırılsın, her iki epistemolojinin de paylaştıkları ortak nokta, bilgi ile gerçeklik arasındaki ilişkinin bir denklik, ya da temsil ilişkisi olduğudur (Küçükalp, 2003: 91).

Bu denklik ya da temsil ilişkisi iki yolla anlaşılabilir ya da ele alınabilir. Birincisi yöntem ikincisi ise bu temsilin ortaya çıktığı dil zeminidir.

Modern bilimin başlangıcı olan dönemde aklı referans alan ve yöntemi kullanan bilincin yunan felsefesi merkezli doğa algısını reddettiğini, yeni bir paradigma ortaya koyduğunu bunun sonucunda dönemin "yöntem çağı" veya "bilim çağı" olarak adlandırıldığını görmekteyiz. Burada dikkatimizi çeken en önemli nokta bilim ve yöntem kavramlarının birbirinden ayrılamaz olduğu inancının yerleşmiş olması ve bilimsel yöntem anlayışının iyice oturmaya başlamasıdır. Bu doğrultuda 17. yy. bilimsel yönteminin ayırt edici çizgisi bir kuramın açıklamak istediği gözlenmiş olgulara nasıl bağlanması gerektiğine ilişkin anlayışı, kuramlar oluşturmak ve onları deneysel sınamalara bağlı kılmak için kullandığı mantıksal adımlar dizisiydi. Deneysel yöntem adı altında oluşturulan bu tümevarımsal ve deneysel süreçlerin kullanılması ise 13 yy. filozoflarına kadar gitmektedir. Fakat buradan itibaren doğa bilimlerinin oluşumu sadece gözleme ve betimlemeye indirgenemeyecek kadar çok yönlü bir gelişim aşamasından geçmiştir. Buradaki temel motivasyon olan metin üzerinden düşünme, anlama ve çıkarsama refleksiyonunun yerine doğrudan somut verilere bakılarak bilginin yeniden inşa edilme çabası doğa bilimlerinin gelişiminin önünü açmıştır (Kahraman, 2017: 229).

Gerçeği araştırmak ve bulmak için iki yol olduğunu düşünen Bacon'a göre "Birincisi, en genel önermelere ulaşmak için duyulardan ve özel olaylardan yola çıkar ve bu ilkelere ve değişmez olduğu var sayılan gerçeklere dayanarak ara önermeleri bulur ve değerlendirir, genelde izlenilen bu yoldur. Aynı şekilde duyulardan ve özel olaylardan çıkan diğeri, sonunda en genellerine ulaşmak için sürekli ve artan bir biçimde ilerleyerek buradan önermeleri çıkarır. Ona göre bu gerçek yoldur ama bunu kimse hâlâ denememiştir.

Bacon'ın gerçek yol olarak değerlendirdiği "varlığa boyun eğdirme"nin kuramsal zeminini oluşturan bu yöntemsel yapı yine belirli akıl yürütmelere kendisini dayandırmaktadır. Bacon, zihne uygulanacak araçlar yoluyla anlamanın harekete geçeceğine ve korunacağına inanır. Şüphesiz Bacon'ın bu araçtan kastettiği şey yöntemdir. Bu yöntemi ise o, tümevarım olarak görmektedir. Bacon'a göre insanları tikellere ve tikellerin düzenli serilerine ve sıralarına yöneltmeliyiz ve insanlar sahip oldukları kavramları bırakıp şeyleri tanımaya başlamalıdırlar. Buna göre biz öncelikle olanaklı olduğu ölçüde tek tek şeylerle tanışacağız, bundan sonra da genel olarak "şey" in ne olduğunu bileceğiz (Kahraman, 2017: 234-235).

Bilgi ile gerçeklik arasındaki temsil ilişkisi en keskin ifadesini, büyük ölçüde empirist epistemolojiden beslenen ve modern bilim düşüncesinin de özünü oluşturan pozitivist ve mantıkçı pozitivist yaklaşımlarda bulmuştur. Bilim adamının, her türlü öznel yargısını araştırmasının dışında bırakabileceği ve bu şekilde, dışındaki nesnel gerçekliği teorileştirebileceği iddiasındaki pozitivistler, deney ve gözlem dışındaki bütün bilgi kaynaklarını reddetmişlerdir. Benzer bir şekilde, mantıkçı pozitivistler de, olgusal ve mantıksal gerçeklik dışındaki bütün gerçeklik iddialarının geçersiz/anlamsız olduğundan hareketle, pozitivistlerin nesnel bilgi arayışlarına paralel olarak, olgusal ve mantıksal gerçekliği temsil etme iddiasındaki nesnel bir dil arayışı içerisinde olmuşlardır (Kasım Küçükalp, 2003: 91-91).

Batı düşün dünyasının köklerinde var olan ve zamanla şekil değiştirdiği halde kaybolmayan bu düş bulunur. Bu düş, dünyayı tam olarak temsil edecek mükemmel ussallıkta bir dil yaratma isteğidir. Böyle bir akıl dili, dünyadan, gerçeklikten tam olarak söz edebilecektir. Kurucusu Platon'dan başlayıp Aristoteles, Kant ve Hegel'den geçerek Wittgenstein ve Heidegger e uzanan felsefe tarihi içinde söz merkezci bir arayış olmuştur. Söz merkezcilik dünyayı tam olarak yansıtabilecek ya da temsil edebilecek bir dil ister. Bu dilin arayışı batı düşün dünyasının sürekli peşinde koştuğu bir ödevdir. Aydınlanma düşüncesinin mimarlarından Descartes bu dilin kurulmasında matematikten yararlanılması gerektiğini söylemektedir. Bunun nedeni ise matematiğin evrensel ve kesin bir yapısının olmasıdır.

Aydınlanma düşünmenin ve dolayısıyla sözün sınırlarını sürekli çizmek istemektedir. Bunun en uç örneği Wittgeinstein'in Tractatusunda görürüz. "Wittgeinstein'in özellikle Tractatusu'da çözmeye çalıştığı sorular nelerdi, sorusuna Quinton şu yanıtı veriyor: "Temel sorunun şöyle özetlenebileceğini sanıyorum: Dilin varoluşunu sağlayan şey, dilin olanağı nedir? Dili, Wittgenstein'in onun en önemli amacı saydığı amaç için, yani dünyayı betimleme, olguları dile getirme, doğruları –ya da başarısız kalındığında yanlışları– anlama amacı ile kullanmak nasıl olanaklı olabiliyor (Kahraman, 1995; 77). Wittgenstein dilin düzeni ile dünyanın düzeni arasında benzer bir ilişki olduğunu söylemektedir. "Dünyanın dilde temsil edilebilir olacaksa, çeşitli bir araya gelme olanaklarına sahip bir düzeni, yada dizgesi olması gerektiği görüşü vardır. Belirli bir durumda, durumun nasıl olduğu, bu nesnelerin düzenlenme biçimidir. Bunun sonucu olarak da söylemin-yani asıl önemli işlevinde kullanılan dilin özünde, anlamlı bir içeriği, dünyayı oluşturan olgular resimlemesidir (Kahraman, 1995: 78) Wittgeinstein'a göre dil dünyayı resmetmelidir. Dilsel bir önerme önce nesneleri resmeder, sonra nesneler arası ilişkileri betimler. Bunun dışında kalan dilsel önermeler saçmadır.

Bilimin felsefesini oluşturan mantıkçı pozitivistler de dil konusunda benzer düşünürler. Onlarda anlamlı ile anlamsızı ayırt etmek için bir önermenin doğruluğunu, o önermenin olgularla bağdaşmasıyla mümkün görürler. Sonuçta mantıkçı pozitivizm düşüncesinin önerdiği yasal bilgi çerçevesi şöylece konumlanabilir: I) Yalnızca içerikleri erişilebilir araçlarla denetlenebilen (emprik olarak doğrulanabilen) dünya hakkındaki önermeler bilgi adına hak kazanabilirler. II) Bilimlerin ve mantığın (matematiksel) kullandığı yöntemlerden başka hiçbir yasal bilgi edinme yolu yoktur. III) Hem deneyimden bağımsız olarak geçerli olabilen ve hem de olguları herhangi bir biçimde betimleyen önermeler olmaz (Altuğ, 1989: 47) .

Bu o kadar böyledir ki, Wittgenstein'a göre bir düşünme mümkün olan bir durumu içerir" öyleyse 'Zeus'un sakalları uzundu türünden tümcenin kurulmasına hiç gerek yoktur; çünkü, bu tümcenin imlediği olgular gerçeklikteki herhangi bir şeye tekabül etmez, dolayısıyla anlamsızdır. Yani dil, değer üzerine konuşmaz öyleyse ahlaki ve estetik değer yargıları dilin sahici, anlamlı kullanımları sayılmazlar (Kahraman, 1985: 80).

Modern epistemolojin sanat ile ilişkisindeki kriz tam da bu noktada açığa çıkmaktadır. Böyle bir dil nitelikler, değerler, ahlaki yargılar, estetik değerler üzerine konuşmaz. Bu konularda susmak zorundadır.

4. SANATIN YÖNTEMİ

Sanatın yöntemi felsefe ve bilim ile karşılaştırıldığında, sanatın bu iki disipline yaklaşan ve uzaklaşan yanları olduğunu görülür: Sanat bilim ve felsefe dünyanın bakan gözlere karşılık vereceğine inanmaktadır Sanat da insanın bilgi kabiliyetinin ortaya çıktığı bir alandır. Sanat bunu felsefede olduğu sadece kavramsal boyutta değil, duyarlılığından zemininde de yapar. Sanatın duyusallığı onun biricik, somut ve bireysel olmasını sağlarken, bilgi yetilerimizden aldığı renk onun yasa statüsüne oturmasını da sağlar.

Bu yüzden sanat özne ile nesnenin geriliminde bir barış sahası, bir uzlaşım olanağı olarak görülür: Bilim öznelliği kaldırıp nesnel bir düzen çizmeye çalışırken, felsefede insanın önemini vurgulayıp durmaktadır. Bu iki eğilim sanatta kendiliğinden doyurulmuş gibidir. Güzel, özne ile nesne arasında bir işbirliği, duyular-üstü dayanakta temel bulan özgür bir "kendiliğinden uyum"dur (Altuğ,1989: 44).

Bütün bu tanımlamalar bizi epistemoloji sorununa ger götürmektedir: Bilgi olanaklımıdır? Doğru bilgiye nasıl ulaşabiliriz? Bilgi akıldan mı, yoksa algıdan mı gelmektedir?

Kant salt aklın eleştirisinde anlık'ın ve us'un neleri yapıp neleri yapamayacağını araştırıp felsefenin sınırlarını çizmek ister. Kant'a göre metafiziğin ilkeleri, yani temel yargıları ve temel kavramları, hiçbir zaman deneyimden çıkarılmamalıdır. Böylece ne fizik biliminin kaynağı olan dış-deneyim ne de empirik psikolojinin temel dayanağı olan iç-deneyim metafizik bilginin temelindedir. Demek ki o, apriori olan, salt anlıktan ve salt akıldan çıkan bilgidir (Altuğ, 1989: 14).

Öte yandan bilim ise salt olguları betimlemeyi kendime temel almıştır. Bilim dış dünyanın bilgisinin tarafsız bir gözlem ve sistematik deneye dayanılarak çıkarılacağına inanır. Pozitivist düşünce tarzı "olgular"dan harekat etmektedir. Pozitivist görüşe göre olgu ve böylece "gerçek" olan, yalnızca duyusal olarak algılanabilen fenomenlerdir; yani nesnel reel gelişme süreçlerinin yüzeydeki fenomenleridir (Özügül, 1991: 29).

Sanatın yöntemi bu iki yöntemle karşılaştırıldığında nasıl açıklanabilir? İlk verilecek yanıt sanatın duyusal kökenli fakat öznel bir yargı olduğudur. Sanatın duyusallığı onun tikelliğini, öznel yanı ise onu tümelliğini gösterir. Kant'ta estetik olan, tam da dolayısımsızlıkları içinde tikelleri, bir tümel yasaya, ama hiçbir anlamda formüle edilemeyecek bir yasaya bağlarken, kavramsal olanı kısa devreye uğratır. Salt ve pratik olanlarına karşıt olarak, estetik alanda, bireysel olan, tümel olana doğru soyutlanamaz, fakat tümel olanı, kendi yüzeyinde kendiliğinden bir şekilde görünüşe çıkarmak suretiyle, tam da kendi tikelliği içerisinde tümele yükselir (Altuğ,1989:141).

Sanat bunu nasıl yapmaktadır? Hem tikel olanı, hem de tümel bir yasayı nasıl içermektedir? Önce estetik tavrın nasıl bir tavır olduğunu açıklamakla başlayalım işe. İsmail tunalı "estetik" adlı kitabında estetik tavrı şöyle açıklıyor: İlk olarak birinci bakış tarzını ele alalım. Bu bakış tarzı, köşkün ne zaman ve kimin tarafından yaptırıldığı sorusuyla ortaya çıkıyor. Ya da üslubunun ne olduğu, sanat değerinin ne olduğu soruları ile. Bu sorular açısından köşke bakmak, onun hakkında tarihsel ve sanat tarihi yönünden bilgi edinmek isteyen bir bakış tarzını ya da tavır almayı gösterir. Böyle bir tavır, bilgi edinmek isteyen bir tavır, bilgisel bir tavırdır. Böyle bir tavrın belli bir ereği vardır, objeler hakkında doğru bilgiler elde etmek. Bundan ötürü böyle bir tavra düşünsel-bilgisel tavır ya da intellektüel tavır alma adı verilir. Öbür bakış tarzına köşkün parasal değerini soran bakış tarzına gelince, bu bakış tarzı pratik ekonomik bir tavır olarak adlandırılabilir. Bu bakış tarzı içinde bakanın pratik ya da ekonomik yarar gibi bir ereği vardır. Üçüncü tavra gelince: Bu bakış tarzı, yapıya, köşke hiçbir soru sormadan, salt seyretmek için yönelir, ondan hoşlanmak, ondan haz duymak için onu seyreder. Yapının ne tarihselliği ne de sanat değeri ne de ekonomik değeri v.b. sorular onu hiç ilgilendirmez.; onu, köşkü seyretmek için seyretmenin dışında hiçbir şey ilgilendirmemektedir. Böyle bir tavır almaya da estetik tavır alma adı verilir (Tunalı, 1984: 30-37).

Bu seyretmen eyleminin anlamı ne olabilir? Epistemolojik olarak bakarsak bu tavır nasıl bir tavırdır. Tunalı yazısının devamında bu konuya değinerek şöyle söylüyor: İnsanın en temel etkinliği olan bilme etkinliğinin; şimdi ve burada olan nesnelerden kalkarak genel düşünsel biçimlere, kavramlara ulaşmak olduğunu daha Sokrates (M.Ö 569-499) ve

Platon'dan (M.Ö 428-348) beri biliyoruz. Bilgisel tavır bu anlamda kavramsal tavır anlamına gelir... Bu soruyu başka türlü sorarsak, estetik tavır bir estetik haz alma tavrı olduğuna göre, acaba bu haz duymanın yöneldiğimiz objenin kavramsal yapısı ile bir ilgisi var mıdır? Bu soruya ilkin daha yalın bir yanıt ile karşılık vermek gerekir. Estetik tavır, bireysel varlıkla ya da tek tek 'burada ve şimdi' bulunan var olanlarla ile ilgilidir, genel kavramsal objelerle değil. Buna göre, estetik tavrın bir genel obje olan kavramsal yapı ile ilgili olmaması gerekir. Şöyle ki, karşımda duran henüz yeşillenmekte olan ağaca estetik olarak, haz duyarak bakıyorum., bu anlamda onu estetik olarak kavrıyorum. Böyle bir hoşlanma objesi olarak kavradığım bir ağaç, karşımda duran bireysel bir ağaçtır (Tunalı, 1984:44-45).

Buna göre sanatı bilgi konusu yapamayız. Bu görüş büyük ölçüde Kant'ın estetik yargı gücü konusunda yazdıklarına dayanmaktadır. Kant'a göre estetik yargı tümellik içerse de bu tümellik bir bilgi değildir. Çünkü bu tümellik yasası objeden değil özneden kaynaklanan bir yasadır. Tikel bir nesnenin güzel olduğuna dair hiçbir kural ya da yasa bulunamaz. Estetik bir yargıda, tikel bir durumu, bir kural altına koyuyormuşuz gibi, bir tümel kabulü varsaymamızdan ibarettir her şey. Estetik nesne bizim bilgi yetilerimizi özgür bir oyuna geçirecek bahanedir yalnızca. Burada nesnenin bilgisine değil öznenin kendi olanaklarının bilgisine varılır. Özne böyle bir nesneyi kavrayabileceğinin farkına varır. Bu nesne hakkında bir bilgi değil, öznenin kendisi hakkında bir bilgidir (Altuğ, 1989).

Bu klasik teoriye göre, bilginin yolu tekil nesnelerden tümel ya da genel olana doğrudur. Bu düşüncenin kökeni Platon'a kadar dayanmaktadır. Platon bizim tümel dediğimiz varlıklara idea ya da biçim diyordu; ideaları dış dünyadaki nesnelerin sınıflandırılması olarak değil, tekil bir varlık olarak başka bir dünya da olduğuna inanıyordu. İdealar kuramına göre iki tekil adamın birbirine benzediğini bunların ikisinin de "Adam" ideasına benzerliğine bakarak saptayabiliyorduk. Ancak Platon'un "Adam" ideası tekil bir varlık olduğuna göre, dünyadaki her adamın, tekil bir varlık olan "Adam" ideasına benzediğini saptamak mümkün olmayacaktır. Platon'un "Adam" ideası tekil olduğuna göre, dünyadaki adamın "Adam" ideasına benzediğini bilebilmek için, başka bir ideaya gereksinim olacaktır ki, bu sonsuza dek böyle gider.

Aristoteles tekil nesnelerden tümel yasalara geçişteki bu sorunu gayet net fark ettiği için, bizde tümeli açıkça seçme gücünün bulunduğunu söyleyerek sorunu aşmak istemiştir. Tabi ki, sorun böyle ortaya konunca tikel nesneler bilgilenmenin ilk basamağı olan duyumsama da kalacak ve tümel altına kaydırılmadığı sürece bilgi olarak tanımlanamayacaktır. Sanat da *şimdi ve burada* olan tikel nesneler grubunda olduğuna göre bilgi kavramı dışına atılacaktır.

Ama pek çok düşünür için sanat geçeklik üzerine düşünmenin bir yoludur. Hatta kavramsal bilgilenmeden daha temel bir bilişe karşılık gelirler. B. Croce için estetik bir lüx etkinliği olarak, kökü gündelik hayat sezgileri içine girmiş bulunan temel bir etkinliktir. Bu sezgi bilgisi etkinliği zihni bilgi kadar, hatta ondan daha temelli ve ondan daha önce gelen bilgi etkinliğidir (Tunalı, 1983: 279).

Birçok düşünür sanatı kavrayış olanaklarımızdan atmak istememişler, ama onu sezgisel bir kavrayış biçimi olarak tanımlayarak, onu bir bakıma epistemoloji sorununun dışına taşımak istemişlerdir. Çünkü sezgi tanım gereği tanımlanamaz bir şeydir: Sezgi şeylerin dolaysız, yani hiçbir kanıta dayanmayan nesnel bağımlılığını gözlemlemedir (Balcı,1993).

Bilgi teorisindeki tikel ve tümel arasındaki geçişin sanat alanında oldukça sıkıntılı olduğu bellidir. Tümeller olmadan kavramsal düşünmeden söz etmek ve bilgi iddiasında bunmak mümkün olmayacağına göre bu sorunun çözülmesi ya da ortaya konulması gerekir.

Bunun için Spinoza'nın bilgi süreciyle ilgili söylediklerine bakmak faydalı olabilir. Spinoza her tanımlamanın bir olumsuzlama olduğunu söylemişti. Yani bir şeyin sarı olduğunu söylemek, onu sarı olmayan şeylerden ayırmak, bir bakıma onun sarı-değil olmadığını söylemektir. Böylece, söylediğimiz ya da düşündüğümüz ya da davranışlarımızda etkisi altında bulunduğumuz ilk bilgi, dünyadaki nesnelerin ikiye ayrılmasıyla ortaya çıkacak demektir (Hacıkadiroğlu, 1985: 154). Demek ki bilgimiz her zaman en genel olandan tikele doğru uzanır ve bir nesneyi tanımlarken nesnenin sınıflandırmasının bir ara aşamasını söylemekteyizdir. Böylece klasik deneyci felsefenin, dünyayla ilk ilişkimizi tikel nesnelerle kurduğumuz ve onların bilgisini edindikten sonra, bunlar üzerinde yaptığımız bir takım işlemlerle tümellere ulaştığımız yolundaki görüşün kabul edilebilir olmadığı anlaşılmaktadır. Bergson nesnelerin kendi başlarına başka şeylerden bağımsız olarak ele alınması algılama için bir lükstür der. Şurası hiçbir şüpheye yer bırakmayacak kadar açıktır ki: algılamanın temelinde bir nesnenin yapısal öğelerinin bir bütün halinde ve soyutlama şeklinde yatmaktadır. Yani algılama olgusunun kendisi aynı zamanda bir soyutlamadır. Bu ayrıca tüm kavramanın da başlangıcıdır (Genç ve Sipahioğlu, 1990: 187).

Bir nesneyi hiçbir zaman saf ve yalıtık olarak algılayamayız. Tikel bir nesne tümel altına kaydırılır. Ama eleştirel bir göz için olay burada sonlanmaz. Nesnenin duyumsanan içeriği ile tasarımı karşılaştırılır, sınamaya tutulur. Bu anlamıyla sanat gördüklerimi bir tanımlamadır ve her tanımlama gibi bir olumsuzlamadır. Fakat her olumsuzlama, olumsuzlananı da içerir. Kavram ve görüntü, Eagleton'ın "kant'ta imgesel olan" adlı makalesinde anlattığı özne ve nesneye benzemektedir: birbirlerine üstün gelme savaşı veren, ama birbirlerinin öldüren cazibesinden de vazgeçmeyip, her ıstırap dolu ayrılıktan sonra, yeniden bir kez daha denemeye karar veren birbirine zıt iki eşi anlatan bir masal gibi, özne ve nesnenin dramı, onların birleşip ayrılmalarıyla, uygun ve uygunsuz birliktelikleriyle yüklü bu anlatı, modern felsefi sahneye neden böyle ara vermeksizin hakim olmuş acaba (Eagleton, 1994: 125)? Özne ve nesnenin bir türevi olan görüntü ve kavram aynı durumu yaşamaktadır. Dünyanın dildeki anısı, *oluş* halindeki akışkan haldeki yaşamı karşılayamaz. Kavram görünüşler dünyasını sabitlemek ister, görüntü bu sabitliği yeniden biçimlendirmek için zorlar.

Sanat duyumsanan, hissedilen gerçekliğe, biçimin içrek yapısına sürekli geri dönerek kavrayış olanaklarımızın sürekli bir değişimini, genişletilmesini de beraberinde getirir. Bu bilinenlerle görülenlerin karşılaştırılarak ayrıştırılmasıdır. Görülenlerle bilinenler birbirleriyle örtüşmüyorsa, bilinenlerin yeniden düzenlenmesi gerekecektir.

Sanat her ne kadar kavramsal boyutla ilişki içinde etkinliğini sürdürüyorsa da o kendini bir kavram olarak öne sürmez. O hep duyumsanan hissedilen gerçekliğin, duyumsanan, hissedilen bir imgesi olarak kendini öne koymak ister. Kavram deneyimimizin sembole bağlanmış bir anısı iken, sanat eseri deneyimin kendisi olarak, yaşadığımız şey olarak kendini dışsallaştırır (Balcı,2001).

5. SANAT VE DİL İLİŞKİSİ

İnsan duygu ve düşüncelerini başkalarına iletmek için göstergeler üretir. Bu yüzden insanın ürettiği göstergeler tamamen üretilmiş, yapay göstergelerdir. Bunun dışında kalan doğal göstergelerde vardır. Doğal göstergeler, olaylar arasında doğada bulunan bağlantılara dayanır. Sanat insanın yarattığı yapay göstergeler arasında yer alır. Ama sanat tamamen dilsel yapılar gibi anlaşmalı göstergeler üzerine kurulmadığı gibi, doğal göstergeler üzerine de kurulmamıştır. Daha çok bu iki göstergenin sentezi olarak tanımlanabilir. Sanat hem doğal göstergelerden yararlanır hem de dilsel yapılardan. Ama bunlardan farklı bir iletişim biçimidir. (Fatih Balcı, 2001). Dolayısıyla "...sanat dili kavramı yerine, sanat söylemi ya da sanatsal söylem demek daha doğru bir söyleyimdir. Dil, belli kuralar içinde, olabilirliklerden

seçerek var olur, dizgeseldir. Sanatsal söylem gibi dilde, genel söylem içinde yer alır. Söylem bilim diyebileceğimiz göstergebilim, dilbilimi de kapsar. Dil dışı söylemler, dilden daha bireyseldirler, daha esnek ve kuraldışı biçimlenişe daha açıktırlar. Yazı dili, tiyatro dili, resim dili, görsel dil gibi deyimlerin aslında, dilin değişik alanlarında ki biçimlenişi sanısından doğduğunu söyleyebiliriz. Yazı dili dediğimiz şey, dil etkinliğinin, ses ve sözün bir taşıyıcıya bindirilmesidir. Yazı dili yerine, yazılı dil, yazılmış dil diyebiliriz, ancak resim dili söyleyişi, resim söylemini, resimli dile, ya da dilin resimlenişine götürür ki biz buna resimleme (illistür asyon) diyoruz (Erdoğan,1990: 3).

Böylece sanatın bir anlaşmalı dil olmadığını anlıyoruz. Ama aynı dillerde olduğu gibi, sanatın da kuraları, yapıları bulunmaktadır. Biz nasıl dilin içinde doğup orada yetişiyor, onun tarafından belirleniyorsak, sanatçı da böyle sanatsal göstergeler ve bunların kuralları içinde var olur. Bu olgu bazı sanatsal dönemlerde daha açık görülür. Bu dönemlerde sanatsal göstergeler dil gibi sistematikleşmiştir. Göstergelerin anlamı tamamen herkesin üstünde anlaştığı şeylere dönüşmüştür. Örneğin ortaçağ sanatı böyle bir sanattır. Bu çağın sanatı bir simgeler dünyasıdır. Her rengin, biçimin önceden oluşturulmuş ve kabul edilmiş bir anlamı vardır. Hemen hemen, bu simgesel biçimlere yeni bir şey eklenmez, çıkarılmaz. Ortaçağ sanatı eski mısır sanatı da böyle bir sanattır (Fatih Balcı, 2001).

Sanatsal iletişim anlaşmalı dil yapıları gibi işlemez. Dilde iletişimi sağlayan biçimler geçmiş deneyimlerimizin bir form altında anısı olarak çalışırken; sanatta bu, geçmiş tecrübenin biçim üzerinden anımsanması değil yaşanmasıdır. Sanat sadece bir duyum değildir. Düşünme ve duyum yetileri arasındaki ilişkiden ortaya çıkar.

Bu yüzden Suzanne K. Langer'in de dediği gibi sanatsal yapıtları izlemek bir önermeyi düşünmekten çok yeni bir deneyimde bulunmaktır. Sanatsal yapıtlar ancak kendileriyle anlaşılabilirler. Onları tamamen söze dökmek mümkün değildir. Çünkü kavram deneyimin sonunda onun vekili olarak ortaya çıkar ve vekil aslın yerini tutmaz. " ... sanatsal hakikat denen şey, duygu biçimlerine varıncaya değin, simgenin hakikatidir- bunlar adı sanı olmayan biçimlerdir ama, duyusal kopyalar (replica) biçiminde görüldüklerinde, tanınabilirler (Langer, 1990: 158)

Sanat eserlerinin anlaşmalı bir dilde ifade edilememesi bu duygu biçimlerinin tamamen bir simgede toplanamamasındandır. Bütün simgeler gerçeği düzenlemek için oluşturulmuştur. Simgeler geriye dönüşlüdür. Sanatsal göstergeler ise geriye dönüşlü değildir ve bize hep bir şimdiyi verir.

Bilgi kuramında bilgi, nesne, duyumlar, kavram ve ulamlar sırasıyla oluşur. Nesneyi algılamadan onu kavramlaştırmak mümkün değildir. Sanatsal biçimler bilginin bu ilk basamağına sürekli bir dönüşü içerir. Bu yüzden sanatsal biçimler deneyim olarak tanımlanır. Umberto Eco'nun açık yapıt teorisi sanattın bu karakteri üzerine temellenir. Eco'nun sanata yaptığı bu çağdaş katkı, aslında sanatın her zaman kullandığı bir yöntemdir. Deneyim (dünya) olarak sanat eseri, izleyende sürekli yeni duygular uyandıran, karşımda duran şeydir (Eco, 2016)

Sanatın dili gerçekliğin sembole bağlanmış bir vekili değil, gerçekliğin kendisinin bir türevi olarak iş yapmaktadır. Gidimli ve temsili (representational) simgeler arsındaki ayrılık, düz ve sanatsal anlamlar arasındaki ayrıma karşılık olmaz. Temsili simgelerin bir çoğu söylemde yalnız vekildir. Buna karşılık sanatsal simgeler, hiçbir dile çevrilemezler; anlamları büründükleri özel biçime bağlanmıştır her zaman örtülüdürler (implicit) ve herhangi bir yorumla açıklanamazlar (Langer, 1990:157).

Dilsel önermelerin, gerçekliğe uygunluğu, yalnız doğru olup olmadıkları denetlenebilir. Ama sanatsal önermeler böyle bir denetlemeye açık değildir. Burada daha çok

bir başarı ve başarısızlık söz konusudur. Aslında sanatsal bir çalışma önermelerin gerçekliğe uygunluğunun doğru olup olmamasından daha çok sanatsal çalışmanın kendi iç işleyişinin başarılı olup olmaması önemlidir denilebilir.

Dil yapıları gerçekliği kavrayabilmek için gerçekliğin sembolik, sigesel biçimlerini yaratmamızda zorunlu olarak başvurduğumuz bir araçtır. Ama gerçeklik anlaşmalı dillerdeki bu simgesel, sembolik biçimlere indirgenemez.

6. MODERN SANATTA EPİSTEMOLOJİK KRİZ

Modern sanatın ve epistemolojinin temel savı olan dünyanın yazı, ses, işaret görüntü temsil edilebileceği, yansıtılabileceği epistemolojik tartışma ve sanatsa arayışlar sırasında bir çıkmaza girer. Söz konusu krizi her ne kadar Tractatus'ta mantıkçı pozitivizmin en dikkate değer örneğini sunmuş olsa da daha sonraki Felsefî Soruşturmalar adlı yapıtında Wittgenstein tarafından dile getirilmiştir. Bu çalışmasında Wittgenstein, sözcüklerin anlam bakımından temsil etmiş oldukları nesneye tekâbüliyetine vurgu yerine, işlevsel farklılıklarına dikkat çeken "dil oyunları" teorisini geliştirmiştir. Dil oyunları teorisi açısından, sözcük ve cümlelerin tek bir işlevinin olduğunu düşünmek, idealin gerçekten de var olduğu düşüncesini zorunlu hâle getirir ki, Wittgenstein'a göre, sözcüğün belirlenmiş bir anlamının olduğu düşüncesi mitik bir düşünce, göreceliliği reddeden mutlak yalınlık fikri de felsefî bir üst kavramdır. Bu yüzden modern epistemolojinin evrensel dil ve bilgi arayışına karşıt bir şekilde Wittgenstein, dil oyunu terimiyle, "dili; konuşmanın, bir etkinliğin ya da bir yaşam biçiminin parçası" olarak yorumlamak suretiyle, kullanılan dil oyunu çeşitliliği kadar anlamlılık ölçütünün olduğu sonucuna varmıştır. Yaşam tarzlarının ve buna bağlı olarak anlam dünyalarının çokluğu dikkate alındığında, herhangi bir dilin evrensellik vasfını taşıyamayacağı, dolayısıyla gerçekliği temsil edebilme gücüne sahip olamayacağı da açık hale gelecektir. (Küçükalp, 2003: 92)

Söz konusu kriz ise sanat alanındaki temsil arayışları sırasında üretilen sanat akımları bolluğunda ve her akım/üslup sonucunda yaşanan tatminsizlik ve başarısızlık hissinde ortaya çıkar. Tüm bu arayış ve çabalar mükemmel, kesin bir temsilin bulunamayacağı düşüncesine sanatçıları sevk edecektir. Bu düşünceleri F. Loytar, İ. Kant'ın sanat ve estetik üzerindeki düşüncelerine dayandırarak şöyle ifade edecektir:

Modern sanatın (buna edebiyatta dahil) dayanağı, avangardların mantığının da aksiyomlarını, yücenin estetiğinde bulduğumu düşünüyorum. Özellikle Kant'a göre, yüce duygusu ki aynı zamanda yücenin duygusudur, güçlü ve anlaşılmaz, ikircikli bir duygudur. Aynı zamanda hem haz hem de acı ihtiva eder. Daha doğrusu burada haz acıdan kaynaklanır. Başkalarının nevroz ya da mazoşizm olarak adlandırdıkları bu çelişki, Augustinus ve Descartes'dan gelen ve kant'ın da radikal bir biçimde sorgulamadığı özne felsefesi gereği içinde, öznenin yetileri- kavramsallaştırma yetisi ile "gösterme" yetisi- arasında bir çatışma olarak gelişir. Bilgi, önce sözcenin anlaşılabilirliği ve sonra da kendisine "uygun düşen" "durumlar"ın deneyden elde edilebilirliğiyle ile koşullanmıştır. Güzelliğin var olma koşulu ise, duyarlık tarafından, önceden verili hiçbir kavramsal belirlenme olmaksızın iletilen "durum" (sanat yapıtı) karşısında, bu yapıtın uyandırdığı her türlü yarardan bağımsız haz duygusunun ilke olarak evrensel (pratik olarak da hiçbir zaman sağlanamayacak) bir konsensusa çağırıyor olmasıdır.

Beğeni böylece kavramsallaştırma kapasitesi ile, kavrama tekabül eden bir nesneyi göz önüne getirme, gösterme yetisi arasında, Kant'ın refleksif yargı dediği yargı türüne yol açan belirlenmemiş, kuralsız bir uyumun, haz kipi altında yaşanabileceğine tanıklık eder. Yüce ise başka bir duygudur. Öncekilerin aksine, imgelem prensipte bile olsa, kavrama uygun düşen bir nesne göstermekte başarısızlığa uğradığında 'yüce' ortaya çıkar. Evren (var olanın bütünlüğü) ide'sine sahibiz, ama bu ide'yi kendisine bir örnek teşkil edecek, duyumsanabilir

bir nesne aracılığıyla görünür kılamıyoruz... dolayısıyla tüm bunlar, yani gösterimleri imkansız ide'ler, gerçekliğe (deneye) ilişkin hiçbir şey bildirmiyorlar, güzellik duygusunu uyandıran, yetilerin özgür uyumunu da, imkansız kılıyorlar; beğeninin oluşumunu ve sabitleşmesini engelliyorlar. Bunların gösterilemez oldukları söylenebilir (Jameson ve diğ., 1994: 51-52).

Lyotard'a göre tüm bir modern sanat bu gösterme kapasitesinden kuşku üzerine kuruludur. Modern sanat bu gösterimi, ancak gösterimin negatif kutbundan yapabilecektir. Sanat deneysellik kulvarına buradan girer.

Peter Bürger " Avangard Kuramı" adlı kitabında gösterdiği gibi öncelikle klasik sanatın bilinçsizce kendine duyduğu güveni eleştiri marifetiyle yıkan avangart yani modern sanat onun kendinden menkul ve insan yaratısı olduğunu gizleyen estetik anlayışını yerle bir ettikten sonra bel bağladığı tekniklerin kültür endüstrisi tarafından içinin boşaltılması ile boşa düşmüştür. Epistemolojik olarak da oldukça kaygan ve belirsiz bir zeminde hareket etmek zorunda kalan modern sanat, gösterimin negatif kutbunu çoğalttıkça bir yöntemler ve üsluplar enflasyonu olacak, tüm bu arayışlar ve çabaların sonucunda sanatsal alanın vardığı yer kendi pratiğine olan bir inançsızlık olacaktır.

7. EPİSTEMOLOJİK KRİZ VE SANATIN SONU

Tüm bu akımlar ve arayışlar içinde var olan ve gittikçe belirginleşen bir olgu dikkatimizi çeker. Bu olgu sanat alanında görüntünün geri çekilmesi ve açılan boşluğa metnin yerleşmesidir. Kant'ın insan aklında gerçekliği temsil için tespit ettiği iki yetiden biri olan gösterme yetisi paralize olmuş bir durumdadır ve kendi etkinliğin temelinde gösterme, görüntülerle ile temsil etme olan sanatçılar artık görüntünün kendisinden ümit kestiklerinden, görüntü üretmekten vazgeçmişler bunun yerine metni ikame etmenin yollarını aramaya başlamışlardır. Artık sanat dediğimiz şey daha çok bilinci talep etmekte; söze, metne gittikçe artan bir yoğunlukta yer vermektedir. Sanki sanatsal nesneler artık bazı kavramları tartışmamız için üretilmekte, konvansiyonel sanatın o biricik, aşkın nesnesi, metinsel bazı içerikleri tartışmamız için bahane haline gelmektedir.

Brian Wallis sanat ve 'metin' arasında artık son 20 yılda büyük bir hızla artan değişen rolleri şöyle dile getiriyor: 'Günümüzde konu artık sanat eleştirisinin nasıl en iyi şekilde sanata hizmet verebileceği değil, tam tersine, sanatın eleştirel ve teorik eyleme nasıl dolgun ve zengin bir zemin hazırlayabileceği' diyor. Yani kısaca, eskiden asıl konu olan resimlerin kendileriydi. Ve metin elinden geldiği kadar onların anlaşılmasına çabalayan yardımcı bir öğeydi. Bugün ise, ana konu metinin kendi içeriği ve gelişmesi. Yazarların bütün felsefi ve eleştirel mantıklarını geliştirirken ve sergilerken, örnek olarak söz etmeyi seçtikleri resimler de onların ana prensiplerinin küçük birer illüstrasyonu olma konumuna düşmüşlerdir (Baykam, 1990: 290-291)

Hegel sanattaki bu dönüşümü içsel bir zorunluluk olarak daha önceden tespit etmiş, bu dönüşümün sanatın ölümü olacağını ilan etmişti: Resmin hakikati, konusu olan salt varoluşta değil, salt varoluşun hakikati, onu görünüşe dönüştüren, onda bulunan ve anlamı gizleyen, ayrıntıları ayıklayan, seçen, yeniden biçimlendiren resimdedir. Sanat yapıtı varoluşu 'idealleştirerek' onun hakikatini açığa vurmaktadır. Sanat, salt varoluşu görünüşe dönüştürürken, yeniden biçimlendirirken duyumlanabilir olanı yadsıdı. Ama bu yadsıma yeterli bir yadsıma değildir Hegel için. Çünkü sanat yapıtı duyumlanabilir olanı yadsımak için yine duyumlanabilir bir şey olmak zorundadır. Sanat yapıtı maddesellikten hiçbir zaman tümüyle kurtulamıyor. Böylece o, figür değiştirmesine neden olduğu maddeselliğin tutsağı olmaktan vazgeçemiyor. Bunu tümüyle başardığı an o artık sanat yapıtı olmaktan çıkacaktır (Bumin, 1982: 104).

Hegel'e göre sanat bir dil öncesi durumu işaret etmektedir. Sanat kavrama yaklaştıkça ölümünü yaşayacaktır. Ama bu Hegel için üzüntü verici bir durum değildir; çünkü sanat kötü konuşulan bir dildir. Sanatın ölümü aklın doğuşunu müjdelemektedir.

8. SONUÇ

Modernitenin gerçeklikle olan ilişkimizde yaratmış olduğu köklü değişim tüm disiplinleri olduğu gibi sanatı da yeniden tanımlamış ve biçimlemiştir. Sanata diğer disiplinlerle verilmiş olan gerçekliğin ele geçirilmesi ve toplumun yeniden inşaası görevi modernitenin bilgi koşulları üzerinde yürütülmek zorundaydı. Modernitenin Kant'ın felsefesinde somutlanan her disiplinin kendi varlık koşullarını gözden geçirmesi ve arındırması için yaptığı zorlama, disiplinin epistemolojik olarak modern bilgi süreçlerine olan problemli ilişkisini su yüzüne çıkarmış bu da sanatsal alanda krizlere ve sanatın sonu düşüncelerine yol açmıştır.

Sanat alanı, yaşanan bu krizin sonucu olarak modernitenin şafağında kendini dayandırdığı duyum temelli entelektüel varlığını kavramsal lehine aşmaya ya da duyum temelini inkâr ederek ama halen sanatsal alanda kaldığı iddiasını da sürdürerek varlığını devam ettirmektedir

KAYNAKÇA

ALTUĞ, Taylan., 1989, *Kant Estetiği*, Payel yay., İstanbul

ALTUĞ, Taylan., 1989, *Modern Felsefede Metafiziğin Elenmesi ve YolAçtığı Bilgi Kuramsal Sorunlar*, Ege Ünv. Edebiyat Fak. yay. No: 50, İzmir

BALCI, Fatih., 2001, "Kendinde Bir Gerçeklik Olarak Fotoğrafın Resim Sanatına Yansıması", Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi

BAYKAM, Bedri., 1990, Post-Modernizm: Hayalet mi yoksa Kaygan Bir Balık mı?,Boyanın Beyni , GİAD(Genç İş Adamları Derneği), İstanbul

BUMİN, Tülin., 1982, Hegel'de Sanatın Ölümü Üzerine Bir Deneme , Seminer Dergisi, Psikoloji, Eğitim, Antropoloji Araştırmasları, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Yayınları. Haziran, Sayı: 1, İzmir

EAGLETON, Terry., 1994, "Kant'ta İmgesel Olan", Çev.Hakkı Hünler,*Edebiyat Eleştiri*

ECO, Umberto., 2016, Açık Yapıt, Çev: Tolga Esmer, Can Yayınları, İstanbul

ERDOĞAN, Bilal., 1990, "Söylem ve Söylen Üstüne", *Mavi Derinlik*, Haziran-Temmuz

GENÇ, Adem ve SİPAHİOĞLU Ahmet., 1990, *Görsel Algılama*, Sergi yay., İzmir

HACIKADİROĞLU, Vehbi., 1985, *Bilgi Felsefesi*, Metis yay., İstanbul

JAMESON, LYOTARD, HABERMAS,1994, *Postmodernizm*, Haz: Necmi Zeka, Kıyı yay., İstanbul

KAHRAMAN, Hasan Bülent., 1995, *Sanatsal Gerçeklikler, Olgular ve Öteleri*, Yapı Kredi Yay., İstanbul

KAHRAMAN, Yakup., 2017, MODERN EPİSTEMOLOJİNİN TEMEL REFLEKSİYONU OLARAK YÖNTEMSEL DÜŞÜNMENİN ZEMİNİ, FLSF (Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi), Güz, sayı: 24

KRISTELLER, Paul Oskar., 1965-1980, The Modern System of the Arts. Collected Essays. NJ: Princeton University Press, s 163-227den çevrilmiştir

KÜÇÜKALP, Kasım., MODERN EPİSTEMOLOJİK KRİZ VE POSTMODERN EPİSTEMOLOJİ, http://isamveri.org/pdfdrg/D02237/2003_2/2003_2_KUCUKALPK.pdf

LANGER, Suzanne K., 1990, "Sanatsal Anlamlamanın Oluşu", *Yeni Düşün,* Çev.Yakup Şahin,

ÖZÜGÜL, Oğuz., 1991, *Pozitivizm ya da Mantık Olarak Felsefe*, Us yay. İstanbul

PAZ, Octavio.,1994, Şiir ve Modernite, Çev: Nilgün Tutal-Küçük, Modernite versus Postmodernite, Derleyen: Mehmet Küçük, Vadi Yayınları, Ankara

SHINER, Larry., 2004, Sanatın İcadı, Ayrıntı Yayınları, İstanbul

ŞAYLAN, Gencay.,1996, Çağdaş Düşünce Akımları: Postmodernizm, (Ders Notları), TODAİE Yayınları, Ankara

ŞİMŞEK, İsmail., 2014, ANTİKÇAĞDAN ALMAN İDEALİZMİNE; ESTETİK BİR DEĞER OLARAK GÜZELLİK, Atatük Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı: 41, Erzurum

TUNALI, İsmail., 1984, *Estetik*, Cem yay., İstanbul

TUNALI, İsmail.,1983, *İfade Bilimi ve Genel Linguistik Olarak Estetik-B. Croce Estetiğine Giriş.* Remzi Kitabevi yay.,İstanbul

YILMAZ, Aytekin., 1996, Modernden Postmoderne Siyasal Arayışlar, Vadi Yayınları, Ankara.

ROMANTİK RESİMDE UMUT ÜLKÜSÜ

Dr. Öğr.Üyesi. Erdal KARA

Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, İstanbul/TÜRKİYE
E-Mail: erdal.kara@msgsu.edu.tr

ÖZET

18. yüzyılın sonundan 19. yüzyılın ortasına kadar olan dönemde sanat, edebiyat ve felsefe dünyasını etkileyen Romantizm, insanın yaşadığı dünya ve doğa ile olan ilişkisine odaklanmış bir akımıdır. Özgürlük, sevgi, cesaret, aşk, kahramanlık gibi yüce ülküler ve güçlü duygular Romantik sanatın konuları arasındadır. Resim sanatında "umut" ülküsü bu dönemde pek çok başyapıtın ana konusu olmuştur. Francisco Goya "3 Mayıs 1808" adlı yapıtında, idam mangası karşısında ce duran kurbanın, ölümden sonra "yeniden doğuş" umuduna dikkat çekmektedir. Theodore Gericault 1819 tarihli "Medusa'nın Salı" tablosunda, ölümün ortasında ufukta beliren yaşama ve kurtuluş umudunu göstermektedir. John Constable "Çayırlardan Salisbury Katedrali"nde gökkuşağını umut sembolü olarak kullanmıştır. Eugene Delacroix, 1830 yılında yaptığı "Halka Yol Gösteren Özgürlük" tablosunda, özgürlük umudunu ülküselleştirmiştir. J.M.W. Turner ise "Yağmur, Buhar ve Hız" adlı yapıtında endistüriyel gelişmenin insanlara sunduğu umut fikrine vurgu yapmaktadır. Umut ülküsü Romantik resimde çeşitli tavır ve sembollerle ifade edilmiştir.

Anahtar kelimeler: *romantizm, sanat, resim, umut, ülkü*

IDEAL OF HOPE IN ROMANTIC PAINTING

ABSTRACT

Romanticism which effected the world of art, literature and philosophy from the late 18th century to the mid-19th century, is a movement that has been focused on the relationship between the man and his world and nature. High ideals and strong emotions such as freedom, love, courage, heroism, are among the subjects of Romantic art. Ideal of hope in the art of painting has been the subject of many masterpieces in this period. 3rd of May 1808 of Francisco Goya attracts attention to the hope of rebirth of the victim who stands up against the firing squad. Théodore Géricault, with his painting named The Raft of Medusa, shows the hope of salvation and survival that appears on the horizon. John Constable uses the rainbow as a symbol of hope in Salisbury Cathedral from the Meadows. Eugéne Delacroix idealizes the hope of freedom in his 1830 dated painting, Liberty Leading the People. J.M.W. Turner stresses the industrial development as a hope for human in the painting named Rain, Steam and Speed. In Romantic painting, ideal of hope has been expressed with various manners and symbols.

Keywords: *romanticisim, art, painting, hope, ideal*

1. GİRİŞ

Umut kavramı, sanat tarihi boyuca, farklı dönemlerde resim sanatında kendine yer bulmuştur. Ortacağ sanatından Rönesans'a, oradan da 19. yüzyıla uzanan bir süreç içinde ressamlar bu kavramı ve içerdiği olumlu duyguları din konulu resimlerde kullanmışlardır. Bununda genelde, yeniden doğma umudu, cennete gitme umudu veya kutsal bir kişilikten şifa bekleme, günahlardan arınma umudu gibi temaların ikonagrafik semboller ile resmedilmesi

biçiminde olduğu görülmektedir. Sanat tarihinde umut kavramının, din dışı konularla ele alınıp, dünyevi boyutta ülküselleştirilmesi Romantizm akımıyla birlikte ortaya çıkmıştır (Vaughan,1994:27).

2. ROMANTİZM VE ROMANTİK RESİM

Romantizm Avrupa'da 18. yüzyılın sonunda, Fransız Devrimi sonrasında ortaya çıkan ve 19.yüzyılın ortalarına kadar devam eden, etkilerini edebiyat, resim, müzik ve mimari sanatlarında yoğun olarak gösteren bir entellektüel yaklaşım ve sanat akımıdır. Aydınlanma düşüncesinin, fiziksel materyalizmine ve Neo-Klasizmin idealizasyon, denge ve akılcı bakış açısına karşı çıkan Romantizm, bireyselciliği, öznel bir yaklaşımı, hayalciliği ve aşkın duyguları vurgulamaktadır.

Romantik resim konularını insanın sahip olduğu güçlü ve yüce duygulardan yola çıkarak oluşturur. Toplumsal olaylar, bireysel hikayeler veya doğanın gücü karşısında insanın konumu ve hissettikleri, Romantik resmin merkezinde yer alır. Resimler teknik açıdan da konuyu destekleyecek şekilde özgür bir üslupsal yaklaşım içerir. Aşk, sevgi, korku, heyecan, huzur gibi duygular veya bağımsızlık, özgürlük, cesaret, kahramanlık gibi ülküler Romantik resimde yüceltilir. Bu akımın sanat tarihinde derin izler bırakmış, başlıca temsilcileri olarak Francisco Goya, Caspar David Friedrich, Théodore Gericault, J.M.W. Turner, Henry Fuseli, Eugene Delacroix, William Blake ve John Constable öne çıkmaktadır.

Umut kavramı, Romantik resmin başyapıt niteliğindeki beş önemli eserinin ana merkezinde ülküselleştirilmiştir. İmgeleri dünyanın her yerinde bilinen bu resimler, Fransico Goya'nın "3 Mayıs 1808" adlı epik tablosu, J.M.W. Turner'ın "Yağmur, buhar ve hız" adını taşıyan manzara resmi, John Constable'ın "Çayırlardan Salisbury Katedrali" manzarası, Théodore Gericault'un "Medusa'nın salı" tablosu ve Eugene Delacroix'in "Halka yol gösteren özgürlük" adlı alegorik eseridir.

2.1. Francisco Goya- 3 Mayıs 1808

İspanyol kraliyet ressamı Francisco Goya tarafından 1814 yılında tamamlanan tablo bugün Madrid, Prado Müzesi'nin koleysiyonunda yer almaktadır. 268x 347cm boyutlarında tuval üzerine yağlıboya olan resim, birlikte yapıldığı ve günümüzde de yan yana sergilendiği "2 Mayıs 1808" adlı tablonun içerdiği konunun devamı niteliğindedir. Her iki resim de Napoloeon önderliğindeki Fransız ordularının 1808 yılında Madrid'i işgal edişini konu almıştır. İlk resim, 2 Mayıs günü işgalci güçler ile onlara umutsuzca direnen İspanyol halkının şehrin sokaklarındaki çatışmasını göstermektedir. Diğer resim ise, direnişten dolayı tutuklanan bu sıradan insanların Fransızlar tarafından geceyarısından sonra idam edilişini konu almaktadır. Resmin sağ tarafında tek sıra halinde dizilmiş ve tüfeklerini ileri doğru uzatmış olan idam mangası, sol tarafında ise çaresizlik içinde olan mahkumlar görülmektedir. Fransız askerlerinin yüzleri ve kimlikleri belli değildir, buna karşın kurbanların kimlikleri net olarak gösterilmektedir. Karanlığın ortasında, fener ile aydınlatılmış olan topluluğun merkezinde, ellerini iki yandan havaya kaldırmış olan beyaz gömlekli bir figür yer almakta ve tüm dikkati çekmektedir. Bu figür, idam mangası karşısında ölüme meydan okumakta olduğunu belli eden bir pozda tasfir edilmiştir ve dizleri üstünde doğrulmuş olmasına rağmen orantısal olarak diğer figürlerden büyüktür.

Resimde umut kavramı, Hristiyanlık dinine göre ölümden sonra yeniden diriliş fikri ile işlenmektedir. Beyaz gömlekli kurbanın idam mangası karşısındaki duruşu hem ifade hem de poz olarak çarmıha gerilmiş İsa karakterine atıf yapmaktadır. Goya'nın bu atfı derinleştirmek için yaptığı bir başka vurgu da ayrıca dikkat çekicidir. Bu da beyaz gömlekli figürün elinde belirmiş olan ve İsa'nın çarmıha çivilenmiş elini sembolize eden bir sitigmata deliğidir ve bu

da onu İsa ile özdeşleştirmiştir (Zapella,05.06.2018). Böylece ölüm karşısında kazanılan kutsal bir zafer ve yeniden doğma umudu, resmin vurgu noktası olarak ortaya çıkmaktadır.

Resim 1. 3 Mayıs 1808

Kaynak. http://www.francisco-de-goya.com

Resim 2. 3 Mayıs 1808, ayrıntı

Kaynak. http://www.homines.com

2.2. Théodore Géricault-Medusa'nın Salı

Théodore Géricault'un 1818-1819 yıllarında yaptığı Medusa'nın Salı adlı tablo Fransız resminin başyapıtlarından bir sayılmaktadır. Günümüzde Paris, Louvre Müzesi'nde sergilenen 491x716 cm boyutlarındaki tuval üzerinde yağlıboya resim,1816 yılında Moritanya açıklarında kayalıklara çarparak batan Fransız gemisi Meduse'ten kurtulan ve bir tahta sal üzerinde yaşam mücadelesi veren insanları konu almıştır. Kazazedeler hakkında yayılan korkutucu söylenceler Géricault'yu bir dehşet sahnesi yaratmaya yöneltmiştir. Fakat büyük ve güçlü dalgaların arasından bir kurtuluş umudu olarak ufukta beliren gemi ve o geminin dikkatini çekmeye çalışan insanlar resmin ana konusu halindedir.

Kazazedelerin ufuktaki gemi tarafından farkedilerek kurtulup kurtulmayacakları belirsiz bir durum olarak bırakılmıştır, bu da umudun bir gerilim unsuru olarak kullanılmasına yol açmıştır. Resmin ön çalışmaları bize Géricault'un bu gerilimi nasıl kurguladığını göstermektedir. Çalışmaların birinde karanlık bir denizde, dalgaların arasındaki sal gözükmektedir ve resimde hiçbir umut belirtisi yoktur. Diğer bir çalışmada ise, deniz düz ve sakindir ve kazazedelerin ulaşmaya çalıştıkları gemi onları görecek kadar yakın bir mesafededir ve kurtuluş umudu çok yüksektir. Sonuç olarak ortaya çıkan yapıt ise, umut ile belirsizlik arasında bir zıtlığa sahip olmaktadır. Théodore Géricault umut kavramını bir başyapıtın omurgası olarak kullanmakla kalmamış, duygusal yoğunluğun zirvesine yerleştirmiştir. Bu özellikleriyle Medusa'nın salı, romantik resim sanatının karakterisitik özelliklerinin de bir belirleyicisi halini almaktadır.

Resim 3. Medusa'nın salı

Kaynak. http://www.artsy.net

Resim 4. Medusa'nın salı, ön çalışma

Kaynak. http://next.liberation.fr

Resim 5. Medusa'nın salı, ön çalışma

Kaynak. https://fineartamerica.com

2.3. John Constable- Çayırlardan Salisbury Katedrali

Manzara resimleriyle tanınan İngiliz ressam John Constable'ın 1831 yılında yapmış olduğu "Çayırlardan Salisbury Katedrali" adındaki tuval üzerine yağlıboya eseri, sahip olduğu

semboller vasıtasıyla umut kavramını doğrudan ele alan bir başyapıttır. Bugün Londra'da Ulusal Galeri'de sergilenen resim, sanatçının karısı Maria'nın ölümünden bir yıl sonra yapılmıştır ve kendi ruhsal durumundaki değişkenliği yansıtmayı amaçlamaktadır.

Constable arkadaşı olan Salisbury piskoposu John Fisher'ın siparişi üzerine 1822 ve 1823 yıllarında katedralin iki adet resmini yapmıştır. Bu resimler piskoposu ve katedrali bir kır manzarasının içinde göstermektedir. Çayırlardan Salisbury Katedrali adı verilen üçüncü tablo içerik ve duygusal açıdan önceki iki tablodan çok farklıdır. 151,8x189,9 cm boyutlarındaki tuval üzerine yağlı boya tekniği ile yapılmış olan resim çeşitli anlamlar taşıyan sembollerle doludur. Constable, Katedrali fırtınalı bir havada, karanlık bulutlar altına göstermiştir. Ölümü temsil etmekte olan sol taraftaki mezar taşı ile birlikte, bu manzara oldukça karamsar bir duygu yansıtmaktadır. Fakat ön tarafta yer alan dişbudak ağacı ise hayatı temsil etmektedir. Resimde umudu temsil eden iki önemli sembol yer almaktadır; Katredral ve onun yüksek çan kulesi, ölümden sonra yeniden doğma umudunu, karanlık ve bulutlu gökyüzünü baştan başa kesen gökkuşağı ise, hayata dair duyulan umutları temsil etmektedir (Lyles, 05.06.2018). Ressamın içerdiği tüm zıtlıklara rağmen vermek istediği mesaj çok açıktır; Tüm acılar ve zorluklara ragmen, yaşama dair umutlar devam etmektedir.

Resim 6. Çayırlardan Salisbury Katedrali

Kaynak. http://www.tate.org.uk

2.4. Eugéne Delacroix- Halka Yol Gösteren Özgürlük

Fransız ressam Eugéne Delacroix tarafından 1830 yılında yapılan ve zaman içinde Fransız ulusal kimliğinin ikonlarından biri haline dönüşen "Halka yol gösteren özgürlük" romantik resmin de başyapıtlarından biridir. 260x325 cm boyutlarında tuval üzerine yağlıboya resim Paris'te Louvre Müzesi'nin koleksiyonunda yer almaktadır. Kral X. Charles'ın devrildiği 1830 devrimini konu alan tablo, olayın canlı tanığı olan Delacroix tarafından bir özgürlük alegorisi olarak ele alınmıştır. Paris sokaklarında üç gün boyunca

süren ayaklanma ve karmaşanın ortasında "özgürlük" üç renkli Fransız cumhuriyet bayrağını taşıyarak, sıradan halk kitlelerine barikatlar üzerinde yol gösteren bir kadın kimliğinde resmedilmiştir. Özgürlük aynı zamanda, bu sıradan, fakir ve kızgın kitlelere vaadedilmiş bir umuttur. Bu umudun bir tecellisi olarak da geri planda Notre Dame kilisesinin kulesine dikilen cumhuriyet bayrağını görmekteyiz.

Resim 7. Halka yol gösteren özgürlük

Kaynak. http://www.eugene-delacroix.com

2.5. J.M.W. Turner – Yağmur, Buhar Ve Hız

Günümüzde Londra'daki Ulusal Galeri'nin koleksiyonunda bulunan J.M.W. Turner'ın başyapıtlarından "Yağmur, Buhar ve Hız", umut kavramına gösterdiği farklı bakış açısıyla dikkat çeken bir eserdir. 1844 yılında yapılmış olan 91x121,8 cm boyutlarındaki tuval üzerine yağlı boya resmin diğer adının da "Büyük Batı Demiryolu" olduğu bilinmektedir. Resim Thames nehri üzerinde yer alan bir demiryolu köprüsünü yağmur ve fırtınanın içinden geçip, izleyiciye doğru hareket eden bir buharlı lokomotifi göstermektedir. Genelde, doğanın gücü karşısında insanın çaresizliğini konu edinen Turner, bu resmiyle, ekonomik, endistüriyel ve bilimsel gelişimin doğanın gücüne karşı koyabileceğini, insanın geleceğine dair bir umut taşıyabileceğini göstermektedir.

Manzara resmi türündeki bu eser, içinde barındırdığı ayrıntılarıyla dikkat çekmekte ve bu ayrıntılar sayesinde içerdiği anlam derinleşmektedir. Resimdeki köprünün o tarihlerde yeni tamamlanmış olan ve Londra'nın batısında yer alan Maidenhead Demiryolu Köprüsü olduğu kabul edilmektedir. Köprünün sağ tarafında hayvanlarıyla rüzgara karşı hareket eden bir figür, sol tarafında ise, nehrin içinde sularla mücadele eden bir kano yer almaktadır. Özel bir şirket olan Büyük Batı Demiryolu'na ait olan tren, büyük bir hız ve güç ile fırtınayı yarmaktadır. Diğer tüm çalışmalarında, denizin, dalgaların ve rüzgarın gücünü ön plana çıkaran Turner, bu resmiyle bütün bu doğal güçlerin sanayideki gelişmeler sayesinde üstesinden gelinebildiğini

ortaya koymaktadır. Trenin, köprünün yarattığı perspektif ile resmin derinliklerindeki şehir silüetini geride bırakarak, dışarı doğru yol alması resimde geleceğe dair olan duygulara bir atıf oluşturmaktadır.

Resim 8. Yağmur, buhar ve hız

Kaynak. https://www.nationalgallery.org.uk

3. SONUÇ

İnsanlığın en temel motivasyon kaynaklarından biri olan umut kavramı ve onun duygusal boyuttaki yansımaları Romantizm akımının sanatçıları tarafından önemli eserler verilmesine yardımcı olmuştur. Gerek sembolik bir anlatım dili aracılığıyla, gerekse doğrudan doğruya duygu yansıtacak bir etkinin oluşturulmasıyla umut Romantik resmin ustaları tarafından ilk defa dünyevi ve insani konularda yüceltilmiştir.19. yüzyılın ikinci yarısından sonra ortaya çıkan akımlar ve guruplar, hem anlatım dili, hem de içerik olarak umut kavramını ve yansıttığı duyguları Romantizm'in etkisi ile tekrar ele almışlardır. Böylece umut modern sanatın da yapıtlarında doğrudan veya dolayı olarak yer alarak, varlığını günümüze kadar taşımış bir konu olmuştur.

KAYNAKÇA

DORBANI, Malika. B, 2018, July 28: Liberty Leading the People [online], Louvre, https://www.louvre.fr/en/oeuvre-notices/july-28-liberty-leading-people[Erişim Tarihi: 31 mayıs 2018]

EITNER, Lorenz, 1972, Géricault's 'Raft of the Medusa', Phaidon, New York, ISBN 0 8021 4392 X

GAUNT, William, 1971, Turner, Phaidon Press Limited, London, ISBN 0 85229 094 2

GOLD, Mick, 2004, The Privatelife of a Masterpiece: 3rd of May 1808 (film), BBC Television Eagle Rock Entertainment, UK

LABORIE, Séverine, 2018, The Raft of the Medusa [online], Louvre, https://www.louvre.fr/en/oeuvre-notices/raft-medusa [Erişim Tarihi: 31 mayıs 2018]

LYLES, Anne, 2013, Sublime Nature: John Constable's Salisbury Cathedral from the Meadows [online], Tate Research Publication, http://www.tate.org.uk/art/research-publications/the-sublime/anne-lyles-sublime-nature-john-constables-salisbury-cathedral-from-the-meadows-r1129550[Erişim Tarihi: 31 mayıs 2018]

ROSENTHAL, Micheal, 1983, Constable: The Painter and His Landscape, Yale University Press, New Haven, ISBN 0300 03014 2

WIGHT, Frederick S, 1968, Goya, Harry N. Abrams. Inc. Publishers, New York

VAUGHAN, William, 1994, Romanticism and Art, Thames and Hudson, London, ISBN 0 500 20275 3

ZAPELLA, Christine, 2015, Franscisco Goya, The Third of May 1808 [online], Smarthistory, https://smarthistory.org/goya-third-of-may-1808/[Erişim Tarihi: 05 mayıs 2018]

KÜRESELLEŞME VE GELİR DAĞILIMI

Prof. Dr. Veli KARGI

Mersin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Maliye Bölümü, Mersin/TÜRKİYE
E-mail: velikargi@mersin.edu.tr

ÖZET

Son yıllarda küreselleşmenin gelir dağılımı üzerindeki etkisi çokça tartışılmaktadır. Gelir dağılımındaki eşitsizlik ve nedenleri nelerdir? Nasıl ölçülür? Ülkeler arasında ve dünya genelinde gelir dağılımındaki eşitsizlikler yakın geçmişte nasıl bir gelişim göstermiştir? Küreselleşmenin bu gelişmede rolü var mıdır? Bu sorulara literatürde bazı cevaplar aranmaktadır.

Küreselleşme ile mal ve sermaye hareketlerinde serbestleşmiştir. Bunun yanı sıra devletin ekonomideki ağırlığı ve etkinliği de azalmıştır. Özelleştirme, deregülasyon, devletin sağlık ve eğitimdeki rolünün azaltılması, daha pasif para ve maliye politikaları, vergilerin ve kamu harcamalarının giderek azaltılması ile devletin öncü rolü terk edilmiş ve böylece sosyal devlet anlayışının sona erdirilmesi, özellikle düşük ve orta gelirli gruplar aleyhine olumsuz sonuçların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bütçe açıklarını kapatıp enflasyonu düşürmek amacıyla önerilen sıkı para ve maliye politikaları ya da IMF'nin uyum programları çerçevesinde kamu harcamalarının azaltılması; Türkiye dahil gelişmekte olan pek çok ülkenin ekonomilerinde daralmaya, gelir dağılımının bozulmasına ve yoksulluğun artmasına yol açmıştır. Küreselleşmenin en çok eleştirilen bir tarafı da ulus devletlerin ekonomi politikalarına ilişkin kararların uluslar üstü veya uluslararası kurumlar tarafından belirleniyor olmasıdır. Tüm bunların sonucu, hemen hemen her şey piyasaya mekanizmasına bırakılması olmuştur.

Bu çalışmanın konusu, küreselleşme ve gelir dağılımı arasındaki ilişkiyi araştırmaktır. Küreselleşmenin gelir dağılımı üzerindeki etkisini araştıran çalışmalar hakkında bilgi verilip, küreselleşmenin gelir dağılımı üzerindeki etkisi ve küreselleşme ile ülkelerin kişi başına milli gelirlerinin nasıl bir değişim gösterdiği açıklanmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Küreselleşme, Eşitsizlik, Gelir dağılımı, Turkey.*

GLOBALIZATION AND INCOME DISTRIBUTION

ABSTRACT

In recent years, the impact of globalization on the income distribution has been much debated. What are the inequalities and causes of the income distribution? How is it measured? How has an inequality in income distribution across countries and the globe recently developed? Does globalization have a role in this development? In this context, some answers are sought in the literature on these questions.

Globalization induce the liberalized goods and capital movements. In addition, the state's weight and efficiency in the economy has also decreased. The pioneering role of the state has been abandoned due to privatization, deregulation, the reduction of the state's role in health and education, more passive monetary and fiscal policies, the gradual reduction of taxes and public expenditures and thus the ending of the social state understanding has led to negative consequences especially for low and middle income groups. Reducing public spending within the framework of tight money and fiscal policies or the IMF's harmonization programs, which are proposed to close budget deficits and reduce

inflation; Contraction in the emerging economies of many countries, including Turkey, has led to an increase in the deterioration of income distribution and poverty. One of the most criticized aspects of globalization is the decisions about the economic policies of nation states are determined by supranational or international institutions. The end result of all of this is that almost everything is left to the market mechanism.

The theme of this study is to investigate the relationship between globalization and income distribution. Furthermore, information on the effects of globalization on income distribution will be given, and the effect of globalization on income distribution and how the per capita national income of the countries has changed via globalization.

Keywords: *Globalization, Inequality, income distribution, Turkey*

1. KÜRESELLEŞME VE GELİR DAĞILIMI

1980'li yıllardan bu yana her alanda ortaya çıkan köklü değişmeler, küreselleşme sürecini başlatmıştır. Bu değişim süreci ulusal ekonomilerin artan ölçüde birbirine bağımlılığı hale getirmiştir. Uluslararası Para Fonu (IMF), küreselleşmeyi "teknolojinin hızlı ve geniş bir alana yayılması, uluslararası sermaye akışı ve mal ve hizmetlerin sınır ötesi ticaretinin çeşit ve hacminin artmasından kaynaklanan ve ülkelerin dünya çapında artan ekonomik bağımlılığı" olarak tanımlamaktadır. Campbell, küreselleşmeyi "üretim faktörleriyle mal ve hizmetlerin giderek artan hareketliliğinden kaynaklanan sınır ötesi karşılıklı bağımlılık ve hatta bütünleşme" olarak tanımlamıştır (Özerkman, 2004).

Küreselleşme temelde ticaret ve sermayenin serbest dolaşımı önündeki engellerin kaldırılması sürecidir. Küreselleşmenin Dünya üzerinde hakim ekonomi politikası haline gelmesi ise teknolojik ilerlemeler, bilgi işlem, iletişim teknolojilerinin yaygınlaşması, işlem maliyetlerinin düşmesi ile mümkün olmuştur. Ulaşım, iletişim ve bilişim alanlarındaki ilerlemeler, uluslararası ticaretin, sermaye hareketlerinin ve insanların dünya üzerindeki hareketliliğini kolaylaştırmış ve aynı zamanda hızlandırmıştır. Sovyet ekonomisinin kısaca sosyalist blokun dağılması ile serbest piyasa ekonomisi üretim ve bölüşümde tek hakim sistem halini almıştır. Bunun sonucu, küreselleşme güçlenerek dünyaya yayılmıştır. Bunun sonucu gelişmekte olan ülkelerin birçoğu mevcut politikalarında değişiklikler yapmış ekonomilerini küresel pazarlara açmışlardır. Uluslararası rekabetin artmasıyla ve kaynakların daha etkin dağıtılması ile dünya ülkelerinin daha yüksek bir refah düzeyine gelmeleri amaçlanmıştır.

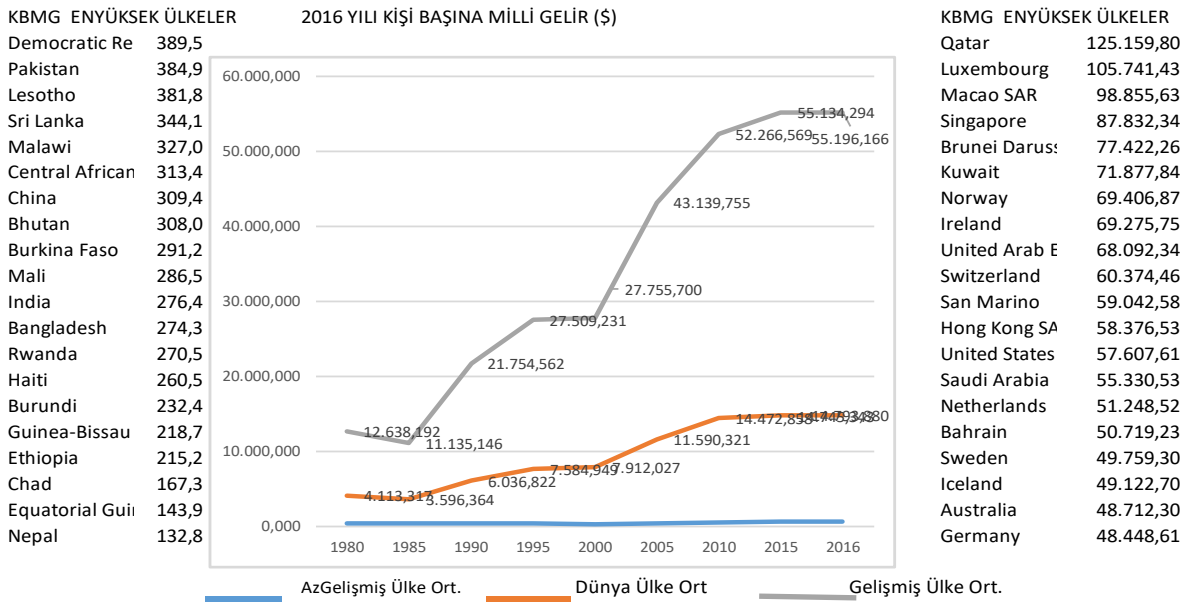
Neo-liberal iktisatçıların savına göre, küreselleşmeyle beraber, dünyadaki kişisel gelir dağılımı son 20 yılda eskiye oranla daha eşit bir durum arz etmektedir. Bu nedenle dünyadaki aşırı yoksul nüfusun azaldığını da öne sürmektedirler. Bunun nedeni olarak, ekonomiler arasındaki entegrasyonun artmasını, ülkelerin ve bölgelerin karşılaştırmalı üstünlüklerine göre uzmanlaşmasını, dünyadaki kaynakların daha etkin kullanılmasını göstermektedirler. Uluslararası ticaretin yoksulluğu azaltarak, dünyada istikrarlı bir gelir dağılımına yol açacağını iddia etmektedirler. Neoliberal görüşe göre, sermaye birikimi artıkça azalan getiri söz konusu olacağından, Uzmanlaşma ve ticaretin ülkedeki sermaye birikimine azalan gelir sağlayacağı ve dünya gelir dağılımının uluslararası ticarette serbestlik ve uzmanlaşmaya bağlı olarak şekilleneceğini belirtilmektedirler. Bu anlamda ticaret hadlerinin etkisiyle tüm ülkeler, farklı teknolojilere göre oluşmuş farklı gelir düzeylerinde aynı oranda büyüyeceklerdir. Ayrıca, uluslararası ticaretin büyümeyi hızlandıracağını, dolayısıyla serbestleşmenin genel anlamda yoksulluğu da azaltacağını ileri sürmüşlerdir (Baş, 2009: 58).

Ülkeler arasındaki gelir eşitsizliği 200 yıldır var olmakla beraber özellikle 1980'li yıllardan itibaren bu eşitsizlik ciddi artış göstermiştir. Dahası, gelişmiş ve az gelişmiş ülkeler arasındaki gelir adaletsizliği düzelme yolunda da görünmemektedir. Kısıtlamaları kaldırarak

tümden dışa açılma, gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerin kırılgan iç dinamiklerini yıkıcı güçlerin etkisine maruz bırakmıştır. Kalkınma için global piyasalara erişim güçlü bir etkendir ancak kalkınmanın başarısı, dünya piyasalarına seçici ve aşamalı bir entegrasyonla mümkündür. Bugün hakim görüş, küreselleşmenin büyümeye olumlu etkisinin maliyetlerinin çok üzerinde olduğu ve gelişmekte olan ülkelerin ticari ve mali akımlara ekonomilerini entegre etmek için tüm engelleri kaldırmaları gerektiğidir (Rao,1998).

Küreselleşme süreci içinde ülkelerin 1980-2016 yıllarında Kişi Başına Milli Gelirlerindeki gelişmeler Grafik halinde Çizim 1 de gösterilmiştir. Çizimde sol sütun 2016 yılında KBMG en düşük sağ sütun ise KBMG en yüksek olan ülkeler yer almaktadır. Az gelişmiş ülkelerin KBMG 1980 yılından 2016 yılına kadar olan gelişmesi grafikte mavi renkle çizilmiştir. KBMG en yüksek olanların gelişimi ise gri renkte dünya KNMG ortalaması ise turuncu renkte gösterilmiştir. Çizimden anlaşılacağı üzere küreselleşme sürecinde gelişmiş ülkelerin KBMG ortalaması dünya ortalamasının da üstünde bir artış gösterirken azgelişmiş ülkelerin KBMG ortalamalarında gözle görünür bir değişim gözlenememektedir.

Çizim 1. 1980 yılı Kişi Başına Milli Geliri En Düşük ve En yüksek olan Ülkelerin 2016 Yılına Kadar Kişi Başına Milli Gelirlerindeki Artış

Kaynak: International MonetaryFund, World Economic Outlook Database, October 2018'den yararlanılarak oluşturulmuştur

Gelişmiş ekonomilerin ve bazı gelişmekte olan ülkelerin küreselleşme ile çok önemli kazanımları olmuştur. Ancak dünyanın azgelişmiş özellikteki büyük bölümünde, ticaretin serbestleşmesinin yanı sıra, özellikle 1990'da hızla artan mali entegrasyon sonucu krizlere karşı duyarlılık ve mali kırılganlık artmış, krizler ciddi yoksullaşmaya neden olmuştur. Dünyada yoksulluğun mutlak anlamda artması ve ülkeler arasında ve ülke içinde gelir dağılımının düzeltilememesi küreselleşme ile ilgili endişe ve eleştirileri arttırmıştır.

Dünyadaki gelir eşitsizliği iki boyutlu olarak ele alınmaktadır. Birincisi, ülkelerin gelir düzeyleri arasındaki farklılığa işaret eden ülkeler arası eşitsizlik, diğeri ise bir ülkede gelir dağılımının bozukluğunun ifadesi olan, ülke dâhilindeki farklı bölgeler arasındaki gelir eşitsizliğidir. Küreselleşme ile azgelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin gelir düzeylerinin birbirine yakınlaşacağı teorik olarak savunulsa da uygulamada tartışmalar sürmektedir.

Küreselleşme Sürecinde Gelir Dağılımı Eşitsizliğinin Nedenleri Gelir dağılımındaki eşitsizliğin nedenlerini saptamak kolay değildir. 1990'lara kadar iktisatçıların çoğunluğu gelir dağılımındaki artan eşitsizlikle pek fazla ilgilenmemişlerdir. İktisat teorisi de bu konuda pek net değildir. Ekonomi ders kitaplarında eşitsizliğin ve gelirin zenginler arasında yoğunlaşmasının büyüme üzerinde olumlu etkisinin olabileceği varsayılmıştır. Eşitsizliğin büyüme için ödenmesi gerekli bir bedel olduğu düşünülmüştür. Ancak, 1990'lardan sonra, tam tersine, iktisatçılar eşitsizliğin, ekonomik büyüme hızındaki düşüşün nedeni olabileceğini ileri sürmeye başladılar (Baş, 2009).

İktisatçılar eşitsizliğin nedenleri olarak bazı faktörleri saymaktadırlar. Birincisi, küresel piyasalar daha çok en verimli varlıklara veya kaynaklara sahip ülkelerin ve bireylerin kazançlarını arttırmaktadır. İkincisi, küresel ekonomilerde, negatif dışsallıklar zayıf ekonomiler için yeni maliyet artışlarına neden olmaktadır. Üçüncü olarak, küresel ekonomilerde, hali hazırda var olan kurallar daha çok ekonomik güce sahip ülkelerin ve bireylerin lehine çalışmaktadır. Gelir dağılımında görülen eşitsizliğin diğer bazı nedenleri de mevcuttur. Örneğin, zengin ve yoksul ülkelerdeki nüfus artışı hızının farklı olması, 1980-1990 yılları arasında petrol dışı malların reel fiyatlarının yarı yarıya azalması ve bunun özellikle yoksul ülkeleri etkilemesi diğer bir neden olarak gösterilmektedir. Başka bir neden ise, borç tuzağıdır. Özellikle hızla büyüyen gelişmekte olan ülkeler, bazen pek de olumlu olmayan koşullarda borçlanmaları nedeniyle mali krizlere sürüklenmektedir. Bu krizler onları dünya gelir hiyerarşisinde alt taraflara doğru çekmektedir. Başka önemli bir neden ise teknolojik değişmelerdir. Son 20 yılda yaşanan teknolojik değişmelerle katma değeri yüksek olan etkinlikler, gelişmekte olan ülkelerden ziyade gelişmiş ülkelerde yoğunlaşmaktadır.

Özet olarak, 1980'lerden itibaren üretim anlayışının kitlesel üretimden yalın üretime dönüşmesi, oligopolistik yapının piyasaya hakim olması, piyasa fiyat mekanizmasının etkisizleşmesi sonucunda, istihdam, ücret ve gelir dağılımı üzerinde olumsuz etkiler yaratmıştır. Bu durumda, gelir dağılımını düzenlemek ve istihdamı arttırmak için devletin müdahalesi kaçınılmaz bir zorunluluk olarak karşımıza çıkmaktadır (Baş,2009).

Tablo 1. 1980-2016 Dünyada Kişi Başına Milli Gelir En Küçük En Yüksek Arasındaki Oran

	1980		2016
Nepal	132,80	Malawi	294,588
U.Arab Emirates	40.014,58	Qatar	125.159,80
Oran	301,31		424,86

Kaynak: International MonetaryFund, World Economic Outlook Database 2018,

Gelir dağılımı bakımından, en zengin yirmiye giren dilim ile en yoksul yüzde yirmilik dilime giren ülke arasındaki mesafe, 1960'da 30'bir iken; 1997'de 70'de bire çıkmıştır. HDR'ye göre 1980- 1996 yılları arasında sadece 33 ülke GSMH'da yıllık yüzde 3'lük bir büyüme gerçekleştirmiştir. Buna karşılık çoğunluğunu Afrika ülkeleri ile eski doğu bloğu ülkelerinin oluşturduğu 59 ülkede GSMH gerilemiştir (Bozkurt, 2000). Bu duruma göre, küreselleşme süreci bir yandan zenginlik yaratırken, diğer taraftan da bazı gelişmekte olan ülkeleri marjinalleştirme tehdidi ile karşı karşıya getirmektedir (Short, 1999).

Tablo 2, Türkiye, AB ve OECD Ülkeleri Arasında Gelir Eşitsizliklerini 2007-2014 zaman aralığı içindeki değişimi göstermektedir. OECD nin hazırlamış olduğu tabloda görüleceği gibi söz konusu 7 yıllık zaman diliminde gelir dağılımındaki eşitsizliği göstermesi açısından önemli olan gini katsayısının neredeyse hiç değişmediği aynı kaldığını söylemek mümkündür. Tablo 1, 1980 ve 2016 yıllarındaki dünyanın en yüksek Kişi Başına Milli Gelirine sahip ülke ile en az Kişi Başına Milli Gelirine sahip ülkelerin karşılaştırılması görülmektedir. Kişi Başına Milli Geliri en yüksek ülke ile en düşük ülkedeki gelirlerin

birbirlerine oranına bakıldığında 1980 yılında en yüksek gelir en düşük gelirin 301.31 katı iken 2016 yılında bu oran 424.86 kata çıkmıştır. Buradan anlaşılan odur ki küreselleşme olgusu ile gelir farkları azalacağı yerde daha da artmış görünmektedir.

Tablo 2. Türkiye, AB ve OECD Ülkeleri Arasında Gelir Eşitsizliği Karşılaştırması

GİNİ KATSAYISI				GİNİ KATSAYISI			
	2007	2010	2014		2007	2010	2014
Iceland	0,289	0,253	0,244	Korea	0,312	0,31	0,302
Norway	0,25	0,249	0,252	Ireland	0,305	0,3	0,309
Denmark	0,244	0,25	0,254	Canada	0,318	0,316	0,322
Slovenia	0,24	0,246	0,255	Italy	0,313	0,323	0,325
Finland	0,269	0,264	0,257	Japan	0,329	0,334	0,33
Czech Republic	0,257	0,262	0,262	New Zealand	0,33	0,324	0,333
Belgium	0,28	0,27	0,268	Australia	0,338	0,336	0,337
Slovak Republic	0,247	0,263	0,269	Portugal	0,361	0,342	0,342
Austria	0,285	0,28	0,28	Greece	0,33	0,337	0,343
Sweden	0,259	0,269	0,281	Spain	0,324	0,34	0,346
Luxembourg	0,279	0,272	0,281	Latvia	0,376	0,348	0,352
Netherlands	0,298	0,283	0,283	United Kingdom	0,373	0,351	0,358
Hungary	0,271	0,277	0,288	Estonia	0,316	0,326	0,361
Germany	0,285	0,283	0,292	Israel	0,365	0,369	0,365
France	0,295	0,305	0,294	Turkey	0,409	0,412	0,393
Switzerland			0,295	United States	0,374	0,376	0,394
Poland	0,316	0,306	0,3	Mexico	0,45	0,442	0,459
				Chile	0,48	0,476	0,465
OECD	**0,273**	**0,271**	**0,272**				

Kaynak: http:www.oecd.org/els/soc/inequality-and-poverty.htm

2. SONUÇ

Ben Johnson'un OXFAM 2018 raporundan alınan veriler küreselleşmenin gelir dağılımını bozduğunu gösterir durumdadır.

"Yine de küresel eşitsizlik krizi devam ediyor:

- 2015'ten beri, en zengin %1, gezegenin geri kalanından daha fazla servete sahip olmuştur.
- Sekiz erkek, dünyanın en fakir yarısı olarak aynı miktarda servete sahip.
- Gelecek 20 yıl boyunca 500 kişi, mirasçılarına 2,1 trilyon $'ı devredecek - 1,3 milyar kişi olan Hindistan'ın GSYİH' sinden daha büyük bir miktar.
- En yoksul % 10'un gelirleri, 1988 ile 2011 yılları arasında yılda 3 ABD dolarından daha az artarken, en zengin% 1'lik gelirler, 182 kat artmıştır.6
- ABD'de iktisatçı Thomas Piketty tarafından yapılan yeni araştırmalar, son 30 yıl içinde gelirlerin% 50'sinin büyümesinin sıfır olduğunu, en üst% 1'lik gelirlerin ise% 300 oranında arttığını gösteriyor.
- Vietnam'da, ülkenin en zengin adamı, günde en fakir olanın 10 yıl içinde kazandığından daha fazla kazanır."

KAYNAKÇA

BAŞ, K. Küreselleşme ve Gelir Dağılımı Eşitsizliği, Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 18, Sayı 1, 2009, s.49–70

BOZKURT, V., (2000), Küreselleşmenin İnsani Yüzü, Alfa Yayınları, İzmir.

CAMPBELL, D. (1994) "Foreign Investment Labour Immobility and the Quality of Employment", ILR Vol 133, Num 2.

JANUARY 22, 2018, *https://acton.org/publications/transatlantic/2018/01/22/5-biggest-problems-oxfams-2018-income-inequality-report*

JOHNSON, B., The 5 biggest problems with Oxfam's 2018 income inequality report,

ÖZERKMEN, N., "Uluslararası Eşitsizliği Derinleştiren Bir Süreç Olarak Ekonomik Küreselleşme", Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi 44,1 (2004) 135-148

RAO, M., Development in a Time of Globalization, Political Economy Researc hInstitute, University of Massachusetts, Amherst, WP 1, 1998.

SHORTH, C. (1999). The Meaning Of Globalization for Development Policy, Transnational Social Policy, Edit. C. J. Finer, Blackwell Publisher, UK .

SOSYO-EKONOMİK KALKINMA AÇISINDAN KAMU SEKTÖRÜ BİLGİSİNİN ÖNEMİ: TÜRKİYE ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Doç. Dr. Özge UYSAL ŞAHİN

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Çanakkale Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu
Sağlık Yönetimi Bölümü, Çanakkale/TÜRKİYE,
E-mail: ozge@comu.edu.tr

ÖZET

Günümüz dünyası bilgi toplumu haline gelmiştir. Kamu sektörü, geniş bir bilgi çeşitliliğinin (örneğin, sağlık bilgileri, coğrafi bilgi, mali raporlar, sosyoekonomik istatistikler, mevzuat ve adli işlemler, gıda ve su kaynakları bilgileri gibi) en büyük üreticisi ve sahibidir. Kamu Sektörü Bilgisi olarak adlandırılan bu bilgiler, farklı topluluklar ve aktörler için sosyo-ekonomik gelişim açısından önemli değerler yaratmaktadır. Daha iyi bir gelecek umudu ışığında kamu sektörü bilgisinin potansiyel değerlerinin neler olduğunun tespit edilmesi önemlidir. Çalışmada da, öncelikle kamu sektörü bilgisi ve yarattığı değerlerden bahsedilecek, daha sonra ise gelişmiş ülke olma hedefinde ilerlemeye çalışan Türkiye için mevcut durum değerlendirilerek çeşitli önerilerde bulunulacaktır.

***Anahtar Kelimeler**: Kamu Sektörü Bilgisi, Sosyo-ekonomik, Türkiye, Değer*

THE IMPORTANCE OF PUBLIC SECTOR INFORMATION IN TERMS OF SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT: AN ASSESSMENT ON TURKEY

ABSTRACT

Today's world has become an information society. The public sector is the largest producer and owner of a wide variety of information (such as health information, geographical information, financial reports, socio-economic statistics, legislation and judicial proceedings, food and water resources information). This information, called Public Sector Information, creates important values for socio-economic development for different communities and actors. It is important to determine what the potential values of public sector information are in the light of a better future. In the study, first of all, the concept of public sector information and the values it creates will be mentioned. Then, the current situation will be evaluated and made various suggestions on behalf of Turkey with the goal of becoming a developed country.

***Keywords**: Public Sector Information, Socio-Economic, Turkey, Value*

1. GİRİŞ

Kamu sektörü, geniş bir bilgi çeşitliliğinin (örneğin, sağlık bilgisi ve coğrafi bilgi, mali raporlar, sosyal ve ekonomik istatistikler, mevzuat ve adli işlemler, gıda ve su kaynakları bilgisi gibi) en büyük tek üreticisi ve sahibidir. Tüm bu veri ve bilgi türleri, Kamu Sektörü Bilgisi olarak adlandırılmaktadır. Kamu Sektörü Bilgileri, farklı topluluklar içinbüyük bir sosyo-ekonomik değeri temsil etmektedir. Örneğin, hükümetler sağlam politikalar oluşturmak, şeffaflığı ve hesap verebilirliği teşvik etmek için bu stratejik kaynağı

kullanabilirler. Özel sektör onu, ülke ekonomisine katkıda bulunabilecek yenilikçi ürünler ve hizmetler üretmek için kullanabilir. Bilimsel topluluklar kamu sektörü bilgisinden muazzam ölçüde faydalanmaktadır. Vatandaşlara gelince, kamu sektörü vatandaşlık haklarını güçlü bir şekilde uygulanması ve demokratik katılımı sağlamak için gereklidir. Son olarak, sivil toplum örgütleri için, kamu sektörü bilgisi, özellikle yoksulluğun ortadan kaldırılması, halk sağlığı, gıda güvenliği, afet yönetimi ve yönetişim gibi alanlarda stratejik bir kaynaktır(örn. Mekânsal veriler, ekonomik veriler ve sağlık verileri gibi farklı kamu sektörü bilgisi türleri marjinal toplulukların başarılı bir şekilde dahil edimesi ve desteklenmesi için muazzam bir değere sahip olabilir.

Tüm bu bilgiler ışığında, kamu sektörü bilgisinin üretimi, yeniden kullanımı ve fiyatlandırılması toplumdaki farklı aktörler için önemli değerler yarattığı anlaşılmaktadır. Yaratılan sosyo-ekonomik değerlerin türü, büyüklüğü ve etkisi değişmektedir. Çalışma kapsamında da bu sosyo ekonomik değerlerin neler olduğu tartışılmaktadır. Öncelikle kamu sektörü bilgisinin tanımı ve türlerinden bahsedilecek, sonra faklı aktörler için kamı sektörü bilgisinin ne gibi sosyo-ekonomik değerler yarattığına yer verilecektir. Son olarak ise Türkiye üzerine kısa bir değerlendirme yapılarak değerlendirme ve önerilerde bulunulacaktır.

2. KAMU SEKTÖRÜ BİLGİSİ TANIMI VE TÜRLERİ

Kamu sektörü bilgisinin ne ifade ettiğine dair çok sayıda tanım mevcuttur. Bunlardan en önde geleni OECD tarafından yapılmış olanıdır. OECD'ye (2006: 7) göre; kamu sektörü bilgisi, bir kamu kurumu tarafından üretilen veya toplanan ve bu kurumun temel işlevlerinin bir parçası olan bilgidir. Dijital haritalar, meteorolojik, yasal, finansal bilgi ve veriler, ekonomik veriler ve trafik verileri kamu sektörü bilgisinin örneklerini oluşturmaktadır. Kamu sektörü bilgisi, ham veriyi kullanarak daha gelişmiş ürünler üreten bilgi yoğun endüstrilerin de temelini oluşturmaktadır. OECD (2008: 4) kamu sektörü bilgisinin hükümet veya kamu kurumları tarafından oluşturulan, yaratılan, toplanan, işlenen, korunan, devamlılığı sağlanan, yayılan ve finanse edilen bilgi ürün ve hizmetleri içerdiğini ifade etmektedir. Bu yaklaşım çerçevesinde, kamu sektörü bilgisi denildiğinde, dinamik ve kamu sektörü tarafından devamlı bir şekilde üretilen ve de kamu sektörünün fonksiyonlarıyla ilişkili olup, ticari uygulamalarda da kullanılabilen bilgi anlaşılmaktadır. Bununla beraber, kamu sektörü bilgisiyle sıkça karıştırılan kamusal içerikli bilgi ise statik ve kültürel arşivler ve sanatsal çalışmalar gibi doğrudan kamu sektörü tarafından üretilmeyen fakat kamu sektörünün elinde bulunan bilgiyi ifade etmektedir (Dragos ve Neamtu, 2009: 4).Bu bilgi devletin fonksiyonlarıyla doğrudan ilişkili olmadığı gibi ticari amaçlı kullanım için de değildir. Eğitim ve kültür gibi daha çok, kamusal amaçlara sahiptir (OECD, 2006: 8).

Marcella ve Baxter (2000: 137) ise kamu sektörü bilgisini şöyle tanımlamıştır: Ulusal veya yerel yönetimler, devlet daireleri veya kamu kurum ve kuruluşları tarafından veya onlarla ilgili olarak üretilen, vatandaşın hem günlük hayatına değer katan hem de vatandaşın kamu politikalarının oluşumuna katılmasına imkan veren bilgidir. Tüm bu tanımlamaların aksine, Pollock kamu sektörü bilgisine dair daha yalın fakat daha genel bir tanımlama yapmıştır. Pollock'a (2010: 14) göre; kamu sektörü bilgisi, bir kamu kurum veya kuruluşunun sahip olduğu bilgidir. Aslında yapmış olduğu bu tanımlamanın, OECD'nin tanımlaması incelendiğinde kamu sektörü bilgisinden ziyade kamu içerikli bilgiyi ifade ettiği görülmektedir.

Kamu sektörü bilgisi çok sayıda endüstride uygulanma fırsatı bulan, çok çeşitli ürün ve hizmetlerin ortaya çıkmasını sağlayan ham materyali kapsarken; analizler de bu bilginin önemli bir iktisadi değer teşkil ettiğini ortaya koymaktadır. Bu bilgilerin kullanımı istihdam ve büyüme üzerinde pozitif etkiler yaratmaktadır. Çok sayıdaki farklı kamu sektörü bilgisi bir araya getirildiğinde konum tabanlı uygulamalar gibi inovatif ürünlerin gelişimine imkan

sunmaktadır (OECD, 2006: 5). OECD ülkeleri de sosyo-ekonomik potansiyeli dikkate alındığında kamu sektörü bilgisinin önemli bir değer teşkil ettiğini giderek kabul etmeye başlamışlardır. Kamu sektörü bilgisi, bilgi ekonomisinin temel taşlarından birini oluşturmaktadır. Gelecek nesil internet ve mobil hizmetlerine yönelik piyasalar geliştikçe, bu bilginin ekonomik faydalarının da giderek büyüyeceği öngörülmektedir (OECD, 2006: 18).

Günümüzde kamu sektörü bilgisini sadece kamu sektörü üretmez. Özel sektör de kamu sektörü bilgisi üretebilir. Özel hastanelerin elindeki sağlık verileri veya Bankalar Birliği'nin ürettiği bilgi ve veriler buna örnek olarak verilebilir. Önemli olan bilgiyi kimin ürettiği değil bilginin kamusallık niteliğidir. Eğer bir bilgi dışsallık, tüketimde rekabetin olmaması veya ortak tüketim gibi bazı özellikleri taşıyorsa kamu sektörü bilgisi olarak ifade edilmelidir. Çünkü artık günümüzde bir bilginin kamu sektörü bilgisi olarak tanımlanabilmesi için kamu sektörü tarafından üretilmesi önemsiz hale gelmiştir. Aksi halde, kamu sektörü bilgisi üreten bir kurum özelleştirildiğinde üretilen bu bilgiyi de kamu sektörü bilgisi kapsamından çıkarmak gerekir. Ama söz konusu bilgi bunu üreten kurum özelleşti diye kamusallık niteliğini kaybetmez.

Günümüzde ekonomik, siyasi ve toplumsal açıdan gerekli bir kaynak haline gelen kamu sektörü bilgisinin, farklı türleri olduğu ve farklı sınıflandırmalar yapıldığı bilinmektedir. Ticari yeniden kullanımda ve kamu ve özel sektörün karar alma süreçlerinde kilit rol oynayan kamu sektörü bilgisinin en çok bilinen türleri coğrafi bilgiler, meteorolojik bilgiler, çevreyle ilgili bilgiler, yasal bilgiler, trafik bilgileri, eğitim sistemi bilgileri, finansal, ekonomik ve toplumsal verilerdir. Kamu sektörü bilgisi bu sayılanlarla sınırlı olmayıp kapsamı, sektöre ve sunulacak hizmete göre genişletilebilir.

Kamu sektörü bilgisiyle ilgili yapılan bir diğer sınıflandırma, çıkar ve ilgi kitlesine göre yapılmaktadır. Buna göre kamu sektörü bilgisi genel kamuyu (toplumu) ilgilendiren bilgi (örneğin, parlamenter bilgi) ve doğrudan çıkarı olan belirli bir grup insanı ilgilendiren bilgi olarak ikiye ayrılmaktadır. Bunun yanında, yarattığı ekonomik değere göre de bir sınıflandırma yapılabilmektedir. Bu, piyasa perspektifi açısından yapılan bir sınıflandırmadır. Bu bağlamda, kamu organları temelde özel sektör tarafından kullanılan veya geliştirilen bilgiyi üretebilirler ya da kamu sektörü bilgisi doğrudan kamu sektörü tarafından veya kamu özel sektör ortaklıkları (KÖSO) yoluyla geliştirilebilir (Uhlir, 2010: 214; European Commission, 1998: 11). Bunların yanında, kamu sektörü bilgisi ticari kullanım potansiyeline veya daha çok hangi sektörde kullanıldıklarına göre de sınıflandırılmaktadır

Yukarıda saydıklarımız yanında yapılan başka tür sınıflandırmalar da bulunmaktadır. Örneğin, Branscomb (1994:164) kamu sektörü bilgisinin işlevselliği bazında bir sınıflandırma yapmıştır. Bu çerçevede kamu sektörü bilgisini 4'e ayırmıştır:

- Vatandaşların seçmen olarak seçim süreçlerinde duyarlı davranmalarını sağlayacak şekilde üzerlerine düşen rolleri yerine getirmeleri için gerekli olan bilgi,
- Bir ülkenin kanunlarını oluşturan yasal düzenlemeler ve yargı kararlarına uygun davranmalarını sağlayacak şekilde yasalara bağlı vatandaşlar ortaya çıkarmak için gerekli olan bilgi,
- Medikal, çevresel, ticari, teknik ve eğitimsel bilgiler sunan kuruluşlar oluşturmak amacıyla yönetilen bilgi,
- Tartışmaya açık bir sürece dayanan ve nüfus verileri ve hassas ekonomik veriler gibi özel sektörün doğru ve hatasız bir şekilde toplayamayacağı veri ve bilgilerdir.

Kamu sektörü bilgisine dair en çok bilinen ve başvurulan sınıflandırma bu bilginin sektörel bazdaki türleri itibariyle yapılmış olanıdır. Bu çerçevede kamu sektörü bilgisi şöyle sınıflandırılmıştır (Pas ve Vuyst, 2004: 2; Office of Fair Trading, 2006: 23-24):

- *Ekonomi ve İş Hayatıyla İlgili Bilgi*: Finansal bilgi, şirket bilgileri, patent ve marka bilgileri, kamu ihale verileri ile büyüme ve işsizlik gibi iktisadi veriler,
- *Toplumsal Bilgi*: Demografik bilgiler, davranışsal bilgiler, sağlık ve hastalık bilgileri ile nüfus verileri,
- *Yasal bilgi*: İşlenen suçlar, hükümler ve mahkumiyetlere dair rakamsal veriler, yapılan yasal düzenlemeler ile ulusal ve uluslararası mahkemelerin verdiği kararlar,
- *Coğrafi Bilgi*: Adres bilgileri, topografik veriler, hava fotoğrafları ve hidrolojik bilgiler,
- *Meteorolojik Bilgi*: Hava tahminleri ve iklim verileri,
- *Bilimsel Bilgi*: Kamusal olarak finanse edilen araştırma ve sağlık enstitülerinde üretilen bilgiler ile devlet birimlerinde yapılan araştırmalar ve patentlemeler,
- *Taşımacılık Bilgileri*: Toplu taşımacılık bilgileri, trafik sıkışıklığı bilgileri, yol güvenliği verileri ve araç ruhsat bilgileri
- *Çevre, Tarım ve Balıkçılık Bilgileri*: Çevre kalitesine dair veriler, tarım gelirleri, kaynak kullanımına ilişkin bilgiler, balık hasatları ve balık üretimine dair bilgiler,
- *Kültürel Bilgi*: Kütüphane kaynaklarıyla müzeler ve sanat galerilerindeki materyaller
- *Siyasi Bilgi*: Hükümetlerin yaptığı basın açıklamaları ile ulusal ve yerel yönetimlerin tuttukları zabıtlar ve hazırlanan raporlardır.

Sayılan bu bilgiler, devletin görevlerini yerine getirmesi sırasında kullanılmakla beraber, ticari amaçlarla da hem hükümetler hem de üçüncü taraflarca kullanılmaktadır. Bu durum kamu sektörü bilgisini değerli bir kaynak haline getirmektedir. Bu sayede de, çeşitli sosyo-ekonomik değerler yaratmaktadır. Toplumun her kesimi bu sosyo-ekonomik değerlerden farklı şekil ve büyüklükte yararlanmaktadır.

3. KAMU SEKTÖRÜ BİLGİSİNİN DEĞERİ

Dünya çapında kamu ve özel sektör tarafından üretilen çok miktarda veri ve bilgiden elde edilen ekonomik, sosyal ve politik değer, akademik, sosyal ve politik alanlardaki farklı paydaşlar için küresel bir çıkar kaynağı olmuştur. Bu kaynakların çeşitli endüstriler içinde ve farklı kurumlar tarafından kullanılması ve yeniden kullanılması, böyle bir değerin yaratılmasına olanak vermektedir.

Kamu sektörü bilgisinin, toplumsal ve özellikle de ekonomik olarak yarattığı değerler bulunmaktadır. Bilginin çeşitliliği, erişimi ve yeniden kullanımı arttıkça bu değerlerin daha çok öne çıktığı görülmektedir. Kamu sektörü bilgisinin ekonomik değerine, diğer değerlerine göre daha çok vurgu yapılmakta ve daha ayrıntılı olarak ele alınıp incelenmektedir. OECD ülkeleri de kamu sektörü bilgisinin sahip olduğu ciddi düzeydeki sosyo-ekonomik potansiyelle önemli bir değer haline geldiğinin giderek daha çok farkına varmaya başlamışlardır. Özellikle bilgi ekonomisi için önemli yapı taşlarından biridir. Bundan da öte, internet ve mobil teknolojilerindeki gelişmelerle birlikte, kamu sektörü bilgisinin ekonomik değerlerinin daha da artacağı tahmin edilmektedir (OECD, 2006: 18).

Kamu sektörü bilgisinin ekonomik değerini ortaya çıkaran iki yöntem vardır: İlki, katma değerli ürünler ve hizmetler için doğrudan ticari olarak tüketilebilir bir hammadde olarak ele alınmasıdır. İkinci olarak, etkin bir karar alma ve üretim süreci yaratmak için ekonomik faaliyetlere girdi olan dolaylı bir ekonomik potansiyel unsuru olarak görülmesidir (OECD, 2006: 18). Bununla beraber, kamu sektörü bilgisi başka yollarla da ekonomik değer yaratmaktadır. Literatürde yapılan çalışmalar incelendiğinde, inovasyonu teşvik etme, piyasa başarısızlıklarını yok etme (piyasaya giriş ve bilgi asimetrisi gibi), yeni çalışma yöntemlerine

olanak sağlama ve yeni fikirlerin ortaya çıkmasını sağlayan kamu sektörü bilgisine giderek daha çok kullanıcı tarafından başvurulması sonucu ağ etkisi yaratma ve yeni piyasaların ortaya çıkmasına vesile olma gibi ekonomik değerler yarattığı görülmektedir (Deloitte, 2013: 17). Tüm bunlar ise ülke ekonomisinin büyüyüp kalkınmasına ve uluslararası piyasalardaki rekabet gücünü arttırmasına katkı sağlamaktadır. Bu da o ülkede yaşayan insanların refah düzeylerinin yükselmesi, siyasi, ekonomik ve sosyal olarak daha iyi koşullarda yaşamaları anlamına gelmektedir.

Kamu sektörü bilgisinin değerini, özellikle de ekonomik değerini ölçmek oldukça zordur. Hem çok sayıda aktör mevcuttur hem de ölçüm için çok farklı teknikler kullanılmaktadır. Tüm bunlar da bir araya geldiğinde kamu sektörünün değerini net ve sağlıklı bir şekilde tespit edebilmek güç hale gelmektedir. Ayrıca, bu bilginin farklı biçim ve türlerde bulunması da ölçümü etkilemektedir. O yüzden yardımcı olabilecek birtakım araçlar kullanılarak (gelir, maliyet, vergi vb.) bazı yaklaşık değerler hesaplanabilir.

Kamu sektörü bilgisinin ekonomik önemi, özellikle İnternet ve yeni bilgi teknolojilerinin gelişmesi sonucunda, bilgi ve hizmetlerde yenilik yoluyla değer yaratan "bilgi ekonomisi" nin gelişmesiyle radikal bir şekilde artmıştır. Kamu sektörü bilgilerinin daha fazla kullanılabilirliğinin güçlenmesiyle ve erişilebilirliği sayesinde innovasyonu artırabileceği ve ekonomik büyümeyi kolaylaştıracağı görüşü önemli ölçüde destek bulmaktadır. Vickery (2011) ve diğerleri "bilginin" bilgi ekonomisinde bir rekabet avantajı kaynağı olduğu ve bu nedenle kamu sektörü bilgisinin giderek yaygınlaşmasının ekonomik açıdan önemli olduğu sonucuna varmışlardır.

Kamu sektörü bilgisinin varsayılan sosyal değeri, vatandaşların ve sivil kuruluşların bu bilgiyi kullanmaktan sağlayabileceği değerle ilgilidir. 2004 yılında UNESCO tarafından hazırlanan bir rapor olan "Kamu Sermayesi Bilgilerinin Geliştirilmesi ve Arttırılmasına Yönelik Politika Kılavuzları" nda kamu sektörü bilgisinin sosyal değerine yer vermiştir (Uhlir, 2004). Bu rapor, Ulusal Okyanus ve Atmosfer İdaresi (NOAA) Ulusal Hava Servisi tarafından toplanan ve ücretsiz olarak sağlanan ABD hava durumu bilgilerinin, eğitim ve araştırma da dahil olmak üzere birçok sektörde çok sayıda kullanıcıya sunulduğundan bahsedilmiştir. Bu bilgilerin mevcudiyeti ve erişilebilirliği, vatandaşların herhangi bir iş ya da eğlence planıyla ilgili doğru kararlar almalarını kolaylaştırmaktadır. Bunun dışında, haklar konusunda farkındalığın artması, demokratik değerlerin gelişmesi, toplumun eğitim seviyesinin yükselmesi, halk sağlığının iyileşmesi gibi pek çok artı değerin kamu sektörü bilgisinin üretimiyle ortaya çıkacağı görülmektedir.

Bilgiye erişim ve yeniden kullanımın önündeki engeller kaldırıldığı ve internet üzerinden dijital formatta edinilebilir hale geldiğinde, kamu sektörü bilgisinin değeri daha da artmaktadır. Bunun yanında, kamu sektörü bilgisini kullananların sayısı arttıkça da değeri yükselmektedir. Moody ve Walsh (1999) bilginin kullanımıyla beraber getirisinin artacağını, kullanılmayan bilginin bir değeri olmadığını ifade etmişlerdir. Kullanımı mümkün olmayan her türlü bilgi başta ekonomik olmak üzere, bir değer yaratması oldukça güçtür. O yüzden, kamu sektörü bilgisinin kullanımı, özellikle de yeniden kullanımı önem teşkil etmektedir. Kullanım ve yeniden kullanımın inovasyonu teşvik etme, yeni ürün, hizmet ve süreçler geliştirme, yeni iş fırsatları yaratma, insanları daha eğitimli hale getirme ve daha iyi devlet yönetimlerinin ortaya çıkması sağlama gibi potansiyel etkileri vardır.

Kamu sektörü bilgisi, geniş sosyo-ekonomik değeri olan önemli bir varlığı temsil etmektedir. Güçlü bir bilgi ekonomisinin varlığı için önemli bir unsurdur. Horton'a (2002) göre, kamusal bilgi ve bilgi kaynaklarını verimli ve etkili bir şekilde kullanımı aşağıdakiler için önemlidir:

- “Hem yerel hem de küresel pazarlarda boy gösteren ulusal işletmelerin ve endüstrilerin rekabetçi varlılığınınsürdürülmesi;
- Tüm ulusun çocukları ve yetişkinleri için hayat boyu öğrenme bağlamında en üst düzey eğitim mükemmelliğe ulaşması;
- Vatandaşların demokratik bir toplumun her boyutuna daha etkin katılımının sağlama;
- Her tür yönetim seviyesindeki kamu görevlilerinin, daha iyi yasalar çıkarabilmeleri, aydınlanmış kamu politikalarını formüle edebilmeleri, etkili bir şekilde yetkilendirdikleri programları izleyebildikleri ve de adil, eşit ve akıllıca yönetim sergileyebilmelerinin sağlama,
- Dezavantajlı ve engelli bireylerin kamusal bilgi gereksinimlerine karşı sorumluluk dahil olmak üzere, bir ülkenin vatandaşlarının yaşam kalitesini arttırmak.”

Literatürde, kamu sektörü bilgilerinin geniş etkiler yaratan önemli değerler sunduğu öne sürülmektedir. Bunlardan bir tanesi, demokratik katılımın arttırılmasıdır. Vatandaşlara ve işletmelere kamu sektörü bilgisine erişim sağlanması, onların göze çarpan konularda kendi analizlerini gerçekleştirmelerine, kamu hizmeti sağlayıcıları hakkında daha bilinçli seçimler yapmalarına ve politika yapıcıları ile kendi iddialarını savunmak ve politika oluşturma sürecini iyileştirmek için etkileşimde bulunmalarına olanak tanır; İkinci olarak, hesap verebilirliği teşvik eder. Bu durum, kamu hizmeti sunumunun maliyetlerinin incelenmesi ve hizmetlerin karşılaştırılması yoluyla sağlanabilir. Üçüncü olarak, sosyal uyumu arttırır. Örneğin, hizmetlerin sağlanması ve dağıtımı hakkında daha fazla bilgi sağlayarak, kamu sektörü bilgisi, belirli kamu hizmetlerini kimin aldığına ilişkin belirsizlikleri ortadan kaldırmak için kullanılabilir. Dördüncü olarak, kamu sektörü bilgisi çevresel faydalar sağlar. Şoförlerin daha iyi yolculuk planlamasına yardımcı olan trafik ve ulaşım verilerinin erişilebilir olması yoluyla tıkanıklık ve kirliliğin azaltılmasını sağlayabilir. Son olarak, farklı politika alanları arasındaki daha önce bilinmeyen bağlantıların ortaya çıkmasını sağlar. Data-mash up yoluyla, politika zorluklarının kökenini ele almayı amaçlayan sistem çapında çözümler geliştirmek mümkün olabilir. Tüm bunlar ışığında, kamu sektörü bilgilerinin toplam değeri, üretilen kârlar, yaratılan ve desteklenen işler (dar ekonomik değer) ve daha geniş faydalar açısından tedarikçilerin, kullanıcıların ve yeniden tüketicilerin (tüketiciler) bilgi ve verilerden sağladıkları faydalar ile topluma sağladığı faydaların toplamından oluşmaktadır. Bu şekilde tanımlanan değerin, kamu sektörü bilgilerinin piyasa değeriyle doğrudan aynı olmadığını açıklığa kavuşturmak önemlidir. Piyasa değeri, tipik olarak, satış hacminin, ürünün fiyatıyla çarpımı anlamına gelir. Bu şekilde Deloitte tanımına dahil olmayan işgücü maliyetleri, sermaye maliyetleri ve üretimin ara maliyetlerini içerir (Deloitte, 2013: 106).

4. KAMU SEKTÖRÜ BİLGİSİ’NİN FARKLI AKTÖRLER İÇİN YARATTIĞI DEĞERLER

Kamu sektörü bilgisi, ekonomik ve toplumsal yarar sağladığı düşünülen inovatif katma değerli ürünlerin üretiminde önemli rol oynamaktadır (Shao and Wang, 2010: 258). Bunun yanında, kamu sektörü bilgisinin yarattığı başka ekonomik ve sosyal değerler de vardır. Özellikle yeniden kullanım imkanı bu değerleri arttırmaktadır. Bu değerlerden bazıları, istihdam artışı, yeni iş sahaları, başta bilgi piyasası olmak üzere piyasaların genişlemesi, refah artışı ve demokrasinin güçlenmesidir. Bu değerler, toplumun her bir aktörü için yaratılmaktadır.

Kamu sektörü bilgisinin değeri, piyasa, tüketici, üretici ve topluma yönelik yaratılan değerler olmak üzere dört farklı bileşene ayrılabilir (Deloitte, 2013: 106):

- *Kamu sektörü bilgilerinin üreticilere ve tedarikçilere doğrudan değeri*: kamu sektörü bilgilerinin veya ilgili katma değerli hizmetlerin satışı yoluyla kamu sektörü üreticilerinin ve tedarikçilerinin sağladığı faydalardır.
- *Kamu sektörü bilgilerinin üretim ve arzından kaynaklanan dolaylı değer*: tedarik zincirinin kamu sektörü bilgisinin üreticileri veya tedarikçileriyle etkileşime giren ve onlara tedarik eden kuruluşlara doğru işlemesiyle sağladığı değer (ancak kamu sektörü bilgisini doğrudan kullanımı veya yeniden kullanımı değil) ile kamu sektörü taşıyıcıları ve tedarik zinciri örgütlerinin çalışanlarının ücretlerini harcadıkları kuruluşlara tahakkuk eden faydalardır.
- *Kamu sektörü bilgisi tüketicilerine kamu sektörü bilgisinin doğrudan kullanımıyla sağladığı değer*: işletmeler, sivil toplum, bireyler ve kamu sektörüne yönelik çeşitli amaçlarla kamu sektörü bilgisinin doğrudan kullanılması ve yeniden kullanılmasıyla elde edilen faydalardır.
- *Kamu sektörü bilgisinin kullanımı ve yeniden kullanımından kaynaklanan geniş toplumsal değer*: başka yerlerde kolayca ele alınamayan kamu sektörü bilgisinin topluma faydalarıdır.

İlk üç tür değer, ekonomik değer veya dar ekonomik değer olarak adlandırılabilir ve değer ve ilgili parasal bir tahminde bulunmak üzere standart ekonomik metodolojiler kullanılarak ölçülebilir. Son tür değeri, kamu sektörü bilgilerinin kullanımından kaynaklanan daha geniş faydayı kapsadığı için ölçmek daha zordur - bunlar parasal olarak ölçülmez.

Bu ayrımın dışında kamu sektörü bilgisinin toplumun farklı aktörleri için yarattığı değerler aşağıda belirtildiği şekilde daha geniş kapsamda da incelenebilir. Kamu sektörü bilgisi, kamu sektörü, özel sektör, toplum, sivil toplum örgütleri ve bilim için doğrudan veya dolaylı yoldan önemli değerler yaratmaktadır. Bu değerlerin neler olduğu aşağıda ayrıntılı olarak verilmiştir.

4.1.Kamu Sektörü için Yarattığı Değerler

Kamu sektörü bilgisinin kamu sektörü tarafından kullanılmasının yarattığı politik değer, şeffaflığın ve hesap verebilirliğin sağlaması bakımından önemlidir. Bu bilgi türü, kamuya açık hale geldikçe, hükümetlerin yolsuzlukları ve illegal politik faaliyetleri saklamaları güçleşmektedir. Bu yüzdendir ki, hükümetlerin faaliyetleriyle ilgili kamu sektörü bilgilerini toplayıp halka sunması, vatandaşların onlara güvenmeleri ve gelecek politika ve yasal düzenlemeleri için destek vermelerine zemin hazırlamaktadır. Bu güvene bağlı olarak ortaya çıkan politik değer, başarılı bir yönetişim ve halkın refahı için de önem taşımaktadır (Schartum, 2004; Gellman, 2004).

Kamu sektörü bilgisi sosyal, politik ve ekonomik açılardan kamu sektörüne değer katmaktadır. Bu bilginin giderek erişime açık hale gelmesi, sağlıklı bir ekonomiyi teşvik etmektedir. Çünkü ekonomik, politik ve toplumsal kalkınmaya ve ülkenin gelişimine aktif olarak katılan tahsilli (iyi bilgilenmiş) vatandaşlardan oluşan bir toplumun inşa edilmesi, sağlıklı bir ekonominin sürdürülebilirliğine de katkı sunmaktadır. Bunun yanında, kamu sektörü bilgisiyle beraber temel hizmetlerin temin edilmesi ve toplumun kültür ve tarihinin koruma altına alınması kolaylaşmaktadır. Tüm bu gelişmeler, demokrasinin de aksamadan işlemesine büyük ölçüde faydalıdır. Özelikle, kamu sektörü bilgisi daha yaygın hale geldikçe, kamu sektörü ve bu bağlamda hükümetler, ulusal hukukun ve düzenin giderek düzelmesi ile barışçıl küresel ilişkiler gibi sosyal ve politik faydalar elde etmektedir. Kamu sektörü bilgisine erişen ve bu bilgiyi rahatlıkla kullanabilen vatandaşlar, hayat tarzlarıyla ilgili daha sağlıklı ve kapsamlı tercihler yapabilmekte ve bazı potansiyel maliyetleri azaltmaktadırlar. Bunun yanında, vatandaşlar, eğitim ve kültür konusunda daha bilgili hale geldikçe, ekonomik

refah seviyeleri yükselmekte ve bu da hem ülke hem de devlet yönetiminin refahını iyileştirmektedir.

Kamu sektörü bilgisine açık ve kolay erişime imkan veren devlet yönetimleri, hem kamu sektörü hem de özel sektör tarafından saygı ve destek görür ve bu aktörlerin güvenini kazanırlar. Bu durum da genel olarak ülkenin refahının yükselmesine katkıda bulunur. Bunun yanında, kamu sektörü bilgisi birçok kamu kurumunun ve faaliyetinin etkinliğini büyük ölçüde iyileştirir. Kamu kurumları kendi ürettikleri bilgileri veya diğer kurumlardan aldıkları bilgileri kullanarak politikalarını şekillendirir, hükümet faaliyetlerinin devamlılığını sağlar, bu faaliyetleri değerlendirir ve iyileştirir, geleceği planlar, halkı bilgilendirir, farklı alanlara yönelik hangi finansmanın uygun olduğunu tespit eder ve ekonominin canlı kalmasını sağlar. Devlet yönetimleri kamu sektörü bilgisinden yararlanırken doğrudan ve dolaylı finansal kazanımlar da sağlayabilir (Sharif, 2009: 5-13). Bununla beraber, zamandan sağlanan tasarruf ve güç kazanma gibi kamu sektörü bilgisinin kamu sektörüne kattığı diğer başka değerler de göz ardı edilmemelidir. Yüksek bir yeniden kullanım potansiyeline sahip olan bu bilgi sayesinde kamu sektörü, yeni ürün ve hizmetler de üretir.

Kamu sektörü bilgisinin devlet yönetimine kattığı bir diğer değer, yönetişimde şeffaflık, eşitlik, hesap verebilirlik, katılımcılık ve açıklık gibi demokratik idealleri öne çıkararak yönetimin performansını ve saygınlığını etkilemesidir. Ayrıca, kamu sektörü kolay ve rahat bir şekilde erişilebilir hale geldikçe, tüm insanlar arzu ettikleri bilgiyi elde etme şansına sahip olacak ve demokratik haklarını daha iyi kullanabileceklerdir (Uhlir, 2010). Böylece devlet yönetimine olan inancın ve güvenin yükselmesine neden olacaktır. Bu da kamu sektörü bilgisinin devlete siyasi ve toplumsal olarak önemli bir değer kattığını göstermektedir.

4.2. Özel Sektör için Yarattığı Değerler

Kamu sektörü bilgisinin üretimi ve kullanımında önemli rol oynayan bir diğer aktör özel sektördür. Özel sektör işletmeleri de kamu kurum ve kuruluşları gibi kamu sektörü bilgisi üretebilir. Ama bu tercih edilen bir durum değildir. Bu bilgileri üretmek için harcayacakları kaynağı ve zamanı, katma değerli ürün üretimi ve Ar-Ge faaliyetleri için harcamaları daha yerindedir. Hammadde niteliği taşıyan kamu sektörü bilgisini kullanarak özel sektör yeni ürün ve hizmetler üretebilir ve böylece daha inovatif ve rekabet gücü yüksek bir yapıya kavuşabilir. Ayrıca, kamu sektörü bilgisi yeni bilgi üretim süreçlerinde kullanılarak, iktisadi büyümeye ve vatandaşın refahına da katkı sağlayabilmektedir. Tüm bunların yanında, bilgi hizmetlerinin sayısını arttırma, bilgi endüstrisinin piyasa hacmini genişletme, gelecekte piyasadaki istihdam potansiyelini yükseltme yollarıyla da açık ve serbest haldeki kamu sektörü bilgisinin özel sektöre değer kattığı söylenebilir (Yüksel Civelek ve Aşık, 2011: 4). Özellikle kamu sektörü bilgisinin giderek dijital ortama taşınmasıyla beraber özel sektörün işi daha da kolaylaşmıştır. Bilgi ve iletişim teknolojilerinden oldukça yararlanmaya başlayan özel sektör dijital ortamdaki bu bilgiyi işleyerek ve dönüştürerek araştırmalarını daha kolay ve sağlık bir şekilde yapabilmekte, ürün ve hizmet üretimini daha nitelikli hale getirebilmektedir. Ayrıca, bu durum özel sektör için yeni bir pazar ve yeni bir istihdam kaynağı da sunmaktadır.

Kamu sektörü bilgisinin özel sektör için yarattığı değer bunlarla da sınırlı değildir. Özel sektör, kamu sektörü bilgisi aracılığıyla ürettiği yeni mal ve hizmetler sayesinde iç piyasadaki hacmini ve performansını iyileştirirken, küresel piyasada da giderek avantajlı bir konuma yükselir. Bunun yanında, ihtiyaç duyduğu kamu sektörü bilgilerini üretme yükünden kurtularak fonlarını daha yararlı alanlarda kullanma şansı elde eder. Böylece ortaya çıkan yeni ürün ve hizmetlere vatandaşların veya diğer işletmelerin talebi giderek artar ve söz konusu işletme için yeni bir gelir kaynağı yaratılmış olur. Tüm bunlar ülke ekonomisinin gelişmesi ve toplumun refah seviyesinin yükselmesi adına da önem arz etmektedir.

4.3. Toplum için Yarattığı Değerler

Kamu sektörü bilgisi değerli bir ulusal kaynaktır. Bu bilgi doğru, kolay ve eşitlikçi bir şekilde herkesin kullanımına açık olarak sunulduğu takdirde, tüm topluma önemli değerler katar. Öncelikle, vatandaşları hakları ve sorumlulukları konusunda bilgilendirir ve onları eğitirken; hayat boyu öğrenme konusunda da önemli fırsatlar sunar. Ayrıca, tarih ve kültüre ilişkin bilgileri koruma altına alarak, vatandaşların bilinç düzeylerinin artmasına katkıda bulunur. Böylece vatandaşlar hayatın ekonomik, sosyal ve siyasi tüm yönleri konusunda donanımlı hale gelirken, daha üretken ve bilgili vatandaşlar olarak kendi hayatlarını daha iyi yön verip iyileştirme şansına sahip olurlar. Tüm bunlar da ülkenin toplumsal olarak kalkınmasını hızlandırır.

Kamu sektörü bilgisinin sosyal sermayenin inşasında da önemli rol oynadığı söylenebilir. Bilgili hale geldikçe, vatandaşların iş hayatı ve boş zamana dair daha sağlıklı ve doğru kararlar verdikleri görülmektedir. Aynı durum tasarruf ve yatırıma ilişkin karar alırken de geçerlidir. Bununla berber, farklı türdeki çok sayıda kamu sektörü bilgisinin varlığı bir yandan vatandaşları bilgili hale getirirken; bir diğer yandan daha akıllı bir iş gücü de yaratmaktadır (Sharif, 2009: 4). Fakat vatandaşlar bilgi eksikliği yaşarlarsa, özellikle parasal anlamda önemli kayıplara maruz kalabilirler. Örneğin, bu durum yeterli bilgiye sahip olmayan vatandaşın, satın almadan veya yatırım yapmadan önce bir mal veya hizmetin kalitesini değerlendirmesinde görülür (Mayo ve Steinberg, 2007). Bu da vatandaşın yanlış karar verip kayıplar yaşamasına yol açar.

Kamu sektörü bilgisinin sağladığı yönetimde şeffaflık ve demokratik katılımda artışla beraber, bilgili ve güçlü hale gelmiş olan vatandaşların daha iyi yönetimler seçmesi de mümkün hale gelir. Demokratik toplumun temel karaktersitliklerinden biri olan ifade özgürlüğü de kamu sektörü bilgisiyle daha öne çıkar (Sharif, 2009: 16). Tüm bunlar, kamu sektörü bilgisinin toplum için yarattığı değerleri ifade etmektedir. Yaratılan bu değerlerin sonucunda, yeni mal ve hizmetler, yeni iş imkanları, yeni yatırımlar ortaya çıkarken, daha adil, eşitlikçi ve demokratik yönetimlerin görülmesi ve yoksulluk ve kirlilik gibi dezavantaj yaratan durumlardan kurtulup vatandaşların daha iyi yaşam şartlarına kavuşması sağlanır. Sonuç olarak ise ülkenin refah artışında önemli bir mesafe daha kat edilmiş olur.

Kamu sektörü bilgisi vatandaşlara hakları ve sorumlulukları konusunda bilgi verebilir, onları eğitebilir ve yaşam boyu öğrenim için fırsatlar sağlayabilir ve böylece geleceğe yönelik kültürel ve tarihi bilgileri koruyabilir. Halk doğrudan ve dolaylı olarak kamu sektörü bilgisinden yararlanabilir. Doğrudan, kamu sektörü bilgisine erişim yoluyla, örneğin, vergi (örneğin, yerel ve uluslararası vergi düzenlemeleri), çocuklar ve yetişkinler için eğitim (örneğin, eğitim politikası, ileri ve yüksek eğitim, özel eğitim), sağlık hizmetleri (örn. hastaneler, sigorta kapsamı, tazminatlar), barınma sorunları (örn. konut tavsiyeleri, konut finansmanı, barınma onarımı ve yenileme) ve güvenlik konuları (örn. sivil acil durumlar, acil müdahale, acil servisler, acil durum planlaması ve acil durum uyarıları) ile ilgili bilgi ve talimatlar alabilir. Adalet ve yasal haklar konusundaki bilgiler de halk için önemlidir. Bu bilgiler, medeni haklar ve insan hakları, tüketici hakları, suç ve kolluk kuvvetleri (suç önleme ve polis dahil) istihdam haklarını, adalet sistemini (hapishaneler, şartlı tahliye, tacizciler, haraç ve gençlik yargısı dahil), kanunları (yasal hizmetler dahil) ve güvenliği (veri güvenliği, ulusal güvenlik ve ekipman güvenliği) içermektedir. Ulaşım ve altyapı ile ilgili bilgiler de (örn. hava taşımacılığı, toplu taşımakarayolu taşımacılığı, otopark, yol güvenliği ve trafik yönetimi, yollar ve otoyollar, yapılar ve tesisler, engelliler için ulaşım, ulaşım planlaması ve deniz ulaşımı) önemlidir. Belirli bir zamanda veya bir mevsimde hangi ulaşım aracıyla seyahat etmenin iyi olduğunu öğrenebilir (Sharif, 2009: 11-12).

4.4. Bilim için Yarattığı Değerler

Günümüzde bilimsel faaliyetlerde kamu sektörü bilgisi giderek daha çok başvurulan bir kaynak haline gelmiştir. Özellikle, üretilen bilginin çeşitlenmesi, erişiminin kolaylaşması ve yeniden kullanımının artmasıyla beraber kamu sektörü bilgisinden yararlanma ve bu çerçevede bazı araştırma projelerini gerçekleştirip, bilimsel çalışmalar yapma mümkün hale gelmiştir. Artık, kamu sektörü bilgisi bilim için anahtar bir kaynak niteliğindedir.

Kamu sektörü bilgisi, diğer alanlarda olduğu gibi, araştırma ve bilim alanlarında da kamu yararı ve sosyo-ekonomik kalkınmaya yönelik önemli fırsatlar sunar. Özellikle, belirli alanlarda kattığı değer oldukça mühimdir. Tarımsal tahminlerde meteorolojik verilerin ve doğal afetlerde dijital haritaların önemi göz ardı edilemezken; gelişmekte olan ülkelerle yapılan araştırma ortaklıklarında da kamu sektörü bilgisi giderek önemli hale gelmektedir (Sharif, 2009: 10-11).

4.5. Sivil Toplum Örgütleri için Yarattığı Değerler

Vatandaşlar ve devlet arasında önemli bir bağlantı sağlamanın yanı sıra, sivil toplum örgütleri (STK'lar), toplumun bütünleşmesini ve karar almayı geliştirmek için gerekli olan kolay ve elverişli bir bilgiye sahip olmakla birlikte, bilgiye çok daha rahat ve kolay erişim sağlamaktadır. Bu kuruluşların üzerinde çalıştıkları alanların önemi ve çeşitliliği göz önünde bulundurulduğunda, STK'lar kamu sektörü bilgisinin kullanılabilirliğinden çok yararlandıkları söylenebilir. Bu bilgilerden yararlandıkları alanların başında iyi yönetişim, halk sağlığı, çevre koruma ve yoksulluğun ortadan kaldırılması gelmektedir (Sharif, 2009: 13).

5. TÜRKİYE'DE KAMU SEKTÖRÜ BİLGİSİ VE DEĞERİ

Türkiye'de kamu sektörü bilgisinin üretimi, kullanımı ve fiyatlandırılmasına yönelik özel bir düzenleme bulunmamaktadır. Bununla birlikte, son yıllarda bazı düzenlemelere gidilmeye başlanmıştır. Bunların en başında da, 4982 Sayılı Bilgi Edinme Hakkı Kanunu gelmektedir. Bu kanun bilgiye erişimi düzenleyen temel kanun olma özelliğindedir. Bunun dışında da farklı kanunlarda konuyla ilgili bazı düzenlemelere rastlanmaktadır. Örneğin, 2872 Sayılı Çevre Kanunu'nun 30. Maddesinde yer alan "Herkes, 9/10/2003 tarihli ve 4982 sayılı Bilgi Edinme Hakkı Kanunu kapsamında çevreye ilişkin bilgilere ulaşma hakkına sahiptir. Ancak, açıklanması halinde üreme alanları, nadir türler gibi çevresel değerlere zarar verecek bilgilere ilişkin talepler de bu Kanun kapsamında reddedilebilir" hükmü bu bağlamda ele alınabilir. Aynı şekilde, 3194 Sayılı İmar Kanunu'nun 8. Maddesinin b fıkrası bu kapsamda düşünülebilir. Maddeye göre, "İmar planları alenidir. Bu aleniyeti sağlamak ilgili idarelerin görevidir. Belediye Başkanlığı ve mülki amirlikler, imar planının tamamını veya bir kısmını kopyalar veya kitapçıklar haline getirip çoğaltarak tespit edilecek ücret karşılığında isteyenlere verir". 4721 Sayılı Medeni Kanunu'nun1020.maddesinde de tapu sicilin aleniyeti ve vatandaşların özgürce erişimi düzenlenmiştir. İlgili maddeye göre, tapu siciline erişime yönelik "Tapu sicili herkese açıktır. İlgisini inanılır kılan herkes, tapu kütüğündeki ilgili sayfanın ve belgelerin tapu memuru önünde kendisine gösterilmesini veya bunların örneklerinin verilmesini isteyebilir. Kimse tapu sicilindeki bir kaydı bilmediğini ileri süremez" denilmektedir. 6102 Sayılı Ticaret Kanunu'nda ise vatandaşların sanayi ve ticaret odası sicillerine erişimi düzenlenerek, erişime olanak tanınmıştır.

Tüm bunlardan görüldüğü üzere, farklı kanunlarda kamu sektörü bilgisi olarak ifade edilebilecek olan tapu kayıtları, çevresel konular, imar planları ve ticaret sicillerine vatandaşların serbestçe erişimi düzenlenmiştir. Bu örnekler biraz daha çoğaltılabilir fakat tüm bu örnekler bütüncül bir düzenleme olmadığını göstermektedir. Sadece bilgi edinme kanunu, kamu sektörü bilgisine erişim konusunda diğerlerine göre daha kapsayıcı bir nitelik

taşımaktadır. Ama birçok konu ve alan ile yeniden kullanım ve fiyatlandırma gibi pekçok başlık yeterince açıklanmamıştır.

Türkiye'de kamu sektörü bilgisini ulaşılabilir kılmaya yönelik en önemli düzenleme, e-Devlet Kapısı projesidir. Bu hizmet sayesinde, vatandaşı farklı konularda bilgilendirme, nüfus kayıt örneği, dava sorgulama, adli sicil kaydı alma gibi pekçok entegre elektronik hizmetler, ödeme işlemleri, kurum ve kuruluşlara kısa yollar, güncel bilgi ve duyurular, kurumlardan vatandaşlara mesajlar ve kamu kurumları arasında bilgi ve belge paylaşımı sağlama girşimi yapılabilmektedir. Bu hizmetler e-devlet portalı (www.turkiye.gov.tr) ile sağlanmaya çalışılmaktadır. 2005 yılında başlatılan bu proje ile vatandaşların tek noktadan hizmet erişimi sağlanması ve kurumlar arası veri paylaşımı iletişim altypısının kurulması hedeflenmiştir. Vatandaşlar, e-devlet şifresi ve T.C kimlik numaraları ile bu portalı kullanabilmektedirler (Uysal Şahin, 2015: 150).

Teknolojik olanaklarla vatandaşları kamu sektörü bilgisi konusunda bilgilendirmede kamu kurumlarının ve bazı belediyelerin spesifik uygulamaları gün geçtikçe artmaktadır. Örneğin, belediyeler cep telefonu veya bilgisayar üzerinde erişiebilecek e-hizmet uygulamalarıyla vergi borcunu sorgulama ve ödeme, fatura sorgulama ve ödeme, çevre temizlik tarifeleri, meclis ve encümen kararlarını öğrenme, istek ve şikayet bildirimi yapma, evrak takip etme, kira sözleşmesi sorgulama gibi pek çok hizmeti sunmaktadır. Diğer kurumlar da sundukları hizmetin türü ve niteliğine göre internet üzerinden aynı hizmeti sunarak vatandaşların bazı bilgilere buradan erişebilmesine olanak tanımaktadır. Özetle, elektronik hizmet uygulamaları vatandaşların kamu sektörü bilgisine ulaşma imkanını ülkemizde de kolaylaştırmaya başlamıştır.

Kamu sektörü bilgisinin açık veri yoluyla vatandaşların kullanımına açılması uzun vadede devlet ve toplum açısından ekonomik katkılar sunacaktır. Bu nedenle kamu sektörü bilgisinin yeniden kullanıma açılması ve bu konuda yeterli düzenlemeler yapılması önem taşır. Ama tabi ki bu tek başına yeterli değildir. Bir tarafdan da vatandaşların, şirketlerin, kurum ve kuruluşların da bu bilgileri yeterli oranda ve uygun şekilde kullanmalarını sağlayıcı önlemler alınmalıdır. Paylaşıma açılan kamu sektörü bilgisinden faydalananlar kamu ve özel sektör olarak ikiye ayrılabilir. Kamu sektörünün sağladığı faydalardan ilki, verilerin kullanıma açılması sonucunda oluşan ekonomik faaliyetler yoluyla veya verileri işleyen firmalardan alınan vergiler yoluyla sağlanan gelir artışıdır. Örneğin, AB ülkelerinde kamu sektöründe üretilen verilerin açık ve erişilebilir hale getirilmesinin toplam ekonomik faydasının 140 ile 180 milyar Euro arasında olduğu hesaplanmıştır. Kamunun bir diğer faydası ise şeffaflığın artması ve dolaysıyla hem vatandaşlara sunulan hizmetin kalitesinin yükselmesi, hem de israfın engellenmesidir. Kamu sektörü bilgisinin yeniden kullanıma açılmasının bir diğer önemli faydalanıcısı, özel sektördür. Çünkü kamu verilerinin işlenmesine dayalı iş yöntemleri önemli gelir kaynağı oluşturabilmektedir. Örneğin, İspanya'da sadece açık veri kullanımına dayalı olarak iş yapan firmalar 2011 yılında toplam 330 ile 550 mşlyon Euro arasında ciro yapmış, 4 bin kişilik ek istihdam sağlamıştır (Keser vd., 2014: 21).

Görüldüğü üzere kamu sektörü bilgisinin yeniden kullanımı ciddi bir ekonomik değer yaratma potansiyele sahiptir. Önümüzdeki yıllarda kamu sektörü bilgisini kullanarak devletin yaşadığı mali sıkıntıların aşılması, büyümeye ivme kazandırılması ve vatandaşlar açısından refah artışının sağlanabilmesi söz konusudur. Bu derece önemli ekonomik katkıları olan kamu sektörü bilgisinden yeterince yararlanabilmek için elbette bu alana ciddi yatırımlar yapmak gerekir. Daha büyük yatırımlarla daha büyük ve kullanılabilir kamu sektörü bilgisi üretilebilir. Elbette bu yatırımların asgari tutarı ülkeden ülkeye farklılık arz edecektir. Fakat daha çok kamu sektörü bilgisi için bütün ülkelerin daha çok yatırıma yöneleceği öngörülebilir (Uysal Şahin, 2015: 167).

Türkiye'de ise açık veriden tam anlamıyla yararlanılabilmesi için gereken yatırımın altyapı hariç, 1,6 ile 3,8 milyon TL arası olacağı tahmin edilmektedir. Bu masrafa karşılık kamu verisinin yeniden kullanılmasının ekonomiye toplam 1 ile 7 milyar TL arasında fayda sağlayacağı öngörülmektedir (Keser vd, 2014: 22). Görüldüğü üzere, Türkiye'de bu alana yapılacak yatırımlar oldukça verimli olacaktır. Elbette bu yatırımın verimliliğini arttırmanın koşulları oluşturulmadan da bu tahminler gerçeklikten uzak kalacaktır.

Kamu sektörü bilgisinin yaratacağı ekonomik katkılar sadece yukarıda sayılanlarla da sınırlı değildir. Katma değerli ürünler üretme, kamuda verimliliği arttırma, özel sektörün kar oranlarının ve faaliyet alanlarının geliştirilmesi gibi faydalar yanında daha başka ekonomik katkılar da söz konusu olabilir. Örneğin, yeni ürün ve hizmetler yanındayeni iş alanları ve istihdam yaratma bu bağlamda ele alınabilir. Kamu sektörü bilgisinin yeniden kullanımının arttırılması ile yeni iş ve istihdam olanaklarının yaratılmasının yanında, yaratılan yeni ve yenilikçi hizmetler yolu ile tüketicilere daha fazla seçenek ve ek değer sunulacağı öngörülmektedir. Yine uzun vadede, kamu sektörü bilgisi açık ve yeniden kullanılabilir kılındığı takdirde, devletin Ar-Ge harcamaları düşebilir yada en azından devletin Ar-Ge harcaması yapmadan Ar-Ge hizmetlerinin artması sağlanır. Bu ise uzun vadede büyümenin ve refahın artışı anlamına gelir. Bu da bizim gibi gelişmiş ülke olma yolunda ilerlemeye çalışan ülkeler için önem arz etmektedir. Türkiye'nin bu sayede ciddi bir ivme yakalayabileceği öngörülebilir.

Kamu sektörü bilgisi ve e-devlet uygulamalarıyla vatandaşlara yönetime demokratik bir katılım süreci sağlanması, onları bütün süreçlerden haberdar edilmesi ve uygulamalara daha çok katılımlarının sağlanması hedeflenmektedir. Ancak burada göz arda edilen iki temel unsur bulunmaktadır: Bunlardan bir tanesi "Dijital Uçurum", diğeri ise "Asimetrik İletişim" dir. İnsanların yeni iletişim teknolojilerine erişimdeki çeşitli eşitsizlik ilişkileri, Dijital Uçurum kavramıyla ifade edilmektedir. Bu teknolojilere ve dolaysıyla enformasyona ulaşma olanağı olan ve olmayan kimseler arasındaki uzaklığı ifade eden dijital uçurum bir anlamda zengin ve fakir kimseler arasındaki farklılığa da işaret etmektedir. Asimetrik iletişimde de, kişiler özneleştirilmekten koparılarak nesne haline getirilmekte ve sürece çok da fazla katıl(a)mamaktadır (Arslantaş-Toktaş vd, 2012: 36-37).

Görüldüğü üzere, bilgi ve iletişim teknolojileri dijital bir uçurum yaratmaktadır. Bazı gruplar bilgi ve iletişim teknolojilerinin imkan tanıdığı erişimden fayda sağlarken, bazıları herhangi bir fayda elde edememektedir. Daha da kötüsü, elle sunulan bilgilere erişebilmek için gerekli olan okuma yazma bilmekten öte bir şey gerektirmezken bilgi işlem temelli sunulan bilgilere erişim için bilgisayarı da bilmek gerekmektedir ki bunu da herkes bilemez. Bilgi ve iletişim teknolojileri söz konusu olduğunda bir diğer sıkıntılı taraf, maliyet ve mülkiyetlerle ilgilidir. Şöyle ki, bilgi ve iletişim teknolojileri sayesinde bireysel bazı unsurlara erişmek daha ucuz hale gelmiştir. Ama ilk önce, ağ bağlantısı, yazılım gibi altyapı eksilkerini gidermek gerekir. Bu tür maliyetler kağıt temelli bilgi sunumuna göre oldukça yüksek bedele neden olmaktadır. Bu maliyetlere bağlı olarak ise, bilgi ve iletişim teknolojilerine sahip olan ile olmayanlar, zenginler ile fakirler, okumuşlarla okumamışlar, etnik çoğunlukla etnik azınlık, şehirli ile köylüye, gençlerle yaşlılar ve çoğu durumda kadınlarla erkekler arasında dengeli olmayan bir durum ortaya çıkmaktadır (Heeks, 2000: 6).O yüzden, Türkiye'de de kamu sektörü bilgisinde hedeflenenlere ulaşmak için bu tip sorunları doğru tespit ederek en azından azaltılması gerekmektedir. Çünkü benzer sıkıntılar mevcuttur ve giderilmelidir.

6. SONUÇ

Kamu sektörü bilgisi, hükümetler ve özel sektör arasındaki dinamik ilişkileri körükleyen ve işletmelerin araştırma ve geliştirme faaliyetlerini genel olarak güçlendirmesine olanak veren hammaddelerden biridir. Açık Pazar anlayşı ışığında, özel şirketler kamu

sektörü bilgisini ham verilere değer katan ve aynı zamanda ekonomik büyümeyi teşvik eden yeni mal ve hizmetler yaratmak için kullanabilirler. Bu durum bilgi endüstrisinin pazar boyutunu artırabilir ve böylece ileride potansiyel iş piyasasını genişletebilir. Kamu sektörü bilgisine erişim ve yeniden kullanımdan kaynaklanan bu tür dışsallıklar, zenginlik yaratır ve ekonomiyi canlandırır (Uhlir, 2004).

Kamu sektörü bilgisinin üretimi ve kullanımı pekçok sosyo-ekonomik yararı dolaylı veya doğrudan beraberinde getirmektedir. Bunların başında, bilgi endüstrisinde yeni pazarlar yaratma, diğer endüstrilerde verimliliği arttırma, bireylerin ekonomik gücünü yükseltme, kamu sektörünün performasını iyileştirme, innovasyonu ve ar-ge hizmetlerini güçlendirme, politik şeffaflığı ve hesapverebilirliği arttırma, demokrasiyi yükseltme, eğitimi geliştirme kişisel yetenekerin gelişimini destekleme ve sosyal refahı arttırma gelmektedir.

Kamu sektörü bilgisinin kullanılabilirliği sağlıklı bir ekonomiyi desteklemektedir. Ayrıca, demokrasinin düzgün işleyişine büyük ölçüde katkıda bulunur. Yasaları ve toplumsal düzeni iyileştirmesinin yanı sıra güçlü ve barışçıl küresel ilişkilerin geliştirilmesi gibi sosyal ve politik faydalar sağlayabilir. Ayrıca, vatandaşların eğitim ve kültürünü zenginleştirirken, ülkenin kalkınmasına dolaylı olarak katkı verir. Kamu sektörü bilgisine açık ve kolay erişim sağlayan hükümet, hem kamu hem de özel sektörün güvenini, saygısını ve desteğini kazanarak, genel olarak ülkenin refahını arttır. Ayrıca, kamu sektörü bilgisinin farklı topluluklar tarafından doğrudan veya dolaylı olarak kullanılmasından bazı mali faydalar da sağlanabilir.

Diğer alanlarda kamu sektörü bilgisi kullanımına, kamu yararı ve sosyoekonomik kalkınma için bilime birçok fayda sağlamaktadır. Tarımsal tahminler için meteorolojik bilgilerin kullanılması, doğal afetlere cevap vermek için dijital haritalar kullanılması ve gelişmekte olan ülkelerle araştırma işbirliğinin arttırılması gibi önemli alanlarda kullanıldığında değeri daha da artmaktadır. Vatandaşlar ve sivil toplum, özellikle eğitim, sağlık ve çevre gibi alanlarda kamu sektörü bilgisinin kullanımından muazzam bir şekilde faydalanabilir. Çok basit bir düzeyde, vatandaşlara, özellikle de sağlık ve eğitim alanlarında önemli bilgiler sağlarken bilgi eksikliğinden dolayı bazı kayıplar yaşadıkları da bilinmektedir. Ayrıca, kamu sektörü bilgisinin kamuya sağladığı değer genel olarak devlete sağladığı değere paralellik göstermektedir. Devlet bilgili vatandaşlar ile daha iyi çalıştığı gibi, vatandaşlar güçlendirilmiş olur ve açık bir şekilde edinilen bilgilerle daha iyi hükümetler seçerler. Halkın, sorumlu tutulması için hükümet bilgilerine erişimi olması gerekir. Kamu sektörü bilgisi, kamu tarafından finanse edilen projeleri ve gelişmeleri açıklayan bir iletişim aracı haline gelir. Ayrıca, kamu sektörü bilgisi halkın ifade özgürlüğünün ayrılmaz bir parçasıdır; özgürlük ise demokratik bir toplumun ayırt edici özelliklerinden biridir. Kamu sektörü bilgisi genel olarak pratik bir değere sahiptir. Doğrudan kamu tarafından finanse edilen bir kuruluştan veya dolaylı olarak diğer topluluklar aracılığıyla erişilebilir olan kamu sektörü bilgisi, yeni ürünler yaratarak, satışları teşvik ederek, iş sunarak ve servete katkıda bulunarak genel halkı etkiler (Sharif, 2009: 16-17).

Türkiye gelişmekte olan ve genç bir nüfusa sahip bir ülke olarak kamu sektörü bilgisi konusunda dinamik bir temele sahiptir. Bununla birlikte, bu temel üzerine doğru politikalar inşa edilmezse, doğru uygulama örnekleri ortaya konulmazsa önemli fırsatlar kaçırılmış olacaktır. Aynı zamanda, gereksiz yere ciddi ekonomik, mali ve sosyal kayıplar söz konusu olabilecektir. Bu nedenle, Türkiye'de kamu sektörü bilgisine yönelik yapılan düzenlemeler, bu düzenlemelerin uygulama metotları ve nihayetinde ortaya çıkan durumda yaşanan ve yaşanması olası sorunlar ile bunlara yönelik alınabilecek önlemlerin neler olabileceği büyük önem taşır. O yüzden, şuana kadar gerçekleşen uygulamaların neler olduğu ve neler olması gerektiği, etkisi ve büyüklüğü iyi analiz edilmeli ve ilgili uygulamalar hayata geçirilmelidir.

KAYNAKÇA

ARSLANTAŞ-TOKTAŞ, S. vd. (2012), Türkiye'de Dijital Gözetim, İstanbul: Alternatif

BRANSCOMB, A. W. (1994), Who Owns Information? From Privacy to Public Access, New York: Basic Books.

DELOITTE (2013), Market Assessment of Public Sector Information, Department for Business, Innovation and Skills Report, URN BIS/13/743, London.

DRAGOS D. C. and NEAMTU, B. (2009), "Reusing Public Sector Information - Policy Choices and Experiences in some of the Member States with an emphasis on the Case of Romania", European Integration online Papers (EIoP), 13 (4), http://eiop.or.at/eiop/texte/2009-004a.html (21 Ağustos 2017).

EUROPEAN COMMISSION (1998), "Public Sector Information: A Key Resource For Europe", Green Paper on Public Sector Information in the Information Society, No: COM (1998)585.

GELLMAN, R. (2004), "The foundations of the United States Government Information Dissemination Policy", Georg AICHHOLZER and Herbert BURKERT (Ed.) Public Sector Information in the Digital Age: Between Markets, Public Management and Citizens Rights içinde. UK/US: Edward Elgar Publishing, 123-136.

HEEKS, R. (2000), Information Systems for Public Sector Management, Institute for Development Policy and Management, Working Paper Series, Paper No: 10, Government Data: Understanding the Barriers to Citizen Access and Use.

HORTON, F. V. (2002), Public Access to Government Information and Information Literacy Training as Basic Human Rights", White Paper prepared for UNESCO, the USA.

KESER, L. vd (2014), Türkiye'de Kişisel Verilerin Korunmasının Hukuki ve Ekonomik Analizi, Bilgi Üniversitesi Bilişim ve Teknoloji Hukuku Enstitüsü ve Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı (TEPAV), 21.05.2014, V.01.

MARCELLA, R. and BAKTER, G. (2000), "Information Need, Information Seeking Behaviour and Participation with Special Reference to Needs Related to Citizenship: Results of a National Survey", Journal of Documentation, 56 (2): 136-160.

MAYO, E. and STEINBERG, T. (2007), The Power of Information: An Independent Review, London: OPSI, http://www.opsi.gov.uk/advice/poi/power-of-informationreview.pdf (Erişim Tarihi: 14 Ocak 2015).

MOODY, D. and WALSH, P. (1999), "Measuring the Value of Information: An Asset Valuation Approach", Seventh European Conference Pepers on Information Systems (ECIS'99), Copenhagen Business School, Frederiksberg, Denmark, 23-25 June, 1999.

OECD (2006), Digital Broadband Content: Public Sector Information and Content, Working Party on the Information Economy, No:DSTI/ICCP/IE(2005)2/FINAL, Paris.

OECD (2008), Recommendation of the Council for Enhanced Access and More Effective Use of Public Sector Information, No:C(2008)36, Seoul, Korea: OECD Ministerial Meeting on the Future of the Internet Economy, 17-18 June 2008, http://www.oecd.org/sti/44384673.pdf (17 Mayıs 2018)

OFFICE OF FAIR TRADING (2006), The Commercial Use of Public Information (CUPI), OFT Publishing, No: OFT861.

PAS, J. and VUYST, B. D. (2004), "Re-establishing the Balance between the Public and the Private Sector: Regulating Public Sector Information Commercialization in Europe", The Journal of Information, Law and Technology (JILT), Issue 2.

POLLOCK, R. (2010), The Economics of Public Sector Information", Brian FITZGERALD (Ed.), Access to Public Sector Information: Law, Technology and Policy, Vol. 1, Sydney: Sydney University Press, 14-47.

SCHARTUM, D. W. (2004). "Information Access Legislations For The Future? Possibilities According To Norwegian Experience", Georg AICHHOLZER and Herbert BURKERT (Ed.) Public Sector Information in the Digital Age: Between Markets, Public Management and Citizens Rights içinde. UK/US: Edward Elgar Publishing, 69-90.

SHAO, Y. and WANG, W. (2010), "Study on Re-use of Public Sector Information in E-Government", Computer Science and Information Technology (ICCSIT), 2010 3rd IEEE International Conference on, 9-11 July 2010, IEEE Conference Papers, Vol. 7, pp.258-261http://ieeexplore.ieee.org/stamp/stamp.jsp?arnumber=05564856 (Erişim Tairihi: 20 Ocak 2015)

SHARIF, R. M. (2009), "Maximizing the Value of Public Sector Information for Scientific and Socioeconomic Development in Africa". The Proceedings of the 3rd Biannual Knowledge Management Africa (KMA) Conference. Dakar, Senegal, May 4- 7, 2009. Available at: http://isivivane.com/kmafrica/?q=group.governance.maximizing.the.value.of.public.sector.information.for.scientific.and.socioeconomic.development.in.Africa

UHLIR P. (2004), Policy Guidelines for the Development and Promotion of Governmental Public Domain Information, Paris: UNESCO, 2004. - viii, 39 p, https://fas.org/sgp/library/unesco_govinfo.pdf (Erişim Tarihi: 21 Haziran 2018).

UHLIR, P. (2010), "Policy Guidlines for the Development and Promotion of Governmental Public Domain Information", Brian FITZGERALD (Ed.), Access to Public Sector Information: Law, Technology and Policy, Vol. 1, Sydney: Sydney University Press, 206-241.

UYSAL ŞAHİN, Ö. (2015), Kamu Sektörü Bilgisi: Üretimi, Yeniden Kullanımı ve Fiyatlandırılması, Bursa: Dora Yayıncılık.

VICKERY, G. (2011), Review of recent studies on PSI re-use and related market developments. Information Economics.

YÜKSEL CİVELEK, D. ve AŞIK, Ö., (2011), "Kamu Sektörü Bilgisinin Paylaşımı ve Yeniden Kullanımı", Devlet Planlama Teşkilatı Bilgi Toplumu Daire Başkanlığı Çalışma Raporu, No.2, Ankara.

2872 Sayılı Çevre Kanunu, R. Gazete Tarih: 10/1/1961, Sayı: 10703.

3194 Sayılı İmar Kanunu, R. Gazete Tarih: 9/5/1985, Sayı: 18749.

4721 Sayılı Medeni Kanun, R. Gazete Tarih: 8/12/2001, Sayı: 24607

6102 Sayılı Ticaret kanunu, R. Gazete Tarih: 14/2/2011, Sayı: 24607.

SOCIAL ECONOMY ENTERPRISES IN CONTEXT OF "SUSTAINABLE AND INCLUSIVE DEVELOPMENT PARADIGM": EU SAMPLE

Dr. Neslihan ÇELİK

Marmara University
Vocational School of Social Sciences, Istanbul/TURKEY
E-mail: neslihan.celik@marmara.edu.tr

ABSTRACT

Factors such as economic crises, rising unemployment, poverty and inequality across the world have increased the search for paradigms for inclusive and sustainable development. Achieving an inclusive and sustainable development which is eco-friendly, economically viable and which creates opportunities for all the segments of society eliminates the inequalities in areas such as welfare-education-health and utilizes the production techniques based on the sustainable use of non-renewable resources has become critical. In this context, social economy and business models that prioritize not maximizing the profits,but promoting economic and social benefits and envisage reaching the targets such as local development, food safety and fair access to health resources through democratic and participatory methods have come on the agenda.

It has been observed that basically, many countries are not indifferent to social economic enterprises whose aim is to increase the prosperity of their members and the society. It is also observed that these institutions have also become important for the EU countries. Taking sustainable and inclusive development paradigm as a starting point, this study aims to examine the social economy enterprises in the EU case, which has a social economy sector operating in a wide field from agriculture to banking.

Keywords : *sustainable growth, inclusive development, social economy, third sector, social enterprise*

1. INTRODUCTION

Factors such as economic development, crises, poverty, as well as phenomena such as ecological problems and social exclusion have increasingly begun to bring the search for a more humanitarian, inclusive and sustainable economy to the agenda.

Efforts to develop economic models which are eco-friendly and economically viable, which create opportunities for all parts of the society, which eliminate the inequalities in areas such as welfare-education-health, which use production techniques based on the sustainable use of non-renewable resources and revising traditional models have gained importance. In this regard, social economics and enterprise models that prioritize the creation of economic and social benefits for their members and the society rather than profit maximization have begun to be considered among the components of sustainable and inclusive development.

The view that a sustainable development is possible through innovative steps within the axis and operation of the market economics has become a paradigm; the social economy sector, regarded as the third sector, has begun to take its place among the remarkable models due to this paradigm and the inclusive objectives it has on an increasing scale.

Like many countries, the EU has not remained indifferent to the social economy sector; on the contrary, it has adopted policies that encourage social enterprises. Taking sustainable and inclusive development goals as a starting point, this study will include an overall investigation of the current situation of the social economy sector operating in a wide range of fields from agricultural to banking in the EU.

2. "SUSTAINABLE DEVELOPMENT PARADIGM": CONCEPTUAL FRAMEWORK

Thomas Kuhn (1962), who studied the scientific community and the structure of scientific revolutions through the concept of "paradigm", uses the term paradigm when referring to a certain way of thinking that scientists share in solving the problems of their community. Kuhn argues that the values, methods, beliefs, judgments and understandings shared in a discipline constitute an existing paradigm.

The "development paradigm", as a multidisciplinary field, is shaped on the concept of development with a multidimensional content. A generally accepted trend that the concept of "development" reflects a desirable stage in the process of change and has positive meaning. For a society or socio-economic system, development reflects the improvement in the general state of the system and some of its constituent elements (Bellù, 2011:2-5).

For the classical school of economics, development can be summarized as creating new investment, production, consumption possibilities, and realizing improvements that ensure increase in wealth. In this context, the phenomenon of development has become the paradigm of development with its positive content and a shared approach to the possibility of emerging in the socio-economic conditions to which it belongs. Determining the path, method and scope to ensure development based on an understanding and thinking about the functioning and evolution of a socio-economic system is referred to as the development paradigm (Bellù, 2011).

Different historical and structural conditions and accumulations of countries and the conjectural problems of the world economy have brought the search for different development paradigms for the path, method and scope to ensure development to the agenda. The sustainable development paradigm attracts attention as one of these development paradigms.

The United Nations World Commission on Environment and Development refers to sustainable development in its report "Our Common Future" (UN, 1987) as the ability to meet today's needs without compromising the ability of future generations to meet their needs. The report perceives sustainable development as a process in which the use of resources, technological development, investment orientation, and institutional change are compatible with today's needs as well as the needs of the future. A quality growth that improves income distribution, reduces poverty, meets basic human needs, and develops eco-friendly technologies is aimed. The report emphasizes that economic and ecological issues should be evaluated together in decision-making processes for a sustainable development.

Sustainable development involves long-term perspectives to ensure that short-term developments and improvements take place in a way that will not harm long-term conditions and development potential. In the axis of the market economy, without experiencing radical changes the understanding of establishing the goals and perspectives that will enable us to make progress using today's resources without harming the future is shared by some international economic organizations and scientific circles, And so sustainable development paradigm emerged.

Sustainable development has increasingly begun to have inclusive objectives such as increasing employment rates, creating better jobs for women andyoungpeople in

particular,investing for the improvement of the skills and education of individuals of all ages, and fighting poverty.

The UN Sustainable Development Summit (UN, 2015) identified 2030 sustainable development goals as:

- To end poverty in all its forms every where
- To end hunger, achieve food security and improved nutrition, and promote sustainable agriculture
- To ensure healthy lives and promote well-being for all at all ages
- Toensure inclusive and equitable quality education and promote lifelong learning opportunities for all
- To achieve gender equality
- To ensure availability and sustainable management of water and sanitation for all
- To ensure access to affordable, reliable, sustainable and modern energy for all
- To promote sustained, inclusive and sustainable economic growth, full and productive employment and decent work for all
- To build resilient infrastructure, promote inclusive and sustainable industrialization, and foster innovation
- To reduce income inequality within and among countries
- To make cities and human settlements inclusive, safe, resilient, and sustainable
- To ensure sustainable consumption and production patterns
- To take urgent action to combat climate change and its impacts.
- To conserve and use the oceans in a sustainable way, seas and marine resources for sustainable development
- To protect, restore and promote sustainable use of terrestrial ecosystems, manage forests in a sustainable way, combat desertification, and halt and reverse land degradation and halt biodiversity loss
- To promote peaceful and inclusive societies for sustainable development, provide access to justice for all and build effective, accountable and inclusive institutions at all levels.
- To strengthen the means of implementation and revitalize the global partnership for sustainable development.

2.1 Social Economy Enterprises

Major international organizations have recently opened the increasing role of social and solidarity economics in ensuring the sustainability of communities and economies up for discussion. Social and solidarity economy is accepted to aim at bringing out the values of justice, humanizing the economy and offering innovative solutions to the agenda of the people. (UNRISD, 2016)

To put it in the simplest way, social economy is thought to refer to a third nonprofit sector. (Amin, Cameron, Hudson, 2002)

The social economy historically includes organizations such as cooperatives, mutuals, associations and foundations. These enterprises, which are involved in the social economy, are active in many areas such as social protection, social services, health, banking, insurance, agricultural production, consumer relations, housing, procurement, education, culture and sports. (EC, 2013)

Fowler (2000) defines social entrepreneurship as the creation of feasible socio-economic structures, relations, institutions and activities to provide and sustain social benefits.

Fowler argues that the economic mission of social entrepreneurship is to create surplus rather than profit to contribute to the solution of social problems. Fowler draws attention to the positive outcome emerging in the economic activities of these enterprises. In Europe, social enterprises are at the very heart of the third sector. (Defourny and Nyssens, 2010: 33)

Social entrepreneurship creates innovative solutions to social problems and activates ideas, resources, social transformations and capacities for sustainable social transformations. (Alvord and others, 2004: 262)

Social enterprises have primary social objectives and reinvest the surpluses of the partners or owners in the direction of these objectives rather than maximizing their profits. (EC, 2014)

The Global Social Economics Forum (GSEF, 2016) defines social enterprises as structures which are, though financially viable, aimed at increasing the prosperity of communities or members, rather than maximizing their profits. Social economy enterprises have distinguishing features such as autonomy from the public authority and autonomous administration, voluntary and open membership, democratic control, the combination of the general interests of members, users and society, andreinvestment of the surplus for sustainable development goals. (GSEF, 2018)

According to the OECD (2006), the social enterprises within the social economy sector, which is located at a point between the public and private sectors and regarded as the third sector/nonprofit sector, are based on the existing legal arrangements and historical and traditional non-profit structures of the countries. Social enterprises are the structures that have economic and social objectives in OECD countries and that today include both the traditional third sector and new forms. These enterprises contribute to many areas from service to disadvantaged groups to educational, cultural and environmental activities and urban and regional development.

According to OECD (2006a: 4), the basic economic and social features of social enterprises are as follows:

Economic features:

1. Unlike other traditional non-profit organizations, social enterprises directly produce and / or sell goods and services
2. Social enterprises are voluntarily created and managed by the people
3. Social enterprises can receive donations and assistance from public authorities or the private sector, but they have a high degree of autonomy and shareholders have the right to participate and leave
4. The financial sustainability of social enterprises, unlike most public institutions, depends on the efforts of members who are in charge of providing adequate financial resources Therefore, social enterprises involve considerable economic risk
5. Activities carried out by social enterprises require a minimum number of paid employees Employees consist of volunteers and paid employees

Social features:

1. Societal enterprises are the organizations in which citizens that share the same objective or need take part
2. One member-one vote principle is usually employed in social enterprises.
3. Social enterprises realize a limited profit distribution, thus avoid profit maximization.

4. Social enterprises have the purpose of providing benefits to society or a specific group. They directly or indirectly promote a sense of social responsibility.

Though they vary from one country to another, income sources of social economic enterprises can generally be listed as donations, membership fees, grants, contract revenues, trade revenues including retail and investment revenues (Allinson and others, 2011).

3. SOCIAL ECONOMY AND SOCIAL ECONOMY ENTERPRISES IN THE EUROPEAN UNION

The social economy has an important place in the European Union (EU). The Community has promoted social economics and social economic enterprises since 1989. Today, there are 2 million social economy enterprises (10% of all the enterprises) in Europe. More than 11 million people work (6% of the EU workforce) in these enterprises. These enterprises operate in a wide range of fields, including agriculture, banking, insurance, health and social services (EC, Social Economy in the EU).

The primary purpose of traditional social economy enterprises is to serve their members, not to achieve investment return like traditional mainstream capital companies. Social economic enterprises contribute to employment in the EU, social cohesion, regional and rural development, environmental protection, consumer protection, agriculture, and development and social security policies. Social economic enterprises are mainly micro, small and medium-sized enterprises. Social economy entrepreneurs (mostly retail, banking and agricultural cooperatives, cooperation communities) have about 160 million members (EC, Social Economy in the EU).

Social economy has risen in political and legal context in Europe. First, six European countries (Belgium, Spain, Greece, Portugal, France and Romania) passed laws of social economy. Since 1989, the European Commission has promoted social economy conferences and held a series of conferences. At the Extraordinary European Council meeting held in Luxembourg in 1997, the role of social economy enterprises in local development and employment generation was accepted. The Council of the European Union adopted the decision 'to promote the social economy as the main driving force in economic and social development in Europe'. In 1990, the Social Economy commission began to operate in the European Parliament. In 2009, the Social Economy Report, which regarded the social economy as a key factor in meeting the objectives of the Lisbon Strategy, was adopted. The Social Economy commission also asked the European Commission to implement an Action Plan for the social economy in 2017; the European Economic and Social Committee published a series of reports on the contributions of the social economy (EESC, 2016:10).

The European Commission also envisaged supporting social and economic enterprises in the EU in line with the UN 2030 Sustainable Development Goals; in this context; it has had access to European funds and programs such as Competitiveness of Enterprises and SMEs -COSME, the European Structural and Investment Funds , and the European Fund for Strategic Investments. (EC, 2016)

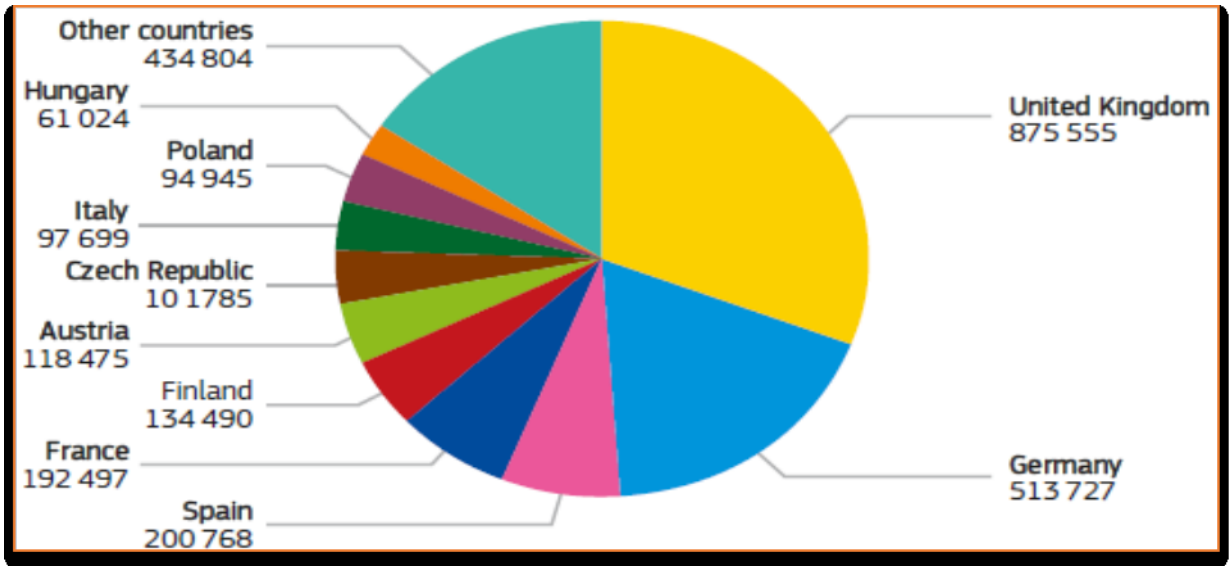
Table 1. Main Activity Fields of Social Enterprises in the EU

	100 %
Social services	16.70%
Employment and training	14.88%
Environment	14.52%
Education	14.52%
Economic, social and community development	14.34%
Culture, the arts and recreation	7.08%
Health	6.90%
Housing	2.72%
Business associations	2.00%
Law, advocacy and politics	1.63%
Other	4.72%

Source: European Commission (2013), "Social economy and social entrepreneurship, Social Europe guide Volume 4", European Union

The activities of social enterprises in the EU are concentrated in social services, employment and education, economic-social development and environment. In addition, social enterprises involve a wide range of activity areas from housing to health (Table 1).

Figure 1. Top 10 EU countries in terms of Social Economy Organizations

Source: EC (2013), "Social economy and social entrepreneurship, Social Europe guide Volume 4", European Union, p.47

The United Kingdom and Germany take the first two places among the top ten countries with socio-economic organizations, followed by Spain and Finland (Figure 1).

According to Table 2, Luxembourg is the country with the highest share of social economy in terms of total paid employment in the EU between 2014 and 2015. This country is followed by the Netherlands, Belgium, France, Italy and Finland.

Table 2. Paid employment in the social economy (2014-2015) compared to total paid employment in the EU (15-65 years old)

Country	Employment in SE (A)	Total employment * (B)	% A / B
Austria	308,050	4,068,000	7.6%
Belgium	403,921	4,499,000	9.0%
Bulgaria	82,050	2,974,000	2.8%
Croatia	15,848	1,559,000	1.0%
Cyprus	6,984	350,000	2.0%
Czech R.	162,921	4,934,000	3.3%
Denmark	158,961	2,678,000	5.9%
Estonia	38,036	613,000	6.2%
Finland	182,105	2,368,000	7.7%
France	2,372,812	26,118,000	9.1%
Germany	2,635,980	39,176,000	6.7%
Greece	117,516	3,548,000	3.3%
Hungary	234,747	4,176,000	5.6%
Ireland	95,147	1,899,000	5.0%
Italy	1,923,745	21,973,000	8.8%
Latvia	19,341	868,000	2.2%
Lithuania	7,332	1,301,000	0.6%
Luxembourg	25,345	255,000	9.9%
Malta	2,404	182,000	1.3%
Netherlands	798,778	8,115,000	9.8%
Poland	365,900	15,812,000	2.3%
Portugal	215,963	4,309,000	5.0%
Romania	136,385	8,235,000	1.7%
Slovakia	51,611	2,405,000	2.1%
Slovenia	10,710	902,000	1.2%
Spain	1,358,401	17,717,000	7.7%
Sweden	195,832	4,660,000	4.2%
U. Kingdom	1,694,710	30,028,000	5.6%
TOTAL EU-28	13,621,535	215,722,000	6.3%

Source: EESC (2016), "Recent evolutions of the Social Economy in the European Union", by CIRIEC-International-Directors: Jose Luis Monzón& Rafael Chaves, CES/CSS/12/2016/23406, p.69

By 2013, about 92% of the social economy organizations in Europe are composed of associations, foundations and other similar forms . Cooperatives and mutuals are among other social economy enterprises respectively (Table 3).

Table 3. Types of Social Economy Organizations in Europe

Organisation types in the social economy	%
Cooperatives and other similar accepted forms	7%
Mutual companies and other similar accepted forms	1%
Associations, foundations and other similar accepted forms	92%

Source: EC (2013), "Social economy and social entrepreneurship, Social Europe guide Volume 4", European Union, p.46

An examination of the selected European countries in Table 4 will reveal that there are many social economic organizations such as agricultural cooperatives, consumer cooperatives, housing cooperatives, student cooperatives, cooperative banks, credit unions, mutual companies and non-profit organizations . Social enterprises in these countries generate significant jobs and employment; besides their social objectives, social enterprises contribute to the country's and regional economy thorough generating jobs and employment.

Table 4. Social Economy Organizations in Selected European Countries

Ülke	Cooperatives and other similar accepted forms	Mutual Companies and other similar accepted forms	Associations and other similar accepted forms
AUSTRIA (2015)	***Cooperative Banks:*** 35,527 jobs,2,388,839 members,542 enterprises ***Agricultural Cooperatives:*** 3,143 jobs, 52,048 members, 89 enterprises ***Housing Cooperatives***,***Tourism and others:*** 31,409 jobs, 859,471members,16,960 enterprises ***Consumer Cooperatives:***250 jobs,5,454 members, 11 enterprises, ***Worker cooperatives:*** 145 jobs,2 enterprises	***Mutual insurances*** : 1,576 jobs 1,108,397 members, 6 enterprises	***Associations, foundations and othernonprofit and civil society and Voluntaryorganisations that produce and sell goods and services.*** (2013): 236,000 jobs 2,000,000 volunteers 11,005 entities
BELGIUM (2015)	***All cooperatives:***7,260 jobs,183 enterprises ***Total including others:***23,904 jobs,535 enterprises	***Mutual insurances*** 668 jobs,32 enterprises ***Health mutuals*** 16,543 jobs,72 enterprises	***Associations*** 351,830 jobs,15,443 entities ***Foundations:*** 10,976 jobs,182 entities ***Total including others:***362,806 jobs,15,625 entities
FRANCE (2014)	***Cooperative Banks & credit un.*** 167,297 jobs, 331,650 jobs, including subsidiaries 15,424 enterprises ***Agricultural Cooperatives:***160,000 jobs, 2,750 co-ops ***Worker Cooperatives:*** 51,500 jobs, 27,330 members 2,274 enterprises ***Consumer Cooperatives:*** 6,200 jobs,750,000 members 350 enterprises ***Housing Cooperatives*** .1,087 jobs,60,462 members 175 enterprises ***Scholar Cooperatives:***: 115 jobs, 5,026,832 members, 55,000 enterprises	***Mutual insurances:***86 531jobs 453 enterprises ***Health mutuals:*** 50,192 jobs 131 enterprises	***Associations, foundations and other nonprofit and civil society and voluntary organisations that produce and sell goods and services*** 1,927,557 jobs ,186,078 entities, 21,000,000 members
GERMANY (2015)	***All cooperatives*** : 860,000 jobs,7,490 enterprises 22,200,000 members *Of which* : *Cooperative Banks*: 187,498 jobs, 18,293,000 members, 1,038 enterprises *Agrifood Cooperatives*:95,338 jobs, 2,218 enterprises *Consumer Cooperatives*:14,948 jobs, 27 enterprises *Housing Cooperatives*: 23,824 jobs, 2,805,000 members,1,925 enterprises	***Mutual Companies:*** 102,119 jobs 1,178 entities, 98,500,000 members	***Non-statutory Welfare Associations:*** 1,673,861 jobs,727,694 full-time; 946,167 part-time,105,295 entities
LUXEMBOURG (2012-2015)	***All cooperatives***:(2012) 77 enterprises, 2,941 jobs	***Mutual Societies***:(2015): 15 entities, 406 jobs	***Non Profit, Cultural and Sport Associations:*** (2012): 15,399 jobs, 753 entities) ***Charitable organisations(***2012): 6,599 jobs
UNITED KINGDOM (2015)	***All cooperatives:*** 222,785 jobs,6,797 enterprises 17,500,000 members *Of which*: *Consumer Cooperatives:* 114,969 jobs, 16,110,000 members, 13 major enterprises *Cooperative Banks &Credit unions and Insurance:* 521 Credit Unions, 2,370 jobs, 1,758,000 members *Worker Cooperatives:*(2010): 2,056 jobs, 411 enterp. 2,048 members *Social cooperatives*: 1,706 jobs, 88 enterp. 4,607 member	***Mutual entities – building societie***s: 44 enterprises,40,566 jobs, 24,972,000 members ***Insurance mutuals***: 79 enterprises 26,956 jobs., 30,900,000 members	**Broad view of Third Sector: (**2008): 1,406,000 jobs, 870,000 entities Of which: *Charities:* (2013/4: 827,000 jobs 162,965 entities *Housing associations* :(2013/4: 146,000 jobs, 1,862 entities

Source: EESC (2016), "Recent evolutions of the Social Economy in the European Union", by CIRIEC-International - Directors: Jose Luis Monzón& Rafael Chaves, CES/CSS/12/2016/23406, P.75-95

UK is one of the countries where social enterprises are most prevalent. Social enterprises operate in many areas such as counseling, education, housing, retailing, social care, agriculture, financial support and services and recycling. In the social economy sector in the UK, which has grown substantially in the last 5 years, social enterprises contribute around £24 billion to the economy and employ approximately one million people. The rate of exporting social enterprises has reached 14%. 73% of the social enterprises earn 75% of their income from trade. 31% of social enterprises work for the poorest 20% of the UK. 50% of the social enterprises earn profits and the majority of these profits are spent for social and environmental goals (Social Enterprise UK, 2015:4)

Social enterprises in Italy consist of social cooperatives, social enterprises under associations, social enterprises under foundations and limited companies' social enterprises. As of 2011, more than 20 social enterprises in Italy generated an income of over 28 billion Euros and employed around 545 thousand people (Borzaga, Poledrini and Galera, 2017).

In Romania, which had about 39 thousand active enterprises in the social economy sector as of 2012, the gross added value contribution of the sector to the national economy was 1.9%. The number of people employed in the sector in the same year exceeded 130 thousand. (Barna, 2014: 5-7)

The number of social enterprises which was more than 94 thousand as of 2008 in Poland (Frączakand Wygnański, 2008: 7) reached 100 thousand as of 2015 and created more than 360 thousand jobs. (EESC (2016: 89)

3.1 Organizations and Policies Related to Social Economy in EU

Main institutions and organizations related to social economy in the EU are European Network of Social Integration Enterprises (ENSIE), European Economic and Social Committee (EESC), European Social Fund (ESF), Social Economy Europe (SEE), Co-operatives Europe, The European Foundation Centre, Social Enterprises UK, Co-operatives UK, National Auditing Union of Workers' Co-operatives (NAUWC) in Poland, Spanish Foundation Association (Asociación Española de Fundaciones) and Spanish Business Confederation of Social Economy (CEPES) (EP, 2016).

Though they may vary according to the specific socio-economic conditions of the countries, main policies carried out by governments and relevant institutions and promoting social economic enterprises in the EU are (Chaves, 2010 as cited in EESC, 2016: 49):

1. *Soft* policies *aimed at creating a favorable environment for enterprises*

a. Institutional measures

- Measures to improve the activity of social economy enterprises by removing the obstacles in front of them
- Measures to ensure that social enterprises are political actors involved in the preparation and implementation of public policies
- Promoting social economic enterprises through public institutions

b. Cognitive measures

- Measures to ensure that social economy enterprises are known by societies
- Measures to promote education in social economy enterprises
- Measures to promote research on social economy

2. *Hard economic policies to promote enterprises*

a) Supply side measures to increase the competitive power among social economy enterprises

- Measures in the budget, financial support measures; technical support and training support

- Specific measures appropriate to the establishment and development stages of enterprises
- Measures for the role of the enterprises that need to be reinforced (financing, consulting, training, employment and human resources management)
- Cooperation in matters such as R&D and innovation, quality, communication technologies and physical space

b) Demand side measures for the level of activity of social economy enterprises

- Measures to provide accessibility to public markets

In 2015, the European Parliament adopted a decision emphasizing the role of "Social Entrepreneurship and Social Innovation" in the struggle against unemployment. Employment, Social Policy, Health and Consumer Council (EPSCO) invited member states to create and implement national, regional and local strategies and programs to develop social economy, social entrepreneurship and social innovation. The Council of Europe envisaged a focus on 4 strategic areas while creating these programs (EP, 2016:45):

- Creating awareness, education
- Social innovation
- Regulatory framework
- Access to financing

The EU adopted to support the social economy through sectoral and financial policies. These policies are (EP, 2016:44):

At the sectoral level:

- Social and business integration policies: Development of working in social enterprises to ensure social cohesion and reduce social exclusion.
- Local development and job creation policies: Facilitating access to finance for social enterprises and ensuring that social enterprises contribute to employment.

At the financial leve: First, social economy was included in EU budget policies in the context of funding employment and social cohesion policies. The social economy sector was financed by initiatives that specifically target social and business integration (such as (the ADAPT initiative; the EQUAL initiative; the European Social Fund (ESF). At present, Employment and Social Innovation program is seeking to facilitate the access of social enterprises to finance in order to reduce unemployment.

The EU attaches importance to social economy and enterprises in this sector to include objectives such as providing social harmony, reducing social exclusion, struggling against poverty and ensuring sustainable development. According to Table 5, no significant improvement has been achieved in the proportion of the people at risk of poverty or social exclusion in the EU countries.

Table 5: People at Risk of Poverty or Social Exclusion (%)

Region / Country	People at risk of poverty or social exclusion %	
	2010	2016
EU (28)	23.8	23.5
France	19.2	18.2
Austria	18.9	18.0
Poland	27.8	21.9
Spain	26.1	27.9
UK	23.2	22.2
Germany	19.7	19.7

Source: Eurostat http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/refreshTableAction.do?tab=table&plugin=1&pcode=t2020_50&language=en

4. CONCLUSION

Approach for sustainable and inclusive development has come to the agenda in the pursuit of developing a more humanitarian economy and social structure without damaging future generations' possibilities of meeting their needs. This search continues within the framework of the market economy and on the axis of the "third sector". According to this perspective; it appears to be feasible to achieve a sustainable, inclusive and more humane economic development by encouraging the "third sector" within the capitalist economy.

Major international organizations and the EU believe that social economic enterprises play an important role in ensuring and sustaining inclusive development. With an approach that includes objectives such as reducing social exclusion and ensuring social cohesion, struggling against poverty, increasing employment and contributing to regional development, the EU has adopted to supporting social enterprises that care for the benefits of the society and stakeholders rather than profit maximization. The number of social enterprises in the EU countries and their share in employment has substantially increased and the employment created by these enterprises has reached a level that cannot be ignored. However, no significant decline has been observed in, for example, poverty and social exclusion. Further theoretical and empirical studies are needed to evaluate the contribution of these enterprises to sustainability in the context of a more humanitarian economy.

A debate should be held to determine to what extent a sustainable and inclusive development is possible within the context of market economy functioning. Innovative quests for inclusive goals such as constituting a socio-economic structure that produces and consumes today without destroying the future, and creates opportunities for all segments of the society, and ensuring that poverty is finished are important. However, will these quests see the palliative and symbolic solutions as enough to ensure sustainability and inclusiveness?

REFERENCES

ALVORD, S. H., Brown, L. D., & Letts, C. W. (2004). "Social entrepreneurship and social transformation: An exploratory study". The Journal of Applied Behavioral Science, 40, 260- 282.

ALLINSON, Gordon, PaulBraidford, Maxine Houston, Fred Robinson and Ian Stone (2011). "Business support for social enterprises : findings from a longitudinal study" Project Report. Department for Business Innovation and Skills, London.

AMIN, Ash. Angus Cameron and Ray Hudson (202), *Placing the Social Economy*, Contemporary Political Economy series, Routledge, ISBN 0-203-26073-2, (Adobe eReader Format).

BARNA (2014), "The Atlas of Social Economy. English Summary, the Civil Society Development Foundation (FDSC)

BELLU, Lorenzo G (2011). *Development and Development Paradigms.* A (Reasoned) Review of Prevailing Visions, FAO, EASYPol Module 102

BORGAZA, Carlo. Simone Poledrini Giulia Galera (2017), "Social Enterprise in Italy: Typology, Diffusion and Characteristics", Euricse, Working Paper n. 96 |17

DEFOURNY, J.& M. Nyssens (2010), "Conceptions of Social Enterprise and Social Entrepreneurship in Europe and the United States: Convergences and Divergences", Journal of Social Entrepreneurship Vol. 1, No. 1, 32–53, March 2010,32-53

EC, (2013), "Social economy and social entrepreneurship", Social Europe guide Volume 4", European Union

EC, (2014), "A map of social enterprises and their eco-systems in Europe Country Report: United Kingdom", European Union

EC, "Social Economy in the EU", http://ec.europa.eu/growth/sectors/social-economy_nl

02.04.2018

EC (2016), "Key European action supporting the 2030 Agenda and the Sustainable Development Goals", Strasbourg, 22.11.2016 SWD(2016) 390 final

EESC (2016), "Recent evolutions of the Social Economy in the European Union", by CIRIEC-International - Directors: Jose Luis Monzón& Rafael Chaves, CES/CSS/12/2016/23406

EP (2016), *Social Economy*, IP/A/IMCO/2015-08

FRACZAK, Piotr and Jan JakubWygnański (2008). "The Polish Model of the Social Economy: Recommendations for Growth" FISE, Warsaw

FOWLER, A., (2000). "NGDOs as a moment in history: beyond aid to social entrepreneurship or civic innovation?" Third World Quarterly 21 (4), 637– 654

GSEF, 2016, http://www.gsef2016.org/the-social-economy/what-is-the-social-economy/?lang=en 15.03.2018

GSEF 2018, https://www.gsef2018.org/social-economy/ 20.06.2018

KUHN, Thomas (1970). *The Structure of Scientific Revolutions,* International Encyclopedia of Unified Science, Second Edition, Enlarged, Volume 2 • Number 2

OECD (2006), "The Social Enterprise Sector: A Conceptual Framework", http://www.oecd.org/regional/leed/37753595.pdf

OECD (2006a), "Reviewing OECD Experience in the Social Enterprise Sector" AN OECD LEED Centre for Local Development international seminar held in conjunction with the Third DECIM Roundtable, Trento, Italy, 15-18 November

Social Enterprise UK (2015), "State of Social Enterprise Survey , Leading the world in Social Enterprise"https://www.bigsocietycapital.com/sites/default/files/attachments/State%20of%20Social%20Enterprise%20Report%202015.pdf 02.06.2018

UN(1987),"Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future", file:///C:/Users/exper/Downloads/our_common_futurebrundtlandreport1987.pdf 25.03.2018

UN (2015), "Transforming Our World: The 2030 Agenda For Sustainable Development", A/RES/70/1

UNRISD (2016),"Policy Innovations for Transformative Change", UNRISD FLAGSHIP REPORT , Geneva. ISBN 978-92-9085-098-4

Eurostat, http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/refreshTableAction.do?tab=table&plugin=1&pcode=t2020_50&language=en 25.04.2018.

TÜKETİCİLERİN ONLİNE SATIN ALMA DAVRANIŞLARINI ETKİLEYEN FAKTÖRLER:GÖKÇEADA ÖRNEĞİ

Öğr. Gör. Yağmur AKARSU

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Gökçeada Meslek Yüksekokulu,
Yönetim ve Organizasyon Bölümü, Çanakkale /TÜRKİYE,
Email: yagmurakarsu@comu.edu.tr

Doç. Dr. Nur DİLBAZ ALACAHAN

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Biga Uygulamalı Bilimler Fakültesi,
Banka ve Finans Bölümü, Çanakkale /TÜRKİYE,
Email: ndilbazalacahan @comu.edu.tr

ÖZET

Dünyada teknolojik gelişmelere bağlı olarak hızla kullanımı yaygınlaşan internet, online alışverişte de son zamanlarda etkisini göstermektedir. Online alışverişin sağladığı birçok imkandan faydalanmak isteyen tüketiciler geleneksel pazarları bırakarak online alışverişe yönelmişlerdir. Bu çalışma, Gökçeada'da yaşayan tüketicilerin online alışveriş yapma süreçlerine etki eden faktörleri belirlemek ve bu faktörlere etki eden tüketici görüşlerini belirlemek amacıyla yapılmıştır. Araştırma, Gökçeada'da yaşayan 361 tüketiciye yüzyüze anket olarak uygulanmıştır. Anketler SPSS istatistiki paket programıyla analiz edilmiştir. Araştırma sonucunda, Gökçeada nüfusunun %5'i internete bağlanmazken, %95'i çeşitli amaçlar ile genel amaçlı internet kullanımı olarak internete bağlandığı ölçülmüştür. Gökçeada'daki tüketicilerin %47'si online tüketim alışkanlıkları olduğunu internet üzerinden çeşitli mal ve hizmet aldıklarını belirtirken, nüfusun %53'ü internet üzerinden alışveriş yapmamaktadır. Ayrıca, Gökçeada'da ikamet edenlerin %47'si Gökçeada'da alışveriş imkanı kısıtlı olduğu için online alışveriş yapmayı tercih ederken, online alışveriş yapmama nedenlerinin arasında ilk sırayı %40 ile kişilerin kimlik bilgilerini paylaşmak istememesi gelmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Tüketici, Tüketici Davranışı, Online Alışveriş, Gökçeada*

THE FACTORS AFFECTING ONLINE PURCHASE BEHAVIORS OF CONSUMERS: GÖKÇEADA SAMPLE

ABSTRACT

The internet, which is rapidly spreading due to technological developments in the world,has been showing its influence recently in online shopping as well.Consumers who want to benefit from the many opportunities that online shopping provides, leaving traditional markets and trending online shopping.This study was carried out to determine the factors affecting the online shopping processes of consumers living in Gökçeada and to determine consumer opinions affecting these factors.The research was conducted as a face-to-face survey of 361 consumers living in Gökçeada. The questionnaires were analyzed by SPSS statistical package program. As a result of the research, 5% of Gökçeada population is not connected to the internet, while 95% is measured as general purpose and various purposes internet usage.While 47% of the consumers in Gökçeada stated that they have online consumption habits, they purchase various goods and services over the internet, 53% of the population do not shop online. Additionally, while 47% of the residents of Gökçeada prefer online

shopping because of shopping opportunities in Gökçeada are limited, Among the reasons for not shopping, the first order ispeople do not want to share their identity information with 40%.

Keywords: *Consumer, Consumer Behavior, Online Shopping, Gökçeada*

1. GİRİŞ

Tüketici davranışlarına ilişkin en önemli etkenlerden biri olan satın alma, tüketicinin ihtiyaçları, istekleri ve arzularına bağlı olarak ortaya çıkan bir karardır. Tüketici ilk olarak bir ürüne ihtiyacı olduğunu fark eder ve bu ihtiyacı karşılamaya karar verir. Tüketici bir ürünü almaya karar verirken çeşitli aşamalardan geçmektedir. Bu aşamalar; ihtiyacın ortaya çıkması ve ihtiyacı fark etme, ihtiyacı olan ürüne karşı araştırma yapma ve alternatiflerinin belirlenmesi, belirlenen alternatiflerin değerlendirilmesi, satın alma kararı ve satın alma sonrası oluşan davranıştır.

Pazarlar, tarihsel süreç boyunca alıcı ve satıcıları bir araya getiren ve karşılıklı iletişimin sağlandığı mekanlardır. Ancak, teknolojinin ilerlemesiyle birlikte geleneksel pazarlar önemini yitirmekte, yer ve zaman maliyetinden kazanmak için yeni buluşma noktası internet ortamı olmuştur. İnternetle birlikte pazarların yeri değişmiş ve genişletilmiştir. Alıcı ve satıcılar sanal pazarlarda aracılar olmadan karşılaşmaktadırlar. Tüketicilerin online satın alma davranışlarını etkileyen faktörler arasında, zamandan tasarruf etmek, optimal fiyat anlayışı, tüketicinin ihtiyaç ve istekleri doğrultusunda kendisine en uygun ürünü bulmak yer almaktadır. Aynı zamanda online alışveriş tüketicilere, mağazalarda alışverişi tamamlamak için kuyrukta bekleme zahmetine katlanmak istememe, tüketiciye kolaylık ve rahatlık sağlama ve geniş ürün yelpazesine sahip olma gibi imkanlarda sunmaktadır. Ayrıca, tüketiciler mağazalarda alışveriş yaptıkları zaman her seferinde ürünü iade etme şansını elde edemezken, online alışverişte tüketiciler her zaman iade şansını elde etmektedir. Tüketiciler açısından daha hızlı ve güvenilir bir alışveriş olan online alışveriş sayesinde bireyler istedikleri ülkeden istedikleri ürünleri anında sipariş verebilmektedirler (Tutar, 2011: 129-130).

Son zamanlarda sayıları her geçen gün artan online mağazalar tüketicilerin tercihlerini de etkilemektedir. İnternet, alışveriş için oldukça hızlı bir araçtır. Tüketiciler online alışveriş sayesinde, satın almak istedikleri mal ve hizmetleri araştırıp mevcut olan diğer online alışveriş mağazalarıyla fiyat, özellik ve içerik bakımından kıyaslama imkanına sahiptirler. Online alışverişi hem tüketiciler hem de satıcılar açısından önemli kılan mağazaların 7/24 açık olmasıdır. Ayrıca, online alışverişte tüketiciler işletmelere anında geribildirim yaparak işletmelerin eksik yönlerini onlara iletirler. Böylelikle işletmeler de eksikleri hakkında bilgi sahibi olup bunları düzeltme imkanına sahip olmaktadırlar. Teknolojik gelişmeye bağlı olarak artan ve değişen insan ihtiyaçları ve istekleri, online satın alma sürecini olumlu yönde etkilemektedir. Online satın alma sayesinde bireyler kolaylıkla alışveriş yapma imkânına sahip olmaktadırlar. İnternet üzerinden yapılan alışverişlerin sürekli artması sonucunda, şirketler sanal ortamda varlıklarını daha çok hissettirmekte ve internet alışverişinden sağlanan gelirler bu şirketlerin en önemli gelir kaynakları haline gelmiştir (Mürütsoy, 2014: 79-80).

1990'lardan itibaren Türkiye'de internetin yaygınlaşmasıyla birlikte internet kullanımı firmalar açısından da ticari faaliyetler için kullanılmaya başlanılmıştır. İnternetin sosyal hayata girmesiyle birlikte uzaklar yakın olmuş ve tüketiciler dünyanın neresinde olursa olsun satın almak istediği mal ve hizmete ulaşır hale gelmiştir. Teknolojinin yayılmasıyla birlikte internet aracılığıyla yapılan ticaret yaygınlaşmıştır. Bir ürünü satın almayı düşünen tüketicilerin önünde farklı marka, fiyat, mağaza ve farklı ürün çeşitleri bulunmaktadır. Bu yüzden tüketiciler açısından ürünün pazarlanma şekli çok önemlidir. Bilişim teknolojilerindeki gelişmeler öncelikle dünyada ve Türkiye'de tüketicilerin bilgisayar

kullanımının yaygınlaşmasını sağlamıştır. Tüketiciler açısından online alışveriş, fiziksel çaba gerektirmediğinden dolayı zahmetsiz bir iştir. Aynı zamanda, zamandan ve maliyetten tasarruf, marka ve fiyat karşılaştırması imkanı da sunmaktadır (Yayar ve Sadaklıoğlu, 2012, 146-147).

20. yüzyılın sonlarına doğru bilişim ve teknolojilerde görülen değişimlerle birlikte bilimsel ve teknolojik araştırmalar artmış, böylelikle bilgi ve iletişim teknolojilerine yapılan yatırımlarda da artış sağlanmıştır. Türkiye'de 2017 yılında Hane halkı ve Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması'na göre 16-74 yaş grubu bireylerin internet kullanımları sırasıyla, %56,6 ile %66,8 olmuştur. Bilgisayar ve internet kullanımı bayanlarda 16-74 yaş grubu sırasıyla %47,7 ile %58,7 olurken bu oran erkeklerde, sırasıyla %65,7 ile %75,1 olmuştur. Yapılan araştırmaya göre, 2017 yılında hane halkının evden internete ulaşım imkanı %80,7 olmuştur. Aynı araştırmaya göre internetten mal ve hizmet siparişi yapanların oranı ise %24,9 olmuştur.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Ulusal ve uluslararası literatür tarandığında tüketicilerin internetten ürün satın alma davranışlarını etkileyen birçok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmanın literatüre olan katkısı farklı demografik özelliklere sahip olan tüketicilerin online satın alma davranışlarını değerlendirmek ve farklı düşünce yapılarını ortaya koymaktır. Bu amaçla bu konuya ilişkin yerli ve yabancı literatüre aşağıda yer verilmiştir.

2010 yılında Cop ve Oyan'ın yapmış olduğu çalışmada, küçük yerleşim yerlerinde yaşayan tüketicilerin internetten daha çok alışveriş yaptıkları sonucuna ulaşılmıştır.

2011 yılında Tutar'ın yapmış olduğu çalışmada, internet alışverişi üzerinde bireylerin davranışları incelenmiş ve bireylerin internet üzerinden alışveriş yaparken davranışa yönelik niyetleri, söz konusu bireylerin bu doğrultuda olumlu bir tavır takınmaları, kendilerine yakın gördükleri ve fikirlerini önemsedikleri bireylerin internet alışverişi konusundaki olumlu görüşlerine bağlıdır sonucuna ulaşılmıştır.

2012 yılında Yayar ve Sadaklıoğlu'nun yapmış çalışmada, Tokat Valiliği ve Gaziosmanpaşa Üniversitesi'nde çalışan 495 kişiye anket uygulaması yapılmış olup, sonuç olarak, internetten alışveriş yapanların büyük bir kısmının gelir düzeyi ve eğitim seviyesi yüksek olan kişiler olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca, çalışmanın sonucuna göre internetten satın almayı engelleyen nedenler arasında, ürünlerin teslimatının geç yapıldığı sonucuna varılmıştır.

2013 yılında Baş ve Şahin'in yapmış olduğu çalışmada, yabancı marka isimlerinin satın alma davranışları üzerindeki etkisi, Türkiye'de yaşayan 426 internet kullanıcısı üzerinde uygulanan anket çalışmasına göre belirlenmiş olup çalışamaya göre, marka isminin yabancı olması tüketicide fiyat ve kalite algısını etkilemektedir. Araştırmaya göre marka isminin yabancı olması satın alma davranışını olumlu yönde etkilemektedir.

2013 yılında Mürütsoy'un yapmış olduğu çalışmada, internet tüketicisinin satın alma davranışları incelenmiştir. Niğde Üniversitesi'nde görev yapan 294 idari ve akademik personele yapılan anket uygulamasının sonuçlarına göre, tüketicilerin en çok alışveriş yaptığı ürünler olarak elektronik eşya, giyim eşyaları ve cd, dvd, kitap, dergi olarak bulunmuştur. Ayrıca, tüketicilerin alışveriş yaparken çevrelerinden etkilendiği görülmüştür. Aynı zamanda tüketicilerin interneti tercih etme nedenleri arasında zamandan tasarruf etme ile ürün seçeneğinin fazla olması sonucuna ulaşılmıştır.

2014 yılında İşler ve arkadaşlarının Isparta ilinde yaşayanların online satın alma davranışları üzerindeki etkilerinin araştırıldığı çalışmada, Isparta Halk Eğitim Merkezi'nde

kurs alan 172 öğrenciye anket uygulanmış ve çalışmaya göre, bekar olanların online alışverişe yönelik daha olumlu tutuma sahip oldukları, deneyim sahibi olanların online alışverişe daha pozitif tutum sergiledikleri sonuçlarına ulaşılmıştır. Ayrıca, çalışmadan elde edilen sonuçlara göre, yaşın, eğitim durumunun, mesleklerin, medeni durumun ve kişisel bilgisayara sahip olmanın, katılımcıların online satın alma davranışlarındaki tutumlarında farklılık yarattığını göstermiştir.

2015 yılında Yılmaz ve Türk'ün yapmış olduğu çalışmada, internet üzerinden yapılan alışverişi etkileyen faktörler incelenmiş, internet kullanan 680 kişiden elde edilen verilere göre, güvenin niyet üzerindeki etkisi istatistiksel olarak anlamlıdır ve güven, niyeti 0,13'lük bir katsayı ile etkiler sonucuna ulaşılmıştır.

2016 yılında Gültaş ve Yıldırım'ın yapmış olduğu çalışmada, internet alışverişinde tüketici davranışları incelenmiştir. Çalışmada, Malatya'da bir kamu kuruluşunda çalışan 402 kişiye anket uygulanmış ve çalışma sonucuna göre, katılımcıların mesleki statüsü ne olursa olsun büyük bir bölümünün güven duymadığı için internetten alışveriş yapmadıklarına ulaşılmıştır. Ayrıca, bireyleri alışverişe iten nedenler incelendiğinde; internet mağazalarında ürün seçeneğinin çok olması kadınlarda erkeklere göre daha etkili olduğuna da çalışma sonucunda ulaşılmıştır.

2017 yılında Düger ve Kahraman'ın yapmış olduğu çalışmada, online alışverişte hizmet kalitesi ve müşterilerin tekrar satın alma isteği üzerindeki etkisi araştırılmış olup, Kütahya'da yaşayan müşterilere yönelik anket çalışması yapılmıştır. Çalışma sonucuna göre, e-hizmet kalitesinin e-algılanan değere, e-müşteri memnuniyetine ve tekrar satın alma niyetine olumlu etkisinin olduğu, e-algılanan değerin e-müşteri memnuniyetine ve tekrar satın alma niyetine olumlu etkisinin olduğu, e-müşteri memnuniyetinin de tekrar satın alma niyetine olumlu etkisinin olduğuna ulaşılmıştır.

3. VERİ SETİ VE İSTATİSTİKSEL METODOLOJİ

Örneklemde yer alacak gözlem sayıları tabakalandırılmış örnekleme metodu ile Gökçeada nüfusu ve yaş grupları göz önünde bulundurularak hesaplanmıştır.

Tablo 1. Araştırmada kullanılan örneklemin yaş gruplarına göre dağılımı

Yerleşim Birimi	Yaş Grupları	Bölüm	Öğrenci Sayıları
Gökçeada	18-25		64
	26-35		133
	36-45		109
	>45		53
Örneklem			359
Yaş Belirtmeyen			2
TOPLAM ÖRNEKLEM			361

Kaynak: Araştırma sonucunda elde edilen veri seti ile derlenmiştir.

Tablo-1'de verilen örneklem rakamları, Gökçeada sakinleri üzerinde tüketicilerin online satın alma davranışlarını etkileyen faktörleri araştırmak amacı ile Gökçeada nüfusu üzerinden aşağıdaki formülasyon ile hesaplanmıştır.

$Ö.b. = Z^2 * (p) * (1-p)c^2$

Ö.b= Örneklem Büyüklüğü

Z= Z değeri (örnek 1.96 , %95 Güven aralığında)

P= Olasılık değeri

C= Güven aralığı (örnek., .05 = ±5).

Örneklem dağılımının Gökçeada popülasyonunun online alışveriş tercihlerini ve davranışlarını etkin bir biçimde temsil etmesi amacı ile örneklem sayıları nüfus ve yaş gruplarına göre tabakalandırılmıştır.

Verilerin istatistiksel analizinde SPSS istatistik yazılım paket programı kullanılmıştır. SPSS firması 2009'da IBM firması tarafından satın alındığından şu an kullanılan versiyonu IBM SPSS olarak isimlendirilmektedir.

Tüketicilerin online alışveriş yapma ve yapmama tercihlerinin nedenlerinin değerlendirildiği 13. ve 14. sorulara verilen cevapların ortalamalarının birbirinden farklı olup olmadığı tek örneklem t-testi ile araştırılmıştır. Buna göre;

Tablo 2. Tek örneklem t- testi için betimleyici istatistikler

	N	Mean		Std. Deviation
	Statistic	Statistic	Std. Error	Statistic
S13	212	3.25	.148	2.155
S14	210	3.37	.171	2.483

Kaynak: Araştırma sonucunda elde edilen veri seti ile derlenmiştir.

Tablo 2'de online alışveriş yapma veya yapmama tercihi ile ilgili 13. ve 14. sorulara verilen yanıtlar üzerinden tek örneklem t-testi öncesi betimleyici istatistikler verilmiştir.Soru numaraları ile aşağıda sırası ile verilen sorular ile toplanan data üzerinden oluşturulmuştur.

13 Online alışveriş yapma nedenleriniz nelerdir?

14 Online alışveriş yapmama nedenleriniz nelerdir?

Sorulara verilen cevaplar ortalamalar üzerinden test edilmiştir Burada istatistiksel olarak anlamlı bir biçimde ortalamaların birbirinden farklı olup olmadığı araştırılmıştır.

Tablo 3. Tekörneklem t- testi sonuçları

	Test Value = 0					
	T	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
					Lower	Upper
S13	21.986	211	.000	3.255	2.96	3.55
S14	19.647	209	.000	3.367	3.03	3.70

Kaynak: Araştırma sonucunda elde edilen veri seti ile derlenmiştir.

Tablo 3'te online alışveriş yapma veya yapmama tercihi nedenleri için tek örneklem t-testi sonuçları verilmiştir. Tüm değişkenler için test istatistiği 0.05'ten küçük olarak bulunmuştur. Ho Hipotezi red edilir. t-testi sonucunda 0.05 anlamlılık düzeyinde ortalamalar birbirinden farklı bulunmuştur.

Likert ölçeği

Aşağıdaki soruların ölçümü için araştırmada 5'li Likert ölçeği kullanılmıştır.

15 Kredi kartı harici farklı ödeme seçeneklerinin olması alışveriş yapma isteğimi artırır.

16 Ürünün güvenli bir kargo şirketiyle gelmesi alışveriş isteğimi artırır.

17 Web sitesinin güvenilirliği alışveriş yapma isteğimi artırır.

18 Satın almak istediğim ürünlerin teslim tarihinin belli olması alışveriş yapma isteğimi artırır.

19 Satış sonrası iade yapabilecek olmam alışveriş yapma isteğimi artırır.

20 Ürünlerde ani yapılan indirim uygulaması alışveriş yapma isteğimi artırır.

21 Fiyatı düşen ürünlerin web sitesinin giriş sayfasında yer alması ihtiyacım olmasa da ürünle ilgilenmeme sebep olur.

22 İndirim zamanlarında mesajla veya mail yoluyla bilgilendirme yapılması alışveriş yapma isteğimi artırır.

23 Kredi kartına taksit imkânlarının olması alışveriş yapma isteğimi artırır.

24 Kapıda ödeme imkânlarının olması alışveriş yapma isteğimi artırır.

25 Ürünlerle ilgili yorumların olması alışveriş isteğimi artırır

26 Gökçeada'da alışveriş imkanlarının kısıtlı olması online alışveriş yapma isteğimi artırır.

27 Satış sonrası destek alabilecek olmam alışveriş yapma isteğimi artırır.

28 İndirimli ürünlerin web sitesinin giriş sayfasında olması ilgi alanıma girmese bile ürünle ilgilenmeme neden olur.

Likert ölçeği için parametrik veya Parametrik olmayan yöntemlerin kullanılması konusu tartışmalı bir konudur. Ancak, Winter ve Dodou (2010) 5'li liker ölçeğinden elde edilen verilerin analizinde t-testi ve Mann Whitney Willcoxon testini karşılaştırmış ve her iki testte de tip bir hata yapma ihtimalinin %3'ün altında olduğu, her iki yaklaşımda da testin gücünün birbirine yakın seviyelerde olduğunu saptamışlardır. Bu nedenle bunlardan herhangi birini seçmenin yanlış olmayacağı kanaatine varmışlardır. Araştırmamızda uygulama avantajları nedeni ile t-testi tercih edilmiştir.

Tablo 4. Likert ölçeği sorularına verilen cevapların ortalama, standart sapma ve standart ortalama hata değerleri

One Sample Statistics				
	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error of Mean
S15	385	3.55	2.998	.153
S16	384	3.63	1.083	.055
S17	385	3.67	1.067	.054
S18	382	3.55	1.104	.056
S19	384	3.69	1.122	.057
S20	384	3.52	1.122	.057
S21	385	3.29	1.132	.058
S22	382	3.23	1.149	.059
S23	383	3.43	1.852	.095
S24	382	3.43	1.131	.058
S25	382	3.54	1.868	.096
S26	385	3.82	1.216	.062
S27	384	3.48	1.079	.055
S28	385	3.23	1.112	.057

Kaynak: Araştırma sonucunda elde edilen veri seti ile derlenmiştir.

Tablo 4'te Likert ölçeği ile dizayn edilmiş sorulara verilen cevaplar için Mean (Ortalama), Std. Deviation (Standart Sapma), Standart Ortalama hata (Std. Error Mean) değerleri görülmektedir.

Tüketicilerin verdikleri yanıtlara göre hesaplanan ortalama değerler aşağıdaki ölçeklendirmeye göre değerlendirilecektir. Tüketicinin genel görüşüne dair yorum yapmak üzere 1'den 5'e kadar aşağıdaki tablodaki gibi ölçeklendirilmiştir.

Tablo 5. Araştırmada kullanılan likert ölçeği

Likert Ölçeği	**Görüş**
1	Hiç Katılmıyorum
2	Katılmıyorum
3	Ne katılıyorum ne katılmyıorum
4	Katılıyorum
5	TamamenKatılıyorum

Tüketicilerin verdikleri yanıtlara göre hesaplanan ortalama değerler aşağıdaki ölçeklendirmeye göre değerlendirilecektir. Tüketicinin genel görüşüne dair yorum yapmak üzere 1'den 5'e kadar tablo 6'daki gibi ölçeklendirilmiştir.

Tablo 6. Likert ölçeği kullanılan 14 soru için t-testi sonuçları

	Test Value = 0					
					95% Confidence Interval of the Difference	
	T	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Lower	Upper
S15	23.239	384	.000	3.551	3.25	3.85
S16	65.732	383	.000	3.633	3.52	3.74
S17	67.497	384	.000	3.670	3.56	3.78
S18	62.938	381	.000	3.555	3.44	3.67
S19	64.521	383	.000	3.693	3.58	3.81
S20	61.561	383	.000	3.523	3.41	3.64
S21	57.101	384	.000	3.294	3.18	3.41
S22	54.880	381	.000	3.225	3.11	3.34
S23	36.233	382	.000	3.428	3.24	3.61
S24	59.212	381	.000	3.427	3.31	3.54
S25	37.068	381	.000	3.542	3.35	3.73
S26	61.684	384	.000	3.823	3.70	3.95
S27	63.147	383	.000	3.477	3.37	3.58
S28	57.039	384	.000	3.231	3.12	3.34

Kaynak: Araştırma sonucunda elde edilen veri seti ile derlenmiştir.

Likert ölçeği ile dizayn edilmiş ondört soru için toplanan veriler için test istatistiği 0.05 'ten küçük olarak bulunmuştur. Ho Hipotezi red edilir t-testi sonucunda 0.05 anlamlılık düzeyinde ortalamalar birbirinden istatistiksel olarak anlamlı bir biçimde farklı bulunmuştur.

4. AMPRİK BULGULAR

Tablo 7. Online Tüketicilerin İnternete Bağlanma Durumları

Genel Amaçlı internet bağlantısı	Yüzde (%)
Düzenli olarak veya en az ayda 1 kez internete bağlanıyorum.	95
İnternete bağlanmıyorum.	5

Kaynak: Araştırma sonucunda elde edilen veri seti ile derlenmiştir.

Gökçeada'da genel amaçlı internet kullanımının ölçülmesine yönelik sorulan "İnternete ne sıklıkta bağlanırsınız?" sorusu verilen cevaplar üzerinden Gökçeada nüfusunun %5'i internete bağlanmazken, çeşitli amaçlar ile genel amaçlı internet kullanımı %95 olarak ölçülmüştür.

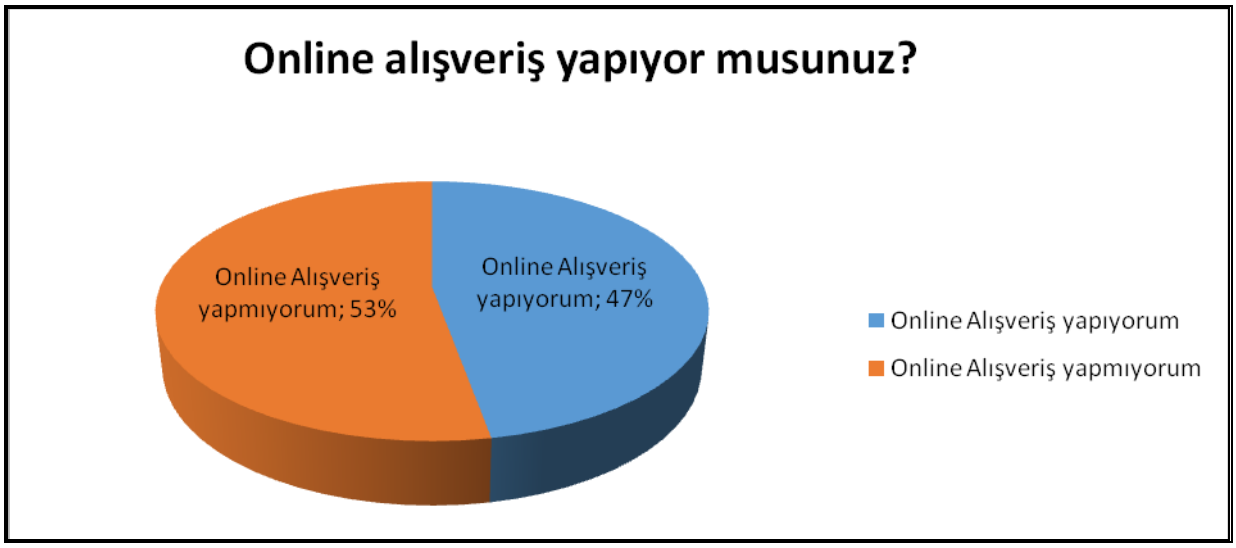
Tablo 8. İnternet kullanım amacınız nedir? sorusuna verilen cevapların yüzde dağılımı

İnternet kullanım amacınız nedir	Yüzde %
Alışveriş yapmak	16
Araştırma yapmak	15
Sosyal ağlara bağlanmak	28
Online haber, gazette ve dergiokuma	28
Diğer	14

Kaynak: Araştırma sonucunda elde edilen veri seti ile derlenmiştir.

İnterneti aktif olarak kullanan %95 nüfusun %28'i öncelikli amaç olarak sosyal ağlara bağlanmak ve online haber, gazete ve dergi okuma amacını önplanda tutuyor. Bunun yanında%16'lık kısım ise öncelikli olarak alışveriş yapmak amacı ile internete bağlandığını beyan ediyor.

Grafik 1. Gökçeada'da internet üzerinden alışveriş etmeyi tercih eden ve etmeyenlerin oranı

Kaynak: Araştırma sonucunda elde edilen veri seti ile derlenmiştir.

İnterneti aktif olarak kullanan% 95 nüfusun yüzde %53'ü alışveriş yapmazken %47'lik nüfus aktif olarak internet üzerinden kredi ve diğer ödeme yöntemleri ile alışveriş yapmaktadır.

Tablo 9. Gökçeada'da Internet üzerinden alışveriş etmeyi tercih eden ve etmeyenlerin oranı

Online alışveriş yapıyormusunuz?	**Yüzde (%)**
Evet, Online Alışveriş yapıyorum.	47
Hayır, Online Alışveriş yapmıyorum.	53

Kaynak: Araştırma sonucunda elde edilen veri seti ile derlenmiştir.

Gökçeada sakinlerinin %47'si online tüketim alışkanlıkları olduğunu internet üzerinden çeşitli mal ve hizmet aldıklarını belirtmektedirler. Bunun yanında nüfusun %53'ü ileride inceleyeceğimiz çeşitli sebepler ile tüketim alışkanlıklarını internet üzerinden alışveriş yapmadan devam ettirmektedirler.

İnternet üzerinden alışveriş tercihine etki eden sebepleri araştırmak için ilgili sorulardan derlenen bilgi aşağıdaki çapraz tablolar ile analiz edilmiştir. Buna göre internet üzerinden alışveriş yapma nedenleri;

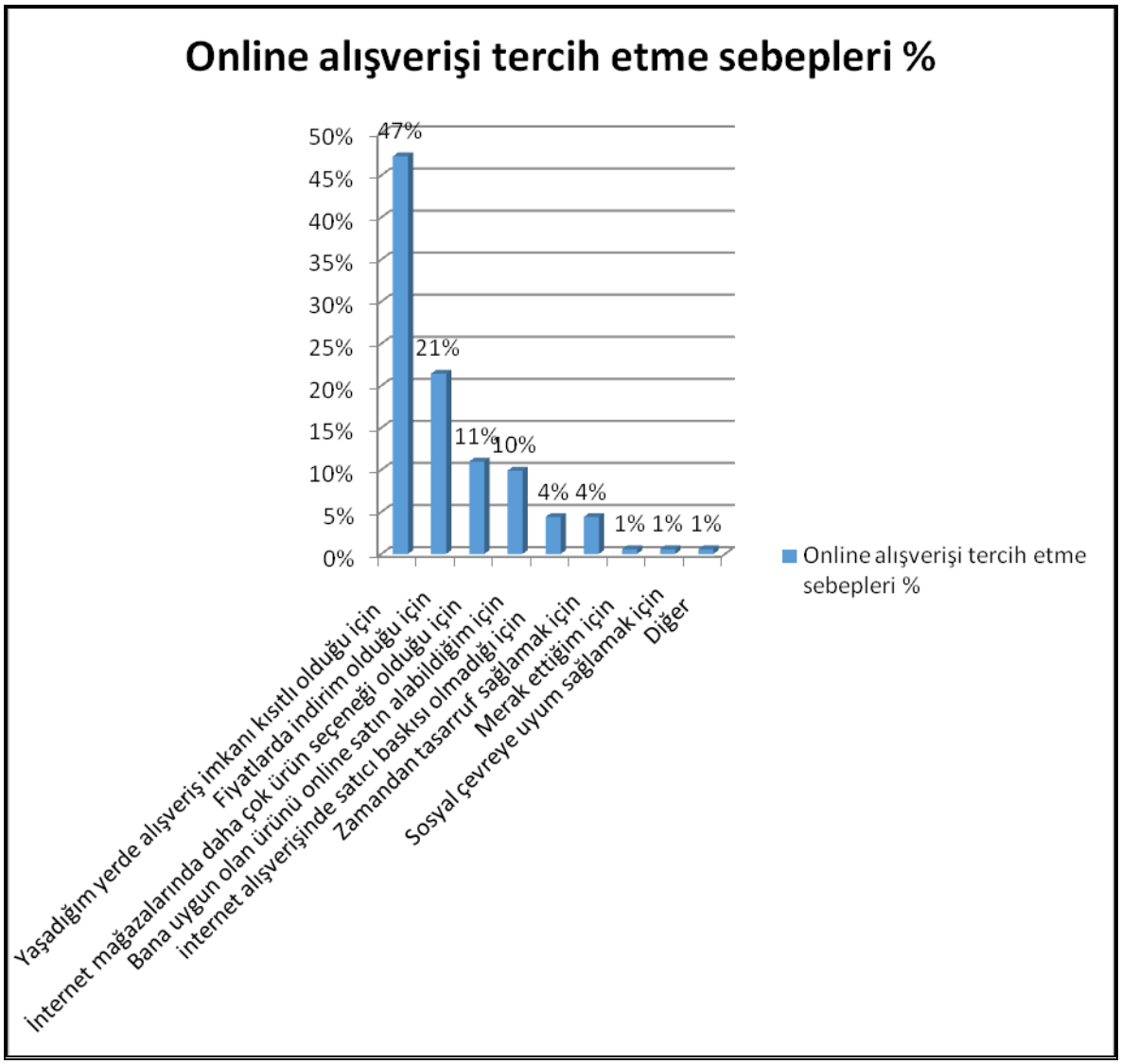
Tablo 10. Gökçeada'da Internet üzerinden alışverişi tercih nedenleri yüzde dağılımı

Online alışverişi tercih etme sebepleri	**Yüzde Dağılım (%)**
Yaşadığım yerde alışveriş imkanı kısıtlı olduğu için	47
Fiyatlarda indirim olduğu için	21
İnternet mağazalarında daha çok ürün seçeneği olduğu için	11
Bana uygun olan ürünü online satın alabildiğim için	10
İnternet alışverişinde satıcı baskısı olmadığı için	4
Zamandan tasarruf sağlamak için	4
Merak ettiğim için	1
Sosyal çevreye uyum sağlamak için	1
Diğer	1

Kaynak: Araştırma sonucunda elde edilen veri seti ile derlenmiştir.

Gökçeada'nın konumu, karaya uzaklığı göz önünde bulundurulduğunda haklı olarak ankete katılanlar tarafından coğrafi kısıtlamalar en belirgin ve sebep olarak ortaya çıkmaktadır. Gökçeada'da alışveriş seçeneklerinin sınırlı olması internet üzerinden alışverişe yönlendiren birinci sebep olarak listelenmiştir. Ürün fiyatlarındaki avantajlar ve ürün yelpazesinin geniş ve çok alternatif içermesi internet üzerinden alışveriş edenleri cezbetmektedir. İnternet alışverişinde satıcı baskısı olmadan alışveriş etmek ve zamandan tasarruf sağlamak da bu sebepleri yüzde dağılımda takip etmektedir.

Grafik 2. Gökçeada'da internet üzerinden alışverişi tercih etme nedenleri

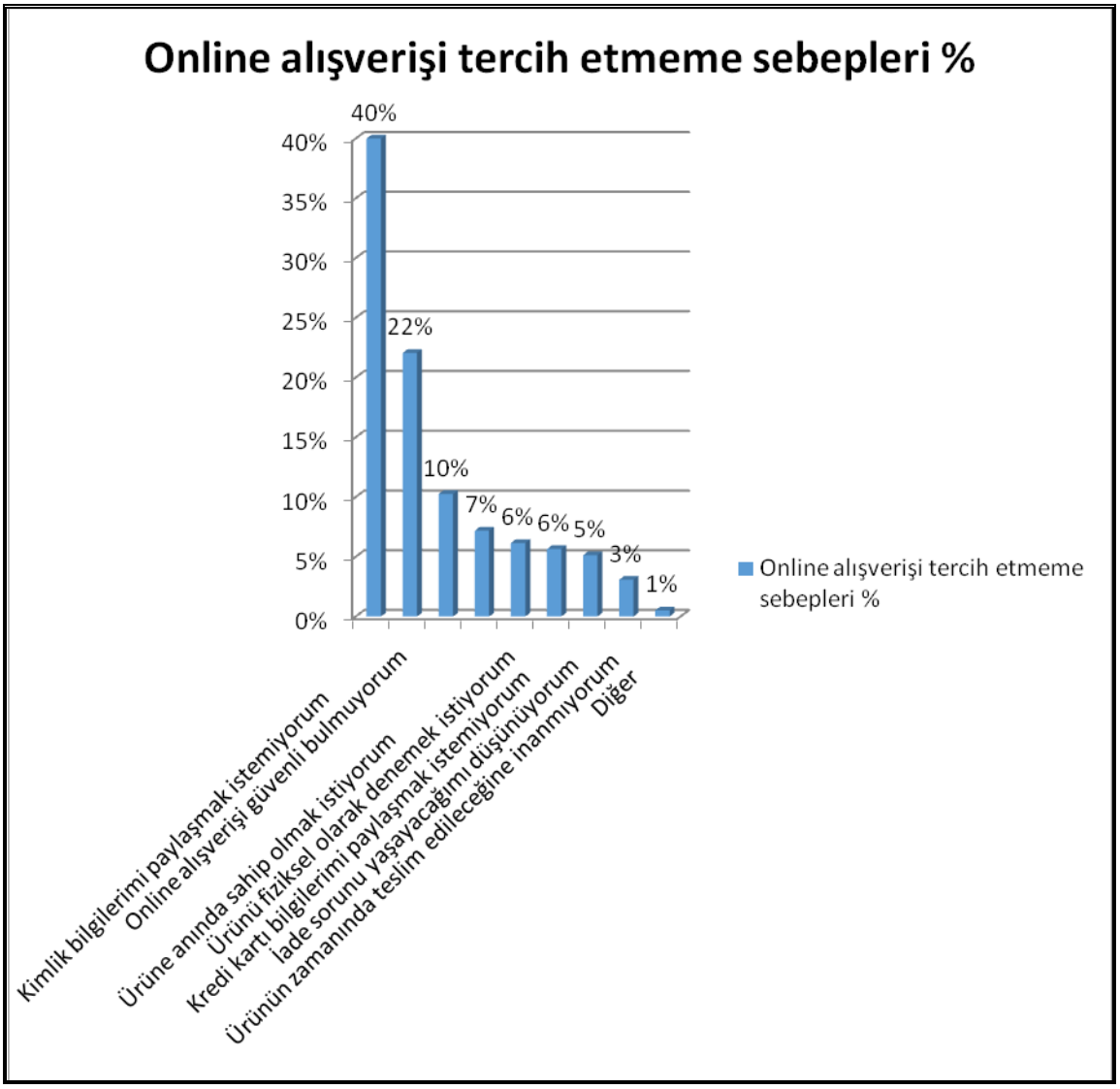

Kaynak: Araştırma sonucunda elde edilen veri seti ile derlenmiştir.

Alışveriş imkanlarının kısıtlı olması araştırmaya katılan Gökçeadalıların ilk aklına gelen geçerli neden olarak araştırmaya katılan ve internet kullananlar arasında %47 ile birinci sıradadır. Bunu fiyat indirimleri sebebi ile yapılan online alışverişler %21 ile takip etmektedir. %11'lik kısım ise birincil sebep olarak internet mağazalarındaki ürün çeşitliliğini göstermiştir.

Teknolojik gelişmeler ile tekstil ve ayakkabı gibi üzerimizde deneyerek almaya alıştığımız ürünler için bile artık daha başarılı bir şekilde teslim edilebiliyor. Bunun yanında satıştan iade prosedürlerinin gelişmesi ile birlikte %10 kendine uygun ürünü internet üzerinden temin edebilmesi sebebi ile online alışverişi tercih ettiğini belirtiyor.

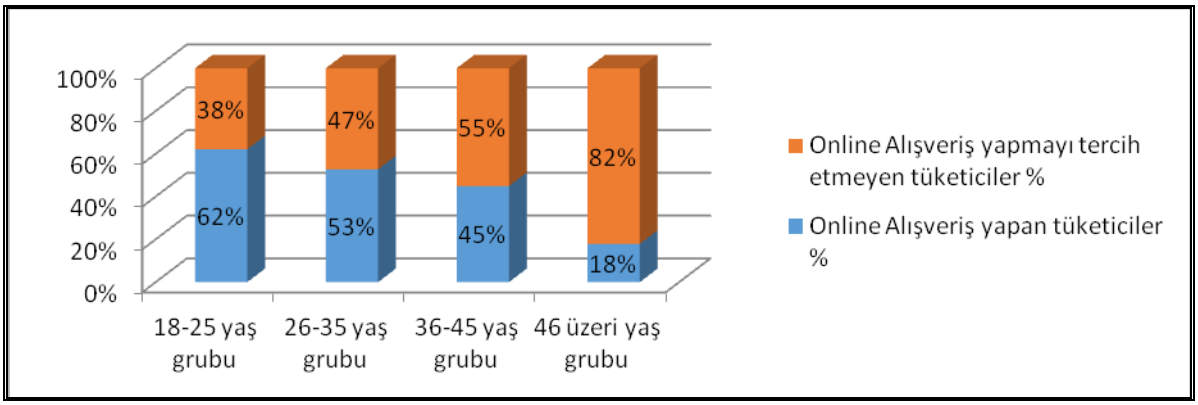
Grafik 3. Online alışveriş yapmama sebepleri yüzde dağılımı

Kaynak: Araştırma sonucunda elde edilen veri seti ile derlenmiştir.

Grafik 3'te online alışveriş yapmama sebepleri yüzde dağılımı içerisinde en büyük payı alan sırasıyla kimlik bilgilerini paylaşmak istemeyen, online alışverişi güvenli bulmayan bir grup oluşturuyor. Bunu takip eden geçerli neden ise; online alışveriş yapmayı bilmediğini beyan edenler olmuştur. Bu şekli ile arızi değil de mecburi bir tercih olarak %10'luk bir kısmı etkiliyor olabilir. Ürünü fiziksel olarak denemek, ürüne anında sahip olmak gibi alışılmış alışveriş normlarının online ticarette farklı şekillerde tezahür etmesi de internet üzerinden alışveriş etmeme sebepleri arasında yerini alıyor. Bunun yanında kredi kartı bilgilerini paylaşmak istemeyenler güvenlik açısından çekinceleri ile internet üzerinden alışverişi tercih etmemekteler. İade sorunu yaşayacağımı düşünenler ve ürünün zamanında teslim edileceğine inanmayanlar da tercih etmeyenler arasında sırası ile yerlerini alıyorlar.

Grafik4. Gökçeada'da internet üzerinden alışveriş yapma alışkanlıkları ile yaş grupları çapraz tablo ile değerlendirme sonuçları

Kaynak: Araştırma sonucunda elde edilen veri seti ile derlenmiştir.

Yaş gruplarına göre internet üzerinden alışveriş yapan ve yapmayanlar çapraz tablo ile değerlendirildiğinde 18-25 yaş grubunda bulunan Gökçeada sakinlerinin %62'sinin online alışveriş yaparken %38'inin yapmadığını görüyoruz. 26-35 yaş grubu 36-45 yaş grubunun benzer bir oranda internet üzerinden alışveriş yaptığını görmekle birlikte ilerleyen yaşlarda internet üzerinden alışverişin daha az olduğu ve nihayetinde 46 yaş ve üzeri grupta %18'e kadar düştüğünü görüyoruz.

Tablo 11. Gelir gruplarına göre online alışveriş yüzde dağılımı

GelirGrupları	OnlineAlışverişyapıyorum(%)	OnlineAlışverişyapmıyorum (%)
0-500 TL	58	42
501-1000 TL	48	52
1001-1500 TL	26	74
1501-2500 TL	43	58
2501 TL veüzeri	70	30

Kaynak: Araştırma sonucunda elde edilen veri seti ile derlenmiştir.

Gelir gruplarına göre değerlendirildiğinde online alışveriş etmeyi tercih eden en büyük grubun yüksek gelir grubuna dahil olan %70'lik bir kısım olduğu görülmektedir. Yani yüksek gelir grubunun %70'i online alışveriş yapmaktadır. Bunu düşük gelir grubu % 58 ile takip etmektedir. Düşük gelir grubunun %58'i online alışverişi tercih etmektedir. Orta gelir grubunun ise online alışverişi daha az tercih ettiği ortadadır. Orta gelir grubuna mensup kitlenin %74'ü online alışveriş etmediğini beyan etmiştir.

Tablo 12. Online alışveriş yapanların görüşlerinin likert ölçeğine göre yüzde dağılımları

Soru	LikertÖlçeği	YüzdeDağılımı (%)
21 Ürünlerde ani yapılan indirim uygulaması alışveriş yapma isteğimi artırır.	Hiç Katılmıyorum	4
	Katılmıyorum	18
	Ne katılıyorum ne katılmıyorum	23
	Katılıyorum	35
	Tamamen katılıyorum	20
22 Fiyatı düşen ürünlerin web sitesinin giriş sayfasında yer alması ihtiyacım olmasa da ürünle ilgilenmeme sebep olur.	Hiç Katılmıyorum	8
	Katılmıyorum	15
	Ne katılıyorum ne katılmıyorum	24
	Katılıyorum	35
	Tamamen katılıyorum	17
23 İndirim zamanlarında mesajla veya mail yoluyla bilgilendirme yapılması alışveriş yapma isteğimi artırır.	Hiç Katılmıyorum	8
	Katılmıyorum	13
	Ne katılıyorum ne katılmıyorum	20
	Katılıyorum	39
	Tamamen katılıyorum	21
24 Kredi kartına taksit imkânlarının olması alışveriş yapma isteğimi artırır.	HiçKatılmıyorum	5
	Katılmıyorum	15
	Ne katılıyorum ne katılmıyorum	18
	Katılıyorum	40
	Tamamen katılıyorum	22
25 Kapıda ödeme imkânlarının olması alışveriş yapma isteğimi artırır.	HiçKatılmıyorum	6
	Katılmıyorum	6
	Ne katılıyorum ne katılmıyorum	19
	Katılıyorum	43
	Tamamen katılıyorum	25
26 Ürünlerle ilgili yorumların olması alışveriş isteğimi artırır	HiçKatılmıyorum	2
	Katılmıyorum	6
	Ne katılıyorum ne katılmıyorum	4
	Katılıyorum	33
	Tamamen katılıyorum	54
27 Gökçeada'da alışveriş imkanlarının kısıtlı olması online alışveriş yapma isteğimi artırır.	HiçKatılmıyorum	2
	Katılmıyorum	9
	Ne katılıyorum ne katılmıyorum	20
	Katılıyorum	43
	Tamamen katılıyorum	25
28 Satış sonrası destek alabilecek olmam alışveriş yapma isteğimi artırır.	HiçKatılmıyorum	7
	Katılmıyorum	15
	Ne katılıyorum ne katılmıyorum	32
	Katılıyorum	33
	Tamamen katılıyorum	14

Kaynak: Araştırma sonucunda elde edilen veri seti ile derlenmiştir.

Tablo 12'de verilen ve soru 15'ten 28'e kadar olan kısımda online tüketicilere sunulan yargı cümlelerine katılıp katılmadıklarını ve bunu derecelendirmeleri istenmiştir.

"Ürünlerle ilgili yorumların olması alışveriş isteğimi artırır" görüşüne tüketiciler % 54 ile yüksek bir oranda tamamen katıldıklarını belirtmişlerdir.

"Gökçeada'da alışveriş imkanlarının kısıtlı olması online alışveriş yapma isteğimi artırır." görüşüne %43 ile katılmaktadırlar.

"Kredi kartına taksit imkânlarının olması alışveriş yapma isteğimi artırır." görüşüne tüketiciler % 40 katılmaktadırlar.

Listesi verilen 5'li Likert ölçeği ile ölçülmüş tüm sorulara verilen cevaplar üzerinden hesaplanan ortalama değer 3.50'dir. Bu araştırmaya katılanların genel olarak 16'dan 29'uncu soruya kadar olan kısımda ifade edilen görüşlere katıldıklarına işaret etmektedir.

5. SONUÇ

Gökçeada'nın konumu, karaya uzaklığı göz önünde bulundurulduğunda haklı olarak ankete katılanlar tarafından coğrafi kısıtlamalar en belirgin sebep olarak ortaya çıkmaktadır. Gökçeada'da alışveriş seçeneklerinin sınırlı olması internet üzerinden alışverişe yönlendiren birinci sebep olarak listelenmiştir. İnterneti aktif olarak kullanan %95 nüfusun %53'ü alışveriş yapmazken %47'lik nüfus aktif olarak internet üzerinden kredi ve diğer ödeme yöntemleri ile alışveriş yapmaktadır.

Tüketicilerin onlıne alışveriş yapmasının ilk nedeni olarak Gökçeada'da alışverişim kanının kısıtlı olmasından dolayı tüketicilerin onlıne alışverişe yönelmesidir. Online alışveriş yapmama sebeplerine bakıldığında ise yüzde dağılımı içerisinde en büyük payı alan sırasıyla kimlik bilgilerini paylaşmak istemeyen, online alışverişi güvenli bulmayan bir grup oluşturmaktadır. Gelir gruplarına göre değerlendirildiğinde yüksek gelir grubunun %70'inin online alışveriş yaptığı gözlemlenmiştir. Yaş gruplarına göre değerlendirildiğinde ise 18-25 yaş grubunda bulunan Gökçeada sakinlerinin %62'sinin online alışveriş yaparken %38'inin yapmadığını görmekteyiz.

Sonuç olarak, fiyatı düşenürünlerin web sitesinin giriş sayfasında yeralması, kredi kartına taksitimkânlarının olması, kapıda ödeme imkânlarının olması, ürünlerde ani yapılan indirim uygulaması, ürünlerle ilgili yorumların olması Gökçeada'daki tüketicilerin onlıne alışveriş yapma isteklerini artırmaktadır.

KAYNAKÇA

BAŞ, M., ŞAHİN, Ş., (2013), "Yabancı Marka İsimlerinin İnternet Tüketicisinin Satın Alma Davranışları Üzerine Etkisi: Teknolojik Ürünler Üzerine Bir Araştırma'', İnternet Uygulamaları ve Yönetim Dergisi (IUYD), 4(2), 21-47.

COP, R., OYAN, D., (2010), "Küçük Yerleşim Yerlerindeki Tüketicilerin İnternetten Satın Alma Davranışları Üzerine Bir Uygulama'', Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi, 3(1), 98–115.

DÜGER, Y., KAHRAMAN, H., (2017), "Online Alışverişte Hizmet Kalitesinin ve Algılanan Değerin Müşteri Memnuniyeti ile Tekrar Satın Alma Niyeti Üzerindeki Etkisi'', Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 10(54), 819-826.

GÜLTAŞ, P., YILDIRIM, Y., (2016), "İnternetten Alışverişte Tüketici Davranışını Etkileyen Demografik Faktörler'', Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 6(10), 32-50.

İŞLER, D., YARANGÜMELİOĞLU, D., GÜMÜLÜ, E., (2014), "Online Tüketici Satın Alma Davranışlarını Etkileyen Faktörlere Yönelik Bir Durum Değerlendirmesi: Isparta İlinde Bir Uygulama'', Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi, 6(3), 77-94.

JOOST C. F. de Winter and Dimitra Dodou,(2010), Five-Point Likert Items: t test versus Mann-Whitney-Wilcoxon, Department of BioMechanical Engineering, Delft University of Technology – 2-5-6 Volume 15, Number 11.

MÜRÜTSOY, M., (2013), "İnternet Tüketicisinin Satın Alma Davranışlarının İncelenmesi Üzerine Bir Araştırma'', Niğde Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, 1-144.

TUTAR, A., (2011), "İnternet Alışverişi Tüketici Davranışını Belirleyen Etmenler: Planlı Davranış Teorisi (Tpb) İle Ampirik Bir Test'', Doğuş Üniversitesi Dergisi, 12(1), 128-143.

YAYAR, R., SADAKLIOĞLU, H., (2012), "Kamu Çalışanlarının İnternetten Ürün Alma Davranışları Üzerine Bir Araştırma'', Business and Economics Reserch Journal, 3(3), 145-147.

YILMAZ, C., TÜMTÜRK, A., (2015), "İnternet Üzerinden Alışveriş Niyetini Etkileyen Faktörlerin Genişletilmiş Teknoloji Kabul Modeli Kullanarak İncelenmesi Ve Bir Model Önerisi'', Celal Bayar Üniversitesi Yönetim ve Ekonomi Dergisi, 22(2), 1-30.

http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=24862 (Erişim Tarihi: 20.02.2018).

KRİPTO PARANIN VERGİLENDİRİLMESİ FİKRİNİN MALİ YÖNDEN DEĞERLENDİRİLMESİ

Arş. Gör. Hamdi Furkan GÜNAY

Gümüşhane Üniversitesi, İİBF, Maliye Bölümü,
Gümüşhane/TÜRKİYE,
E-mail: hamdifurkangunay@gmail.com

Prof. Dr. Veli KARGI

Mersin Üniversitesi, İİBF, Maliye Bölümü,
Mersin/TÜRKİYE,
E-mail: velikargi@mersin.edu.tr

ÖZET

Kripto para küresel düzeyde sürekli artan popülaritesiyle; kullanıcısına devlet gözetiminin kısıtlı ve işlem maliyetinin düşük olması gibi avantajlar sağlarken, devletler ve vergi idareleri açısından ise endişeye neden olabilmektedir. Söz konusu endişenin temelinde kripto paraların ülke mevzuatlarındaki yasal kategorilere kolayca yerleştirilemediği gerçeği yatmaktadır. Bu noktadan hareketle bu çalışma; kripto para olgusunun vergilendirilmesi fikrini farklı ülke uygulamaları ışığında, Türk Vergi Sistemi perspektifinden değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Çalışmanın bulguları; kripto paranın sahip olduğu ekonomik boyutuyla önemli bir vergi geliri potansiyeli taşıdığını göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: *Kripto Para, Bitcoin, Sanal Para, Vergi Hukuku.*

ASSESTMENT OFTAXATION OF CRYPTOCURRENCY IN TERMS OF FISCAL PERSPECTIVE

ABSTRACT

Cryptocurrency is constantly increasing in popularity at global level. While it provides advantages such as limited government oversight and low transaction cost for the users, it can cause concern for the state and tax administrations. On the basis of this concern is the fact that cryptocurrency can not easily be placed in the legal categories of the country's legislation. From this point on this study; aims to evaluate the idea of taxation of cryptocurrency from the perspective of Turkish Tax System in the light of different country practices. Findings of work; the economic dimension of the crypto money is that it has a significant tax revenue potential. The results of the study show that cryptocurrency carries a significant tax revenue potential due to the economic size it has.

Keywords: *Cryptocurrency, Bitcoin, Virtual Money, Tax Law.*

1. GİRİŞ

Özellikle bilgisayar teknolojisinde yaşanan gelişmelerle birlikte gündemi belirleyen kavramlardan bir tanesi de kripto para olmuştur. Öyle ki, 2008'den bu yana önemli bir popülerlik kazanan kripto paranın günümüzde bin beş yüzden fazla çeşidi bulunmaktadır.

Kripto para kısaca; yapısında özgün şifrelemenin kullanıldığı para birimleri olarak ifade edilmektedir. Yani kripto paralar; fiziksel olarak var olmaksızın, para özelliklerine sahip dijital nitelikte bir veriyi temsil etmektedir. Söz konusu para birimleri, herhangi bir devlet veya otorite tarafından kontrol edilmesi oldukça zor olan bir nitelik taşımaktadır. Bitcoin başta olmak üzere kripto para birimleriyle sunulmaya başlanan gizliliğe dayalı finansal özgürlük anlayışının yanı sıra transfer ücretlerinin yok denecek kadar az oluşunda tüm dünyanın ilgisini çekmiştir.

Günümüzde kripto para ticari işlemler başta olmak üzere; ödeme, tahsilat veya yatırım aracı olarak her geçen gün daha fazla kullanılır hale gelmektedir. Öte yandan; kripto paranın herhangi bir merkezinin olmayışı ve kontrol edilemeyişinin doğurduğu sakıncalara rağmen dünya üzerindeki devletlerin pek çoğu Bitcoin gibi kripto paraların kullanımını yasaklamamıştır. Bu nedenle devletler ve merkez bankası gibi kurumlar kripto paraya karşı çekimser kalmaktadır. Kripto paraya ilişkin yaşanan endişelerin diğer bir odak noktası ise vergilendirilmesine ilişkindir. Her ne kadar dünyada yaygın olarak kullanım alanı kazansalar da, nasıl vergilendirileceklerine dair henüz uluslararası düzeyde ortak bir karara varılamamıştır. Türkiye'de de kripto paranın hukuki statüsünün henüz tam anlamıyla belirlenmediği ve bu nedenle de ülke vergi mevzuatına kolayca uyarlanmasının pek olası olmadığı görünmektedir.

Kripto paranın vergilendirilmesini mali yönden değerlendirilmeyi amaçlayan bu çalışma üç kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısımda; kripto para kavramı ve özelliklerinin yanı sıra sahip olduğu avantaj ve dezavantajlar genel hatlarıyla açıklanacaktır. İkinci kısımda; kripto paranın dünyadaki ekonomik boyutuna ilişkin sayısal veriler sunulacaktır. Son kısımda ise; kripto paranın vergilendirilmesine yönelik yaklaşımlara ve ülke uygulamalarına kısaca değinildikten sonra, farklı niteliksel yaklaşımlar çerçevesinde Türkiye'de kripto paranın vergilendirilmesi fikri değerlendirilecektir.

2. KRİPTO PARA KAVRAMI VE GENEL ÖZELLİKLERİ

2.1. Kripto Para

Kripto para; güvenliğin sağlanması için kriptografi (şifreleme bilimi) kullanan dijital veya sanal bir para birimidir. Bu paralar sanal cüzdanlara şifreler kullanılarak yerleştirilmekte ve aynı şekilde şifreler aracılığıyla kullanıldığı için de bu adı almaktadır. Kripto paranın tanımlayıcı ve en temel özelliği herhangi bir merkezi otoriteye bağlı olmaksızın, devlet müdahalesine ve manipülasyonlara kapalı olan organik yapısıdır (Bunjako vd., 2017: 32).

Kripto paranın doğuşuna temel teşkil eden sistem ise blok zinciri (blockchain) teknolojisidir. Bu teknoloji paranın dijitalleşmesiyle beraber hayatımıza daha da fazla girmeye başlamıştır. Bu teknoloji kısaca; içerisindeki kayıtların birbirine kriptografik elementlerle bağlı olduğu sürekli büyüyen dağıtık bir veritabanıdır (Dilek, 2018: 10). Dolayısıyla blok zinciri; Bitcoin gibi kripto para işlemlerinin kayıtlarını tutan ve işlemlerin yer aldığı bloklar birbirine eklendikçe büyüyen kurumsal ve sosyal nitelikli bir teknolojidir. Blok zincirin yönetimi ise; birbiriyle ilişki içinde olan düğümler ağı (ilgili ağa, işlemleri doğrulayan bir müşteri üzerinden bağlanan bilgisayar) tarafından gerçekleştirilmektedir ve böylece güvenilir üçüncü bir kişiye ihtiyaç duyulmamaktadır (Yıldız, 2018: 46).

Kripto para birimleri herhangi bir devletin, merkez bankasının ya da finansal kuruluşun kontrolünde bulunmamaktadır. Dolayısıyla bu para birimlerinin üretim sürecinde herhangi bir devlet tarafından uygulanan para veya maliye politikaları geçerli olmamaktadır (Gültekin, 2017: 97). Kripto paralar genellikle geleneksel para birimlerinden farklı olarak, sistemin kuruluş aşamasında belirlenen miktarlarda üretilmektedir. Geleneksel para birimlerinde ise; merkez bankaları gerekli gördüğü durumlarda piyasaya para ihraç

edebilmektedirler. Ancak, kripto parada bu durum söz konusu değildir (Çarkacıoğlu, 2016: 9). Bu yönüyle kripto paranın; para basma gücüne sahip otoritelere duyulan güven yerine matematiksel kurallarla dizayn edilen algoritmalara duyulan güvene dayandığı söylenebilir (Dilek, 2018: 10).

Kripto paranın bin beş yüzden fazla farklı türü bulunmaktadır. Bunların bazıları; Bitcoin. Ethereum, Ripple, Litecoin, Dash, Monero, Neo, Nem'dir. Bunların içinde en çok bilineni Bitcoin 2008 yılında Satoshi Nakamoto isimli kişi veya grup tarafından; "Bitcoin: A Peer-to-Peer Electronic Cash System" isimli makaleyle duyurulmuştur. Açık kaynak kodlu Bitcoin yazılımının 2009 yılında kullanıcılarla paylaşılmasıyla Bitcoin üretimi ve kullanımı yaygınlaşmaya başlamıştır (Atik vd., 2015: 249). Sınırlı sayıda (21 milyon) üretilen Bitcoin'in 21 Mart 2018 itibarıyla 16.930.987 tanesi çözümlenmiştir (Blockchain, 2018).

2.2. Kripto Paranın Genel Özellikleri

Kripto para; yukarıda değinildiği üzere Dolar, Euro veya altın gibi fiziksel bir karşılığı bulunmayan ve herhangi otorite veya merkeze bağlı olmaksızın, şifreleme bilimini kullanarak kendi kontrolünü ve güvenliğini sağlayan sanal nitelikte bir para birimidir. Bu ifadeden hareketle kripto paranın sahip olduğu karakteristik özellikleri aşağıdaki şekilde açıklamak doğru olacaktır.

Herhangi bir otorite ya da merkeze bağlı olmaması; kripto paranın karakteristik özelliklerinin başında gelmektedir. Kripto paranın üretilmesi, transferi ve bilgilerin doğrulanması gibi işlemler merkezi bir yönetici, kurum olmaksızın eşten eşe (P2P) teknolojisiyle sağlanmaktadır. Buna karşılık geleneksel para sistemlerinde merkez bankası emisyon başta olmak üzere para politikasının birinci belirleyicisi konumundadır (Forbes, 2013).

Kripto para dijital niteliktedir. Kripto para gelişmiş bilgisayar algoritmalarıyla şifreleme kullanılarak, yüksek işlemci performansıyla üretilen sanal nitelikte bir parayı ifade etmektedir (Sönmez, 2014: 8). Dolayısıyla kripto para fiziksel karşılığı olan bir para değil, sanal bir paradır. Söz konusu paralar, sanal cüzdan işlevi gören programlar aracılığıyla alınıp, satılmaktadır. Söz konusu cüzdanlar Bitcoin gibi kripto paraların üzerinde işlem yapılmasını sağlayan programlardır (Çarkacıoğlu, 2016: 11).

Kripto para fiyatları genel itibarıyla değişken olma eğilimindedir. Kripto paralar geleneksel para birimlerinin aksine değerini bir devlet veya kurumdan değil, kullanıcıların onu bir değiş-tokuş aracı olarak görmelerinden kaynaklanmaktadır. Herhangi bir merkez tarafından kontrol edilmeyişi, yeni sayılması ve kullanımının belli düzeyde teknoloji bilgisi gerektirmesi nedeniyle yaygın olmayışı ve spekülasyonlara açık oluşu kripto parada yaşanan fiyat dalgalanmalarını onun bir özelliği haline getirmiştir (Blockfortune, 2017).

Kullanımın anonim nitelik göstermesi, kripto para kullanımının bir diğer genel özelliği konumundadır. Pek çok kripto para birimlerinin dizaynında kullanılan blok zinciri teknolojisi, kullanıcıların kimliğinin korunmasına olanak sağlamaktadır. Kullanıcı kimlikleri veya kullanıcıyı tanımlayabilecek bir ayrıntı blok zinciri teknolojisine yazılmaksızın işlemler gerçekleştirilmektedir (Hameed ve Farooq, 2016: 426). Bu sayede kullanıcılar işlemlerini gizlilik ve güven içinde yürütebilmektedirler.

Kripto para birimlerinin pek çoğunda ortak olan diğer karakteristik özellikler aşağıdaki şekilde sıralanabilir (Blackfortune, 2017; Eğilmez, 2017; Sönmez, 2014: 8);

- ✓ Sınırlı kullanım ve kabul edilme alanının bulunması,
- ✓ Herhangi bir kamusal ve özel kuruluş tarafından sigortalanma imkânın oldukça sınırlı düzeyde oluşu,

- ✓ Şifreleme bilimiyle üretilen çok karışık ve gelişmiş bir ürün niteliği göstermesi,
- ✓ Madencilik yoluyla üretilme imkânı olması,
- ✓ Blok zinciri teknolojisi gereği, yapılan işlemlerin değiştirilmesi veya geri alınmasının oldukça zor olmasıdır.

2.3. Kripto Para Kullanımının Doğurduğu Avantaj ve Dezavantajlar

Bu bilgilerden sonra kripto para kullanımının getirdiği avantaj ve dezavantajlara değinmek yerinde olacaktır. Kripto para teknolojisinin avantajlarını şu şekilde sıralamak mümkündür;

- ✓ Herhangi bir devlete, merkeze veya kurumu bağlı olmaması nedeniyle aracıya ihtiyaç duymaması ve bunun sonucu olarak işlem maliyetlerinin alternatiflerine göre düşük olması (Kumar ve Smith, 2017: 32),
- ✓ Kişisel bilgilerin saklı ve mahremiyet esaslı olmasının yanı sıra sistemi kullanan tüm üyelerde blok zincirler şeklinde olması nedeniyle herhangi bir değişiklik veya saldırının yapılamaması, sahtekârlık yapılma ihtimalinin oldukça düşük olması (Kaya, 2018: 3),
- ✓ Bitcoin örneğinde olduğu gibi, kripto paraların arzının önceden belirlenmiş olması nedeniyle enflasyon gibi risklerle karşılaşmaması (Dumitrescu, 2017: 6),
- ✓ Devlet müdahalesi olmadığı gibi kripto para kullanıcıları beyan, vergi gibi yaptırımlardan uzak olabilmektedirler. Bu durum devletler için dezavantaj olmakla beraber, kullanıcının kimliğinin ve elde edilen gelirin tespiti zor olabilmektedir. Ayrıca; DNS ayarları, IP değiştirme gibi teknolojilerle sanal anlamda yer değiştirmek oldukça kolay ve hızlıdır (Kaplanhan, 2018: 112).

Öte yandan kripto para kullanımının doğurduğu dezavantajları ve yapılan eleştirileri aşağıdaki şekilde maddeleştirmek mümkündür;

- ✓ Kripto paranın kırılganlığı yüksektir. Herhangi bir hukuki zemininin olmaması, devlet veya borsa kurumlarınca korunmaması onu risklere karşı açık bırakmaktadır. Bu da, kripto paranın alış ve satışı esnasında ani fiyat artış ve düşüşlerine açık olduğunu düşündürmektedir. Örneğin Bitcoin; 2013 yılında eylül ve aralık aylarında 20 kat değer artışı yakalamış ancak sonraki üç ayda değerinin % 60'ını kaybetmiştir (EPRS, 2014: 5).
- ✓ Güvenlik tehditleri kripto para kullanımında endişe duyulmasına neden olan gerekçelerden bir diğeridir. İletişim sistemlerine dışarıdan bir saldırı, müdahale veya teknolojinin yeni sayılması nedeniyle öngörülemeyen açıkların olması ekonomik kayıplara yol açabilecektir. Ancak şifreleme gibi konularda yaşanan gelişmeler sayesinde sistemin giderek daha da güvenilir hale geldiğini söylemek mümkündür (Yüksel, 2015: 194).
- ✓ Kripto paranın devlet ve kuruluş gözetimi veya kontrolünde olmaması onun yasadışı faaliyetlerde kullanımına imkân sağlamaktadır. Örneğin Bitcoin transferlerinde alıcı ve gönderen bilgilerinin gizli tutulabilmesi onu, kara para aklama, terör örgütlerini finanse etme, uyuşturucu ve silah kaçakçılığı gibi işlemlerde kullanılmasına zemin hazırlamaktadır (Kaya, 2018: 12).
- ✓ Her ne kadar Bitcoin gibi kripto para kullanımında enflasyonist etki bulunmasa da, arz düzeyinin önceden belirlenmiş olması deflasyonist etki barındırabilecektir (Çakracıoğlu, 2016: 14). Kripto para kullanıcıları katlanarak artarken, aynı

düzeyde kripto para arzının meydana gelmemesi, söz konusu para ile fiyatlandırılmış malların fiyatlarının düşmesine neden olacaktır. Ancak kripto parayı henüz çok fazla kişinin kullanmıyor olması ve kullanan yerlerin alternatif para birimlerini de kabul ediyor olması bu eleştirilerin gerçekçi olmadığını düşündürmektedir (Yüksel, 2015: 203).

- ✓ Ayrıca bunlara, yasal güvencesi olmaması nedeniyle kullanımının yeterince yaygınlaşmamış olması, blok zincirine yönelik teknolojinin herkes tarafından bilinmemesi, blok zinciri teknolojisinin önemli düzeyde elektrik tüketimi meydana getirmesi ve bilginin depolanmasına ilişkin gelecekte yaşanması muhtemel sorunlar eklenebilir (Kaplanhan, 2018: 112).

3. KRİPTO PARAYA İLİŞKİN SAYISAL VERİLER

Çalışmanın bu kısmında; seçilmiş göstergelerle kripto paranın dünya ekonomisi içindeki boyutlarına değinilecektir. Mart 2018 itibarıyla piyasada, 1582 farklı kripto para bulunmaktadır. Söz konusu kripto paraların 24.03.2018 tarihi itibarıyla toplam piyasa değeri 340.073.517.322 dolardır (Coinmarketcap, 2018a). Bu doğrultuda aşağıdaki tabloda; piyasada en çok paya sahip 10 kripto paraya ilişkin sayısal bilgiler verilmiştir. Tablo 1'de2018'in ilk üç ayında Bitcoin'in en yüksek piyasa payına sahip kripto para olduğu görülmektedir. Bitcoin'den sonra sırasıyla, Ethereum, Ripple ve Bitcoin Cash en yüksek piyasa değerine sahip kripto paralardır.

Tablo 1. Piyasa Değeri Açısından En Güçlü 10 Kripto Para Birimi (24.03.18)

KriptoParalar	*Sembol*	*ToplamPiyasa Değeri (bin Dolar)*	*GüncelDeğeri (Dolar)*	*1 GünlükOrtalama Hacmi/Değeri (bin Dolar)*	*KriptoParalar İçindeYüzdesi*
Bitcoin	BTC	150.978.833	8.914,3	6.155.460	**44,3**
Ethereum	ETH	52.936.465	538,06	1.405.900	**15,5**
Ripple	XRP	25.696.948	0,657	457.723	**7,5**
Bitcoin Cash	BCH	17.203.349	1.009	270.049	**5,0**
Litecoin	LTC	9.241.794	165,72	310.080	**2,7**
Eos	EOS	5.275.291	7,05	604.730	**1,5**
Cardano	ADA	4.869.051	0,187	148.240	**1,4**
Stellar	XLM	4.442.118	0,239	50.475	**1,3**
Neo	NEO	4.418.186	67,97	124.703	**1,2**
IOTA	MIOTA	3.810.652	1,37	29.999	**1,1**

Kaynak. Coinmarketcap (2018a), Cryptocurrency Market Capitalizations, https://goo.gl/pvEmLg, (24.03.18).

Öte yandan aşağıdaki Tablo 2'de ise; 2013'ten bu yana kripto paranın yıl sonlarındaki toplam piyasa değerlerine yer verilmiştir. Tablo 2'den görüldüğü üzere; 2013 yılı sonunda 10 milyar civarında olan kripto paraların piyasa değeri, 2017 yılında büyük bir artışla 573 milyar dolara yaklaşmış ve 2018'in ilk çeyreğinin sonuna doğru 340 milyar dolar olmuştur. Tablo 2, kripto paranın piyasa değerinde yıllar itibarıyla önemli dalgalanmalar olduğunu ve kripto paranın yapısı itibarıyla kırılgan nitelik gösterebileceğini ispatlamaktadır.

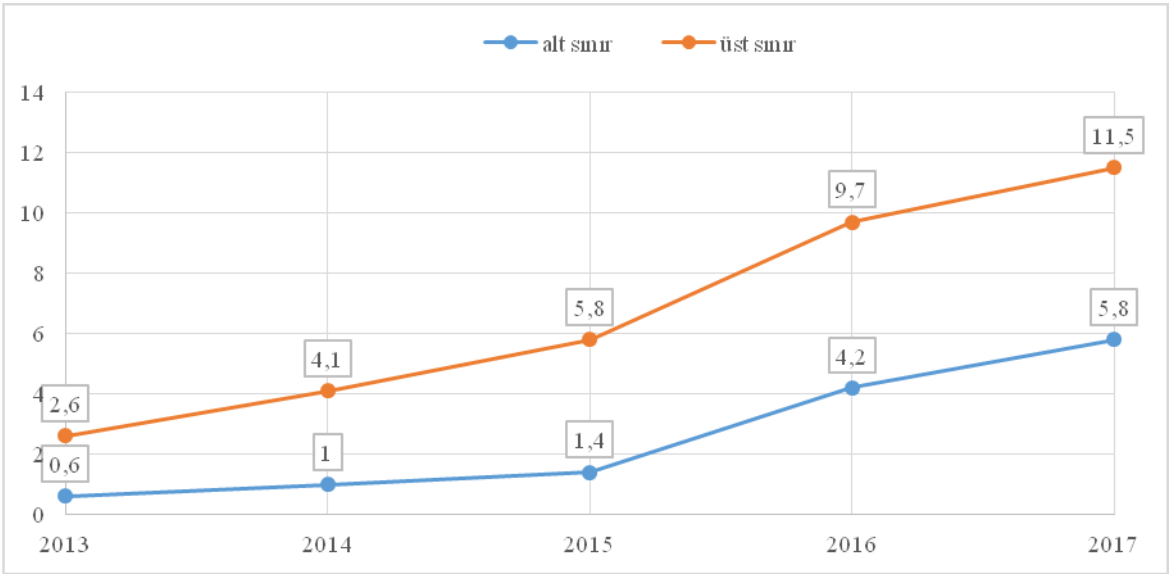
Tablo 2. Yıllar İtibarıyla Kripto Paraların Toplam Piyasa Değeri

Yıllar	*Piyasa Değeri (bin Dolar)*	*Yıllar*	*Piyasa Değeri (bin Dolar)*
2013	10.059.549	2016	16.106.710
2014	5.513.974	2017	572.873.181
2015	6.840.297	2018	340.073.517*

Kaynak: Coinmarketcap (2018b), "Historical Snapshots", https://goo.gl/wnS3yN, (24.03.18).
*: 24.03.18 tarihi itibarıyla

Bir diğer gösterge ise; kripto para kullanıcılarına ilişkindir. Kullanıcıların sayısını net olarak belirlemek, bireylerin aynı sağlayıcıda birden farklı cüzdanla işlem yapabilmesi, ayrıca aynı bireyin çok sayıda kripto para cüzdanına sahip olabilmesi gibi nedenlerle zorlaşmaktadır. Ancak, 2017 yılında toplam kripto para cüzdanına sahip kullanıcı sayısı; 2,9 milyon ila 5,8 milyon arasında olduğu tahmin edilmektedir. Buna ek olarak, 1876'dan fazla kişi kripto para endüstrisinde tam zamanlı olarak çalışmaktadır. Toplam cüzdan sayısının ise 2013-2016 yılları arasında dört kat arttığı tahmin edilmektedir. 2017 yılında; kripto paranın %81'i Kuzey Amerika ve Avrupa merkezli olarak temin edilirken, kullanıcıların sadece %61'i söz konusu bölgelerdendir (Hileman ve Rauchs, 2017: 52).

Grafik 1. Aktif Kripto Para Cüzdanı Sayısı (2013-2017, milyon kişi)

Kaynak: Hileman ve Rauchs (2017), "Global Cryptocurrency Benchmarking Study", https://goo.gl/eSgQ66, (25.03.18).

Bu bilgilere göre; kripto paralar arasında piyasa değeri, kullanıcı sayısı ve en çok kabul görme vb. açılardan, adından en çok söz ettiren kripto para Bitcoin olmuştur. 2008 yılında doğmuş ve 2011 yılının ortalarına kadar maksimum 1 dolardan işlem görmüştür. Dalgalanmalar olmakla birlikte, 2012 yılında ise 13 dolara, 2013 yılında 1120 dolara kadar ulaşmıştır. 2016 yılına kadar 1000 doların altında seyreden Bitcoin, 2017 yılıyla birlikte ciddi bir artış trendi yakalamış ve yılın sonuna doğru 20000 dolara yaklaşmıştır (Blockchain, 2018). Bitcoin gösterdiği bu başarıyla yatırımcıların dikkatini çekmesinin yanı sıra, devletlerin de gidişatı yakından izlemesine neden olmuştur.

Grafik 2. Bitcoin'in Değer Grafiği (2009-2018, dolar)

Kaynak. Blockchain (2018), "Market Price (USD)", https://goo.gl/Q2eCdK, (25.03.18).

Bilindiği üzere Bitcoin herhangi bir merkeze bağlı olmamakta, dolayısıyla işlem için herhangi bir açılış-kapanış saati de bulunmamaktadır. Ancak, para birimleri kullanılarak Bitcoin alım-satımı yapılmasına imkân sağlayan çeşitli platformlar bulunmaktadır[1]. Tablo 3'te ise; bir günlük süre zarfında (26.03.2018), Bitcoin alım-satımında en çok kullanılan 10 para birimine yer verilmiştir. Tablo 3 incelendiğinde; Bitcoin alım-satımında en çok kullanılan ilk üç paranın sırasıyla; Japon Yeni, ABD Doları ve Kore Wonu olduğu görülmektedir. Japon Yeni ve ABD Dolarının toplam işlem hacmi incelendiğinde; çok önemli bir paya sahip olduğu, Türk Lirasının ise 9.sırada yer aldığı görülmektedir. Dikkat çeken bir husus ise; Çin'in tüm ülkede kripto para ticaretini yasaklamış olması nedeniyle tabloda yer almamasıdır. Kore'nin ise; kripto para alım satımında oluşan kâra %24,2 oranında bir vergi getirmesi ticaret hacmini daraltan faktörlerden olduğu düşünülmektedir (Businessinsider, 2018).

Tablo 3. Bitcoin İşlemlerinde En Çok Kullanılan Para Birimleri (1 Günlük)

Para Birimi	***Toplam İşlem Hacmi (%)***	***Bitcoin Hacmi***
Japon Yeni	**63.66**	231.165,83
ABD Doları	**22,96**	83.216,40
Kore Wonu	**6,79**	24.648,40
Euro	**4,14**	15.018,79
Pound	**0,47**	1.708,64
Rusya Rublesi	**0,40**	1.447,30
Polonya Zlotisi	**0,19**	703,85
Brezilya Reali	**0,19**	697,47
Türk Lirası	**0,16**	594,78
Avustralya Doları	**0,14**	511,90

Kaynak: Coinhills (2018), "Most traded National Currencies for Bitcoin", https://goo.gl/bnZEFu, (26.03.18).

Tüm dünyaya paralel olarak Türkiye'de de kripto paraya olan talep her geçen gün artmaktadır. Bunun sonucu olarak, Türk kripto para borsaları da çeşitlenmekle beraber, piyasada işlem hacmi yüksek çok sayıda borsa henüz bulunmamaktadır. Aşağıdaki tabloda

[1] Daha fazla bilgi için bkz; https://coinmarketcap.com/exchanges/volume/24-hour/

işlem hacmi en yüksek beş Türk kripto para borsasında bazı kripto paralara yönelik yapılan 24 saatlik işlem hacimleri bilgisi verilmiştir. Bunlar içinde Paribu, işlem hacmi açısından en yüksek değere sahip Türk kripto para borsasıdır ancak henüz Bitcoin dışında farklı bir kripto para alım-satımı yapılmamaktadır. Aktif olarak işlem yapılması bakımından sırasıyla, Vebitcoin 45, Ovis 16, Koineks 8, BTCTurk 3 ve Paribu 1 farklı kripto para barındırmaktadır (Coinmarketcap, 2018c).

Tablo 4. Yerli Kripto Para Borsalarında 24 Saatlik İşlem Hacimleri (Dolar)

Borsa	Bitcoin	Ethereum	Ripple	Bitcoin Cash	Litecoin	EOS	Toplam Hacim
Paribu	7.538.170	-	-	-	-	-	**7.538.170**
Ovis	1.261.310	402.167	65.722	1.077.440	253.092	789.917	**6.498.822**
BTCTurk	3.318.610	1.011.900	1.014.990	-	-	-	**5.345.500**
Vebitcoin	809.962	301.472	1.686.260	388.004	217.356	12.999	**5.121.599**
Koineks	295.752	114.454	483.466	-	113.896	-	**1.773.753**

Kaynak: Coinmarketcap (2018c), "24 Hour Volume Rankings (Exchange)", https://goo.gl/FCaVgR, (26.03.18).

4.KRİPTO PARANIN VERGİLENDİRİLMESİ FİKRİ

4.1. Genel Olarak

Son yıllarda uluslararası boyutta kripto paraların yasal statü ve geleceği tartışılmaktadır. Bu bağlamda ülkelerin kripto paraya olan yaklaşımı farklılıklar içermektedir. Örneğin Amerika Bitcoin'i emtia olarak değerlendirmekteyken, Almanya ise özel bir para birimi olarak tanımlamıştır. Avrupa ülkeleri de kripto parayı yakından takip ederek yaptığı düzenlemelerle, kripto paraların yasal olmayan alanlarda kullanılmasının önüne geçmeye çalışmaktadır. Ancak, kripto paraya sıcak bakmayan ülkeler de bulunmaktadır. Çin Bitcoin ticaretini yasaklayan ülkeler arasında arasındadır. Rusya kimi zaman serbestleştirmekte kimi zamansa kısıtlamalar uygulayan bir ülke konumundadır. (Nuhoğlu, 2018). Dolayısıyla kripto paraya ilişkin uluslararası boyutta ortak bir yaklaşım bulunmamaktadır. Bu durumun sonucu olarak kripto paraya yönelik vergilendirme hususunda da, ortak bir yaklaşım söz konusu değildir. Ayrıca kripto paranın merkezinin olmaması, gizliliğin yüksek ölçüde ve gelirin tespitinin zor oluşu vergilendirilmesi önündeki büyük engellerdendir.

Bitcoin başta olmak üzere kripto paranın vergilendirilmesi esas itibarıyla, onun nasıl tanımlanacağına bağlıdır. Ancak, ülkelerin çoğu kripto paraya ilişkin yasal bir düzenleme yapmış değildir. Bazı ülkeler yasaklamış, bazı ülkeler ise kripto paraları düzenleme yoluna giderek; emtia, para, menkul kıymet veya benzeri olmayan bir şey gibi farklı şekillerde nitelemişlerdir. Bu noktada kripto paraya yönelik yaklaşımları tartışmak yerinde olacaktır.

Kripto paranın; para olarak tanımlanabilmesi için paranın sahip olduğu birtakım işlevleri yerine getirmesi beklenmektedir. Bu işlevler genel itibarıyla; değişim aracı oluşu, tasarruf ve yatırım aracı oluşu ve değer ölçüsü olma gibi işlevlerdir (Ammaous, 2016: 2). Bunun yanı sıra ekonomi politikası aracı olmasına dairek işlevleri de bulunmaktadır (Durmuş, 2016: 30). Paranın geleneksel işlevleri yönünden bakıldığında kripto paraların yatırım ve tasarruf aracı olarak kullanıldığını söylemek mümkündür; ancak ani iniş-çıkışlar göstermesi, geniş topluluklar ve birçok kurum tarafından kabullenilmemesi gibi nedenlerle şuan için değişim aracı ve değer ölçüsü olma gibi işlevlerini sınırlı düzeyde yerine getirdiği söylenebilir. Diğer yandan; kripto paraların herhangi bir devlet veya merkeze bağlı olmayışı hatta bunu yıkma arzusu ekonomi politikası aracı olarak kullanılmasının önünde engeldir.

Dolayısıyla, kripto parayı mevcut şartlarda para olarak nitelemek zor olmaktadır ancak gelecekte daha geniş kitlelerce kabul gören, istikrarlı bir para birimi olma olasılığı yüksektir.

Öte yandan; kripto paranın bir menkul kıymet olduğunu düşünenler, Bitcoin gibi kripto paraların finansal varlık olduğunu ileri sürmektedirler. Dolayısıyla da, kripto paranın alım-satım işlemleri genel olarak gelir vergisinin konusuna girecektir. Alım-satım işlemi sonucu elde edilen gelir değer artış kazancı, kripto para borsalarının elde ettikleri komisyonlar ticari kazançlarını ifade edecektir. Diğer yandan, kripto paranın menkul kıymet olarak tanımlanması halinde KDV'den muaf olacak ve sadece gelir vergisinin konusuna girecektir. Gelirin hangi ülkeden elde edildiği, kripto paranın alım-satım işlemlerine aracılık eden borsaların hangi ülkede kurulu olduğu, vergileme işlemlerinde uluslararası sınırların çizilmesi konuları karşılaşılabilecek zorluklar arasındadır (Yıldız, 2018: 48).

Bir diğer görüşe göre ise; kripto para emtia olarak nitelendirilmektedir. Bu görüşe göre kripto para; ticarete konu olan tüm mallar gibi emtia niteliği taşımaktadır. Öte yandan; kripto paranın emtia olarak kabul edilmesi halinde madencilerin nasıl vergilendirileceği bir başka tartışma konusudur. Kripto para madenciliğinin sermayeden ziyade ihtisasa dayalı olduğunu düşünen yazarlar olduğu gibi, işlemin yüksek donanıma sahip cihazlar gerektirdiği için emek ve sermayenin etkisinin daha fazla olduğunu dolayısıyla ticari kazanç olması gerektiğini düşünen yazarlar da vardır (Türkyılmaz, 2018: 4).

Kripto paranın vergilendirilmesi noktasında ülkelerin kripto paraya nasıl yaklaştıkları önem arz etmektedir. Bu bağlamda kimi ülkeler kripto parayı para birimi, kimi ülkeler menkul kıymet ve kimi ülkeler ise emtia olarak yaklaşarak vergileme konusunu değerlendirmektedir. Çeşitli ülke yaklaşımlarına göz atmak gerekirse (Bozdoğanoğlu, 2014:7; Kahraman, 2017; Kriptoparahaber, 2017);

İsviçre'de, 5 Aralık 2013'te 45 meclis üyesinin katılımıyla toplanan parlamento, Bitcoin'in ülkenin finans sektörüne yönelik taşıdığı fırsatların değerlendirilmesine yönelik adımlar atılması gerektiğini vurgulamıştır. Kripto paranın kara para karşıtı yasalara ve KDV'ye tabi menkul kıymet olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Avustralya Vergi İdaresi'ne göre ise; Bitcoin para ya da döviz değil, değer artış kazancı elde edilebilecek bir varlıktır. Ancak; Bitcoin kişisel amaçlı olarak kullanılan mal ve hizmet ödeme aracı olarak kullanıldığında veya işlemin değeri 10.000 Avustralya Doları'ndan düşük olması durumunda vergiden muaftır.

ABD ise kripto parayı vergilendirme açısından emtia olarak tanımlayan ülkelerden biridir. Kripto para alım-satımından elde edilen kazançlar sermaye kazancı olarak değerlendirilmektedir. Ayrıca; işverenlerin Bitcoin ile çalıştırdıkları işçilere veya hizmet aldıkları serbest meslek erbabına yaptıkları ödemeler bu kişilerin geliri sayılarak, gelir vergisine tabi tutulmaktadır. Kripto para alım-satımı sonucu elde edilen bir noktada banka hesabına yansımakta ve gelirin vergilendirilmesi için beyan edilmesi gerekmektedir. Ayrıca ABD'de para hareketlerinin ve gelir kaynağının vergi idaresi tarafından sorgulandığı bir yapının oluşu, kripto paranın verimli şekilde vergilendirilmesinde de etkili olmaktadır.

Kanada da; kripto paraya mal ve hizmetler için uygulanan statü uygulanmaktadır. Kanada yasalarına göre Bitcoin, altın, gümüş veya doğalgaz gibi emtia niteliği taşıyan bir varlık konumundadır. Buna göre, kripto para ya ticari kazanç ya da değer artış kazancı olarak değerlendirilerek vergilendirilmektedir.

Japonya kripto parayı emtia olarak değerlendiren bir diğer ülkedir. Ayrıca; ülkede kripto para; ödeme yaparken kullanılabilen ve dijital olarak aktarılabilen varlık benzeri değerler olarak tanımlanarak, gelir ve sermaye kazançları vergisine tabi tutulmaktadır.

Öte yandan, Almanya ise kripto parayı yasal bir ödeme aracı olarak kabul etmeksizin, yabancı ülke paralarıyla aynı statüde kabul tanımlamaktadır. Buna göre; kripto parayı para birimi olarak kabul ederek; bir yıldan daha az süre içinde elden çıkarma işlemi dışında vergiye tabi tutmamaktadır. Ayrıca 800 Euro'yu aşmayan değer artış kazancı da vergiden istisnadır. Buna göre; örneğin Bitcoin bir yıldan daha az kısa süre ile elde tutulmuşsa %25 oranında bir gelir vergisine tabi olacaktır.

Çin ise kripto paraya karşı temkinli olan ülkeler arasındadır. Çin; Bitcoin vb. kripto paralar ile gerçekleşen işlemleri sanal para hareketlerini kontrol altına almak adına yasaklamıştır. Çin Halk Bankası, Bitcoin karşılığında ödeme yapılamayacağını, Bitcoin'le ilişkili işlemler üzerinden gerçekleşen alışverişlerin sigortalanmayacağını ifade etmiştir.

Görüldüğü üzere; ülkelerin kripto paraya olan yaklaşımları ve buna bağlı olarak vergilendirme düşünceleri farklılıklar içerebilmektedir. Ancak yine de; kripto paranın vergilendirilmesine ilişkin önemli zorluklar bulunmaktadır. Bunların başında; işlemi gerçekleştiren kişilerin kimliğinin tespitine ilişkindir. Kripto para borsaları işlem öncesinde kullanıcılardan IBAN bilgilerini istemekte ve bu IBAN aracılığıyla alım-satım işlemleri gerçekleştirilmektedir. Kişisel bilgilerin ibrazı, kripto paranın ulusal para cinsine dönüştürülmesi sırasında kısmen mümkün olabilmektedir. Yani; vergi mükellefinin tespit edilmesi ancak kripto paranın ulusal para cinsine çevrilmesi sırasında olabilecektir. Bu ise; vergilendirmenin önünde kısıtlayıcı engellerden biridir (Bozdoğanoğlu, 2014: 8).

Elbette ki; devletlerin kripto parayı vergilendirme fikri; öncelikle kripto paraların devletler için önemli bir gelir kapısı potansiyeli taşımasından ötürüdür. Çalışmanın önceki kısmında bahsedildiği üzere; kripto paranın tüm dünyadaki ekonomik hacmi bu yaklaşımı doğrular niteliktedir. Ancak kripto para işlemine yönelik bir vergilemenin, işlem hacmini azaltması ve işlemleri vergilemenin olmadığı veya az olduğu ülkelere kaydırması da muhtemeldir.

4.2. Türkiye'de Kripto Paranın Vergilendirilmesi

Kripto paranın niteliği ve vergilendirilmesi konusuna ilişkin tartışmalar Türkiye'de de kendini göstermektedir. Türkiye vergi mevzuatı açısından açıklanması zor bir konumda olan kripto paraya ilişkin üzerinde henüz uzlaşılmış bir para, menkul kıymet veya emtia tanımlaması mevcut değildir. Ancak muhtemel yaklaşımlar kapsamında olaya vergileme yönünden bakıldığında; kripto paranın para birimi olarak kabul edilmesi durumunda, Merkez Bankası yetki alanı kapsamında değerlendirilerek herhangi bir vergilemeye tabi tutulmayacağı söylenebilir. Menkul kıymet olarak değerlendirildiğinde ise; KDV'nin konusuna girmemekle beraber, değer artışının 2018 yılı için 12.000 TL'yi aşması durumunda aşan kısım gelir vergisine tabi olacaktır (GİB, 2018a). İşlemin yapıldığı borsaların elde ettiği komisyonlar ise ticari kazançlarını oluşturacaktır. Ancak menkul kıymet tanımlamasının getireceği birtakım problemler bulunmaktadır. Bunların başında ise; işlemin yapıldığı borsaların hangi ülke hukukuna tabi olacağı ve vergilemeye ilişkin uluslararası sınırların çizilmesinin zorluğu gelmektedir.

Bir diğer görüş ise kripto paranın emtia olarak değerlendirilmesi gerektiği yönündedir. Bu durumda; kripto paranın alım-satım işlemi sürekli yapılmıyorsa arızi kazancı teşkil ederek ve 2018 yılında tutarın 27.000 TL'yi aşması durumunda aşan kısmın yıllık gelir vergisi beyannamesi ile beyan edilmesi gerekmektedir (GİB, 2018b). Öte yandan kripto para alım-satım işlemi sürekli olarak yapılıyorsa mükellefin ticari kazancını oluşturarak, ticari kazanç hükümlerine göre gelir vergisine tabi olacaktır. Alım-satıma aracılık edenlerin sağladığı komisyonlar ise; menkul kıymet nitelendirmesinde olduğu gibi ticari kazancı meydana getirecektir. Ayrıca söz konusu alım-satım işlemleri KDV'nin konusuna da girmektedir (Yıldız, 2018: 48).

Türkiye'deki tartışmalar ve kurumların değerlendirmeleri göz önüne alındığında emtia yaklaşımın Türkiye mevzuat ve finansal sistemi açısından kullanılabilir olduğu söylenebilir. Zira; SPK'ya göre bir menkul kıymetin varlığı onun dayalı olduğu gerçek bir varlığın olmasına bağlıdır. Bu yönüyle kripto paranın menkul kıymet yaklaşımının, Türkiye finansal sistemiyle örtüşmediği düşünülebilir. Para birimi yaklaşımı ise merkez bankası uzmanlarına göre; bir merkez bankası tarafından basılmamış olması ve yine fiktif de olsa bir değer karşılığı basılmış olması gerektiği için Bitcoin gibi kripto paralara para birimi denilemeyeceği düşünülmektedir (Haberturk, 2017).

Kripto paranın vergilendirilmesi konusunu emtia yaklaşımı çerçevesinde daha detaylı incelemek gerekirse; öncelikle gelir, kurumlar ve katma değer vergisi kapsamına gireceği görülecektir. Gelir vergisi açısından değerlendirildiğinde; kripto paranın Gelir Vergisi Kanunu'nda sayılan yedi gelir unsurundan hangisine gireceği tartışmalıdır. Kripto paranın alım-satımı sürekli yapılıyorsa ticari kazanç, sürekli yapılmıyorsa arızi kazanç olacağı düşünülebilir. Ancak; Gelir Vergisi Kanunu'nun 80. Maddesinin 1. fıkrasında hangi kazançların arızi kazanç kapsamında değerlendirileceği açıklanmıştır ve kripto paraya ilişkin şuan için herhangi bir hüküm bulunmamaktadır.

Kurumlar vergisinde ise durum nispeten daha kolaydır. Kripto paranın emtia sayılması halinde kurumlar vergisi mükellefleri (sermaye şirketleri, kooperatifler, iktisadi kamu kuruluşları, dernek veya vakıflara ait işletmeler ve iş ortaklıkları) tarafından elde edilmiş kurum kazançları kurumlar vergisine tabi olacaktır (Kaplanhan, 2018:118). Söz konusu durumda karşılaşılacak bir diğer vergi ise katma değer vergisidir. Buna göre; işlemlerin Türkiye'de yapılması şartıyla kripto para tesliminin katma değer vergisine tabi olacağını söylemek gerekir.

5. SONUÇ

Kripto para olgusu, tüm dünyada her geçen gün kendinden daha fazla söz ettirmektedir. Kripto paranın böylesine popüler hale gelmesinde hiç şüphesiz kullanıcılara sağladığı avantajlar etkili olmuştur. Söz konusu avantajların başında; kripto paranın herhangi bir devlet ya da merkeze bağlı olmayışı, bunun yanı sıra mahremiyet esaslı oluşu ve enflasyon gibi riskler içermemesi gelmektedir. Ancak devletler vatandaşlarını kripto paraya ilişkin; kırılganlığının yüksek olması, teknolojinin yeni sayılması nedeniyle açıkların olması ve yasal güvence taşımaması gibi risklerinden ötürü uyarmaktadır.

Kullanıcılar kadar devletlerin de dikkatini çeken kripto paranın ekonomik boyutları incelendiğinde; ortaya kısaca şu sonuçlar çıkmaktadır:

- ✓ Mart 2018 itibarıyla 1582 farklı kripto paranın toplam piyasa değer yaklaşık 340 milyar dolardır. Söz konusu değer, 2013'ten bu yana muazzam bir artış yakalamıştır. (yaklaşık olarak 2013 yılında 10 milyar dolar, 2017 yılında 573 milyar dolar ve 2018 yılı mart ayında 340 milyar dolar)
- ✓ Kripto para kullanıcı sayısını tespit etmenin zor olmasına karşı 2017 yılı itibarıyla tahmini olarak 2,9 milyon ile 5,8 milyon arası kullanıcı olduğu düşünülmektedir. Öte yandan; aktif olarak kullanılan cüzdan sayısı ise 5,8 milyon ile 11,5 milyon arasında olduğu tahmin edilmektedir. Ayrıca toplam cüzdan sayısının 2013-2016 yılları arasında dört kat arttığı düşünülmektedir.
- ✓ Adından en çok söz ettiren Bitcoin, 2011 yılının ortalarına kadar 1 dolardan işlem görürken, 2017 yılının sonuna doğru 20.000 dolar seviyesine yaklaşmıştır.

- ✓ Bitcoin alım satımında en çok kullanılan para birimlerinin sırasıyla Japon Yeni, ABD Doları ve Kore Wonu olduğu görülmektedir. TL ise ilk ona girmeyi başararak, 9. sırada yer almaktadır.
- ✓ Dünyada yaşanan gelişmelerin yanı sıra Türkiye'de de kripto para finansal ve ekonomik yönden gelişmektedir. Bu bağlamda, Türkiye kripto borsaları çeşitlenmekte, işlem hacimleri önemli boyutlara ulaşabilmektedir.

Tüm bu bilgiler göz önüne alındığında; kripto paranın neden bireyler kadar devletlerin de dikkatini çektiğini anlamak zor olmayacaktır. Ülkeler bahsedilen ekonomik boyutlara sahip bir varlığı vergi dışı bırakmak istememekte, vergi geliri elde etmek adına düzenlemelere gitmektedirler. Olası bir vergileme, herhangi bir merkeze bağlı olmayan kripto paranın talebinin kontrol altına alınmasında da etkili olabilecektir. Bu doğrultuda ülkeler öncelikle kripto paranın yasal statüsünü belirlemeye koyulmuşlardır. Ancak, Bitcoin başta olmak üzere kripto paraya yönelik üzerinde uzlaşılmış uluslararası bir tanım bulunmamaktadır. Söz konusu tartışmalar genel olarak para, menkul kıymet ve emtia yaklaşımları çerçevesinde şekillenmekteyken, kimi ülkeler özel bir para birimi, kimi ise emtia veya menkul kıymet olarak tanımlamıştır. Hatta kimi ülkeler ise kripto paraya daha çekimser bakarak, yasaklama yoluna gitmişlerdir. Şüphesiz her bir yaklaşım beraberinde farklı bir vergisel sonucu meydana getirmektedir.

Tartışmalara Türkiye ekseninden bakıldığında da vergilendirmeye yönelik yasal zeminin henüz oluşmadığı görülmektedir. Ancak merkez bankası ve SPK gibi kurumların değerlendirmeleri göz önüne alındığında emtia yaklaşımının Türkiye'ye daha yakın olduğu söylenebilir. Türkiye vergi mevzuatı değerlendirildiğinde; kripto paranın emtia sayılması halinde; gelir, kurumlar ve katma değer vergisi kapsamına girecektir.

Dünyadaki gelişmelerin yanı sıra Türkiye'de de kripto paraya yönelik bir vergilemenin mümkün kılınması için öncelikle kripto paranın yasal statüsünün belirlenmesi gerekmektedir. Sahip olduğu ekonomik boyutuyla devletler için önemli bir vergi geliri potansiyeli taşıyan kripto paranın, Türkiye'de de vergilendirilebilmesi için yasal boşluğun çok geçmeden doldurulması yerinde olacaktır. Etkili vergileme için ABD'de de olduğu gibi mükelleflerin para hareketlerini ve gelir kaynaklarını sorgulayan bir yapının kurulması tavsiye edilebilir. Ancak olası bir vergilemenin de, kripto para işlem hacmini azaltabileceği ya da vergisel açıdan daha makul yerlere götüreceği unutulmamalıdır. Bu bağlamda; bireylerin işlemlerini kısıtlamayan ve aynı zamanda devletlere maksimum vergi geliri sağlayan düzenlemelere uluslararası uzlaşı eşliğinde gidilmesi yararlı olacaktır. Kripto paranın, herhangi bir merkezinin olmaması ve elde edilen gelirin tespitinin zor oluşu gibi özellikler, kanaatimizce vergilendirme hususunda uluslararası bilgi alışverişine dayalı, ortak bir yaklaşımı gerekli kılmaktadır.

KAYNAKÇA

AMMOUS, Saifedean (2016), "Can cryptocurrencies fulfil the functions of money?", https://goo.gl/Gkr1E2, (28.03.18).

ATİK Murat, KÖSE Yaşar, YILMAZ Bülent ve SAĞLAM Fatih (2015), "Kripto Para: Bitcoin ve Döviz Kurları Üzerine Etkileri", *Bartın Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi,* Cilt: 6 Sayı: 11, ss. 247-261.

BOZDANOĞLU, Burçin (2014), "Sanal Para Birimi Bitcoin'in Kayıtdışı Ekonomi İle Karapara Faaliyetlerine Etkisi ve Vergilendirilmesi", *Mali Hukuk Dergisi,* Cilt: 10, Sayı: 111, 3-19.

BLOCKCHAIN (2018), https://blockchain.info/markets, (21.03.18).

BLOCKFORTUNE (2017), "Characteristics of CryptoCurrencies", https://goo.gl/EDyHgv, (22.03.2018).

BUNJAKO Flamur, TRAJKOVSKAOlivera Gjorgieva ve KACARSKIEmilija Miteva (2017), "Cryptocurrencies–Advantages and Disadvantages", https://goo.gl/R9psS6, (20.03.18).

BUSSİNESSINSIDER (2018), "The major currencies most commonly traded for bitcoin, in one chart", https://goo.gl/tMnRfx, (26.03.18).

COINMARKETCAP (2018a), "Cryptocurrency Market Capitalizations", https://goo.gl/pvEmLg, (24.03.18).

COINMARKETCAP (2018b), "Historical Snapshots", https://goo.gl/wnS3yN, (24.03.18).

COINMARKETCAP (2018c), "24 Hour Volume Rankings (Exchange)", https://goo.gl/FCaVgR, (26.03.18).

ÇARKACIOĞLU, Abdurrahman (2016), "Kripto-Para Bitcoin", https://goo.gl/MeEi6Q, (20.03.18).

DİLEK, Şerif (2017), "Blockchain Teknolojisi ve Bitcoin", *Analiz,* Şubat 2018 Sayı: 231.

DUMITRESCU, George Cornel (2017), "Bitcoin – A Brief Analysis of the Advantages and Disadvantages", https://goo.gl/2bwjhP, (21.03.18).

DURMUŞ, Mustafa (2016), ""Merkez Bankası Bağımsızlığı", Para ve Faiz:Kapitalizmde Finansın Ekonomi Politiği", *Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi,* (3), 2016 Yaz, 22-61.

EĞİLMEZ, Mahfi (2017), "Kripto Paralar, Bitcoin ve Blockchain", https://goo.gl/ufbhDQ, (22.03.18).

EPRS (2014), "Bitcoin Market, economics and regulation", https://goo.gl/kpyrfG, (21.03.18).

FORBES (2013), "How Bitcoin Works", https://goo.gl/uHx1Fd, (22.03.18).

HABERTURK (2017), "Maliye Bakanlığı, SPK, Merkez Bankası Bitcoin'i gözaltına aldı", https://goo.gl/6UV41x, (01.04.18).

HAMEED, Sufian ve FAROOQ, Sameet (2016), "The Art of Crypto Currencies", *International Journal of Advanced Computer Science and Applications*, Vol. 7, No. 12, 426-35.

HILEMAN, Garrick ve RAUCHS, Michel (2017), "Global Cryptocurrency Benchmarking Study", https://goo.gl/eSgQ66, (25.03.18).

GİB (2018a), "Değer Artışı Kazançlarına İlişkin İstisna Tutarı", https://goo.gl/xnQKxK, (29.03.18).

GİB (2018b), "Arızi Kazançlara İlişkin İstisna Tutarı", https://goo.gl/scS1E4, (30.03.18).

GÜLTEKİN, Yaşar (2017), "Turizm Endüstrisinde Alternatif Bir Ödeme Aracı Olarak Kripto Para Birimleri: Bitcoin", *Güncel Turizm Araştırmaları Dergisi,* Cilt: 1, Sayı: 2, Güz: 96-113.

KAHRAMAN, Abdulkadir (2017), "Bitcoin Yurt Dışında Nasıl Vergileniyor? Türkiye'de Nasıl Vergilendireceğiz?", https://goo.gl/8QMDtS, (01.04.18).

KAPLANHAN, Fatih (2018), "Kripto Paranın Türk Mevzuatı Açısından Değerlendirilmesi: Bitcoin Örneği", *Vergi Sorunları,* Sayı: 353, Şubat 2018, 105-123.

KRİPTOPARAHABER (2017), "Ciddi risk uyarısı: Bitcoin tüm dünyanın kafasını karıştırdı", https://goo.gl/Cr8Jcf, (01.04.18).

KAYA, Süleyman (2018), "Kripto Para Birimleri ve Fıkhi Açıdan Değerlendirilmesi", *İslam Ekonomisi ve Finansı Uygulama ve Araştırma Merkezi,* https://goo.gl/qDcbPw, (21.03.18).

KUMAR, Aaron ve SMITH, Christie (2017), "Crypto-currencies – An introduction to not-so-funny moneys", *Reserve Bank of New Zealand AnalyticalNotes,* AN 2017/07.

NUHOĞLU, Elif (2018), "Dünya Bitcoin'i Tartışıyor", https://goo.gl/G69Fc4, (27.03.18).

SÖNMEZ, Asuman (2014), "Sanal Para Bitcoin", *The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication – TOJDAC,* Volume 4, Issue 3.

TÜRKYILMAZ, Tamer (2018), "Kripto para kaynaklı kazançlarda vergileme", https://goo.gl/gpmYo1, (29.03.18).

YILDIZ, Yiğit (2018), "Kripto Paraların (Bitcoin) Vergilendirilmesi", *Vergi Raporu,* Sayı: 221, Şubat 2018, s. 43-50.

YÜKSEL, Armağan Ebru Bozkurt (2015), "Elektronik Para, Sanal Para, Bitcoin ve Linden Doları'na Hukuki Bir Bakış", *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, Cilt 73, Sayı 2, s. 173-220.

PERFORMANS MUHASEBESİ VE KAMUDA PERFORMANS DENETİMİ VE RAPORLANMASI

Doç. Dr. Halis KALMIŞ

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi,
Biga İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü,
Çanakkale/TÜRKİYE,
E-mail: hkalmis@hotmail.com

ÖZET

Demokratik sistemlerde halk tarafından seçilen milletvekillerinin oluşturduğu parlemento, halktan vergiler yoluyla kaynak toplama yetkisine sahiptir. Yürütme ise izlediği politika, stratejiler, planlar ve programlar doğrultusunda kamu kurum ve kuruluşlarının bütçelerini hazırlar ve parlementoya sunar. Parlemento, bütçe kanunu aracılığıyla yürütmeye belirlenen amaç ve hedefler doğrultusunda kaynakları kullanma yetki ve sorumluluğunu vermektedir. Yürütmenin belirtilen amaç ve hedeflere ulaşıp ulaşılmadığını denetleme faaliyeti parlemanto adına Sayıştay yapmaktadır. Sayıştay, parlementonun vermiş olduğu yetkiyle, bütçenin uygulanmasına ilişkin yaptığı mali ve performans denetim sonuçlarını rapor halinde düzenleyerek parlementoya sunar. Dolaysıyla yetki devri kullanımı, siyasi ve yönetsel sorumluluk, raporlama, bilgilendirme, mali saydamlık ve hesapverebilme her aşamada sağlanmaktadır. Yetkiyi veren vatandaş, parlemento aracılığıyla yetki kullanımını denetlemekte ve yetkiyi kullananlardan hesap sorabilmektedir.

Hükümetin ve dolayısıyla kamu yöneticilerinin, kendilerine tahsis edilen kaynakların belirtilen amaç ve hedefler doğrultusunda yasalara uygun, etkili, ekonomik ve verimli kullanılıp kullanılmadığını ve belirtilen amaç ve hedeflere ulaşıp ulaşılmadığını belirlenmesi ve raporlanması büyük önem taşımaktadır. Dolaysıyla kamu yöneticileri kullandıkları kaynaklardan sorumlu olmak ve bunun hesabını vermek zorundadırlar. Bu yaklaşım performans muhasebesi olarak adlandırılmaktadır.

Bu çalışma, kamu kurum ve kuruluşlarının performans muhasebesi doğrultusunda performans denetiminin boyutu ve raporlanmsanı ortaya koymaktır.

***Anahtar Kelimeler**: performans muhasebesi, hesapverilebilirlik, denetim, sayıştay denetimi, kurumsal yönetim.*

PERFORMANCE ACCOUNTING AND IN PUBLIC PERFORMANCE AUDITING AND REPORTING

ABSTRACT

The parliament, formed by the representatives elected by the people in democratic systems, has the authority to collect funds from the people through taxation. The executive prepares the budgets of the public institutions and organizations and presents them to the parliament in line with the policies, strategies, plans and programs they follow. The Parliament provides the authority and responsibility to use the resources in line with the objectives and targets set out in the budget law. The Court of Accounts conducts auditing activities to ensure whether the executive has achieved the stated objectives and targets. The Court of Accounts presents the results of its financial and performance audits on the implementation of the budget to the parliament, in a report, with the authority of the Parliament. Thus, the use of authority, political and administrative responsibility, reporting,

information, financial transparency and accountability are provided at every stage. The authoritative citizen, through the parliament, supervises the use of authority and can ask for accountability.

It is of utmost importance to determine and report whether the government and therefore the public administrators are using the resources allocated to them appropriately, effectively, economically and efficiently in line with the stated objectives and targets and reaching the stated aims and targets. So the public administrators have to be responsible for the resources they use and give their accounts. This approach is called performance accounting.

This study is to reveal the dimension and reporting of performance audit in terms of performance accounting of public institutions and organizations.

***Keywords**: performance accounting, accountability, auditing, court of accounts audit, corporate governance.*

1. GİRİŞ

Demokratik ülkelerde, kamu alanında, hükümetin ve dolaysıyla kamu yöneticilerinin kamu kuruluşlarını hesap verebilir bir anlayışla yönetmeleri ve paydaşlara karşı şeffaf olmalarını gerektirir. Paydaş kavramı, kamu kaynaklarının iyi yönetilmesinden fayda sağlayacak, kötü yönetilmesinden de zarar görecek kişi, grup ve kurumları ifade etmektedir. Kamu yönetiminin, kurumsal yönetim doğrultusunda, yeniden yapılanmasında, devlet tanımının kavramsal çerçevesinde, devlet birey ilişkileri yeniden tarif edilmekte ve düzenlenmektedir. Vatandaşı ön plana çıkaran bir devlet yaklaşımı benimsenmekte, kamusal karar alma sürecinin kavramsal çerçevesinin başlangıcı veya temeli vatandaş üzerine inşa edilmektedir.

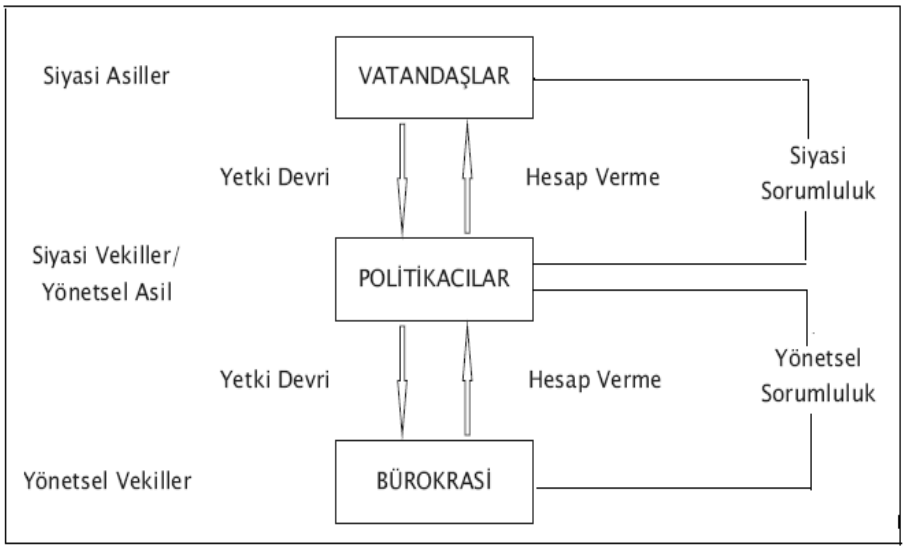
Modern temsili demokratik sistemin bir gereği olarak, yetkinin kaynağının vatandaş olduğu ve yetkileri kullanan bütün mercilerin vatandaş adına hareket ettiği anlayışından hareketle; hesap verme sorumluluğu, yönetsel süreçlerin bütün aşamalarını kapsayacak şekilde düzenlenmiştir. Kamusal çerçeve yeniden çizilirken siyasi sorumluluk ve yönetsel teknik sorumluluk bir hiyerarşik düzen içerisinde ortaya konmakta vatandaş- yasama-yürütme arasında bir yetki devri ve bilgilendirme yükümlülüğü ve sorumluluğu süreci oluşturulmaktadır. Vatandaşı temel ve başlangıç alan süreçte vatandaştan başlayarak yetkiler sırası ile siyasi partiler aracılığı ile parlamentoya, kabineye, bakanlıklara ve hizmet ünitelerine aktarılmakta raporlama ve bilgilendirme süreci de en sondan başlayarak vatandaşa geri dönmektedir. Yetki devri kullanımı, siyasi ve teknik sorumluluk, raporlama, bilgilendirme, şeffaflık ve hesap verebilme her aşamada sağlanmaktadır. Yetkiyi veren vatandaş, yetki kullanımını denetlemekte ve yetkiyi kullananlardan hesap sorabilmektedir.

Yeni kamu yönetim anlayışının çok yeni kavramlarından biri olan hesap verme sorumluluğu bir raporlama faaliyeti olup, bir görev icra etmek üzere kendilerine emanet edilen kamu kaynaklarını kullananların, kaynakları kendilerine emanet edenlere karşı, kaynakların kullanımı ve görevin nasıl yerine getirildiği hususunda açıklamada bulunma sorumluluğudur.

Bu çerçevede, Türkiye'de, 5018 Sayılı Kamu Mali Yönetim ve Kontrol Kanununda yaptığı değişiklikle hesap verme sorumluluğunu tanımlamıştır. İlgili kanunun 8. maddesinde; "Her türlü kamu kaynağının elde edilmesi ve kullanılmasında görevli ve yetkili olanlar, kaynakların etkili, ekonomik, verimli ve hukuka uygun olarak elde edilmesinden, kullanılmasından, muhasebeleştirilmesinden, raporlanmasından ve kötüye kullanılmaması için gerekli önlemlerin alınmasından sorumludur ve yetkili kılınmış mercilere hesap vermek zorundadır." şeklinde açıklanmıştır. Hesap verme sorumluluğu siyasi, idari ve mali boyutları

olan bir yönetim sorumluluğu modelidir. Bu modelde sorumluluk ve ilişkiler yukarıdaki şekil 1:'de gösterilmiştir.

Şekil 1: Kamuda Hesap Verilebilirlik Sorumluluğu

Kaynak. Abdulsamet Alkış, Yönetim Sorumluluğu Modelinde Hesap Verme Sorumluluğu, Kamu Hesaplarına Uzman Bakış, 2, s.20.

2. PERFORMANS MUHASEBESİ

Performans muhasebesi, dar bir yönetimden anlayıştan daha çok ilkeler temelinde yetkilendirmeyi teşvik eder. Ancak yöneticilerin yetki ve sorumluluklarını açıklayarak, daha stratejik karar alma ve seçici müdahale konularında üst yönetimi serbest bırakır. Sorumlular arzulanan sonuçlara ulaşmak için kendi faaliyetlerini yönetebilir. Bu da, çalışanları motive eder ve herkesi daha hesap verilebilir kılar. Dolaysıyla performans muhasebesi, hesap verilebilirlik temelinde performans ölçümüne odaklanabilmektedir. Performans ölçümü, performans muhasebesinin varlık nedenini oluşturmaktadır. Bu çerçevede performans muhasebesi (SLOPB, 1999: 3-4);

Gelişmeleri ve sonuçları ölçer. Stratejik ve politika planlama süreçleri süresince hesap verilebilirliği oluşturarak "gelişimimizi nasıl ölçüyoruz" sorusuna cevap verir. Hesap verilebilirlik, politika, plan ve programların düzenli izlenmesini, dönemsel incelenmesi ve değerlemesini gerektirir. Performans muhasebesi, Stratejilerin gerçekleşme düzeylerini inceler; fiili ve beklenen sonuçları karşılaştırır ve fiili ve beklenen sonuçlar arasındaki farkların büyüklüklerini ve nedenlerini belirler.

Kabul edilmiş standartlara göre politika ve programların sonuçlarını ölçen bir değerleme aracıdır. Bir performans muhasebesi sistemi, sonuçları ölçmek için gerekli çerçeveyi sağlar. Sadece süreçler veya iş yükleri değil, aynı zamanda, politika, yönetim ve kaynakların dağıtımı kararlarında etkili olarak kullanılabilmesi için gerekli bilgiyi de organize eder. Bu temelde, performans muhasebesi "*Doğru şeyler mi yapıyoruz? ve şeyleri doğru yapıyormuyuz?* sorularıyla öz biçimde ifade edilebilir.

Performans muhasebesi, geleneksel anlamda muhasebe değildir. Çünkü geleneksel muhasebeden farklı olarak, hesap verilebilirlik temelinde karar alma ile ilgili örgütün tüm boyutlarıyla performansını ölçmeyi esas alır. Dolaysıyla finansal ve finansal olmayan performans göstergelerini belirler, izler, sonuçları tespit eder, onları karşılaştırarak, içsel ve dışsal yönlü karar almaya ilişkin yararlı bilgileri raporlar.

Ayrıca performans muhasebesi bürokratik kurallara ve düzenlemelere uygun değildir. Çünkü performans muhasebesi, kurumsal yönetim ilkelerine göre belirlenmiş yetki ve sorumluluklar temelinde bir yönetim anlayışını ön görür. Dolaysıyla bu yetki ve sorumluluklar çerçevesinde gerçekleşen sonuçları ölçmeye odaklanmaktadır. Bununla birlikte performans muhasebesi, kalite kontrolün (her ürünü hatalar için kontrol etmek) geleneksel düşüncesi değildir. Tersine toplam kalite yönetimi felsefesi temeli bir yaklaşımı benimser. Başka bir ifade ile, performans muhasebesi, süreçlerin belirlenmiş standartlara uygun olarak ve planlandığı biçimde gerçekleşmesini sağlamaya yöneliktir. Dolaysıyla örgüt yönetimini, belirlenmiş amaç ve hedeflerine yönelterek, hesap verilebilirliklerine göre strateji, politika, program sonuç ve performanslarını ölçer.

Performans muhasebesi yönetimin temel konulardan nasıl sorumlu olduğunu göstermeye yönelik bir ölçülebilir temel sağlar ve sonuçları belgelendirir. Performans muhasebesi, faaliyetleri desteklemek için ihtiyaç duyulan kaynakların daha doğru tahsis edilmesine izin verir; mevcut kaynakların etkili dağıtımını sağlar ve yeni kaynaklara yönelik gereksinimin güvenirliğini artırır. Bununla birlikte, performans muhasebesi, bilgiye dayalı karar almayı destekler. Aynı şekilde, faaliyet ve sermaye harcama planlaması ve bütçelemeyi temel oluşturur ve devam eden stratejik planlama ve geliştirmeyi destekler.

Performans muhasebesi performans ölçümüne odaklıdır ve bunu da aşağıdaki yaklaşımlar temelinde yaparak yararları sağlar (SLOPB, 1999:s 1-2);

Ölçülemeyen geliştirilemez; Performans muhasebesi politika ve programların etkililiğinin bir değerlemesini sağlar. O politika, plan ve program yöneticilerine yardım eder ve sorumlular politika ve programları daha iyi işlemesini sağlarlar. Performans muhasebesi, müşteri ihtiyaç ve memnuniyet düzeyleri hakkında program yöneticileri ve sorumluları bilgilendirir. İşlerin iyi gidip gitmediğine yönelik bir erken uyarı sağlar ve sürprizleri azaltır. Sistem ve süreçlerdeki problemleri tespit eder ve bu problemlere yönelik çözümleri uyarmaya (harekete geçirmeye) yardım eder.

Ölçülen yapılır; hesap verilebilirlik, uzun vadeli amaçlar ve belirli hedeflerin gelişimine yönelik olarak yöneticilerde farkındalık sağlayarak, stratejik planlarına odaklı kalmalarına yardım eder. Üstelik, yönetici ve sorumluların yapmış oldukları çalışmaların bölüm ve programların amaç ve hedeflerinin gerçekleşmesine ne kadar katkı yaptığını anlamalarına yardım eder. Bununla birlikte, girişimci davranışı teşvik eden esnek, sonuç yönelimli bir sistemi destekler.

Ölçülen değiştirilir; Performans muhasebesi, performansı geliştirmek için teşvikler yaratır. Genelde performansa dayalı bir ödüllendirme ile işlerlik sağlanır. Bununla birlikte, performans ölçmenin yolunu geliştirir. Başka bir ifade ile, performans muhasebesi deneyimi, performans göstergelerinin hesaplanması ve raporlanmasının daha iyi yollarını belirler.

Her hangi bir durum veya konu hakkında ölçüm yapılabildiğinde ve sayısal olarak ifade edildiğinde, konu veya durum hakkında bilgi sağlanmış olur. Yönetim gurusu Tom Peters ölçüm ile ilgili şu yargılarda bulunmaktadır (SLOPB, 1999: 2);

- Sonuçları ölçemezseniz, başarısızlıktan dolayı başarıyı anlatamazsınız,
- Başarıyı göremezseniz, onu ödülendiremezsınız,
- Başarıyı ödüllendiremezseniz, belki başarısızlığı ödüllendiriyorsunuz,
- Başarıyı göremezseniz, ondan dersler çıkaramazsınız,
- Başarısızlığı bilmezseniz, onu düzeltemezsınız,
- Sonuçları gösteremezseniz, paydaşların güvenini kazanamazsınız.

Performans muhasebesi, sahip olduğu önem ve sağladığı yararlarla birlikte bir takım özelliklere de sahiptir. Bu özelliklerin başlıcaları şöyle sıralanabilir (SLOPB, 1999:s. 4-5);

- Örgütlerin politikaları ve stratejik planlama süreçlerini kaynaştırarak, bağlantı kurmasını sağlar,
- Süreçlerin açık olarak anlaşılmasına dayalıdır ve sonuçlara odaklanır. Örgütün her sürecine ilişkin temel etken ve performans göstergelerini kullanarak bilgi ürettiği için süreçlerin açık anlaşılmasını sağlar. Bunu da süreçlerin sonuçlarına odaklanarak yapabilmektedir,
- Performans ölçümünde dengeli bir performans gösterge seti kullanılır. Performans muhasebesi, örgütün performansını ortaya koymaya odaklandığı için, örgütün tüm boyutlarıyla performansını yansıtan finansal ve finansal olmayan performans göstergelerini kullanır.
- Sürekli kullanıldığında, geçerli ve güvenilir veri üretir. Performans muhasebesi, formaliteleri yerine getirmek kullanılacak bir sistem değildir. Sistem, hesap verilebilirlik temelinde belirlenmiş performansa ve gelişimine odaklı olduğu için, beklenen yararları sağlaması için sürekli olarak uygulanması gerekir. Başka bir ifade ile, geçici bir süre için performans ölçümü hiçbir yarar sağlamaz.
- Performansın gelişiminin ortaya konulması için karşılaştırma yapılması gerekir. Performans muhasebesi hem içsel hem de dışsal karşılaştırmaları sisteme dahil eder. İçsel performans açısından zamanla karşılaştırma yapılabilir. Çünkü karşılaştırmanın yapılabilmesi için, geçmişe yönelik performans bilgilerinin var olması gerekir. Aynı zamanda diğer benzer örgüt sonuçları ile de karşılaştırma yaparak, benzerlerine göre gelişimi ortaya koyar,
- Sonuçları düzenli ve açık olarak raporlar. Performans muhasebesi, örgütün amaç ve hedefleri doğrultusunda belirlenmiş stratejileri, planları ve programlarına ilişkin hedef performans göstergeleri ile gerçekleşen sonuçlarını karşılaştırarak, hesap verilebilirlik temelinde ve şeffaf biçimde raporlar. Dolaysıyla örgüt paydaşları açısından yararlı ve uygun bilgi sağlanmış olur.
- Yönetsel kararlar için gerekli bilgi sağlar. Performans muhasebesi, örgütün amaç ve hedeflerine ulaşması doğrultusunda bilgi ürettiği için, karar süreçlerine yönelik doğru bilgi üretebilmektedir. Dolaysıyla yöneticiler, doğru bilgiye dayalı olarak doğru kararlar verebilmektedirler. Aynı durum paydaşlar için de geçerlidir.
- İyi bir geri bildirim sistemine sahiptir. Örgüt faaliyetlerine ilişkin bilgiyi kullanabilen örgüt yönetici ve sorumlularına hemen ilgili bilgiyi ileterek zamanında doğru karar almaları sağlanır.

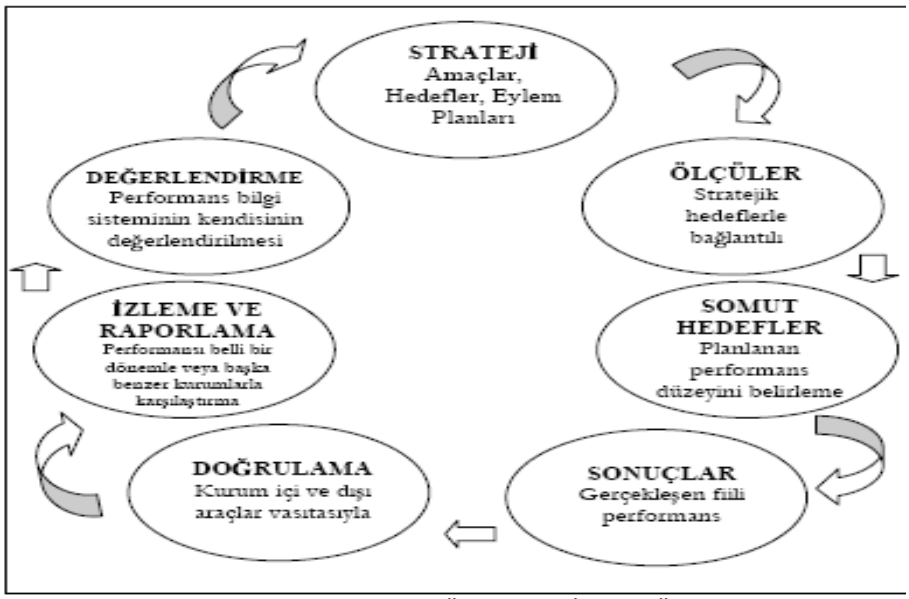
Bu açıklamalar temelinde, performans muhasebesi, hesap verilebilirlik ve şeffaflık temelinde, örgüt tarafından belirlenmiş amaç ve hedefler ile sorumlulukları doğrultusunda işlerin yapılması, izlenmesi, gerçekleşen sonuçların tespiti, sonuçlarla hedeflerin karşılaştırarak değerlendirmeye tabi tutulması ve performans bilgilerinin içsel ve dışsal yönlü karar almaya uygun olarak raporlanması olarak tanımlanabilir. Dolaysıyla örgütün politika, stratejiler, planlar ve programlarının da sonuçlarını ölçerek performansını raporlar.

3. PERFORMANS MUHASEBESİ SİSTEMİNİN YAPISI

Performans muhasebesi bir performans ölçüm sistemi olarak tasarlanması için, performans muhasebesinin temel unsurlarının ortaya konulması gerekir. Performans muhasebesinin üç temel unsuru vardır (Yörüker, 2001: s. 28-29; SLOPB, 1999: s. 5-6):

- **Çıktı ve sonuçları tanımlama**; ulaşılması hedeflenen çıktı ve sonuçların belirlenmesidir. Bu unsur, "N*erede olmak istiyoruz*" hedefine bağlantılıdır ve örgütün politika geliştirme, stratejik planlama ve faaliyet planlama süreçlerinin bir parçasını oluşturur.

Şekil 2: Performans Muhasebesi Siteminin Unsurları

Kaynak. Sacit Yörüker, Sayıştayın Performans Ölçümüne İlişkin Ön Araştırma Raporu, Sayıştay Yayınları: Araştırma/inceleme/Çeviri Dizisi: 28, 2003, s. 29. ttp://www.sayistay.gov.tr/yayin/elek/ekutupana 2.asp, 27.03. 2018.

- **Performans ölçümü ve raporlanması**; performans göstergelerinin seçilmesi, fiili performansın ölçümü ve izlenmesi ve performans gelişiminin raporlanmasını kapsamaktadır. Performans göstergelerinin seçimi, "Gelişmemizi nasıl ölçüyoruz" durumuyla bağlantılıdır ve örgütün politika geliştirme, stratejik planlama ve faaliyet planlama süreçlerinin bir parçasını oluşturur. Performans ölçümü, izlenmesi ve raporlanması, "Gelişmemizi nasıl izliyoruz" sorusunun cevaptır.
- **Performans değerleme ve sonuçları kullanma**; yönetsel ve planlamaya ilişkin karar almayı geliştirmek ve bölümlerin, programların ve ürünlerin devamına yönelik geçerliliği ortaya koymaya yönelik sonuçları kullanmaya yöneliktir. Dolaysıyla performansa temelli ödüllendirme ve cezalandırmaya olanak sağlar. Bu unsur, "Şimdi neredeyiz" ve "Nerede olmak istiyoruz" durumlarının güncelleştirilmesi ile politika ve planları revizyonuna işaret eder.

4. KAMUDA PERFORMANS MUHASEBESİNE İLİŞKİN YASAL DÜZENLEMELER

Kamuda performans ölçümüne yönelik temel düzenleme 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu'dur. Kanunun amacı, kalkınma planları ve programlarda yer alan politika ve hedefler doğrultusunda kamu kaynaklarının etkili, ekonomik ve verimli bir şekilde elde edilmesi ve kullanılmasını, hesap verebilirliği ve malî saydamlığı sağlamak

üzere, kamu malî yönetiminin yapısını ve işleyişini, kamu bütçelerinin hazırlanmasını, uygulanmasını, tüm malî işlemlerin muhasebeleştirilmesini, raporlanmasını ve malî kontrolü düzenlemektir (Mad.1).

Kanunun kapsamı, merkezi yönetim kapsamındaki kamu idareleri, sosyal güvenlik kurumları ve mahallî idareler ile Avrupa Birliği fonları ile yurt içi ve yurt dışından kamu idarelerine sağlanan kaynakların kullanımı ve kontrolü olarak belirlenmiştir (mad. 2).

Kamu maliyesi ilkeleri başlığında, "Kamu maliyesi, kamu görevlilerinin hesap verebilmelerini sağlayacak şekilde uygulanır" hükmüne yer verilmiştir (mad. 5/b). Kanunda mali saydamlığa yer verilerek "Her türlü kamu kaynağının elde edilmesi ve kullanılmasında denetimin sağlanması amacıyla kamuoyu zamanında bilgilendirilir. Bu amaçla; görev, yetki ve sorumlulukların açık olarak tanımlanması; hükümet politikaları, kalkınma planları, yıllık programlar, stratejik planlar ile bütçelerin hazırlanması, yetkili organlarda görüşülmesi, uygulanması ve uygulama sonuçları ile raporların kamuoyuna açık, ve ulaşılabilir olması ve malî saydamlığın sağlanması için gerekli düzenlemelerin yapılması ve önlemlerin alınmasından kamu idareleri sorumlu olacağı" belirtilmiştir (mad. 7).

Bununla birlikte, "her türlü kamu kaynağının elde edilmesi ve kullanılmasında görevli ve yetkili olanlar, kaynakların etkili, ekonomik, verimli ve hukuka uygun olarak elde edilmesinden, kullanılmasından, muhasebeleştirilmesinden, raporlanmasından ve kötüye kullanılmaması için gerekli önlemlerin alınmasından sorumludur ve yetkili kılınmış mercilere hesap vermek zorundadır" denilerek hesap verilebilirliğin çerçevesi belirlenmiştir (mad. 8).

5. KAMUDA PERFORMANS DENETİMİ VE RAPORLANMASI

Kamu kurum ve kuruluşlarında denetim yapma görevi, parlemento adına Sayıştay'a verilmiştir. 6085 Sayılı Sayıştay Kanununda Sayıştay'ın görevi aşağıdaki gibi belirlenmiştir (Mad. 5):

a) Kamu idarelerinin mali faaliyet, karar ve işlemlerini hesap verme sorumluluğu çerçevesinde denetler ve sonuçları hakkında Türkiye Büyük Millet Meclisine doğru, yeterli, zamanlı bilgi ve raporlar sunar.

b) Genel yönetim kapsamındaki kamu idarelerinin; gelir, gider ve mallarına ilişkin hesap ve işlemlerinin kanunlara ve diğer hukuki düzenlemelere uygun olup olmadığını denetler, sorumluların hesap ve işlemlerinden kamu zararına yol açan hususları kesin hükme bağlar.

c) Genel uygunluk bildirimini Türkiye Büyük Millet Meclisine sunar.

d) Kanunlarla verilen inceleme, denetleme ve hükme bağlama işlerini yapar.

Sayıştay, yapacağı inceleme, denetleme ve kesin hükme bağlama işlerini yaparken işlevsel ve kurumsal olarak kurumsal bağımsızlığa sahiptir (Mad. 3).

Sayıştay tarafından yapılacak denetimin alanı ise 4. maddede belirlenmiştir. Buna göre, Sayıştay, merkezi yönetim bütçesi kapsamındaki kamu idareleri ile sosyal güvenlik kurumlarını, mahallî idareleri, sermayesindeki kamu payı doğrudan veya dolaylı olarak sermaye payı olan özel kanunlar ile kurulmuş anonim ortaklıkları, diğer kamu idarelerini (kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları hariç); kamu payı %50'den az olmamak kaydıyla bu darelere bağlı veya bu idarelerin kurdukları veya doğrudan doğruya ya da dolaylı olarak ortak oldukları her çeşit idare, kuruluş, müessese, birlik, işletme ve şirketleri; kamu idareleri tarafından yapılan her türlü iç ve dış borçlanma, borç verilmesi, borç geri ödemeleri, yurt dışından alınan hibelerin kullanımı, hibe verilmesi, Hazine garantileri, Hazine alacakları, nakit yönetimi ve bunlarla ilgili diğer hususları; tüm kaynak aktarımları ve kullanımları ile

Avrupa Birliği fonları dahil yurt içi ve yurt dışından sağlanan diğer kaynakların ve fonların kullanımını; ve kamu idareleri bütçelerinde yer alıp almadığına bakılmaksızın özel hesaplar dahil tüm kamu hesapları, fonları, kaynakları ve faaliyetlerini denetler. Ayrıca yapılan andlaşma veya sözleşmedeki esaslar çerçevesinde uluslararası kuruluş ve örgütlerin hesap ve işlemlerini de denetler. Buna karşın, 2/4/1987 tarihli ve 3346 sayılı Kamu İktisadi Teşebbüsleri ile Fonların Türkiye Büyük Millet Meclisince Denetlenmesinin Düzenlenmesi Hakkında Kanunun 2 nci maddesi kapsamına giren kamu kurum, kuruluş ve ortaklıklarının Türkiye Büyük Millet Meclisince denetlenmesi, bu Kanun ve diğer kanunlarda belirtilen usul ve esaslar çerçevesinde yerine getirilir.

Sayıştay Kanununda denetimin amacı, **"***Bütçe hakkının gereği olarak kamu idarelerinin faaliyet sonuçları hakkında Türkiye Büyük Millet Meclisine ve kamuoyuna güvenilir ve yeterli bilgi sunulması; kamu mali yönetiminin hukuka uygun olarak yürütülmesi ve kamu kaynaklarının korunması; kamu idarelerinin performansının değerlendirilmesi; ve hesap verme sorumluluğu ve mali saydamlığın yerleştirilmesi ve yaygınlaştırılması*" olarak belirlenmiştir (Mad. 34).

İlgili kanunda, denetim kapsamı düzenlilik denetimi ve performans denetimi olarak belirlenmiştir. Performans denetimi, hesap verme sorumluluğu çerçevesinde idarelerce belirlenen hedef ve göstergelerle ilgili olarak faaliyet sonuçlarının ölçülmesi olarak tanımlanmıştır (Mad. 36). Burada performans, kamu idarelerince belirlenen hedef ve göstergelere ulaşma seviyesi olarak tanımlanmıştır (Mad. 2/n).

Kanunun "*sorumlular ve sorumluluk halleri*" başlığında, "*Her türlü kamu kaynağının elde edilmesi ve kullanılmasında görevli ve yetkili olanlar; kaynakların etkili, ekonomik, verimli ve hukuka uygun olarak elde edilmesinden, kullanılmasından, muhasebeleştirilmesinden, raporlanmasından ve kötüye kullanılmaması için gerekli önlemlerin alınmasından sorumludur ve Bakanlar, kamu kaynaklarının etkili, ekonomik ve verimli kullanılması ile hukuki ve mali konularda Başbakana ve Türkiye Büyük Millet Meclisine karşı sorumludurlar."* hükmüne yer verilmiştir. Buna karşın, aynı maddenin 6. bendinde, "*Sayıştay tarafından gerçekleştirilen performans denetimleri mali ve hukuki sorumluluk doğurmaz"* denilerek hem bu kanuna hem de 5018 sayılı kanuna aykırı hükme yer verilmiştir (mad. 7).

"Sayıştay ve denetçiler denetim faaliyetini bağımsız ve tarafsız olarak yürütür. Sayıştaya denetim görevinin planlanması, programlanması ve yürütülmesinde talimat verilemez" hükmüne karşın, kanunun 35. Maddesinde, "*Kamu idarelerinin düzenlilik ve performans denetimleri sonucunda düzenlenen taslak denetim raporları denetim grup başkanlıkları tarafından Başkanlığa sunulmadan önce üç uzman denetçiden oluşturulacak rapor değerlendirme komisyonları tarafından ilgili kanunlar ile bunlara dayanarak çıkarılan tüzük, kararname, yönetmelik ve ilgili kanunlarda uygulamayı yönlendirmek üzere yetkilendirilmiş olan kamu idareleri tarafından yapılan düzenleme ve verilen görüşler ile bu fıkrada yer alan diğer hususlara uygunluğu yönünden değerlendirilir*." hükmüyle denetinin bağımsızlığı sınırlandırılmıştır.

Sayıştay tarafından yapılan denetimler sonucunda hazırlanan yıllık denetim raporları takip eden yılın sonuna kadar görüşülmek üzere parlementoya gönderilir. Ayrı denetlenen kuruluşların yıllık faaliyet sonuçlarını içeren genel rapor, kamuoyunu bilgilendirmek amacıyla duyurulur.

6. SONUÇ

Yukarıda ortaya konulduğu gibi, kamu alanında performans muhasebesi konusundaki yapılan düzenlemeler ve Sayıştay denetimin boyutları ile aşağıdaki sonuç ve yargılar ortaya çıkmaktadır:

- 2010 Yılında yapılan değişiklikle, düzenlilik denetimi kapsamından, "kamu idarelerinin mali tablolarının doğruluğu ve güvenirliğini tespiti ve iç kontrol sistemlerinin değerlendirilmesi" hususları çıkarılmış ve yapılan düzenlilik denetiminin kapsamına ilişkin denetlenen kamu idaresi ile ortaya çıkan görüş farklılıklarının nasıl giderileceği hususu yönetmelikle düzenlenir hükmü getirilerek, denetlenen kamu idaresinin müdahalesi öngörülmüş ve dış denetim yürüten Sayıştayların bağımsızlığı ilkesi zedelenmiştir.
- 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanununun Sayıştay denetimini düzenleyen 68'inci maddesinde; "*Dış denetim, kamu kaynaklarının etkili, ekonomik ve verimli olarak kullanılıp kullanılmadığının belirlenmesi, faaliyet sonuçlarının ölçülmesi ve performans bakımından değerlendirilmesi, suretiyle gerçekleştirilir.*" hükmü ile aynı şekilde 6085 sayılı Sayıştay Kanunun 7 nci maddesinde; "*Her türlü kamu kaynağının elde edilmesi ve kullanılmasında görevli ve yetkili olanlar; kaynakların etkili, ekonomik, verimli ve hukuka uygun olarak elde edilmesinden, kullanılmasından, muhasebeleştirilmesinden, raporlanmasından ve kötüye kullanılmaması için gerekli önlemlerin alınmasından sorumludur. Bu sorumluluğun yerine getirilip getirilmediği Türkiye Büyük Millet Meclisine sunulacak Sayıştay raporlarında belirtilir*." hükmüne karşın, yapılan yeni düzenleme ile *"iş ve işlemlerin (...) yönetsel bakımdan gerekliliği, ölçülülüğü, etkililiği, ekonomikliği, verimliliği ve benzeri gerekçelerle uygun bulunmadığı yönünde görüş ve öneri içeren yerindelik denetimi sayılabilecek denetim raporu düzenlenemez."* hükmü getirilmiştir.

Bu düzenleme, ilgili kanunlara aykırı taşımakla birlikte, yapılacak denetimin özünü ortadan kaldırmış ve adetta formaliteye dönüştürmüştür.

- Denetimin bağımsızlığı, denetçinin ya da denetim ekibinin raporunu hiçbir etki altında kalmadan tamamlamasıdır. Yapılan değişiklikle, Sayıştay Kanununun 35'nci maddesinde, "Kamu idarelerinin düzenlilik ve performans denetimleri sonucunda düzenlenen taslak denetim raporları denetim grup başkanlıkları tarafından Başkanlığa sunulmadan önce üç uzman denetçiden oluşturulacak rapor değerlendirme komisyonları tarafından ilgili kanunlar ile bunlara dayanarak çıkarılan tüzük, kararname, yönetmelik ve ilgili kanunlarda uygulamayı yönlendirmek üzere yetkilendirilmiş olan kamu idareleri tarafından yapılan düzenleme ve verilen görüşler ile bu fıkrada yer alan diğer hususlara uygunluğu yönünden değerlendirilir. Rapor değerlendirme komisyonlarının teşekkülü ile bunların çalışma usul ve esasları yönetmelikle düzenlenir." hükmü getirilmiştir. Bu hüküm, denetimin ve denetçinin bağımsızlığını ortadan kaldırdığı gibi, yürütme tarafından düzenlenecek yönetmelik ve diğer düzenlemlerle parlementonun yasama yetkisini de ortadan kaldırmıştır. Yapılan bu düzenlemeler hem Anayasaya hem Türkiye'de kamu mali sistemini ve denetimi düzenleyen 5018 sayılı Kanuna hem de 6085 sayılı Sayıştay Kanununun çeşitli hükümlerine aykırı olup, dolayısıyla bir karmaşaya ve denetimde zafiyete yol açmaktadır.
- Mali sorumluluk, muhasebe yetkilisi ve harcama yetkilisi ile genellikle sınırlamaktadır. Kurum yöneticisinin yazılı emri olmadığı sürece kurum yöneticisi

sorumlu tutulmamaktadır. Oysa uygulamada, kurum yöneticileri istisnai durumlar dışında emirleri sözlü olarak vermektedir. Bu durum da, yöneticileri kaynakları kullunma sorumluluğundan kurtarmaya yöneliktir.

- Yapılan düzenleme ile performans denetiminin yapılması engellenmiştir. Bu düzenleme ile kanunlarda belirtilen, kamu kaynaklarının etkili, ekonomik ve verimli olarak kullanılıp kullanılmadığının belirlenmesi, faaliyet sonuçlarının ölçülmesi ve performans bakımından değerlendirilmesi yapılamayacaktır. Bu da, yürütmenin politik amaçlarla liyakata dayalı olmaksızın atadığı yöneticilerin koruma altına alınması ve bunların etkili, ekonomik ve verimlilik ilkelerinden ziyade politik amaçlarla kamu kaynaklarını kullanması ve bundan sorumlu olmaması anlamına gelmektedir.

KAYNAKÇA

ALKIŞ, Abdulsamet (2008), "Yönetim Sorumluluğu Modelinde Hesap Verme Sorumluluğu", Kamu Hesaplarına Uzman Bakış, 2, s.12 – 26.

State of Louisiana Office of Planning and Budget (SLOPB), (1999). "**Performance Accountability: Measuring Results**," s. 1-71.,; https://www.doa.la.gov/opb/pub/MW_Accountability.pdf, 28.03.2018.

YÖRÜKER, Sacit, **Hükümet Hesapverme Sorumluluğu**, Araştırma ve Tasnif Grubu, 2001, s. 5, www.sayistay.gov.tr/yayin/elek/elekicerik/ 2hesap verme .pdf, 27.03.2018.

5018 Sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu

6085 sayılı Sayıştay Kanunu.

İŞ KAZALARININ LOG LİNEER MODELLER İLE İNCELENMESİ

Dr. Öğr. Üyesi Aysen ŞİMŞEK KANDEMİR

Kocaeli Üniversitesi, Hereke Meslek Yüksekokulu,
Kocaeli/TÜRKİYE
E-mail: aysens@kocaeli.edu.tr

Dr. Mustafa ŞİMŞEK

İşyeri Hekimi
Kocaeli/TÜRKİYE

ÖZET

İşyerinde veya iş esnasında meydana gelen ve bir yaralanmayla sonuçlanan kazalarının tümü iş kazası olarak ifade edilir. İş kazalarının önlenebilmesi ülke ve işletmeler için oldukça önemlidir. İş kazalarını engelleyebilmek için kaza türlerinin ve ortaya çıkış şekillerinin iyi bilinmesi gerekir. Bu amaçla bu çalışmada iş kazası türleri, cinsiyet ve iş görememezlik süresi arasında bir ilişki olup olmadığı log lineer model yardımıyla belirlenmeye çalışılmıştır. İş kazalarına ait veriler TÜİSAG dan alınmış ve çalışma için 2015 yılı iş kazaları istatistikleri kullanılmıştır. Yapılan çalışmada iş kazası türleri olarak, yüzeysel yaralanma, kırık, çıkık, organ kaybı, beyin sarsıntısı iç yaralanma, yanık, donma, zehirlenme, enfeksiyon, suda boğulma, nefes kesilmesi, ses, titreşim, basınç, aşırı ısı ışık ve radyasyon, şok, birden fazla yaralanma ve diğer grubu ele alınmıştır. Yaralanma türlerine göre toplam 241547 veri için analizler yapılarak yorumlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: *log lineer modeller, uyum iyiliği, iş kazaları, iş kazası türleri*

ANALYZING DATA ON WORK ACCIDENTS USING LOG LINEAR MODELS

ABSTRACT

All accidents that occur in the workplace and result in an injury are expressed as work accidents. Prevention of work accidents is very important for countries and businesses. Therefore, the types of accidents and their appearance must be well known. For this purpose, it has been tried to determine whether there is a relationship between types of work accidents, gender and incapacity to work in this study by using log linear model. Data on occupational accidents were taken from TUISAG and employment accident statistics for 2015 were used. Types of work accidents used in this study ; superficial injuries, bone fractures, dislocations, traumatic amputations, concussion, bums, frostbites, poisoning and infections, drowning and asphyxiation, effect of sound, vibration and pressure, effect of temperature, extremes light and radiation, shock, multiple injures, other specified injures. According to the types of injuries, 241547data were analyzed and interpreted.

Keywords: *log linear models, goodness of fit, work accıdents, types of work accıdents*

1. GİRİŞ

Günümüzde teknolojinin hızla gelişiyor olması üretim ve rekabetinde hızlı bir değişim göstermesine neden olmuştur. Bu hızlı değişim üretimde bir artışa neden olmakla beraber iş kazaları ve meslek hastalıklarına yönelik çalışmalarında artmasına neden olmuştur. 20. yüzyıl, makineleşme ve sanayinin artması ile birlikte iş kazaları nedeniyle ölümlerin ve meslek hastalıklarının da en fazla yaşandığı yüzyıl olmuştur (Ceylan,2011,18). Bir çalışanın çalışma ortamında güvenliğinin ve sağlığının korunması hem işyeri hem de çalışan açısından oldukça önemlidir. Bu açıdan bakıldığında işçi sağlığı ve iş güvenliği konusunun gittikçe önemli hale gelmesi çalışana verilen önemin bir göstergesidir (Karacan, Erdoğan, 2011: 102). Çalışanın meslek hastalıkları ve iş kazalarına karşı korunmasına yönelik çalışmalar ilk olarak 19. yüzyılın sonlarına doğru başlamıştır (Çiçek, Öçal, 2016: 109). İşçi sağlığı ve iş güvenliğinin korunması çalışan açısından sağlığın ve ekonomik durumunun korunması anlamına gelirken, işyeri açısından ise verimin artması ve çalışana karşı olan sorumluluğu korunması anlamına gelmektedir.

Literatür taraması yapıldığında işçi sağlığı ve iş güvenliği konusunda pek çok çalışmanın yapılmış olduğu görülmektedir. Bu çalışmaların bazıları ilgili konuyu hukuki yönden, bazıları iş kazalarının en fazla ortaya çıktığı sektörler açısından bazıları da alınması gereken önlemler açısından incelemişlerdir. İş kazalarına yönelik olarak yapılan bu çalışmada iş göremezlik süresi, iş kaza türleri ve cinsiyet değişkenleri dikkate alınarak Bu üç değişken arasındaki ilişki log lineer model yardımıyla incelenmiştir.

2. METODOLOJİ

2.1. Log Lineer Analiz

İki yönlü çapraz tabloların analizinde kullanılan ki-kare analizi 3 ve daha fazla boyutlu tabloların analizinde yetersiz kalmaktadır. Ki-kare analizinin yetersiz kaldığı durumlarda log lineer analiz tercih edilmektedir kategorik veriler arasındaki ilişkileri analiz etmek ve modellemek amacıyla kullanılmaktadır (Agresti, 2002: 314). Bir log lineer yaklaşımdaki hücre frekanslarını öngören bir modelin belirlenmesi temel amacı, modelin önerilmesi, modelin uygun olduğu varsayımı ile beklenen frekanslar hesaplanması, gözlenen frekanslar ile beklenen frekansların karşılaştırılması, model red ya da kabülüne karar verilmesi ve model kabul edilirse sonuçların yorumlanması şeklinde 5 adımda ifade edilir (Burnett, 1983: 141). Kategorik değişkenler kümesi içinde ilişki ve etkileşim yapısını ortaya çıkaran log lineer modeller poisson ve multinominal dağılımlı veriler için geliştirilmiştir (Altaş, Yıldırım, 2003: 215).

İki yönlü bir çapraz tabloda değişkenler arasında bağımsızlık durumunu ifade eden loglineer model:

$$\ln f_{ij} = \lambda + \lambda_i^x + \lambda_j^y ,$$

şeklinde ifade edilirken, modelde " λ "genel etki terimini gösterir. Diğer terimler ise, i'inci satırdaki olasılığa ve j'inci sütundaki olasılığa ait ana etki terimini göstermektedir. Değişkenler arasında bir bağımlılık söz konusu olduğunda iki yönlü bir çapraz tablo için model aşağıdaki şekilde kurulur.

$$\ln f_{ij} = \lambda + \lambda_i^x + \lambda_j^y + \lambda_{ij}^{xy}$$

Modelin sonunda yer alan terim ikili etkileşim terimidir (Eye, Mun,2013:19)

x,y,z gibi değişkenlere ait üç yönlü bir çapraz tablo için kurulmak istenen model ise ;

$$\ln f_{ijk} = \lambda + \lambda_i^x + \lambda_j^y + \lambda_k^z + \lambda_{ij}^{xy} + \lambda_{ik}^{xz} + \lambda_{jk}^{yz} + \lambda_{ijk}^{xyz}$$

şeklindedir (Şıklar, Yılmaz ve Coşkun,2011,114)

Üç boyutlu bir çapraz tablo için test edilmesi gereken hipotezler aşağıdaki şeklide kurulur.

$$H_{xyz} : \lambda_{ijk}^{xyz} = 0$$

$$H_{xy} : \lambda_{ijk}^{xyz} = 0, \quad \lambda_{ij}^{xy} = 0$$

$$H_{xz} : \lambda_{ijk}^{xyz} = 0, \quad \lambda_{ik}^{xz} = 0$$

$$H_{yz} : \lambda_{ijk}^{xyz} = 0, \quad \lambda_{jk}^{yz} = 0$$

$$H_{x} : \lambda_{ijk}^{xyz} = 0, \quad \lambda_{ij}^{xy} = \lambda_{ik}^{xz} = \lambda_{jk}^{yz} = 0, \quad \lambda_{i}^{x} = 0$$

$$H_{y} : \lambda_{ijk}^{xyz} = 0, \quad \lambda_{ij}^{xy} = \lambda_{ik}^{xz} = \lambda_{jk}^{yz} = 0, \quad \lambda_{j}^{y} = 0$$

$$H_{z} : \lambda_{ijk}^{xyz} = 0, \quad \lambda_{ij}^{xy} = \lambda_{ik}^{xz} = \lambda_{jk}^{yz} = 0, \quad \lambda_{k}^{z} = 0$$

$$H_{0} : \lambda_{ijk}^{xyz} = 0, \lambda_{ij}^{xy} = \lambda_{ik}^{xz} = \lambda_{jk}^{yz} = 0, \lambda_{i}^{x} = \lambda_{j}^{y} = \lambda_{k}^{z} = 0$$

3. UYGULAMA

Bu çalışmada, TUİSAG tarafından yayınlanan 2015 yılına ait iş kazası türleri, geçici iş göremezlik süresi ve cinsiyet verileri kullanılmıştır. Bu veriler ile ilgili değişkenler için log lineer analiz kullanılarak en uygun modelin belirlenmesi amaçlanmıştır. Verisi bulunmayan iş kazası türleri analiz dışında bırakılarak model için kullanılan değişkenler ve boyutları aşağıda sunulmuştur.

Cinsiyet (i=1→Kadın, i=2→Erkek)

İş Göremezlik (j=1→Aynı gün çalışır, j=2→Aynı gün çalışamaz, j=3→2 gün çalışamaz, j=4→3 gün çalışamaz, j=5 →4 gün çalışamaz, j=6→5 gün ve daha fazla çalışamaz)

İş Kazası Türü (k=1→bilinmiyor, k=2→yara, yüzeysel yaralanma, k=3→kemik kırığı, k=4→çıkık, burkulma, k=5→beyin sarsıntısı, iç yaralanma, k=6→yanık donma, k=7→zehirlenme, enfeksiyon, k=8→birden fazla yaralanma, k=9→diğer)

4. BULGULAR

Elde edilen verilerin dağılımlarına bakıldığında, iş kazası geçirenlerin %38,4 ü kadın, %61,6 sı erkek olarak belirlenmiştir. Çalışmada iş- kazası türlerinin ortaya çıkışlarına yönelik dağılımlarına bakıldığında, %46,8 i yüzeysel yaralanmalar%21,4 ü diğer yaralanmalar, %14,9 u çıkık-burkulma, %7,6 sı kemik kırığı, %4,7 si bilinmeyen %2,6 sı yanık-donma, %1 i zehirlenme-enfeksiyon, %0,6 sı diğer yaralanmalar ve %0,4 ü beyin sarsıntısı şeklinde ortaya çıkmıştır. İş kazası geçiren çalışanların %44,3 ü aynı gün çalışır, %39,6 sı 5 gün ve daha fazla bir süre çalışamaz, %6,6 sı 3 gün çalışmaz, %4,8 i 2 gün çalışamaz, %2,8 i aynı gün çalışamaz ve %1,8 i 4 gün çalışamaz olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır.

Bu bilgilerden sonra iki ayrı 3 yönlü etkileşim modeli için yapılan log lineer analiz sonuçları sunulmuştur.

4.1. İş Göremezlik Süresi, İş Kazası Türü ve Cinsiyet İçin Log Lineer Analiz Sonuçları

Log lineer analiz için elde edilen K-yönlü etki ile K-yönlü ve daha yüksek sıraya ait etkiler Tablo1 de sunulmuştur.

Tablo 1. İş kazalarına göre C ve iş göremezlik sürelerine ait K-yönlü etkileşim

			Benzerlik Oranı		Pearson	
	K	**S.d**	**Ki-kare**	**p**	**Ki-kare**	**p**
K-Yönlü ve Daha Yüksek Sıralı Etkiler	1	107	804246,870	0,000	2013964,00	0,000
	2	93	185508,832	0,000	178086,789	0,000
	3	40	76732,708	0,000	75403,480	0,000
K-Yönlü Etki	1	14	618738,037	0,000	1835877,211	0,000
	2	53	108776,124	0,000	102683,310	0,000
	3	40	76732,708	0,000	75403,480	0,000

Tablo 1'e göre k-yönlü etkilerin tümü anlamlı olarak ortaya çıkmıştır. Bu durum model içinde ana etkilerle beraber k-yönlü tüm etkilere ait parametrelerin de yer alacağı şeklinde ifade edilir. Tablo 1'e göre K1 ana etkilerin anlamlı olduğunu, K2 iki değişken için etkileşim etkilerinin ve K3 ise üç değişken için etkileşim etkilerinin anlamlı olduğu görülmektedir.

Uygun modelin oluşturulmasında kullanılacak olan kısmi ilişkiler yaklaşımı için elde edilen sonuçlar Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2. Kısmi İlişkiler

Etki	**s.d**	**Kısmi Ki-kare**	**p.**	**İterasyon Sayısı**
Cinsiyet*iş göremez	5	55378,778	,000	2
Cinsiyet*iş kazası türü	8	31990,839	,000	2
İş göremez*iş kazası türü	40	17547,344	,000	2
Cinsiyet	1	13128,290	,000	2
İş göremez	5	271126,878	,000	2
İş kazası türü	8	334482,869	,000	2

Tablo 2'de tüm p değerleri 0,05'den küçük olarak ortaya çıkarak ana etki terimi olarak ifade edilen İş kazaları, Cinsiyet ve iş göremezlik süreleri değişkenlerinin anlamlı olduğu sonucuna varılmıştır. Tüm ana etkilerle beraber ikinci dereceden etkileşim parametreleri incelendiğinde Cinsiyet ile iş görmemezlik süreleri, Cinsiyet ile iş kazası türleri ve iş görememezlik süreleri ile iş kazası türlerine ait değişkenler için kısmi ilişki parametreleri istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur.

Yapılan çalışmada anlamlı olan parametreler ise Tablo 3 ve Tablo 4'de sunulmuştur.

Tablo 3. Ana Etkiler ve İkili Etkileşim için Anlamlı Olan Parametre Tahminleri

Parametre	Tahmin	Z	p.	95% CI	
				Alt Sınır	Üst Sınır
[İG = 1,00]	1,254	105,729	,000	1,231	1,277
[İG = 2,00]	-1,600	-58,171	,000	-1,654	-1,546
[İG = 3,00]	-1,118	-49,499	,000	-1,162	-1,074
[İG = 4,00]	-,970	-48,074	,000	-1,010	-,931
[İG = 5,00]	-2,324	-64,593	,000	-2,394	-2,253
[İG = 1,00] * [CİNS = 1,00]	-2,452	-204,151	,000	-2,475	-2,428
[İG = 2,00] * [CİNS = 1,00]	-2,593	-73,301	,000	-2,662	-2,523
[İG = 3,00] * [CİNS = 1,00]	-2,688	-93,999	,000	-2,744	-2,632
[İG = 4,00] * [CİNS = 1,00]	-1,592	-79,446	,000	-1,631	-1,552
[İG = 5,00] * [CİNS = 1,00]	-1,550	-43,409	,000	-1,620	-1,480
[İG = 1,00] * [İKT = 1,00]	,656	24,046	,000	,602	,709
[İG = 1,00] * [İKT = 2,00]	,248	17,603	,000	,220	,276
[İG = 1,00] * [İKT = 3,00]	-1,032	-41,047	,000	-1,082	-,983
[İG = 1,00] * [İKT = 4,00]	-1,147	-67,241	,000	-1,180	-1,114
[İG = 1,00] * [İKT = 5,00]	-,502	-6,670	,000	-,649	-,354
[İG = 1,00] * [İKT = 6,00]	-,857	-26,913	,000	-,919	-,794
[İG = 1,00] * [İKT = 7,00]	2,533	27,843	,000	2,354	2,711
[İG = 1,00] * [İKT = 8,00]	-1,167	-19,858	,000	-1,282	-1,052
[İG = 2,00] * [İKT = 1,00]	,462	6,746	,000	,328	,597
[İG = 2,00] * [İKT = 2,00]	,473	14,326	,000	,409	,538
[İG = 2,00] * [İKT = 3,00]	-2,312	-15,471	,000	-2,605	-2,019
[İG = 2,00] * [İKT = 4,00]	-,764	-18,320	,000	-,846	-,683
[İG = 2,00] * [İKT = 5,00]	-1,550	-5,019	,000	-2,155	-,945
[İG = 2,00] * [İKT = 6,00]	-,941	-10,212	,000	-1,122	-,760
[İG = 2,00] * [İKT = 7,00]	2,374	17,182	,000	2,103	2,644
[İG = 2,00] * [İKT = 8,00]	-2,950	-7,174	,000	-3,756	-2,144
[İG = 3,00] * [İKT = 1,00]	,540	9,850	,000	,433	,648
[İG = 3,00] * [İKT = 2,00]	,528	19,588	,000	,475	,581
[İG = 3,00] * [İKT = 3,00]	-1,970	-19,251	,000	-2,171	-1,770
[İG = 3,00] * [İKT = 4,00]	-,598	-18,355	,000	-,662	-,534
[İG = 3,00] * [İKT = 5,00]	-1,384	-6,079	,000	-1,830	-,938
[İG = 3,00] * [İKT = 6,00]	-,774	-11,167	,000	-,910	-,639
[İG = 3,00] * [İKT = 7,00]	2,263	18,063	,000	2,018	2,509
[İG = 3,00] * [İKT = 8,00]	-2,227	-9,746	,000	-2,675	-1,779
[İG = 4,00] * [İKT = 1,00]	,322	6,722	,000	,228	,416
[İG = 4,00] * [İKT = 2,00]	,362	15,351	,000	,316	,409
[İG = 4,00] * [İKT = 3,00]	-2,233	-27,461	,000	-2,392	-2,073
[İG = 4,00] * [İKT = 4,00]	-,467	-16,414	,000	-,523	-,411
[İG = 4,00] * [İKT = 5,00]	-1,471	-6,754	,000	-1,898	-1,044
[İG = 4,00] * [İKT = 6,00]	-,602	-10,340	,000	-,716	-,488
[İG = 4,00] * [İKT = 7,00]	1,312	9,286	,000	1,035	1,589
[İG = 4,00] * [İKT = 8,00]	-1,732	-10,409	,000	-2,058	-1,406
[İG = 5,00] * [İKT = 1,00]	,163	1,763	,078	-,018	,343
[İG = 5,00] * [İKT = 2,00]	,383	9,078	,000	,301	,466
[İG = 5,00] * [İKT = 3,00]	-1,838	-14,113	,000	-2,094	-1,583
[İG = 5,00] * [İKT = 4,00]	-,324	-6,509	,000	-,422	-,226
[İG = 5,00] * [İKT = 5,00]	-1,058	-3,106	,002	-1,725	-,390
[İG = 5,00] * [İKT = 6,00]	-,365	-3,754	,000	-,555	-,174
[İG = 5,00] * [İKT = 7,00]	1,587	7,550	,000	1,175	1,999
[İG = 5,00] * [İKT = 8,00]	-1,271	-4,969	,000	-1,772	-,770

Tablo 4. Üçlü Etkileşim için Anlamlı Olan Parametre Tahminleri

Parameter	Tahmin	Z	p	95% CI	
				Alt Sınır	Üst Sınır
Constant	9,545	1128,691	,000	9,529	9,562
[İG = 1,00] * [CİNS = 1,00] * [İKT = 1,00]	-2,516	-81,335	,000	-2,577	-2,455
[İG = 1,00] * [CİNS = 1,00] * [İKT = 2,00]	-,517	-37,376	,000	-,544	-,490
[İG = 1,00] * [CİNS = 1,00] * [İKT = 3,00]	-4,042	-62,786	,000	-4,168	-3,916
[İG = 1,00] * [CİNS = 1,00] * [İKT = 4,00]	-1,748	-79,591	,000	-1,791	-1,705
[İG = 1,00] * [CİNS = 1,00] * [İKT = 5,00]	-5,685	-39,113	,000	-5,970	-5,400
[İG = 1,00] * [CİNS = 1,00] * [İKT = 6,00]	-2,892	-78,391	,000	-2,964	-2,820
[İG = 1,00] * [CİNS = 1,00] * [İKT = 7,00]	-3,409	-72,127	,000	-3,501	-3,316
[İG = 1,00] * [CİNS = 1,00] * [İKT = 8,00]	-5,476	-41,800	,000	-5,733	-5,220
[İG = 1,00] * [CİNS = 1,00] * [İKT = 9,00]	-,865	-55,662	,000	-,895	-,834
[İG = 1,00] * [CİNS = 2,00] * [İKT = 1,00]	-1,000	-61,328	,000	-1,032	-,968
[İG = 1,00] * [CİNS = 2,00] * [İKT = 2,00]	1,115	114,419	,000	1,096	1,134
[İG = 1,00] * [CİNS = 2,00] * [İKT = 3,00]	-1,581	-77,229	,000	-1,621	-1,541
[İG = 1,00] * [CİNS = 2,00] * [İKT = 4,00]	-,279	-21,651	,000	-,304	-,254
[İG = 1,00] * [CİNS = 2,00] * [İKT = 5,00]	-3,332	-73,170	,000	-3,421	-3,243
[İG = 1,00] * [CİNS = 2,00] * [İKT = 6,00]	-2,022	-81,751	,000	-2,071	-1,974
[İG = 1,00] * [CİNS = 2,00] * [İKT = 7,00]	-2,228	-82,162	,000	-2,281	-2,175
[İG = 1,00] * [CİNS = 2,00] * [İKT = 8,00]	-3,211	-74,740	,000	-3,296	-3,127
[İG = 1,00] * [CİNS = 2,00] * [İKT = 9,00]	,427	39,252	,000	,405	,448
[İG = 2,00] * [CİNS = 1,00] * [İKT = 1,00]	-5,685	-39,113	,000	-5,970	-5,400
[İG = 2,00] * [CİNS = 1,00] * [İKT = 2,00]	-3,358	-72,816	,000	-3,449	-3,268
[İG = 2,00] * [CİNS = 1,00] * [İKT = 3,00]	-8,293	-15,512	,000	-9,341	-7,245
[İG = 2,00] * [CİNS = 1,00] * [İKT = 4,00]	-4,339	-58,234	,000	-4,485	-4,193
[İG = 2,00] * [CİNS = 1,00] * [İKT = 5,00]	-8,293	-15,512	,000	-9,341	-7,245
[İG = 2,00] * [CİNS = 1,00] * [İKT = 6,00]	-6,034	-34,882	,000	-6,373	-5,695
[İG = 2,00] * [CİNS = 1,00] * [İKT = 7,00]	-6,388	-30,943	,000	-6,793	-5,984
[İG = 2,00] * [CİNS = 1,00] * [İKT = 8,00]	-9,140	-11,194	,000	-10,740	-7,540
[İG = 2,00] * [CİNS = 1,00] * [İKT = 9,00]	-3,864	-65,507	,000	-3,979	-3,748
[İG = 2,00] * [CİNS = 2,00] * [İKT = 1,00]	-4,059	-62,534	,000	-4,186	-3,931
[İG = 2,00] * [CİNS = 2,00] * [İKT = 2,00]	-1,515	-76,049	,000	-1,554	-1,476
[İG = 2,00] * [CİNS = 2,00] * [İKT = 3,00]	-5,750	-38,296	,000	-6,044	-5,456
[İG = 2,00] * [CİNS = 2,00] * [İKT = 4,00]	-2,729	-79,880	,000	-2,796	-2,662
[İG = 2,00] * [CİNS = 2,00] * [İKT = 5,00]	-7,405	-21,584	,000	-8,078	-6,733
[İG = 2,00] * [CİNS = 2,00] * [İKT = 6,00]	-4,887	-50,005	,000	-5,078	-4,695
[İG = 2,00] * [CİNS = 2,00] * [İKT = 7,00]	-5,276	-44,497	,000	-5,508	-5,043
[İG = 2,00] * [CİNS = 2,00] * [İKT = 8,00]	-7,841	-18,385	,000	-8,677	-7,005
[İG = 2,00] * [CİNS = 2,00] * [İKT = 9,00]	-2,406	-81,821	,000	-2,464	-2,349
[İG = 3,00] * [CİNS = 1,00] * [İKT = 1,00]	-5,145	-46,312	,000	-5,363	-4,927
[İG = 3,00] * [CİNS = 1,00] * [İKT = 2,00]	-2,918	-78,125	,000	-2,991	-2,845
[İG = 3,00] * [CİNS = 1,00] * [İKT = 3,00]	-6,871	-26,152	,000	-7,386	-6,356
[İG = 3,00] * [CİNS = 1,00] * [İKT = 4,00]	-3,811	-66,307	,000	-3,923	-3,698
[İG = 3,00] * [CİNS = 1,00] * [İKT = 5,00]	-8,041	-17,056	,000	-8,965	-7,117
[İG = 3,00] * [CİNS = 1,00] * [İKT = 6,00]	-5,460	-42,023	,000	-5,714	-5,205
[İG = 3,00] * [CİNS = 1,00] * [İKT = 7,00]	-5,706	-38,845	,000	-5,994	-5,418
[İG = 3,00] * [CİNS = 1,00] * [İKT = 8,00]	-8,629	-13,643	,000	-9,869	-7,389
[İG = 3,00] * [CİNS = 1,00] * [İKT = 9,00]	-3,553	-70,103	,000	-3,652	-3,453
[İG = 3,00] * [CİNS = 2,00] * [İKT = 1,00]	-3,521	-70,559	,000	-3,619	-3,423
[İG = 3,00] * [CİNS = 2,00] * [İKT = 2,00]	-,987	-60,821	,000	-1,019	-,955
[İG = 3,00] * [CİNS = 2,00] * [İKT = 3,00]	-5,051	-47,635	,000	-5,259	-4,843
[İG = 3,00] * [CİNS = 2,00] * [İKT = 4,00]	-2,062	-81,904	,000	-2,111	-2,013
[İG = 3,00] * [CİNS = 2,00] * [İKT = 5,00]	-6,683	-27,941	,000	-7,152	-6,214
[İG = 3,00] * [CİNS = 2,00] * [İKT = 6,00]	-4,225	-59,981	,000	-4,363	-4,087
[İG = 3,00] * [CİNS = 2,00] * [İKT = 7,00]	-5,062	-47,475	,000	-5,271	-4,853
[İG = 3,00] * [CİNS = 2,00] * [İKT = 8,00]	-6,628	-28,488	,000	-7,084	-6,172
[İG = 3,00] * [CİNS = 2,00] * [İKT = 9,00]	-1,897	-81,018	,000	-1,943	-1,852
[İG = 4,00] * [CİNS = 1,00] * [İKT = 1,00]	-4,906	-49,727	,000	-5,099	-4,713

Tablo 4 ün Devamı

[İG = 4,00] * [CİNS = 1,00] * [İKT = 2,00]	-2,602	-80,825	,000	-2,665	-2,539
[İG = 4,00] * [CİNS = 1,00] * [İKT = 3,00]	-6,871	-26,152	,000	-7,386	-6,356
[İG = 4,00] * [CİNS = 1,00] * [İKT = 4,00]	-3,502	-70,831	,000	-3,599	-3,405
[İG = 4,00] * [CİNS = 1,00] * [İKT = 5,00]	-8,629	-13,643	,000	-9,869	-7,389
[İG = 4,00] * [CİNS = 1,00] * [İKT = 6,00]	-5,235	-45,062	,000	-5,462	-5,007
[İG = 4,00] * [CİNS = 1,00] * [İKT = 7,00]	-6,525	-29,522	,000	-6,958	-6,092
[İG = 4,00] * [CİNS = 1,00] * [İKT = 8,00]	-8,041	-17,056	,000	-8,965	-7,117
[İG = 4,00] * [CİNS = 1,00] * [İKT = 9,00]	-1,430	-74,292	,000	-1,467	-1,392
[İG = 4,00] * [CİNS = 2,00] * [İKT = 1,00]	-3,238	-74,396	,000	-3,324	-3,153
[İG = 4,00] * [CİNS = 2,00] * [İKT = 2,00]	-,657	-45,389	,000	-,685	-,629
[İG = 4,00] * [CİNS = 2,00] * [İKT = 3,00]	-4,525	-55,396	,000	-4,685	-4,365
[İG = 4,00] * [CİNS = 2,00] * [İKT = 4,00]	-1,727	-79,343	,000	-1,770	-1,684
[İG = 4,00] * [CİNS = 2,00] * [İKT = 5,00]	-6,477	-30,012	,000	-6,900	-6,054
[İG = 4,00] * [CİNS = 2,00] * [İKT = 6,00]	-3,782	-66,737	,000	-3,893	-3,671
[İG = 4,00] * [CİNS = 2,00] * [İKT = 7,00]	-5,426	-42,462	,000	-5,677	-5,176
[İG = 4,00] * [CİNS = 2,00] * [İKT = 8,00]	-5,976	-35,561	,000	-6,305	-5,647
[İG = 4,00] * [CİNS = 2,00] * [İKT = 9,00]	-10,239	-7,276	,000	-12,997	-7,481
[İG = 5,00] * [CİNS = 1,00] * [İKT = 1,00]	-6,477	-30,012	,000	-6,900	-6,054
[İG = 5,00] * [CİNS = 1,00] * [İKT = 2,00]	-3,975	-63,810	,000	-4,097	-3,853
[İG = 5,00] * [CİNS = 1,00] * [İKT = 3,00]	-7,405	-21,584	,000	-8,078	-6,733
[İG = 5,00] * [CİNS = 1,00] * [İKT = 4,00]	-4,486	-55,985	,000	-4,643	-4,329
[İG = 5,00] * [CİNS = 1,00] * [İKT = 5,00]	-9,140	-11,194	,000	-10,740	-7,540
[İG = 5,00] * [CİNS = 1,00] * [İKT = 6,00]	-6,268	-32,238	,000	-6,649	-5,887
[İG = 5,00] * [CİNS = 1,00] * [İKT = 7,00]	-6,196	-33,042	,000	-6,563	-5,828
[İG = 5,00] * [CİNS = 1,00] * [İKT = 8,00]	-6,742	-27,371	,000	-7,225	-6,259
[İG = 5,00] * [CİNS = 1,00] * [İKT = 9,00]	-2,774	-79,499	,000	-2,843	-2,706
[İG = 5,00] * [CİNS = 2,00] * [İKT = 1,00]	-4,713	-52,565	,000	-4,889	-4,537
[İG = 5,00] * [CİNS = 2,00] * [İKT = 2,00]	-1,962	-81,449	,000	-2,010	-1,915
[İG = 5,00] * [CİNS = 2,00] * [İKT = 3,00]	-5,494	-41,573	,000	-5,753	-5,235
[İG = 5,00] * [CİNS = 2,00] * [İKT = 4,00]	-2,977	-77,506	,000	-3,052	-2,901
[İG = 5,00] * [CİNS = 2,00] * [İKT = 5,00]	-7,405	-21,584	,000	-8,078	-6,733
[İG = 5,00] * [CİNS = 2,00] * [İKT = 6,00]	-4,906	-49,727	,000	-5,099	-4,713
[İG = 5,00] * [CİNS = 2,00] * [İKT = 7,00]	-10,239	-7,276	,000	-12,997	-7,481
[İG = 5,00] * [CİNS = 2,00] * [İKT = 8,00]	-10,239	-7,276	,000	-12,997	-7,481
[İG = 5,00] * [CİNS = 2,00] * [İKT = 9,00]	-10,239	-7,276	,000	-12,997	-7,481
[İG = 6,00] * [CİNS = 1,00] * [İKT = 1,00]	-1,419	-74,061	,000	-1,457	-1,382
[İG = 6,00] * [CİNS = 1,00] * [İKT = 2,00]	1,085	110,953	,000	1,066	1,104
[İG = 6,00] * [CİNS = 1,00] * [İKT = 3,00]	,045	3,836	,000	,022	,069
[İG = 6,00] * [CİNS = 1,00] * [İKT = 4,00]	-1,992	-81,609	,000	-2,040	-1,944
[İG = 6,00] * [CİNS = 1,00] * [İKT = 5,00]	-6,943	-25,497	,000	-7,476	-6,409
[İG = 6,00] * [CİNS = 1,00] * [İKT = 6,00]	-3,833	-65,963	,000	-3,947	-3,720
[İG = 6,00] * [CİNS = 1,00] * [İKT = 7,00]	-6,064	-34,531	,000	-6,408	-5,720
[İG = 6,00] * [CİNS = 1,00] * [İKT = 8,00]	-5,948	-35,889	,000	-6,273	-5,623
[İG = 6,00] * [CİNS = 1,00] * [İKT = 9,00]	-2,010	-81,698	,000	-2,059	-1,962
[İG = 6,00] * [CİNS = 2,00] * [İKT = 1,00]	-10,239	-7,276	,000	-12,997	-7,481
[İG = 6,00] * [CİNS = 2,00] * [İKT = 2,00]	-10,239	-7,276	,000	-12,997	-7,481
[İG = 6,00] * [CİNS = 2,00] * [İKT = 3,00]	-10,239	-7,276	,000	-12,997	-7,481
[İG = 6,00] * [CİNS = 2,00] * [İKT = 5,00]	-3,850	-65,711	,000	-3,965	-3,735
[İG = 6,00] * [CİNS = 2,00] * [İKT = 6,00]	-1,750	-79,624	,000	-1,794	-1,707
[İG = 6,00] * [CİNS = 2,00] * [İKT = 7,00]	-4,814	-51,076	,000	-4,998	-4,629
[İG = 6,00] * [CİNS = 2,00] * [İKT = 8,00]	-3,101	-76,098	,000	-3,180	-3,021

Ana etkiler, ikili etkileşim ve üçlü etkileşime yönelik parametre tahminleri incelendiğinde çıkık-burkulma nedeniyle iş göremezlik süresi olarak 5 gün ve daha fazla iş göremez olan erkeklerin arasında anlamlı bir ilişki çıkmamıştır.

5. SONUÇ

Yapılan çalışma sonrasında en fazla iş kazası geçirenlerin %61,6 ile erkek olarak ortaya çıkarken iş- kazası türü olarak, en fazla %46,8 ile yüzeysel yaralanmalar olduğu görülürken %0,4 ile en az beyin sarsıntısının olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Geçirdiği iş kazası nedeniyle çalışanın iş göremezlik süresi incelendiğinde İş kazası geçirenlerin önemli bir kısmının (%44,3) ü aynı gün çalışabilirken %39,6 sının 5 gün ve daha fazla bir süre çalışamaz olduğu ortaya çıkmıştır.

Cinsiyet, Geçici iş göremezlik süresi ve İş kazası türü birlikte ele alınarak yapılan log lineer analiz sonucunda, ikili etkileşimlere tüm parametreler anlamlı olarak ortaya çıkarken geçirdiği iş kazası nedeniyle 5 gün ve daha fazla iş görememe süresi diğer iş görememe sürelerinden daha fazla ortaya çıkmıştır.

Yapılan çalışmada, üçlü etkileşimlere yönelik parametre tahminlerinin (çıkık-burkulma * 5 gün ve daha fazla iş göremez * erkek) dışındaki tüm parametre tahminleri anlamlı olarak ortaya çıkmıştır.

KAYNAKÇA

AGRESTİ A. (2002), Cateorical Data Analysis, Second Edition, New York John Wiley&Sons.

ALTAŞ Dilek, YILDIRIM ESEN Z.,(2003), Lisansüstü Eğitime Giriş Sınavı (LES) Sonuçlarının Üç

BURNETT J. D.,(1983), Loglinear Analysis: A New Tool for Educational Researchers, Canadian

CEYLAN Hüseyin,(2011), Türkiye de İş Kazalarının Genel Görünümü ve Gelişmiş Ülkelerle Kıyaslanması, International Journal of Engineering Research and Development,3(2):18-24

ÇİÇEK Özal, ÖÇAL Mehmet(2016), Dünya'da ve Türkiye'de İş Sağlığı ve İş Güvenliğinin Tarihsel Gelişimi, HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi,5(11):106-129

EYE A.V., MUN E.Y.,(2013), Log Linear Modeling: Consepts, Interpretation and Application, John Wiley&Sons Journal of Education 8(2), 139-154

KARACAN Esin, ERDOĞAN Ö. Nazan(2011), İşçi Sağlığı ve İş Güvenliğine İnsan Kaynakları Yönetimi Fonksiyonları Açısından Çözümsel Bir Yaklaşım, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,21(1):102-116

ŞIKLAR Emel, YILMAZ Veysel, COŞKUN Duygu (2011), Eskişehir'deki Üniversitelerde Görevli Akademik Personelin İş Tatmini ve Duygusal Tükenmişliklerinin Log-Linear Model ve Correspondence Analizi ile İncelenmesi, Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimle Fakültesi Dergisi, 26(2):113-134

Yönlü Çapraz Sınıflandırma Tablosu ile İncelenmesi, Öneri 5(20), 213-223

www.TÜİSAG.com

TÜKETİCİ SOSYALLEŞMESİ İLE DAVRANIŞSAL NİYET İLİŞKİSİ*

Arş. Gör. Hale ÇOLAKOĞLU

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi,
Biga İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü,
Çanakkale/TÜRKİYE
E-mail: halecelikkan@comu.edu.tr

Dr. Öğr. Üyesi Nilay KÖLEOĞLU

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi,
Biga İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü,
Çanakkale/TÜRKİYE
E-mail: nkoleoglu@yahoo.com

ÖZET

Sosyalleşme, bireylerin başka kişiler ile etkileşimi sonucunda toplumca uygun görülen davranış ve tecrübeleri geliştirmeleri olarak tanımlanmaktadır. Tüketici sosyalleşmesi ise, bireyin tüketici olarak nitelendirilebilmesi için gerekli olan yetenek, bilgi ve tutumları kazanma sürecidir. Diğer bir ifade ile tüketici bireyin tüketici kimliğini kazandığı bir süreçtir. Bireyin tüketici olarak sosyalleşmesini etkileyen faktörler sosyalleşme araçları olarak ifade edilmektedir. Bunlar aile, yaşıtlar, medya ve ünlü hayranlığı olarak sıralanabilir. Davranışsal niyet ise, müşterinin alışveriş deneyimlerinin geribildirimine ilişkin tutumlarını kapsamaktadır. Bu tutumlar tekrar satın alma niyeti, ağızdan ağza iletişim niyeti, daha fazla ödeme niyeti, şikayet niyeti vb. şekillerde karşımıza çıkmaktadır.

Bu bağlamda çalışmanın amacı, sosyalleşme araçları ile davranışsal niyetler arasındaki ilişkinin incelenmesidir. Veriler anket yöntemi ile elde edilmiştir. Yapılan regresyon analizi sonucunda aile, yaşıtlar ve medya ile davranışsal niyetler arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *regresyon analizi, tüketici sosyalleşmesi, sosyalleşme ajanları davranışsal niyet*

THE RELATIONSHIP AMONG VIRTUAL EXPERIENTIAL MARKETING AND WORD OF MOUTH INTENTIONS

ABSTRACT

Socialization is defined as the development of behaviors and experiences that society considers appropriate as the result of interaction with other people. Consumer socialization is the process of acquiring the skills, knowledge and attitudes necessary to qualify the individual as a consumer. In other words, the consumer is a process in which the individual earns consumer identity. Factors affecting the socialization of an individual as a consumer are expressed as means of

* Bu çalışma Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri kapsamında desteklenen, SBA-206-978 proje kodlu "Sanal Deneyimsel Pazarlama İle Davranışsal Niyet İlişkisinde Sosyal Ajanların Aracılık Rolü" isimli çalışmadan elde edilmiştir.

socialization. Tihese can be listed as family, peers, media and celebrity admiration. Behavioral intentions include attitudes of customers to feedback on purchase experiences. This attitude encounters re-purchasing intention, word of mouth intention, more payment intention, complaint intention etc.

In this context the aim of the study is examine the relationship between the socialization agents and behavioral intentions of consumers. Data was obtained by the questionnaire method. The results of the study showed that there is a meaningful and positive relationship between family, peers, and media with behavioral intentions.

Keywords: *regression analysis, consumer socialization, socialization agents, behavioral intention*

1. GİRİŞ

Sanal deneyimsel pazarlama, interneti ve ona dahil olan tüm kanallarla beraber, görsel ve işitsel araçlarla zenginleştirilmiş çevresel bir deneyim sunan ve sarmal bir deneyim üreten her türlü teknolojiyi kapsamaktadır. Literatürde, deneyimsel pazarlama konusu araştırmacıların yoğun dikkatine maruz kalmasına rağmen, yapılan çalışmaların çoğu deneyimsel pazarlamaya teorik açıdan yaklaşmaktadır. Akademik literatürde deneyimsel pazarlamanın tüketici davranışlarına etkisini araştıran sınırlı sayıda araştırma olduğu, çoğunluğunun hizmet sektörüne yönelik olduğu açıktır. Davranışsal niyetler, ürünün satın alınması ve tüketilmesi müşterinin ürüne ilişkin olarak bu aşamadan sonraki eylem planını kapsamaktadır. Müşterinin ürüne ya da ürünün nihai kullanıcısına ulaştırılmasına aracılık eden işletme / işletmelere yönelik geribildirimine ilişkin tutumlarını kapsamaktadır. Bu bağlamda hizmetleri deneyimleme sonrasında müşterinin yaşadığı hizmet deneyimini mutlulukla başkalarına aktarması, aldığı hizmeti başkalarına tavsiye etmesi, aldığı ilgili hizmeti tekrar satın alma arzusu içerisinde olması ve genel olarak memnuniyetini ifadesi etmesi olumlu yönde davranışsal niyetini ortaya koymaktadır. Davranışsal niyetler olumlu ve olumsuz olmak üzere iki ana başlık altında toplanmaktadır. Buna göre olumlu davranışsal niyetler olarak, tüketicilerin işletme hakkında olumlu konuşma, işletmeyi başkalarına tavsiye etme, işletmeye bağlı kalma, işletme için daha fazla para harcama veya işletmeye daha yüksek fiyat ödeme gibi niyetleri gösterilmektedir. Çalışmada "tekrar satın alma niyeti", "daha fazla ödeme niyeti", ağızdan ağza iletişim niyeti" ve "şikayet niyeti" davranışsal niyetler kapsamında ele alınmıştır. Bu bağlamda çalışmanın amacı sanal deneyimsel pazarlama ile davranışsal niyetler arasındaki ilişkinin incelenmesidir.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Tüketici Sosyalleşmesi

İnsanın yasayan bir toplumun aktif bir üyesi haline gelmesi doğal olarak gerçekleşmez. İnsanın hayat için gerekli sosyal, psikolojik ve fiziki yetenekleri kazanması içinde yaşadığı grup ya da toplumun kültürünü özümsemesiyle gerçekleşir. Bu manada sosyalleşme, bireyin toplum kültürü içerisine dâhil edilmesi ve kültürün birey tarafından özümsenme sürecidir (Linton, 1974:195). Sosyal hayatta sosyalleşme süreci olmaksızın her hangi bir toplumun veya kurumun varlığını sürdürmesi mümkün değildir. Bu süreç olmasaydı bireyin kendisi bile bir şahsiyet haline gelemezdi (Davis, 1048:145). Bu ifadeler bize, sosyalleşme sürecinin hem topluma hem de bireye yönelik bir işlevde bulunduğunu açıkça ortaya koyar. Bütün insan topluluklarında, bir takım toplumsal amaçlar adına, toplum çok çeşitli sosyalizasyon süreçleriyle (aile, ekonomi, dini ve siyasi eğitim vb.) kendini idare eder. Peter L. Berger'in ifadesiyle; sosyal dünya, ancak sosyalizasyon sürecinde bireyin içerisinde özümsenir (Berger, 1982:140). Bu yolla toplum, sadece bireyin hareketlerini kontrol etmez

aynı zamanda, kimliğini, düşünce ve duyguları da biçimlendirir. Böylece toplumun yapısı, bireyin kendi bilincinin bir yapısına dönüşür (Ateşoğlu ve Türkkahraman, 2009:216).

Sosyalleşme (toplumsallaşma) kavramının sözlük anlamı; bireyin kişilik kazanarak belli bir sosyal çevreye hazırlanması, toplumla bütünleşme süreci olarak tanımlanmaktadır (www.tdk.org.tr).Sosyalleşme, insanlara belli durumlar karşısında nasıl davranmaları gerektiğini öğretir. Bu yolla onların zaman kaybını ve zor durumlara düşmesini önlemektedir. Sosyalleşme, bireysel ve toplumsal umut ve beklentileri dengelemektedir. Beklentiler farklı olmasına rağmen sosyalleşme sayesinde yaşama uygun beklentiler gerçekleşmesini sağlamaktadır (Ergenç, 2011:49; Köse, 2013:19).

Sosyalleşme, bireylerin başka kişiler ile etkileşimi sonucunda toplumca uygun görülen davranış ve tecrübeleri geliştirmeleri olarak tanımlanmaktadır (Zigler, Child 1969: 474'ten aktaran Ward, 1974). Ayrıca, sosyalleşme belirtilen amaçlara ulaşmak için gerekli bilgi, yetenek (Brim 1966' dan aktaran Ward, 1974), değer, güdü (Bush, Simson 1990'dan aktaran Michener, DeLamater, 1999: 46), tutum ve davranış (Corsaro, Fingerson, 2006) gibi kavramları öğrenme süreci olarak ele alınmaktadır. Tüketici sosyalleşmesi ise, bireyin tüketici olarak nitelendirilebilmesi için gerekli olan yetenek, bilgi ve tutumları kazanma sürecidir (Ward, 1974; Gültekin ve Erol, 2014:117).

2.2. Davranışsal Niyet

Davranışsal niyetler (behavioral intentions) tatmin sürecinin bir çıktısı olarak karşımıza çıkmaktadır (Anderson vd., 1994: 53). Özellikle birçok pazarlama faaliyetiyle yeni müşteriler kazanma yoluna gidilirken, var olan müşterilerin de azalmamasını sağlamak gerekmektedir. Bir müşteri kazanmanın maliyetinin, var olan müşteriyi elde tutma maliyetinden fazla olması da yöneticilerin müşteri memnuniyetsizliğini minimize etme konusunda çabalarını arttırmalarına neden olmuştur (Spreng vd., 1995:15; Bezirgan, 2014:59).

Davranışsal niyetler, müşterinin ürüne veya ürünün nihai kullanıcısına ulaşmasını sağlayan işletme / işletmelere yönelik geribildirimine ilişkin tutumlarını kapsamaktadır. Böylelikle hizmetleri deneyimleme sonrasında müşterinin yaşadığı hizmet deneyimini mutlulukla başkalarına aktarması, aldığı hizmeti başkalarına tavsiye etmesi, aldığı hizmeti tekrar satın alma niyeti içerisinde olması ve genel olarak memnuniyetini ifade etmesi olumlu yönde davranışsal niyetini ortaya koymaktadır. Dolayısıyla müşterinin davranışlarına yönelik sıralanan bu niyetler, "davranışsal niyet boyutları" olarak literatürde ifade edilmektedir (Zeithaml vd.,1996: Güven, 2012; Varol, 2015:35).

Davranışsal niyet, bir davranışı gerçekleştirmek için bireyin istemlerinin ve çabalarının göstergesidir (Ma vd., 2005:387). Literatürdeki davranışsal niyet kavramı, daha çok müşterilerin hizmet aldıktan sonra hizmetle ilgili düşünceleri ışığında yapacakları davranışları kapsamaktadır. Lin ve Hiesh'e (2007:1598) göre davranışsal niyet, müşterilerin organizasyondan hizmet almaya devam edeceklerinin veya organizasyonu terk edeceklerinin bir göstergesidir. Zeithaml ve Bitner (2003) davranışsal niyetler hakkında yaptıkları çalışma ile müşterilerin, kendilerine hizmet sağlayan işletmelerin yeteneklerinden tatmin oldukları durumunda, şirket hakkında pozitif düşünceler besleyip, şirketi diğer müşterilere tavsiye edeceğini, şirkete bağlı kalacağını veya şirket için daha çok harcama yapacağını ortaya koymuştur. Liu vd. (2005: 289) ise yaptıkları çalışmada davranışsal niyetin boyutlarını ortaya koyarak; bu boyutları tekrar satın alma, yeniden ziyaret etme, başkalarına tavsiye etme ve pozitif gözlemler olarak sıralamışlardır (Özmısır, 2015:25).

Niyetler davranışı etkileyen motivasyonel faktörler olarak ele alınmaktadır. Motivasyonel faktörler bireyin bir davranışı gerçekleştirmek için zoru denemeye ne kadar

istekli olduğunun veya ne kadar çaba sarf etmeyi planladığının bir göstergesi olarak ifade edilmektedir (Ajzen, 1991:181). Bir başka tanıma göre ise, niyet bir davranışın gerçekleştirilmesi için belirlenmiş olasılık olarak tanımlanmaktadır (Oliver, 1997:23)

Pazarlama literatüründe tüketiciler tarafından geliştirilen davranışsal niyetler, Zeithaml vd. (1996) tarafından hizmet kalitesinin davranışsal sonuçlarını analiz etmek amacıyla gerçekleştirilen çalışma ile kapsamlı bir şekilde ortaya konulmaktadır. Çalışmaya göre tüketiciler tarafından oluşturulan davranışsal niyetler, olumlu ve olumsuz olmak üzere iki ana başlık altında toplanmaktadır. Buna göre olumlu davranışsal niyetler olarak, tüketicilerin işletme hakkında olumlu konuşma, işletmeyi başkalarına tavsiye etme, işletmeye bağlı kalma, işletme için daha fazla para harcama veya işletmeye daha yüksek fiyat ödeme gibi niyetleri gösterilmektedir (Boulding vd., 1993:12; Zeithaml vd., 1996: 36; Cronin vd., 2000:196; Choi, vd., 2004:917; Molinari vd., 2008: 364; Ryu vd., 2008: 46). Olumsuz davranışsal niyetler olarak ise, tüketicilerin işletme hakkında olumsuz konuşma, başka bir işletmeye geçiş yapma, işletme dışındaki kuruluşlara şikayette bulunma, işletmeyi daha az tercih etme gibi niyetleri belirtilmektedir (Zeithaml vd., 1996: 36; Bloemer vd., 1999:1092; Liu vd., 2001:122-123; Shukla, 2010: 467). Smith vd. (1999), davranışsal niyetleri ekonomik ve sosyal davranışlar olarak ikiye ayırmaktadır. Ekonomik davranışsal niyetler, yeniden satın alma davranışı, işletmeye daha fazla para ödeme ve işletmeden ayrılma gibi işletmenin finansal yapısını doğrudan etkileyebilecek davranışlardır. Sosyal davranışsal niyetler ise, şikayet etme davranışı, sözlü iletişim davranışı gibi firmanın mevcut ve potansiyel müşterilerini etkileyebilecek davranışları içermektedir (Lyon ve Powers, 2004; Güven ve Sarıışık, 2014:29). Bununla birlikte, Bloemer vd. (1999) tarafından hizmet kalitesinin müşteri bağlılığı yaratmadaki etkisini analiz etmek amacıyla eğlence, fast-food, süpermarket ve sağlık hizmetleri olmak üzere 4 farklı sektör kapsamında gerçekleştirilen araştırmada, davranışsal niyetler çok boyutlu olarak analiz edilmiştir. Çalışma kapsamında, davranışsal niyetlerin ağızdan ağza iletişim niyeti, tekrar satın alma niyeti, daha fazla ödeme niyeti ve şikayet niyeti olmak üzere 4 boyuttan oluştuğu savunulmaktadır (Bloemer vd., 1999: 1087).

3. ARAŞTIRMA METODOLOJİSİ

3.1. Araştırmanın Amacı ve Kapsamı

Davranışsal niyet, bir davranışı gerçekleştirmek için bireyin istemlerinin ve çabalarının göstergesidir (Ma vd., 2005: 387). Literatürdeki davranışsal niyet kavramı, daha çok müşterilerin hizmet aldıktan sonra hizmetle ilgili düşünceleri ışığında yapacakları davranışları kapsamaktadır. Lin ve Hiesh'e (2005: 159) göre davranışsal niyet, müşterilerin organizasyondan hizmet almaya devam edeceklerinin veya organizasyonu terk edeceklerinin bir göstergesidir. Zeithaml ve Bitner (2003) davranışsal niyetler hakkında yaptıkları çalışma ile müşterilerin, kendilerine hizmet sağlayan işletmelerin yeteneklerinden tatmin oldukları durumunda, şirket hakkında pozitif düşünceler besleyip, şirketi diğer müşterilere tavsiye edeceğini, şirkete bağlı kalacağını veya şirket için daha çok harcama yapacağını ortaya koymuştur.

Bireyin sosyalleşmesini sağlayan faktörler olarak çeşitli çalışmalarda değinilen aile, yaşıtlar, medya ve ünlü hayranlığı kavramları aynı zamanda bireyin satın alma davranışını etkileyen faktörler arasında yer almalı mıdır sorusundan hareketle bu çalışmada, bu dört faktörün davranışsal niyetler üzerindeki etkisi araştırılmaktadır. Literatürde sosyal ajanları ile davranışsal niyet ilişkisine etkisinin incelendiği bir çalışma bulunmaması bu çalışmanın literatüre sağlayacağı katkıyı ortaya koymaktadır. Bu bağlamda araştırmanın amacı, sosyalleşme araçlarının (aile, yaşıtlar, medya ve ünlü hayranlığı) davranışsal niyetler (tekrar satın alma niyeti, ağızdan ağza iletişim niyeti, daha fazla ödeme niyeti ve şikayet niyeti) üzerindeki etkisini 18 yaş üzeri tüketiciler kapsamında incelemektir.

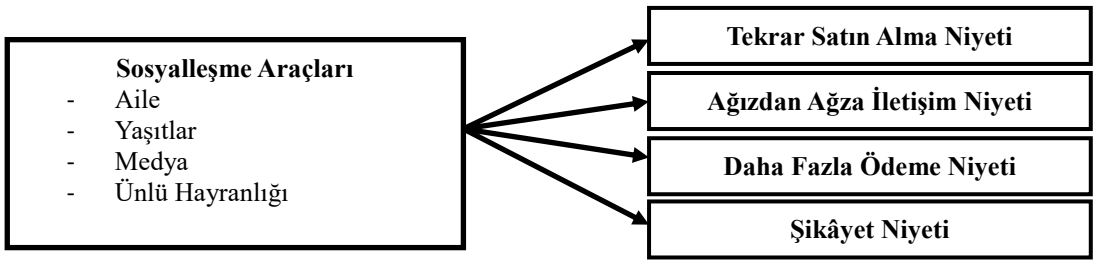
3.2. Araştırma Modeli ve Hipotezler

Çalışma modelinde sosyalleşme araçları ile davranışsal niyetler arasındaki ilişki ortaya konmaktadır. Bu modelde temel olarak dört ilişki kurulmakta ve incelenmektedir.

- Sosyalleşme araçlarının tekrar satın alma niyetine etkisi,
- Sosyalleşme araçlarının ağızdan ağza iletişim niyetine etkisi,
- Sosyalleşme araçlarının daha fazla ödeme niyetine etkisi,
- Sosyalleşme araçlarının şikâyet niyetine etkisi.

Bu dört ilişki aşağıdaki Şekil 1'de görülmektedir. Bu model sosyalleşme araçlarının (aile, yaşıtlar, medya ve ünlü hayranlığı), davranışsal niyetler (tekrar satın alma niyeti, ağızdan ağza iletişim niyeti, daha fazla ödeme niyeti ve şikâyet niyeti)ni doğrudan etkilediğini varsaymaktadır.

Şekil 1. Araştırma Modeli

Araştırmanın amacına uygun olarak, araştırmanın kavramsal çerçevesini oluşturan Bozyiğit, 2015; Sarıkaya & Türkmen, 2014; Tufte &Halling, 2002; Barreda vd., 2015; Başaran, 2014 tarafından oluşturulan modellere göre 4 temel hipotez içeren bir kavramsal araştırma modeli oluşturulmuştur. Araştırmanın hipotezleri;

H1: Sosyalleşme Araçları ile Tekrar Satın Alma Niyeti arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki vardır.

H1a: Aile ile tekrar satın alma niyeti arasında pozitif bir ilişki vardır.

H1b: Yaşıtlar ile tekrar satın alma niyeti arasında pozitif bir ilişki vardır.

H1c: Ünlü Hayranlığı ile tekrar satın alma niyeti arasında pozitif bir ilişki vardır.

H1d: Medya ile tekrar satın alma niyeti arasında pozitif bir ilişki vardır.

H2: Sosyalleşme Araçları ile Ağızdan Ağza İletişim Niyeti arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki vardır.

H2a: Aile ile ağızdan ağza iletişim niyeti arasında pozitif bir ilişki vardır.

H2b: Yaşıtlar ile ağızdan ağza iletişim niyeti arasında pozitif bir ilişki vardır.

H2c: Ünlü Hayranlığı ile ağızdan ağza iletişim niyeti arasında pozitif bir ilişki vardır.

H2d: Medya ile ağızdan ağza iletişim niyeti arasında pozitif bir ilişki vardır.

H3: Sosyalleşme Araçları ile Daha Fazla Ödeme Niyeti arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki vardır.

H3a: Aile ile daha fazla ödeme niyeti arasında pozitif bir ilişki vardır.

H3b: Yaşıtlar ile daha fazla ödeme niyeti arasında pozitif bir ilişki vardır.

H3c: Ünlü Hayranlığı ile daha fazla ödeme niyeti arasında pozitif bir ilişki vardır.

H3d: Medya ile daha fazla ödeme niyeti arasında pozitif bir ilişki vardır.

H4: Sosyalleşme Araçları ile Şikâyet Niyeti arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki vardır.

H4a: Aile ile şikâyet niyeti arasında pozitif bir ilişki vardır.

H4b: Yaşıtlar ile şikâyet niyeti arasında pozitif bir ilişki vardır.

H4c: Ünlü Hayranlığı ile şikâyet niyeti arasında pozitif bir ilişki vardır.

H4d: Medya ile şikâyet niyeti arasında pozitif bir ilişki vardır.

3.3. Örneklem ve Ölçeklerin Oluşturulması

Oluşturulan hipotezler literatürden elde edilen ölçüm araçlarından oluşan anket formu aracılığıyla Çanakkale ilinde ikamet eden ve online alışveriş deneyimine sahip 18 yaş üzeri tüketicilerden kolayda örnekleme yöntemi ile elde edilen veriler kullanılarak test edilmiştir.

Sosyalleşme araçları, Moschis&Churchill (1978)'in modeline göre, Bozyiğit (2015), tarafından aile etkisini; Sarıkaya ve Türkmen (2014) tarafından yaşıtlar ve ünlü kişi etkisini; Tufte ve Halling (2002) tarafından medya etkisini (Reklamın niyeti, reklamın anlaşılırlığı, reklamın etkisi, reklamın güvenirliği) ölçecek şekilde geliştirilmiştir. Davranışsal niyetler ise Zeihtaml (1996)'ın modeline göre, Barreda vd. (2015) tarafından tekrar satın alma niyeti ve ağızdan ağza iletişim niyeti; Başaran (2014) tarafından daha fazla ödeme niyeti ve şikâyet niyetini ölçecek şekilde geliştirilmiştir. Anket formunun oluşturulmasında literatürden yararlanılan kaynaklar Tablo 1'de görülmektedir.

Tablo 1. Anket Formunun Oluşturulmasında Yararlanılan Kaynaklar

Değişken	**Kullanılan Ölçek**	**Yazarları**
Aile	**5'li Likert** 1 (Kesinlikle katılmıyorum) … 5 (Kesinlikle katılıyorum)	Bozyiğit (2015)
Yaşıtlar	**5'li Likert** 1 (Kesinlikle katılmıyorum) … 5 (Kesinlikle katılıyorum)	Sarıkaya ve Türkmen (2014)
Ünlü Hayranlığı	**5'li Likert** 1 (Kesinlikle katılmıyorum) … 5 (Kesinlikle katılıyorum)	
Medya	**5'li Likert** 1 (Kesinlikle katılmıyorum) … 5 (Kesinlikle katılıyorum)	Tufte ve Halling (2002)
Tekrar Satın Alma Niyeti	**5'li Likert** 1 (Kesinlikle katılmıyorum) … 5 (Kesinlikle katılıyorum)	Barreda vd. (2015)
Ağızdan Ağza İletişim Niyeti	**5'li Likert** 1 (Kesinlikle katılmıyorum) … 5 (Kesinlikle katılıyorum)	
Daha Fazla Ödeme Niyeti	**5'li Likert** 1 (Kesinlikle katılmıyorum) … 5 (Kesinlikle katılıyorum)	Başaran (2014)
Şikâyet Niyeti	**5'li Likert** 1 (Kesinlikle katılmıyorum) … 5 (Kesinlikle katılıyorum)	

Ankette yer alan soruların değerlendirilmesi ve yanıtların ölçülmesinde beşli Likert tipi ölçek kullanılmıştır. Anketteki soru sayısı, anketin tasarımı ve uygulaması yönüyle, anketin genel kabul gören kurallara ve formata uygun olmasına dikkat edilmiştir. Pilot uygulama için seçilen 30 anket üzerinde çalışma yapılmıştır. Elde edilen verilere paket

programlar yardımıyla güvenilirlik analizleri yapılmış ve ön test çalışması sonucunda ankete son şekli verilmiştir.

Aile etkisi bu çalışmada üç değişkenle (Ailem hangi sitelerden alışveriş yapıp yapamayacağımı bana söyler, Ailem istemedikleri bir siteden alışveriş yaptığımda bana kızar, Alışveriş yapmak istediğim siteler hakkında ailemden fikir alırım) ve 1'den (Kesinlikle katılmıyorum) …… 5'e (kesinlikle katılıyorum) olacak şekilde beşli likert ölçeği ile ölçülmüştür.

Yaşıtlar etkisi bu çalışmada altı değişkenle (Arkadaşlarımın alışveriş yaptığı siteleri tercih ederim, Alışveriş yapacağım sitenin arkadaşların tarafından onaylanmış olması benim için önemlidir, Ürün tercihlerimde arkadaşlarım oldukça etkilidir, Arkadaşlarımın alışveriş yaptığı siteleri takip ederek doğru şeyleri satın aldığımdan emin olmak isterim, Bir alışveriş sitesinden alışveriş yapmadan önce sosyal medya ortamında arkadaşlarımın site hakkındaki görüşlerini alırım, Satın almadan önce daima arkadaşlarımla sitedeki ürünleri fiyatı ve kalitesi hakkında konuşurum) ve 1'den (Kesinlikle katılmıyorum) …… 5'e (kesinlikle katılıyorum) olacak şekilde beşli likert ölçeği ile ölçülmüştür.

Ünlü Hayranlığı etkisi bu çalışmada dört değişkenle (Hayranı olduğum kişilerin alışveriş yaptıkları sitelerden alışveriş yaparım, Fiyatları ne kadar yüksek olursa olsun hayranı olduğum kişilerin kullandığı, tanıttığı sitelerden alışveriş yaparım, Moda olan sitelerden alışveriş yaparım, Sosyal medya ortamında popüler olan sitelerin ürün ve markalarını tercih ederim) …… 5'e (kesinlikle katılıyorum) olacak şekilde beşli likert ölçeği ile ölçülmüştür.

Medya etkisi bu çalışmada dört alt boyuttan oluşan 22 değişkenle ve 1'den (Kesinlikle katılmıyorum) …… 5'e (kesinlikle katılıyorum) olacak şekilde beşli likert ölçeği ile ölçülmüştür. Bu boyutlar ve değişkenler; reklam niyeti 14 değişken (İnternet reklamları dikkatimi çeker, İnternet reklamlarını izlemek hoştur, İnternet reklamları izlediğimde daha iyi bir ruh haline giriyorum, İnternet reklamları eğlencelidir, İnternet reklamları iyi hikâyeler anlatır, İnternet reklamları dürüst ve güvenilirdir, İnternet reklamları beni düşünmeye sevk eder, İnternet reklamları izleyerek yeni bir şeyler öğrenirim, İnternet reklamları ikna edicidir, İnternet reklamlarında verilmek istenen mesajı alırım, İnternetteki reklamlar isteklerimi etkiler, İnternetteki reklamlar bende ürünü deneme isteği uyandırır, Genelde İnternetteki reklamları severim, Genelde internetteki reklamları izlemeyi severim); Reklamın Anlaşılırlığı 3 değişken (Ailemle birlikte internette reklam izlediğimizde daha sonra onları tartışırız, Arkadaşlarımla birlikte internette reklam izlediğimizde daha sonra onları tartışırız, Daha sonra arkadaşlarımla tartışabileyim diye internet reklamlarını izlerim); Reklamın Etkisi 2 değişken (Sıklıkla internette reklamı yapılan ürünü isterim, Sıklıkla internette reklamı yapılan ürünü satın alırım) ve reklamın güvenirliği üç değişken (İnternetteki reklamlarda ürünler gerçeğe göre genellikle daha iyi görünür, Satın aldığım ürünler, internetteki reklamlarda vaat edilen kadar iyidir, İnternetteki reklamlarında söylenenlerin söyleniş şekli gerçek olup olmadığını belli eder) şeklindedir.

Tekrar satın alma niyeti bu çalışmada iki değişkenle (Bu siteden önümüzdeki bir ay içinde tekrar alışveriş yapabilirim, Bu siteden önümüzdeki bir yıl içinde tekrar alışveriş yapabilirim) ve 1'den (Kesinlikle katılmıyorum) …… 5'e (kesinlikle katılıyorum) olacak şekilde beşli likert ölçeği ile ölçülmüştür.

Ağızdan ağza iletişim niyeti, dört değişkenle (İnsanlara alışveriş yaptığım site hakkında olumlu şeyler söylüyorum, Alışveriş yaptığım site hakkında söylenecek birçok iyi şey var, Başkalarına bu siteden alışveriş yaptığımı söylemekten gurur duyuyorum, Bu alışveriş sitesini arkadaşlarıma da tavsiye ederim) ve 1'den (Kesinlikle katılmıyorum) …… 5'e (kesinlikle katılıyorum) olacak şekilde beşli likert ölçeği ile ölçülmüştür.

Daha fazla ödeme niyeti, üç değişkenle (Fiyatlarında herhangi bir artış olsa dahi alışveriş yaptığım internet sitesinde alışveriş yapmaya devam ederim, Fiyatları çok yüksek seviyelere çıksa da alışveriş yaptığım internet sitesinde alışveriş yapmaya devam ederim, Diğer alışveriş sitelerinden daha yüksek fiyatlara sahip olsa dahi alışveriş yaptığım internet sitesinde alışveriş yapmaya devam ederim) ve 1'den (Kesinlikle katılmıyorum) …… 5'e (kesinlikle katılıyorum) olacak şekilde beşli likert ölçeği ile ölçülmüştür.

Şikayet niyeti, dört değişkenle (Alışveriş yaptığım internet sitesi ile ilgili herhangi bir problem yaşarsam siteye şikayette bulunurum, Alışveriş yaptığım internet sitesi ile ilgili herhangi bir problem yaşarsam diğer müşterilere şikayette bulunurum, Alışveriş yaptığım internet sitesi ile ilgili herhangi bir problem yaşarsam Tüketici Hakları Derneği gibi kuruluşlara şikayette bulunurum, Alışveriş yaptığım internet sitesi ile ilgili herhangi bir problem yaşarsam Şikayetvar.com gibi internet sitelerine şikayette bulunurum) ve 1'den (Kesinlikle katılmıyorum) …… 5'e (kesinlikle katılıyorum) olacak şekilde beşli likert ölçeği ile ölçülmüştür.

4. BULGULAR

Çalışmada öncelikle araştırmaya katılanların demografik özelliklerine ilişkin bilgiler verilmiş, arkasından araştırmada kullanılan anketlerin güvenirlik analizi detaylı olarak ortaya konmuştur. Son olarak da araştırma modeli ve amacı kapsamında geliştirilen hipotezler ve ilişkiler regresyon analizi ile test edilmiştir.

4.1. Katılımcıların Demografik Özelliklerine İlişkin Bilgiler

Örneklemi oluşturan 1420 kişiye ait demografik istatistikler Tablo 2'de gösterilmektedir. Katılımcıların yaklaşık yüzde 70'i (55,6) 18-35 yaş arasındadır. Yaklaşık yüzde 10'u ise 46 yaş ve üzerindedir. Katılımcıların cinsiyet dağılımına bakıldığında yarı yarıya bir dağılım (%50,6 kadın, %49,4 erkek) olduğu görülmektedir. Medeni durumları açısından bakıldığında yaklaşık %60'ının bekar olduğunu söylemek mümkündür. Ankete katılanların neredeyse yüzde altmışının (%58,1) eğitim durumu üniversite düzeyindedir. Katılımcıların ortalama aylık gelirine bakıldığında %51,4'ünün 1401 – 3999 TL aralığından gelire sahip olduğu ve yaklaşık %35'inin (%34,4) 1400 TL'nin altında gelire sahip oldğu görülmektedir. Elde edilen sonuçlara göre sadece yaklaşık %15', (%14,2) 400 TL'nin üzerinde gelire sahiptir.

Katılımcıların meslek dağılımına baktığımızda yaklaşık yüzde ellisinin (%47,0) kamu veya özel sektör çalışanı olduğu görülmektedir. Geri kalan yüzde elli beşlik kısımın yaklaşık yüzde beşi (%4,9) ev hanımı, yaklaşık yüzde sekizi (%7,3) işçi ve emekli, yaklaşık yüzde yirmi ikisi (%22,1) öğrenci, dokuzu (%8,7) serbest meslek sahibi ve sadece yüzde ikisi (%2,1) tüccar veya sanayicilerden oluşmaktadır. Katılımcıların yaklaşık %6'sı (%5,6) kendini işçi, yaklaşık %5'i ise ev hanımı olarak tanımlamıştır. Yaşadığınız şehir sorusuna vermiş oldukları cevaplara göre katılımcıların %46'sı Çanakkale'de, %13'ü Bursa'da, %19'u Balıkesir'de ve %21'i Bilecik'te yaşamaktadır.

Tablo 2. Katılımcıların Demografik Özellikleri

Cinsiyet	**n**	**%**	**Ortalama Aylık Gelir**	**n**	**%**
Kadın	719	50,6	1400 tl ve altı	488	34,4
Erkek	701	49,4	1401-3999 tl arası	730	51,4
Yaş	**n**	**%**	4000-5999 tl arası	145	10,2
18-25	569	40,1	6000-7999 tl arası	29	2,0
26-35	432	30,4	8000 tl ve üzeri	28	2,0
36-45	262	18,5	**Meslek**	**n**	**%**
46-55	136	9,6	Özel Sektör Çalışanı	379	26,7
56 ve üzeri	21	1,5	Kamu Çalışanı	288	20,3
Eğitim durumu	**n**	**%**	Öğrenci	314	22,1
İlköğretim	76	5,4	Tüccar/Sanayici	30	2,1
Lise	407	28,7	Serbest Meslek	124	8,7
Üniversite	826	58,1	İşçi	79	5,6
Lisansüstü	111	7,8	Emekli	56	3,9
Yaşadığı Şehir	**n**	**%**	Ev Hanımı	75	5,3
Çanakkale	657	46,3	Diğer	75	5,3
Bursa	190	13,4	**Medeni Durum**	**n**	**%**
Balıkesir	275	19,4	Bekar	847	59,6
Bilecik	298	21,0	Evli	573	40,4

Katılımcılara ayrıca internet kullanımlarına ve internetten yapmış oldukları alışverişlere yönelik çeşitli sorular yöneltilmiştir. Bu sorulardan elde edilen cevaplar Tablo 3'de özetlenmiştir. Buna göre; katılımcıların yaklaşık yüzde 64'ü (%64,2) beş yıldan fazla süredir internet kullanmaktadır. "Ne kadar süreden beri internetten alışveriş yapıyorsunuz?" sorusuna katılımcıların yaklaşık beşte biri (%20,2) yine beş yıldan fazla süredir cevabını vermiştir. Katılımcıların gün içerisinde internette geçirdikleri süre sorusuna verdikleri yanıtlara bakıldığında yaklaşık dörtte birinin (%25,1) 5 saatten fazla zaman geçirdiklerini söyledikleri görülmektedir. Bunun yanı sıra gün içerisinde internette alışveriş için geçirdiklerini süre açısından katılımcıların neredeyse yüzde yetmişinin (%67,7) internette alışveriş için 1 saatten az zaman geçirdikleri görülmektedir. Katılımcıların son altı ayda kaç kez internetten alışveriş yaptıkları sorusuna verdikleri yanıtlara göre ise, katılımcıların yarısının (%52,2) 1 ila 3 kez ve yüzde yedisinin (%7,1) 10 kezden fazla alışveriş yapmış olduğu görülmektedir.

Tablo 3. Katılımcılara Ait Diğer Bilgiler

Ne kadar süredir aktif olarak internet kullanıyorsunuz?	**n**	**%**
1 yıldan az	91	6,4
1-2 yıl	192	13,5
3-4 yıl	225	15,8
5 yıldan fazla	912	64,2
Ne kadar süreden beri internetten alışveriş yapıyorsunuz?	**n**	**%**
1 yıldan az	341	24,0
1-2 yıl	416	29,3
3-4 yıl	376	26,5
5 yıldan fazla	287	20,2
Gün içerisinde internette geçirdiğiniz süre?	**n**	**%**
1 saatten az	253	17,8
2-3 saat	473	33,3
4-5 saat	338	23,8
5 saatten fazla	356	25,1
Gün içerisinde internette alışveriş için geçirdiğiniz süre?	**n**	**%**
1 saatten az	977	68,8
2-3 saat	352	24,8
4-5 saat	50	3,5
5 saatten fazla	41	2,9
Son altı ayda internetten kaç kez alışveriş yaptınız?	**n**	**%**
Hiç yapmadım	237	16,7
1-3 kez	741	52,2
4-6 kez	257	18,1
7-9 kez	84	5,9
10 kezden fazla	101	7,1

4.2. Güvenilirlik Analizi

Literatür taraması sonucu araştırmanın amacına ve modeline uygun olarak oluşturulan anket formunun güvenilirliği test edilmiştir. 48 ölçekten oluşan anketin ölçek ortalaması 142,64 ve standart sapması 31,534 olarak hesaplanmıştır. Soruların genel ortalaması (Item-means) 2,976, ortalama varyans 1,557'tür. Tablo 4'de anketin soru-bütün korelasyon (Item-total correlation) ve alfa değerleri ile genel güvenilirlik katsayısı verilmektedir. Güvenilirlik hesaplamalarında modelin uygunluğunu test etmek amacıyla yapılan testlere ait varyans analizine (analysis of variance) göre, ölçümler arası farklılık (between measure) p=0,000 değeri ile istatistiksel olarak anlamlı olduğunu ve yine p=0,000 değeri ile toplanamazlık (nonadditivity) özelliğinin de uygun olduğunu söyleyebiliriz.

Tablo 4. Güvenilirlik Analizi Sonuçları

	Değişkenler	Soru-Bütün Korelasyon Değerleri	Alfa Değerleri
SA1	Ailem hangi sitelerden alışveriş yapıp yapamayacağımı bana söyler.	0,407	0,952
SA2	Ailem istemedikleri bir siteden alışveriş yaptığımda bana kızar.	0,475	0,952
SA3	Alışveriş yapmak istediğim siteler hakkında ailemden fikir alırım.	0,442	0,952
SA4	Arkadaşlarımın alışveriş yaptığı siteleri tercih ederim.	0,391	0,952
SA5	Alışveriş yapacağım sitenin arkadaşların tarafından onaylanmış olması benim için önemlidir.	0,379	0,952
SA6	Ürün tercihlerimde arkadaşlarım oldukça etkilidir.	0,444	0,952
SA7	Arkadaşlarımın alışveriş yaptığı siteleri takip ederek doğru şeyleri satın aldığımdan emin olmak isterim.	0,385	0,952
SA8	Bir alışveriş sitesinden alışveriş yapmadan önce sosyal medya ortamında arkadaşlarımın site hakkındaki görüşlerini alırım.	0,372	0,952
SA9	Satın almadan önce daima arkadaşlarımla sitedeki ürünleri fiyatı ve kalitesi hakkında konuşurum.	0,354	0,952
SA10	Hayranı olduğum kişilerin alışveriş yaptıkları sitelerden alışveriş yaparım.	0,523	0,951
SA11	Fiyatları ne kadar yüksek olursa olsun hayranı olduğum kişilerin kullandığı, tanıttığı sitelerden alışveriş yaparım.	0,615	0,951
SA12	Moda olan sitelerden alışveriş yaparım.	0,465	0,952
SA13	Sosyal medya ortamında popüler olan sitelerin ürün ve markalarını tercih ederim.	0,475	0,952
SA14	İnternet reklamları dikkatimi çeker.	0,514	0,951
SA15	İnternet reklamlarını izlemek hoştur.	0,742	0,950
SA16	İnternet reklamları izlediğimde daha iyi bir ruh haline giriyorum.	0,625	0,950
SA17	İnternet reklamları eğlencelidir.	0,761	0,949
SA18	İnternet reklamları iyi hikâyeler anlatır.	0,762	0,949
SA19	İnternet reklamları dürüst ve güvenilirdir.	0,745	0,950
SA20	İnternet reklamları beni düşünmeye sevk eder.	0,716	0,950
SA21	İnternet reklamları izleyerek yeni bir şeyler öğrenirim.	0,691	0,950
SA22	İnternet reklamları ikna edicidir.	0,688	0,950
SA23	İnternet reklamlarında verilmek istenen mesajı alırım.	0,665	0,950
SA24	İnternetteki reklamlar isteklerimi etkiler.	0,748	0,950
SA25	İnternetteki reklamlar bende ürünü deneme isteği uyandırır.	0,741	0,950
SA26	Genelde İnternetteki reklamları severim.	0,746	0,950
SA27	Genelde internetteki reklamları izlemeyi severim.	0,760	0,949
SA28	Ailemle birlikte internette reklam izlediğimizde daha sonra onları tartışırız.	0,720	0,950
SA29	Arkadaşlarımla birlikte internette reklam izlediğimizde daha sonra onları tartışırız.	0,715	0,950
SA30	Daha sonra arkadaşlarımla tartışabileyim diye internet reklamlarını izlerim.	0,717	0,950
SA31	Sıklıkla internette reklamı yapılan ürünü isterim.	0,754	0,949
SA32	Sıklıkla internette reklamı yapılan ürünü satın alırım.	0,704	0,950
SA33	İnternetteki reklamlarda ürünler gerçeğe göre genellikle daha iyi görünür.	0,413	0,952
SA34	Satın aldığım ürünler, internetteki reklamlarda vaat edilen kadar iyidir.	0,475	0,952
SA35	İnternetteki reklamlarında söylenenlerin söyleniş şekli gerçek olup olmadığını belli eder.	0,361	0,952
Sosyalleşme Araçları Alfa Güvenilirlik Değeri			0,952
DN1	Bu siteden önümüzdeki bir ay içinde tekrar alışveriş yapabilirim	0,474	0,753
DN2	Bu siteden önümüzdeki bir yıl içinde tekrar alışveriş yapabilirim.	0,492	0,751
DN3	İnsanlara alışveriş yaptığım site hakkında olumlu şeyler söylüyorum.	0,485	0,752
DN4	Alışveriş yaptığım site hakkında söylenecek birçok iyi şey var.	0,503	0,751
DN5	Başkalarına bu siteden alışveriş yaptığımı söylemekten gurur duyuyorum.	0,463	0,753
DN6	Bu alışveriş sitesini arkadaşlarıma da tavsiye ederim.	0,497	0,751
DN7	Fiyatlarında herhangi bir artış olsa dahi alışveriş yaptığım internet sitesinde alışveriş yapmaya devam ederim.	0,431	0,756
DN8	Fiyatları çok yüksek seviyelere çıksa da alışveriş yaptığım internet sitesinde alışveriş yapmaya devam ederim.	0,317	0,769
DN9	Diğer alışveriş sitelerinden daha yüksek fiyatlara sahip olsa dahi alışveriş yaptığım internet sitesinde alışveriş yapmaya devam ederim.	0,313	0,770
DN10	Alışveriş yaptığım internet sitesi ile ilgili herhangi bir problem yaşarsam siteye şikayette bulunurum.	0,316	0,768
DN11	Alışveriş yaptığım internet sitesi ile ilgili herhangi bir problem yaşarsam diğer müşterilere şikayette bulunurum.	0,376	0,762
DN12	Alışveriş yaptığım internet sitesi ile ilgili herhangi bir problem yaşarsam Tüketici Hakları Derneği gibi kuruluşlara şikayette bulunurum.	0,307	0,768
DN13	Alışveriş yaptığım internet sitesi ile ilgili herhangi bir problem yaşarsam Şikayetvar.com gibi internet sitelerine şikayette bulunurum.	0,301	0,770
Davranışsal Niyetler Alfa Güvenilirlik Değeri			0,774
Genel Alfa Güvenilirlik Değeri: 0,945			

Tablo 4'e göre, soru bütün (Item-total) korelasyonları 0,301 ile 0,762 arasında değişen değerlerdedir ve ölçeğin soru ile bütün arasındaki korelasyonu uygundur. Soru ortalamalarının eşitliğini test eden Hotelling T2 testine göre, p=0,000 olarak hesaplanmıştır. Bu sonuç soru ortalamaları arasındaki farklılığın istatistiksel olarak anlamlı olduğunu ifade etmektedir.

4.3. Regresyon Analizi ve Hipotez Testleri

Araştırma kapsamındaki hipotezleri test etmek için çoklu regresyon analizi kullanılmıştır. Çoklu regresyon analizi iki veya daha fazla tahmin değişkenlerinin kullanıldığı regresyon analizidir ve amacı regresyon denkleminin parametrelerinin değerlerini saptamaktır. Regresyon analizindeki ANOVA, modelin bir bütün olarak anlamlı olup olmadığını göstermektedir. Modeldeki bağımlı değişkenler (tekrar satın alma niyeti, ağızdan ağza iletişim niyeti, daha fazla ödeme niyeti ve şikayet niyeti) ve bağımsız değişken (sosyal ajanlar) arasındaki regresyon analizine ilişkin sonuçlar aşağıdaki gibidir.

Regresyon analizindeki ANOVA testi, modelin bir bütün olarak anlamlı olup olmadığını göstermektedir. Bu noktada 247,378 F değeri ile ve p=0,000 düzeyinde modelin bir bütün olarak anlamlı olduğunu göstermektedir. Modeldeki bağımlı değişken (davranışsal niyetler) ve bağımsız değişken (sosyal ajanlar) arasındaki regresyon analizine ilişkin sonuçlar aşağıda Tablo 5'deki gibidir. Bağımlı değişkendeki değişimin sadece %15'i modele dahil ettiğimiz bağımsız değişken tarafından açıklanmaktadır. Sabit değer 2,602'dir. sosyal ajanlara ilişkin parametre değeri 0,287'dir. Bunun anlamı sosyal ajanlardaki bir birimlik artışın davranışsal niyetlere etkisi 0,287 birimdir. Tablo 5'de Durbin-Watson testi sonucu da görülmektedir. Bu test modelimizde otokorelasyon olup olmadığını göstermektedir ve genellikle bu değerin 1,5-2,5 arasında olmasının otokorelasyon olmadığını gösterir (Albayrak vd. 2005: 265). Modelimizin D-W testi sonucu 1,752'dir.,

Tablo 5. Sosyalleşme Araçlarının Davranışsal Niyetler Üzerine Etkisi

Bağımsız Değişken	**Bağımlı Değişken (Davranışsal Niyetler)**				
	B	**SS**	**β**	**t**	**Sig.**
Sabit	2,602	,053		48,884	,000
Sosyalleşme Araçları	,287	,018	,386	15,728	,000
R=,386 R^2:,149 F= 247,378 p<0,000 Durbin-Watson=1,752					
Bağımsız değişkenler	**Bağımlı Değişken (Tekrar Satın Alma Niyeti)**				
	B	**SS**	**β**	**t**	**Sig.**
Sabit	2,971	,103		28,765	,000
Aile Etkisi	-,153	,025	-,180	-6,090	,000
Akran Etkisi	,229	,030	,223	7,624	,000
Ünlü Hayranlığı Etkisi	-,080	,030	-,086	-2,627	,009
Medya Etkisi	,185	,033	,183	5,649	,000
R=,262 R^2: ,069 F=26,122 p<0,000 Durbin-Watson=1,831					
Bağımsız değişkenler	**Bağımlı Değişken (Ağızdan Ağza İletişim Niyeti)**				
	B	**SS**	**β**	**t**	**Sig.**
Sabit	2,427	,080		30,276	,000
Aile Etkisi	-,111	,019	-,160	-5,693	,000
Akran Etkisi	,285	,023	,340	12,265	,000
Ünlü Hayranlığı Etkisi	,019	,023	,025	,818	**,413**
Medya Etkisi	,159	,025	,191	6,228	,000
R=,403 R^2: ,163 F=68,536 p<0,000 Durbin-Watson=1,775					
Bağımsız değişkenler	**Bağımlı Değişken (Daha Fazla Ödeme Niyeti)**				
	B	**SS**	**β**	**t**	**Sig.**
Sabit	1,196	,104		11,448	,000
Aile Etkisi	,127	,025	,128	5,008	,000
Akran Etkisi	-,205	,030	-,172	-6,764	,000
Ünlü Hayranlığı Etkisi	,294	,031	,272	9,596	,000
Medya Etkisi	,387	,033	,327	11,648	,000
R=,545 R^2: ,297 F=149,276 p<0,000 Durbin-Watson=1,674					
Bağımsız değişkenler	**Bağımlı Değişken (Şikâyet Niyeti)**				
	B	**SS**	**β**	**t**	**Sig.**
Sabit	3,192	,090		35,558	,000
Aile Etkisi	-,113	,022	-,153	-5,194	,000
Akran Etkisi	,254	,026	,285	9,759	,000
Ünlü Hayranlığı Etkisi	-,024	,026	-,030	-,909	**,364**
Medya Etkisi	-,006	,029	-,007	-,202	**,840**
R=,263 R^2:,069 F= 26,144 p<0,000 Durbin-Watson=1,759					

Tablo 5'te sosyalleşme araçlarının davranışsal niyetler (tekrar satın alma niyeti, ağızdan ağza iletişim niyeti, daha fazla ödeme niyeti ve şikâyet niyeti) üzerine etkileri ile ilgili regresyon analizi sonuçları verilmiştir. Buna göre, tekrar satın alma niyeti ile aile etkisi, akran etkisi, ünlü hayranlığı etkisi ve medya etkisi arasındaki ilişki p<0,01 düzeyinde anlamlı olduğu görülmektedir. Bağımlı değişkendeki değişimin %7'si modele dahil ettiğimiz bağımsız değişkenler tarafından açıklanmaktadır. Ayrıca aile etkisi ve ünlü hayranlığı etkisine ilişkin parametre değerinin negatif olması tekrar satın alma niyeti ile arasındaki ilişkinin

negatif yönlü bir ilişki olduğunu göstermektedir. Yani aile etkisindeki bir birimlik artışın tekrar satın alma niyetine etkisi 0,153 birim; ünlü hayranlığı etkisindeki bir birimlik artışın tekrar satın alma niyetine etkisi 0,080 birim azalış şeklindedir. Sabit değer 2,971'dir. Tablo 5'de Durbin-Watson testi sonucu da görülmektedir. Bu test modelimizde otokorelasyon olup olmadığını göstermektedir ve modelimizin D-W testi sonucu 1,83'tür.

Ağızdan ağza iletişim niyeti ile ünlü hayranlığı etkisi arasındaki ilişkinin istatistikî olarak anlamlı olmadığı, aile etkisi, akran etkisi ve medya etkisi arasındaki ilişki $p<0,01$ düzeyinde anlamlı olduğu görülmektedir. Bu bulgudan hareketle ünlü hayranlığı etkisinin ağızdan ağza iletişim niyetine anlamlı bir katkı yapmadığı söylenebilir. Bağımlı değişkendeki değişimin %16'sı modele dahil ettiğimiz bağımsız değişkenler tarafından açıklanmaktadır. Ayrıca akran etkisine ilişkin parametre değerinin negatif olması ağızdan ağza iletişim niyeti ile arasındaki ilişkinin negatif yönlü bir ilişki olduğunu göstermektedir. Yani akran etkisindeki bir birimlik artışın ağızdan ağza iletişim niyetine etkisi 0,111 birim azalış şeklindedir. Sabit değer 2,427'dir. Tablo 5'de Durbin-Watson testi sonucu da görülmektedir. Bu test modelimizde otokorelasyon olup olmadığını göstermektedir ve modelimizin D-W testi sonucu 1,77'dir.

Daha fazla ödeme niyeti ile aile etkisi, akran etkisi, ünlü hayranlığı etkisi ve medya etkisi arasındaki ilişki $p<0,01$ düzeyinde anlamlıdır. Bu bulgudan hareketle tüm sosyalleşme araçlarının daha fazla ödeme niyetine anlamlı bir katkıda bulunduğu söylenebilir. Bağımlı değişkendeki değişimin %30'u modele dahil ettiğimiz bağımsız değişkenler tarafından açıklanmaktadır. Ayrıca akran etkisine ilişkin parametre değerinin negatif olması daha fazla ödeme niyeti ile arasındaki ilişkinin negatif yönlü bir ilişki olduğunu göstermektedir. Yani akran etkisindeki bir birimlik artışın daha fazla ödeme niyetine etkisi 0,205 birim azalış şeklindedir. Sabit değer 1,196'dır. Tablo 5'de Durbin-Watson testi sonucu da görülmektedir. Bu test modelimizde otokorelasyon olup olmadığını göstermektedir ve modelimizin D-W testi sonucu 1,67'dir.

Şikâyet niyeti ile aile etkisi ve akran etkisi arasındaki ilişki $p<0,01$ düzeyinde anlamlı iken, şikâyet niyeti ile ünlü hayranlığı etkisi ve medya etkisi arasında istatistiki olarak anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır. Bu bulgudan hareketle medya etkisi ve ünlü hayranlığı etkisinin şikâyet niyetine anlamlı bir katkıda bulunmadığı söylenebilir. Bağımlı değişkendeki değişimin %17'si modele dahil ettiğimiz bağımsız değişkenler tarafından açıklanmaktadır. Ayrıca aile etkisine ilişkin parametre değerinin negatif olması şikâyet niyeti ile aile etkisi arasındaki ilişkinin negatif yönlü bir ilişki olduğunu göstermektedir. Yani aile etkisindeki bir birimlik artışın şikâyet niyetine etkisi 0,113 birim azalış şeklindedir. Sabit değer 2,195'dir. Tablo 5'de Durbin-Watson testi sonucu da görülmektedir. Bu test modelimizde otokorelasyon olup olmadığını göstermektedir ve modelimizin D-W testi sonucu 1,76'dır. Araştırma sonuçlarına göre oluşturulan hipotezlerin kabul veya red durumları Tablo 6'de verilmiştir.

Tablo 6. Araştırma Sonuçlarına Göre Hipotezlerin Red- Kabul Durumları

Hipotezler	Kabul-Red Durumu	Reddedilse ise Nedeni
H1: Sosyalleşme Araçları ile Tekrar Satın Alma Niyeti arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki vardır.	Kabul	-
H1a: Aile ile tekrar satın alma niyeti arasında pozitif bir ilişki vardır.	Red	Negatif yönlü ilişki mevcut
H1b: Yaşıtlar ile tekrar satın alma niyeti arasında pozitif bir ilişki vardır.	Kabul	-
H1c: Ünlü Hayranlığı ile tekrar satın alma niyeti arasında pozitif bir ilişki vardır.	Red	Negatif yönlü ilişki mevcut
H1d: Medya ile tekrar satın alma niyeti arasında pozitif bir ilişki vardır.	Kabul	-
H2: Sosyalleşme Araçları ile Ağızdan Ağza İletişim Niyeti arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki vardır.	Kabul	-
H2a: Aile ile ağızdan ağza iletişim niyeti arasında pozitif bir ilişki vardır.	Red	Negatif yönlü ilişki mevcut
H2b: Yaşıtlar ile ağızdan ağza iletişim niyeti arasında pozitif bir ilişki vardır.	Kabul	-
H2c: Ünlü Hayranlığı ile ağızdan ağza iletişim niyeti arasında pozitif bir ilişki vardır.	Kabul	-
H2d: Medya ile ağızdan ağza iletişim niyeti arasında pozitif bir ilişki vardır.	Kabul	-
H3: Sosyalleşme Araçları ile Daha Fazla Ödeme Niyeti arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki vardır.	Kabul	-
H3a: Aile ile daha fazla ödeme niyeti arasında pozitif bir ilişki vardır.	Kabul	-
H3b: Yaşıtlar ile daha fazla ödeme niyeti arasında pozitif bir ilişki vardır.	Red	Negatif yönlü ilişki mevcut
H3c: Ünlü Hayranlığı ile daha fazla ödeme niyeti arasında pozitif bir ilişki vardır.	Kabul	-
H3d: Medya ile daha fazla ödeme niyeti arasında pozitif bir ilişki vardır.	Kabul	-
H4: Sosyalleşme Araçları ile Şikâyet Niyeti arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki vardır.	Kabul	-
H4a: Aile ile şikâyet niyeti arasında pozitif bir ilişki vardır.	Red	Negatif yönlü ilişki mevcut
H4b: Yaşıtlar ile şikâyet niyeti arasında pozitif bir ilişki vardır.	Kabul	-
H4c: Ünlü Hayranlığı ile şikâyet niyeti arasında pozitif bir ilişki vardır.	Red	Anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.
H4d: Medya ile şikâyet niyeti arasında pozitif bir ilişki vardır.	Red	Anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.

5. SONUÇ

Sosyalleşme araçlarını oluşturan dört boyutun aile etkisi, akran etkisi, ünlü hayranlığı etkisi ve medya etkisi tekrar satın alma niyetine etkisinde en fazla etkiyi yapan boyut akran etkisi boyutudur. Tekrar satın alma niyetine aile etkisi boyutu ve ünlü hayranlığı etkisi boyutu negatif yönde etki etmektedir. Bu sonuç da göstermektedir ki aile etkisi ve ünlü hayranlığı

etkisinde bir birimlik artış tekrar satın alma niyetinde azalışa neden olmaktadır. Diyebiliriz ki ailenin ve ünlü hayranlığının davranışsal niyetlerden tekrar satın alma niyetini olumsuz olarak etkilemektedir. Sosyalleşme araçlarını oluşturan dört boyutun aile etkisi, akran etkisi, ünlü hayranlığı etkisi ve medya etkisi ağızdan ağza iletişim niyetine etkisinde en fazla etkiyi yapan boyut yine akran etkisi boyutudur. Ağızdan ağza iletişim niyetine aile etkisi boyutu negatif yönde etki etmektedir. Bu sonuç da göstermektedir ki aile etkisinde bir birimlik artış ağızdan ağza iletişim niyetinde azalışa neden olmaktadır. Diyebiliriz ki ailenin davranışsal niyetlerden ağızdan ağza iletişim niyetini olumsuz olarak etkilemektedir. Sosyalleşme araçlarını oluşturan dört boyutun aile etkisi, akran etkisi, ünlü hayranlığı etkisi ve medya etkisi daha fazla ödeme niyetine etkisinde en fazla etkiyi yapan boyut medya etkisi boyutudur. Daha fazla ödeme niyetine akran etkisi boyutu negatif yönde etki etmektedir. Bu sonuç da göstermektedir ki akran etkisinde bir birimlik artış daha fazlam ödeme niyetinde azalışa neden olmaktadır. Diyebiliriz ki akranların davranışsal niyetlerden daha fazla ödeme niyetini olumsuz olarak etkilemektedir. Sosyalleşme araçlarını oluşturan dört boyutun aile etkisi, akran etkisi, ünlü hayranlığı etkisi ve medya etkisi şikayet niyetine etkisinde tek pozitif etkiyi yapan boyut akran etkisi boyutudur. Şikayet niyetine aile etkisi boyutu, ünlü hayranlığı etkisi ve medya etkisi boyutu negatif yönde etki etmektedir. Bu sonuç da göstermektedir ki aile etkisi, ünlü hayranlığı etkisi ve medya etkisinde bir birimlik artış şikayet niyetinde azalışa neden olmaktadır. Diyebiliriz ki ailenin, ünlü hayranlığının ve medyanın davranışsal niyetlerden şikayet niyetini olumsuz olarak etkilemektedir.

Davranışsal niyetler üzerinde ailenin etkisine baktığımızda üç davranışsal niyet boyutu (tekrar satın alma niyeti, ağızdan ağza iletişim niyeti ve şikayet niyeti) üzerinde negatif, yalnızca bir davranışsal niyet boyutu (daha fazla ödeme niyeti) üzerinde pozitif etki ettiği görülmektedir. Bu sonuca göre bir müşterinin tekrar satın alma niyeti, ağızdan ağza iletişim niyeti ve şikayet niyetinde ailenin etkisinde kaldığında negatif davranış sergilemesi beklenmektedir. Davranışsal niyetler üzerinde akran etkisine baktığımızda üç davranışsal niyet boyutu (tekrar satın alma niyeti, ağızdan ağza iletişim niyeti ve şikayet niyeti) üzerinde pozitif, yalnızca bir davranışsal niyet boyutu (daha fazla ödeme niyeti) üzerinde pozitif etki ettiği görülmektedir. Bu sonuca göre bir müşterinin akranlarının etkisinde kaldığında daha fazla ödeme niyetinde negatif davranış sergilemesi beklenmektedir. Davranışsal niyetler üzerinde ünlü hayranlığı etkisine baktığımızda bir davranışsal niyet boyutu (tekrar satın alma niyeti) üzerinde negatif, iki davranışsal niyet boyutu (ağızdan ağza iletişim niyeti ve daha fazla ödeme niyeti) üzerinde pozitif etki ettiği görülmektedir. Ünlü hayranlığının şikayet niyeti üzerinde ise anlamlı bir etkisi olmadığı görülmektedir. Bu sonuca göre bir müşterinin tekrar satın alma davranışı sergilerken hayranı olduğu ünlüden etkilendiğinde negatif; ağızdan ağza iletişim ve daha fazla ödeme davranışı sergilerken pozitif davranış sergilemesi beklenmektedir. Şikayet davranışında ise ünlü hayranlığının etkisi bulunmamaktadır. Davranışsal niyetler üzerinde medyanın etkisine baktığımızda üç davranışsal niyet boyutu (tekrar satın alma niyeti, ağızdan ağza iletişim niyeti ve daha fazla ödeme niyeti) üzerinde negatif etki ettiği görülmektedir. Şikayet niyeti üzerinde ise medyanın anlamlı bir etkisi bulunmamaktadır. Bu sonuca göre bir müşterinin tekrar satın alma niyeti, ağızdan ağza iletişim niyeti ve daha fazla ödeme niyetinde medyanın etkisinde kaldığında pozitif davranış sergilemesi beklenmektedir.

Yoğun rekabetin yaşandığı günümüz pazarlama çevresinde işletmelerin, müşterilerinin gelecekteki davranışlarını analiz etmesi, performanslarını ve karlılıklarını uzun dönemde maksimize edebilmeleri için anahtar faktör olarak görülmektedir. Sürekli gelişen ve çeşitlenen bilgi teknolojileri dokunduğu her alanı dönüştürmekte, geliştirmekte ve farklılaştırmaktadır. Farklılık, işletmelere rekabet avantajı sağlaması açısından işletmeler için önemli bir kavramdır. İşletmeler, birbirinin benzeri ürün ve hizmetler üreterek rekabet avantajı

sağlayamayacaklarını ve sadık müşteriler elde edemeyeceklerini artık öğrenmişlerdir. Sosyalleşme ajanları olarak ele aldığımız aile, akran, ünlü hayranlığı ve medyanın davranışsal niyetler üzerinde anlamlı etkisi olduğu sonucuna göre diyebiliriz ki müşterilerini etkilemek isteyen ve potansiyel müşterilerine alışveriş deneyimi yaşatmak isteyen işletmelerin müşterilerinin ailesini, aynı yaş grubunu ifade eden akranlarını etkilemesi ve hayranı olduğu ünlüleri medya araçlarında kullanması etkili olacaktır.

KAYNAKÇA

AJZEN, I. (1991), "The Theory of Planed Behavior", Organizational Behavior and Human Decision Processes, 50, 179-211.

ALBAYRAK, A.S., EROĞLU, A., KALAYCI, Ş., KÜÇÜKSILLE, E., AK, B., KARAATLI, M., KESKIN, H.Ü., ÇIÇEK, E., KAYIŞ, A., ÖZTÜRK, E., ANTALYALI, Ö.L., UÇAR, N., DEMIREL, H. İŞLER, D.B., SUNGUR, O. (2006), "Spss Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri", Asil Yayın Dağıtım, Editör: Şeref Kalaycı, Ankara.

ANDERSON, W. E., FORNELL, C. ve LEHMANN, D. R. (1994), "Customer Satisfaction, Market Share and Profitability: Findings from Sweden", Journal of Marketing, 58 (3), 53-65.

ATEŞOĞLU, İ. Ve TÜRKKAHRAMAN, M. (2009), "Çocukların Tüketici Olarak Sosyalleşmesi", Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 14(3), 215-228.

BARREDA, A.A., BILGIHAN A. ve KAGEYAMA Y. (2015), "The Role of Trust in Creating Positive Word of Mouth and Behavioral Intentions: The Case of Online Social Networks", Journal of Relationship Marketing, 14:1, 16-36.

BAŞARAN, Ü. (2014), "Algılanan Müşteri Değeri Bileşenlerinin Davranışsal Niyetler Üzerindeki Etkisi", Bülent Ecevit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Doktora tezi, Zonguldak.

BERGER, P. L. (1982), "Invitation to Sociology", Penguin, England.

BEZIRGAN, M. (2014), "Destinasyon İmajı, Algılanan Değer ve Aidiyet ve Davranışsal Niyetler Arasındaki İlişkinin Belirlenmesi: Bir Araştırma", Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Balıkesir.

BLOEMER, J., RUYTER K. ve WETZELS M. (1999), "Linking Perceived Service Quality and Service Loyalty: A Multi-Dimensional Perspective", European Journal of Marketing, 33(11/12), 1082- 1106.

BOULDING, W., KALRA, A., STAELIN, R. ve ZEITHAML, V. A. (1993), "A Dynamic Process Model of Service Quality: From Expectations to Behavioral Intentions", Journal of Marketing Research, 30, 7-27.

BOZYIĞIT, S. (2015), "Üniversite Öğrencilerinin Tüketim Sürecine Etki Eden Sosyalleşme Aracılarının Öğrencilerin Materyalist Eğilimi Ve Marka Bilinci Üzerindeki Etkisine Yönelik Bir Pilot Çalışma", Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 24(2), 295-302.

CHOI, K-S., CHO, W-H., LEE, S., LEE, H. ve KIM, C.(2004), "The Relationships among Quality, Value, Satisfaction and Behavioral Intention in Health Care Provider Choice: A South Korean Study", Journal of Business Research, 57, 913-921.

CRONIN, J. J., BRADY, M.K. ve HULT, G.T.M. (2000); "Assessing the Effects of Quality, Value, and Customer Satisfaction on Consumer Behavioral Intentions in Service Environments", Journal of Retailing, 76(2), 193-218.

DAVIS, K. (1948), "Human Society", Macmillan, New York.

ERGENÇ, A. (2011). Web 2.0 ve Sanal Sosyalleşme: Facebook Örneği, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

GÜLTEKIN, B. ve EROL, Ö. (2014), "Ergenlerin Ürün Yerleştirmeye Yönelik Tutum Ve Yerleştirilen Ürünlere Yönelik Davranışlarının Sosyalleşme Araçları İle Açıklanması", Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 32(1), 113-141.

GÜVEN, Ö. E. (2012), "Davranışsal Niyeti Etkileyen Hizmet Kalitesi Boyutları Açısından Tolerans Bölgelerinin Karşılaştırılması: Otel İşletmelerinde Bir Araştırma", Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Doktora Tezi Sakarya.

GÜVEN, E. Ö. ve SARIIŞIK, M. (2014), "Konaklama Hizmetlerinde Davranışsal Niyeti Etkileyen Hizmet Kalitesi Boyutları", İşletme Bilimi Dergisi, 2(2), 21-51.

KÖSE, Z. (2013), "13-14 Yaş Grubu Ergenlerin Bilgisayar Oyunlarını Oynama Alışkanlıklarının Ve Sosyalleşme Durumlarının Araştırılması (Kütahya İli Örneği)", Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Afyon.

LIN, J.S.C. and HSIEH, P.L. (2007), "The influence of technology readiness on satisfaction and behavioral intentions toward self-service Technologies", Computers in Human Behavior. 23(3), 1597-1615.

LINTON, R. (1974), "The Study of Man", New York; Appleton.

LIU, B. S-C., FURRER O. ve SUDHARSHAN D. (2001), "The Relationships Between Culture and Behavioral Intentions Toward Services", Journal of Service Research, 4(2), 118-129.

LIU, C., MARCHEWKA, J.T., LU, J. and YU, C.S. (2005), ''Beyond Concern: a Privacy-Trust behavioral Intention Model of Electronic Commerce'', Information & Management. 42(2), 289-304.

LYON, B. D. and POWERS, T. L.(2004), ''The Impact on Structure and Process Attributes on Satisfaction and Behavioral Intentions'', Journal of Services Marketing, 18(2), 114-121.

MA, W.W., ANDERSON, R., STREITH, K.O. (2005), ''Examining useracceptance of computer technology: an empirical study of student teachers'' , Journal of Computer Assisted Learning, 21(6), 387-395.

MICHENER, H.A., J.D. DELAMATER (1999), "Social Psychology", (4th ed.), Orlando: Harcourt Brace College.

MOLINARI, L. K., ABRATT, R. ve DION, P. (2008), "Satisfaction, Quality and Value and Effects on Repurchase and Positive Word-of-Mouth Behavioral Intentions in a B2B Services Context", Journal of Services Marketing, 22(5), 363-373.

MOSCHIS, G.P. ve CHURCHILL, G. A. (1978). Consmer socialization a theoretical and empirical analysis. Journal of Marketing Research, 15, 4, 599-609.

OLIVER, R. L. (1997), "Satisfaction: A Behavioral Perspective on the Consumer", Second Edition, M.E. Sharpe, Inc., New York.

ÖZMISIR, S. (2015), "Endüstriyel Pazarlarda Satış Sonrası Hizmetlerin Müşteri Memnuniyeti Ve Davranışsal Niyetler Üzerindeki Etkisi (Metal İşleme Sektöründe Bir Araştırma)", Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Pazarlama Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Kayseri.

RYU, K., HAN, H. ve KIM, T-H. (2008), "The Relationships among Overall Quick-Casual Restaurant Image, Perceived Value, Customer Satisfaction, and Behavioral Intentions", International Journal of Hospitality Management, 27, 459-469.

SARIKAYA, N. ve TÜRKMEN BARUTÇU M. (2016), "11-14 Yaş Arası İlk Dönem Çocuk Ergen Tüketicilerin Alışveriş Davranışlarında Ünlü Kişi Etkisi", Pazarlama ve Pazarlama Araştırmaları Dergisi, Sayı: 17, Ocak, 43-64.

SHUKLA, P. (2010), "Effects of Perceived Sacrifice, Quality, Value, and Satisfaction on Behavioral Intentions in the Service Environment", Services Marketing Quarterly, 31, 466-484.

SMITH, A. K., BOLTON, R. N., WAGNER, J. (1999), A Small Model Of Customer Satisfaction With Service Encounters Involving Failure And Recovery, Journal Of Marketing Research, 31(3), 356-372.

SPRENG, R. A., HARRELL, G. D. ve MACKOY, R. D. (1995). Service Recovery: Impact on Satisfaction and Intentions. Journal of services Marketing, 9 (1), 15-23.

TDK, Bilim ve Sanat Terimleri Sözlüğü, http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_bilimsanat&view=bilimsanat&kategoriget=terim&kelimeget=toplumsalla%C5%9Fma&hngget=md, E.T. 02.05.2018.

TUFTE, B. ve HALLING, J. (2002), "The gender perspective: children as consumers in Denmark", Young Consumers, 3(4), 61-75.

VAROL, İ. (2015), "Turist Algılarının Davranışsal Niyetler Üzerindeki Etkisi: Edremit Körfezi Örneği", Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir.

WARD, S. (1974) "Consumer Socialization", Journal of Consumer Research, 1(2), 1-14.

ZEITHAML, V.A., BERRY L.L. ve PARASURAMAN A. (1996), "The Behavioral Consequences of Service Quality", Journal of Marketing, 60, 31-46.

ZEITHAML, V.A. and BITNER, M.J. (2003), ''Services Marketing, Integrating Customer Focus Across the Firm'', 3rd Edition New York: McGraw-Hill Higher Education.

OTİZMLİ BİR ÇOCUĞUN NOTA ÖĞRENME BECERİLERİ ÜZERİNDE RENKLERLE NOTA ÖĞRETİMİNİN ETKİSİ

Doç. Dr. Begüm AYTEMUR

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Eğitim Fakültesi,
Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü, Müzik Eğitimi Anabilim Dalı,
Çanakkale/TÜRKİYE
E-mail: begumusic@gmail.com

ÖZET

Bu çalışmada otizmli bir çocuğun nota öğrenme becerileri üzerinde renklerle nota öğretiminin etkisi incelenmiştir. Çalışmanın verileri ebeveyn ve öğretmen değerlendirmeleri yoluyla elde edilmiştir. Çalışma, tek denekli araştırma deseni kullanılarak yapılmıştır. Araştırma, Çanakkale'de bir özel eğitim ve rehabilitasyon merkezine devam eden 11 yaşında otizmli bir erkek çocuğu ile yürütülmüştür. Çalışmanın başlangıcında üç uzmanın değerlendirmesiyle bir başlangıç düzeyi verisi elde edilmiştir. Başlangıç düzeyi verisinin kararlı olduğu görüldükten sonra, renklerle nota öğretimine başlanmıştır. Eğitim uygulamaları sırasında sürekli veri toplanmıştır.

Araştırma sonucunda, otizmli öğrencinin renkler yoluyla Do1 ve Mi2 arasındaki on notayı öğrendiği, renk yönteminin on nota sonra kaldırılarak normal nota yazısına döndürülmesinin ardından nota bilgisinin ilerleyerek devam ettiği, yeni notalar, süre değerleri ve ölçülere uyumunun çok rahat olduğu ve çalgı çalmaktan keyif aldığı görülmüştür. Ayrıca aile ve öğretmenleriyle yapılan görüşme sonucunda çocuğun davranışsal olarak da olumlu değişim gösterdiği, dikkatini daha iyi topladığı, daha sabırlı olduğu ve akademik başarısının arttığı yönünde bildirimler alınmıştır.

Anahtar Sözcükler: *Otizm, Müzik Eğitimi, Çalgı Eğitimi, Renklerle Nota Öğretimi, Tek Denekli Desen.*

THE IMPACT OF TEACHING WITH COLORS ON THE MUSICAL NOTES LEARNING SKILLS OF AN AUTISTIC CHILD

ABSTRACT

In this study, the impact of teaching with colors on the musical notes learning skills of an autistic child has been investigated. The data of the study were obtained through parent, teacher and expert evaluations. The study was conducted using a single-subject research pattern. The research was carried out with an 11-year-old autistic boy, who was going to a special education and rehabilitation center in Çanakkale. At the beginning of the study, an initial level data was obtained by the evaluation of three experts. After it was determined that the initial level data was stable, teaching musical notes with colors has begun. During the training sessions, data were collected continuously.

As a result of the research, it was observed that the student learned the notes in the interval between Do1 and Mi2 through colors; after the removal of the color method, the knowledge of notes has continued to advance; the knowledge gained by playing metallophone, in the beginning, has been reflected to the training so that he started piano and block flute; he enjoys playing the instrument by learning new notes, time values and measures. Also, as a result of interviews with family and teachers,

it was also found that the child showed a positive change in behavior, better attention, more patience and academic success.

Keywords: *Pervasive Developmental Disorder, Autism, Music Education, Instrument Education, Teaching Music with Color, Single-Subject Pattern.*

1. GİRİŞ

Son yıllarda otizm üzerine çalışmaların hızla artış göstermesiyle birlikte otizm tanımı ve yaklaşımlarında da farklılıklar görülmeye başlamıştır. Otizm Spektrum Bozukluğu (OSB), genellikle belirtileri 0-3 yaş aralığında fark edilen, bireylerin iletişim, davranış ve sosyal aktivitelerini etkileyen, nedenleri tam olarak belirlenememiş nörolojik gelişimsel bir rahatsızlıktır. Otizm, doğum sonrasında ve yaşam boyu devam ederek, etkileşim ve iletişim alanında belirgin gecikme, sapmalar ve kısıtlayıcı ilgi alanları ile kendini göstermektedir.

"OSB'nin ortaya çıkmasında ağırlıklı rolü genetik etmenler oynamakla birlikte, bozukluğun tek başına genetik faktörlerle açıklanamaması, çevresel toksinlere maruziyet, gastrointestinal fonksiyonlarda bozukluk, otoimmunite gibi etkenlerin hastalığın ortaya çıkmasında rolü olabileceği varsayımlarının doğmasına neden olmuştur. Bu varsayımlar bazen güncel nörobilim algılamamızla uyumlu olmayabilen belli biyolojik çerçevelere oturtulmaya çalışılmakta ve bunlara yönelik tedavi yöntemleri oluşturulmaktadır" Bilgiç ve Töngöloğlu (2009: 154).

Erden ve diğ. (2014) tarafından öne sürülen görüşe göre, "otizmli bireyler sosyal beceri, dil gelişimi ve davranış alanlarında birtakım sorunlar yaşayabilirler. Bu sorunlar genellikle diğer insanlarla iletişim kurmak, arkadaşlık etmek ve söylenenleri yapmakta güçlükler yaşamayı içerir". Otizmli bireyler bazı durumlarda aşırı üzgün olabilir, onu neyin etkilediğini ifade edemeyebilir ve kendilerini nasıl sakinleştireceklerini bilemeyebilirler. Deyim ya da atasözleri gibi mecaz anlam ifade eden söz öbeklerini anlamayabilirler. Ancak düzenli bir eğitim, aile, arkadaş, okul ve öğretmenlerinin desteği ile bu özelliklerle daha kolay baş etmeyi öğrenebilirler.

Erden ve diğ. (2014) otizmli çocukların sorun yaşadığı üç temel alanı şu şekilde sıralamışlardır:

- Kişilerarası iletişimde sorun yaşarlar.
- Sosyal ilişkileri ve sosyal gelişimi diğer çocuklardan farklıdır.
- İlgi alanları, faaliyetleri kısıtlı ve yineleyicidir

Otizmli çocuklar, yaşıtları diğer çocuklara göre oldukça hassas olabilmektedirler. Çevrede duydukları sesler, ışıklar, gürültü ve kokular onları rahatsız edebilmekte ve kimi zaman öfke nöbetleri geçirmelerine neden olabilmektedir. Birbirlerinden çok farklı tepki ve davranışlar gösterebilen otizmli çocuklarda genel olarak; aşırı hareketlilik, çeşitli korkular, öfke ve ağlama nöbetleri, depresyon, uyku ve yeme sorunları, tikler, tekrarlayıcı davranışlar, takıntılar, kendine ve çevreye zarar verici davranışlar veya saldırganlık görülebilir

Yapılan son çalışmalar (Erden ve diğ. 2014; Bilgiç ve Töngöloğlu 2009; Rossignol ve diğ. 2007; Elitok, 2017; Uçaner ve Jelen 2015; Brondino ve diğ. 2015; Thompson ve diğ. 2014) belirtilen sorunlar gibi, yaşadıkları çeşitli problemlerin azaltılması ya da iyileştirilmesi yönünde ilaç tedavileri, diyetler, oksijen terapisi, zooterapi, müzik terapisi, sanat terapisi ve fizyoterapi gibi çeşitli yaklaşımların uygulandığını göstermektedir. Bu yaklaşımlar, birlikte uygulandığı zaman çok daha hızlı ve kalıcı etki elde edildiği de gözlenmektedir.

Ülkemizde özel eğitim gerektiren çocukların eğitim gereksinimleri, yatılı ve gündüz özel eğitim okullarında, örgün eğitim kurumlarımızın bünyesindeki özel eğitim sınıflarında ve

diğer sınıflarda kaynaştırma yöntemiyle karşılanmaktadır (OÇEP MEB; Pektaş 2016:102). Bu kurumlarda eğitim, "Otistik Çocuklar Eğitim Programı" dâhilinde her çocuk için "Bireyselleştirilmiş Eğitim Planı (BEP)" uygulanarak yürütülmektedir. Otizmli çocukların bağımsız yaşayabilmeleri, davranış problemlerinin azaltılarak gereksinimleri olan becerileri kazanabilmeleri, doğru yöntemlere dayanan eğitimle sağlanabilmektedir.

Müzik eğitimi, düzenlenen bu eğitimin bir parçasıdır. Müziğin terapi yönünün yanında, özel eğitime gereksinim duyan çocukların da her çocuk gibi müzik eğitimi görme hakkı bulunmaktadır. Bu çerçevede Milli Eğitim Bakanlığı tarafından 2014 yılında oluşturulan *Çocuk Gelişimi ve Eğitimi "Özel Eğitimde Müzik Etkinlikleri"* programında çeşitli çalışma örnekleri sunulmaktadır.

Günümüzde müzik eğitimi alarak çok iyi noktalara ulaşan ve dünya çapında konserler veren pek çok otizmli birey bulunmaktadır. Pektaş "özel gereksinimli çocukların da tıpkı normal gelişim gösteren diğer akranları gibi belli başlı bazı müzikal yeteneklerle dünyaya geldiğini" belirtmiştir. "Özel gereksinimli çocuklarla yapılacak olan müzik etkinlikleri bu çocukların sosyal, fiziksel ve zihinsel gelişimlerine katkıda bulunmakla birlikte, sözel ve iletişimsel becerilerinin de gelişmesini sağlamaktadır" (Pektaş, 2016:103).

Otizmli bireylerle yapılabilecek müzik etkinlikleri açısından çeşitli çalışmalar bulunmakla birlikte, müziğin çalgı öğretimi boyutundan çok, genellikle terapi ya da kavram öğretim aracı yönünün ele alındığı görülmektedir.

Berrakçay (2008) tarafından hazırlanan "Müziğin bir yaygın gelişimsel bozukluk tipi olan otizmde ortaya çıkan problemli davranışlar üzerindeki etkisi" başlıklı doktora tezi kapsamında, ritim çalışmalarının otizmli çocuklardaki problem davranışların kontrolü üzerindeki etkisi belirlenmiştir. Çalışma sonunda otistik çocukların tekrarlayan problem davranışlarının yerini müziğin alabileceği sonucuna ulaşılmıştır.

Eren (2013) tarafından yapılan araştırmada ise, Orff yaklaşımına göre hazırlanan müzik etkinlikleri içinde ipucunun giderek azaltılması yöntemi ile yapılan gömülü öğretimin, otistik çocuklara kavram öğretmedeki etkililiği araştırılmış, başarılı sonuçlar elde edilmiştir.

"Ülkemizde özel eğitim alan çocukların eğitimi içerisinde müzikal etkinliklerin istenilen düzeyde olmadığı gözlenebilir bir durumdur. Özel eğitim derslerinin müzikal etkinliklerle zenginleştirilmesi, bu çocukları hangi gelişim alanında olursa olsun destekleyeceği düşünülmektedir" (Pektaş, Düzkantar ve Yurga 2016: 9).

Çalgı çalabilen birçok otizmli olmasına rağmen, bu çocukların çalgı eğitimi süreci ve yöntemlerine yönelik çalışmalar yok denecek kadar azdır. Bu çalışmalardan birinde, Price (2010) otizmlilerin kullandıkları günlük rutin davranış komutlarını piyano eğitimine aktararak günlük çalışma yöntemi hakkında önerilerde bulunmuştur. Başka bir yazısında ise Price (2018), otizmli öğrenciler için repertuar seçimi konusunu ele alarak önerilerde bulunmuştur.

1.1. Müzik Eğitiminde Renklerin Kullanılması

"Müzik yazısında renklerin kullanımı oldukça eskiye dayanmaktadır. Tarihsel süreçte müzik için birçok yazı çeşidi kullanılıp geliştirilmesine rağmen, bugün onlar hakkında geriye doğru gidildikçe müzik yazıları ile ilgili kaynakların sınırlı olduğu görülecektir" (Öncel 2015).

Arkeoloji ve tarih araştırmalarından elde edilen bulgular, batı notasyon sisteminde porte kullanımından önce IX. yüzyılda neumatik notasyonun hâkim olduğunu göstermektedir. İslam dünyasında ise, daha erken dönemlerden başlayarak çeşitli ebced notasyonları kullanılmıştır.

Jean Benjamin de La Borde tarafından İslami kaynaklara dayanılarak yapılan araştırmaya göre, ilk nota yazısı örneklerinin Ishaq Al Mawsili (850) tarafından eğitim amaçlı kullanıldığı görülmektedir. Mawsili bu şekilde 40 eser yazmıştır. (https://www.britannica.com/topic/Islamic-arts/Music#ref316639 erişim: 15 Mart 2018)

Günümüzde kullandığımız notaların isimleri ise 1030 yılında *Guido Arezzo* tarafından oluşturulmuştur. Guido'nun notasyonunda, Do için sarı bir çizgi, Fa için kırmızı bir çizgi, Do'nun üzerinde siyah bir çizgi ve Do ile Fa arasında başka bir siyah çizgi kullandığı belirtilmektedir. Ayrıca müzik tarihçilerine göre, o dönemlerde Guido tarafından yazılmamış, ancak yaygın olarak kullanılan Si bemol için de yeşil çizgi mevcuttur (Brockett, 1981).

1400'lü yıllarda baskıdaki gelişmeler müziği kitlelere daha erişilebilir yaptı. 1500'de, çoğu Avrupa kenti modern matbaalara sahipti. Ancak, birden fazla rengin baskı masrafı ve her bir rengin tek tek basılmasındaki zaman kaybı müzikteki renkli çizgilerin zamanla kullanılmamasına neden oldu. Önce porteler tek renge döndü, ardından da notalar günümüzdeki gibi siyah-beyaz olarak kullanılmaya başlandı.

"Renklere müzik açısından bakma fikri ise, ilk olarak renkli klavseni yapmış olan Gottlob Krüger tarafından ortaya atılmıştır. Bu şekilde enstrümanla kulağa hitap eden müziğe karşı, göze hitap eden müzik üretmiştir" (Mestan, 2013: 300).

Nota öğretimi konusunda ise pek çok farklı yöntem bulunmaktadır. Bu yöntemlerden renklerle nota öğretimi konusunda çok çeşitli uygulamalar görülmektedir. Örneğin Hundoeger, çocuklara yedi nota için yedi farklı renkte ve ikilik, dörtlük, sekizlik, onaltılık nota değerleri için farklı büyüklükte kesilmiş kartonlar ile ölçü çizgisi olarak kullanılabilecek kibrit çöpü ve benzeri çubuklardan oluşan oyun takımlarını kullandırmıştır. Böylece çocukların hem ilgilerini çekmeyi amaçlamış hem de ezgilerini veya duydukları ezgileri ifade etmelerini sağlamıştır. Çek eğitimci Ptaçinski ise, alıştırmalar sırasında yedi nota için yedi farklı renk kullanmıştır. Egzersizler sekiz basamaklı bir gam merdiveni üzerinde yapılır. Bu basamaklar do-kırmızı, re-beyaz, mi-sarı, fa-kahverengi, sol-mavi, la-yeşil, si-mor olmak üzere farklı renklere boyanmıştır (Göğüş 2009: 36-49 Akt. Mestan, 2013: 302).

Lyngra (2011) yaptığı bir çalışmada, renkli nota kullanımını piyano eserlerine adapte ederek hem eserlerin hızlı çözümlenmesini hem de akılda tutulmasını kolaylaştırmıştır. Bu sistemde, siyah ve renkli notalar birlikte kullanılmaktadır. Dikkat edilmesi ya da gruplandırılması gereken notalar renklendirilmiştir. Aynı zamanda bağlar ve değiştirici işaretlerin de renklendirilmesiyle daha dikkat çekici ve akılda kalıcı bir notasyon elde edilmiştir.

"Her notaya karşılık gelen renk tonu aralıkları, insan gözünün renk ve ton seçme yetenekleriyle uyumlu olup, her notaya karşılık gelen renklerin ayırt edilmesi olasıdır. Bu nedenle de notaların bellekte tutulabilmesinde, her notanın eş renk tonunu algılayabilmek büyük bir kolaylık sağlamaktadır" (Mestan, 2013: 303).

Günümüzde, sadece siyah ve beyaz renklerden oluşan notaların okunması, özellikle özel eğitim gereksinimi olan bireyler tarafından zorluk yaşamalarına neden olabilmektedir. Ayrıca, çocuğun sembolleri algılama ve okuma problemi varsa, nota okumada da güçlük yaşayacaktır. Vance (2004), okuma güçlüğü bulunan çocuklara notaların sembollerle verilmesiyle, zihinlerinde daha kolay kalarak, nota okumalarının daha rahat olduğu sonucuna varmıştır (Akt. Şahin ve Işıtan, 2010). Ayrıca Rogers (1991) tarafından yapılan araştırmaya göre, okumayı beceremeyen öğrenme engelli öğrencilerin, siyah notalara kıyasla renkli notalarla çalıştırıldıkları zaman, akranlarından çok daha iyi nota okuyabildikleri görülmüştür.

2. ARAŞTIRMA MODELİ VE DESENİ

Bu çalışma, 'Renklerle Müzik Öğretimi' yönteminin otizm spektrum bozukluğu olan bir öğrenciye notaların öğretilmesi ve öğretimin etkisinin ölçülmesi amacıyla yürütülen ve nitel veri toplama tekniklerini içeren tek denekli bir araştırmadır. Çalışma süresince kaynak kitap olarak, Dr. Salih Aydoğan'ın yazdığı 'Renklerle Org Eğitimi' kitabından yararlanılmıştır. Bu kitapta notaların renkleri "Do: kırmızı, Re: yeşil, Mi: mor, Fa: sarı, Sol: mavi, La: pembe, Si: gri" olarak kullanılmıştır. Suslar, nüanslar, artikülasyonlar ve nota süreleri için herhangi bir renk kullanımına gidilmemiştir.

Uygulanan yöntemin etkisini incelemek amacıyla, tek denekli araştırma yöntemlerinden 'AB Modeli' kullanılmıştır. "AB Modelinin birinci evresine başlama düzeyi evresi denir ve A ile gösterilir. Başlama düzeyi evresinde bağımlı değişken doğal süreçte gözlenir ve kaydedilir. İkinci evrede ise bağımsız değişken uygulanır ve uygulama sırasında bağımlı değişken gözlenmeye ve kaydedilmeye devam edilir. İkinci evreye uygulama (deneme) evresi adı verilir ve B ile gösterilir" (Kırcaali-İftar ve Tekin, 1997: 67-69).

"Tek denekli araştırmalarda geçerlik ve güvenirlik düzeyini yükseltmek amacıyla başlama düzeyi verilerini doğru tespit etmek oldukça önemlidir" (Aytemur, 2016: 80). Kırcaali-İftar ve Tekin (1997)'e göre, başlama düzeyi verisini, kararlılık elde edinceye kadar, en az üç oturum üst üste toplamak gerekmektedir.

AB Modeli Araştırmaları:

- Hedef davranışın belirlenmesi ve tanımlanması,
- En az üç oturum üst üste başlama düzeyi verisi toplanması,
- Başlama düzeyi verileri kararlılık gösterdikten sonra, bağımsız değişkenin uygulanması,
- Uygulama süresince veri toplamaya devam edilmesi,
- Başlama düzeyi ve uygulama evreleri verilerini karşılaştırarak, uygulamanın etkili olup olmadığına ilişkin yorum yapılması aşamalarını kapsamaktadır (Kırcaali-İftar ve Tekin, 1997: 67).

Belirtilen bu aşamalar doğrultusunda öncelikle hedef davranışlar belirlenmiş ve tanımlanmıştır. Yapılan çalışmada aşağıda belirtilen hedeflerin kazanılması amaçlanmaktadır. Burada hedeflerin iki davranış içermesinin sebebi, bazı çocukların konuşamaması ve sadece işaret yoluyla bilgisini aktarabilmesidir. Araştırmada söyleme ve gösterme davranışı, kavramı ifade etme şekli açısından eşit olarak değerlendirilmiştir.

Hedef Davranışlar:

D1. Adı verilen rengin hangi notaya ait olduğunu söyler/gösterir.

D2. Adı verilen notanın rengini söyler/gösterir.

D3. Dizek üzerinde gördüğü renkli notanın adını söyler/gösterir.

D4. Dizek üzerinde gördüğü renkli notayı süre değerlerine uygun olarak çalar.

D5. Yeni verilen bir şarkının notalarını deşifre eder.

D6. Dizek üzerinde gördüğü (renksiz) notanın adını söyler/gösterir.

D7. Dizek üzerinde gördüğü (renksiz) notayı süre değerlerine uygun olarak çalar.

D8. Dizek üzerinde gördüğü değiştirici işaret almış notanın adını söyler/gösterir.

D9. Dizek üzerinde gördüğü farklı süre değerlerini içeren notaları uygun olarak çalar.

D10. Öğrendiği notaları farklı enstrümanlara aktarır.

Başlama düzeyi verisi toplanmasından önce, sağlıklı bir veri elde etmek amacıyla, öğrencinin renk kavramı bilgisi kontrolü yapılmıştır. Bunun için aşağıda verilen davranışlar kontrol edilmiştir.

- Öğrenci, verilen aynı tip, farklı renkte nesneler arasından adı söylenen renge sahip olan nesneyi gösterir (Örnek: Kırmızı ve yeşil top).
- Öğrenci, verilen farklı tip, aynı renkte nesneler arasından adı söylenen renge sahip olan nesneyi gösterir (Örnek: Kırmızı top ve kırmızı araba).
- Öğrenci, verilen farklı tip, farklı renkte nesneler arasından adı söylenen renge sahip olan nesneyi gösterir (Örnek: Kırmızı top ve yeşil araba).

Bu basamaklarda sorulan sorulardan yeterli cevap alındığı zaman başlama düzeyi verisi belirlenmiştir. Bu çalışmada, başlama düzeyinin belirlenmesi için 3 defa değerlendirme yapılmıştır.

Tablo 3. Başlama düzeyi verilerinin belirlenmesi

Test	Ortalama		
Başlama 1	0,10	0,40/3=0,13 0,13 ---->%15=0,06 0,13+0,06=**0,19** 0,13-0,06=**0,07**	Cronbach's Alpha ,964
Başlama 2	0,20		
Başlama 3	0,10		
Toplam	0.40		

Tablo 1'de görüldüğü gibi başlama düzeyi testleri elde edilen alt ve üst sınır aralığı düzeyindedir (0,07-0,19). Testlerin Cronbach's Alpha katsayısının ,964 olması ise iç geçerliliğe sahip ve güvenirliğinin yüksek olduğunun göstergesidir. Bu nedenle üç testin puanlarının homojen olduğu ve başlangıç düzeyi verisi için kullanılabileceği sonucuna varılabilir.

2.1. Katılımcı

Katılımcı, Çanakkale ilinde bir ortaokulun 5. Sınıfına devam eden ve aynı zamanda 2 yaşından itibaren çeşitli özel rehabilitasyon merkezlerinden destek eğitim alan 12 yaşında, %80 oranında OSB tanısı Ankara Üniversitesi Hastanesi tarafından konulmuş bir erkek öğrencidir.

Karşıyakalı, Deniz ve Düzkantar Uysal (2014)'a göre araştırmanın sağlıklı yürütülmesi için, araştırmaya katılacak olan deneğin bağımlı ve bağımsız değişkenlerin gereklerini yerine getirebilmesi amacıyla bazı önkoşul becerilere sahip olup olmadıkları belirlenmelidir. Bu beceriler; (a) görsel ve işitsel uyaranlara dikkatini en az iki dakika yöneltebilme becerisi, (b) yönergeleri takip edebilme becerisi (hazır mısın, şimdi sen söyle gibi), (c) tekrar yapabilecek düzeyde model alabilme becerisidir. Bu araştırmada, katılımcının bağımlı ve bağımsız değişkenin gereklerini yerine getirebilmek için gerekli olan bazı önkoşul becerilere sahip olup olmadığı, 1 Rehberlik ve Araştırma Merkezi Uzmanı ve 2 Özel Eğitim Öğretmeni tarafından tespit edilmiştir.

Araştırmanın eğitim ve uygulama aşaması, bu konuda sertifikalara sahip akademisyen bir Orff eğitimcisi ve bir müzik öğretmeni tarafından yürütülmüştür.

Katılımcıyla çalışmaya ilk başlandığı dönemlerde kelime kullanımı kısıtlı olduğundan ölçme aşamasında; söyleme, çalma ve gösterme eylemlerinden birini yapması yeterli görülmüştür. Katılımcı öğrenci, belirlenen çalışma öncesinde müzik eğitimine ve nota öğretimine başlanmıştır. Ancak öğrenci hem verilen nota eğitimine hem de çalgı çalmaya karşı direnç göstermiştir.

Öğrenci müzik dinlemeyi sevmektedir. Özellikle caz, klasik ve funk tarzı müzikleri tercih etmektedir. Ancak müzik eğitimi konusunda istekli değildir. Belirlenen programa başlangıç aşamasında ilgisini çekecek oyunlar oluşturularak, dikkat ve ilgisi artırılmıştır.

2.2. Renklerle Müzik Eğitimi Uygulaması

OSB olan çocuklarda renk kavramı kolay oturmamaktadır. Renk kavramının yerleşmesi için her eğitimcinin uyguladığı çok çeşitli çalışmalar bulunmaktadır. Uzun bir süreç gerektiren bu çalışmalar sonunda yavaş yavaş oturan renk kavramının kalıcılığı da kolay olmamaktadır. Hazırlanan bu uygulama; renk öğretimi, ritim kavramı, ses kavramı, nota kavramı ve süre değerleri kavramının aktarılması amacıyla çeşitli etkinlikler içermektedir.

Çoğu etkinlik çocuğun o an hazır bulunuşluk durumuna veya isteğine göre oluşturulmuştur. Çalışmalarda sürekli sözlü ve davranışsal pekiştireç kullanılmış, çocuk hedeflenen her başarının sonunda ödüllendirilmiştir. Bu durum çocuğun motivasyonunu geliştirerek çalışmaya ve öğrenmeye karşı hevesli hale getirmiştir. Bir süre sonra ödülden ziyade başarmanın ve şarkı çalabilmenin mutluluğuyla katılımcının motivasyon düzeyi de artmıştır. Tablo 2'de Renklerle Müzik Eğitimi Uygulama Basamakları ve Çalışma Takvimi görülmektedir.

Tablo 4. Renklerle müzik eğitimi uygulama basamakları ve çalışma takvimi

Kavramlar	**Teknik**	**Amacı**	**Süre**
Renk Öğretimi	Çeşitli renk oyunları ve çalışmaları ile renklerin pekiştirilmesi	Nota eğitiminde kullanılan renklerin tanınması	2 Hafta
Ritim Kavramı	Çeşitli Orff çalgıları, ritim çalgıları ve Boomwhackers kullanımıyla ritim çalışmaları	Ritim duygusunun gelişmesi, tempo tutmayı öğrenme, öğretmenle birlikte aynı ritim kalıplarının tekrar edilmesiyle taklit davranışın ve dikkatin geliştirilmesi.	4 Hafta
Ses Kavramı	Oyunlarla sesleri ayırt etme çalışmaları	Seslerin ince ve kalın olarak ayırt edilmesi, farklı çalgılara ait seslerin tanınması, ses kaynağına dikkat çekilmesi.	2 Hafta
Nota Kavramı	Notaların önce büyük yazılarak boyanması, ksilofon yoluyla seslendirilmesi ve piyanoda çalınarak genellemesinin yapılması. Öğrenilen notaların normal nota yazısı yoluyla çalınması.	Ksilofon ve piyano kullanımıyla notaların öğretilmesi.	16 Hafta
Süre Değerleri Kavramı	Çeşitli Orff çalgıları, ritim çalgıları, Boomwhackers, ksilofon ve piyano kullanımıyla süre değerleri çalışmaları	Şarkılardaki süre değerleri ve notaların doğru bir şekilde seslendirilmesi	
		Toplam	24 Hafta (6 ay)

Tablo 2'de görüldüğü gibi, çalışma toplam 24 hafta sürmüştür. Öğrenci uzman hocalarla başlangıçta 2 hafta boyunca, haftada 30 dakika çalışmış, zamanla bu süreyi artırarak 60 dakikaya çıkarmıştır. Öğrenci dersler haricinde evde 10-15-30 dakikalık çalışmalarla öğrendiklerini pekiştirmiştir. Bu süre içerisinde öğrenci farklı çalışma yöntemleri uygulanmayarak sadece belirlenen çalışmaları yapmış, eserleri çalmış ve başka herhangi bir eğitimciden ders almayarak çevresel faktörler elenmeye çalışılmıştır.

2.3. Verilerin Toplanması

Araştırma kapsamında öncelikle literatür taraması yoluyla nota öğretiminde beklenen hedef ve davranışlar tespit edilmiştir. Bu hedef ve davranışların üç alan uzmanı tarafından düzenlenmesinin ardından uygun olan araştırma tekniğini ve deseni belirlemek üzere literatür taraması yapılmıştır. Performansı değerlendirmek için bir şarkı seçilmiştir. Program dâhilinde geliştirilmesi gereken, ölçülecek davranışların değerlendirilmesi için bir veri toplama formu düzenlenmiştir. Veri toplama formu 5'li likert tip olup; tamamen yanlış, yanlış, kısmen, doğru, tamamen doğru ifadeleri yer almaktadır.

Başlangıç düzeyi verilerini elde etmek amacıyla üç gün üst üste farklı ortamlarda katılımcıdan kayıt alınmıştır. Her üç video iki uzman tarafından izlenerek, bir uzmanla da canlı performans sırasında değerlendirme yapılarak veriler elde edilmiştir. Verilerin kayıt deseni Tablo 3'de görüldüğü gibidir.

Tablo 5. Verilerin kayıt süreci

Başlama düzeyi tespiti	Öntest	Test 1	Test 2	Test 3	Test 4	Sontest	Kalıcılık Testi
3 Kayıt 5X 3= 15 dak	1 Kayıt ± 5 dak	1 Kayıt ± 5 dak	1 Kayıt ± 5 dak	1 Kayıt ± 5 dak	1 Kayıt ± 5 dak	1 Kayıt ± 5 dak	1 Kayıt ± 5 dak
1. Ay		2. Ay	3. Ay	4. Ay	5. Ay	6. Ay	8. Ay
Hazırlık ve Başlama Düzeyi Tespiti		Eğitimin Uygulanması					Kalıcılık Testi

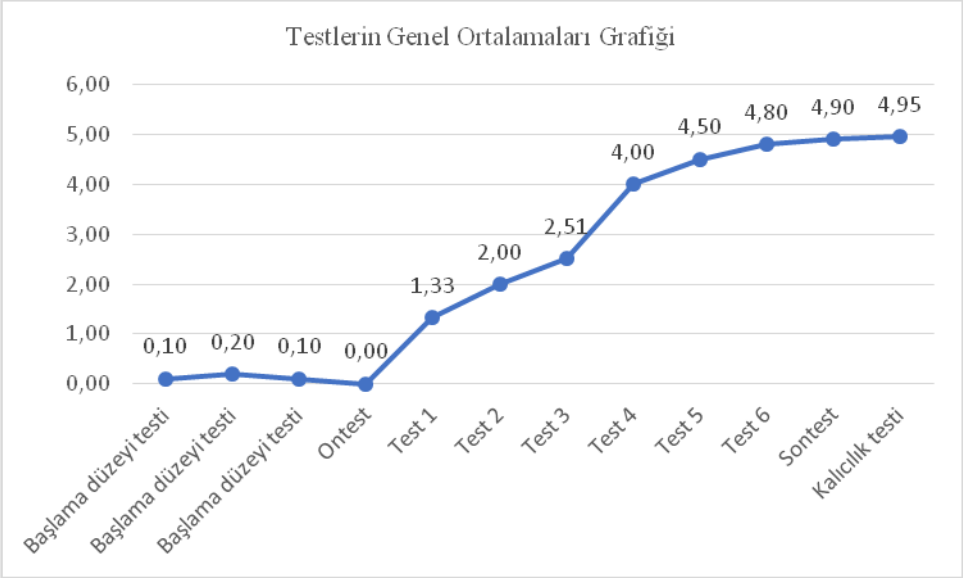
2.4. Verilerin Analizi

Araştırmanın ölçüm aşamasında, öncelikle belirlenen alanında uzman üç farklı hakemin "Öğrenci Değerlendirme Formu"nu kullanarak yaptığı ölçümlerin homojen olup olmadığına bakılmıştır. Araştırma kapsamında verilerin analizi için SPSS 15.0 (The Statistical Packet for The Social Sciences) paket programı kullanılmıştır. Yapılan güvenirlik testi sonucunda Cronbach's Alpha katsayısı, 986 olarak belirlenmiştir. Bu da yapılan ölçümün güvenilir olduğunu göstermektedir.

3. SONUÇ VE TARTIŞMA

Araştırmanın amacına uygun olarak video kaydı ile elde edilen veriler hazırlanan forma aracılığıyla toplanmış, istatistiksel analizlerden geçirilmiş ve elde edilen bulgular aşağıda verilmiştir.

Grafik 1. Testlerin genel ortalamaları grafiği

Grafik 1'de öntest ve sontest ortalama puanları arasındaki farkın 4,90 olması uygulanan programın yüksek bir başarı düzeyine sahip olduğunun göstergesidir. Sontest ve kalıcılık testi arasındaki puan farkı ise 0,05'dir. Sontest ile kontrol testi arasında 8 hafta olduğu düşünüldüğünde, yapılan uygulamanın oldukça kalıcı olduğu sonucuna varılmaktadır. Bu bulgu, uygulanan renklerle nota öğretimi çalışmasının öğrencinin nota öğrenim sürecinde önemli bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Tablo 4'de deneye ait öntest-sontest ve kontrol testi sonuçları görülmektedir.

Tablo 6. Öntest-sontest-kontrol testi puanları

	Mean	Std. Deviation
Öntest	0,00	,571
Sontest	4,90	,508
Kontrol Testi	4,88	,598

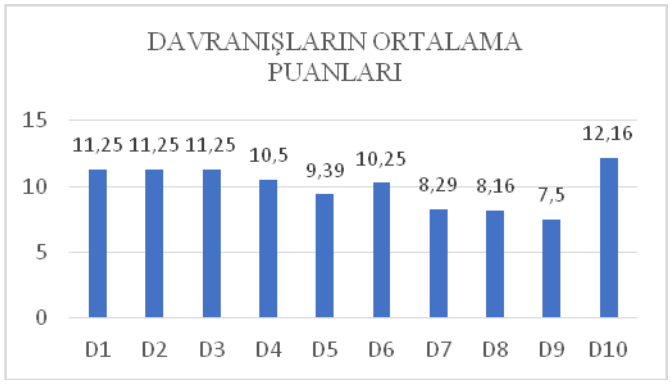
Tablo 7. Öntest-sontest puanları için wilcoxon işaretli sıralar ve z testi sonuçları

		N	**Mean Rank**	**Sum of Ranks**
Sontest - Öntest	Negative Ranks	0(a)	0,00	0,00
	Positive Ranks	9(b)	5,30	54,00
	Ties	0(c)		
	Total	10		

	Öntest -Sontest
Z	-2,953(a
Asymp. Sig. (2-tailed)	,004

a sontest < Ontest b sontest > Ontest c sontest = Ontest (Z=2,95 P < .05)

Tablo 8. Davranışların testlere göre puan ortalamaları

D1.Adı verilen rengin hangi notaya ait olduğunu söyler/gösterir. D2.Adı verilen notanın rengini söyler/gösterir. D3.Dizek üzerinde gördüğü renkli notanın adını söyler/gösterir. D4.Dizek üzerinde gördüğü renkli notayı süre değerlerine uygun olarak çalar. D5.Yeni verilen bir şarkının notalarını deşifre eder. D6.Dizek üzerinde gördüğü (renksiz) notanın adını söyler/gösterir. D7.Dizek üzerinde gördüğü (renksiz) notayı süre değerlerine uygun olarak çalar. D8.Dizek üzerinde gördüğü değiştirici işaret almış notanın adını söyler/gösterir. D9.Dizek üzerinde gördüğü farklı süre değerlerini içeren notaları uygun olarak çalar. D10. Öğrendiği notaları farklı enstrümanlara aktarır.	

Tablo 4, 5 ve 6'da görülen bulgular, uygulanan programın nota öğretimi konusunda etkili olduğunu göstermektedir. Çalışma sürecinde öğrencinin programın başında verdiği tepkili davranışların düzeldiği, yeni notalar ve süre değerlerini öğrenmek üzere istekli olduğu, öğrendiği notaları farklı enstrümanlara da (ksilofon, piyano, blokflüt) aktardığı gözlenmiştir. Öğrenci kendi kendine kulaktan ve nota yoluyla şarkı çıkarmaktadır. Ayrıca eğitim süresince dil gelişiminde de önemli bir artış olduğu öğretmenleri tarafından vurgulanmıştır. Öğrenci eğitimi süresince şarkı söylemeye de ilgi duymaya başlamıştır. Henüz bir şarkıyı sözleriyle baştan sona söyleyememektedir. Ancak birbiri ardına dört kelimeden oluşan minik melodileri öğrenmeye çabalamaktadır.

Akbel'e (2018) göre, eğitimin genel tanımından hareketle, bireylerin enstrüman çalmalarına yönelik davranışlarında istendik değişiklikler oluşturma süreci olarak tanımlanabilen çalgı eğitiminin, OSB bulunan bireylerde renklerle nota öğretimi yapılarak, görsellik ve sesi birleştirmesi nedeniyle kalıcılığı artırabileceği düşünülmektedir. Ancak Kaynak'ın (2011) yaptığı araştırmaya göre de "uzun süreli renklerle nota öğretiminin, ileride notaların klavyedeki yerlerini öğrenmede geciktirici bir etken olduğu" sonucuna ulaşılmıştır. Bu nedenle notaları kavrayan çocuğun uygun zamanda normal nota yazısına geçirilmesi önemli ve hassas bir konudur.

Yapılan bu çalışma sonucunda, OSB olan öğrencinin renklerle nota öğretimi yöntemiyle oldukça hızlı ilerlediği, nota eğitimine hazırlık döneminde Orff çalışmalarının oldukça verimli ve etkili olduğu, zamanında renklerden ayrılarak renksiz nota yazısına geçmesinin nota okumada genelleme yapmasına ve başarısını artırmasına neden olduğu ve yapılan tüm çalışmalarla öğrencinin akademik becerilerinin de arttığı gözlenmiştir.

Gözlemlerden çıkarılan spesifik sonuçlara göre ise; Do1-Mi2 arası notalarla, birlik, ikilik, dörtlük ve sekizlik vuruşları hatasız çaldığı, noktalı süre değerlerinde ise gelişmekte olduğu, yeni şarkılar öğrenme isteğinin arttığı, kulaktan şarkı çıkararak notalarını dikte etmeye başladığı, değiştirici işaretleri öğrenmeye çalıştığı ve farklı enstrümanlar çalmaya yönelik ilgisinin arttığı, tüm bu açılımla farkındalığının ve sosyal davranışlarının da geliştiği görülmüştür.

OSB bulunan bireylerin iletişim, davranış ve sosyal aktivitelerinin sınırlı bir düzeyde olduğu düşünüldüğünde, sadece bireysel derslerle müzik eğitiminin yeterli olamayacağı, bu sorunları yaşayan/yaşamayan akranlarıyla birlikte koro ve çalgı toplulukları gibi faaliyetlerde bulunmasının bireylerin duygusal zekâlarını da geliştireceği düşünülmektedir.

Birlikte müzik yapmak, grup/orkestra çalışmaları; sosyal yetilere, empati kurabilmeye, iletişim becerilerine, grup ile aynı hissi yakalayabilme becerisine bağlıdır (Akbel ve Orhan, 2018: 277). Çeşitli müzik gruplarında yer alan bireylerin iletişim ve davranışlarında değişiklik olacağı düşünülmektedir. OSB bulunan bireylerle bu yönde bir çalışma yapılabilir.

Otizmli ve diğer özel eğitim gereksinimi duyan bireyler için;

- Kurum ve kuruluşlar bünyesinde müzik faaliyetleri verilmesi,
- Yapılan müzik faaliyetlerinin bireylere özgü planlanması,
- Ülke çapında özel bir komisyon oluşturularak müzik alanında yetenekli özel çocukların farklı bir sınav sistemiyle Güzel Sanatlar lise ve üniversite eğitiminden faydalanmalarının sağlanması,
- Otizm ve diğer özel eğitim gereksinimi duyan bireylerin müzik eğitimi için özel ders materyallerinin oluşturulması,
- OSB olan bireylerin konser, çalgı ve diğer materyallerinin sağlanmasına yönelik devlet desteği verilmesi önerilmektedir.

KAYNAKÇA

AVCI AKBEL, B. ve ORHAN, Ş., 2018, Bireylerin Duygusal Zekâ Düzeylerinin, Müzik Gruplarındaki Hazırlık Çalışmalarına Etkisi, Gece Kitaplığı, Ankara, *Eğitim Bilimlerinde Akademik Araştırmalar (Ed. Gülcan Mıhladız),* 275-292.

AVCI AKBEL, B., 2018, Türk Müziği Çalgı Eğitiminde Kullanılan Öğretim Yöntemleri ve Teknikleri, Gece Kitaplığı, Ankara, *Eğitim Bilimlerinde Akademik Araştırmalar (Ed. Gülcan Mıhladız)*, 171-186.

AYDOĞAN, S., 2017, *Renklerle Org Öğretimi*, Arkadaş Yayınları, Ankara.

AYTEMUR, B., 2016, Flüt Eğitiminde Bir Öğrenciyle Ton Geliştirme Çalışmaları, *İdil*, 6(28), 75-90.

BERRAKÇAY, O., 2008, *Müziğin Bir Yaygın Gelişimsel Bozukluk Tipi Olan Otizmde Ortaya Çıkan Problemli Davranışlar Üzerindeki Etkisi: Ritim Uygulaması Çerçevesinde 4 Örnek Olay*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü.

BİLGİÇ A, CÖNGÖLOĞLU A., 2009, Otizm Spektrum Bozukluklarında Biyolojik Temelli Tamamlayıcı ve Alternatif Tıp Uygulamaları. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*, 16(3), 153-64.

BROCKETT, C.W.Jr., 1981, A Comparison of the Five Monochords of Guido of Arezzo, *Current Musicology* (32): 29-42.

ELİTOK, B., 2017, Zooterapi'de Yöntem, Ölçme ve Değerlendirme. *Dicle Üniversitesi Veteriner Fakültesi Dergisi*, 10 (2), 173-181.

ERDEN, G., AKDUR, S., ANGIN, E., ASLAN, B., 2014, *Otizm Spektrum Bozukluğu,* https://eyh.aile.gov.tr/uploads/pages/otizm-eylem-plani-calismalari-2014/otizm-spektrum-bozuklugu-kitabi-2014

EREN, B., 2012, *Orff Yaklaşımına Göre Hazırlanan Müzik Etkinlikleri İçinde İpucunun Giderek Azaltılması Yöntemi İle Yapılan Gömülü Öğretimin Otistik Çocuklara Kavram Öğretmedeki Etkililiği*. Doktora tezi, Marmara Üniversitesi.

KARŞIYAKALI, D. M., DENIZ, J., DÜZKANTAR UYSAL, A., 2014, Otistik Bir Öğrenciye Adı Söylenen Çalgıyı Gösterebilme Öğretiminde Eşzamanlı İpucuyla Öğretimin Etkililiği, *International Journal of Social Science*, (26), 507-520.

KAYNAK, T., 2011, Okulöncesi (5-6) çocuklarında müzik ve piyano eğitiminin önemi ve metot seçiminde dikkat edilmesi gereken hususlar. *E-Journal of New World Sciences Academy*, 6 (3), 351-355.

KIRCAALİ-İFTAR, G., ve ELİF T., 1997, *Tek Denekli Araştırma Yöntemleri*, Türk Psikologlar Derneği Yayınları, Ankara.

LYNGRA, S., 2011, "Color-coded music simplifies the challenge of reading", *Clavier Companion*, 3(3), 34-37. Erişim Tarihi: 7 Ağustos 2018.

MESTAN, H., 2016, Müzik ve Renk İlişkisi, *Kaygı Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, (20), 299-304.

NATASCIA, B., LAURA, FP., MATTEO, R., UMBERTO, P., FRANCESCO, B., and PIERLUIGI, P., 2015, Complementary and Alternative Therapies for Autism Spectrum Disorder, *Evidence-Based Complementary and Alternative Medicine*, vol. 2015, 31.

OTİSTİK ÇOCUKLAR EĞİTİM PROGRAMI (OÇEP) 2004, Milli Eğitim Bakanlığı Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Ankara.

ÖNCEL, M., 2015, Türk Musikisindeki Notasyonun Tarihsel Seyri, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (CÜİFD)*, (19):2, 207-222.

PEKTAŞ, S., 2016, Otizm Spektrum Bozukluğu Tanısı Almış Çocuklarda Müzik Eğitiminin Önemi, *Sanat Eğitimi Dergisi*, (4):1.

PEKTAŞ, S., DÜZKANTAR, A., ve YURGA, C., 2016, Özel Eğitim Alan Çocukların Eğitiminde Müziğin Kullanılmasına İlişkin Ebeveyn Görüşleri, *İnönü University Journal of Arts and Design*, 6(14), 1-17.

PRICE, S., 2010, All in a Day's Routine: Piano Teaching and Autism, *Clavier Companion,* (Temmuz / Ağustos), 11-16.

PRICE, S., 2018, Repertoire Choices for Students with Autism, https://www.alfred.com/blog/repertoire-choices-students-autism/

ROGERS, G. L., 1991, Effect of Color-Coded Notation on Music Achievement of Elementary Instrumental Students. *Journal of Research in Music Education*, 39 (1), pp. 64-73. Erişim Tarihi: 7 Ağustos 2018.

ROSSIGNOL D. A, ROSSIGNOL LW, JAMES SJ VE ARK., 2007, The Effects Of Hyperbaric Oxygen Therapy On Oxidative Stress, Inflammation, and Symptoms in Children with Autism: An Open-Label Pilot Study. *BMC Pediatr*, 7: 36.

ŞAHİN, S., ve IŞITAN, S., 2010, Özel Gereksinimli Çocuklar ve Müzik. *Çağdaş Eğitim Dergisi*, (373).

THOMPSON, GA, MCFERRAN, KS ve GOLD, C., 2014, Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Küçük Çocuklarda Sosyal Katılımı Desteklemek İçin Aile Merkezli Müzik Terapisi: Randomize Kontrollü Bir Çalışma. *Çocuk: Bakım, Sağlık ve Gelişme*, 40 (6), 840-852.

UÇANER, B., ve JELEN, B., 2015, Müzik Terapi Uygulamaları ve Bazı Ülkelerdeki Eğitimi. *Folklor/Edebiyat*, (81), 35-46.

YÜCESOY ÖZKAN, Ş., ERGENEKON, Y., ÇOLAK, A., KAYA, Ö., 2016, Otizm Spektrum Bozukluğu, ISBN: 978-605-4628-79-7, Erişim:10.03.2018, https://eyh.aile.gov.tr/uploads/pages/otizm-eylem-plani-calismalari-2014/otizm-spektrum-bozuklugu-kitabi

THE CHALLENGES OF TEACHING PRACTICE OF UNDERGRADUATE MATHEMATICS STUDENTS

Dr. Hülya YILDIRIM

Nigde Ömer Halisdemir University, Faculty of Education,
Elementary Mathematics Education,
Niğde/TURKEY
E-mail: hulyaekinci@nigde.edu.tr

ABSTRACT

*A **p**edagogical formation education certificate program is a training program that enables the 4-th grade students of the mathematics department of the science and literature faculty to qualify for the teaching certificate required to become a teacher. The students of Niğde Ömer Halisdemir University mathematics department participates in the course that the education faculty have prepared. In this program, for the practice teaching course, the students spend 2 hours of theory at the faculty and 6 hours of practice in a high school in Niğde city center. The lecturer observes that the students who are carrying out the theoretical part of the course are deficient in the use of tools and materials, are inadequate in preparing the lesson plan, lack of mastery of the subject and lack of skills in using the board: teachers in the application notes that teacher candidates have difficulties in communication with high school students. The purpose of this study is to explain what the formation students think about difficulties encountered by them in in the practice school. It is believed that this study will help students to develop their skills on weekly basis in an activity file that will be prepared in the form of lectures, lesson planning, classroom dominance, appropriate use of equipment.*

Keywords: *pedagogical formation, teacher candidates, undergraduate mathematics students*

1. INTRODUCTION

Consisting of cognitive, emotional and psychomotor skills, teaching is a profession where social skills are at the forefront. It is multi-dimensional and rich knowledge and experience (Karadüz, Eser, Şahin & İlbay, 2009). Individuals preparing for this profession must have acquired a lot of cognitive knowledge and skills before starting the profession and must have developed positive attitudes and behaviors (Karadüz, Eser, Şahin & İlbay, 2009). The individual skills of the individuals preparing for the teaching profession are shaped by undergraduate major area courses and the theoretical and practical knowledge provided in educational science courses (Karadüz, Eser, Şahin & İlbay, 2009). Coming at the forefront of the vocational education practices, Teaching Practice is the course that includes practices and activities related to the profession, that students acquire the skills and experience required in the profession pre-service and that the students develop opinions and views about the profession (Karadüz, Eser, Şahin & İlbay, 2009). Since Teaching Practice provides the students with the applicable knowledge and skills related to the profession, the importance should be given to the practical part of the course (Karadüz, Eser, Şahin & İlbay, 2009). In this respect, the practices of this course should be carried out without interruption, and the interactions of the teacher candidates in the learning environments should be enriched (Karadüz, Eser, Şahin & İlbay, 2009). Encountering many problems during the practices in the practice school, the teacher candidates try to determine the problems and solve them (Karadüz, Eser, Şahin & İlbay, 2009). The candidate teachers will make sense of what they

learn and interpret them as they face these events and situations (Karadüz, Eser, Şahin & İlbay, 2009).

The studies conducted on this subject suggest that the practices are necessary for the development of teacher candidates' teaching skills (Karadüz, Eser, Şahin & İlbay, 2009). Some studies argue that there are important disruptions and problems during practices (Karadüz, Eser, Şahin & İlbay, 2009). Problems that arise during practice negatively affect the development of the teacher candidates (Karadüz, Eser, Şahin & İlbay, 2009). Despite these negativities, it is necessary to include practical learning while preparing the students towards the teaching profession (Karadüz, Eser, Şahin & İlbay, 2009). Positive or negative views and attitudes developed by the students in the Teaching Practice course give information about the achievement level of the course (Karadüz, Eser, Şahin & İlbay, 2009). The students' opinions about the practice are important since they reflect student achievement as well as the effectiveness level of the course (Karadüz, Eser, Şahin & İlbay, 2009). Therefore, in this study, the difficulties of the students enrolled in the pedagogical formation certificate program encounter during the Teaching Practice in the practice school they went to and the reasons behind these difficulties were determined.

2. MATERIAL AND METHODS

In this study, the qualitative research model was employed. The qualitative model was preferred because it is related to the experiences of the individuals and their interpretation of these experiences (Orhan, 2010).

2.1. Study Group

The study group of the study is made up of Mathematics students enrolled in the pedagogical formation certificate program of Niğde Ömer Halisdemir University during the 2017-2018 academic year. The related instructor had 15 students in this Mathematics group. Ten of these students participated in the study. Teacher candidates participating in the research were determined on the basis of volunteerism.

2.2. Data Collection Tool

A semi-structured interview form was used as a data collection tool in the study. In order to develop the interview questions, the related literature was reviewed and the draft form was prepared. The developed draft form was presented to a specialist in the same department as the researcher for expert opinion. Bringing an outside opinion, expert opinion is useful in seeing, reviewing and presenting ideas that are not seen by the researcher. The interview question was revised in line with the expert opinion. Then, the semi-structured interview form was administered to ten teacher candidates who were in the Math pedagogical formation certificate program. When the answers given by the teacher candidates to the question were evaluated, it was concluded that the question served its desired purpose.

In the study, the answer to the following question was sought: What were the difficulties you encountered as a teacher candidate during Teaching Practice course?

2.3. Data Collection and Analysis

Data were obtained by administering the semi-structured interview form to the volunteer teacher candidates. The obtained data were analyzed by descriptive analysis. Descriptive analysis was preferred because the conceptual structure of the data obtained in the research was previously determined and the analysis was made based on the structure (Çepni, 2014). For this purpose, the categories made in the studies of Çiçek and İnce (2005) and Karadüz, Eser, Şahin and İlbay (2009) were used.

In the study, the analysis was made in light of the descriptive analysis stages given by Yıldırım and Şimşek (2003). Accordingly, the following steps were taken in the descriptive analysis conducted in this study: A framework was formed based on the research question, the questions were read and arranged according to the framework, the data were grouped together in a meaningful and logical way and were supported with direct quotations by identifying them.

During the analysis, the teacher candidates' real names were not used. In the study, by giving quotations from the teacher candidates' views, the validity was ensured. The reliability of the study was ensured by the data being categorized by two different researchers.

3. RESULTS AND DISCUSSION

In this section of the study, the data regarding the research question is presented in tables. In the first question of the study, the teacher candidates were asked the following question: What difficulties do you encounter during the teaching part of the practice as a teacher candidate? The undergraduate mathematics teacher candidates' views regarding this question are given in Tables 1-7.Figure 1 shows the absorption spectra for ROS and EZE and their mixture in methanol.

3.1. Difficulties Teacher Candidates Face about Communication

According to the data in Table 1, the greatest difficulty for teacher candidates about communication is not being able to feel comfortable while teaching. Nine of the teacher candidates stated that they feel nervous while teaching. Some of the answers these candidates have given are as follows:

"Teaching part of the practice is very stressful for me. Because of this, I can't be comfortable." (Kübra)

"I am too excited while I teach because I am afraid I won't be able to give what I know and I won't be helpful for the students because of my inexperience." (Merve)

"I am afraid that I won't be able to teach because of feeling nervous since I am inexperienced." (Sena).

Another difficulty teacher candidates face about communication is not being able to give clear instructions and directives. Three of the teacher candidates stated that they could not give clear instructions and directives. Some of the answers these candidates have given are as follows:

"During my teaching, I encountered small difficulties in the way that I wondered how I can transfer the difficult sections to the students in an understandable way." (Sema)

Another difficulty teacher candidates face about communication is not being able to develop friendly relationships with the students. Two of the teacher candidates expressed that they could not develop friendly relationships with the students. Some of the answers these candidates have given are as follows:

"A general difficulty I encountered while teaching is that I couldn't develop many interactions with students." (Hatice)

"My relationship with the students was very limited because it was the first experience." (Kübra)

Another difficulty teacher candidates face about communication is not being able to use their tone of voice effectively. One of the teacher candidates mentioned not using her tone of voice effectively. The answer given by this candidate is as follows:

"No matter how much I try to control myself, sometimes my voice trembles." (Kübra)

The teacher candidates stated that they did not have difficulties in asking thought-provoking questions appropriate to the subject, carefully listening to the students and effectively using verbal and body language.

Table 1. Difficulties Encountered Regarding Communication

	Sercan	Ahmet	Kübra	Sema	Merve	Betül	Hatice	Sena	Sinem	Ayşe
Being comfortable while teaching	x	x	x	x	x	x	x	x		x
Establishing friendly relationships with students			x				x			
Using the voice of tone effectively			x							
Asking thought-provoking questions appropriate to the topic										
Giving understandable statements and instruction	x			x	x					
Listening to students with the interest										
Using verbal and body language effectively										

3.2. Difficulties Teacher Candidates Face about Classroom Discipline

According to the data in Table 2, the greatest difficulty for candidate teachers about classroom discipline is not being able to manage classroom discipline and control (order, discipline, authority, threat). Six of the teacher candidates mentioned that they could not manage classroom discipline, control and order. Some of the answers these candidates have given are as follows:

"While I am teaching, some of the students try to break the classroom discipline and they don't care even if they are warned." (Sena)

"However, we try to regain the control with the help of our practice teacher." (Ahmet)

"Afterwards, having students that disrupt the order the classroom makes me think that I can't control the class." (Sinem)

Table 2. Difficulties regarding Classroom Discipline

	Sercan	Ahmet	Kübra	Sema	Merve	Betül	Hatice	Sena	Sinem	Ayşe
Classroom discipline and control (order, discipline, authority, threat)		x			x	x		x	x	x

3.3. Difficulties Teacher Candidates Face about Classroom Management

According to the data in Table 3, the greatest difficulty for candidate teachers about classroom management is not being able to attract interest and attention towards the lesson. Six of the teacher candidates stated that they could not attract students' interest and attention towards the lesson. Some of the answers these candidates have given are as follows:

"We face bloodsucker students in the class. They don't listen, they are not interested. How can I get their attention?" (Betül)

"I sometimes have difficulty in attracting the classroom's attention." (Sema)

Another difficulty teacher candidates face about classroom management is not being able to ensure the continuity of the interest and attention towards the lesson and take appropriate measures against disruptions and obstacles. Five of the teacher candidates stated that they could not ensure the continuity of the interest and attention towards the lesson and take appropriate measures against disruptions and obstacles. Some of the answers these candidates have given are as follows:

"The students who don't care about the lesson make me nervous and they prevent me from teaching effectively." (Ayşe)

"He doesn't want to listen while I teach and he tries to disrupt the class." (Sena)

Another difficulty teacher candidates face about classroom management is about getting back to the subject after a disruption. Three of the teacher candidates mentioned that they could not get back to the subject after a disruption. One of the answers given by these candidates is as follows:

"Even if I know the subject, I get distracted when someone talks and I don't know what to do at that moment." (Merve)

In classroom management, the teacher candidates expressed that they did not have difficulties in making an appropriate introduction to the lesson, using praises and enforcement, creating a democratic learning environment and preparing the students to exit.

Table 3. Difficulties regarding Classroom Management

	Sercan	Ahmet	Kübra	Sema	Merve	Betül	Hatice	Sena	Sinem	Ayşe
Making an appropriate introduction to the lesson										
Attracting interest and attention to the course				x		x	x	x	x	x
Using praise and enforcements										
Giving information and assignments about the next lesson										
Preparing students to exit the classroom										
Providing a democratic learning environment										
Ensuring the continuity of interest and motivation					x	x	x	x		x
Summarizing the lesson					x	x				x
Taking appropriate measures against interruptions and obstacles		x				x		x	x	x

3.4. Difficulties Teacher Candidates Face about Subject Matter

According to the data in Table 4, regarding subject matter, the teacher candidates expressed that they did not have difficulties in regards to basic subject matter principles and concepts, associating the basic subject matter principles and concepts with logical consistency, using verbal and body language (figure, diagram, graph, formula, etc.) required by the subject and associating the subject matter with other subjects.

Table 4. Difficulties regarding Subject Area

	Sercan	Ahmet	Kübra	Sema	Merve	Betül	Hatice	Sena	Sinem	Ayşe
Knowing the basic principles and concepts related to the subject										
Associating to relate basic principles and concepts in the context to logical consistency										
Using verbal and visual language (figure, diagram, graphic, formula etc.)										
Associating the topic with other topics in the field										

3.5. Difficulties Teacher Candidates Face about Subject Matter Education

According to the data in Table 5, the greatest difficulty for candidate teachers about subject matter education is not being able to give appropriate and adequate answers to the questions asked by students. Three of the teacher candidates stated that they could not give appropriate and adequate answers to the questions asked by students. Some of the answers these candidates have given are as follows:

"While I teach, I listen to students' questions and try to I answer the questions in their minds." (Hatice)

"Not to be able to answer when asked a question." (Sena)

The teacher candidates stated that they did not have difficulties about educational approaches, methods and techniques, using instructional technologies, identifying the concepts that were previously learned incorrectly and enduring the security of the learning environment.

Table 5. Difficulties Regarding Subject Matter Education

	Sercan	Ahmet	Kübra	Sema	Merve	Betül	Hatice	Sena	Sinem	Ayşe
Knowing approaches, methods and techniques related to teaching										
Using instructional technologies										
Giving appropriate and adequate answers to student questions				x			x	x		
Identifying students' misdeveloped concepts										
Ensuring the security of the learning environment										

3.6. Difficulties Teacher Candidates Face about the Planning of the Teaching Process

According to the data in Table 6, the greatest difficulty for candidate teachers about the planning of the teaching process is about lesson planning. Two of the teacher candidates mentioned that they could not give appropriate and adequate answers to student questions. The teacher candidates expressed that they did not have difficulties in writing the lesson plan clearly and organized, stating the goals and desired behaviors clearly, determining methods

and techniques appropriate to the desired behaviors and associating the subject with the previous and later lessons.

Table 6. Difficulties Regarding the Planning Teaching Process

	Sercann	Ahmet	Kübra	Sema	Merve	Betül	Hatice	Sena	Sinem	Ayşe
Preparing the lesson plan	x		x							
Writing the lesson plan clearly and regularly										
Stating the goal and target behaviors clearly										
Determining appropriate methods and techniques for target behaviors										
Associating the lesson with the previous and next lessons										

3.7. Difficulties Teacher Candidates Face about the Educational Process

According to the data in Table 7, the greatest difficulty for candidate teachers about the educational process is not being able to use the time effectively. One of the teacher candidates stated that she could not use the time effectively. The teacher candidates expressed that they did not have difficulties in using various teaching methods and techniques appropriately, summarizing and giving appropriate feedbacks, using teaching materials appropriately according to class level, evaluating the achievement level of desired behaviors, organizing activities for effective participation of students and teaching according to individual differences.

Table 7. Difficulties Regarding the Teaching Process

	Sercan	Ahmet	Kübra	Sema	Merve	Betül	Hatice	Sena	Sinem	Ayşe
Using various teaching methods and techniques appropriately										
Summarizing and giving appropriate feedback										
Using instructional equipment and materials appropriate to the class level										
Assessing the level of attainment of target behaviors										
Using time efficiently						x				
Organizing events for active participation of students										
Continuing education according to individual differences										

4. CONCLUSIONS

In this study, the views of teacher candidates who are 4 thy-year students of the faculty of arts and sciences and who are also enrolled in the pedagogical formation certificate

program on the difficulties of the Teaching Practice course were determined. The difficulties of the Mathematics teacher candidates were categorized into seven groups: communication, classroom discipline, classroom management, subject area, subject matter education, planning of the teaching process and teaching process.

The greatest difficulty the teacher candidates face about communication is not being able to feel comfortable while teaching. Nine of the candidates stated that they were nervous while teaching because of this. According to Çetintaş and Genç (2005), for teacher candidates to experience a productive process of lesson planning, teaching and evaluation, they need to know the students, individual differences and they need to establish a healthy relationship with the students. For this reason, the practice teacher introducing the teacher candidates to the students during the first class and stating that they have the same authority as himself or herself will also positively affect the attitude of the students towards the candidates. Karadüz et al. (2009) concluded that the qualifications of teacher candidates in communication are developed with the Teaching Practice. Teacher candidates will improve their communication with the students and their own communication skills over time. Therefore, it is believed that mathematics teacher candidates will be able to overcome this difficulty over time. According to Karadüz et al. (2009), in order for the teacher candidates to establish friendly relationships with the students, out-of-class environments should be created for them to interact face-to-face with the students. They should also act by learning the students' level and characteristics. These would contribute to building friendly relationships.

The greatest difficulty for candidate teachers about classroom discipline is not being able to manage classroom discipline and control (order, discipline, authority, threat). Six of the teacher candidates expressed that they could not manage classroom discipline, control and order. Baştürk (2009) stated that half of the teacher candidates had hesitations before teaching such as not being able to control the classroom, being the nervous and quavering voice. Çiçek and İnce (2005) asked the physical education teacher candidates to write a key word summarizing their expectations from the Teaching Practice course, what they liked and what they did not like about the course, the people whom they got their support from and what they experienced every week, and why they chose this Word keyword using a couple of sentences. In Çiçek and İnce's (2005) study, students stated classroom discipline and control, and classroom management is the things they liked the least by the end of the course. According to Baştürk (2009), before teaching half of the teacher candidates had hesitations like not being able to control the classroom, being the nervous and quavering voice. These difficulties were reduced by the end of the term. It is stated that inexperienced teachers who have just started their profession have difficulties in class management and discipline during their first years. It can be said that the support given by the practice teachers to the candidates is important.

The greatest difficulty for candidate teachers about classroom management is not being able to attract students' interest and attention towards the lesson. Six of the teacher candidates stated that they could not attract students' interest and attention towards the lesson. Not being able to take appropriate measures against disruptions and obstacles (five students) and not being able to ensure the continuity of students' interest and attention towards the lesson (five students) are the other difficulties mathematics teacher candidates face regarding classroom management. The teacher candidates stated that they did not have difficulties in making an appropriate introduction to the lesson, using praises and enforcement, creating a democratic learning environment and preparing the students to exit. The difficulties that candidate teachers face in regards to classroom management are actually related to competencies that are not sufficiently developed during Teaching Practice. According to Karadüz et al. (2009), who reached the conclusion that Teaching Practice did not improve the classroom management competencies of the teacher candidates, practice teachers' desire to

class control in their own hands, sudden interventions during the class and not trusting the teacher candidate cause this situation. Karadüz et al. (2009) argue that the teacher candidates to be given enough incentives and the guidance teachers should not be too intrusive by providing external control. Therefore, these difficulties faced by the teacher candidates will continue until cooperation between the teacher candidate and the practice teacher developed.

In regards to subject matter, the teacher candidates stated that they did not have any difficulties. The results show that teacher candidates did not have difficulties in knowing basic subject matter principles and concepts, associating the basic subject matter principles and concepts with logical consistency, using verbal and body language (figure, diagram, graph, formula, etc.) required by the subject and associating the subject matter with other subjects. This shows that candidates' theoretical knowledge is complete. Other than subject matter, teacher candidates are struggling in the communication, classroom discipline, classroom management, subject matter education, planning of the teaching process and educational process.

Regarding subject matter education, the greatest difficulty for candidate teachers is not being able to give appropriate and adequate answers to student questions. Three of the teacher candidates mentioned that they could not give appropriate and adequate answers to student questions. The candidates stated that they did not have difficulties with educational approaches, methods and techniques, using instructional technologies, identifying the concepts that were previously learned incorrectly and enduring the security of the learning environment. In their study, Akpınar et al. (2012) found that the social studies teacher candidates described themselves as both competent and incompetent in the selection and use of methods and techniques. This incompetency was attributed to the students' attitudes such as anxiety about not being appointed because of KPSS, inexperience, coming unprepared to class and indifference. Akpınar et al. (2012) also stated that social science teacher candidates could not use modern teaching methods such as drama and cooperative learning. The reason for this is their worry about losing classroom control and the easiness of using traditional methods. Even though they seem to be reluctant from time to time, teacher candidates were found to use instructional technologies such as projection and to prepare and use materials, especially worksheets, in accordance with the curriculum, objectives and student level (Akpınar, Çolak & Yiğit, 2012). Therefore, mathematics teacher candidates not having difficulty in using different methods can be attributed to the courses they have taken during pedagogical formation program. Their ease of using instructional technologies can be attributed to their technology education both during and before their undergraduate education.

In regards to planning of the teaching process, the greatest difficulty for candidate teachers is about lesson planning. Two of the teacher candidates stated that they could not give appropriate and adequate answers to student questions. The teacher candidates expressed that they did not have difficulties in writing the lesson plan clearly and organized, stating the goals and desired behaviors clearly, determining methods and techniques appropriate to the desired behaviors and associating the subject with the previous and later lessons. Teacher candidates' difficulties regarding the planning of the teaching process can be determined and eliminated by giving them the opportunity to practice more during the Special Teaching Methods course before they start their Teaching Practice (Akpınar, Çolak & Yiğit, 2012). To be able to eliminate the difficulty of "not giving appropriate and adequate answers to student questions", students should be able to practice the question-answer method more during the Special Teaching Methods course.

Regarding the educational process, the greatest difficulty for candidate teachers is not being able to use the time effectively. One of the teacher candidates mentioned that she could

not use the time effectively. On the other hand, the teacher candidates stated that they did not have difficulties in areas such as using various teaching methods and techniques appropriately, summarizing and giving appropriate feedbacks, using teaching materials, evaluation, ensuring student participation and individual differences. The main reason why teacher candidates have difficulties in some areas is that they only have six hours a week in the practice school. This is mentioned by both of the teacher candidates' practice teachers who are working in the Niğde high schools where the teacher candidates went to fro practice. When the hours of practice are limited to only six hours, the teacher candidates graduate without experiencing different aspects of the school atmosphere, such as classroom management, material use, practicing different teaching methods, evaluation, and cooperating with the school. (Akpınar et al., 2012). Increasing the number of practice hours and candidates attending to various activities (such as subject group meetings, administrative matters) at the practice school will make the Teaching Practice course more efficient (Akpınar, Çolak & Yiğit, 2012).

REFERENCES

AKPINAR, M., ÇOLAK, K. YİĞİT, E. Ö., 2012, Social Studies in the context of the Teaching Practice Course The opinions of the practitioners towards the competencies of the teacher candidates, M.U. Atatürk Education Faculty Journal of Educational Sciences, 36, 41-67.

BAŞTÜRK, S., 2009, Investigation of Teaching Practice Course According to Teacher Candidates' Opinions, Elementary Education Online, 8(2), 439-456, [Online]: http://ilkogretim-online.org.tr

BİBER, A. Ç., TUNA, A., 2015, Pedagogical Formation Education Field Mathematics Department Graduates Teacher Candidates' Views on Teaching Practice, Başkent Üniversity Journal of Education, 2 (2), 131-140.

ÇETİNTAŞ, B. ve GENÇ, A., 2005, Opinions of German Teacher Candidates on Teacher Practice Lessons, Hacettepe University Journal of Education (H. U. Journal of Education) 29: 75-84.

ÇİÇEK, Ş. ve İNCE, M., L., 2005, Teacher Candidates' Views on the Teaching Practice Process, Journal of Sports Sciences Hacettepe J. of Sport Sciences, 16 (3), 146-155.

KARADÜZ, A., ESER, Y., ŞAHİN, C. ve İLBAY, A. B., 2009, The Effectiveness Level of Teaching Practice According to the Opinions of the Last Grade Students of the Faculty of Education, Mustafa Kemal University Journal of Social Sciences Institute, 6 (11), 442-455.

ORHAN, K., 2010, Scientific Research Methods, Lord Matbaacılık, İstanbul, 53-73.

YILDIRIM, A. ve ŞİMŞEK, H., 2003, Qualitative research methods in the social sciences, Seçkin Publishing, Ankara.

EARLY EDUCATION AND CHILDREN'S LITERATURE IN KYRGYZSTAN

Zyinat ESENALIEVA

Çanakkale Onsekiz Mart University,
Çanakkale/TURKEY
E-mail: zinat_91@gmail.com

ABSTRACT

Kyrgyzstan is developing country which has achieved significant succsess in a short periode of timein the frame of education. In 1920's, education was the last thing people valued. But today, parents are trying hard to provide a good education to their children. That's why teachers and trainers are doing their best to learn effective ways of presenting a good knowledge. In order to bring new changes to the education methods, interest to children's literature is gradually growing; foreign children's books are being translated. This paper illustrates these changes as well as the changes of educational values of Kyrgyz Republic.

Hope is the thing with feathers,
That purches in the soul.
And sing a tune without a word,
And never stops at all.- *E. Dickinson*

1. INTRODUCTİON

Kyrgyzstan is a young and developing country that declared its independence from the Soviet Union in 1991. And in the past 25 years, it has undergone significant development. Most young people are eager to get a good education and the country is slowly improving the education quality to fulfill the expectations. Teaching humanity to young people always has been very important for Kyrgyz people. *Manas*, the great epic of the Kyrgyz, played a significant role as the best tool to educate young generation. It enriched millions of little children's world when there was no other source of education. From ancient times, Kyrgyz people told stories, fairy-tales and proverbs to their children. With coming of formal education, since 1920s, students started to go to schools, read books and make researches. They have been striving to improve their knowledge in the sphere that they were interested in because education was promising a good future.

As the country is in a process of developing, we should not forget that children's literature is an important part on the way to prosperity. Twenty years after independence, most of the book publishers were privatized and they stopped publishing books for children. Only in the past two or three years, the government and many NGOs are working hard to develop the genre. This is a blessing, as the roots of education must develop early in life. The methodology experienced necessary changes andimproved very neat as it is believed that the more effective the methodology, the greater quality is education. Apart from public schools, private ones and education centers put a huge emphasis on quality teaching methods. The reason for this is growing interest in early age education among parents. About the general education, every child has the right to a public education. It is mandatory until the 9th grade. State schools do not charge any money for the education. Children start school at age 6. The

general education program has three divisions: grades one through four, grades five through nine, and grades ten and eleven. After graduating the 9th grade, students can leave the school although they lose the right to study at a university or continue their studies in an upper secondary school or a specialized secondary school.

As books enrich the inner world of the child and help to distinguish between good and bad and open big opportunities throughout their whole future life, we should literally water our children with literature apart from formal education. With the changes in the education methods, interest to children's literature is gradually growing. Many foreign children's books are also being translated. It is providing students to learn about the different cultures.

Early Education and Children's Literature in Kyrgyzstan.

For Kyrgyz people, humanity has always been very important. *Manas*, the great epic, played a significant role as the best tool to educate young generation. It enriched millions of little children's world before the formal education; Kyrgyz people told stories and proverbs, sang songs and lullabies to their children. They took their sons and daughters to listen to Manaschy (i.e., singers of Manas). This was how the Kyrgyz people were educating the next generation when they were nomadic. The great epic Manas preserves tradition, culture, background and values of the Kyrgyz people. The Kyrgyz nation is unique because it enriched their literature in the absence of a written language. As our great writer Chingiz Aitmatov notes: "If other nations displayed their past culture and history in written literature, sculpture, architecture and art, the Kyrgyz people expressed their worldview, pride and dignity, battles and their hope for the future in epic genre."With coming of formal education, people faced rapid changes and knowledge imrovements; students, young and old, started to go to schools, learn to read and make researches. The past has taught us thatknowledge is an important tool on the way to prosperity of one country.

Literature took a great role in seeking changes and new things because of the foreign languages' popularity. Modern education demands language knowledge as well as technology knowledge. With this reason educators try to provide foreign literature to young learners which has already earned great importance among youth. Chingiz Aitmatov, expressing high value to a literature's importance on educating young generation, noted: "In our civilized century of technology, no one wants to believe in fairytales, but we are not about to throw away fairytales as unnessesary thing. If we do this, it will be foolishness from the side of humankind. We cannot refuse our history. Fairytales are the experience of the past, and we should learn to keep our fairytales." One of his novels, The First Teacher (1961), is a deeply moving and at times sad story which tells the first steps to formal education; the young activist, Dyuishen, returned to his village to spread the knowledge that he gained through a more formal education system. He called on the community to create schools. He did not fear going against the customs of the mountain-dwellers. Dyuishen cleans out and repairs the abandoned to the stables of a former landowner and helps children to make their way to school. This is our past, but in present days, the methodology must be very neat as education became a source of the life. Most private schools and education centers put a huge emphasis on quality teaching methods. Private education market is getting more competitiveand the main aim is to prepare global citizens. A global citizen is the person who will be able to speak more than one foreign language and learns about that culture. A good school tries to inform the student about the world efficiently and make him or her ready for intercultural communication. That is why, in Kyrgyz private schools, students havecomputer classes and learn English language from the first year of school. This is a new and unique attitude in my country. Compared with local schools, there is not much difference with private schools. The education system and programs are similar. The only advantages of private schools are

providing extra lessons after lunchtime and different kind of clubs. There are special centers where teachers learn new methods and ways of effective teaching.

Translating for young readers has brought meaningful improvements and awakened interest of many. As books accompany a person from childhood through adulthood. Be at home or at school books constitute a significant part of children's lives. Books enrich the inner world of the child; help to distinguish between good and bad and open big opportunities throughout their whole future life. We should literally water our children with literature. Books can take children to the completely different world and improve their imagination there. By reading children learn a lot about the world, humanity, what is good and what is bad and many other things. Providing this opportunity for childrenforms the foundation of a strong person, strong family, and strong country. Currently, many other works of foreign literature are being translated for our children. So far, books like 'White Fang' by Jack London, 'The Giver' by Lois Lowry and 'Little House on the Prairie' by Laura Ingalls Wilder were translated into Kyrgyz.

RiitaOittinen, a Finnish author and translator, raises the question of whether there is a need to define children's literature at all. She bases her question on the observation that works of literature and whole literary genres acquire different meanings and are redefined again and again. According to her, the literature work that was written for adults in the past can be considered as a children literature later. Or vise versa, some of the children's work can be very popular among adults. For instance, Laura Ingalls Wilder's "Little House" series of books originally were written and marketed for children, but it became so popular among adults that Americans do not consider this story as only for children. Nevertheless, when "Little House on the Prairie" was translated into Kyrgyz it was accepted as only children's literature. Even though children's literature is intended primarily for children, it is more accurate to view such texts having dual audiences of children and adults. These kinds of examples strengthen RiitaOittinen's doubt on defining children's literature. Some sources show the two main branches of children literature.

1. Children's literature: both fiction and non-fiction books, written especially for children 0-12 years old.
2. Young adult literature: both fiction and non-fiction books, written for people 13-18 years old.

Here, we can see that the books for dual audience are considered to be young adult literature and educational books with many pictures, pop-up books and other simple books are intended to be only for children. But both of these types are from children's literature world. This division helped me to come to conclusion that when we mean children literature we should think of works which were or will be written for children under 12.

Children's literature is a powerful tool to teach children about the world, themselves, and others. Children's literature motivates readers to think, enhances language, and promotes cognitive development. Quality literature takes children beyond their own lives, broadening their backgrounds, developing their imagination, and enabling them to grow in understanding and respect for others. Children can connect with the characters, events, places, and problems in literature on a personal level. Such affective responses to literature provide opportunities for children to become personally involved in reading and learning.

Children's literature is diverse and varied. For example, it includes the following genres: picture books, contemporary realism, historical realism, fantasy, traditional literature, poetry, biography and autobiography, and informational books (Hillman, 1999). Children's literature can be read and enjoyed for personal purposes, but it can also be used to enhance the school curriculum. Because of the wide variety of excellent children's books, teachers can use

children's literature in reading instruction, but also in science, social studies, health, and even math lessons. Using children's literature across the curriculum provides many advantages over traditional textbooks. In comparison to textbooks, children's literature offers greater depth of content, multiple perspectives, current information, engaging writing style, personal voice, options for varied reading levels, rich language, and interesting formats and structures (Tunnell& Jacobs, 2000).

There may be a case when the story can happen among the adults and still be interesting and educative for young people. For instance, Kyryz epic “Manas”is taught at schools (in the abridged form) and its seven golden rules of humanity are learnt by heart from the first year atprimary school. The characters in “Manas” are all grown-ups, warriors, old and wise people. However, it is the best piece ofliterature where schoolchildren learn differences between good and evil from the very young age. .Let ustake another example - a Kyrgyz short story “AkylKarachah”. It wasnot intended for children, but many Kyrgyz families read it to their children and even at schools it has been read for teenagers because every situation that happens in the story covers values of cleverness. The main reasons why these stories are read and loved by children are in simplicity of reading, shortness and its easiness for children to comprehend. As V.G.Belinsky, an outstanding Russian writer,noted that the main aim of the literature for children should be bringing up them through reading. And teaching is the great duty of mankind because this defines the fate of the person. Books that were written for children must teach and practice them to read, to understand what is read, to memorize it and retell what they remember. No matter how good the story is, if children cannot understand the meaning, it means nothing to them. That’s why the writer who writes for children should try to simplify the story’s structure in a way that it becomes comprehensible to the young readers.

Writers such as Togolok Moldo, Nur Moldo, K. Esenkojoev, A. Osmonov, Ch.Aitmatov, T. Sydykbekov, Sh. Beishenaliev andM. Zhangaziev left interesting, good educative stories for children and made significant contribution to this field. Sulaiman Ryspaev is also one of the distinguished writers in children’s world. His works consist of different ganres and are rich with interesting stories. Along with that, all his books reflect the pedagogical ideas come alone with child’s age and dreams, relationship between nature and human and how children accept things happening around them and so on. His primary collections like “Smiling Stone” (“Жылмайып турган таш”), “Magic writing” (“Сыйкырдуу жазуу”), “Stries of someone like you and me”, (“Мендей менен Сендейдин жоруктары”), “The wing of the boy”, (“Баланын канаты”) and “Aijaz and Begulan” (“Айжаз менен Бегулан”) made him famous in children’s world. Then he continuaed his path in children’s liteature with the following fairy tales: “Human-angel” (“Адам-пери”), “Shambala”, (“Шамбала”), “Silver river”, (“Күмүш булак”). All of them carry important messages and ideological-pedogogical directions are seen clearly. Sulaiman Ryspaev showed that the fairytalesplay a great role in educating children. They carry important didactical meaning.

It is more difficult to write fairytales for children. Writers should know the inner world of the children very well, their dreams, even thoughts very well and be able to use them in their work perfectly. In other words, writer must be good artist and psychologist to understand the nature of children very well.According to academicianA.E.Izmailov fairytales create a strong feeling of patriotism in every heart, heroism, to love hard working, friendship, humanity and teach to love art.Fairytales reflect the character of whole nation, its psychology, and life position.Since 2012, Kyrgyz versions of great American literature as “Ак Азуу”, (“White Fang”) by J. London, “Хьюго Кабре”, (“Hugo Kabre”) by Brain Selznik, “Берууч”(“The Giver”) by Louis Lorryand “Little house on the prairie” by Laura Ingalls Wilder have been published with the support ofthe American Embassy in Kyrgyzstan.And in translating for children, Emer O’Sullivan poses the following questions:

- how much foreignness can a young reader take;
- which cultural peculiarities need to be adapted and which may stay unmodified;
- how many explanations does a child need in order to be able to cope with foreign issues.

Therefore, owing to children's special reading mode, texts comprising culture-specific items will need to be re-assessed and re-evaluated. This outlook into "foreign worlds" is an important dimension of translation of children's literature, even more so with texts that involves "emancipation". Such texts enable children to gain experience about things which, in their lives, are suppressed or concealed. Reading translated literature children will learn about other culture, different life experiences in different part of the world.

Translating for children is more complicated than translating for adults. And it is more difficult for translators as well as for writers to choose right words, right expressions to catch children's interest and make them grab the message. Translators should carry their own ideology with the child images. Child image is a very complex issue: on the one hand, it is something unique, based on each individual's personal history; on the other hand, it is something collectivized in all society. When publishers publish for children, when authors write for children, when translators translate for children, they have a child image that they are aiming their work at.

2. CONCLUSION

Duishen, the first teacher, struggled to convince others of the bright future of the country by obtaining knowledge. Many people lived not knowing the benefits of education before his struggle, and after he could convince many to send children to schools, education opened new doors to great opportunities not only to people but also to whole country. A nation is nothing without education. It is considered essential to life. It helps us to enrich our inner world and to improve ourselves.

Education can teach us as individuals or communities the good things and the bad. The benefits of education are boundless. The importance of education in today's society is great especially in terms of intercultural communication. "One will never have obstacle in life if he knows at least one foreign language" is now a common phrase and has become a kind of proverb in Kyrgyzstan. Even parents are encouraging and supporting their children to learn English and other foreign languages. These needs challanged educators and brought many new things. Ongoing language education strengthens the relationships between the countries, creates friendships between people from different parts of the world, and, most of all, it helps us to enrich our outlook through communicating with other nations.

REFERENCES

ANDO M (1988) What is Children's Literature? In Development of Children's Book Translation Tokyo: Asian Cultural Centre for UNESCO

"Little house on the prairies" ISBN 978-0-06-440002-2 (pbk.)

NIKOLAEVA, M. 1996. *Children's Literature Comes of Age. Toward a New Aesthetic*. New York/London: Garland Publishing Inc.

MURATOV Abdykerim, "Zaman-Kyrgyzstan", 26.08.2011 (translated from Kyrgyz)

OITTINEN, Riita. Translating for Children. New York: Garland Publishing, Inc. 2000. 205 pp

OXFORD dictionary,

SHAVIT Zohar , Poetics of Children's Literature, The University of Georgia Press, Athens and London, 1986©

Internet Web Sites;

www.americanliterature.com

eLibraryUS.com – Literature - Children's literature

http://courses.logos.it/pls/dictionary/linguistic_resources.cap_3_33?lang=en

http://www.multilingual.com/articleDetail.php?id=1921 April/May 2012 issue of *MultiLingual* published by MultiLingual Computing, Inc., 319 North First Avenue, Suite 2, Sandpoint, Idaho 83864-1495 USA, 208-263-8178

BEŞİNCİ SINIF TÜRKÇE DERS KİTABINDAKİ METİNLERDE UMUT

Dr. Öğr. Üyesi Gülnur AYDIN

Adnan Menderes Üniversitesi, Eğitim Fakültesi,
Aydın/TÜRKİYE
E-mail: gulnur.aydin@adu.edu.tr

Öğr. Gör. Selcen AYDOĞAN

Adnan Menderes Üniversitesi, Eğitim Fakültesi,
Aydın/TÜRKİYE
E-mail: selcenaydogan@gmail.com

ÖZET

Umut, bireyin kendine hedefler koyarak geleceğe hazırlanmasında temel kavramlardan biridir. Yaşanıp tecrübe edilenler, gezilip görülenler, dinlenenler, izlenenler ve okunanlar bireyin düşüncesini, kişiliğini, dolayısıyla da yaşamını şekillendirir. Bütün bunların kaynağı ise çoğunlukla dildir. Dil becerilerinde yetkinlik kazandırmak, kültürel değerlerin aktarımını sağlamak ve bireyi geleceğe sağlam bir kişilik olarak taşımak için ana dili dersleri hayati bir öneme sahiptir. Anadili derslerinde kullanılan temel materyallerin başında ders kitapları gelmektedir. Türkçe dersi, metinleri eğitsel materyaller olarak kullanan bir beceri dersi olduğundan, metin seçimi çok önemlidir. Metinler aracılığıyla verilen ana ve yardımcı fikirler, mesajlar çocuğun gelişimine ve geleceğe hazırlanmasına katkı sağlamalıdır. Umut da bu ders kapsamında metinlerle özümsetilmesi gereken bir kavramdır. Bu bağlamda Türkçe ders kitaplarındaki metinlerde bu kavramla ilgili mesajların oranını belirlemek, varsa eksiklikleri gidermek açısından önemlidir. İlgili alan yazında benzer bir çalışmaya ulaşılamamasından dolayı, araştırmanın bundan sonraki çalışmalara ve ders kitabı hazırlayanlara ışık tutacağı düşünülmektedir. Bu araştırmanın amacı, 2017-2018 eğitim-öğretim yılında okutulan MEB Yayınları 5. sınıf Türkçe ders kitabında bulunan metinlerde umut içeren ifadeleri belirlemektir. Nitel araştırma yönteminin benimsendiği bu çalışmada, veri toplama tekniği olarak doküman incelemesi kullanılmış, Türkçe ders kitabında yer alan toplam 31 metinden elde edilen bulgular sayısal hale getirilerek tablolar halinde ve örnek ifadelerle birlikte sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: *5. Sınıf Türkçe Ders Kitabı, Umut, Türkçe Eğitimi.*

HOPE IN THE TEXTS OF THE FIFTH GRADE TURKISH COURSE BOOK

ABSTRACT

Hope is a fundamental feeling. It helps an individual to set goals and be prepared for the future. Experiences, travels, stories and readings together shape the thinking patterns and personality of the individual, mostly both stems from and conveyed through the language. Thus, it is essential to have competency in the native language in order to build a solid personality and preparedness to the future. One of the main tools for improving the language is textbooks. The choice of a text in Turkish course in elementary school is essential in that sense as it is a skill course that relies heavily on reading materials that would eventually convey ideas and messages. Main-help ideas, messages given through texts should contribute to the development of the child and preparation for the future The

concept of hope should be intertwined in those texts in Turkish courses books. In this context, it is important to determine the proportion of messages related to this concept in texts in Turkish textbooks, if any, in order to make up for their deficiencies. Because a similar research could not be reached in the relevant area, it is thought that the research will shed light on those who prepare the next research and the courses book. The aim of this research is to determine hopeful expressions in the texts of the 5th grade Turkish textbooks of MEB Publications which were used in 2017-2018 academic year. In this study which adopts the qualitative research method, a document review will be used as a data collection technique. The findings from the 31 texts in the Turkish textbook will be presented in tables form and with examples.

***Keywords**: 5th grade Turkish course book, hope, Turkish Education.*

1. GİRİŞ

Anadil becerisi ilköğretim basamağından itibaren çocuklara kazandırılmaya başlanmakta, bu konuda Türkçe ders kitaplarına çok büyük görevler düşmektedir (Kolaç, 2009) Okullarda, kullanılan öğretim programına dayalı olarak hazırlanan ders kitapları, diğer öğretim materyallerine göre en çok kullanılan materyaldir (Kılıç ve Seven, 2008).

Ders kitapları, günümüzde gelişmekte olan teknolojiye rağmen halen birçok öğretmen ve öğrenci için temel bilgi kaynağı olmaya devam etmektedir. Türkçe derslerinde kullanılan ders kitaplarında yer alan metinler, birçok görev üstlenir (Temizyürek ve Delican, 2016). Ders kitaplarında yer alan "metinler aracılığıyla dil bilgisi kuralları, dil becerileri ve değerler öğrencilere kazandırılmaya çalışılır. Bu bakımdan metinler Türkçe dersi için bir iskelet görevi görür. Türkçe dersinin ayakta kalabilmesi için nitelikli metinlere gereksinim vardır" (Ceylan, Ercan ve Akpınar, 2017: 297).

Türkçe derslerinde kullanılan ders kitapları ve kitaplarda yer alan metinler öğrenciye görelik ilkesi düşünülerek, farklı yorumlar ve bakış açıları sağlayabilecek, öğretim programına uygun ve öğrencilere ait özellikler dikkate alınarak hazırlanmalıdır (Aslan, 2010; Genç, 2002; Özbay, 2014; Özkan, 2010; Tay, 2005; Temizyürek ve Delican, 2016; Zorbaz, 2007).

Öğrencinin eğitim hayatında ana kaynağı genel itibari ile ders kitaplarıdır. Bu bakımdan ders kitapları öğrencinin öğrenme algısını ilk yönelttiği ders materyali olma özelliği taşır. Ders kitaplarındaki resimlemeler, kelime seçimleri, metin türleri, metinlerin içerikleri vb. unsurlar öğrenci seviyesine, öğrenciye sunulacak kazanıma vb. uygun olmalıdır. "Nitelikli çocuk yazını ürünleriyle beslenen çocuklar, yazarların kitaplarda işlediği konulardan hareketle düşüncelerini oluşturmaya, doğruyu yanlışı ayırt etmeye ve kendi doğrularını yakalamaya başlarlar" (Aslan, 2006: 190).

Derslerde okutulacak metinler okur çocukların anlama sınırlarını aşmayacak ve onların yazınsal metinlerden sonuç çıkartma düzeylerini gereğinden fazla zorlamayacak (Dilidüzgün, 2004), öğrencilerin dikkatini çekerek metin ile arasında bağ kurmasını sağlayabilecek (Karababa, 2006) nitelikte olmalıdır. Kısacası kitaplarda bulunan metinlerin çocuğu iyi yönde etkilemesi ve ders çıkartıp kendi hayatında kullanılabilmesine imkân tanıması gerekmektedir (Erdağı Toksun ve Erginsoy Osmanoğlu, 2017).

Eğitim sisteminden çıkmış bir öğrencinin zihninde yapılandırmış olduğu kazanımların, olması gerektiğinden uzak olması eğitim bileşenlerinin sorgulanmasını gerekli kılar. Kazanımların oluşmasında ders kitapları, çok önemli bir paya sahiptir. Yapılandırmacılığın değinilen özellikleri düşünüldüğünde Türkçe ders kitaplarının önemi iki yönde kendini gösterir: 1) Sosyal becerilerin, düşünce ve duygunun ve alan bilgisinin yapılandırılmasında, 2) Diğer derslerin yapılandırılmasında (Üründü, 2011: 3). Türkçe ders kitapları öğrencinin

sosyal becerileri kazanması ve topluma uyum sağlaması, toplumla iletişimini sürdürmesi bakımından bir beceri dersi kitabı niteliğini taşır. Bu bakımdan Türkçe ders kitaplarının öğrenciye hem ulusal değerleri hem de evrensel değerleri kazandırması beklenir.

Bireyi hayata hazırlayacak temel bilgilerin verildiği, kişiliğinin oluşmaya başladığı ilköğretim basamağı aynı zamanda birey ile toplum arasında sağlam bağların oluşturulacağı, millet olma bilincinin, kültür değerlerinin aktarılacağı bir basamaktır. Küreselleşmenin hız kazandığı çağımızda hem millet olma bilincini kazandıracak hem de yaşadığı toplum ve ait olduğu millet arasında sıkı bağlar oluşturacak ulusal değerlerle evrensel değerlerin yeni nesle kazandırılması konusu büyük önem kazanmıştır (Kolaç, 2010: 205).

Özellikle eğitimin başlangıcı niteliğinde olan ilkokul yılları öğrencinin temel kişilik özelliklerinin şekillenmesi ve sosyal becerilerin kazandırılması açısından özel bir öneme sahiptir. Bu dönemde yapılacak nitelikli bir eğitim ulusal ve evrensel değerleri kazanmış, globalleşen dünyaya yeni değerler de kazandırabilecek bireylerin yetişmesinde etkili olabilir. Olayların ahlaki boyutları üzerinde düşünmeyi ve sorumluluklarının sınırlarını bilen, kendi öz kimliğine ilişkin sağlıklı değerlendirmeler yapabilen bireyler başkalarının da yaşamına saygı gösterebilir. Eğitim programları kazandıracağı temel değerlerle buna öncülük edebilir (Susar-Kırmızı, 2014: 220).

Şentürk ve Aktaş (2015: 217) temel eğitimden başlayarak, belirli değerleri öğrencilere kazandırmanın önemi üzerinde durmakta; değerlerin sosyal hayatı düzenlediğini, bireyler arası bağlılığı artırdığını; geçmişini bilen, gelecekten umutlu ve kültürüne sahip, güçlü bireylerden oluşan bir nesilin, toplumların devamlılığı için gerekliliğini vurgulamaktadır.

Eğitim öğretim sürecinde şekillenmesi gereken değerlerden biri de "umut"tur. "Umudun çocuklukta kazanılan bir özellik olduğu göz önüne alınırsa çocukluk döneminde yaşamın farklı alanlarına ilişkin umutlu düşüncenin geliştirilmesi ve sürdürülmesi önem kazanmaktadır" (Atik ve Kemer, 2009: 388).

Umut, bireyin amaçlarını, "harekete geçme güdüsü (agency)" ve o "amaçlara ulaşma yolları (pathways)" ile birlikte düşünme süreci (Snyder, 1995; 2002) olarak tanımlanmaktadır. Umut, kendine özgü üç seviyede ele alınmaktadır (Snyder, Feldman ve Rand, 2002): Sürekli olma (global or trait), belirli bir alana özgü olma (domain-specific) ve amaca-yönelik olma (goal-specific).

Umut, bireyin kendine hedefler koyarak geleceğe hazırlanmasında temel kavramlardan biridir. Yaşanıp tecrübe edilenler, gezilip görülenler, dinlenenler, izlenenler ve okunanlar bireyin düşüncesini, kişiliğini, dolayısıyla da yaşamını şekillendirir. Bütün bunların kaynağı ise çoğunlukla dildir. Dil becerilerinde yetkinlik kazandırmak, kültürel değerlerin aktarımını sağlamak ve bireyi geleceğe sağlam bir kişilik olarak taşımak için ana dili dersleri hayati bir öneme sahiptir. 2018 Türkçe Dersi Öğretim Programı'na bakıldığında (MEB-TDÖP, 2018: 16) 'duygular' teması içinde *umut* kavramına da yer verildiği görülmektedir.

Programda yer verilen bu kavrama ders kitaplarında da yeteri kadar yer verilmesi çocuğun ilköğretim gibi önemli bir çağda psikolojik bakımdan gelişimine katkı sağlayacaktır. Toplumun çekirdeği olan bireylerin toplumda ruhsal bakımdan sağlıklı, iyimser, umutlu, iletişime açık şekilde yetişmesi için Türkçe derslerinin önemi yadsınamaz.

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı, 2017-2018 eğitim-öğretim yılında kullanılan 5. sınıf Türkçe ders kitabında yer alan metinlerde umut içeren ifadeleri belirlemektir. Metinlerdeki umuda dair ifadelerin tespit edilmesi, var olan durumu ortaya çıkarmak açısından önemlidir. Bu

amacı gerçekleştirmek için "5. Sınıf Türkçe ders kitabında yer alan metinlerin içerdiği umuda dair ifadeler nelerdir?" sorusuna cevap aranacaktır.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırma Modeli

Bu çalışmada Milli Eğitim Bakanlığı tarafından yayımlanan ve 2017-2018 eğitim-öğretim yılında okutulan 5. sınıf Türkçe ders kitabında yer alan metinlerde "umut" kavramını içeren ifadeleri belirlemek amacıyla nitel araştırma yaklaşımı benimsenmiştir. Nitel araştırma; "gözlem, görüşme, doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerini kullanır. Algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırma" olarak tanımlanmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2005: 39).

2.2. Veri Toplama Tekniği

Araştırmada veri toplama tekniği olarak doküman analizi kullanılmıştır. Doküman analizi tekniği; "var olan kayıt ve belgelerden veri toplama tekniğidir. Tarananlar, geçmişteki olguların anında iz bıraktığı fotoğraf, film, plak, ses ve video kayıt cihazları, CD'ler, çeşitli araç-gereçler"dir (Karasar, 2016: 229). Ayrıca mektup, kitap, dergi, anı, ansiklopedi vb. kayıtlar da kullanılabilir.

2.3. Verilerin Analizi

Yapılan bu araştırmanın verileri betimsel analizle çözümlenmiştir. Betimsel analizde "elde edilen veriler, daha önceden belirlenen temalara göre özetlenir ve yorumlanır. Veriler araştırma sorularının ortaya koyduğu temalara göre düzenlenebileceği gibi, görüşme ve gözlem süreçlerinde kullanılan sorular ya da boyutlar dikkate alınarak da sunulabilir" (Yıldırım ve Şimşek, 2005: 224).

3. BULGULAR

5. sınıf Türkçe ders kitabının umut kavramı bakımından değerlendirilmesinden önce, ders kitabında yer alan metinlerin tür ve temalara göre dağılımı hakkında bilgi vermek yerinde olacaktır.

Türkçe Dersi Öğretim Programı'nda (2018: 18) yer alan açıklamalar doğrultusunda okutulan ders kitaplarındaki metinler "bilgilendirici metinler, hikâye edici metinler ve şiir" olmak üzere 3 gruba ayrılmıştır. İncelenen MEB 5. sınıf Türkçe ders kitabı da bu sınıflamaya göre aşağıdaki gibi değerlendirilmiştir.

Tablo 1.*5.* Sınıf Türkçe Ders Kitabında Yer Alan Türler

Metin türü		Adet
Bilgilendirici metinler	Anı	2
	Röportaj	1
	Fıkra	1
	Bilgilendirici[2] (tanıtım, tarif, bilgi notu vb.)	6
	Toplam	**10**
Hikâye edici metinler	Hikâye	7
	Tiyatro	1
	Fabl	1
	Masal	4
	Roman	1
	Toplam	**14**
Şiir	Lirik	2
	Epik	2
	Didaktik	1
	Pastoral	2
	Toplam	**7**

Tablo 1'de de görüldüğü gibi, araştırmada değerlendirmeye alınan 5. sınıf Türkçe ders kitabında, 8 temada toplam 31 metin vardır. 6. tema (Okuma Kültürü) hariç her temada 3 okuma/anlama, 1 serbest okuma metni olmak üzere 4'er metin vardır. 6. temada bir metnin eksik olmasının sebebi, karikatürü anlatmak için "Karikatür" (s. 178) başlıklı çizimlere yer verilmesidir. Ayrıca, yazılı metin olarak kitabın içinde yer almadığı için dinleme metinleri araştırma kapsamına alınmamıştır.

Tablo 2.*5.* Sınıf Türkçe Ders Kitabındaki Metinlerin Temalara Göre Dağılımı

Temalar	Bilgilendirici	Öyküleyici	Şiir
Çocuk Dünyası	0	3	1
Milli Mücadele ve Atatürk	1	2	1
Erdemler	0	3	1
Bilim ve Teknoloji	4	0	0
Milli Kültür	1	2	1
Okuma Kültürü	1	1	1
Sağlık, Spor	2	1	1
Doğa ve Evren	1	2	1
Toplam	**10**	**14**	**7**

Tablo 2'de görüldüğü üzere Türkçe ders kitabındaki metinler 8 farklı tema altında toplanmıştır. Türkçe Dersi Öğretim Programı'nda (2018: 16) da ifade edildiği gibi 8 temanın 3 tanesi zorunludur. Bunlar; *Erdemler, Milli Kültür, Milli Mücadele ve Atatürk adlı* temalardır. Diğer temalar ise seçmeli temalar arasından seçilmiştir. Kitabın tamamına bakıldığında 10 bilgilendirici metin, 14 öyküleyici metin, 7 şiir metni yer almaktadır.

[2] MEB yayınları 5. sınıf Türkçe ders kitabında bazı metinlerde tür ayrımına gidilmeyip bilgilendirici metin olarak adlandırılmıştır.

Sınıf Türkçe Ders Kitabında Yer Alan Metinlerin İçerdiği Umuda Dair İfadeler

Tablo 3. Çocuk Dünyası temasında umut

Tema	Metin (Yazarı/Şairi)	Umut
1. Çocuk Dünyası	*Oyuncak (Erdoğan Tokmakçıoğlu)*	Hayata tutunma umudu (pozitif psikoloji) Yaşama sevinci
	Çocukluk (Cahit Sıtkı Tarancı)	Çocukluğa dönme umudu
	Alis Harikalar Diyarında-Tavşanın Peşinden (Lewis Carroll)	Merakını giderme umudu Zor durumdan kurtulma umudu (Harekete geçme) Hayale ulaşma yolu bulma umudu
	Güneşin Uyuduğu Yer (Mevlâna İdris Zengin)	Devamlılığını bilme umudu

1. Metin:

"Oyuncaklarla oynamak aslında çocukların hakkı. Ama ne yapabilirim? Bu yaşta olmama rağmen ben de seviyorum oyuncaklarla oynamayı" (s.10).

"İşte bu yüzden efendim işte bu yüzden. Onlar gidince hemen oyuncakların bulunduğu dolabı açıyorum. Oyuncakları ortaya çıkartıyorum. Oynuyorum... Oynuyorum... "(s.11)

2. Metin:

"Bu bahar havası, bu bahçe,
Havuzda su şırıl şırıldır.
Uçurtmam bulutlardan yüce,
Zıpzıplarım pırıl pırıldır.
Ne güzel dönüyor çemberim;
Hiç bitmese horoz şekerim!" (s.16).

3. Metin:

"Tavşanın arkasından koşmaya başladı. Hayvan çalılıkların arasındaki büyük bir deliğe girip kayboldu. Biraz sonra Alis de bird aha oradan dışarı nasıl çıkacağını hiç düşünmeden tavşanın arkasından büyük deliğe girdi" (s.21).

"Birdenbire karşısına üç ayaklı çamdan küçük bir masa çıkıverdi. Masanın üzerinde küçük altın bir anahtar duruyordu. Alis bu anahtarın kapılardan birine ait olduğunu düşündü" (s.22).

"Fare deliği kadar geçitten benzersiz güzellikte bir bahçe görünce "Tekrar masanın yanına döndü. Orada başka bir anahtar ya da hiç olmazsa insanların teleskop gibi açılıp kapanmalarını öğreten bir kitap bulabileceğini düşündü" (s.22).

"Belki boyum tekrar uzar ve ben de anahtara yetişirim, eğer daha da küçülürsem kapının altından geçerim. Yani her iki halde de bahçeye çıkabilirim" (s.22).

4. Metin:

"Kimi günler gökyüzünde güneşi göremezsek sakın telaşlanmayalım. Çünkü o, yine yorulmuş ve uyuyabileceği tek yere gitmiştir: O küçük kalbe." (s. 35)

Tablo 4. Milli Mücadele ve Atatürk temasında umut

Tema	Metin (Yazarı/Şairi)	Umut
2. Milli Mücadele ve Atatürk	*Bilmeyen var mı? (Elif Akardaş)*	Başarmaya dair umut verme
	Mustafa Kemal'in Kağnısı (Fazıl Hüsnü Dağlarca)	Hedefe ulaşma umudu Olumsuzluklara rağmen başarma umudu
	15 Temmuz (MEB 15 Temmuz Kitapçığı)	Yeni kahramanlar çıkarma umudu Toplumsal direnişin verdiği kurtuluş umudu Olumsuzluklardan sonra güzel günlerin geleceğine dair umut
	Küçük Ağa (Tarık Buğra)	Toplumsal direnişin verdiği kurtuluş umudu Özlemini çektiği şeye kavuşma umudu

1. Metin:

İstiklal Marşı'nın on kıtasını ezberlemekte zorlanan Ali'de;Bakkal Salim Amca: "Ne var bunda canım?" (s. 40), Babanne: "Ne var bunda?" (s. 41)Anne: "Bilmez miyim oğlum, dedi"(s.41) gibi cümlelerle başarılabileceği hissi oluşturulmuş; herkesin bildiğine kani olan Ali ("Ne yani herkes mi biliyor İstiklal Marşı'nın tüm kıtalarını?" (s.42)) sonunda kendisi de bunu başarmıştır ("Sonraki gün sınıfta çıkıp okudum İstiklal Marşı'nı. Hem de tıpkı Salim Amca, annem, babam, dedem, babaannem ve ablam gibi" (s.43)).

2. Metin:

Cepheye mermi taşıyan Elif'in herkesten önce harekete geçme ve hedefe ulaşma umudu:

"Bu kez yine herkesten evvel almıştı yükünü,
Doğrulmuştu yola, önceden önceden" (s. 48)
Elif'in Kocabaş'ın ölmesiyle, her şeye rağmen başarma umudu:
"Kalır mı Mustafa Kemal'in kağnısı, bacım,
Kocabaş'ın yerine koştu kendini Elifçik
Yürüdü düşman üstüne, yüceden yüceden" (s.49).

3. Metin:

"Kurtuluş Savaşı'nda, Maraşlı Sütçü İmam'ı, İzmir'i işgal edenlere ilk kurşunu sıkan gazeteci Hasan Tahsin'i çıkaran bu bereketli topraklar, 15 Temmuz gecesi de darbecilere karşı ilk kurşunu sıkan Ömer Halisdemir gibi kahramanları tanıdı" (s.54).

"İnanan, savunan bir halkın önünde hangi güç durabilirdi ki? ...Herkes sokaklarda, meydanlardaydı." (s.55).

"İşte buradayız, toplandık ve gitmiyoruz. Sesimiz, rengimiz, inancımız, umutlarımız bir" (s.55).

"Sevgili çocuklar, gecenin karanlığının ardında güneşli bir gün gizlidir. Aziz şehitlerimiz, gazilerimiz o gece bir toprak nasıl vatan olur, nasıl vatan kalır, bir kere daha bize gösterdiler" (s.55).

4. Metin:

"Bu işgallere karşı olanlar, vatan savunması için Kuvayımilliye çatısı altında birleşir ve direnmeye başlarlar" (s.64).

"Nihayet bir gün, artık hayatının en büyük arzusu haline gelen karşılaşma oldu; Mehmet'ini, üvey ağasının yanında yakaladı" (s. 65).

"Mehmet'i görmek, Mehmet'i okşamak, öpmek, koklamak, göğsünü pırpır ettiren esintilere kapılıverip ikide bir bağrına bastırmak..." (s.66)

Tablo 5. Erdemler temasında umut

Tema	Metin (Yazarı/Şairi)	Umut
3. Erdemler	*Güvercin (Beydaba)*	Birlikte hareket etmenin verdiği kurtuluş umudu
	Karagöz ile Hacivat-İncelik (Suat Batur)	İzleyenin mutlu olacağına dair umut
	Püf Noktası (İskender Pala)	Bir beceriyi gerçekleştirebilme umudu (örtük ileti)
	Yunus Emre'den Seçmeler	-

1. Metin:

"Birlikte hareket ederek avcıdan kurtulabiliriz" (s.72).

"Aynı anda hep birlikte kanat çırpmalıyız. Böyle yaparsak ağla birlikte havalanmayı başarabiliriz" (s.72).

"Tarlaların üzerinden değil de şehrin üzerinden uçmalıyız. Böylece izimizi kaybettirmiş oluruz. Daha sonra da şehir dışında yaşayan bir fare arkadaşım var, ona gideriz. O ağları kemirmek suretiyle bizi kurtarabilir, demiş" (s.73).

2. Metin:

Hacivat: "İzlemeye gelen hep mutlu olur,
Açtık kim bilir kaç kez bu perdeyi" (s.78).

3. Metin:

Püf noktası ifadesinin nasıl ortaya çıktığı kusursuz testi,-çanak çömlek imal eden bir kalfa ve ustası üzerinden açıklanır. Burada doğrudan doğruya bir umut ifadesi yer almasa da, yapılamayacağı sanılan işlerin, öğrenilemeyeceği sanılan becerilerin bile püf noktasını öğrendikten sonra bir şekilde yapılabileceği umudu aşılanmaktadır.

"Her sanatın incelik gerektiren nazik kısmına da o günden sonra püf noktası denilmeye başlanır." (s. 88).

Tablo 6. Bilim ve Teknoloji temasında umut

Tema	Metin (Yazarı/Şairi)	Umut
4. Bilim ve Teknoloji	*Uzayda Bir Gün (Aslı Zülal)*	-
	Sarımsak Soslu Makarna (Alberto Douglas Scotti)	-
	Bir Dâhiyle Konuşmak (Emine Çaykara)	Faydalı olma umudu
	Jules Verne'den Geleceğe Dair...(Kübra Kara)	Hayal etmenin geleceğe yön vereceği umudu

3. Metin:

"Bilimsel alanda yaptığı son derece önemli işler dışında hayatını eğitimin Türkçe yapılmasının önemine ve Türk kimliğinin hak ettiği yere gelmesine adıyor. Tüm bilgisini, birikimini Türkiye için kullanmak üzere savaş veriyor. Türkiye'de birçok üniversitenin kuruluşunda yer alıyor, araştırma merkezleri kurulması ve bilimde söz sahibi olmamız için uğraşıyor. Öncü yanı o kadar çok ve etkileyici ki, bir Türk olarak bunlarla gururlanmamak imkânsız."(s.119)

“O, merkezini ABD’den Türkiye’ye taşımaktaki asıl amacını, ülkemizin gittikçe kangrenleşen sorunları konusunda insanları aydınlatmak ve ülkesine mümkün olduğunca yardımcı olmak olarak özetliyor.” (s. 119)

4. Metin:

“Bir insan bir şey hayal edebiliyorsa başka bir insan bunu gerçeğe dönüştürebilir” (s.128). (Jules Verne’nin kitaplarında oluşturduğu hayali araçların, -denizaltı-uzay aracı, radyo, tv vb.- daha sonra icat edilmesi anlatılıyor)

Tablo 7. Milli Kültür temasında umut

Tema	Metin (Yazarı/Şairi)	Umut
5. Milli Kültür	*Anadolu Sevgisi (Abdürrahim Karakoç)*	Görülenin dışında daha güzel bir dünya olduğuna dair umut
	Forsa (Ömer Seyfettin)	Kurtulma ve kavuşma umudu
	Tanburi Cemil Bey Enstrümanları anlatıyor (Yüce Gümüş)	-
	Çocuk Doğru Söyledi (Başak Çocuk Dergisi)	Geleceğe kalma umudu

1. Metin:

Şiirin her kıtası görülenin dışındaki dünyanın güzelliğine vurgu yapmaktadır. Bu bakımdan umut aşıladığı düşünülebilir:

Sen bizim dağları bilmezsin gülüm,
Hele boz dumanlar çekilsin de gör.
Her haftası bayram,her günü düğün,
Hele yaylalara çıkılsın da gör.

Bilmezsin ovalar nasıldır bizde;
Kağnılar yollarda yoncalar dizde...
Saydıklarım damla değil denizde,
Hele bir ekinler ekilsin de gör.

Görmedin sen bizim mavi suları,
Karlar eriyince kırar yuları...
Köpük olur beyaz,sel olur sarı;
Hele taştan taşa dökülsün de gör.

Sen bizim köyleri görmedin ki hiç,
Yolları toz,çamur,evleri kerpiç.
O kirli kabukta,o en temiz iç;
Hele bir yakından bakılsın da gör.

Anlamaz, bilmezsin sen bizim halkı,
Sevgiyi bulasın, yakına gel ki...
Kalıplar gerçeği göstermez belki
Gönül perdeleri sökülsün de gör. (s. 134)

2. Metin:

"Artık Kara Memiş, bir kulübede barınıyor; yurdunu, oğlunu düşünüyordu. Türk gemilerinin adaya yanaşıp kendisini kurtarışı rüyalarına giriyordu." (s. 138)

"40 yıllık bir beklemenin verdiği son kuvvetle davrandı" (s.138).

4. Metin:

"Minarenin doğru olduğundan ben de emindim. İple çekilerek düzeltilmeyeceğini ben de biliyordum. Ama bir çocuğun bir çocuğun gözünde bile, Selimiye'nin özürlü sanılmasını istemem. Onun için yaptım bunu. Bundan böyle kimse Selimiye'nin herhangi bir özrü olduğunu söyleyemeyecektir. Yüzyıllar boyunca eksiksiz bir yapı olarak anılacaktır." (s. 159)

Tablo 8. Okuma Kültürü temasında umut

Tema	Metin (Yazarı/Şairi)	Umut
6. Okuma Kültürü	*Okuma Kitaplarım (Ziya Osman Saba)*	Özlenen anlara kavuşma umudu
	Kitabın Serüveni (Mehmet Necati Öngay)	Yükselmeye dair umut Zevk vermeye dair umut
	Keramet Kavukta mı? (M. Halistin Kukul)	-

1. Metin:

"Güzel bir mayıs günü, imtihan odasına girecektim; öğretmenim beni güler yüzle karşılayacaktı. Talihime çıkan parçayı okuyacaktım. Ben okurken dışarıdan kuşlar ötüşecek, yeni yapraklanmış ağaçların sallandıkları görünecekti. Bahar yemişlerini satan satıcıların sesleri, bağırışmaları duyulacaktı. Öğretmenlerim, okuduğum parçayla ilgili sorular soracaklar; ben hemen cevap verecektim. Sonra 'yeter' diyecekler; imtihan odasından uçar gibi çıkacaktım. Okuma kitaplarımdaki son parçalara baktıkça bunları düşünürdüm." (s. 165)

2. Metin:

"Şimdi kitabım işte// Yine yapraklarım var
Yükselir yıldızlara// Beni seven çocuklar
Sıkıntılı da olsa,//Benimle tatlı geçer
En uzun yolculuklar." (s.172)

Tablo 9. Sağlık, Spor temasında umut

Tema	Metin (Yazarı/Şairi)	Umut
7. Sağlık, Spor	*Anadolu'nun Cirit Oyunları (Mehmet Önder)*	-
	Sağlıklı Yaşıyorum (-)	-
	Cazgır (Attilâ İlhan)	-
	Hasta (Memduh Şevket Esendal)	İyileşmeye dair umut

4. Metin:

"...çiğ bal sürmeli. Üstüne de bolca karabiber kirli yapağı sarmalı. İki günde ne varsa çeker, alır." (s. 216)

"Geçer bir şeyciğin kalmaz inşallah." (s. 217)

Tablo 10. Doğa ve Evren temasında umut

Tema	Metin (Yazarı/Şairi)	Umut
8. Doğa ve Evren	*Yüksek Evde Oturanın Türküsü (Gülten Akın)*	-
	Reçete (Mustafa Kutlu)	Hayatı sevmeye, yenilenmeye dair umut (görebilmek ve şükretmek)
	Kar Tanesinin Serüveni (Samed Behrengi)	Eski mutlu günlere dönme umudu
	Ben Bir Çınar Ağacıydım (Şevket Yücel)	Büyüme, faydalı olma, neşeli olma ve neşe saçma umudu

2. Metin:

"...Tabiat yenilendi, yeşerdi. Biz de 'kış uykusu'ndan uyandık mı kendimizi yenilemek üzere neler yapıyoruz. Şehir ahalisi için biraz masraflı olacak ama, reçeteyi yazalım bari:...." (s. 228)

"...Kulağınıza tarla kuşlarının kesik sesleri, arı vızıltısı, böcek seslerinden oluşan bir senfoni gelecektir. Beyaz bulutlar gökyüzünde uçacaktır..." (s. 228)

"...Tepeden aşağılara doğru içinizde bir hafiflik, ineceksiniz. Safralarınızdan balgamlarınızdan, içinizin düğümlerinden, karabasanlarından kurtulacaksınız..." (s. 229)

"...Kâinat şükrünü, biatını, duasını tazeliyor. Baharda bunu iyicene coşturuyor, pek canlı biçimde gözler önüne seriyor, insanoğluna da yol gösteriyor..." (s. 229)

"...sayageldiğimiz şeyler, kainat kitabından devşirilen maneviyat gıdalarıdır..." (s. 229)

"Niyetimiz bu yazıyı bir aktar dükkânının şifalı bitkiler tezgâhına çevirmek değil. Nefes almak, her nefeste Allah demek..." (s. 229)

3. Metin:

"...Yağmur damlası olmak, yeryüzüne dönmek istiyordum. Kim bilir belki yine Hazar Denizi'ne damlar, eski mutlu günlerime dönerdim..." (s. 236)

"... Korkma, yeryüzüne döneceğiz..." (s. 236)

4. Metin:

"O anda çok sevinçliydim. Henüz küçüktüm ama besinimi ala ala büyüyecektim. Kocaman kocaman dallarım, geniş yüzlü yapraklarım olacaktı. Bulunduğum yerdeki kuruluk ve sıkıcılık benimle gidecekti. Bir yandan da yakınımdaki apartmanları şeneltecektim. İnsanlar pencerelerden bana baktıkça yorgunluklarını gidereceklerdi. Gözleri dinlenecekti. Sıkıntılıyken sevinç duyacaklardı. Yeşilimden gölgeme dek her şeyimi sunacaktım onlara. Kuşlar dallarımda yuva yapacaktı. Yel estikçe yapraklarımla türküler söyleyecektim." (s. 246)

4. SONUÇ, TARTIŞMA ve ÖNERİLER

Milli Eğitim Bakanlığı tarafından 2017-2018 eğitim-öğretim yılında okutulan 5. sınıf Türkçe ders kitabındaki metinlerin umut içeren ifadeler bakımından incelenmesine odaklanan bu çalışmada ulaşılan sonuçlar aşağıdaki gibidir:

Çocukta umudun şekillenmesi bakımından 5. sınıf Türkçe ders kitabında özellikle 1., 2. ve 8. temalardaki metinlerde *(Çocuk Dünyası, Milli Mücadele ve Atatürk, Doğa ve Evren)* çok fazla ifadeye/mesaja rastlamak mümkündür. Bunun yanında, umuda dair en fazla ifadeye 2. temada (Milli Mücadele ve Atatürk), en az ifadeye ise 7. Temada *(Sağlık ve Spor)* yer verildiği görülmüştür.

5. sınıf Türkçe ders kitabındaki metinlere genel olarak bakılırsa umuda dair ifadelerin az olduğu söylenemez. Ancak metinler genellikle umuda dair örtük mesajlar içermektedir. Açık mesajlar üzerinden umut aşılayan metinler azdır. Bu durum 11-12 yaşından itibaren soyut işlemler dönemine giren, bu yaşlardan önce örtük mesajları tam olarak algılayamayan çocuklar için bir problem olarak görülebilir.

Öz (2012) araştırmasında ders kitabında yer alan tematik kelimeler kapsamında değerlendirmeler yapmıştır. Buna göre *Duygular* temasında rastlanış sayıları bakımından Koza Yayınları'nda *umut* 21*, umutsuz* 5*, umutsuzluk* 9*, umutsuzluğa düşmek* 3kez; Tav Yayınları'nda ise *umut* 2kez yer almıştır.

Şentürk ve Aktaş (2015: 230) Türkiye'de ve Romanya'da okutulan ana dili Türkçe ders kitaplarının değer iletimi açısından karşılaştırılmasını yapmıştır. Türkiye'de umut (ümit etme) kavramı ders kitaplarında 6. sınıflarda yüzde 6,9; 7.sınıflarda yüzde 7,14; 8.sınıflarda yüzde 7,14 oranında bulunmuştur. Romanya'da 6. sınıfta en çok ele alınan değerlerin çalışkanlık/ azim/ kararlılık, eğitim, iyilikseverlik ve eşitlik/ adalet olduğu görülmektedir. 7. sınıfta sevgi, cesaretli olma ve çalışkanlık/ azim/ kararlılık değerleri eşit oranla ilk sırada yer alırken bunları bilimsellik/ akılcılık, dayanışma/ yardımlaşma, kanaatkâr/ itaatkâr olma ve fedakârlık değerleri izlemektedir. 8. sınıfta ise sevgi, cesaretli olma, özgürlük, dürüstlük/ sözünde durma, dayanışma/ yardımlaşma, şefkatli/ merhametli olma ve kanaatkâr/ itaatkâr olma değerleri en çok iletilen değerlerdir. Yine aynı sınıf seviyesinde inanç/ dini olgunluk, sabır, umut (ümit etme), sadakat gösterme, empati kurabilme ve ahlaklı olma değerlerine sadece birer kez değinilmiş, bunların dışında hiçbir değere yer verilmemiştir.

Parlakyıldız (2009: 256) araştırmasında ilkokul 4. ve 5. sınıflarda (1948-1949'dan, 1967-1968'e kadar) okutulan Türkçe ders kitaplarındaki "olaya dayalı" türlerden oluşan metinleri moral (ahlaki) değerler açısından incelemeye almıştır. Bu bağlamda kitaplarda işlenen moral değerleri şu şekilde tablolaştırmıştır:

1. kitapta: "Doğruluk-dürüstlük, çalışkanlık, dayanıklılık, yardımseverlik, tecrübe, saygılı olmak, umutsuzluk."

2. kitapta: "Doğruluk-dürüstlük, çalışkanlık, yardımseverlik (bu kavram üç metinde işlenmiş olup, diğer kavramlardan daha önemle üzerinde durulmuştur.), saygılı olmak, umut, okuma isteği, dikkatli-tedbirli olma, tokgözlülük, düşünme gücü."

3. kitapta: "Çalışkanlık, dayanıklılık, fedakarlık, vefa düşünme, düşünme gücü."

4. kitapta: "Doğruluk, dürüstlük, çalışkanlık, fedakârlık, vefa, düşünme gücü" gibi kavramların işlendiği görülür.

Yapılan araştırma sonucu ulaşılan sonuçlardan hareketle aşağıdaki önerilerde bulunulabilir:

- Bireyde umut gelişiminin çocuklukta başladığı bilimsel olarak açıklanmış bir gerçektir. Bu bağlamda ilkokul ve ortaokul kitaplarındaki metinlerin yeniden değerlendirilmesi ve buna göre şekillendirilmesi yerinde olacaktır.
- Örtük mesajlar kadar açık mesajlarla umut aşılayan metinlere de yer verilmelidir *(özellikle soyut işlemler dönemi öncesi).*
- Türkçe ders kitaplarında yazılı olarak yer almayan dinleme/izleme metinlerinin de umut düzeyi bakımından değerlendirmesi yapılabilir.

KAYNAKÇA

ASLAN, C. (2006 Ekim). Yazınsal nitelikli çocuk kitaplarının çocuğun gelişim sürecindeki yeri. S. Sever (Edt.). *2. Ulusal Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Sempozyumu Bildirileri* içinde (ss. 189-200). Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi.

ASLAN, E. (2010). Türkiye Cumhuriyeti'nin İlk Ders Kitapları. *Eğitim ve Bilim Dergisi. 35*(158). ss. 215-231.

ATİK, G. ve KEMER G. (2009). Çocuklarda umut ölçeği'nin psikometrik özellikleri: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *İlköğretim Online, 8*(2), 379-390.

CEYLAN, Z., ERCAN, A.N. ve AKPINAR, Ö. (2017). 5-8. Sınıf Türkçe Ders Kitaplarındaki Bilgi Verici Metinlerin Tema ve Tür Açısından İncelenmesi. *İnternational Journal of Language Academy. 5*(6). ss. 296-306.

DİLİDÜZGÜN, S. (2004). *İletişim odaklı Türkçe derslerinde çocuk kitapları.* İstanbul: Morpa Kültür Yayınları.

ERDAĞI TOKSUN, S. ve ERGİNSOY OSMANOĞLU, D. (2017). Türkçe Ders Kitaplarındaki Metinlerde Bulunan Duygu ve Savunma Mekanizmalarının İncelenmesi. *Turkish Studies. 12*(25). ss. 337-358.

GENÇ, A. (2002). İlk ve Ortaöğretim Okullarında Yabancı Dil Ders Kitabı Seçimi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi. 22*(22). ss. 74-81.

KARABABA, C. (2006 Ekim). Ders kitaplarındaki metinlerin çocuğa göreliği. S. Sever (Edt.). *2. Ulusal Çocuk ve Edebiyatı Sempozyumu Bildirileri* içinde (ss. 77-82). Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi.

KARASAR, N. (2016). *Bilimsel araştırma yöntemi.* (31. Baskı). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

KILIÇ, A. ve SEVEN, S. (2008). *Konu alanı ders kitabı incelemesi.* (7. Baskı). Ankara: Pegem Akademi.

KOLAÇ, E. (2009). İlköğretim Türkçe Ders Kitaplarında Yer Alan Metinlerin Tür Açısından Değerlendirilmesi. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi. 6*(1). ss. 594-626.

KOLAÇ, E. (2010). Hacı Bektaş Velî Mevlana ve Yunus felsefesiyle Türkçe derslerinde değerler ve hoşgörü eğitimi. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi,* (55), 193-208.

MEB, TTKB. (2018). Türkçe Dersi Öğretim Programı, Ankara: MEB Yay. (http://aok.meb.gov.tr/pdf/ort-turkce-5.pdf)

ÖZ, G. (2012). *İlköğretim sekizinci sınıf Türkçe ders kitaplarının söz varlığı bakımından incelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Malatya: İnönü Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

ÖZBAY, M. (2014). Türkçe Öğretimde Hedef-Araç İlişkisinin Ders Kitabı Örneğinde Değerlendirilmesi. *Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi.* (13). ss. 59-69.

ÖZKAN, R. (2010). Türk Eğitim Sisteminde Himayeci Değerler: İlköğretim Ders Kitapları Örneği. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi. 7*(1). ss. 1124-1141.

PARLAKYILDIZ, H. (2009). İlkokul ikinci devrede Türkçe ders kitaplarındaki moral değerlere kısa bir bakış (1948-1968 yılları arası). *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 22*(1), 245-262.

SNYDER, C. R. (1995). Conceptualizing, measuring, and nurturing hope. *Journal of Counseling &Development, 73*, 355-360.

SNYDER, C. R., FELDMAN, D. B., & RAND, K. L. (2002). Hopeful choices: A school counselor's guide to hope theory. *Professional School Counseling, 5*(5), 298-307.

SUSAR-KIRMIZI, F. (2014). 4. sınıf Türkçe ders kitabı metinlerinde yer alan değerler, *Değerler Eğitimi Dergisi, 12*(27), 217-259.

ŞENTÜRK, L., & AKTAŞ, E. (2015). Türkiye'de ve Romanya'da okutulan ana dili Türkçe ders kitaplarının değer iletimi açısından karşılaştırılması. *Değerler Eğitimi Dergisi, 13*(29), 215-243.

TAY, B. (2005). Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Öğrenme Stratejileri. *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi. 6*(1). ss. 209-225.

TEMİZYÜREK, F. ve DELİCAN, B. (2016). İlkokul Türkçe Ders Kitaplarında Yer Alan Metinlerin Tür ve Tema Açısından İncelenmesi. *Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi. 5*(3). ss. 842-856.

ÜRÜNDÜ, V. (2011). *6- 8. sınıf Türkçe ders kitaplarının tema ve metin türü yönünden incelenmesi.* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Malatya: İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

YILDIRIM, A. ve ŞİMŞEK, H. (2005). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri.* (5. Baskı). Ankara: Seçkin Yayınları.

ZORBAZ, K. Z. (2007). Türkçe Ders Kitaplarındaki Masalların Kelime-Cümle Uzunlukları ve Okunabilirlik Düzeyleri Üzerine Bir Değerlendirme. *Journal of Theory and Pratice in Education. 3*(1). ss. 87-101.

STUDENTS' UNDERSTANDING OF GAS CONCEPTS

Asst. Prof. Dr. Ela Ayşe KÖKSAL

Niğde Ömer Halisdemir University,
Faculty of Education, Department of Science Education,
Niğde/TURKEY,
E-mail: eakoksal@ohu.edu.tr

ABSTRACT

The main purpose of the present study was to investigate second year classroom teacher education students' misconceptions and learning difficulties related to gas concepts. The study was carried out during the last academic year at a state university in Turkey. About 100 second year students were the participants of the study. Gas Concept Test developed by Yalçınkaya (2010) was administered to the students to determine the students' misconceptions and their understanding of gas concepts. The results revealed that the students had misconceptions, such as gas particles expand when heated, shrink when cooled; particles are unevenly scattered in any enclosed space; particles rise and stay away from heat, etc. The misconceptions and learning difficulties of the classroom teacher students should be remedied by suitable conceptual change strategies. So, these erroneous ideas cannot pass on primary pupils.

Keywords: *Chemistry, Gas, Case-Based Learning, Misconception, Attitude*

1. INTRODUCTION

Misconceptions or misunderstandings are information that have evolved from the personal experience of the individual, are far from science, prevents the teaching of concepts verified scientifically (Yürük, Çakır, & Geban, 2000). In order for a student's knowledge to be counted as a misconception, it is necessary for the idea to have three conditions; the knowledge of the student is not scientifically appropriate, the student tries to search for scientific evidence to defend this false idea, and the student is confident in her/his own answer (Eryılmaz & Sürmeli, 2002).

The source of the misconceptions arising from experiential and instructional reasons (Skelly & Hall, 1993 as cited in Nakiboğlu, 2006, 200) are the preliminary information, spoken language, analogies and metaphors, models and symbols, and textbooks and teachers (Nakiboğlu, 2006, 201-202). The misunderstanding that comes from teacher involves all these factors that lead to the misconception, because the language of the teacher, the textbook the teacher used inadequacy of teacher's subject knowledge and if the teacher ignores the pre-knowledge and misconceptions of their students result with misconception (Nakiboğlu, 2006, 202-203).

Misconceptions are the greatest obstacle in learning. Failure to intervene in these obstacles will lead to erroneous learning. Demir and Sezek (2009) stated that misconceptions that were not taken care of were transferred to upper classes, and if the mistakes of teacher candidates could not be resolved, they would be passed on to the students. Dikici, Türker and Özdemir (2010) stated that the factors such as psychology, environment, socio-cultural structure are the obstacles in front of the meaningful learning of the students. These factors indicate that misconceptions can also arise from students. In order for meaningful learning to

take place, it is necessary to establish links between newly learned concepts and old concepts. Elimination of misconceptions at elementary level facilitates meaningful learning (Bal & Koray, 2002).

Chemistry is a science that examines the matter and relations between matters. In relation to this discipline, students need to correctly structure the concept of "matter" and especially the properties of solid, liquid and gas in their minds in order to because they constitute a base for other concepts as well (Birinci Konur and Ayas 2010).

Lawrenz, Lin, and Cheng (2000 as cited in Morgil et al, 2003) investigated the misconceptions existed in students and teachers after Boyle, Charles, and ideal gas laws have been processed and found that half of students and teachers made incorrect comments on the problem of volume-temperature, and 80% of the students gave inadequate and incorrect answers to the solution of conceptual problems. Boyle's law *describes* the relationship between the pressure and volume of a gas under relatively normal conditions (close to room temperature and pressure). Boyle's law states that, when holding temperature constant, the pressure of a gas is inversely proportional to its volume (Maeng and Randy Bell, 2013). Charles's law is the direct relationship between the temperature and volume of a gas (Maeng and Randy Bell, 2013). Ideal gas law describes the relationship between pressure, volume, moles, and temperature of a gas *or* $PV=nRT$ (Maeng and Randy Bell, 2013).

One of the concepts of abstract science that students have difficulty in understanding is theconcept of gas pressure (Şahin & Çepni, 2012). It has also been revealed in the literature that prospective teachers have difficulty in establishing relations between the concepts that constitute the factors affecting the state of gases such as temperature, volume and pressure in gas, and they have inadequate meaning and some misconceptions (Birinci Konur and Ayas 2010; Nakiboğlu and Özkılıç Arik, 2006).

Although there are studies in the literature about classroom teacher education students' understanding of the particulate nature of the material, such studies are mostly in the level of secondary education. It becomes important to determine what gases mean to candidate teachers who will become classroom teacher when they graduate (Birinci Konur & Ayas, 2010).

Chemistry has three basic components; the macro chemistry of the tangible, edible, visible; the submicrochemistry of the molecular, atomic and kinetic and the representational chemistry of symbols, equations, stoichiometry, and mathematics (Johnstone, 1983 as cited in Johnstone, 1993). The correct understanding between these dimensions makes it easier for students to understand chemistry. The fact that students have great mental gaps between micro- and macro-dimensions makes it difficult for them to correlate macroscopic events with microscopic events and to bridge these gaps (Çavdar, Okumuş, Alyar, Doymuş, 2016). The fact that the particulate nature of matter is first taught in the primary school (Çavdar, Okumuş, Alyar, Doymuş, 2016) by the classroom teachers, the education of the classroom teacher candidates on these misconceptions becomes important in terms of not moving these errors to future generations.

2. METHOD

In this study, which is aimed to determine the conceptions of pre-service classroom teachers about gases, a survey model was used. The survey model is a research approach aimed at describing the existing situation (Karasar, 2009, p.77).

The participants were 107freshmen students attending to classroom teacher education department at Niğde Ömer Halisdemir University in Turkey. Since the sample can be

accessed and selected from the group in which the application can be performed, appropriate sampling is used for non-arbitrary sampling methods (Büyüköztürk, 2012).

Based on General Chemistry is the name of the course classroom teacher candidates take for one semester. The course is a theoretic lesson and takes two lesson hours. Properties of matter, elements and compounds, chemical reactions, reaction stoichiometry, states of matter, solid and gas state structure of matter, mineral forms, changes in form of matter; solutes and mixtures, acids and bases, carbon compounds, solubility and precipitation, oxidation and reduction, and chemistry of life are the subjects taught at this course.

The Gas Concept Test developed by Yalçınkaya (2010) was used as a data collection instrument in the study in order to explore first grade classroom teacher candidates' conceptions about gases. This test included 26 multiple choice items with five alternatives. Possible misconceptions were included in the alternatives of the multiple-choice test items. The test forms were administered during one lesson hour to the classroom teacher education students.

Students' responses to the test form were saved in the SPSS data file and frequency analyses for each item were performed. The proportion of incorrect responses given to an alternative was used to determine misconception. This means that when more than 20% of the teacher candidates chose the incorrect alternative, this alternative was considered as a misconception held by these students. If the proportion is less than 20%, it was not taken as a misconception.

3. RESULTS

1. Which of the following is true about the gases?

Item 1 was about the general properties of gases. As seen from the Table 1, majority of students (69%) was aware that there are almost non-existing forces between gas particles. When Birinci Konur ve Ayas (2010) studied the gas molecule drawings of classroom teacher education students in order to determine how the students constructed the gas concept in their minds, they realized that 34% of the students made accurate explanations about gas molecules and drawings supporting these explanations. In the explanations made about these drawings, students used the expression "the distance between molecules is less than that of solid and liquid".

Table 1. Students' Selection of Alternatives for Item 1

Alternatives	f	%
A) Gas pressure is downward.	5	4,8
B) Gas particles are getting smaller during the transition from the state of gas to liquid or liquid to solid.	6	5,8
C) There are almost non-existing forces between gas particles (*Correct Alternative)	72	69,2
D) Gases occupy different volumes according to their molecular weights.	14	13,5
E) Gas pressure depends on type of the gas particles and number of atoms contained in the gas.	7	6,7
Total	104	100

2. Which one of the following is not true about a substance in a closed container with gas remaining?

Table 2. Students' Selection of Alternatives for Item 2

Alternatives	f	%
A) The unit number of particles per square centimeter of container surface at the time of unit is the same.	5	4,8
B) The pressure of the gas is the same all over the walls of the container.	13	12,5
C) The pressure measured at any point in the vessel is the pressure of this gas.	5	4,8
D) The pressure inside the container is higher than the pressure made on the side surfaces of the pressure (*Correct Alternative)	75	72,1
E) The total number of collisions the particles have made with each other is equal to the total number of collisions they have made with the walls.	6	5,8
Total	104	100,0

72% of the students gave correct responses to this question.

3. If a balloon inflated with a little puffing and mouth is connected to the balloon by taking it from its environment and putting it in the following media, it is expected to decrease the volume of the balloon?

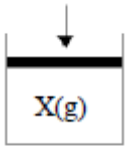
Table 3. Students' Selection of Alternatives for Item 3

Alternatives	f	%
A) At the same pressure, colder (*Correct Alternative)	60	57,7
B) At the same pressure, warmer	28	26,9
C) At the same temperature, the temperature is higher	1	1,0
D) At the same temperature, the air is discharged	8	7,7
E) At the same altitude, warmer	4	3,8
No answer	3	2,9
Total	104	100,0

58% of the students gave correct responses to this question but 27% of the students had a misconception. In the category of temperature-gas volume, students hold the misconception of "In gas, volume and temperature are inversely proportional".

Birinci Konur and Ayas (2010) asked "Describe the change that can be observed at a normal inflated balloon, first in a cold environment, then in a warm environment by drawing" 14% of the students answered this question correctly by making drawings and explanations. 50% of the students made drawings and tried to explain this question only with pressure or by volume. 18% of the students briefly explained the situation without drawing at all. 15% of the students answered this question with misleading and conflicting expressions:

- In a cold environment the balloon remains swollen. It expands and shrinks in hot weather.
- When the balloon is warm, it becomes thicker and heavier. That's why it swells.
- In cold conditions the air molecules condenses and the balloon becomes bigger. In the hot air, it shrinks.
- When the balloon is in a warm environment, the volume decreases and the pressure increases.

5. At constant temperature, the ideal gas X is placed in a piston chamber and the piston is compressed. Which of the following judgments about this gas at the end of the compression process is wrong?

4. The distribution of hydrogen gas molecules in a closed container at 25°C and 1 at pressure was given in the picture (The circles (o) represent the distribution of hydrogen molecules). Which of the following diagrams illustrate the distribution of H_2 molecules when the temperature of the container is lowered to -15 ^{0}C? (Note: Before responding to this problem students were told that at -15 ^{0}C hydrogen is still gas.)

Item 4 was a conceptual problem and measured whether the gas particles expand when heated, and shrink when cooled. It is based on the knowledge that whatever the temperature, a gas will always occupy all the space available (Niaz, 2000).

The percentages of students' selection of alternatives for item 4 were represented in Table 5. As seen from this table, only 1% of the students answered this question correctly.

However, 30 % of students chose the alternative B as a correct answer, indicating that they still had the misconception that when the gas in the container is cooled, each of the gas particles shrinks or gets smaller (Brook et al., 1984; Novick & Nussbaum, 1981; Sanger et al., 2000). Moreover 29 % selected alternatives D and E representing when the gas is cooled, gas particles started to accumulate at the bottom of the container like liquids. This misconception is in the category of temperature-gas molecule relationship, students hold the misconception of "As the temperature increases, the volume of gas molecules expands for volume increase" (Karslı & Ayas, 2013).

Table 4. Students' Selection of Alternatives for Item 4

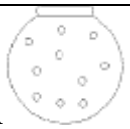
Alternatives	f	%
A *Correct Alternative	1	1,0
B	31	29,8
C	12	11,5
D	30	28,8
E	30	28,8
Total	104	100,0

Table 5. Students' Selection of Alternatives for Item 5

Alternatives	f	%
A) Pressure increases.	13	12,5
B) The distance between the particles decreases.	5	4,8
C) Increase the number of particles in the unit volume.	51	49,0
D) The mean velocity of the particles decreases (*Correct Alternative)	23	22,1
E) The number of particles does not change	12	11,5
Total	104	100,0

22% of the students gave correct response to the item 5. On the other hand 49 % of the students chose the alternative C because they thought that when the gases compressed, the number of gas particles in the unit volume increases.

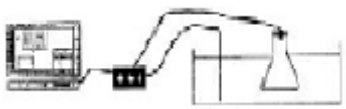
6. When a constant-volume closed container filled with a gas is heated, increase in pressure is observed. In which of following alternative explains the reason of this event most accurately?

Item 6 was asked to explain the reason for the increasing pressure of gas when the gas is heated in a constant-volume container. Itrefers to the internal properties of the gases namely the relationship between molecular collisions and the pressure exerted by the gas (Niaz, 2000). As Table 7 indicates, 37% of the students selected the scientifically correct response as stating that when the gas is heated in a constant-volume container, the number of collisions increase so do the pressure. However, 23% of the students considered that when the gas is heated, the size of the of gas particles increases (Alternative A). In addition, 21 % of students believed that when the gas is heated in a constant-volume container, gas particles condense in the wall of the container (Alternative E). These students conceptualize the increase in pressure of a gas as a product of both the expansion of the molecules (leading to repulsive forces) and the faster speed (Niaz, 2000) that make the molecules hit the walls of the container and condense in there.

Table 6. Students' Selection of Alternatives for Item 6

Alternatives	f	%
A) Increase the size of gas particles	24	23,1
B) Increase in the numbers of particles when the gas is heated	11	10,6
C) Becoming heavier of the gas when it is heated	9	8,7
D) Increase in the number of the collisions when the gas is heated (*Correct Alternative)	38	36,5
E) When the gas is heated, gas particles condense in the wall of the container.	22	21,2
Total	104	100,0

7-9

A constant-volume container filled with air is placed into a bath and connected to a computer. Temperature changes are followed by a thermometer placed. Moreover, container is connected to device for measuring pressure and pressure can be read on the computer. The temperature of the bath is 25 °C and the pressure is 1 atm.

7. Which of the following diagrams shows the distribution of molecules that form the air at 25 °C within the container the best?

Table 7. Students' Selection of Alternatives for Items 7-8

Alternatives	Item 7		Tem 8		Item 9	
	f	%	f	%	f	%
A	6	5,8	7	6,7	46	44,2
B	1	1,0	9	8,7	34	32,7
C	7	6,7	36	34,6	2	1,9
D *Correct Alternative	89	85,6	2	1,9	14	13,5
E	1	1,0	50	48,1	8	7,7
Total	104	100,0	104	100,0	104	100,0

About 86% of the students gave correct responses to this question.

8. The temperature of the container is reduced to 0 °C by adding ice into bath. After waiting to affect the temperature change on air particles, which of the following diagrams shows the distribution of molecules within the container the best? (Note: Before responding to this problem students were told that at 0 ºC air is stil gas.)

Similar to item 4, item 8 was a conceptual problem measuring the distribution of air in a constant-volume closed container when decreasing the temperature of the container. In addition, before responding to this problem, students were informed that at 0 ºC air is still gas. The percentages of experimental and control group students' selection of alternatives for item 8 was presented in Table 9. Results indicated that only 2% of the students selected this scientifically correct answer, which represents the homogeneous distribution of air with decreasing temperature. On the other hand, 83% of the students believed that gas particles are unevenly scattered in any enclosed space and (35% thinks air molecules accumulated at the bottom of the container while 35% thinks the particles accumulate in the middle of the Erlenmeyer with decreasing temperature as figured out in alternatives E and C.

9. The temperature of the container containing gas is increased to 60 °C by heating the water bath with the help of heater. In this case, which of the following diagrams shows the distribution of molecules within container the best?

Item 8 and item 9 were the sequential questions having the same question root. Item 9 was asked to measure the distribution of air molecules in a constant volume container with increasing temperature. The percentages of students' selection of alternatives for item 9 was provided in Table 10. Scientifically correct answer, figured in alternative D, was the homogeneous distribution of air molecules even if the temperature is increased, and only 14% of the students gave correct responses to this question. When the students' responses were examined for each alternative, the frequency of selecting alternative A draws the attention. In other words, 44% of the students believed that gas particles are unevenly scattered in any enclosed space and air molecules accumulates on the walls of the container with increasing temperature. Similarly, 33% of the students thought that with increasing temperature air molecules rises and accumulates at the top of the Erlenmeyer. This misconception is in the category of temperature-gas volume, students hold the misconception of "As the gas molecules in the closed container are heated, the molecules are collected above the container" or "When gas molecules in a container are heated, they move up the container to reduce the density" (Karslı & Ayas, 2013

Birinci Konur & Ayas (2010), when asked 'what do you think about the movement and distribution of gas molecules in the closed syringe when it is heated? What do you think about the movement and distribution of gas molecules in the closed syringe when it is heated? To the classroom teacher education students, 24% of the students made incorrect drawings and misleading statements. According to these students, "The gas molecules on the side where the heat is applied slide to the other side, so they move to the right side" and "Gas molecules rise and shrink under the influence of heat".

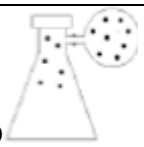
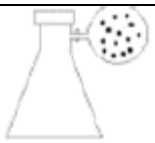
10. A container filled with air is connected to a balloon as shown in the figure. When the tap of the container is opened and the container is heated, it is observed that balloon is swelling. Which of the following illustrate the distribution of air the best after swelling the balloon? (Dots (.) represent the molecules within air.)

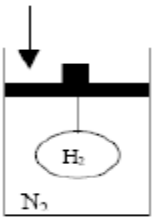
Related to item 9, item 10 aimed to investigate the distribution of air molecules when the constant-volume container connected to a balloon as shown in the figure in Table 11 is heated. The percentages of students' selection of alternatives for item 10 were indicated in Table 11. Scientifically correct answer was given in alternative C showing the homogeneous distribution of air within the container and the balloon even if the container was heated. Results indicated that only 20% of the students were aware of the homogeneous distribution of gases when the tap of the container connected to balloon is opened and the container is heated simultaneously.

On the other hand, 70% of the students though that Gas particles are unevenly scattered in any enclosed space and Gas particles rise and stay away from heat (alternatives B, D, and E). 30% selected alternative D repeating the misconception that hot air increases. These results of Item 10 supported the results of the item 9 in terms of raised hot air towards the top of the container and the accumulation of gas molecules on the walls of the container with increasing temperature. Additionally, 18% of the students selected the figure given in alternative B, which means they believed that some of the heated air accumulated on the walls of the balloon. Furthermore, 25 % of students thought that when the tap between the container and balloon is opened, most of the air molecules or all of them are transferred to the balloon.

This misconception is in the category of temperature-gas volume, students hold the misconception of "As the gas molecules in the closed containers are heated, the molecules are collected above the container" (D and E) (Karslı & Ayas, 2013). A similar question was asked to science teacher education students and although at least 5% of the students drawed the same number of particles in the both parts correctly; at least 18% of the students drawed more particles in the second part and less particles in the first part (Çavdar et al., 2016). Since the students drawed more particles in the second part, they thought that the number of particles increases with the temperature increase and when the particles increase in the number so does the volume (Çavdar et al., 2016).

Table 8. Students' Selection of Alternatives for Item 10

Alternatives	f	%
A	9	8,7
B	19	18,3
C *Correct Alternative	21	20,2
D	29	27,9
E	26	25,0
Total	104	100,0

11. As shown in the figure, nitrogen gas is found in the cylindrical container with movable frictionless piston. Hydrogen gas is found in the elastic balloon connected to cylinder by a steel rope. If the cylinder is pushed downward without touching of elastic balloon to the surface of the vessel, what will be the shape of balloon?

Item 11 was about the effect of changing pressure on an elastic balloon, the related figure was given in the Table 12. Scientifically correct answer was the increasing of pressure inside the non-constant volume container when movable frictionless piston is pushed towards the downward. Since the gases distributes homogenously wherever they are placed, the balloon inside the container shrinks from everywhere by the effect of increased pressure on it. The percentages of students' selection of alternatives for item 11 were represented in Table 12. 46 % of students answered this question correctly. However, 20% of students' selected alternative A and thought that when movable frictionless piston is pushed towards the downward, the elastic balloon explodes. In fact, they may think that when the pressure drops

on the balloon, its volume increases and so it explodes. One of the reasons of selecting this alternative might be the daily life experiences because if someone compresses the balloon from one or two sides, it generally explodes.

Table 9. Students' Selection of Alternatives for Item 11

Alternatives	f	%
A) Balloon explodes.	21	20,2
B) Balloon shrinks only from both sides.	10	9,6
C) Only upper part of the balloon shrinks.	16	15,4
D) Only the bottom of the balloon shrinks.	8	7,7
E) Balloon shrinks from everywhere. (*Correct Alternative)	48	46,2
No answer	1	1,0
Total	104	100,0

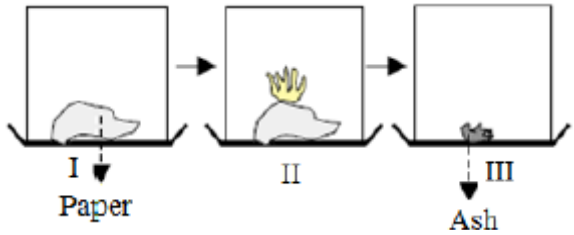
12. What exists between the particles of a gas?

Item 12 was intended to ask what the students think about what exists among the particles of a gas. Since gas particles cannot be seen by naked eyes, two responses came from students. Scientifically correct answer should be "nothing" is found between the particles of a gas. The percentages of students' selection of alternatives for this item were given in Table 10. Only 14% of the students believed that there was nothing between the particles of a gas. On the other hand, 64% of the students believed that Matter, especially air, exists between the particles/atoms of a gas (Novick & Nussbaum, 1978, 1981) and chose the alternative A. One of the reason for choosing this option could be the finding of air in everywhere of the world. Therefore, they might think that air was found even within gas particles.

Table 10. Students' Selection of Alternatives for Item 12

Alternatives	f	%
A) Air	67	64,4
B) Water vapor	5	4,8
C) Other gases	13	12,5
D) Nothing (*Correct Alternative)	15	14,4
E) Foreign substances (dust, dirt, etc.)	4	3,8
Total	104	100,0

13. As shown in following figure, a piece of paper is put in a glass container in condition I. In condition II paper is burning and in condition III ash is formed. In all three cases, glass container is weighted. Accordingly, which one of the following is true?

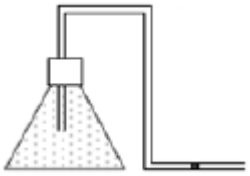

Item 13 was about the conservation of the mass of a gas. Law of conservation of matter was First clearly stated by 18th-century chemist Antoine Lavoisier. This law describes that in a closed system, matter is neither created nor destroyed. Atomic theory means that all matter is composed of elements made from indestructible particles called atoms. It explains

why matter is conserved in chemical reactions (Maeng & Bell, 2013).As shown in Table 11, a piece of paper is put in a closed glass container and left to burn. Glass container is weighted before burning, during the burning and after burning. The total mass stays the same because of the closed container. Therefore, scientifically correct answer was the equality of mass of each container actually depending on the law of conservation of mass. The percentages of students' selection of alternatives for item 13 were presented in Table 11. 29 % of the students answered this question as correct. On the other hand, 64% of the students though that gases have no mass (Stayv, 1987 as cited in Morgil, Erdem, & Yılmaz, 2003); gases weight can be ignorable; conservation of matter applicable to solids and liquids but may be ignored for gaseous reactants or products; (27 % of students believed that container has the biggest mass in condition I and chose the alternative A whereas 24 % of students thought that the closed container has the biggest mass in condition II and chose the alternative B).

Table 11. Students' Selection of Alternatives for Item 13

Alternatives	f	%
A) Condition I has the biggest mass	28	26,9
B) Condition II has the biggest mass	25	24,0
C) Condition III has the biggest mass	11	10,6
D) I and II has the same weight and III is less	10	9,6
E) All of them have the same mass (*Correct Alternative)	30	28,8
Total	104	100,0

14. In the system, there is a drop of mercury in the glass container. The mercury drop moves to the right or left depending on the pressure and temperature change inside the glass container. If the apparatus of the room temperature (25 ^{o}C) is taken to an environment 5 ^{o}C, which of the following is correct regarding to the movement of the mercury?

In item 14, the pressure of glass container containing mercury was changed by changing the temperature of its environment. It was expected from students to predict the direction of the mercury drop depending on the pressure change of the given system. As seen from the Table 12, only 26% of the students gave correct answer by stating the way of movement as a result of decreasing pressure within the container with decreasing temperature. On the other hand, 34% of the students selected alternative D. They considered the direction of the mercury droplet to the right since pressure inside the container decreases due to decrease in temperature and increase in volume. Although the glass container was specified, these students considered the change in the volume of the system since the pressure inside the container decreases. To think "Ina closed container, the volume of a gas decreases when the temperature decreases" is a Misuse of Charles's law (the direct relationship between the temperature and volume of a gas) (Maeng and Randy Bell, 2013). This misconception is in the category of temperature-gas volume, students hold the misconception of "In gas, volume and temperature are inversely proportional" (Karslı & Ayas, 2013).

Table 12. Students' Selection of Alternatives for Item 14

Alternatives	f	%
A) Remain moveless because air pressure is constant.	21	20,2
B) First it moves to left, and then it moves to right.	3	2,9
C) Moves to the left, the pressure decreases within the container with decreasing temperature (*Correct Alternative)	27	26,0
D) Moves to the right, the pressure inside the container decreases with decreasing temperature and volume increases.	35	33,7
E) Moves to the right, with/in decreasing temperature volume decreases and pressure of the container increases.	17	16,3
No answer	1	1,0
Total	104	100,0

15. According to the figure given on the right, the container connected to a funnel is closed with a stopper preventing the gas leak from the container. Water is easily entered when poured to the container but when the water level in the container is reached to the bottom of the funnel, water input is becoming difficult. What is the reason of this event?

Nearly 57% of the students gave correct responses to this question. On the other hand, 31% of the students though that The existence of the gas can being or able in a closed container when there is some amount of liquid in it (Misuse of Boyle's law) and chose the alternative D. Boyle's law describes the relationship between the pressure and volume of a gas under relatively normal conditions (close to room temperature and pressure). Boyle's law states that, when holding temperature constant, the pressure of a gas is inversely proportional to its volume (Maeng & Bell, 2013).

Table 13. Students' Selection of Alternatives for Item 15

Alternatives	f	%
A	4	3,8
B	1	1,0
C	59	56,7
D	32	30,8
E	8	7,7
Total	104	100,0

16. At constant temperature and pressure, the piston of the syringe containing an amount of air (condition 1) is pushed a bit and the air inside is compressed (condition 2). What is true about the gas particles forming air after compression?

About 79% of the students gave correct responses to this question.

Table 14. Students' Selection of Alternatives for Item 16

Alternatives	f	%
A	3	2,9
B	10	9,6
C	3	2,9
D	82	78,8
E	5	4,8
No answer	1	1,0
Total	104	100,0

17. At a constant temperature, during the transition of a pure matter in the phase of solid to liquid or liquid to gas, which of the following features of particles will change?

I. Size

II. Average Kinetic Energy

III. The distance between particles

Item 17 was related to the interpretation of what features of particles change during the transition of a pure matter in the phase of solid to liquid or liquid to gas at constant temperature. The correct answer was only the changing of distance between the particles during the transition of a pure matter in the phase of solid to liquid or liquid to gas. Size of the particles cannot change whether the temperature increased or decreased. In addition, average kinetic energy does not change unless there is any change in temperature. Results presented in Table 15 indicated that 22 % of students answered the question correctly by stating that the distance between particles will change during the phase transition. In contrary to this result, 65 % of the students thought that size of the particles, average kinetic energy and the distance between particles change in case of phase changes. This misconception is in the category of temperature-gas molecule relationship, students hold the misconception of "The kinetic energy between the gas molecules increases as the temperature decreases" (E) (Karslı & Ayas, 2013)

Table 15. Students' Selection of Alternatives for Item 17

Alternatives	f	%
A) Only I	0	0
B) Only II	2	3
C) Only III (*Correct Alternative)	3	23
D) I and III	4	10
E) I, II and III	5	68
Total	Total	104

18. Which of the following statements is wrong about gases?

Item 18 was also related with the properties of gases. Table 16 representing the percentages of students' selection of alternatives for this item indicates that 48% of students believed that diffusion rate of gases decreases with increasing molecular weight at the same temperature. On the other hand, a significant part of students (43%) thought that average kinetic energy of the all gases is not equal at the same temperature and chose the alternative D.

Table 16. Students' Selection of Alternatives for Item 18

Alternatives	f	%
A) They have a particulate structure.	3	2,9
B) Gases are distributed homogeneously in the container in which they are present.	1	1,0
C) Gas pressure depends on the number of particles in unit volume.	5	4,8
D) At the same temperature, average kinetic energy of all gas is the same.	45	43,3
E) At the same temperature, when the molecular weight of gases increases their rate of diffusion increases (*Correct Alternative)	50	48,1
Total	104	100,0

19. About the properties of cold and hot air which of the following statements is true?

Item 19 was related to the properties of cold and hot air. As presented in Table 17, 12% students selected the correct alternative stating that hot and cold air may have different volumes but they have equal masses. On the other hand, 75% of the students though that Air neither has mass nor can it occupy space and chose the alternatives A and E (50% students believed that while hot air particles expand, the cold air particles shrink; 25% students had the common misconception that hot air has little mass and is lighter than cold air).This misconception is in the category of temperature-gas molecule relationship, students hold the misconception of "As the temperature increases, the volume of gas molecules expands for volume increase" (Karslı & Ayas, 2013).

Table 17. Students' Selection of Alternatives for Item 19

Alternatives	f	%
A) Hot air is lighter than cold air.	26	25,0
B) Hot air is heavier than cold air.	9	8,7
C) Air has neither a mass nor a volume either hot or cold does not matter.	5	4,8
D) Hot and cold air may have different volumes but they have equal masses (*Correct Alternative)	12	11,5
E) Hot air gas particles expand while cold air particles shrink.	52	50,0
Total	104	100,0

20. The pressure of a balloon filled with air is measured as P_{full} in an environment where the pressure of atmosphere is P_{atm}. The balloon's mouth is opened and expected to shrink, and the pressure of collapsed balloon is measured as $P_{colllapsed}$. Which of the following is correctly related the pressures of P_{atm}, P_{full} and $P_{collapsed}$?

Table 18. Students' Selection of Alternatives for Item 20

Alternatives	f	%
A) $P_{collapsed}<P_{atm}<P_{full}$	40	38,5
B) $P_{collapsed} = P_{atm}$, $P_{atm}< P_{full}$	17	16,3
C) $P_{atm} = P_{full} = P_{collapsed}$ (*Correct Alternative)	4	3,8
D) $P_{atm}> P_{full}$, $P_{collapsed} = 0$	25	24,0
E) $P_{atm}< P_{full}$, $P_{collapsed} = 0$	15	14,4
No answer	3	2,9
Total	104	100,0

About 4% of the students gave correct responses to this question and stated that “hot or cold air has different volumes but same mass” is correct. On the other hand, 63 % of the students though that “Deflated balloon has less pressure inside than outside” and “The pressure of air inside the balloon is different from the pressure outside” and chose the alternatives A (39 %) and D (24 %).

21. Which of the following statements about the properties of gases is wrong?

Another question about the properties of the gases was the item 21. As seen from the Table 19 below, a large part of the students (97%) know that gases are not located at the bottom of the container when they are placed in a closed container and gave correct responses to this question.

When Birinci Konur ve Ayas (2010) studied the gas molecule drawings of classroom teacher education students in order to determine how the students constructed the gas concept in their minds, they realized that 34% of the students made accurate explanations about gas molecules and drawings supporting these explanations. In the explanations made about these drawings, students used the expression "The gas molecules are homogeneously dispersed evenly in the container".

Table 19. Students’ Selection of Alternatives for Item 21

Alternatives	f	%
A) Gases can be liquefied.	1	1,0
B) Gas particles are constantly in motion.	0	0
C) When gases are placed in a container, gas particles are located at the bottom of the container as liquids (*Correct Alternative)	101	97,1
D) The forces between gas particles are weak as almost non existing.	2	1,9
E) Gas particles move randomly, there is no certain order of movement.	0	0
Total	104	100,0

22. A balloon made from rubber is filled with hydrogen gas and the mouth of it is tightly connected. However, after a few days later it is observed that balloon collapses. Which of the following best explains this situation?

In item 22, students were asked the reason to explain for collapsing of a balloon though its mouth was tightly connected. The scientifically correct answer is the escaping of gas from the pores of the balloon. As seen from Table 20 below, 14 % of students answered this question correctly. 32% students believed that increased external pressure was the reason of decreasing the volume of the balloon. However, in order to change the external pressure on balloon, it should be taken to a location having different altitude and in item 22 there was no information about change in external pressure. In addition, 34 % of students believed that weather is cooled and the molecules in balloon were clustered due to it. Cooling of weather might be the reason of shrinking or decreasing the volume of the balloon but the molecules in the balloon cannot be clustered somewhere upon cooling of weather which is the common misconception found in literature (Novick & Nussbaum, 1981).

Table 20. Students' Selection of Alternatives for Item 22

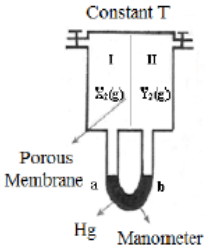
Alternatives	f	%
A) External pressure increases and the balloon gets smaller.	33	31,7
B) The molecules inside the balloon are getting smaller as a result of collisions.	6	5,8
C) The weather cools and the molecules in balloon are clustered.	35	33,7
D) Energy of molecules dissipated in time and their movements stop.	15	14,4
E) The gas escaped from the pores of the balloon (*Correct Alternative)	15	14,4
Total	104	100,0

23. In the ideal behavior of X_2 and X_3 gases' temperature, volume and number of molecules are equal. Which of the following comparison is wrong about these gases?

Item 23 was the one of the 1996 university entrance exam questions in the subject of chemistry in Turkey. This item aimed to make students use ideal gas law for two different gases containing the same kind of atoms. As seen from Table 21 below, 36 % students thought that pressures of X_2 and X_3 gases are equal. However, 43% of the students misused the ideal gas law: 23 % students selected alternative D and thought that these gases have different numbers of moles though the equality in number of molecules was mentioned in item 23. So, the problem with the mole concept was clearly seen in this question. What is more, 20 % of the students chose alternative E and considered the average kinetic energy of these two gases as being different. These students were not aware of the fact that average kinetic energy of the gases depends on the temperature and at the same temperature, the average kinetic energy of gases are the same.

Table 21. Students' Selection of Alternatives for Item 23

Alternatives	f	%
A) Pressures are different (*Correct Alternative)	37	35,6
B) Densities are different	12	11,5
C) Masses are different	10	9,6
D) The same number of moles	24	23,1
E) The same average kinetic	21	20,2
Total	104	100,0

24. As shown in figure, a container is separated into compartments I and II with a porous membrane and connected to a manometer. Being equal the levels of mercury in the arms of the manometer, compartment I is filled with X_2 gas and compartment II is filled with Y_2 gas. At the same temperature, after a short period of time it is observed that the level of mercury in arm "a" increases.

According to this observation, about the X_2 and Y_2 gases,

I. X_2 molecules are faster than Y_2 molecules.

II. Molar mass of Y_2 is more than that of X_2.

III. During the observation, total pressure of compartment II is increased.

Which of the above statements is true?

Item 24 aimed to make the students think about both diffusion of gases through a porous membrane and gas laws. The reason for increasing mercury level in arm "a" is due to the increase in pressure in compartment II. Since the volume and temperature are equal for compartment I and II, changes in the number of moles is the only reason for pressure change. Both X_2 and Y_2 gases passes through a porous membrane but X_2 gas should be faster than Y_2 gas in order to increase the pressure of compartment II. That is, diffusion rate of X_2 is bigger than the Y_2. Therefore, it can be concluded that since the temperature is equal, molecular weight of X_2 is smaller than Y_2. As the Table 22 below reveals, 14 % of students answered this question correctly.

On the other hand, 42% of the students selected alternative D, these students think that diffusion rate of gases increases with increasing molecular weight and did not think about the possibility of diffusion of the gases through the porous membrane.

Table 22. Students' Selection of Alternatives for Item 24

Alternatives	f	%
A) Only I	16	15,4
B) Only II	15	14,4
C) I and III	13	12,5
D) II and III	44	42,3
E) I, II and III (*Correct Alternative)	14	13,5
No answer	2	1,9
Total	104	100,0

25.

As shown in figure, X and Y gases are left to diffuse toward each other and as they come across at the 5th section of the tube,

I. The diffusion rate of X is more than Y.

II. Molecular weight of X is more than Y.

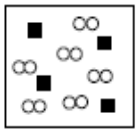
III. The container in which Y gas is found must be heated for encountering of both gases in the middle of the tube.

Which of the statement(s) is true?

Unlike item 24, item 25 was a kind of question often encountered in textbooks about the diffusion of gases. X and Y gases with same temperature were left to diffuse toward each other and met at the 5th section of the tube. As seen from the Table 23 below, 23 % of students did answer the question correctly. 59 % of the students could not establish the connection between molecular weight and diffusion rate (alternative E) and though that diffusion rate of gases increases with increasing molecular weight.

Table 23. Students' Selection of Alternatives for Item 25

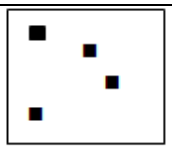
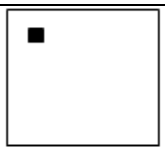
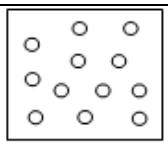
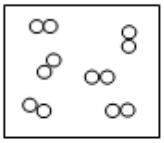
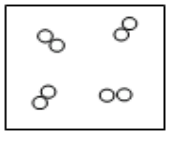
Alternatives	f	%
A) Only I	3	2,9
B) I and II	10	9,6
C) I and III (Correct Alternative)	61	58,7
D) II and III	6	5,8
E) I, II, III	24	23,1
Total	104	100,0

26. The following closed container, as shown in picture, contains a mixture of oxygen (∞) and helium (■) gases at 25 ºC. Which one of the following is the partial pressure of the oxygen gas?

Item 26 is related to the partial pressure concept of gases. A mixture of oxygen and helium gases was figured in a closed container and students are asked to select the figure that represents the partial pressure of oxygen gas. As Table 24 indicates, 60% of the students gave the correct response by selecting the container including only oxygen molecules (alternative D). However 21% of the students thought the partial pressure of oxygen gas as the homogenously distributed oxygen atoms, not the molecules and decided to choose the figure given in alternative C. This is a misconception that conceptual calculations are not obvious for students.

Table 24. Students' Selection of Alternatives for Item 26

Alternatives	f	%
A	4	3,8
B	0	0
C	22	21,2
D *Correct Alternative	62	59,6
E	15	14,4
No answer	1	1,0
Total	104	100,0

4. DISCUSSION

In this study, classroom teacher education students' understanding of gas concepts was measured by a multiple-choice test. The proportions of correct responses in this test were determined by item analysis. It was found that students had misconceptions on some gas concepts. For instance, students thought that gas particles are able to "shrink", "condense", "sink", or "settle"(Novick & Nussbaum, 1981). They believed that air exists among the particles of agas (Novick & Nussbaum, 1978, 1981). In addition, most of them ignored the massof gases (Lee et al., 1993; Mas et al., 1987; Stavy, 1988, 1990).

Some of the misconceptions of students were as follows:

- The size of the particles increases from the state of solid to liquid or liquid togas.
- In a closed container, when the gases are cooled, gas particles are accumulated in the middle of it.
- The size of the gas particles decreases with increase in temperature.
- Gas particles become heavier due to heat taken.
- Students have difficulty in conceptual understanding of partial pressure.
- In a closed container, gases do not exert the same pressure in different directions.

Students had also misconceptions in the following concepts:

"Gas particles are unevenly scattered in any enclosed space" (Novick & Nussbaum, 1981; Lee et al., 1993; Cho et al.,2000),

"Matter, especially air, exists between the particles/atoms of a gas" (Novick& Nussbaum, 1978, 1981; Lee et al., 1993),

"Conservation of matter is applicable to solids and liquids but may be ignored for gaseous reactants or products" (Mas et al.,1987),

"In a closed container, the volume of a gas decreases when the temperature decreases (Misuse of Charles's law)" (Lin et al., 2000),

"Conceptual calculations are not obvious for students" (Nurrenbern & Pickering, 1987; Sawrey,1990; Nakhleh & Mitchell, 1993),

"Molecules increase in size with change of state from solid to liquid to gas" (Haidar& Abraham, 1991),

"Gas particles sink to the bottom of the container when thetemperature is lowered",

"Gas particles may condense on the walls of the container" (Novick & Nussbaum, 1981), "Heated or hot air weighs more than cold air or viceversa" (Lee et al., 1993),

"When the air is compressed, the particles stick to each other",

"Misuse of ideal gas law" (Lin et al., 2000),

"If the volume decreases, the speed of the particles increases due to the increase in the number of collisions" (Kautz et al., 2005), and

"Gases occupy different volumes according to their molecular weights" (Cho et al., 2000).

In students, the existence of alternative concepts in pressure-volume relationship and temperature-volume relation in gas is determined. In order for these alternative concepts to be formed, it is necessary that students do not fully understand the meaning of the PV = nRT formula and that this connection is used inappropriately (Bak et al., 2008; Kautz et al., 2005; Karsli, 2011; Lin et al., 2000). However, it can be shown that students who are involved in

temperature-changing, position, and movement of gas molecules in a trap under the temperature-gas molecule relationship category have alternative concepts, that preliminary learning about the properties of gases is inadequate and superficial, or that the invisibility of gases prevents students from forming a gas concept (Stavy, 1988), or in other words, they may not be able to visually perceive gas behaviour. All of these reasons are a consequence of the students' inability to perceive the kinetic theory used to explain the behaviour of gases at the conceptual level.

Using simulation applets in comparison to traditional didactic, chalk-and-talk instruction facilitates understanding of gas pressure concepts as well as the positive attitudes ot the students towards the use of the simulation applets (Oh, Treagust, Koh, Phang, Ng, Sim, &Chandrasegaran, 2012).

For the students to understand the concept of gas pressure, it is necessary to know the properties of the molecular structure of gases and the behavior of these molecules in a molecular way. In other words, students need to know Kinetic Molecular Theory, which explains the properties of gases, such as pressure, temperature, volume, depending on their molecular composition and motion (Şahin & Çepni, 2012). According to Kinetic molecular theory, Matter consists of tiny particles in constant motion, whose speed is proportional to the absolute temperature. It Explains gas laws for example, explains the relationship expressed by Boyle's law in terms of gas particle motion. It also explains Charles's law (the direct relationship between the temperature and volume of a gas) (Maeng and Randy Bell, 2013).

5. IMPLICATIONS

This study has several important implications for classroom teachers, educators and researchers:

Gas concepts are been used in daily life so there are manyconceptions about gases in students' mind before instruction. While some of themare true, some of them conflict with scientific knowledge. Pre-service teachers have some misconceptions on gas concepts and these can be passed to their students when they become a teacher.

Teacher educatorsshould take in consideration misconceptions while designing their lessons. Faculty of education should open more courses dealing with the misconceptionsand these courses should include strategies help pre-service teachers to remedy them in theirsubject area.

Teacher educators should organize workshops organized bythe University and the Ministry of National Education to primary or secondary school teachers about newteaching techniques. And teachers should be trained and be encouraged to use newteaching techniques in order to enrich their lessons.

Researchers should determine the misconceptions on the students and teachers and work for the effective methods of teaching to overcome those misconceptions. More importance should be given to conceptual change strategies in order to make student misconceptions appear. The gas concepts should be represented with using macroscopic, symbolic and microscopic states in harmony so that the concepts should be constructed easily by students. In this regard computer aided instruction and mobile technologies should be used to visualise these states.

REFERENCES

BAL, Ş., & KORAY, C. Ö. (2002). İlköğretim 5. ve 6. sınıf öğrencilerinin ışık ve ışığın hızı ile ilgili yanlış kavramları ve bu kavramları oluşturma şekilleri. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *22*(1), 1–11.

BİRİNCİ KONUR, K., &AYAS, A. (2010). Sınıf Öğretmeni Adaylarının Gazlarda Sıcaklık-Hacim-Basınç ilişkisini Anlama Seviyeleri TÜRK FEN EĞiTiMi DERGiSi Journal of TURKISH SCIENCE EDUCATION Yıl 7, Sayı 3, Eylül 2010, 128-142

BUYUKOZTURK, Ş. (2012). Ornekleme Yontemleri. 5.14.2012.http://w3.balikesir.edu.tr/~msackes/wp/wp-content/uploads/2012/03/BAY-Final-Konulari.pdf adresinden 14Nisan 2018 tarihinde indirilmiştir.

ÇAVDAR, O. , OKUMUŞ, S. , ALYAR, M. &, DOYMUŞ, K. Maddenin Tanecikli Yapısının Anlaşılmasına Farklı Yöntemlerin ve Modellerin Etkisi Effecting of using different methods and Models on understanding the particulate nature of matter. Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi Cilt-Sayı: 18-1 Yıl:2016, 555-592

DEMİR, A., & SEZEK, F. (2009). İlköğretim sekizinci sınıf fen ve teknoloji dersi genetik ünitesindeki kavram yanılgılarının giderilmesinde grafik materyallerinin etkisi. *UludağÜniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *2*(12), 573–587.

DİKİCİ, A., TÜRKER, H. H., & ÖZDEMİR, G. (2010). 5E öğrenme döngüsünün anlamlı öğrenmeye etkisinin incelenmesi. *Cukurova University Faculty of Education Journal*, *39*(3), 100–128.

ERYILMAZ, A., & SÜRMELİ, E. (2002). Üç-aşamalı sorularla öğrencilerin ısı ve sıcaklık konularındaki kavram yanılgılarının ölçülmesi. In *Ulusal Fen Bilimleri ve Matematik Eğitimi Kongresi*. Ankara.

JOHNSTONE, A. H. (1993). The Development of Chemistry Teaching. 70 Number 9 September 1993. 701-705.

KARASAR, N. (2009). Bilimsel Araştırma Yöntemi. 20. Baskı. Ankara: Nobel Yayıncılık.

KARSLI, F. ve AYAS, A. (2013).Fen Bilgisi Öğretmen Adaylarının Kimya Konularında Sahip Oldukları Alternatif Kavramlar Prospective Science Teachers' Alternative Conceptions about the Chemistry Issues. Necatibey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen ve Matematik Eğitimi Dergisi (EFMED) Necatibey Faculty of Education Electronic Journal of Science and Mathematics Education Cilt 7, Sayı 2, Aralık 2013, sayfa 284-313.

MAENG, J., & BELL, R. (2013). Theories, laws, and Hypotheses. Science Teacher, OCTOBER, 2013. 38-43.

MORGİL, İ., ERDEM, E.&YILMAZ, A. (2003). KİMYA EĞİTİMİNDE KAVRAM YANILGILARI [MISCONCEPTIONS IN CHEMISTRY EDUCATION]. Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi 25: 246-255

NAKİBOĞLU, C. (2006). Fen ve teknoloji öğretiminde yanlış kavramalar. İçinde M. Bahar (Ed.), *Fen ve Teknoloji Öğretimi* (s.190-217). Ankara: Pegem A Yayıncılık.

NİAZ, M. (2000).A rational reconstruction of the kinetic molecular theory of gases based on history andphilosophy of science and its implications for chemistry textbooks. Instructional Science, 28 (1), 23-50

OH, E. Y. Y, TREAGUST, D. F., KOH, T. S., PHANG, W. L., NG, S. L., SİM, G., &CHANDRASEGARAN, A. L. (2012). Using visualisations in secondary school physics teaching and learning: Evaluating the efficacy of an ınstructional program to facilitate understanding of gas and liquid pressure concepts. *Teaching Science*, 58(4), 34-42.

ŞAHİN, Ç., &ÇEPNİ, S. (2012). 5E Öğretim Modeline Dayalı Öğretimin Öğrencilerin Gaz Basıncı ile İlgili Kavramsal Anlamalarına Etkisi [Effectiveness of Instruction based on the 5E Teaching Model on Students' Conceptual Understanding about Gas Pressure]. Necatibey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen ve Matematik Eğitimi Dergisi (EFMED) Cilt 6, Sayı 1, Haziran 2012, sayfa 220-264. Necatibey Faculty of Education Electronic Journal of Science and Mathematics Education Vol. 6, Issue 1, June 2012, pp. 220-264.

YALÇINKAYA, E. (2010). Effect of case based learnıng on 10th grade students' understandıng of gas concepts, theır attıtude and motıvatıon. Unpublished MSc Thesis. Mddle East Technical University.

YÜRÜK, N., ÇAKIR, Ö., & GEBAN, Ö. (2000). Kavramsal değişim yaklaşımının hücresel solunum konusunda lise öğrencilerinin biyoloji dersine karşı tutumlarına etkisi. IV. Fen Bilimleri Eğitim Kongresi, Ankara, Türkiye.

YUVA | HOMEADLI TİYATRO OYUNUNDA UMUT VE GÖÇ KAVRAMLARI

Dr. Öğr. Üyesi Münip Melih KORUKÇU

İstanbul Aydın Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi,
Drama ve Oyunculuk Bölümü,
İstanbul/TÜRKİYE,
E-mail: mumeko@gmail.com

ÖZET

Göçe zorlayan nedenler çeşitlilik gösterse de insanın göç yolculuğunun en gizli eşlikçisi umut kavramıdır. Nedeni her ne olursa olsun insanlar daha iyi yaşamanın, daha özgür olmanın, daha sağlıklı ve kaliteli yaşamanın umuduyla göç ederler. Bu umut yerini çoğunlukla bulmasa da göçü mümkün kılan yakıt umuttur. Bu nedenle umut, göç kavramıyla ilgili yapılacak hemen tüm çalışmalarda değinilmesi gereken kavramlardan biri olarak karşımıza çıkar. 2017-2018 tiyatro sezonunda İstanbul'da seyirciyle buluşan oyunlardan birkaçının göç temasıyla ilişkili olduğu gözlemlendi. Sami Berat Marçalı'nın Yuva/Home adlı oyunu da bunlardan biriydi. Bu bildiri, Yuva/Home adlı tiyatro oyununda umut kavramının göç kavramıyla ilişkisini incelemeyi, böylelikle güncel yerli bir oyun metninde bu kavramlara mercek tutmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Sözcükler: *Göç, Umut, Tiyatro, Yuva/Home, Sami Berat Marçalı*

HOPE AND MIGRATION CONCEPTS IN THEATER PLAY WHICH NAMED “HOME”

ABSTRACT

There are alot of reasons which forces people to migrate. The hope is the basic accompanist for immigrants. Whatever the cause, people migrate in hopes of living better, being more free, healthier and better quality. For this reason, we should mention the concept of hope when we study with the concept of immigration. During the theater season of 2017-2018, it was observed that a few of the theatre plays in Istanbul were related to the immigration theme. Sami Berat Marcali's play, which named "Home" was one of them. This paper aims to examine the relation between the concept of hope and the concept of migration in the play of Home / Home, thus keeping a focus on these concepts in the text of a recent play.

Keywoerds: *Migration, Hope, Theatre, Yuva/Home, Sami Berat Marcali*

Yuva nedir?

Neye denir? Yaşadığımız ev? Doğduğumuz ülke? Barındığımız alan?

Değişen enlem ve boylamlarımızla bitmeyen yuva arayışımız bir gün son bulabilir mi?

1. GİRİŞ

İnsan türü, tarım devrimiyle başladığı yerleşik hayat biçimine geçmeden önce avcı-toplayıcı bir yaşam sürmekteydi. Kentleşmenin de ilk versiyonu sayılan yerleşimler bundan yaklaşıkon bin yıl kadar önce başladı. O tarihten itibaren insanlar çoğunlukla salgın hastalıklar, küresel kuraklık, iklim değişiklikleri ya da savaşlar nedeniyle göç eder oldular. Bu nedenle göçün tarihi aslında insanlık tarihiyle yaşıt denilse hatalı sayılamaz. Bunun için göç günümüzün en temel ve en eski sorunları arasında yer alır. Geçen bunca zamana karşın hala bir çözüm üretilemeyişinin şaşırtıcı olduğu da bir gerçektir. Günümüz dünyasında salgın hastalıklar ya da küresel iklim değişimleri göçün temel nedenleri arasında sayılamasa da, savaş hala göç olgusunun vazgeçilmez tetikleyicisi olarak ilk sıralardaki yerini korumaktadır. Göçe zorlayan nedenler arasında salgın hastalıklar ise yerini ekonomik nedenlere bırakmış gibi görünmektedir. Ekonomik nedenli göç çoğunlukla aynı ülkede büyük şehirlere doğru gerçekleşmektedir. Örneğin, Türkiye İstatistik Kurumu’nun verilerine göre, 2016 yılında 2 milyon 619 bin 403 kişi iller arası yer değiştirdi. Türkiye genelinde aldığı göç, verdiği göçten fazla olan il sayısı 45 oldu (http://www.ensonhaber.com/tuik-goc-rakamlarini-acikladi-2017-02-10.html Erişim Tarihi 30.01.2018). Öte yandan savaş ya da güvenlik nedeniyle yaşanan göç olaylarının çoğunlukla, az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerden, gelişmiş ülkelere doğru gerçekleştiği görülmektedir. Birleşmiş Milletlerin yayınladığı 2017 Uluslararası Göç Raporu geçtiğimiz yıl göç oranlarının 2000 yılıyla kıyaslandığında neredeyse % 100 oranında arttığını ortaya koymaktadır.

(http://www.un.org/en/development/desa/population/migration/publications/migrationreport/docs/MigrationReport2017_Highlights.pdf Erişim Tarihi: 31.01.2018)

Göçe zorlayan nedenler bunlar olsa da insanın göç yolculuğunun en gizli eşlikçisi umut kavramıdır. Nedeni her ne olursa olsun insanlar daha iyi yaşamanın, daha özgür olmanın, daha sağlıklı ve özgür olmanın umuduyla göç ederler. Bu umut yerini çoğunlukla bulmasa da, göçü mümkün kılan yakıt umuttur. Bu nedenle göç kavramıyla ilgili yapılacak hemen tüm çalışmada değinilmesi gereken kavramlardan biri olarak karşımıza çıkar.

Günümüz dünyasının en temel meseleleri, doğal olarak günümüz sanatının da merkezinde kendine bir yer bulur. Sanatçı duyarlılığının güçlü algısı bu sorunları göz ardı

edemez. Bu nedenle göç sadece haber bültenlerinin, politikacıların, ekonomistlerin gündeminde yer almakla yetinmez. Her birimizin içinde yaşadığı kentlerin sokaklarında karşımıza çıktığı gibi, çağdaş sanatın örneklerinde de kendini gösterir. Plastik sanatlar alanından sinemaya, edebiyattan tiyatroya göç günümüz sanatının en yaygın kullanılan temalarından birini oluşturur.

2. SAMİ BERAT MARÇALI'NIN YUVA ADLI OYUNUNDA GÖÇ VE UMUT KAVRAMLARI

Genç kuşak tiyatromuzun adından sıkça bahsettiren yazar ve yönetmenlerinden biri olan Sami Berat Marçalı, 2010 yılından beri tiyatro dünyasında üretimleriyle yer almaktadır. Yapımlarıyla dikkat çeken İkinci Kat adlı alternatif tiyatro mekanının kurucularından olan Marçalı, gerek yazdığı gerek yönettiği oyunlarla İstanbul'un ve Türkiye'nin tiyatro yaşamına yeni bir soluk vermeye devam etmektedir. Oyun yazarlığı kariyerinin başlangıcında kaleme aldığı Deney adlı oyunla Uluslararası Interplay Genç Yazarlar Festivaline kabul edilen Marçalı, Yalnızlar Kulübü, Limonata ve Küçük gibi oyunlarıyla oyun yazarlığı alanında üretimini sürdürmüştür. Geçtiğimiz yıl kurucularından olduğu ikinci kat adlı topluluktan ayrılarak B Planı adlı bir oluşumu başlatan Sami Berat Marçalı, yazar ve yönetmen olarak içinde bulunduğumuz sezonda da tiyatro çalışmalarına devam etmektedir. Yuva/Home, yazarın 2016 yılında kaleme aldığı ve New York'ta da sahnelenen son oyunudur. Oyun, Yapı Kredi 22. Afife Jale Tiyatro Ödüllerinde, Cevat Fehmi Başkut Özel ödülünü kazanmıştır ve günümüzün temel sorunları arasında yer alan göç, mültecilik, ötekileştirme ve benzeri temalar bağlamında şekillendirilmiştir.

Oyun Seda ve Barış adlı iki kardeşin, New York'da bir taksiye binişleriyle başlar. İkisi de New York açıklarında bir gemiden atılmışlardır ve dolayısıyla yüzerek, sırılsıklam bir şekilde limanda şoför değişimi için bekleyen bir taksiye sığınırlar. Taksici ısrarla çalışmadığını, onları bir yere götüremeyeceğini söylese de iki kardeş taksiden inmezler. Kardeşlerden küçük olanı (Barış) otistiktir ve konuşamamaktadır. Seda ise tek bir sözcük İngilizce bilmemektedir ama yine de taksiciyle, kendilerini uzak bir yere bırakması için iletişim kurmaya çabalar. Taksici ise Filistin göçmenidir. İngilizceyi aksanlı konuşur ancak Seda'nın dili onun için bir şey ifade etmemektedir.

Fotoğraf 1. B Planı topluluğunun sahnelediği Yuva adlı oyundan

İletişim kurma çabası oyun boyunca devam edecektir. Neden sonra Seda taksiciyi, para teklifiyle ikna eder. Yol boyunca otistik kardeş sirenlerden ve gürültülü ortamlardan korktuğunu belli eder. Seda'nın repliklerinden anlaşıldığı kadarıyla ülkelerinde bir savaş vardır ve Barış'ın yanı başında bir bomba patlamıştır. Bu nedenle Barış hemen her gürültü ve siren sesine tepki vermektedir. Yolda giderlerken yine böylesi bir ses yoğunluğuna Barış tepki verir. Dikkati dağılan taksici birine çarpar ve ışıklar kararır.

Işıklar yandığında Seda ve taksici araçta yalnızlardır. Taksici masrafı karşılaması için Seda'dan para istediğini anlatmaya çalışır. Seda ise kardeşinin kaza mahallinde kaldığını,

yalnız başına asla yön bulamayacağını anlatmaya çalışır. Taksici Seda'yı araca kilitleyerek para almaya çalışırken Seda kardeşini bulmak için kendisini serbest bırakması için taksiciye yalvarır. Bu arada eş zamanlı olarak Barış, taksicinin çarptığı Meksika kökenli Chicho'nun yanında kalmıştır. Chicho kazadan hafif bir yaralanmayla kurtulmuştur. Barış'ın kendisiyle ilgilendiğini fark eder. Onun sırılsıklam ve suskun tavrı Chicho'yu etkiler. O da Barış için bir şeyler yapmak ister. Chicho, New York'da yaşayan bir şov performansçısıdır. Gay kulüplerinde dansçılık yapmaktadır. Barış'ın ıslak kıyafetler içinde üşüdüğünü fark ederek onu çantasındaki kıyafetlerle giydirir. Barış hiç konuşmadığı için onun İngilizce bilmediğini önceleri fark edemez. Ancak sonra Barış Chicho ile sadece bir rujla çizerek iletişim kurar. Ablasını kaybettiğini anlatır.

Taksici Seda'nın bütün parasının kardeşi Barış'ta kaldığını anlar. Yine de olası bir polis sorgusu nedeniyle park ettikleri yerden ayrılmak istemez ve Seda'yı serbest bırakmaz. Seda taksiciyi ikna etmek için elinden geleni yapar. Ülkesinde olanları, kaçmak için gösterdiği çabayı, kardeşinin otistik olduğunu, bombalardan korktuğunu ve yeni bir hayata başlamak için geldiğini anlatmaya çalışır. Taksici ise on yıl önce müzik okumak için New York'a gelmiştir. Bir öteki olduğu için asla tutunamadığı bu kentte, hayatta kalabilmek için şarkı söylemeyi bırakmış, gündüzleri balık temizlemeye, gece yarıları da taksi sürmeye başlamıştır. Ülkesindeki savaş nedeniyle ailesi zor ve sıkıntılı zamanlar yaşamıştır. Onun için geri dönebileceği bir ülkesi yoktur. Savaşların, silahlanmaların göçe zorladığı, hayatta kalabilmenin kendine yeni bir yuva aramakla eşdeğer olduğu, sözcüklerle anlaşamayan bu iki insanın duygular aracılığıyla ortaklık kurduğu görülür.

Fotoğraf 2. Yuva adlı oyunda, sırasıyla Seda rolünde Özlem Zeynep Dinsel, Chicho rolünde Ozan Ayhan, Barış rolünde Bora Akkaş ve Taksici rolünde Saim Karakale

Öte yandan Chicho, Barış'ın karnını doyurması için onu bir hamburgerciye götürür. New York'a aktör olmak için geldiğini anlarız. Ancak bir öteki olduğu için bir aktör olarak yer edinebilmesi neredeyse imkansız olmuştur. Yemekten sonra Barış'ı kendi başına bırakamayacağını fark ettiğinden çalıştığı kulübe götürür. Kulüpteki ses düzeyi Barış'ı rahatsız etmiştir. Kendini ifade edebilmek için bağırır ancak kendini duyuramaz. Onu sakinleştirmek isteyen Chicho atmosferin de etkisiyle Barış'ı dudaklarından öper. Bunun üzerine Barış kulübü terk eder. Bir hata yaptığını anlayan Chicho peşinden giderek Barış'ı bulur. Yaptığının bir hata olduğunu söyleyip özür diler. Sevgilisi ile sorunları vardır. Sevgilisi onu sürekli aldatmakta ve anlaşıldığı kadarıyla ekonomik olarak da sömürmektedir. Yine de onu sevmektedir Chicho. Bu sevgisi de onun yuva özlemini yansıtır. Daha önce kimseye anlatmadığı öyküsünü az önce çok üzdüğünü fark ettiği Barış'a anlatır. Ailesi onu cinsel

yönelimi nedeniyle reddetmiştir. O zamandan beri kendine bir yer aramaktadır Chicho. Hayatta kalabilmenin yuva aramakla eşleştiği bir başka durum böylelikle seyircinin gözü önüne serilmiş olur.

Oyun birbirinin dillerini bilmemelerine rağmen, yuva arama duygusunda birleşen dört insanın umudu çerçevesinde tamamlanır. Göç bir zorunluluk olsa da aslında insanın bitmek bilmeyen umudunun, yaşama azminin bir göstergesi olarak ele alınmıştır. Oyunda, yeni bir yaşam umuduyla yola düşen bu dört bireyin temel zorlayıcısı savaşlar ve ötekileştirme olarak karşımıza çıkar.

Kişileştirme bağlamında, oyunun dört kişisi bulunmaktadır. Seda ve Barış'ın kardeş olmaları dışında diğerlerinin herhangi bir sosyolojik bağı ya da ilişkisi bulunmamakta, bir araya gelişleri tümüyle rastlantısal bir şekilde gerçekleşmektedir. Kişileri tek tek ele alacak olursak, Seda, otistik kardeşinin sorumluluğunu üstüne almak zorunda kalmış, ülkesindeki savaş ortamından kaçmak için bedeller ödemek zorunda kalmış genç bir kadın olarak şekillendirilmiştir. Barış da ablası Seda'nın korumasında, dışındaki dünyanın içerdiği şiddete gösterdiği dehşet duygusuyla yaşayan, otistik bir bireydir. Biri kadın, diğeri otistik olduğu için kendi ülkelerindeki toplumda ötekidir. Aynı yolculuğu çok daha uzun zaman önce yapmış olan diğer iki kişinin özelliklerine bakacak olursak; Chicho cinsel yönelimi nedeniyle ailesi tarafından reddedildiğinden göçmek zorunda kalmıştır. Ülkesi Filistin'den müzik okumak için geldiği New York'ta şoförlük ve balık temizlemek gibi işler yapmak zorunda kalan Taksici ise, pis işler yapmak zorunda bırakılan bir öteki olarak kişileştirilmiştir.

Oyun metin olarak ele alındığında bazı mantık hataları içermektedir. Barış ve Seda'nın Türk oldukları düşünülecek olursa, New York'a gitmek için bir gemiye gizlice binmiş olmaları gibi bazı zorlama nedensellikler barındırır. Kişileştirme bağlamında bakıldığında rol kişilerinin derinlikleri bulunmamakta, ötekileştirilme alegorisiyle şekillendirildikleri fark edilmektedir. Yine de diyalog akışındaki farklı dillere rağmen anlaşabilme vurgusu ve çatışmanın kuvveti oyunun başarılı yanları olarak ortaya çıkar.

Dramatik olanın gereksindikleri nitelikler bağlamında Yuva / Home adlı oyunun üzerine kurulduğu eksenlere baktığımızda iki farklı boyut içerdiğini görürüz. İlk boyut kardeşlerin birbirlerini kaybetmesine neden olan kaza sonrası Seda ile Filistinli taksici arasında ilerleyen boyuttur. İkinci boyut ise Barış ile Chicho kişileri üzerinden gerçekleşir. Her iki boyutta da kişiler birbirlerinin dilini bilmezler. Buna rağmen ilerleyen bu iki aks oyunun anlama / anlatma çabası doğrultusunda hareket ettiğini gösterir. Oyun kişilerinin hemen hepsinin aynı nedenle orada olduğu gerçeği oyunun aksına oturur: Bir yuva bulmak… Aramak, başlı başına umudun bir göstergesi kabul edilebilir. Umudun bittiği noktada arayış da son bulacaktır. Bu varsayımdan hareketle oyundaki tüm kişiler bir yuva bulma umudu ile bulundukları noktaya gelmişlerdir. Barış ve Seda henüz bu yeni geldikleri yerde bir yuva bulup bulamayacaklarını bilmeseler de onlardan çok daha önce bu yolculuğa çıkan Taksici ve Chicho buldukları bu yeni yerin yuva olmadığı gerçeği ile çoktan yüzleşmişlerdir. Bu noktada yuva, fiziksel bir mekanı işaret etmekten sıyrılıp, kendin gibi olmanın yargılanmadığı, ya da kimsenin kimseyi dışlamadığı bir duruma dönüşmektedir. Sartre'ın "cehennem başkalarıdır" yaklaşımının bir bağlamda tersinlemesi oyunun ana temasını oluşturur adeta: "yuva, seni öteki bellemeyen başkalarıdır!" Bu yeri aramanın yakıtı ise umuttur!

3. SONUÇ

Savaşlar ve ekonomik nedenler günümüz dünyasının en temel problemlerinden biri olan göç kavramının ateşleyicisidir. Bilimsel çalışmaların gösterdiği üzere her geçen yıl göç eden insanlar kervanına yenileri eklenmektedir. İnsanlar daha iyi yaşamanın, hayatta kalmanın, var olabilmenin umudu ile göçe zorlanmaktadırlar. Bu nedenle göç kavramı sadece siyasetin, ekonominin değil sanatın da ele aldığı konular arasında sıklıkla karşımıza

çıkmaktadır. Göç kavramı söz konusu olduğunda ekonomik verilerin, siyasi pazarlıkların çoğunlukla göz ardı ettiği bir kavram olan umut kavramı, sanat eserlerinde, yuva arayışının, göçün yakıtı olarak karşımıza çıkar. Öte yandan çoğunlukla umutla çıkılan yolculuğun sonunda varılan yer yuva değildir. Yuva, fiziksel bir mekan değil, sevginin ve kabullenmenin, var olabilmek için değişmenin gerekmediği insan ilişkileridir. Siyasetçilerin, generallerin, devlet başkanlarının, ekonomistlerin, iş adamlarının körüklediği yangınların ortasında, bazen mırıldanan bir şarkı, bazen paylaşılan bir dilim ekmektir.

KAYNAKÇA

International Migration Report 2017, United Nations, New York, 2017. (http://www.un.org/en/development/desa/population/migration/publications/migrationreport/docs/MigrationReport2017_Highlights.pdf)

Türkiye 2016 Göç Rakamları Açıklandı: Haber (http://www.ensonhaber.com/tuik-goc-rakamlarini-acikladi-2017-02-10.html)

Sami Berat Marçalı, Yuva / Home, Yayınlanmamış oyun teksti

YEREL DEĞERLERİN SANATTA ESİN KAYNAĞI OLARAK KULLANIMINA BİR ÖRNEK: TROİA SERGİSİ

Doç. M. Fatih KARAGÜL

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi,
Güzel Sanatlar Fakültesi, Seramik Bölümü,
Çanakkale/TÜRKİYE
E-mail: fkaragul@comu.edu.tr

ÖZET

Günümüzde çağdaş sanatçılar için, sanat eseri tasarım ve üretiminde esin kaynağı olarak kullanılabilecek verilere ulaşmanın eskiye oranla giderek zenginleşmeye ve kolaylaşmaya başladığı söylenebilir. Özellikle Anadolu toprakları, ev sahipliği yapmış olduğu medeniyetlerle ve onların arkalarında bırakmış oldukları zenginliklerle, sanatçılara esin kaynakları oluşturmaktadır. Geçmişte üretilen sanat eserlerine baktığımızda, temel konuların arasında mitoloji ve dinin yer aldığı kaçınılmaz bir gerçektir. Antik Troia kenti de mitolojisi ile dünya edebiyatı için çok önemli bir yer almakta, batı edebiyatının başlangıcının Troia'yı ele alan İlyada efsanesi ile başladığı bilinmektedir. Hal böyle iken, İlyada ve Troia'yı konu alan sanat eserlerinin sayısının da bir hayli fazla olduğu görülebilmektedir. Devam eden arkeolojik kazılar ve gerçekleşen yeni keşifler ışığında, Troia ile ilgili bilgiler her geçen yıl zenginleşerek artmaktadır. Böylelikle, elde edilen verilerin yeni sanat eserlerine dönüştürülmesi de kaçınılmazdır. Bu sergide Troia'ya ait mimari yapılar, tabakalaşma, yıkım ve direnişe ait unsurlar plastik olarak ele alınarak sütrüktürel bir anlayışla şekillendirilmiştir. Heykellerde farklı yüzeylerin sunduğu monotonluktan uzak biçim zenginliği ile her açıdan farklı bir görünüm izlenebilmektedir. Troia sergisindeki temaların, yerel kaynakların kullanılarak, ulusal boyuta ve ardından uluslar arası boyuta taşınarak kültürümüzün temsili noktasında önemli bir işlevi yerine getirdiği söylenebilir. Bu noktadan hareketle, gerçekleştirdiğimiz bu sergiye ait eserlerin fikirsel anlamda oluşum, tasarım ve üretim aşamalarına ait sürecin, sanat yapıtı üretimi noktasında günümüzde umut verici bir örnek olduğu görülmektedir.

Anahtar kelimeler: *Sanat, tasarım, esin, heykel, Troia*

AN EXAMPLE OF USE OF LOCAL VALUES AS INSPİRATİON İN ART: TROİA EXHİBİTİON

ABSTRACT

Today it can be said that for contemporary artists, reaching the resources that can be used as a source of inspiration in the design and production of artworks is becoming richer and easier than ever. Especially the Anatolian lands constitute the inspiration for artists with the civilizations which they have hosted and the richness they have left behind. When we look at artworks produced in the past, it is an inevitable fact that the mythology and religious issues are among the main subjects. The ancient Troia city is also very important for world literature with its mythology, it is known that the beginning of western literature begins with the legend of Iliad, which deals with Troia. While this is the case, it can be seen that the number of works of art about Iliad and Troia is quite high. In the light of ongoing archaeological excavations and new discoveries, information about Troia is getting richer every year. Thus, it is inevitable to convert the obtained data into new works of art. In this exhibition, stratification and the architectural structures of Troia, elements of demolition and resistance

considered as plastic and are shaped by a structural understanding. With a non-monotonic form richness of different surfaces on the sculptures, a different view can be seen from every angle. It can be said that the themes in the Troia exhibition have been carried on national and international scale using local resources and fulfilled an important function in the representation of our culture. From this point, it can be seen that this exhibition's which we have realized, the process of formation, design and production phases in an ideological sense, is a promising example at the point of production of artworks today.

Keywords: *Art, design, inspiration, sculpture, Troia*

1. GİRİŞ

Bu çalışmada kişisel olarak gerçekleştirilen Troia temalı çalışmalar ve üretilen plastik eserler sonucunda şekillenen "Troia" adlı heykel sergisinin oluşum süreci, arka planı ve nedenleri hakkında bilgiler yer almaktadır. 8-25 Şubat 2018 tarihleri arasında İstanbul Galata D'art Galeride gerçekleşen sergi öncesinde süregelen 21 yıllık alt yapı çalışması, kronolojik olarak kısa başlıklar halinde açıklanmıştır. Ardından Troia'nın sanat eseri üretiminde ilham kaynağı olarak bu verilerin nasıl kullanıldığı hakkında yapılan açıklamalar ve sergiye dair bilgiler yer almaktadır.

2. TROIA ÇALIŞMALARI

1997 yılında Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde tamamladığım "Hitit İmparatorluk Çağı sonuna Kadar Anadolu'da Figür Kullanımı ve günümüzdeki Seramik Yorumları" adlı yüksek lisans tez çalışması için, Troia ile ilgili ilk çalışmalara teorik olarak 1994 yılında başlandı. Tezdeki bu araştırmalardan bir kısmını oluşturan, Troia kökenli figüratif seramiklerin bir kısmını araştırmada kullanıldı. Sonraki yıllarda belli bir döneme kadar gerçekleştirilen figüratif şekillendirme anlayışında, Troia kökenli örneklerin etkileri bulunmaktadır. (Karagül, 1997).

2002 yılında Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde tamamlanan "Seramik Yüzey Kaplamalarında Modüler Çözümler ve Mimaride Uygulama Alanları" adlı Sanatta Yeterlik tezi için (Karagül, 2002), 1997 yılında başlanılan Troia mimarisi ile ilgili teorik araştırmalara devam edildi. Tezde antik mimaride kerpiç kullanım ile ilgili araştırmalar gerçekleştirildi, bu paralelde, Troia ören yerinde o dönem halen şekillendirilmekte olan kerpiçleri üretim inceleme ve bu kerpiçle bir yapının rekonstrüksiyonunu yerinde inceleme olanağı sağlandı. Troia mimarisi ve kalıntıları ile ilgili gerçekleştirdiğimiz araştırma ve çalışmalar, sonraki yıllarda tarafımca üretmiş olan heykellerimin oluşumunda önemli rol oynamıştır.

2002 yılında tuğla birimlerin dizilişleri ve bunlarla oluşturulabilen örgü teknikleri araştırılırken farkına varılan modülasyon ve bunun sağladığı avantajların, farklı mimari bezemelerde rahatlıkla kullanılabildiği, özellikle Ege kültüründe kullanılan meander motifinin, tasarımlarda esin kaynağı olarak güncel sanatta da kullanılması gerekliliği üzerine çalışmalara başlandı. Meander kelimesinden türeyen Skamender (Karamenderes) nehri Çanakkale il sınırları içinde olup, nehre ait tarih öncesine kadar geriye giden mitoslar, Troia ile de bağlantılıdır. Ne var ki günümüzde bu nehir aşırı kirlilik nedeniyle tehlike altındadır. Kimi heykellerde detay olarak abartısızca kullanılan menderes motifi ile farkındalık yaratılarak, konunun akıllarda kalabilmesi için küçük de olsa bir katkı sağlamaya çalışıldı.

2004 yılında M. Berrin Kayman ile birlikte, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi El Sanatları Araştırma Merkezi ve döner sermaye aracılığıyla gerçekleştirilen BAP projesi çerçevesinde, Çanakkale Arkeoloji müzesinde yer alan Troia kökenli sipiralli çömlek ve depas amphikypellonlardan esinlenerek, sertifikalı anı objesi üretimi gerçekleştirildi.

2006 yılında Troia antik kentine komşu olan Tevfikiye Köyü ilköğretim okulunda gerçekleştirilen, "Çocuklarla Sanat Günleri" projesine katılım sağlandı (Aynalı Pazar s.17). Bu kapsamda, öğrencilere seramik ve sanatla ilgili sunumlar gerçekleştirilerek, aralarında Troia'nın da olduğu Anadolu'nun farklı antik kentlerindeki figüratif seramik örneklerle ilgili bilgiler aktarıldı, öğrencilerle seramik çalışmaları yapılarak, bir öğrenci sergisi açıldı.

2008 yılından beri Troia, özellikle de Anadolu'nun antik mimari planı olan ve Troia'da da kullanılmış olan "megaron" planı ile ilgili mimari heykel çalışmaları gerçekleştirilmeye başlandı. Aynı yıl "Uluslararası 45. Troia Festivali" kapsamında Berrin Kayman'la beraber Uluslararası Seramik Çalıştayı düzenlerek, bu çalıştayda katılımcı diğer sanatçılarla beraber İlyada, Troia ve figüratif seramikleri ile ilgili heykeller üretildi. Bu eserlerin tümü Çanakkale Belediyesince muhafaza edilmektedir.

2009 yılında "Singapore Art Show, Wessex Estatae Art Colony" kapsamında davetli olarak katılınan Joyce Loo aölyesi demostrasyonunda, Troia atından esinlenerek antropomorfik kaplar üretildi (Chan, s.1).

2010 yılında antik Troia kentini yağmalayan Akha ordusunun kullandığı "Trireme" adlı gemilerin, Türkiye'deki yorumlanarak tasarlanmış ilk heykeli şekillendirildi. Bu heykel ilk kez 2014 Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesinde "World Universities Congress" kapsamındaki “Protecting Cultural Heritage” başlıklı sergide (Katalog 1: 15), daha sonra 2014 yılındaki “Hellespont” adlı kişisel sergide teşhir edildi (Katalog 2: 14,15) ve versiyonları üretmeye devam edildi (Katalog 10, s.14, 15, 16, 30). 8. Ulusal UAUSS Tuz ve Anagama Fırın çalıştayına, şekillendirilen Trireme adlı heykelle katılım sağlandı. Malatya Battalgazi belediyesinin düzenlediği “Kervansaray Buluşması” adlı çalıştaya Troia atından esinlenerek üretilen heykeller ile katılım sağlandı. M.Berrin Kayman'ın Yüksek Lisans tez danışmanı olarak, Troia'da adı geçen Polyxena hakkında Master tezi tamamlandı (Kayman). Tez sonunda konuyla bağlantılı eserler heykel sergisi olarak teşhir edildi. Jacksonville A.B.D de düzenlenen 2. Uluslararası Türk Festivalinde Troia atından esinlenerek heykeller üretildi ve sergiledi. (Url-1)

2013 yılında Çanakkale Muavenet-i Milliye galerisinde gerçekleşen "Antikite" adlı kişisel sergide Troia temalı ilk mimari heykeller sergilendi. Uşak Belediyesi'nin düzenlediği "Sanat Aşkı" karma sergisine katılarak Troia temalı heykeller sergiledi (Katalog 3, s.43). İzmir Kedi Art Galeride gerçekleşen "Antikite II" adlı kişisel sergime Troia temalı heykel ve panolar sergilendi. Bu sergi için ilk kez bir Troia atı heykeli şekillendirildi (Karagül, s.86). 5. Uluslararası Egeart Sanat günlerine davetli sanatçı olarak, Troia'nın Roma dönemine ait yorumlanan “Limes” adlı heykel ile katılım sağlandı (Katalog 4, s.87). Aynı yıl düzenlenen "Cluj International Ceramics Bienalle" CICB 2013 sanatçısı olarak, Troia'nın Roma dönemi konut mimarisinden esinlenerek ürettilen "Villa" adlı heykelle bianele katılım sağlandı (Katalog 5, s.62).

2014 yılına ARTE İstanbul sanat galerisinde "Hellespont" adlı kişisel sergide Troia temalı heykeller sergilendi (Katalog 2). Bu sergi için, Troia'nın katmanlarından esinlenerek 203 cm. yüksekliğinde kâğıt katkılı porselenden "Tabakalaşma" adlı heykel şekillendirilmiştir.

2015 yılında Hür Teşebbüs Sanat Grubunun ilk sergisi olarak İstanbul Antik Otel Sarnıç Galeride, Troia temalı panolar sergilendi. İzmir Kedi Art Galeride "An" adlı Hür Teşebbüs Sanat Grubu sergisinde Troia temalı heykeller sergilendi (Katalog 6). "IX. Uluslararası Katılımlı Seramik Kongresi" Sergisine Troia temalı şekillendirilen heykel ile katılım sağlandı. "5. Uluslararası Gölcük Seramik Sempozyumu" sergisine, Troia'nın rampalı yolu ve kutsal sunak alanından esinlenerek üretilen, "Mabet" adlı çalışma ile katılım sağlandı (Katalog 7 s.40). "Mehmet Nuri Göçen Uluslararası 2. Seramik Çalıştayına" katılarak

Troia'nın yağmalanmasında Akha ordusunun kullandığı triremelerden esinlenerek üretilen ve sergilenen gemi heykeli ile katılım sağlandı. Aynı yıl " Piran'da düzenlenen 16.th International Extempore" etkinliği sergisine Troia mimarisinden esinlenerek üretilen "Kule" adlı çalışma ile sağlandı. 2015 yılından beri, yüksek lisans tez danışmanlığı yürütülen Nevin Efe'nin "Troia Kültürünün Takı Tasarımında Porselen Malzeme ile Yorumları" adlı çalışması devam etmektedir.

2016 yılında Polonya'nın Kalisz şehrinde Adama Mitzkevic Üniversitesince düzenlenen "Creativity in Art and Art Education" Sempozyumunda sunulan "Antrophomorphic and Zoomorphic Design Problems on Traditional Çanakkale Ceramics" başlıklı bildiri monograf olarak yayınlandı (Karagül, 2016). Bu bildiride Troia atı ve geleneksel Çanakkale seramikleri arasındaki bağ üzerinde duruldu. Uluslar arası Letonya Seramik Bienaline, Troia'nın odeon mimarisi ve seramik tripodlarından esinlenip özgün bir sentez oluşturarak üretilen "Odeon Kule" adlı heykelle bianel sanatçısı olarak katılım sağlandı (Katalog 8, s.48). Çanakkale Korfman Kütüphanesinde "Monokrom" adlı Hür Teşebbüs Sanat Grubu sergisinde Troia temalı heykeller sergiledim. (Katalog 9, s.29-33). Yunanistan'ın Midilli adasında 20. si düzenlenen uluslararası "Panlesvian Ceramic Exhibition" da Troia savaşı sonrasını anlatan Odesya mitosunda yer alan "Kiklop ve Hephaistos" heykelleri sergilendi.

2016 ve 2017 yıllarında İstanbul'da düzenlenen "Toprağa Ses Ver" sergilerine, Troia temalı şekillendirilen heykellerle katılım sağlandı. 2017 yılında Çanakkale'de Rating Academy tarafından düzenlenen Bilim, Kültür ve Sanatta Güzeli Arayış Kongresinde "Seramik Tasarımında Güzeli Arayış Sürecinde Yerel Değerlerin Esin Kaynağı Olarak Kullanımı" adlı bildiri sunuldu. Bu bildiride Troia mimarisinden esinlenerek üretilmiş olan mimari heykellerin tasarım ve üretim süreci detaylarıyla açıklanmıştır (Karagül 2017a, s.141-146). Bulgaristan'da düzenlenen Uluslararası Varna Sanat ve Tasarım Sempozyumunda Berrin Kayman'la birlikte, "Seramik Heykel Tasarımında Mimari" başlıklı bildiride, Troia mimarisinin, heykel tasarımında ne şekilde değer alabileceğini bildiri olarak örneklerle sunuldu. Aynı yıl ARTE İstanbul tarafından düzenlenen Artis in Residence kapsamında, ilk kez Troia ile ilgili bronz çalışmalara başlandı. Antik Troia kentine ait yorumlanan sembolik 3 farklı bronz kent anahtarı ve antik örneklerden esinlenerek üretilen kendi tasarımım olan Troia hançeri bronz malzeme ile şekillendirildi. "Gemi Biçimli Seramiklerin Geçmişi ve Bugünü" başlıklı yayınlanan makalede, tarih öncesinden günümüze gelişen teknolojiye paralel olarak şekillendirilmiş olan seramik gemiler açıklanmaya ve sanatla bağ kurulmaya çalışılmış, bunlar arasında yer alan triremelere de değinilmiştir (Karagül, 2017b, s.41-54).

2018 yılında 08-25 Şubat tarihleri arasında İstanbul'da D'art Galeri'de "Troia" adlı kişisel heykel sergisi 21 parçalık eserle gerçekleştirildi. ABD'nden yayın yapan Radio Anatolia'nın "Nalanca" Sanat programının konuğu olarak, Troia Sergisi ve sergilenen heykellere dair radyo programına katılım sağlandı. Troia'nın önemi ve sanatta esin kaynağı olarak kullanımına dair bir röportaj gerçekleştirildi.

Halen Berrin Kayman ile birlikte Quercus Troiana ve diğer Çanakkale meşelerinin kupula küllerinin seramik sırlarında kullanımı ile ilgili Ar-Ge çalışmaları sürdürülmektedir.

3. TROIA HEYKEL SERGİSİ

Aşağıdaki satırlarda, sergiye dair tematik metni hazırlayan Berrin Kayman'ın kaleminden, serginin anlamlı bir özeti yer almaktadır. Bu metinde epik olarak anlatılanların tümüne ait detaylar, sergi bütününde plastik olarak betimlenmeye çalışılmıştır.

"Troas'ın Troia'sı", kurban oldu Afrodit'in güzelliğinin uğruna... Hem özde, hem sözde bir güzelliğin ardından, kuşandı tunçtan silahlarını saçları uzun Akhalılar. Aşkın öfkesiyle,

düştüler kıvrık gemileriyle deniz aşırı yollara. Nice asil kanla suladılar bereketli toprakları. Adaklar adandı; toprakları, denizleri, kanla şarap rengi yaptılar. Şölenlerle depasları doldurup sundular, yüce tanrılarına. Yakarken, yandılar, küllerinden Troia atı olup, yeniden doğdular! Hiç bir güce teslim olmayıp doğaya sığınarak, göğe yükselen Troialı canlar, yerin dokuz kat altından gururla varlığını haykırır dünyaya... Hikâye bu ya işte; yüzyıllardır dilden dile, sert rüzgârlarla gelenlerin, bereketli toprakları, kanlı topraklara dönüştürürken yaşadıkları yaşattıkları... Ne uğruna? Aşk! Vatan! Hayat! (Katalog 10, s.2)

Bu sergi "Troia 2018 Yılı" ile ilgili değildir. Sergi tarihinin 2018 yılına denk gelmesi tamamen tesadüf eseridir. Sekiz yıl önce Troia temalı ilk heykeller şekillendirmeye başlandığında haliyle "2018 Troia Yılı" fikri yoktu. Troia adıyla bir sergi açma fikri 2016 yılında Çanakkale Belediyesi'ne tarafımızca verilen ve Seramik Müzesinde açılması planlanan sergi dilekçesi ile resmiyet kazanarak kayıt altına alınmıştır, maalesef talep kabul görmemiştir. Ayrıca henüz Troia müzesi inşası devam ederken, müzenin tamamlanması sonrasında açılış töreninde gerçekleştirilmesi arzu edilen Troia Sergisi açma yönünde, Çanakkale Arkeoloji Müzesine sunulan talep dilekçesi ile pekişmiştir. Ne var ki, nihayetinde bu sergi Vilayetten verilen olumsuz yanıt nedeniyle Çanakkale'de gerçekleşme imkânı bulamamıştır.

Yıllar boyunca dağarcıkta biriken veriler, Troia ören yerine defaten yapılan gezi ve gözlemler, akademik olarak yazılmış, makale, tez ve kitapların incelenmesiyle oluşan birikim, yaratıcı güçle birleşerek, somutlaşabiliyor. Bu durum kişisel olarak Troia kapsamıyla sınırlı kalamaz elbette. Sanat üreticilerinin uzun yıllar bir konu üzerinde çalışmaları, benzer diğer alanlarda da olduğu gibi, bir noktaya varınca kaçınılmaz olarak bir dışa vurum gerçekleştirebilmekte.

Troia serginin öncüsü olarak adlandırabilecek "Hellespont" adlı sergi Arte İstanbul galerisinde 2014 yılında gerçekleştirilmişti. Troia temalı heykellere dair ilk örneklerin bir kısmı da bu sergide porselen ve gre malzeme ile şekillendirilerek teşhir edilmişti. Sergide teşhir edilen heykellerin bir kısmının üretilmesinin sekiz yıl önce başlamış olduğu gerçeğinden hareketle, sergideki heykellerin bir kısmının pişirimleri de son ana kadar devam etmiş, katalog basılırken de bu süreç devam ettiğinden, çalışmaların bir kısmı maalesef yalnızca sergide yer alabilmiştir.

Şekil 1: F. Karagül, Depas, 2018, pekişmiş çini ve porselen, 21 cm., 1250 ^{o}C

Şekil 2: F. Karagül, Troia kap, pekişmiş çini ve porselen, 12x24 cm., 1250 oC.

Troia'ya dair mimari yapılar, tabakalaşma ve yıkıntılar, objelerle ilgili seramik ve bronz malzeme ile ilgili üretimler bu sergide teşhir edilmiştir. Sergi için ayrıca birer adet depas ve altın sos kabı yorumu teşhir edilmiştir. Altın sos kabı gemi biçiminde düşünülerek özel bir kap olarak yorumlanmıştır. Depas ise, Troia'da bulunan yerel bir depasın oranlarına sadık kalınarak, kişisel inşacı bir üslupta şekillendirilmiştir.

Bu sergi özünde kişisel bir dışa vurumdur. Arkeoloji ve mitolojiden beslenen, kültürel mirasa önem ve değer veren bir sanat üreticisinin ifade aracıdır. Aynı zamanda "Batı" özentisi olmadan, yerel değerleri kullanarak yerelden ulusala ve uluslararasına ulaşabilme sürecinin pratik bir uygulamasıdır. Sergide kavram yoktur, form vardır, hacim vardır, malzeme vardır. Terminolojik kavram kargaşası da yoktur. Kavramsal sanat, yerleştirme, minimalizm… gibi terimlere yer verdirecek, yorum yaptıracak bir durum da yoktur.

Bu sergi ayrıca "yerel değerler kullanılarak tasarım ve heykel nasıl yapılır" dersinin uygulamalı kısmıdır. Sergide yer alan heykellerde, mimarlar için değil ama sanat üreticileri için strüktür ve konstrüktüvizm dersi de vardır. Güzele ulaşma sürecinde tasarımda asimetrik denge oluşumu, dengesizlik içindeki dengenin nasıl çözümlenebileceği gibi konular da çamur malzeme ile uygulanmıştır. Çağlar boyunca güzele ulaşabilmek için simetrik denge kullanılmış ve halen kullanılmakta olsa da, kolaya kaçmak yerine, bu yöntem, sergideki çalışmalarda tamamen reddedilmiştir. Her zaman asimetrik dengeden yana bir tutum izlenmiş, mümkünse dengesizlik içindeki dengeye ulaşılmaya çalışılmıştır. Böylece motonluktan uzaklaşılır.

Sergideki eserlerde iki boyutluluk ya da iki boyuta sıkışmak zorunda kalmış heykeller yoktur. Önü, arkası, sağı, solu ve hatta altı ve üstü olan; kimi zaman 6 ayrı noktadan 6 farklı ifadesi olan heykeller vardır. Çoğunlukla kimse merak edip bakmaz ama ya bakarlarsa diyerek heykellerin alt ve üst görünüşleri de tasarlanarak şekillendirilmeye çalışılmıştır. Evet, bu sergideki heykellerin bazılarında alt görünüş de önemsenerek şekillendirilmiştir. Çünkü, günün birinde bu heykellerin büyük boyutlu, mimari yapılar olarak inşa edilebileceği ütopik de olsa varsayılarak, bu detay kurgulanmıştır.

Bu sergideki heykeller ne poşete ne de keçeye sarılmış, formu gölgeleyecek renkler ve tekniklerle de dekore edilmemiştir. Olabildiğince yalın tonda beyaza yakın bir renk kullanılarak malzemenin doğallığı ön plana çıkarılmaya çalışılmıştır. Malzeme ise ağırlıklı olarak seramik ve ardından bronzdur. Olmayan biçimleri zengin göstermek adına, raku ve sagar gibi tekniklerin ardına sığınmadan, tekrar eden anlamsız kalabalık betimlemelerin ardına ise hiç saklanmadan, tasarımda kullanılan zıtlık, denge, doku, tekrar, ritim gibi basit kelimelerle ifade edilebilecek, yaratıcılık ve hayal gücü vardır.

Şekil 3. F. Karagül, Yıkıntı, 2018, Pekişmiş çini ve porselen, 24 cm., 1250 ºC., Sait Özdil Koleksiyonu.

Ayrıca bu sergi için özel olarak tasarlanan bir Troia atı önerisi vardır, var olan fiziksel iki örneğe ek olarak. Günümüzde bir örnek Troia ören yerinde, Hollywood imalatı olan diğeri ise Çanakkale kordonda yer almaktadır ve her ikisi de bu sergideki at gibi birer hayal ürünüdür. Bu at heykelinde, İlyada efsanesinde değinilen, Akha ordusunun sahilde yanan gemilerinin kerestelerinde yararlanılarak atın üretildiği fikrini desteklercesine, görsel bir etki sağlanmasına çalışılmıştır.

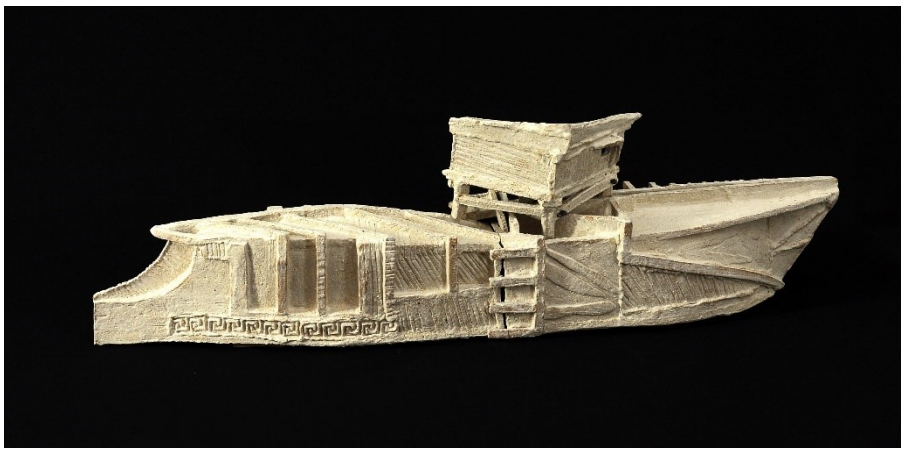
Şekil 4. F. Karagül, Troia atı, 2018, Pekişmiş çini ve porselen, 24 cm., 1250 ºC., Cengiz Akıncı koleksiyonu

4. SONUÇ

Bu sergide İlyada vardır, değişik bir anlatımla. Troia'nın birbirine karışmış katmanları, mimarisi, megaronu, tapınağı, atı ve yıkımı, kent anahtarı, Hektor'un hançeri, Priamos'un depası ve Akhilleus'un kurbanları. İstilacı ve direnişçi gemileri vardır, ışığıyla, gölgesiyle, malzemesiyle, hacmi ve dokusuyla; dürüstçe ve meydan okurcasına.... Agamemnon yağmacı krallardan biri iken efsanede, Çanakkale savaşları sırasında başka bir istilacı olarak gemi şeklinde gelmiştir Hellospont kıyılarına. Buradan hareketle sanayi devrimi sonrası detayların yansıtılmaya çalışıldığı bir başka gemi biçiminde çıkar sergide izleyicilerin karşısına.

Şekil 5: F. Karagül, Trireme (Agamemnon),2018, Pekişmiş çini ve porselen, 66 cm.,1250 ºC.,

Bu sergiden ayrılırken, İlyada'ya dair ne uzun saçlı Akhalar kalır akılda, ne de ölmüş kahramanlar adına yakılan ağıtlar, ama görebilen her gözün İlyada'ya dair bir görüntü oluşur belleğinde. Bu sergiden önce "Hellespont" vardı "Troas"a dair, sonrasında ise "Apollon Smintheus".

KAYNAKÇA

CHAN R. (11 Eylül 2009) "Art Collony Opens To The Public", My Paper, Life Style, s.1

KARAGÜL, F. (1997) "Neolitik Dönemden Hitit İmparatorluk Çağı Sonuna Kadar Figüratif Seramiğin Gelişimi ve Çağdaş Yorumları" M.S.Ü Sosyal Bilimler Enstitüsü, Y.Lisans tezi

KARAGÜL, F. (2002) "Seramik Yüzey Kaplamalarında Modüler Çözümler ve Mimaride Uygulama Alanları" M.S.Ü Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanatta Yeterlik tezi

KARAGÜL, F. (2016) "Antrophomorphic and Zoomorphic Design Problems on Traditional Çanakkale Ceramics", Creativity in Art and Art Education Symposium, Adama Mitzkevic Üniversitesi, Polonya, s. 79-88

KARAGÜL, F. (2017a) "Seramik Tasarımında Güzeli Arayış Sürecinde Yerel Değerlerin Esin Kaynağı Olarak Kullanımı" Bilim, Kültür ve Sanatta Güzeli Arayış Kongresi, s.141-146

KARAGÜL, F. (2017b) "Gemi Biçimli Seramiklerin Geçmişi ve Bugünü" Journal Of Awarness, 2017/2, s.41-54

KAYMAN M.,B. (2010) "Çanakkale Arkeoloji Müzesinde Yer Alan Polyksena Lahdindeki Sahnelerin İncelenmesi ve Seramik Malzeme İle Yorumlanması" Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Y.Lisans tezi

Katalog 1. "Protecting Cultural Heritage" (2010), World Universities Congres, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, s.15

Katalog 2. "Hellespont" (2014) Fatih Karagül kişisel sergi, Paragraf Basım, İstanbul s.14,15

Katalog 3. "Sanat Aşkı" (2013) Uşak Belediyesi, s.43

Katalog 4. "5. Ege Art" (2013) Ege Üniversitesi, İzmir s.87

Katalog 5. Georgescu M., Hirdo V. (Ed) (2013), “Cluj International Ceramics Bienalle”, Romanya

Katalog 6. “An” (2015) Kedi Sanat Galerisi, Hür Teşebbüs Grup sergisi, İzmir

Katalog 7. “5.Uluslararası Gölcük Seramik Sempozyumu" (2015) sergisi, Kocaeli, s.40

Katalog 8. “Latvia International Ceramic Bienalle” s.48

Katalog 9. “Momokrom” (2016) Hür Teşebbüs Sanat Grubu Sergisi, Çanakkale s.29-33

Katalog 10. “Troia” (2018) Fatih Karagül kişisel sergi, D’art Galeri, İstanbul, s.2

Aynalı Pazar, “Çocuklarla Sanat Günleri” 21 Mayıs 2006 Pazar, Yıl 4, sayı 158, s.17

Url-1.www.canakkaletravel.com/haber-abd8217de-canakkale-seramiklerini-tanitti.html (28.04.2010)

JOHN BERGER VE UMUT

Derya AYDOĞDU

Milli Eğitim Bakanlığı
Görsel Sanatlar Dersi Öğretmeni
E-mail: deryaaydogdu.ltsm@gmail.com

ÖZET

Hayatı boyunca sanatta, siyasette, toplumda görünür olanın ardını, kendine has estetik algısı ve duyarlılığı ile sorgulayan John Berger, çağdaş sanat dünyasının önemli bir sanatçısı ve düşünce insanıdır.

John Berger, 5 Kasım 1926 ve 2 Ocak 2017 yılları arasında yaşamıştır. Ressam, senarist, şair, yazar, sanat eleştirmenliği gibi çok yönlü bir kişiliğe sahiptir. Sanat ile olan bağını, ressam ve eğitmen olarak kuran Berger, Marksist öğretinin etkisiyle oluşan estetik görüşü ile kitaplar yazmaya başlamıştır. 1972 yılında G. adlı romanı ile Booker ödülünü kazanan sanatçı, aynı yıl BBC kanalında yayınlanan Görme Biçimleri adlı belgeseli ile plastik sanatlar alanında büyük etkiler yaratmıştır.

Bu araştırmada John Berger'ın, belli başlı eserleri üzerinden sıklıkla işaret ettiği direniş ve umut kavramları, sanatçının estetik görüşü ve bu görüşün düşünsel temelleri ile birlikte irdelenmiştir. Çalışma "nitel araştırma" yöntemi ile gerçekleştirilmiş ve toplanan veriler "betimsel analiz" yöntemiyle çözümlenerek sonuca ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *John Berger, umut, direniş, sanat*

JOHN BERGER AND HOPE

ABSTRACT

Throughout his life, questioning the posterior of the visible in art, politics and society with his own sense of aesthetics and sensitivity, John Berger was a man of thought and a significant artist of comtemporary art.

John Berger lived from the 5th of November, 1926 to the 2nd of January, 2017. He had a highly sophisticated personality such as being a painter, a scriptwriter, a poet, an author and an art critic. Establishing his bond with art as a painter and an educator, he began writing his books with the sense of aesthetics that consists of the influence of Marxist doctrine. Winning the Booker Prize with his novel called G. in 1972, he created an enormous effect in the fields of plastic arts with his documentary, Ways of Seeing, which was broadcasted on the BBC channel in the same year.

In this research, the concepts of opposition and hope which he often pointed through his certain works are examined along with Berger's sense of aesthetics and with the intellectual basis of this sense. This study has been carried out with the method of "qualitative research" and the compiled data has been analysed with the method of "descriptive analysis".

Keywords: *John Berger, hope, opposition, art*

1. GİRİŞ

John Berger, 2017 yılının Ocak ayında vefat eden, son 60 yılın en önemli düşün insanlarından biridir. Yaşamının bir döneminden sonra ressamlıktan yazarlığa geçiş yapan sanatçı, kendisinin sanat eleştirmeni olarak anılmasındansa bir hikaye anlatıcısı olarak anılmayı arzu ettiğini söylemiştir. Düşüncelerinin en temel harcı kabul edilebilecek olan 'umut' ve 'direniş' kavramları, Berger'ın yazılarının odak noktası, vermek istediği nihayi mesaj konumundadır. Eleştirel yaklaşımı ise 'görünür' olan üzerinedir. Bu görünür olan; salt insan gözünün görme eyleminde ulaşabildiği ya da ulaşamadığı fizyolojik görme becerilerinden tutun da -görmeye dayalı sanat disiplinleri açısından önemlidir-, sanatsal, toplumsal ve siyasal olaylara dair insan bilincinin vardığı yargıların gerçeği ne oranda yansıttığını sorgulamaya değin geniş bir alanı kapsayan bir metafora dönüşmüştür. Berger, egemen olanın, yönetim aygıtları aracılığı ile kitlelere sunduğu görünürün, planlı ve aldatıcı olduğunu; ancak onu sorgulayan bireylerin, kendileri için yeni görme biçimleri edinerek esas gerçekliğe ulaşabilecekleri ve bunun mümkünlüğünün umuda ve direnişe bağlı olduğuna dair hikayelerin anlatıcısı olarak, yaşamının son anlarına dek çok farklı disiplinlerden üretimlerde bulunmuştur.

Bu çalışmada, John Berger'ın eleştirel yaklaşımı ve estetik görüşü, hayatından örnekler ile birlikte, sıklıkla işaret ettiği umut ve direniş kavramları temel alınarak irdelenmiştir.

2. JOHN BERGER'IN HAYATI

1926 yılında Londra'da orta sınıf bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelen John Berger, dünya gerçeğinin ekonomik eşitsizliğini henüz beş yaşındayken idrak ettiğini, annesi ile olan bir anısıyla ifade etmektedir. Annesinin kendisini gelecekte okutabilmek için şekerlemeler yapıp sattığını ve bir müşterinin parasının yetmemesi üzerine ne annesini ne de parası olmadığı için şekerlemelerden satın almayan adamı yargıladığını söyleyen John Berger, espirili bir şekilde "sadece Karl Marx ile tanışmayı bekliyordum" demiştir. (Karakuş, bilinmeyen tarih) 16 yaşındayken çocukluğunun büyük çoğunluğunu geçirdiği yatılı okuldan kaçmış ve kendini bir 'yetim' olarak tanımlayarak arkadaşları ile birlikte bağımsız bir hayat sürmenin deneyimini edinmiştir. Buradaki 'yetim' kavramı kelimenin gerçek karşılığından çok, toplumsal ve ekonomik koşulların yarattığı sınırlılıklara takılmış, egemen doğruları ve kurumları reddetmiş, ötekileşmiş olmayı ifade etmektedir.

"Bir yetimler ittifakı öneririm. Birbirimize göz kırparız. Hiyerarşiyi reddederiz. Her türlü hiyerarşiyi. Dünyanın pisliğini olduğu gibi kabullenir, buna rağmen nasıl hayatta kaldığımıza dair hikayeleri paylaşırız. Münasebetsiziz biz, kopuğuz. Evrendeki yıldızların yarısından fazlası hiçbir takımyıldıza ait olmayan yetim yıldızlardır. Takımyıldızların hepsinden daha fazla ışık verirler." (Berger, 2017e: 27)

1944 yılında İngiliz ordusuna alınan Berger, subay olamayı reddettiği için Kuzey İzlanda'ya sürülmüş, burada işçi sınıfından insanlarla bağlar kurmuş ve yazmaya dönük ilk adımlarını atmıştır.

"Bu işçi sınıfından çağdaşlarımla ilk kez gerçekten tanışmamdı. Onlar için ailelerine, sevgililerine mektuplar yazardım. Bu ilk kez toplum için yazmaya başladığım dönem olarak görülebilir. Gerçi çok kötü bir yıldı ama şimdi geriye dönüp baktığım zaman beni şekillendiren çok önemli bir deneyim olarak görüyorum." (Çelikbudak, Ocak 2017: 22)

Askerlik sürecinden sonra, burs kazanarak Chelsea Sanat Akademisi'nde başladığı resim eğitimini tamamlayarak kendisini gerçekleştirebileceği bir alan edinen Berger, kariyerine ressam ve resim eğitmeni olarak başlamıştır. 22 yaşındayken sanat eleştirisi yazıları yazmaya başlamış, Marksist öğreti estetik görüşünün temellerini oluşturmuş ve pek

çok yazısı haftalık sol görüşlü bir dergi olan New Statesmaned Nation'da yayımlanmıştır. Sanat eleştirmenliğinin yanında Kapitalizmin sanat ve toplum üzerindeki etkilerine dönük eleştirilerini içeren eserler de ortaya koymuştur. Düzenli sergi eleştirileri yazmayı bir süre sonra bırakan Berger, hayatının geri kalanında farklı disiplinlerden pek çok eser vermiştir. 1958 yılında ilk romanı olan *Zamanımızın Bir Ressamı* ve 1960 yılında *Sürekli Kızıl* adlı kitabı ile sahip olduğu estetik görüşün ilk etkili örneklerini ortaya koymuş ve dönemin politik atmosferinin de etkisiyle edebiyat dünyasında dikkatleri üzerine çekmiştir.

1960'lı yılların başlarında İsviçreli sinema yönetmeni Alain Tanner'in çağrısı ile Cenevre'ye giderek birlikte bir dizi proje gerçekleştirmişlerdir. *La Salamandre* (Semender, 1971), *Middle of the World*(Dünya'nın Ortası, 1974) ve *Jonah Who Will Be 25 in the Year* (2000 Yılında 25 Yaşına Girecek Olan Yunus, 1976) adlı üçlemenin senaryoları ve çekimlerini birlikte yapmışlardır. Giderek politikleşmeleri ve alışılmışın dışına çıkmaya çalışmaları ile ortaklaşan ikili, filmlerinde; radikal mücadelenin yenilgilerine ve uzak gelecekteki umut ışığına melankolik bir bakış sunmuşlardır. (Hubert, 25 Temmuz 2017) John Berger ve Alain Tanner'in birlikte senaryolarını yazdığı *2000 Yılında 25 Yaşına Girecek Olan Yunus* adlı filmlerinin senaryosu Amerikan Ulusal Film Eleştirmenleri Birliği'nin En İyi Senaryo ödülünü kazanmıştır.

1972 yılında *G.* adlı romanı ile edebiyat dünyasında büyük ses getiren John Berger'a, Booker ödülü verilmiş, ödül töreninde beş bin sterlinlik para ödülünün yarısını Karayiplerde bulunan *Kara Panter* adlı devrimci bir harekete bağışlayacağını, diğer yarısı ile de Avrupa'daki göçmen işçilerle ilgili kitabının hazırlanması için kullanacağını belirtmiştir. (Evrensel Kültür, 03 Ocak 2017) Berger, aldığı para ödülünün yarısını bağışlamasını şöyle açıklamaktadır:

"Booker McConnell şirketi hümanist pozu yapıyordu, ama zenginliğinin kaynağı Karayipler'deki acımasız sömürüydü. Bunu öğrenince, bu paranın kaynağına bir karşılık vermek gerektiğini düşündüm. Kara Panterler'le temas kurdum ve ödül parasının yarısını onlara vermeyi teklif ettim. Kabul ettiler, ben de verdim. Bu küçük jest siyah Afrikalıların verdiği uzun, uzun, uzun mücadeledeki milyonlarca katkının küçücük bir parçasıydı" (Berger, Göktürk, 2017b: 53)

Roman'da cinsel deneyimler ve toplumsal olaylar paralel bir şekilde işlenerek, bireysel keşif ve toplumsal farkındalık üzerinde durulmuştur.

1972 yılında, BBC kanalında kendisinin hazırlayıp sunduğu *Ways of Seeing* (Görme Biçimleri) adlı belgesel programı, görme edimini temel alan ve bu edime çarpan her şeye; kadının toplumsal ve pazarlanabilir bir görsel meta oluşundan, egemen sanat üslubunun onu kullanış biçimine, plastik sanatların temel yaratım probleminden, özgün sanat yapıtı ve onun biricikliğine dair süregelen ezberleri bozan bir çalışma olmuştur. *Ways of Seeing* adlı bu programın, aynı yıl Penguin Books tarafından kitaplaştırılması, John Berger'ın küresel ölçekte popülaritesinin ve sanata dönük alternatif, eleştirel bakışın artmasını sağlamıştır. Bugün sanat akademilerinde başucu kitapları arasında olan, eleştirinin içeriği ve hedefi bakımından güncelliğini korumaya devam eden çok önemli bir kitaptır.

"Abartısız olarak, Rönesans'tan bu yana tüm Batı sanat geleneği üzerine ciddi bir Marksist argüman geliştirmişti. Kitap da aynı şeyi yapmıştı ve ikisi beraber sanatın normal anlaşılma ve sunuş biçimine karşı bir meydan okumayı temsil ediyordu. Argümanı aynı zamanda kadınların aktif özneler olarak değil de seyredilecek ve sahip olunacak nesneler olarak tasvir edilmesinin de bir eleştirisini içeriyordu. O zamanlar bu, özellikle devrimciydi." (Molyneux, 5 Ocak 2017)

John Berger'ın gözü sadece Avrupa toplumuna ve sanatına dönük değildir. Kültür üzerinde, küresel ölçekte büyük etkilere sahip olmasının sebebi; bir dünya insanı olarak; Filistin direnişçilerinden Zapatistalara, Türkiye coğrafyasından Amerika'ya, hayvan haklarından Ortadoğu'daki petrol savaşlarına değin aynı duyarlılık ve itiraz iradesini uzlaşmaz bir anti kapitalist ruhla dillendirmesinden kaynaklanmaktadır.

1974 yılında Türkiye ziyaretinde Sait Faik Abasıyanık'ın kitapları ve Ruhi Su'nun müziği ile tanışmıştır. İstanbul Beşiktaş'taki Resim Heykel Müzesini gezen Berger, Şeker Ahmet Paşa'nın *Orman* adlı tablonu incelemiş ve Şeker Ahmet Paşa'yı uluslararası resim ustaları arasında değerlendirdiği yazısını, Eylül 1979 yılında Sanat Çevresi'nde *Şeker Ahmet Paşa'nın Bir Resmi Üzerine* başlığı ile yayımlamıştır. (Berger, 3 Ocak 2017) 1975 yılında fotoğrafçı Jean Mohr ile birlikte hazırladığı *Yedinci Adam* adlı kitabı ile Avrupa'daki göçmen işçilerinin dramını ele almıştır.

2013 yılında yönetmen Andrea Luka Zimmerman ile birlikte *Taşkafa: Bir Sokak Hikayesi* adlı belgesel filmde, Berger'ın metinleri ve anlatımı yoluyla sokak köpeklerinin tarih boyunca süregelen hikayesi; kamu ve iktidar arasındaki ilişki, alan, kimlik ve aidiyet duygusu bağlamında işlenmiştir. (Pera Müzesi, 2017)

Son 60 yılın en önemli fikir insanlarından olan Berger, hayatı boyunca sanatın birey ve toplum psikolojisi üzerinde ne kadar etkili olduğunu, finansal kapitalizmin tüm canlılar ve doğa üzerindeki yıkıcı etkisini vurgulamaktan geri adım atmamıştır. Olumsuza işaret etmekle yetinmeyen, onu dillendiren ve sahici görmeye, umuda dair hikayeler atlatmaya devam eden inatçı, direngen bir insandır. İyi bir dinleyici olduğundan kaynaklı iyi bir hikaye anlatıcısı olduğunu belirten Berger'ın ölümüne dair söylenebilecek en isabetli söz oğlu Yves'e aittir: *"Gözlerini son defa doğru kelimeyi bulmak istermiş gibi kapadı ve huzur içinde öldü"*. (Fıstık, F., Kaya, E., 14 Ocak 2017)

1973 yılında Fransız Alp'lerinde bulunan Quincy adlı bir köye taşınan Berger, ömrünün geri kalanını burada geçirmiştir. Hayatı boyunca farklı disiplinlerden sayısız eserlere imza atan düşünür, 2 Ocak 2017'de tarihinde vefat etmiştir. Dünya'da tanımlanmış hiçbir sınırı kabul etmediği gibi kendisine de tek bir yol sunmamıştır. Görebildiği her şeye aynı fikirsel tutarlılık ve çok farklı sanat pratikleri ile dokunmaya çalışmıştır. Robert Minto, Berger'ın Marksist görüşleri ile birlikte sanat dünyasındaki yerini ifade edebilmek için, daha önce Berger'ın sanat tarihçisi Frederik Antal hakkında yazdıklarını John Berger için kullanır:

"Onun (Antal'ın) Marksizmi önemsenmeme eğilimindedir. Garip bir biçimde, olasılıkla bu ona olan saygıdan ötürüdür: Sanki 'buna rağmen çok parlaktır - hadi ona bir iyilik yapalım ve bunu unutalım' denir gibidir. Ne var ki, bunu yapmak Antal'ın olduğu her şeyi reddetmektir." (Tanju, 2 Nisan 2017)

Berger'ın, Antal için yazdıklarının, kendisi içinde geçerli olduğunu ölümünün ardından gazetelerde hakkında yapılan haberlerde kullanılan ifadelerden net biçimde anlaşılmaktadır: Guardian'dan Michael McNay için Berger: "çok iyi bir yazardı, ama keşke şu insaniyet takıntısı olmasaydı; kim bilir daha neler yazabilirdi" ve New York Times'tan Randy Kennedy ise "provakatif bir sanat eleştirmeniydi." (Tanju, 2 Nisan 2017)

John Berger'ın hayatı boyunca işaret ettiği, kapitalist sistemdeki medya ve gerçeklerin çarpıtılması arasındaki ilişkinin, ölümünden sonra kendisine dair de vuku bulduğu görülmektedir. Belki de John Berger'ın adından John Berger'a dair çarpıtılan ya da sansürlenen gerçekliğini daha görünür kılma çabasının kendisi, umudu büyüten bir direniş olarak yorumlanabilir.

3. BİR JOHN BERGER ELEŞTİRİSİ OLARAK 'GÖRÜNÜMLER'

Görünen neden aldatıcıdır? Sahte olan nedir, görünen mi yoksa bakma biçimimiz mi, yoksa ikiside mi? 'Gerçek aslında nedir?' gibi sorulara filozoflardan sosyologlara, davranış bilimcilerden John Berger gibi düşünürlere pek çok kesimde cevap aranmıştır.

"İnsan kendini "görülebilir" aracılığıyla yönlendirir… Gören ile görülen arasındaki ilişkinin ana malzemesidir göz. Gören insansa, zaman ve uzaklık nedeniyle gözün asla göremeyeceği şeylerin bilincindedir… Böylece "görülebilir", "görülemez" olanın gerçekliğine bağlar insanı ve bir iç-gözün gelişimine önayak olur. İç-göz, "görülmüş" olan uzamın saldırısına, yokluğuna kısmen direnebilmiş gibi her şeyi bir çelik kasa gibi toplayıp biriktirmeye, düzenlemeye çalışır." (Berger, 2016a: 56-57)

Gerçek olanı sansürleyen, dogmatikleşen düşüncelerin oluşum süreçleri, John Berger'ın eleştirilerinin temelini oluşturmaktadır. Bu noktada görünümleri şekillendiren ve bize sunan sisteme dönük bir değerlendirme ve kısaca bir çağ analizi yapmak gerekmektedir.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında, soğuk savaş politikaları ile birlikte küresel mücadele ve rekabet metodları, gelişen teknolojik imkanlar doğrultusunda kültürel, sanatsal ve toplumsal alanda yeniden yapılandırılmıştır. Bu noktada her şey kapitalizmin ihtiyaç duyduğu toplumsal dönüşümlere hizmet etmektedir. Kültür emperyalizmi ve asimilasyonu özellikle medya ve piyasa kanalları üzerinden gerek toplumsal olaylar gerekse de sanatsal olaylara dair bireylerin sahip olduğu-olacağı düşüncelerini temelden etkilemiş ve şekillendirmiştir.

"…endüstrinin ve bilimin istemeye devam ettiği yoğun çalışmaya bağlı yeni yaşam koşulları içindeki toplum insanı da büyük bir bıkkınlık ve bezginlik içine düşmüş ve ortaya atılan ruhsal araştırmalarla felsefi görüşlerin onu kurtaramadığına da inanmaya başlamıştı… insanoğlu ne pozitivist materyalizm'e, ne kendi iç dünyasının sonu bulunmayan karanlık alemine bağlanmayıp gününü gün etmeye, düşünmeden yaşamaya, kısacası felsefesizliğe kapıldı." (Turani, 2015: 103)

Bireyin sürüklendiği bu ahvalin yarattığı açık, kültür endüstrisini sanat, eğlence, piyasa gibi argümanlar ile doldurmuş, var edilen tüketim kültürü ise bir tüketim toplumunu yaratmıştır. Tüketim kültürünü *ekonomik faşizm* olarak adlandıran Berger, kapsamının insani değerlerden uzaklaşmak olduğunu ve bunun tüketici tarafından satın almayı kapsadığına işaret etmiştir. (Berger, Göktürk, 2017b: 30) Kapitalist sistemin getirdiği yoğun çalışma koşulları karşısında düşünmeye ve kendine zaman ayırmaya fırsat bulamayan birey, analitik düşünme, çıkarımda bulunma, objektif değerlendirme yapabilme gibi yetilerinden günbegün uzaklaşmış, haber alma ve fikir edinme kaynağı olarak sadece televizyon kanallarını kullanmak durumunda bırakılmıştır. Berger, medya kanalları üzerinden gelişen reklam endüstrisinin toplumda demokratik olmayan her şeyi ört bas edip, gözlerden silmeye ve bu eksikliklerin bedelini ödemeye de yardım ettiğini belirtmektedir. (Berger, 2006: 149)

"Kitle iletişim araçları ve gazeteciler, iktidar odaklarıyla ilişkileri bağlamında ideolojik yapıların inşasında bir araç olmuşlar, geçmişten günümüze ekonomik, siyasî ve askerî iktidar çevrelerinin sözcüsü olma işlevini yerine getirmişlerdir. Medyanın toplumsal olguları neden oldukları gibi aktarmadıkları sorusunun cevabı, haberin dilsel bir boyutunun olmasıdır ve dil pozitivist bilim anlayışının iddia ettiğinin aksine şeffaf değildir." (Şen, bilinmeyen tarih: 168)

Eğitim politikaları ise kitle psikolojisini yönetmek adına ana akım direktiflere itirazı olmayan, sorgulamayan, eleştirmeyen bir insan profili yaratma gayretindedir. Gözünün önünde olan bir suça karşı kayıtsız kalma, toplumsal yozlaşma, bireyselleşme ve kitle psikolojisi önyargılar ile birlikte gelişim göstermiştir. John Berger'a göre bilimin gelişimi ile birlikte, daha önce fiziksel olan görüntü şimdilerde uçucu görüntüler olarak, şimşek hızıyla

seyrimize sunulmaktadır. Bu da sistemsel sömürünün işine yarayan, bireyde hep daha fazlasının istendiği, uçuculaşan bir maskeler seyrine dönüşmektedir. İnsanoğlu iradi rolünü pasifize ettikçe deneyim edinmekten de uzaklaşmış ve kapitalizm kimsenin oynamadığı, herkesin seyrettiği bir oyun yaratmıştır. (Berger, 2017d: 16)

"Günbegün bütün dünyada, medya ağı gerçeklerin yerine yalanları koyuyor. En başta siyasi ya da ideolojik yalanlar yok (onlar sonra geliyor), insan hayatının ve doğal hayatın aslında neden oluştuğuna dair görsel, somut yalanlar var. Bütün yalanlar tek bir devasa sahtekarlıkta toplanıyor: hayatın kendisinin bir meta olduğu ve onu satın almaya gücü yetenlerin, tanımı gereği onu hakedenler olduğu varsayımı!" (Berger, 2017d: 140)

Berger, pasif anlamda görme eyleminin dahi satın alınan bir şeye dönüştüğünü; sanatın uzun yıllarca sadece zengin, seçkinci bir azınlığın seyrine sunulmuş olması üzerinden örneklendirmektedir. Halkın kendilerinden kopuk olagelen sanat eserlerine çok sonraları, canlandırma işler sayesinde ulaşabildiğini, ancak bunun da sanatın geçmişi ile bugünün halkı arasında bir uçurum yarattığını belirtmektedir. (Berger, 2006: 33) John Berger, kapitalizmin ihtiyaç duyduğu imaj ve yaratmak istediği gerçeklik algısı için fotoğrafı araç olarak kullanmasına ve resim sanatında; Soyut Sanatın Amerikan ana akım bir sanat üslubu olmasının ardındaki Amerikan sanat politikalarına dönük, eleştirel bir yaklaşım ile şunları söylemektedir:

"...kapitalizm, soyut sanatı benimsemeye başladı. Bu benimsemenin hiç de zor olmadığı görülüyor. Estetik gücün şemaları, ekonomik gücün amblemleri olmaya uygun düşüyordu." (Berger, 2016b: 18)

"Global bir yanlış bilgilendirme sistemi oluşturan fotoğraf imgeleriyle kuşatılmış durumdayız: Reklamcılık adıyla bilinen sistem, tüketiciye yönelik yalanlar yaymakta. Bu sistemde fotoğrafın rolü ifşa etmek. Yalan, fotoğraf makinesinin önünde inşa ediliyor... Fotoğraf makinesi, bir yalanı alıntılamakta kullanıldığı zaman bile yalan söylemez. Böylece yalanın daha doğru ***görünmesini*** *sağlamış olur."* (Berger, 2017c: 88-89)

John Berger, kapitalizm merkezli hedef aldığı sistem gerçeği ve bu gerçekliğe karşı takınılması gereken tutumu, Walter Benjamin'in yirminci yüzyılın ortalarında yaptığı şu tahlilini alıntılayarak açıklamaktadır:

"Bugün içinde bulunduğumuz olağanüstü tehlike hali bir istisnai durum değil, bir kuraldır. Bu kavrayışa uygun bir tarih mefhumu geliştirmeliyiz," (Berger, 2017a: 122)

Berger yazılarının tüm satır aralarından çıkartılacak olan ortak sonuç; etkili bir muhalefet biçimi geliştirmek adına atılacak ilk önemli adımın; realitenin kavranması ve kabul edilmesi olduğudur. Aksi bir şekilde ortaya konacak itiraz dilinin sığ, hedefini tutturamamış, sisteme hizmet eder pozisyonda, kitsch bir muhalefet biçiminden öteye gidemeyeceğine vurgu yapmaktadır.

"Her ciddi siyasi protesto mevcut olmayan adalete yapılan bir çağrı ve bu adaletin istikbalde gerçekleşeceğine dair bir umuttur...sınıflanmayı ve suskunluğa mahkûm edilmeyi reddetmektir." (Berger, 2013: 87)

İkinci önemli adımın ise, özellikle toplumsal olaylarla ilgili, çarpıtılan gerçeklerin esasını *kaydetmenin* ve *unutmamanın* olduğunu, bunu da umudu büyütecek en önemli direniş biçimi olarak gördüğünü söylemektedir. Berger, 2005 yılında İstanbul'da gerçekleştirilen 'Irak Dünya Mahkemesi'ne gönderdiği dayanışma mesajında şunları söylemiştir:

"Suçları unutmamalı, kayıtlarını muhafaza etmeliyiz. Suçluların ilk işi bunları yok etmektir zaten. Çünkü bu efendiler yalnızca masum katletmezler, hafızayı da maktul ederler. Yeni dünya tiranlığına karşı yükselen muhalefete ilham vermesi için bu kayıtların tutulması

şart. Bu aşırı silahlanmış tiranlar askeri ya da iktisadi her savaşı kazanabilirler. Ama kaybettikleri bir savaş var ki, ismine kendileri "İletişim Savaşı" diyorlar. Dünya kamuoyunun desteğini kazanamıyorlar. Gitgide daha çok insan "hayır!" diyor. Sonuçta bu, yenilgileri, tiranlıklarının sonu olacak. Ama bu son daha kaç trajedi, istila ve felaketten sonra gelecek? Daha ne kadar yoksullaştıracaklar bizi? İşte kayıt tutmanın, muhafaza etmenin, hatırlamanın aciliyeti bundandır. İşledikleri suçlar unutulmayacak, her kıtada ağızdan ağıza dolaşacak. Her geçen gün daha çok insan "hayır!" diyecek. Çünkü bugün korumaya niyetli olduğumuz ve sevdiğimiz her şeye "evet!" demenin tek önkoşulu bu." (Ertür, Çalışkan, 2004)

Berger, medya aracılığı ile kitlelerin yoğun enformasyon bombardımanına maruz kalmasını; tekrar tekrar ve aralıksız bir şekilde terörizm, demokrasi gibi kavramların anlamını yitirecek oranda hikayelerinden uzak, duyarsızlaştırıcı şoklar halinde kullanılmasını, kayıtsızlığı doğuran bilinçli bir stratejik dil olarak görmektedir. (Berger, 2017e: 98-101) Her şeyi sayılara döken, nadiren işin özü ve niteliğiyle ilgilenen bu dile karşın, her zaman görünür olanın ardını görmeye ve göstermeye devam etmektedir. Pablo Picasso'nun 1955'te yaptığı *Cezayirli Kadınlar* tablosunun 180 milyon dolara satıldığı haberi karşısında, o tablonun yapılış hikayesini hatırlatma gereği duyması gibi. *"Picasso'nun bu resmi yapmaya niyetlenmesinin nedeni, Cezayir haklının bir yıl önce Fransız sömürgecilere karşı başlattığı savaşta ve mücadelede onların yanında olduğunu göstermekti bir bakıma."* (Berger, 2017e: 97)

Sahici bir sanat yapmak için de, kitlelere sunulan toplumsal, politik aldatıcı görünümlerin ardındaki gerçeklere ulaşmak için de aynı ön koşuldan bahsetmektedir Berger:

"Öncelikle bir ufuk keşfetmek lazım. Bunun için de umudu tekrar bulmalıyı - yeni düzenin önümüze çıkarttığı ya da çıkartır gibi yaptığı bütün engellere rağmen.

Ancak umut bir inanç edimidir ve başka somut eylemlerle desteklenmesi gerekir. Mesela yaklaşma eylemi, mesafeleri ölçme ve bir yere doğru yürüme eylemi. Bunu yapmak, süreksizliği reddeden işbirliklerine götürebilir bizi. Direnme eylemi, sadece bize sunulan dünya-resminin saçmalığını kabullenmeyi reddetmek değil, bu resmin geçersizliğini duyurmaktır. Cehennem içeriden geçersiz ilan edildiğinde, cehennemliği son bulur." (Berger, 2017d: 140-150)

Berger, bu alıntıda altını çizdiği *yaklaşma eylemini*, gerçek bir sanat yapıtının da olmazsa olmazı olarak uyarlamaktadır. Gerçek bir resim sanatının gözlem yapmaktan ziyade bir *karşılaşmadan* ve ressamın modeli ile arasında karşılıklı kurmayı başardığı bir *işbirliğinden* doğduğunu (bu anlamda sanatçı yaratan değil alandır), eğerki bir resim cansız ve ruhsuzsa bunun nedeni ressamın modeline yeterince yaklaşma cesaretinde bulunamamasından kaynaklandığını belirtmektedir. Bu durumda ressam *kopyalama* mesafesinde kalmış ya da modelin haberi olmadan *üslup oyunları* oynamıştır. (Berger, 2017d: 18-20) Berger'ın *Sanatla Direniş* adlı kitabında, karşılaşma ve işbirliğine dair verdiği bir kaç örnek ressam ve eserleri şunlardır: Paul Cézanne ve resimlerine dair: *"Aix'ten görüldüğü haliyle (başka yerlerden bakıldığında şekli çok farklıdır) St Victoire Dağı, Cézanne'ın yoldaşıydı."* (Berger, 2017d: 18)

Edgar Degas ve heykellerine dair:

"İlk bronz heykeller, geçici, gözlemlenebilir dünyada hayranlıkla görülmüş gerçek atlara aittir. Sonrakilerse, sadece gözlemlenmemiş, bir iç titremesiyle derinden algılanmış atlardır. Enerjileri sadece kaydedilmemiştir, onlara boyun eğilmiş, maruz kalınmış, katlanılmıştır; heykeltraşın elleri atın korkunç asabi enerjisini, şekillendirdiği kilin içinde hissetmiş gibi… Sonraki eserlerin hepsi sanatçının iradesinden ziyade modelin taleplerine uymuş gibidir!" (Berger, 2017d: 52)

Chaim Soutine ve resimlerine dair:

"Başka hiçbir ressam, resim sanatında içkin olan modelle ressam arasındaki işbirliğini onun kadar grafik bir biçimde açığa vurmamıştır. Soutine'in tablolarındaki kavaklar, cesetler ve çocuk yüzleri, fırçasına yapışır." (Berger, 2011: 36)

Berger'a göre *işbirliği ilkesi* bir kere anlaşılınca, bu her üsluptan eseri yargılamak için bir ölçüt olur ve eğer resmedilmiş imge bir kopya değilde bir diyaloğun sonucuysa, resim konuşuyordur biz dinlersek. (Berger, 2017d: 22-23)

"Rubens, sevgilisi Héléne Fourment'ın defalarca portresini yaptı. Héléne bazen işbirliği yapmış, bazen yapmamış. Yapmadığında resmedilmiş bir ideal gibi durur; yaptığında ise biz de onu bekleriz." (Berger, 2017d: 22)

Sahici bir sanat yapmanın yolu olarak gerçek anlamda *görmeye*; bunun içinde *kabullenme* ve *işbirliğine* dair sayısız örnekler veren Berger, Joseph Beuys'a dair şunları söylemektedir:

"Görme konusunda yüzyılımızın ikinci yarısının büyük peygamberi Joseph Beuys'du; onun hayatı sözün ettiğim işbirliğinin bir kanıtı, bu işbirliğine bir davettir. Beuys herkesin potansiyel olarak bir sanatçı olduğuna inandığından, nesneleri alıp öyle düzenlerdi ki, nesneler izleyiciden işbirliği yapmasını istelerdi, resmederek değil, gözlerinin kendilerine söylediklerini dinleyerek ve hatırlayarak." (Berger, 2011: 39)

4. UMUDA VE DİRENİŞE DAİR

"İnsanın düşünce ve eylemlerinin son derece gelişmiş endüstriyelizm biçimleri tarafından zincirlenmesi, kitle kültürünün her şeyi kapsayan aygıtının etkisiyle birey düşüncesinin gerilemesi -bunlar, aklın özgürleşmesinin önkoşularını oluşturmaktadır. İyilik her zaman kökeninde baskının izlerini taşır. İnsan onuru düşüncesi de barbarca baskı deneylerinin içinde doğmuştur." (Horkheimer, 2016: 180)

Bu gerçeklik gözardı edildiğinde; en zor koşullarda dahi var olmaya devam eden *umut* ve *direniş*, çoğu zaman anlaşılamayan, empati kurmakta zorlanılan birer durum hali almaktadır. *"Böylece bütün felaketler, bir ölçüde, umudu hatırlatır olmuştur."* (Berger, 2017d: 127) Zor yaşam koşullarına rağmen sanatını tutku düzeyince sürdüren Modigliani örneğinde olduğu gibi ya da on yıllarca mülteci kamplarında, cezaevlerinde kalan insanlarda, kaç kuşaktır kendi topraklarında işgalci muamelesi gören, basında İsrailli Araplar diye bahsedilen (Berger, 2017c: 221), Filistinliler örneğinde olduğu gibi. Berger, umudu ve umutsuzluğu daha somut ifade edebilmek adına Filistinli şair Mahmut Derviş'in *"Eser kalmadı çölde bizden, çölün kendine sakladığından gayri."* dizelerinden destek almakta ve korkusuz, inatçı, boyun eğmeyen, yenilmişlik duygusu taşımayan bu umutsuzluğun; kendi içinde vaadini gizleyen bir anlama büründüğünü belirtmektedir. (Berger, 2017a: 23-24) Che Guevara'nın cenazesinin teşhir edilmesi ile New York Times gazetesinde 'Che'nin ölümü ile bir mitin de öldüğü' şeklinde yapılan haberdeki (Berger, 2017c: 21) esas gerçeğin; Che ile birlikte, Che sureti ile cisimleşen idealin de öldüğüne inandırmak istenilmesidir. Her ne kadar ticari bir meta olarak tüketilse de mevcudiyetini kazanmış suretler, kendileri artık yoksa ya da bir maske altında olsalar bile görülmeye devam etmektedirler. (Berger, 2017d: 177)

Bugün resim yapmanın, yaygın bir ihtiyaca cevap veren ve umutlanmayı teşvik eden bir direniş eylemi olduğunu (Berger, 2011:40) belirten Berger, Frida Kahlo'nun resim sanatındaki başarısını bu düşünceler doğrultusunda değerlendirmektedir:

"Dünya çapında bir efsane olmasının bir sebebi de, yeni dünya düzeni altında yaşadığımız bu karanlık çağda, acıyı paylaşmanın, onur ve umudu tekrar bulmanın olmazsa

olmaz önkoşulu olmasıdır. Çoğu acı paylaşılamaz. Ama acıyı paylaşma iradesi paylaşılabilir. Bu kaçınılmaz olarak yetersiz paylaşımdan da direniş doğar." (Berger, 2017d: 120)

John Berger, roman, hikaye, şiir, senaryo, deneme, eleştiri yazısı, resim, fotoğraf, belgesel gibi pek çok alanda sayısız üretimlerde bulunduğu verimli bir hayat yaşamıştır. Kendisini galiplerin değil, onların korktuğu mağlupların arasında gören Berger (Berger, 2017a:65), düşüncelerini yazı yoluyla anlatmasındaki temel motivasyon kaynağının *umut* olduğunu şu sözleri ile ifade etmiştir:

"Olayları sözcüklerle anlatmak o sözcüklerin duyulacağı ve anlattıkları olayların yargılanacağı umudunu da birlikte getirir. Tanrı tarafından ya da tarih tarafından yargılanacağı umudunu." (Evrensel Kültür, 03 Ocak 2017)

Sanata, topluma, siyasete dair yazılarında düşüncelerinin temel dinamiğini oluşturan Marksist öğreti hakkında şunları söylemiştir:

"HÂLÂ MARKSİST MİSİN?" diye soruyorlar? Kapitalizmin tanımına uygun olarak kâr peşinde koşmanın yarattığı yıkım daha önce hiç bugünkü kadar yaygınlık kazanmamıştı. Bunu bilmeyen yok. Öyleyse bu yıkımı çok önceden tahmin eden ve analizini yapan Marx'a neden kulak verilmedi?...Evet beni başka şeylere yanı sıra, hâlâ Marksistim." (Berger, 2017a: 105-112)

5. SONUÇ

John Berger yazıları aracılığı ile, okuyucunun somut cevap arayışına karşılık vermekten ziyade, entelektüel açıdan derinlikli bir muhabbet diline olan ihtiyacı açığa çıkarmaktadır. Sahip olduğu düşünceleri, kuramsal bir temele dayandığı halde yazı dili; teori ve politiğin katı ifade üslubundan arınmış biçimde, toplumun her kesimince anlaşılır bir sohbet havasındadır. Savunduğu düşüncelerini teoriden ibaret kılmayıp, yaşam biçimine de dönüştürmüştür. Bu teori ve pratiğin tutarlılığı ve samimi yazı dili, onu dünya ölçeğinde dikkat çeken önemli düşünürlerden biri yapmıştır.

Yazılarının içeriği sanat, siyaset ya da toplum üzerine olsun farketmiyor; işaret ettiği ortak hat, tüm bu alanların birbirleri ile göbekten bağlı olduğu gerçeğidir. Ve her alanda gözümüze sunulan *görünümler,* şüpheci bir tutumla sorgulanması gereken birer yanılsamadır. Çünkü kapitalist sistemde her şey, kendisine hizmet ettiği oranda vardır. Sahici bir sanat yapıtı ortaya koymanın ya da toplumsal-siyasal olayların ardında yatan esas gerçeklere ulaşmanın yolu olarak, ille de alternatif bakmayı ve muhalif kalmayı işaret ediyor. Bunun için, gözümüze sunulan ile onun ardını, yani görünmeyeni görmeye dönük bir inat gerekiyor. Bu inat bir direnişe, bu direniş ise başka türlü bir dünya gerçeğinin mümkünlüğüne olan inanca ve umuda dönüşüyor.

Umut ve direniş göndermelerini, her türlü yazısının temel harcı olarak kullandığını gördüğümüz Berger, yazıları ve kendi yaşam pratiği ile, bakmakla yetinen gözlere sesleniyor: Görmelisin!

KAYNAKÇA

Linkler

BERGER, J., 2017, Şeker Ahmet Paşa'nın Bir Resmi Üstüne, Sanat Atak, http://www.sanatatak.com/view/seker-ahmet-pasanin-bir-resmi-ustune-john-berger, (24 Ocak 2018)

ÇELİKBUDAK, H., 2017, Zamanımızın Bir Görme Biçimiydi John Berger, Avrupa Kültür, http://11.avrupa-kultur.eu, (20 Mart 2018)

ERTÜR, B., ÇALIŞKAN, K., 2004, Irak Dünya Mahkemesi'nin Sesli ve Sakin Enternasyoneli*, koraycaliskan, http://koraycaliskan.net/media/files/pdf/K-Caliskan_Irak_Dunya_Mahkemesinin.pdf, (9 Ocak 2018)

Evrensel Kültür, 2017, John Berger: Evet, Hâlâ Marksistim…, Evrensel Kültür, https://www.evrensel.net/haber/302456/john-berger-evet-h-l-marksistim (19 Mar 2018)

FISTIK, F., KAYA, E., 2017, Müge Gürsoy Sökmen'le John Berger Üzerine, Bianet, http://bianet.org/biamag/toplum/182702-muge-gursoy-sokmen-le-john-berger-uzerine, (11 Ocak 2018)

HUBERT, C., 2017, Politik Yenilginin Ardından Hayata Tutunmak, e-skop, http://www.e-skop.com/skopbulten/politik-yenilginin-ardindan-hayata-tutunmak/3450, (10 Mart 2018)

KARAKUŞ, ÖRSAN, bilinmeyen tarih, Bu Dünyadan Bir John Berger Geçti, Orta Format, http://ortaformat.org/bu-dunyadan-bir-john-berger-gecti-22 (20 Mart 2018)

MOLYNEUX, J., 2017, John Berger Sanat Tarihini Dönüştüren Sıkı Bir Marksist İdi, Marksist, http://marksist.org/icerik/Dunya/6210/John-Berger-sanat-tarihini-donusturen-siki-bir-Marksist-idi, (22 Şubat 2018)

Pera Müzesi, 2017, Sinemada John Berger, Pera Müzesi, https://www.peramuzesi.org.tr/Film/Taskafa-Bir-Sokak-Hikayesi-/1163/204, (11 Ocak 2018)

ŞEN, F., bilinmeyen tarih, Medyanın Savaş Söylemleri: Barış Gazeteciliği Perspektifinden Anaakım ve Alternatif Haber Medyasında Suriye Sorunu, Dergi Park, http://dergipark.gov.tr/download/article-file/177742, (20 Ocak 2018)

TANJU, B., 2017, Pazar Sekmeleri: İyi Yazardı, ama… John Berger, Manifold, (https://manifold.press/pazar-sekmeleri-iyi-yazardi-ama-john-berger, (11 Ocak 2018)

Kitaplar

BERGER, J., 2006, Görme Biçimleri, Metis Yayınları, İstanbul, ISBN 975-342-083-8

BERGER, J., 2011, Görünüre Dair Küçük Bir Teoriye Doğru Adımlar, Metis Yayınları, İstanbul, ISBN-13: 978-975-342-260-4

BERGER, J., 2013, Bento'nun Eskiz Defteri, Metis Yayınları, İstanbul, ISBN-13: 978-975-342-886-6

BERGER, J., 2016a, Ve Yüzlerimiz, Kalbim, Fotoğraflar Kadar Kısa Ömürlü, Metis Yayınları, İstanbul, ISBN-13: 978-975-342-631-2

BERGER, J., 2016b, O Ana Adanmış, Metis Yayınları, İstanbul, ISBN-13: 978-975-342-246-1

BERGER, J., 2017a, Kıymetini Bil Her Şeyin, Metis Yayınları, İstanbul, ISBN-13: 978-975-342-713-5

BERGER, J., GÖKTÜRK, Y., 2017b, İstanbul'dan Gelen Telefon, Metis Yayınları, İstanbul, ISBN-13: 978-605-312-026—7

BERGER, J., 2017c, Bir Fotoğrafı Anlamak, Metis Yayınları, İstanbul, ISBN-13: 978-605-316-022-9

BERGER, J., 2017d, Sanatla Direniş, Metis Yayınları, İstanbul, ISBN-13:978-605-316-053-3

BERGER, J., 2017e, Hoşbeş, Metis Yayınları, İstanbul, ISBN-13: 978-975-342-066-3

HORKHEIMER, M., 2016, Akıl Tutulması, Metis Yayınları, İstanbul, ISBN: 9789753421898

TURANİ, A., 2015, Çağdaş Sanat Felsefesi, Remzi Kitabevi, İstanbul, ISBN: 9789751411648

WIRELESS SYSTEM FOR TEMPERATURE MONITORING IN A VOLCANIC AREA BY USING ZIGBEE TECHNOLOGY: INITIAL CONCEPTS AND PROJECT

Ramiro Sebastian VARGAS

PhD student Doctoral School on Material Sciences and Technologies,
Obuda University, HUNGARY
E-mail: ramiro.vargas@hotmail.es

Lourdes RUIZ

PhD Student Doctoral School on Safety and Security Sciences,
Obuda University, HUNGARY
E-mail: lourdes.ruiz@bgk.uni-obuda.hu

Maria Cristina Navas LEMA

Universidad de las Fuerzas Armadas, HUNGARY
E-mail: mcnavas@espe.edu.ec

Mustahsan SHUAIB

Miskolcs University, HUNGARY
E-mail: mustahsan.abbasi@gmail.com

ABSTRACT

Volcanic areas in Ecuador are certainly a topic that concerns the population. National and international institutes have carried out constant monitoring to be aware of the volcanic activity. Thus, stationary monitoring equipment was installed along the volcanic belt. However, this control stations cannot really cover the whole surface. The following study describes the design of a wireless mobile equipment which constantly measures the temperature. The temperature is sent to the control station using ZigBee technology and reliable sensors. The half-duplex communication allows the user to manipulate the mobile system and observe the measured temperature in the same controller.

Keywords: *Temperature monitoring, mobile wireless technology, ZigBee.*

1. INTRODUCTION

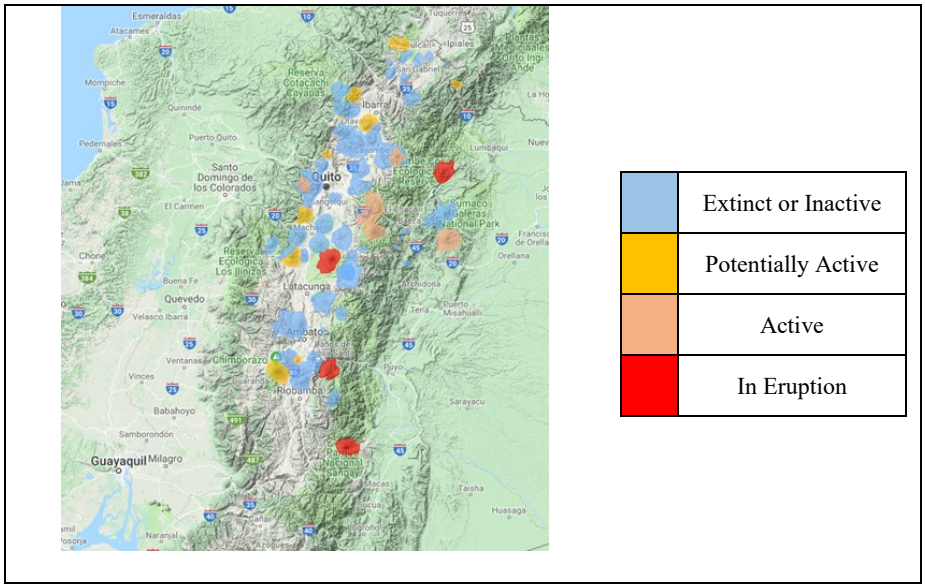
Ecuador is located in the Ring of Fire of the Pacific, which is comprised by a string of volcanoes and sites of seismic activity. Approximately 90% of the earthquakes take place in this area. Moreover, 75% of all the active volcanoes on Earth are situated in this ring. Ecuador harbors a large number of volcanoes (National Geographic, 2018). Volcanoes' classification comprised of three groups based on their eruption history. However, for the sake of practical application a fourth type is added for describing the volcanoes that have been in eruption over the last few decades.

1. Extinct or Inactive: the last eruption was more than 10000 years ago.
2. Potentially active: the last eruption was less than 10000 years ago.
3. Active: the last eruption was more than 500 years ago.

4. In eruption: had eruptive activity in 2011.

According to the Institute of Geophysics of Ecuador, it possesses 84 volcanoes, 27 are potentially active in the continental area and the Galapagos Islands (Instituto Geofisico Ecuador , 2018). Figure 1 shows the state of the volcanoes in the Ecuadorian continental area.

Figure 1. Volcano Activity classification in Ecuador continental area.

(Bernard & Andrade, 2011)

Active volcanoes are located nearby cities which imply a risk for the population and infrastructure. Recent eruptions of Guagua Pichincha, Tungurahua (1999), El Reventador (2002), La Cumbre, Fernandina (2005) and Cotopaxi (2015) clearly show the need for monitoring, designing and contingency plans (Aguilera & Toulkeridis, 2005).

Volcanic explosions not only adversely affect life on the ground but also cause serious problems in aircraft and flight operations by spreading volcanic ash and forming volcanic clouds. With the exponential growth of global population, the air traffic is growing as well; which means more dependence for moving goods around the globe. Luckily, along with all that progress, significant advancements also have been made in the field of volcanology. With the advent of the technology it has been possible to anticipate, assess and mitigate the potential volcanic hazard.

It is important to understand the distinctive concepts of 'prediction' and 'forecasting'. Prediction means a statement about a specific event that will take place within a given timeframe and is inevitable. On the other hand, forecasting denotes a probabilistic statement of a specific event to take place with certain likelihood. There are certain patterns that emerge before the explosion of volcanoes. Therefore, by recognizing and understanding those patterns an eruption and related earthquake forecast could be made.

There is a direct relationship between earthquakes (foreshocks) and the volcanic eruption. It has been noticed that earthquake frequency increases significantly before an eruption on a local level (Minakami, 1960; Klein, 1984; Rubin & Gillard, 1998; Christopher & Kilburn, 1998). However, (Jordan, et al., 2011) argued that reliable and accurate earthquake "prediction" is not reliable, except in some special circumstances. For example, a correct prediction was made when the eruption of Mount Helka in Iceland occurred in year 2000. Many years before the main eruption, borehole strain meters were deployed within 15 kilometers around the Helka summit, to measure the strain variation. In 1991 an eruption took

place, it was observed that magma was emerging from the chamber through a dyke at the depth of 6 kilometers, this observation was done by the aid of systematic strain variation and seismic data. About nine years later, in March 2000 same patterns were noticed again. Given the previous eruption records, an announcement was passed by the Meteorological Office to the Icelandic radio that eruption will start within 20 minutes and it started with the difference of 2 minutes only. Moreover, in perhaps the most famous case of volcanic eruption monitoring of Mount. St. Helens, accurate forecast was done by accurately forecasting the dome protrusion consequences (Swanson, et al., 1983).

The answer for the importance of monitoring lies in the presence of the 500 million people who live at vulnerable locations that can be affected by the eruptions (Newhall, 2000). Volcanism can also lead to the series of hazards that can be very complex for example extreme weathers, earthquakes and landslides that can all trigger together in the form of a chain reaction. The types of the volcanic hazards are mentioned in the Table 1.

Table 1. Hazard type and the related risks intensity, modified after.

Hazard	Threat to life	Risk to property	Aerial extent
Ash / pumice fall	Low	Depends on roof collapse	Varies but can spread over countries
Pyroclastic flow	Very high	Very high	Regional
Lahars /Flooding	High to moderate	High	Local/ Regional
Lava flows	Low	Very High	Local
Acid rain/ Dust	Low to moderate	Moderate	Local/ Regional

(Sparks & Aspinall, 2004)

There are about 10-20 small volcanic events happening every month around the globe that might pose a serious threat to the population and the local economy. However, the catastrophic event capable of disrupting the whole economy of the country can take place approximately every hundred years (Pyle, 1998).

Moreover, it is also necessary to understand the past behavior of a volcano with the aid of geological mapping and the rocks investigation. It is crucial to comprehend the eruption style whether it was explosive or non-explosive or it took place intermittently. Such studies can provide data for the long-term forecasts and can provide enough time to establish various zones based on the risk factor hence mitigating in advance by taking this factor in urban planning and moving existing population to the safer places.

In Ecuador the active volcanoes are monitored by different technologies including seismographs, barometers, GPS and different sensors. The type of instrumentation used in the volcano surveillance depends on the threat for the population living near the volcano [5]. The following study describes the design of a raw prototype of wireless equipment for temperature monitoring of volcanic areas using ZigBee technology.

2. METHODOLOGY

The design of the prototype was divided into two main stages for better understanding of the process:

2.1. Hardware Design

The hardware of this prototype consisted of a controller and a mobile device. A PIC (Peripheral Interface Controller) 16F628A was used as the controller, whereas a PIC 16F877A was used as the monitoring mobile device. The controller is comprised of four buttons and one 16x2 LCD (Liquid Crystal Display). Each button controls the mobile's movement direction: forward, backward, left and right. In addition, the temperature measured by the mobile is displayed in the controller. Hence, only digital inputs/outputs were needed for the controller. On the other hand, the mobile device was assembled with a linear temperature sensor LM35, two standard servo–motors and a LED (Light Emitting Diode) to assure its proper functioning. Thus, an analog input was required.

Before wiring each circuit, an electronic scheme was designed in ISIS Proteus 7.

Figure **2** and Figure 3 show the scheme of each device. Thereupon, both circuits where assembled in breadboards.

Figure 2. Mobile temperature monitoring scheme.

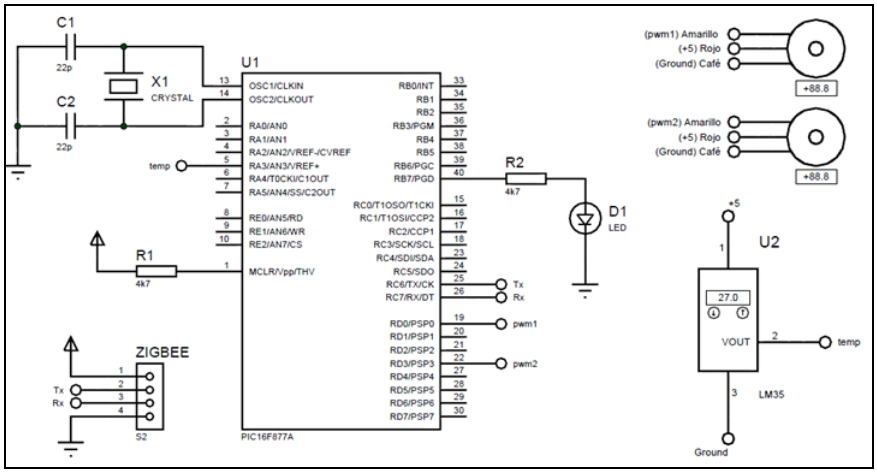
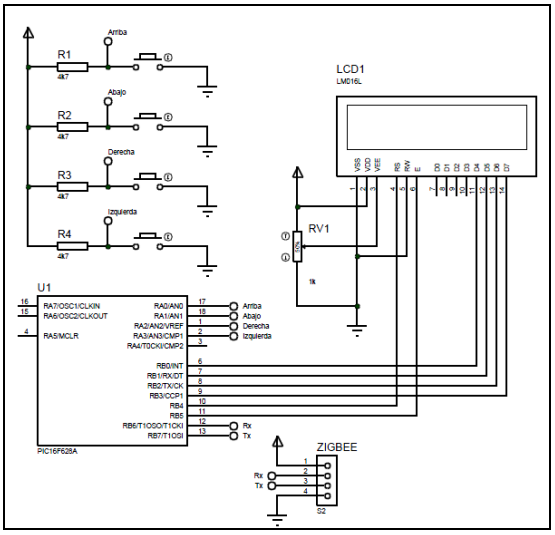

Figure 3. Controller scheme.

2.2. Network Setting

Since PIC microcontrollers were used, the communication protocol chosen was serial due to its facility to work with these devices. The physical interface was composed initially by

four cables: reference voltage (+5V), ground (GND), Transmitter (Tx) and Receptor (Rx). Firstly, the communication was carried out using conventional copper wires. The controller sent only one data at a time to control the direction of the movement. Each movement instruction was considered as an independent function. Listing. 1, for instance, describes the text to be displayed in the LCD during the serial communication. Number 1 is sent as a character with a baud rate of 9600 [bit·s-1].

Listing. 1. Forward movement function - Controller.

```
dir_Forward:
LCDOUT $FE,$85,"Forward"
SEROUT portb.2,T9600,["1"]
LCDOUT $FE,$C4,"1"
```

However, the temperature sent from the mobile device was treated as a row of 4 data for a better resolution. Thus, the reception function had to save all four data into a row, convert all of them from ASCCII (American Standard Code for Information Interchange) to decimal numbers and then display the measured temperature.

The baud rate (bits per second) transmission selected for this case was 9600 after several experiments with lower baud rates. Another parameter to limit the baud rate is the characteristic of the wireless device. Once the half–duplex serial communication was synchronized, the wireless devices (ZigBee) were set to replace the copper wires.

Two ZigBee devices were used, both S2 series; one for the controller and one for the mobile device. The difference between them is the capability to work as a router and as a coordinator within a network depending on its configuration (Andersson & Thoren, 2005). For further purposes, the controller should be able to manage multiple mobile devices (mesh network).

3. RESULTS

Figure 4 and Figure 5 show the raw prototype of the controller and the mobile respectively. The communication distance reached up to 75 meters. The displayed temperature was as accurate as the temperature measured by conventional thermometers. However, since the mobile device was assembled with basic electronic components, its linear velocity was approximately 0.25 [m·s-1].

Figure 4. Controller (Prototype).

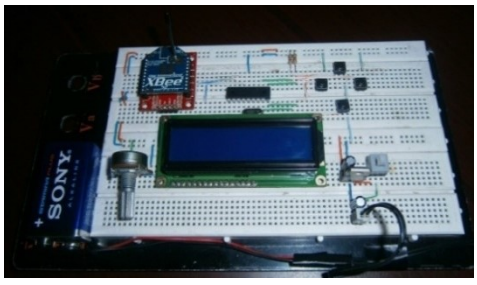
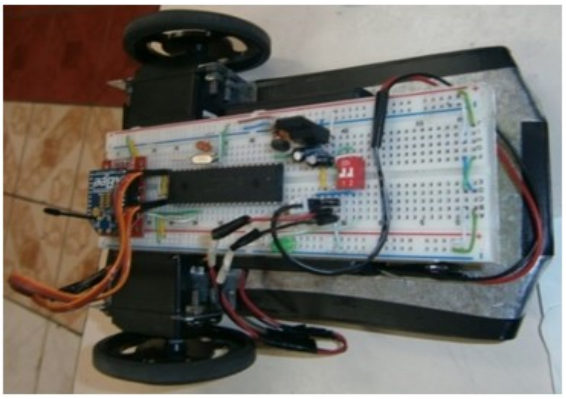

Figure 5. Mobile monitoring device (Prototype).

4. DISCUSSION

In electronic circuits there are mainly three components: power source, input and output instruments. In order to coordinate those electronic instruments, a programmable controller is usually needed. Once a device has been assembled to work efficiently, the developer could require to communicate with each device or establish a communication between them. Since a sensor is an electronic device which has to be embedded into a circuit, the options to electronically transmit its data are somehow limited. Depending on the network adaptor and the network protocol, the sensor's data could be transmitted via wireless signals or simply by using cables. Regarding wireless options, Bluetooth was highly popular before ZigBee technology appeared. One of the advantageous features of ZigBee is the capability to coordinate multiple nodes and then communicate with other coordinators to finally create a mesh network. Table 2 shows a comparison between some of most popular wireless interfaces. For this specific case of study, ZigBee was chosen due to its reasonable communication range, low cost and low power consumption.

Table 2. Comparison of wireless technology.

	ZigBee	Wi-Fi	Bluetooth
Max. speed per channel	250 kbps (2.4 GHz) 40 kbps (915 MHz)	11-300 Mbps	Max. 1 Mbps
Distance	10-75 m	100 m (indoor)	10m typical
Standard	IEEE 802.15.4	IEEE 802.11	IEEE 802.15.1
Adoption rate	Widely adopted	Extremely high	Extremely high
Unique value	Low cost, low power usage, high number of nodes	High speed mature standard	Ease of access, no configuration requirement, secure connection

(Sahoo, 2016)

Another remarkable characteristic of the proposed raw prototype is the facility to modify the hardware. Initially, a temperature measurement was effectively performed, but some other parameters can be sensed such as: humidity and vibration. By few changes in the hardware and software, the same device could read more than one variable at a time.

5. CONCLUSION

The fact that Ecuador is located in the Ring of Fire makes it extremely vulnerable to the earthquakes and volcanic hazards. Moreover, the presence of four volcanoes that have

been in eruption for the past few decades and their position just next to the population; contributes to a serious hazard. The human lives cannot be at risk. Hence, there is a need to adopt sophisticated and innovative monitoring techniques to sense the risk before it becomes a catastrophe. Although there have been successful 'forecasts' in the past but with the advancement in the technology, the accuracy can be further improved. Given the mobile nature of ZigBee, it can prove the best up to date technology that can actively monitor the surface temperature in a real-time, even in the areas that are not easily accessible. Furthermore, real-time temperature monitoring can give the clues about the upcoming events, subsequently that information can be delivered to the public that can lead to the safe evacuation of the population before any disaster. Hence ZigBee can prove to be a vital technology to gather data from an inaccessible location.

The raw prototype described above, can result in an important monitoring tool not just in Ecuador but throughout the Ring of Fire. The mobility and versatility of the features that can be added to the equipment can lead to a powerful tool for harsh environments. Moreover, the ZigBee technology utilized, enhances occupational safety by sending the data instead of requiring someone to collect it in the field.

As initially stated, the design described in this study is in its preliminary stages. For this reason, it needs to be updated and has the potential to acquire new features tailored to the monitoring needs. For instance, the servomotors implemented did not reach a required speed. The mobile device itself should cover a wide area. Thus, the mobile's speed should increase by replacing the current servo motors.

REFERENCES

AGUILERA, E. & TOULKERIDIS, T., 2005. *El Volcan Cotopaxi, una amenaza que acecha.* Quito: s.n.

ANDERSSON, A. & THOREN, M., 2005. *ZigBee: A Suitable Base for Embedded Wireless Development?.* Göteborg, Sweden: CHALMERS UNIVERSITY OF TECHNOLOGY.

BERNARD, B. & ANDRADE, D., 2011. Volcanes Cuaternarios del Ecuador Continental. *IGEPN Poster Informativo* .

CHRISTOPHER, R. J. & KILBURN, B. V., 1998. Slow rock fracture as eruption pre-cursor at Soufriere Hills volcano, Montserrat. *Geophysical Research Letters,* 15(29), p. 3665–3668.

Instituto Geofisico Ecuador , 2018. *Institutor Geofisico Escuela Politecnica Nacional Ecuador.* [Online] Available at: https://www.igepn.edu.ec/red-de-observatorios-vulcanologicos-rovig [Accessed 28 January 2018].

JORDAN, T. H. et al., 2011. Operational earthquake forecasting: state of knowledge and guidelines for implementation.. *State of Knowledge and Guidelines for Utilization. Annals of Geophysics,* 54(4), pp. 316-391.

KLEIN, F. W., 1984. Eruption forecasting at Kilauea volcano. *Hawaii,J. Geophys. Res.,* Volume 89, p. 3059–3073.

MINAKAMI, T., 1960. Fundamental research for predicting volcanic erup-tions - Part I. *Earthquake Res. Inst. Univ. Tokyo,* Volume 38, p. 497–544.

National Geographic, 2018. *Nat Geo Sites.* [Online] Available at: https://www.nationalgeographic.org/encyclopedia/ring-fire/ [Accessed 02 February 2018].

NEWHALL, C. G., 2000. Encyclopaedia of Volcanoes (Chief Editor H. Sigurdsson). *Academic Press,* p. 1185–1197.

PYLE, D. M., 1998. Forecasting sizes and repose times of future extreme volcanic events.,. *Geology,* Volume 26, p. 367–370.

RUBIN, A. M. & GILLARD, D., 1998. Dike-induced earthquakes: Theoretical considerations. *J. Geophysics.,* Volume 103, pp. 10017-10030.

SAHOO, S. K., 2016. Renewable and sustainable energy reviews solar photovoltaic energy progress in India: A review. *Renewable and Sustainable Energy Reviews,* Volume 59, pp. 927-939.

SPARKS, R. S. J. & ASPINALL, W. P., 2004. Volcanic Activity: Frontiers and Challenges in Forecasting, Prediction and Risk Assessment Frontiers and Challenges in Geophysics. *Geophysical Monograph 150,* Volume 19, p. 360.

SWANSON, D. et al., 1983. Predicting eruptions at Mount St. Helens, June 1980 through December 1982.. *Science,* Volume 221, p. 1369–1376.

SMARTPHONE SECURITY AWARENESS AND PRACTICES OF USERS IN ALBANIA

Esmeralda KADËNA

Óbuda University, Doctoral School on Safety and Security Sciences
Budapest/HUNGARY,
E-mail: kadena.esmeralda@phd.uni-obuda.hu

ABSTRACT

Nowadays smartphones security problems are not just a matter of technological factors but human factor is involved as well. The aim of this study is to investigate smartphone security practices of users in Albania and how is presented their security awareness. To accomplish the objectives, a questionnaire was conducted. The results from 103 participants are presented and analysed.

Keywords: *smartphones; questionnaire survey; security practices; security awareness.*

1. INTRODUCTION

In recent years, the smartphone usage raised significantly because they provide users with a wide range of services like phone calls, Internet services, sharing and keeping data, on/off-line games and some entertaining applications while tracking personal data of the users such as location, private messages, contact lists and more. On the other hand there are some challenges in terms of security and privacy as well. The dawn of the planet of the smartphones might be considered from2007 when Steve Jobs presented the first model of iPhone (Leaders, 2015).

Every country is experiencing technological changes. The facilitated communication with smartphones has changed. Moreover there is a huge amount of information about what we do with these devices and when we use them. While talking about the security in this field we have to put human factor in the first line. The user can influence over the mobile device. In most cases he can harm or prevent from harming himself. Due to the growing number of smartphones in the hands of people, the internet penetration rate is increasing more and more. According to Internet World Stats, North America has the largest internet penetration rate (88.1%) followed by Europe with 80.2% and Australia/Oceania with 69.6%. Africa is ranked as the last with a rate of 31.2% (Miniwatts Marketing Group, 2017). In case of Albania statistics show that in 2017, there are 1,932,024 Internet users and the internet penetration rate is 66.4%. It was estimated that each inhabitant is using on average two mobile phones (Rrapaj, 2015).

The objectives of the study discussed in this paper are to have an understanding of the smart phones security and privacy awareness of Albanian users', to provide general information to help on addressing the problems and to give some suggestion with regard to educational and training strategies. The paper proceeds as follows: in second section a literature review of security and users' behaviour studies related to smartphones is presented. In third section is described the methodology used for the survey. Thereafter the collected data and findings are presented and analysed. The work concludes with conclusions.

2. LITERATURE REVIEW

2.1. Related research

Researchers are focused on examining whether users' protective behaviours are influenced by their technical knowledge and awareness of security threats (Rader & Wash, 2015), (Conolly & Aytes, 2003). Wash et al. found that users' security perceptions can be grouped according to their demographic groups and technological knowledge (Rader & Wash, 2015). Their observations showed that people with lower educational levels tend to make simpler security decisions (Rader & Wash, 2015).Spitzner showed that human behaviour on security awareness can be measured through some metrics that focus on the key human's risks to organization such as phishing emails (Spitzner, 2014).Kruger and Kearny developed a model to measure overall awareness level by focusing on three dimensions: attitude, knowledge and behaviour (Kearney & Kruger, 2006). Blythe et al.studied the factors affecting users' security related behaviours (self-efficacy, social influence, perceived severity, perceived susceptibility, attitude, response efficacy, response costs) in the workplace.

Researchers showed that peoples' willing to protect themselves against security risks affects their security practices (Larose, Rifon, & Lee, 2008). Other authors stated that privacy concerns of users are related to location tracking and sharing (Kelley, Benisch, Cranor, & Sadeh, 2011), (Smith, Consolvo, LaMarca, Matthews, Powledge, & Tabert, 2005). Wash argued that the privacy and security play roles in users' installation decisions. The result from the interviewed people was that they were cautious when installing new software because of malware concerns (Wash, 2010). In an experiment realized by Good et al., was found that people preferred applications with better privacy policies if the privacy is included in the cost of application functionality (Good, et al., 2005). Another critical point is the fact that cyber security and safety education is left out from the educational system (NCSA, 2010), (Lazarus Alliance, 2017) and users do not know if their phones are secure or not.

2.2. Smartphone Security Risks

Due to the increased processing power and memory of smartphones and tablet computers, increased data transmission capabilities of the mobile phone networks, and open and third-party extensible operating systems for mobile devices, they have become an interesting target for attackers (Costantino, Martinelli, Saracino, & Sgandurra, 2013). Many related articles and news on smartphone security, try to give a prediction on the future through a statement like "The wireless epidemic" (Kleinberg, 2007), "Is it finally time to worry about mobile malware?" (Lawton, 2008), "Planet of the phones" (Leaders, 2015), etc. Smartphones has become the gateway of personal details both local and those who are delivered to a third party "in the cloud". But in inevitable way, they lead tracks, not only details regarding to the owner of the phone but also to his friends and colleagues, their contacts, messages, appointments, notes and locations.

Permission given to applications should be considered; users tend to ignore or do not understand them (Ha, Felt, Egelman, Haney, Chin, & Wagner, 2012). Moreover, permission prompts are troublesome to experience of users as they "help" on teaching users to ignore and click them (Motiee, Hawkey, & Beznosov, 2010). As a result users give many permissions to applications and later on vulnerabilities are shown, especially in case those applications use the permissions in suspicious way.

"Jailbreaking" (in iOS case) or "rooting" (in Android) on the mobile devices which are not using a firewall Jailbreaking is the method used for obtaining an application that does not belong to Apple or due to some restrictions from any other source cannot be downloaded. Through this method allows attackers to have access to the OS of the mobile and as a result

creates vulnerability. Furthermore these devices do not receive the necessary security updates and become vulnerable to threats (Ruggiero & Foote, 2011).

If the device is lost or stolen and if is not protected with any screen lock method, the disclosure of information caneasily happen (Causey, 2013). Confidential data like e-mail, documents, reports, files, applications, usernames and passwords, installed certificates, banking information, and web accounts can be accessible if the device is lost or stolen. Moreover Bring-Your-Own-Device (BYOD) development is another potential risk. Employees are encouraged to access organization resources like corporate e-mails, calendars and scheduling, documents, applications, etc., with their personal devices, either for work or for personal use (Gajar, Ghosh, & Rai, 2013). But on the other hand if an attacker could gain access both personal and work data might be compromised.

3. METHODOLOGY

In this study were used both quantitative and qualitative data. The qualitative data was obtained from the primary sources of data through administrating questionnaire. While the quantitative data was collected from both primary and secondary sources of data obtained from reports, manuals, and different journals, publications for assessing existing findings, internet, books and documents.

A questionnaire was used to collect data. It was generated by Google forms in local language (Albanian) for easy understanding and simplicity. The link was send by email and social networks (Facebook, Whatsapp, Viber). The structured questionnaire itself was designed so as to make it easy to answer and developedaround the idea of exploring Albanian users' practices and how aware are they with regard to security while using smartphones.

The respondents were smartphone users andrandomly selected, aged between 20 years old and more than 50 years old. It was conducted from December 1st 2017 until December 31st 2017 and contained a brief self-administered demographics questions that collected basic information including gender, age, study level, monthly incomes, and employment status. That was mostly intended to give a better understanding of the respondents included in the study. On the other part were specific security questions.

It is important to note that there are some limitations. Respondents may not tell the truth when asked or they might misunderstand some questions. The use of the questionnaire will give in general at least an indication of security practices and awareness.

4. RESULTSAND ANALYSIS

4.1. Demographics

A total of 103 recorded questionnaire responses were received. Age frequencyis given in the table 1.

Table 3. Age frequency of participants

Age	Number of participants
<20	8
20-30	60
30-40	16
40-50	11
>50	8

There has been a significant difference between the group ages that use the smartphones. The majority of participants (58.3%) were between 20-30 years old followed by group ages 30-40 and 40-50 years old. Participants less than 20 years old and more than 50 years old have the same distribution (8 participants). There is a slightly difference between the number of males and females participated in the questionnaire, 57.3% were male and 42.7 % female.

The major part of Albanians have a Master degree (44%) followed by 31% who have a Bachelor one and 18% have a secondary education level. 69 respondents were employed, 25 were student and the rest (9 respondents) unemployed.

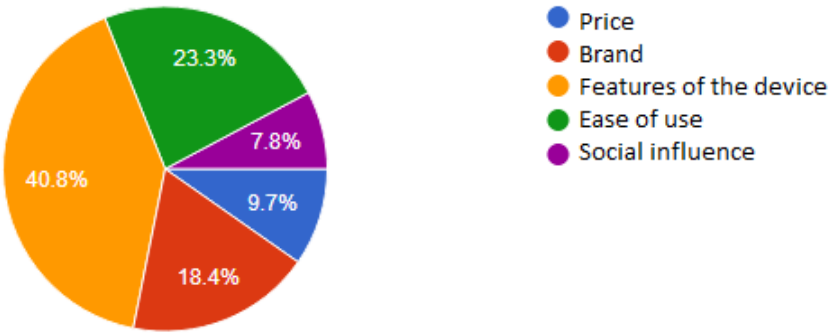
The frequency of their monthly income (in ALL- Albanian Lek is the official currency of Albania) is shown in table below:

Table 4. Frequency of monthly income

Monthly income (in ALL)	**Number of respondents**
<20.000	15
20.000-50.000	35
50.000-70.000	28
70.000 - 100.000	15
>100.000	10

4.2. Mobile device's selection, using purposes and its importance

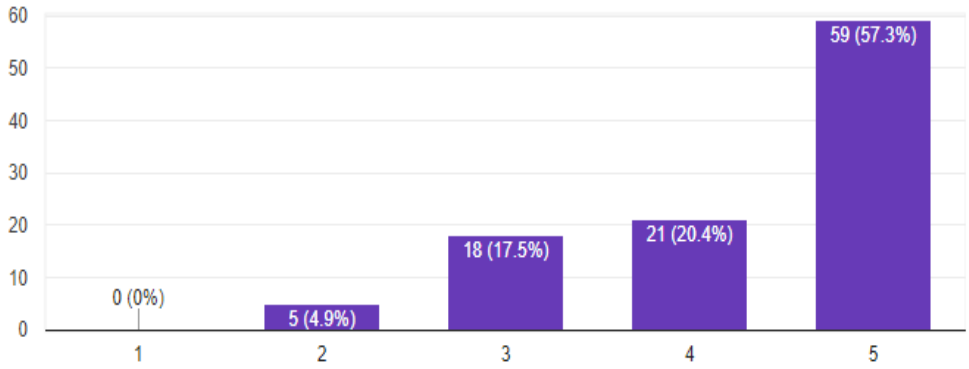
Figure 6. From which factor are influenced the most when choosing a mobile device

In the figure above (fig. 1) is shown from which factor are the respondents influenced the most when choosing a smartphone. The majorty of Albanian participants are influenced by the features of the device. In these features can be mentioned: long lasting battery, processing speed, display screen, camera, storage space, biometric sensors.

These can be seen also from the fact that approximately 50% of them are using iPhone, followed by 39% Samsung users and the rest LG, Nokia, Sony, Huawei, HTC, Blackberry have no significant frequency. Moreover they were asked about what might be the next selection (the above mentioned brands were not changed in the question) if they will change smartphones and approximately 61% would prefer to have an iPhone and 23% Samsung. Again the other brands have no significance. The result about how important is their smartphone is presented in the figure below (fig. 2):

Figure 7. The importance of smartphone in a scale from 1-5

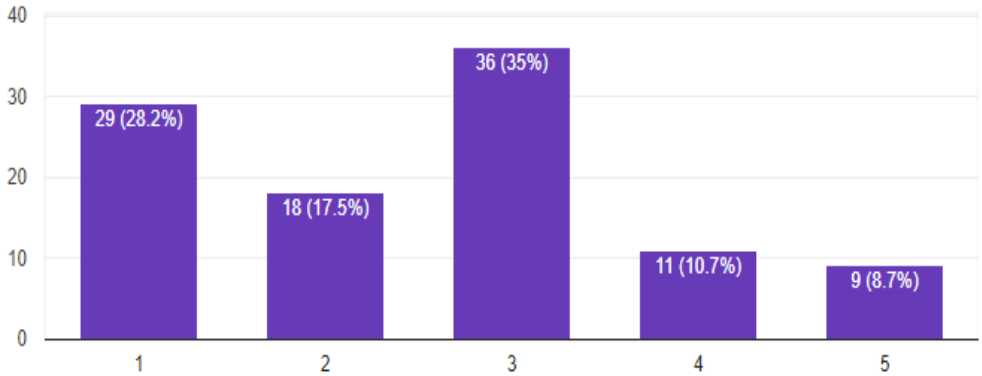

So it is clearly shown that more than half of participants consider their smartphones as very important. Only 1 respondent consider it not important at all. The results show that 71% of them use the smartphone for both personal and business purposes and the potential risks are increased because if an attacker could gain access on smartphone, both personal and work data might be compromised.

4.3. Security part

The aim of this part and the main contribution to this work is to investigate whether theparticipants have knowledge on some security features of their smartphones and how is presented their awareness. The results are analysed as follows.

The research question consist on whether smartphone users are informed about how the security options and characteristics of their devices affect the security of it and if they are taking any measure to address the risks. They were asked if are informed about how the options and technical characteristics of smartphones affect the security (in a scale 1-5 where: 1-Not informed at all; 2-Not too much; 3-Moderately; 4-Informed; 5-Well informed) and the major part of respondents (35%) feel moderately informed followed by not informed at all response by approximately 30%. Only 8.7% feel that are very much informed. The results are presented in figure 3.

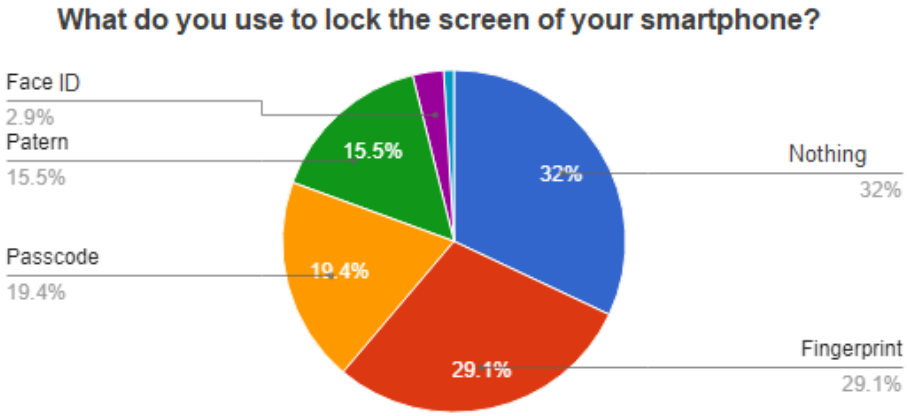
Figure 8. Knowledge of how smartphone options and technical characteristics affect the security

Correlating their responses to the age of respondents show that the younger respondents have statistically (Pearson Chi - square) better knowledge on security aspects than those who are older (weak negative association, r=-0.14).

The negative finding that Figure 4 presents is that the major part (32%) do not use anything to lock/unlock the screen and the main reason for that was "I found it faster way". These respondents are in a high risk and seem not aware on the potential risks. This could be the first line of the defence. In such cases, an attacker can gain access to the phone by downloading specific software.

Figure 9. Measures taken for locking the screen of smartphones

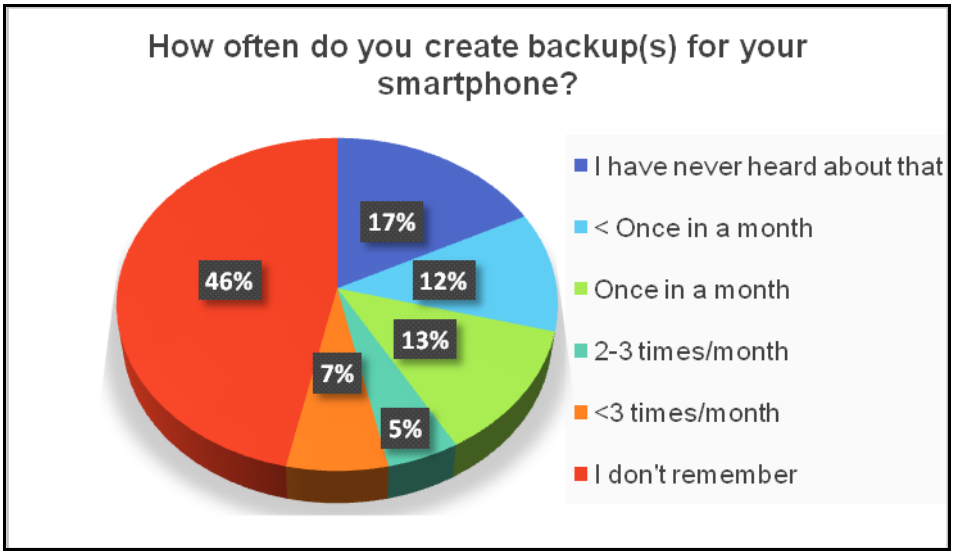

What if the mobile device is stolen or lost? Everyone can gain easily access on it if the screen is not locked. The participants were asked also if their phone have lost and only 15% had experienced that. Moreover another reason to activate the mobile phone screen locker is because of the amount of the sensitive data people save and store there. Approximately 79% agreed that store sensitive data. 46% of participants save passwords of their important accounts (i.e. bank account, email), 47% do not save and the rest appears as careless as they do not pay attention if they do that..Between this variable and the knowledge on security aspects of smartphones, exists a moderate negative relationship r = - 0. 34.

Encryption is an essential measure when it comes to security. With data like bank card information, passwords, sensitive data (messages, photo, video, etc.), encrypting the data on smartphone keeps most personal information secure. A good defence practice against hackers can be the use of a strong password. The longer the password, the stronger the encryption key. The respondents were asked if they are aware about this term and the results show that the major part (60%) are not aware. The correlation between their awareness on existence of this term and their knowledge on security aspects of smartphones statistically (r = 0.36) proves that they who are aware on encryption have better knowledge on security aspects.

Making regular backup(s) is very important. As in smartphones are stored and saved important files and sensitive data, people should do regular backup(s) in order to stay in the safe side in case the device is lost, stolen or damaged. It means that the data should be transferred somewhere else. The cheapest and easiest way is by taking advantage of free cloud services. Respondents were asked about how often they create backup and the results in figure 5 show that the major part of them (46%) might be careless as they do not remember how their practice is.

Figure 10. Frequency of backup(s)

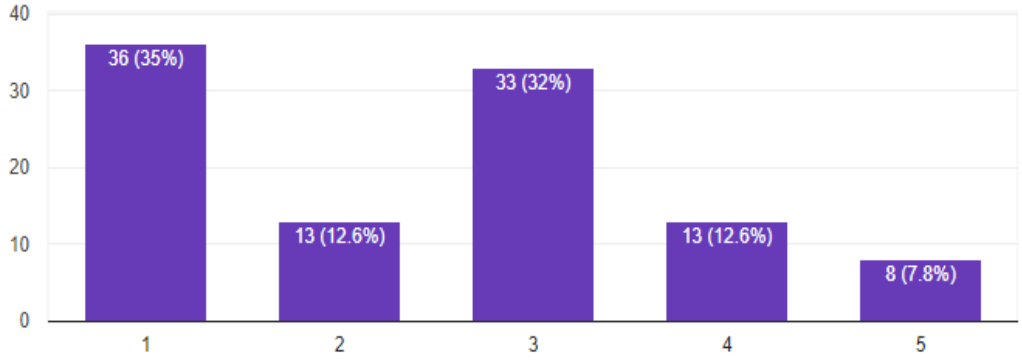

Following with another question about security practices. The results for the question from where they download applications showthatmost of them (~ 60%) use only official stores, while the rest do so also from third-party app stores. Even though there is no significant difference in numbers, they are prone to be surveyed and hacked. Actually many of the apps that can be downloaded from a third - party app store can collect information about owner of device and serve ad banners regardless of what the owner is doing on his device.

Reading privacy statements when downloading and installing an application is asecurity practice that users prefer skipping to do it. The results showed that the majority (44 respondents) rarely read them, followed by 40 respondents who never read, 16 do it usually and only 3 read them always. The correlation between feeling that have knowledge on security aspects and reading privacy statements is positive but weakr = 0.23.

Moreover, in figure 6 are presented the results of the question “How aware are you of the permissions you give, when downloading and installing apps (i.e. location, personal information, network access, email address book, etc.)?”. There is no significant difference between those who feel unaware (35%) and those who think have a moderate awareness. Further correlating their responses to their knowledge on security aspects proves (r = 0.48) that people who are aware about the permissions given when downloading and installing have better knowledge on security than those who are not aware.

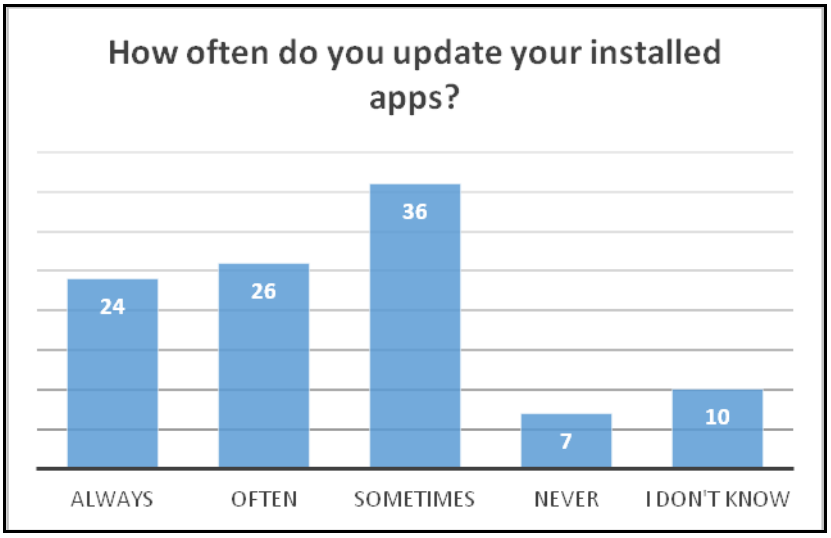
Figure 11. Frequency of the awareness level about permissions given when downloading and installing

apps

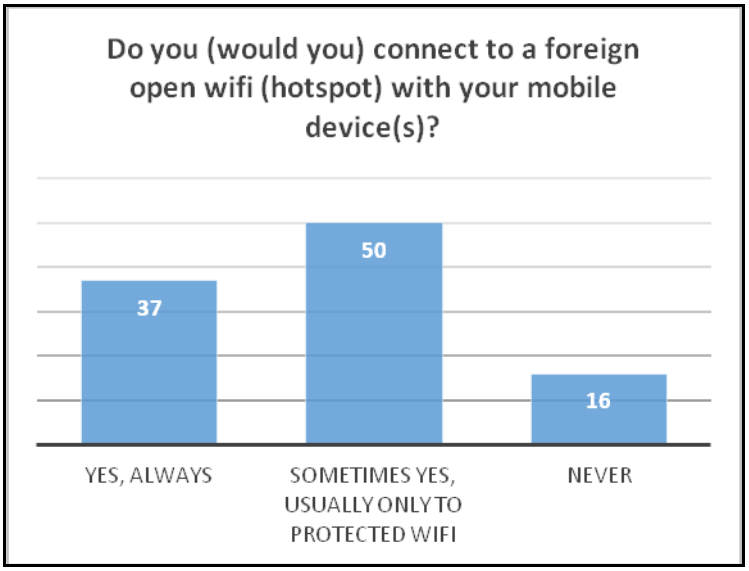
As we live in a world where cyberattacks are becoming so common, updating installed applications is a very essential. Every update has some new features (including here also security aspects) or some bug fixes. Users answers are presented as follows (figure 7). The results are good. Some mobile devices can do it automatically and users do not have to pay attention on that. Most of the respondents are aware that should check and do it sometimes. But here the type of the smartphone should be considered.

Figure 12. Frequency of updating installed apps

In the end they were asked if (would) connect to a foreign open Wi-Fi (hotspot) with their mobile device. When connecting to a foreign open Wi-Fi there are some risks. Someone spying could easily pick up passwords or other private information. Attackers/intruders might set up their own Wi-Fi hotspot with a general name to tempt people to connect (i.e. public Wi-Fi) and they can gain any data he/she send. These can be done easily without any kind of special equipment, a laptop or smartphone is more than enough. The results presented in figure 8, show that the major part do it usually to protected Wi-Fi. But still protected Wi-Fi has vulnerabilities. The hacking methods are becoming more and more sophisticated, for instance it can be threatened by weak passwords/passphrases that can make it easier for attackers to compromise the systems.

Figure 13. Connecting to a foreign open Wi-Fi frequency

5. CONCLUSIONS

This work shows that users in Albania do not pay the proper attention to privacy and security of their smartphones. The findings confirm that they store and save a considerable amount of (sensitive) data while their practices indicate that do not adequately protect themselves. Those who are younger seem to have a better knowledge than the older. Users seem to display high level of trust on smartphones and applications store. Furthermore they refuse to take the first line of defence, "locking the screen" and it means that all data (for personal and business purposes) is freely available in case the smartphone is stolen, lost or damaged. In general it is necessary to increase their security awareness as it is far from being perfect.

This work could be a good basis to further investigate on their security awareness, behaviours and comparing with other countries. Another concern is related with the lack of education on this field. Therefore it is very important to build up security training(s) to make them more conscious. This study should be viewed in light of its limitations. Participant behaviour and practices were self-reported. The size of the sample was small and the questionnaire was only available via internet. Therefore a study with a larger population should be considered for future research. Other instruments for measuring their behaviours might be employed to have a better understanding and results.

REFERENCES

CAUSEY, B., 2013. *Strategy: How to Conduct an Effective IT Security Risk Assessment,* InformationWeek Reports.

CONOLLY, T. & AYTES, K., 2003. *A Research Model for Investigating Human Behavior Related to Computer Security.*

COSTANTINO, G., MARTINELLI, F., SARACINO, A. &SGANDURRA, D., 2013. *Towards enforcing on-the-fly policies in BYOD environments.* Gammarth, IEEE, pp. 61-65.

GAJAR, P. K., GHOSH, A. &RAI, S., 2013. Bring Your Own Device (BYOD): Security risks and mitigating. *Journal of Global Research in Computer Science,* April.4(4).

GOOD, N. et al., 2005. *Stopping spyware at the gate: A user study of privacy, notice and spyware.*

HA, E. et al., 2012. *Android Permissions: User Attention, Comprehension, and Behavior.* Washington DC.

KEARNEY, W. D. &KRUGER, H. A., 2006. A prototype for assessing information security awareness. *Computers and Security,* Volume 25, pp. 289-296.

KELLEY, P. G., BENISCH, M., CRANOR, L. F. &SADEH, N., 2011. *When are users comfortable sharing locations with advertisers?.* Vancouver, pp. 2449-2452.

KLEINBERG, J., 2007. The wireless epidemic. *Nature,* p. 287–288.

LAROSE, R., RIFON, N. &LEE, D., 2008. Keeping our network safe: a model of online protection behaviour. *Behaviour & Information Technology,* 27(5), pp. 445-454.

LAWTON, G., 2008. *Is It Finally Time to Worry about Mobile Malware?*, IEEE Computer.

LAZARUS ALLIANCE, 2017. *It's Time to Get Serious About Education Cyber Security.* [Online]
Available at: https://lazarusalliance.com/education-cyber-security/
[Accessed November 2015].

LEADERS, 2015. Planet of the phones - The smartphone is ubiquitous, addictive and transformative. *TheEconomist.*

MINIWATTS MARKETING GROUP, 2017. *World Internet Users Statistics and 2017 World Population Stat.* [Online]
Available at: http://www.internetworldstats.com/stats.htm
[Accessed 2017].

MOTIEE, S., HAWKEY, K. & BEZNOSOV, K., 2010. *Do Windows users follow the principle of least privilege? Investigating user account control practices..* New York.

National Cyber Security Alliance (NCSA), 2010. *State of Cyberethics, Cybersafety, and Cybersecurity Curriculum in the U.S*: NCSA.

RADER, E. & WASH, R., 2015. *Too Much Knowledge? Security Beliefs and Protective Behaviors Among United States Internet Users.*

RRAPAJ, A., 2015. *Market Overview and Regulation in Albania.* [Online] Available at: http://www.infocomalbania.com/presentations-2015/rapaj.pdf [Accessed November 2017].

RUGGIERO, P. & FOOTE, J., 2011. *Cyber Threats to Mobile Phones,* s.l.: United States Computer Emergency Readiness Team (US-CERT).

SMITH, I. E. et al., 2005. *Location Disclosure to Social Relations: Why, When, & What People Want to Share.* Portland, Oregon.

SPITZNER, L., n.d. *Measuring Change in Human Behavior.* Mosone Center, San Francsico.

WASH, R., 2010. *Folk Models of Home Computer Security.*

APPENDIX

Questionnaire about smartphone security awareness and practices of users in Albania

(Translated from Albanian to English)

(*required)

1. **Your Age: ***
   - o < 20
   - o 20-30
   - o 30-40
   - o 40-50

2. **Gender: ***
   - o Female
   - o Male

3. **Your education: ***
   - o Secondary School
   - o High School
   - o Bachelor Degree
   - o Master Degree
   - o Higher Degree

4. **You are: ***
   - o Student
   - o Employed
   - o Unemployed
   - o Self employed
   - o Retired

5. **Your status: ***
   - o Single
   - o Married
   - o Divorced

6. **Your monthly incomes: ***
   - o <20.000 Lek
   - o 20.000-50.000 Lek
   - o 50.000-70.000 Lek
   - o 70.000 - 100.000 Lek
   - o >100.000 Lek

7. **The brand of your smartphone is? ***
   - o Apple
   - o Samsung
   - o LG
   - o Nokia
   - o Sony
   - o Huawei

- HTC
- BlackBerry
- Other:_____

8. If you would change your smartphone, what could be the next choice? *
- Apple
- Samsung
- LG
- Nokia
- Sony
- Huawei
- HTC
- BlackBerry
- Other: _____

9. Would you use a smartphone that somebody before you used it? *
- Yes
- No

10. For what purposes are you using your smartphone? *
- Personal
- Business
- Both

11. From which factor are influenced the most when choosing a smartphone?
- Price
- Brand
- Features of the device
- Ease of use
- Social Influence

12. How important is your smartphone for you? *
(Where 1- Not important; 5- Very important)
- 1
- 2
- 3
- 4
- 5

13. Have you ever lost it? *
- Yes
- No

14. Do you let it in the others hands? *
- Yes
- No
- Only when I trust to the person

15. Are you aware about the term "encryption"? *

- o Yes
- o No

16. What are you using to lock the screen? *

- o Passcode
- o Fingerprint
- o Face Unlock
- o Pattern
- o Nothing

17. If you do not lock the screen of your smartphone, what is the reason?

- o I do not pay attention
- o I cannot remember
- o It is quicker
- o Other: _____

18. Your applications are downloaded: *

- o Only from official stores
- o From other sites as well

19. Do you save on your smartphone password(s)/PIN(s) of important accounts (i.e. bank account, email, social networks, etc.)? *

- o Yes
- o No
- o I don't know

20. Do you have sensitive data (like photo, video, phone calls recordings, private docs, etc.) in your smartphone? *

- o Yes
- o No

21. How often do you backup your device? *

- o I don't know what is this
- o <1 Once in a month
- o Once in a month
- o 2-3 times/month
- o >3 times/month
- o I don't remember

22. Where do you save your data during backup(s)? *

- o Cloud services
- o External memory
- o Export to other devices like PC, tablet, laptop
- o I don't know

23. Have your device ever been hacked? (i.e. virus, malware, etc.)? *

- o Yes
- o No
- o I don't know

24. Have you installed an antivirus? *

- o Yes
- o No

25. Are you informed about how the options and technical characteristics of smartphones affect the security?*

(Where: 1-Not informed at all; 2-Not too much; 3-Moderately; 4-Informed; 5-Well informed)

- o 1
- o 2
- o 3
- o 4
- o 5

26. How often do you read privacy statements when downloading an application? *

- o Always
- o Often
- o Sometimes
- o Never

27. How aware are you of the permissions you give, when downloading and installing apps (i.e. location, personal information, network access, email address book, etc.)*

(Where: 1-Unaware and 5-Very aware)

- o 1
- o 2
- o 3
- o 4
- o 5

28. How often do you update your installed apps? *

- o Always
- o Often
- o Sometimes
- o Never
- o I don't know

29. Do you (would you) connect to a foreign open Wi-Fi (hotspot) with your mobile device(s)?*

- o Yes, always
- o Sometimes yes, usually only to protected Wi-Fi
- o Never

EUROPEAN TEMPUS TATU PROJECT AND WIRESHARK SOFTWARE IN INDUSTRIAL NETWORKS DATA TRANSFER PROTOCOLS STUDYING AND ANALYZING

Vladlen SHAPO

National University "Odessa Maritime Academy",
Odessa/UKRAINE,
E-mail: vladlen.shapo@gmail.com

ABSTRACT

Industrial data transfer technologies are implementing in industry, transport, energetic together with Industry 4.0 and IIoT concepts. Compatible with previous generations TCP/IP based protocols ProfiNet, ModBus/TCP, Ethernet/IP, EtherCAT were created to perform complex technical systems remote control.

In 2013 – 2017 European TEMPUS TATU (Trainings in Automation Technologies for Ukraine) project was realized and TATU Smart Lab (TSL) equipment was obtained.

TSL is a set of devices for modern automation technologies studying. It matches to Industry 4.0 and IIoT concepts. It contains programmable logic controllers, I/O devices, switches, wireless access points and can be used for studying of Ethernet based data transfer technologies, wireless data transfer, TCP/IP technologies, hard real-time systems, EtherCAT, CAN, RS232/485, PROFINET, Modbus TCP interfaces.

WIRESHARK software allows to analyze network traffic and supports capturing of long network protocols list. It helps to understand the reason of network problems, simplifies industrial and corporate networks exploitation.

Keywords: *European Tempus TATU Project, Wireshark network analyzer, industrial networks data transfer protocols, industrial networks data transfer protocols studying and analyzing.*

1. INTRODUCTION

During last 5-7 years in industry, at the different kinds of transport, in energetic field, etc. are very actively implementing data exchange technologies between separate devices, device groups and networks. These technologies based on Industry 4.0 (4th industrial revolution), IoT (Internet of Things), IIoT (Industrial Internet of Things) concepts. In accordance with these concepts a lot of different devices became smart, possessing of own CPUs, memory and different wired and wireless interfaces for external data exchange. Some of them (like complex PLCs) allow to unite different industrial network segments, having sufficient productivity and much lower cost compared to computers (Shapo, URL-1, 2017).

From the beginning of 90th years of 20th century in industry are very popular some protocols and data transfer technologies, most known are ASI, ProfiBus, FieldBus, HART, ModBus, CAN family, BAC, etc. But in connection with Internet development and forthcoming of absolutely new challenges were created some TCP/IP based protocols, which allow to perform remote control of complex technical systems for enhancement of control quality, decreasing response time for force majeure situations and cost for control and exploitation of such systems. Protocols ProfiNet, ModBus/TCP, Ethernet/IP, EtherCAT became well known; they are compatible with previous generations, but allow to solve

fundamentally new tasks. But in some situations by cost/productivity ratio win protocols and technologies, which don't have wide spread, but firmly hold theirs niche. Some of them are described below.

2. MAIN TEXT

ACN (Architecture for Control Networks) is network control protocol, initially destined for entertainment industry (URL-2, 2017). It has open source code and maintains some subordinate protocols (table 1).

AYIYA (Anything In Anything) is network protocol for tunneling between IP-networks and controlling there (URL-3, 2017). Very often it's used for IPv6 packets transit through the networks based on IPv4 protocol. Network security is provided with absence of addresses and content of tunneled packets falsification possibility. At least one of two tunnel endpoints allows mobile devices connecting.

Table 1. ACN protocols family and corresponding standards

Protocol	Standard
Root Layer, Session Data Transport and Device Management Protocols, Device Description Language	ANSI E1.17
Service Location Protocol (SLP)	RFC 2609
Simple Network Time Protocol (SNTP)	RFC 2030, ANSI E1.30-3-2009
Trivial File Transfer Protocol (TFTP)	RFC 1350
Streaming ACN (sACN)	ANSI E1.31
RDM Extension (RDMNet)	ANSI E1.33
Remote Device Management (RDM)	ANSI E1.20

CIP (Common Industrial Protocol) is the set of standards (URL-4, 2017), which are maintained by Open DeviceNet Vendors Association (ODVA). CIP extensions are CIP safety, CIP Sync and CIP Motion protocols. CIP contains full set of requirements and possibilities for complex automation systems and their subsystems development from following sides: control, information security, motion organizing, informing. Some most important protocols and industrial data transfer technologies are based on CIP as well and briefly described below.

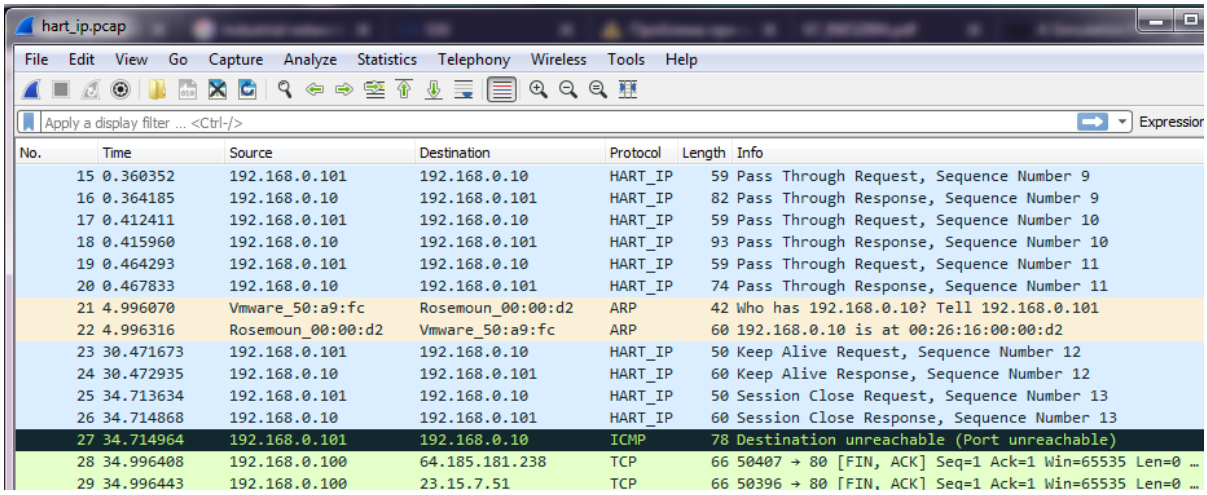
EtherNet/IP is open industry protocol, which uses standard Ethernet chips and cable systems, based on IEEE 802.3 standard, and serve for input/output real time data exchange and information messages in DeviceNet and ControlNet industrial networks. CIP provides common application level between networks, which doesn't depend on media (cable system). It allows to perform direct routing CIP messages in EtherNet/IP, ControlNet and DeviceNet. Depending on application requirements EtherNet/IP network may be stand-alone or combined with DeviceNet or ControlNet networks for additional flexible information and control services realization. EtherNet/IP transfers big user, configuration and input/output data volumes in the same high-speed network; tightly associates technological and corporate operations; facilitates technical maintenance expenses decreasing thanks to existing network resources and technical facilities using; allows to commercial and industrial technological levels to coexist in the same network; works with TCP/IP and HTTP protocols.

DNP3 (Distributed Network Protocol, version 3) is a set of communication protocols (URL-5, 2017), which are used for data transfer between components in automation systems like different types of equipment for data acquisition and control and described in IEEE 1815 standard. In SCADA systems DNP3 is used by SCADA master stations (control centers), Remote Terminal Units (RTU) and different Intelligent Electronic Devices (IED). It uses 3 levels of OSI model (data link, transport, application) and contains Secure Authentication v5

mechanism, which allows to master or remote DNP3-system uniquely determine, that connection is established with legitimate user or host, but not with malicious user.

HART-IP (Highway Addressable Remote Transducer) protocol (URL-6, 2017) based on standard Ethernet IEEE 802.3 hardware and cable systems and with Wi-Fi IEEE 802.11 equipment, that's why it's possible to use it with standard network switches, routers, access points. It may be used in redundant mesh or ring topologies and with PoE (Power over Ethernet) power supply standard by twisted pair. Possible data transfer rates are 10 or 100 Mbps and 1 Gbps. HART network, including devices working with Wireless HART protocol, is compatible with office and industrial LAN-switches, fiber optics media converters, Wi-Fi access points and another equipment. Compatibility with classic HART protocol allows to put corresponding gateways into action and to work with classic analogue 4-20 mA technologies. Using IP as base interaction protocol allows HART-IP to work in the same network together with multiplicity of protocols, based on IP and Ethernet. More than 60 millions devices with HART protocol supporting are installed in the world. HART over Ethernet or HART-IP widen HART accessibility in local internal industrial networks with interconnection with corporate networks and ERP (Enterprise Resource Planning) software. Variables and diagnostic data in HART are encapsulated in HART-IP packets. It allows to realize real time processes in existing corporate networks and to use corporate VPN (Virtual Private Networks).

Figure 1. Viewing HART IP protocol packets in Wireshark network analyzer

During December 2013 – June 2017 European TEMPUS TATU (Trainings in Automation Technologies for Ukraine) project was realized (URL-7, 2018). Within the framework of this project TATU Smart Lab (TSL) equipment was obtained (Gorb et al, 2017a, 2017b). TSL is a flexibly configurable mobile set of devices for teaching modern automation technologies and its application in real projects. It contains devices from different European manufacturers and matches to goals of Industry 4.0, IoT and IIoT concepts (2 hardware modules (HM) of 3) where individual devices and their nodes can communicate with each other and consumers using wireless data transmission technologies or IP technologies.

The first HM (Fig. 2) contains two programmable controllers (AXC 3050 and ILC 151 GSM/GPRS), PROFINET I/O devices, managed network switch and wireless access point for wireless LAN (Gorb et al, 2017a, 2017b). This HM can be used for studying a wide range of topics including working with data transfer technologies based on Ethernet, wireless data transmission and IP technologies. Two programmable controllers can communicate using

TCP/IP or Modbus TCP data transfer protocols. Possible complex industrial IP network structure based on multi interface AXC 3050 smart controller shown at Fig. 3.

Controller EC2250 EtherCAT (Fig. 4), installed in second HM and working with IP-based protocols, has a short cycle time and designed for hard real-time systems [8, 9]. The controller uses a high-performance Cortex A9 800 MHz ARM processor. EtherCAT is an Ethernet based bus standardized by SEMI (Semiconductor Equipment and Materials International), IEC and ISO. EtherCAT is much faster than traditional buses and industrial Ethernet based solutions. The typical EtherCAT cycle time is 50-250 μs, while in traditional buses 5-15 ms are required for each update. The device integrates communication interfaces Ethernet, EtherCAT, CAN, CAN Open, RS232/485, PROFINET, BACnet, Modbus TCP, TCP/IP.

Figure 2. PROFINET hardware module

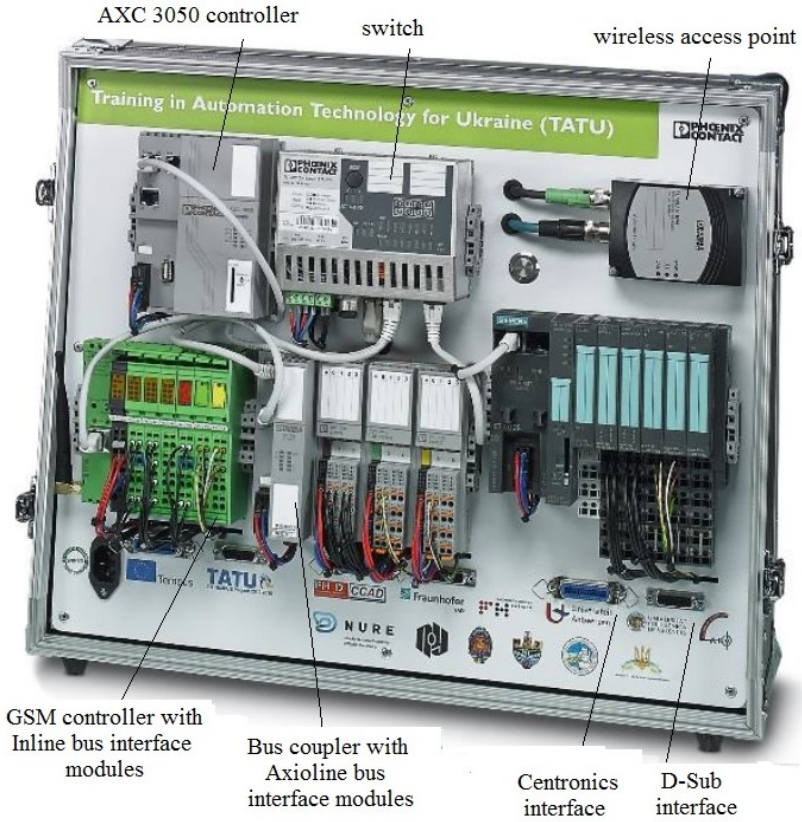

Figure 3. Complex industrial IP network structure based on multi interface controller

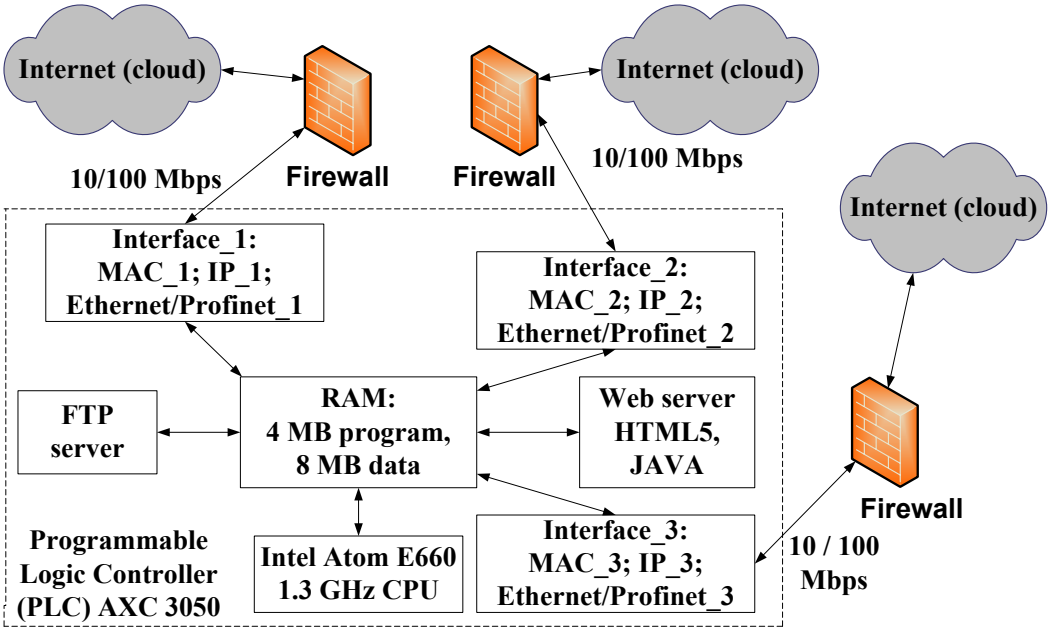
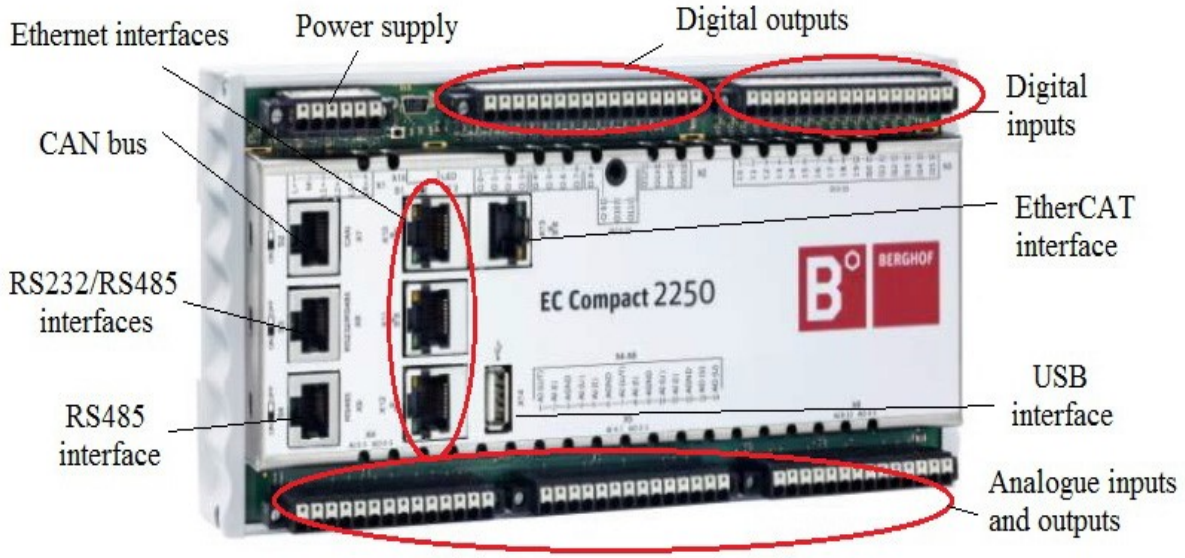
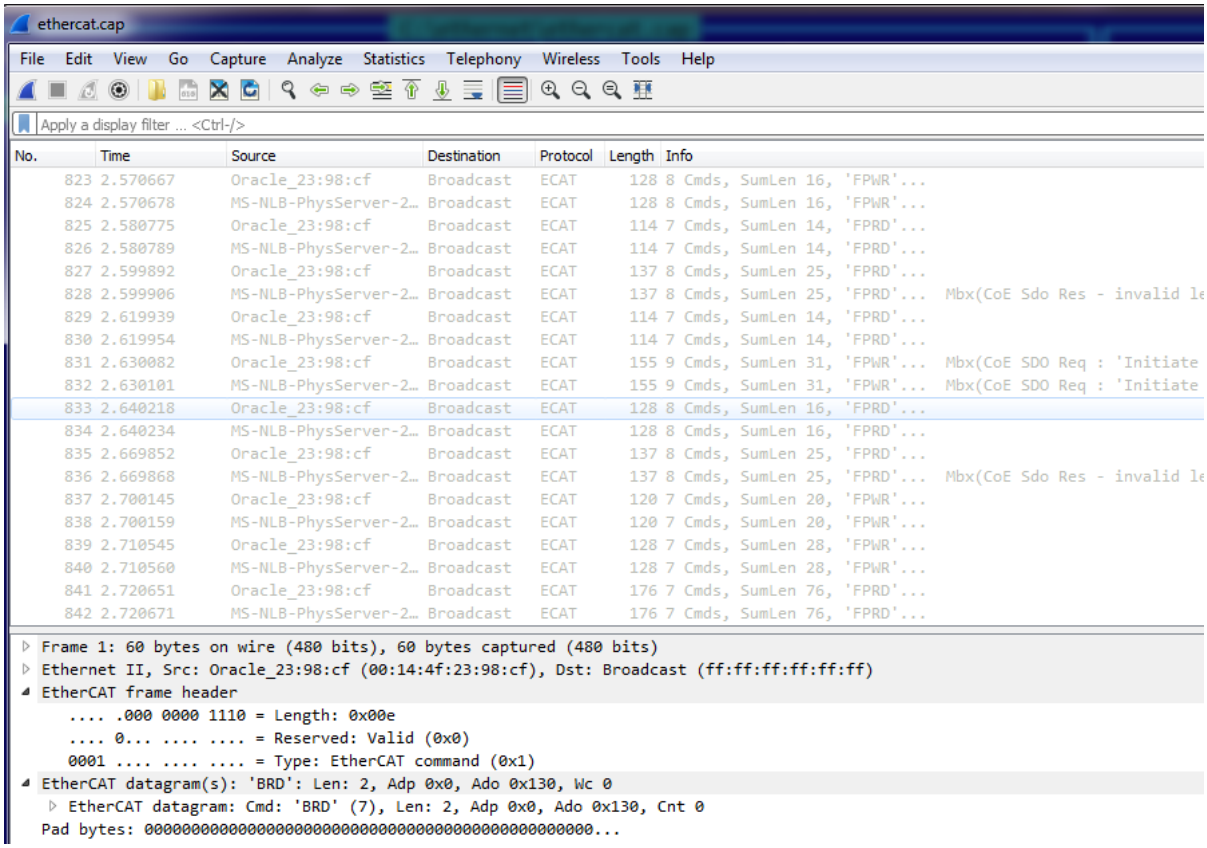

Figure 4. Multi interface industrial IP network controller

WIRESHARK software allows to analyze network traffic in industrial networks based on protocols and technologies described above. Also Wireshark supports capturing of long list of different network protocols. It significantly helps to understand the reason of unobvious network problems, to simplify complex industrial and corporate networks exploitation and making interconnection between different network technologies and protocols using corresponding hardware and software gateways.

Figure 5. Viewing EtherCAT protocol packets in Wireshark network analyzer

3. CONCLUSION

Industrial classic and IP based data transfer protocols and technologies are briefly analyzed. Possibilities of Wireshark network traffic analyzer and examples of industrial networks traffic capturing are shown. Complex industrial IP network structure based on multi interface controller is proposed. Using of equipment, ready for application within the framework of Industry 4.0, IIoT and IoT concepts jointly with Wireshark network traffic analyzer is described.

REFERENCES

Architecture for Control Networks [Electronic resource]: https://acn.codeplex.com [Date Accessed: 2 December 2017].

Distributed network protocol [Electronic resource]: https://www.dnp.org/AboutUs/DNP3%20Primer%20Rev%20A.pdf [Date Accessed: 2 December 2017].

European Tempus TATU project [Electronic resource]: https://tatu.org.ua [Date Accessed: 2 March 2018].

GORB, S.I., NIKOLSKYI, V.V., SHAPO, V.F., KHNIUNIN, S.H., 2017, Programming controllers in the integrated development environment: training manual. Practice, Odessa: National University "Odessa Maritime Academy", 978-966-7591-73-1.

GORB, S.I., NIKOLSKYI, V.V., SHAPO, V.F., KHNIUNIN, S.H., 2017, TATU study book. Trainings in Automation Technology for Ukraine, Villach: Carinthia University of Applied Sciences, 978-3-9504443-0-8.

Instrumentation tools [Electronic resource]: http://instrumentationtools.com/what-is-hart-ip/#.WibYR3lx1aQ [Date Accessed: 2 December 2017].

SHAPO, Vladlen, 2017, Programmable Logic Controllers Applying for Multi Segment Industrial Data Transfer Networks Developing [online]: http://medcraveonline.com/IRATJ/IRATJ-03-00060.php [Date Accessed: 2 December 2017].

SixXS – IPv6 Deployment & Tunnel Broker [Electronic resource]: https://www.sixxs.net/tools/ayiya/ [Date Accessed: 2 December 2017].

The future of industrial automation [Electronic resource]: https://www.odva.org/Technology-Standards/Common-Industrial-Protocol-CIP [Date Accessed: 2 December 2017].

UMUDUN ÖLÇÜMÜ- FACEBOOK KULLANICILARI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Doç. Dr. Nilsun SARIYER

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi,
Muğla/TÜRKİYE
E-mail: nilsunsariyer@mu.edu.tr

Öğr. Gör. Muammer CEYLAN

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi,
Çanakkale/TÜRKİYE
E-mail: mceylan@comu.edu.tr

ÖZET

Umut, iyi olma duygusu veren ve kişiyi harekete geçirmek için güdüleyen bir özelliktir. Kavram, bireylerin kendilerini, arzu edilen hedeflere giden yolları üretme, bu yolları harekete geçirme ve sürekli kullanma yeteneğine sahip olarak gördükleri, hedefe yönelik bir düşünce türü olarak tarif edilmektedir. İnsanın hem ruh hem beden sağlığını şekillendiren umut, ölçülebilir mi?Bu çalışmada Sürekli Umut Ölçeği kullanılarak umudun ölçülüp ölçülmeyeceği araştırılmıştır. Araştırma, sosyal medya kullanıcılarıyla yapılmıştır. Çalışmada, sosyal medya kullanıcılarının umudu çok boyutlu olarak değerlendirip değerlendirmedikleri ortaya çıkartılmaya çalışılmıştır. Herhangi bir boyut belirlenemezse umudun çok boyutlu yapısından bahsedilemez. Aksi takdirde çoklu yapının olduğu kabul edilecektir. Eğer umut çok boyutlu ise sosyal medyayı farklı sürede (1 yıldan az, 1 ila 3 yıl arası, 3 ila 5 yıl arası, 5 ila 10 yıl arası ve 10 yıldan fazla) kullananların umut ile ilgili boyutları birbirinden farklı mıdır? sorusuna cevap aranmıştır. Araştırma, tesadüfi olmayan örnekleme yöntemlerinden kartopu örneklemesiyle yapılmıştır. Verilerin analizinde Faktör Analizi ve Varyans Analizi kullanılmıştır. Araştırma sonucunda sosyal medya kullanıcılarının umut ile ilgili iki boyuta sahip oldukları belirlenmiştir: Amaca Yöneliklik ve Amaca Yönelik Kararlılık Düşünceleri. Ayrıca sosyal medyayı 3 yıldan daha az kullananlar ile10 yıldan daha fazla kullananlar umudu amaca yöneliklik boyutu itibarıyla farklı algıladıkları da belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Umut, Umut Ölçeği, Sosyal Medya, Sosyal Medya Kullanıcıları, Sürekli Umut Ölçeği.*

MEASUREMENT OF HOPE – A SURVEY ABOUT FACEBOOK USERS

ABSTRACT

Hope is a feature which promotes a sense of well-being and activates the person. The concept is described as a goal-directed way of thinking that makes individuals to feel capable of producing the routes towards desired targets, following these routes and using them permanently. Is it possible to measure hope, which forms one's mental as well as physical health?. In this study, it was researched whether to measure hope using Continuous Hope Scale.The research has been applied to social media users. It is tried to determine whether social media users consider hope multi-dimensionally or not. Without finding out any dimension, there can be no reference to a multi-dimensional structure of hope. Otherwise, the existence of a multi-dimensional structure will be taken as granted. If hope is multi-

dimensional, the following question will be raised: Do the hope-related dimensions of social media users, who have been using social media for different periods (less than 1 year, 1-3 years, 3-5 years, 5-10 years, and more than 10 years) differ? The survey will be carried out using snowball sampling, a nonprobability sampling technique. The data will be analyzed implementing the factor analysis and the discriminant analysis. As a result of research, it has been determined that social media users have two dimensions related to hope: Purposefulness (Agency) and Purposeful Thought (Pathway). Also it has been determined that between user with social media for less than 3 years and those spend more than 10 years has differentlyperceived agency having dimension of hope.

Keywords: *Hope, Hope Scale, Social Media, Social Media Users, Dispositional Hope Scale.*

1. GİRİŞ

1963 yılında "Bir Hayalim Var" başlıklı konuşmasında Martin Luther King, "Dünyada yapılmış olan her şey umutla yapılmıştır" demiştir. Umut, varoluşundan bugüne insanoğlunun hayatta kalmasını sağlayan, iyilik halini güçlendiren ve ruh sağlığını destekleyen herşeydir. Peki umut ölçülebilir mi? Bu çalışmada umudun ölçülebilir olup olmadığı araştırılmıştır. Bu amaçla Sürekli Umut Ölçeği kullanılmıştır. Ölçek, sosyal medya kullanıcıları üzerinde test edilmiştir.

2. UMUT İLE İLGİLİ ÖLÇEKLER

Türk Dil Kurumu umut kavramı ile ilgili üç farklı tanım yapmaktadır: Olması beklenilen veya olacağı düşünülen şey; Ummaktan doğan duygu; Bu duyguyu veren kimse veya şey, ümit(tdk.gov.tr).Staats ve Stassen (1985) olumlu gelecek beklentilerinin olumsuz gelecek beklentileri üzerinde hâkim olması; Bloch (2007), insanın içinden gelen ve rahatlatıcı bir etki; Zournazi (2004), bireyin dünyaya olan inancı, güveni ve hayatın yaşamaya değer olduğu yönündeki düşüncesini içeren temel bir insanlık durumu; Snyder vd. (2002) amaçlar, alternatif yollar düşüncesi ve eyleyici düşünce; Frankl(2000), bireyin temel ihtiyacı, özgürce seçtiği ve uğruna çaba göstermeye değer bulduğu bir amacı olması ve bunu gerçekleştirmek için mücadele etmesi; Özer ve Tezer (2008), gelecekten beklenen olumlu gelişmeler olarak tarif etmektedirler. Tanımlar birbirine yakın olmakla birlikte dikkatle incelendiklerinde umudun farklı boyutlarla ifade edildikleri görülmektedir. Tanımların ortak noktası ise umudun beklenilen veya arzu edilen bir duygu olmasıdır.

Umut ile ilgili çalışmalar 13. yüzyıldan itibaren yapılmaktadır. Hedefe ulaşma beklentisinin duygusal bir ögesi olarak tanımlanan umut, tek bir boyut olarak ele alınmaktaydı. Ancak 1960'lı yıllardan sonra kavram, işlevsel bir yaklaşımla incelenmeye başlanmıştır. Bu tarihten sonra umudun tanımlanabilir, ölçülebilir olduğu algısı gelişmiş ve umut sorunlarla başa çıkma yöntemi olarak önem kazanmıştır (Kemer ve Atik, 2005: 380). Umudun hedefe yönelik karar verme ve ulaşılabilecek yolları planlamaya ilişkin bilişsel bir yapı olmak üzere iki boyutlu olduğu yolunda birçok çalışma yapılmıştır. Snyder (1995), umudu "Bireyin Amaçlarını Harekete Geçirme Güdüsü" ve "O Amaçlara Ulaşma Yolları İle Birlikte Düşünme Süreci" boyutları olduğunu savunmaktadır. Umudun "Amaca Yöneliklik" ve "Amaca Yönelik Kararlılık Düşünceleri" olarak iki boyutla ölçüleceğini ifade etmektedir. Snyder vd. (2002) ise bireyin "Amaca Yönelik Olması", "Amaca Güdülenmesi" ve "Amaca Ulaşma Yolları" olmak üzere üç boyuttan oluştuğunu savunmuşlardır. Bununla birlikte Alexander ve Onwuegbuzie (2006), umut ile hayat kalitesi arasında doğrusal ilişki olduğu yönünde bulgular tespit etmişlerdir. Ong vd. (2006) ise kişilerin içsel durumları (olumlu ya da olumsuz duyguları) ile umut arasında ilişki olduğunu saptamışlardır. Özer ve Tezer (2008), umut düzeyi düşük başka bir ifadeyle umutsuz diye adlandırılan bireylerin olumlu duygularının düşük buna karşılık olumsuz duygularının olağandan yüksek oldukları savıyla yola çıkmışlar fakat bununla ilgili bir bulgu elde edememişlerdir. Snyder vd. (2000), umutlu

düşüncenin psikolojik sorunları önlemede ve psikolojik dayanıklılığı arttırmada önemli bir rol oynadığını belirlemişlerdir. Özer (2009), lise öğrencileri üzerinde yaptığı çalışmada, umudun akademik erteleme (başarısızlık korkusu, karar verme güçlüğü, tembellik ve risk alma davranışı) üzerinde etkileri olduğunu bulmuştur. Kemer ve Atik (2005) yine lise öğrencileri üzerinde yaptıkları çalışmada, öğrencilerin umut düzeylerinin aileden algılanan sosyal destek düzeyi ve yaşadıkları bölgeye göre anlamlı bir farklılık gösterdiği sonucuna ulaşmışlardır. Savoly ve Owen (2015), meslek seçiminde umut düzeyinin akılcı olmayan inançlar üzerinde etkisi üzerinde durmuşlardır. Umut düzeyi yüksek olanların sınav başarısı, akademik başarısı, fiziksel ve ruh sağlığı ile ilgili olumlu etkileri olduğu ile ilgili farklı çalışmalar da bulunmaktadır (Snyder vd., 1997: 408; Snyder vd.,2002: 1021; Vilaythong vd. 2003: 86).

Farklı teorik yapıları temel alan farklı bileşenler doğrultusunda umudun ölçümü ile ilgili farklı ölçekler geliştirilmiştir. Bu ölçekler iki grupta ele alınabilir. Herth Umut Ölçeği, Stoner Umut Ölçeği, Time Opinion Survey, Nowotny Umut Ölçeği ve Miller Umut Ölçeği kronik düzeyde hasta bireylerin umut düzeylerini belirlemeye yönelik olarak geliştirilen ölçeklerdir (Stoner, 2004: 219; Tarhan ve Bacanlı, 2015: 5).Sağlıklı bireyler örnekleminde geliştirilen ölçekler ise Gottschalk-Gleser Umut Ölçeği, Erikson, Post ve Paige Umut Ölçeği, Umut İndeks Ölçeği ve Umut Ölçeği'dir. Bu ölçeklerin her biri, farklı boyutları ele alarak umudu ölçmeye çalışmaktadır (Aslan vd., 2007: 19). Son dönemlerde akademik çalışmalarda yaygın olarak kullanılan bir ölçek, Snyder'ın Sürekli Umut Ölçeği'dir (Snyder vd., 1991: 574). Bu ölçek, on beş yaş ve üstündeki bireylerin sürekli umut düzeylerini belirlemek amacı ile geliştirilmiştir. Toplam on iki madde ve iki alt boyuttan oluşmaktadır. Daha önce de ifade edildiği gibi bu boyutlar, "Amaca Yöneliklik"ve "Amaca Yönelik Kararlılık Alternatifleri" adlandırılmıştır. Bu boyutlar, duygusal boyut ve bilişsel boyutolarak da adlandırılırlar. Bu boyutların her biri dört ifadeden oluşur. Bu dört ifadenin bir tanesi geçmişe, iki tanesi içinde bulunulan zamana, bir tanesi de geleceğe yönelik ifadeleri içermektedir. Diğer dört ifade ise umutla ilgisi olmayan dolgu maddelerden oluşmaktadır. Bireylerden maddelerdeki ifadelerin kendi durumlarını yansıtma derecelerini sekiz noktalı derecelendirme ölçeği üzerinde işaretlemeleri istenmektedir (Lopez vd., 2000: 59).

Ölçeğin kullanıldığı farklı çalışmalarda farklı boyutlar elde edilmiştir (Atik ve Kemer, 2009). Mesela, Japonca'ya uyarlanan çalışmada, beklentileri tespiti ve alternatif düşünme şeklinde iki boyut (Tsukasa ve Snyder, 2005: 229); Arapça'ya uyarlandığında ise amaca yönelik kararlılık alternatifleri ve umudu belirleme boyutları elde edilmiştir (Abdel-Khalek ve Snyder, 2007: 230). Yani, farklı kültürlere göre umudun farklı boyutları bulunmaktadır. Ölçek Türkçe'ye Akman ve Korkut (1993) tarafından uyarlanmıştır. Ancak Snyder'in ölçeğindeki gibi iki boyut değil tek boyut saptanmıştır. Yine Özer ve Tezer (2008) ile Denizli (2004) yaptıkları iki farklı çalışmada umudu tek boyutla açıklamışlardır. Karaca ve Kandemir ise 2015 ve 2016 yıllarında ölçekle ilgili iki farklı çalışma yapmışlardır. Öncelikle ölçeği Türkçe'ye çevirmiş sonra "Karaca ve Kandemir Umut Ölçeği" olarak adlandırdıkları yeni bir ölçek geliştirmişlerdir. Snyder vd. (1991) araştırmasına paralellik gösteren iki boyut elde etmişlerdir. Yapılan bu araştırmada daSürekli Umut Ölçeği kullanılarak umudun ölçülüp ölçülemeyeceği belirlenmeye çalışılmıştır.

3. ARAŞTIRMANIN AMACI

Araştırmanın amacı, umudun ölçülmesi için umudun boyutlarını belirlemektir. Bu amaç doğrultusunda Snyder'ın Sürekli Umut Ölçeği kullanılmıştır. Bu ölçekle ilgili yapılan çalışmalardan farklı olarak ölçek, sadece sosyal medya kullanıcılarına uygulanmıştır. Bu araştırmanın literatürde yapılan çalışmalardan farklılığı budur. Bu durumda araştırma, sosyal medya kullanıcılarının umudu çok boyutlu olarak değerlendirip değerlendirmedikleri üzerinedir. Eğer herhangi bir boyut belirlenemezse umudun çok boyutlu yapısından

bahsedilemez. Aksi takdirde çoklu yapının olduğu kabul edilecektir. Bu amaçla ilgili geliştirilen hipotez aşağıdadır:

H_1: Sosyal medya kullanıcıları umudu birbirinden farklı boyutlarda algılamaktadırlar.

Eğer umut çok boyutlu ise sosyal medyayı farklı süre kullananların umut ile ilgili boyutları birbirinden farklı mıdır? sorusuna da cevap aranacaktır. Bununla ilgili hipotez şudur:

H_2: Sosyal medyayı farklı sürede (1 yıldan az, 1 ila 3 yıl arası, 3 ila 5 yıl arası, 5 ila 10 yıl arası ve 10 yıldan fazla) kullananların umut ile ilgili boyutları birbirinden farklıdır.

4. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Tanımlayıcı nitelik taşıyan bu araştırma ile ilgili veriler, Şubat 2018 ilaNisan 2018 tarihleri arasında toplanmıştır. Araştırmanın örnek kütlesini sosyal medya kullanıcıları oluşturmaktadır. Kullanılan örnekleme yöntemi, tesadüfi olmayan örnekleme yöntemlerinden kartopu örneklemesidir. Sosyalmedya kullanıcılarına ulaşmak hedeflendiği için bu örnekleme tercih edilmiştir.

Verilerin toplanmasında gözatım yöntemlerinden anket tercih edilmiştir. Anket formunun ilk sorusu, sosyal medya kullanımıyla ilgilidir. Sosyal medya kullanmayanların ankete devam etmesi istenmemiştir. Bu nedenle bu soruya anket formunda yer verilmiştir. İkinci grup soru, Sürekli Umut Ölçeği'ni kapsayan 12 sorudan oluşmaktadır. Bu sorular, Snyder'ın Sürekli Umut Ölçeği dikkate alınarak hazırlanmıştır. Ancak Karaca ve Kandemir Umut Ölçeği de dikkate alınmıştır. Anket formu sekiz dereceli ölçek ile hazırlanmış ancak ön deneme esnasında anlaşılmama sorunu olduğu ortaya çıktığı için beş dereceli ölçeğe dönüştürülmüştür. Son soru grubunda ise demografik özellikler bulunmaktadır.

Anket uygulaması, Google Documents formatında oluşturulmuştur. Verilerin analizinde Faktör Analizi ve Varyans Analizi kullanılmıştır. Veriler, Statistical Package for the Social Sciences (SPSS) ile analiz edilmiştir.

5. ARAŞTIRMANIN KISITLARI

Araştırmada kişisel bağları esas alan sosyal ağ sitelerinden Facebook seçilmiştir. Sosyal medya ile ilgili birçok uygulamanın (Facebook, Twitter, Instagram gibi) var olması ancak bu uygulamaların birbirinden farklı amaç ve işlevlerinin olması nedeniyle tek uygulama seçilmiştir. Facebook'un aylık aktif kullanıcı sayısı 2.13 milyar kişi (Şubat 2018) olması nedeniyle bu uygulama seçilmiştir(www.wearesocial/digital-in-2018-global-overview). Bu durumda Facebook kullanıcılarının umut ile ilgili boyutları araştırılmıştır.

6. BULGULAR

Ankete cevap veren 160 sosyal medya kullanıcıları ile ilgili demografik bilgiler, Tablo 1'dedir.

Tablo 1. Demografik Özellikler İle İlgili Bulgular

DEMOGRAFİK BİLGİLER			DEMOGRAFİK BİLGİLER		
Cinsiyet	**Frekans**	**%**	**Medeni Durum**	**Frekans**	**%**
Erkek	85	*54.0*	Evli	148	*92.5*
Kadın	75	46.0	Bekâr	12	7.5
TOPLAM	**160**	**100**	**TOPLAM**	**160**	**100**
Yaş	**Frekans**	**%**	**Eğitim Durumu**	**Frekans**	**%**
18-19 yaş	24	15.0	İlköğretim	2	1.4
20-23 yaş	67	*41.8*	Lise	59	43.0
24- 27 yaş	50	31.2	Lisans ve üstü	76	*55.6*
28 yaş ve üstü	19	12.0	**TOPLAM**	**137**	**100**
TOPLAM	**160**	**100**			

Görüleceği gibi anket uygulamasına katılanların %54'ü erkek, %92.5'i evli, % 41.8'i 20 ila 23 yaş arası ve % 55.6'sı lisans ve lisanüstü mezunudur.

Sosyal medya kullanıcılarının umudu tek boyutlu ya da çok boyutlu değerlendirip değerlendirmediğini belirlemek için Faktör Analizi yapılması planlanmıştır. Fakat bu analize geçmeden önce ifadelerin güvenilirlik analizi yapılmıştır. Synder vd. (1991) ölçeğin Cronbach Alfa İç Tutarlılık Katsayısını 0.71 ila 0.76 arasında değişmekte olduğunu raporlamışlardır. Yapılan güvenilirlik analizinde Alfa Katsayısı 0.729 bulunmuştur. Dolgu ifadeleri çıkardıktan sonra güvenilirliği bozan ifade olmadığı için analize geçilmiştir.

Faktör analize başlamadan önce Barlett test ölçeği ve Kaiser-Meyer-Olkin istatistik değerine bakılmıştır. Barlett test değeri 0.00 anlamlılık düzeyinde 659.721'dır. Bu, ana kütle içindeki değişkenler arasında bir ilişkinin var olduğunu göstermektedir. Kaiser-Meyer-Olkin oranı ise 73.8 bulunmuştur. Bu oranın 60'ın üstünde olması arzulanır. Bu iki değer faktör analizinin geçerli olduğunu göstermektedir.

Faktör analiziyle ilgili sonuçlara bakıldığında iki faktör tespit edilmiştir. Bu faktörler, toplam varyansın %75.55'ini açıklamaktadır. İkiden fazla faktör olduğu göz önüne alınarak sosyal medya kullanıcılarının umudu farklı boyutlarla algıladıkları başka bir ifadeyleumudunçok boyutlu yapıya sahip olduğu ortaya çıkmıştır. Bu durumda H_1 hipotezi kabul edilmektedir. Snyder vd. (1991) tarafından geliştirilen Sürekli Umut Ölçeği'nde yer alan ifadelerle faktör analizi sonucunda ortaya çıkan boyutlarve ilgili ifadeler örtüşmektedir. Bu durumda sosyal medya kullanıcılarının umutla ilgili iki boyutu vardır: Amaca Yöneliklik ve Amaca Yönelik Kararlılık Düşünceleri. Umudun boyutlarıyla ilgili faktör analizi sonucunda elde edilen değerler, Tablo 2'de bulunmaktadır.

Tablo 2. Umudun Boyutları İle İlgili Faktör Analizi Sonuçları

UMUDUN BOYUTLARI	**FAKTÖR YÜKLERİ**
AMACA YÖNELİKLİK (Varyans %=42.617; Güvenilirlik Katsayısı=.8515)	
Amaçlarıma …….. gayretle çalışırım	.837
Geçmişte yaşadıklarımın ……..kanaatindeyim	.836
Hayatta oldukça ……..düşünüyorum	.721
Kendim için koyduğum ……..ulaşırım	.593
AMACA YÖNELİK KARARLILIK DÜŞÜNCELERİ (Varyans %=37.617; Güvenilirlik Katsayısı=.8310)	
Sıkıntılı bir durumdan ……..gelir	.838
Herhangi bir problemin ……..düşünürüm	.785
Sağlığım …….. endişeliyim*	.649
Başkalarının pes ettiği durumlarda ……..bilirim	.536

* Ters çevrilmiştir.

Analiz sonucunda ilk faktör dört ifadeden oluşmaktadır. İfadeler, Sürekli Umut Ölçeği'nin ilk boyutundaki ifadelerle aynıdır. Synder vd. (1991) bu faktörü "agency" adını vermektedirler. Geçmişte, içinde bulunulan ve gelecekteki hedefi elde etmede, başarılı kararlar verildiğinde veya verilebileceğine ilişkin denk gelen bir özelliktir. Amaca yöneliklik, hedefi elde etmeyi isteme, hedefi elde edebilmek için kendisinde güç hissetme olarak tanımlanmaktadır. Bu faktör, toplam varyansın %42.617'sini açıklamaktadır.

Umudun ikinci boyutu, amaca yönelik kararlılık düşünceleriolarak adlandırılmışlardır. Synder vd. (1991), bu boyutu, "pathway" olarak isimlendirilmişlerdir. Aslında insan davranışları amaca yöneliktir ve bu amaçlar zihinsel faaliyetlerin yönelimini belirler. Harekete geçme güdüsü, bireyin amaca yönelik olması, amaca ulaşma yolları olarak ifade edilmektedir. Kişinin hedeflenen amaçlara ulaşmak için işlevsel yollar üretebileceğine dair algısıyla ilgilidir. Kişinin hedefleri elde etmede başarılı planlar yapabildiği veya yapılabileceği duyumuna denk gelmektedir. Tablo 2'de bu faktörün de toplam varyansın %37.617'sini açıkladığı görülmektedir.

Araştırmanın diğer amacı, sosyal medyayı kullanım süresinin umudu etkileyip etkilemediği ile ilgilidir. Sosyal medyayı farklı sürede (1 yıldan az, 1 ila 3 yıl arası, 3 ila 5 yıl arası, 5 ila 10 yıl arası ve 10 yıldan fazla) kullananların umut ile ilgili boyutları birbirinden farklı mıdır? sorusuna cevap aramak için MANOVA yapılmıştır. İlgili sonuçlar, Tablo 3'dedir.

Tablo 3. Sosyal Medya Kullanım Süresi İle İlgili MANOVA Sonuçları

	ORTALAMALAR				F Değeri	F Anlamlılık Değeri
DEĞİŞKENLER	**3 yıldan az**	**3 ila 5 yıl arası**	**5 ila 10 yıl arası**	**10 yıldan fazla**		
Amaca Yöneliklik	*2.0500*	3.4706	3.7448	*4.4737*	1.391	0.001
Amaca Yönelik Kararlılık Düşüncesi	3.7250	3.8309	3.9072	3.6053	1.218	0.282
Hotelling's T^2 testinin F Değeri =4.693 Anlamlılık Düzeyi=0.001						

0.05 anlamlılık düzeyinde Hotelling's T^2 testinin F Değeri 4.693 bulunmuştur (Tablo 3). Bu değer, 0.001 anlamlılık düzeyinde geçerlidir. Başka bir ifadeyle, farklı süre boyunca sosyal medya kullananların (1 yıldan az, 1 ila 3 yıl arası, 3 ila 5 yıl arası, 5 ila 10 yıl arası ve 10 yıldan fazla) umutla ilgili boyutları farklı değerlendirmektedirler. 0.05 anlamlılık düzeyinde 10 yıldan daha fazla süre Facebook kullananlarla 3 yıldan daha az süre Facebook kullananlar arasında umudun amaca yöneliklik boyutu itibarıyla fark vardır (0.001). Bu durumda ikinci hipotez sadece amaca yöneliklik boyutu için kabul edilmiştir.

0.001 anlamlılık düzeyinde amaca yöneliklik boyutu gözönüne alındığında, farklılık olan iki değerin ortalamalara bakıldığında en yüksek ortalamaFacebook'u 10 yıldan fazla kullananlar (4.4737) ve en düşük ortalama Facebook'u 3 yıldan az kullananlar (2.05) olduğu görülmektedir. Farklılığın kaynağını belirlemek amacıyla Scheffe Testi sonuçlarına bakmak gerekir. Yine 0.05 anlamlılık düzeyinde, 10 yıldan fazla Facebook kullananlar ile 3 yıldan az kullananlar umudun amaca yönelmeboyutunu farklı değerlendirmektedirler (p=0.01). Tablodaki ortalamalara bakıldığında 10 yıldan fazla Facebook kullananlar amaca yönelikle ilgili ifadeleri "doğru" olarak değerlendirirlerken 3 yıldan az Facebook kullananlar bu ifadeleri "yanlış" olarak değerlendirerek cevap vermişlerdir. Başka bir ifadeyle Facebook'u 10 yıldan daha fazla kullananlar umudun amaca yönelikliğini doğru olarak ifade ederlerken 3 yıldan az kullananlar yanlış olarak değerlendirmektedir. Sonuç olarak Facebook'u daha uzun süre kullananlar, amaca yönelerek umutlarını sürdürmektedirler.

7. SONUÇ

Tüm insanların az ya da çok umudu vardır. Umut genellikle olumlu duyguları içerir. Umutla ilgili çok eski zamanlardan itibaren çalışmalar yapılmıştır. Hem sağlıklı hem de psikolojik rahatsızlığı olan insanlar için geliştirilen ölçeklerle umudun ölçülmeye çalışılmıştır. Bu ölçekler içinde onbeş yaş ve üstündeki sağlıklı kişiler için kullanılan Sürekli Umut Ölçeği en yaygın kullanılan ölçeklerden biridir. Bu çalışmada da umudu, farklı boyutlarla ölçüleceğini gösteren bu ölçek kullanılmıştır. Ancak çalışmada sosyal medya kullanıcıları tercih edilmiş ve sosyal medyanın umuda etkisi de araştırılmıştır.

Araştırma sonucunda Snyder vd. (1991) tarafından yapılan çalışma ile aynı boyutlar elde edilmiştir. Bu nedenle boyutlar aynı isimle adlandırılmıştır. Umudun amaca yönelmesi ve umudun amaca yönelik kararlılık düşünceleri olarak ifade edilen bu boyutlar sosyal medya kullanıcıları için de geçerlidir. Hatta daha eski sosyal medya kullanıcılarının amaca yöneliklikle ilgili umutları bulunmaktadır.

Çalışmada Sürekli Umut Ölçeği ile umut ölçülmeye çalışılmıştır. Kullanılan ölçek, Türkiye'de de aynı umut boyutlarını ortaya çıkarmıştır. Bu da ölçeğin etkin kullanılabileceğini göstermektedir. Bu çalışma, özel bir gruba yapılmıştır. Ancak sosyal medyanın amaç belirlemede etkisi de ortaya çıkmıştır.

Araştırmada tesadüfi olmayan örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Bununla birlikte belli özelliği olan bir gruba yapılmıştır. Bu nedenle sonuçların genelleştirilmesi yanlış olur. Çalışma sonuçları, sosyal medyanın umuda etkisi ile ilgili çalışmalar için başlangıç sayılabilir.

KAYNAKÇA

ABDEL-KHALEK, A. ve SNYDER, C.R., 2007, Correlates and Predictors of An Arabic Translation of The Snyder Hope Scale, *The Journal of Positive Psychology*, 2 (4), 228-235.

AKMAN, Y. ve KORKUT, F., 1993, Umut Ölçeği Üzerine Bir Çalışma, *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 9, 193-202.

ALEXANDER, E. S. ve ONWUEGBUZIE, A. J., 2006, Academic Procrastination and Role of Hope as A Coping Strategy, *Personality and Individual Differences*, 42, 1301-1310.

ASLAN, Ö., SEKMEN, K., KÖMÜRCÜ, Ş. ve ÖZET, A., 2007, Kanserli Hastalarda Umut, C.*Ü. Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi*, 11 (2), 18-24.

ATİK, G. ve KEMER, G. 2009, Çocuklarda Umut Ölçeği'nin Psikometrik Özellikleri: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması, *Elementary Education Online*, 8 (2), 379-390.

BLOCH, E., 2007, *Umut İlkesi*, Cilt 1, Çeviren: T. Bora, İletişim, İstanbul, 9750505454.

DENİZLİ, S., 2004, The Role of Hope and Study Skills in Predicting Test Anxiety Levels of University Students, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ortadoğu Teknik Üniversitesi.

FRANKL, V. E., 2000, *İnsanın Anlam Arayışı*, Çeviren: S. Budak, 7.basım, Öteki, Ankara, 9786054054206.

KARACA, F. ve KANDEMİR, F., 2016, Karaca-Kandemir Umut Ölçeği (KKUÖ), *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 9, 7-34.

KEMER, G. ve ATİK, G., 2005, Psychometric Properties of Children's Hope Scale: Validity and Reliability Study Elementary, *Education Online*, 8 (2), 379-390.

LOPEZ, S. J., CIARLELLI, R., COFFMAN, L. STONE, M. ve WYATT, L., 2000, Diagnosing for Strengths: On Measuring Hope Building Blocks, *Handbook of Hope Theory, Measures, & Aplications*, Editör: C. R. Snyder, Academic Press, San Diego, 57-85, 9780126540505.

ONG, A.D., EDWARDS, L. M. ve BERGEMAN, C. S., 2006, Hope as A Source of Resilience in Later Adulthood, *Personality and Individual Differences*, 41, 1263-1273.

ÖZER, B. U. ve TEZER, E., 2008, Umut ve Olumlu- Olumsuz Duygular Arasındaki İlişkiler, *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, 23, 81-86.

ÖZER, B. U., 2009, Bir Grup Lise Öğrencisinde Akademik Erteleme Davranışı: Sıklığı, Olası Nedenleri ve Umudun Rolü, *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 4 (32), 12-19.

SAVOLY, D.K. ve OWEN, F.K., 2015, Üniversite Adaylarında Meslek Seçimine İlişkin Akılcı Olmayan İnançlar, *International Journal of Human Sciences*, 12 (2), 820-836.

SNYDER, C. R., 1995, Conceptualizing, Measuring and Nurturing Hope, *Journal of Counseling & Development*, 73, 355-360.

SNYDER, C. R., 2000, "Hypothesis: There Is Hope", *Handbook of Hope Theory, Measures and Applications*, Editör: C.R. Snyder, Academic Press, San Diego, 3-18, 9780126540505.

SNYDER, C. R., 2002, Hope Theory: Rainbows in the Mind, *Psychological Inquiry*, 13 (4), 249-275.

SNYDER, C. R., FELDMAN, D. B., SHOREY, H.S., ve RAND, K. L., 2002, Hopeful Choices: A School Counselor's Guide to Hope Theory, *Professional School Counseling*, 5 (5), 298- 307.

SNYDER, C. R., HARRIS, C., ANDERSON, J. R., HOLLERAN, S. A., IRVING, L. M., SIGMON, S. T., YOSHINOBU, L., GIBB, J., LANGELLE, C. ve HARNEY, P., 1991, The Will and Ways: Development and Validation of An Individual-Differences Measure of Hope, *Journal of Personality and Social Psychology*, 60 (4), 570-585.

SNYDER, C. R., HOZA, B., PELHAM, W. E., RAPOFF, M., WARE, L., DANOVSKY, M., 1997, The Development and Validation of The Children's Hope Scale, *Journal of Pediatric Psychology*, 22 (3), 399-421.

SNYDER, C. R., RAND, K. L., KING, E. A., FELDMAN, D. B. ve WOODWARD, J. T., 2002, False Hope, *Journal of Clinical Psychology*, 58 (9), 1003-1022.

STAATS, S. ve STASSEN, M. A., 1985, Hope: An Affective Cognition, *Social Indicators Research*, 17, 235–242.

STONER, M., 2004, "Measuring Hope", *Instruments for Clinical Health-Care Research*, Editörler: M. Frank-Stromborg ve S. J. Olsen, Jones and Bartlett Publishers: Sudbury, MA, 9754435000.

TARHAN, S. ve BACANLI, H., 2015, Sürekli Umut Ölçeği'nin Türkçe'ye uyarlanması: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması, *The Journal of Happiness & Well-Being*, 3 (1), 1-14.

TSUKASA K. ve SNYDER C. R., 2005, The Relationship between Hope and Subjective Well-Being: Reliability and Validity of The Dispositional Hope Scale, Japanese version, *Japanese Journal of Psychology*, 76 (3), 227-234.

VILAYTHONG, A. P., ARNAU, R. C., ROSEN, D. H. ve MASCARO, N., 2003, Humor and Hope: Can Humor Increase Hope? *Humor*, 16 (1), 79-89.

ZOURNAZI, M., 2004, *Umut Değişim İçin Yeni Felsefeler*, Çeviren: U. Abacı, Literatür, İstanbul, 9799750402578.

http://www.wearesocial/digital-in-2018-global-overview-86860338 [Erişim Tarihi: 2 Şubat 2018].

www.tdk.gov.tr.

GASTRONOMİDEKİ UMUT: BİR SOSYAL GİRİŞİMCİLİK ÖRNEĞİ OLARAK HAYATA SARIL LOKANTASI

Onur ÖZDEN

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi,
Sosyal Bil. Ens., Turizm İşletmeciliği YL Programı,
Çanakkale/TÜRKİYE

Dr. Öğr. Üyesi Serdar SÜNNETÇİOĞLU

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi,
Turizm Fakültesi, Gastronomi ve Mutfak Sanatları Bölümü,
Çanakkale/TÜRKİYE
E-mail: serdarsunnetcioglu@comu.edu.tr

Prof. Dr. Ferah ÖZKÖK

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi,
Turizm Fakültesi, Gastronomi ve Mutfak Sanatları Bölümü,
Çanakkale/TÜRKİYE
E-mail: fozkok@gmail.com

ÖZET

Sosyal girişimcilik kâr amacı gütmeyen sivil toplum kuruluşlarıve kâr amacı güden özel sektör arasında kalan melez kuruluşların sosyal fayda sağlama esaslı faaliyetlerini açıklar. Turizm işletmelerinde son yıllarda kurumsal sosyal sorumluluk faaliyetlerinin arttığı görülmekte ancak sosyal girişim adı altında incelenebilecek bir uygulamaya çok sık rastlanmamaktadır. Bu çalışmada bir sosyal girişimcilik örneği olarak Hayata Sarıl Lokantası incelenmiştir. Kendi kendini finanse edebilen bu girişim, lokantacılık faaliyetleriyle elde ettiği gelir ile toplumdaki dezavantajlı bireylere ücretsiz beslenme, meslek edindirme ve psikolojik destekler vermektedir. Bunula birlikte paydaşlara ve çevreye saygılı bir politika sergilemektedir. Bu kapsamda lokanta faaliyetlerini derinlemesine irdelemek için nitel araştırma yöntemlerinden görüşme, gözlem ve katılımcı gözlem teknikleri kullanılarak veri toplanmıştır. Toplanan veriler betimsel analize tabi tutulmuştur. İncelenensosyal girişimin sağladığı desteklerin fizyolojik ihtiyaçlardan sosyal ihtiyaçlara kadar geniş bir çerçevede olduğu görülmüştür. Yapılan bu örnek olay çalışması ile turizm sektörü başta olmak üzere diğer sektörlerdeki girişimlere örnek olması beklenmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Gastronomi, Sosyal Girişimcilik, Hayata Sarıl Lokantası*

HOPE IN GASTRONOMY: AS AN EXAMPLE OF SOCIAL ENTREPRENEURSHIIP "HAYATA SARIL LOKANTASI"

ABSTRACT

Social entrepreneurship explains the social benefits supply-based activities of hybrid organisations that remain in between nonprofit non-governmental organisations and profit-oriented sectors. It has been seen that corporate social responsibility activities have increased in recent years in tourism establishments but an application that could be examined under the name of social

enterprise haven't often been encountered. In this study "Hayata Sarıl Lokantası" examined as an example of social entrepreneurship. This self-financing enterprise provides disadvantageous individuals in the community free meal, providing job, and psychological support by means of earning income through restaurant activities. However, this follows a policy that is respectful to the partners and the environment. In this context, data was collected by using interviews, observations and participant observation techniques of qualitative research methods in order to investigate restaurant activities in depth. The collected data were subjected to descriptive analysis. It has been seen that the supports provided by the social enterprise are in a wide range from physiological needs to social needs. With this case study, it is expected that it will be an example for the enterprises in other sectors, especially tourism sector.

Keywords: *Gastronomy, Social Entrepreneurship, Hayata Sarıl Lokantası*

1. GİRİŞ

Turizm işletmelerinde son yıllarda kurumsal sosyal sorumluluk faaliyetlerinin arttığı görülmektedir. Ateşoğlu ve Türker (2010:219) Muğla ilinde yer alan konaklama işletmelerinin sosyal sorumluluk faaliyetlerini incelemiş ve uygulanan sosyal sorumluluk türlerini çevreye, eğitime, çalışanlara, tüketiciye, sağlığa, toplumsal olaylara, sportif ve kültürel faaliyetlere, ekonomik ve diğer işletmelere yönelik sosyal sorumluluk faaliyetleri olarak tespit etmiş bu faaliyetlerin genellikle çevreye ve eğitime yönelik gerçekleştiği tespit etmişlerdir. Türker ve Uçar (2013), Safranbolu'da faaliyet gösteren konaklama işletmelerinin sosyal sorumluluklarını araştırdıkları çalışmalarında otellerin sosyal sorumluluk ilkesi ile hareket ettiklerisaptamıştır. Buna göreotellerin müşterilere, topluma ve çevreye karşı sosyal sorumluluklar konusunda daha hassas davrandıkları, en az sorumluluk gösterdikleri paydaşın ise tedarikçiler olduğu belirlenmiştir. Yorulmazer ve Doğan (2017), Antalya'daki otel işletmeleri üzerinde yaptığı çalışmada kurumsal sosyal sorumluluğun çalışanlar ve toplum, müşteriler ve çevre, otel deneyimi ve müşteri memnuniyeti boyutlarının müşterilerin satın alma niyetine etkisi olduğu sonucuna ulaşmıştır. Görüldüğü üzere turizm sektöründe kurumsal sosyal sorumluluk faaliyetleri özel sektör tarafından yürütülmekte ve sosyal fayda sağlamayı hedeflemektedir. Sosyal girişimler ise sosyal faydayı gözetme hizmetini kar maksimizasyonu yapmadan gerçekleştirmektedirler. Bu kapsamda sosyal girişim adı altında incelenebilecek bir uygulamaya çok sık rastlanmamaktadır. Hayata Sarıl Derneği bir sosyal sorumluluk projesi olarak başlayan ve 2017 yılında dernek statüsü kazanan bir sosyal girişimdir. Hayata Sarıl Derneği'nin, iktisadi girişimi olan Hayata Sarıl Lokantası finansmanını lokanta faaliyetleri ile bağışlar üzerinden sağlamaktadır. Mevcut personellerine ek olarak gönüllüler aracılığıyla da iş gücü desteği sağlayan lokanta; sağladığı kazancını dernek tüzüğü doğrultusunda dezavantajlı toplumsal gruplara beslenme, mesleki eğitim ve psikolojik destek sağlamak amacı ile kullanmaktadır.

On yıl öncesine kadar sosyal ve girişim kelimelerinin birlikte düşünülmesinin mümkün olmayan iki kavram olarak değerlendirildiği belirtilmektedir (Arthur, Keenoy ve Scott-Cato, 2006:1). Etimolojik olarak ise ''sosyal'' kavramının tabanı ve ekonomik olmayanı çağrıştırdığını, ''girişimci'' kavramının ise bireysel, ekonomik ve finansal odaklı bir yapıya işaret ettiğini söylenmektedir (Aslan, Araza ve Bulut, 2012:71). Sosyal girişimler, sosyal nitelikler söz konusu olduğunda üçüncü sektör özelliklerini; iktisadi girişim söz konusu olduğunda ise özel sektör özelliklerini barındıran kuruluşlardır. Bu nedenle karma yapıya sahip oldukları değerlendirilmektedir (Işık, 2018:239). Gastronomi alanında faaliyet gösteren ve bir sosyal girişim örneği olarak değerlendirilen "Hayata Sarıl Lokantası"nın fizyolojik ihtiyaçlardan sosyal ihtiyaçlara kadar tüm noktalarda etkin olduğu görülmektedir. Bu girişim ile insanların temel yeme-içme ihtiyaçlarının karşılanmasının yanı sıra dezavantajlı grupların her anlamda sosyal ve psikolojik ihtiyaçları sağlanmaktadır. Tüketicilerin de sosyal maksatlı

iktisadi girişimlere ilgi gösterdiği anlaşılmaktadır. Bu ilgi özgecilik (alturism) kapsamında açıklanabilmektedir. Dini, ahlâkive iyilikseverlik gibi duygular, kişinin toplumdaki diğer bireyleri göz önüne alarak onlara gönüllü yardım edebilme konusunda motivasyon oluşturabilmektedir (Palaz ve Boz, 2008: 98).Bu kapsamda bu çalışma ile girişimin yarattığı etkilerin derinlemesine incelenmesi önemli görülmüştür.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

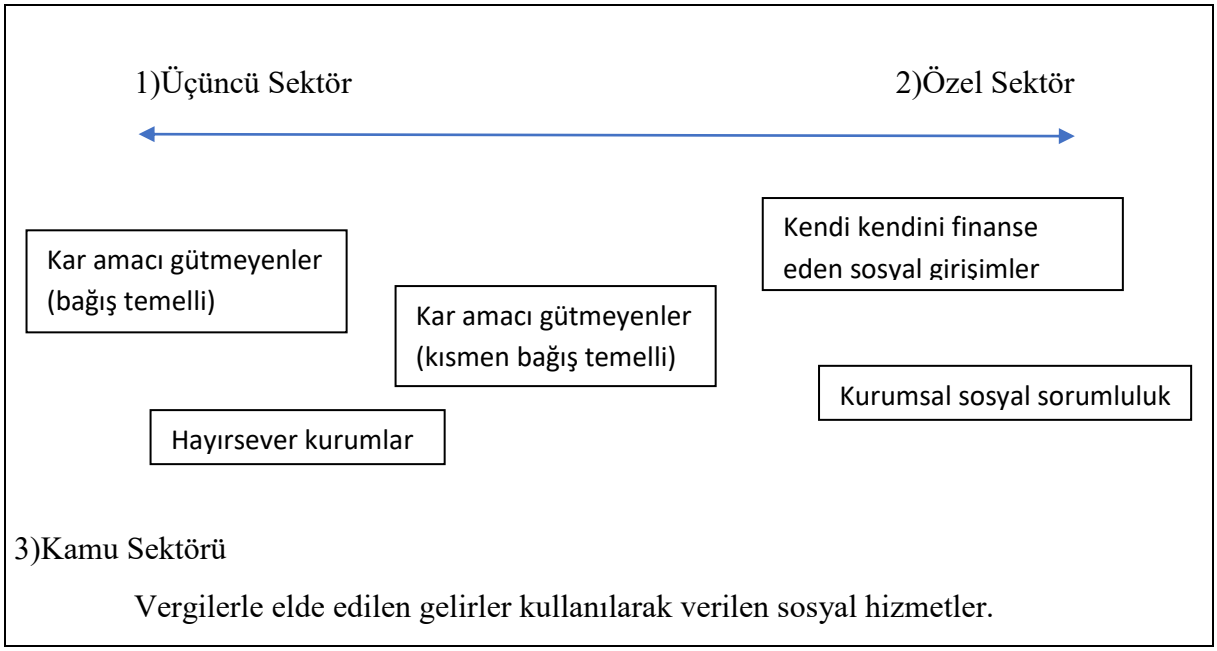
2. 1. SOSYAL GİRİŞİMCİLİK

Girişimcilik içeriğinden bağımsız olarak vizyon, gerekli planlamaları yaparak vizyonu işlevsel hale getirebilecek bir lider ve gelişime açık bir yapı inşa edebilme becerisi olmak üzere 3 temel unsur içeren; fırsatların keşfedilip değerlendirilmesiyle birlikte yeniliğin ortaya konulması sürecinikapsayan bir yetidir (Thompson,Alvy, Less, 2000:329; Bozkurt ve Erdurur, 2013:59).Sosyal girişim ise temelde girişimcilik ile aynı prensipler üzerinden hareket etmekle birlikte sahip olduğu sosyal olma niteliği dolayısıyla kar maksimizasyonu yerine toplumsal problemlere odaklanan bir girişim türüdür(Ersen, Kaya ve Meydanoğlu, 2010:7). Saifan (2012:25), kar amaçlı girişimcinin ve sosyal girişimcinin farklı ve benzer özelliklerini sıralamıştır. Misyon odaklı olma, girişimci davranma, finansal olarak bağımsız, kendi kendine yetebilen ya da sürdürülebilir finansal yapıya sahip olma sosyal girişimcileri kar amaçlı girişimciden ayıran temel özelliklerdir. Kar amaçlı girişimciler yüksek başarılı, risk alan, örgütleyici, stratejik düşünen, değer yaratan, bütüncül yaklaşan ve arbitraj yapabilen kişilerken; sosyal girişimciler misyon lideri, duygusal, değişim katalizörü, sosyal değer ortaya üreten, sosyal uyarıcı, yönetici, vizyoner ve sorumlu kişilerdir. Yenilikçi, adanmış, inisiyatif alan, fırsat arayan, ısrarcı ve taahhüt eden olmak ise kar amaçlı girişimcilerin ve sosyal girişimcilerin ortak özellikleridir. Thompson, (2002:415) ise sosyal girişimcilerin özelliklerini şöyle sıralamıştır:

- İhtiyaç boşluğunu tespit etme ve fırsatla ilişkilendirme,
- Cevaplara hayal gücünü ve vizyonunu yerleştirme,
- Güvenli ve ihtiyaç duyulan kaynakları bulma,
- Girişimi kontrol etmek için uygun sistemi sunma,
- Engelleri ve riskleri ele alır, içsel risklerin üstesinden gelme,
- İhtiyaç duyulan ağları kurmak için gerekli kişileri bulmak ve motive etme

Kamu, özel ve üçüncü sektör dünya üzerindeki değişimlerden doğrudan etkilenmekle birlikte ülkelere sosyo-ekonomik anlamda temel teşkil etmektedirler. (Işık, 2013:115). Sosyal faaliyetlerin ağırlıklı olarak kamu tarafından finanse edildiği sosyal devlete karşı 1970'li yıllarda yükselen eleştiriler sözkonusu faaliyetlerin bu üç sektör üzerinde dağılımını değiştirmiştir. Kurumsal sosyal sorumluluk ile özel sektör ön plana çıkmaktayken üçüncü sektörün yükselişi ile kar amacı gütmeyen kuruluşların faaliyetleri belirginlik kazanmıştır (Işık, 2013: 119; Özaydın, 2013: 82). Sosyal girişimciliği oluşturan boyutlar, kültür ve araştırmacı bakımından farklı derinliklerde ele alınmakta, bu durum sınıflandırmayı zorlaştırmaktadır. (Aslanvd. 2012: 85).Sosyal girişimciler, Tablo 1 üzerinde yer alan kurumlarda faaliyet gösterebilmektedirler.Sosyal girişim, üçüncü sektör diye tanımlanan kar amacı gütmeyenkuruluşlar ile kar amacı güden özel girişimler arasında faaliyet göstermektedir. Esnek sınırlara sahiptir, bu nedenle kar amacı güden ve gütmeyen faaliyetleri birlikte yürütebilmektedir (Çetindamar, Tutal, Titiz ve Taluk, 2010). Kurumsal sosyal sorumluluk ise özel sektör örgütleri tarafından gerçekleştirilmektedir. Çetindamar vd., (2010) dediği üzere yalnızca sosyal misyon odaklı olmaları, sosyal girişimleri diğer tüm örgüt formlarından ayırmaktadır.

Tablo 1. Sosyal Girişimcilerin Görev Yaptığı Örgüt Formları

Kaynak: Çetindamar, Tutal, Titiz ve Taluk'un (2010), Nicholls'dan (2006) faydalanarak geliştirdikleri model.

Cuiker, Trenholm, Carl ve Gekas (2011:107-109), 1987 – 2008 yıları arasında yayınlanan 567 makaleyi incelemiş. 123 makalede gösterilen 274 örnek olay çalışması ya da örneği özelliklerine göre analiz etmiş tanımlamalarda tutarlılık olmadığını ve ampirik çalışmalara karşın teorik çalışmaların baskın olduğunu bildirmişlerdir. Ek olarak atıf verilen sosyal girişimcilik vakalarında temel hedefleri sırasıyla ekonomik gelişim, eğitim, sağlık, eşitlik arayışı, hizmet sunumu, çevre, şiddeti önleme olarak saptamışlardır.Aslan vd. (2012:85), Weerawardena ve Mort'un 2006 yılına kadar hazırladıkları sosyal girişimcilik özet tablosunu geliştirerek 1987 – 2012 yılları arasında yayınlanan çalışmaları amaç, alan, anahtar boyutları ve tanımları çerçevesinde sınıflandırmış, sosyal girişimcilik ile ilgili yeterince ampirik çalışma yapılamadığını belirterek literatürün vaka analizleri üzerinde yapılan karşılaştırmalar ile teori oluşturma şeklinde ilerlediğini bildirmişlerdir.

Santos (2012:350), sosyal girişimciliği "ekonomide farklı bağlamlarda gerçekleşebilen, kendi kuralları ve mantığı ile çalışan değer yaratma odaklı bir inovasyon süreci" olarak tanımlamıştır. Yazar, sosyal girişimciliği modern toplumun getirdiği acil sorunların bazılarına değinmek ve kapitalizmi geliştirmek için uygun bir yaklaşım olarak değerlendirmiştir. Predo ve McLean (2006:64) sosyal değer yaratmak için öngörülü olmak ve bunlardan yararlanma, bir fikirden yararlanmak ya da yeni bir buluş yapma, ortalamanın üzerinde bir riski almak noktasında istekli olma, kaynak yaratma ve kıt kaynakları sürdürme noktasında ısrarlı olma başlıkları altında sosyal girişimciliğin çerçevesini çizmişlerdir.

Saifan (2012:27), yılında yaptığı çalışmasında kar amacı güden ve kar amacı gütmeyen sosyal girişimciliği tanımlayan literatürü gözden geçirmiştir. Sosyal girişimciliğin pratik anlamda geliştiğini fakat teorik anlamda bu düzeyde bir gelişme olmadığını aktarmıştır. Gelecek çalışmaların odak noktasının, sosyal girişimciliği yeni bir disiplin ve araştırma alanı olarak girişimcilik teorisine bağlamak olması gerektiğini söylemiştir. Araştırmacıların dikkatlerini sosyal girişimcilikle kesişen farklı alanlara, sosyal inovasyon ve kar amacı gütmeyen kuruluşların yönetimi de dahil olmak üzere yeni araştırma soruları getirmek üzerine odaklamaları gerektiğini belirtmiştir. Işık (2018:255) Türkiye'de sosyal girişim istihdamını Ashoka Türkiye örnekleminde analiz eden çalışmasında bireyleri sosyal girişimlerde

çalışmaya teşvik eden faktörleri incelemiş; sosyal girişimlerin istihdam yarattıklarına, ekonomik büyümeye katkıda bulunduklarına ve sosyal sorunlarla mücadele konusunda kamunun yükünü azalttıkları sonucuna ulaşmıştır.

Cuikervd. (2011) ve Aslan vd. (2012) ulaştığı sonuçlara uygun olarak literatürde yer alan çalışmaların genellikle teorik olduğu görülmüştür. Ampirik çalışmaların özellikle de yiyecek-içecek sektörüne yönelik çalışmaların durumu göz önüne alındığında çalışmanın literatüre katkı sağlayacağı değerlendirilmektedir.

3. YÖNTEM

Araştırma, nitel araştırma yöntemleri kullanılarak gerçekleştirilen durum çalışmasıdır. Durum çalışmalarında bir ya da birkaç durumun derinlemesine araştırılarak olabildiğince fazla sayıda bileşen hakkında bilgiye ulaşılması hedeflenir (Yıldırım ve Şimşek, 2016:73). Çalışmadayarı – yapılandırılmış soru formu aracılığı ile görüşme, gözlem ve katılımcı gözlem yöntemleri kullanılarak veri toplanmıştır. Gözlem bir ortam ya da kurumda gerçekleşen davranışı detayları ile birlikte tanımlamak için kullanılan bir veri toplama yöntemidir (Yıldırım ve Şimşek, 2016: 173). Görüşme katılımcının fikir ve gözlemlerinin öğrenilmesini sağlayan, katılımcı gözlem ise ekibin bire bir üyesi olarak gerçekleştirilen ve her gelişmeyi kayıt altına alabilme avantajı sağlayan veri toplama yöntemleridir (Kozak, 2015: 89-96). Araştırmada kullanılan iki veri toplama yönteminin yanında nitel araştırmalarda inandırıcılığı sağlamak için kullanılanveri çeşitlemesi yönteminin tesisini sağlamak maksadıyla katılımcı gözlem sırasında edinilen fotoğraflardan da faydalanılmıştır (Yıldırım ve Şimşek, 2016:279). Etik değerlere bağlı kalınması adına görüşme ve katılımcı gözlem öncesinde gerekli bilgilendirmeler yapılmıştır (Sönmez ve Alacapınar, 2017:183). Araştırmaevreninde yer alan Hayata Sarıl Lokantası 7 Nisan 2018 tarihinde ziyaret edilmiştir. Ziyaret sırasında önce gözlem ardından girişimin fikir annesi aynı zamanda yönetim kurulu üyesi olan Ayşe Tükrükçü ile görüşme gerçekleştirilmiştir. Görüşme yaklaşık iki saat sürmüştür. Katılımcı gözlem yöntemi ise ücretsiz yemek servisi süresince işletmede gönüllü çalışılarak uygulanmıştır.

4. BULGULAR

4.1. Sosyal Girişimde Bulunma Motivasyonu

Katılımcı, sosyal girişimde bulunma motivasyonunu çocukluk döneminde yaşadığı cinsel istismar ardından yurtta büyümesi, genelevde çalışması, toplumda yaşadığı kabullenilme sorunları, evsiz kalma süreci sonucunda yaşadığı deneyimler ve gerçekleştirdiği aktivist faaliyetler ile açıklamaktadır. Bu bulgulara ilişkin veriler aşağıda sıralanmıştır.

‘*‘1996 yılında beni hiçbir şekilde bir kadın sığınma evine alınmadığımda… televizyonlara çıktığımda Hayrettin Bulan Şevkat-Der’de ilk defa bir genelev kadınına abla dediğinde …’’.*

‘O dönem 96 yılında Şevkat-Der’e gönüllü olarak hem mağdur hem gönüllüsüydüm o süreçte hep aktivist olarak kaldım. Basına çıktım, televizyona çıktım, gazetelere çıktım’’.

‘‘Şu anda senin gibi oturup konuştuğumda, akşam gittiğimde ev sahibi beni kapıda bekliyordu. Kapıyı kilitlemiş, anahtarı değiştirmiş, eşyamı kapıya koymuş, haydi sil baştan yapıyordum. Her defasında sil baştan, pes etme olayım çoktu’’.

‘‘2007’de bağımsız milletvekilliğine adaylığımızı koyduk. Toplumda yok sayılan tecavüz mağduru kadınlardan özellikle de vesikalı genelev kadınlarını ben olarak ben adaydım...bir tanede biz trans istedik. O da 3. bölgede olsun dedik.Her yerde değişiklik olsun, insanlara topluma var olduğumuzu göstermekti’’.

''2014 yılında da bir çorba vasıtası ile insanlara toplumda görmek istediğiniz değil de görmek istemediğinizi yüzünüze vurmaya çalıştık. 1,5 sen boyunca çorba yapıp dağıtım. İstanbul genelinde ve Türkiye genelinde belli oluşumlar oluştu …''

''Ben her gün aynı adama götürüp çorba veriyorum değişmesi lazım. Her gün ben bu adamı besliyorum aralarında … her çeşit insanı var ve sokakta çocuk var yani bu çocuğa çorba verdiğimde yarın bu çocuk iki kişiyi daha getirecek. O iki kişi daha getirecek bu bir çare değil dedim''.

4.2. Hayata Sarıl Lokantasının Amaçları

Katılımcı, Hayata Sarıl Lokantasının amaçlarını anlamak maksadı ile sorulan soruya **dezavantajlı gruplardan gelen bireylerin hayata entegre olabilmelerini sağlamak** cevabını vermiştir. Bu amaca ulaşabilmek amacıyla **konaklama, meslek edinme, psikolojik destek ve gıda desteği** sağladıklarını belirtmiştir. Entegre olma sürecini; 6 ay lokanta bünyesinde çalışma ve desteklerden faydalanma, lokantaya destek sağlayan şeflerin mutfaklarında staj ve iş hayatında tutunabilir bireylerin ortaya çıkması olaraküç basamakta planladıklarını söylemiştir.

''Burada çalışma süreci 6 ay ben dahilindeydi. 6 ay boyunca bizde çalışıp profesyonel mutfaklara yönlendirmemiz lazım''.

''Burayı geçiş olarak ve topluma yeniden kazandırmanın en ağır sürecini bizden alsın. Bizden geçirsin ondan sonra gittiği çalışacağı işyerlerinde daha profesyonel olsun daha yatkın olsun çünkü mutfağa girmemiş ile girmiş arasında farkı çözmek lazım''.

''… Burada 6 ay ondan sonra düzene sarılıyoruz. Burada 6 ay hayatın düzenine sarılıyoruz, buradaki 6 aydan sonra kendisine özellikle kendisine bireysel hayatına sarılmasına öncülük etmiş oluyoruz''.

''…Sokakta yaşayan evsize ne yapıyorsun dersen örneğin akşamları buraya gelen her gün 100 – 120 en rekor sayımız 183 kişi buraya gelen evsiz 24 saat değil aylarca sokakta yaşıyor''.

''*Kapasitesi 25 kişi şu vaziyette 25 kişi ama ben buraya 28 kişi oturtturdum akşamları 25 kişi alıyorum gündüzleri şu anda 6 masamız var''.*

4.3. Girişimin Kamu ve Özel Sektör Sosyal Sorumluluk Faaliyetlerinden Farkı

Katılımcı mevcut girişimin kamunun ve özel sektörün gerçekleştirdiği sosyal faaliyetlerden ayrıldığı yönü anlamaya yönelik soruyu; evsizlerin kayıtsız olması, yardımların gerekli yerlere gitmemesi, yardım mantığı ile yapılan faaliyetlerin kişileri hantallaştırması ve bunların birleşiminden doğan problemlerin farklı bir çözüme ihtiyaç duyması başlıkları altında açıklamıştır.

''… Bir yılda 26.000 litre çorba dağıtmışım ve ben bunu belediyelere gittiğimde belediye şunu söyledi. 'Bende kayıtlı evsiz yok'' dedi. Evsizin kaydı olsa zaten evsiz olmaz dedim. Yani bir yılda 26.000 litre çorbayı dağıttığım çorbayı ikimiz karşılıklı mı içtik acaba hocam?''.

''Toplumda yok sayılmak sadece bize mahsus değil. Devlete de mahsus devlette kayıtlı evsiz yokmuş''.

''Biz burada bir yerde yasalar, hukuksal olarak bir yerlerin eksiğini kapatmaya çalışan bir mekan olmuş olduk''.

''Bizim bu insanları hantal yaşamaktan çıkarmamız lazım topluma kazandırmak için ne yapabiliriz dedik''.

4.4. Hayata Sarıl Derneğinin ve Lokantasının Finansal Yapısı

Hayata Sarıl Derneğinin ve lokantasının yapısını, başlangıç noktasından günümüze kadar süreci anlatarak açıklayan katılımcı finansman kısmında; **Yedi platformunun** etkinliğinde gerçekleştirdiği konuşmanın ardından bir **beyaz eşya firmasının 10.000 Türk Lirası kaynak aktarmasıyla derneğin kurulduğunu**, diğer firmaların da destekleri ile sürecin geliştiğini anlatmıştır. **Fazla Gıda** girişiminin marketler aracılığı ile atık olmaktan kurtararak sağladığı gıda maddesi desteğine değinmiştir. Bunların yanında lokanta faaliyetlerinden elde edilen kazancın da finansman amacı ile kullanıldığını eklemiştir.

''Finansı burası tamamıyla bağışlarla yürüyen ve sponsorlarla yürüyen bir lokanta ... Yedi diye Mehmet Gürs'ün programı bilirsin. Oraya gittik orada konuşmacıydım ... Grundig gastronomi olaylarında bizi dinledi''.

''...Ne yapabiliriz sizin için dediler bizde böyle bir yer açmak istiyoruz dedik. Örneğin ilk bize 10.000 Lira verip derneğimizi kurmamıza vesile olan Grundig'ti''.

''Fazla gıda diye bir oluşumumuz var. Sağ olsunlar bunlar Migros, Carrefour'la iş birliği yapıyorlar. Örneğin ... sen alışverişte gittiğinde bunu beğenmediğin de şunu beğendin…''.

''...Müşteri almadıktan sonra Pazartesi, Çarşamba ve Cuma günleri bu gıda bana geliyor. Sebze gıda olan bize geliyor ve biz bunu akşam evsizlerin yemeğine kullanıyoruz burada…''

4.5. Hayata Sarıl Lokantasının Sağladığı Faydalar ve Gelecek Projeksiyonu

Katılımcı, 01/11/2017 – 22/02/2018 tarihleri arasında personellerinin 38 saat **psikolojik destek**, 24 saat aşçılığa giriş **eğitimi**, 3 saat ise endüstriyel **hijyen eğitimi** aldıklarını açıklamış; 760 kilo **gıdayı atık olmaktan** kurtardıklarını, 192 gönüllünün kendilerine desteğe geldiğini söylemiştir.

Katılımcı, Hayata Sarıl Derneğiningelecek projeksiyonuna yönelik soruya; lokanta ile birlikte **rehabilitasyon merkezi, çamaşır ve duş hizmetlerinin sunulduğu bir alan** tesis edilmesi ve bu alanın dernek politikaları doğrultusunda kullanılması cevabını vermiştir.

''Bir lokantamız olsun. Yanında küçük bir çamaşırhane olsun, duş alanı olsun ondan sonra bir de dedik yukarda bir merkez olsun bunları topluma yeniden kazandırmak için…''.

''Bağımlılara bir merkezlere yatırıp tedavi amaçlı geleceğini o sokaktan alıp da yeniden kendi ayaklarının üzerinde durabilecek yer olsun dedik''.

''Lokanta evet hem çalışılsın hem yemek yenilsin yanda ... çamaşırhane ve duş alanı bir tane de bunların küçük küçük süreçli de olsa yukarda hem tedavi merkezi…''.

Araştırmacılar, araştırma evreninde bizzat bulunmalarının avantajından yararlanarak Hayata Sarıl Lokantasında gönüllü çalışarak gözlem ve katılımcı gözlem gerçekleştirmişlerdir. Gerçekleştirilen gözlem sonucunda işletmenin piyasa faaliyetlerini gerçekleştirme noktasında emsali herhangi bir yiyecek-içecek işletmesinden bir farkının olmadığı, müşterilerinin geniş bir sosyo-ekonomik durum grafiğine sahip oldukları, beş personelinin olduğu ve işletmenin dernek politikalarını destekleyecek şekilde düzenlendiği gözlemlenmiştir. Gerçekleştirilen katılımcı gözlem sonucunda gönüllülerin geniş bir sosyo-ekonomik durum grafiğine sahip oldukları, gönüllülerin sosyo-ekonomik durumlarından bağımsız olarak tüm işleri yaptıkları, altısı gönüllü dokuz personel ile iki saatlik zaman dilimi içerisinde seksen dört kişiye ücretsiz yemek verilebildiği, işletmede sağlanan uyumun dezavantajlı gruplardan gelen personellerin hayata sarılmalarını kolaylaştırdığı ve sağlanan hizmetlerin bir sosyal fayda sağladığı gözlemlenmiştir.

5. SONUÇ

Hayata Sarıl Lokantası'nın bağışlar ile kar amaçlı faaliyetleri bir arada yürüten bir sosyal girişim olduğu görülmüştür. İçerisinde toplumda dezavantajlı gruplardan gelen kişilerin de olduğu personelleri ile lokanta faaliyetlerinde profesyonel bir hizmet sağlamaları girişimin hem piyasa bazlı hem de sosyal bazlı amaçlarını tesis etme noktasında başarılı olduğunu göstermektedir. Motivasyonunu, bizzat toplumda var olma mücadelesi vermiş insanların yaratmak istediği sosyal değişimden aldığı değerlendirilen girişimin kamunun sosyal devlet, özel sektörün sosyal sorumluluk faaliyetlerinden farklı olarak destek olduğu kişilerin temel fizyolojik ihtiyaçlarından, sosyal adaptasyonuna kadar birçok noktada etkin olduğu gözlenmiştir. Söz konusu etkinlik, dezavantajlı bireylerin iş gücüne katılımı bakımından DownCafeler ile benzerlik taşımaktadır (DownCafe, 2018).

Girişimin, salt yardım yaklaşımından farklı olarak yemek desteği, psikolojik destek, iş desteği ve meslek kursları vererek süreç içerisinde hayata sarılan bireyler oluşturma yaklaşımının bir sosyal değer yarattığı değerlendirilmektedir. Bu durum Saifan'ın (2012:25) bildirdiği sosyal girişimci özellikleri ve Predo ve McLean'ın (2006:64) çizdiği sosyal girişimcilik çerçevesi örtüşmektedir. Girişim istihdam yaratmakta, sosyal problemlerin çözümünde kamuya yardımcı olmakta bu sayede sahip olduğu kalıcı çözüm mantığı ile bir değişim yaratmaktadır (Işık, 2018:255). Gözlem sonucunda gönüllülere dair elde edilen bulgular bu değişimin sadece dezavantajlı bireyler tarafında gerçekleşmediğini, gönüllüler ve müşteriler tarafında da etkili olduğunu göstermektedir. Bu doğrultuda özgeci tutumlarda bulunan bireylerin bu tarz sosyal girişimlere destek vermeye eğilimli oldukları ve yalnızca karşı tarafa faydalı olma güdüsünde hareket ettikleri anlaşılmıştır. TÜSEV Sosyal Girişimler ve Türkiye İhtiyaç Analizi Raporu'nda belirtildiği üzere sosyal girişimciliğin odak noktasında üniversiteli gençlerin yanı sıra sosyal piramidin altında yer alan diğer kişiler de bulunmalıdır. Piramidin her kesiminin sosyal girişimlerin, bir istihdam ve sosyaldeğişim aracı olabileceğini içselleştirmesi gerekmektedir (Ersen vd. 2010:23). Hayata Sarıl Lokantası örneğinde görüldüğü üzere girişimcisinden gönüllüsüne kadar her bireyin bu gerekliliği sağladığı görülmektedir.

Literatürde sosyal girişimcilik konusunda teorik çalışmaların yanı sıra uygulamalı çalışmaların da yapılması gerekliliğine vurgu yapılmıştır. Bu çalışma ile literatüre uyun olarak ampirik bir çalışma gerçekleştirilmiştir. İlerideki çalışmalarda lokantaya gelen müşteri motivasyonları ve deneyimleri araştırılması gereken unsurlar olduğu düşünülmektedir. Ayrıca sosyal girişimler üzerine yapılan çalışmaların artmasıyla tüm paydaşlar açısından farkındalığın artacağı ve sosyal girişimlerin daha nitelikli destek bulacakları düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

ARTHUR, L., KEENOY, T., SCOTT-CATO, M. (2006). "Where is the 'social' in social enterprise?". *3rd AnnualSocial Enterprise Conference*, 22-23 June, London South Bank University, London.

ASLAN, G., ARAZA. A., BULUT, Ç. (2012). Sosyal Girişimciliğin Kavramsal Çerçevesi. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi,* 7(2), 69 – 88.

ATEŞOĞLU, İ., TÜRKER, A. (2010). Konaklama İşletmelerinin Sosyal Sorumluluk Faaliyetlerine Yaklaşımı: Muğla İli Örneği. *Süleyman Demirel Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 15(3):207-226.

BOZKURT, Ö., ERDURUR, K. (2013). Girişimci Kişilik Özelliklerinin Girişimci Kişilik Eğilimindeki Etkisi: Girişimciler Üzerinde Bir Araştırma. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi,* 8(2), 57 – 78.

CUİKER, W., TRENHOLM, S., CARL, D., GEKAS, G. (2011). Social Entrepreneurship: A Content Analysis. *Journal of strategic Innovation and Sustainability*, 7(1), 99-119.

ÇETİNDAMAR, D., TUTAL, E., TİTİZ, S., TALUK, Ş. (2010). "Sosyal Dönüşümün Ajanları: Sosyal Girişimciler", *Social Entrepreneurship Conference*, Temmuz, Sakıp Sabancı Museum, İstanbul.

DOWN CAFE. (2018). http://www.downcafe.org/basinda-biz/ (Erişim Tarihi: 14.06.2018).

ERSEN, B. T., KAYA, D., MEYDANOĞLU, Z. (2010). Sosyal Girişimler ve Türkiye İhtiyaç Analizi Raporu. İstanbul: TÜSEV Yayınları.

IŞIK, V. (2013). Kurumsal sosyal Sorumluluğun Değiştirdiği Çalışma Kavramı ve Yeni Bir Çalışma Alanı Olarak Sosyal Girişimler. *Sosyal Güvenlik Dergisi,* 3(1), 101 – 131.

IŞIK, V. (2018). Değişen Çalışma Anlayışı ve sosyal Girişimler: Ashoka Türkiye Üyeleri Üzerine Bir Alan Araştırması. *Üçüncü Sektör sosyal Ekonomi,* 53(1), 229-258.

KOZAK, M. (2015). *Bilimsel Araştırma: Tasarım, Yazım ve Yayım Teknikleri*. Ankara: Detay Yayıncılık.

ÖZAYDIN, M. M. (2013). Refah Devletinin Krizi, Sosyal Politikanın Dönüşümü ve Yükselen Sivil Toplum. *Hak – İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi,* 2(3), 75 – 91.

Palaz, S. Boz, İ. (2008). Üniversite Mezunu Yetişkinlerin Farklı Organizasyonlarda Gönüllü Hizmet Vermesini Etkileyen Faktörler. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi.* 11(19), 95-106.

PREDO, A. M., MCLEAN, M. (2006). Social Entrepreneurship: A Critical Review of the Concept. *Journal of Word Business,* 41, 56 – 65.

SAİFAN, S. A. (2012). Social Entrepreneurship: Definition and Boundaries. *Technology Innovation Management Review,* February 2012, 22-27.

SANTOS, F. M. (2012). A positive Theory of Social Entrepreneurship. *Journal of Business Ethics,* 111(3), 335 – 351.

SÖNMEZ, V., ALACAPINAR, G. (2017). *Örneklendirilmiş Bilimsel Araştırma Yöntemleri.* Ankara: Anı Yayıncılık.

THOMPSON, J., ALVY, G., LESS, A. (2000). Social Entrepreneurship- A New Look at the People and the Potential. *Management Decision*, 38(5), 328 – 338.

THOMPSON, J. L. (2002). The World of the Social Entrepreneur. *International Journal of Public Sector Management*, 15(5), 412-431.

TÜRKER, N. UÇAR, M. *(*2013). Konaklama İşletmelerinin Sosyal Sorumlulukları *İşletme Araştırmaları Dergisi,* 5/3, 155-183.

YILDIRIM, A. ve ŞİMŞEK, H. (2016). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

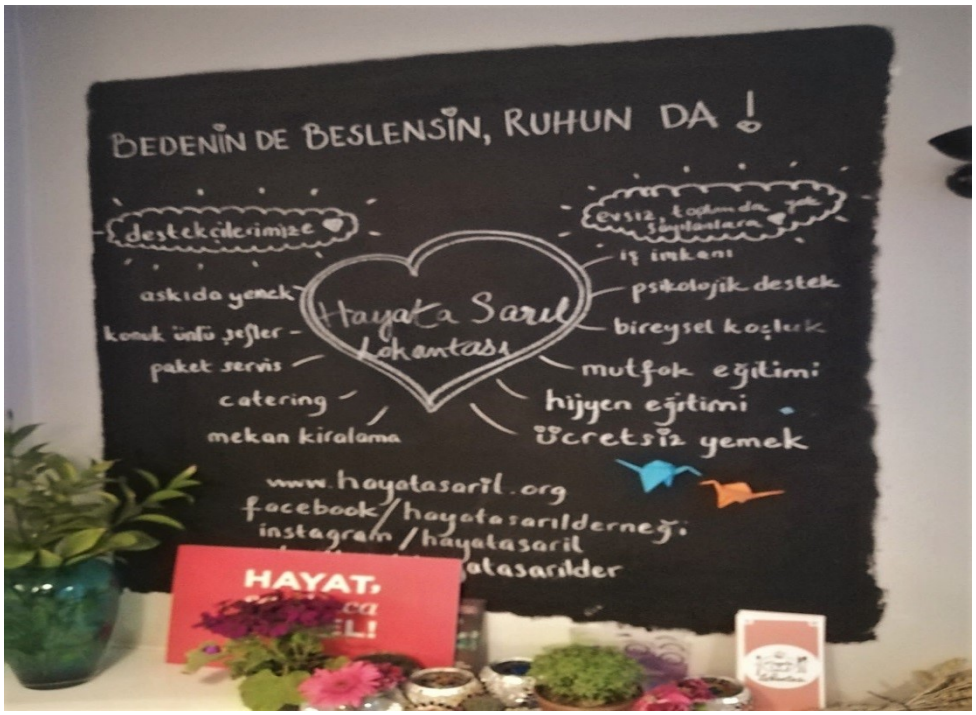
YORULMAZER, G., DOĞAN, O. (2017) Turizm İşletmelerindeki Kurumsal Sosyal Sorumluluk Uygulamalarının Satın Alma Niyeti Üzerindeki Etkileri: Turistlere Yönelik Bir Araştırma. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi*, 8 (21), 49-75.

EKLER

EK-1. Hayata Sarıl Lokantası

EK-2. Hayata Sarıl Lokantası Faaliyetleri

EK-3. Hayata Sarıl Lokantası Sponsorları

VATANDAŞ ODAKLI BELEDİYECİLİK UYGULAMALARI: KEPEZ (ÇANAKKALE) BELEDİYESİ ÖRNEĞİ

Doç. Dr. Özge UYSAL ŞAHİN

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Çanakkale Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu Sağlık Yönetimi Bölümü,
Çanakkale/TÜRKİYE,
E-mail: ozge@comu.edu.tr

Doç. Dr. Mehmet ŞAHİN

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Biga İ.İ.B.F. Maliye Bölümü, Mali İktisat ABD, Çanakkale/TÜRKİYE,
E-mail: mehmetsahin@comu.edu.tr

ÖZET

Yeni kamu yönetimi anlayışıyla beraber kamu sektöründe önemli bir dönüşüm yaşanmaya başlamıştır. Vatandaş odaklı kamu hizmeti olarak kamu sektöründe yer bulan bu reform hareketi en çok da yerel yönetimler bazında gerçekleştirilmeye çalışılmaktadır. Bu anlamda en büyük görevde halka en yakın yönetim birimi olarak belediyelere düşmektedir. Vatandaş odaklı belediyecilik uygulamalarının tüm dünyada sürekli geliştirilip yaygınlaştırılmaya çalışıldığı görülmektedir. Bu çalışmada da öncelikle, vatandaş odaklı kamu hizmeti yaklaşımı ve bu çerçevede gelişen vatandaş odaklı belediyecilik anlayışı açıklanacak; daha sonra Kepez (Çanakkale) belediyesi vatandaş odaklı belediyecilik uygulamaları açısından incelenerek değerlendirme ve önerilerde bulunulacaktır.

***Anahtar Kelimeler**: vatandaş odaklılık, belediye, Kepez*

CITIZEN ORIENTED MUNICIPALITY APPLICATIONS: KEPEZ (ÇANAKKALE) MUNICIPALITY SAMPLE

ABSTRACT

Along with the new public management, an important transformation has begun to take place in the public sector. This reform movement, which takes place in the public sector as citizen-oriented public service, is mostly tried to be realized on the basis of local administrations. In this sense, the greatest task falls to the municipalities as the closest administrative unit to the public. Citizen-oriented municipal practices seem to be constantly being developed and disseminated throughout the world. In this study, firstly citizen-oriented public service approach and citizen-oriented municipality manner developed in this framework will be explained; then the Kepez (Çanakkale) municipality will be examined in terms of citizen-oriented municipality practices and the assessments and suggestions will be made.

***Keywords**: citizen oriented, municipality, Kepez*

1. GİRİŞ

1970'li yıllarda ortaya çıkan ve tüm dünyayı etkileyen ekonomik kriz sonrası devletin ekonomik ve sosyal hayattaki rolü sorgulanır hale gelmiştir. Kamusal hizmette verimlilik, kamu yönetiminde etkinlik, kalite ve kaynak tasarrufu kamu sektöründe ana tema olmaya başlamıştır. Devletin küçültülerek özel sektör teknik ve uygulamalarının kamu sektörüne uyarlanması ve kamu sektörünün etkinliğinin artırılması öncelikli olmuştur. Bunun yanında, küreselleşme, gelişen teknoloji ve de değişen ve artan vatandaş taleplerinin etkisiyle, kamu hizmetlerinin anlamında ve sunum biçimlerinde değişim yaşanmıştır. Neoliberalizmin kuramsal temellerini oluşturduğu bu anlayışla geleneksel kamu yönetiminin yerini yeni kamu yönetimi (YKY) yaklaşımı almıştır. İlk olarak ABD, İngiltere, Kanada, Avustralya ve Yeni Zelanda gibi ülkelerde görülen bu yaklaşım, daha sonra diğer ülkelere dağılmıştır. Geleneksel kamu yönetimi anlayışındaki "kamu kurumları ne üretirse halk onu tüketir" anlayışı yerini "vatandaşların ihtiyaçlarına göre üretim" anlayışına (Ardıç, Yüksel ve Çevik, 2004: 63) bırakmış ve kamu yönetimi köklü bir değişime sahne olmuştur.

2000'li yıllardan sonra ise demokratiklik, hukuk devleti ve insan hakları ilkeleri başat hale gelmiştir. Bu değişim, politikacı ve bürokratların vatandaş için politika belirlemesinden vatandaşın kendi politikasını kendisinin belirlemesine geçişi ifade etmektedir (Kutlu, Usta ve Kocaoğlu, 2009: 508). Sözü geçen ilkeleri baz alan yeni kamu hizmeti (YKH) yaklaşımı YKY'nin önüne geçmiş ve halkı yöneten devlet anlayışı yerini halkın yönettiği devlet anlayışına bırakmıştır. Bu bağlamda, vatandaş odaklı kamu hizmeti, YKY yaklaşımının ifade ettiği gibi sadece özel sektör prensip ve uygulamalarının kamu sektörüne adaptasyonunu değil, vatandaş katılımı, demokratiklik, yetki devri, eşitlik ve adalet öğelerini de kapsayan bir bütünü ifade etmektedir.

Vatandaş odaklı kamu hizmeti çerçevesinde şekillenen vatandaş odaklı belediyecilik anlayışı da katılımcı, bilgi edinme hakkına sahip, alternatif hizmet sunum yöntemlerinin var olduğu, sonuç odaklı, insan hak ve özgürlüklerine saygılı, verimli, kaliteli ve hızlı hizmet sunumunu içermektedir. Bu çalışmada da, öncelikle vatandaş odaklı kamu hizmeti yaklaşımı ve bu doğrultuda gelişen vatandaş odaklı belediyecilik anlayış açıklanacak, daha sonra Türkiye'de vatandaş odaklı belediyecilik uygulamaları çerçevesinde yapılanlara kısaca değinilerek Kepez (Çanakkale) Belediyesi'nde ne tür vatandaş odaklı belediyecilik uygulamalarının başlatıldığına yer verilecektir. Son olarak, kısa bir değerlendirme yapılarak bazı önerilerde bulunulacak ve çalışma tamamlanacaktır.

2. VATANDAŞ ODAKLI KAMU HİZMETİ YAKLAŞIMI

1980 sonlarına doğru Dünya Bankası, OECD ve IMF gibi uluslararası kurumlar, kamu yönetimi anlayışını yönetişim, yerelleşme ve toplam kalite gibi kavramlarla açıklamaya başlamışlardır. Böylece klasik/geleneksel kamu yönetimi anlayışı yerini yeni bir kamu yönetimi anlayışına bırakmıştır. Bu yönelime neden olan ve YKY'ni ortaya çıkaran nedenler şöyle özetlenebilir (Genç, 2010: 147): i) 1970lerdeki petrol krizleri ve bunların neden olduğu ekonomik sorunlar ve bütçe açıklarından 2. Dünya Savaşından itibaren yükselişe geçen sosyal devlet, refah devleti, Keynezyen İktisat ve büyük kamu ekonomilerinin sorumlu tutulması, ii) vatandaşın kamu yönetiminden talep ve beklentilerinin yükselmesi ile kamu bürokrasisinin bunları karşılamada yetersiz kalması; kamu hizmetlerine yönelik kalite, hız, etkinlik ve ihtiyacı karşılama konusundaki şikayetlerin artması, iii) yeni sağ ideolojinin, yani neoliberal yaklaşımın yükselişe geçmesi, özellikle ABD ve İngiltere'de bu ideolojik söylem paralelinde devletin küçültülmesi, işletme benzeri yapıya kavuşturularak verimliliğin ve etkinliğinin artırılması amacıyla kamu harcamalarının kısılması, özelleştirmeler vb uygulamaların yaygınlaşması, iv) devlet ve bürokrasi karşıtı söylem ve uygulamaların yaygınlaşması, iv) OECD, IMF ve Dünya Bankası gibi uluslararası kuruluşların neoliberalizmin

yaygınlaştırılması konusunda izledikleri aktif siyaset, v) bilgi iletişim teknolojilerinin gelişmesi; vi) 1980 sonrası dönemde yaygınlaşan demokratikleşme söylemi, sivil toplum örgütlerinin, yönetişim anlayışının önem kazanmaya başlaması, desantralizasyon eğilimlerinin artması ve genel olarak küreselleşmedir.

YKY anlayışının temel vurgusu serbest piyasa mekanizmasının kurulması ve özel sektörün güçlendirilmesine yöneliktir. Ekonomiklik, etkililik, verimlilik, şeffaflık, denetlenebilirlik, hesap verebilirlik, yerelleşme, müşteri odaklılık, sürekli değişim, piyasa tabanlı olma, liberal ekonomi, sivil toplum, yeni sağ, işletmecilik gibi kavramlar YKY'nin temel unsurlarını oluşturmaktadır (Arslan, 2010: 29). Dreschsler (2005) YKY'ni, "iş ilkelerinin ve işletme tekniklerinin özel sektörden kamu sektörüne transfer edilmesidir," şeklinde tanımlamıştır. İşletme yönetimindeki müşteri odaklı yönetim anlayışının kamuya yansıması ise, kamu yönetiminde vatandaş odaklı yönetimi anlayışını ortaya çıkarmıştır (Toker ve Ekici, 2003: 4). Diğer bir deyişle, özel sektör yönetiminde müşteriyi ön plana koyan müşteri odaklılık kavramı kamu yönetiminde vatandaş odaklılık olarak kullanılmıştır. Fakat vatandaş odaklılık kavramının müşteri odaklılığın karşılığı olarak kullanılması doğru görülmediğinden, 2000'li yıllardan sonra, vatandaş odaklılık anlayışı kabuk değiştirmiş, vatandaş obje, yani kendisi için politikalar üretilen pasif konumdan çıkarılarak kendine ait politikaları kendisi belirleyen aktif konuma taşınmıştır (Kutlu, Usta ve Kocaoğlu, 2009: 514). Bu değişimde demokratiklik, katılım ve insan haklarına vurgu yapan YKH anlayışının YKY'nin yerini alması belirleyici olmuştur. Artık vatandaşın odakta olduğu aşamaya gelinmiştir.

Vatandaş odaklı yönetim anlayışının temel hedefi, kamu yönetiminde etkinliği, verimliliği ve kaliteyi artırarak, vatandaşlara en iyi hizmeti sunma ve vatandaşı merkeze yerleştirerek, vatandaş memnuniyetini en üst seviyeye çıkarmaktır. Vatandaş Odaklı Yönetim Süreci şu şekilde açıklanabilir (Karataş, 2007: 84-89):

- Vatandaşa sunulan hizmetin öncelik haline getirilmesi
- Vatandaşın anlaşılması
- Hizmet sunumuna yönelik yeterli kaynağın sağlanması
- Hizmetlere erişimin sağlanması ve hizmetin sunulması
- Hizmet performansının değerlendirilmesi ve raporlanması
- Sürekli gelişim sağlanması

Bunun yanında, vatandaş odaklı hizmet anlayışı aslında, kamuda hesap verme mekanizmalarının güçlendirilmesi, özel sektörü ve sivil toplum örgütlerini de içerecek biçimde vatandaşın hem politika oluşturmada hem de uygulamada doğrudan doğruya devreye alınması, yani yönetişimin öne çıkarılması, devlete duyulan güvenin ve idarenin saygınlığının geliştirilmesi gibi konuları da içermektedir (Karataş, 2007: 84).

Vatandaş odaklılığın müşteri odaklılık olarak görülebileceğini düşünenlere yöneltilen eleştiri, özel sektör mantığının farklı olması konusundadır. Özel sektörde müşteri odaklı yapının dinamiği kâr olgusu iken kamu sektöründe vatandaş odaklı yapının dinamiği vergi ödeme ve hesap sorma bilinci arasındaki ilişkinin anlaşılabilmesine bağlıdır. Kamu sektöründe kamu yararı öne çıkmaktadır. Bununla beraber, kamuda vatandaş odaklılığın kökenlerine baktığımızda özel sektördeki gelişmelerin etkisini görmekle birlikte temelde birçok ülkede demokrasi bilincinin yerleşmesi, gelişmesi ve birey – vatandaş algılamasının ortaya çıkması olduğu anlaşılmaktadır (Ateşoğlu ve Özkan, 2010: 54).

Bunun yanında vatandaş odaklı yaklaşımı müşteri odaklı yaklaşımdan ayıran başka faktörler de vardır. Vatandaşı müşteri olarak görmek hatadır. Vatandaş ve müşteri farklı kavramlardır. Vatandaş yönetimin sadece müşterisi değil, aynı zamanda sahibidir. (Denhardt ve Denhardt, 2011: 59-60). Yasalar önünde eşit bir birey olarak vatandaş siyasal ve toplumsal

hak ve sorumluluklara sahiptir; ama bireysel düzeyde iktisadi çıkarlarına göre hareket eden müşterinin birbirine eşit olmayan ekonomik bir gücü veya hakkı bulunmaktadır. Müşterinin gücü bir ürünü tercih etme veya etmeme şeklinde kendini gösterirken hakkı, maddi imkanlarından kaynaklanmaktadır (Yıldırım, 2009: 100). "*Ayrıca, kamu hizmetinin muhatabı olan yurttaşın piyasa eksenli yönetim yaklaşımlarının etkisiyle müşteri konumuna indirilerek arz ve talep şartlarının insafına terk edilmesi ve böylece çeşitli haklarından yoksun bırakılması eşitlik, adalet, demokratik sorumluluk gibi ilkelerin zedelenmesine yol açmaktadır*" (Saran, 2004:85). Karnı aç olan, sağlık durumu kötü olan, eğitimsiz olan vatandaş, özgür de değildir. Parası olanın istediği gibi yaşadığı bir sistemde, bu özgürlüğü toplumun geri kalanına kim ya da hangi kurum sağlayacaktır? (Saygılıoglu ve Arı, 2003:46). Devlet ortalama bir müşteriden fazlasına, hizmet bekleyenlere, aktif olarak istemeyenlere, gelecek nesillere, talep edenin akraba ve arkadaşlarına ve diğerlerine de hizmet eder. Ayrıca devlet bazı tüketicilerin taleplerini diğerlerinin önüne geçirecek yeteneğe ve kaynaklara sahiptir. Özel sektörde bu mümkün değildir. Devlette eşitlik ve adalet hizmet dağıtımında önemli kriterlerdir (Genç, 2010: 155). Bunun yanında, özel mal ve hizmetler piyasa koşullarına göre üretilmekte ve kar maksimizasyonu esas alınarak fiyatlar belirlenmekte iken, kamusal mal ve hizmetlerin finansman şekli hizmetin niteliğine göre değişebilmektedir. Kamusal hizmetlerin sunumunda toplumsal fayda ön plana çıktığı için, hizmetin niteliğine göre tamamen bedelsiz sunulabilmekte ya da piyasa fiyatının altında bir bedel belirlenebilmektedir (Arıkboğa, 2017: 1113).

Tüm bu eleştiriler ışığında, vatandaş odaklı kamu hizmeti yaklaşımı, YKH çerçevesinde 2000'li yılların başında yeniden şekillendirilmiştir. YKH yaklaşımı hem geleneksel kamu yönetimini hem de YKY'ni eleştiren Denhardt ve Denhardt tarafından geliştirilmiştir. Denhardt ve Denhardt, yönetimin bir işletme gibi görünmesini eleştirmiş, bir demokrasi gibi işlemesi gerektiğini vurgulamış, vatandaşlar ve kamu görevlilerinin ortak sorunların tanımlanarak çözümü için işbirliği içinde bulunmasının gerekli olduğunu belirtmişlerdir. YKH yaklaşımı ile kamu hizmetlerinin sunumunda vatandaşın merkezde olması gerektiği ifade edilmekte ve demokratik katılıma önem verilmektedir (Denhardt ve Denhardt, 2011: 24). Bu yaklaşımda, müşteri değil, hakları ve sorumlulukları bulunan vatandaş öne çıkartılarak vatandaş odaklı hizmet sunum anlayışı belirlenmektedir.

Tüm bunlardan hareketle, YKH yaklaşımının, kamu yönetimi alanında yaşanan dönüşümü açıklamaya çalışan, YKY'den etkilenen, bunu yaparken yeni yaklaşımların, özellikle de YKY'nin eleştirisi üzerine inşa edilmeye çalışılan bir yaklaşımı ifade ettiği söylenebilir. YKH'ne göre, demokratik bir toplumda demokratik değerler, yönetişim sistemi içinde öne çıkartılması gereken kavramlardır. Etkinlik ve verimlilik önemlidir ancak daha geniş bir perspektiften demokrasi, toplum ve kamu yararı çerçevesi içinde ele alınması gerekmektedir. Geleneksel kamu yönetiminden doğan yasal ve siyasi standartlar yanında YKY'nin önerdiği piyasa ve ekonomi kökenli standartlarla YKH nin önerdiği demokratik ve sosyal standartlara ihtiyaç vardır (Genç, 2010: 158). O yüzden vatandaş odaklılık anlayışı da tüm bunları içerecek biçimde şekillendirilmelidir. Etkinlik, verimlilik gibi piyasa kuralları ele alınırken, demokratik vatandaşlık, adalet ve eşitlik unutulmamalıdır.

Kanada'da kamusal hizmetlerin vatandaşların istek, beklenti ve erişimlerine daha uygun hale getirmek için araştırmalar yapan Kanada Yönetim Geliştirme Merkezi vatandaşların kamusal hizmetlere yönelik algılamalarını ölçüp vatandaş odaklı hizmet sunumunun özellikleri ve kamusal hizmetlerde vatandaş odaklı yaklaşıma geçmek için yapılması gerekenleri açıklayan *Citizens First* adlı bir rapor hazırlamıştır. Bu konuda dünyada önde gelen kuruluşlardan biri olan Kanada Yönetim Geliştirme Merkezi'nin hazırladığı bu raporda, vatandaş odaklı hizmet modelinin unsurları şöyle sıralanmıştır (Erin Research Inc., 1998: 5):

- *Vatandaşın istek ve beklentileri,* kamusal hizmetlerin tesisi ve uygulamasında göz önüne alınmalı,
- Vatandaş hizmeti nerden alacağını bilmeli, *hizmete erişim*de sıkıntıyla karşılaşmamalı,
- *Hizmet sunumunda* zamanındalık, bilgi, konfor, adalet ve verimlilik gibi *kalite*yi gösteren hedeflere ulaşılmalı,
- *Vatandaşların deneyimleri,* hizmetlerin iyileştirilmesi için dikkate alınmalı,
- *Vatandaşların öncelikleri* de yine, hizmetlerin iyileştirilmesi açısından göz önüne alınmalıdır.

Sonuç olarak, kamu hizmetlerinde vatandaş odaklı yaklaşım güler yüzlü hizmet sunmaktan daha öte bir şeydir. Hizmet sunumunda en iyi sonuçlara en düşük maliyetle ulaşmanın yanında; vatandaşları, onların özelliklerini, devletin elde etmeye çalıştığı çıktıları ve hizmet tercihlerini kapsayan bütünü dikkate alma, hizmet sunum kanallarına yeni bir bakış açısı katıp hizmetleri "yanlış kapı yok" anlayışıyla mekandan, kurumdan ve programdan bağımsız olarak sunma,"herkese tek tip" anlayışını terk ederek vatandaşın önceliklerini, farklılıklarını ve sıkıntılarını göz önüne alma, kaynakları bu yönde tahsis edip etkinliği sağlama ve son olarak üretimde işbirliği/ortaklığı (kamu, özel sektör, STK ve vatandaş) sağlamadır (Duggan, 2010: 13).

Tüm bunları da şu ilkeler doğrultusunda yapmak gerekmektedir. Diğer bir ifadeyle, kamu hizmetlerinde vatandaş odaklı yaklaşımın temel unsurları, şöyle olmalıdır (Uysal Şahin, 2018: 118-120):

- *Katılım*: Vatandaşların, kamu hizmetlerinin sunumundan denetimine kadar farklı aşamalarına dahil edilmesi gerekmektedir. Vatandaşlar artık hizmetleri sadece kullanan değil, tasarlama ve sunum süreçlerine de katılan kişiler olmalıdır.
- *Tercih*: Vatandaşların kamusal hizmetlere ilişkin görüşleri, beklentileri ve tercihleri dikkate alınarak hizmetler dizayn edilmelidir. Tercih aynı zamanda hizmet sunum kanalları için de geçerli olmalıdır. Vatandaş ister kurumdan ister internetten isterse çağrı merkezinden belirli hizmetlere erişebilmelidir.
- *Cevap Verebilirlik*: Hizmetler, değişen her koşula ve her ihtiyaca cevap vermelidir (PwC, 2012: 5). Devlet sık sık araştırmalar yaparak vatandaşların ihtiyaç ve taleplerini öğrenmeli, şikayet mekanizmaları oluşturarak sıkıntılarının nedenlerini bilmeli, mevcut durum ve beklentilerde değişim olup olmadığını tespit etmeli, denetimler yapmalı ve gerekli tedbirleri almalıdır. Vatandaşın ihtiyaç ve taleplerine en uygun hizmet verilmeye çalışılmalıdır. Bu doğrultuda, merkezde bulunan bazı yetkiler, hizmette halk yakınlık (yerindenlik) prensibi doğrultusunda yerel birimlere devredilmelidir. Ayrıca, yetersiz kalan hizmetlerin yerine, yeni hizmetler oluşturulmasını da sağlamalıdır (Karataş, 2007: 87).
- *Zamanındalık*: Hizmetler, vatandaşlara mümkün olan en kısa sürede sunulmalıdır. Zamanındalık kurumlar arası bilgi ve hizmet paylaşımında da geçerli olmalıdır. Ayrıca ortaya çıkan sorunların çözümü de en kısa sürede gerçekleştirilmelidir.
- *Etkinlik, Ekonomiklik ve Verimlilik*: Kamusal hizmetler, vatandaşların parasının karşılığını tam anlamıyla verecek şekilde, etkin ve tutumlu bir biçimde sunulmalıdır. Hizmetler hem devlet hem de vatandaş için en düşük maliyeti ve en yüksek çıktıyı sağlayacak şekilde yerine getirilmelidir. Yapılan hizmetlerle devlet hedeflediği amaçlara ulaşmalıdır.
- *Erişebilirlik*: Vatandaşlar hizmetlere rahatça erişebilmelidir. Bu yüzden hizmet sunum kanalları çeşitlendirilmelidir. Hizmetlere yer ve zaman kısıtı olmaksızın farklı iletişim kanallarından (kurum, aracı ofisler, internet veya telefon)

erişilebilmelidir. Ayrıca bu iletişim kanalları ve hizmetler entegre hale getirilmelidir. Dezavantajlı grupların hizmetlere erişimi de kolaylaştırılmalıdır.

- *Standart/Kalite*: Vatandaşlara sunulan kamu hizmetlerine belirli standartlar (bekleme süreleri, saygı görme düzeyi, yardım yöntemleri gibi) getirilmeli; hizmetlerin içeriği, sunumu ve denetiminde kalite yüksek seviyede tutulmalıdır. Hizmetleri daha etkin hale getirmek için bu standartlar, ihtiyaçlara göre sürekli iyileştirilmelidir.
- *Şeffaflık*: Kamusal hizmetlerin nasıl sunulduğu, ne kadara mal olduğu, kimin finanse ettiği ve belirlenen standartlara uygun olup olmadığına dair bilgiler, kamuoyuna duyurulmalıdır. Ancak güvenliği tehdit eden durumlarda, gizlilik söz konusu olduğunda bu sağlanmalıdır (The House of Commons, 2008: 6-7). Bununla beraber, devlet, vatandaşlardan gelen bilginin mahremiyetine önem vermeli, devlete güvenin tam olmasını sağlamalıdır.
- *Bilgi Verme*: Vatandaşlar, sunulan hizmetler, bu hizmetlerle hangi amaçlar güdüldüğü, bu amaçlara ulaşılıp ulaşılamadığı gibi konularda tam, düzenli ve doğru şekilde bilgilendirilmelidir. Eğer mümkünse bu bilgiler, geçmiş dönemlerle karşılaştırılmalı biçimde de yayınlanmalı, böylece en iyisinin yapılması konusunda devletin üzerinde baskı oluşturulmalıdır (The House of Commons, 2008: 6-7). Ayrıca, vatandaşlar, merak ettikleri tüm kamusal verilere ve bilgilere herhangi bir engelle karşılaşmadan kolayca erişebilmelidir. Devlet, hizmetleri hakkında anlaşılabilir ve kullanımı kolay bilgiler yayınlanmalıdır. Ayrıca, mevcut hizmetlere ilişkin bir değişim olduğunda, vatandaşları bilgilendirilmeli ve gerekirse danışmanlık hizmeti verilmelidir.
- *Ayrımcılık Yapmama (Adaleti ve Eşitliği Sağlama)*: Hizmetler, ırk, cinsiyet, zenginlik gibi konularda ayrımcılık yapılmadan, herkese eşit ve adil biçimde sunulmalıdır. Kimse farklı bir ırktan olduğu için, kadın olduğu için veyahut ekonomik gücü yetersiz olduğu için, hizmetten mahrum bırakılmamalı veya daha az hizmet almak zorunda kalmamalıdır. Böyle dezavantajlı durumda olanlara verilen hizmetler iyileştirilmeli, gerektiğinde bunlara yönelik olarak ekstra hizmetler verilmelidir.
- *Hesap Verebilirlik*: Hizmetlerle ilgili bir sıkıntı olduğunda vatandaşların bu sıkıntının ne olduğu, neden olduğu ve buna karşı ne yapılacağını bilmeye hakları vardır. Bu konuda yeterince bilgi verilmez ve yardımcı olunmazsa, vatandaşların şikayet etme hakkı da bulunmalıdır. Yönetimler, her sıkıntı ve şikayete yönelik olarak hesap vermeye yükümlü olmalıdır. Ayrıca bu sıkıntıları gidererek bir daha tekrarlanmaması için gerekli önlemleri almaları gerekir.
- *Kamu Yararı:* Bireysel çıkarlardan öte, hep öncelikli olan kamu yararı olmalıdır. O yüzden kamu yararına zarar verecek her türlü girişimin hayata geçirilmesi engellenmelidir.
- *Yenilikçi Hizmet Sunumu*: Kamusal hizmetlerin sunumunda yaratıcı ve yenilikçi olmalı, daha iyi sonuçlar alabilmek için risk alınmalıdır.
- *Öğrenen Bir Örgüt Olma*: Daimi öğrenilmeli, değerlendirilmeli, raporlanmalı ve hizmet sunumu da daimi geliştirilmelidir.

Merkezi ve yerel düzeyde kamu hizmetlerinin tasarımı, sunumu ve denetiminde, bu unsurlar dikkate alındığı takdirde, vatandaş odaklı yaklaşım benimsenmiş demektir. Bununla beraber, vatandaş odaklı yaklaşımın yaşama geçirilebilmesi için bu unsurların benimsenmiş olması yeterli değildir. Ayrıca birtakım uygulamaların da gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Özellikle bu durum yerel bazda daha da önem taşımaktadır. Bu bağlamda, vatandaş odaklı

hizmet anlayışının uzantısı olarak vatandaş odaklı belediyecilik anlayışının anlaşılması faydalı olacaktır.

3. VATANDAŞ ODAKLI BELEDİYECİLİK

Yerel yönetimler halka hizmet için vardır. Başarılı yerel yönetimler vatandaş odaklı olmayı temel hedef olarak almalıdır. Yönetim ve vatandaş arasındaki ilişkilerin yeni bir boyut kazanmasını sağlayan yeni yönetim anlayışı, yerel yönetimlerde vatandaş odaklılık kapsamında, vatandaşların ihtiyaç ve beklentilerinin karşılanmasının farklı şekillerde gerçekleşeceğini savunmaktadır. Bunlardan başlıcaları; kamusal mal ve hizmet sunumunda daha çok seçme özgürlüğü sağlanması, kamusal mal ve hizmetlerin oluşumunda ve değerlendirilmesinde halkın daha çok katılımı, mal ve hizmet sunumunda daha yüksek kalite ve daha fazla hizmet, kamusal hizmetlerin daha yüksek başarısı ve etkililiğinin sağlanmasıdır (Eren, 2001: 100-101). Diğer taraftan, yerel halka hizmet sunan ve halka en yakın yerel yönetim birimi olan belediyelerin vatandaş odaklı yönetim yaklaşımı konusundaki örnek uygulamaları ile öncü bir role sahip oldukları ifade edilebilir. Belediyeler halka daha yakın olmaları nedeniyle vatandaşın talep ve beklentilerinin tespit edilmesi, vatandaşla iletişim kurulması ve vatandaşın katılımının sağlanmasında merkezi yönetime göre daha avantajlı durumdadır. Bu yakınlık vatandaşın yerel yönetimler üzerindeki denetimini ve hesap sorabilmesini de kolaylaştırmaktadır. Bu avantajların yanı sıra, bir yandan yerel halkın artan ve çeşitlenen hizmet talepleri, belediye hizmetlerini daha fazla sorgulaması ve daha kaliteli hizmet talep etmesi, diğer yandan belediyelerin pratik ve hızlı çözümler üretebilen yapısı, girişimci doğası ve kendi aralarında hizmet yarışına girebilmeleri vatandaş odaklı yönetim uygulamalarının diğer kamu kurumlarına göre belediyelerde daha önde gitmesinde etkili olmuştur (Arıkboğa, 2017: 1110).

Vatandaş odaklı ve katılımcı bir yerel yönetim anlayışında belediyelerin hizmetleri sadece gerçekleştirmesi yeterli görülmemektedir. Kaynakların etkin ve verimli kullanılması, vatandaş memnuniyetinin sağlanması ve bu bağlamda hizmetlerin kalite standartlarının yüksek olması gerekmektedir (Usta ve Memiş, 2010: 334). Zaten, belediyeler, yerel demokrasi anlayışının yerleşmesi, hizmetlerin etkin, verimli ve kaliteli bir şekilde gerçekleştirilmesi açısından oldukça önemli kurumlardır. Bununla beraber, vatandaşların belediyeler başta olmak üzere yerel yöneticilerden beklentileri; saydam, şeffaf, katılımcı ve hesap verebilir bir yönetimin tesis edilmesi ve kamu hizmetlerinin kalitesinin artırılmasıdır. Faydalı bir yönetişim sürecinde ise vatandaş yönetimde etkin bir şekilde rol oynamaktadır. Yani, vatandaşın kararların alınmasından uygulama ve denetlenme aşamasına kadar her aşamada katılımı, beklenti ve isteklerinin dikkate alınması ve bilgilendirilmesi gerekmektedir (Çetinkaya, Korlu ve Eroğlu, 2016: 1253).

Belediyelerin yol, su, kanalizasyon, itfaiye, denetim vb. geleneksel hizmetlerine ilave olarak vatandaş odaklı yönetim, diğer bir ifadeyle vatandaş odaklı belediyecilik anlayışı çerçevesinde yapması gereken bazı uygulamalar şöyle sıralanabilir:

- Modern internet sayfaları oluşturarak vatandaşların belediye kararları, etkinlikler, kentle ilgili duyurular gibi farklı başlıklarda bilgilendirilmesi sağlanmalıdır. Oluşturulan belediye internet sitleri sürekli güncel tutulmalı, kolay ve modern bir uygulamaya sahip olmalıdır.
- Elektronik Belediye uygulamaları etkin bir şekilde kullanılmalıdır. E-Belediye, belediye yönetimi ile yerel yönetim hizmet ve faaliyetlerinde enformasyon teknolojilerinin kullanımı, vatandaş ve işletmelere internet üzerinden etkin bir şekilde hizmet sunumu, kurum içi birimlerin bilgisayar ağları ile entegrasyonu ve ilgili dış birimlerle ağ üzerinden iletişimin sağlanmasıdır (Erdal, 2013). Daha kısa

bir ifadeyle belediye tarafından sunulan hizmetlerin teknoloji ile bütünleşmesidir. Bununla beraber, e-belediye uygulamalarının yönetim ve karar alma süreci şeffaflaşmasından hizmette zaman ve mekan sınırlamasının ortadan kalkmasına, hizmet maliyetlerinin düşmesinden katılımcı ve demokratik bir yerel yönetime geçilmesine, iş yoğunluğunun azalmasından vatandaş memnuniyetinin sağlanmasına, katılımcılık ve izlenebilirliğin artmasıyla, verilen belediye hizmetlerinin kalitesinde artış yaşanmasına, bürokrasinin ve evrak yoğunluğunun azalmasından merkezi yönetimle yerel yönetimler arasında etkili bir ağ yapısının oluşturulması ve bilgilerin karşılıklı olarak paylaşılmasına dek pek çok olumlu yönü bulunmaktadır. Bu faydaların yanında e-belediye uygulamalarında halen sorunlar mevcuttur (Çakır, 2015). Vatandaşın 7 gün 24 saat faydalanabildiği e-belediyecilik hizmetlerine şu örnekler verilebilir (Postacı ve Ayhan, 2013: 18);Ulaşım Bilgi Sistemi, Mezarlık Bilgi Sistemi, Adres Bilgi Sistemi, Elektronik Borç Sorgulama ve Fatura Ödeme Sistemi, İşyeri Ruhsat İşlemleri, Emlak Vergi Bildirimi, Nöbetçi Eczaneler, Evrak Takibi, Elektronik Bilet (Tiyatro, etkinlikler vs.), Şikayet Başvurusu ve Takibi, Nikah Başvuru Sistemi, Hava ve Yol Durumu ve Yoğunluk Haritası, Kurumdan Hizmet Satın Alma (e-Market), ankete katılma, ihalelere katılma, su aboneliği sözleşmesi yapma gibi uygulamalar bulunmaktadır.

- E-belediye sisteminin uzantısı olarak oluşturulan bilişim teknolojileri bazlı başka belediye hizmetleri bulunmaktadır. Vatandaş odaklı belediyecilik kapsamında değerlendirilebilecek bu hizmetlerden öne çıkanlardan bahsetmek de yarar vardır. İlk olarak, M-Belediye uygulamaları gelmektedir. Belediye-vatandaş ilişkilerini yepyeni bir platforma taşıyan uygulamalar ile vatandaşın belediyeye günün her anında, bulunduğu her noktadan mobil cihazlar aracılığıyla ulaşabilmekte, başvuru, takip, sorgulama, ödeme işlemlerini gerçekleştirebilmektedir. Diğeri, SMS Belediyeciliğidir Belediyeler, SMS Belediyeciliği ile kısa mesajlar aracılığıyla aynı anda binlerce vatandaş ile kolayca iletişime geçebilmektedir. Farklı konular hakkında bilgilendirme yapmaktadırlar. SMS Belediyeciliği altyapısı üzerinden; belediyeye yapılan istek, şikayet ve çeşitli başvuru sonuçları (sosyal etkinlik, sosyal yardım, vb.) gibi vatandaşlara geri bildirimde bulunulması gereken durumlarda herhangi bir başvuru sonucu SMS yolu ile ilgili kişiye iletilebilmektedir. Üçüncü olarak, Kent Rehberi ile belediyeler artık vatandaşlara, ihtiyaç duydukları idari adres, mülki adres gibi önemli yer bilgilerini harita destekli olarak web tabanlı platformda internet üzerinden sunabilmektedir. Vatandaşların bu bilgiler üzerinden çeşitli sorgulamalar yapmalarına imkan vermektedir. Son olarak, e-İmar ile vatandaşların ihtiyaç duydukları imar planı bilgileri harita destekli olarak, web tabanlı platformda internet üzerinden sunulmakta; onların bu bilgiler üzerinden çeşitli sorgulamalar yapmaları sağlanmaktadır. Sistem üzerinden ada, pafta, parsele göre aramalar gerçekleştirerek, elektronik ortamda imar durumu belgeleri PDF dosya formatında hazırlanabilmektedir (SAMPAŞ, 2018).
- Bir diğer vatandaş odaklı belediyecilik unsuru vatandaş odaklı bütçelemedir. Vatandaş odaklı bütçelemeyle, bütçelerin toplumun beklenti ve ihtiyaçlarının doğru bir şekilde göstermesi beklenir. Bu bağlamda etkin olarak vatandaşların ihtiyaçlarının doğrudan vatandaşlardan gelecek bilgilere göre belirlenmesini sağlayan bir bütçe sistemidir.Vatandaşlarla, yerel idarecilerin iletişimlerini artırabilmesi ve daha uzlaşmacı bir bütçe süreci ve yönetim yapısı oluşturabilmek adına, vatandaşların görüşlerini bir araya getirmek için teknoloji kullanımını zorunlu kılan bir sistemdir.Belediyeler sunacakları hizmetlerin yeterliliğini,

kalitesini ve yeni hizmet ihtiyaçlarını elektronik ortamda gündeme getirerek, halkın isteklerini doğrudan bütçeye yansıtmasıyla oluşur.

- Halkla ilişkiler faaliyetindeki artışlar vatan odaklı belediyecilik için önemlidir. Özellikle son yıllarda yerel yönetimlerde bu konuya ciddi ağırlık verildiği görülmektedir. Beyaz Masa uygulamaları, çağrı merkezleri vb. bu konudaki örnekleri oluşturmaktadır (Özel ve Polat, 2016: 70-71)
- Vatandaş odaklı belediyecilik için toplam kalite yönetimi uygulamalarına başvurmak gerekmektedir. Yerel yönetimler de artık hizmetlerini çeşitli standartlara bağlama ve onların adı geçen standartlara uygunluğunu denetleme yoluna gitmektedirler. Kalite artık yerel yönetimlerin de gündemine girmiştir. Bu amaca yönelik olarak personel eğitimleri gibi birçok faaliyet gerçekleştirilmektedir (Özel ve Polat, 2016: 70-71):
- Yerel yönetimler artık yönetim olayına daha farklı bakmaya ve yönetilenleri de sürece dâhil eden yönetişim yaklaşımını benimsemeye başlamışlardır. Vatandaşların hangi hizmetlerin üretileceği ve nasıl sunulacağı ile ilgili kararlara katılımı, yönetişim konusunun tipik örnekleridir. Yerel yönetim karar süreçlerinde Sivil Toplum Kuruluşları (STK) temsilcilerinin daha çok yer almaya başlaması da bu çerçevede değerlendirilmektedir. Bu konudaki en bilinen örnek, STK temsilcilerinin de yer aldığı Kent Konseyleri'dir.
- Ürün (hizmet) hattında artış (kültürel ve sportif faaliyetler vs.) sağlanması vatandaş odaklı belediyecilik anlayışını güçlendirir. Bugün yerel yönetimlerin rutin olarak gerçekleştirdikleri birçok faaliyet ihtiyaçlardan ortaya çıkmış veya yerel yönetimlerin vatandaşları memnun etmek için başlattığı faaliyetlerdir. Bunların önemli bir kısmı yakın döneme kadar yerel yönetimlerin hizmet yelpazesinde yer almayan faaliyetlerdir. Festivaller, tiyatrolar, konserler, kongreler, yarışmalar, özel gün ve haftalara yönelik etkinlikler, toplantılar, imza günleri, fuarlar ve diğer birçok etkinlik bu kapsamda değerlendirilebilir.
- Sosyal yardımlar ve sosyal faaliyetlerin vatandaş odaklı belediyecilik için arttırılması gerekmektedir. muhtaç ailelere yapılan ayni ve nakdi yardımlar, öğrencilere verilen burslar, çocuk yardımları, hoş geldin bebek uygulamaları, bebek bakım kabinleri, yaşlılara yönelik bakım, temizlik gibi yardımlar, engellilere yönelik kurs ve okullar ile kentin onların hayatını kolaylaştıracak şekilde dizayn edilmesi, ücretsiz ulaşım imkanları gibi pekçok uygulama vatndaş odaklı belediyecilik anlayışı çerçevesinde değerlendirilerek, belediyeler tarafından gerçekleştirilmeye çalışılmaktadır.

Tüm bunların yanında, vatandaş odaklı belediyecilik anlayışı çerçevesinde, belediyeler sunduğu hizmetlere ilişkin vatandaşlara sürekli bilgi vererek açık olmalı, hizmetleri etkinlik ve verimlilik anlayışıyla sunmalı, her zaman gelişime açık, politik etkilerin minimum düzeyde hissedildiği bir kurumsal yapı oluşturulmalıdır. Vatandaş katılımının, vatandaş talep ve ihtiyaçlarının her zaman dikkate alınarak hizmetlerin oluşturulduğu teknoloji destekli bir belediyecilik anlayışı sürekli kılınmalıdır. Aksi takdirde, vatandaş odaklı belediyecilik anlayışını yerleştirmek mümkün olmayacaktır. Türkiye'de de durumun ne olduğu merak konusudur. Vatandaş odaklı belediyecilik anlayışı çerçevesinde ne kadar yol alınmıştır? Bir sonraki başlıkta bunlar ayrıntılı olarak işlenecektir.

4. TÜRKİYE'DE VATANDAŞ ODAKLI BELEDİYECİLİK UYGULAMALARI

Türkiye'de de 2000'li yıllardan itibaren gerçekleştirilen kamu yönetimi reformlarında vatandaş odaklı yönetim anlayışını benimseyen birçok düzenleme yapılmış ve kamu yönetiminde buna yönelik dönüşüm çabaları başlamıştır. 5018 Sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu, 4982 Sayılı Bilgi Edinme Hakkı Kanunu, 5176 Sayılı Kamu Görevlileri Etik Kurulu Kurulması ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun bunlardan bazılarıdır. Kamu Yönetiminin yeniden yapılandırılması kapsamında hazırlanmış olan yerel yönetimler reformları da yeni yönetim anlayışının bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Yerel Yönetimler Reformları kapsamında 2004 yılında 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu, 2005 yılında ise 5302 Sayılı İl Özel İdaresi Kanunu ve 5393 sayılı Belediye Kanunu yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. 5393 Sayılı Belediye Kanunu'nun genel gerekçesinde, vatandaş odaklı olmaya vurgu yapılarak, vatandaşların yönetim sürecine ve siyasal sürece katılımına atıfta bulunulmaktadır (Kutlu, Usta ve Kocaoğlu, 2009: 515-516). Ayrıca kununda, dünyada bir değişim ve dönüşüm süreci yaşandığı, bu süreçte yeni kamu yönetimi, etkinlik, verimlilik, katılım, çoğulculuk, saydamlık, öngörülebilirlik, hesap verebilirlik ve sonuç odaklılık gibi kavram ve anlayışların ortaya çıktığı ifade edilmektedir. Bu dönüşümün aynı zamanda merkezi yönetim ile yerel yönetimler arasındaki görev, yetki, sorumluluk ve kaynak dağılımının da yeniden düzenlenmesini ve genelde yerel yönetimlere, özelde ise belediyelere daha fazla yetki, sorumluluk ve kaynak verilmesini beraberinde getirdiği belirtilmektedir. Aynı zamanda, katılımı artırmak, demokrasiye işlerlik kazandırmak, yerel halkın memnuniyetini yükseltmek, Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı (AYYÖŞ)'na ve Avrupa Birliği'nin yerel yönetimler anlayışına uyum sağlamak adına yerel yönetimlere daha fazla yetki, sorumluluk ve kaynak verilmesi gerektiği vurgulanmaktadır (TODAİE, 2005). Bunun yanında, yerel nitelikli kamu hizmetlerinin, sunumunda, hizmetlerden yararlananlarının memnuniyetinin artırmak, hukuka uygunluğu, etkinliği ve verimliliği sağlamak için vatandaşların taleplerini temel alan anlayışı uygulamaya koymak gerektiği öne çıkarılmaktadır. Gerekçede vatandaşların yönetime katılma talebi ile kamu hizmetlerinin etkili sunulması arasında yakın bir ilişkinin varlığından söz edilmektedir (Kutlu, Usta ve Kocaoğlu, 2009: 515-516).

2003 yılında bilgi ve iletişim teknolojilerine yönelik çeşitli kuruluşlar tarafından gerçekleştirilen çalışmalar e-Dönüşüm Türkiye Projesi adı altında birleştirilmiş, bu tarihten sonra 2003-2004 ve 2005 yılları için e-Dönüşüm Türkiye Projesi Kısa Dönem Eylem Planları hazırlanarak hayata geçirilmiştir. Daha sonra ise, 2006 yılında ve 2014 yılarında "Bilgi Toplumu Stratejisi ve Eylem Planı" adı altında iki eylem planı çalışması yapılmış ve uygulamaya konulmuştur. 2006 yılında hazırlanan planda "Vatandaş Odaklı Hizmet Dönüşümü", 2014 yılında hazırlanan planda "Kamu Hizmetlerinde Kullanıcı Odaklılık ve Etkinlik" ilkeleri önem kazanmıştır (E-Devlet, 2017).

Başta belediyler olmak üzere yerel yönetimlerde de bu hukuksal ve teknolojik düzenlemeler ışığında önemli projeler hayata geçirilmeye çalışılmaktadır. Buların başında e-belediyecilik uygulaması gelmektedir. Zaman ve maliyet açısından tasarruf sağlayan ve halkın hizmetlere erişim ve katılımını kolaylaştıran e-belediyecilik uygulamaları günümüzde neredeyse belediyelerin tamamı tarafından kullanılmaktadır. 10/03/2018 tarihli ve 30356 sayılı Resmi Gazetede yayınlanarak yürürlüğe giren 7099 sayılı ve 15/02/2018 tarihli Yatırım Ortamının İyileştirilmesi Amacıyla Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanunla belediyelerin, mevzuatla kendilerine verilen görev ve hizmetlerin yürütülmesi ve vatandaşlar tarafından yapılan başvuruların sonuçlandırılması amacıyla her türlü idari iş ve işlemin yürütüldüğü e-Belediye bilgi sistemini kullanmaları zorunlu hale gelmiştir. Böylece, vatandaşlara dönük hizmet süreçleri basitleştirilmekte ve standardizasyon sağlanmakta, kamu

kurumları ve yerel yönetimler arasında anlık veri paylaşımı mümkün olmakta, hizmetler merkezi sistem üzerinden yürütülerek vatandaş işlemlerinin elektronik ortamda elektronik veya mobil imza ile yapılabilmesi sağlanabilmektedir. Sistem, vatandaş odaklı bir yerel yönetim yapısının oluşturulmasına ve vatandaşların belediye hizmetlerinden daha hızlı, kolay, etkin, kaliteli bir şekilde yararlanmasına ve bu hizmetlerdeki bürokratik işlemlerin azaltılmasına da hizmet etmektedir. Bununla beraber, belediyelerin içinde bulunduğu koşullar bu hizmeti ne kadar etkin ve kapsamlı kullanabildiğini belirlemektedir. İnternete erişebilme olanaklarının yetersizliği, güven eksikliği, bilişime yapılan ilk yatırım maliyetlerinin yüksekliği, belediyelerin web sayfalarından kaynaklanan eksikler, yönetimsel bilgi ve hizmetlere ilişkin geri bildirim olanaklarını sağlayan belediyelerin az oluşu, hukuki ve teknik alanlarda yasa ve mevzuatlardaki yetersizlik, kaynak sıkıntısı, bilgi eksikliği nedeniyle yeniden yapılanma programlarına, e-dönüşüm politika ve projelerine temkinli yaklaşım, personelin yeni teknoloji uygulamalarına karşın direnç göstermesi, geleneksel siyaset, politika yapma biçimleri ve farklı parti üyeliklerinden gelen yöneticiler arasındaki anlaşmazlıklar ve çatışmalar, bürokratik engeller bu sorunların başında gelmektedir (Çakır, 2015: 2-3). Sözü geçen sıkıntılar giderildikçe belediyeler e-belediyecilik uygulamalarını daha çok ve ileri düzeyde kullanabileceklerdir.

Bilgi ve iletişim teknolojilerinin getirdiği olanaklardan en üst düzeyde yararlanabilmek vatandaş odaklı kamu hizmeti ve bu bağlamda vatandaş odaklı belediyecilik için temel koşullardan biridir. Bu bağlamda, e-belediyecilik yanında, vatandaş odaklılık kapsamında yerel yönetimlere bir diğer proje "Açık Kapı Milletin Kapısı" projesidiri. Açık Kapı Milletin Kapısı projesi vatandaşla en üst düzeyde iletişimin kurulması, taleplerin etkin ve hızlı bir şekilde alınarak takip edilmesi ve sonuçlandırılması adına oluşturulmuş bir projedir. Vatandaşların doğrudan bürolar veya elektronik sistem üzerinden istek, beklenti ve şikayetlerini iletme imkanı bulunmaktadır. Aksoy, "Buradaki temel amacımız, vatandaşa sunulan hizmetlerin etkin ve süratli bir şekilde sonuçlandırılması, onlardan gelen taleplerin hangi noktada, nasıl oluştuğu noktasında istatistiksel veriler oluşturma ve vatandaşa sunulan hizmet anlayışında oluşturulacak politikalara altlık yaratma anlamında bu çalışmalardan da istifade edeceğiz." şeklinde konuşmuştur (TRTHaber, 2018).

Vatandaş odaklılık belediyecilik kapsamında, 7/24 hizmet veren çağrı merkezleri, M-Belediyecilik, SMS Belediyeciliği, Kent Rehberi, E-İmar, E-Mezarlık gibi pek çok uygulamayı hayata geçirmek önemlidir. Türkiye'deki birçok belediye, bu uygulamaları gerçekleştirebilmek için çalışma yürütmekedir. Yukarıda sayılan sıkıntılar belediyeler arasında farklılıklar görülmesine neden olmakla birlikte, hemen hemen her belediye kendi imkan ve koşulları dahilinde bu teknolojik ilerlemelerden faydalanmaya ve hizmetlerini vatandaş odaklılık kriterlerini sağlayacak boyuta geçirmeye çalışmaktadır.

Bunlar dışında da gerçekleştirilmeye çalışılan pek çok proje vardır. Bu bağlamda, İçişleri Bakanlığı, "Bulut Belediye Projesi" adı altında yeni bir proje başlatmıştır. Modern dünya, vatandaşların yerel yönetim hizmetlerinden yararlanmak ve işlemlerini gerçekleştirmek için belediye kapısına gitmek zorunda kalmadığı bir sisteme doğru hızla gitmektedir. İletişim alanındaki teknolojik ilerlemeler, hayatı hem yönetim, hem de vatandaş için çok kolaylaştırmaktadır. Bulut Belediye uygulamaları, vatandaş odaklı bir yerel yönetim yapısının oluşturulması adına bilgi ve iletişim teknolojilerinin etkin şekilde kullanılmasına olanak sağlamaktadır. Teknik altyapının oluşturulması için İçişleri Bakanlığı, diğer kamu kurumlarıyla ortaklaşa bir çalışma yürüterek belediyelere yönelik başlatılan Bulut Belediye projesinin hayata geçirilmesini mümkün kılmaktadır. Bu proje ile belediyelerin tek bir bulut uygulaması içerisinde ortak bir yapıya kavuşturulmasının alt yapısı oluşturularak belediyelerin aşamalı olarak bu yapıya geçirilmesi sağlanmaktadır. Bu doğrultuda (Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı Bilgi İşlem Dairesi Başkanlığı, 2018);

- Bilgi İşlem birimi olmayan belediyeleri niş ve işlemlerinin merkezi bir yapı ile elektronik ortamda yürütülmesi,
- Belediyelerin Bulut Belediye sistemi içinde ihtiyaç duyacakları merkezi veritabanlarından (MERNİS, ADNKS, TAKBİS, POLNET, SGK vb.) anlık ve kesintisiz yararlanmasını sağlamak amacıyla altyapının oluşturulması,
- Belediyelerin e-İçişleri kapsamında geliştirilen Elektronik Belge Yönetim Sistemi ve elektronik imzaya geçişlerinin sağlanması ile kâğıtsız ofis uygulamasına geçilmesi,
- Uygulama altyapısı standardize edilerek farklı paket programların kullanımının önlenmesi,
- Merkezi idarelerin halen ihtiyaç duyduğu belediyelere ilişkin verilerin raporlanması,
- Vatandaşın belediye hizmetlerinden elektronik ve/veya mobil imza ile yararlanmasına olanak sağlayacak altyapının oluşturulması,
- Bankalar ile anlık veri transferi sağlanarak vatandaşların vergi ve fatura gibi ödemelerinin online olarak yapılmasının sağlanması,
- İnternet teknolojileri kullanılarak Belediye - Vatandaş ilişkisinin daha etkileşimli bir zemine taşınması,yönünde gerekli çalışmalar yapılmaktadır.

Vatandaş odaklı belediyecilik adına yapılanlar sadece bilgi ve iletişim teknolojileri bazlı çalışmalarla da sınırlı değildir. Farklı isimler altında, birçok belediyede hayata geçirilen Beyaz Masa uygulaması ile vatandaşlarla iletişim kurulması, vatandaşların bilgilendirilmesi, yönlendirilmesi ve talep ve şikayetlerin alınarak cevaplanması konularında belediyenin bütününde uygulanan bir sistem geliştirilerek, vatandaş odaklı yönetim anlayışı yönünde önemli bir adım atılmıştır (Arıkboğa, 2017: 1119). Yine oluşturulan kent konseyleri de kent yaşamında; kent vizyonunun ve hemşehrilik bilincinin geliştirilmesi, kentin hak ve hukukunun korunması, sürdürülebilir kalkınma, çevreye duyarlılık, sosyal yardımlaşma ve dayanışma, saydamlık, hesap sorma ve hesap verme, katılım ve yerinden yönetim ilkelerini hayata geçirmeye çalışır (5393 Sayılı Belediye kanunu). Bunlar yanında, engelli vatandaşların hizmet alımını kolaylaştıran çalışmalar da yapılmaktadır. Görme ve işitme engellilere yardımcı olabilecek personelin istihdam edilmesi, belediye binalarında engelli vatandaşların kullanımı düşünülerek düzenleme yapılması, işaret dili, meslek edindirme gibi kursların açılması, ücretsiz şehir içi ulaşım imkanı sağlanması gibi pek çok uygulama belediyelerde hayata geçirilmeye çalışılmaktadır. Sadece engellilere değil yaşlı ve çocuklara yönelik faaliyet ve yardımların varlığı ve kapsamı da vatandaş odaklı belediyecilik adına önem arz etmektedir. Yaşlılara ev temizliği, kuaför ve sağlık hizmetleri konuları ile ücretsiz ulaşım ve kültürel faaliyetler sunulması belediyelerce görev haline gelmektedir. Çocuklara ise, hem kurs, tiyatro, festival, gezi gibi faaliyet ve etkinlikler sunulmakta hem de yönetim süreçleri hakkında bilgi ve söz sahibi olmaları konusuda girişimlerde bulunulmaktadır. Bunlar yanında, bakıma muhtaç olan tüm aile, yaşlı ve çocuklara gerekli ayni ve nakdi yardımlar yapılarak vatandaş odaklı belediyecilik anlayışının gereği yapılmaya çalışılmaktadır.

Belediyelerde son yıllarda önemli bir uygulama da belediye başkanının vatandaşlarla birebir görüşmesi ve vatandaşın bizzat derdini isteğini anlamaya çalışmasıdır. Vatandaşa dokunup vatandaş odaklı belediyeciliği geliştirmek adına önemli bir uygulamadır. Bunun yanında bazı belediyelerde uygulamaya konan katılımcı bütçeleme ve vatandaş odaklı bütçelemeyle vatandaş odaklı belediyecilik anlayışı güçlendirilmeye çalışılmaktadır. Vatandaş istek, beklenti, öncelik ve şikayetlerini dikkate alan bir bütçeleme anlayışının yaygınlaştırılması gerekmektedir. Sosyal ve kültürel hizmetlerinde kapsayıcılığı, çeşitliliği ve kaliteyi güçlendirmeye yönelik belediyelerin önemli çalışmalar yaptığı görülmektedir.

Festivaller, tiyatrolar, fuarlar, konserler, kongreler, kurslar ve yarışmalar gibi çeşitli alanlarda bir dizi faaliyet belediyelerin imkan ve vizyonları doğrultusunda gerçekleştirilmeye çalışılmaktadır. Tüm bunların da ötesinde, sunulan ve sunulması hedeflenen hizmetlerde hız, kalite, etkinlik, yeterlilik ve şeffaflık arttırılması çabaları belediyeler tarafından tüm hızıyla devam ettirilmektedir. Bu bağlamda, yapılan anketlerle vatandaş memnuniyeti ölçülmeye çalışılmaktadır.

5. VATANDAŞ ODAKLI BELEDİYECİLİK UYGULAMARI IŞIĞINDA KEPEZ (ÇANAKKALE) BLEDİYESİ ÖRNEĞİ

Tarihi 1800'lere dayanan ve merkeze 4 km uzaklıkta bulunan Kepez, Çanakkale'nin en gözde beldelerindendir. Sağlıktan kültüre, turizmden eğitime çok yönde hizmetleriyle göze çarpan Kepez Belediyesi'nin ise birçok vatandaş odaklı belediyecilik uygulamasına imza attığı bilinmektedir. Kısıtlı imkan ve koşullara sahip olduğu düşünüldüğünde bu bağlamda önemli yol kat ettiği söylenebilir. Vatandaş odaklı belediyecilik çerçevesinde gerçekleştirilen uygulamaların başında, online işlemler kapsamında yapılanlar gelmektedir. Bu bağlamda, e-belediyecilik uygulamaları dikkat çekmektedir. Çevre beyanı, emlak beyanı gibi beyan işlemleri, belediyeyle ilgili her türlü borcu öğrenme ve ödeme, evrak takibi, bina ve inşaat maliyetlerini öğrenme, çevre temizlik vergisini ödeme ile dilek ve şikayetleri iletme gibi işlemler yapılabilmektedir. Bunun yanında, e-imar ve kent rehberi gibi uygulamalarla da vatandaşın hayatı kolaylaştırılmaya çalışılmaktadır.

Belediye modern bir internet sayfası oluşturarak vatandaşların aradıkları bilgi ve hizmetlere sorunsuzca ulaşabilmelerini sağlanmak istenmiştir. İnternet sayfası sürekli güncel tutularak hizmetin kalitesinden ödün verilmemeye çalışılmaktadır. Başbakanlık İletişim Merkezi'ne (BİMER) internet sitesi üzerinden sunulan uzantı aracılığıyla başvuru ve şikayetleri vatandaşların rahat bir şekilde yapabilmesi imkanı tanınmıştır. Yine, kepez Belediyesi sosyal medya uygulamalarından da azami ölçüde yararlanmaya çalışmaktadır. Hem belediye başkanı hem de belediye kurumsal düzeyde Facebook, Twitter gibi çeşitli sosyal medya hesaplarına sahiptir. Ayrıca, belediye kentin çeşitli alanlarında halka açık ücretsiz wifi (kablosuz internet) hizmeti vermektedir.

Sunulan hizmetler, sadece teknolojik imkanları geliştirme ve maksimum düzeyde kullanmayla sınırlı değildir. Kepez Belediyesi, çeşitli sosyal hizmetler de sunmaktadır. Örneğin, 2017 yılında ihtiyaç sahibi üniversite öğrencilerine 60.000 TL tutarında nakdi yardım yapmıştır. Yine aynı yıl içinde 8 asker ailesine de 12.000 TL tutarında yardım yapıldığı bilinmektedir Küçük bir belediye olarak kısıtlı bütçe imkanları düşünüldüğünde bunların iyi rakamlar olduğu söylenebilir. Bunlar dışında da ihtiyaç sahibi aile ve kişilere yakacak yardımı, yiyecek yardımı gibi yardımlar yapılmakta, bazılarına da bir kerelik veya periyodik yardımlar sunulmaktadır. Belediye tarafından ailelere Hoş Geldin Bebek ziyaretleri yapılmakta, böylece ailelere verilen hediye paketiyle küçük bir destek sağlanırken bebeğin ailesi ve kentine hayırlı olması temennisinde bulunulmaktadır. 6 ayını dolduran bebeklere de belediye tarafından süt yardımı yapılmaktadır. Okula giden çocuklar da unutulmamış hem yapılan nakdi yardımlar hem de kıyafet yardımı gibi yardımlarla çocuğunun okul masraflarını karşılamakta zorlanan ailelere destek olunmaya çalışılmaktadır. Başarılı ama maddi durumu yetersiz ailelerin çocuklarına da beldeye yakın kolejde ücretsiz eğitim alabilme fırsatı sağlanmıştır. Yaşlılar ve engelli vatandaşlara yönelik ise engelsiz yaşam seferleri düzenlenmektedir. Bu kapsamda, muhtaç durumdaki bu kişilerin hastane gibi gitmeleri gereken yerlere ücretsiz ve kolay bir şekilde ulaşmaları sağlanırken, çeşitli yerlere düzenlenen gezilerle bu kişilerin çevreyi tanıyabilmesi mümkün hale getirilmektedir. Bunlar yanında, engellilere, kadınlara ve çocuklara yönelik açılan kurlar ve okullar dikkat çekicidir. Örneğin, Adile Naşit Kreş ve Gündüz Bakımevi'yle sosyo-ekonomik durumu düşük olan ailelerin

çocukları öncelikli olmak üzere cüzi bir ücret karşılığı çalışan annelerin 2-6 yaş arası çocuklarının bakımı ve eğitimi yapılmaktadır. İhtiyaç sahibi kimi aileler için bu hizmet ücretsiz verilmektedir. Yine, kadınların evde yapmış oldukları ürün ve tasarımları hiçbir kira ücreti ödemeksizin tahsis edilen mekanda sergileyip satabilmeleri imkanı tanınmıştır. Kadın işçi istihdamına belediyede öncelik verilmektedir. İşitme engellilere yönelik ise bir eğitim merkezi oluşturma çabası görülmektedir. Bu imkanlardan ücretsiz olarak yararlanabilmeleri için belirli koşullardaki vatandaşlara KEP Kart çıkartılarak durumlarını ve beklentilerini bu yolla kolayca iletebilme imkanı getirilmiştir. Ayrıca, yardımların ve hizmetlerin dağıtımı ve kaydının sistematik ve güvenli bir hal alması sağlanmıştır. (Kepez Belediyesi,2017).

Sosyal hizmetler kapsamındaki sosyal market uygulamasında da Kepez Belediyesi'nin oldukça başarılı olduğu söylenebilir. Hem yardımların toplanması hem de bunların ihtiyaç sahiplerine sağlıklı bir şekilde ulaşımı ve dağıtımında belirli bir standardı tutturmuş oldukları ifade edilebilir. Aile sağlığı merkezleri, çeşitli kurs binalarını ve farklı etkinlik alanlarını kişi ve kurumlara kendisi tahsis eden belediye, vatandaşların söz konusu hizmetlerden maksimum düzeyde ve en iyi kalitede yararlanması amaçlamaktadır. Namazgah Aile Sağlığı merkezi ve Kadın Sağlık Spor Merkezi, Sahil Yolu Güreş Alanı, Aycibin Engelli Parkı, Şahika Ercümen Parkı ve Mehmet Akif Ersoy Devlet Hastanesi Taksi Durağı bu kapsamda gerçekleştirilmiştir. Ramazan ayında ise hem kurulan iftar çadırları hem de ramazan paketi yardımı yapılarak ihtiyaç sahibi kişilere ulaşılmaya çalışılmaktadır ((Kepez Belediyesi,2017).

Kültürel faaliyetler kapsamında ise belediye tarafından çok sayıda tiyatro, konser, festivaller, sergi, kongre, yarışma, çalıştay, gezi, şenlik vb. etkinlikler yapıldığı görülmektedir. Yine halk eğitim kursları, seramik atölyesi kursları ve açılan spor ve sağlık merkezleriyle beldede yaşayan vatandaşların temel ihtiyaçları yanında kültürel ve sportif ihtiyaçları giderilmeye çalışılmaktadır. Bunlar yanında, mevcut belediye başkanı Dr. Ömer Faruk MUTAN makamının kapısını her daim açık tutarak randevusuz ve ayrım yapmaksızın vatandaşların ihtiyaçlarını birinci elden dinlemekte ve çözüm bulmaya gayret etmektedir.

Tüm bunlardan da anlaşıldığı ve misyonu çerçevesinde belirttiği gibi Kepez Belediyesi hizmet sunumunda etkinlik, kalite ve hızı arttırma hedefinde olan, hizmet standartlarını sürekli geliştirmeye çalışan, hizmet çeşitliliğini arttırmayı, modern hizmet sunmayı ve vatandaş ihtiyaçlarını en üst düzeyde karşılamayı amaç edinen, vatandaş katılımı ve katkısını misyon edinmiş, her daim vatandaş taleplerini dikkate alan ve de kendini geliştiren bir anlayışla ve ekiple vatandaş odaklı belediyecilik hizmeti sunmaya çalıştığı ifade edilebilir.

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

2000'li yıllardan sonra kamu yönetiminin gündemine alınan vatandaş odaklı hizmet anlayışı hem merkezi hem de yerel düzeyde reform çabalarını da beraberinde getirmiştir. Yerel yönetimlerde bunun en çok hissedildiği yönetim birimi, halka en yakın hizmet sunan belediyeler olmuştur. Vatandaş odaklı belediyeciliğin bu kapsamda şekillendiği düşünüldüğünde uygulama örneklerine en fazla rastladığımız yerlerin de belediyeler olduğu söylenebilir. Türkiye'de de merkezi bazda sunulan hizmetler yanında, yerel yönetimlerde, özellikle de belediyelerde vatandaş odaklı hizmet sunumuna özel önem verildiği ve birçok uygulamanın hayata geçirilmeye çalışıldığı ifade edilebilir. Özellikle 2000'lerin başından itibaren yapılan hukuksal düzenlemeler ve yenilikler ile bilgi ve iletişim teknolojilerinden maksimum düzeyde faydalanma, hizmet yelpazesi ve kalitesini iyileştirme çabaları dikkat çekicidir.

Çalışmanın örneklemini oluşturan Kepez (Çanakkale) Belediyesi ise küçük ve kısıtlı imkanlara sahip olmasına rağmen hem taşıdığı vizyon ve ekip anlayışı hem de faaliyet ve uygulamalarıyla vatandaş odaklı belediyecilik açısından önemli bir örnek teşkil ettiği ve bu yüzden çalışma konusu kapsamına dahil edildiği söylenebilir. Türkiye'de birçok belediyede

olduğu gibi burada da eksik ve aksaklıklar mevcuttur. O yüzden bunların tespiti ve giderilmesi gerekmektedir. Bunun için de tüm belediyelere yönelik vatandaş odaklı hizmet anlayışı ve vatandaş odaklı belediyecilik için temel ilkelerin ve yapılması gerekenlerin neler olduğu belirlenmeli ve bu doğrultuda bir yol haritası çizilmelidir.

Bütün bunların ışığında, kamu hizmetlerini vatandaş odaklı şekilde iyileştirip modernize etmek amacıyla yapılması gerekenler sırasıyla şöyle ifade edilebilir (Uysal Şahin, 2018: 127-129):

- İlk olarak, vatandaşların *memnuniyet düzeyleri ölçülmeli*, *talepleri öğrenilmeli ve öncelikli gördükleri alanlar tespit edilerek* hizmetlerin iyileştirilmesindegöz önüne alınmalıdır. Bu bağlamda, vatandaşlara anketler uygulanmalı, mülakatlar yapılarak birebir kontakt sağlanmalı, e-mail adresleri, ücretsiz telefonlar, dilek, tavsiye ve şikâyet kutuları oluşturularak (Osborne ve Gaebler, 1992: 177-179), vatandaşların şikayet ve taleplerini iletmesi sağlanmalı, bu şikayet ve talepler düzenli olarak değerlendirilip gerekli önlemler alınmalı ve kent konseyleri gibi vatandaşların yer aldığı konseyler kurulmalıdır.
- İkinci olarak, vatandaşların ihtiyaçlarını karşılamak için yönetimler iş birliği içinde çalışmalıdır. Yerel yönetimler hem birbirinden hem de gerektiğinde özel sektör kuruluşlarından iyi uygulamalar öğrenilmeli ve diğerleriyle kıyaslanmalıdır. Bu bağlamda, kurumlar, belirlenmiş metodoloji ve standartlar temelinde vatandaşa hizmet götürme süreçlerini incelemeli, *vatandaşlarınve sivil toplum örgütlerinin de katılım*ını sağlayarak, kamu yararını göz arda etmeden, vatandaş odaklı yaklaşımın unsurları çerçevesinde, kamusal hizmetler koordineli olarak sunmalıdır. Beklenti ve taleplere göre her idare için ayrı ayrı uygulamaya geçilebilir. Bunun yanında yönetimler kendini ve hizmetlerini halka anlatmalı, hizmetlerle ilgili danışmanlık hizmeti de vermeli ve hizmetlerdeki bir değişimi vatandaşa bildirmelidir.
- Üçüncü olarak, hizmetlerin vatandaş odaklı yönde iyileştirilmesi için personelin bu yönde eğitilmesi, gerekli imkan ve teçhizatın sağlanması da oldukça önemlidir. Kaliteli, etkin ve hızlı kamu hizmeti için bu bir gerekliliktir.İyi bir yönetim için, *iyi yetişmiş ve gerekli donanıma sahip memurlar,kurumlar arası iyi iletişim ve yeniliklere ve yeni fikirlere açık olma* hayati öneme sahiptir. Aksi takdirde vatandaşların beklediği, kapsayıcı ve kaliteli kamusal hizmetten bahsetmek mümkün değildir (The Work Foundation, 2008: 16). Bu çerçevede; kalifiye, vatandaşa hizmet anlayışıyla hareket eden ve motivasyonlu bir personele sahip yönetim süreci oluşturulmalı, vatandaş odaklı hizmet anlayışının çalışanlar tarafından benimsenmesi için gerekli *hizmet içi eğitim verilmelive vatandaş odaklı hedefleri gerçekleştirmek üzere çalışanları cesaretlendirecekteşvikler sağlanmalı*, vatandaş odaklı kültür güçlendirilmelidir (Karataş, 2007: 88).
- Bilgi ve iletişim teknolojileri hizmetlerin planlanmasından denetimine kadar her aşamada kullanılmalıdır. Diğer bir ifadeyle, internet ya da çağrı merkezleri gibi *teknoloji avantajlarından yararlanarak, hizmetleri iyileştirmeyolları aranmalı*dır. Artık hizmetler internet üzerinden de verilebilmeli ve kamusal hizmetlere kolayca erişilebilmelidir. Kişilere ilişkin tüm bilgileri saklayan ve entegre şekilde sunan bir sistem geliştirilmelidir. Böylece bürokratik prosedürler azaltılmalıdır.
- Birçok hizmet alanında *tek pencereden/tek duraktan* erişim gerçekleştirilmelidir. Vatandaşlar, ihtiyaç duyduğu hizmete hangi birim sunuyor öğrenmesine gerek kalmadan ve istediği kanaldan kolayca ulaşabilmelidir. Tüm hizmet kanalları birlikte çalışacak şekilde entegre edilmelidir. Vatandaşlar evden, işten, internet ya da telefon aracılığıyla işlerini halledebilmelidir.

- *Vatandaş odaklı bütçeler, vatandaş sözleşmeleri ve yönetişim* gibi kurumlar bir an önce hayata geçirilmelidir. Bunlar vatandaş odaklılığımümkün kılan araçlardır.
- Sürekli bir iyileşme ve modernizasyon için *performans ölçümleri yapılarak raporlanmalı* ve hesap verebilirlik oluşturulmalıdır (Canadian Centre forManagement Development, 1999: 18). Bu bağlamda, yönetimler,sunulan hizmetlere yönelik hizmet standartları belirlemeli, çeşitliölçüm yöntemleri aracılığıyla da vatandaşlar için önemli noktalar, vatandaşlarınhizmetlerden memnuniyeti ve hizmetler konusundaki şikayetleriöğrenilmelidir. Böylece hizmeti başarısız kılan tüm olası sebepler hakkındabilgi sahibi olunmalıdır. Bu doğrultuda gerekirse, farklı gruplara, farklı tiphizmet sunacak birimler için hizmet standartları belirlenmelidir. Bunun yanında, yönetimler çıkaracakları aylık ve yıllık hizmet performansgöstergelerini, vatandaş beklenti ve memnuniyet göstergeleriylekarşılaştırmalı ve bu konuda eksiklikler varsa düzeltmelidirler (Karataş,2007: 88-89). Bu hususlar gerçekleştirildiği takdirde kamu hizmetler yenidentasarlanabilecek, süreçleri standart hale getirilerek hizmetler tüm vatandaşlaraaynı kalite ve sürede sunulacaktır. Hizmetlerin sunumunda, vatandaşlarınamaç, koşul ve ihtiyaçlarına uygun kişiselleştirmelere imkansağlanacaktır. Talep edilen hizmetin hangi aşamada olduğu izlenebilecek vegerektiğinde vatandaşlar bilgilendirilerek hizmet sunumunda şeffaflık sağlanacaktır (DPT, 2006: 30).
- Vatandaş odaklı hizmet sunma anlayışına sahip yönetimler kamu hizmetlerinin sürekli gelişimini sağlamak için; sistematik olarak kamu hizmetlerini iyileştirmeye ve bunların kalitesini, verimliliğini ve etkililiğini artırmaya yönelik çalışmalar yapmalı, hizmetler üzerinde *sürekli gelişimiteşvik edecek yöntem ve süreçler*in gerçekleştirilmesini sağlamalıdır (Karataş, 2007: 89).

Bir yönetimin vatandaş odaklılığı, onun söylem ve eylem pratiklerinin irdelenmesiyle anlaşılır. Bizzat vatandaşlara yönelik kurulmuş olması herhangi bir kuruluşu vatandaş odaklı yapmaz. Bunun yönetimin hedeflerine, karar ve uygulamalarına yansımış olması gerekir.

Kamu hizmetlerinin vatandaş odaklı ve etkin sunumu devlete olan güveni arttırır, barış ve istikrar sağlar, ekonomik gelişmeyi kolaylaştırır (UN, 2010: 107). Bütün bunlar da, her ülke için her zaman arzulanan hedeflerdir. Böylelikle devlet ve ülke gelişir, bütünleşir.

Vatandaş odaklı yaklaşımın bir gereği olarak, kamusal hizmetlerde entegrasyonu sağlamak gerekmektedir. Bu yüzden modernizasyon ve iyileştirme programları farklı hizmetler ve farklı yönetim kademeleri arasında yatay entegrasyonu sağlamaya yöneliktir. Yeni bilgi teknolojileri de bu entegrasyona olanak sağlamaktadır (Benington, 2000: 5). Bu bağlamda, başta bilgi veiletişim teknolojilerdeki ilerlemeler olmak üzere yönetim sürecinde vatandaşın hayatını kolaylaştıran ve konforunu arttıran her türlü yenilik ve uygulamaya yer vermek gerekir. Vatandaş odaklı hizmet ve vatandaş odaklı belediyecilik anlayışında yönetici ve yönetim süreçlerinin sürekli iyileşmesi ve gelişme göstermesi önemlidir. Fakat bundan da öte sorumluluk, adalet, eşitlik, şeffaflık ve hesapverebilirlik gibi temel ilkeler unutulmamalıdır. Yönetimler söz konusu ilkelere ışığında her türlü uygulama ve düznelemeyi gerçekleştirmelidir. Kepez (Çanakkale) Belediyesi'nin ise vatandaş odaklı belediyecilik anlayışı doğrultusunda yapılan ve yapılması gerekenlerin farkında olduğu ve bu farkındalıkla önemli mesafe kattettiği söylenebilir. Mevcut noksan ve kusurların da giderilmesine yönelik çalışmaların tüm hızıyla devam ettirildiği, modernizasyon ve vatandaşa hizmet için adımların bir bir atıldığı görülmektedir.

KAYNAKÇA

ARDIÇ, K., YÜKSEL, F. ve ÇEVİK, O. (2004), Belediyelerde Hizmet Kalitesinin (Vatandaş Tatmininin) Ölçülmesi (Tokat Belediyesi'nde Bir Uygulama", *Çağdaş Yerel Yönetimler*, 13 (3): 63-81.

ARIKBOĞA, Ü., (2017), Belediyelerde Vatandaş Odaklı Belediyecilik Uygulamaları, *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Özel Sayı-4: 1110-1129.

ARSLAN, N. T. (2010), Klasik-Neo Klasik Dönüşüm Süreci: Yeni Kamu Yönetimi, *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 11 (2),21-38.

ATEŞOĞLU, N. ve ÖZKAN, E. (2010), Otoriter Kamu Yönetimi Anlayışından Vatandaş Odaklı Anlayışa Geçiş Mümkün Mü? *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 2 (1),.51-60.

BENINGTON, J. (2000), Editorial: The Modernization and Improvement of Government and Public Services, Public Money&Management, 20 (2): 3-8.

Canadian Centre forManagement Development (1999), *Citizen Centred Services: Responding to the Needs of Canadians for the Citizen-Centred Service Network*, Canada.

ÇAKIR, C. (2015), E-Belediye: Sorunlar ve Çözüm Önerileri, *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 7 (1): 1-15.

ÇETİNKAYA, Ö.,KORLU, K.,EROĞLU, E. (2016), Belediye Hizmetlerinin Kalitesi ve Vatandaşların Algı Düzeyi: Bursa Büyükşehir Belediyesi Örneği,*Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,* 21 (4): 1251-1273.

DENHARDT, J. V. and DENHARDT, R. B. (2011), The New Public Service: Serving, Not Steering, USA: Sharpe Inc.

DPT (2006), Bilgi Toplumu Stratejsi (2006-2010), Ankara.

DRESCHLER, W. (2005), The Rise and Demise of the New Public Management, *Post-autistic Economics Review*, Issue 33, 17-29.

DUGGAN, M. (2010), Citizen Centred Service Delivery, Canadian Software, https://www-01.ibm.com/common/ssi/cgi-bin/ssialias?htmlfid=ZZW03137USEN (Erişim Tarihi: 12.03.2018).

E-Devlet, http://www.edevlet.gov.tr/e-devlet-hakkinda/html, (Erişim Tarihi: 03.12.2017).

ERDAL, M. (2013), Elektronik Belediye Kavramı ve İstanbul Büyükşehir Belediyesi Uygulaması, http://gizliajans.com/pdf/ebelediye.pdf (Erişim Tarihi: 11.01.2017).

EREN, V. (2001), *Yeni Kamu Yönetimi Anlayışının Belediyelere Etkileri*, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Sakarya.

ERIN Research Inc. (1998), *Citizens First Summary Report*, Canadian Centre for Management Development Publication, October.

GENÇ, N. (2010), Yeni Kamu Hizmeti Yaklaşımı, *Türk İdare Dergisi*, 466 (Mart): 145-159.

KARATAŞ, H. (2007), Kamu Yönetiminde Yeni Bir Anlayış: Vatandaş Odaklı Yönetim, *Bütçe Dünyası Dergisi*, 24, 83-94.

Kepez Belediyesi (2017), 2017 Faaliyet Raporu, Kepez, Çanakkale.

KUTLU, Ö., USTA, S. ve KOCAOĞLU, M. (2009), Vatandaş Odaklı/Vatandaşın Odakta Olduğu Yönetim: Kent Konseyleri ve Selçuklu Belediyesi Örneği, *Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 9 (18), Ekim: 507-532.

OSBORNE, D. and GAEBLER, T. (1992), *Reinventing Government: How the Entrepreneurial Spirit is Transforming the Public Sector*, 2. Edition, USA: William Patrick Books.

ÖZEL, M. ve POLAT, C. (2013), Yerel Yönetimlerde Değişim ve Yerel Yönetim Hizmetlerinde 'Müşteri Odaklı Pazarlama' Yaklaşımı,*Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi,* 2 (1): 42-78.

POSTACI, T. ve AYHAN, A. (2013), e-Donuşumun Kent Yaşamına Etkileri (e-Belediye) ve Yeni Beklentiler, *KalkınmadaAnahtar Verimlilik Dergisi*, 291 (Mart), T.C. Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, http://anahtar.sanayi.gov.tr/tr/news/-e-donusumun-kent-yasamina-etkileri-e-belediye-ve-yeni-beklentiler/414 (Erişim Tarihi: 30 Nisan 2018).

PwC (2012), Transforming the Citizen Experience: One Stop Shop for Public Services, Sydney, https://www.pwc.com/gx/en/government-public-sector-research/pdf/one-stop-shop-2016.pdf (Erişim Tarihi: 02.02.2018)

SAMPAŞ (2018), Akıllı Belediyecilik, http://www.sampas.com.tr/akilli-belediyecilik-detay.asp?p=23 (Erişim Tarihi: 21.04.2018)

SARAN, U. (2004), *Kamu Yönetiminde Yeniden Yapılanma*, Ankara: Atlas Yayıncılık.

SAYGILIOĞLU N. ve ARI, S. (2003), *Etkin Devlet / Kurumsal Bir Tasarı ve Politika Önerisi*, İstanbul: Sabancı Üniversitesi Yayınları

The House of Commons (2008), From Citizen's Charter to Public Service Guarantees: Entitlements to Public Services, Twelth Report of Session, London: The Stationery Office Limited, 22 July.

The Work Foundation (2008), *World-Class Public Services: Engaging Citizens and Staff*, https://www.bl.uk/collection-items/worldclass-public-services-engaging-citizens-and-staff (Erişim Tarihi: 21.04.2018)

TODAİE. (2005), *Genel ve Madde Gerekçeleri*, http://www.todaie.gov.tr/kyp/pdf/5393_gerekce.pdf, (Erişim Tarihi: 01.05.2018).

TOKER, C. ve EKİCİ, B. (2003), Vatandaş Odaklı Yönetim ve İçişleri Bakanlığı Uygulaması, Çağdaş GÜMÜŞSUYU vd. (Eds.), *Kamu Yönetiminde Kalite IIIUlusal KongresiBildiriler Kitabı*, Ankara: TODAİE Yayınları.

TRTHaber (2018), "Açık Kapı Milletin Kapısı" projesi Kocaeli'de hizmete girdi, 4 Ocak, http://www.trthaber.com/haber/turkiye/acik-kapi-milletin-kapisi-projesi-kocaelide-hizmete-girdi-345429.html (Erişim Tarihi: 21.05.2018)

Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı Bilgi İşlem Dairesi Başkanlığı (2018), *Bulut Belediye Projesi*, https://www.icisleribilgiislem.gov.tr/bulut-belediye-projesi (Erişim Tarihi: 11.03.2018)

UN (2010), Reconstructing Public Administrationafter Conflict: Challenges, Practices and Lessons Learned, UN World Public Sector Report 2010, New York: A United Nations Publication, No: ST/ESA/PAD/SER.E/135

USTA, R. ve MEMİŞ, L. (2010), Belediye Hizmetlerinde Kalite: Giresun Belediyesi Örneği, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 15 (2):, 333-355.

UYSAL ŞAHİN, Ö. (Nisan 2014), *Kamu Ekonomisi Perspektifinden Vatandaş Odaklı Kamu Hizmeti Yaklaşımı*, Ankara: Seçkin Yayıncılık, ISBN: 978-975-02-2829-2

YILDIRIM, M. (2009), Kamu Yönetiminde Yeni Bir İkilem: Yurttaş Odaklılık ya da Müşteri Odaklılık, *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi,* 10(1): 99-115.

5393 Sayılı Belediye Kanunu, Yayımlandığı Resmi Gazete, 25874, Yayımlanma Tarihi: 13.07.2005.

KLASİK CEZA ADALET ANLAYIŞININ FELSEFİ KÖKENLERİ: ELEŞTİREL BİR DEĞERLENDİRME

Doç. Dr. Gökhan GÖKULU

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi,
Sosyoloji Bölümü, Çanakkale/TÜRKİYE,
E-mail: gokulugokhan@gmail.com

ÖZET

Bu çalışma klasik ceza adalet anlayışının felsefi kökenlerini irdeleyerek aydınlanmacı rasyonel birey anlayışının ceza adalet sisteminde ne gibi etkiler bıraktığını ortaya koyacaktır. Aydınlanmacı rasyonel özne tasavvuru bireyi eyleyen bir varlık olarak betimleyerek eylemlerinin olası etkilerini hesaplayan dolayısıyla bu eylemlerin kendisine yönelik getirilerini ve olası zararlarını öngören bir varlık olarak ele almaktadır. Bu bakış açısının klasik ceza adalet sistemine yansıması kanunların rasyonel öznenin eylemlerini önceden muhakeme etmesine olanak sağlayacak şekilde caydırıcılık taşıması gerekliliğidir.

Çalışma aydınlanmacı birey anlayışı sonrası şekillenen klasik ceza adalet sisteminin felsefi temellerini tartışarak bu felsefi temellerin kanunlara ne şekilde yansıdığını ortaya koymayı amaçlamaktadır. Eylemlerinden sorumlu rasyonel ve liberal birey anlayışına dayanan ceza adalet felsefesi kanunların keyfilikten uzak, yazılı olarak belirlenmesi gerektiğini cezaların caydırıcı olması gerektiğinin altını çizmektedir. Aydınlanma felsefesine göre birey eylemlerinin amacı olabildiğince haz elde edip, acıdan kaçınmaktır. Bu bakış açısının klasik ceza adalet felsefesine yansıması kanunların bireyi suçtan alıkoyacak ölçüde ceza öngörmesi bireylerin suç sonucunda görecekleri cezanın suçla elde edecekleri hazdan daha büyük olmasıdır. Çalışma ceza adalet anlayışının felsefi kökenlerini ve bu anlayışın klasik ceza adalet sistemine yansımalarını irdeledikten sonra buna yönelik eleştirileri inceleyecektir. Çalışma klasik ceza adalet sistemine yönelik eleştirileri ortaya koyduktan sonra dünyada ve Türkiye'de son zamanlarda tartışılmaya başlayan onarıcı adalet kavramının dayandığı prensipleri tartışmaya açacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Aydınlanma, Birey, Klasik Ceza Adalet Sistemi, Onarıcı Adalet*

THE PHILOSOPHICAL BASIS OF CLASSICAL CRIMINAL JUSTICE APPROACH: A CRITICAL EVALUATION

ABSTRACT

The study examines the philosophical basis of classical criminal justice approach and reveals influence of the enlightenment notion of the rational individual on the criminal justice system. The enlightenment notion of the rational subject describes the individuals as active subjects and treats them as entities who can evaluate the possible effects of individual actions and therefore foresee the outcomes of these actions on themselves. The reflection of this perspective on the classical criminal justice system is that the laws are expected to necessitate deterrence and thus allow the individuals to preevaluate their actions.

The study aims to discuss the philosophical basis of the criminal justice system which reflects the understanding of the enlightenment and to reveal to what extend this philosophical basis is reflected on the laws. Classic criminal justice philosophy, which is based on the understanding that

the rational and liberal individual is responsible for his actions, underlinesthe fact that laws must be specified in written form and must be free from arbitrary actions. According to the philosophy of enlightenment, the aim of individual actions is to obtain as much pleasure as possible and to avoid pain. This reflection of this view on the classical criminal justice philosophy is that laws aim to prevent the individual from crimes by making the individual see the fact the punishment of the act is much higher from the pleasure she will gain from comitting it. After examining the philosophical basis of classical criminal justice approach and its reflections on criminal justice system the study examine the criticism of this approach. The study will discuss various criticisms raised against this undersdanding and will further discuss the notion of restorative justice.

Keywords: *Enlightenment, Individual, Classical Criminal Justice System, Restorative Justice*

1. GİRİŞ

Kanunların nasıl olması gerektiği, adalet kavramının içeriği ve adil olan eylemleri ne şekilde tanımlayabileceğimize yönelik tartışmalar sadece günümüze özgü hukuk sosyolojisi ve kriminoloji alanının tartıştığı bir konu olmaktan çok öte felsefe, hukuk, siyaset bilimi gibi disiplinleri içerisine alan ve güncelliğini her daim koruyan bir olgudur. Bu anlamda; toplumsal yaşamı düzenleyen, belirli eylem biçimlerine verilecek cezaları öngören kanunların ne şekilde belirlenmesi gerektiğine yönelik tartışmalar eski yunan felsefesine kadar geri götürülebilir.

Hukuk kurallarının evrensel ve değişmez bir töze sahip olduğunu, bireylerin devletle ve birbirleriyle olan ilişkilerinin bu evrensel hukuk kuralları tarafından belirlenmesi gerektiğini vurgulayan doğal hukuk anlayışı eski yunandaki düşünürler tarafından dile getirilmektedir.

Antik yunanda doğal hukuku anlayışını savunan düşünürlere göre yasaların logosa dayanmaları gerekirdi. Eski Yunancada duygu yoluyla anlama, kavrayış anlamına gelen pathos sözcüğünün tersini ifade eden logos akıl aracılığıyla kavrayış anlamına gelmektedir (http://www.usdusunveotesi.net/yazilar2.asp?yno=15&bant=1&katno=1)

Antik dönemde adaletin ve kanunların nasıl olması gerektiği üzerine düşünen Heraklitos evrendeki Logos'un her şeyi düzenlediği gibi kanunları da ortaya çıkardığını vurgulamaktadır. Bu anlamda Heraklitos'a göre uyum ve varlıksal düzenin kaynağı Logos'a dayanmalıdır (Türkyılmaz 2015: 56). Bu anlamda Logos yaşamın diğer alanlarını düzenlediği gibi kanunların içeriğini ve cezaların niteliğini belirleyen ana unsur olarak düzenleyici bir role sahiptir.

Kanunların ve cezaların niteliğinin nasıl olması gerektiğine yönelik görüşler her dönemin siyasi, ekonomik ve sosyokültürel bağlamları üzerinden şekillenen bir durumdur. Özellikle iktidar ilişkilerinin niteliği cezaların içeriğini belirleyen bir etken olarak ön plana çıkmaktadır. Ceza bu anlamda sadece suçlu ve mağdur ilişkilerinin nasıl olması gerektiğiyle ilgili bir kavram değildir. Ceza ve kanunların içeriği aynı zamanda dönemin ruhunu iktidar anlayışını, siyasi ekonomik ilişki ağlarını anlamlandırmamıza olanak sağlayan doneleride bize sunmaktadır.

Çalışmamız bu anlamda Ortaçağ Avrupa'sında kralın otoritesine bağlı olan, yazılı olmayan keyfi uygulamaların ve cezaların bulunduğu ceza adalet sisteminden, yazılı yasalarla belirlenen, herkese eşit biçimde uygulanan ve caydırıcılığı ana eksen olarak alan ceza sisteminin arkasındaki siyasal ve toplumsal dönüşümü inceleyecektir.

Çalışma Aydınlanma felsefesi ile ortaya çıkan bireyciliğin toplumu dönüştürdüğü gibi siyasal yapıyı ve nihayetinde kanunların ruhunda da bir değişim yarattığını ortaya koymayı

amaçlamaktadır. Bu anlamda Klasik ceza adalet sistemi ve cezaların niteliği sadece cezalar ve hukuk toplum ilişkisinin boyutlarını anlamamıza olanak tanımaz.

Klasik ceza adalet sistemindeki dönüşüm aydınlanmacı bireyin ortaya çıktığı liberaldeğerlerin ön plana alındığı siyasi iktidarların yazılı yasalar üzerinden kanunlarla sınırlandırılması gerektiği gibi ilkelere dayanmaktadır. Klasik ceza adalet sistemi suçların keyfiliğini önleyerek siyasal iktidarın hukuku bir baskı aracı olarak kullanmasının önüne geçmek istemektedir.

Kanunların yazılı olması iktidarın keyfi uygulamalarını önlediği kadar bireylerin işlediği suç karşısında hangi cezayı alacağını görmesi ve cezanın niteliği karşısında suç eyleminden vazgeçmesini hedeflemektedir. Cezaların caydırıcı olmasını hedefleyen klasik ceza adalet sistemi bu bakımdan bireylerin rasyonel bir varlık olduğunu kabul etmekte, bireylerin eylemlerinin sonucunu hesaplayarak davranışlarını gerçekleştirdiğini öngörmektedir.

Çalışma klasik ceza adalet sisteminin felsefi kökenlerini irdeledikten sonra bu felsefenin kanunlara yansıma biçimini tartışacak ve klasik ceza adalet felsefesinin temel ilkeleri ışığında hedeflemek istedikleri noktaların ne olduğuna ışık tutacaktır. Çalışma son olarak klasik ceza adalet sisteminin caydırıcılığa dayanan temel ilkelerini ortaya koyduktan sonra, bu felsefeye dayanan ceza adalet sisteminin suçları önlemede neden başarılı olamadığını irdeleyecektir. Bu anlamda çalışma klasik ceza adalet sistemine eleştirel bir bakışı ortaya koyduktan sonra, ceza adalet sisteminde yeni bir paradigma değişikliğine gidilmesi gerektiğinin gerekçelerini ortaya koymayı amaçlamaktadır.

2. AYDINLANMA FELSEFESİNİN CEZA ADALET SİSTEMİNE ETKİLERİ VE KLASİK CEZA ADALET SİSTEMİNE YÖNELİK ELEŞTİRİLER

Aydınlanma kavramı genellikle köklü ve devrimci bir dönüşüm olarak Ortaçağ Avrupa'sından modernliğe uzanan bir serüveni ifade etmek için kullanılır. Aydınlanmayı tikel tarihsel bir dönemden çıkarıp daha genel bir akıl çağı özelliği kazandıran unsur, onun sadece bir dizi bilimsel ve teknik gelişmeyi içermekle kalmayıp çok daha geniş kapsamda bireyin dünyayı ele alma ve yorumlama biçimiyle ilgili dönüşümleri kapsamasıdır.

Aydınlanma öznenin doğuşunu simgeleyen bireyci bakış açısının hakim olduğu bir düşünce sistemine tekabül etmektedir. Öznenin doğuşu ile vurgulanmak istenen nokta bireyin eyleyen ve sorgulayan bir varlık olarak davranışlarından sorumlu olması ve her türlü dünyevi ilişkiyi rasyonel temellere dayanarak açıklayabileceği inancıdır. Cassirer'in (1951: 4-5) vurguladığı gibi birbirinden çok farklı aydınlanma biçimlerinin genel ve ortak özelliği, dünyevi olanın metafizik kavramlarla açıklanılması yerine rasyonel olgular üzerinden açıklanma eğilimidir.

Aydınlanma olgusunun akıl ile özdeşleştirilmesi Descartes'ın Kartezyen özne tasarımı ile ortaya çıktığı söylenebilir. Descartes kendinden şüphe edilemeyecek bilgi arayışında düşünmenin daha açık bir ifade ile şüphe duymanın kendisinden şüphe duyulamayacağını ifade ederek aklın kendisini öncelediği söylenebilir. Aydınlanma felsefecileri bireyin aklını kullanarak özgürleşebileceği vurgusunu yaparak kendi çağlarını bu özgürleşme sürecinin başlangıcı olarak tanımlarlar (Göçmen, 2013: 98).

Aydınlanma dogmatik düşünce kalıplarının bireyi tutsaklaştırdığını ve özgürlüğe engel olduğunu vurgulayarak bireyi sorgulamaya ve özgürlüğünün önündeki engelleri kaldırmaya davet eder. Bu bakımdan aydınlanma felsefesi eyleyen bir özne olarak bireyin kendi kaderini kendisinin çizebileceği vurgusunu içinde taşır.

“Aydınlanma insanın kendi potansiyelini açığa çıkarma ve bireyin düşüncesine gem vuran zincirlerden kurtularak özgürleşeceği inancına dayanmaktadır. Öznenin özgürlüğünü aklın kendi hür iradesi ile kullanmasına engel olan ayak bağlarından kurtulmasıyla mümkün olacağını vurgulayan Aydınlanma felsefesi, din, gelenek gibi kurumların özne adına karar vermesini, onun adına yargıda bulunmasını eleştirmektedir.” (Gökulu, 2014: 631-632).

Aydınlanma döneminden önce Ortaçağ Avrupa’sına baktığımızda bireylere verilen cezaların keyfi bir biçimde belirlendiğini kralların suçun içeriği ve niceliğini belirlemede temel figür olduğu söylenebilir. Ticaretin artışı ve kapitalizmin yükselişiyle birlikte, kendi sınıfsal konumlarını yükseltmek, siyasal ekonomik kazanımlar elde etmek isteyen burjuvazi sınıfı aydınlanmacı birey nosyonunu ön plana çıkarmakta ve toplumsal sözleşme fikrini ortaya koymaktadır.

Eskici, (2017:164) toplum sözleşmesi nosyonunun altında felsefi bir yaklaşım olarak faydacılık yaklaşımının yattığını vurgulayarak faydacılığın bütün toplumsal, ekonomik, siyasal ve hukuksal eylemlerinin en fazla sayıda insanın en çok mutluluğunu sağlayacak şekilde belirlenmesi temeline dayandığını ifade etmektedir.

Genel olarak Aydınlanmacı düşünürlerin; insanı kendi davranışlarını ölçüp tartabilecek, eylemlerinin sonuçlarını mantıksal ve sistemli olarak düşünebilecek akılcı, diğer bir ifadeyle rasyonel varlıklar olarak tanımladığını söyleyebiliriz.

Bu anlamda aydınlanma felsefesi ışığında ortaya koyulacak ceza adalet sisteminin temellerinin bu rasyonel ve faydacı birey anlayışı üzerine inşa edilmesi gerekliliği Bentham, Beccaria gibi dönemin hukuk felsefecileri tarafından dillendirilmektedir. Bentham cezanın suç işlemekten caydırıcı bir işleve sahip olması gerektiğini vurgularken cezanın getireceği faydaların suç sonucunda meydana gelecek zararı karşılaması gerektiğinin altını çizmektedir (Dolu, 2012: 96). Benzer bir biçimde Beccaria’da suç işlemenin nedeni olarak özgür iradeleri ile hareket eden rasyonel bireylerin kimi durumlarda daha fazla haz elde etmek için toplumsal sözleşmenin kurallarını ihlal edebileceğini vurgulamaktadır (Eskici 2017: 165).

Ahlakın doğruluk, hakkaniyet gibi metafizik kavramlar yerine toplumdaki ampirik verilerden çıkarılması gerektiğini söyleyen dolayısıyla her türlü metafizik değeri hukuk sisteminden arındıran klasik ceza adalet sistemi kamu yararı ilkesini tek kriter olarak belirlemektedir. Ahlakın kamu yararı gibi bir kavram üzerinden ele alınması beraberinde suçla ilgili verilecek cezaların da bu ilke doğrultusunda belirlenmesi gerektiği düşüncesini ortaya çıkarmaktadır.

Cezaların kamu yararı ilkesi doğrultusunda belirlenmesi gerektiğine yönelik çıkarımlar ilk bakışta toplumsal huzur ve güvenliğin sağlanmasının yolunun yani bütün için doğru ve gerekli olanın belirlenmesi sorununu ampirik verilere dayandırması noktasında her türlü metafizik değerden arınmış görünmektedir. Bununla birlikte kamu yararı kavramının muğlak bir biçimde tanımlanması, tanımlamanın içeriğinin sınıfsal çıkar farklılıklarını görmezden gelme sorunu ve bir sınıfın, yönetici topluluğununya da ayrıcalıklı bir grubun kendi çıkarlarını bütün bir toplumun yararına bir olguymuş gibi lanse etme tehlikesi noktasında eleştirilebilir. Ayrıca tüm metafizik değerlerden arındırılan ve salt ampirik temeller üzerinden şekillenen bir adalet anlayışı Gökulu’nun (2014:643) belirttiği gibi mağdurun duyguları, suç sonucunda ortaya çıkan toplumsal zarardan çok cezai prosedürlere odaklanmaktadır.

“Klasik cezalandırıcı adalet anlayışı bireylerin suç işleme ya da suç işlemekten vazgeçme niyetlerini salt faydacı ve pragmatist güdüler üzerinden gerçekleştiğini öngörmektedir. Bu anlamda tıpkı ahlak anlayışının ampirik temeller üzerine oturtulması gibi suç ve cezanın belirlenmesi de ampirik temeller üzerinden şekillenen ve bireyci pragmatizmin temeli olan toplumsal çıkar kavramı üzerine kurulmaktadır. Bu yaklaşım ve temeller

üzerinden şekillenen bir yaklaşım mağdurun duygularını suçla ortaya çıkan toplumsal zararı, iyilik doğruluk gibi kavramları ikincil plana atmaktadır. Nitekim klasik ceza adalet uygulamalarında mağdur ve yakınlarının zararları suçun yarattığı toplumsal travma gibi konulardan ziyade ceza prosedürleri ve cezaların niteliği ön plandadır." (Gökulu 2014:643).

3. SONUÇ

Klasik ceza adaletinin suç ve suçluyu sadece ceza adalet prosedürleri üzerinden değerlendirmesi ve suç olgusuna ilkeleri belirleyenin açık olmadığı muğlak bir toplumsal fayda ve toplumsal sözleşme nosyonu üzerinden bakması, ceza adalet felsefesinin sorgulanmaya başlanmasını ve ceza adalet felsefesinde paradigma değişikliğine gidilmesi gerektiğine yönelik fikirleri beraberinde getirmiştir.

Dolu ve Büker (2009: 18) klasik ceza adalet sisteminin cezaları artırarak caydırıcı bir unsur oluşturma ve bu bağlamda suçu azaltma stratejisinin kısa vadede belirli bir kazanım sağlasa bile uzun vadede suçları azaltmayıp daha da şiddetlenmesine neden olacağı ve bu durumunda korku iklimi yaratacağını vurgulamışlardır. Klasik ceza adalet sistemi sadece cezaları ön plana alarak suçun kaynağına inmemekte dolayısıyla bütüncül bir bakış açısıyla fail mağdur ilişkisine odaklanmamaktadır. Bu anlamda suç sonucunda sadece cezaya ve faile odaklanmaktan ziyade suçun yarattığı toplumsal güven kaybına ve toplumsal bozulmaya odaklanılması gerektiği yönünde görüşler ön plana çıkmaya başlamıştır.

Onarıcı adalet anlayışı suç olgusunun sadece resmihukuki uygulamalar ve cezai müeyyidelerle ilgili prosedürler bütünü olarak ele alınmasının yanlış olduğunun altını çizerek suç olgusuna daha bütüncül bir bakış açısıyla bakılması gerektiğini vurgulamaktadır. Bu bağlamda suç sonucunda bozulan toplumsal huzurun yeniden tesisinin sadece faile ceza verilerek sağlanamayacağının altını çizen onarıcı adalet anlayışı bütün bir toplumsal ilişkiye odaklanarak fail ve mağdur arasında bozulan ilişkinin yeniden oluşturulmasını amaçlamaktadır (Fletcher ve Weinstein 2002:574). Bu bakımdan klasik ceza adalet anlayışının suçu sadece cezalar üzerinden ele alan yaklaşımının yerine suçu ortaya çıkaran sebeplere de eğilerek sürece odaklanan ve bozulan ilişkinin düzenlenmesini hedefleyen bir bakış açısının benimsenmeye başlandığını ifade etmek yanlış olmayacaktır.

KAYNAKÇA

CASSİRER, E. (1951) The Philosophy of the Enlightenment. Boston: Beacon Press.

DOLU, O. BÜKER, H. (2009) "Caydırıcılığın Sınırları: Caydırıcılık Eksenli Suç Önleme ve Mücadele Politikalarına Eleştirel Bir Yaklaşım." Polis Bilimleri Dergisi, Cilt 11, Sayı 3, ss. 1–22.

DOLU, O. (2012), Suç Teorileri: Teori Araştırma ve Uygulamada Kriminoloji. Ankara: Seçkin Yay.

ESKİCİ KATIRCIGİL, B. (2017) "Cesare Beccaria'nın Suç ve Ceza Felsefesi" Erciyes Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 12 (1), 155-179.

FLETCHER, L, WEİNSTEİN, H (2002) Violence and social repair: Rethinking the contribution of justice to reconciliation. Human Rights Quarterly 24(1): 573–639.

GÖÇMEN, D. (2013) "Thomas Hobbes'tan Adam Smith'e Adalet Kuramının Aydınlanmacı Harekette Dünyevileştirilmesi ve Dönüştürülmesi" Felsefi Düşün: Akademik Felsefe Dergisi s1 95-136.

GÖKULU, G. (2014), “AydınlanmaFelsefesinin Ceza Adalet Sistemine Etkileri ve Şiddetin Eleştirisi.” The Journal Of Academic Social Sciences, Y: 2, V: 5, P. 629-650

http://www.usdusunveotesi.net/yazilar2.asp?yno=15&bant=1&katno=1 bağlantı tarihi 19.06.2018.

TÜRKYILMAZ, Ç. (2015) “Herakleitos’un Adalet Görüşü” Temaşa Erciyes Üniversitesi Felsefe Bölümü Dergisi. sayı:2 s: 51-63

GAZETECİLİKTE YENİ YÖNELİMLER: VERİ GAZETECİLİĞİ

Dr. Öğr. Üyesi Serhat ÇOBAN

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, İletişim Fakültesi
Gazetecilik Bölümü, Çanakkale/TÜRKİYE
e-mail: serhatcoban@comu.edu.tr

ÖZET

Yeni iletişim teknolojileri birçok alan ve meslek üzerine etkide bulunmaktadır. Gazetecilik de bu mesleklerden biridir. Gazetecilik ilk ortaya çıktığından beri veri ile bağlantılı olmuştur. Günümüzde ise veriler artık sayısal ağlar üzerinden akmaktadır.

Sayısallaşma olgusu veri akışlarını da etkilemektedir. İnternet üzerinden aşırı bir veri akışı yaşanmaktadır. İnternet üzerinde akan verilerin bir kısmı habercilik açısından da önem taşımaktadır.

Bu çalışma son yıllarda ortaya çıkan veri gazeteciliği olgusunu betimsel bir biçimde ele almaktadır. Bu anlamda veri gazeteciliğinin tanımı, tarihçesi, açık erişim kavramı ile ilişkisi ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Gazetecilik, yeni medya, veri, bilgi, sayısallaşma*

NEW DIRECTIONS IN JOURNALISM: DATA JOURNALISM

ABSTRACT

New communication technologies have an impact on many fields and professions. Journalism is also these professions. Journalism has been linked to data since it first appeared. Nowadays, data is now flowing through digital networks.

The digitization phenomenon also affects data flows. There is an extreme data flow over the Internet. Some of the data flowing on the Internet is also important in field of journalism.

This study examines the data journalism that emerged in recent years in a descriptive way. In this sense, the definition of data journalism, history, the relation with open access concept is discussed.

Keywords: *Journalism, new media, data, information, digitalization*

1. GİRİŞ

Haber ve habercilik insanlık tarihinin en eski uğraşlarından biridir. İnsan sürekli bir biçimde çevresi ile iletişim, etkileşim kurmak istemiş, çevresinde olan bitenlerden haberdar olma arzusu içinde olmuştur. Bu noktada bilginin insanlığın gelişiminde temel bir rolünün olduğu söylenebilir. Bilginin elde edilmesi, yorumlanması, dağıtılması da tarih boyunca gücü elinde bulunduranlar için hayati bir önem teşkil etmiştir. Günümüzde ise bilgi özellikle de internetin yaygınlaşması ile önemli bir oranda sayısallaşmış ve sayısal ağlar üzerinden dağılmış durumdadır. Bilginin sayısal veriler üzerinden dağılması birçok meslek grubuna etkide bulunduğu gibi gazetecilik pratiğinin de yeni alanlar üzerinden kendini yeniden üretmesine neden olmaktadır.

2. YENİ İLETİŞİM TEKNOLOJİLERİ VE SAYİSALLAŞMA

Gazetecilik pratiği açısından bakıldığında internetin yaygınlaşması ile okurun medya üretimine dahil olduğu görülmektedir (Doğu, 2015: 181). Okur artık internet üzerinden alımladığı haberlere dönük yorumlarda bulunabilmekte ve haber metni ile etkileşime girebilmektedir. Bunun yanı sıra sosyal medya üzerinden kendisi de haberci olabilmekte ve haber üretimini kendisi gerçekleştirmektedir.

Yeni iletişim teknolojilerinin üç temel özelliği bulunmaktadır. Bunlar, etkileşim, kitlesizleştirme ve eşzamansız olabilmedir. Etkileşim iletişim sürecinde karşılıklılığı ifade eder. Facebook ya da whatsapp gibi internet kaynaklı platformlarda kişilerin karşılıklı görüşmesi buna örnek olarak verilebilir. Kitlesizleştirme ise büyük bir kullanıcı grubu içinde her bireyle özel mesaj değişimi yapabilme olarak görülmelidir. Bu duruma örnek ise e-postalar verilebilir. Büyük bir kullanıcı grubunda istenirse herkese istenirse de bireylere e-posta gönderilebilmektedir. Eşzamansız olma durumu ise birey için uygun bir zamanda mesaj gönderme ve alma ile ilgilidir. Kişilerin aynı anda iletişime geçme durumu bulunmamaktadır (Geray, 2003: 18-19).

Yeni iletişim teknolojilerin getirdiği bir diğer yeni durum ise yakınsama, yöndeşmedir. Yakınsama en basit tanımıyla telefon, televizyon ve internetin aynı cihazda kullanılması anlamına gelmektedir. Bu birleşmeleri sağlayan temel unsur telekomünikasyon, medya ve bilgisayar teknolojilerinin altyapısının sayısallaşmasıdır. Böylece bir cihaz kendi işlevi dışında da kullanılabilir hale gelmiştir. Cep telefonundan internete girmek, bilgisayardan televizyon izlemek gibi faktörler sayısallaşmanın etkisi ile gerçekleşmiştir. Cihazların kendi sınırlarını aşmaları teknolojik yakınsama olarak ele alınabilir (Uğurlu, 2011: 2013).

Hem okurun haber ile etkileşime girme olanağı bulması hem de yakınsama sonucunda okurun da artık veri üretebilecek platformlar elde etmesi sonucunda son yıllarda veri miktarında ciddi bir artış yaşanmaktadır. Günümüz toplum yapısı ve güç ilişkileri de bu veri yığını üzerinden şekillenmeye başlamaktadır (Tellan, 2014: 61). Sayısallaşmanın giderek artmasından kaynaklı veriyi toplamak, filtrelemek ve görselleştirmek önemli bir değer haline gelmektedir (Gray vd., 2012: 3). Meslek kolları da bu yeni duruma göre şekillenmekte ve yeni isimler almaktadır.

3. VERİ GAZETECİLİĞİ

Enformasyonun ham maddesini (işlenmemiş hali) oluşturan verileri kontrol etmenin önemi gün geçtikçe artmaktadır (Tellan, 2014: 62). Google dünyaya bir günde 24 petabytedan fazla veri göndermektedir. Petabyte 1024 terabayt veriye eşit olduğuna göre gün içinde ortaya oldukça büyük bir veri yığını çıkmaktadır. Kıyaslama yapılırsa gün içinde 400 milyon tweetin gönderilmesine eş bir durum ortaya çıkmaktadır (Walker, 2014: 1). Veri miktarının iki yılda bir, iki katından daha fazla arttığı ifade edilmektedir (IDC, 2013). Sayısallaşmanın bu gelişimi ile dünyada tahmin edilemez miktarda veri dolaşıma girmiştir (Howard, 2014: 4).

Ortaya çıkan veri yığını - ki büyük veri diye de adlandırılır ve sayısallaşmış teknolojiler ile tasnif edilebilir bir nitelik kazanmıştır- habercilik açısından da önemli potansiyel barındırır. Ancak bu verilerin incelenmesi ve sınıflandırılması önemli bir iş yükü meydana getirir. (Doğu, 2015: 181; Manovich, 2012).

Verinin toplanması, işlenmesi, analiz edilmesi ve haberin bir parçası haline gelmesi işlemleri gelişen teknolojik imkanlarla daha olanaklı bir hale bürünmektedir. Haber akışının sürekliliği, verinin de haberin bir kaynağı olarak öneminin giderek artması medya kuruluşlarının dikkatini de veriyi en hızlı ve doğru biçimde elde etmeye yönlendirmektedir. Yeni iletişim teknolojileri de sunduğu teknik donatılar sayesinde verinin habere eklenebilmesine olanak sağlamaktadır (Dağ, 2015).

Doğu (215: 182), veri gazeteciliğini, "veriyi kaynak olarak gören ve geniş veri tabanlarında yer alan farklı unsurlar arasındaki korelasyonu veri madenciliğine (data mining) başvurmak suretiyle göstermeye çalışan bir pratik" olarak tanımlar. Ancak bu patiğin sadece rakamlardan ibaret olmadığını, habere ilişkin bir bağlam içerisinde başka unsurlarla beraber değerlendirilmesinin önemli olduğunu da belirtir.

3.1. Veri Gazeteciliğinin Tarihi

Gazetecilik alanında verinin kaynak olarak kullanılması çok eski zamanlardan beri görülen bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Gazeteciler haberlerini zenginleştirmek ve habere farklı bir bakış açısı kazandırmak için gazeteciliğin ilk pratiklerini sergiledikleri eski dönemlerde de veriyi kullanmış ve haber içine yedirmiştir (Dağ, 2015).

Haber mektuplarının ilk örneği olan ve ilk gazeteleri oluşturan Roma İmparatorluğu'nun gazetesi Acta Diurna ve resmi yerleşim raporları olan tipaolarda hükümetin ürettiği ve dolaşıma giren haberlerde genellikle askeri mücadeleler, siyasi durum, yargılamalar ve idamlar yer alıyordu. 5. yüzyıla gelindiğinde ise İtalyan tüccarların elleriyle yazdıkları ve dağıttıkları bültenlerde ekonomik durum, ticarette yaşanan değişimler, maliyet verileri, savaş, hastalık ve hava durumunu içeren veriler düzenli bülten şeklinde hazırlanmıştır. Bu el yazmalarını 17. yüzyılda basılı versiyon takip etmiştir. Gazeteciliğin ilk çağlardan itibaren veri ile bağıntılı yapısı 1787 yılına gelindiğinde teknolojik imkanlar doğrultusunda yeni bir gelişme yaşamıştır. İsveçli ekonomist ve mühendis William Playfair'in 1787'de istatistiki grafik metotlarının bulması üzerine sonraki süreçte devam eden periyotlarda grafik, çubuk grafikler, pasta grafikler ve daire grafikler gazetelerde kullanılmaya başlanmış ve veriler artık görselleştirilerek sayfalara taşınmıştır. 19. yüzyılın sonuna gelindiğinde ise istatistik artık gazetelerin bir parçası olmuştur. İstatistiki bilgiler gazetelerde grafik, çizim, çizelge, ham veri, harita vb. şekilde kullanılmıştır (Howard, 2014: 9). Bu anlamda gazetecilerin dijital platforma taşınmadan önce de elde ettikleri verileri her zaman bir kaynak olarak kullandığı söylenebilir (Dağ, 2015).

Veri gazeteciliği teriminin yaygınlaşmasının ise Wikileaks tarafından sızdırılan Amerikan ordusunun 2004-2009 yılları arasında tutmuş olduğu binlerce Afganistan savaş kayıtlarının Guardian, New York Times ve Der Spiegel tarafından 2010 yılının Temmuz ayında yayınlanması ile gerçekleştiği görülmektedir. Haberciler çoğunluğu ham verilerden bir sonuç çıkarabilmek için haftalarca çalışmış, iletişim teknolojileri bağlantılı her türlü aracın desteğine ihtiyaç duymuştu. O dönemde bu üç kuruluştaki gazetecilerin bir araya gelerek verileri ayıklaması, incelemesi, düzenlemesi özellikle de Batı-Amerikan medyasında veri gazeteciliği tabirinin yaygınlaşmasına neden oldu. Wikileaks ile başlayan sızıntı veriler sonucunda ortaya çıkan veri setlerinin analiz edilip doğruluğunun tespiti ve bu verilerin haber diline uyarlanması gerekiyordu. Böylece veri gazeteciliğinin haber oluşturma sürecinin beş temel aşaması da ortaya çıkmış oluyordu: veri toplama, filtreleme, analiz etme, görselleştirme ve hikayeleştirme (Dağ, 2015; Doğu, 2015: 183).

Google arama motoru üzerinde yapılan bir araştırmada da 2009 yılı öncesinde Veri Gazeteciliği diye bir terimin kullanılmadığı görülmektedir. 2014 yılından sonra ise veri gazeteciliğinin artık yaygınlaşmaya başladığı görülmektedir. New York Times'ın UpShot'ı, Washington Post'un WonkBlog'u kuması gibi veri gazeteciliği alanında çalışan çok sayıda medya organı ortaya çıkmıştır. Bu yapılanmaların günümüzde giderek arttığı da söylenebilir (Dağ, 2015; Veri Gazeteciliği, 2018).

Gazeteciliğin veri ile temel bir ilişkisi olduğu görülse de veri gazeteciliği 21. yüzyıla ait bir kavram olarak karşımıza çıkıyor. Açık veri ve açık hükümet kavramlarının yaygınlaşması ile de veri gazeteciliği kavramı ivme kazanıyor (Dağ, 2015).

3.2. Veri Gazeteciliği ve Yeni Beceriler Kazanma

Artık gazetecilerin de teknolojinin getirdiği yeni duruma uygun becerilerle donanmasının önemli olduğunu ifade eden Dağ, haber merkezlerinin artık kod bilen, binlerce veri setini analiz edebilecek seviyede bilgisayar programları kullanabilen, temel istatistiki bilgilere hakim kişilere ihtiyaç duyduğunu ve ileride daha fazla da duyacağını belirtiyor. Etkileşimli haritalar (interaktif), detaylı grafikler, videolar, infografikler, tasarımlar, kodlama, üç boyutlu tasarımlar gibi okuyucunun bilgiyle/haberle karşılaştığında haberi daha güçlü, dikkat çekici, detaylı, zengin sunabilen bir teknolojik durum karşısında gazetecilerin de yeni becerilerle donanmasının önemli olduğu ifade ediliyor. Haber merkezlerinin haber üretim şekilleri, haberi okuma ve aktarma bilinci sürekli bir değişim halinde olduğundan gazetecilerin de çekirdek becerilerine yenilerini ekleyebilmeleri önem kazanıyor (Dağ, 2015).

Haber ya da veri akışı iletişim teknolojilerinin de etkisi ile birçok kaynaktan yayılıyor (görgü tanıklarının henüz olay yaşanırken yaptığı sosyal medya paylaşımları, bloglar vb.) ve haber aktarım biçimi artık aşağıdan yukarıya doğru yayılmaya başlıyor. Bu noktada da yine veri gazeteciliğine büyük işler düşüyor. Ham veriyi tasnif ve sınıflandırma önem kazanıyor. Google'dan dakikada 4 milyon taramanın yapıldığı bir ortamda veriyi ayıklayıp bir kaynak olarak işlemek beceri gerektiren bir durum olarak göze çarpıyor. Hızlı bir biçimde ağlardan akan veriyi toplama, filtreleme/temizleme yani veriyi hatalardan arındırma, bağlam, birleştirme, iletişim, görselleştirme süreci gazeteciler için yeni becerilerin kazanılmasını gerektiren bir değer olarak ortaya çıkıyor (Dağ, 2015). Gazetecilerin yeni iletişim teknolojilerinin sunduğu araç setlerini kullanarak veri gazeteciliği yapabilmesi giderek önemini artıracak bir unsur olarak belirtilebilirken, gazetecilerin aynı zamanda çalışma koşullarının da iyileştirilmesi gerekliliği ise madalyonun öteki yüzünü oluşturuyor. Özellikle de ülkemizde gazetecilik yoğun tempolu ve haber yetiştirme kaygısı ile stresli bir meslek olarak gerçekleştirilirken, gazetecilerden yeni beceriler edinmesini istemenin öncelikle onların çalışma koşullarında yapılacak iyileştirmelerle ele alınması gerekliliği de gözden uzak tutulmaması gereken bir durumu oluşturuyor.

Veri gazeteciliğinin, medya kuruluşlarına sağlayacağı fayda ise şu şekilde belirtilebilir. Bunlardan ilki ajanslara düşen standart haberler haricinde gerçekten orijinal hikayeler bulabilmek ve bu hikayelerin takipçisi olabilmek (Dağ, 2015).

3.3. Açık Erişim ve Açık Veri Gazetecilik

Sayısallaşmanın artması ile birlikte özellikle yazılım alanında ortaya çıkan kaynak kodların herkese açılıp açılmaması sorunsalı özgür yazılım hareketinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Özellikle de Richard Stalman'ın öncülüğünde gelişen özgür yazılım hareketi yazılımın kaynak kodunun herkese açık olmasını ve isteyen kişilerin yazılım üzerinde istediği değişiklikleri ya da eklemeleri yapabilmesini temel alır. Bilginin ya da verinin mülkiyetleştirilemeyeceği, bilginin insanlığın ortak malı olduğu düşüncesinden hareketle gelişen özgür yazılım hareketi, zamanla iş çevrelerinin çekinceleri doğrultusunda daha ticari bir potansiyel taşıyan açık erişim hareketine evrilmiştir (Çoban, 2014).

Açık erişim hareketi de şeffaflık, hesap verilebilirlik gibi daha etik kaygılardan yola çıkarak verilerin topluma açık olarak sunulması gerektiğini ifade eder. Özellikle de kamunun elinde bulunan verilerin sayısallaşmanın da etkisiyle herkesin erişimine sunulabileceğini belirtir.

Açık veri yaklaşımı, herhangi bir telif hakkı, patent yada diğer kontrol mekanizmalarına tabi olmaksızın herkes tarafından ücretsiz ve özgürce kullanılabilen, tekrar kullanılabilen ve dağıtılabilen bilgi anlamlarına gelmektedir. Özgür yazılım hareketinin bilgiyi ve veriyi özgürleştirme yaklaşımının açık veri hareketlerinde de görüldüğü

söylenebilir. Birçok devletin kamusal verilerini herkesin kullanımına açması, açık veriye ve veritabanlarına erişimin kolaylaşması da yeni toplumsal durumun bir göstergesi olarak okunabilir (Dağ, 2015).

Veri gazeteciliği için "açıklık" oldukça önemli bir husus olarak gözükmektedir. Veri gazetecileri haberlerini veriler üzerinden kurguladığından verilerin topluma açık olarak sunulması oldukça büyük önem taşır. Kamunun şeffaflaşması ve hesap verilebilirliğini arttırma açısından da gazetecilerin kamuyu gözetlemesi bağlamında bu yaklaşımın ele alınması gazetecilik mesleği adına anlamlı sonuçlar doğuracaktır.

4. SONUÇ

Habercilik insanlık tarihinin çok eski bir alanı olmakla birlikte iletişim teknolojilerinin gelişimi ile birlikte yeni alanlara doğru evrilmeye başlamıştır. İnternet üzerinden sürekli bir veri akışı yaşanmakta ve bu akışların habercilik açısından ayrı önem taşıdığı söylenebilmektedir.

Bu çalışmada veri gazeteciliği olgusu ele alınmış ve gazeteciliğin geçirebileceği değişimler üzerinde durulmuştur. İletişim teknolojilerinin yakınsaması ile gazetecilerin iş yaklaşımlarında değişimlerin yaşanması kaçınılmaz olarak görülmekle birlikte gazetecilerin yeni teknolojik ortamlara uygun beceriler kazanması gerekliliği de ortaya çıkmaktadır. Gazetecilerin sayısal okuryazarlık kavramını kazanması da önem taşımakla birlikte yine de gazetecilerin bu becerileri kazanmasını sağlayacak temel faktörün gazetecilerin çalışma koşullarının onların yeni beceriler kazanabilmesine ön açacak şekilde yapılandırılması olduğu belirtilmelidir.

KAYNAKÇA

ÇOBAN, S., 2014, Kapitalizmde Yeniden Yapılanma ve Eğitimde Bilgi ve İletişim Teknolojileri Kullanımı: Dünya'da ve Türkiye'de Açık ve E-Öğrenme Uygulamaları, Tez (Doktora), Ankara Üniversitesi.

DAĞ, P., 2015, Gazeteciliğin Gelişimi Veri Gazeteciliği [online], https://www.academia.edu/16286677/GAZETECİLİĞİN_GELİŞİMİ_VERİ_GAZETECİLİĞİ_-Pınar_Dağ_Ekitap [Erişim Tarihi: 15 Mayıs 2018].

DOĞU, B., 2015, Veri Haberciliği: Demokratik Medya İçin Olanaklar, Folklor/Edebiyat, 21 (83), 181-197.

GERAY, H., 2003, İletişim ve Teknoloji, Ütopya Yayınevi, Ankara.

GRAY, J., BOUNEGRU, L. ve CHAMBERS, L., 2012, The Data Journalism Handbook, Oreilly Media, USA.

HOWARD, A. B., 2014, The Art and Science of Data Driven Journalism, Columbia University, New York.

IDC, 2013, Büyük Vei ve İş Analitiği Forumu [online], https://www.idc.com/cee/events/50534-idc-big-data-and-business-analytics-forum-2013?g_clang=TR [Erişim Tarihi: 20 Mayıs 2018].

MANOVİCH, L., 2012, "Trending: The Promises and the Challenges of Big Social Data",Debates in the Digital Humanities içinde (Ed. M. K. Gold), University of Minnesota Press, ss. 460–476.

TELLAN, D., 2014, LaborComm: 5. Uluslararası İşçi ve İletişim Konferansı, 3-4 Mayıs,

Ankara: Bildiriler Kitabı, 63-71.

UĞURLU, E.G., 2013, “Tarih ve Kavram Olarak Yeni İletişim Teknolojileri”, Yeni İletişim Teknolojileri içinde (Ed. V. Yüzer, M.E. Mutlu), Anadolu Üniversitesi Yayınları, ss. 2-24.

VERİ GAZETECİLİĞİ, 2018, Dünya Genelinde Veri Gazeteciliği Siteleri [online], www.verigazeteciligi.com/dunya-genelinde-veri-gazeteciligi-siteleri/ [Erişim Tarihi: 22 Mayıs 2018]

WALKER, S.J., 2014, Big Data: A Revolution That Will Transform How We Live, Work, and Think, International Journal of Advertising, 33 (1), 181-183.

GAZETECİLİK EĞİTİMİNDE KİTLESEL AÇIK ÇEVRİMİÇİ KURSLAR

Dr. Öğr. Üyesi Serhat ÇOBAN

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, İletişim Fakültesi
Gazetecilik Bölümü, Çanakkale/TÜRKİYE
E-mail: serhatcoban@comu.edu.tr

ÖZET

İnsanlık tarihi boyunca insan sürekli bir iletişim ihtiyacı içinde olmuştur. Bu ihtiyaçtan kaynaklı, tarihin çeşitli dönemlerindeki toplumsal gelişmeyle orantılı iletişim araçlarının ortaya çıktığı görülür. Gazeteciliğin ortaya çıkışı da insanların bilgilenmek isteğinden kaynaklıdır.

19. yüzyılda gazetelerin yaygınlaşması üniversitelerin de bu alana ilgi göstermesine neden olmuştur. Üniversitelerde gazetecilik eğitimi de 19. yüzyılda başlamıştır.

Günümüzde ise yeni iletişim teknolojilerinin de etkisiyle birçok ders internet üzerinden verilmektedir. Bu dersleri sağlayan platformlara "kitlesel açık çevrimiçi ders" adı verilir. Bu çalışmada, "kitlesel açık çevrimiçi ders" platformlarında gazetecilik ile ilgili sunulan dersler ele alınıp incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Gazetecilik, yeni medya, kitlesel açık çevrimiçi ders, sayısallaşma*

MASSIVE OPEN ONLINE COURSES IN JOURNALISM EDUCATION

ABSTRACT

Throughout the history of humanity, people have been in constant need for communication. It is seen that communication means arise from this need, proportional to social development at various periods of history. The emergence of journalism is also the result of people wanting to know.

The spread of the newspapers in the 19th century caused the interest in this area in the universities. Journalism education at university level started in the 19th century.

Nowadays, many lessons are given over the internet with the influence of new communication technologies. The platforms that provide these lessons are called "massive open online courses". In this study, the lectures on journalism in massive open online course platforms are examined.

Keywords: *Journalism, new media, massive open online course, digitalization*

1. GİRİŞ

Sosyal bir varlık olarak iletişim kurma, haberleşme ihtiyacı içinde olan insanoğlu, bu ihtiyaçlarını karşılayabilmek için tarih boyunca çeşitli iletişim yöntemleri geliştirmiştir. Mağara duvarlarına çizilen resim, dumanla haberleşme, haber güvercini kullanma insanoğlunun iletişim çabalarının ilk örneklerini oluştururken whatsapp uygulaması, elektronik posta, sosyal ağlar ise günümüz iletişim biçimlerini yansıtmaktadır. İnsanoğlunun her tarihsel kesite uygun düşen iletişim tarzı ile başkalarıyla iletişim, etkileşim kurmak istediğini söylemek mümkündür.

Gazetecilik de insanoğlunun habere olan ihtiyacından doğmuştur. 15. yüzyılda matbaanın bulunmasından sonra ortaya çıkan bir iletişim, haberleşme aracı olan gazeteler ilk başlarda düzensiz bir biçimde yayın hayatına başlamış, belirli bir zaman sonra ise düzenli bir çizgide yayıncılık faaliyetlerine devam etmiştir.

Gazeteciliğin meslek olarak tanınması ile birlikte akademik kurumlar da bir mesleki uzmanlaşma alanı olarak gazeteciliği görmüş ve bu alanda akademik çalışmalara ağırlık vermişlerdir. Gazetecilik böylece akademik bir niteliğe bürünmüş ve üniversitelerde okutulan bir bölüm haline gelmiştir. Günümüzde ise yeni iletişim teknolojilerinin sağladığı olanaklar ile gazetecilik dersleri internet üzerinden -kitlesel açık çevrimiçi dersler ile- verilebilmektedir. Bu çalışmanın temel sorunsalı eğitimin yapısında teknoloji ile bağlantılı yaşanan dönüşümün gazetecilik eğitimi üzerindeki konumunu sorgulamaktır.

2. BİR MESLEK OLARAK GAZETECİLİK

İlkçağlardan beri insanoğlunun doğru, eksiksiz ve taze haber açlığı içinde olduğu söylenebilir (Jeanneney, 2006: 19). Eski Mısır'da papirüs üzerine yazılan yazılar, Roma İmparatorluğu dönemindeki duvar gazeteleri, Eski Yunan'da site devletlerinin tarihi olaylarının tutulan kayıtları gazetelerin ilkel ama ilk örneklerini oluşturur (Özgen, 2013: 21). Eski Yunan ve Roma'da günün haberleri agora'da, pazar yerinde ilan edilirken bunlara Acta Publica, Acta Diurna denirdi. Böylece 15. yüzyıldan itibaren ve 16. yüzyıl boyunca bugünkü gazetelerin ataları olan "el yazması haberler"in ortaya çıktığını söylemek mümkün olmaktadır. Bu el yazmalarına Venedik'te Avvisi, Hollanda da ise Zeytungen denmiştir. Gutenberg tarafından 1438 yılında matbaanın bulunuşu ise önemli gelişmelere yol açmıştır. Matbaanın Avrupa'da kullanımından birkaç yüzyıl önce ise Çin de kullanıldığı da bilinmektedir (Jeanneney, 2006: 20-24; Tokgöz, 2003: 58).

Batı'da ilk kitap 1473 yılında Lyon'da yayınlanır ve ardından belli bir düzene sahip olmayan basılı haberlerin ortaya çıktığı görülür. Bu düzensizlik 16. yüzyılın başlarına kadar devam etmiştir. Fransa'da bu düzensiz çıkan gazetelere Occasionel'ler denirken, İtalya'da bunlara "Gazzette" adı verilir. Gazzette kelimesi İtalyanca bozuk para anlamına gelen Gazzetta kelimesinden türemiştir. Fransa'da 1530'lu yıllara gelindiğinde ise Fransızca hem yalan hem de gazete anlamına gelen Canard'lar ortaya çıkmıştır. Gerçek anlamda süreli yayının doğuşu ise ancak 17. yüzyıl başlarında olabilmiştir (Jeanneney, 2006: 24-26).

İlk süreli yayın olarak gazetenin ne zaman ve nerede ortaya çıktığına ilişkin farklı yanıtlar bulunmaktadır. Bazı kaynaklar, ilk gazetenin 1609 yılında Bremen yakınlarında Augusburg'da yayınlandığını belirtir. Bu gazetenin adı Avis Relation Oder Zeitung'dur. Bir diğer kaynak ise Hollanda'nın Anvers kentinde 1605 mayısında Nieuwe Tydinghen adlı gazetenin süreli olarak yayınlanmaya başladığını belirtir (Tokgöz, 2003: 58-59). Süreli gazeteler böylece kıta Avrupasına yayılır. Basının bugün de halen var olan pek çok özelliği 17. yüzyılda oluşmuştur. Genel ilgiye dönük gazetelerin yanı sıra, kültürel ve magazin gazeteleri de yaygınlaşmaya başlamıştır (Jeanneney, 2006: 26). 17. yüzyılın başından itibaren yaygınlaşmaya başlayan gazeteler 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren seçkinlerin gazetesi olmaktan çıkarak kitle gazetesi olma yolunda değişmiştir. 19. yüzyılda dizgi, baskı, kağıt üretimi yönünden meydana gelen teknolojik gelişmeler gazetelerin daha ucuzlamasına neden olmuş ve gazetecilik bir meslek, gazete ise toplumsal bir kurum olarak belirmeye başlamıştır (Tokgöz, 2003: 29-30). Bu dönemde teknik yenilikler, kentleşme ve bunlara eşlik eden pazar olanakları gazetelerin artık karlı bir iş alanı olarak görülmesine neden olduğu söylenebilir (Lee, 1976: 78; Taş, 2012: 45).

İlk gazetelerin ortaya çıktığı ve geliştiği toplumlar incelendiğinde iki temel özelliğin olduğu söylenebilir. Bunlardan ilki bu toplumlarda merkezi otoritenin zayıflığıdır. İkinci özellik ise ticaretin gelişmesiyle ekonomik gücü artan kentler içinde gazetelerin çok çabuk

yayılmasıdır. Mutlak monarşilerdeki iktidar baskısı ve denetimi gazeteciliğin gelişimini olumsuz etkilemiştir (Tokgöz, 2003: 59).

Günümüz gazeteciliğinin temel işlevinin ise haber verme olduğu söylenebilir. İnsanlara yakın ve uzak çevrelerinde olan bitenleri haber olarak vermelerinin yanı sıra insanların çeşitli sorunlarının çözümlenmesine yardımcı olmakta, eğlence gereksinmesini karşılamakta ve toplumda satılan malların tanıtımı da büyük oranda gazetelerde yapılmaktadır (Tokgöz, 2003: 29-30).

3. DÜNYADA VE TÜRKİYE'DE GAZETECİLİK EĞİTİMİ

Gazetecilik mesleğinin; halk için ilginç olan, halkı ilgilendiren haberleri, olayları toplama, yazma ve bilgilendirme ile ilgili olduğu ifade edilebilir (Mutlu, 2004: 107). Bu anlamda gazetecilik eğitiminin amacı, iş pratiklerinde toplumsal sorumluluk taşıyan ve üretilen enformasyonun işleyerek kalitesini artırabilecek nitelikli gazeteciler yetiştirmektir. Gazeteciler toplumda yaşayan bireylerin dünyayı algılamalarında önemli bir işlev gördüğünden gazetecilik okullarının toplumun demokratikleşmesi yönünde önemli bir işlevi olduğu belirtilmelidir (Yıldırım, 2006: 125).

Amerika Birleşik Devletleri'nde (ABD) üniversite düzeyindeki ilk gazetecilik eğitimi 1893 Joseph French Jonson tarafından Pennsylvania Üniversitesi'ne bağlı Wharton School of Business bünyesinde başlamıştır. Bu tarihten sonra 1905 yılında ise Willard G. Bleyer tarafından Amerika Wisconsin Üniversitesi'nde gazetecilik eğitimi verilmiştir. 1908 yılında ise bu girişimlerin de etkisiyle ilk ayrı gazetecilik okulu -Missouri Üniversitesi Gazetecilik Okulu- kurulmuştur. Columbia Üniversitesi de 1912 yılında Pulitzer Gazetecilik Okulu'nu kurarak gazetecilik eğitimine başlamıştır. Gazetecilik alanındaki ilk lisansüstü eğitim de yine 1912 yılında Columbia Üniversitesi'nde gerçekleşmiştir. Kıta Avrupasında ise ABD'nin aksine gazetecilik eğitimine geç başlandığı görülür. Bunun temel nedenleri arasında hem meslek profesyonellerinin hem de akademik çevrelerin gazeteciliğin yüksek öğretimin konusu olma hususundaki olumsuz tavırları yatmaktadır. Kıta Avrupasında ancak II. Dünya Savaşından sonra gazetecilik uygulamaları yavaş yavaş müfredatta yer almaya başlamıştır (Aktaran Yıldırım, 2009: 106-107).

Türkiye'de ise 1940'lı yıllarda Ankara Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi'nde, 1950'li yıllarda İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi'nde iletişim konularına da dolaylı yoldan değinen birçok çalışmanın yapıldığı bilinmektedir. Artık gazetecilik adının kullanıldığı akademik bölümler kurulduğu görülmektedir. İstanbul'da İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi bünyesinde 1950 yılında Gazetecilik Enstitüsü kurulur. 1965 yılında ise Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'ne bağlı olarak Basın Yayın Yüksek Okulu açılır. Gazetecilik eğitimi veren okulların açılmasının Türkiye'de iletişim araştırmalarının sayısında önemli bir artış yarattığı da söylenebilir (Tokgöz, 2006: 1-2).

Günümüzde ise yeni iletişim teknolojilerinin kullanımıyla farklı alanlardaki derslerin internet üzerinden verildiği görülmektedir. İnternette bu dersler bir çevrimiçi platform tarafından herkesin kullanımına sunulmaktadır. Gerçekleşen bu durum Kitlesel Açık Çevrimiçi Dersler olarak adlandırılmakta ve birçok alanda olduğu gibi gazeteciliğe ilişkin de birçok ders bu platformlarda yer almaktadır. Gazetecilik dersleri artık geleneksel öğretim mecralarının yanı sıra başka insanlara erişme açısından çevrimiçi mecralarla da buluştuğu söylenebilir.

4. KİTLESEL AÇIK ÇEVRİMİÇİ DERSLER

1990'ların sonuna doğru yükseköğretim yetkilileri –özellikle ABD'de- internetin ticareti dönüştürücü gücüyle yakından ilgilenmiş ve üniversite eğitimini dönüştürebilme potansiyeline ilgi duymuştur. Bu anlamda da ilk olarak Columbia Üniversitesi tarafından

yürütülen bir çevrimiçi eğitim platform olan Fathom ortaya çıkmış bunu başka üniversitelerin benzer girişimleri izlemiştir. Bu girişimler bir süre sonra kendisini finanse edebilme noktasında yaşanan sıkıntılardan kaynaklı faaliyetlerine son vermiştir (Walsh, 2011: 24-25).

İnternette 2000'li yılların ortasına doğru web 2.0 olarak da adlandırılan döneme gelindiğinde ise artık kullanıcılar daha aktif ve web daha dinamik bir yapıya sahiptir (Okur, 2013: 137). Bu yeni dönemde ilk Massive Open Online Course (MOOC) – Kitlesel Açık Çevrimiçi Dersler (KAÇD) de ortaya çıkmıştır. Burada kitlesellikten kasıt sınırsız sayıda katılımcıdır. Açık kelimesi ise herhangi bir kısıtlama olmaksızın özgürce derslere erişebilmeyi ifade eder. Çevrimiçi kelimesi, derslere internet aracılığıyla erişebilmedir. Ders ise içinde ders materyallerinin, değerlendirme araçlarının olduğu bir öğrenme deneyimini betimler (Patru ve Blaji, 2016: 17). KAÇD'ler ders almak isteyenlere özgür ve açık kayıt olma seçeneklerini sunar. Bu ders modelinde müfredatlar kamuya açık ve çevrimiçidir. Çevrimiçi dersler sosyal ağlara entegredir, kişi çevrimiçi kaynaklara rahatça erişilebilir. En önemlisi de öğrenenlerin aktif, sorumluluk sahibi olması beklenir (McAuley vd., 2010: 10).

KAÇD'yi ilk defa uygulayanlar George Siemens ve Stephen Downes'tir. Kanada'daki Manitoba Üniversitesinde 2008 yılı Eylül ve Aralık ayında CCK08 adıyla bunu ilk defa gerçekleştirmişlerdir. KAÇD sözcüğünü ise Dave Cormier ve Bryan Alexander icat etmiştir (Daniel, 2012: 3; Bozna, 2016: 74).

Kitlesel (massive) eğitim hedefiyle yola çıkan KAÇD'ler, milyonlarca uzman ve öğrenci tarafından başvurulan bir eğitim kaynağı haline gelmiş, sağladığı kolay erişim ve ekonomik (veya ücretsiz) nedenler kısa zamanda KAÇD'leri yaygınlaştırmıştır. Bu eğitim yaklaşımı aralarında Harvard, Berkeley ve Boston Üniversitelerinin de bulunduğu, dünyaca ünlü eğitim kurumları tarafından da desteklenir hale getirmiştir (Ongulu vd., 2016).

Kitlesel Açık Çevrimiçi Dersler ayrıntılı olarak incelendiğinde ise kendi içinde iki farklı modelin yer aldığını söyleyebilmek mümkündür. Bunlardan ilki bağlantıcılık yaklaşımına da vurgu yapmasından kaynaklı "connectivism" kelimesinin ilk harfi olan "c"yi başına alır. cMOOC (Türkçesi cKAÇD) olarak ilgili yazında yer alır. cKAÇD, 2008 yılında ortaya çıkan ilk model olup bu modelin başarılı olması çeşitli eğitim kurumlarının bu alandan ticari bir gelir elde isteğini oluşturmuştur. Daha ticari bir yaklaşım ile 2011'li yıllarda xMOOC (Türkçesi xKAÇD) ortaya çıkarır. Buradaki "x" kelimesi ise "exponantial" yani "uzantı" kelimesinden türemiş olup geleneksel müfredatın çevrimiçi alana uzaması olarak değerlendirilebilir. cKAÇD süreç içinde kişinin ağsal ortamda girdiği ilişkiler ile kendi kendine öğrenmesine vurgu yaparken xKAÇD'ler geleneksel müfredatın çevrimiçine uyarlanması biçiminde bireyin öğrenmesini ele alır. Günümüzde çevrimiçi ders platformlarından maddi bir gelir elde etme düşüncesinden kaynaklı xKAÇD modelinin yaygın olduğu söylenebilir (Çoban, 2017: 91-92).

2017 yılının kayıtlı kullanıcıları üzerinden değerlendirildiğinde dünya çapında ilk beş xKAÇD sağlayısının listesi aşağıdadır (Shah, 2018).

1. Coursera (30 milyon kullanıcı)
2. edX (14 milyon kullanıcı)
3. XuetangX (9.3 milyon kullanıcı)
4. Udacity (8 milyon kullanıcı)
5. FutureLearn (7.1 milyon kullanıcı)

Bu çalışmada dünya çapında ilk beşe giren xKAÇD sağlayıcılarında yer alan gazetecilik dersleri incelenecektir.

4.1. Coursera Platformundaki Gazetecilik Dersleri

Stanford Üniversitesi'nden Bilgisayar Bilimleri profesörleri tarafından kurulmuş olan eğitim ortamı Coursera'da Amerika ve Avrupa'daki önde gelen üniversitelerden çeşitli öğretim üyelerinin ders videoları bulunmaktadır (Ongulu, 2016: 5).

Gazetecilik açısından Coursera incelendiğinde şunları söyleyebilmek mümkündür. Coursera'nın arama motoruna Journalism yazıldığında sekiz tane doğrudan gazetecilik uygulamaları ile ilgili ders çıktığı görülmektedir. İlgili derslerin başlıkları aşağıda verilmektedir.

Tablo 1.

English for Journalism
Become a Journalist: Report the News! Specialization
Making Sense of the News: News Literacy Lessons for Digital Citizens
Capstone: Create your own professional journalistic portfolio
Journalism, the future, and you!
What is news?
Gathering and Developing the News
Effectively delivering the news to your audience

4. 2. edX Platformundaki Gazetecilik Dersleri

Harvard ve MIT'in derslerini kitlelerin erişimine sunmak amacıyla 2012'de kurulan edX, Stanford, Berkeley gibi Amerika'nın önde gelen üniversiteleriyle birlikte uluslararası üniversitelere de açılmıştır (Ongulu, 2016: 5).

Gazetecilik açısından edX incelendiğinde şunları söyleyebilmek mümkündür. edX'in arama motoruna Journalism yazıldığında karşımıza yedi tane doğrudan gazetecilik uygulamaları ile ilgili ders çıkar. İlgili derslerin başlıkları aşağıda verilmektedir.

Tablo 2.

Journalism for Social Change
English for Journalists, Part 1
English for Journalists, Part 2
Global Muckraking: Investigative Journalism and Global Media
Fake News, Facts, and Alternative Facts
The Story of Fake News
Making Sense of News

4. 3. XuetangX Platformundaki Gazetecilik Dersleri

XuetangX 2013 yılının Ekim ayında faaliyetine başlayan Çin'in ilk KAÇD platformudur (Shah, 2016). edX platformu ile işbirliğine gidildiği belirtilebilir. Platformun dilsel karakteri Çince olduğundan bu platform üzerinde inceleme yapılamamıştır.

4. 4. Udacity Platformundaki Gazetecilik Dersleri

Udacity; Sebastian Thrun, David Stavens ve Mike Sokolsky tarafından kurulmuştur. 2011 yılında Stanford Üniversitesi'ndeki ücretsiz bilgisayar bilimleri derslerinin büyümesiyle oluştuğu söylenebilir (Dekena, 2012).

Gazetecilik açısından Udacity incelendiğinde şunları söyleyebilmek mümkündür. Udacity'nin arama motoruna Journalism yazdığımızda karşımıza gazetecilik uygulamaları ile ilgili ders çıkmamıştır. Platformda yer alan dersler genel olarak yapay zeka, veri bilimi, programlama ve geliştirme, dijital pazarlama biçimindedir.

4. 5. Futurelearn Platformundaki Gazetecilik Dersleri

Open University tarafından kurulan Futurelearn'a 12 büyük üniversite destek vermiştir. Futurelearn içeriğini mobil cihazlar üzerinden de takip etmek mümkün hale gelmiştir (Ongulu, 2016: 5).

Gazetecilik açısından Futurelearn incelendiğinde şunları söyleyebilmek mümkündür. Futurelearn'ın arama motoruna Journalism yazdığımızda karşımıza bir tane doğrudan gazetecilik uygulamaları ile ilgili ders çıktığı görülmektedir. İlgili ders aşağıda verilmektedir.

Tablo 3.

Community Journalism: Digital and Social Media

5. SONUÇ

Yeni iletişim teknolojilerinin eğitim olgusu ile ilişkili olarak doğurduğu bir alan olan kitlesel açık çevrimiçi dersler dünyada gittikçe yaygınlaşmaya başlamaktadır. Eğitimin birçok alanında olduğu gibi gazetecilik konusunda da dünya çapında eğitim veren kitlesel açık çevrimiçi ders platformları olduğu görülmektedir.

Bu çalışmada kullanıcı sayısına göre ilk beş xKAÇD platformu gazetecilik açısından incelenmiştir. İlk beş platform arasında yer alan Çin kaynaklı XuetangX platformu Çince dışında dillere yönelik hizmet vermemesinden dolayı incelenememiştir. Bu anlamda diğer dört platform üzerinden bir değerlendirme yapılmıştır. İlk iki platformu oluşturan Coursera ve edX içinde gazetecilik alanına ilişkin daha fazla ders olduğu göze çarparken Udacity'de gazetecilik alanına ilişkin ders bulunmazken Futurelearn de ise bir tane ders bulunmaktadır.

Coursera da gazetecilik alanını ilgilendiren doğrudan sekiz adet ders yer almaktadır. Coursera'nın kendi internet sitesinde verdiği bilgilere göre platformda 2.700'den fazla ders bulunmaktadır (Coursera, 2018). Bu açıdan bakıldığında sekiz adet dersin toplam ders sayısı içinde nicelik açısından küçük bir pay oluşturduğu söylenebilir.

edX platformuna bakıldığında ise gazetecilik alanına ilişkin yedi dersin yer aldığı görülür. edX de kendi sitesinde toplam ders sayısının 2288 olduğunu söylemiştir (edX, 2018). Burada da doğrudan gazetecilik alanını ilgilendiren ders sayısının toplam ders havuzu içindeki payının küçük olduğu görülmektedir.

Gazeteciliğin temel uygulama ve kuram derslerine (haber toplama, yazma vb.) yönelik Coursera ve edX platformlarına yönelik bir karşılaştırma yapmak gerekirse Coursera'nın

gazeteciliğin daha pratik temelli derslerine ağırlık verdiği söylenebilir. edX ise Coursera'ya kıyasla bünyesinde daha eleştirel nitelikli derslere (Fake News, Facts, and Alternative Facts / Aldatıcı Haber, Gerçekler ve Alternatif Gerçekler dersi gibi) yer vermiştir. Böylece Coursera ve edX'in medya hakkında hem pratik hem kuramsal bilgiler kazanmak isteyenlere yönelik platformlarında yer alan derslerinin nicelik açısından az olmasına rağmen önemli bir girişim olduğu belirtilmelidir. Bununla birlikte çalışmanın sadece gazetecilik terimi üzerinden yapıldığı ve iletişim çalışmaları kapsamında değerlendirilebilecek derslerin incelemeye dahil edilmediği de göz önünde bulundurulmalıdır.

KAYNAKÇA

BOZNA, H., 2016, Lisansüstü Türk Öğrencilerin Kitlesel Açık Çevrimiçi Dersleri (KAÇD) Bırakma Konularındaki Algıları, Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi, 2 (2), 72-88.

COURSERA, 2018, [online] https://about.coursera.org/ [Erişim Tarihi: 02.04.2018].

ÇOBAN, S., 2017, Kitlesel Açık Çevrimiçi Ders Ortamları (MOOCS- Massive Open Online Courses), Asos Journal, 5 (63), 84-94.

DANIEL, J., 2012, Making Sense of MOOCs: Musings in a Maze of Myth, Paradox and Possibility, Journal of Interactive Media in Education, 3, http://doi.org/10.5334/2012-18 [Erişim Tarihi: 04.02.2018].

DEKENA, G., 2012, The Original, Free Online AI Class, now on Udacity! [online], https://blog.udacity.com/2012/11/ai-class-now-on-udacity.html [Erişim Tarihi: 08.04.2018].

EDX, 2018, [online] https://www.edx.org/course [Erişim Tarihi: 02.04.2018].

YILDIRIM, B., 2006, Eleştirel Pedagoji Açısından Gazetecilik Eğitimini Yeniden Düşünmek, İletişim Araştırmaları, 4 (1), 121-152.

JEANNENEY, J.J., 2006, Başlangıcından Günümüze Medya Tarihi, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

LEE, A. J., 1976, The Origins of the Popular Press in England, Rowman & Littlefield, Londra.

MCAULEY, A., STEWART, B., SIEMENS, G., & CORMIER, D., 2010, The MOOC Model for Digital Practice, Created through funding received by the University of Prince Edward, Canada.

MUTLU, E., 2004, İletişim Sözlüğü, Bilim ve Sanat, Ankara.

OKUR, M. R., 2013, "Web 2.0 ve Sonrası", Yeni İletişim Teknolojileri içinde (Ed. V. Yüzer ve M. E. Mutlu), Anadolu Üniversitesi Yayını, 128-150.

ONGULU, S., AKTÜRK, H., ŞAHIN, Ç., ve DINÇER, K., 2016, Kitlesel Açık Çevrimiçi Ders Ortamları, XVIII. Akademik Bilişim Konferansı, 30 Ocak - 5 Şubat 2016 Aydın, Adnan Menderes Üniversitesi.

ÖZGEN, M., 2013, "Siyasal Rejimler ve Basında Etik", Medya ve Etik içinde (Ed. A. O. Ünlüer), Anadolu Üniversitesi Yayını, 20-46.

PATRU, M. ve BALAJİ, V., 2016, Making Sense of MOOCs, UNESCO Press, Paris.

SHAH, D., 2016, XuetangX: A Look at China's First and Biggest MOOC Platform [online], https://www.class-central.com/report/xuetangx/ [Erişim Tarihi: 04.03.2018].

SHAH, D., 2018, A Product at Every Price: A Review of MOOC Stats and Trends in 2017 [online], https://www.class-central.com/report/moocs-stats-and-trends-2017/ [Erişim Tarihi: 07.02. 2018].

TAŞ, O., 2012, Gazetecilik Etiğinin Mesleki Sınırları, İletişim Yayınları, İstanbul.

TOKGÖZ, O., 2003, Temel Gazetecilik, İmge Kitabevi, Ankara.

TOKGÖZ, O., 2006, Türkiye'de İletişim Araştırmalarında İletişim Eğitiminin Rolü ve Önemi, Küresel İletişim, 1, 1-12.

WALSH, T., 2011, Unlocking the Gates, Princeton University Press, Princeton.

YILDIRIM, B., 2006, Eleştirel Pedagoji Açısından Gazetecilik Eğitimini Yeniden Düşünmek, İletişim Araştırmaları, 4 (1), 121-152.

YILDIRIM, B., 2009, Gazetecilik Eğitimi: Değişim İhtiyacı ve Dönüşümler, Tez (Doktora), Ankara Üniversitesi.

KÜLTÜREL MİRAS VE DEĞERLENDİRME YÖNTEMLERİ

Prof. Dr. Ayhan GÖKTEPE

Selçuk Üniversitesi, Teknik Bilimler Meslek Yüksekokulu/
Kocaeli/TÜRKİYE
E-mail: agoktepe@selcuk.edu.tr,

Öğr. Gör. Hilal KIVANÇ

Ayvansaray Üniversitesi, Plato Meslek Yüksekokulu/
İstanbul/TÜRKİYE
E-mail: hilalkivanc@ayvansaray.edu.tr

ÖZET

Kültürel mirasarkeolojik alanlar, mimari eserler, tarihi yapılar olarak nitelendirilebilir. Kültürel mirasın korunması ve gelecek kuşaklara aktarılmasında belgeleme çalışmalarına önem verilmektedir. Kültürel mirasın belgeleme çalışmalarında haritacılık faaliyetleri de önemli bir yer tutmaktadır. Geçmişten günümüze kültürel mirasın belgelenmesi için çeşitli yöntemler kullanılmıştır. Geleneksel ve modern yöntemler olmak üzere iki kısımda incelenmektedir. Teknolojideki gelişmelerlekullanılan yöntemler, geleneksel yöntemler yerini modern yöntemlere bırakmaya başlamıştır. Kültürel mirasın belgeleme çalışmalarında modern yöntemlerden, lazer tarama ve fotogrametrik yöntemlere sıklıkla başvurulmaktadır. Lazer tarama ve fotogrametrik yöntemlerdeki teknolojik gelişmeler, sağladığı avantajlarla (maliyet, hız, zaman) tercih edilmekte ve belgeleme çalışmalarında iyi sonuçlar vermektedir.

Anahtar Kelimeler: *fotogrametri, arkeoloji, kültürel miras*

CULTURAL HERITAGE AND VALUATION METHODS

ABSTRACT

Cultural heritage can be described as archaeological sites, architectural works, historical buildings. It has been given more importance to the protection and passing through the generations via documentation of cultural heritage. Survey engineer also plays an important role in documentation of cultural heritage. From past to present several methods have been used to document cultural heritage. Traditional and modern methods are examined in two parts. Modern methods brought by developing Technologies has taken the place of traditional methods. From the modern methods of documenting the cultural heritage, laser scanning and photogrammetric methods are frequently used.Technological developments in laser scanning and photogrammetric methods, (cost, speed, time) are preffered due to their advantages.

Keywords: *photogrammetry, archaeology, cultural heritage*

1. KÜLTÜREL MİRASIN DEĞERLENDİRME YÖNTEMLERİ

Ülkeden ülkeye değişen, o ülkeye ait özellikleri yansıtan sanat, halk dansları, edebiyat, mimari, heykeltıraşlık, dil, gelenekler, inanışlar, giyim tarzı gibi unsurlar bir ülkenin değerlerini oluşturmaktadır ki bu bütüne "kültür" denilmektedir. Kuşaktan kuşağa aktarılarak

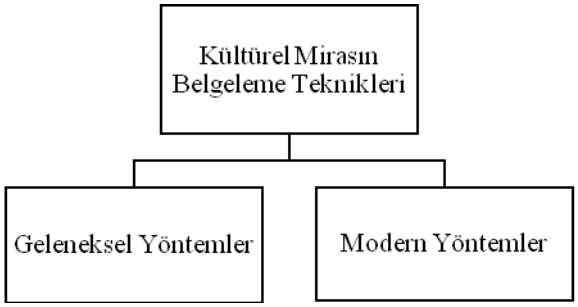
gelen her türlü eserler ile değerler bir ülkenin zenginliği olarak görüldüğünden ve gelecek kuşaklar için sahip çıkılması gerektiğine inanıldığından tüm bu değerler bütününe "Kültürel Miras" denilmiştir. Kültürel miras denilince tarihi alanlar, arkeoloji, mimari eserler ve bilimsel teknolojik eserlerdir. Bu kültürel miras eserleri taşınabilen ya da taşınmaz olmasına göre müze ya da ait olduğu yerlerde sergilenmeye başlanmıştır. Ancak sergilenme sırasında bu eserlerin korunması gerekliliği ortaya çıkmış ve korunması amacıyla yıllarca teknolojiye bağlı olarak çeşitli çalışmalar yapılmaktadır. Tarihi ve kültürel varlıkların sayısal ya da analog yöntemlerle, yapılan dokümantasyon çalışmalarına belgeleme denir.

Kültürel miras eserleri geçmişten günümüze kadar varlıklarını tek ve özel olarak varlıklarını sürdürmüşlerdir. Bu eserler varlıklarını sürdürürken doğa ve insan tahribatına karşı korunmasında bazı problemler bulunmaktadır. Bu problemlerin çözümü için belgeleme çalışmaları, ilgili yönetmelikler, koruma kanunları çıkartılmaktadır. Kültürel mirasın belgeleme ve korunmasıyla ilgili çalışmalar ülkelerin kültürel miras eserlerine verdikleri öneme göre de değişmektedir. (Can, 2009)

Türkiye ise içinde bulunduğu özel konumundan dolayı birçok medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Medeniyetlerin Türkiye coğrafyası üzerinde kurulmasıyla birçok kültüre ev sahipliği yapılmış ve kendilerine ait kültürel eserler bırakmışlardır. Kültürel eserlerin incelenmesiyle medeniyetlere ait bilgilere ulaşılabilmekte ve bu bilgilerin kültürel eserlerle nesilden nesile güvenle aktarılabilmesi, kültürel miras eserlerle bir ulusun geçmişine tanıklık edilir, geçmişine yönelik tarihi veriler içerir ve bir ülkenin geleceğine yön verebilmesi açısından belgeleme çalışmaları önemli bir yer tutmaktadır.

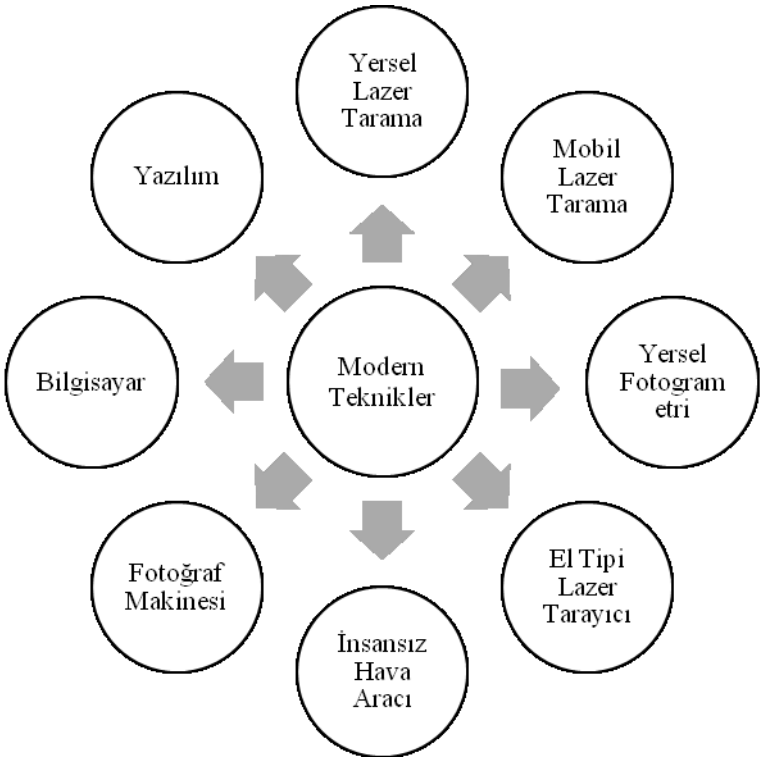
Kültürel miras belgelenmesi çalışmalarında birçok yöntem kullanılmaktadır. Bu tekniklerin başlıcaları ise geleneksel yöntemler ve modern yöntemler olarak iki ana grup şeklinde ele alabiliriz.

Şekil 1. Kültürel Mirasın Belgeleme Teknikleri

Kültürel mirasın belgeleme çalışmalarında kullanılan geleneksel yöntemler ise metre, su terazisi, lazer metre, ip gibi aletlerle manuel olarak yapılmaktadır. Geleneksel yöntemlerde bu şekildeki veri elde etmede, verileri kayıt altına alırken veri kaybı olabilmekte ve hata yapma oranı oldukça yüksek olmaktadır. Kültürel miras belgeleme çalışmalarında da diğer bilimlerde olduğu gibi teknoloji ile birlikte bir gelişme gösterdiğinden geleneksel yöntemlerin yerini daha çok modern tekniklerin almaya başladığını görüyoruz. (Güleç 2007) Modern yöntemlerle belgeleme çalışmalarında fotoğraf makinesi, yersel lazer tarama, mobil lazer tarama, yersel fotogrametri, el tipi lazer tarayıcılar, insansız hava araçları, bilgisayarlar ve yazılımlar kullanılmaktadır. Modern yöntemler geleneksel yöntemlere göre daha hızlı ve doğru bir şekilde veri elde edildiğinden modern yöntemlerin önemi artmış ve daha çok tercih edilmektedir.

Şekil 2. Fotogrametride Kullanılan Modern Teknikler

Kültürel mirasın belgelemesinde modern yöntemlerden yersel fotogrametri yöntemi ve yersel lazer tarama yöntemine sıklıkla başvurulmaktadır.

1.1. Kültürel Miras Değerlemesinde Yersel Fotogrametri Yöntemi

Geçmişten günümüze kadar birçok alanda ve kültürel mirasın belgeleme çalışmalarında fotogrametrik yöntemlere başvurulmaktadır. Teknolojinin gelişmesiyle fotogrametrik yöntemlerdeki gelişmelerden dolayı belgeleme çalışmalarında ve diğer fotogrametrik işlemler tercih edilmektedir.

Fotogrametri cisimlerin görüntülerini herhangi bir fiziksel temas olmaksızın elde edilmesi ve elde edilen görüntülerdeki verilerin analizini yapan bilim dalı olarak adlandırabiliriz. Fotogrametri yöntemiyle obje üzerinde herhangi bir etki ya da temas olmaksızın verilerin elde edilmesiyle, ulaşılması güç tehlikeli yerlerdeki kültürel mirasın belgeleme çalışmalarında, jeodezik ölçümlerin yapılamadığı durumlarda fotogrametrik yöntem tercih edilen bir yöntemdir.

Fotogrametrinin tarihsel gelişimine bakılırsa plançete, anaolog, analitik, sayısal fotogrametri olarak gelişim göstermiştir. Plançete fotogrametri, fotoğraflar üzerinden elde edilen uzunluk ve açı yardımıyla matematiksel bağıntılarla çizgisel harita üretimidir. Analog fotogrametri optik ya da optik mekanik aletlerle streo görüntüleri değerlendirme ve üç boyutlu modelinin elde edilmesidir. Analitik fotogrametri, streoskopi yöntemine bilgisayarların eklenmesiyle, otomatik ya da yarı otomatik olarak değerleme işlemlerinin yapılmasıdır. Sayısal fotogrametri, bütün işlemlerin sayısal formda olmasıdır. Görüntüler analog ya da sayısal olabilir. Analog olan görüntüler sayısal forma dönüştürülür ve değerlendirme işlemleri sayısal ortamda gerçekleştirilmesine sayısal fotogrametri denir (Gürbüz, 2006)

Günümüzde kültürel mirasın belgelenmesinde sayısal fotogrametri ve lazer tarama yöntemleri tercih edilmektedir. Fotogrametrik yöntemin teknolojinin gelişmesiyle önemi

artmış ve verilerin sayısal bir şekilde elde edilmesi, değerlendirilmesi ve saklanmasına imkan vermektedir. Yersel fotogrametridegeliştirilen programlar yardımıyla makinenin kalibrasyonuna ihtiyaç olmadan veriler elde edilebilmekte, manuel olarak işlemler yapılmamakta ve bütün işlemler sayısal fotogrametri olarak yapılabilmektedir.

Kültürel miras belgeleme çalışmalarında modern tekniklerin kullanımıyla yersel fotogrametri haritacılık dışında mimarlıkta ve diğer birçok bilim dalında da önemli bir yer tutmaktadır. Mimarlıkta kültürel ve tarihi eserlerin hassas ve hızlı şekilde belgelenmesi yapıldığından, mimarlıkta kültürel mirasın belgeleme çalışmalarında yersel fotogrametri önemli bir yere sahiptir.

1.2. Kültürel Miras Değerlemesinde Yersel Lazer Tarama Yöntemi

Kültürel mirasın belgeleme çalışmalarında taranacak objenin ulaşılması güç bir yerde olması, ya da diğer metotların uygulanamaması gibi durumlarda yersel lazer tarama yöntemi belgeleme çalışmalarında tercih edilebilmektedir. Kültürel mirasın değerleme yönteminde kullanılan bir diğer yöntem de, yersel lazer tarama yöntemidir. Yersel lazer tarayıcı, taraması yapılacak olan objenin büyüklüğüne, işten istenilen hassasiyet derecesine göre taraması yapılacak olan objeye ait verileri herhangi bir temas olmaksızın, hızlı ve yoğun bir şekilde elde edilmesine olanak sağlar. (Avdan ve ark., 2013).

Lazer tarayıcılarla elde edilen noktalardan, taranan obje yüzeyinin 3B olarak koordinatları elde edilmektedir. Mobil yersel lazer tarama, lidar, yersel lazer tarayıcılar ve el tipi lazer tarayıcılar olarak sınıflandırılabilirler. (Aşkın, 2009).

Objenin yersel lazer taraması yapılacakken, yapılacak olan çalışmaya ait doğru donanım ve yazılımları seçmek gereklidir. Doğru bir yersel lazer tarama seçiminde yapılacak olan çalışmanın niteliğine göre aletin görüş açısı, hızı, çözünürlüğü, kamerası gibi ana unsurlara dikkat edilerek ve taramadan sonra yapılacak olan değerleme işlemlerinde kullanılacak olan yazılımlar da göz önünde bulundurularak kullanılacak olan donanımlar seçilmelidir. (Gürcan, 2012)

Yersel lazer tarama yöntemiyle, kültürel mirasın belgelenmesinde kullanımıyla veriler hızlı bir şekilde elde edilmekte ve ilgili yazılımlarda işlenerek tamamen sayısal bir şekilde veriler işlenebilmektedir. Yersel lazer tarayıcıyla taramalardan elde edilen nokta bulutları gerektiğinde tekrar tekrar değerlendirilebilmektedir. Bu ve diğer sebeplerle teknolojilerdeki gelişimlerden dolayı kültürel mirasın belgeleme çalışmalarında yersel lazer tarayıcı kullanılmaktadır.

2. SONUÇ

Sonuç olarak kültürel mirasın belgelenmesi çalışmalarında, teknolojinin de gelişmesiyle farklı metotlar denenmekte ve geleneksel metotların yerini modern metotlar almaktadır. Modern metotların, geleneksel metotların yerini almasının nedeni olarak geleneksel metotların uygulanmadığı çalışma alanlarında kullanılması ve avantajlarının olmasıdır. Tercih edilen modern yöntemler genellikle yersel fotogrametri, yersel lazer tarama, mobil lazer tarama, insansız hava aracı, el tipi lazer tarayıcı yöntemleri kullanılmaktadır. Yapılacak çalışma alanına, yapıya göre kullanılacak metotta farklılık göstermektedir. Modern metotlardan maliyet, kullanılacak yazılım ve donanımlara erişim imkanları, kalifiye eleman ihtiyacına göre uygun metot seçimi yapılmaktadır.

Yersel lazer tarayıcı ve yersel fotogrametri yöntemlerinde veriler, daha az personel sayısı daha ekonomik, daha kısa sürede veri toplama, verilerin zaman deformasyonuna uğramaması, istenildiğinde tekrar tekrar değerlendirilebilmesi ve belgelemesi yapılacak olan objeye herhangi bir zarar vermemektedir.

Sonuç olarak kültürel mirasın belgelenmesi çalışmalarında her iki yöntemin de teknoloji ile paralel olarak geliştiği, avantajları ve dezavantajları bulunmaktadır. Teknolojinin getirdiği yeniliklerle birlikte veri kalitesinde, verilerin elde edilmesinde, verilerin değerlendirilmesi aşamalarındaki zaman, ekonomik olarak farkları görmekteyiz. Önümüzdeki yıllar içerisinde kültürel mirasın belgeleme çalışmalarında, teknolojinin de gelişmesiyle modern metotların kullanımının giderek artacağını söyleyebiliriz.

KAYNAKÇA

AŞKIN, H., 2009, *Lazer Tarama Verileriyle 3B Obje Modellenmesinde Karşılaşılan Sorunlar ve Çözüm Önerileri*, in *Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.*

AVDAN, U.,2013, Pekkan, E., Çömert, R., *Mağara Ölçümlerinde Yersel Lazer Tarayıcıların Kullanılması (Tozman Mağarası Örneği).* Harita Teknolojileri Elektronik Dergisi, Cilt: 5, No: 2: p. 16-28.

CAN, M., 2009, *Kültürel Miras ve Müzecilik.* Kültür ve Turizm Bakanlığı.

GÜLEÇ, A., 2007, *Yersel Fotogrametri Yöntemi ile Rölöve Alım Tekniğinin Taç Kapılarda Uygulanışı Konya Örnekleri*, in *Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü*.

GÜRBÜZ, H., 2006, Genel Fotogrametri 1, *Birlik Yayıncılık*, Ankara.

GÜRCAN, Y., 2012, *Yersel Lazer Tarama Yöntemi ve Klasik Ölçme Yönteminin Karşılaştırılması.*, in *Yüksek Lisans Tezi, Bahçeşehir Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.*

REKREASYON FAALİYETLERİNİN EV HANIMLARIMLARININ UMUT VE MUTLULUK DÜZEYLERİNE ETKİSİNİN İNCELENMESİ

Doç. Dr. Sultan GÜÇLÜ

Kütahya Sağlık Bilimleri Üniversitesi,
Sağlık Bilimleri Fakültesi, Kütahya/TÜRKİYE
E-mail: sultan.guclu@dpu.edu.tr

Öğrenci Yasemin DELİBAŞ

Kütahya Sağlık Bilimleri Üniversitesi,
Sağlık Bilimleri Fakültesi, Kütahya/TÜRKİYE

Öğrenci Ayşe Nur ÇETİN

Kütahya Sağlık Bilimleri Üniversitesi,
Sağlık Bilimleri Fakültesi, Kütahya/TÜRKİYE

ÖZET

Yetişkin eğitiminin mesleki, kişisel gelişim ve sosyal işlevinin yanı sıra bir diğer işlevi de rekreasyonel işlevdir. Bu çalışma; serbest zamanlarında bir Halk Eğitim Merkezine bağlı herhangi bir rekreasyon etkinliğine katılan ev hanımları ile katılmayan ev hanımlarının mutluluk ve umut düzeylerinin karşılaştırılması amacı ile yapılmıştır. Çalışmamızda herhangi bir rekreasyon etkinliğine katılan ev hanımlarının mutluluk ve umut düzeylerinin herhangi bir etkinliğe katılmayan ev hanımlarına göre daha yüksek olduğu görülmüştür. Kadınların umut ve mutluluk düzeyleri arasında pozitif, yüksek düzeyde ve anlamlı bir ilişki saptanmıştır. Eğitim seviyesi arttıkça kadınların mutluluk düzeyleri de artmaktadır. Düzenli olarak egzersiz yapan, kitap okuma alışkanlığı olan ve hayata pozitif bakan kadınların umut ve mutluluk düzeylerinin diğerlerine göre daha yüksek olduğu çalışmanın diğer bulgularıdır. Çalışmada, rekreasyon faaliyetlerinin yetişkin eğitimine önemli katkılar sağladığı görülmektedir.

Anahtar kelimeler: *rekreasyon, umut, mutluluk, yetişkin eğitimi*

INVESTIGATION OF THE EFFECTS ON HOPE AND HAPPINESS LEVELS OF HOUSEWIVES OF RECREATIONAL ACTIVITIES

ABSTRACT

In addition to occupational, personal development and social functioning of adult education, another function is recreational function. This work; with the aim of comparing the happiness and hope levels of housewives who participated in any recreation activity connected to an Public Education Center during their free time with others. The happiness and hope levels of housewives participating in any recreational activity in our study were found to be higher than those of housewives who did not participate in any activity. A positive, high level and meaningful relationship was found between women's hopes and happiness levels. As the level of education increases, the happiness levels of women also increase. Other findings of studying that the hope and happiness levels of women who exercise regularly, read books, and look positive are higher than others. In the study, recreational activities seem to provide important contributions to adult education.

Keywords: *recreation, hope, happiness, adult education*

1. GİRİŞ

Latince "recreation" kelimesinden gelen rekreasyon, "yenilenme" veya "yeniden yapılanma" anlamlarına gelmektedir (Karaküçük, 2005). Türkçe karşılığına baktığımızda yaygın olarak "boş zamanı değerlendirme" olarak kullanılmaktadır. Bir diğer anlamına baktığımızda zevk almak ve kişisel doyum sağlamak için tamamen çalışma ve zorunlu ihtiyaçlar için ayrılan zaman dışında kalan, boş zamanlarda gönüllü ve isteğe bağlı olarak kişisel veya grup içinde seçilerek yapılan etkinliklerdir (Erenci, 2006).

Rekreasyon etkinlik alanları genellikle spor faaliyetleri, müzik faaliyetleri, dans, oyunlar, sanat ve el becerisi gerektiren faaliyetler, bilimsel ve kültürel faaliyetler ile mekân dışı faaliyetler olmak üzere gruplandırılabilir (Karaküçük, 2005). Bireylerin yaşam kalitelerinin ve yaşam doyumlarının toplum içinde sağlanan boş zaman hizmetleriyle artabileceği, rekreasyonun daha dolu ve anlamlı bir yaşam için bir araç olduğu araştırmacılar tarafından ifade edilmektedir (Benson, 1975; Hemingway, 1996).

Rekreasyon aynı zamanda bireylere hem kendilerini yenilemeleri hem de çevreye ve topluluklara katılmaları ve bunun yanında da değerlendirmeleri için oluşturulmuş fırsatlardır (Kelly,1990).

"Boş zamanların değerlendirilmesini yaşamın bir parçası haline getirmek temel ilkedir" ifadesi, Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda (1996-2000) yer almaktadır (www.kalkinma.gov.tr). Halk eğitiminin amaçlarından biri de boş zamanları sosyal ve kültürel etkinliklerle değerlendirmeye yönelik eğitim çalışmaları yapmaktır (Kurt, 2000).

"Bilişim, ulaşım ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler, ekonomik ve toplumsal yaşamda hızlı ve derin değişmelere yol açarak, herkes için yaşam boyu eğitimi zorunlu kılmaktadır. Yaşam boyu eğitim, insanların okul eğitimi sonrasında eğitim olanaklarından yararlanabilmesi ile olanaklıdır. İnsanlara okul eğitimi sonrasında eğitim olanakları sunmak, yetişkin eğitimi sisteminin görevidir. Yaşam boyu eğitim bağlamında yetişkin eğitimi olanaklarından, eğitim ve gelir düzeyi ne olursa olsun herkesin yararlanabilmesi, herkesin nitelikli bir yaşama erişebilme olanağını elde edebilmesi için gereklidir" (Miser, 2002).

Tüm bilim, teknik ve sana talanlarında olduğu gibi, "halk eğitimi amaçları" da; bir bakıma uygarlık düzeyi üstün, iyi bir hayatı olan, kalkınmış, ileri bir toplum olmada, bireysel ve toplumsal mutlulukta aşamalı ereklerdir (Gedikoğlu, 1991).Rekreasyon eğitiminin birey ve topluma sağladığı faydalar arasında; yaratıcılığı artırma, kendini ifade etme imkanı verme, yeni deneyimler sağlama, sosyal çevreyi genişletme, mutlu ve sağlıklı bireyler oluşturmayı sağlama, yaratıcılığı artırma, mental sağlığının gelişmesini sağlama, hayat seviyesinin yükselmesinde katkıda bulunma ifadeleri yer almaktadır (Gökmen, 1985).

İnsanların bedensel olarak yapacağı işlerin azalması ile birlikte çoğalan serbest zamanın etkili kullanılmasında insanın mutlu olabilmesi için değişik etkinliklerle uğraşması zorunludur (Kılıç, 2008). Rekreasyon etkinlikleri ile uğraşan insanlar, tekrar tekrar yaşam enerjisi kazandıkları için, yaşam bağları güçlenerek daha sağlıklı bireyler haline gelmektedirler (Tezcan, 2010). Kısacası rekreasyon insanların bilerek katıldığı, özgürlük, mutluluk verici doğal tutum içeren duyguların ifade edilebileceği, iş hayatı ya da zorunlu fizyolojik ihtiyaçların dışında yapılan eğlenceli etkinliklerin tümünü içermektedir (Kılıç, 2011).

Ülkemizde Halk Eğitim Merkezleri yetişkin eğitiminde önemli bir yere sahip olan rekreasyonel etkinliklerin gerçekleştirildiği önemli kurumlardan biridir. Bu çalışma; serbest zamanlarında bir Halk Eğitim Merkezine bağlı herhangi bir rekreasyon etkinliğine katılan kadınlar ile katılmayan kadınların mutluluk ve umut düzeylerinin karşılaştırılması amacı ile yapılmıştır.

2. MATERYAL-METOD

15.01.2018-24.03.2018 tarihleri arasında gerçekleştirilen, kesitsel tipte olan çalışmada kişisel bilgi formu, Snyder ve arkadaşları (1991) tarafından geliştirilen Umut Ölçeği ile Lyubomirsky ve Lepper tarafından (1999) geliştirilen Öznel Mutluluk Ölçeği kullanılmıştır.

Umut Ölçeği, Snyder ve arkadaşları (1991) tarafından geliştirilen, Akman ve Korkut tarafından (1993) Türkçe'ye uyarlanan "Umut Ölçeği", 12 maddeden oluşan likert tipi dörtlü derecelendirme ölçeğidir. Maddelerin dördü umutla ilgisi olmayan doldurucu ifadelerden oluşmaktadır. Doldurucu maddeler ölçeğin puanlamasında değerlendirmeye alınmamaktadır. Puanlamasında en düşük 8, en yüksek 32 puan alınır. Ölçeğin, güvenirlik çalışmasında iç tutarlılığı değerlendirilmiş, iç tutarlık katsayısı .65, test-tekrar-test güvenirliği korelasyon katsayısı ise .66 olarak hesaplanmıştır.

Öznel Mutluluk Ölçeği, Lyubomirsky ve Lepper tarafından (1999) geliştirilen, Akın ve Satıcı (2011) tarafından Türkçe'ye kazandırılan ölçek, kişilerin hissettiği genel mutluluğu ölçmeyi amaçlamaktadır. Ölçek alınabilecek en düşük puan 4 en yüksek puan ise 28'dir. Ölçekten alınan toplan puan yükseldikçe bireylerin algıladıkları mutluluk düzeylerinin arttığı görülmektedir. Ölçeğin güvenirlik analizlerinde iç tutarlılık Cronbach α güvenirlik katsayısı .86; madde-test korelasyonlarının ise .55 ile .76 arasında sıralandığı görülmüştür.

Veriler normal dağılım gösterdiği için, verilerin analizinde parametrik testler kullanılmıştır.

3. BULGULAR

Yaş ortalamaları 40,76±9,57 olan 90 ev hanımı ile yapılan çalışmada kadınların yarısı bir Halk Eğitim Merkezine bağlı herhangi bir rekreasyon etkinliğine devam etmektedir. Kadınların diğer yarısı ise bu etkinliklere katılan kadınların komşularından gönüllülük esasına uygun olarak seçilmiştir. %80'i ilköğretim mezunu olan ev hanımlarının evlilik yaş ortalamaları 20,14±3,54'tür. Kadınların 16,7'si akraba evliliği yaptığını, %73,3'ü görücü usulü ile evlendiğini belirtmiştir.

Rekreaktif etkinliklere katılan kadınların çocuklarının da herhangi bir hobi ile ilgilenme durumu arasında istatistiksel bir ilişki görülmüştür. Rekreaktif etkinliklere katılan kadınların %66,7'si çocuklarının en az bir hobisi olduğunu belirtmiştir ($\chi 2$=6,429; p=.011). Herhangi bir rekreasyon etkinliğine katılan kadınların neredeyse tamamı (%97,8) bu etkinliklere katıldıklarından dolayı mutlu olduklarını ifade etmişlerdir. Çalışmamızda herhangi bir rekreasyon etkinliğine katılan ev hanımlarının mutluluk ve umut düzeylerinin herhangi bir etkinliğe katılmayan ev hanımlarına göre daha yüksek olduğu görülmüştür (p=.000).

Tablo 1. Rekreasyon Etkinliklerine Katılım ile Umut ve Mutluluk Düzeyi Arasındaki İlişki

Rekreasyon Etkinliğine Katılım		**N**	**$\bar{X}$±S**	**t**	**df**	**p**
Umut Ölçeği	Evet	45	27,20±4,51	4,461	88	**.000**
	Hayır	45	21,31±7,61			
Öznel Mutluluk Ölçeği	Evet	45	22,57±4,63	7,073		**.000**
	Hayır	45	14,13±6,53			

Ayrıca kadınların umut ve mutluluk düzeyleri arasında pozitif, yüksek düzeyde ve anlamlı bir ilişki (r=,758, p=.000) saptanmıştır.

Tablo 2. Kadınların Mutluluk ve Umut Düzeylerine Dair Pearson Korelasyon Analizi

		Umut Ölçeği	Öznel Mutluluk Ölçeği
Umut Ölçeği	r	1	.758*
Öznel Mutluluk Ölçeği	p		.000
	N	90	90

Eğitim seviyesi yükseldikçe hem rekreaktif etkinliklere katılımda hem de mutluluk düzeylerinde artış gözlenmiştir. Lise ve üzeri eğitim seviyesine sahip olan kadınların %77,8'i sanatın herhangi bir dalı ile ilgilenmektedir ($\chi 2=6,94$; p=.008). Eğitim seviyesi arttıkça kadınların mutluluk düzeyleri de artmaktadır (p=.017).

Tablo 3. Eğitim Seviyesi ile Mutluluk Düzeyi Arasındaki İlişki

Eğitim Seviyesi		**N**	**$\bar{X}$±S**	**t**	**df**	**p**
Öznel Mutluluk Ölçeği	İlköğretim	72	17,47±7,08	2,442	88	**.017**
	Lise ve üzeri	18	21,88±5,82			

Düzenli olarak egzersiz yapan (p<.05), kitap okuma alışkanlığı olan (p<.005) ve hayata pozitif bakan kadınların (p<.001) umut ve mutluluk düzeylerinin diğerlerine göre daha yüksek olduğu çalışmanın diğer bulgularıdır.

Tablo 4. Umut ve Mutluluk Düzeylerinin Diğer Değişkenler Açısından İncelenmesi

Düzenli egzersiz yapma durumu		**N**	**$\bar{X}$±S**	**t**	**df**	**p**
Umut Ölçeği	Evet	29	26,82±5,76	2,512	88	**.014**
	Hayır	61	23,03±7,08			
Öznel Mutluluk Ölçeği	Evet	29	21,20±6,20	2,740		**.007**
	Hayır	61	17,00±7,07			
Kitap okuma alışkanlığı						
Umut Ölçeği	Evet	32	27,37±4,75	3,368	88	**.001**
	Hayır	58	22,53±7,31			
Öznel Mutluluk Ölçeği	Evet	32	21,31±6,08	3,093		**.003**
	Hayır	58	16,72±7,06			
Hayata pozitif bakıyor musunuz?						
Umut Ölçeği	Evet	73	25,87±6,06	5,272	88	**.000**
	Hayır	17	17,29±5,95			
Öznel Mutluluk Ölçeği	Evet	73	20,17±5,92	5,995		**.000**
	Hayır	17	10,52±6,19			

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

İnsanların sağlıklı ve uzun yaşama istekleri, onları hem bedensel hem de ruhsal olarak rahatlamalarına olanak tanıyan "rekreasyon faaliyetlerine" yöneltmektedir (Sağcan 1986). Rekreasyon her yaşta ve her beceri seviyesinde bütün bireyleri kapsamakta ve onların mutlu ve kaliteli yaşama eğilimleriyle bağlantılı olarak gelişmektedir (Usal, 1981). Rekreasyon sayesinde yapılan bazı etkinlikler ile insanlar, bir yandan dinlenip eğlenme şansına sahip olurken, diğer yandan da kendilerini gerçekleştirme ihtiyaçlarını giderebilmektedirler. Rekreasyon olanağı olamayan, yani kendilerini gerçekleştirmek için yeterince özgürlüğü

bulamayan bireyler her şeyden önce mutsuz olabilmektedirler (Karaküçük, 1997). Mutsuzluk ise bireylerin ruh sağlıklarının bozulmasına ve bunun sonucunda da saldırganlık, içine kapanıklık, umutsuzluk gibi sorunlar ile karşılaşmasına neden olabilir. Çalışmamızda herhangi bir rekreasyon etkinliğine katılan ev hanımlarının mutluluk ve umut düzeylerinin, herhangi bir etkinliğe katılmayan ev hanımlarına göre daha yüksek olduğu görülmüştür. Ayrıca kadınların umut ve mutluluk düzeyleri arasında pozitif, yüksek düzeyde ve anlamlı bir ilişki saptanmıştır.

Araştırmacılara göre, bireyin eğitim düzeyi yükseldikçe, boş zaman aktivitelerine katılımında arttığı, bunun yanı sıra aktiflik düzeyinin ve etkinliklerin seçim ve tercihi konusundaki eğiliminde yine eğitim ile ilişki olduğu görülmüştür (Aslan, 2005). Çalışmamızda da, eğitim seviyesi yükseldikçe hem rekreaktif etkinliklere katılımda hem de mutluluk düzeylerinde artış meydana gelmiştir.

Çalışmamızda düzenli olarak egzersiz yapan, kitap okuma alışkanlığı olan ve hayata pozitif bakan kadınların umut ve mutluluk düzeylerinin diğerlerine göre daha yüksek olduğu görülmüştür. Kanada'da yoksulluk, rekreasyon aktiviteleri ve kadın sağlığı üzerine, düşük gelirli kadınların ve çocukların, düşük ücretli rekreasyon aktiviteleri bulmasına yardımcı olan bir çalışma yapılmıştır. Çalışmaya katılan kadınlar ve çocukların psikolojik durumları üzerinde pozitif değişimler gözlenmiştir (Browne ve ark., 1998).

Çalışmamızda rekreaktif etkinliklere katılan kadınların çocuklarının da herhangi bir hobi ile ilgilenme durumu arasında istatistiksel bir ilişki görülmüştür. Çocukların yetiştirilmesinde çok önemli rolü olan ailelerin, çocuklarının boş zaman değerlendirme alışkanlığı edinmelerinde de önemli rollerinin bulunduğunu söyleyebiliriz. Yetişkinlik döneminde bireylerin boş zaman değerlendirme eğilimleri ve aktivite şekillerinin, sıklıkla, ailesinde edindiği alışkanlıkların izlerini taşımaktadır. Yetişkinlik düzeyi aktiflik düzeyi, çocukluk dönemi aktiflik düzeyi ile büyük benzerlik göstermektedir (Aslan,2005).

Çocukların yetiştirilmesinde önemli rolleri olan annelerin, çocuklarının boş zaman değerlendirme alışkanlığı kazanmalarında da çok önemli rollerinin olduğunu söyleyebiliriz. Ev hanımlarının ilgi duydukları etkinliklerle uğraştıklarında, kendilerini çok daha mutlu hissettikleri, hayata pozitif ve umutla baktıkları sonucuna ulaşılmıştır. Çalışma sonuçlarından yola çıkarak rekreasyonun yetişkin eğitimine önemli katkılar sağladığı görülmektedir. Yetişkinlerin kendilerini daha mutlu, daha üretken hissetmelerine yardımcı olan, gizil güçlerini ortaya çıkarmalarına imkan sağlayan rekreasyon etkinliklerinin daha işlevsel kullanılması, kaliteli bir yaşam için vazgeçilmez bir kaynak olduğu konusunda da bilinçlendirme çalışmalarının yapılması önerilmektedir. Aynı zamanda belediyelerin bireylerin topluma yeniden kazandırılmasına yönelik özellikle kadınların çocukları ile katılabilecekleri rekreasyon programları hazırlamaları ve bunları ulaşılabilir kılmaları toplumda umut ve mutluluk düzeyini artıracak ve toplumsal dokunun iyileştirilmesinde önemli bir aktivite olacaktır.

KAYNAKÇA

ASLAN, N., 2005, *Üniversite Öğrencilerinin Boş Zaman Değerlendirme Eğilimi: Öğretmen Yetiştiren Kurumlarda Karşılaştırmalı Bir Araştırma*, 2. Baskı, Ege Üniversitesi Yayınları, İzmir.

AKIN, A., SATICI, S. A., 2011, Öznel Mutluluk Ölçeği: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması, *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi,* 21, 65-77.

AKMAN, Y., KORKUT, F., 1993, Umut Ölçeği Üzerine Bir Çalışma, *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi,* 9, 193-202.

BENSON, H., 1975, *The Relaxation Response*, NewYork, NY: Morrow.

BROWNE, G., BYRNE, C., ROBERTS, J., GAFNI, A., WATT, S., EWART, B., SCHUSTER, M., UNDERWOOD, J., FLYNN KİNGSTON, S., RENNICK, K., THOMAS, I., HALDANE, S., 1998, When the BoughBreaks: Provider–Initiated Comprehesive Care is More Effective and LessExpensive for Sole Support.Parants on Social Assistance.working Paper Series.Hamilton, Ontorio: Sytem–Linked. Research unit, Mother's Health and Access to Recreation Activities for Children, [online], Mc Master University, http.//www.uwinnipeg.ca/admin/vh external/pwhce/mothersHealthm [Erişim Tarihi: 4 Şubat 2018].

ERENCİ, T. 2006, *Bir Üniversite Yerleşkesinde Rekreasyon İhtiyacı ve Planlanması (Umuttepe Örneği),* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi.

GEDİKOĞLU, Ş. 1991, *Türkiye'de Yaygın Eğitimden Çağdaş Halk Eğitimine.* Gül Yayınevi, Ankara.

GÖKMEN, H., 1985, *Yükseköğretim Öğrencilerinin Serbest Zaman Etkinlikleri KendileriniGerçekleştirme Düzeyleri*, MEGSB Yayını, Ankara.

HEMINGWAY, J.L., 1996, Emancipating Leisure: The Recovery the Rreedom in Leisure, Journal of Leisure Research, 28(1), 27-43.

KARAKÜÇÜK, S., 1997, *Rekreasyon-Boş Zamanları Değerlendirme: Kavram, Kapsam ve Bir Araştırma (İkinci Baskı).* Seren Ofset, Ankara.

KARAKÜÇÜK, S., 2005, *Rekreasyon-Boş Zaman Değerlendirme* (*5.Basım*), Gazi Kitapevi, Ankara.

KELLY, J.R., 1990, *Leisure,* Prentice-Hall, Englewood Cliffs, New Jersey, 07632.

KILIÇ, M., 2008, *Rekreasyonun suçu önlemedeki işlevinin incelenmesi.* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sıtkı Koçman Üniversitesi.

KILIÇ, M., 2011, Serbest Zaman Etkinliklerinin (Rekreasyonun) Çocuk Suçluluğunun Önlenmesindeki İşlevinin İncelenmesi, *1. Türkiye Çocuk Hakları Kongresi*, 25-27 Şubat 2011, İstanbul, İstanbul Çocuk Vakfı Yayınları, 106-121.

KURT, İ., 2000, *Yetişkin Eğitimi*, Nobel Yayınevi, Ankara.

LYUBOMIRSKY, S., LEPPER, H. S., 1999, A Measure of Subjective Happiness: Preliminary Reliability and Construct Validation, Social Indicators Reserach,, 46, 37-155.

MISER, R., 2002, Küreselleşen Dünyada Yetişkin Eğitimi, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 35 (1),56.

SAĞCAN, M., 1986, *Rekresyon ve Turizm*, Cumhuriyet Basımevi, İzmir.

SNYDER, C. R., HARRIS, C., ANDERSON, J. R., HOLLERAN, S. A., IRVING, L. M., SIGMON, S. T., 1991, The Will and the Ways: Development and Validation of an İndividual-Differences Measure of Hope, *Journal of Personality and SocialPsychology*, 60, 570-585.

T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı [online],(19962000)<http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Kalknma%20Planlar/Attachments/3/plan7.pdf [Erişim Tarihi: 14 Şubat 2018].

TEZCAN, M., 2010, *Sosyolojiye Giriş (5. Baskı),* Anı Yayınları, Ankara.

TUNÇEL, E., 1999, *Ortaöğretim Kurumlarında Görev Yapan Öğretmenlerin Boş Zamanlarını Değerlendirme Alışkanlıklarında Sporun Yeri, İzmir İli Örneği*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi.

USAL, A., 1981, Çağdaş Bunalım/Turizm, *Ege Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi,*1 (1-2), 13-19.

EVALUATION OF SWELLING PROPERTIES OF POLY (ACRYLIC ACID)/ZR-PILLARED K10 SUPERABSORBENT HYDROGEL

Dr. Öğr. Üyesi Zehra MOLU

Nigde Omer Halisdemir University,
Elementary Science Education,
Faculty of Education, 51100 Nigde/TURKEY
E-mail: zmolu@ohu.edu.tr

ABSTRACT

Zr- Pillared K10 (Zr-K10) was synthesized by using Montmorillonite K10 clay. Zr- pillared K10 based superabsorbent (Zr-PILC-SA) was synthesized by using Zr- pillared- montmorillonite K10 via graft copolymerization reaction of acrylic acid (AA). After preparation of the films of hydrogels of Zr- pillared K10, swelling studies were performed in distilled water and different pH values at room temperature to investigate swelling behavior of pillared clay based superabsorbent films. It was also obtained that Zr-K10 based superabsorbent was pH dependent and showed a reversible swelling behavior. The swelling behavior of Zr-K10-SA was increasing by decreasing amount of Zr-K10 in the hydrogel. SEM, FTIR and XRD analysis were conducted for further characterization of the Zr-PILC-SA. FTIR analyses lead to ester formation between Zr-K10 and SA. XRD revealed the morphology of the superabsorbent was exfoliated and the layers of clay dispersed on the composite.

Keywords: *hydrogel, superabsorbent composite, swelling, pH sensitivity, pillared clay*

Zr-SÜTUNLU K10 İÇEREN SÜPERABSORPLAYICI HİDROJELİN ŞİŞME ÖZELLİKLERİNİN BELİRLENMESİ

ÖZET

Montmorillonit K10 kullanılarak Zr-sütunlu killer oluşturuldu. Oluşturulan Zr-K10 sütunlu killeri ile akrilik asidin aşı kopolimerizasyonu süperabsorplayıcı hidrojeller sentezlendi. Zr-sütunlu kil tabanlı hidrojellerin film haline gelmesi sağlandıktan sonra, şişme özelliklerinin belirlenmesi amacı ile destile edilmiş suda, farklı pH değerlerindeki çözeltilerde şişme denemeleri yapıldı. Yapılan deneyler sonucunda sentezlenen Zr-sütunlu K10 süperabsorplayıcı hidrojellerin pH'a duyarlı olduğu ve yenilenebilir şişme özelliği taşıdığı ortaya çıkarıldı. Zr-K10 sütunlu kil miktarının hidrojel içinde artmasına bağlı olarak şişme özelliklerinin değişip değişmediği tarandı. Süperabsorplayıcı içinde artan sütunlu kil miktarı ile şişme özelliğinin azaldığı tespit edildi. SEM, FTIR ve XRD analizleri Zr-PILC-SA'nın karakterizasyonu için gerçekleştirildi. FTIR analizleri Zr-K10 ile SA arasında ester oluşumu gerçekleştiğini gösterdi. XRD analizi ise süperabsorplayıcının morfolojisinin döküldüğü ve kil tabakalarının kompozit üzerinde dağıldığını göstermektedir.

Anahtar kelimeler: *montmorillonit K10, hidrojel, şişme, pH duyarlığı, sütunlu kil*

1. INTRODUCTION

Superabsorbents are capable of absorbing and retaining huge amounts of aqueous fluids even under some pressure (Wang et al., 2008). Superabsorbent polymers are used mainly as absorbents in healthcare and agriculture applications and are commonly based on

acrylic monomers such as acrylamide, acrylic acid (AA) (Li et al., 2004). However, most of the superabsorbents used as disposable materials are expensive synthetic polymers (Li et al., 2004, Lin et al., 2001), their production consumes a lot of petroleum resource and their usage can also cause a non-negligible environment problem (Wu et al., 2000). Thus the utilization of low-cost resources for preparing superabsorbent and the design and synthesis of multicomponent superabsorbent based on natural materials have been subjects of great interest (Zhang et al., 2006, Weaver et al., 1976). Adding inorganic materials was caused decrease cost amount in production of superabsorbent hydrogels. Pillared clay was used as additive material in the synthesis to decrease production cost of hydrogels in this study.

Pillared clays are layered materials prepared by the exchange of compensating cations for oligomeric or polymeric hydroxymetals, followed by calcination. The calcination promotes the dehydration and dehydroxylation of the polycations, with the formation of metal oxides that act as pillars, maintaining the separation between the layers with the appearance of interlayer and interpillar spaces with molecular dimensions (Figueras, 1988, Vaughan, 1988, Gil, et al.,2000, Cheng, Yang, 1997). The first step in the pillaring process is to prepare a pillaring agent. Zr-pillared clays (Zr-PILCs) were prepared from zirconyl chloride solutions. For synthesis of pillared clay catalysts, Montmorillonite K10 (K10) was used as precursor material. In this study, zirconium pillared montmorillonite K10 samples were prepared for synthesis poly (acrylic acid)/Zr-pillared clay superabsorbent composites. Using Zr-pillared K10 as additive of superabsorbents is the new approach. The preparation of superabsorbent composites is beneficial owing to develop mechanical and materials properties because of negative features such as high production cost and low gel strength. Additionally, clays have been more suitable for use in water absorbents as additives because of their hydrophilic nature. The swelling behavior of polymer/clay superabsorbent composites in water were studied and organic solvents has rarely been discussed.

The present study deals with the synthesis and characterization of Zr-K10 and Zr-PILC containing acrylic based superabsorbent hydrogel composites. The effects of the temperature and pH values on the water absorbency of the superabsorbent composites containing Zr-K10 were investigated. Moreover the performance of inorganic filler amount on the properties of the superabsorbents was compared each other in detail. Additionally, the characterization of pillared clays containing acrylic-based superabsorbent hydrogel composites was carried out by XRD, FT-IR, and SEM.

2. MATERIALS AND METHODS

2.1. Reagents and Materials

Acrylic acid (AA) monomer and the crosslinker N, N′-methylene–bisacrylamide (MBA) purchased from Fluka were used without further purification. Ammonium persulfate (APS), sodium metabisulfite (SMBS) and potassium hydroxide (KOH) (all from Merck) were used as received.

Montmorillonite K10 (K10) used in this study was supplied from Fluka Company (Cat. No. 69867) was utilized as precursor material of Zr-PILC. Chemical composition of Montmorillonite K10 is 69.0% SiO_2, 14.0% Al_2O_3, 4.5 0% Fe_2O_3, 2.0 % MgO, %1.5 CaO, <0.5% Na_2O, 1.5% K_2O, and 7.0% loss on ignition. K10 has a surface area of 197 m^2/g and cation exchange capacity of K10 is 30 meq/ 100g. BET surface area (S_{BET}) of Zr- K10 was obtained from N_2 adsorption– desorption isotherms at 77 K, measured on SORPTOMATIC 1990 after a degassing under vacuum for 3 h at 150 ºC by using MILES-200 Advanced Data Processing Sorption Software Version 3.00. Zr- K10 has a surface area of 237.08 m^2/g.

2.2. Synthesis of Zirconium Pillared Montmorillonite K10 (Zr-K10)

Zr-K10 was prepared from zirconyl chloride solution. In a first set of preparation, 0.2 M $ZrOCl_2$. 8 H_2O solution was previously refluxed at 95 °C for 5 and 24 h. The solution refluxed for 5 h remained limpid, but it turned turbid after refluxing for 24 h. The solutions were added dropwise to 2 wt% (%50 acetone %50 H_2O) suspension of K10 at a rate of 10 mequiv. Zr g^{-1} clay. The final suspensions were stirred for 24 h at room temperature. Samples were further aged for 10 days. The pillared clays were washed by dialysis and oven-dried. After this period, the samples were calcined at 250 °C for 2 h.

2.3. Preparation of the Superabsorbent Composite

The poly (acrylic acid)/Zr-pillared clay superabsorbent composites were synthesized through the graft copolymerization of acrylic acid on pillared clay with MBA as a crosslinker and APS as an initiator in an aqueous solution. The inorganic pillared clay particles in the network acted as additional network points [21]. Acrylic acid (20 g) was neutralized with potassium hydroxide solution (12.1 g KOH +10.0 g H_2O). After the neutralization, MBA solution (0.013 g MBA + 3.0 g H_2O) was added to the monomer solution. The mixture was poured into a 600-mL beaker, which was equipped with a magnetic stirrer and thermometer. 0.05, 0.10 and 0.20g of Zr-K10 were added to monomer solutions and stirring was continued until homogeny mixtures were obtained. To start polymerization reaction, the APS solution (0.05 g APS +1.5 g H_2O) and the SMBS solution (0.063 g SMBS + 2g H_2O) were added to the mixture. The temperature of mixture was increase rapidly to almost 100°C within a few minutes. Prior to hardening the products, the mixtures were pour into the Petri dish to obtain thin films. Samples were dried in a vacuum oven at 70°C for 24 h and then a few amount of water was dropped to film and after 1 h, the film was removed from Petri dish and dried again.

2.4. Measurement of water absorbency

Water absorbency measurement was performed weighing dry sample (m_0) and water-swollen sample at time t (m_t) at room temperature, respectively. The percent of swelling values were determined from the following equation (El Hamshary, 2007).

$$\%Swelling = 100\left[\frac{(m_t - m_0)}{m_0}\right] \quad (1)$$

The swelling measurements were made thrice and the average data was used for calculations.

2.5. Measurement of the Swelling Rate

Dry film superabsorbents composite samples were firstly weighed and then immersed in 20 mL of distilled water at room temperature. The weighing swelling ratios of samples were performed at various times. The swelling ratios of superabsorbents were calculated by equation (1). Swelling equilibrium times were determined via this process.

2.6. Characterization of Pillared Clays and Zr-K10 Based Superabsorbents

Fourier transform infrared (FTIR) spectra were recorded on a FTIR Perkin Elmer Spectrum BX-II in the 4000–400 cm^{-1} region using KBr pellets for pillared clays and ATR probe for superabsobent films. Morphology of the samples was examined using a Jeol JSM 60 SEM operating at the accelerating voltage of 20 kV after coating the sample with a gold film. X-ray powder diffraction patterns were obtained by Rigaku Dmax 2200/ PC model instrument with Cu K radiation (40 kV, 40 mA). XRD measurements of superabsorbents were

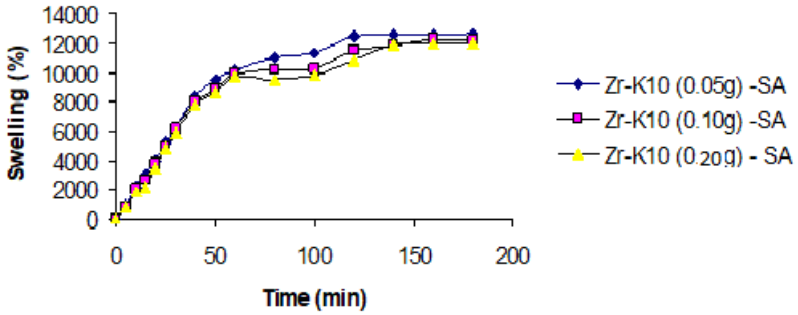
performed by film form. For clays and pillared clays, analysis was process to powder form. The change of clay layer space by pillaring and preparing superabsorbents was found out by means of Bragg equation ($2d\sin\theta = n\lambda$). XRD reveals the basal spacing of the pillared clays before and after in-situ incorporation indicating the morphology of the superabsorbent (exfoliated, intercalated or only dispersed).

3. RESULTS AND DISCUSSION

3.1 Swelling Rate Measurements

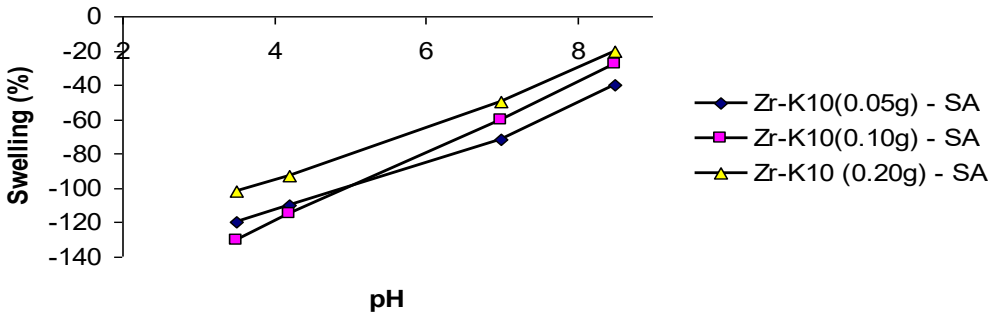
Figure 1 displays the swelling rate of Zr-K10 based superabsorbents. It was found that the swelling ratio of superabsorbent hydrogel containing 0.05g of Zr-K10 was higher than superbsorbents containing 0.10 and 0.20g of Zr-K10 at swelling equilibrium, respectively. Additionally, the swelling rate of Zr-K10 (0.05g)-SA was the highest than the others and the time needing to reach swell equilibrium increases with increase of pillared clay amount. Zr-K10 based superabsorbents reached equilibrium within 120 min. The percentages of equilibrium swelling values were at about 12500 for Zr-K10 (0.05g)-SA, at about 11500 for Zr-K10 (0.10g)-SA and at about 10850 for Zr-K10 (0.20g)-SA. This may be attributed to crosslink density and elasticity of polymer network. Pillared clay act as crosslinking points because of carrying –OH groups in their structure. The carboxylate groups of the polyacrylate chains may react with -OH groups of pillared clays. Increasing the amount of pillared clays in the polymeric network resulted in the generation of more crosslink points that increase the crosslink density of the composite, and then the elasticity of the polymer chains decrease. It was deduced that more crosslink points may occur between Zr-K10 (0.20g) pillared clay and SA. Shortly, the superabsorbent with lower pillared clay content had a higher initial swelling rate and higher water absorbency and required less time to reach swelling equilibrium.

Figure 1. Swelling kinetics of superabsorbents composite in distilled water

3.2. pH-Sensitivity of the Superabsorbents

Figure 2. Effect of pH on the equilibrium swelling of superabsorbents

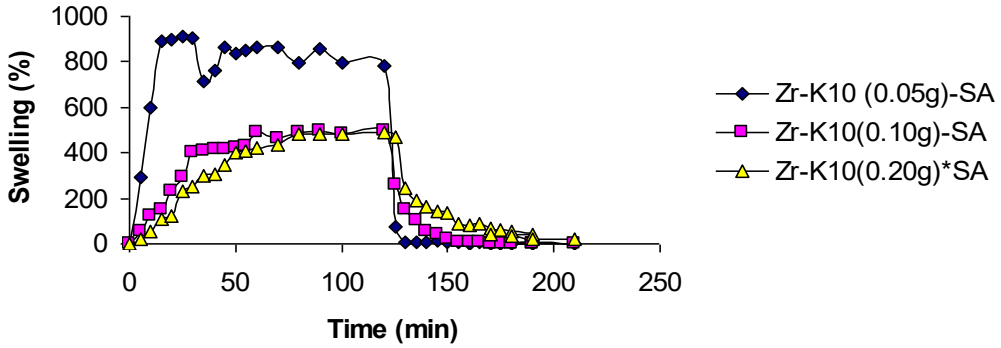

To clarify pH sensitivity of pillared clay based superabsorbents, firstly the films were immersed in distilled water and then in different buffer solutions until swelling equilibrium. Figure 2 showed the effect of the pH on water absorbency of superabsorbents. The buffer solutions at pH 3.5, 4.2, 7.0 and 8.5 were prepared by using citric acid and $Na_2HPO_4.2H_2O$ solutions. The absorbency of the superabsorbent composite increased sharply as the pH increased from 3.5 to 8.5. The superabsorbent composites were sensitive to the pH change. Shrinkage was occurred at acidic pH for all Zr-K10 based superabsorbents. The change in the swelling ratio by changing pH may be explained by Lee and Wum suggestion (Lee, Wum, 1996); in an acidic environment, the $–COO^-$ groups on the polymeric chains turn into –COOH groups, while the –COOH groups on the polymeric chain turn into $–COO^-$ groups in basic solutions, and this behavior was interpreted as a buffer action of –COOH and $–COO^-$. In the acidic environment, the repulsion between polymeric chains decreases, which leads to the decrease of water absorbency. The –COOH groups present within the network remain almost nonionized, thus imparting almost non-polyelectrolyte type behavior to the hydrogel (El-Hamsary, 2007). Furthermore, there exist H-bonding interactions between carboxylic groups of acrylic acid and amide groups of acrylamide. These H-bonding interactions result in the formation of a compact or tight structure which does not permit much movement of polymeric chains within the hydrogel network, which lead to minimum swelling of hydrogel (El-Hamsary, 2007). The ionization of the carboxylic acid groups of the gel occurred. More hydrophilic polymer was occurred at higher pH value because of ionization of the carboxylic acid group and contributed to the higher water absorption. As seen in Figure 2, the swelling behavior of Zr-K10 based superabsorbent films seem to be pH dependent. The content of pillared clay in the network of the superabsorbent affected the swelling ratio. More shrinkage and lower swelling was obtained by increasing the content of Zr-K10 in the polymeric network. Additionally, croslinking might be increased in order of increasing the amount of pillared clay. The water content decreased due to increased level of crosslinking (Wu et al., 2004).

3.3. Swelling Reversibility of Superabsorbents

To reveal swelling reversibility, the Zr-K10 based superabsorbents were equilibrated at pH=1.2, and then alternated between solutions at pH=7.4 and pH=1.2 for about 120 minutes, respectively. A swelling was measured at about 910% for Zr-K10 (0.05g)-SA, 290% for Zr-K10 (0.10g)-SA and 230% for Zr-K10 (0.20g)-SA at pH= 7.4, respectively. Then the films put into pH=1.2 for 120 min. and approximately 12.0%, 42.0% and 142.0% deswellings for Zr-K10(0.05g)-SA, Zr-K10(0.10g)-SA and Zr-K10(0.20g)-SA, respectively were determined. Besides, when the superabsorbent films altered from acidic to basic buffer and

then to acidic buffer, pillared clay based superabsorbents showed a reversible swelling behavior with relatively fast response. Zr-K10 (0.05g)-SA had the fastest response to pH change. It can be added that reversible swell-shrink properties of pillared clay based superabsorbents would be beneficial characteristics for pH sensitive systems with controllable swelling ability. Also, this result indicates that the PAMA composite can be used as a recyclable water-managing material for the renewal of arid and desert environment (Zhang et al., 2006).

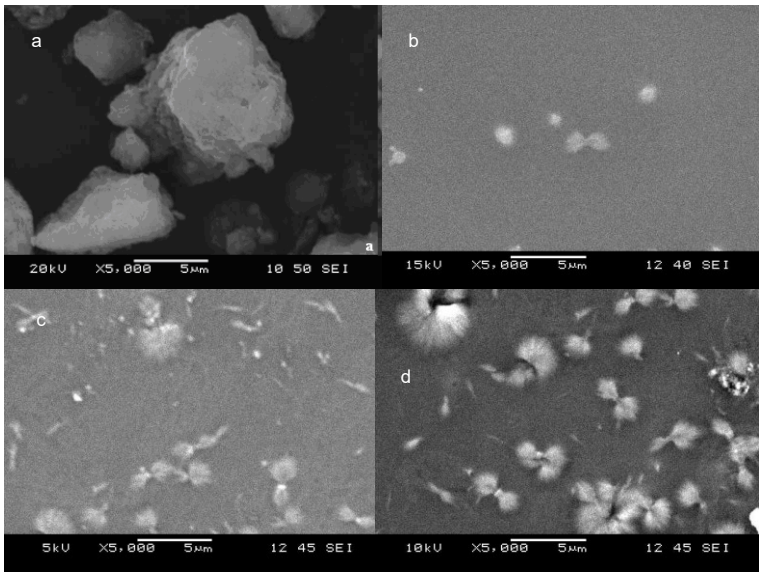
Figure 3. pH-dependent reversible swelling behaviour of superabsorbents (Superabsorbents equilibrated at pH=1.2, then alternated between solutions at pH=7.4 and pH=1.2)

3.4 SEM Images

The SEM micrographs of Zr-K10, Zr-K10 (0.05g)-SA, Zr-K10 (0.10g)-SA and Zr-K10 (0.20 g)-SA were exhibited in Figure 4. A considerable difference was observed between pillared clay and superabsorbents. Polymeric network was predominant in superabsorbent hydrogel morphology. When the content of pillared clay was increased, the surface of polymeric network was affected, the signs of pillared clay were increased and surface of hydrogels were less smooth. Also, SEM micrographs were supported the homogeneity of composed superabsorbents after graft polymerization had been occurred. Homogenous dispersion of pillared clay particles may be contributed to more crosslinking structure. Furthermore more crosslinking might be obtained by increasing pillared clay amount in the superabsorbents. SEM micrographs of superabsorbents clearly represented lower swelling capacities because of their highly rigid type structure.

Figure 4. SEM micrographs of (a)Zr-K10 (b)Zr-K10(0.05g)-SA (c)Zr-K10(0.10g)-SA (d) Zr-K10(0.20g)-SA (10000x magnification).

3.5. FT-IR Analysis

Clays - pillared clays and superabsorbents were analysed by using KBr disks and ATR prope, respectively. Consequently the characteristic FTIR bands of clays and superabsorbent composites were summarized in Table 1.

Table 1. The characteristic FT-IR data of the samples

IR bands	Samples				
	K10	**Zr-K10**	**Zr-K10(0.05g)-SA**	**Zr-K10(0.10g)-SA**	**Zr-K10(0.20g)-SA**
Al_2OH(octahedral layer) (cm^{-1})	3654	3650	3645	3642	3652
Streching vibrations of H_2O(cm^{-1})	3410	3420	3398	3450	3420
Stretching vibration of $–CH_2$ (cm^{-1})			2980-2870	2970-2862	2982-2871
Stretching vibration of C=O (cm^{-1})			1732	1725	1745
Bending vibrations of H_2O(cm^{-1})	1636	1630	1678	1685	1638
Asymmetric vibration of R-COOK (cm^{-1})			1554	1550	1538
Bending vibration of $–CH_2$(cm^{-1})			1457	1450	1445
Symmetric vibration of R-COOK (cm^{-1})			1412	1405	1402
Asymmetric streching vibrations of SiO_2 tetrahedra(cm^{-1})	1045	1040	1075	1072	1070
Bending vibrations of Al_2OH(cm^{-1})	917	921	915	917	913
	842	843			

Streching vibration of Al^{IV} tetrahedra(cm^{-1})	798	800	802	800	805
	673	692			
	615				
	590				
Bending vibration of Si-O(cm^{-1})	524	525	520	524	525
	468	469	480	470	465

A broader band around 3620 cm^{-1} for all samples, in the –OH stretching region are attributed to Al_2OH group (3650 cm^{-1}) of the octahedral layer. Stretching vibrations of water molecules may also contribute to –OH peaks (3500 cm^{-1}). On pillaring, the band broadens due to the introduction of more –OH groups of the pillar, which is interpreted as an effect of pillaring. The broad absorption bands observed in K10, Zr-K10 and Zr-K10 containing superabsorbents at 3410, 3420, 3398, 3450 and 3420cm^{-1}, respectively represents the fundamental stretching vibrations of different –OH groups present in Mg–OH–Al, Al–OH–Al and Fe–OH–Al units in the octahedral layer. The shift of these bands is also observed for Zr-K10 based composites. The other explaining for this is that the networks of superabsorbents contain pillared clays and the graft copolymerization between OH groups on clays and monomers take place during the reaction. Bands around 1600 cm^{-1} are due to bending vibrations of water. The band around 1045 cm^{-1} is due to asymmetric stretching vibrations of SiO_2 tetrahedra. After polymerization, stretching vibrations of SiO_2 tetrahedra was shifted to around 1075 cm^{-1} for Zr-K10 based composites, respectively. It indicates the esterification of carboxylic acid with silanol. This mechanism was supported by shifting of the OH stretching vibration of clays and pillared clays. These results may confirm the grafting reaction between pillared clays and the acrylic network through ester formation. A band around 800 cm^{-1} is due to stretching vibration of Al_{IV} tetrahedra, when substitution of Al for Si is low; Al_2OH libration lies in the 915±950 cm^{-1} range, and absorption at 526–469 cm^{-1} is due to bending of Si–O vibration. These IR characteristic bands of clay were observed and only little shifts of were noticeable in pillared clays and the network of pillared clay based composites from Table1. The little shifts of these all bands showed that the basic clay layer structure remains unaffected on pillaring and polymerization. These results suggested that the pillaring agents physically entrapped within the PILC structure.

The FTIR data gave a distinct absorption band at about 1730 cm^{-1} for only composites. This band was belong to the C=O stretching vibration. The bands corresponding to the –C–H stretching of acrylate unite was observed around 2980 and 2870 cm^{-1} for composites. The bands at around 1450 cm^{-1} were attributing to the bending vibration bands of $–CH_2$ for composites. Asymmetric and symmetric vibrations of R-COOK groups appear at about 1550 and 140cm^{-1} for the superabsorbents. Eventually ester formation is occurred by graft polymerization reaction.

3.6 XRD Analysis

The X-ray diffraction patterns of Zr-K10, Zr-K10 (0.05g)-SA, Zr-K10 (0.10g)-SA and Zr-K10 (0.20g)-SA were performed. The lattice spacings of montmorillonite K10 and Zr pillared K10 were summarized in Table 2. 001 lattice spacing of K10 was increasing by pillaring with Zr polyoxications. After polymerization with pillared clays the diffraction peak corresponding to the montmorillonite (d_{001} basal spacing of montmorillonite layers) was not observed at about 2θ=5.0-6.0°. The absence of this peak indicates that the montmorillonite layers are exfoliated or highly expanded. The expansion mechanism probably originates from the growing polymer chains by adsorbed monomers on the clay layers pushing apart the

layers even in high clay loadings. Layers of montmorillonite were completely dispersed in a continuous polymer matrix as single layers.

Table 2. XRD results of montmorillonite K10 and Zr-K10

	Samples	
	K10	Zr-K10
2θ	5.94°	5.21°
d_{001} (Å)	14.83	16.93
d_{001}- 9.6 (Å)	-	7.33

4. CONCLUSION

In this study, swelling characters of composites were revealed out after grafting occurred between pillared clays and the acrylic network. It was found that swelling degree and fast response to pH change of the pillared clay based superabsorbent hydrogels was decreasing by increasing the content of the pillared clay in the network of the hydrogel. The swelling rate of Zr-K10 (0.05g)-SA was higher than Zr-K10 (0.10 g)-SA and Zr-K10 (0.20 g)-SA. Additionally, the time needed to reach swelling equilibrium decreased with decrease of pillared clay content. The swelling values of superabsorbents were significantly increased with the raise of pH in the range 3.5 -8.5.

FTIR analysis and SEM micrographs impressed that the pillared clay based superabsorbents were successfully obtained. Besides, XRD analysis of the samples showed that layers of montmorillonite were exfoliated in the hydrogel structure and were completely dispersed in a continuous polymer matrix as single layers.

Clays and pillared clays might be added to superabsorbent hydrogel to compose economic products. Modifying of poly (acrylic acid) composites with inorganic materials affected the swelling character and product cost. Decreasing of swelling ratio was observed by increasing the content of pillared clay. All Zr- K10 based poly (acrylic acid) composites were pH sensitive. The behavior of shrinkage at acidic and swelling at basic environment was useful for pH sensitive systems with controllable swelling ability such as controllable drug delivery. Also, the character of water absorbing and swelling reversibility was indicator of suitable applications in agriculture and horticulture.

REFERENCES

CHENG, L.S., YANG, R.T., (1997), Tailoring micropore dimensions in pillared clays for enhanced gas adsorption, *Microporous Materials* 8: 177-186.

EL-HAMSHARY, H., (2007), Synthesis and water sorption studies of pH sensitive poly (acrylamide-co-itaconic acid) hydrogels, *European Polymer Journal,* 43: 4830–4838.

FIGUERAS, F., (1988), Pillared clays as catalysts, *Catalysis Reviews* 30: 457 – 499.

GIL, A., GANDIA, L.M., VICENTE, M.A., (2000), Recent Advances in the Synthesis and Catalytic Applications of Pillared Clays, *Catalysis Reviews - Science and Engineering*, 42: 145-212

LEE, W.F., WUM, R.J., (1996), Superabsorbent polymeric materials. 1. Swelling behaviors of crosslinked poly (sodium acrylateco- hydroxyethyl methacrylate) in aqueous salt solution, *J. Appl. PolYM. SCI.*, 62: 1099–1114.

LEE, W.F., YANG, L.G., (2004), Superabsorbent polymeric materials. XII. Effect of montmorillonite on water absorbency for poly (sodium acrylate) and montmorillonite nanocomposite superabsorbents*, J Appl Polym Sci,* 92: 3422-3429.

LIN, J., WU, J., YANG, Z., PU, M., (2001), Synthesis and properties of poly (acrylic acid)/mica superabsorbent nanocomposite, *Macromol Rapid Commun,* 22: 422-424.

LI, A., WANG, A.Q., CHEN, J.M., (2004), Studies on poly (acrylic acid)/attapulgite superabsorbent composite. I. Synthesis and characterization, J Appl Polym Sci, 92: 1596-1603.

VAUGHAN, D.E.W., (1988), Pillared clays - a historical perspective, *Catalysis Today*, 2:187-198.

WANG, W., ZHENG, Y. and WANG, A., 2008, Syntheses and properties of superabsorbent composites based on natural guar gum and attapulgite, *Polymers For Advanced Technologies*, 19: 1852–1859.

WEAVER, M.O., BAGLEY, E.B., FANTA, G.F., DOANE, W.M., (1976), Highly absorbent starch-containing polymeric compositions, *US Patent,* 3,981,100.

WU, J., LIN. J., ZHOU, M., WEI, C., (2000), Synthesis and properties of starch-graft-polyacrylamide/clay superabsorbent composite, *Macromol. Rapid Commun*, 21: 1032-1034.

WU, S., LI, H., CHEN, P. J., (2004), Macromol Sci, Part C - *Polym Rev.* ,44:113.

WU, J.H., WEI, Y.L., LIN, S.B., (2003), Study on starch-graft-acrylamide/mineral powder superabsorbent composite, *Polymer*, 44: 6513-6520.

ZHANG, J.P., CHEN, H., WANG, A.Q., (2006), Study on superabsorbent composite—VII. Effects of organification of attapulgite on swelling behaviors of poly (Acrylic acid-co-acrylamide)/sodium humate/organo-attapulgite composite, *Polymers for Advanced Technologies*, 17: 379–385.

ZHANG, J., LIU, R., LI, A., WANG, A., (2006), Preparation, swelling behaviors and application of polyacrylamide/attapulgite superabsorbent composites, *Polymers for Advanced Technologies,* 17: 12–19.

IMAGE PROCESSING TECHNIQUE FOR PRECISE MEASUREMENT OF THE *E*/*M* RATIO

Ali GELİR

Istanbul Technical University, Engineering Physics Dept.,
34469, Istanbul/TURKEY

Ilgım PEKACAR

Istanbul Technical University, Engineering Physics Dept.,
34469, Istanbul/TURKEY,

Merve KOCAMAN

Istanbul Technical University, Engineering Physics Dept.,
34469, Istanbul/TURKEY,

ABSTRACT

Measuring e/m ratio is one of the basic experiments in the physics student laboratories. This ratio is first measured by J.J. Thomson in 1897 and up to now it has been used widely to demonstrate the interactions of the charged particles with electric and magnetic fields. In the traditional setup used for a measuring e/m ratio, the radius of the circular trajectory is measured by using a simple mechanical ruler. But, this technique increases the error in the measurement of e/m ratio.

Instead of using a mechanical ruler, we proposed an image processing technique which is more powerful and more precise way of measuring the radius of the circular trajectory of the electrons and we used ImageJprogram which was designed by National Institute of Health of USA. We observed that the error in the radius was decreased to 0.5 % from 5 % (error made by using mechanical ruler).

Keywords: *e/m experiment, ImageJ, image processing*

1. INTRODUCTION

The J.J. Thomson's experimental setup leads the researchers to understand the existence of the electrons by the cathode ray experiments (Thomson,1897).

Mainly two experimental setups, Bainbridge (1938) and Busch (McCombs and Pietenpol 1949), are used to measure the *e*/*m*ration in the student laboratories. These setups mainly differ from each other by the tube designs. In the Bainbridge tube, a scale on a screen is used and the tube is vacuumed. In the Busch type tube, an inert gas was filled in the spherical tube at low pressures. In addition, only small portion of the circular trajectory of the electrons can be seen in the Bainbridge tube while a complete trajectory can be seen in Busch type tube.

In all of these configurations the main sources of the error are measuring the radius of the circular trajectory and controlling the magnetic field strength. Different techniques have been proposed in literature especially for controlling the magnetic field in the tubes (Miller 1959; Reynolds 1972; Whyte et al. 1984; Price 1987; Thompson 1990; Yang 1998). But, no study has been met for improving the measurement of the radius of the circular trajectory.

Still, a simple mechanical ruler is used for this measurement. The average error made in the measurement of the radius by using a mechanical ruler is about 5 %.

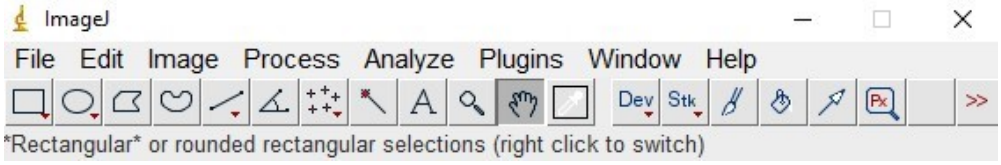
In this study, we used an image processing technique for measuring the radius of the trajectory instead of a mechanical ruler and we could decrease the average error to about 0.5 %. This result clearly shows that the image processing is a powerful tool for measuring the radius of the circular trajectory in the e/m experiment.

For image processing, ImageJ, which was developed by National Institute of Health (NIH), was used. ImageJ is a Java based and free image processing program. It can run with all operating systems. It allows to work with 32-bit, 16-bit, 8-bit images and "tiff","jpg","gif", etc. formats. This program has many important image processing tools such as smoothing, sharpening, filtering, etc... Also, it can do size measurements, surface plots, distributions and histograms. In addition, it had a plugins part with examples and many plugins depending on your needs can be downloaded with no charge (Schneider et al. 2012).

2. MATERIALS and METHODS

Image processing technique was used to measure the radius of the circular trajectory of the electrons in the *e*/*m* experiment in the student laboratories. In this technique, the photographs of the trajectory were taken by using a generic, Frisby CAM-106 model webcam. The resolutions and the type of the photographs were set to 1280x720, 1280x1024 and 32-bit RGB, respectively.

Figure 1. Interface of the ImageJ

ImageJ (Fig. 1) can directly use webcam hardware and the usage of the webcam can be programmed by using the macro tool of ImageJ. The plugins and the IJ webcam plugin (Mutterer 2016) menu was given in Figs. 2 and 3.

Figure 2. ImageJ plugins and IJ webcam plugin menus.

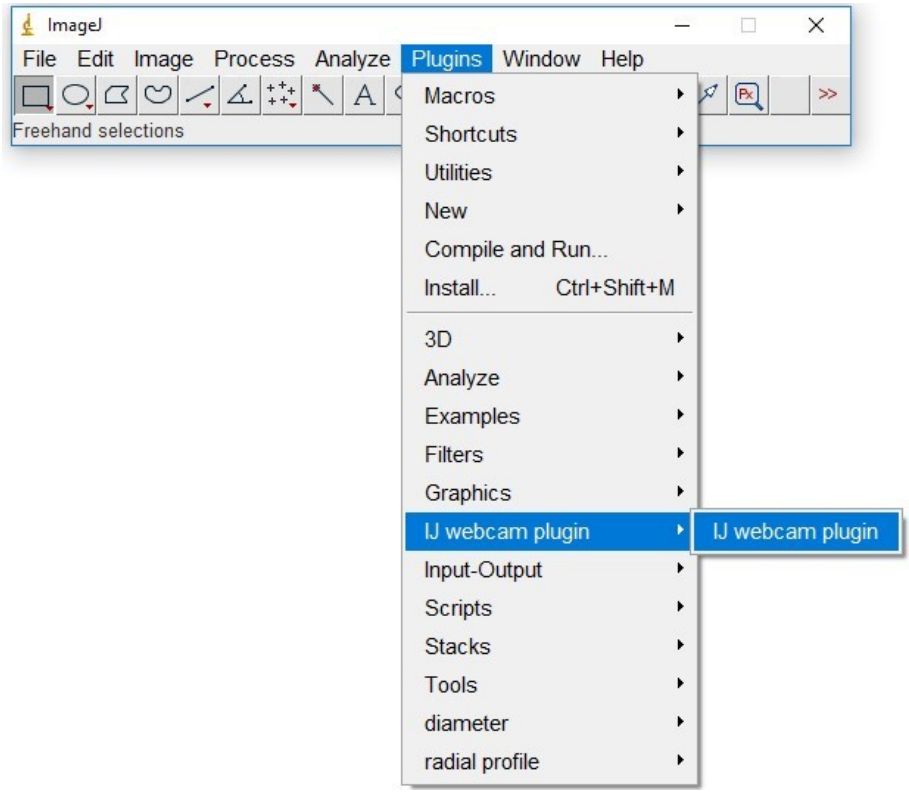
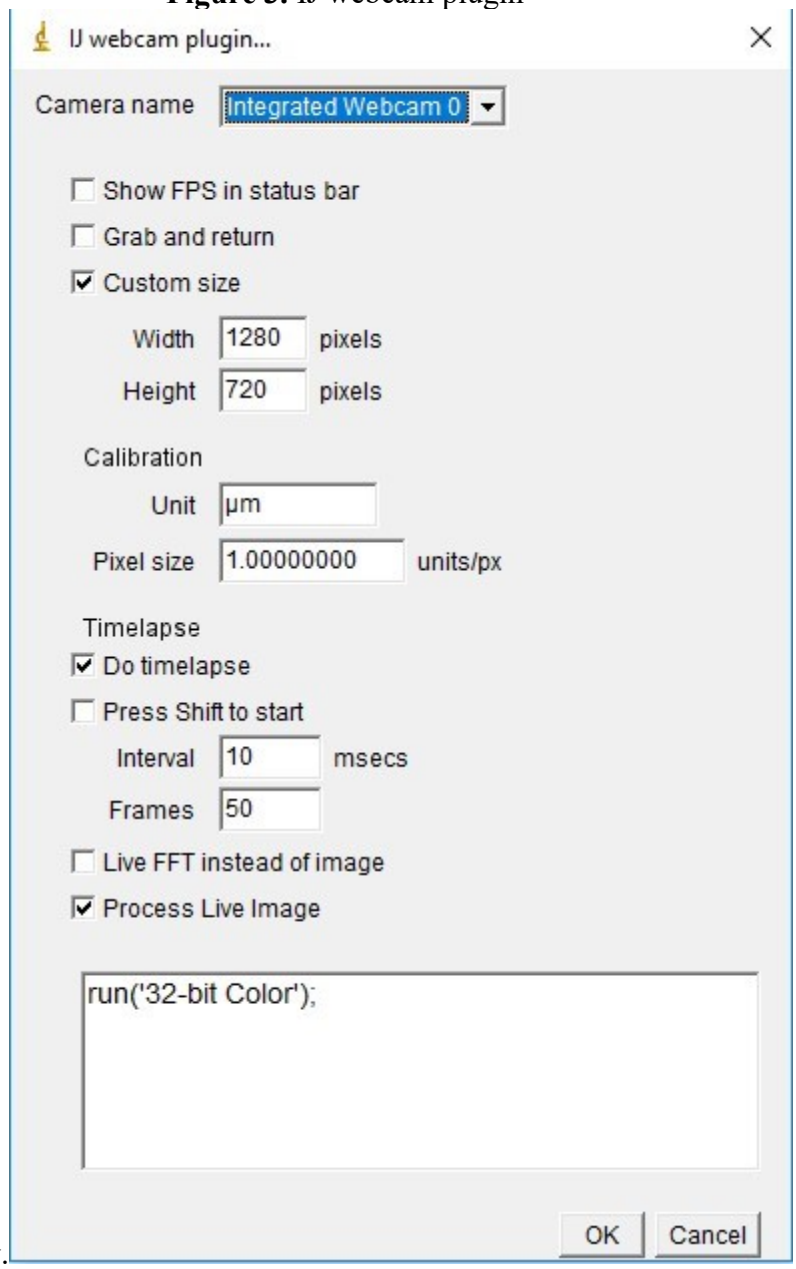

Figure 3. IJ webcam plugin

window.

The programs we have written in the macro tool of ImageJ for taking and analyzing the photographs were given in Table 1 and Table 2.

Table 1. Macro for taking and adding multiple photographs written in the macro language of the ImageJ program.

```
run("IJ webcam plugin", "camera=[VC0361 USB2.0 Camera 1]
    custom width=1280 height=720 unit=µm pixel_size=1.00000000 do interval=10 frames=50");

run("Image Sequence... ", "format=JPEG name=[ ]
    start=1 digits=2 save=C:\\path\\01.jpg");

path=getDirectory("C:\\path\\");
list=getFileList(path);
          for(i=0;i<list.length;i++){
             open(path+list[i]);
                        }
run("Images to Stack", "name=Stack title=[] use");
run("Image Sequence... ", "format=TIFF name=stacked
   start=1 digits=2
```

```
run("Close All")

path=getDirectory("path");
list=getFileList(path);

for(i=0;i<50;i++){
          open(path+list[i]);
               }
for(i=0;i<50;i++){
          imageCalculator("Add", list[0], list[i]);
               }
save("C:\\path\\result.tif");
run("Close All")
open("C:\\path\\result.tif")
```

Table 2. Macro for measuring the radius of the circular trajectory.

```
run("Gaussian Blur...", "sigma=5");
run("8-bit");
title = getTitle();
print("IMAGE INFORMATION");
print("title: " + title);
height=getHeight();
width = getWidth();
max = 0;
for(j=0; j <= height/3; j++){
        for(i=0; i <= width; i++){
                g=getPixel(i,j);
                if(g>max){
                        max = g;
                }
        }
}
limit = round(max * 0.6);
count = 0;
r_bx = 0;
for(j=0; j <= height/3; j++){
        for(i=0; i <= width; i++){
                g=getPixel(i,j);
                if(g==limit){
                        r_bx = r_bx + i;
                        count = count + 1;
                }
        }
        if(r_bx != 0) break;
}
r_bx = round(r_bx / count);
r_by = newArray(5);
r_by[0] = 0;
```

```
for(lw_points = 1; lw_points<= 4; lw_points
++){
        flag=0;
        for (j=r_by[lw_points -1]; j<=height;
j++){
                if(flag == 1)  break;
                g=getPixel(r_bx,j);
                if(lw_points == 1 || lw_points
== 3){
                        if ( g>=limit){

        r_by[lw_points]=j;
                                flag = 1;
                                }

}
                else {
                        if  (  g<limit  ||  j  ==
height){

        r_by[lw_points]=j;
                                flag = 1;

}
                    }
                if(flag == 1){
                        print("r"+(
lw_points)+"="+r_by[lw_points]);
                        print("\n");
                            }

}

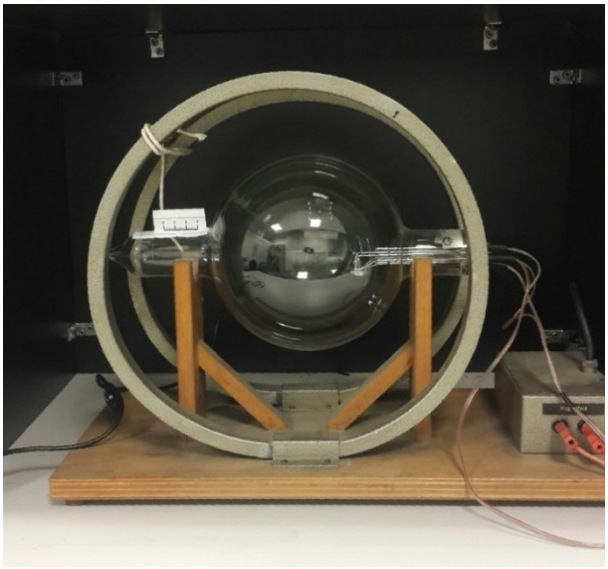
}

thick1=(r_by[2]+r_by[1])/2;
thick2=(r_by[4]+r_by[3])/2;
diameter=abs(thick1-thick2);
radius=diameter/2;
print("radius=",radius, "of pixel");
run("Set      Scale...",      "distance=56.7652
known=1 pixel=1 unit=cm");
real_radius=radius*(1/56.7652);
print("real radius=",real_radius,"cm");
```

3. RESULTS AND DISCUSSIONS

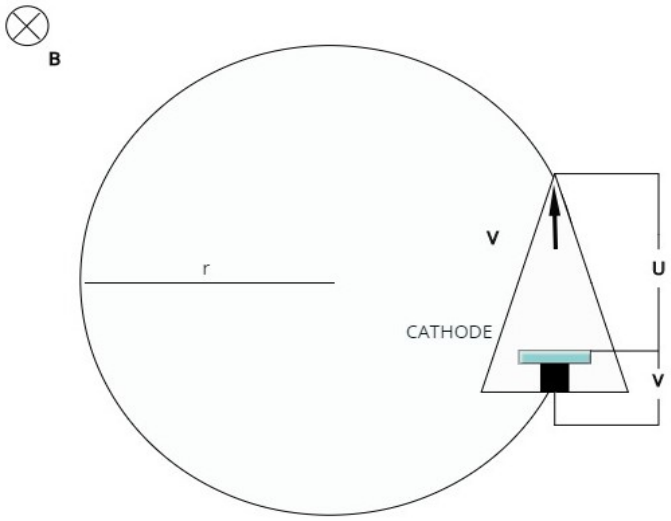
The experimental setup used for measuring the *e*/*m* ratio especially in the student laboratories was given in Fig. 4. This setup includes a glass tube which is filled with low pressure gas and two Helmholtz coils to produce a magnetic field perpendicular to the plane of the motion of the electrons. A tungsten filament which is used for producing the electrons was inserted inside the glass tube and two electrodes around this filament were located to apply the accelerating potential on the electrons. The trajectory of the electron can be seen with naked eye due to the emission of the gas molecules as a result of the excitation due to the collisions with the moving electrons.

Figure 4. Experimental setup in the student laboratories.

A schematic drawing of the *e*/*m* experiment, was given in Fig. 5.

Figure 5. Electron trajectory when magnetic field is applied.

When a magnetic field, B, is applied perpendicular to the direction of motion of the electrons, the electrons perform a circular motion with radius, *r*. This circular motion and its

radius depend on mass (m), velocity (v), magnetic field (B) and electron charge (e) as given in Eq. (1).

$$r = \frac{mv}{eB} \qquad (1)$$

The velocity of the electrons can be written in terms of the acceleration potential as given in Eq.2.

$$v = \sqrt{\frac{2eV_{acceleration}}{m}} \qquad (2)$$

By using the Eq.2 in Eq.1, the following equation for e/m can be obtained.

$$\frac{e}{m} = \frac{2V_{acceleration}}{(BR)^2} \qquad (3)$$

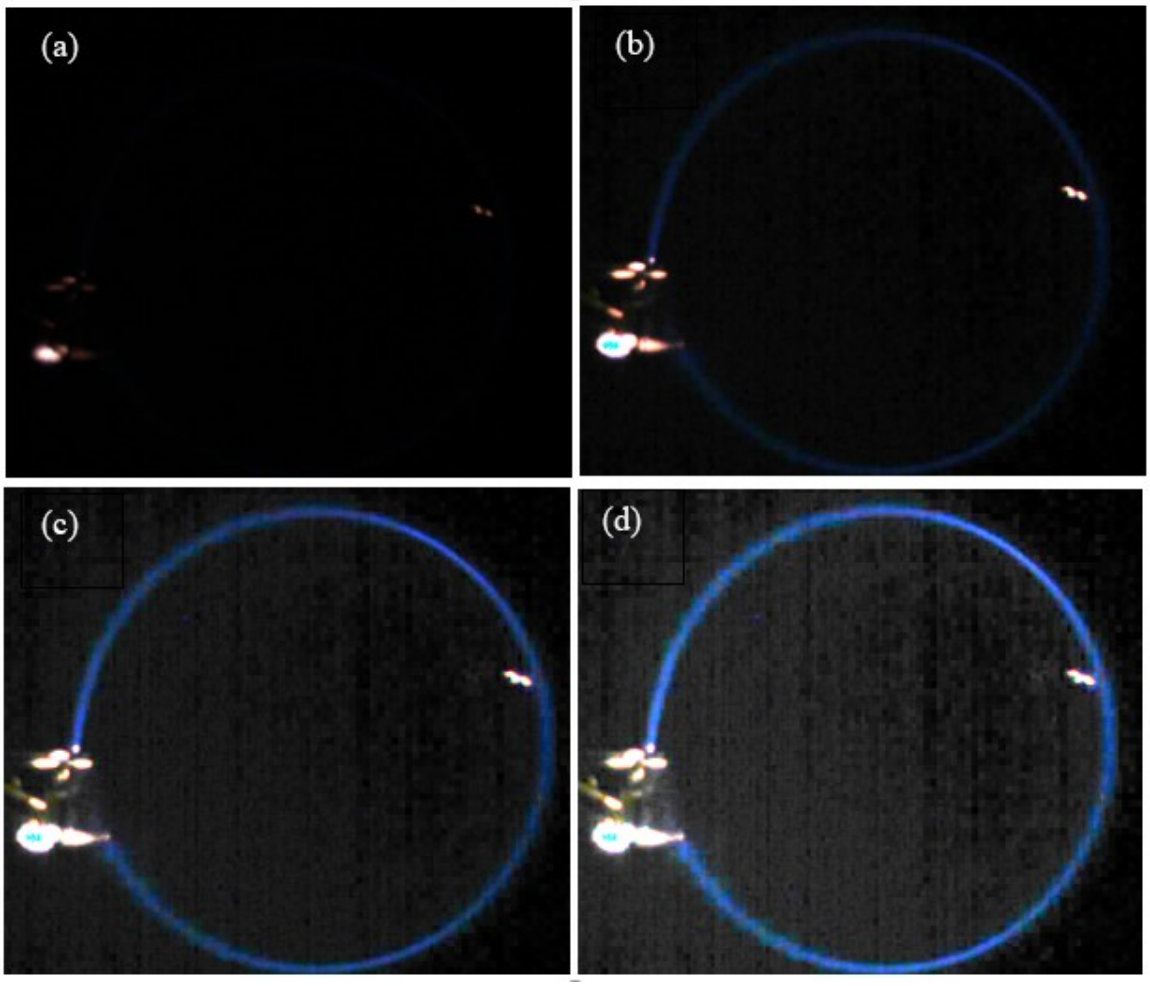
The photographs of the circular trajectory of the electrons from the experiment were given in Fig. 6. In each photograph is the summation of the successively taken multiple photographs: 1 photograph, 10, 30 and 50 photographs were added and represented in Fig.6(a), (b), (c) and (d), respectively.

It is clearly seen that the trajectory is not visible due to the very low intensity of the light coming from the trajectory in Fig.6(a), only the bright light coming from the filament and the reflections on the surface of the spherical glass tube are seen.

By increasing the number of the photographs, the trajectory could be made visible due to the addition of the multiple photographs and the intensity of the light increases directly with the number of photographs.

The results of the adding multiple photographs were represented in Fig. 7. Here, it is clearly seen that increasing the number of the photographs added make the circular trajectory clearly visible. The bright regions in these photographs belong to the filament and reflections on the surface of the spherical glass tube.

Figure 6. One shot (a) and the results of the adding 10 (b), 30 (c) and 50 (d) photographs of the circular trajectory of the electron.

The required adjustment of the camera and taking the multiple photographs were automatically done by a macro written in the macro editor of ImageJ as mentioned in Materials and Methods section. The results of the measurement of the radius of the circular trajectory of the electrons depending on the number of the photographs were given in Table 3.

Table 3. The measured radius of the circular trajectory and calculated *e*/*m* values depending on the number of the photographs

	1280 x 720			**1280x1024**		
Number of photographs	**R (cm)**	***e*/*m* x10^{11} (C/kg)**	**error %**	**R (cm)**	***e*/*m* x10^{11} (C/kg)**	**error %**
10	4.47	1.54	12	4.64	1.44	18
20	4.46	1.55	11	4.56	1.48	15
30	4.46	1.55	11	4.54	1.49	14
40	4.43	1.57	10	4.51	1.52	13
50	4.44	1.57	10	4.49	1.53	12

It is clearly seen in Table 3 that the error made in the measurements decreases depending on the number of photographs. This is due to the more intense light when the

number of photographs is increased. The error in *e*/*m* is about 10 % in our setup but it was calculated that this error is about 20 % when a mechanical ruler is used in the student laboratories. This result directly increases the precision of the measuring the *e*/*m* ratio of the electron when an image processing technique was used.

4. CONCLUSION

The image processing technique for measuring the radius of the circular trajectory of the electrons was used successfully. It was observed that highly precise measurements of the Radius of the trajectory were obtained by using image processing technique and the number of the photographs has an important impact on the clearance in the view of the resulting circular trajectory. The relative error made in measuring the radius was decreased to about 0.5 % from 5 %by the image processing technique proposed in this study.

REFERENCES

BAINBRIDGE, K. T. (1938). The specific charge of the electron. *American Journal of Physics*, 6, 35-36.

MCCOMBS, R.K. &PIETENPOL, W.B. (1949). An inexpensive arrangement for determining e/m by Busch's method. *American Journal of Physics* ,17, 78.

MILLER, B.L. (1959). Modified helical method for determining e/m. *American Journal of Physics,* 27, 256.

Mutterer,Jerome,2016,Webcam Capture[online], https://imagej.nih.gov/ij/plugins/webcam-capture/index.html

PRICE, J.E. (1987). Electron trajectory in e/m experiment. *American Journal of Physics,* 6, 18-22.

REYNOLDS, J.M. (1972). An Experiment Employing the Magnetic Field of a Flat Circular Coil. *American Journal of Physics,* 40, 347.

SCHNEIDER, C.A., RASBAND, W.S. &ELICEIRI, K.W. (2012). "NIH Image to ImageJ: 25 years of image analysis", Nature methods 9(7): 671-675, PMID 22930834.

THOMPSON, W.J. (1990). Determining e/m with a Bainbridge tube: Less data, more physics. *American Journal of Physics,* 58, 10.

THOMSON, J.J. (1897). Cathode Rays. *Philosophical Magazine*, 44, 293-316.

WHYTE, T.D., RYMILLS, N.P.J., WILLS, J.S. (1984). Measurement of e/m using Dunington's method-An experiment for advanced undergraduates. *American Journal of Physics*, 52, 8.

YANG, Y.K. (1998). Determining the ratio of charge to mass for electrons by magnetic focusing. *American Journal of Physics*, 66, 157.

A RULE OF THUMB TO DETERMINETHE LOCATION OF WI-FI MODULE ON PLASTIC OR METAL CHASSIS

Alper ÖZEL

İstanbul Technical University, Faculty of Electrical Engineering,
Department of Electronics and Communication Engineering,
İstanbul/TURKEY
Arçelik A.Ş.
E-mail: alper.ozel@arcelik.com

Meriç DÖNER

İstanbul Technical University, Faculty of Electrical Engineering,
Department of Electronics and Communication Engineering,
İstanbul/TURKEY
Arçelik A.Ş.
E-mail: meric.doner@arcelik.com

ABSTRACT

In this study, a general rule of thumb was developed for an easier and more robust product configuration management containing more than one Wi-Fi modules. In the study, a television chassis is being used for two different models having different Wi-Fi modules in them. From manufacturing perspective, managing the product configuration as simple as it can improve the manufacturing costs drastically. Two Wi-Fi modules having different antenna characteristics will perform differently based on their locations on the chassis. Based on the distance of the antenna to the closest material of the chassis effects antenna characteristics of both Wi-Fi modules. We obtained a common minimum distance that does not disrupts the antenna performance of both Wi-Fi modules to out of Wi-Fi spectrum. For the particular case in this study, we obtained a safe distance which keeps the voltage standing wave ratio of the antennas of both Wi-Fi modules under two over Wi-Fi frequency spectrum.

Keywords: *WiFi, WiFi modüle positioning, WiFiAntennaperformance.*

1. INTRODUCTION

Wi-Fi-based wireless LANs (WLANs) are widely used for Internet access. They were designed such that an Access Points (AP) serves few associated clients with symmetric uplink/downlink traffic patterns. Usage of Wi-Fi modules in televisions and other house hold goods frequently experience poor performance in terms of downlink/uplink throughput, goodputand responsiveness. We study the environmental factors responsible for this performance degradation. We designed a Wi-Fi module for TV applications and analyze the change in antenna characteristics, antenna performance and Wi-Fi throughput performance of the Wi-Fi module for various placement locations on the Television which has metal inside chassis and plastic outside chassis. We find that the placement location of the module in reference to the closest distance from antenna surface to plastic or metal material surface. Due to the change in the antenna characteristics, received signal strength changes and it results in performance loss. In this study, we propose a safe method to define a rule of thumb for locating the Wi-Fi modules in household goods to guarantee an acceptable performance

degradation in antenna performance. We demonstrated that maximum tolerance on Wi-Fi throughput performance can be limited by this method.

2. MATERIAL AND METHODS

2.1. Importance of Antenna in Wi-Fi Systems

A Wi-Fi transceiver has several radio frequency (RF) signal paths due to many supported frequency bands. Each of these RF signal paths contain a duplex filter, a power amplifier, a low noise amplifier, and so on, resulting in various parallel paths. All this signal paths start with antenna. The receiver system starts with the antenna listening to the transmitted, attenuated and distorted signal. Overall noise of the receiver system is conformed with the noise of the antenna and with the noise addition of every element of the receiver. According to the Friis equation, the first block in the chain effects the SNR(Signal to Noise Ratio) most since it's noise will be transferred through each block in the chain[1]. Therefore, in wireless systems such as Wi-Fi, the performance of antenna plays a great role in communication performance.

2.2. Parameters result in degrade in antenna Performance

Printed circuit board trace antennas and stamp antennas suffer from degradation in performance due to the presence of metal surroundings by the most[2]. However, plastics and mica surroundings are also crucial to antenna performance due to the loading effects, impedance imbalance. Plastic and mica are dielectric materials and their presence near antenna results in frequency shift in the center frequency. Moreover, some of the plastic and mica materials may have higher conductivity than usual due to the paintings on them which may contain iron oxides[3]. That results in complete characteristic change in the antenna.

2.3. The Instruments used in the study

Two different Wi-Fi modules are used in the tests. Their circuit board sizes are the same but one has stamp antenna and the other has PCB trace antenna. Inhouse Wi-Fi module with PCB trace antenna has transceiver architecture as Single-Band 11n (2x2) WLAN while the other Wi-Fi module with stamp antenna has transceiver architecture as Dual-Band 11n (2x2) WLAN.We designed the Wi-Fi module with the PCB trace antenna for TV applications and the other one is commercially available stamp antenna Wi-Fi. They both are to be used in the same television chassis.

Figure 1. Single-Band 11n (2x2) WLAN Block Scheme

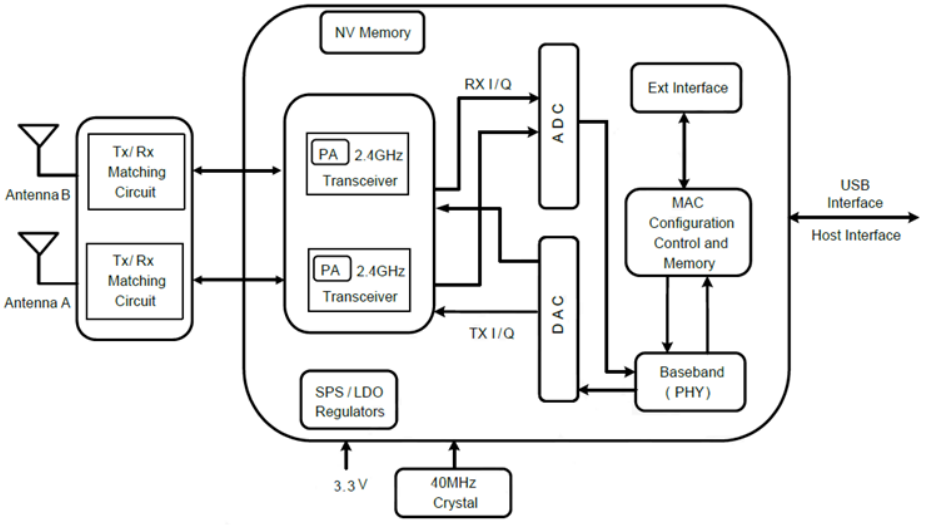

Figure 2. Wi-FiModule with PCB Trace Antenna

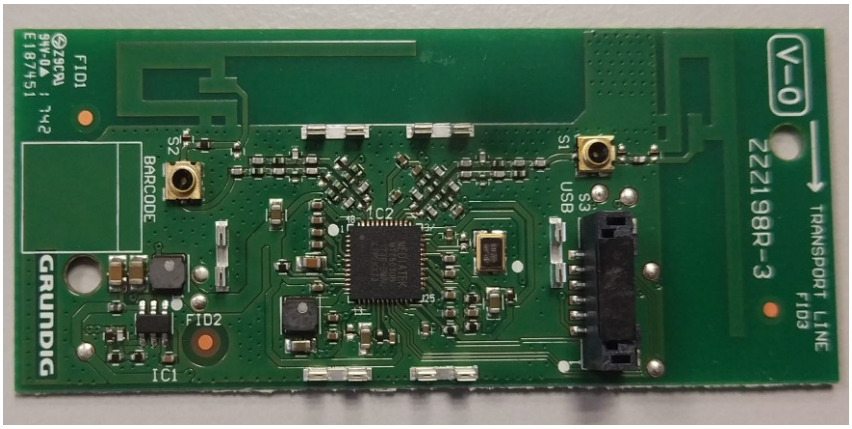

Figure 3. Dual-Band 11n (2x2) WLAN Block Scheme

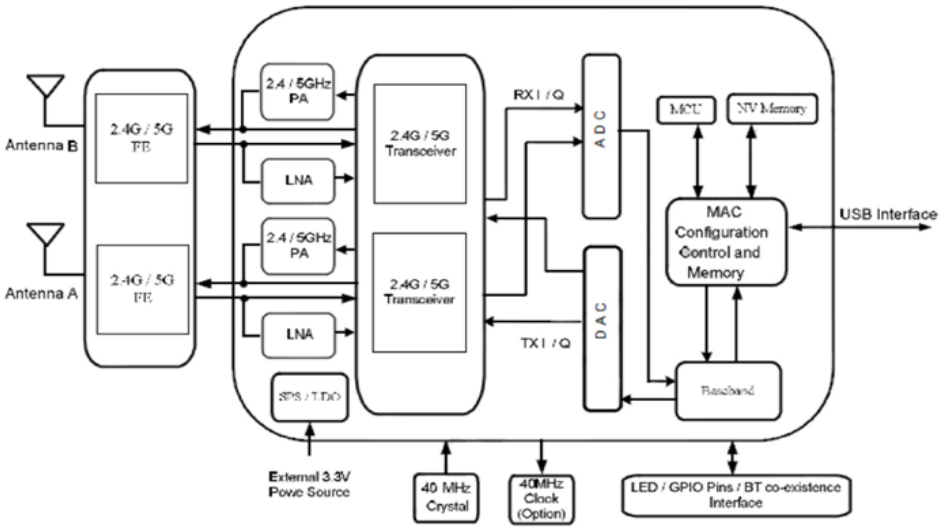
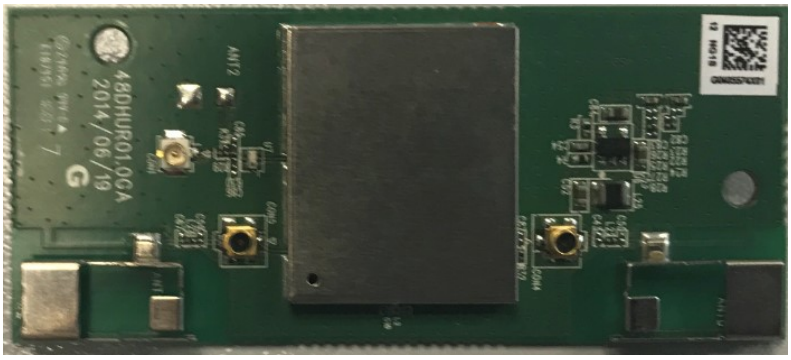

Figure 4. Wi-Fi Module with Stamp Antenna

The reference and constructed antenna prototypes were utilized for analyzing the influence of the proximity of antennas to different materials which is surrounding the Wi-Fi module on television (Metal and Plastic) on antenna performance. The change in antenna performance was measured with a Vector Network Analyzer (Rohde Schwarz ZNB).

For each case, each condition which has different proximity from Wi-Fi module to the material S11(reflection coefficient) and VSWR(voltage standing wave ratio) measurements are made to see direct effect of the change in the antenna performance.

2.4. Test Method

We connected the Wi-Fi modules' antenna ports to VNA(Vector Network Analyzer) via RF connectors and we measured their VSWR throughout the Wi-Fi frequency spectrum.VSWR stands for Voltage Standing Wave Ratio, and is a function of the reflection coefficient, which describes the power reflected from the antenna. If the reflection coefficient is given by Γ, then the VSWR is defined by the following formula [4]:

$$VSWR = \frac{1 + |\Gamma|}{1 - |\Gamma|}$$

The VSWR is always a real and positive number for antennas. The smaller the VSWR is, the better the antenna is matched to the transmission line and the more power is delivered to the antenna. The minimum VSWR is 1.0. In this case, no power is reflected from the antenna, which is ideal. However, in many Wi-Fi applications, VSWR below 2 over the Wi-Fi band considered very good while VSWR between 2 and 3 is satisfying[5].

In the tests, firstly, VSWR characteristics of the antennas were measured in floating condition without any obstacle nearby. Then the Wi-Fi Modules are placed on metal and plastic obstacles with different distance to the obstacles and deformities in the frequency response were observed.

Figure 5. Illustration of the Test Method

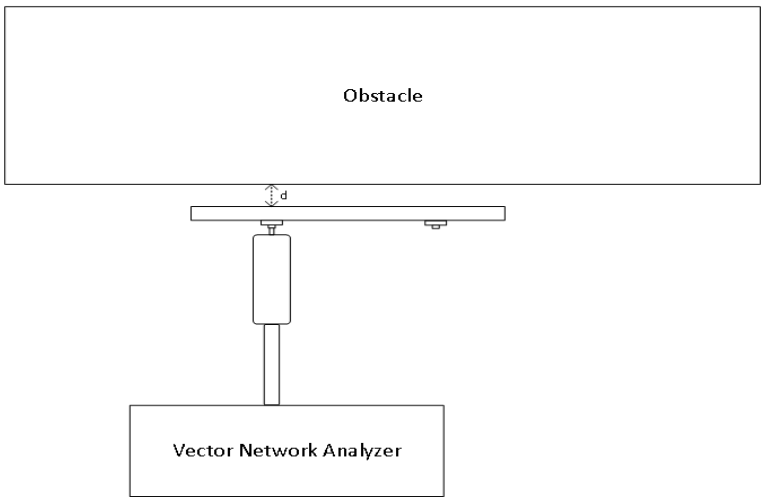

Figure 6a. Wi-Fi module in floating position

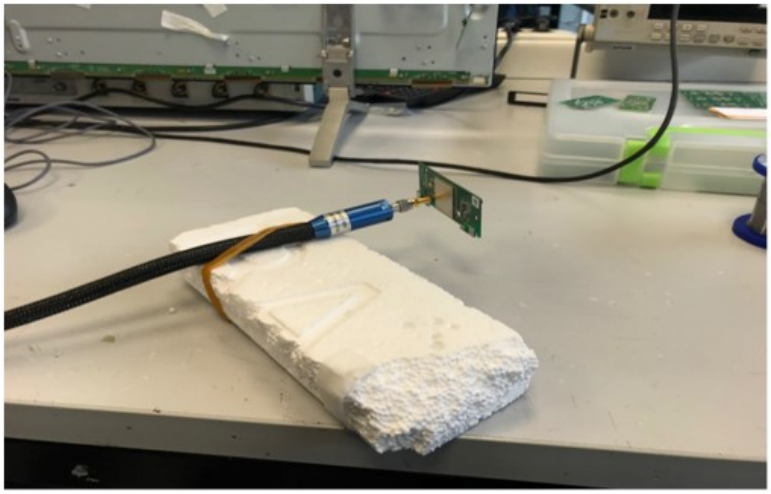

Figure 6b. Wi-Fi module placed on Metal Surface

Figure 6c. Wi-Fi module placed on Plastic Surface

Figure 7. VSWR of Floating Dual Band Wi-Fi Module Antenna #1

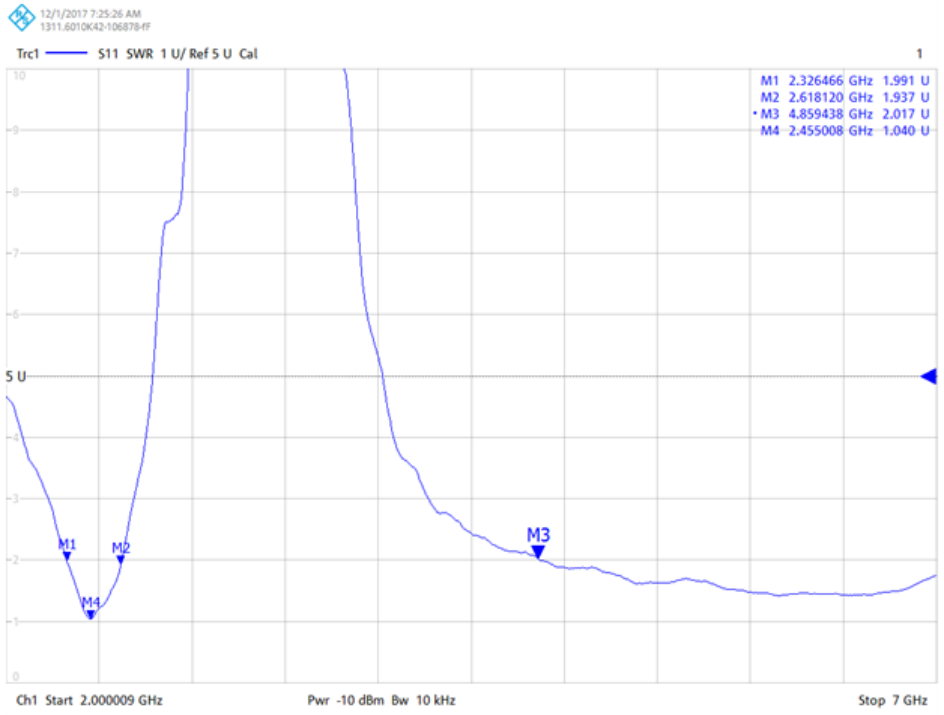

Figure 8. VSWR of Floating Dual Band Wi-Fi Module Antenna #2

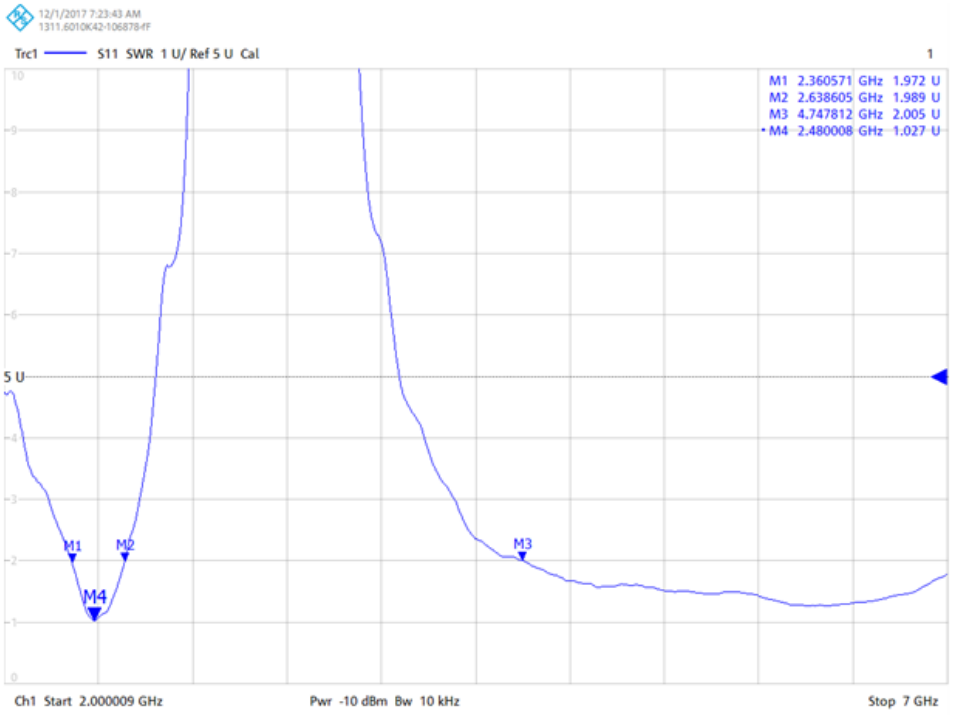

Figure 9. VSWR and S11 Value of Floating Single Band Wi-Fi Module Antenna #1

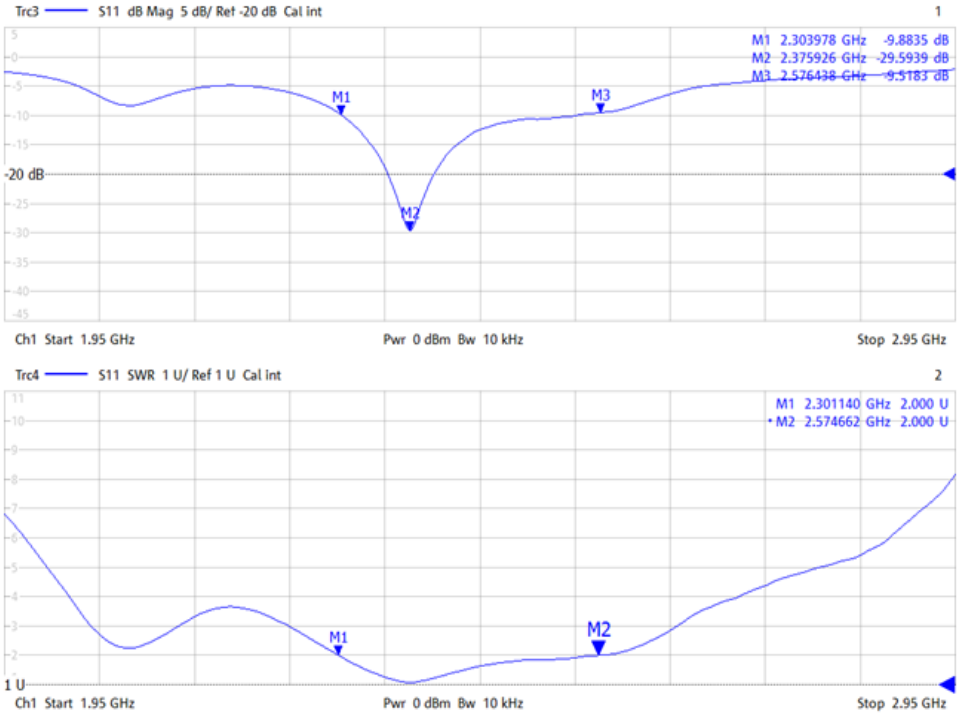
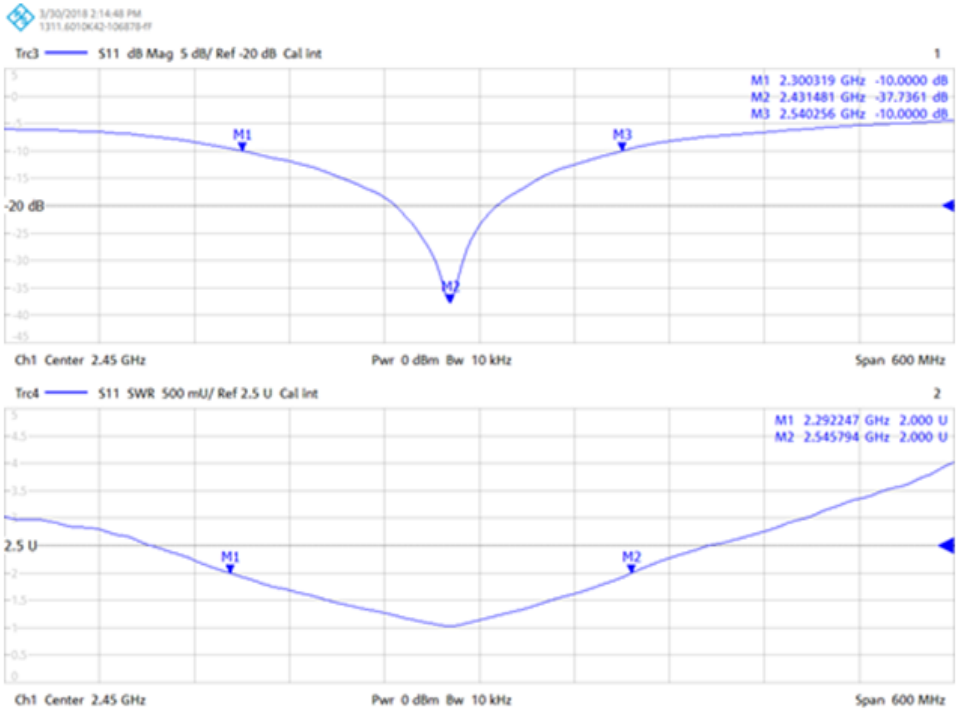

Figure 10. VSWR and S11 Value of Floating Single Band Wi-Fi Module Antenna #1

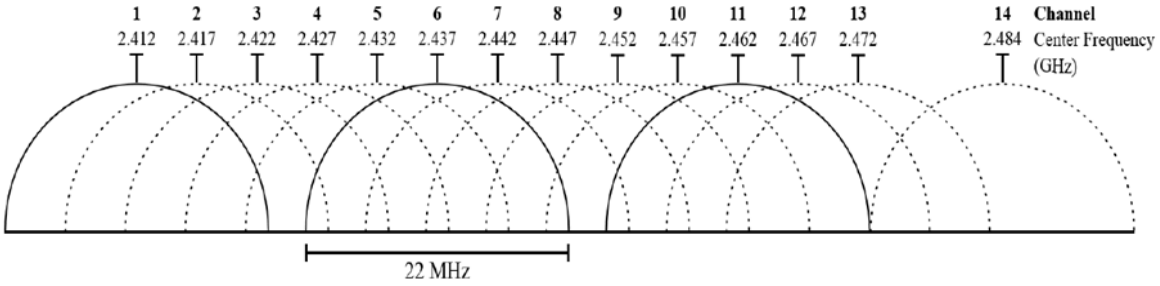

2.4. Aim of the Study

Our goal was to determine a minimum distance to TV chassis materials such as plastic and metal for Wi-Fi module positioning in television chassis so that Wi-Fi signal reception maintains a good quality over the Wi-Fi frequency spectrum.

Fabrication of household goods requires use of same materials in many configurations for many products. For instance, in fabrication of a television, same chassis may be used for two or more different models. Also, two or more different Wi-Fimodules can be used in the same chassis for many different models. This variety in product configurations forces designers to create practical rule of thumbs for design and integration of each critical component. In this study, the case is to create a thumb of rule for locating different Wi-Fi modules in same chassis. Two different Wi-Fi modules having different antenna characteristics naturally response to environment differently. The goal of this study is to determine a safe distance from different materials of the chassis for both of the Wi-Fi modules so mechanical design can have a common location for both Wi-Fi modules in the product without sacrificing a great received signal quality.

Figure 11. Graphical Representation of 2.4 GHz Band Channels Overlapping [6].

3. RESULTS AND DISCUSSION

3.1. Test Results and Comparison

We obtained two tables that shows the type of obstacle and the distance from Wi-Fi module to the obstacle giving the frequency value when VSWR hits to 2 first (Band Low) and after (Band High) in 2.4GHz band. Also, the frequency of lowest VSWR value is given as center frequency.

Table 1. Measurement results of Antenna characteristics of Dual-Band Wi-Fi module.

Wi-Fi Benchmark		2,4GHz			5GHz
Distance(d)	Obstacle	Band Low	Center Freq	Band High	Band Low
Floating Antenna 1		2,326GHz	2,455GHz	2,618GHz	4,859GHz
Floating Antenna 2		2,361GHz	2,480GHz	2,639GHz	4,748GHz
1mm	Plastic	2,242GHz	2,410GHz	2,572GHz	4,774GHz
2mm	Plastic	2,301GHz	2,420GHz	2,597GHz	4,774GHz
1mm	Metal	2,110GHz	2,200GHz	2,259GHz	5,987GHz
2,5mm	Metal	2,090GHz	2,185GHz	2,449GHz	5,817GHz
5mm	Metal	2,085GHz	2,150GHz	2,484GHz	5,590GHz
7,5mm	Metal	2,085GHz	2,135GHz	2,560GHz	5,376GHz
10mm	Metal	2,459GHz	2,515GHz	2,589GHz	4,312GHz
12,5mm	Metal	2,444GHz	2,520GHz	2,629GHz	5,266GHz
15mm	Metal	2,437GHz	2,535GHz	2,630GHz	4,312GHz
17,5mm	Metal	2,422GHz	2,515GHz	2,627GHz	4,430GHz
20mm	Metal	2,409GHz	2,515GHz	2,621GHz	5,378GHz
22,5mm	Metal	2,38GHz	2,510GHz	2,621GHz	5,164GHz

Measurements are made when Wi-Fi module was floating on air without surrounded by any material and when Wi-Fi module was placed on a broad plastic or metal surface with different distances.

Table 2. Measurement results of Antenna characteristics of Single-Band Wi-Fi module

SingleBandWi-FiModule		2,4GHz Band		
Distance(d)	**Obstacle**	**BandLow**	**Center Freq**	**Band High**
FloatingAntenna 1		2,387GHz	2,482GHz	2,598GHz
FloatingAntenna 2		2,300GHz	2,431GHz	2,540GHz
1mm	Plastic	2,082GHz	2,258GHz	2,363GHz
2mm	Plastic	2,311GHz	2,436GHz	2,551GHz
1mm	Metal	2,579GHz	2,590GHz	2,606GHz
2,5mm	Metal	2,573GHz	2,589GHz	2,606GHz
5mm	Metal	2,405GHz	2,505GHz	2,561GHz
7,5mm	Metal	2,545GHz	2,596GHz	2,640GHz
10mm	Metal	2,239GHz	2,429GHz	2,525GHz
12,5mm	Metal	2,332GHz	2,408GHz	2,583GHz
15mm	Metal	2,282GHz	2,372GHz	2,512GHz
17,5mm	Metal	2,329GHz	2,411GHz	2,579GHz
20mm	Metal	2,388GHz	2,481GHz	2,596GHz
22,5mm	Metal	2,392GHz	2,471GHz	2,599GHz

Measurements are made when Wi-Fi module was floating on air without surrounded by any material and when Wi-Fi module was placed on a broad plastic or metal surface with different distances.

3.2. Conclusion

The results clearly show that two Wi-Fi modules, due to the structure of their different antenna structure, response differently to the change in distance to the plastic or metal chassis. However, it results also show that both Wi-Fi module have a good antenna performance when they have minimum 1 mm distance to plastic chassis and when they have 5mm distance to metal chassis. In given circumstances when they have 1 mm distance to plastic chassis or when they have 5mm distance to metal chassis, they both remains good antenna performance with VSWR below 2 within Wi-Fi spectrum.

REFERENCES

L. F. T. G. Amarai and M. S. Novo, "Effects of printed circuit board on the performance of tag antennas for passive RFID," *2017 Progress in Electromagnetics Research Symposium - Spring (PIERS)*, St. Petersburg, 2017, pp. 621-626. doi: 10.1109/PIERS.2017.8261815

M. A. Al-Tarifi and D. S. Filipovic, "Multi-layer dielectric rod antenna with stable patterns over decade bandwidth," *2017 IEEE International Symposium on Antennas and Propagation & USNC/URSI National Radio Science Meeting*, San Diego, CA, 2017, pp. 505-506. doi: 10.1109/APUSNCURSINRSM.2017.8072295

M. K. Mandal and M. Kahar, "A multiband robust planar antenna for wireless handheld devices," *2016 Asia-Pacific Microwave Conference (APMC)*, New Delhi, 2016, pp. 1-4. doi: 10.1109/APMC.2016.7931474

M. Sannino, "Simultaneous determination of device noise and gain parameters through noise measurements only," in *Proceedings of the IEEE*, vol. 68, no. 10, pp. 1343-1345, Oct. 1980. doi: 10.1109/PROC.1980.11859

Wang Shan, Guo Chenjiang, Zhou Yanqiu and Ding Jun, "A vector method for determining voltage standing wave ratio of radio communication," *2015 12th IEEE International Conference on Electronic Measurement & Instruments (ICEMI)*, Qingdao, 2015, pp. 656-660

List of WLAN channels. (2018, March 22). RetrievedMarch 30, 2018, fromhttps://en.wikipedia.org/wiki/List_of_WLAN_channels

METALİK VE METALİK OLMAYAN MİNERALLERİN OECD ÜLKELERİNDE KARŞILAŞTIRILMASI

Öğr. Gör. Ece SİMOOĞLU SARI

Kocaeli Üniversitesi, Hereke Meslek Yüksekokulu,
Kocaeli/TÜRKİYE
E-Mail: ece.simooglu@kocaeli.edu.tr

Dr. Öğr. Üyesi Aysen ŞİMŞEK KANDEMİR

Kocaeli Üniversitesi, Hereke Meslek Yüksekokulu,
Kocaeli/TÜRKİYE
E-Mail: aysens@kocaeli.edu.tr

ÖZET

Doğal yoldan oluşmuş, inorganik, karakteristik bir atomik iç yapısı, belli bir kimyasal bileşimi olan, sabit veya belli sınırlar içinde değişebilen fiziksel özellikleri olan maddelere mineral denir. Minerallerin tanınmasında, sertlik, yoğunluk, renk, çizgi rengi, parlaklık, dilinim, radyoaktivite, manyetik ve elektrik özelliği, kristal yapısı ve mikroskobik özellikleri göz önüne alınır. Minerallerden çok çeşitli maddeler elde edilebilir. Metalik ve Metalik olmayan mineraller, minerallerin sade elementler sınıflandırılması içinde olup metalik olan mineraller krom, alüminyum, bakır, altın vb. metalik olmayanlar mineraller ise elmas, grafit, arsenik, sülfür vb. şeklinde ifade edilir. Günümüzde pek çok alanda ham yada işlenmiş olarak kullanılan metalik ve metalik olmayan minerallerin elde edilmesi ülkelere göre farklılıklar göstermektedir. Bu çalışmada OECD ülkelerinde metal ve metal olmayan minerallerin ülkelere göre kaynakları karşılaştırılmalı olarak analiz edilmiştir.

Anahtar kelimeler: *metalik olan mineraller, metalik olamayan mineraller, OECD*

COMPARISON OF METALLIC AND NON-METALLIC MINERALS IN OECD COUNTRIES

ABSTRACT

A material is an inorganic, characteristic atomic internal structure, a certain chemical compound, a substance that has physical properties that can vary within certain boundaries. The recognition of minerals takes into account hardness, density, color, line color, brightness, slit, radioactivity, magnetic and electrical properties, crystal structure and microscopic properties. A wide variety of materials can be obtained from minerals. Metallic and non-metallic minerals are classified as simple elements in minerals and metallic minerals are chromium, aluminum, copper, gold and so on. non-metallic minerals such as diamond, graphite, arsenic, sulfur and so on. . Today, the production of metallic and non-metallic minerals, which are used as raw or processed in many areas, varies according to the countries. In this study, the sources of metals and non-metallic minerals in the OECD countries were analyzed in comparison with the countries.

Keywords: *metallic minerals, non-metallic minerals, OECD*

1. GİRİŞ

Doğal olarak oluşan, katı homojen, genellikle inorganik, oldukça düzenli atom dizilimine ve belirli bir kimyasal bileşime sahip olan maddelere mineral denir(Yalçın, 2001).IMA'nın (International Mineralogical Association) güncel verilerine göre, doğada farklı kristalografik, fiziksel ve kimyasal özelliklere sahip 4900'ün üzerinde mineral tanımlanmıştır (Gürtekin, 2014). Mineral tanımındaki son ölçüt parlaklık, renk, çizgi rengi, kristal şekli, dilinim ve kırık yüzeyi, sertlik, özgül ağırlık gibi özelliklere bağlanan karakteristik fiziksel özelliklerdir. Minerallerin bileşimi ve yapısı bu özellikleri denetler (Dirik, 2017).

Mineraller; sade elementler, sülfitler, halitler, oksitler, karbonatlar, sülfatlar, fosfatlar, silikatlar, organik mineraller ve mineraloidler olarak sınıflandırılırlar. Metalik ve Metalik olmayan mineraller sade elementler sınıfındadırlar (URL-1, 2018). Mineral kaynaklarının önemli kategorileri, metalik olanlar; altın, gümüş, bakır, kurşun, çinko, demir, alüminyum ve metalik olmayanlar; kum ve çakıl, alçı taşı, halit, kesme taşı şeklindedir (Marshak, 2017). Yüzyıllar boyunca insanlar araçları, silahları ve sanatı yapmak için metal kullanmışlardır. Bugün, her yerde metaller kullanılıyor. En çok bilinen metaller her gün karşılaştığımız metaller: alüminyum, bakır, altın, demir, kurşun, gümüş, kalay ve çinko (McCracken, 2015). Günümüzde pek çok alanda bu mineralleri kullanmaktayız. Bazı minerallerin kullanım alanlarına örnek verecek olursak, demir; ağır sanayide, bakır; elektrik ve elektronik sanayi, inşaat sanayi, ulaşım sanayi, endüstriyel ekipman, bor; cam sanayi, seramik sanayi, tarım, metalürji, alçı taşı; tekstilde, kömür işletmelerinde, inşaat malzemelerinde, kimya sanayinde kullanılmaktadır (URL-2, 2018).

Birçok önemli sanayi dallarının ürünlerinde veya kullandıkları araç ve gereçte doğrudan veya dolaylı endüstriyel minerallere gereksinme vardır. Çimento, seramik, cam, refrakter, kimya sanayileri, yapı taşları ve gereçleri başta olmak üzere; dolgu gereçleri, doğal boyalar, süzücüler, yalıtıcılar, aşındırıcılar, değerli taşlar, süs taşları, sondaj çamurları, ergiticiler, soğurucular, gübre, elektronik ve optik endüstrisinin önemli girdisi endüstriyel minerallerdir. Ülkeler geliştikçe endüstriyel mineral istemleri artmaktadır (Özpeker, 1998). Bu istemlere bağlı olarak dünyada metalik olan ve metalik olmayan mineralin kullanım oranları rezervlerine göre değişiklik göstermektedir. Örneğin tuz yatakları; Çin, ABD, Polonya, Almanya ve diğer birçok ülkede bulunmaktadır ayrıca Türkiye de tuz yatakları yönünden oldukça zengin bir ülkedir. Dünyada bor üretiminde Türkiye ve ABD ilk sıradadır. Türkiye' de Keçiborlu (Isparta) ana kükürt üretim sahamız idi, dünyada da ABD başta olmak üzere Polonya, Çin, Meksika ve Japonya' da kükürt üretilmektedir. Demir yatakları Japonya, ABD, Çin ve Almanya' dır. Şili, Çin, ABD, Avustralya dünyada bakır üretiminde önde gelen ülkelerdir (Atalay,2011). Metalik olan ve metalik olmayan minerallerin rezervleri için önemli olan parametreler; teknik imkanlar, ekonomi, maliyet, minerallerin talebi ve gelecekteki talebidir (Kutlu, 2003).

2. AMAÇ VE YÖNTEM

Bu çalışmanın amacı metal olan ve metal olmayan minerallerin rezevrlerinin OECD (Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü) ülkeleri arasında 2015 yılındaki durumunun belirlenmesidir. Bu amaçla OECD'nin 2015 yılına ait verilerini kullanarak istatiksel olarak frekans analizi yapılarak incelenmiştir.

3. SONUÇ

Yapılan istatistiki analizler sonucunda OECD ülkelerinde rezerv edilen metalik olan ve metalik olmayan minerallerin OECD ülkelerinde %' lik olarak karşılaştırılması tablo 1 ve tablo 2 de gösterilmiştir.

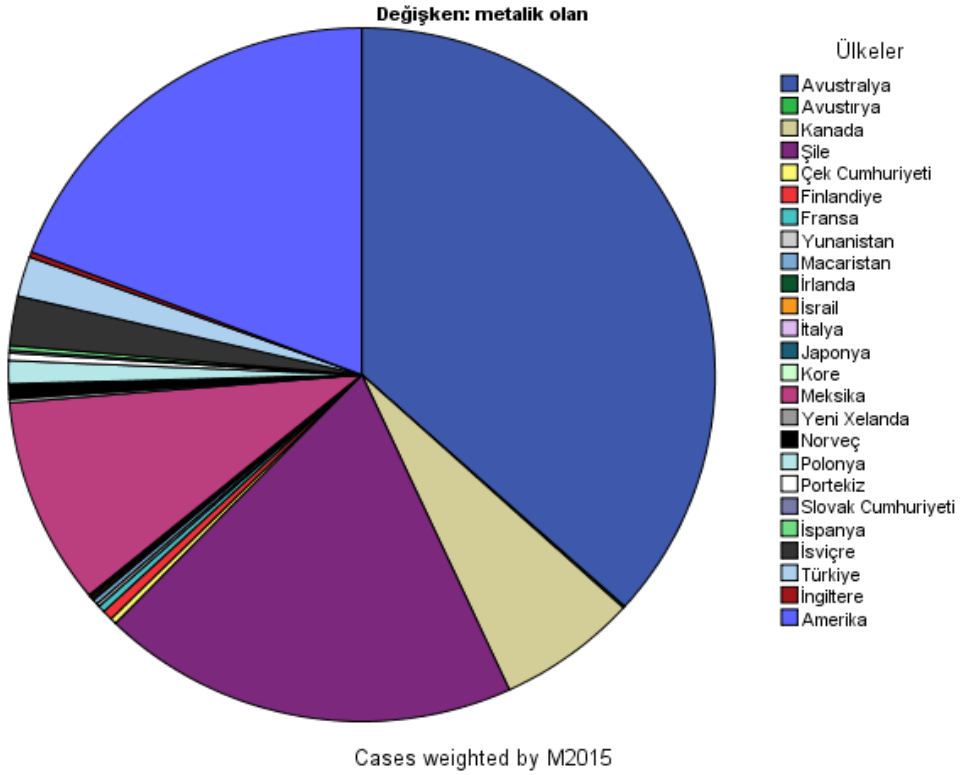
Tablo 1. OECD Ülkelerinde Metalik Olan Minerallerin % Olarak Rezervleri

ÜLKELER	METALİK OLAN MİNERAL %' Sİ
Avustralya	36,6
Amerika	19,2
Şili	19,1
Meksika	9,6
Kanada	6,4
İsviçre	2,3
Türkiye	1,9
Polonya	1,1
Norveç	0,7
Finlandiya	0,5
Fransa	0,3
Portekiz	0,3
Çek Cumhuriyeti	0,3
İngiltere	0,3
İspanya	0,2
Macaristan	0,2
Yunanistan	0,2
Yeni Zellanda	0,2
Kore	0,1
Avusturya	0,1
İsrail	0,1
İrlanda	0,1
Slovak Cumhuriyeti	0,1
İtalya	0
Almanya	0
Japonya	0

Tablo 1'de görüldüğü gibi istatistiksel olarak elde edilen oranlara göre 2015 yılında metalik olan minerallerin rezervinin en fazla olduğu ülkeler Avusturalya, Amerika, Şili, Meksika ve Kanada'dır. Türkiye bu sıralamada 7. sırada bulunmaktadır.

Şekil 1'de de OECD ülkelerinin metalik olan mineral rezervleri grafiksel olarak gösterilmektedir.

Şekil 1. OECD Ülkelerinde Metalik Olan Minerallerin Rezervlerinin Grafiksel Gösterimi

Tablo 2. OECD Ülkelerinde Metalik Olmayan Minerallerin % Olarak Rezervleri

ÜLKELER	METALİK OLMAYAN MİNERAL %' Sİ
Amerika	32,4
Almanya	7,5
Türkiye	7
Kanada	5,9
Japonya	5,9
Meksika	4,9
Kore	4,6
Fransa	4,5
Polonya	3,8
İtalya	3,1
İngiltere	2,9
Avustralya	2,7
İspanya	2,5
Norveç	1,6

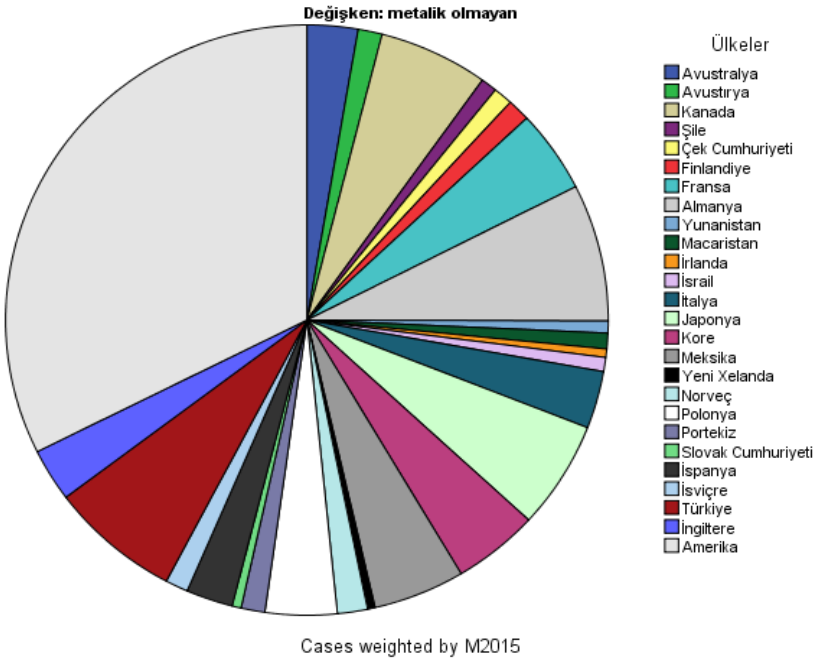
Avusturya	1,3
Portekiz	1,3
Finlandiya	1,2
İsviçre	1,2
Çek Cumhuriyeti	1,0
Şili	0,9
Macaristan	0,9
İsrail	0,8
Yunanistan	0,7
İrlanda	0,5
Slovak Cumhuriyeti	0,5
Yeni Zellanda	0,4

Tablo 2'de istatistiksel olarak elde edilen oranlara göre 2015 yılında metalik olmayan minerallerin rezervinin en fazla olduğu ülkeler Amerika, Almanya, Türkiye, Kanada ve Japonya'dır. Türkiye bu sıralamada ise 3. sırada bulunmaktadır.

Aynı zamanda yapılan araştırma sonucunda OECD ülkeleri arasında metal olan mineral rezervi olmayan İtalya, Almanya ve Japonya'nın metal olmayan mineral rezervlerinin yüksek olduğu da hatta Almanya ve Japonya'nın ilk sıralarda yer aldığı görülmektedir.

Şekil 2'de de OECD ülkelerinin metalik olan mineral rezervleri grafiksel olarak gösterilmektedir.

Şekil 2. OECD Ülkelerinde Metalik Olan Minerallerin Rezervlerinin Grafiksel Gösterimi

KAYNAKÇA

ATALAY İ., 2011, Genel Beşeri ve Ekonomik Coğrafya, Meta Basım Matbaacılık.

DİRİK K., 2017, Hacettepe Üniversitesi, Jeoloji Mühendisliği, Mineraller Ders Notu.

GÜRTEKİN G., 2014, Mineraloji-Petrografi Çalışmalarının Madencilikteki Önemi ve MTA Laboratuvarlarının Bugünü, MTA Doğal Kaynak ve Ekonomi Bülteni, Sayı 17,Sayfa 11.

KUTLU H. S., 2003, Endüstriyel Minerallerin Pazarlanması, Madencilik Bülteni, Sayı: 65, Yıl: Mart/2003.

MARSHAK S., 2017, Mineral Resources, Earth Portrait of a Planet, Fifth Edition, CE/SC 10110-20110.

MCCRACKEN A.D., MACEY E., MONRO GRAY J.M., NOWLAN G.S., 2015, Minerals Rocks, Popular Geoscience, Canada.

ÖZPEKER I., 1998, Ülkemiz Sanayi Minerallerine Kısa Bir Bakış, Madencilik Bülteni, Sayı: 56, Yıl: Kasım-Aralık/1998.

URL-1, BAYRAM F., 2018, http://www.kursatozcan.com/ders_notlari/mineraloji/kristalografi.pdf

URL-2, MTA (Maden Teknik Arama), 2018, http://www.mta.gov.tr/v3.0/bilgi-merkezi/maden-kullanim-alanlari

YALÇIN H., 2001, Genel Mineraloji (202) Ders Notları, Cumhuriyet Üniversitesi Jeoloji Mühendisliği Bölümü.

BATI TİPİ KLASİK MUHAFAZAKÂR DÜŞÜNCEDE BİR UMUT OLARAK SÜREKLİLİK ANLAYIŞI

Öğr. Gör. Yusuf YILDIRIM

Süleyman Demirel Üniversitesi Sütçüler,
Prof. Dr. Hasan Gürbüz Meslek Yüksekokulu, Isparta/TÜRKİYE
E-mail: yusufyildirim@sdu.edu.tr

ÖZET

Fransa'da yönetime karşı başlatılan toplumsal hareket, monarşinin ve kilisenin otoritesini yıpratmaya, eski değer ve anlayışları sorgulamaya başladı. Mevcut sistemde, hiyerarşik yapının en üstünde yer alan kurum ve organlar (Kral, Kilise ve soylular gibi) düzenin devamından yana tavır alırken büyüyen tepki karşısında çaresiz kaldılar. Mevcut düzenin devamından yana olan EdmundBurke gibi aydınlar, toplumsal hayatı tamamen değiştiren gelişmelere karşı "muhafazakârlık düşüncesini" tepkisel bir düşünce biçimi olarak ileri sürdüler. Değişimin bir anda mevcut kurum ve organları yıkarak değil, toplum tarafından özümsenerek ve tedrici bir şekilde yapılmasını savundular. Bu düşünce sisteminde, devlet, din, aile ve özel mülkiyet gibi konulara önem verdiler. Mevcut sistemin sürekliliğinden yana tavır sergilediler.

Çalışmamız, teması "Umut" olan 2.Uluslararası Rating Academy Kongresi'nde,"Süreklilik Anlayışı"nın klasik muhafazakâr düşüncenin savunulmasında sahip olduğu yere ilişkin bir değerlendirme yapmayı amaçlamaktadır. Bu doğrultuda muhafazakârlık ile ilgili yapılan çalışmalar (kitap, dergi, makale, tez gibi eserler) incelenecektir. Çalışma sonunda "Sürekliliği Sağlama Anlayışı"nın klasik muhafazakâr anlayışa sağlayacağı faydalar, olası sonuçlar olarak karşımıza çıkacaktır.

Anahtar Sözcükler: *Muhafazakâr Düşünce, Hiyerarşi, Süreklilik, Umut.*

CONTINUITY MENTALITY AS A HOPE IN THE WESTERN TYPE CLASSIC CONSERVATIVE THOUGHT

ABSTRACT

The social movement initiated against governance in France began to question the values and understandings of the old monarch and the authority of the church. In the current system, institutions and organs at the top of the hierarchical structure (such as the King, the Church, and the aristocracy) were desperate against the growing reaction. Intellectuals such as Edmund Burke, who supported the continuation of the current order, have suggested "conservatism" as a reactive thought against the developments that have completely changed social life. They have argued that change should not be done by destroying existing institutions and organs, but rather by being assimilated by the society. In this system of thought, they paid attention to issues such as the state, religion, family and private property. They were on the side of the continuity of the current system.

At the 2nd International Rating Academy which its theme is "hope", our work aims to make an assessment of the place of " Continuity Mentality" in defense of classical conservative thought. For this purpose, the studies on conservatism (such as books, journals, articles, theses) will be examined. At the end of the study, the benefits that the "Continuity Mentality" will provide to classical conservative mentality will come out as possible consequences.

Keywords: *Conservative Thought, Hierarchy, Continuity, Hope.*

1. GİRİŞ

Umut düşüncesi insanoğlu için ya mevcut durumun devamına ilişkin bir beklenti yönünde, ya da olağan durumdan duyulan rahatsızlık sonucu bir gün, bu rahatsızlıkların sona ereceğine ilişkin bir beklenti yönünde oluşabilir.

On Sekizinci Yüzyıl Avrupa'sında da buna benzer bir yaklaşımın ortaya çıktığını söyleyebiliriz. Yönetimde bulunanlar açısından sürekliliğin devamı için bir beklenti oluşurken, yönetimden rahatsız olanlar için de, bu durumun ortadan kalkması yönünde bir beklentiye neden olmuştur.

1789 Fransız İhtilali ile yönetime karşı başlatılan toplumsal hareket, monarşinin ve kilisenin otoritesini yıpratmaya, eski değer ve anlayışları sorgulamaya başladı. Mevcut sistemde, hiyerarşik yapının en üstünde yer alan kurum ve organlar (Kral, Kilise ve soylular gibi) düzenin devamından yana tavır alırken, bu sistemi benimsemeyen liberal, özgürlükçü çevrenin tepkisiyle karşılaştılar. (Özipek,2004:8-10) Mevcut düzenin devamından yana olan Edmund Burke gibi aydınlar, toplumsal hayatı tamamen değiştiren gelişmelere karşı "muhafazakârlık düşüncesini" tepkisel bir düşünce biçimi olarak ileri sürdüler.

Bu düşünceyi savunan aydınlara göre değişim, bir anda mevcut kurum ve organları yıkarak değil, toplum tarafından özümsenerek ve tedrici bir şekilde yapılmalıydı. (Nisbet, 1977:115-118). Bu düşünce sisteminde "devlet, din, aile ve özel mülkiyet gibi" konuların önemi savunularak mevcut sistemin sürekliliğinden yana tavır sergilerler.

2. BATI TİPİ KLASİK MUHAFAZAKÂR DÜŞÜNCE ANLAYIŞI

Avrupa da toplum tabanında başlayan(Rönesans ve Reform hareketleri, Aydınlama hareketi) değişim hareketleri en yüksek tonunu Fransız İhtilali ile göstermiştir. Mevcut kurum ve organlarda değişikliğe giden bu ihtilale yönetim ve bazı aydınlar tepki göstermiştir. Muhafazakâr düşünce etrafında toplanan bu aydınlar mevcut durumun sürekliliğinden yana tavır sergilemişlerdir.

Batı tipi klasik düşünceyi savunan aydınlara göre (Joseph de Maistre ve Louis de Bonald gibi), Fransız İhtilali sosyal ve ekonomik alanda ortaya çıkardığı yıkımlar nedeniyle toplumsal huzuru bozmuştur. (Beneton, 2011: 36-37) Huzurun sağlanması için eski oluşumlar korunmalıdır. Geleneksel değerleri ortadan kaldırmak toplumları felakete ve başarısızlığa götürür.

İnsanı toplum içinde şekillenen bir varlık olarak gören Maistre, siyasal toplumların oluşmasından önce insanın tam anlamı ile insan olmadığını ifade ederek siyasal oluşumların toplumsal hayattaki önemine dikkat çeker. Siyasetin dinin müttefiki olarak işe yaracağını ifade eden Maistre, kurumlar ve bayramlar gibi en kalıcı şeylerin hep dini bir köken taşıdığını söyleyerek Katolik kilisesinin Avrupa uygarlığının temel unsuru olduğunu dile getirmiştir. (Beneton, 2011: 36-37)

Toplumsalın birey üzerindeki önceliğini savunan Bonald'a göre; *"Devrimleri yapanlar kitaplardır." Bu nedenle iyi kurulmuş bir toplumda yazıları evrensel aklın süzgecinden geçirebilmek için kitapların sansür edilmesi zorunludur. Yazarın toplumsal karakterinden çıkanlar korunmalı, bireysel insanın özelliklerini taşıyan eserler yok edilmelidir.*

Gerçek otorite, ancak insandan üstün bir şeyden ya da bir kişiden son tahlilde Tanrı'dan çıkabilir. Her otorite, eninde sonunda dini kökenlidir ve otoritesiz bir toplum olamayacağına göre, din zorunlu olarak her toplumsal durumun temel anayasasıdır. Otorite doğası gereği tektir ve bölünemez, tümüyle bir monarka ait olmalıdır. Montesquieu tarafından öne sürülen iktidarın bölünmesi yanlış bir yorumdur. Çünkü iktidarın temel işlevi

düzenlemektir." (Beneton, 2011: 36-37) İfadeleriyleBonald, toplumsal düzenin bir otoriteyle gerçekleşeceğini ve bununda din kökenli unsurlara bağlı kalınarak sağlanabileceğini öngörür. Dolayısıyla kiliseye olan bağlılık sayesinde toplumsal düzeninin korunacağı öngörülür.

Siyasi bir tavır ve hareket olan muhafazakârlık düşünürler tarafından farklı değerlendirmelere tabi tutulmuştur. Bunlardan Puhle, siyasal muhafazakâr tavrın, bireylerin kurumlarla olan ilişkilerinde geliştirdikleri tutum ve davranışlarda ortaya çıktığını söyleyerek, bireyin davranışı ile kurum arasında bir etkileşim olduğunu ifade etmiştir. Bunu etkileşimin şiddetine göre dört açıdan ele almıştır. Birincisinde; değişime karşı güçlü bir direnç vardır. Dolayısıyla değişiklik istenmez ve statüko her durumda korunmalıdır. İkincisinde; toplumsal yapıda değişiklikler zorunlu hale geldiğinde reform toplumun geçmişine dayandırılarak ve değişim toplum tarafından özümsenerek yapılmalıdır. Üçüncüsünde; reform yoluyla yapılan değişiklikler uzun dönemde tedrici bir şekilde olmalıdır. Dördüncüsünde; gerektiğinde devrim gibi radikal yöntemler kullanılarak, sistemin tamamına yönelik değişim gerçekleştirilebilir. (Akkaş, 2004: 33-47) Yine Puhle'ye göre bu etkileşim biçimleri mevcut gelişmelere göre siyasal düzlemde yeniden şekillenebilir.

Amerikan siyaset bilimci Kirk, muhafazakarlığın siyasi pragmatizm, durumsallık ve kendiliğinden düzen gibi unsurlarıyla tanımlanabileceğini söyler. Kirk'te,Puhle gibi siyasal muhafazakâr düşüncenin mevcut duruma göre şekillenebileceğini ifade eder.Muhafazakâr düşünceyi savunan aydınlara göre insan, evren içinde çaresiz bir varlıktır. Akıl yoluyla kavrayamayacağı bir düzenin parçasıdır. Bu düzen içinde karşısına çıkan bütün sorunlar din ve ahlak temelinde çözümlenebilir. (Akkaş, 2004: 33-47) Tabiatın işleyiş düzenini bozacak davranışlardan kaçınılmalı ve sorunlarını mantık yoluyla değil atalardan miras kalan davranışları dikkate alınarak çözmelidir.

Muhafazakârlar, insanın kendi iradesiyle rasyonel ilkeler doğrultusunda toplumu yeniden düzenleyebileceğine şüphe ile bakarlar. Çünkü toplumsal düzen çok karmaşıktır. Akıl yoluyla düzenlenebilmesi, idare edilmesi zordur. Gelenek ve adet haline gelmiş uygulamalar yoluyla toplumda uyum sağlanabilir. Geleneksel sınırlamaların olmadığı yerde insanlar nefislerinin baskın olduğu varlıklar haline gelerek bencilleşirler. Öyle olunca siyaset, nefislerin birbirine karşı mücadele ettiği savaş meydanına döner (Ergil, 1986: 269-292). Oysa muhafazakâr düşüncede iradenin önde tutulması kabul görmez. Bireyin değil toplumun yararı önceliklidir. Geleneklere bağlı kalınarak keyfiliğin önüne geçilebilir.

3. MUHAFAZAKÂR DÜŞÜNCEDE SÜREKLİLİK ANLAYIŞI

Toplumsal sürekliliğin sağlanmasında hiyerarşik yapının önemine atıfta bulunan muhafazakâr anlayışa göre, toplumu yönlendiren bir lider olmazsa o toplumda kargaşa olur. Kimin ne yapacağı belli olmaz ve kargaşa ortaya çıkar. Toplumsal yapı içinde yer edinmiş ve zaman içinde benimsenmiş seçkinler sınıfı tabakalar arasında dengeyi sağlayarak teamüllerin korunmasını sağlar (Beneton, 2011: 36-37). Bu anlayışa göre teamüller aynı zamanda yöneten grubun halka karşı sorumluluklarını da biçimlendirerek toplumsal dengeyi sağlar.

Süreklilik anlayışında geleneklerin önemine değinen muhafazakârlara göre, ataların deneyim ve tecrübelerinden oluşan uygulamalar korunmalıdır. Çünkü belirli bir zaman içerisinde toplum tarafından benimsenerek yapılan bu davranışlar toplumsal huzur ve güvenin sağlanmasında önemli bir role sahiptir. Geleneklerden toplum tarafından benimsenmeyenler ve uygulanmayanlar varsa onlar bırakılabilir. Ama toplumu bir arada tutan değerler korunmalıdır.

Muhafazakâr için siyasetteki amaç gelenekler doğrultusunda yönetimi devam ettirmek ve düzeni korumaktır. Gelenekten kopuk bir ilerleme düşünülemez. Yönetimin keyfi uygulamalarını sınırlandıran gelenek, toplumun yönetime karşı aidiyet bağının güçlenmesine

katkı sağlar. Geleneklerin öneminden yana tavır alan muhafazakâr düşünceye göre dünya mevcut yapısıyla olduğu gibi kabul edilmelidir. Toplumlar arasındaki farklılıklar, eşitsizlikler dünyanın bir parçasıdır. Onları olduğu gibi kabul etmek gerekir.

Toplum hiyerarşinde değişiklik öngörülürse bu zamana yayılarak, yapılmalıdır. Düzeni yeni baştan oluşturmaya yönelik devrimler halk arasında kargaşaya sebebiyet verir. Bireysel özgürlükler muhafazakâr düşüncede (Batılı Muhafazakâr anlayışta) önemlidir. Mülkiyet hakkı ile özgürlükler arasında doğrusal bir ilişki vardır. Biri olmadan diğeri de gerçekleşemez. İnsan mülk sahibi olduğu oranda başkalarına bağımlılıktan kurtulur ve özgür olur. Toplumsal hayattaki sürekliliğin sağlanmasında, bir diğer önemli hususta dindir. İnsanı yönlendirerek onu amaçsız bir varlık olmaktan alıkoyan din, ortaya koyduğu esaslarla toplumsal düzeni sağlamaktadır (Beneton, 2011: 36-37). İnsanın bir amaç için dünya da bulunduğunu hatırlatan din, kişinin düzen bozucu davranışlar sergilemesini engelleyerek statükonun devamını sağlar.

4. SONUÇ

Avrupa da meydana gelen gelişmeler sonucu toplum tabanında başlayan değişim hareketleri en sert çıkışı Fransız İhtilali ile göstermiştir. Mevcut kurum ve organlarda değişikliğe giden bu ihtilale yönetim ve bazı aydınlar tepki göstermiştir. Muhafazakâr düşünce etrafında toplanan bu aydınlar mevcut durumun sürekliliğinden yana tavır sergilemişlerdir.

Batı tipi klasik muhafazakâr düşünceyi savunan aydınlara göre, toplum için önemli olan sürekliliğin sağlanmasıdır. Süreklilik, toplum tarafından benimsenmiş değerler etrafında şekil alabilir. Bu değerler içerisinde; devlet, din, aile, gelenekler ve mülkiyet anlayışının önemli bir yere sahip olduğunu söyleyebiliriz. Bu değerlerin korunması ve toplum tarafından benimsenmesi Batı tipi klasik muhafazakâr düşünceyi savunanlar açısından önemlidir. Yine bu düşünceyi savunanlara göre toplumlar değerlerine sahip çıktığı sürece toplumsal huzur ve güveni sağlayacaklardır.

KAYNAKÇA

AKKAŞ, H. Hüseyin (2004) Muhafazakâr Düşünce ve Edmund Burke,Kadim Yayınları, Kasım 2004, Ankara

BENETON, P. (2011) Muhafazakârlık, (Çev. Cüneyt AKALIN) İletişim Yayınları, İstanbul

ÖZİPEK, B. Berat (2004) Muhafazakârlık Akıl Toplum Siyaset, Liberte Yayınları, Ankara

Makaleler

ERGİL, D. (1986) "Muhafazakâr Düşüncenin Temelleri. Muhafazakârlık ve Yeni Muhafazakârlık" Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt.41, No: 1-4, Ocak-Aralık 1986, Ankara, ss. 269-292

NİSBET, R. (1977) "Muhafazakârlık" (Çev: Erol MUTLU), Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi, (Der)TomBottomore ve Robert Nisbet, Ayraç Yayınları, Ankara, ss. 115-118.

A PREDECESSOR OF THE 2ND WORLD WAR DURING ATATÜRK'S ERA AND A HISTORY OF CREATION OF AN AMERICAN CAMP: US CHIEF OF STAFF'S TURKEY VISIT & RAMIFICATIONS TO THE PRESENT

Dr. Öğr. Gör. İbrahim YORGUN

Orta Doğu Teknik Üniversitesi
Ankara/TÜRKİYE
E-mail: iyorgun@metu.edu.tr

ABSTRACT

It is a social memory among many communities of the 20th century as well as a presentation within the academic circles and publications that the 2nd World War was triggered in the Balkans due to the conflicts among various ethnical groups; and political developments following the war outbreak led the creation of the American and the Soviet camps. This widespread conviction also reveals that the war created a conducive atmosphere for America to rise as a world hegemon power in world affairs superseding the roles of the imperialistic European countries such as England and France. However, this American march to political dominancy was neither peculiar to the developments of the 2nd World War nor the camping of the countries could be restricted to the events following the 1939 German occupation of Poland. Potential and significant circumstantial evidence had existed showing that Washington's ostensible non-imperialistic discourse and methods were in fact to attract the nations trying to avoid the yoke of the imperialistic powers of Europe: And once the British, French and others' military and political strengths were shaken and diminished, the US was ready to assume the their role and its dominancy in world affairs became inevitable. This aspiration had particular historic roots dating back to the American missionary infiltrations especially into the Ottoman lands since 1820s when Washington carefully avoided imperialistic actions and discourse but pacifically penetrated the territories with benevolent means such as schools, hospitals as well as charity. These engagements seemingly working for the goodwill of the Ottoman communities endangered the unity of the empire by creating nationalistic aspirations within the minds of the non-Muslim communities and provoked the ethnical revolts against the Porte. Thus, the US had not have to start a war against the Ottoman State, request territories unlike did the imperialistic powers of Europe in the 19th century though American methods were as destructive as the European concerning the Ottoman Empire. Similar attempts continued even during the early years of the Turkish Republic and Atatürk's era. The US did not want the new republic fall into the Soviet protector umbrella and event invited Ankara to participate in the new peace initiatives such as the Briand-Kellogg Pact. American attempts could be regarded as the predecessor of the camping of the world countries in late 30s and in fact which was very visible after the 2nd World War. Washington wanted to give message that she would not let Turkey fall into the Soviet protective wings. A significant example of this message as well as the sign of the strategic importance given to Turkey by the US was the General Douglas MacArthur's Turkey visit in 1932 as a part of his Europe and Middle East program.

Keywords: *American Imperialism*, *2nd World War, Turkish Foreign Policy, Political Camping of the Countries*.

History discipline does not have the responsibility to give lessons but it would not be wrong to assert that it teaches us. As an example, an overwhelming majority of the people in the world learn how inglorious the two world wars were and their devastating effects on the history of humanity even in the modern ages such as the 20th century. Among the valuable and significant information we are taught by history is that the term in between the two world wars would be regarded troublesome, alarming and contain uncertainties for many countries be it involved in conflicts or stay politically neutral. Furthermore, history also embraces people with the sentiments of hope. Because the humanistic events in history are not repeated; however, they may likely to hold many similarities, which make people to think that events in the past and at present are the same. Yet, at this stage what is neglected is the power of time and change: time changes, people and humanity, too. As it was put by well-known British novelist Hartley "the past is a foreign country: they do things differently there" (L.P.Hartley, 1953).

Past and present hold many similarities or regularities; as is the recent past of Turkey. A striking example is the Cuban missile crisis of October 1962. Although it was one of the two key countries of the concerned crisis and seriously within the Soviet nuclear threat, Turkey was neither informed properly nor was she consulted well by Washington. Apparently, nuclear issue was not new to Turkey; quite the contrary it dated back to the 50s when Ankara signed some nuclear and atomic agreements with the US. This allowed American nuclear IRBM missiles to be deployed in Çiğli, İzmir in late 50s on the one hand; but on the other hand, not well informed of these missiles, villagers of Çiğli, who could be the easy targets of a nuclear attack, were very much into wonder what these weird things would be and questioned the existence of these unknown machines in their vicinity The curious villagers were made fun of with the answer they get from the army officers, these erected structures were *minarets.* Furthermore, the press called them *İbrahim* (Milliyet, YeniAsır, 2010 and Haberturk, 2011). Interestingly, with the intention of shooting some geese and ducks, Turkish village hunters did not much care targeting these structures since they believed that bullets would not harm the so-called minarets.

This tragicomic story poses many questions about why Ankara preferred to accept American missiles in various parts of Turkey while many historians claimed that the missiles were outdated. One of the replies would be that Turkey was located in a hotspot region where nuclear rivalry between the US and the Soviet Russia was quite active in 50s and 60s. When we seek for the ramifications of this event to the present, how could we analyze the last few years in which Turkey has gone through and how can we understand and comment on it especially when the Arab Spring, wars in Iraq and Syria; gradual increase of terrorist attacks in Turkey from 2013 to 2016 and finally the attempted coup d'état of July 15, 2016 were concerned? Does the current rivalry of superpowers explain all these questions?Was it just a slip of the tongue when the Russian President Putin declared to the press in March 2018 that in case of a nuclear assault to Turkey, Russian Federation would not hesitate to protect her southern neighbor? Is this a Russian joke to the US when such a nuclear protection is mentioned? The purpose of this study is not to make an analysis of the current political events and conjuncture; neither has it aimed to propose a brand-new theory of international relations and explain the situation within that theory. However, it aims to put forth that history has similarities when compared the case of Atatürk's era with the first quarter of the 21st century.

Returning to the subject matter of the study, years between 1918 and 1938 passed for the young Turkish Republic with lengthy struggles to gain full independence in various realms including military, economy, politics and social life so as to survive and stand on its own. These were done to extricate Turkey from the so-called the ossified institutional

structure and so to speak the hunchback of the Ottoman Empire that lived more than 600 years.

During the mentioned period when on the one hand Republic of Turkey, established with endeavors, initiatives and efforts of a nationalistic cadre led by Mustafa Kemal, but on the other hand, the country was striving to become one of the significant as well as an amicable member of the international system with its "peace at home, peace in the world" policy. However, the mentioned cadre had to fight to keep the integrity of the country not only against the imperialist powers that were not successful in partitioning and capturing the Ottoman Empire in the way they wished after the end of the 1st World War but Turkey also had gone through struggles in the form of the internal disturbances, uprisings and treachery eagerly carried out by the anti-revolutionary groups.

Nevertheless, it required a robust capacity of diplomatic versatility, adaptability as well as wide and deep knowledge to compete and overcome the mentioned events and crisis no matter how bothersome they were. Common sense and human experience allows us to comprehend that such an accumulated knowledge does not descend from the sky; however, it requires capacity to keep up with world politics, a well-read brain, and skills to analyze accompanied by a profound historical knowledge. The books showed us whether Atatürk had any of the above.

Anıtkabir (Atatürk's Mausoleum) has a library section displaying some of the books read by Atatürk. When carefully looked, it becomes very visible to see how well the books of diverse disciplines including history, politics, sociology, anthropology among some others were read with many underlines. Even the variety of disciplines of the books indicates Mustafa Kemal's knowledge on world affairs of the time and the past; he also knew quite well not only the Turkish but also other countries' history. Therefore, it would not be much possible to implement diplomatic maneuvers and design a roadmap of political vision for his country without having a deep historical knowledge (Gönlübol and Kürkçüoğlu, 2000). Additionally, creating a meaningful connection among the past, the present and the future; thus make anticipation for the future would be realized with the help of such a deep historical knowledge (Gönlübol and Kürkçüoğlu, 2000).

However, this historical knowledge may both teach us lessons and it can also have restrictive defects. Such defects occur whenthe information is confinedjust with the past and when an analysis portion is missing. A significant example of combining historical knowledge with the prospects to the future for Atatürk was the visit of General Douglas Mac Arthur (Chief of the Staff of the United States Army) paid to Turkey in 1932. Atatürk's attributionwas concealed in the minutes related to his well-known meeting with Mac Arthur in İstanbul, which was published both by *Cumhuriyet*newspaper on November 8, 1951 (Cumhuriyet, 1951) and brought to the attention of its readers by the American magazine *The Caucasus*(Mango, 1999).Although there is still an ongoing debate on what was told during the meeting and whether Atatürk had prophecy skills to anticipate the approaching 2nd World War, many details of the visit as well as the leaders' meeting were revealed and made public. Such details were also asked to the US Ambassador to Ankara of the time, H.E. Charles Sherill, he refrained from giving a clear answer to these requests (Dilek, 2005).The two leaders exchanged ideas on the current political situation in Europe. Moreover Atatürk commented on possible threatening consequences of the arms race of the world powers. The available minutes of the meeting documentarily reveal it is a fact that Atatürk did not literally mention a 2nd World War; however, his sentences on the ongoing armament are not exempt from clear interpretation of this threat.

Details of this meeting are available on T.C Başbakanlık Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi official internet site (www.atam.gov.tr).The minutes of the mentioned meeting can also be found in Cumhuriyet Archives (official state archives) in Ankara (Cumhuriyet Archives, 030.10.267.802.23). However, presenting what the meeting mean to the Turkish society from a historian's eye together witha commentary as well as what really was meant to be told by the concerned leaders would be one of the appropriate methods so that people would comprehend closest to the reality. Otherwise, without this help, time may play its distortive and restrictive defects on social memory.

With this respect, one of the most significant debates would the timing of Mac Arthur's visit. This corresponded to a timeline when the European powers that lost the 1st World War and could not achieve what they aimed for gradually started to pronounce revisionist discourse against the status quo set in the international system after the war. Raising their voices tolled the alarm bell for a possible new world war. While a potential war was approaching, Turkey consolidated its position in the international system as well as emerged as a prominent country that was attached a great importance and approached both by the European powers some of which strived to keep status quo and others sought for revisions and by the USA that would not dare to endanger its economic as well as political investments in this new republic (Bulut, 2010).

Chief of the Staff of the US Army General Douglas Mac Arthur included Turkey to the last part of his September 1932 East European trip. What made this trip interesting was that all of the countries included in his program were Soviet Russia's neighbors. This carefully tour could be regarded as a strong circumstantial evidence for the political polarization that had been gradually starting to shape. Furthermore, it would not be hard to anticipate that Russia regarded an American General's visit to Turkey with disfavor. Although Turkey and Russia signed amity agreement in 1925, their relations deteriorated in time and especially in 1931, the political tension between the two reached to a climax when Turkey became a member of the League of Nations. For them, it was an organization under the US leadership. While this tension and rivalry was ongoing, the US planned Mac Arthur's visit.

General Mac Arthur, after finishing his Romania visit, left Constanta on the deck of a ship and arrived in İstanbul on September 25, 1932. The General was first met by a military ceremony. He then rode to Ankara in a train on the same day and reached to the capital on September 26, 1932; met there by an official ceremony, too. Turkish Chief of the Army General Fevzi Çakmak hosted a lunch to the honor or his visitor. It was revealed thanks to the correspondence of the Ministry of Interior as well as the telegram sent to İsmet İnönü (Cumhuriyet Archives, 030/10/1/3/1) by the Acting Minister of Defense Mr. Zekai. The Minister quoted that they watched together with General Mac Arthur the Turkish plane show and that his visitor enjoyed it so much and commented that General Mac Arthur had told him that he had not seen a better trained, orderly, capable and equipped army among the countries he visited in Eastern Europe.

In the meetings between the Ministry of Defense and General Douglas Mac Arthur, some newspapers reported that Turkey requested to buy Curtis-Wright combat planes from the US (New York Times, 1932); however, this news was neither confirmed by Mac Arthur nor a documentary evidence has been found to demonstrate such a bargaining carried out by the Ministry of Defense or a final agreement on the purchase of the mentioned planes (Dilek, 2005).

In the meantime, Douglas Mac Arthur completed his official visits and meetings in Ankara and returned to İstanbul on September 27, 1932 by train. On the same they, he was

accepted by Mustafa Kemal, as Atatürk has official businesses in the city, inDolmabahçe Palace at 17.00 pm (Bulut, 2010). Both leaders exchanged ideas about the conditions and the situation in the European continent. The meeting created an atmosphere for the US General to learn views on the controversialissues about Europe from the first hand source and from an experienced former Turkish General.

When posed by his visitor, Atatürk commented on the current situation on Europe and told him that the Versailles Agreement has not eliminated any of the causes of the 1st World War. On the contrary, it deepened the gap between the hostile countries of the recent past. Therefore, the victors while making the defeated countries ratify the peace conditions by force, disregarded ethnical, geopolitical and economic characteristics specific to these countries but made attempts only with the feelings of enmity. Thus, the conditions of the time they were in then were only to implement the capitulation of the arm. If the Americans had not swerved from the European affairs; then the capitulation time would have been longer and a long-lasting peace would have been settled. Just like the recent past, future of Europe would be determined by Germany's conducts. Having a great dynamism and a hardworking and disciplined society of 70 million people, Germans may be whipped by nationalistic aspirations, and then this would abolish the Versailles Agreement (Cumhuriyet, 1951) in the coming years.

Similar to his views on Germany and possible revisionist requests, Mustafa Kemal also told about Italy and its fascist leader Mussolini. Italy's situation was not very much different than Germany in the sense that nationalistic sentiments, no need for a big guess, would trigger disturbances in Italy and may lead to questioning of territorial gains in and out of European continent while England and France seemed to have relatively more gains than other powers.

Concerning the American hands-off policy in European affairs, Mustafa Kemal was not in a position approving this understanding. He believed and indicated that just like in the 1st World War; the US should be involved in world and European affairs for a better future. This included continuing good relations with Turkey. In line with this understanding, Atatürk invited not only the European but also the American experts for the development of economy and particularly of education in his country. Atatürk's approach was to keep a good balance between the Europeans and the Americans so that Turkey would not be too much depended on one source.

Atatürk's balanced approach in Turkish foreign policy tells us that he was neither an oracle nor a fortune-teller. His characteristic is the product of accumulated knowledge and experience. His understanding and worldview is the result of each underlined sentence and paragraph as well as what these taught him in the history, sociology, anthropology, economy and political science books let it what the war front taught him.

Finally, the existence of such a meeting between Mustafa Kemal Atatürk and General Douglas Mac Arthur has already been documented with archival records. Additionally, neither Mac Arthur himself when he was alive in 1951 nor his family after his death dismissed the publications, commentaries or studies concerning the meeting. Moreover, the interview with Atatürk's adoptive child Ms. Afet İnan, while she was alive, conducted by Prof. Dr. Seçil Karal Akgün verifies both the presence and the content of the meeting between the two leaders.

To conclude, it would not be an unrealistic comment to assert that a leader with such personal traits would keep Turkey off the political and military disturbances of the international system with agile diplomatic maneuvers rather than sticking to a political camp, example of such were briefly mentioned. This was partly true when Atatürk's peace at home

peace in the world motto was considered. His close comrade-in-arms İsmet İnönü's policies after Mustafa Kemal's death were in principle quite similar to this understanding and constituted good examples of continuation of such a philosophy.

REFERENCES

Archical Sources:

T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 030.10.267.802.23

Books and Journals:

BULUT, S. (2010)*Atatürk Dönemi Türkiye-ABD İlişkileri-1923-1938*-AKDTYK Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara

DİLEK, M.S.,(2005), *ABD Genelkurmay Başkanı Douglas MacArthur'un 1932 Yılında Türkiye Ziyareti,* Erzurum Atatürk Üniversitesi Atatürk Dergisi E-Dergi, Cilt 4, Sayı 4, Erzurum.

GÖNLÜBOL, M. &KÜRKÇÜOĞLU, Ö.(2000) "Atatürk Dönemi Türk Dış Politikasına Genel Bir Bakış" Giriş, *Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası*, AKDTYK Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara.

HARTLEY, L.P., (1953), *The Go-Between,* Hamish Hamilton, London, UK.

MANGO, A.*Atatürk*, (1999), John Murray, London, UK

Newspapers:

Cumhuriyet, November 8, 1951

Habertürk, "*İşte İlk NükleerTürkFüzesi: İbrahim",* December 26, 2010

Milliyet, "*EfsaneGerçekÇıktı: İşte İbrahim*", December 26, 2010

New York Times, "Turkey Buys War Planes Here", December 2, 1932

YeniAsır, "*Egedeki 15 Deli İbrahim FüzesininGizeminiÇözdük*", Interview with Dr. Nur Bilge Criss from Bilkent University January 3, 2011

Internet Resources

http://www.atam.gov.tr/ataturkun-soylev-ve-demecleri/dunyanin-siyasi-durumu (accessed on April 15, 2018).

AKSARAY İLİ SEMERCİLİK SANATI

Semra KILIÇ KARATAY

Aksaray Üniversitesi, Güzelyurt MYO,
Geleneksel El Sanatları Bölümü, Aksaray/TÜRKİYE
E-mail: semra.kilic@hotmail.com

ÖZET

Semer, at, katır, eşek, deve gibi yük taşıyan hayvanların sırtına konularak yük bağlamak için hayvanların sırtına yerleştirilen ağaçtan yapılmış araç veya yastık diye tanımlanabilen bir araçtır. Semer sayesinde hayvanın sırtına bindirilen yükün hayvana daha fazla zarar vermesi engellenmektedir.

En yaygın anlamıyla, yük ve binek hayvanı olarak kullanılan at, eşek ve katır gibi hayvanların taşıyacakları yükün hayvanın sırtına zarar vermemesi için ağaç iskelet üzerine deri ile keçe arası kamış otları ile doldurulup sarılarak dikilen semer çok özen isteyen bir sanattır. Bu aracı yapmak için uğraşan kişilere semerci, bu sanat dalına da semercilik denir.

Aksaray birçok millete ev sahipliği yapmış, bunun sonunda birçok kültürel zenginliğe de sahip olmuştur. Özellikle küçük ve büyük hayvancılıkla geçim sağlayan bölgelerde çoban veya mal sahibi yemek, su ve diğer eşyalarını taşıyabilmek için at, eşek ve katır gibi binek hayvanları kullanmaktadır. Bu nedenle de semer hayvanlar gerekli olan en önemli araçtır. Semere bazı bölgelerde palan da denilmektedir. Semer sanatı unutulmaya yüz tutmuş sanatlarımızdan olup bugün günümüzde uğraşanların sayısı oldukça azdır.

Yapılan çalışma ile semer sanatı, yapım aşamaları ve günümüzdeki durumuna değinilmeye çalışılmış, saha araştırması ile bilgi toplanılmış ve bu bilgilerin paylaşımı amaç edinilmiştir.

***Anahtar Kelimeler**: Semer, Sanat, Aksaray*

AKSARAY CITY PACKSADDLE OF ART

ABSTRACT

A packsaddle is a tool that can be defined as a wooden vehicle or pillow placed on the back of animals to bind loads by putting them on the back of load-bearing animals such as horses, mules, donkeys, camels. Thanks to the saddle, the load placed on the back of the animal is prevented from further damage to the animal.

In the most common sense, the packsaddle, which is filled with cane grass between the skin and felt on the tree skeleton and wrapped around it, is a very demanding art so that animals such as horses, donkeys and mules that are used as cargoes and passengers do not damage the back of the animal. The singer is a singer for those who are trying to make this tool, and this art is also called saddlery.

Aksaray has hosted many nationalities, and at the end of that many cultural riches have also become. Particularly in regions that provide livelihoods for small and large animals, shepherds or their owners use passenger animals such as horses, donkeys and mules to carry food, water and other goods. For this reason, packsaddle animals are the most important means necessary.

Packsaddle is also called pala in some regions. Packsaddle art is one of the forgotten arts and the number of people today is very small.

With this study, Packsaddle of art, construction phases and the present situation were tried to be addressed, and field research was gathered and information was shared.

Keywords: *Packsaddle, Art, Aksaray.*

1. GİRİŞ

Resim1. Semer Örnekleri

Kaynak: https://www.google.com.tr/search?q=semer+örnekleri

Eskiden daha çok yük taşımacılığında kullanılan eşek ve katırların yerini traktör, sepetli motosiklet ve pikap gibi araçların almasıyla semercilik mesleği yok olmasının nedenleri arasındadır. Eşek ve katırların sırtına takılan semerler artık geçmiş zamanlardaki gibi fazla üretilmemektedir.

Semer genel anlamda beygir, katır, eşek gibi yük hayvanlarının sırtına vurulan, ana yapının üzerine ağaç iskelet geçirilerek üretilen, genellikle yük taşımak için, bazen de biniş amaçlı kullanılan bir araçtır. Batı kaynaklı semer sözcüğünün Rumcadan Türkçeye, Türkçeden de Bulgarca ve Sırpça gibi Balkan dillerine geçtiği düşünülmektedir (Eren, 1999: 361).

Yörelere göre semerin işlevlerine benzeyen; ancak yapım tekniği, aksesuar, kullanılan malzemede farklılaşma gibi hususlarda semerden ayrılan araçlara da semer denilmesi anlam kargaşasına yol açmaktadır. Anadolu'da "palan, paldım, kürtün, gürtün, binim, göçek, peki, çul" adları semer yerine de kullanılmaktadır (Taner, 1986: 377).

At, eşek, katır, deve gibi yük taşıyan hayvanların sırtına konan, hem hayvanların üzerine binmeye yarayan hem de yük taşımaya yardımcı olan araca "semer"; semer yapan ustaya ise "semerci" denmektedir (Kayabaşı, Bozkurt 2011: 2).

Semerin ve palanın ilk ne zaman ortaya çıktığı konusunda farklı görüşler ortaya atılmıştır. Nuri Taner'in (1986) verdiği bilgilere göre Mısır, Mezopotamya ve Anadolu medeniyetlerine ait arkeolojik buluntu, kabartma ve duvar resimlerinde hayvanların sırtlarında yük taşımaya yarayan bir araç yerleştirdikleri tespit edilmiştir. N. Taner, ayrıca Arap ve Farsların da semeri kullandığını belirterek Türklere de bu milletler aracılığıyla geçmiş olma ihtimali üzerinde durmaktadır. Buna karşılık Türklerde de "eyer"in varlığına işaret etmektedir. Bu hususta eski Türk medeniyetin at ve demircilik gibi iki ana unsur üzerine şekillendiğini, bunu koyun yetiştiriciliği ve dokumacılığın desteklediğini belirtmek gerekecektir. Dolayısıyla hayvan yetiştiriciliğin merkezde olduğu Bozkır kültür çevresi için eyer, semer gibi araçların erken dönemden beri kullanılageldiği sonucu çıkmaktadır.

Semer yapımında iskelet, kamış, deri, kaş, göcek, bez, tehliz, kındap, makas ve bıçak, demir halkalar ve kulplar, kepe (kepene), kerpeten, testere, keser, törpü, bizler, keski, ağaç tokmak gibi araç ve gereçler kullanılmaktadır.

Semerin yapım aşamasında ise; iskelet kısmını oluşturmak için meşe ya da kayın ağacından kesilen dallar ya da söğüt ve çınar ağacı kullanıldığı, kaş kısmında yay şeklinde iki ayrı parçanın birleştirilmesi ile önünde ve arkasında kullanıldığı, hayvanın sırtına değen iki kanatlı çuvalın içini doldurmak için saz ya da kamış bir yüzüne dehliz diğer yüzüne Amerikan bezi dikildiği, semerin yastık kısmının ise deri ile kaplandığı, ayrıca kaş kısmının tam ortasına yükü bağlamak amacı ile yuvarlak demirlerin yani göceklerin eklendiği, dikmek için kındap kullanıldığı bilgilerine varılmıştır.

Başlıca meslekleri arasında demirciliğin yer alması, Türk topluluklarında demirin türlü amaçlara yönelik işlenmesi, ilkin binek hayvanı olarak kullanılan artırmıştır. Bu gelişim süreciyle birlikte bozkırlının ekonomik hayatında önemli bir yer tutan at, siyasî hayatta da önem kazanmaya başlamıştır. Savaşçılık yeteneği gelişirken, at sayesinde kazanılan hız kavramıyla birlikte hâkimiyet ruhu pekişmiş; at güçlü bozkır devletlerinin kurulmasında en önemli unsurlardan birisi hâline gelmiştir. At, bozkır insanının sosyal, siyasî, ekonomik ve dinî hayatında çok yönlü olarak rol oynamış ve bozkır kültürünün oluşumundan çok gelişiminde en önemli unsur olarak etkisini hissettirmiştir (Durmuş, 1997: 18-19).

At, bozkır hayvanıdır. Atın ehilleştirilmesi ve atlı-çoban yaşama biçiminin ortaya konması Türklere dayanmaktadır. İnsanlık tarihinde ulaşılan bu başarı, kavimlerin ve diğer kültürlerin gelişmesinde fevkalade neticeler doğurmuştur (Kafesoğlu, 1998: 212).

Selçuklular dönemine gelindiğinde Farsçadan alıntılanan "palan" ifadesi toplumsal hayata girmiştir. Bu dönemde palancıların bir meslek zümresi olarak yer aldıkları bilinmektedir. Bu meslek grubunda olanlar ise "palan-ger" ve "palan-dûz" ifadeleriyle adlandırılmıştır (Merçil, 2000, s:38).

Osmanlı döneminde de bu ifadelendirme devam etmiş, "sarayın has ahur halkı arasında palan yapanlar palan-duzân-ı hassa olarak isimlendirilmişlerdir" (Pakalın, 1971: 751).

Evliya Çelebi ise Seyahatname'sinde "palan-dûzân yani semerciler esnafı" ibaresiyle Yusuf Perendî pirliğinde 500 dükkânda 1005 esnafın faaliyet gösterdiğinden bahseder. Aynı başlıkta semercilerin Ebû Zer-i Gıfarî'nin Hz. Ali huzurunda kemer bağlayıp semercilere pir olduğundan ve Kerbela'da şehit düştüğünden de bahsedilerek mesleğe kutsiyet yüklenmektedir. Evliya Çelebi, o dönemde mesleğin revaçta olduğunu ise şu cümle ile izah eder: "İslâm ordusunda semerciler, nalbantlar, aşçılar, berberler ve bozacılar kadar makbul meslek ehli yoktur, büyük kâr edip hepsi silahlı geçip giderler" (Dağlı vd., 2003,s. 601).

Ulaşım ve taşıma işlemlerinin hayvanlar aracılığıyla yapıldığı dönemlerde önemli bir sektör olan semercilik, palan, eyer işçiliği; bir ustanın yanında bir kalfa iki çırakla yapılırdı. Semerciliğin Piri, Seyyid-i Yasir'dir. Semerci, palancı ve yastıkcılık sanatları bir arada icra edilir. Kullanılan malzemelerin ilki palan otudur. Afyon, Eber Golu kıyısında yetişen bu ot, desteler halinde Aksaray'a getirilirdi. Uç yıl saklanabilen bu otun yanı sıra pamuk ipliği kolan, biz, baskı tığı, kaplama bezi (kenevirden üretilen bir çeşit kumaş) semerkaşı, palan makası, nalpara demiri, kaskı demiri, gibi malzemeler kullanılırdı. Mesleğe girişin ilk şartı sağlıklı, 14-15 yaşında erkek olmaktı. Daha kucuk yaştaki çocukların meslekte çalışmasına izin verilmezdi. Bunun nedeni "nalpara demiri" dediğimiz eyer, semer ve palanın "kaşını kırmak" için işçi-kalfanın gücü ve kuvvetinin yerinde olması gerekliydi. El sanatının kaliteli olması için kaliteli malzeme kullanmak, kaskı ipinin pamuktan olması, eyer, semer ve palan otunun sıkı ve sert dokunması, cok hafif olması gerekmekteydi (Yavuz, 2006: 346).

Semercilik mesleği ile ilgili eski fotoğraflar bizlere, Aksaray'da bu uğraşın rağbet gördüğünü haber vermektedir. Fotoğraflar haricinde maalesef basılmayan bir kitap70 da semercilik ve daha birçok meslek hakkında değerli bilgiler vermektedir. Bu eser tarih öğretmeni merhum Arif Yavuz'un 2006 yılında hazırladığı fakat okuyucu ile buluşamayan çalışmasıdır. Yavuz, çalışmasını hazırlarken mesleğin son ustası Bünyamin Duran (1970'lere kadar semercilik mesleğini icra etmiştir) ile sohbet etmiştir.

Bünyamin Duran ile yapılan sohbette "Bugünkü futbol sahasının yakınında ve Kanlı Pelit'in karşısında yer alan beylik ahırındaki yarış atlarının eyeri çok kaliteli olmalıydı. Kaşlı kemerler ustanın markası sayılırdı. Ulu Cami önündeki meydanda yapılan güreş müsabakalarına çevre köylerden atı ve eşeği ile gelen insanlar, hayvanlarını dinlendirmek için eyer ve semerlerini yan yana dizerlerdi ve herkes kendi hayvanının eyer ve semerinik kaşından tanırdı" diye ifade ettiği görülmüştür (Yavuz, 2006: 346)

Yapımda Kullanılan Malzemeler

Ağaç: Semer yapımında, yatak kısmının üstüne geçirilen, yükün bağlanmasını ve dengede durmasını sağlayan genellikle gülgen ağacından yapılan parçadır. Ön ağacı, arka ağacı, yan ağacı ve parmak ağacı şeklinde bölümleri vardır

Balmumu: Semerde dikişlerin daha dayanıklı olması için kullanılır.

Berdi*:* Bataklıklarda yetişen bir çeşit sazdır. Esnekliği, hafifliği ve dayanıklılığından dolayı tercih edilir. Semer ve çul yapımında dolgu malzemesi olarak yatak kısmında kullanılmaktadır.

Berdi bıçağı: Ahşap saplı olup içe doğru eğimlidir, bıçağın kesen tarafı testere ağzına benzemektedir.

Berdi tarağı: Semer yapımında berdilerin yatak kısmına yerleştirilmeden önce dilimlenmesi gerekir. 50 cm, 20 cm ve 4 cm ölçüleri olan bir tahtanın uç kısmına sivri, kesici metaller yerleştirilmiştir. Berdi tutamları üzerinden geçirilerek dilimlenir (Diyarbakırlıoğlu,2013, E.T. 2015).

Sicim (Kınnap): Keten, kenevir gibi bitkilerin liflerinden yapılan ince ve sağlam ip, "İngiliz sicimiyle asın" deyimi, sicimin ne kadar sağlam olduğunu anlatır.

Sırım: Sahtiyanın dilimlenmesiyle elde edilen bir çeşit iptir.

Sahtiyan: Tabaklanmış ve cilalanmış teke derisidir.

Keçe: Küçükbaş hayvanların yününden, dövülerek meydana getirilen kaba kumaştır. Çulun yatak kısmında birkaç kat kullanılır. Kışın hayvanı sıcak tutması, yazın ise teri çekmesi için tercih edilmektedir.

Kilim: Çulun üst kısmına çekilen kıl veya yün dokuma.

Orlon ip: Çul, eyer ve semerde boncukla birlikte süsleme aracı olarak kullanılan renkli ip.

Pamuk: Eyer yapımında dolgu malzemesi olarak kullanılır. Pamuğun ıslanınca sertleşmesinden dolayı çoğunlukla berdi kullanılmaktadır.

Telis/çuval*:* Pamuk veya kenevirden yapılan kaba kumaştır. Çulun yatak bölümü oluşturulurken kullanılır. Hayvanın ölçülerine göre kesilip dikilir. İçine bedri konulur.

Bıçkı: Sapı ağaçtan yapılan, metal kısmı hilale benzeyen, testere ağzı şeklinde dişli, bir çeşit bıçaktır.

Biz*:* İlgi de denilir. Kilimi veya deriyi gerdirme işleminde kullanılan ucu sivri metal araçtır.

Boynuz: Genellikle ceylan boynuzu, az da olsa keçi boynuzu kullanılmaktadır. İçerisine keçi kılları yerleştirilmiş ve zeytinyağı dökülmüştür. Çuvaldızın daha rahat kullanılması için boynuzun içine batırılarak yağlanması sağlanır. Ayrıca boynuzdaki kavislerin ustanın parmaklarına tam olarak oturması, gerdirme işleminde kolaylık sağlamaktadır. Bunun yanında boynuzun sivri uç kısmı dikişleri sağlamlaştırmada kullanılır.

Resim 2.İçine keçi kılı ve zeytinyağı konulmuş,
çuvaldızı yağlamakta kullanılan ceylan boynuzu

Kaynak: Ünal,2017,s:591

Çul tokmağı: Tokaca benzeyen, ondan daha küçük ebatlarda bir araç. Çulun düzeltilmesi, berdilerin yerleşmesi için kullanılır. Demir tokmağın hem ustayı yorması hem de berdileri ezmesi nedeniyle tercih edilmediği belirlenmiştir.

Çuvaldız/kıyık: 25-35 cm arasında değişen uzunlukta ucu içe doğru kavisli dikiş aracıdır. Adıyaman ve Kahramanmaraş'tan gelen iki çeşidi kullanılmaktadır. Uzun olanı kaş kısımların dikiminde, kısa olanı yüzlemede tercih edilir.

Delgiç/üdürgü: Semer yapımında ağaç kısımların delinmesi için kullanılan metal araca denir.

El demiri: Demir, semerci demiri gibi adlarla da anılır. Yatak kısmına berdilerin itilmesi ve düzeltilmesi için kullanılan, ucu "v" şeklinde, boyu yaklaşık 1 metre uzunluğunda bir metal araçtır.

Kefene*:* Demir veya tunçtan özel dökümle yapılan, ortasında çuvaldızın baş kısmının oturması için üç çukur bulunan, deriyle işaret parmağına ve bileğe geçirilen bir araçtır. Dikiş esnasında çuvaldızın avuç içini yaralamaması ve daha seri çalışmak için kullanılır.

Keser: Semer yapımında ağaç kısımları tutturmak için ve yanlış çakılan çivileri sökmek için kullanılan sapı ağaç, ucu demir araç.

Makas: Büyük kırkım makası tercih edilir. Yapım aşamasında çuval, halı, kilim, keçe gibi malzemeyi kesmekte ve işin son aşamasında çulun arka kısmında kalan fazlalıkları düzeltmekte kullanılır.

Ölçü ipi: Hayvanın cüssesine göre çul yapılacağı zaman üzerine düğümler atılarak ölçünün belirlendiği ipe denir.

Pergel: Eyer yapımında açıyı ayarlamak için kullanılan metal araç.

Semerci demiri: Demir, el demiri, bel demiri, yan demiri.

Semerin Yapımında İşlem Basamakları

Palanın yapımına öncelikle ölçü alınarak başlanır. Palancılar ölçü ipi denilen, üzerine düğümler atılan bir iple hayvanın sırt ölçüsünü belirlerler.

Semerler büyük, küçük ve orta olmak üzere üç gruba ayrılır. Yapılacak semere uygun olarak keçe kesilir. Palanda genellikle dört kat keçe kullanılır. Keçeler üst üste konulduktan sonra, kirkit dokumadan veya kaput bezinden oluşan alt çulu denilen kısım da aynı ölçüde ayarlanır. Üst tarafa ise kenevirden dokunan telis serilir, berdilerin dağılmasına engel olması için naylon çuval da yerleştirilmektedir. Bu esnada hayvanın sırt kemiğine denk gelen bölgenin içi doldurulmayacak şekilde (hazna deliği) düzenlenmesi yapılır. Şiltenin bu parçaları üst üste konulduktan sonra sırma veya üzleme (yüzleme) denilen aşamaya geçilir. Şiltenin ön kısmı dikim sonrasında berdi ile doldurulmak üzere açık bırakılır. Diğer üç yan ve balık kısmı dışında kalan etek bölgesi 2-3 cm'lik aralıklarla sıkı bir şekilde dikilir. Balık, palanın hayvanın sırtına yerleşen, berdiyle doldurulmuş kısmıdır. Şeklinden dolayı bu adı almaktadır. Dikim aşamasında palancı kıyık da denilen çuvaldızı kullanmaktadır. Çuvaldız kullanılırken avuç içine kefene denilen alet de yerleştirilmelidir. Kefene çelikten yapılmış, çuvaldızın arka ucunun oturması için üç-dört gözden oluşan, ince kayışla üç yerden parmaklara geçirilen bir alettir.

Resim 3. Kefene ve çuvaldızın kullanımı

(Ünal,2017: 591)

Kefenenin işlevi avuç içinin zarar görmesini engellemek ve dikim işini kolaylaştırmaktır. Ustalar daha seri çalışabilmek için bir de içi keçi kılı ile doldurulmuş ve zeytinyağı dökülmüş ceylan boynuzunu kullanırlar. Çuvaldızın boynuza batırılarak tozunun giderilmesi ve yağlı çuvaldızın kalın keçe ve çul parçalarından daha kolay geçmesi sağlanır. Boynuzun ayrıca ip sarmada ve dikişleri gerdirmede de kullanıldığı gözlemlenmiştir. Esnemesi için boş bırakılan iki bölmeden oluşan, hayvanın sırtına temas eden bölümdür. Palanın bu iç kısmı kabaca doldurulduktan sonra semerci demiri denilen 1 m'lik bir araçla (balık süreceği) berdilerin yerleştirilmesi, uç kısımlardaki boşlukların giderilmesi sağlanır. Ayrıca üst kısımlardaki boşlukların giderilmesi için zaman zaman tokmakla vurulur. Dolumdan sonra yatak kısmı etrafındaki dikişler gerdirilerek boşluklar giderilir. Daha sonra balık kısmının etrafı bir kez daha dikilerek bu bölüm tamamlanır. Çatı ipiyle balıklarının birbirinden ayrılmaması sağlanır.

Palancılıkta (çulculukta) ustalık gerektiren, hassas bir şekilde ayarlanması gereken kısım ise ön kaştır. Şilte ve balık kısımları yapıldıktan sonra palanın ön tarafına yerleştirilen ön tarafa yükseklik veren, yatak kısmının bükülerek şekil almasını sağlayan kısım bu kaştır. Berdilerin bağ hâlinde alınıp telise veya çuvala sarılmasıyla balık sarma denilen parça oluşturulur. Bu parça keçe ve çulla birleştirilip ana yapıya dikilir.

Resim 4. Çulun etek kısmının dikimi

(Ünal,2017: 592)

Ön kaş adı verilen bu parçanın üzerine tutmak veya ip bağlamak için bir halka dikilir. Tutmaç adı verilen bu halkadan, arka kaş adı verilen keçe parçalarıyla yükseklik kazandırılan yere de dikilir. Bu işlemlerden sonra en üst katmanı için halı veya kilim yerleştirilir. Fazlalıklar kesilir, tutmaçlar için delikler açılır, bizlerle halının gerdirilmesi sağlanır, dikim işlemine geçilir. Daha kalın bir tabaka ortaya çıktığı için hem bu esnada hem kaş kısmın dikiminde uzun çuvaldız kullanılır. Daha sonra kaş kısmının da kaplanması gerçekleştirilir. Müşterinin talebine göre kaş kısımları deri ile kaplanabilir. Son aşamalarda zikzaklı dikişlerle, püskül ve boncuklarla süslemeler yapılır. Makasla da arka kısımda yer alan fazlalıklar kesilerek arka tarafa düz bir görüntü verilir. Palana (çula) son olarak hayvana bağlanmasını sağlayan kayışlar/ kemerler dikilir. Bunlara farklı adlar verilmektedir. Hayvanın kuyruk altından geçirilene kuskun ve bunun bele gelen parçasına aşırtmaç, karın kısmına bağlanana kolan denir. Ayrıca hayvanın boynuna gelecek şekilde de bir kayış dikilir.

2. SONUÇ

Günümüz koşullarında motorlu araçların sayesinde tarihe karışan bir el sanatı olan semer ve semercilik günümüzde Aksaray ilinde kaybolmaya yüz tutmuştur. Özellikle de kırsal alanlarda Yaygın olarak kullanılan semerin şekilde tek başına bir imge olarak bir şehirle özdeşleşmesi mümkün değildir.

Gündelik yaşamdan düşmesine rağmen semer ve semercilik kendisine yeni bir kullanım alanı bulmaya çalışmaktadır. Ülkemizde de bu sanatla uğraşan ustaların sayısı da azalmıştır. Semercilikte Pazar arayışı semerciliğin boyutunda değişikliğe neden olmuş artık küçük ebatlarla yapılarak otel, restoran ve müzelerde mintatür dekor süs eşyası olarak canlı kalmaya çalışmaktadır.

Kaybolmaya yüz tutmuş kültürel ve sanatsal değeri bulunan geleneksel ustalar çırak veya kalfa çalıştırarak bu sanatın devamını sağlamak için çaba göstermektedirler. Ancak maddi olarak bunun imkansız olması da unutulmasına neden olan sebeplerden biridir.

Her geçen gün yok olan ve sadece birkaç usta ile varlığını sürdürmeye çalışan el sanatlarımızdan semercilik yerini fabrikasyon ve daha ucuz ürünlere bırakmıştır. Yörede birkaç tane kalan ustalarımızdan aldığımız bilgilere göre çırak bulma sıkıntısı, elde edilen ürünlerin satışında pazarlama sıkıntısı, talebin azalması ve hammadde azlığı gibi nedenlerden dolayı yok olan el sanatlarımızın açılan kursların, üniversitelerin ve sergilerin önemini vurgulamaktadırlar.

KAYNAKÇA

DAĞLI, Yücel vd. (2003). Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi. C.1 (2). İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.

DİYARBAKIRLIOĞLU, Mehmet Ali (2013). Kaybolan Meslekler ve Son Ustalar. İstanbul: İstanbul

Diyarbakırlıoğlu, Mehmet Ali (ET 2015). "Semercilik". www.diyarbakirlioglu.com

DURMUŞ, İlhami (1997). "Bozkır Kültürünün Oluşum ve Gelişiminde At". Gazi Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi

EREN, Hasan (1999). Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü. Ankara: Bizim Büro Basımevi.

KAFESOĞLU, İbrahim (1998). Türk Millî Kültürü. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

KAYABAŞI, Nuran, BOZKURT, Hilal. **"**Günümüzde İskilip İlçesinde Yapılan Bitkisel Örücülük Ve Ağaç İşleri",16. Uluslararası Türk Kültürü Sempozyumu, Makedonya, 2011

MERÇİL, Erdoğan (2000). Türkiye Selçuklularında Meslekler, Ankara, TTK.

PAKALIN, Mehmet Zeki (1971). Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü. C. II. İstanbul:Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

TANER Koltuk, Osmanlı Belgelerinde Aksaray Vilayeti, Aksaray Valiliği Yay., Aksaray 2010, s. 126. Ticaret Odası Yayınları.

YAVUZ, Arif, Aksaray Tarihi ve Etnografyası, Basılmamış kitap, Aksaray 2006.

GELENEKSEL ANADOLU DOKUMALARINDA UMUDU SİMGELEYEN YANIŞLAR (UMUDU DOKUMAK)

Doç. Naile Rengin OYMAN

Süleyman Demirel Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi
Geleneksel Türk Sanatları Bölümü, Isparta/TÜRKİYE
E-mail: renginoyman35@gmail.com

ÖZET

Halı ve kilim yanışları, desenleri, yüzyıllardır kadınlar tarafından, aşk, ölüm, korku, umut ile ilgili duygularını ifade etmek için bir araç olarak kullanıldığını ortaya koymaktadır; çünkü evin erkeği ava ya da savaşa girerken onlar dokuyorlardı. Dolayısıyla, halı ve kilimlerin kendine özgü "alt metinleri", kendi zenginlikleri, entellektüel, sanatsal, duygusal ve duyusal mesajlarıdır. Halı ve kilimler toplumun kültürel ve psikolojik birikimleridir. Geçmiş dönemlerin Türk kültürü ve aile yapısı hakkında bizi bilgilendirmeye yardımcı olabilirler. Halı ve Kilimler, soyut sanatın en yaratıcı ve en derin düzeyde, kolektif düşüncelerin, deneyimin ve duyguların yorumlandığı ifadeler olarak görülmelidir.

Geleneksel Anadolu dokumalarında görülen Umudu simgeleyen yanışlar ulaşılabilen kaynaklardan; Bukağı, Hayat ağacı, Sandıklı, Küpe, Tarak motifleri olarak saptanmıştır.

Çalışmada, bu motifleri yer aldığı geleneksel dokumalardan örnekler verilerek, Umudu simgeleyen motiflerin dokuma içindeki alt metinlerinden, teknik ve sanatsal özelliklerinden söz edilecektir.

Anahtar Kelimeler: *Geleneksel, umut, motif, dokuma, Anadolu geleneksel dokumaları.*

THE MOTIFS SYMBOLIZED HOPE IN TRADITIONAL ANATOLIAN WEAVINGS (WEAVING TO HOPE)

ABSTRACT

Carpet and kilim motifs, patterns, have been used by women for centuries as a means of expressing their feelings about love, death, fear, hope; because when the house man entered the hunt or the war, they were weaving. Therefore, the unique "sub-texts" of carpets and kilims are their own riches, intellectual, artistic, emotional and sensual messages. Carpets and kilims are cultural and psychological accumulations of the society. Carpets and kilims are cultural and psychological accumulations of the society. They can help to inform us about past Turkish culture and family structure. Carpets and Rugs are to be seen as the most creative and deepest level of abstract art, expressions of collective thoughts, experiences and feelings.

The motifs symbolizing "Hope" seen in traditional Anatolian weavings are from the sources that can be reached; The fetter, life tree, coffer, earring, comb motifs were determined.

In this paper, by giving examples from the traditional weaves containing these motifs, the sub-texts, technical and artistic features of the motifs symbolizing the hope will be mentioned in the weaving.

Keywords: *Traditional, hope, motif, weaving, Anatolian traditional weavings*

1. GİRİŞ

Anadolu insanı, içinden geldiği gibi, yaşadığı yörenin, gelenek, görenek, inançları doğrultusunda, özlem, aşk v.b duygularını, zevki ile harmanlayarak, yanışlar işleyip, sembol dilini kullanmış, böylece bunu gelecek nesillere aktarmıştır. Yanışlar (motif), yöresel bazı küçük farklılıklar göstermekle beraber, sembol (simge) dili ortaktır denilebilir. (Tanyeli ve Sözen, 2005: 166). Dokumaların geçmişten günümüze kadar gelen görsel mesajları vardır. Yanışlar bu görsel mesajlardır.

İnsanlığın başlangıcından itibaren görülen süslenme ve dış çevreyi güzelleştirme çabası sadece fiziksel gereksinimleri değil, aynı zamanda psikolojik beklentileri de karşılamaktadır. Bir topluma ait birçok maddi kültür örneği üzerinde geleneksel yanış ve işaretler bulunmaktadır. Bu yanışların ayrı ayrı isimleri ve binlerce yıldan günümüze kadar uzanan özel anlamları vardır. Bu anlamlar eseri ortaya koyan kişilerin içinde bulundukları durumu, duygularını, toplumsal statülerini, istek arzu beklenti, evlilik, bekarlık, boşanma gibi medeni hallerini, göç, felaket, üzüntü, sevinç, mutluluk, özlem ve umutlarını, aşk, ayrılık, dilek ve isteklerini ifade eden semboller şeklindedir. Aynı zamanda yaşam koşulları hakkında da bilgi verici niteliktedir. Geçmişten günümüze yer alan bu desen ve yanışların dili ve anlamları üzerinde yapılan ayrıntılı araştırmalar sonucunda bazı desen ve yanışların sembolize ettikleri anlamlar, inanç, itikat ve batıl inanışlarla ilişkili olan anlamları anlaşılmış bulunmaktadır.

Orta Anadolu platosu halen uygarlığın beşiği arasında sayılmaktadır. Burada Hattiler, Hititler, Frigler, Galatyalılar, Romalılar, Bizanslılar, Selçuklular ve Osmanlılar hükümlerini kurdular. 10 bin yıllık tarih boyunca, Anadolu halkı kendi sanatında kültürü yansıttı. El sanatlarına dayanan geleneksel Türk tekstili, binlerce yıldır birbirini izleyen çok sayıda kültür tarafından şekillendirilmiş ve şekillendirilmiş zengin bir kaynaktan esinlenilmiştir. Renkleri, yanışları, desenleri ve üstün kalitesi ile Anadolu halı ve düz dokumaları, evrensel bir üne sahiptir.

Küçük bir seccade halısının sembollerinin şifresini çözerken, örneğin, bir çocuğun kaybedilmesi dayanılmaz acısını keşfedebilir; keder ya da mutluluk, dokumacı dört yüz yıl önce üzüntülerini dokuduğunda ve halı ya da kilim üzerindeki insan ifadesinin bilincinde olduğu kadar gerçek ve tazedir. Halı, Tanrıya uzanan bir tür yüksek iletişim aracıdır.

Halıya veya kilime sahip olmak iki anlamına gelir; önce evin süslemeleri için uyumlu renklerle ve heyecan verici desenlerle güzel hazırlanmış bir sanat eserine sahip olmak. İkincisi, Anadolu'daki yerli yaşamından bir sayfa çıkarmak, zengin bir tarihin sayfasını ne yazık ki kaybolan geleneği izlemek gibidir (Taşkıran, 2006; 6).

Semiyoloji veya göstergebilim, işaretleri inceleyen bir bilimdir. Semiyoloji, 20. yüzyılın başında Avrupa'da Ferdinand de Saussure tarafından tanıtılan ve ardından Amerikalı bir mantıkçı olan Charles Saunders Pierce tarafından tanıtılan bir disiplindir. Saussure'a göre, dil işaretleyicileri ve belirteçleri içeren bir işaret sistemidir (Taşkıran, 2006;7, Başkan, 1967; 62). Roland Barthes onu izledi. Barthes, sosyal ve kültürel dokuyu belirlemenin dinamik unsurları olarak göstergelere ve anlamlara bakan ilk semiologdu. Barthes, imlerin anlamlarının farklı kültürel ve tarihsel bağlamlarda nasıl değişebileceğine ilgi duyuyordu. Barthes'a göre, çağrışım seviyesi bir görüntünün sembolik veya ideolojik anlamına uygundur (Aiello, 2006: 94).

Kavram, öncelikle dile ait göstergeler için dilbilim özelinde doğmuş olsa da, daha sonra tüm göstergeler için kullanılmaya başlamıştır. Göstergebilim (Semioloji) disiplini, kültürün okunmasında, anlaşılmasında ve analiz edilmesinde daha da önemlidir. Çünkü kültür, mekâna ve zamana göre değişkenlik içeren göreli bir olgudur. Dolayısıyla okunması,

anlaşılması ve çözümlenmesi gereken göstergeler havuzu, her toplumda farklı farklıdır. Bu kültürel farklılık, her toplumun ya da topluluğun kültürel görüngülerinin ayrı ayrı analiz edilmesini gerektirir. Dolayısıyla göstergebilimsel olarak analiz edilmesi gereken kültürlerin sayısı, etnik/cemaatsal toplulukların sayısı kadardır. Üstelik kültür alanı o kadar geniştir ki, insanın ürettiği soyut ya da somut ürünlere ait tüm göstergeleri içermektedir. Edebiyattan müziğe, el sanatlarından giyime, batıl itikatlardan inanç sistemine kadar tüm alanları içerebilecek bir zenginliğe sahiptir (Dönmez, 2012: 76).

Halı ve Kilimlerdeki desenler ve yanışlar sembolik bir dile sahiptir. Bu nedenle, halı ve kilimlerde birçok simgesel veya işaret eden yanış (imler) o zamanın kültürel verilerini günümüze taşımaya yardımcı olabilir, bu nedenle halı ve kilim kültürel kalıtım aktarmanın aracılarıdır.

Anadolu halılarında semboller ve kompozisyon yapıları vardır. Halı ve kilimler üzerindeki bazı semboller, orijinal anlamlarıyla, formları zamanla değişmiştir (Hann, 2013). Halı ve Kilim üzerindeki semboller Türk kültürü ve aile yapısı hakkında bize bilgi vermektedir. Halılardaki semboller, kadınların duygularını topluma ve ailelerine ifade etmenin bir yoluydu. Semboller genellikle kadınların ailesi ve sosyal çevresi için dilekleri ile ilgiliydi. Bazen halı ve kilimler, kadınların isteklerini yerine getirmesi için Tanrı'ya ulaşmada bir iletişim yöntemiydi (Taşkıran, Kilimler Üzerine Motif Okuyor: Semiotik Yaklaşım, Sembolik Anlam, 2006), (Gürtaş; 2016: 80).

Kilim üzerindeki semboller geçtiğimiz yıllarda Türk kültürü ve aile yapısı hakkında bize bilgi veriyor. Halılardaki semboller, kadınların duygularını topluma ve ailelerine ifade etmenin bir yoluydu. Semboller genellikle kadınların ailesi ve sosyal çevresi için dilekleri ile ilgiliydi. Bazen halılar, kadınların isteklerini yerine getirmek için Tanrı'ya ulaşmak için bir iletişimdi (Taşkıran, 2006).

Toplumsal yaşam içerisinde üretilen her gösterge duyguların ifade edildiği, basit bir iletişim aracı değildir. Bu göstergeler aynı zamanda insanların kendilerini, diğer insanları ve hatta doğayı anlamak ve algılamak için üretilen birimlerdir (Günay2002: 158). Göstergelerin iletişim amacıyla üretilmiş birimler olma özelliği Türk kültür yaşamı için daha büyük bir önem taşımaktadır. Geleneksel Türk toplum yaşayışındaki kadınların konumu ve durumu düşünüldüğünde dokuyucu kadınların kendilerini ifade edebilmelerinin en önemli ve belki de tek yolunun halı ve düz dokuma ürünleri olduğu anlaşılacaktır. “Esasen her yanış okuma-yazma bilmeyen Türk kadınının duygularının ıstara tezahürüdür.” sözü bu durumu ifade etmektedir (Dulkadir, 1985: 131), (Karataş, 2017: 172).

2. GELENEKSEL ANADOLU DOKUMALARINDA UMUDU SİMGELEYEN YANIŞLAR

Benzerlik ve uzlaşma ilişkisi içinde soyut ve sayılamayan tek bir gösterilene göndermede bulunan görsel bir biçim” olarak tanımlanan simge, toplumsal ve kültürel bir özellik taşır. “Adalet”in simgesi terazi, “aşk”ın simgesi kalp, “zaman”ın simgesi kum saatidir. Bu örneklerde de görüldüğü gibi, aslında bir görüntüsel olan şekil, toplumsal bir uzlaşmayla temsil ettiği veya gösterdiği şeyden başka bir anlamı ifade etmek için üretilmiştir (Karataş, 2017: 177). Örneğin; yanışlar “doğum ve çoğalma ile ilgili yanışlar”, “hayatı simgeleyen yanışlar (Beslenme ile ilgili, korunma ile ilgili, canı korumak için kullanılan, ölümsüzlük ve soy ile ilgili yanışlar) ve “ölüm ile ilgili yanışlar” olmak üzere üç başlık altında incelenmiştir (Erbek 2002).

Umut, ummaktan doğan duygu halidir. Umut, Türk Dil Kurumu Sözlüğü’nde “Olması beklenilen veya olacağı düşünülen şey” olarak tanımlanmaktadır http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5a53856b92

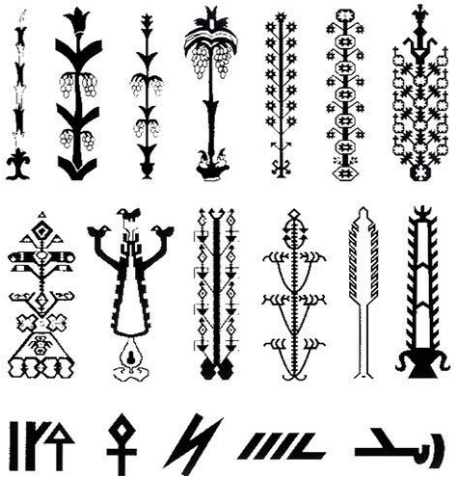
8c52.52097686, erişim tarihi: 08.01.2018). Kelimenin kökeni, Farsça Ümid kelimesidir. Ümid kelimesinin tarihte geçtiği ilk kaynak, ümīd/ümīð [İrşadü'l-Mülûk ve's-Selâtîn (1387)'dir. Geleneksel Anadolu dokumalarında ulaşılabilen kaynaklarda görülen Umudu (Ümit) simgeleyen yanışlar şunlardır: Bukağı, Hayat ağacı, Sandıklı, Küpe, Tarak yanışlarıdır.

2.1. Hayat Ağacı Yanışı:

Anadolu'da dokunan halı ve düz dokuma yaygılarda en çok kullanılan yanışlardan biri de "Hayat Ağacı"dır. Hayat ağacı yanışı, eski Türk inanç sistemi Şamanizm'e göre dünyanın merkezini belirleyen, genellikle kuşlar ve kartallarla sembolize edilen ağaçtır. Selçuklu ve Beylikler Dönemi'nde "Cennet" anlamını da kazanarak, çini, taş ve benzeri bezemelerde pek çok kez kullanıldığı bilinmektedir. Osmanlı Dönemi sanat yapıtlarında da görülen Hayat Ağacı, daha çok halk sanatlarına özgü bir bezeme unsuru biçiminde günümüze kadar varlığını sürdürmüştür. Tek Tanrılı dinlerin, insanın yaratılışını anlatan bölümlerindeki ortak nokta, Cennet'in ortasında bulunan ve meyvesinin yenmesi yasaklanmış olan ağaçtır. Yılan tarafından korunan bu ağacın meyvesini yiyen iki insan Cennet'ten kovulmuştur. Bu insanlar aynı zamanda ölümsüzlük haklarını da kaybetmişlerdir. Onların çocukları yüzyıllarca tekrar ölümsüz olabilmek için ölümsüzlük otu peşinden koşmuşlar ama çabaları sonuçsuz kalmıştır. Yeryüzünde ölümsüz olmayı başaramayan insanoğlu, bu defa çareyi ölümden sonra dirilmeye inanmakta bulmuş ve Hayat Ağacı yanışı bu duygularını simgelemek için kullanılmıştır (Erbek, 2002: 166). Bunun yanında Hayat Ağacı yanışının "bereket" anlamını ifade ettiği kabul edilmiştir. Mısır, haşhaş, tahıl başakları, pirinç vb. bitkilerle, üzüm, nar, incir ve çok taneli kavun, karpuz çok çekirdekli meyveler insanlar tarafından bereket simgesi olarak kabul edilmiştir (Erbek, 2002: 46).

Türkler geçmişten günümüze dek ağaca ve ağaç çeşitlerine pek çok anlamlar yüklemişlerdir. Ağaçların ölümsüzlüğü simgelediğini düşündükleri gibi, kendilerini koruyacağına, bütünlük sağlayacağına, isteklerinin yerine gelmesi için aracı olacağına, ölülerini koruyacağına, bu ve bunun gibi pek çok inanca sahip olarak yaşamış ve gelecek nesillere de bu şekilde aktarmışlardır (Arslan, 2014:63).

Şekil 1. Hayat ağacı yanışı çizimleri

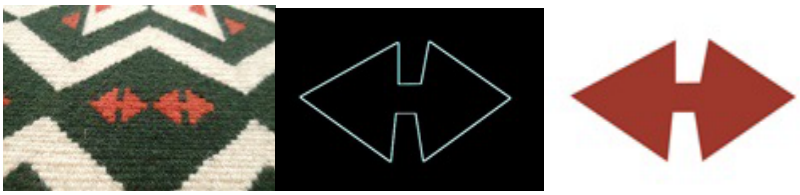
Kaynak: http://www.mnghalicilik.com/motifler.html, erişim tarihi: 11.04.2018

2.2. Bukağı Yanışı:

"Bukağı" kelimesi Türkçe'de, atların ön iki ayağına takılan ve onların otlaktan uzaklaşmasını engelleyen iki halkadan oluşan ve onları birleştiren 60 cm'lik bir zincirin adıdır (Erbek, 2002: 76). Kelime anlamına da bakınca bukağı yanışının çıkışı da bize bağlılığı simgelediğini göstermektedir. Sonsuza kadar birlikteliği simgeleyen bu yanışın, farklı

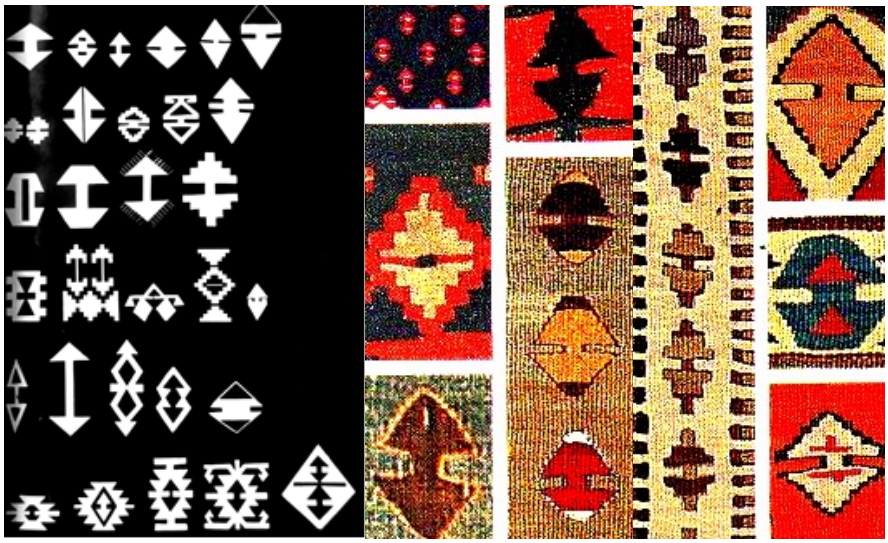
yorumları bulunmaktadır. Bu yorumlar dokunan bölgeye göre değişiklikler göstermektedir. Aynı zamanda Bukağı yanışı farklı kaynaklarda değişik isimlerlede tanımlanıp, Pranga yanışı gibi isimlerle de karşımıza çıkmaktadır. Anadolu dokumalarında aile kurumunun sürekliliğini, aşıkların birbirine olan bağını ve her zaman bir arada olmaları gerektiğini sembolize eder (Sevim, Canay, 2013; 64).

Şekil 2. Bukağı yanışı

Kaynak: Ateşok; 2014, 33

Şekil 3. Bukağı yanışı çizimleri

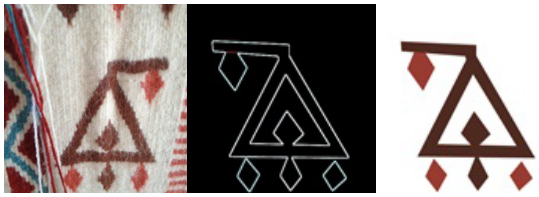

Kaynak: Arslan, Canay, 2013; 65

2.3. Saç Bağı Yanışı:

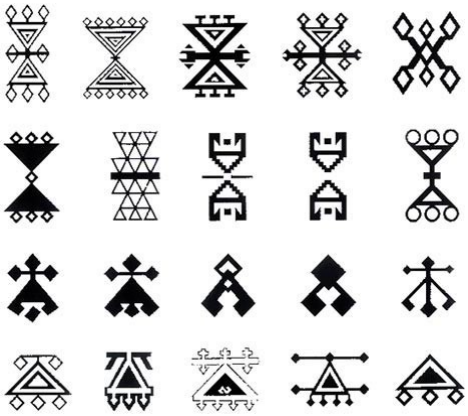
Bu yanış, evlilik isteğini ve düğünü simgelemektedir. Doğum ve çoğalmayı sembolize eder. Evlenmek isteyen genç kızlar zülüf keserler, tek örgü yaparlar. Yeni evli genç kadınlar saçlarını çift örerler. Uçlarına renkli ipliklerle süslerler. Yine mutluluk umudu bu yanışla de sembol diliyle hayat bulmuştur (Erbek, 2002).

Şekil 4. Saç bağı yanışı

Kaynak: Ateşok; 2014, 32

Şekil 5. Saç bağı yanışı çizimleri

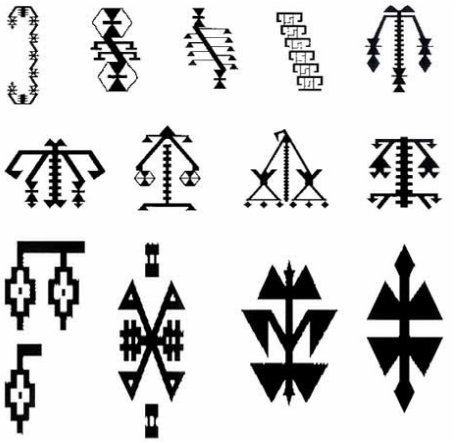

Kaynak:http://www.mnghalicilik.com/motifler.html, erişim tarihi: 11.04.2018

2.4. Küpe Yanışı:

Anadolu'da genç kızlar evlenme isteğini anlatmak için dokuma vb. el sanatı ürünlerde küpe yanışını kullanmışlardır (Sözeri, 2014: 162).

Şekil 6. Küpe yanışı çizimleri

Kaynak:http://www.mnghalicilik.com/motifler.html, erişim tarihi: 11.04.2018

2.5. Sandık, Sandıklıyanışı:

"Sandık" yanışı; genç bir kızın çeyiz sandığını ifade etmektedir. Bu yanış genellikleevlenmek ve çocuk sahibi olmak istendiğinde dokunmaktadır. Bazen mezar ve ölümü desimgelemektedir (Erbek, 1988: 9, Er ve Sarıkaya Hünerel, 2012: 173).

Şekil 7. Sandık, sandıklı yanışları

Kaynak: Ateşok; 2014, 30

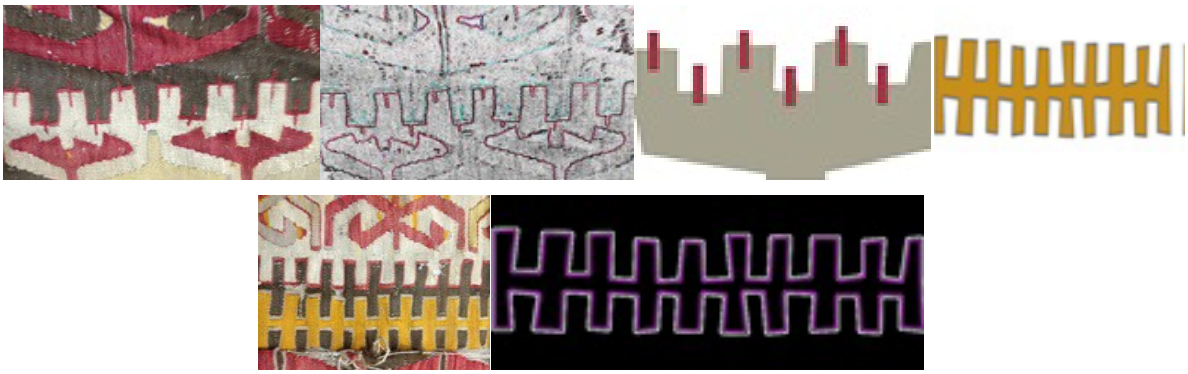
Şekil 8. Sandık, Sandıklı yanış çizimleri

Kaynak:https://nomadicsonblog.wordpress.com/2011/12/15/kilim-motifs-and-what-they-mean-part-1/ erişim tarihi: 11.04.2018

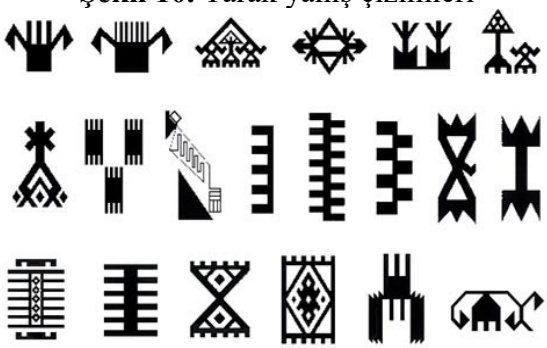
2.6. Tarak yanışı: "El, parmak, tarak" yanışı; nazar, sihir ve büyü gibi kötü güçlerden korunmakamacıyla kullanılmaktadır. Tarak anlamında kullanıldığında ise; evlilik ve doğumusimgelemektedir (Erbek, 1988; 9). Parmak ve ona benzeyen tarak yanışları, geometrik olarak üçlü, beşli, yedili sayılar kullanılarak dokunur. Bir gövdeye bağlanan çeşitli çubuk formlarından oluşur ve duruma göre el, parmak veya tarak isimlerini alır.

Şekil 9. Tarak yanışları

Kaynak: Ateşok; 2014, 28

Şekil 10. Tarak yanış çizimleri

Kaynak: http://www.mnghalicilik.com/motifler.html, erişim tarihi: 11.04.2018

3. GELENEKSEL ANADOLU DOKUMALARINDA UMUDU SİMGELEYEN YANIŞLARIN YER ALDIĞI BAZI ÖRNEKLER

Şekil 11. Konya – Cihanbeyli Halısı

Kaynak: http://www.turkelhalilari.gov.tr/halidetay.php?language=tur&kod=000333, erişim tarihi: 11.04.2018

Tarih : 19. Yüzyıl
Ait olduğu yöre : Konya - Cihanbeyli
Bulunduğu yer : Ayaktekke Camii *Afyon*
Boyut : 114x180 cm
Kalite : 18x22 dm
Açıklama : Sandık yanışlarının varlığı evliliği ve evlilikte mutlu olma umudunu simgelemektedir. Sandık motifi, genç bir kızın çeyiz sandığını temsil eder.

Şekil 12. Çanakkale - Ezine halısı

http://www.turkelhalilari.gov.tr/halidetay.php?language=tur&kod=000001, erişim tarihi: 11.04.2018

Tarih : 19. Yüzyıl
Ait olduğu yöre : Çanakkale - Ezine
Bulunduğu yer : Örencik Köyü Camii Manisa
Boyut : 110x170 cm
Kalite : 26x33 dm
Açıklama : Hayat ağacının üzerindeki kuşlar hayat ve ruhu temsil etmektedir. Ejderha, hayat ağacını koruyan hayvandır. Üç motif birlikte, ruhun sürekliliğini ve

ölümsüzlüğü simgelemektedir. Yıldız ise hayat ağacının sonsuzluğunu belirtmektedir. Halının adı Baratlı Halı'dır. Yöre dilinde Barat sıralar halinde ağaç demektir.

Şekil 13. İzmir - Bergama halısı

http://www.turkelhalilari.gov.tr/halidetay.php?language=tur&kod=000002, erişim tarihi: 11.04.2018

Tarih : 18. Yüzyıl
Ait olduğu yöre : İzmir - Bergama
Bulunduğu yer : Kurtçam Köyü Kütahya
Boyut :80x105 cm
Kalite : 26x33 dm
Açıklama : Sandık, çeyiz sandığı ve evliliği simgelemektedir. Yıldızlar, mutluluk ve sonsuzluğu sembolize etmektedir. Bu halının üzerindeki kuş motifi iyi haberleri belirtmek için kullanılmıştır. Çengel motifleri, mutluluk umutlarını nazara karşı korumak için kullanılmıştır.

Şekil 14. İzmir - Bergama halısı

http://www.turkelhalilari.gov.tr/halidetay.php?language=tur&kod=000010, erişim tarihi: 11.04.2018

Tarih : 19. Yüzyıl
Ait olduğu yöre : İzmir - Bergama
Bulunduğu yer : Özel koleksiyon
Boyut : 81x104 cm
Kalite : 26x33 dm

Açıklama : Bu, çeyiz sandığının önemli bir parçası olarak evlilikten önce dokunan halıların tipik bir örneğidir. Ana motif olan yıldız, mutluluk ümidini simgelemektedir. Bordür üzerindeki çengel motifleri nazara karşı bir korunma teşkil etmektedir. Bu motife çengel"" ya da ""çakmak"" denmektedir.

Şekil 15. Sivas Altınyayla Cicim Çuval dokuması

Kaynak: Kaynar, Tonus, 2014; 71

Ait olduğu ve bulunduğu yöre : Altınyayla---Başyayla Köyü
Tarih (tahmini) :1960
Boyut : 70X150 cm
İplik türleri :Tamamı yün
Kullanılan renkler :Siyah, kırmızı, beyaz
Ürüne verilen isim :Kilim Çuval
Kullanılan teknikler : Düz kilim ve cicim dokuma
Açıklama :Kırmızı ve beyaz renkli yün iplerin kalın tahtalar şeklinde dokunarak, siyah dar kuşaklarla da birbirlerinden ayrıldığı bir düz dokuma çuval örneğidir. Desen, beyaz zemin üzerine işlenmiştir. Bir sırada saç bağı, diğer sırada ise yapraklı çiçek yanışları görülmektedir. Yaprak dişleri tarak yanışı ile detaylandırılan görüntüde ana tema güzelliklerle dolu bir evlilik arzusunun dile getirilmesi olarak yorumlanabilir. Saç bağı yanışı ise iki farklı şekilde kullanılmış olup bunlardan biri karşılıklı simetrik yerleştirilen üçgenlerden oluşmaktadır. Diğeri ise çapraz ve haçvari motiflerin birlikte kullanılarak canavar ayakları yanışı ile de dolgulanmış halidir (Kaynar, Tonus, 2014; 71).

4. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Duygu ve düşüncelerin bir ifade biçimi veya “dil”i olarak değerlendirilebilen yanışlar, halı ve düz dokuma yaygılardaki şekliyle (görsel sanat) ve adıyla; göstergelerin temel özellikleri olan “başka bir şeyin (durum, eylem, varlık) yerini tutarak onu temsil etme, bir ileti/mesaj (bilgi) iletme ve bu sayede de bir iletişimi gerçekleştirme” özelliklerine sahip olmaları nedeniyle bir “gösterge” özelliği taşımaktadır.

Binlerce yıllık bir geçmişi olan ve üretildiği her toplumda ve yörede çok çeşitli renk ve şekil çeşitliliğine sahip olan yanışlar araştırmacılar tarafından farklı içerik, işlev veya biçim özellikleri açısından sınıflandırmalara tâbi tutulmuştur. Yanışlardaki bu çeşitlilik, yanışların göstergebilim açısından değerlendirilmesinde önemli zorluklar çıkarmaktadır. Çünkü yanışın tema olarak özelliği ve bunun halı veya düz dokuma üzerine uygulanışı yanışın bir gösterge olarak türünü etkilemektedir (Karataş, 2017: 175).

Bazı yanışları, biçim özellikleriyle aslen bir görüntüsel gösterge olmakla birlikte ifade ettiği anlam açısından sembol (simge) özelliğine sahip oldukları görülmektedir. Umut soyut bir duygudur yani simgeseldir. Umudu simgeleyen yanışlarda bir ileti/duygu iletme özelliği gösterdiğinden dolayı gösterge özelliği taşımaktadır.

Bildiride ulaşılabilen kaynaklardan saptanan umut duygusunu gösteren yanışlar; Hayat ağacı yanışı (Ölümden sonraki yaşam umudu), Bukağı yanışı (Aile birliği ve birlikte olma umudu), Sandık/Sandıklı yanışı (Genç kızın tüm beklentileri, umudu), Küpe yanışı (Genç kızın evlenme umudu), Tarak yanışı (Genç kızın beklenti ve umutları, evlenmek, çocuk sahibi olma umudu) olarak saptanmıştır.

Hangi gösterge türüne girerse girsin, Türk yanışları gerek imge gerekse isimleriyle binlerce yıllık Türk duygu ve düşüncesinin, geleneksel Anadolu dokumalarındaki göstergeleri, simgeleri, Anadolu kadınının dokumalara yansıtılmış ruhu, umudu dokumalarıdır.

KAYNAKÇA

AİELLO, G. (2006). "Theoretical Advances in Critical Visual Analysis: Perception, Ideology, Mythologies,and Social Semiotics", Journal of Visual Literacy, Spring, 26: 89-102.

ARSLAN, S. (2014). Türklerde Ağaç Kültü ve "Hayat Ağacı", Uluslararası Sosyal ve Eğitim Bilimleri Dergisi, Cilt: 1 Sayı: 1 /2014.

ATEŞOK, E. (2014). "Karakeçili İlçesinde Dokunan Kilimlerin Geleneksel motif Özellikleri", Kalemişi Dergisi, Cilt: 2, Sayı: 14, 2014.

DÖNMEZ, B.M.; Türk İnançsal Halk Danslarını Figürlerine Göstergebilimsel Bir Bakış: Alevi, Semah Figürlerinin Anlamları, http://dergipark.gov.tr/download/article-file/273625, erişim tarhi: 08.01.2018)

DULKADİR, H. (1985). "Yanışlarımız", Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi (Şubat): s. 130-150

ERBEK, M., (2002). Çatalhöyük'ten Günümüze Anadolu Motifleri, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

GÜRTAŞ, S. (2016), Art-Sanat Uluslararası E-Dergi, Histart15 Özel Sayı, 77-82.

KARATAŞ, M. (2017), Dil Araştırmaları Dergisi, Bahar, 2017/20: 167-185.

KAYNAR, H., TONUS E. (2014). "Sivas Altınyayla (Tonus) İlçesi Düz Dokuma Örneklerinin Motif Yönünden İncelenmesi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi Hakemli Dergisi, ART-E Mayıs-Haziran'14 Sayı:13.

SEVİM, K., CANAY, A. (2013). Anadolu'da Üretilen Kilim Motiflerinden Bukağı Motifi ve Bu Motiften Çıkan Seramik Çalışmalar, İDİL Dergisi, Cilt 2, Sayı 6.

SÖZERİ, T. Mistik/Gizil Simgeler Gelenek Ve Kavramlar, İstanbul: Kastaş Yayınevi. 2014.

Tanyeli, Uğur ve Sözen. (2005). Metin Sanat Terim ve Kavramları Sözlüğü, Remzi Kitapevi, Ankara.

TAŞKIRAN, M. N. (2006). Reading Motifs on Kilims: A Semiotic Approach to Symbolic Meaning, Kocaeli Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Radyo, Sinema ve TV Bölümü, İstanbul.

İnternet Kaynakları:

http://www.turkelhalilari.gov.tr/halidetay.php?language=tur&kod=000010
http://www.turkelhalilari.gov.tr/halidetay.php?language=tur&kod=000002
http://www.turkelhalilari.gov.tr/halidetay.php?language=tur&kod=000333
http://www.turkelhalilari.gov.tr/halidetay.php?language=tur&kod=000001
http://www.mnghalicilik.com/motifler.html
https://nomadicsonblog.wordpress.com/2011/12/15/kilim-motifs-and-what-they-mean-part-1/

“UMUT” TELKİN EDEN HÜSN-İ HAT LEVHALARI

Dr. Ayşe TANRIVER CELASİN

Süleyman Demirel Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi,
Geleneksel Türk Sanatları Bölümü, Isparta/TÜRKİYE
E-mail: aysecelasin@sdu.edu.tr

ÖZET

Um-mak fiilinden türediği düşünülen “umut” kelimesi, bir şeyin gerçekleşmesi ihtimalinin verdiği ferahlatıcı duygu, ummaktan doğan ferahlık ve ümit mânâsına gelmektedir. Üzüntü ve kederin baskın geldiği durumların geçici olduğu, her sıkıntının ardından bir ferahlığın geleceğini beyan eden kimi sözler, bireylerin acı veren duygulardan bir an önce kurtulup feraha ermelerini amaçlamaktadır. Umut telkin eden bu sözler, Arap harfleriyle güzel yazı yazma sanatı olan “hüs-i hat” ile yazılarak her dâim göz önünde bulunacak şekilde levhalara dönüştürülmüştür. “Bu da geçer ya Hû”, Tevbe sûresinin 40. âyeti “lâ tahsen, innAllahe meanâ” üzülme, Allah bizimledir, gibi hat levhalarına yansımış ve hattatlar tarafından farklı tasarımlarla tekrar tekrar yazılan bu sözler, sanat dünyasındaki yerini almıştır. İnsanlar üzerindeki yapıcı ve olumlu etkileri bilinen umut telkin edici sözlerin hat levhalarına yansımış olanlarının tespiti, bu araştırmanın amacını oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Umut, Hüsn-i Hat, Levha*

CALLIGRAPHY PANELS INSPIRING “UMUT (HOPE)”

ABSTRACT

The word “umut (hope)” deriving from the root “Um-mak (to hope)” means the relief stemming from the possibility that something immensely wished might come trueand comfort and expectation arising from hoping. The clichés implying that the plights originating from sorrow and grief are always temporary and that a relief shall sooner or later come following a distress aim at comforting people so that they can easily get rid of their agonising feelings. Those promising clichés are put into “calligraphy” panels in Arabic alphabet so that they will always stay in sight. Sayings like “This will of course be over.”, “Do not grieve; indeed God is with us.” (Surah At-Tawbah, 9-40) that have been put into panels with calligraphy repeatedly by calligraphers in various styles and designs have claimed their places in the world of art. The objective of this study is to determine the sayings inspiring constructive and positive implications to people and also that have been put into panels.

Keywords: *Hope, Calligraphy, Panel*

1. GİRİŞ

İslâm kültüründe “yazı” ya da “güzel yazı” mânâsında kullanılan “hüsn-i hat”, estetik kurallara bağlı kalarak ölçülü ve güzel yazı yazma sanatına denir ve yalnız İslâm yazıları için kullanılan bir tâbirdir (Serin, 2010: 20). 610 yılından itibaren indirilmeye başlayan Kur’an-ı Kerim’in yazılması, İslâm dininin yayıldığı coğrafyalara doğru bir şekilde iletilmesi açısından büyük önem taşımıştır. Bu nedenle Arap harflerin biçimleri ve imlâ kuralları üzerine reform niteliğinde çalışmalar yapılmıştır. Hattatlar zaman içerisinde Kur’an-ı Kerim ve hadis-i

şerifleri hüsn-i hatla çoğaltmışlar ve ilâhi mesajların, "Allah güzeldir, güzelliği sever" düsturu ile yayılmasına aracı olmuşlardır.

Osmanlı Devleti döneminde özellikle hattat padişahların hat sanatına verdiği destekle bu sanat klasik dönemini yaşamıştır. Hün-i hat eğitimi meşk usulüyle yapıldığından, 18. yüzyıldan itibaren Osmanlı devletini etkisi altına alan Batılılaşma hareketlerinden fazla etkilenmeden günümüze kadar ulaşabilmeyi başarmıştır. Buna rağmen Osmanlı'da yaşam tarzı ve sanat anlayışının değişmesine neden olan Batı rüzgarı, matbaayı Osmanlı'ya kazandırmış ve zamanla el yazması eser ihtiyacının son bulmasına neden olmuştur. Batılılaşmayla değişen sanat zevkinde ilginin resim sanatına kaydığı görülmüştür. 19. yüzyılda devletin ekonomisinin iyice zayıflaması sebebiyle sanatkârlara verilen desteğin azalması, matbaa faaliyetlerinin artması gibi nedenlerden dolayı çok pahalı bir iş olan yazma eser üretimini olumsuz etkilemiş ve hattatların geçim kaynaklarının daralmasına neden olmuştur. Bu etkilerle 18. yüzyıldan itibaren hattatlar âyet, hadis ve özlü sözlerin yazıldığı hat levhalarını üretmeye başlamışlardır. El yazması kitaba göre daha kısa sürede hazırlanan ve hattatlara ekonomik olarak daha fazla getirisi olan hat levhalarının cami ve türbelerin yanı sıra ev ve işyerlerine de asıldığı görülmüştür.

Yeni bir şeyin gerçekleşmesi ihtimalinin verdiği ferahlatıcı duygu, ummaktan doğan ferahlık mânâsına gelen umut kelimesinin farsça "ümid" kelimesinden doğduğu düşünülmektedir (Ayverdi, 2005: 3239). Umut, barış ve rahatlık anlamındaki "selâm" kökünden türeyen "İslâm" dininin de temel söylemlerinden birisidir. Gerçek inanan bir kimsenin, kendini umutsuz, ve bîçare hissetmesi bu dinin düstûruna uymamaktadır. "Allah'tan umut kesilmez", "Allah bir kapıyı kapatır bin kapıyı açar", "gün doğmadan neler doğar" gibi dillere pelesenk olmuş atasözleri İslâm dininin toplum üzerindeki yapıcı etkilerinin yansımalarından doğmuştur. Savaş, işgal gibi toplum üzerinde travma yaratan olaylar sırasında, sanatkârlar sanatın keskin dilini kullanarak kimi zaman toplumun hissiyâtına tercüman olmuş, kimi zaman da eserleriyle onları teskin etmiştir. Hattat ve Ebrû ustası hazerfen Necmeddin Efendi, Hindistandan geldiği için bulunması çok zor olan vişne çürüğü rengi veren lök boyasının Mısırçarşısı'ndaki bir dükkanda bulunduğunu duyar. Boyayı almak için yola düşer ancak o gün İstanbul işgal edilmektedir (13 Kasım 1918). Lök boyasını temin eden Necmeddin Efendi, bir sandal tutar ve zorluklarla yabancı askerlerin arasından geçer. (Derman, 2011:369). Evine dönen hoca bu duruma çok üzülür ve oturup "bu da geçer ya Hu" hat levhasını yazar. Aradan yaklaşık beş yıl geçtikten sonra, işgal kuvvetlerinin 2 Ekim 1923 tarihinde İstanbul'u terkedişini sevinç içerisinde evinin bahçesinden dürbünle seyreden Necmeddin Efendi, bu defa "gel keyfim gel" celî ta'lîkını ebrûlu olarak yazar. Renkleri serperken işgal günü güçlükle bulduğu lök boyasını da özellikle kullanır (Derman, 2011:369).

Hat sanatı kapsamında buna benzer âyet, hadis ve özlü sözlerden örneklerin levhalar şeklinde hazırlanmış olanlarını tespit etmek bu çalışmanın amacını oluşturmaktadır. Yayımlanmış kitaplar, kataloglar ve internet kaynakları taranarak, "umut" içerikli hat levlalarıtespit edilmiş ve aralarından uygun örnekler seçilerek araştırma kapsamına alınmıştır.

2. UMUT TELKIN EDEN HAT LEVHALARI

2.1. İstiklâl Marşı

Korkma, sönmez bu şafaklarda yüzel al sancak;

Sönmeden yurdumun üstünde tüten en son ocak

Mehmet Akif Ersoy tarafından yazılmış olan bu şiir, var olma mücadelesi veren Türk milletine armağan edilmiştir. 10 kıt'a, 41 dize ve "fâilâtün / fâilâtün / fâilâtün / fâ'lün aruz ölçüsüyle yazılmış olan bu kahramanlık şiirinin "korkma" kelimesiyle başlaması çok

mânidardır. Akif bu dizelerle; Ey Türk milleti korkuya gerek yoktur. Düşmanlar yurdumuzun semalarında dalgalanan bayrağımızı indirip kendi bayraklarını çekmeyi başaramayacaklardır. Bağımsızlığımızın sembolü olan Türk bayrağı, son Türk askeri şehit oluncaya kadar dalgalanmaya devam edecektir. Milletimizin bütün fertleri yok edilmedikçe yurdumuzun işgal edilmesi mümkün olmayacaktır demiştir (Çağbayır, 2009: 419). Umutsuzluğun, inanç eksikliğinden ortaya çıktığını söyleyen bir dinin mensubu olan Türk milleti, bu manzum eserle var olma azmini, îmanını ve iradesini yeniden bulmuştur (Akay ve Andı, 2010: 103).

İstiklâl Marşı'nın hat levhası olarak yazılmış çok sayıda örneği bulunmamakla birlikte hattatlar bu şiiri yazarken nesih ya da dîvânî gibi ince kalemleri tercih etmişlerdir. Hattat Fatih Özkafa İstiklâl Marşı'nı, siyah zemin üzerine zer-mürekkep kullanarak nesih hattı ile yazmıştır. Rûmîli kenarsuyu bezemesine ilâve olarak ortasında latin harfleriyle İstiklâl Marşı yazılı iki adet mushaf gülü bulunmaktadır (Resim 1) (URL-1, 2018). Hattat Savaş Çevik ise dîvânî ve celî dîvânî kalemi kullanarak kıt'a formunda bu eseri kaleme almıştır. Levhadaki hatip ebrûları necmeddin Okyay'a ait ve arasuyunda rûmîli desen, kenarsuyunda halkârî bezeme mevcuttur (Resim 2),(URL-2, 2018). Hattat Özgür Çetintaş'a ait nesih hattı ile açık renk aharlı kâğıt üzerine İstiklâl Marşı'nın ilk iki dizesi yazılmıştır (Resim 3).

2.2. Lâ Tahzen

"Lâ tahzen innAllahe meanâ", "üzülme, Allah bizimledir" ibaresi, Kur'an- Kerim'de Tevbe sûresi 40. âyeti içinde geçmektedir. Müşrikler Hz. Peygamberi öldürmeye, hapsetmeye ya da sürgün etmeye kalkıştıklarında; o, arkadaşı Ebu Bekir ile kaçarak Sevr mağarasına sığınmıştı. Müşrikler ayaklarına baksa onları görecekleri kadar yaklaştıklarında Hz. Ebu Bekir, Hz. Peygamber'e zarar verecekleri endişesiyle korkmaya başlamıştı. Hz. Peygamber onu sakinleştirip: Ey Ebu Bekir üçüncüleri Allah olan iki kişi hakkında ne sanıyorsun? buyurdu. Bunun üzerine Allah sekînetini onların üzerine indirdi (Karlığa ve Çetiner, 1993: 3500).

Hz. Mevlânâ bu âyetten esinle yazmış olduğu "Lâ tahzen" isimli şiirinde şunları söylemektedir[3].

Ayağın kırıldı diye üzülme!
Allah senden aldığı ayak yerine belki sana kanat verecek.
Kuyu dibinde kaldın diye üzülme!
Yusuf kuyudan çıktı da Mısır'a sultan oldu, unutma!
İstediğin bir şey; olursa bir hayır,
Olmazsa bin Hayır Ara!..

Ne istersem ben Mevlâ'dan isterim.
Verirse yüceliğidir. Vermezse İmtihanımdır!..
Allah'tan bir şey istersen:
Kapı açılır, sen yeterki vurmayı bil!..
Ne zaman dersen bilemem ama,
Açılmaz diye umutsuz olma,
Yeterki o kapıda durmayı bil!..
Hz. Mevlâna Celâleddin-i Rûmî (k.s) (URL-3, 2018)

Tevbe sûresi 40 oldukça uzun bir âyettir. Bu âyetin içinden slogan niteliği taşıyan "La tahzen inneAllahe meanâ" "üzülme Allah bizimledir" kısmı hattatlar tarafından seçilerek genellikle celî sülüs levha tarzında hazırlanıştır. Hattat Özgür Çetintaş tarafından koyu zemin üzerine açık renk mürekkep ile celî sülüs hattı kullanılarak "La tahzen inneAllahe meanâ"

[3] Mevlânâ Celaleddîn-i Rûmî'nin Lâ tahzen isimli şiirinin yalnızca bir kısmı buraya alınmıştır.

ibaresi yazılmıştır (Resim 4). Aynı ibare hattat Abdurrahim Kaya tarafından nohudî renk kâğıt üzerine yeşil ve siyah mürekkep kullanılarak celî sülüs hattı ile kaleme alınmıştır (Resim 5), (URL-4, 2018). Bu ibarenin bir başka istifi hattat Abdullah Aydemir tarafından celî sülüs ve nesih hattı ile is ve sepia mürekkebi bir arada kullanılarak yazılmıştır. "Lâ tahsen" ibaresi celî sülüs kalemiyle yazılmışken inneAllahe meanâ ve sadakAllahül azîm kısmı nesih hattıyla kaleme alınmıştır (Resim 6) (URL-5,2018).

2.3. İnşirah Sûresi

İnşirah, "açılıp genişlemek, huzura kavuşmak" manasına gelmektedir ve bu sûre Hicret'ten önce Mekke'de indirilmiştir. Hz. Peygamber ve arkadaşları, Mekke döneminde müşriklerin işkencelere varan baskılarından dolayı çok acı ve üzüntü çekmekteydiler. Yüce Allah, resûlünü ve mü'minleri teselli edip gönüllerini rahatlatmak için bu âyetleri indirerek sıkıntılardan sonra ferahlığın ve başarının geleceğini müjdelemiştir. Bu sûrenin 5 ve 6. ayetleri, "fe inne meal usri yusra, inne meal usri yusra", "Muhakkak ki güçlükle beraber bir kolaylık vardır, elbette güçlükle beraber bir kolaylık vardır" mealini içermektedir. Güçlüğün yanında kolaylığın bulunacağının iki defa zikredilmesini göz önünde bulundurarak, Hz. Peygamber kendisine inananlara: "Müjdeler olsun! Size kolaylık geldi; artık bir güçlük iki kolaylığa asla gâlip gelemez!" buyurmuştur (Karaman, vd. 2007: 641-642). Hattatlar bu surenin kimi zaman tamamını sülüs-nesih kıt'a olarak kimi zaman da yalnızca 5 ve 6. ayetlerini celi sülüs hattı ile yazmışlardır. Hattat Davut Bektaş ve Mehmed Özçay tarafından "fe inne meal usri yusra, inne meal usri yusra", ibaresi celi sülüs kalemiyle yazılmıştır (Resim 7-8), (URL-6-7, 2018) Yine hattat Mehmet Özçay ve hattat Mümtaz Seçkin Durdu İnşirah sûresinin tamamını sülüs- nesih hattı ile kıt'a formunda yazmışlardır (Resim 9-10), (URL-8-9, 2018).

2.4. Allah'ın Rahmetinden Ümit Kesmeyiniz

Zümer suresi 53. âyetin bir kısmında "ey kendi nefislerine karşı ölçüyü aşan kullarım, Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin" ibaresi yer almaktadır. Müşriklerden çok insan öldürmüş ve çok zina etmiş olan kimseler gelerek Hz. Peygamber'e: Keşke yapmış olduklarımıza kefâret olacak bir şeyler söylesen" demeleri üzerine bu ayet inmiştir. Yüce Allah, tevbe eden kullarına rahmet kapılarının açık tutulacağını ve bağışlanacaklarını müjdelemiştir. Günahları ne kadar büyük ve ne kadar çok olursa olsun hiçbir kul Allah'ın rahmetinden ümidini kesmemelidir (Karlığa ve Çetiner, 1993: 6940-41). Bu âyet oldukça uzun bir âyettir. Bu nedenle hattatlar bu uzun ayetin içinden sadece "lâ taknetû min rahmetillâhi", "Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin" kısmını hat levhalarına taşımışlardır. Hattat Macid Ayralbu ibareyi, celi sülüs hattı ile nohudî renk kağıt üzerine is mürekkebi kullanarak 1957 tarihinde kaleme almıştır (Resim 11) (URL-10,2018).Hattat Rumeysa Havranlıoğlu ise bu ibareyi Besmele ile birlikte celi ta'lik hattıyla iki satır şeklinde yazmıştır (Resim 12), (URL-11,2018).

2.5. Men Sabere Zafere

"Men sabere zafere", "zafer sabredenlerindir" mânâsında bir hadîs-i şeriftir. Arapça kökenli olan sabır; katlanılması zor olan haksızlık, sıkıntı, acı, hastalık, yoksulluk, felaket gibi durumlar karşısında umutsuzluğa kapılmayıp şikâyet etmeden, sızlanmadan dayanma, tahammül gösterme anlamına gelmektedir (Ayverdi, 2005: 2616). Hattat Halim Özyazıcı "men sabere zafere" levhasını 1930 yılında celi sülüs hattı ile kaleme almıştır (Resim

13),(URL-12,2018). Aynı ibareyi hattat Ahmet Zeki Yavaş ise celî divanî hattı ile müsenna[4] (aynalı) olarak istiflemiştir (Resim 14), (URL-13, 2018).

2. 6. Bu da Geçer Ya Hû

Sarmışsa etrafını dertten duvarlar bu da geçer Ya Hû! Aşkın imkânsız girdaplarında çırpınıp acı çekiyorsan, dertlerin kalbinde en onulmaz yaralar açmışsa, unutma bu da geçer Ya Hû! Kırdılarsa seni, ezip geçtilerse eğer; Rabb'inin merhametine sığın, bu da geçer Ya Hû, Hiç bir şey kalıcı değil, dertlerin dahî. Umudunu kaybetme, zîra derdi veren Allah dermanını da yaratmıştır. Unutmaki mum alevinde titreşen gölgeler gibidir dertlerin. Güneş doğduğunda hepsi kaybolur, yerini aydınlık alır (Özdemir, 2017, arka kapak). Yaşanan her durumun geçici olduğunu vurgulayan ve umut telkin eden "bu da geçer ya Hû" ibaresi, hattatlar tarafından farklı tasarım ve yazı çeşitleriyle oldukça sık kullanılmıştır. Bunlardan birisi Kazasker Mustafa İzzet Efendi'nin celi sülüs kalemiyle nohudî renk kağıt üzerine yazdığı "bu da geçer ya Hu" levhasıdır (Resim 15), (URL-14, 2018). İkincisi Celi Talik hatla hattat Hulusi Yazgan'ın nohudi renk kağıt üzerine 1934 yılında yazmış olduğu levhadır (Resim 16), (URL-15, 2018). Aynı ibarenin farklı bir tasarımı yine celî sülüs kalemi kullanılarak hattat İsmail Hakkı Altnbezer tarafından, zer-mürekkep kullanılarak dokulu boyanmış kağıt üzerine 1940 yılında yazılmıştır (Resim 17), (URL-16, 2018). Hattat Ali Alparslan ise Türkçe "bu da geçer ya Hu", Farsça "in niz beguzered", Rumca "k'afto perasi" ibarelerini aynı levha üzerine talik ve şikeste hat ile yazmıştır (Resim 18), (URL-17, 2018). Celî sülüs müsenna hat ile nohudî renk kağıt üzerine is mürekkebi kullanılarak 2005 yılında yazılmış "bu da geçer ya Hû" levhasının hattatı Ahmet Kutluhan'dır (Resim 19), (URL-17, 2018).

Okuyanlarda ferahlık ve esenlik hissi uyandıran, umut vaat eden ayet, hadis ya da özlü sözler elbette bunlarla sınırlı değildir. Ancak bu çalışmada yalnızca hat levhalarına yansıyanlar arasında seçkiler yapılmıştır. Toplumun ve bireylerin manevi ihtiyaçlarına duyarlı olan hattatlar, geçmişte ve günümüzde ürettikleri eserlerle insanlara umut telkin etmek istemişlerdir.

KAYNAKÇA

AKAY, H.-ANDI, F., 2010, İstiklâl Marşi İstikbâl Marşı 41 Dize 41 Yorum, Hat Yayınevi, İstanbul, ISBN: 978-605-88336-6-1.

AYVERDİ, İ., 2005, Misalli Büyük Türkçe Sözlük, C. 3, Kubbealti Yayınları, İstanbul, ISBN: 975-6444-24-X.

ÇAĞBAYIR, Y., 2009, Bayrak Mücadelemiz ve İstiklal Marşı, Ötügen, İstanbul, ISBN: 978-975-437-729-3.

DERMAN, M. U., Ömrümün Bereketi:1, Kubbealtı Yayınları, İstanbul, ISBN 978-975-6444-84-9

ESİNER ÖZEN, M., 1985, Yazma Kitap Sanatları Sözlüğü, İ.Ü. Fen Fakültesi Döner Sermaye İşletmesiProf. Dr. Nazım Terzioğlu Basım Atölyesi, İstanbul.

KARAMAN, H. vd., 2007, Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir, C. V, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, ISBN: 975-19-338ı-I (5.cilt).

[4] Müsenna (Aynalı) Yazı: Arap harfleriyle karşılıklı yazılan yazılar. Harfler veya kelimenin simetriğiyle birlikte yazılmasıdır (Esiner Özen, 1985:5).

KARLIĞA, B.- ÇETİNER, B., 1993, Hadislerle Kur'an-I Kerim Tefsiri ibn Kesir, C. 7, Çağrı Yayınları, İstanbul.

ÖZDEMİR, F., 2017, Bu da Geçer Ya Hû, Az Kitap, İstanbul, ISBN: 6054812592

SERİN, M., 2010, Hat Sanatı ve Meşhur Hattatlar, Kubbealtı, İstanbul, ISBN: 975-7663-56-5.

İnternet Kaynakları

URL-1,2018,http://www.kalemguzeli.org/hatteserleriayrinti.php?KNO=1505&HKNO=20

URL2,2018,https://www.google.com.tr/search?q=%C4%B0ST%C4%B0KLAL+MARSI+HAT+SANATI&tbm=isch&tbo=u&source=univ&sa=X&ved=0ahUKEwi5kKe22qXaAhWkZpoKHVvoCXQQsAQIJg&biw=1440&bih=769#imgrc=huAjiwqo9sFYAM:

URL-3, 2018, http://mevlanasozleri.de/siirleri/la-tahzen-siiri/

URL-4,2018,http://www.kalemguzeli.org/hatteserleriayrinti.php?KNO=2074&HKNO=20

URL5,2018,http://www.kalemguzeli.org/hatteserleriayrinti.php?KNO=1784&HKNO=20&epik=0nitoE_IWH4Fy

URL-6,2018,http://www.kalemguzeli.org/hatteserleriayrinti.php?KNO=310&HKNO=20

URL-7,2018,http://www.kalemguzeli.org/hatteserleriayrinti.php?KNO=684&HKNO=20

URL-8,2018,http://www.kalemguzeli.org/hatteserleriayrinti.php?KNO=697&HKNO=20

URL-9,2018,http://www.kalemguzeli.org/hatteserleriayrinti.php?KNO=326&HKNO=20

URL-10,2018,http://www.kalemguzeli.org/hatteserleriayrinti.php?KNO=1234&HKNO=20

URL-11,2018,http://biksad.com/Eser/49/detay.aspx .

URL12,2018,http://www.kalemguzeli.org/hatteserleriayrinti.php?KNO=511&HKNO=20

URL-13, 2018,http://acansbekir.blogspot.com.tr/2014/09/sabreden-basarr.html

URL-14,2018,http://www.kalemguzeli.org/hatteserleriayrinti.php?KNO=1447&HKNO=20

URL-15,2018,http://www.kalemguzeli.org/hatteserleriayrinti.php?KNO=374&HKNO=20,

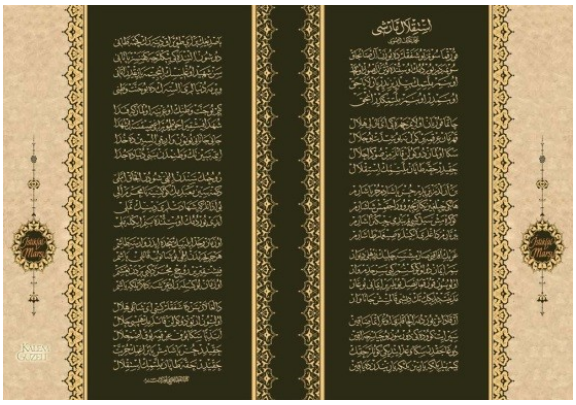
URL-16, 2018, http://www.kalem-guzeli.org/hatteserleriayrinti.php?KNO=1889&HKNO=20

URL-17, 2018, http://www.kalem-guzeli.org/hatteserleriayrinti.php?KNO=864&HKNO=20

URL-18,2018, http://www.kalemguzeli.org/hatteserleriayrinti.php?KNO=1377&HKNO=20

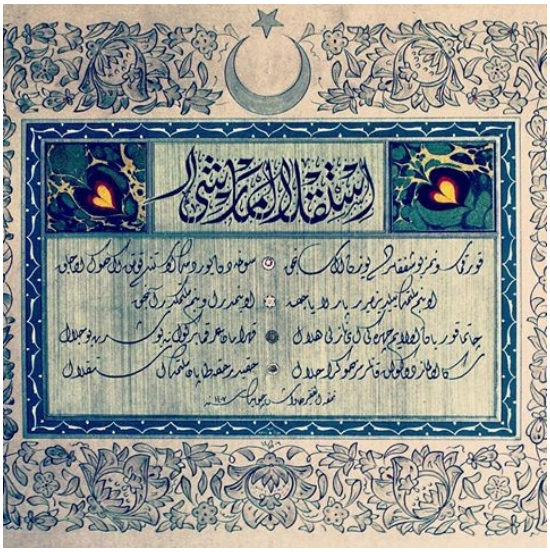
EKLER

Resim 1. Fatih Özkafa, İstiklâl Marşı, Nesih, 2010,

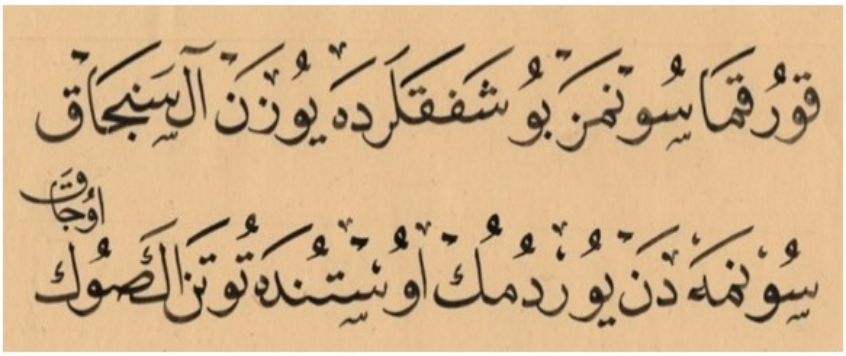
Kaynak.(http://www.kalem-guzeli.org/hatteserleriayrinti.php?KNO=1505&HKNO=20) 06.04.2018

Resim 2. İstiklal Marşı, Celî Dîvanî ve Dîvanî, Hattat Savaş Çevik,

Kaynak.https://www.google.com.tr/search?q=%C4%B0ST%C4%B0KLAL+MARSI+HAT+SANATI&tbm=isch&tbo=u&source=univ&sa=X&ved=0ahUKEwi5kKe22qXaAhWkZpoKHVvoCXQQsAQIJg&biw=1440&bih=769#imgrc=huAjiwqo9sFYAM: 06. 04. 2018.

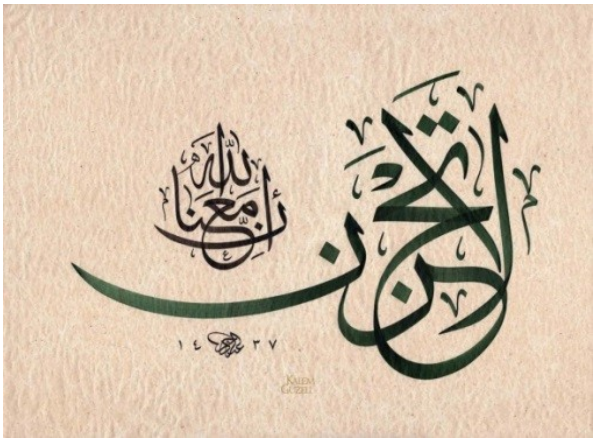
Resim 3. İstiklâl Marşı'nın ilk iki dizesi, Nesih Hattı, Hattat Özgür Çetintaş, 2018.

Resim 4. La Tahzen İnneAllahe Meanâ, Celî Sülüs Levha, Hattat Özgür Çetintaş, 2016.

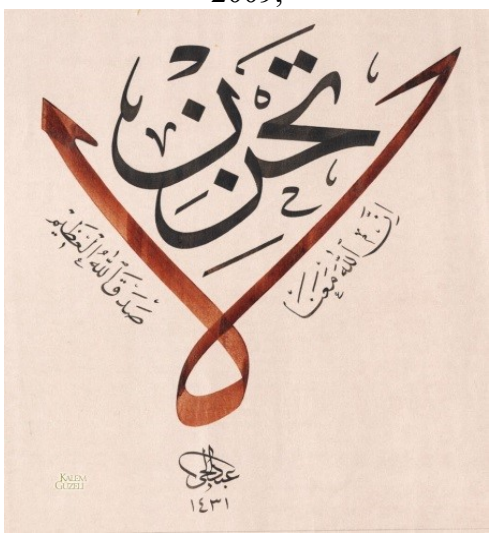

Resim 5. La Tahzen İnneAllahe Meanâ, Celî Sülüs Levha, Hattat Abdurrahim Kahya,

Kaynak. http://www.kalem-guzeli.org/hatteserleriayrinti.php?KNO=2074&HKNO=20 12.04.2018.

Resim 6. La Tahzen İnneAllahe Meanâ, Celî Sülüs-nesih Levha, Hattat Abdullah Aydemir, 2009,

Kaynak . http://www.kalem-guzeli.org/hatteserleriayrinti.php?KNO=1784&HKNO=20&epik=0nitoE_IWH4Fy 12.04.2018

Resim 7. Fe inne meal usri yusra, inne meal usri yusra, Celî Sülüs Levha, Hattat Davut Bektaş, 2003

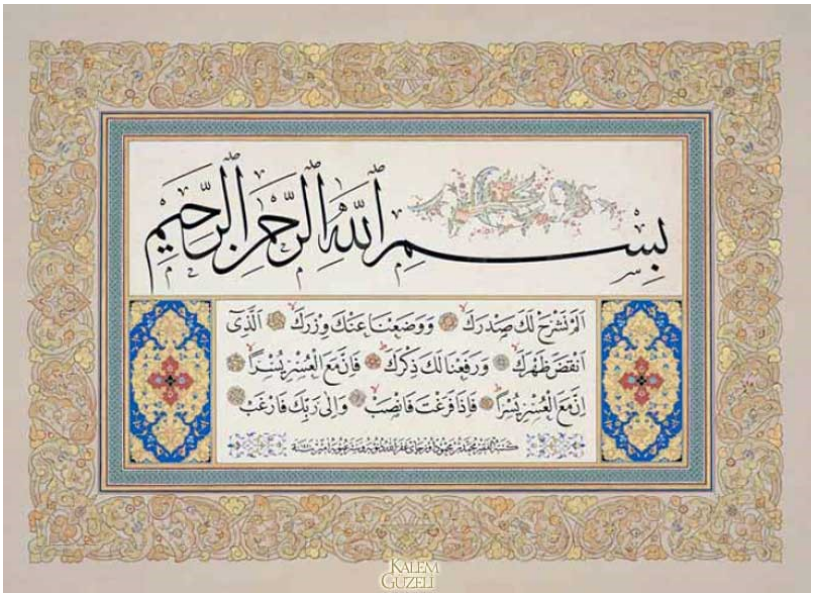
Kaynak. http://www.kalem-guzeli.org/hatteserleriayrinti.php?KNO=310&HKNO=20 23.05.2018.

Resim 8. Fe inne meal usri yusra, inne meal usri yusra, Celî Sülüs Levha, Hattat Mehmed Özçay, 1994,

Kaynak. http://www.kalem-guzeli.org/hatteserleriayrinti.php?KNO=684&HKNO=20, 23.05.2018

Resim 9. İnşirah Suresi, Sülüs-nesih Kıt'a, Hattat Mehmed Özçay,

Kaynak. http://www.kalem-guzeli.org/hatteserleriayrinti.php?KNO=697&HKNO=20 23.05.2018.

Resim 10. İnşirah Suresi, Sülüs-nesih Kıt'a, Hattat Mümtaz Seçkin Durdu,

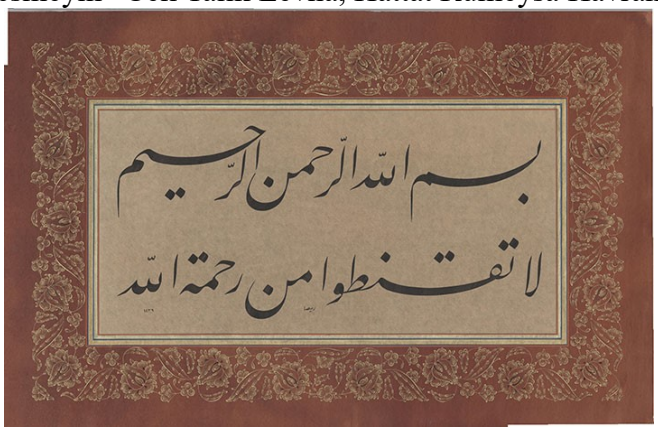
Kaynak. http://www.kalem-guzeli.org/hatteserleriayrinti.php?KNO=326&HKNO=20 23.05.2018.

Resim 11. "Lâ taknetû min rahmetillâhi", "Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin" Celi Sülüs Levha, Hattat Macid Ayral,

Kaynak. http://www.kalem-guzeli.org/hatteserleriayrinti.php?KNO=1234&HKNO=20 25.05.2018.

Resim 12. "Bismillahirrahmanirrahim, lâ taknetû min rahmetillâhi", "Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin" Celi Talîk Levha, Hattat Rumeysa Havranlıoğlu.

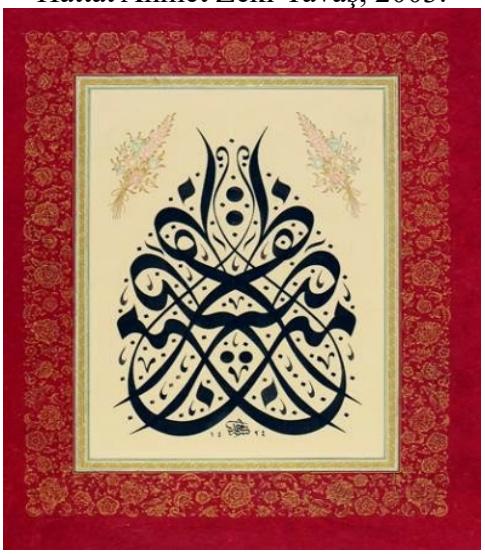
Kaynak. http://biksad.com/Eser/49/detay.aspx 25.05.2018.

Resim 13. "Men Sabere Zafere, Celî Sülüs Levha, Hattat Halim Özyazıcı, 1930

Kaynak. http://www.kalem-guzeli.org/hatteserleriayrinti.php?KNO=511&HKNO=20 25. 05. 2018.

Resim 14. Men sabere zafere", "Zafer sabredenlerindir" Celi Sülüs,
Hattat Ahmet Zeki Yavaş, 2003.

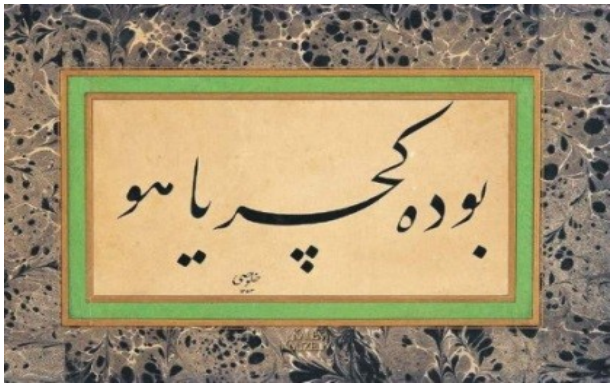
Kaynak. http://acansbekir.blogspot.com.tr/2014/09/sabreden-basarr.html 25.05.2018.

Resim 15."Bu da Geçer Ya Hu", Celi Sülüs Levha, Hattat Kazasker Mustafa İzzet Efendi

Kaynak. http://www.kalem-guzeli.org/hatteserleriayrinti.php?KNO=1447&HKNO=20 25.05.2018.

Resim 16. "Bu da Geçer Ya Hu", Celi Talik, Hattat Hulusi Yazgan, 1934.

Kaynak**.** http://www.kalem-guzeli.org/hatteserleriayrinti.php?KNO=374&HKNO=20, 25.05.2018.

Resim 17."Bu da Geçer Ya Hu", Celi Talik, Hattat İsmail Hakkı Altunbezer, 1940,

Kaynak**.** http://www.kalem-guzeli.org/hatteserleriayrinti.php?KNO=1889&HKNO=20 25.05.2018

Resim 18.Türkçe "Bu da Geçer Ya Hu", Farsça "İn niz beguzered, Rumca "K'afto Perasi" Talik ve Şikeste Hat, Hattat Ali Alparslan, 2005,

Kaynak. http://www.kalem-guzeli.org/hatteserleriayrinti.php?KNO=864&HKNO=20 25.05.2018.

Resim 19.“Bu da Geçer Ya Hu”, Celi Talik, Hattat Ahmet Kutluhan, 2005

Kaynak**.** http://www.kalem-guzeli.org/hatteserleriayrinti.php?KNO=1377&HKNO=20 25.05.2018.

HISTOPATHOLOGICAL CHANGES IN THE STOMACH TISSUE OF RATS FED WITH CARPET SHELL CLAM (*TAPES DECUSSATUS*)

Aslı MURATLI

Başkent University Zübeyde Hanım Application and Research Center,
Department of Pathology, İzmir/TURKEY

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Rıza GEZEN

Vocational College of Healt Sciences,
Çanakkale Onsekiz Mart University, Çanakkale/TURKEY
E-mail: mrgezen@comu.edu.tr

ABSTRACT

Free radicals are produced in cells by cellular metabolism and exogenous agents. This specie reacts with biomolecules in cells, including DNA, proteins, lipids and carbonhydrates. The resulting oxidative damage to DNA, is implicated in mutagenesis, carcinogenesis, and aging. Heavy metals, industrial and household wastes and pesticides are threats for the aquatic ecosystem. Polluted water sources are streaming into the seas and cause pollution in these systems. Dardanelles is exposed to pollution from the Marmara and Black Sea. Our previous studies demonstrated that the water and mollusc from certain regions of the Dardanelles contained heavy metal salts. The purpose of the study is to demonstrate DNA damage and the histopathologic changes in the gastric tissues of rats which are fed with carpet shell clam that are collected from the Çardak Lagoon (Çanakkale, Turkey). Four groups of rats are included in the study, group 1 (n=6), control group fed with standard rat food, group 2 (n=6), 75% carpet shell clam and 25% standard rat food daily, group 3 (n=6), 75% carpet shell clam and 25% standard rat food every two days, group 4 (n=6), 75% carpet shell clam and 25% standard rat food every three days. Hematoxylin and eosin staining were performed on all stomach samples after routine histopathologic procedures. No histopathological changes were observed in the control group specimens. Mononuclear cell infiltration was detected in the stomach tissue in the research groups. Our findings showed that consumption of carpet shell clam could be the cause of chronic gastritis. In immunohistochemical staining, 8-OHdG immunoreactivity in gastric epithelial cells.8-OHdG immunoreactivity was negative in stomach tissues in all groups. The results of our research showed that living creatures that consumed carpet shell clam grown in the Çardak Lagoon formed chronic gastritis in the stomach.

Keywords: *Dardanelles, 8-OHdG, carpet shell clam,*

1. INTRODUCTION

Heavy metals are commonly found in the environment and diet. In small amounts they are required for maintaining good health but in larger amounts they can become toxic or dangerous. Heavy metal toxicity can lower energy levels and damage the functioning of the brain, lungs, kidney, liver, blood composition and other important organs. Long-term exposure can lead to gradually progressing physical, muscular, and neurological degenerative processes that imitate diseases such as multiple sclerosis, Parkinson's disease, Alzheimer's disease and muscular dystrophy. Repeated long-term exposure of some metals and their compounds may even cause cancer (Jarup, 2003).

We have identified heavy metals in seawater and many molluscan species that growing in the Dardanelles (Gezen et al. 2011; Gezen et al. 2011; Demir et al. 2011; Özkurnaz et al. 2012). In our previous research have investigated the accumulation of heavy metals in the carpet shell clam, great scallops, sea snails and oysters from the Dardanelles Umurbey region. In this research, Zn in carpet shell clams, Zn and Mn in great scallops, Zn in oysters, Al, Zn, Fe, Cu and Mn in sea snails found the metals as high. If the same zone is in seawater, the Zn level is high. In sea chestnuts growing in Dardanells, the values of Al, Zn, and Fe in samples taken from Gelibolu Hamzakoy station are high. Al and Fe values were higher in samples taken from Çardak region. Al, Fe and Zn values were higher in samples taken from Umurbey region. Al, Fe and Zn values were higher in samples taken from Çamburnu region (Gezen et al. 2011). In our previous research have investigated the accumulation of heavy metals in the carpet shell clam, great scallops, sea snails and oysters from the Dardanelles Karacaören region. In this research, Al, Zn and Fe in carpet shell clams, Zn and Mn in great scallops, Zn in oysters, Al, Zn, Fe, Cu and Mn in sea snails found the metals as high (Gezen et al. 2011; Demir et al. 2011; Özkurnaz et all. 2012).

There is no research revealing histopathologic changes in the stomach tissues of living beings fed with carpet shell clam collected from the Çardak Lagoon (Çanakkale, Turkey).

The purpose of the study is to demonstrate DNA damage and the histopathologic changes in the gastric tissues of rats which are fed with carpet shell clams that are collected from the Çardak Lagoon (Çanakkale, Turkey).

2. MATERIAL AND METHODS

2.1. Ethics Statement

The study protocol was approved by the Çanakkale Onsekiz Mart University Ethics Committee for Animal Research (Protocol number: 2010/09-03).

2.2. Animal Model

A total of 24 male Wistar albino rats, weighing 290–310 g, were used in the study. The rats were randomly selected and divided into 4 groups. For the first study group (n: 6), was the control group; standard rat diet was given every days. For the second study group (n: 6), 75% carpet shell clam + 25% standard rat diet standard rat feeds were given daily. For the third study group (n: 6), 75% carpet shell clam + 25% standard rat diet was given every two days. Standard rat diet was given the other day. For the fourth group (n: 6), 75% carpet shell clam + 25% standard rat diet was given every three days. Standard rat diet was given the other two day.

The carpet shell clam given as food to the rats were removed from the Çardak Lagoon (Çanakkale, Turkey), (Figure 1).

Figure 1. Dardanelles Çardak Lagoon (Çanakkale, Turkey). Star: The area where the great scallops are collected, Crosed: Dardanelles.

2.3. Histological evaluation

The stomach tissues were maintained in immunofix (Leica) for 24 hours for histopathological examination. The paraffin embedded stomach tissues were stained with hematoxylin and eosin (H & E) at a thickness of 5 microns. Immunohistochemical staining method was applied by cutting the paraffin embedded stomach tissues 3 microns in thickness.

The LAB-SA Detection System, (Histostain-Plus Bulk Kit, Invitrogen) was applied to determine immunohistochemical localization of 8-hydroxydeoxyguanosine (8-OHdG) in tissues. Slides were incubated with polyclonal goat anti-8-Hydroxydeoxyguanosine (8-OHdG, Millipore Corporation) antibody, which was diluted 1:200 for the stomach tissue, for 30 minute at room temperature. Diaminobenzidine-tetra hydrochloride (DAB, Invitrogen Corporation) was used as the colorant. Also Mayer's hematoxylin stain was used as a nuclear counterstain.

Dye samples were evaluated on the Zeiss AXIO Scope 1 brand research microscope. Analysis of 8-OHdG immunoreactive cells in the stomach tissue was performed using the Leica LAS V3.8 image analysis system. Five of the sections from the blocks containing the stomach tissues of all the rats in all groups were stained. From the stained sections, 1000 cells were counted and immunoreactive cells were identified among these cells.

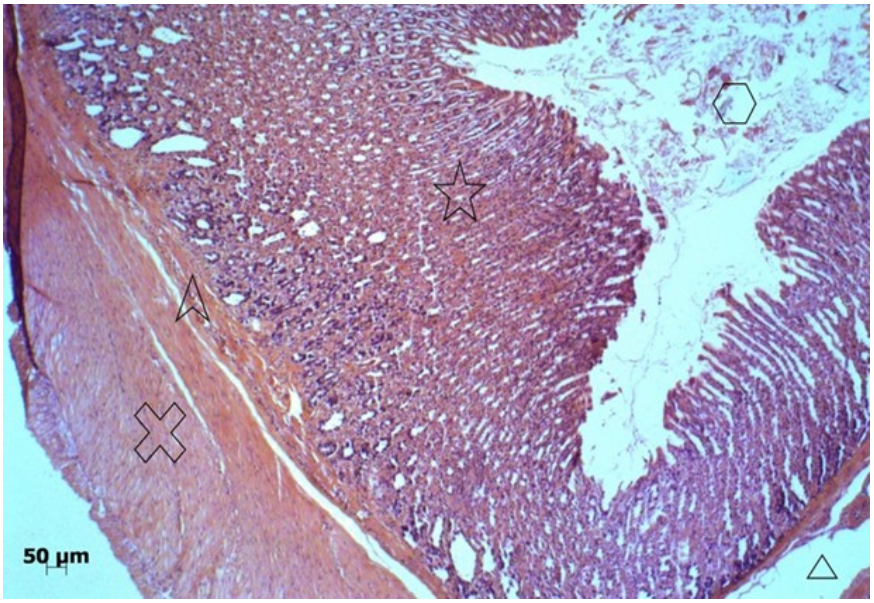
2.4. Statistical analysis

SPSS 15 version was applied for the statistical evaluation of the results obtained with the applied formula. Kruskal-Wallis Test was used for nonparametric tests to determine the differences between survivin immunoreactivity groups. The difference between the groups was considered significant in the results of $p < 0.05$.

3. RESULTS

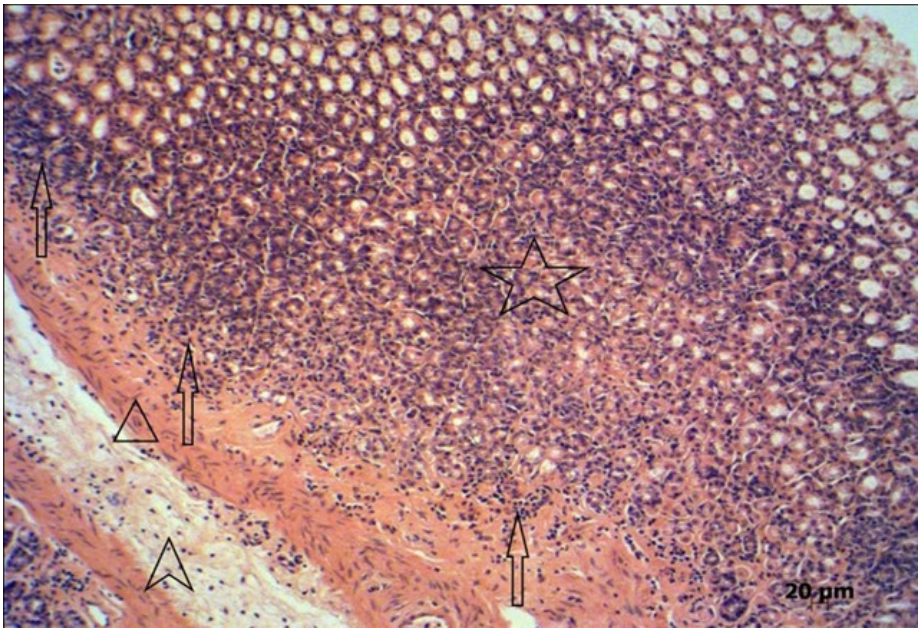
There was no significant change in the staining of the stomach of the rats in the first group with Hematoxylin & Eosin (Figure 2).

Figure 2. For the first study group was the control group; standard rat diet was given every days. Rat stomach, (H.E.x5). **Star:** Lamina propria mucosa; **Pointed arrow:** Lamina muscularis mucosa; **Arrow head:** Lamina submucosa**; Crossed:** Tunica muscularis; **Hexagon:** Gastric lumen

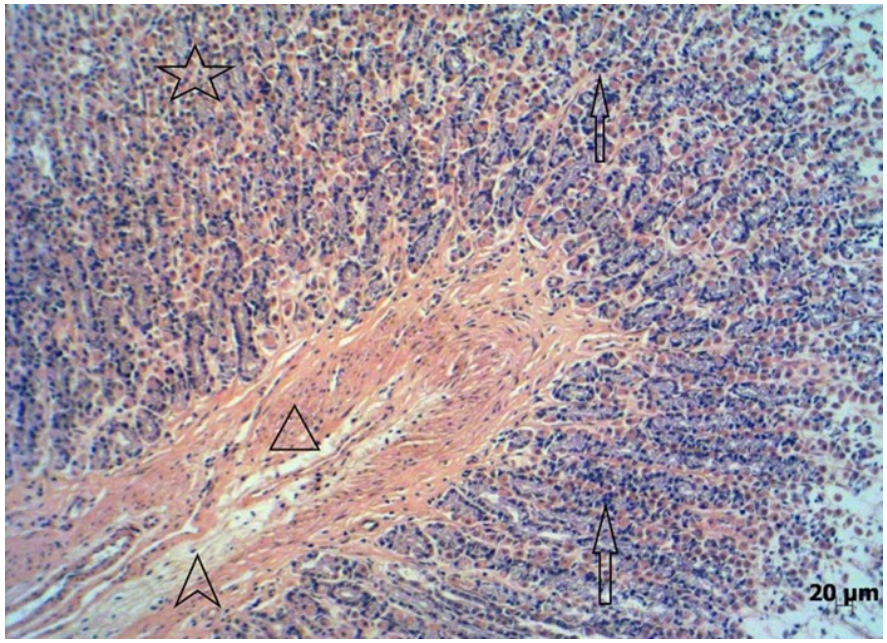

In the second group, there were active chronic gastritis findings in the rat gastric mucosa (Figure 3). Mononuclear inflammatory cells were observed lamina propria mucosa, lamina muscularis mucosa and lamina submucosa.

Figure 3. For the second study group; 75% carpet shell clam + 25% standard rat diet standard rat feeds were given daily. Rat stomach, (H.E.x10). **Star:** Lamina propria mucosa; **Arrow head:** Lamina muscularis mucosa; **Pointed arrow:** Lamina submucosa; **Arrows:** Mononuclear inflammatory cell

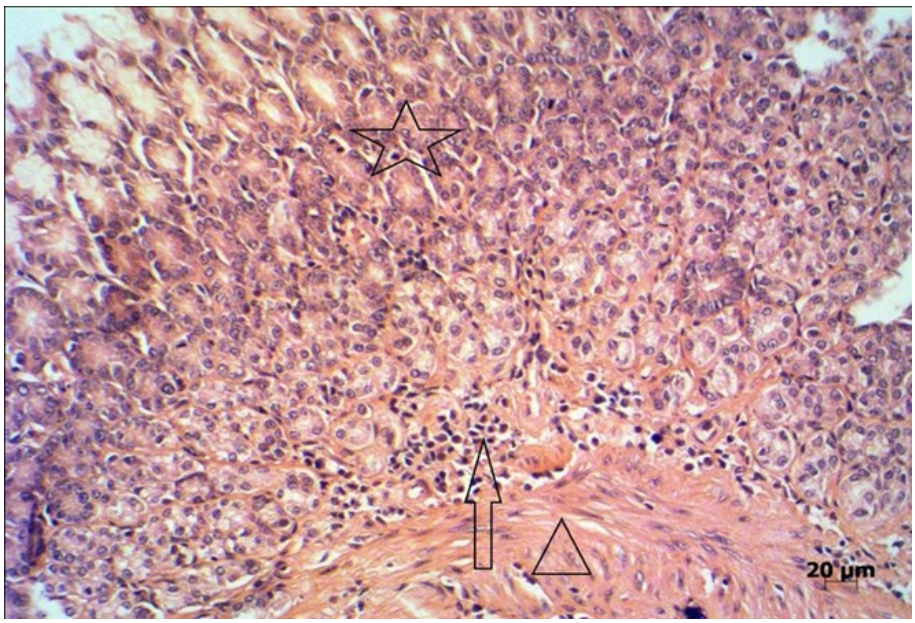

In the third group, mononuclear inflammatory cells were observed in some areas of the lamina muscularis mucosa, more in the lamina propria mucosa (Figure 4).

Figure 4. For the third study group; 75% carpet shell clam + 25% standard rat diet was given every two days. Standard rat diet was given the other day. Rat stomach, (H.E. x10). **Star:** Lamina propria mucosa; **Arrow head:** Lamina muscularis mucosa; **Pointed arrow:** Lamina submucosa; **Arrows:** Mononuclear inflammatory cells

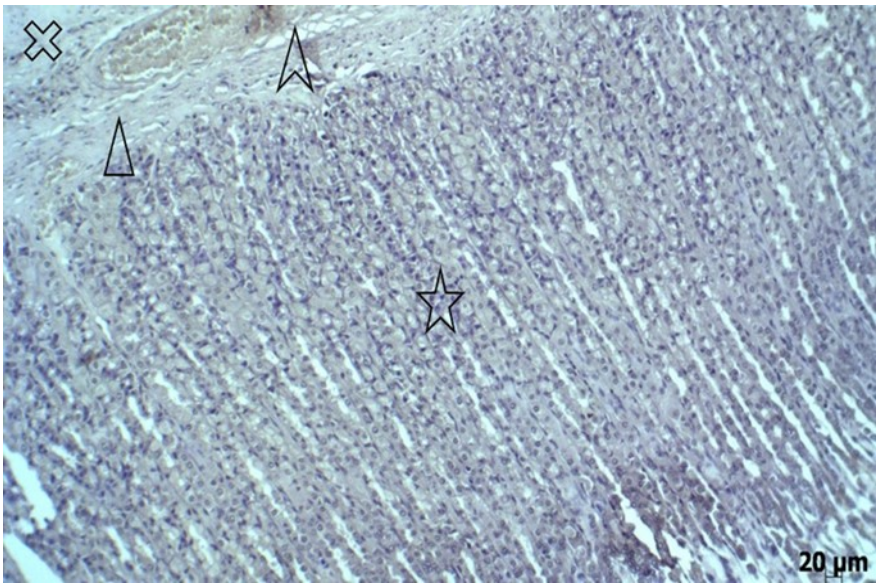

In the fourth group, while mononuclear inflammatory cells were observed mildly on the lamina propria mucosa, lamina muscularis and lamina propria were more common on the border. (Figure 5).

Figure 5. For the fourth group; 75% carpet shell clam + 25% standard rat diet was given every three days. Standard rat diet was given the other two day. Rat stomach, (H.E.x20**).** **Star:** Lamina propria mucosa; **Arrow head:** Lamina muscularis mucosa; **Arrow:** Mononuclear inflammatory cells

8-OHdG immunoreactivity was negative in stomach tissues in all groups. No significant differences were detected between groups in immunohistochemical staining with 8-OHdG (Figure 6).

Figure 6. For the second study group; 75% carpet shell clam + 25% standard rat diet standard rat feeds were given daily. Rat stomach. (8-OHdGx10). **Star:** Lamina propria mucosa; **Arrow head:** Lamina muscularis mucosa; **Pointed arrow:** Lamina submucosa; **Crossed:** Tunica muscularis

4. DISCUSSION

In this study, we found mononuclear inflammatory cell growth and chronic gastritis in the gastric tissues of rats which are fed with carpet shell clam that are collected from the Çardak Lagoon (Çanakkale, Turkey).

Heavy metals are toxic because they may have cumulative deleterious effects that can cause chronic degenerative changes (Ibrahim et al. 2006), especially to the nervous system, liver, and kidneys, and, in some cases, they also have teratogenic and carcinogenic effects (IARC, 1987).Long-term exposure to heavy metals such as mercury (Hg), lead (Pb), chromium (Cr), cadmium (Cd), arsenic (As), copper (Cu), vanadium (V), nickel (Ni) chronic inflammation, cardiac, pulmonary and neurological effects and some cancers (Nieboer et al. 2013; Mantovani et al. 2008; Clarkson, 2002). Recent studies have shown that vascular effects of heavy metals may contribute to a variety of pathologic conditions including diabetes mellitus and hypertension (Navas-Acien et al. 2005; Prozialeck et al. 2006). In this study, we found mononuclear inflammatory cell growth and chronic gastritis in gastric mucosa of rats fed with carpet shell clam. Findings by some investigators that heavy metals may cause inflammation support our findings.

The results of our research showed that living creatures that consumed carpet shell clam grown in the Çardak Lagoon formed chronic gastritis in the stomach.

Acknowledgement

We would like to express our appreciation to the ÇOMÜBAP, which supported this study (ÇOMÜBAP-2010/245).

Footnotes

*At the time of this research, she was working at Department of Pathology of Çanakkale Onsekiz Mart University.

REFERENCES

CLARKSON, T.W., 2002, The three modern faces of mercury, Environ Health Perspect, 110, 11-23.

DEMIR, N., GEZEN, M.R., BALLI, M., 2011, Çanakkale Boğazı'nın Karacaören Kıyısındaki Deniz Suyu ve Bazı Yumuşakçalarda (Bivalvia ve Gastropoda) Ağır Metal Düzeylerinin Araştırılması, Ekoloji 2011 Sempozyumu, 5-7 Mayıs, Düzce, 177.

GEZEN, M.R., DEMIR, N., ÇETIN, M., 2011, Çanakkale Boğazı'nın Umurbey KıyısındakiDeniz suyu ve Bazı Yumuşakçalarda (Bivalvia ve Gastropoda) Ağır Metal Düzeylerinin Araştırılması. Ekoloji 2011 Sempozyumu, 5-7 Mayıs Düzce, 178.

GEZEN, M.R., DEMIR, N., ÇETIN, M., BALLI, M., 2011, Çanakkale Boğazı'ndaki Deniz Kestanesi (Paracentrotus lividus)' nin Ağır Metal Düzeyleri Üzerinde Bir Araştırma, Ekoloji 2011 Sempozyumu, 5-7 Mayıs Düzce, 176.

IARC (International Agency for Research on Cancer) 1987, Monographs on the Evaluation of the Carcinogenic Risk of Chemicals to Humans: Arsenic and Arsenic Compounds (Group 1) Vol. 7. Lyon, France: World Health Organization; 100–106.

IBRAHIM, D., FROBERG, B., WOLF, A., RUSYNIAK, D.E., 2006, Heavy metal poisoning: clinical presentations and pathophysiology, Clinics in Laboratory Medicine, 26(1), 67–97.

JÄRUP, L., 2003, Hazards of heavy metal contamination, Br Med Bull, 68(1), 167–182.

MANTOVANI, A., ALLAVENA, P., SICA, A., BALKWILL, F., 2008, Cancer-related İnflammation, Nature, 454, 436-44.

NAVAS-ACIEN, A., SILBERGELD, E.K., SHARRETT, A.R., CALDERON-ARANDA, E., SELVIN, E., GUALLAR, E., 2005, Metals in urine and peripheral arterial disease, Environmental Health Perspectives, 113(2), 164–169.

NIEBOER, E., TSUJI, L.J., MARTIN, I.D., LIBERDA, E.N., 2013, Human biomonitoring issues related to lead exposure. Environ Sci Process Impacts, 15: 1824-9.

OZKURNAZ, G., DEMIR, N., 2012, Umurbey Bölgesi'nden (Çanakkale) Toplanan Mytilus galloprovincialis ve Pecten maximus Dokularında Ağır Metal Birikiminin İncelenmesi. 21. Ulusal Biyoloji Kongresi, İzmir, Türkiye, 3-7 Eylül, 880-881.

PROZIALECK, W.C., EDWARDS, J.R., WOODS, J.M., 2006, The vascular endothelium as a target of cadmium toxicity, Life Sciences, 79(16), 1493–1506.

HISTOPATHOLOGICAL CHANGES IN THE STOMACH TISSUE OF RATS FED WITH MUSSEL (MYTILUS GALLOPROVINCIALIS)

Aslı MURATLI

Başkent University,
Zübeyde Hanım Application and Research Center,
Department of Pathology, İzmir/TURKEY

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Rıza GEZEN

Çanakkale Onsekiz Mart University,
Vocational College of Healt Sciences,
Çanakkale/TURKEY
E-mail: mrgezen@comu.edu.tr

ABSTRACT

Dardanelles is exposed to environmental pollution for many years. The strait is important in terms of fish migration and shellfish farming. Fish and shellfish obtained from the strait is frequently consumed by local people. Mussels serve as useful indicators of temporal trends in environmental quality because they accumulate some contaminants in their tissues at levels many time higher than in the surrrounding water and quickly to changes in contamination. Although there are few data about the toxicity of seafood that is exposed to environmental pollution, there are no animal studies about the gastric toxicity of mussels grown in the Dardanelles. Our previous studies demonstrated that the water and mollusc from certain regions of the Dardanelles contained heavy metal salts. The purpose of the study is to demonstrate the histopathologic changes in the gastric tissues of rats which are fed with mussels that are collected from the Camburnu region of the Dardanelles. Four groups of rats are included in the study, group 1 (n=6), control group fed with standard rat food, group 2 (n=6), 75% mussels and 25% standard rat food daily, group 3 (n=6), 75% mussels and 25% standard rat food every two days, group 4 (n=6), 75% mussels and 25% standard rat food every three days. After the routine histopathologic processing all gastric tissue samples are evaluated in terms of 8-hydroxy-2' -deoxyguanosine (8-OHdG) immunoreactivity with light microscopy and image analysis software. No histopathologic differences found in standard hematoxylin-eosin stained gastric tissue samples of the control group. In the second and third groups, a small amount of mononuclear cell infiltration was detected. In the fourth group, no significant difference was observed in mononuclear cells. In immunohistochemical staining, 8-OHdG immunoreactivity in gastric epithelial cells. 8-OHdG immunoreactivity was negative in gastric tissues in all groups. There was no statistically significant difference between the groups that were fed every day, every other day and every three days with clam ($p>0.05$).

1. INTRODUCTION

All heavy metals are potentialy harmfull to most organisms at some level of exposure and absorption. Aquatic animals are also exposed to elevated levels of heavy metals. Some trace metals are essential in low concentrations for the metabolism of animals, but in the excess all trace metala are toxic (Rainbow, 1997). In recent years, heavy metal accumulation in fish and other aquatic organisms has been investigated along the coasta of Turkey. Sea of Marmara, Aegean Sea, Black Sea and Mediterranean Sea of have been exposed to more heavy

metal pollution depending on industrial pollution from the different facilities, took place around it (Unsal and Besiktepe, 1994; Egemen et al. 2004; Goksu, 2005; Turkmen et al. 2005). Gezen (2011), Demir (2011) and Özkurnaz (2012) have detected heavy metals in sea water and many molluscan species that growing in the Dardanelles. Gezen et al. (2011) has investigated the accumulation of heavy metals in the carpet shell clam, clam, sea snails and oysters from the Dardanelles Umurbey region. In this research, Zn in carpet shell clams, Zn and Mn in clams, Zn in oysters, Al, Zn, Fe, Cu and Mn in sea snails found the metals as high. If the same zone is in seawater, the Zn level is high. In sea chestnuts growing in Dardanells, the values of Al, Zn, and Fe in samples taken from Gelibolu Hamzakoy station are high. Al and Fe values were higher in samples taken from Çardak region. Al, Fe and Zn values were higher in samples taken from Umurbey region. Al, Fe and Zn values were higher in samples taken from Çamburnu region (Gezen et al., 2011). Demir et al. (2011) has investigated the accumulation of heavy metals in the carpet shell clam, clam, sea snails and oysters from the Dardanelles Karacaören region. In this research, Al, Zn and Fe in carpet shell clams, Zn and Mn in clams, Zn in oysters, Al, Zn, Fe, Cu and Mn in sea snails found the metals as high.

There is no research revealing histopathologic changes in the stomach tissues of living beings fed with mussels collected from the Çamburnu region in the Dardanelles (Çanakkale, Turkey).

The purpose of the study is to demonstrate DNA damage and the histopathologic changes in the gastric tissues of rats which are fed with mussels that are collected from the Çamburnu region in the Dardanelles (Çanakkale, Turkey).

2. MATERIAL AND METHODS

2.1. Ethics Statement

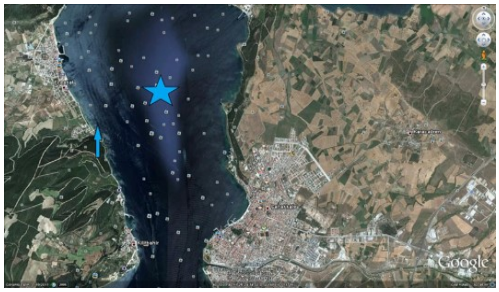
A total of 24 male Wistar albino rats, weighing 290–310 g, were used in the study. The study protocol was approved by the Çanakkale Onsekiz Mart University Ethics Committee for Animal Research (Protocol number: 2010/09-03).

2.2. Animal Model

The rats were kept for 30 days under appropriate conditions of temperature/humidity and a 12-h light cycle while being provided sufficient water and feed. The rats were randomly selected and divided into 4 groups. For the first study group (n: 6), was the control group; standard rat diet was given every days. For the second study group (n: 6), 75% mussels + 25% standard rat diet standard rat feeds were given daily. For the third study group (n: 6), 75% mussels + 25% standard rat diet was given every two days. Standard rat diet was given the other day. For the fourth group (n: 6), 75% mussels + 25% standard rat diet was given every three days. Standard rat diet was given the other two day.

The mussels given as food to the rats were removed from the Dardanelles Çamburnu region (Figure 1).

Figure 1: The area where the mussels are collected. **Arrow:** Çamburnu region (Çanakkale, Turkey); **Star:** Dardanelles

2.3. Histological evaluation

The stomach tissues were maintained in immunofix (Leica) for 24 hours for histopathological examination. The paraffin embedded stomach tissues were stained with hematoxylin and eosin (H & E) at a thickness of 5 microns. Immunohistochemical staining method was applied by cutting the paraffin embedded stomach tissues 3 microns in thickness**.**

The LAB-SA Detection System, (Histostain-Plus Bulk Kit, Invitrogen) was applied to determine immunohistochemical localization of 8-hydroxydeoxyguanosine (8-OHdG) in tissues. Diaminobenzidine-tetra hydrochloride (DAB, Invitrogen Corporation) was used as the colorant. Also Mayer's hematoxylin stain was used as a nuclear counterstain.

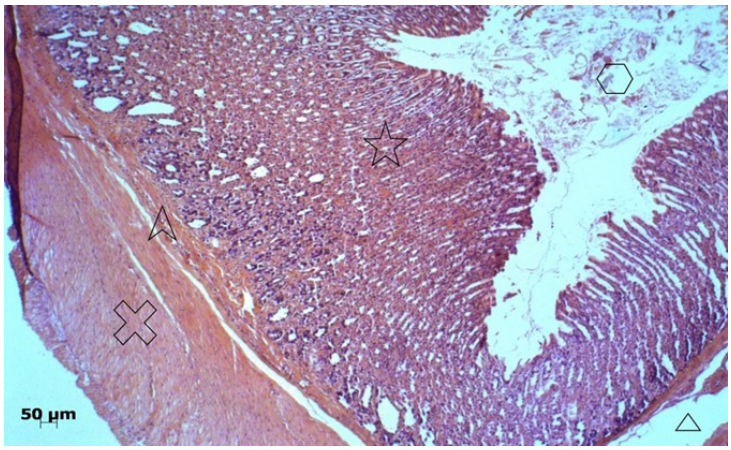
2.4. Statistical analysis

SPSS 15 version was applied for the statistical evaluation of the results obtained with the applied formula. Kruskal-Wallis Test was used for nonparametric tests to determine the differences between 8-OHdG immunoreactivity groups. The difference between the groups was considered significant in the results of $p < 0.05$.

3. RESULTS

There was no significant change in the staining of the stomach of the rats in the first group (control) with Hematoxylin & Eosin (Figure 2).

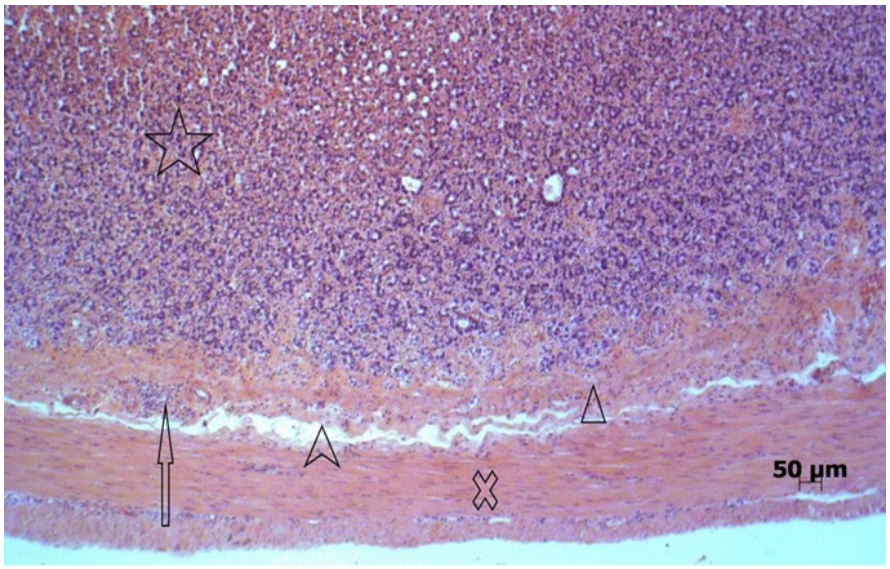
Figure 2. For the first study group was the control group; standard rat diet was given every day. Rat stomach, (H.E.x5). **Star:** Lamina propria mucosa; **Pointed arrow:** Lamina muscularis mucosa; **Arrow head:** Lamina submucosa; **Crossed:** Tunica muscularis; **Hexagon:** Gastric lumen

In the second group, moderate-intensity mononuclear inflammation foci were detected in the lamina muscularis layer of the stomach tissue. In addition, moderate to extensive

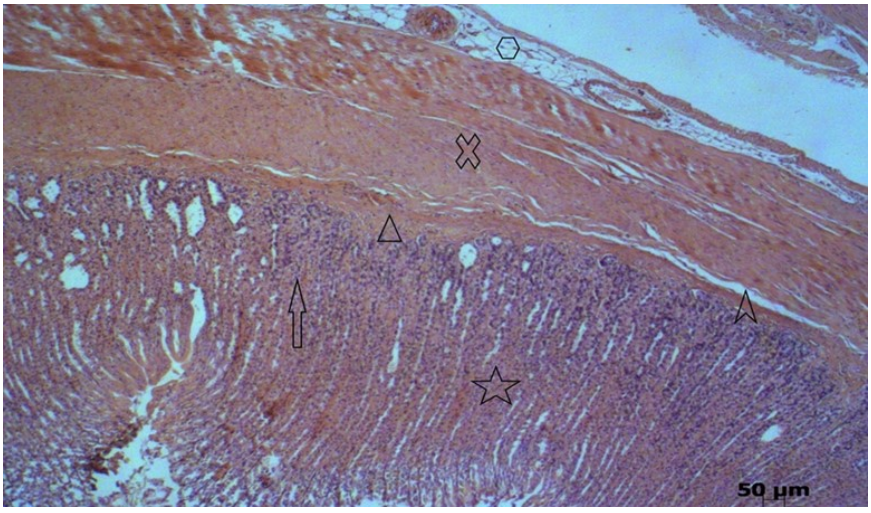
mononuclear cells were observed in lamina propria mucosa, lamina muscularis mucosa and lamina submucosa layers. Also between the two muscle layers medium-severity common mononuclear cells were observed (Figure 3).

Figure 3. For the second study group; 75% mussel + 25% standard rat diet standard rat feeds were given daily. Rat stomach, (H.E.x5). **Star:** Lamina propria mucosa; **Arrow head:** Lamina muscularis mucosa; **Pointed arrow:** Lamina submucosa; **Crossed:** Tunica muscularis; **Arrow:** Mononuclear inflammatory cells

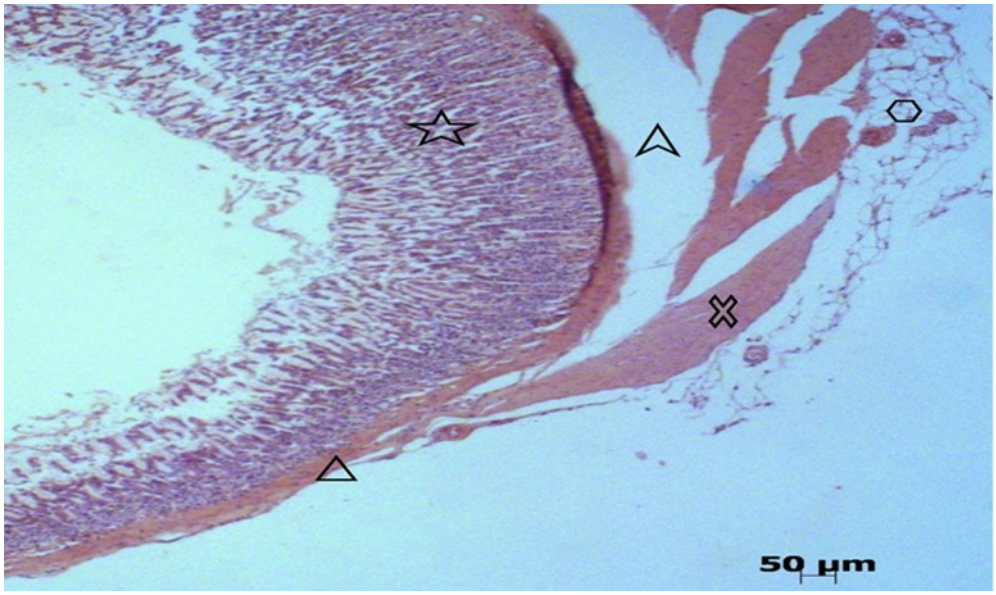

In the third group, mononuclear cell infiltration was detected mildly in the lamina propria mucosa (Figure 4).

Figure 4. For the third study group; 75% mussel + 25% standard rat diet was given every two days. Standard rat diet was given the other day. Rat stomach, (H.E. x 5). **Star:** Lamina propria mucosa; **Arrow head:** Lamina muscularis mucosa; **Pointed arrow:** Lamina submucosa; **Crossed:** Tunica muscularis; Hexagon: Tunica adventitia; **Arrow:** Mononuclear inflammatory cells

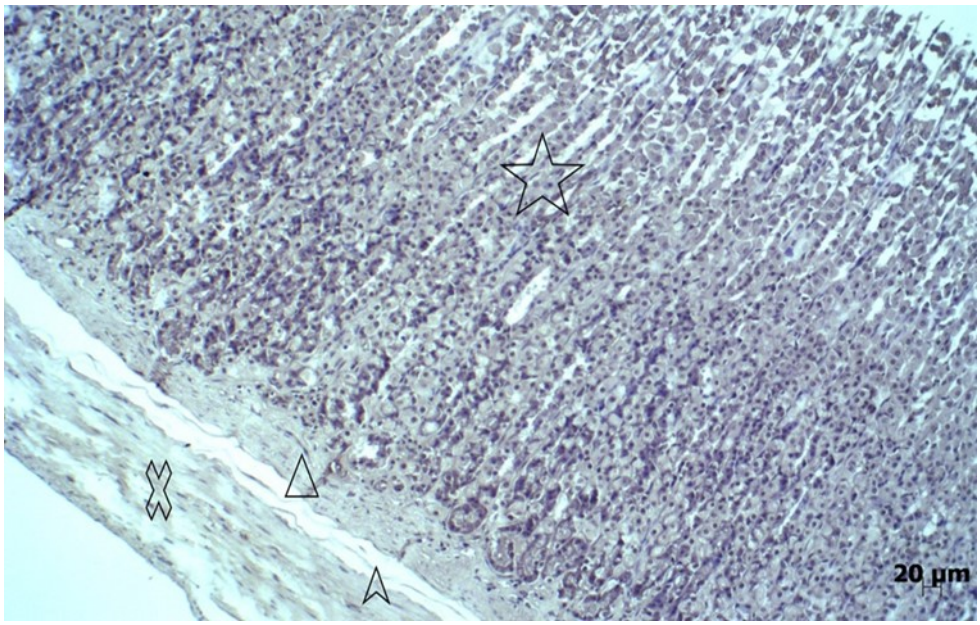

In the fourth group, no significant difference was observed in mononuclear cells in the stomach tissue layers (Figure 5).

Figure 5. For the fourth group; 75% mussel + 25% standard rat diet was given every three days. Standard rat diet was given the other two day. Rat stomach, (H.E.x5). **Star:** Lamina propria mucosa; **Arrow head:** Lamina muscularis mucosa**; Pointed arrow:** Lamina submucosa; **Crossed:** Tunica muscularis; **Hexagon:** Tunica adventitia

8-OHdG immunoreactivity was negative in stomach tissues in all groups. No significant differences were detected between groups in immunohistochemical staining with 8-OHdG (Figure 6).

Figure 6. For the second study group; 75% mussel + 25% standard rat diet standard rat feeds were given daily. Rat stomach. (8-OHdG x 10). **Star:** Lamina propria mucosa; **Arrow head:** Lamina muscularis mucosa; **Pointed arrow:** Lamina submucosa; **Crossed:** Tunica muscularis

4. DISCUSSION

In this study, we found mononuclear inflammatory cell in gastric mucosa of rats fed with mussels containing heavy metal salts. In the second group, moderate-intensity mononuclear inflammation foci were detected in the lamina muscularis layer of the stomach tissue. In addition, moderate to extensive mononuclear cells were observed in lamina propria mucosa, lamina muscularis mucosa and lamina submucosa layers. Also between the two muscle layers medium-severity common mononuclear cells were observed. In the third group, mononuclear cell infiltration was detected mildly in the lamina propria mucosa. In the fourth group, no significant difference was observed in mononuclear cells in the stomach tissue layers

Long-term exposure to heavy metals such as mercury (Hg), lead (Pb), chromium (Cr), cadmium (Cd), arsenic (As), copper (Cu), vanadium (V), nickel (Ni) chronic inflammation, cardiac, pulmonary and neurological effects and some cancers (Nieboer et al. 2013; Mantovani et al. 2008; Clarkson, 2002). Findings from other researchers that heavy metals caused inflammation were similar to our findings in the stomach tissue of mussel-consuming rats.

It is a very consumed food material, especially if the people of the region are in need of mussel filling in many settlements which are coastal. Considering that mussel stuffs are consumed in large quantities at once, it is thought that serious digestive system diseases can occur when mussels are exposed to environmental factors such as heavy metals, peptides and waste water.

Acknowledgements: This research was supported by the ÇOMÜ BAP committee (Project Number: 2010/244)

Footnotes: *At the time of this research, she was working at Department of Pathology of Çanakkale Onsekiz Mart University

REFERENCES

CLARKSON TW, 2002. The three modern faces of mercury. Environ Health Perspect, 110: 11-23.

DEMIR N, GEZEN MR, BALLI M, 2011. Çanakkale Boğazı'nın Karacaören Kıyısındaki Deniz Suyu ve Bazı Yumuşakçalarda (Bivalvia ve Gastropoda) Ağır Metal Düzeylerinin Araştırılması. Ekoloji 2011 Sempozyumu, 5-7 Mayıs Düzce, 177.

EGEMEN O, 2000. Çevre ve Su Kirliliği. Ege Üniversitesi Su Ürünleri Fakültesi Yayınları, No: 42, Bornova-İzmir.

EGEMEN O, ALPARSLAN M. AND SUNLU U, 2004. Çanakkale'de toplanan midyelerde (Mytilus galloprovincialis) bazı ağır metal düzeylerinin araştırılması. E.Ü. Su Ürünleri Dergisi, 14; 189-196.

GEZEN MR, DEMIR N, ÇETIN M, 2011. Çanakkale Boğazı'nın Umurbey Kıyısındaki Deniz suyu ve Bazı Yumuşakçalarda (Bivalvia ve Gastropoda) Ağır Metal Düzeylerinin Araştırılması. Ekoloji 2011 Sempozyumu, 5-7 Mayıs Düzce, 178.

GEZEN MR, DEMIR N, ÇETIN M, BALLI M, 2011. Çanakkale Boğazı'ndaki Deniz Kestanesi (Paracentrotus lividus)' nin Ağır Metal Düzeyleri Üzerinde Bir Araştırma. Ekoloji 2011 Sempozyumu, 5-7 Mayıs Düzce, 176.

GEZEN MR, 2017. Histopathological Research and Diagnosis of Important Paiting Methods, JSP, 1(1); 23-27.

GUEVARA SR, BUBACH D, VIGLIANO P, LIPPOLT G, ARRIBERE M, 2004. Heavy metal and other traceelements in native mussel Diplodon chilensis from Northern Patagonia Lakes, Argentina. Biol Trace Elem Res 102(1-3); 245-263.

GOKSU MZL, AKAR M, CEVIK F. AND FINDIK O, 2005. Bioaccumulation of some heavy metals (Cd, Fe, Zn, Cu) in two bivalvia species. Turk. J. Vet. Anim. Sci., 29; 89-93.

HU H, 2000. Exposure to metals. Prim Care, 27; 983-996.

JULSHAMN K, GRAHL-NIELSEN O, 1996. Distribution of trace elemets from industrials discharges in the Hardangerfjord, Norway. A multivariate data-analysis of saithe, flounder, and blue mussel as sentinel organisms. Marine Pollution Bulletin 32; 564-571.

MANTOVANI A, ALLAVENA P, SICA A, BALKWILL F, 2008. Cancer-related inflammation. Nature, 454: 436-44.

NIEBOER E, TSUJI LJ, MARTIN ID, LIBERDA EN, 2013. Human biomonitoring issues related to lead exposure. Environ Sci Process Impacts, 15: 1824-9.

PEMPKOWIAK J, SIKORA A. AND BIERNACKA E, 1999. Specification of heavy metals in marine sediments, their bioaccumulation by mussels. Chemosphere, 39; 313-321.

RAINBOW PS, 1997. Ecophysiology of trace metal uptake in crustaceans. Estuarine, Coastal and Shelf Science 44; 169-75.

UNSAL M. AND BESIKTEPE SA, 1994. A preliminary study on the metal content of mussels, Mytilus galloprovincialis in the Eastern Black Sea. Tr. J. Zoology, 18; 265-271.

SEKI S, KITADA T, YAMADA T, SAKAGUCHI H, NAKATANI K, ONODA N, SATAKE K, 2002. Immunohistochemical detection of 8-hydroxydeoxyguanosine, a marker of oxidative DNA damage, in human chronic cholecystitis. Histopathology, 40; 531-535.

TURKMEN A, TURKMEN M. AND TEPE, Y, 2005. Biomonitoring of heavy metals from Iskenderun Bay using two bivalve species Chama pacifica Broderip,1834 and Ostrea stentina Payraudeau, 1826. Turkish J. Fish. Awuatic Sci, 5; 107-111.

GAMMA DEMİR OKSİT (γ-Fe_2O_3) NANOPARTİKÜLLERİNİN GÖKKUŞAĞI ALABALIKLARINDAKİ (*ONCORHYNCHUS MYKİSS*) BAZI TOKSİK ETKİLERİ VE BİRİKİMİNİN ARAŞTIRILMASI

Arş. Gör. Dr. Mert GÜRKAN

Çanakkale Onsekiz Mart University, Faculty of Arts and Sciences,
Department of Biology, 17100, Çanakkale/TURKEY
E-mail: mertgurkan@comu.edu.tr

Arş. Gör. Dr. Selin ERTÜRK GÜRKAN

Çanakkale Onsekiz Mart University, Faculty of Arts and Sciences,
Department of Biology, 17100, Çanakkale/TURKEY
E-mail: serturk@comu.edu.tr

Fatma Selin BASKIN

Çanakkale Onsekiz Mart University, Graduate School of Natural and Applied Sciences,
Department of Biology, 17100, Çanakkale/TURKEY
E-mail: ibaskin33@gmail.com

ÖZET

Nanomalzemelerin insan ve çevre sağlığı üzerindeki potansiyel etkileri hakkındaki bilgiler oldukça sınırlıdır. Bu araştırmada, 0; 1; 10 ve 25 mg/l konsantrasyonlardaki γ-Fe_2O_3 nanoparçacıkları (NPs), gökkuşağı alabalıklarına (Oncorhynchus mykiss), 10 gün süreyle uygulandı. Maruziyetlerin ardından meydana gelen toksik etkiler; böbrek, karaciğer ve solungaçlardaki histopatolojik bulgular, oksidatif stres oluşturma potansiyeli (GSH ve TBARS) ve demir birikim miktarları bakımından incelendi. Nanoparçacığın artan konsantrasyonlardaki maruziyetlerde, histopatolojik bulguların belirginleştiği tespit edildi (melanomakrofaj agregasyonunda artış, epitel doku deformasyonu, sitoplazmik vakuolizasyon, yağlı değişim, nekroz, piknoz, hiperplazi, hipertrofi, lamellar füzyon, kapiller dilatasyon). GSH ve TBARS bulguları, nanoparçacığın oksidatif stres oluşturma potansiyelinde olduğunu gösterdi. Demirin, çalışılan organlar arasında en çok karaciğerde, en az ise solungaçta biriktiği tespit edildi. Bu çalışma, FBA-2016-1005 nolu proje kapsamında, ÇOMÜ-BAP birimi tarafından desteklenmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Gamma demir oksit, Nanopartikül, Oncorhynchus mykiss, Histopatoloji, Oksidatif Stres*

INVESTIGATIONS OF SOME TOXIC EFFECTS AND ACCUMULATIONS OF GAMMA IRON OXIDE NANOPARTICLES (γ-Fe_2O_3) ON RAINBOW TROUT (*ONCORHYNCHUS MYKİSS*)

ABSTRACT

Knowledges on the potential effects of nanomaterials on human and environmental health are very limited. In this study, rainbow trout (Oncorhynchus mykiss) exposed to 0; 1; 10; 25 mg/l concentrations of γ-Fe_2O_3 nanoparticles (NPs) for 10 days. The toxic effects on the kidney, liver, gill

were investigated by histopathologic findings, oxidative stress potential (GSH and TBARS), and iron accumulation. Histopathological damage was found more significant in exposures at increasing concentrations of nanoparticles (increasing of melanomacrophage aggregations, deformations in epithelial tissue, cytoplasmic vacuolizations, fatty changes, necrosis, pyknosis, hyperplasia, hypertrophy, lamellar fusion, capillary dilatation). The findings of GSH and TBARS showed that nanoparticles have potential to form oxidative stress. It was determined that iron was the most accumulated in the liver, at least in the gill. This study was supported by the COMU-BAP unit in the FBA-2016-1005 project.

Keywords: *Gamma iron oxide, Nanoparticle, Oncorhynchus mykiss, Histopathology, Oxidative Stress*

1. GİRİŞ

Nanomalzemelerin güvenirliliği ile ilgili endişelere neden olan iki önemli unsur vardır. Bunlardan birincisi, nano boyuttaki malzemelerin çok çeşitli olması ve mikro ölçekli her partikülden yapılabiliyor olmasıdır. Bu durum, nanomalzemelerin çevre ve insan sağlığı üzerindeki etkilerinin çeşitlilik gösterebileceğini sonucunu ortaya koymaktadır. İkincisi, nanomalzemelerin boyutları nedeniyle; organlara, dokulara ve hücrelere kolaylıkla nüfuz edebilmesidir. Ayrıca parçacık büyüklüğünün, partiküler malzemenin fiziko-kimyasal ve toksikolojik yapısını önemli ölçüde etkilediği unutulamamalıdır. Daha büyük bir boyutta tehlikesiz olan bir malzeme, nano ölçekte reaktif ve toksik olabilmekte; yani belli bir partiküller nanomalzemenin, fiziko-kimyasal ve toksikolojik özellikleri ne kütlesel özelliklerinden ne de başka bir nanomalzemenin özelliklerinden hareketle bilinebilmektedir.

Demir oksit nanoparçacıkları, sergiledikleri superparamagnetik özellikleri ve yüksek katalitik yetenekleri sayesinde pek çok endüstriyel faaliyette ilgi çekici hale gelmiştir (Kadar ve ark., 2010). Bunların başında; radyolojik uygulamalar (MRI), ilaç endüstrisi, gen tedavisi, nanosensor uygulamaları, hücre etiketleme, kanser tedavisi ve atık su arıtma teknolojileri gelmektedir. Artan demir oksit nanoparçacıkları üretimi ve kullanımının yaratabileceği toksik etkiler ve uzun dönemde insan sağlığı üzerindeki olumsuz etkilerinin incelenmesi gerekliliğinin doğduğu bildirilmektedir (Remya ve ark., 2015; Ateş ve ark., 2016). Mevcut çalışmaların çoğunda, demir oksit nanoparçacıklarının potansiyel toksisitesi araştırılırken, memeli örnekleri (fare ya da rat) kullanılmış ya da farklı hücre kültürlerinde toksikolojik incelemeler yapılmıştır (Soto ve ark., 2005; Zhu ve ark., 2008; Soenen ve Cuyper, 2009; Wang ve ark., 2009; Soenen ve Cuyper, 2010; Garcia ve ark., 2011; Nations ve ark., 2011). Demir oksit nanoparçacıklarının, sucul ekosistemler üzerine ekotoksisitesinin araştırıldığı çalışmaların sayısı oldukça azdır (Garcia ve ark., 2011; Nations ve ark., 2011; Zhu ve ark., 2012; Demir ve ark., 2015, Ateş ve ark., 2016).

Demir oksit nanoparçacıklarından; hematite (alfa demiroksit, α-Fe_2O_3) ve maghemite (gamma demiroksit, γ-Fe_2O_3) farklı teknolojik uygulamalarda kullanılmaktadır (Demir ve ark., 2015). Benzer şekilde; α-Fe_2O_3 ve γ-Fe_2O_3 aynı Fe^{+3} katyonuna sahiptir. Bu iki nanoparçacık arasındaki en önemli fark kristal yapılarıdır. α-Fe_2O_3 rhombohedral kristal yapıdayken, γ-Fe_2O_3 küresel hücre yapısındadır (Randrianantoandro ve ark., 2001; Can ve ark., 2012).

Bu çalışmada, γ-Fe_2O_3 nanoparçacıklarının; besin zincirin önemli halkalarından birisini oluşturan gökkuşağı alabalıkları (*Oncorhynchus mykiss*) üzerinde, 10 gün süreyle farklı konsantrasyonlarda (0, 1, 10 ve 25 mg/l) uygulanması ardından oluşan histopatolojik değişiklikler, oksidatif stres potansiyeli ve bazı dokulardaki demir birikimleri araştırıldı.

2. MATERYAL VE METOD

Çalışmaya başlamadan önce, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Hayvan Deneyleri Yerel Etik Kurulu'na, "Etik Kurul İzin Belgesi"için resmi müracaat yapıldı.İzin belgesi alındıktan sonra deneylere başlanıldı.Tüm deneyler, etik kurallara uygunolarak uzman kişiler tarafından gerçekleştirildi.

Çalışmamızda takip edilen deneysel yaklaşım başlıca altı basamaktan oluşturuldu;

1. Nanoparçacıkların (γ-Fe_2O_3) ticari sağlayıcılardan temini ve uygun koşullarda muhafaza edilmesi,
2. Balıkları nanoparçacıklara maruz bırakmadan önce, nanoparçacıkların hazırlanması ve bu nano boyuttaki malzemelerin karakterizasyonlarının yapılması,
3. Balıkların nanoparçacıklara maruz bırakılması (10 gün süreyle, 1; 10 ve 25 mg/l)
4. Nanoparçacıklara maruz bırakılmış balıklardan alınan organlarda (karaciğer, böbrek ve solungaç) histopatolojik analizlerin yapılması (rutin doku takibi ve H&E boyama)
5. Nanopartiküllerin bazı dokulardaki (karaciğer, böbrek ve solungaç) birikim analizlerinin yapılması (ICP-MS analiziyle)
6. Toksik etkileri ve toksisite mekanizmasını açığa kavuşturabilmek için bazı oksidatif stres (GSH ve TBARS) analizlerinin yapılması.

Bu çalışmadaki hayvan materyali olan gökkuşağı alabalığı (*Oncorhynchus mykiss*) (N=144) "Keskin Alabalık Tesisinden (Ayazma, Çanakkale)" temin edildi.Denemelerde; ortalama ağırlığı 18±2,1 g olan balıklar, 12 deneme akvaryumuna, her birinde 12'şer adet balık olacak şekilde dağıtıldı ve üç tekrarlı deneme dizaynı oluşturuldu. Denemeler başlamadan 24 saat önce yemleme kesildi ve 10 gün süren toplam deney süresince, balıklar etik kurallar gereği ve besinsizliğe bağlı agresif davranış sergilememeleri için denemelerin 6. gününde yemlendi. Yemleme işlemi, günlük su değişimi (%75'ı sabah, %25'i akşam) ve dozlama işlemi yapılmadan bir saat önce gerçekleştirildi. Günlük akvaryum temizliği sırasında dipte kalan balık yemleri ve diğer atıklar toplandı.

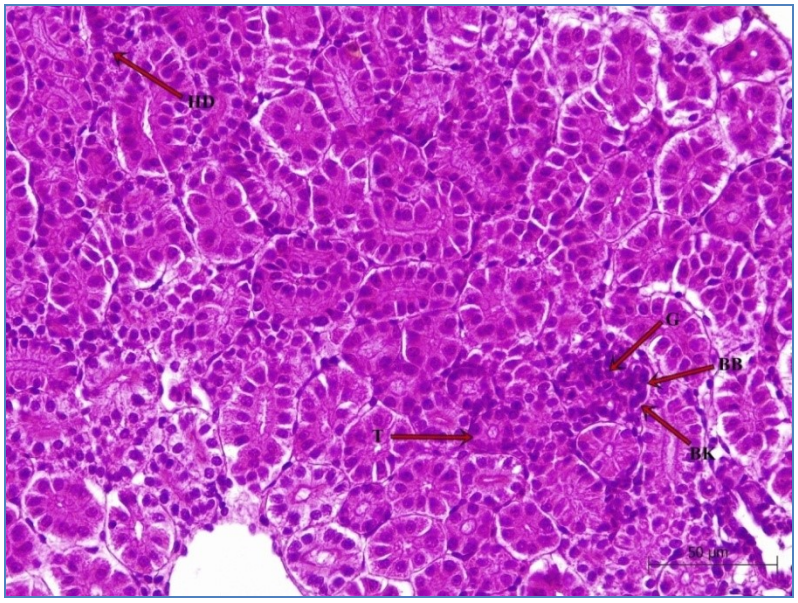
3. BULGULAR

3.1. Histopatolojik Bulgular

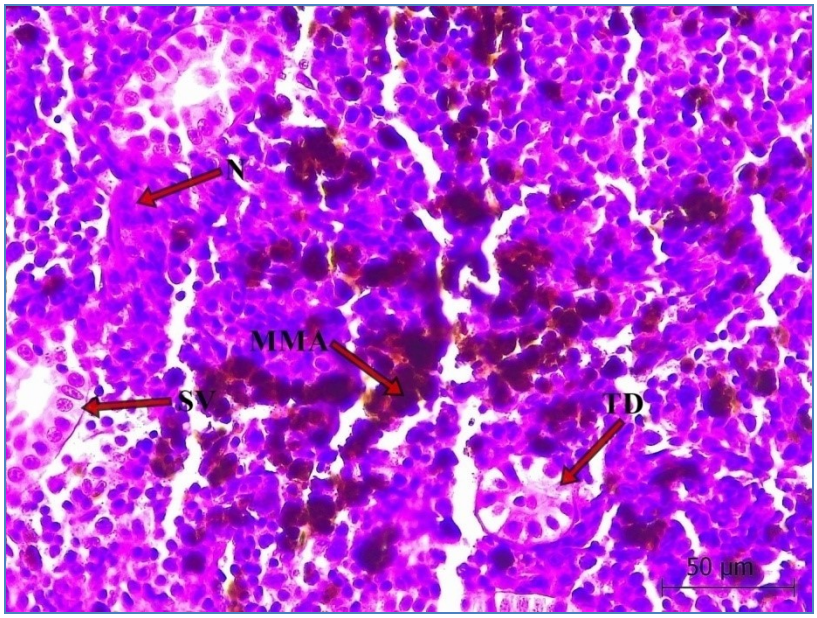
3.1.1. Böbrek

Kontrolve uygulama gruplarına (1; 10 ve 25 mg/l) ait histolojik fotoğraflar ve ilgili bulgular Şekil 1-4'de sunuldu.

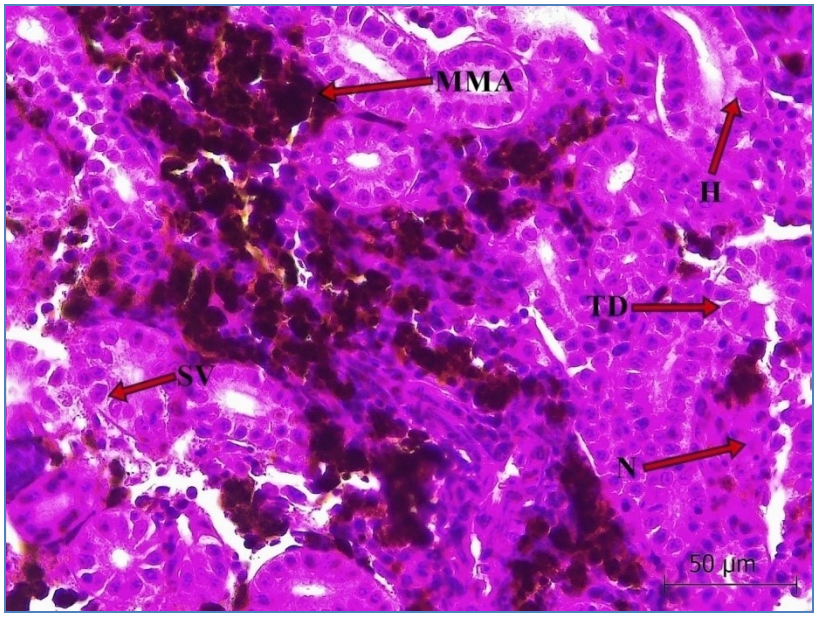
Şekil 1. Kontrol grubu, *O. mykiss* böbreği, (BK: Bowman kapsülü, G: Glomerulus, BB: Bowman boşluğu, HD: Hematopoetik doku, T: Tübül), Bar: 50 µm, H&E.

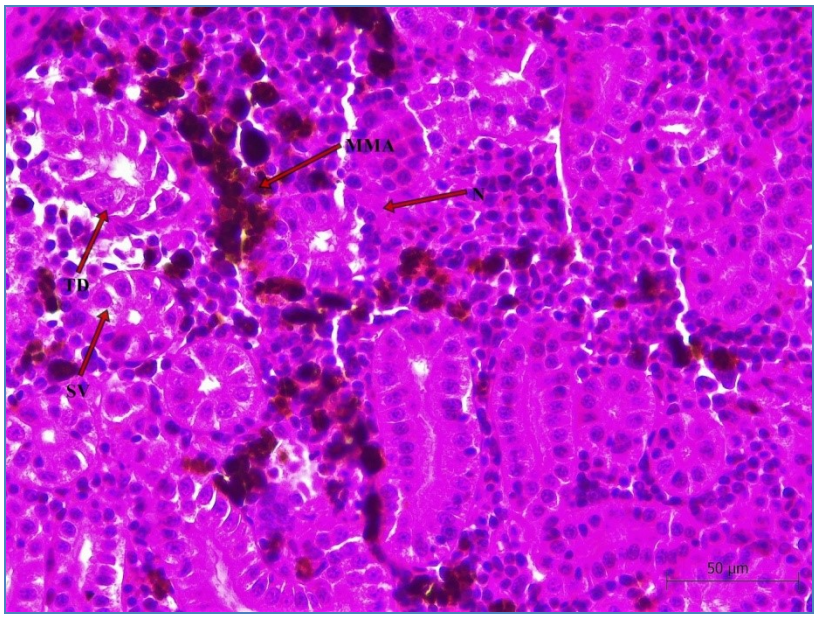

Şekil 2. 1 mg/l γ-Fe_2O_3, 10. gün, *O. mykiss* böbreği,(SV: Sitoplazmik vakuolizasyon, MMA: Melanomakrofaj, TD: Tübüler deformasyon, N: Nekroz), Bar: 50 µm, H&E.

Şekil 3. 10 mg/l γ-Fe_2O_3 10. gün, *O. mykiss* böbreği,(H: Hipertrofi, SV: Sitoplazmik vakuolizasyon, MMA: Melanomakrofaj, N: Nekroz, TD: Tübüler deformasyon), Bar: 50 µm, H&E.

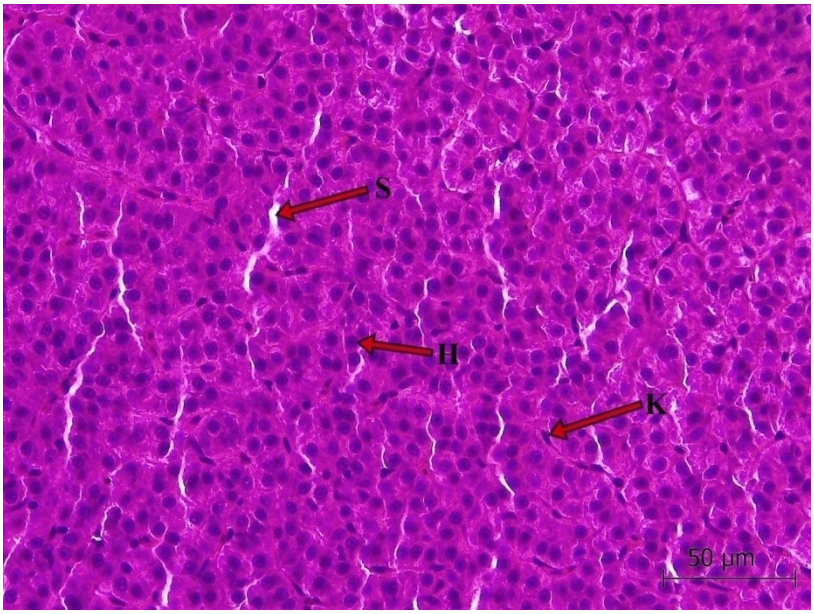

Şekil 4. 25 mg/l γ-$Fe_2O_3$10. gün,*O. mykiss* böbreği,(SV: Sitoplazmik vakuolizasyon, MMA: Melanomakrofaj, TD: Tübüler deformasyon, N: Nekroz), Bar: 50 µm, H&E.

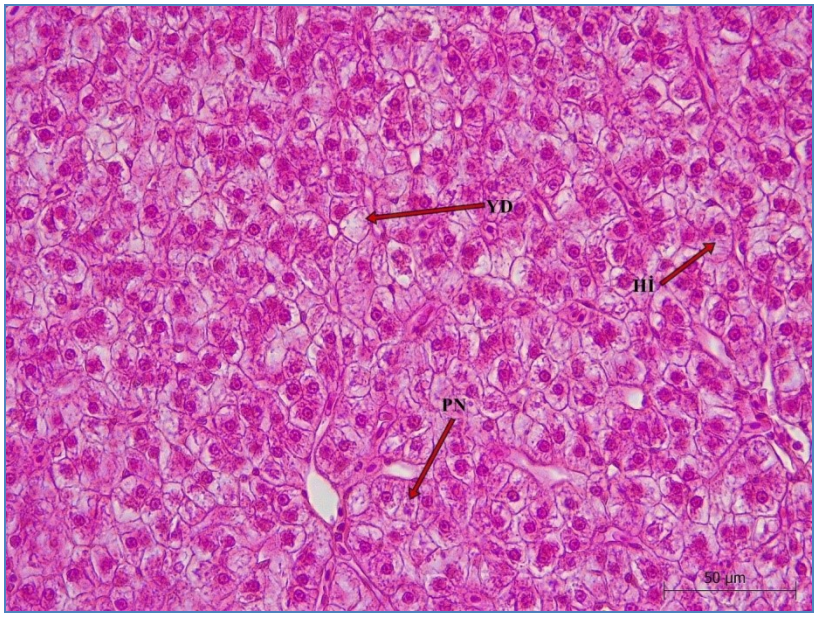

3.1.2. Karaciğer

Kontrolve uygulama gruplarına (1; 10 ve 25 mg/l) ait histolojik fotoğraflar ve ilgili bulgular Şekil 5-8'de sunuldu.

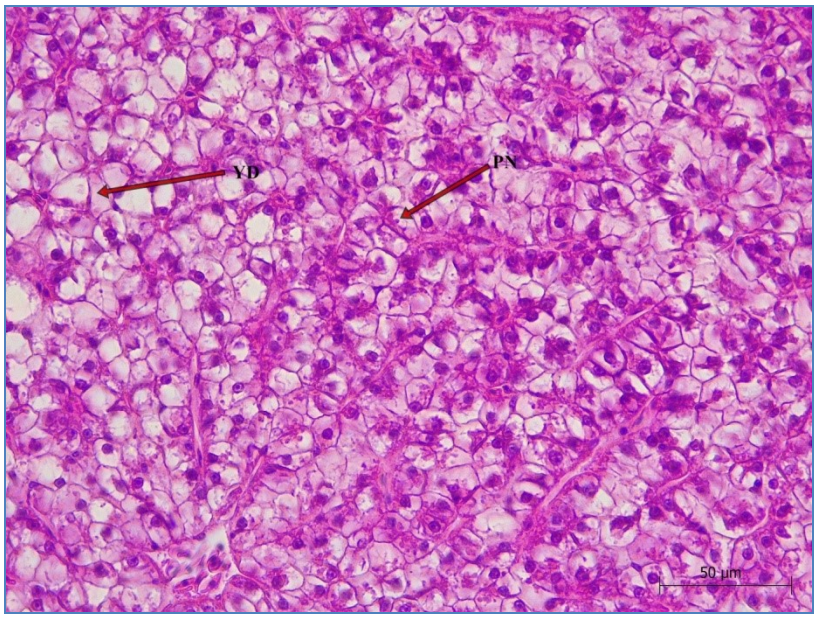
Şekil 5. Kontrol grubu,*O. mykiss* karaciğeri, (H: Hepatosit, K: Kuppffer hücresi, S: Sinüzoid), Bar: 50 µm, H&E.

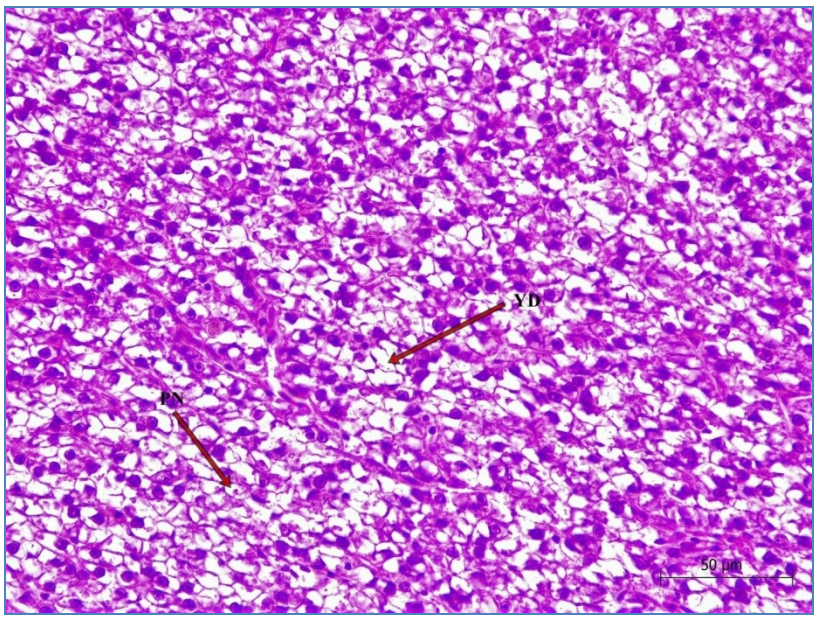

Şekil 6. 1 mg/l γ-$Fe_2O_3$10. gün, *O. mykiss* karaciğeri,(Hİ: Hipertrofi, YD: Yağlı değişim, PN: Piknotik nukleus), Bar: 50 µm, H&E.

Şekil 7. 10 mg/l γ-$Fe_2O_3$10. gün, *O. mykiss* karaciğeri,(Hİ: Hipertrofi, YD: Yağlı değişim, PN: Piknotik nukleus), Bar: 50 µm, H&E.

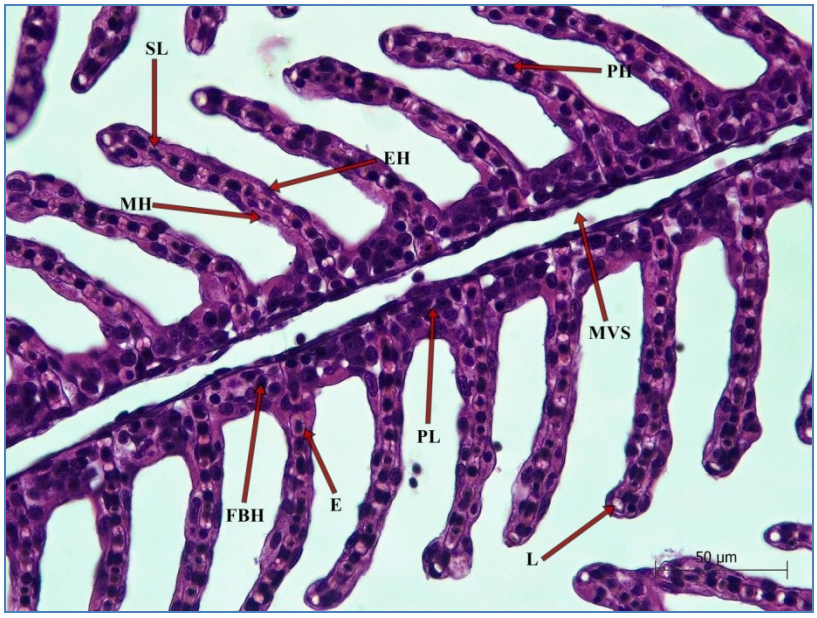

Şekil 8. 25 mg/l γ-Fe_2O_3, 10. gün, *O. mykiss* karaciğeri,(YD: Yağlı değişim, PN: Piknotik nukleus), Bar: 50 µm, H&E.

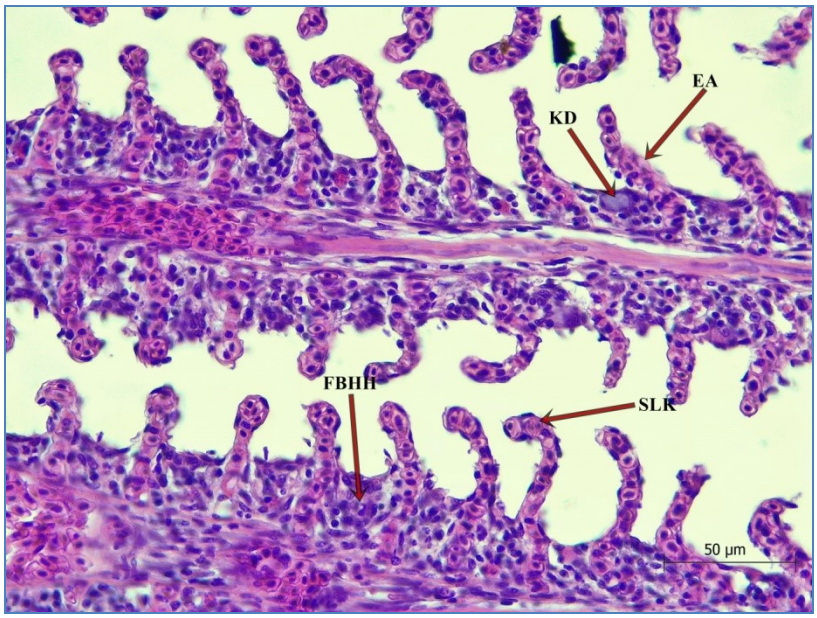

3.1.3. Solungaç

Kontrolve uygulama gruplarına (1; 10 ve 25 mg/l) ait histolojik fotoğraflar ve ilgili bulgular Şekil 9-12'de sunuldu.

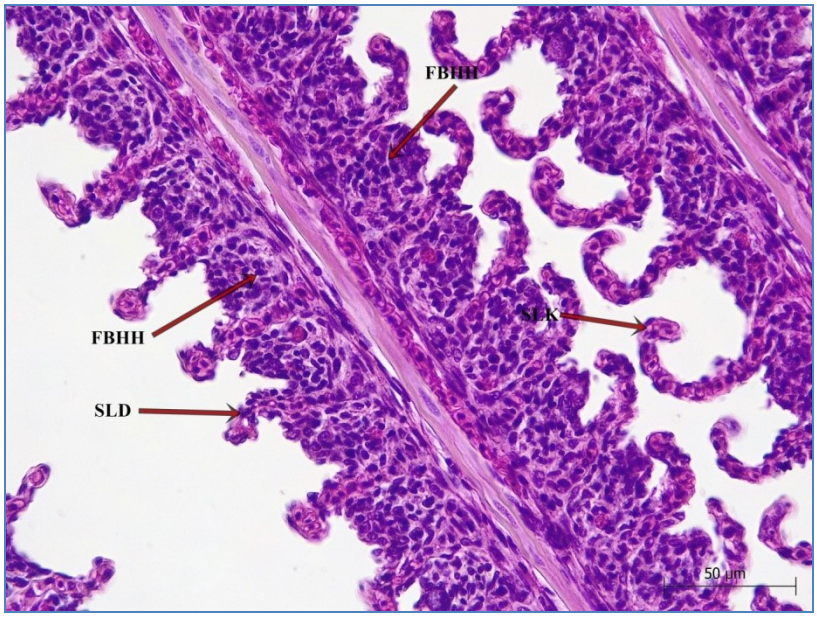
Şekil 9. Kontrol grubu,*O. mykiss* solungacı,(EH: Epitel hücresi, PH: Pillar hücre, PL: Primer lamel, SL: Sekonder lamel, E: Eritrosit, MVS: Merkezi venöz sinus,FBH: Farklılaşmamış bazal hücre, L: Lakün,MH: Mukus hücresi), Bar: 50 µm, H&E.

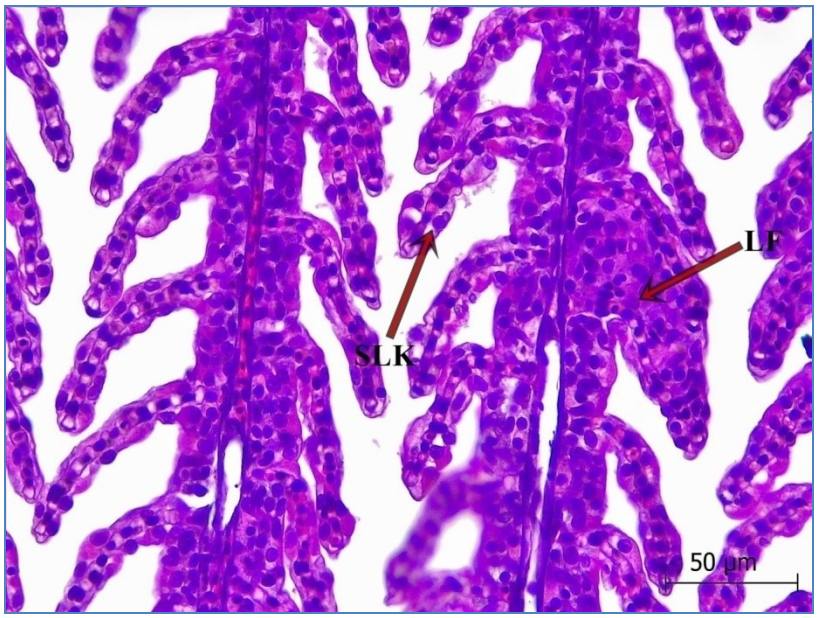

Şekil 10. 1 mg/l γ-Fe_2O_3 10. gün, *O. mykiss* solungacı ,(FBHH: Farklılaşmamış bazal hücre hiperplazisi, SLK: Sekonder lamel ucunda kıvrılma, EA: Epitel ayrılması, KD: Kapiller dilatasyon), Bar: 50 µm, H&E.

Şekil 11. 10 mg/l γ-Fe_2O_3 10. gün, *O. mykiss* solungacı,
(SLD: Sekonder lamel deformasyonu, SLK: Sekonder lamel ucunda kıvrılma,
FBHH: Farklılaşmamış bazal hücre hiperplazisi), Bar: 50 µm, H&E.

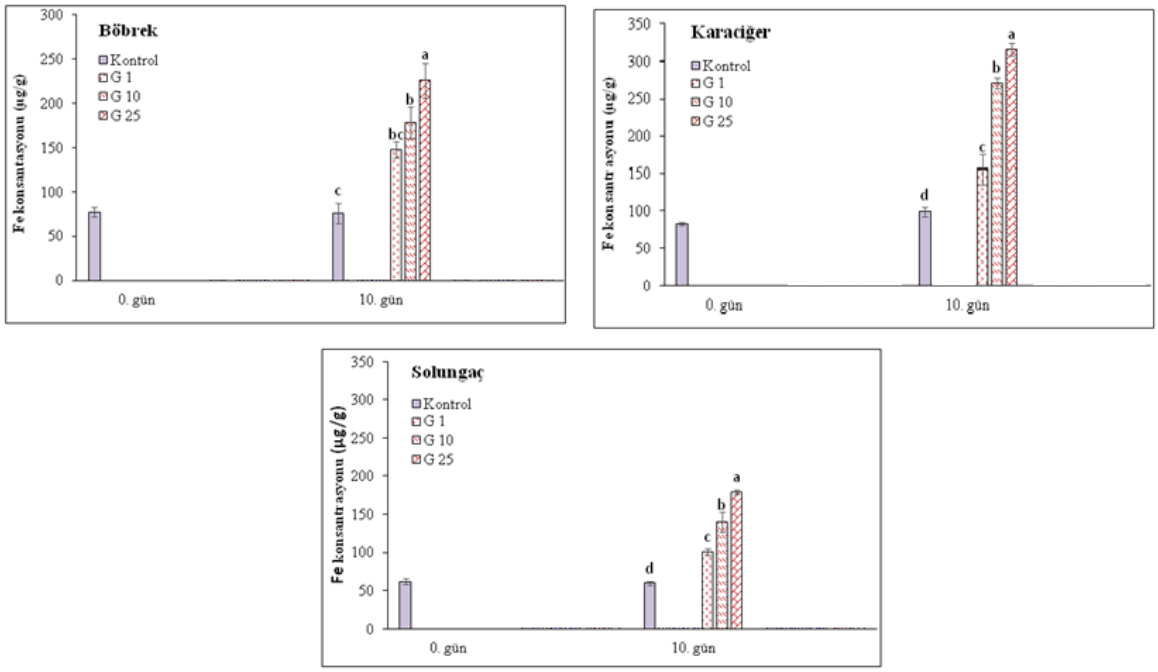

Şekil 12. 25 mg/l γ-Fe_2O_3 10. gün, *O. mykiss* solungacı,
(SLK: Sekonder lamel ucunda kıvrılma, LF: Lamellar füzyon), Bar: 50 µm, H&E.

3.1.4. Demir Birikimi

Maruziyetler sonunda; böbrek, karaciğer ve solungaç dokularındaki demir konsantrasyonları (µg/g) Şekil 13'de topluca sunuldu.

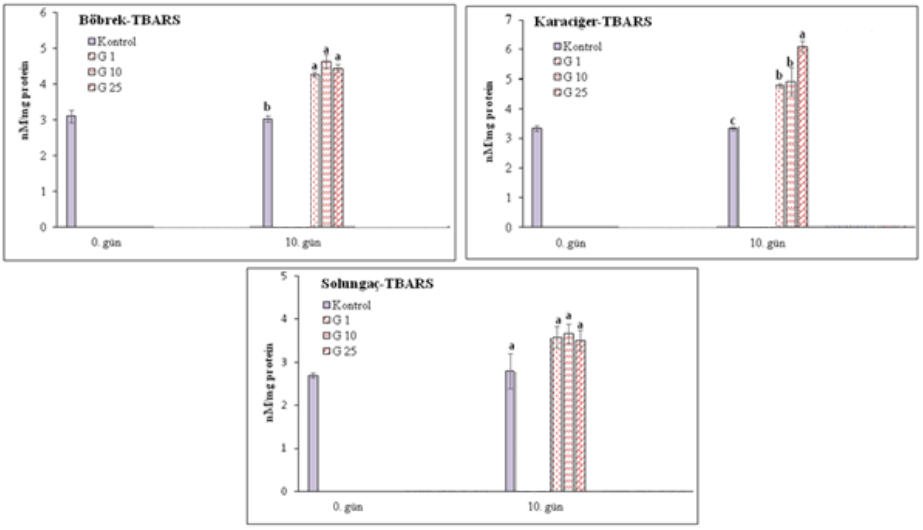
Şekil 13. Çalışma sonunda böbrek, karaciğer ve solungaçlardaki demir konsantrasyonları (µg/g)

3.2. Oksidatif Stres (TBARS ve GSH) Bulguları

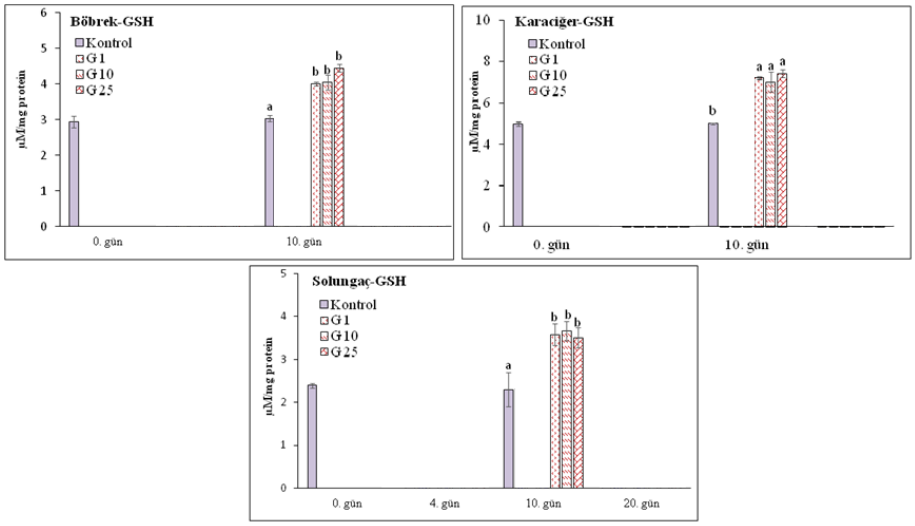
Çalışmada; böbrek, karaciğer ve solungaç dokularındaki Tiyobarbitürik Asit-Reaktif Maddeler (TBARS) aktivite analizleri yapıldı (Şekil 14).

Şekil 14. γ-Fe_2O_3 nanoparçacıklarına maruz bırakılan *O. mykiss*balıklarınınböbreklerindeki Tiyobarbitürik Asit-Reaktif Maddeler (TBARS) aktiviteleri. Belirtilen zamandaki farklı küçük harflerle gösterilen ortalamalar arasındaki farklar istatistiksel olarak önemlidir ($p<0,05$).

Çalışmada; böbrek, karaciğer ve solungaç dokularındaki GSH aktivite analizleri yapıldı (Şekil 15).

Şekil 15. γ-Fe_2O_3 nanoparçacıklarına maruz bırakılan *O. mykiss*balıklarınınböbreklerindeki indirgenmiş glutatyon (GSH) aktivitesi. Belirtilen zamandaki farklı küçük harflerle gösterilen ortalamalar arasındaki farklar istatistiksel olarak önemlidir ($p<0,05$).

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

Canlı organizmalarda, toksik madde maruziyeti ardından meydana gelen histopatolojik değişiklikler, hasar seviyesinin belirlenmesinde kullanılan en önemli parametrelerden biridir (Bernet ve ark., 1999). Balıklarda, toksik madde maruziyetinin histopatolojik etkileri değerlendirilirken; solungaç, bağırsak, karaciğer, böbrek ve beyin gibi organlar incelenir (Handy ve ark., 2011). Toksik maddeye maruz kalan organizmalarda, histopatolojik değişikliklerin ilk gözlendiği organlardan diğeride böbreklerdir. Detoksifikasyon organı olarak iş gören bu organda meydana gelen histopatolojik değişiklikler, organizmanın yaşamını doğrudan etkilemektedir. Çalışmamızda γ-Fe_2O_3 nanoparçacığın artan konsantrasyonlardaki maruziyetlerinde, histopatolojik bulguların belirginleştiği tespit edildi (melanomakrofaj agregasyonunda artış, epitel doku deformasyonu, sitoplazmik vakuolizasyon, yağlı değişim, nekroz, piknoz, hiperplazi, hipertrofi, lamellar füzyon, kapiller dilatasyon). Bu durum γ-Fe_2O_3 nanoparçacıklarının *O. mykiss* örneklerinde olumsuz etkilere sebep olduğunu düşündürmektedir.

Çalışmamızda Fe birikim miktarı analizi yapılan tüm organlarda, konsantrasyona bağlı olarak birikim miktarlarında artış gözlendi. En yüksek Fe birikimi karaciğerde, en az Fe birikimi ise solungaçta tespit edildi.

Lipid peroksidasyonun göstergesi olan TBARS oksidatif stres oluşumunu gösteren önemli biyobelirteçlerden biridir. Serbest radikallerin ve TBARS seviyelerinin artışı, doğrudan Na^+, K^+-ATPase aktivitesinin inhibisyonuna neden olur (Rauchova ve ark., 1999). Benzer şekilde GSH seviyelerindeki değişiklikler, orta düzeyde oksidatif stres koşullarındaki adaptasyon mekanizmasının önemli biyobelirtecidir (Zhang ve ark., 2004). Çalışmamızda uygulamalar sonundaki (10. gün) TBARS aktiviteleri, solungaç hariç diğer dokularda artış göstermiştir. Çalışma sonundaki GSH seviyeleri bakımından karaciğer, böbrek ve solungaçlarda artış olduğu tespit edildi.

Teşekkür

Bu çalışma, FBA-2016-1005 nolu proje kapsamında, ÇOMÜ-BAP birimi tarafından desteklenmiştir.

KAYNAKÇA

ATEŞ, M., DEMİR, V., ARSLAN, Z., KAYA, H., YILMAZ, S., CAMAS, M., 2016, Chronic exposure of tilapia (*Oreochromis niloticus*) to iron oxide nanoparticles: Effects of particle morphology on accumulation, elimination, hematology and immune responses. *Aquatic Toxicology*177: 22-32.

BERNET, D., SCHMİDT, H., MEİER, W., BURKHARDT-HOLM P., WAHLİ, T., 1999, Histopathology in fish: proposal for a protocol to assess aquatic pollution. *Journal of Fish Diseases* 22: 25-34.

DEMİR, V., ATEŞ, M., ARSLAN, Z., CAMAS, M., ÇELİK, F., BOGATU, C., SEYHANEYILDIZ CAN, Ş., 2015, Influence of alpha and gamma-iron oxide nanoparticles on marine microalgae species. *Bull Environ Contam Toxicol* 95: 752-757.

GARCİA, A., ESPİNOSA, R., DELGADO, L., CASALS, E., GONZALEZ, E., 2011, Acute toxicity of cerium oxide, titanium oxide and iron oxide nanoparticles using standardized tests. *Desalination* 269: 136-141.

HANDY, R.D., AL-BAIRUTY, G., AL-JUBORY, A., RAMSDEN, C.S., BOYLE, D., SHAW, B.J., HENRY, T.B., 2011, Effects of manufactured nanomaterials on fishes: a target organ and body systems physiology approach. *J Fish Biol* 79:821-853.

KADAR, E., LOWE, D.M., SOLE, M., FISHER, A.S., JHA, A.N., 2010, Uptake and biological responses to nano-Fe versus soluble $FeCl_3$ in excised mussel gills. *Anal Bioanal Chem* 396: 657-666.

NATIONS, S., WAGES, M., CANAS, J.E., MAUL, J., THEODORAKİS, C., 2011, Acute effects of Fe_2O_3, TiO_2, ZnO and CuO nanomaterials on *Xenopus laevis*. *Chemosphere* 83: 1053-1061.

RAUCHOVA, H., DRAHOTA, Z., KOUDELOVA, J., 1999, The role of membrane fluidity changes and thiobarbituric acid-reactive substances production in the inhibiton of cerebral cortex Na^+/K^+-ATPaase activity. *Physiol Res* 48: 73-78.

REMYA, A.S., RAMESH, M., SARAVANAN, M., POOPAL, R.K., BHARATHI, S., NATARAJ, D., 2015, Iron oxide nanoparticles to an Indian major carp, *Labeo rohita*: Impacts on hematology, iono regulation and gill Na+/K+ ATPase activity. *Journal of King Saud University-Science*27: 151-160.

SOENEN, S.J., DE CUYPER, M., 2009, Assessing cytotoxicity of (iron oxide-based) nanoparticles: an overview of different methods exemplified with cationic magnetoliposomes. *Contrast Media Mol I* 4: 207-219.

SOENEN, S.J., DE CUYPER, M., 2010. Assessing iron oxide nanoparticle toxicity in vitro: current status and future prospects. *Nanomedicine* 5: 1261-1275.

SOTO, K.F., CARRASCO, A., POWELL, T.G., GARZA, K.M., MURR, L.E., 2005, Comparative in vitro cytotoxicity assessment of some manufactured nanoparticulate

materials characterized by transmissionelectron microscopy. *J Nanopart Res* 7: 145-169.

WANG, B., FENG, W.Y., ZHU, M.T., WANG, Y., WANG, M., 2009, Neurotoxicity of low-dose repeatedly intranasal instillation of nano and submicron sized ferric oxide particles in mice. *J Nanopart Res* 11: 41-53.

ZHANG, J.F, SHEN, H., WANG, X.R., WU, J.C., XUE, Y.Q., 2004, Effects of chronic exposure of 2,4-dichlorophenol on the antioxidant system in liver of freshwater fish *Carassius auratus*. Chemosphere 55: 167-174.

ZHU, M.T., FENG, W.Y., WANG, B., WANG, T.C., GU, Y.Q., 2008, Comparative study of pulmonary responses to nano and submicron sized ferric oxide in rats. *Toxicology* 247: 102-111.

SITTING AS A HEALTH PROBLEM: APPROACHES AND THE REVIEW ON DESIGNS

Dr. Öğr. Üyesi Pınar ÖZTÜRK DEMİRTAŞ

İstanbul Okan University, Faculty of Art, Design and Architecture,
Department of Industrial Product Design,
İstanbul/TURKEY
E-mail: pinar.ozturk@okan.edu.tr

ABSTRACT

Although sitting is considered the most comfortable position for most people, it is seen that the present situation is quite unhealthy when considering the problems that long-term sitting causes due to incorrect posture format and disorders. Millions of sitting arrangements have been designed as new suggestions have been offered until today.Improper seating arrangements can cause serious health problems.For many years "sitting upright" has been considered the correct seating position, but, despite the intent to protect the spine by sitting this way, has in fact been shown to cause prolonged stress on the spine.In this study, researches on "ideal sitting posture" and designs of chairs which were developed in according to the research results, were discussed. At the end of the study, these seating elements were questioned in terms of widespread using and emphasized the necessity of new designs based on scientific research approaches.

Keywords: *sitting, design, posture*

1. INTRODUCTION

In ancient history, humans sat on tree trunks or stones while resting or working. The human body is not designed to sit continuously. Today, however, people who are doomed to sit constantly spend the most time sitting in human history.

In recent years, research has revealed that modern people sit for an average of 9.3 hours per day. Sitting is an obligation in our lifestyle, but using wrong seating is a very important issue because of the serious damage to the spine and discomfort in the waist region that it causes. Therefore it is important to design seating to physically support the user to prevent these problems. To be seated in healthy conditions means not pressuring muscles and the skeletal system and distributing the center of gravity on the spine proportionally. In this study, researches on "ideal sitting posture" and designs of chairs which were developed in according to the research results, will be discussed.

2. SITTING ACTIONS AND PHYSICAL PROBLEM WHICH EMERGED WITH IT

The first people, in their effort to survive, hunted, fled, fought, and defended themselves. In order to find a suitable habitat, they walked long distances. In order to eat, the hunted animals, and planted and harvested crops. For shelter, they first used caves, and later built their own dwellings. What do all of these actions have in common? To execute these tasks, the first humans were in constant motion.

In ancient history, humans sat on tree trunks or stones while resting or working. Later, sitting first became a cultural activity in Egypt. When sitting places were used as thrones,

expressed a status symbol, it was an expression of comfort and coated with foam and fabric. Over the years, with the influence of different movements, lifestyles, new materials and technologies, seating constantly changed and developed.

Is the principle of Ancient Greek civilization, which believed that seating is the most convenient form for humans, that “sitting is the beginning of thought” still the most suitable for a modern age that does everything while seated? The human body is not designed to sit continuously; due to the physical structure of the body it has to use its muscular and skeletal systems. Today, however, people who are doomed to sit constantly in front of the television at home, sit at a desk at work, sit in front of a computer or sit in the car in the driver's seat, spend the most time sitting in human history.

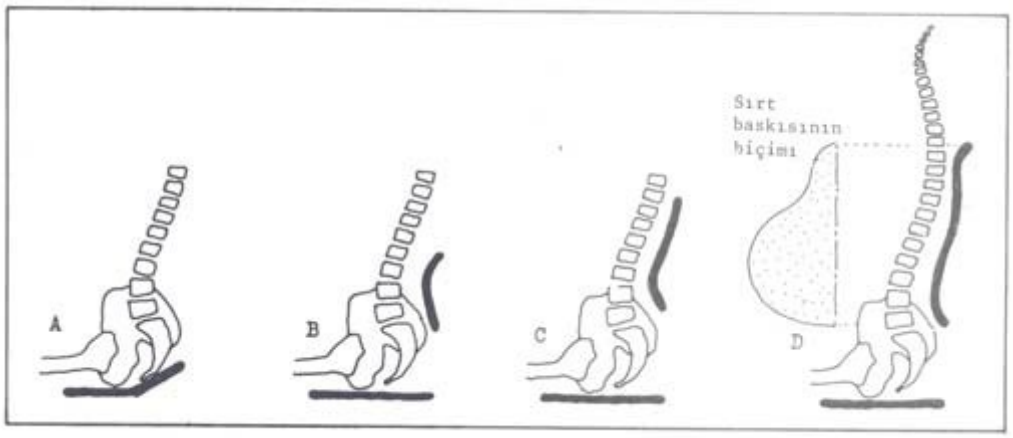
In recent years, research has revealed that modern people sit for an average of 9.3 hours per day. In the survey, sitting was shown to increase the risk of premature death by 40% because sitting excessively leads to obesity and increases the risk of a heart attack.(Medical Billing and Coding, 14.04.2011) Based on the information originated from the Mayo Clinic, those who watch TV while seated more than 4 hours have 80%higher risk of death by heart disease compared to those who watch TV while seated for 2 hours. The bodies of people who work eight hours a day spend at least seven hours at a desk in addition to sitting in front of the television at home and in vehicles are harmed.(Shiue,I., 2015:241-246; Dunstan, D. W., Howard, B., Healy G. N., Owen N.,2012:368-376)

3. RESEARCHES OF SITTING ACTIONS, APPROACHES AND USAGE IN DESIGN

Sitting is an obligation in our lifestyle, but using wrong seating is a very important issue because of the serious damage to the spine and discomfort in the waist region that it causes. Therefore it is important to design seating to physically support the user to prevent these problems.

There is a natural position of the body’s skeleton. Ensuring the natural position of the body is the foundation of back, waist and neck health. A healthy spine has an "S" shape and it is able to be protected while the individual is seated. When the center of gravity makes the same straight line on the spine, the waist and back muscles are not strained. However, if the spine deviates from its natural position, joints can be damaged and injured. Spine posture takes a "C" shape by sitting forward. The center of gravity moves toward the front of the body. Meanwhile, the back and neck muscles contract continuously. This position causes more muscle contraction and strain on joints over time and this situation causes neck and back pain (Delleman N., et al,2004).Especially sitting in front of the computer or desk can affect the waist and neck muscles or the spine negatively. If the incorrect sitting position continues, a neck or lumbar hernia may occur. Since modern work requires a long time sitting, the use of well-designed seating in terms of waist health is essential.

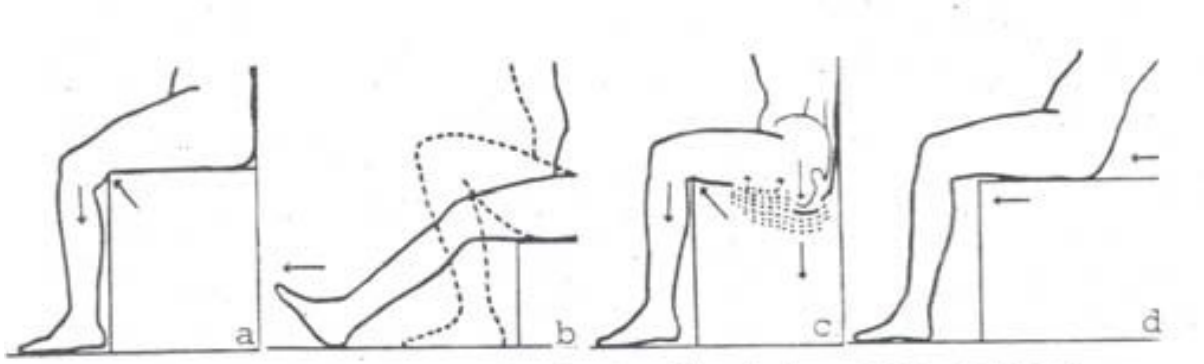
Figure 1. Sitting and ergonomic principles: seating, femur, pelvis and spine relations during the sitting (3)

KÜÇÜKERMAN, Ö.,1978, Kişi-çevre ilişkilerinde Çağdaş Gelişimler ve Oturma Eylemi, İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Üniversitesi Yayını, İstanbul, A-D-35 s.114

To be seated in healthy conditions means not pressuring muscles and the skeletal system and distributing the center of gravity on the spine proportionally. Improper seating arrangements can cause serious health problems (Küçükerman,Ö.,1978:114).

Figure 2. Person-Unit Relations in the act of sitting

CRONEY, J., 1971, Anthropometrics For Designer ,VanNostrand Reinhold, 978-0442217587, s. 144.

a) The seating surface is too high. The front edge of the seat prevents normal blood circulation, and causes muscle fatigue by putting pressure on the back of the thigh

b) The seating surface is too low. The feet are stretched forward and the body cannot use the static support of the feet. The dotted line shows squatting caused by low seating. In such a case,, blood circulation is interrupted and muscles gets tired.

c) The seating surface is too soft. Weight is not distributed proportionally; fatigue increases based on the weight differences on the calves and legs.

d) The seating surface is too deep. The front edge of the seating surface cuts off the back of the knee, therefore, the occupant sits forward. The person leans back to find support for the back. This type of sitting position causes fatigue

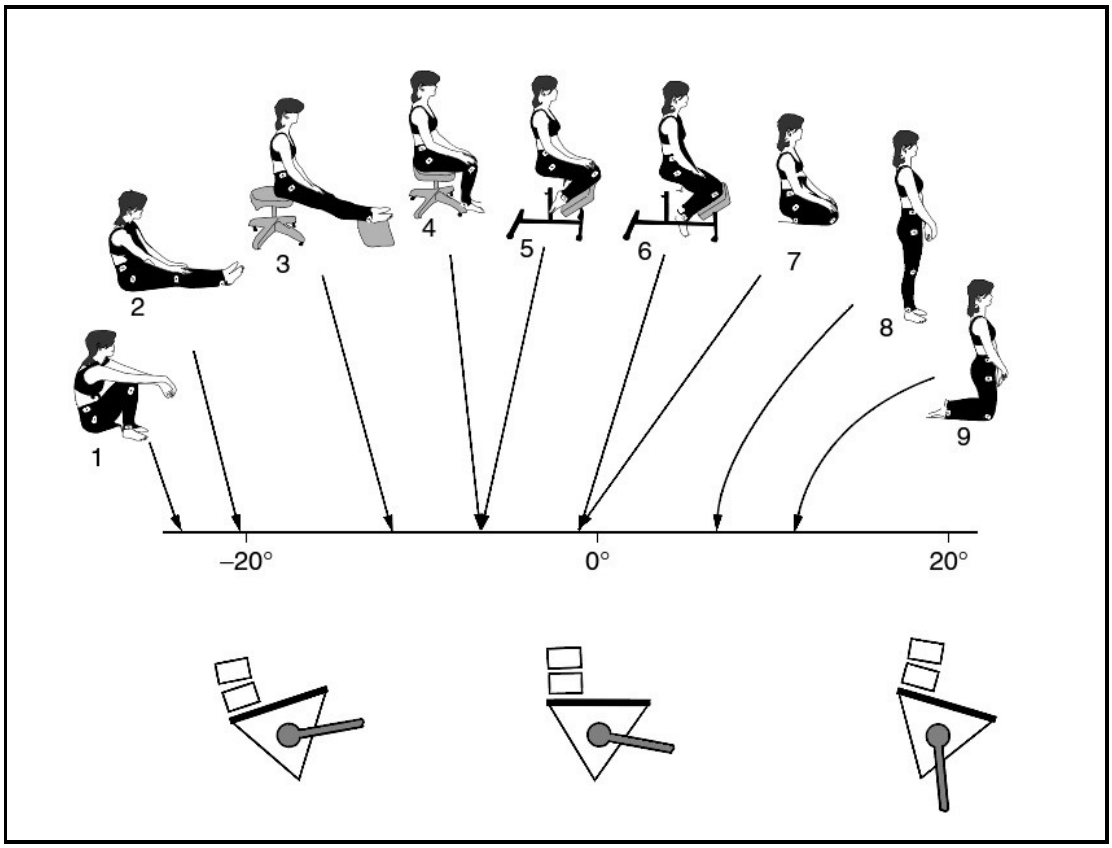
(CRONEY, J., 1971:144)

Millions of sitting arrangements have been designed as new suggestions have been offered. New seating arrangements have been designed using ergonomics. Contrary to the

suggestion made about the necessity to sit upright for years, various studies have shown that a single sitting posture can lead to static loads on the spine.

Changesin posture move the load to different muscles. A study by Callaghan and McGill (2011) showed that there is not only one single ideal sitting posture. On the contrary, they recommend a variety of postures to minimize the risk of overburdening muscles. (5)

Figure 3. Angles of pelvic tilt in different body positions

BRIDGER,R.S., ORKIN,D.,andHENNEBERG,M.,1992. A Quantitive Investigation Of Lumbar And Pelvic Postures In Standing And Sitting: Interrelationship With Body Position And Hip Muscle Length. International Journal of Industrial Ergonomics, 9, 235-244.

Bridger, Orkin and Henneberg (1992) investigated lumbar curvature and pelvic tilt in the body positions depicted in the table above. 0, + 20 and -20 degrees determined the shift of posture. As can be seen, body position falls roughly into three categories. Position 8 and 9 are characterized by anterior pelvic tilt and marked lumbar lordosis. Positions 1,2,3 and 4 are characterized by negative pelvic tilt and distinct loss of lordosis. Positions 5,6,7 have a slight backward tilt of the pelvis and lumbar angles about zero.(6)

Results and approaches obtained by recent investigations have shown that problems related to the back could be avoided by sitting in such a way that weight is taken off the back and redistributed it proportionally to the body overall. One of the best examples of this is the Balance Chair designed by the Norwegian designer Peter Opsvik, which allows different seating positions. These designs distribute the weight of the occupant to the knees and the base of the spine. It allows people the opportunity to sit in different positions. This understanding of design differs from the traditional sitting designs which cause back-related problems by overloading weight onto the spine.

Figure 4. Gravity Balans, Design: Peter Opsvik AS

(Peter Opsvik AS, 20.07.2018, Photo credit Tollefsen and Peter Opsvik AS)

Gravity Balance allows different positions such as bedding, resting, reading, bending posture, and can switch between these positions easily.

Figure 5. Multi Balance, Design:Peter Opsvik AS

(Varier Furniture, 20.07.2018,Design: Peter Opsvik AS, Photo creditVarier)

With the same design principle, Peter Obsvik designed the Multi Balance chair aimed at the natural posture of the waist and spine by increasing the angle between the thighs and the upper body (Varier Furniture, 20.07.2018).

Figure 6. Varriable Balans,Design: Peter Opsvik AS

(Varier Furniture, 20.07.2018, Design: Peter Opsvik AS, Image credit Varrier)

The Balance Kneeling Chair is one of Obsvik's ergonomic balance chair approaches. The seat tilts the pelvis forward and encourages a natural and upright spine.

Designs developed through research are studied repetitively to construct the healthiest posture without damaging the structure of the human spine. When "sitting" is mentioned, seating designed parallel to the floor is considered necessary. However, Obsvik's research from 20 years ago says that the healthiest seating position of the human is that of riding on a saddle. The approach of Obsvic is concurrent with the research findings of Bridger, Orkin,and Henneberg (1992).

At first glance, riding a horse might not seem to be a very comfortable position. However, in the "Wild West", cowboys, despite sitting eight hours a day on a horse, were not known to have suffered any subsequent ailments. Evidence has emerged to suggest that sitting on a saddle protects the "S" curve of spine by providing healthy posture, even if the person bends forward. It has been suggested that this seating position allows the angle of the hips to beincreased, helping to alleviate pressure on the spine and increase blood flow throughout the body. And this position speeds up metabolism and opens the legs to provide balance.

The HÅG Capisco Chair is one of the seating arrangements designed based on the saddle. With a saddle-type seat and sealed back design, it allows two different seating positions- straight and reverse - for seating and working positions.

Figure 7. HÅG Capisco Chair, Design: Peter Opsvik AS

(Peter Opsvik AS, 20.07.2018, Photo credit Tollefsen)

This concept is not only limited to working. In the Aircraft Interiors Expo Americas 2010,the necessity of designing a saddle-type seat to ensure more comfortable travel for the passengers who had been in an unhealthy position while seated on the plane was proposed and new designs were presented.

"Skyrider" seats use semi-sitting positions and they are constructed to mimic the position of sitting on a saddle. Firms have adopted this design concept, providing the ability to transport more passengers, but for the passengers this semi-setting position is not

comfortable in a confined space for the duration of a trip, so this design is not used (ELLIOT, A.F, 18.04.2018)

4. CONCLUSION

Although sitting is considered the most comfortable position for most people, it is seen that the present situation is quite unhealthy when considering the problems that long-term sitting causes due to incorrect posture format and disorders. Seating arrangements for long-term use should be designed not only with aesthetic values in mind but also with the findings obtained from scientific research on the effects of posture.

For many years "sitting upright" has been considered the correct seating position, but, despite the intent to protect the spine by sitting this way, has in fact been shown to cause prolonged stress on the spine. The prevalent belief that most seating arrangements that are designed to make the user sit still protect the natural S structure of the spine has been shown to be fictitious. Design research and the use of the types of beneficial seating described in this paper should be considered a priority over aesthetic concerns when it comes to the design of seating.

Health problems related to seating have not been resolved yet. Contemporary humans, who are doomed to a sedentary lifestyle, still need new seating design approaches based on scientific research to find alternative solutions.

REFERENCES

BRIDGER,R.S., ORKIN, D.,and HENNEBERG,M.,1992. A Quantitive Investigation Of Lumbar And Pelvic Postures In Standing And Sitting:Interrelationship With Body Position And Hip Muscle Length. *İnternational Journal of Industrial Ergonomics*, 9, 235-244.

CALLAGHAN J.P., MCGILL S.M., 2001, Low Back Joint Loading And Kinematics During Standing And Unsupported Sitting, *Ergonomics,*44(3), 280-94.

CRONEY, J., 1971, *Anthropometrics For Designer*, Van Nostrand Reinhold, 978-0442217587, 144.

Delleman N, Haslegrave C, Chaffin D; 2004; *Working Postures and Movements*, CRC Press, New York, 9780415279086.

DUNSTAN, D. W., HOWARD, B., HEALY G. N., OWEN N., Too Much Sitting – A Health Hazard, *Diabetes Research And Clinical Practice*, 2012, Volume 97,368-376

KÜÇÜKERMAN, Ö.,1978, Kişi-çevre ilişkilerinde Çağdaş Gelişimler ve OturmaEylemi, *İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Üniversitesi Yayını*, İstanbul, A-D-35 s.114

SHIUE,I., 2015, Duration Of Daily Tv/Screen Watching With Cardiovascular, Respiratory, Mental And Psychiatric Health: Scottish Health Survey, 2012–2013, *International Journal of Cardiology,* Volume 186, 241-246

ELLIOT, A.F., The Standing “Skyrider” Plane sit is back but will it evey fly?, The Telegraph, London, https://www.telegraph.co.uk/travel/news/skyrider-standing-plane-seats-future-of-budget-flying/. (18.04.2018)

PETER OBSVİK AS , Gravity balans. Design: Peter Opsvik AS, balans concept: Hans Chr. Mengshoel. Licensee/ Distributor: Stokke (1983-2006) and Varier from 2006 Photo credit Tollefsen and Peter Opsvik AS, http://www.opsvik.no/downloads/varier

https://www.varierfurniture.com/var/ezwebin_site/storage/images/explore-our-chairs/recline/gravity-balans-r/792204-256-eng-GB/gravity-balans-r.png , 20.07.2018.

VARIER FURNITURE, Multi Balans, Design: Peter Obsvik AS, Photo credit Varier, https://www.varierfurniture.com/var/ezwebin_site/storage/images/explore-our-chairs/kneel/multi-balans-r/792958-28-eng-GB/multi-balans-r.png, 20.07.2018

VARIER FURNITURE, Variable Balans, Design: Peter Obsvik AS, Photo credit Varierhttps://www.varierfurniture.com/var/ezwebin_site/storage/images/explore-our-chairs/kneel/variable-balans-r/792035-342-eng-GB/variable-balans-r.png

PETER OBSVİK AS, Capisco, Design: Peter Opsvik AS,Photo credit Tollefsen, http://www.opsvik.no/upload_images/DF30A240EA3D49AE8C5423B92FC7911B.jpg?width=117&height=117&mode=crop ERCER, P.A. and SMITH, G., 1993, Private Viewdata in the UK, 2

DOĞUMHANELERDE ERGONOMİK RİSKLER VE TEHLİKELERİN SAPTANMASI

Doç. Dr. Ayten DİNÇ

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sağlık Yüksekokulu,
Çanakkale/TÜRKİYE
E-mail: aytendinc@comu.edu.tr

Öğr. Gör. Ayşin AŞKIN

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Biga Meslek Yüksekokulu,
Çanakkale/TÜRKİYE
E-mail: aysinaskin@comu.edu.tr

ÖZET

Sağlık sektöründe çalışma ortamı koşullarından kaynaklanan iş kazası, meslek hastalığı ve sağlık sorunların giderek arttığı görülmektedir. İşyeri tehlike sınıflandırılmasına göre çok tehlikeli sınıfta yer alan bu sektörde çalışanlar çalışma ortamlarında biyolojik, fiziksel, kimyasal tehlikeler ile ergonomik, radyasyon, psikososyal vb gibi çeşitli mesleki risk ve tehlikeler ile karşı karşıya kalmaktadır. Hastane içerisindeki en önemli birimlerden bir tanesi doğumhanelerdir. Burada çalışanlar hem çalışma ortamlarından hem de yaptıkları işten kaynaklanan bir takım ergonomik problemlerle karşı karşıya kalmaktadır. Uzun süre ayakta kalınması, normal doğuma müdahale sırasındaki hareketler neticesinde oluşan bel, omuz gibi bedensel ağrılar ile ortam ısısı, hijyeni, enfeksiyonlar vb. gibi faktörler büyük önem arz etmektedir. Çalışma verimliliği ve etkinliğinin artırılması için en önemli koşul ergonomik çalışma koşullarının sağlanmasıdır. Ergonomi, insanın özelliklerini ve yeteneklerini araştırarak işin insana göre ayarlanmasını sağlamayı amaçlamaktadır. Dolayısıyla çalışma ortamları ne kadar iyi olursa çalışan sağlığı ve verimliliği de artacaktır. Bu bağlamda bu çalışmada doğumhanelerdeki ergonomik risklerin ve tehlikelerin saptanması ve alınması gereken tedbirler çalışmanın amacını oluşturmuştur.

***Anahtar Kelimeler**: Doğumhane, Ergonomi, Risk, Tehlike, Sağlık.*

DETERMINING ERGONOMIC RISKS AND HAZARDS IN DELIVERY ROOMS

ABSTRACT

It is seen that occupational accidents, occupational disease, and health problems occurring due to conditions of the work environment in the health sector gradually increase. In this sector, which is classified as very dangerous based on the workplace hazard classification, personnel encounter biological, physical, and chemical hazards and various occupational risks and hazards such as ergonomic, radiation, and psychosocial dangers in their work environments. One of the most important units in the hospital is the delivery room. Personnel working here may encounter several ergonomic problems caused by both work environments and the job. Standing for a long time, somatic pains such as waist, shoulder caused as a result of movements while intervening in vaginal delivery, and factors such as ambient temperature, hygiene, infections etc., have great importance. Providing

ergonomic working conditions is the most important condition to increase work productivity and effectiveness. Ergonomics aim to provide the adjustment of work according to humans by investigating the human characteristics and abilities. Therefore, good work environments will also increase occupational health and productivity. In this context, the purpose of this study is to determine the ergonomic risks and hazards in delivery rooms, as well as the measures to be taken.

***Keywords**: Ergonomics, Risk, Health, Delivery Room*

1. GİRİŞ

Yunanca bir sözcük olan ergonomi "iş yasası" anlamına gelmektedir. "Ergon; iş, çalışma", "nomos; yasa" anlamlarına gelen sözcüklerin birleştirilmesiyle elde edilmiştir. İnsan ve çalışma ortamı arasındaki uyumu inceleyen ergonomi, disiplinlerarası bir bilim dalı olup insan mühendisliği veya iş bilim olarak da adlandırılmaktadır. Ergonomi insanın biyolojik, anatomik ve antropometrik özelliklerini, fizyolojik kapasite ve toleranslarını göz önüne alarak, makine ve çevre koşullarının da bu özelliklere uygun olarak tasarlanmasını sağlar (Su,2001 ve Kahraman 2013).

Ergonominin amacı insan-makine ve çevre arasındaki uyumun en iyi biçimde gerçekleşmesini sağlamaktır (Su, 2001). Bu uyum ile insanın çalışma sırasındaki aşırı zorlanmaları önlenir ve iş veriminin artırılması sağlanmaktadır. Ergonominin amaçları; iş sağlığı ve güvenliğinin sağlanması, iş gücü kayıplarının önlenmesi, yorulmanın ve iş stresinin azaltılması, iş kazaları ve mesleki risklerin minimizasyonu, verimlilik ve kalitenin yükseltilmesidir (Kaya 2010).

Günümüzde çalışma ortamlarının ergonomik düzenlenmesi yalnızca tehlike veya kazaların önlenmesi değil aynı zamanda da insanın hoşuna gidecek ve onu mutlu olacağı ortamların sağlanması yönündedir. Böyle bir ortamda çalışma ortamları ve fiziksel çevre koşulları, araç gereçler insanın özelliklerine göre tasarlanarak insanın özelliklerine uygun duruma getirilir. İnsanların yeteneklerini kullanmalarına imkân tanınır, yaptıkları iş anlamlı olarak algılanması ve kendilerini bir değer olarak görmeleri sağlanarak işin insan üzerinde oluşturduğu fizyolojik ve psikolojik zorlanma en aza indirilir.

Her sektörde çalışma ortamlarından kaynaklanan risk ve tehlikeler bulunur. Sağlık sektörü de bu risk ve tehlikelerin fazla yaşandığı bir sektördür. Sağlık sektörü İş Sağlığı ve Güvenliği'ne İlişkin İşyeri Tehlike Sınıfları Tebliği'ne göre "***çok tehlikeli sınıfta***" yer almaktadır. Bu sektörde çalışanlarda iğne batmaları, kesici-delici alet yaralanmaları, kas iskelet sistemi hasarları, ambulans kazaları, sürekli olarak radyasyona maruz kalma vb. gibi çeşitli iş kazası ve meslek hastalıkları riskleri ile karşı karşıya kalmaktadırlar.

Amerikan Ulusal Mesleki Sağlık ve Güvenlik Enstitüsü (National Institute for Occupational Safety and Health - NIOSH), hastanelerde 29 çeşit fiziksel, 25 çeşit kimyasal, 24 çeşit biyolojik, 6 çeşit ergonomik ve 10 çeşit psiko-sosyal tehlike ve risk olduğunu bildirmiştir (Meydanlıoğlu 2013). Bu risklerden fiziksel riskler; aydınlatma, gürültü, titreşim, havalandırma, radyasyon vb. risklerdir. Kimyasal riskler; sıvılar (asitler, bazlar, çözücüler), katılar (toz, ağır metaller), gazlar (yanıcı, yakıcı, boğucu). Örneğin kullanılan deterjan, dezenfektanlar, anestezik gazlar, sterilizanlar, kimyasal strerilize ajanlar ve ilaçlar vb (Solmaz ve ark. 2017). Biyolojik riskler; bakteri, virüs, mantarlar bu gruba girmektedir. Tüm sağlık alanında bu tehlikeler bulunmaktadır. Hastaların kan veya kanla kontamine vücut sıvılarıyla teması sonucu HIV (Human Immunodeficiency Virus), Hepatit B Virüsü (HBV), Hepatit C Virüsü (HCV) gibi önemli patojenlere6, tüberküloz, barsak infeksiyonları ve Brucella, Salmonella gibi diğer infeksiyonlara sağlık çalışanlarında sıklıkla rastlanmaktadır. Psikososyal tehlikeler; vardiya, nöbetler, gece çalışmaları, düzensiz çalışma saatleri,

çalışanların maruz kaldıkları sağlıkta şiddet, mobbing vb.dir. Ağır yük, vücut mekaniğine dikkat etmeme, uygun olmayan vücut postürleri, bunun yanı sıra hasta bakımı sırasında hastaya destek olmak için, hastanın yataktan kaldırılması gibi yapılan birtakım hareketlerin neden olduğu kas iskelet sistemi rahatsızlıkları ergonomik risk faktörlerindendir (Meydanlıoğlu 2013 ve Solmaz ve ark. 2017).

Çalışma ortamlarındaki ergonomik düzenlemeler ile meydana gelecek olumsuz koşulların ortadan kaldırılması sağlanmaktadır. Ergonomik kurallara dikkat edilmeyen işyerlerinde sadece iş güvenliği önemli ölçüde tehlikeye girmez aynı zamanda çalışanın sağlığı ve verimi de olumsuz yönde etkilenir.

Bu nedenle çalışanların çalışma ortamlarında meydana gelebilecek tehlikelerden korunabilmesi önem arz etmektedir. Bunun sağlanabilmesi için de hem çalışanların hem de işyerlerinin çalışan güvenliğinin önemini dikkate almaları gerekmektedir (Yüceler, 2011).

2. DOĞUMHANELERDE ERGONOMİK RİSKLER

Hastane içerisindeki en yoğun birimlerden bir tanesi doğumhanelerdir. Burada çalışanlar hem çalışma ortamlarından hem de yaptıkları işten kaynaklanan bir takım ergonomik problemlerle karşı karşıya kalmaktadır. Uzun süre ayakta kalınması, normal doğuma müdahele sırasındaki hareketler neticesinde oluşan bel, omuz gibi bedensel ağrılar ile ortam ısısı, hijyeni, enfeksiyonlar vb. gibi faktörler büyük önem arz etmektedir.

Yapılan bir çalışmada cerrahi ve kadın doğum bölümlerinde çalışan hemşirelerin diğer bölümlerde çalışanlara göre daha fazla kronik bel ağrısı yakınması olduğu belirlenmiştir (Taşçıoğlu, 2007).

Dinç&Aşkın (2018) Çanakkale'de bir kamu hastanesinde yapmış oldukları çalışmalarında sağlık çalışanlarının %45,9'u çalıştıkları sağlık kuruluşunda karşılaşabilecekleri riskler konusunda endişeli olduklarını bildirmişlerdir. Endişe edilen rikler; %46,3 biyolojik riskler (bulaşıcı enfeksiyonlar, batıcı delici yaralanmalar), %23,9'u kimyasal riskler (Kimyasal deterjanlar, anestezi gazlarının solunması, Gluteraldehit solüsyonunun solunması vb.), % 43,3'ü fiziksel riskler (cihazlardan elektrik kaçağı, yanıcı gazlar, havalandırma, gürültü), %26,9'u ergonomik (hastayı kaldırma ve elle taşıma, aşırı efor gibi nedenler dolayı kas iskelet sistemi rahatsızlıkları), %16,4'ü psikososyal riskler (sağlık çalışanına şiddet) olarak bildirilmiştir.

Akçapınar & İnceboz (2016) "Doğumhanelerde çalışan güvenliği ve çalışan güvenliğini etkileyen nedenler" konulu yaptıkları çalışmada doğumhanelerde iş kazası geçirme oranının %33 olduğunu ve bunların %62'si en az bir kere kesici delici aletle yaralandıklarını belirtmişlerdir. Çalışmada doğumhanelerde iş kazası oranının yüksek olmasının doğumhanelerdeki ebe-hemşire sayısının yetersizliği, yoğun iş temposu, uzun ve yorucu nöbetlerden kaynaklandığını düşünmektedirler.

Manyele ve ark. (2008)'nın Tanzanya'da yaptıkları çalışmada hastanelerde sık karşılaşılan riskler; yaralanma (%52,9), biyolojik riskler (batıcı delici yaralanmalar ve kan bulaşması) (%21.7), kimyasallardan kaynaklanan yanık (% 10.6) kaygan zeminler (% 5,9) olarak bildirilmiştir.

Akçapınar & İnceboz (2016) İzmir ilinde "Doğumhanelerde meslek hastalıkları nedenleri" konulu yaptıkları çalışmada 91 çalışanın %57,1'inin meslek hastalığına yakalandığını belirtmiştir. Doğumhane çalışanlarının %42,9'sinde boyun ağrısı %41,5 bel ağrısı, %41,5 varis, %41,5 stres, %40,7 el bilek ağrısı, %14,3 panik atak, %12,1 lateks alerjisi olarak belirtilmiştir.

Gül ve ark (2014) İstanbul'da bir eğitim ve araştırma hastanesinde çalışan hemşirelerde kas iskelet ağrılarının değerlendirilmesi çalışmalarında hemşirelerin %92.6'sının en az bir bölgesinde ağrısının olduğunu bildirdiler. En sık belirtilen ağrılar; %66,4 bel, %56.2 sırt, %51.6 boyun ve %44.7ayak/ayak bileği bölgesindedir.

Çelikkalp & Yorulmaz (2017)'ın Tekirdağ'da gebelik yaşayan ebe ve hemşireler üzerinde yaptıkları çalışmada, gebeliklerinde % 46.5'inin vajinal kanama komplikasyonu geçirdiği,%11'inin kendiliğinden düşük,% 20.5'inin erken doğum yaptığı belirlendi. Çalışmada gebelik ve doğum komplikasyonlarının nedenleri olarak uzun süre ayakta durma, stres, fazla mesai gösterilmiştir.

İran'da ebeler üzerine yapılan bir çalışmada ebelerin %41'inin iş stresi yaşadıkları bildirilmiştir. Aynı çalışmada mesleki stresin yüksek olduğu ebelerin, iş verimliliklerinin daha düşük olduğu bildirilmiştir (Kordi, 2014).

2.1. Doğumhanelere ergonomik açıdan bakış açısı

Doğumhanelerde çalışan sağlık personelinin ve gebelerin rahat ve güvenli bir ortamda olmaları için doğumhanelerde olması gereken bazı özellikler aşağıda belirtilmiştir.

Genel temizlik ve düzen

- ✓ Ortam temiz ve düzenli olmalı, yüzey temizliğinde %0.5 lik klor solüsyonu kullanılmalı, detaylı temizlenmeli
- ✓ Oda ısısı 25-32 C olmalı
- ✓ Temiz ekipman ve gereçlere kolay ulaşılabilir olmalı (örneğin doğum seti), her an kullanıma hazır steril olmalı
- ✓ Kontamine nesneler ve atıklar uygun atık kutularına konulmalı
    - Genel atıklar (medikal olmayan, toksik olmayan, kağıt peçete vs)
    - Medikal atıklar (kanlı malzemeler***, petler vs)***
    - Kesici, delici malzemeler

Fiziki şartlar

- ✓ Aydınlatma: Doğumhane ortamı çok parlak ışık olmamalı, hatta doğum odası loş olmalı.
- ✓ Jinekolojik, obstetrik muayene için portatif lamba olmalı
- ✓ Gebenin hareketini sağlayacak büyüklükte bir oda olmalıdır
- ✓ Doğuma yardımcı aletlerin mesela pilates topu, yastık, ip vs gibi materyaller her odada gebenin temin edeceği şekilde bulunmalıdır.
- ✓ Gebenin hızlı ulaşabileceği tuvalet (mümkünse oda içinde) olmalıdır.
- ✓ Doğuma destek olacak kişi için rahat bir koltuk her odada olmalıdır.
- ✓ Kış ayları için portatif ısıtıcı, bebek için radyant ısıtıcı olmalı

Gebe dostu doğumhane modeli

Gebenin doğum sancılarını geçirdiği, doğumu yaptığı ve doğum sonrasında takibinin yapıldığı odanın aynı olması planlanır. Gebe dostu doğumhane planı ile kadınların normal doğum sayıları arttırılması planlanır. Kadınların normal doğum kokularını azaltarak, doğum sırasındaki fizyolojik ve psikolojik ihtiyaçları karşılanarak normal doğum sayısı arttırılacak ve böylece sezaryen oranı azalacaktır.

- ✓ Gebenin rahatlamasını sağlayacak ortam sağlanmalı. Temiz, havalanmış, kolay temizlenir malzemeden yapılmış bir oda olmalı. Gebenin istediğinde kullanabileceği kuru ve temiz çarşaf ve havlular odada bulunmalı, gebeye masaj yapılabilmesi için koltuk ve yeterli masaj malzemeleri bulunmalıdır. Doğum

odasının sakin ve dinlendirici olması için pencereli, duvarlarda doğa resimleri ile desteklenebilir.

- ✓ Odanın gürültüden uzak olması ve sessizliği sağlamak için ses izolasyonunun olması.
- ✓ Loş bir ortam ve mahremiyete özen gösterilmeli
- ✓ Doğumhanenin fiziki şartlarının yeterli olması (Yukarıda açıklanmıştır). (http://dogaldogum.org.tr/geme-dostu-dogumhane-modeli/)

Resim 1. Normal doğumu desteklemek için geliştirilmiş ergonomik açıdan uygun bir jinekolojik muayene masası örneği

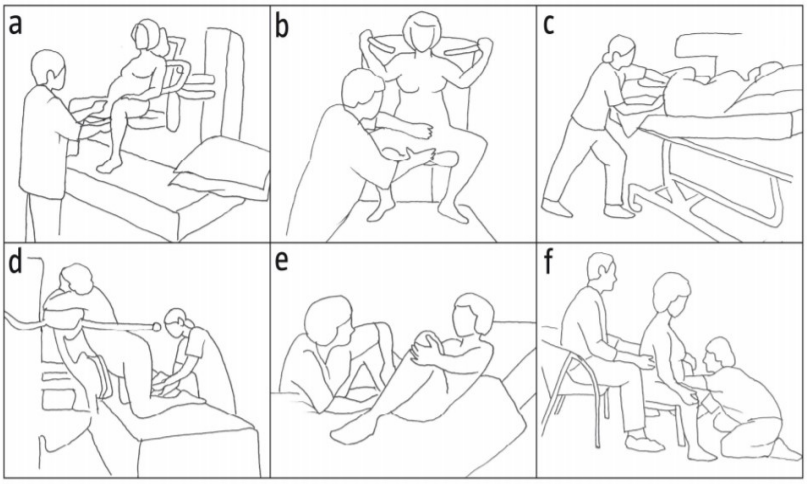

Fig. (3). The tested birthing postures of the mothers: **a**) sitting on the birthing support with the bed crosswise, **b**) sitting on the birthing support with the bed lengthwise, **c**) side-lying on the bed with a leg on the birthing support, **d**) kneeling with the birthing support, **e**) half-sitting on the bed, **f**) sitting on the traditional birthing chair.

3. SONUÇ

Doğumhanelerde ergonomik açıdan tehlike ve risklerin azaltılması için doğumhane çalışanlarına yönelik risk analizi ve çalışan güvenliği planı ve programları hazırlanmalı öncelik sırasına göre risk puanı yüksek (zarar verme derecesi fazla) olanlardan başlayarak gerekli önlemler alınmalıdır. Şiddet puanı yüksek seviyesindeki riskler için mevcut kontrollerin sürdürülmesi sağlanmalı ve zarar verme derecesinin daha düşük puan seviyesine düşürülmesi/yok edilmesi için gerekli önlemler alınmalıdır.

Ayrıca doğumhanelerde ergonomik açıdan tehlike ve risklerin azaltılması için önerilerimiz aşağıdaki gibidir:

- ✓ Doğumhanede çalışanların iş güvenliği ve çalışan sağlığı konusunda hizmet içi eğitimlere katılımının sağlanması
- ✓ Çalışma koşullarına göre bölüm çalışanları arasında dönüşümlü ve eşit iş paylaşımı sağlanması
- ✓ Çalışma ortamı, işleyiş sürecini aksatmayacak şekilde ve ergonomik olarak düzenlenmesi,
- ✓ Devrilip düştüğünde çalışana zarar verebilecek eşya, dolap vb. sabitlenmesi
- ✓ Kullanılmayan hasta taşıma araba, sedye vb. bölümce belirlenmiş alanda frenleri kilitli olarak park edilmesi

- ✓ Islak kaygan zemin uyarı levhalarının gerekli alanlarda kullanılması, hasta taşıma ve çevirmelerde hastanın genel durumuna göre birden fazla çalışanla yapılması, bilek, bel ve boyun egzersizleri yapılması
- ✓ Çalışanlarca kullanılan oturma koltuk, tabire vb. arızalı araç gerecin kullanımdan çekilmesi ve bakım tamiri için ilgili bölüme gönderilmesi, gönderilemediği durumlarda 'DİKKAT BOZUKTUR KULLANMAYINIZ' uyarı yazısı ile tanımlanması
- ✓ Çalışanlara iletişim, stres yönetimi ve öfke kontrolü ile mesleki bilgi ve becerilerini arttırıcı eğitim yapılması
- ✓ Çalışanlara gereğinde psikolojik desteğin sağlanması
- ✓ Sosyal organizasyonlar düzenlenmeli
- ✓ Hastalar ve hasta yakınları, hastalığı ve tetkik ve tedavileri hakkında yeterli bilgilendirme yapılarak etkili iletişim kurulmasının sağlanması
- ✓ İş yerinde gelişebilecek her türlü güvenlik tedbirleri için 24 saat güvenlik elemanı bulundurması
- ✓ Sağlık çalışanlarının genel sağlıklı yaşama yönelik tedbirleri almaları konusunda bilgilendirilmesi (Dengeli ve yeterli beslenme, düzenli egzersiz, yeterli uyku ve dinlenme vs). (http://www.orhanelidh.gov.tr/kalite/kalite/dogum-hiz/pl/1.pdf)

Sağlık çalışanlarının vücut mekaniğini koruyabilmeleri, kas iskelet sistemi ağrıları için risk faktörlerini bilmeleri bu sorunların erken tanılanması ve kronik hale gelmesinin önlenmesi için son derece önemlidir.

KAYNAKÇA

AKÇAPINAR M, İNCEBOZ M. Doğumhanelerde Çalışan Sağlık Personelinin Çalışan Güvenliği ve Çalışan Güvenliğini Etkileyen Nedenleri. *Balıkesir Sağlık Bilimleri Dergisi*, cit:5, sayı 3, 2016, ss. 110-115.

ÇELIKKALP U, YORULMAZ F. The Effect of Occupational Risk Factors on Pregnancy and Newborn Infants of Pregnant Midwives and Nurses in Turkey: A Prospective Study. *International Journal of Caring Sciences*. 2017 Volume 10 | Issue 2| Page 690

DINÇ A, AŞKIN A. Sağlık Çalışanlarının İş Sağlığı Önlemlerine Yönelik Görüşlerinin İncelenmesi; Çanakkale'de Bir Kamu Hastanesi Örneği, *Düzce Üniversitesi Bilim ve Teknoloji Dergisi*, 6 (2018), ss 422-432.

GÜL A, ÜSTÜNDAĞ H, KAHRAMAN B, PURISA S. Hemşirelerde Kas İskelet Ağrılarının Değerlendirilmesi, *HSP* 2014 1(1):1-10.

KAHRAMAN M.F. (2013) Türkiye`de Antropometrik Verilere Göre Ofiste Ergonomik İşyeri Tasarımı, İş Sağlığı ve Güvenliği Uzmanlık Tezi / Araştırma, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı İş Sağlığı ve Güvenliği Genel Müdürlüğü

KAYA D. (2010) Ergonomi Antropometrik Verilerin Güncellenmesi, Detay yayıncılık, ISBN; 978-605-5681-98-2, Ankara

KORDI M, MOHAMADIRIZI S, SHAKERI MT, MODARES GHARAVI M, SALEHI FADARDI J. The relationship between occupational stress and work ability among

midwives in Mashhad, Iran. *Journal of Midwifery and Reproductive Health*.2014;2(3):188-194.

MANYELE SV,NGONYANI H, ELIAKIMU E. The status of occupational safety among health service providers in hospitals in Tanzania, *Tanzania Journal of Health Research 2008, Volume 10, No. 3, pp 159-165.*

MEYDANLIOĞLU, A. (2013). Sağlık Çalışanlarının Sağlığı ve Güvenliği. Balıkesir Sağlık Bilimleri Dergisi. 3:192- 199.

PINAR R. Work- related musculoskeletal disorders in Turkish hospital nurses. *Turkiye Klinikleri J Med Sci* 2010; 30 (6):1869-1875.

SOLMAZ, M., ve SOLMAZ, T. (2017) Hastanelerde İş Sağlığı ve Güvenliği, *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, *6*(3), 147-156.

SU B. (2001) Ergonomi, Atılım Üniversitesi Yayınları, Isbn: 975-6707-05-4, Ankara

T.C. Sağlık Bakanlığı İstanbul İl Sağlık Müdürlüğü. Kadın Hastalıkları ve Doğum Komisyonu Raporu. Ocak, 2017. http://www.istanbulsaglik.gov.tr/w/anasayfalinkler/belge/ekutuphane/kadin_hastaliklari_ve_dogum_bransi_komisyon_calismalari.pdf.

TAŞÇIOĞLU İ. Lüleburgaz Devlet Hastanesi ve Lüleburgaz 82. Yıl Devlet Hastanelerinde İş ve Çalışma Ortamından Kaynaklanan Riskler ve Bu Riskleri Hemşirelerin Algılama Düzeylerinin Saptanması, Trakya Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Halk Sağlığı Anabilim Dalı Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Edirne, 2007.

YÜCELER, A. (2011) Sağlık işletmelerinde örgüt kültürünün bir boyutu olarak hasta ve çalışan güvenliği: Kuram ve Konya ilindeki hastanelerde bir uygulama, Doktora tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

http://dogaldogum.org.tr/geme-dostu-dogumhane-modeli/

http://www.orhanelidh.gov.tr/kalite/kalite/dogum-hiz/pl/1.pdf

BİR UMUT YOLCULUĞUNUN İNCELENMESİ: SİGARAYI BIRAKMADA BAŞARISIZ DENEMELER

Dr. Öğr. Üyesi Hülya ERTEKİN

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Tıp Fakültesi,
Psikiyatri Anabilim Dalı, Çanakkale/TÜRKİYE
E-Mail: md.ertekin@gmail.com

Dr. Öğr. Üyesi Yusuf Haydar ERTEKİN

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Tıp Fakültesi,
Aile Hekimliği Anabilim Dalı, Çanakkale/TÜRKİYE
E-Mail: dr.ertekin@gmail.com

ÖZET

Amaç: *Sigara bağımlılarından kimi sigarayı hiçbir destek almadan ilk denemede bırakırken, kimi ise yıllarca birçok denemede bırakamamaktadır. Çalışmamızda başarısızlıkla sonuçlanan bırakma denemelerini inceledik.*

Yöntem: *Bu çalışma sigara bırakma polikliniğine başvuran sigara kullanıcılarının dosyalarının geriye dönük olarak incelenmesi ile yapıldı.*

Bulgular: *Çalışmamıza 46'sı kadın (%38) ve 75'i erkek (%62) olmak üzere 121 katılımcı dahil edildi. Katılımcıların yaş ortalaması 39±13 idi. Hastalardan 100'ünün (%83) en az bir kez, 30'unun (%25) en az beş kez başarısız bırakma denemesi olmuşken, 22'si (%18) bırakmak için ilk kez gelmişti. Bırakmayı deneyenlerin %43'ü destekli, %57'si desteksiz bırakmayı denemişti. Sigara bırakmayı deneyenlerde öksürük istatistiksel olarak anlamlı daha sık saptandı (p=0,016).Destek alanların nikotin bağımlılığı skor ortalaması ve bırakma girişimi sayısı almayanlara göre daha yüksekti (p=0,035, p<0,001, sırasıyla).*

Sonuç: *Nikotin bağımlılığı yüksek olan sigara kullanıcılarının sigara bırakma tedavileri esnasında daha yakından izlenmeleri, desteklenmeleri; nikotin bağımlılığı düşük sigara kullanıcılarının ise bırakma konusunda farkındalıklarının arttırılması gerekmektedir.*

Anahtar kelimeler: *Tütün kullanım bozukluğu, nikotin, sigara bırakma, öksürük*

EXAMINATION OF A JOURNEY OF HOPE: UNSUCCESSFUL ATTEMPTS TO QUIT SMOKING

ABSTRACT

Aim: *Some smokers quit smoking in the first time without any support, while others can not quit it for many years. We have examined the unsuccessful attempts that resulted in failure in our study.*

Method: *This study was conducted retrospectively of the files of smokers who applied to the smoking cessation out patient clinic.*

Results: *We included 121 participants, 46 of were female (38%) and 75 were male (62%). The mean age of participants was 39 ± 13. 100 (83%) of the patients at least once, 30 (25%) at least five*

times had unsuccessful attempts to quit smoking, while 22 (18%) had come to quit for the first time. Of those who tried to quit, 43% supported it and 57% tried to leave it unsupported. Cough was statistically significant more frequent in those who tried to quit smoking (p = 0.016). The dependence of nicotineand the number of quit attempts waere higher in smokers who had supported than non-supported smokers (p = 0.035, p <0.001, respectively).

Conclusion: *Smokers with high nicotine dependence are more likely to be monitored and supported during smoking cessation treatment; and awareness of quitting of smokers with low nicotine dependence need to be increased.*

Keywords: *tobacco use disorder, nicotine, smoking cessation, cough*

1. GİRİŞ

Dünyada her gün binlerce insanın ölümünde çok önemli bir etken olan sigara kullanımı halen önemli bir sağlık sorunudur. Sigara kullanımına bağlı olan ve ölümle sonuçlanan hastalıklar arasında kardiyovasküler hastalıklar, solunum yolu hastalıkları ve kanser ön sıralarda yer almaktadır (Colton ve diğ., 2006:42). Bunun yanısıra sigaranın birçok tıbbi hastalığın etyolojisinde yer aldığı bilinmektedir. Sigaranın ciddi maddi kayıplara yol açtığı bilinen önemli sorunlar arasındadır. Dünya Sağlık Örgütü sigara ve diğer tütün ürünleri kullanımının dünya ekonomisine bir yıllık maliyetinin bir trilyon dolar olduğunu, bu maliyetin tütün kullanımına bağlı ölümler, tedavi maliyetleri ve üretimde meydana gelen kayıpları kapsadığını belirtmektedir (Siegel ve diğ., 2018:7-30).

Dünyada ve ülkemizdeson yıllarda giderek artan oranlarda sigarayı bırakma konusunda çalışmalar yapılmakta, toplum ve sağlık çalışanları bu konuda bilinçlendirilmekte ve bu alana özel tedavi hizmetleri sunulmaktadır. Türkiye'de sigara bırakma tedavilerini Sağlık Bakanlığı hizmetleri kapsamında psikiyatri uzmanları, aile hekimleri ve göğüs hastalıkları uzmanları yürütmektedir (T.C. Resmi Gazete, 28121, 23.11.2011).

Sigara bırakma tedavi yöntemleri arasında psikolojik tedavi yöntemleri, destekleyici tedaviler ve ilaçla tedavi seçenekleri vardır. Öncelikle sigara bağımlılarının sigarayı bırakma motivasyonlarının oluşturulması ve bırakmaya hazır hale gelmeleri bu konuda en önemli basamaktır. Bu nedenle tüm sigara kullanıcıları motivasyonel görüşmeler yapmak, sigara bağımlılığı ve bırakma yöntemleri konusunda bilgilendirmek, hastaları yönlendirmek çok önemlidir (Chun-Fai-Chanve diğ., 2005:32-36).Sigara bağımlılarından kimi sigarayı hiçbir destek almadan ilk denemede bırakırken, kimi ise yıllarca birçok deneme ve destek tedavilerine rağmen sigarayı bırakamamaktadır.

Araştırmamızda Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Tıp Fakültesi Hastanesi Aile Hekimliği-Sigara Bırakma Polikliniğine başvuran hastaların demografik özelliklerini, sigara bırakma konusundaki deneyimlerini, polikliniğimize başvuruda etkili olabilecek faktörleri incelemeyi amaçladık.

2. YÖNTEM

Çalışmamız; Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Tıp Fakültesi Hastanesi Aile Hekimliği-Sigara Bırakma Polikliniğine başvuran hastaların dosyalarının geriye dönük incelenmesi sonucu verilerin elde edildiği kesitsel bir çalışmadır. Polikliniğe başvuran tüm hastaların başvuruları esnasında; demografik veri formu, semptom skalası ve Fagerström Nikotin Bağımlılığı Testi (FNBT) doldurmaları istenmişti. Başvuran tüm hastaların dosyaları geriye dönük olarak tarandı.

FNBT;sigara kullananların nikotin bağımlılığı düzeyini tespit etmek amacıyla kullanılan 6 soruluk bir testtir. FNBT toplam puanı; 7 ve üzeri olanlar yüksek nikotin

bağımlısı olarak tanımlandı (Uysal ve diğ., 2004:115-121). Semptom skalasında ise hastaların; öksürük, balgam, efor kapasitesinde azalma, nefes darlığı, anksiyete ve göğüs ağrısı şikayetlerinin olup olmadığı sorgulandı.

Hastalar sigara bırakma denemesi olanlar ve olmayanlar olarak iki gruba ayrıldı, sigara bırakma denemesi olanlar ise sigara bırakma konusunda dışarıdan destek alanlar ve almayanlar olarak ikiye ayrıldı.

3. BULGULAR

Çalışmamıza 46'sı kadın (%38) ve 75'i erkek (%62) olmak üzere 121 katılımcı dahil edildi. Katılımcıların yaş ortalaması 39±13 yıl, ve yaş aralığı 16-64 yıl olarak hesaplandı. Hastalardan 100'ünün (%83) en az bir kez, 30'unun (%25) en az beş kez başarısız bırakma denemesi olmuşken, 22'si (%18) bırakmayı ilk kez denemeye gelmişti. Bırakmayı deneyenlerin %43'ü destekli, %57'si desteksiz bırakmayı denemişti.

Bırakmayı deneyenlerde öksürük daha sık saptandı (p=0,016). Başarısız denemesi olan katılımcılardan destek alanlarda yüksek nikotin bağımlılığı (FNBT>7) (n=25, %58) anlamlı oranda yüksekti (p=0,021). Destek alanların nikotin bağımlılığı skor ortalaması ve bırakma girişimi sayısı; almayanlara göre daha yüksekti (p=0,035, p<0,001, sırasıyla). Eforda azalma şikayeti olanların olmayanlara göre destek alma sıklığı daha yüksek saptandı (p=0,001).

Tablo 1. Sigara bırakma denemesi olan ve olmayan hastaların karşılaştırma bulguları

	Bırakma Denemesi Olmayanlar, n %	**Bırakma Denemesi Olanlar, n %**
Yaş	42.48 ±12.04	37.85 ±13.08
Cinsiyet Kadın Erkek	9(42.9) 12(57.1)	37(37) 63(63)
Öksürük**	**5(28.8)**	**54(54)**
Balgam	8(38.1)	51(51)
Eforda azalma	14(66.7)	44(44)
Nefes Darlığı	11(52.4)	58(58)
Göğüs ağrısı	15(71.4)	78(78)
Kaygı	17(81)	75(75)
FNBT puan ort	6.67±2.47	5.87±2.49
FNBT>7	12(57.1)	57(57)
Destek Var Yok	 - -	 43(43) 57(57)
Destek Nikotin replasmanı İlaç Psikososyal Diğer	 - - - -	 28(28) 13(13) 7(7) 4(4)

**p>0.05

4. TARTIŞMA

Çalışmamız sonucunda sigara bağımlıları için öksürük şikayetinin, sigara bırakmayı denemeleri için tetikleyici bir faktör olduğu saptandı. Sigara bırakmayı deneyenlerden ise eforda azalma şikayetinin, destek almaları için bir etken olduğu gösterildi. Ayrıca yüksek nikotin bağımlılığı olan kişilerin sigara bırakmak için daha fazla destek arama davranışı sergiledikleri ve daha çok bırakma girişiminde bulundukları ortaya çıktı. Sigara bırakma polikliniğine başvuranlar cinsiyetlerine göre değerlendirildiğinde erkeklerin daha yüksek oranda başvurdukları saptandı.

Yapılan çalışmalar erkeklerin kadınlardan daha çok sigara kullandığını, erkeklerin nikotin bağımlılığı düzeyinin kadınlardan yüksek olduğunu göstermiştir (Choi ve diğ. 2008:67-73, Myung ve diğ., 2012:1029-1039).Bu sonuçlarla uyumlu olarak polikliniğimize başvuran hastaların çoğunluğunun erkek olması, erkeklerin toplumda daha yüksek oranda sigara bağımlısı olması ile açıklanabilir.

Sigara ile ilişkili bedensel şikayetlerin olması, sigaraya bağlı hastalıkların ortaya çıkması sigara bırakma konusunda önemli etkenler arasında yer almaktadır. Bu sebeple çalışmamızda değerlendirilen hastaların öksürük ve eforda azalma şikayetinin olması sigara bırakma denemeleriyle ilişkili bulunmuş olabilir. Nikotin bağımlılığı düzeyinin artması sigarayla ilişkili mortalite ve morbidite riskini arttırmaktadır (Cohon ve diğ., 2006:42). Çalışmamızda nikotin bağımlılığı yüksek olan sigara bağımlılarının sigarayı bırakmak için daha çok başvurdukları saptandı. Bu durum bu hastaların sigara ile ilişkili sorunlarının daha fazla olması ve bu sebeple sigaradan kurtulma çabalarının yüksek olmasıyla açıklanabilir.

Bu çalışmanın bazı kısıtlılıkları mevcuttur. Öncelikle örneklem sayısının düşük olması önemli bir kısıtlılık sayılabilir. Ayrıca hastaların uzunlamasına takipteki sigara bırakma veya bırakamama durumlarının değerlendirilmemiş olması bir başka kısıtlılık olarak sayılabilir.

Bu çalışma sigara bırakma polikliniğine başvuran hastaların değerlendirildiği, bölgemizde bu konuda yapılan kısıtlı sayıda çalışmadan biri olması sebebiyle oldukça önemlidir. Çalışmamız sonucunda nikotin bağımlılığı yüksek olan sigara kullanıcılarının sigara bırakma tedavileri esnasında daha yakından izlenmeleri, desteklenmeleri; nikotin bağımlılığı düşük sigara kullanıcılarının ise bırakma konusunda farkındalıklarının arttırılmasının gerektiği söylenebilir.

KAYNAKÇA

CHOI, S., RANKIN, S., STEWART, A., & OKA, R. (2008). Effects of acculturation on smoking behavior in Asian Americans: a meta-analysis. *Journal of Cardiovascular Nursing*, *23*(1), 67-73.

CHUN-FAI-CHAN, B., KOREN, G., FAYEZ, I., KALRA, S., VOYER-LAVIGNE, S., BOSHIER, A., & EINARSON, A. (2005). Pregnancy outcome of women exposed to bupropion during pregnancy: a prospective comparative study. *American journal of obstetrics and gynecology*, *192*(3), 932-936.

COHON, C. W., & MANDERSCHEID, R. W. (2006). Congruencies in increased mortality rates, years of potential life lost, and causes of death among public mental health clients in eight states. *Preventing Chronic Disease*, *3*(2), 1-14.

JEMAL, A., SIEGEL, R., WARD, E., HAO, Y., XU, J., MURRAY, T., & THUN, M. J. (2008). Cancer statistics, 2008. *CA: a cancer journal for clinicians*, *58*(2), 71-96.

MYUNG, S. K., JU, W., JUNG, H. S., PARK, C. H., OH, S. W., SEO, H. G., & KOREAN Meta-Analysis (KORMA) Study Group. (2012). Efficacy and safety of pharmacotherapy for smoking cessation among pregnant smokers: a meta-analysis. *BJOG: An International Journal of Obstetrics & Gynaecology*, *119*(9), 1029-1039.

Tutun Bagimliligi Tedavi ve Egitim Birimleri Hakkinda Yonetmelik. T.C. Resmi Gazete, 28121, 23 Kasım 2011.

UYSAL, M. A., KADAKAL, F., KARŞIDAĞ, C., BAYRAM, N. G., UYSAL, O., & YILMAZ, V. (2004). Fagerstrom test for nicotine dependence: reliability in a Turkish sample and factor analysis. *Tuberk Toraks*, *52*(2), 115-21.

GEDİZ DELTASI PALEOCOĞRAFYASINDA PANAZTEPE'NİN LİMANINI BULMA UMUDU

Prof. Dr. Ertuğ ÖNER

Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi,
Coğrafya Bölümü, Bornova-İzmir/TÜRKİYE
E-mail: ertugoner03@gmail.com

Dr. Öğr. Üyesi Serdar VARDAR

İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi,
Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi,
Coğrafya Bölümü, Çiğli-İzmir/TÜRKİYE
E-mail: serdarvardar@yahoo.com

ÖZET

Gediz deltası Batı Anadolu'nun en büyük kıyı ovalarından biridir. Deltada bulunan Panaztepe antik kentinin kuruluş ve yaşamları, delta gelişiminin aşamaları ile yakından ilgilidir. Holosen de meydana gelen deniz ve kıyı çizgisi değişmeleri Panaztepe'nin bulunduğu Gediz delta gelişimini kontrol etmiştir. Bu gelişmelerin açıklanabilmesi ve paleocoğrafya özelliklerinin ortaya konabilmesi için delta ovasında 1990-2002 yılları arasında 12 ve 2017 yazındaki bu çalışmada 3 olmak üzere toplamda 15 sondaj yapılmıştır. Özellikle son dönemki çalışmalarımız Panaztepe antik kenti ve çevresinin paleocoğrafya-jeoarkeoloji özelliklerinin belirlenmesi üzerine yoğunlaşmıştır. Panaztepe'nin bir ada yerleşimi olup olmadığı ve Limankent kalıntıları önlerinde gerçekte bir limanının var olduğu olmadığı soruları önem kazanmıştır. Bunların yanıtlanması için yapılan bu çalışmada Panaztepe'nin limanını bulma yönünde umut veren önemli paleocoğrafya verilerine ulaşılmıştır.

Anahtar kelimeler: *Gediz Deltası, Panaztepe, Paleocoğrafya, Jeoarkeoloji*

HOPE OF FINDING PANAZTEPE HARBOR IN PALEOGEOGRAPHY OF THE GEDIZ DELTA

ABSTRACT

Gediz delta is one of the biggest coastal plain of Western Anatolia. The establishment and life of the ancient city of Panaztepe in Delta is closely related to the stages of delta development. In the Holocene, the sea and shoreline changes have controlled the development of the Gediz delta where Panaztepe is located. In order to be able to explain these developments and to reveal the paleogeographical features, a total of 15 drills were carried out in delta lava between 1990-2002 and 3 in this study in the summer of 2017. In particular, our recent studies have focused on the determination of the paleogeography-geoarchaeological features of Panaztepe ancient city and its surroundings. The question of whether Panaztepe is an island settlement and whether there is actually a harbor in front of the remains of the Harbor City has become important. Important paleogeographical data has been reached in this study which is made for the answer of them, giving hope to find Panaztepe's ancient harbor.

Keywords: *Gediz Delta, Panaztepe, Paleogeography, Geoarchaeology*

1. GİRİŞ

Deltalarda var olmuş eski yerleşimler ve kültürler bu alanlarda meydana gelmiş doğal çevre değişmelerinden etkilenmişlerdir. Holosen başlarında meydana gelen doğal çevre değişmeleri büyük ölçüde Neolitik evreye tekabül etmektedir. Holosen başlarında -50 m kotunda olan deniz seviyesine bağlı olarak delta alanlarında eski karasal düzlükler var olmuştur. Panaztepe yerleşimi Gediz deltasında bulunmaktadır ve belirtilen değişimlerden etkilenecek bir konumdadır. Panaztepe'nin arkeolojisini tüm soruları ile ele alabilmek ve aydınlatabilmek için öncelikle bu gibi dinamik değişmelerin yaşandığı Gediz deltası alanında meydana gelmiş doğal çevre değişmelerinin açıklanması gerekmektedir. Deltanın paleocoğrafyası ve jeomorfolojik gelişimi hem bilimsel bakımdan hem de deltaya yayılmakta olan İzmir metropolünün geleceği ile ilgili sorunlara ışık tutması bakımından büyük önem taşımaktadır (Kayan ve Öner 2015).

Panaztepe yerleşimi Gediz deltası orta bölümünde Panaztepe sırtlarının kuzey kesiminde yer almaktadır. Bu sırtların üzerinde arkeologlarca yapılan çalışmalar ilk kez 1982 yılında yapılan kaçak kazı ihbarı üzerine yapılmıştır. Akabinde 1983 yılında kurtarma kazısı yapılmış ve 1985 yılından günümüze ise Panaztepe arkeolojik kazıları düzenli olarak devam etmiştir. Prof. Dr. Armağan Erkanal'ın yönetiminde devam eden çalışmalarda çok önemli bilimsel verilere ulaşılmıştır. Erkanal'ın yönetiminde devam etmekte olan kazılarda Panaztepe'nin limanı olarak kabul edilen Limankent'in varlığının saptanması ile doğal çevre değişmelerinin etkilerinin ortaya konulması önem kazanmıştır. Arkeologların bulguları ile liman olarak yorumladıkları alanın gerçekte bir liman olup olmadığının belirlenmesi zaman içinde yanıtı aranan yegâne sorulardan biri olmuştur. Erkanal'ın isteği ile birlikte alanda çalışmaya başlayan ekibimiz antik bir kente ait limanı bulma umudu ile yola çıkmıştır. Burada umut ifadesi anlamlıdır. Arkeologlarca sunulan veriler bazen tek başına anlamlı sonuçlar vermemektedir. Bu nedenle paleocoğrafya-jeoarkeoloji perspektifi ile alandaki alüvyal dolgularda yapılacak delgi sondajların çok daha iyi veriler sunması ve hatta bir limanın tüm verileri ile ortaya konulması umulmaktadır. Bu nedenle çalışmamızın başlığında sempozyumunda teması olan umut kavramı ön plana çıkmıştır. Gediz deltası paleocoğrafyasının Holosen boyunca değişen ortamlarında Panaztepe limanının (Limankent'i) ortaya koymak jeoarkeolojik araştırmalar ve yorumlarla aydınlatılacak bir umuttur.

Kültür ve Turizm Bakanlığı izni ile Hacettepe Üniversitesi adına yürütülmekte olan Panaztepe (İzmir ili, Menemen ilçesi, Maltepe beldesi) arkeolojik kazı projesi kapsamında, Çalışmada Limankent yakınında belirlenen noktalarda 3 sondaj yapılmıştır. Arkeolojik sit alanının ilk yerleşildiği dönemdeki doğal çevre özelliklerinin belirlenmesi, günümüze kadarki coğrafi çevredeki değişimin ortaya konması, jeomorfolojik gelişimin ve kıyı çizgisi-deniz seviyesi değişimlerinin anlaşılması bu çalışmanın temel amacıdır. Bu çalışmanın yanıtlanması arzu edilen asıl sorusu ise Limankent'in çevresinin gerçekten bir liman olmaya uygun koşullara sahip olup olmadığıdır. Bu amaçla yörede jeoarkeolojik yöntemlerle (Butzer 1982) doğal çevre değişmelerinin belirlenmesi konusunda yeni araştırmalar yapılması Paleocoğrafya ekibimizin ilerleyen yıllardaki hedefidir (karasal-denizel sedimanların incelenmesi, sedimantolojik, paleontolojik, paleobotanik ve dendrokronolojik araştırmalarla alanın paleocoğrafyasının belirlenmesi).

2. PANAZTEPE-LİMANKENT ÇEVRESİNİN PALEOCOĞRAFYA JEOARKEOLOJİ ARAŞTIRMALARI

İnsanlık tarihi boyunca kültürlerin gelişim ve değişiminde doğal çevre özelliklerinin etkisi her zaman üzerinde önemle durulan konulardandır. Bu etki tarih öncesi çağlar için daha da büyük önem taşımaktadır. Teknolojinin henüz gelişmediği bu zamanlarda insanlar başta su, besin ve barınma ihtiyaçlarını karşılayabilecekleri yerleri bulmuşlar, böyle uygun yerlerde

yaşamış ve zamanla yerleşmişlerdir. Seçilen yerin sağladığı imkânlar daha sonra kültürlerin gelişmesinde ve şekillenmesinde çok etkili olmuştur. Kıyı bölgeleri doğal çevrenin hızlı değiştiği yerlerdir ve bu bölgelerde genellikle insanların ihtiyaçları bakımından çeşitli zenginlikler bir arada bulunur.

Türkiye'nin batısında, Ege Bölgesi kıyı bölümünde yer alan Gediz Deltası tarih çağları boyunca coğrafi şartların elverişli olması nedeni ile önemli yerleşmelere sahne olmuştur (Kayan ve Öner, 2015) (Şekil 1). Kıyı alanlarında gelişen bu yerleşmeler Holosen döneminde meydana gelen deniz seviyesi değişmelerine bağlı olarak önemli doğal/coğrafi çevre değişmeleri yaşamışlardır. Gediz Deltası ve yakın çevresi Ege Bölgesi kıyı bölümünde, İzmir iline bağlı bir yöreyi kapsamaktadır (Şekil 1, 2). Araştırma alanını oluşturan Panaztepe sit alanı Maltepe beldesi sınırları içinde bulunur (Şekil 2). Limankent kazı alanı Maltepe sırtlarının doğu kenarında yer alır. Panaztepe'nin liman alanı olduğu düşünülen Limankent, Gediz ırmağının taşıyıp Maltepe sırtlarının doğu etekleri boyunca biriktirdiği alüvyonlar ile boğulmuş halde bulunmaktadır. Günümüzde etek dolguları ve onun önünde ovanın alüvyal dolguları altında devam ettiği tespit edilen Limankent bulguları (Erkanal 2006) bu kesimde gerçekten bir liman özelliği olup olmadığı sorusunu doğurmuştur. Bu yılki sondajlar bu nedenle Limankent yakınlarında ve etek kesimine yakın bir alanda yapılmıştır.

Gediz ırmağı, havzasının doğu kesiminde platolara gömülü derince vadilerde akarken Salihli kuzeyinde Gediz grabeni tabanını doldurarak batıya doğru akmakta, Manisa batısında Emirâlem boğazını geçerek bugünkü delta kıyı ovasına ulaşmaktadır (Şekil 1, 2). Gediz grabeni ilk bakışta adeta kapalı bir havzayı andırmakta, Emirâlem boğazında andezitik birimlere gömülerek dar ve derince bir vadi oluşturmakta ve dış drenaja açılmaktadır (Şekil 1, 2, 3). Gediz ırmağı havzası boyunca bulunan farklı litolojik birimlere ait kayaçları aşındırarak taşıdığı alüvyonları Emirâlem boğazını geçerek İzmir körfezine döküldüğü yere kadar getirmektedir (Şekil 3). Havzası boyunca Neojen sedimanter birimleri, İzmir Ankara Mesozoik zonuna birimleri ve Menderes masifinin kristalin metamorfikleri aşındıran ırmak delta alanına ulaştığında, çevresindeki yüksek alanları oluşturan Miyosen Andezitler ve eteklerindeki sedimanter kayaçlardan aşınan yan derelerin getirdiği sedimanları da alarak Maltepe kuzeyinden geçerek bugünkü ağız kesiminden denize ulaşmaktadır (Erinç 1955) (Şekil 3). Irmağın deltaya taşıdığı alüvyonlar özellikle Menderes masifi litolojik unsularına bağlı olarak bol mika ve kuvars kumları içermektedir. Delta alanındaki alüvyal jeomorfolojik gelişim tüm Batı Anadolu'da ve Gediz grabeni çevresinde olduğu gibi genç tektoniğin kontrolünde şekillenen çukurluklar içinde gerçekleşmektedir (Şekil 2, 3). Delta alanında bulunan İzmir körfezinin de içinde bulunduğu çukurluğun dolması ve Holosen boyunca şekillenmesinde etkili olan en belirgin faktör kıyı alanlarında meydana gelen değişmelerdir.

Kuvaterner'de ve özellikle Holosen'de kıyı bölgelerimizde hızlı jeomorfolojik değişmeler meydana gelmiştir. Son buzul çağında -130 metrelerde olan Dünya denizlerinin seviyesi, Orta Holosen'e kadar bugünkü seviyesine yükselmiş ve özellikle akarsu ağızlarına karşılık gelen alçak kıyılarda iç kesimlere sokulup koy ve körfezler oluşturmuştur (Kayan, 1988; 2012; Peltier, 2002; Waelbroeck vd., 2002). Bu durumda İzmir ili günümüz kıyılarının açıklarını gösteren batirmetri haritasındaki (GET 2017) -130 metre eğrisine kadar olan bölüm günümüzden yaklaşık 18.000 yıl önce kara halinde bulunmaktaydı (Şekil 4). Orta Holosen'de deniz seviyesi yükselmesinin durmasıyla bu kez koy ve körfezler alüvyonlarla dolarak kıyı çizgisi deniz yönünde ilerlemiştir (Kayan, 1995; 1997; 1999a). Bu dönemlerde kıyılarda liman kentleri olarak kurulan eski yerleşmeler, giderek kıyı çizgisinden oldukça içerilerde kalmış ve önemlerini kaybetmişlerdir (Kayan, 1991; 1995; 1997; 1999b; 2003; Kraft vd., 2000; 2005; Kayan ve Öner, 2007; Öner 1999; Kayan ve Öner, 2015). Paleocoğrafya ve jeoarkeoloji araştırmalarımızla ortaya koyduğumuz bu gelişmeleri ayrıntılı olarak açıklayan

bulgularımız, günümüzde bazı kesimleri alüvyonlarla örtülen bu tip antik yerleşmelerde süren arkeolojik kazı çalışmalarına katkılar sağlamıştır (Brückner vd. 2008; Kayan ve Öner, 2015).

Paleocoğrafya araştırmalarının, jeoarkeoloji kapsamında arkeolojiye olan katkıları yanında, geçmiş dönemlerdeki coğrafi çevre değişmelerinden hareketle, gelecekte olabilecek bu tür değişmelerin olumlu ya da olumsuz etkilerini yorumlamak ve gerekli önlemleri alabilmek açısından da önemi fazladır. Gediz delta taşkın ovasındaki Panaztepe de bu özelliklere sahip antik yerleşimlerdendir (Şekil 1 ve 2). Günümüzden 6000 yıl önceye giden bu yerleşmelerin ilk kuruldukları dönemden bugüne doğal/coğrafi çevreleri oldukça değişmiştir (Kayan, 2003; Kayan-Öner, 2015). Bu alanda kıyı çizgisi en çok ne kadar içeriye sokulduğu, eski bir antik olan Panaztepe'nin bulunduğu Maltepe sırtının bir ada olup olmadığı, delta-taşkın ovasındaki eski körfeze ait kıyı çizgisi değişmelerinin ve deniz seviyesi değişmelerinin belirlenmesi bu alandaki önemli sorulardır. Gediz delta-taşkın ovasının paleocoğrafya özelliklerini belirlemek, kıyı çizgisi ve deniz seviyesi değişmelerini ortaya koyabilmek ve yukarıda belirtilen arkeolojik problemlere cevap bulabilmek için, alüvyal alanda delgi sondaj çalışmaları yapılması gerekmiştir. Çünkü belirtilen doğal çevre değişmelerinin izleri kıyı düzlüğünü kaplayan alüvyon katmanlarında gizlidir.

Gediz deltası genelindeki ilk alüvyal jeomorfoloji çalışmaları 1990 yılında ve daha sonra 1998-2002 yılları arasında yapılmıştır (Şekil 5, 6). Bu çalışmalarda Gediz deltasının genel gelişiminin, alüvyal istiflerinin ve Holosen kıyı değişmelerinin ortaya konulmasını sağlamıştır (Kayan ve Öner 2015). Farklı yıllardan yapılan sondajlardan birinde, 90-01 numaralı sondaj Maltepe kazıları ve Limankent'e en yakın konumda gerçekleştirilmiştir (Şekil 5, 6) (Kayan ve Öner 2015). Araştırmacıların (Kayan ve Öner 2015) Gediz deltasında Süzbeyli-Menemen arasında GB-KD doğrultusunda verdikleri kesit ve bilgileri deltanın geneli ile ilgili temeli ortaya koymuştur. Ancak Limankent'te Panaztepe limanının bulunduğu alanın gerçekte bir liman olup olmayacağını belirleyecek çalışmalar yıllar sonra 2017 yazında yapılan bu araştırmamız kapsamında gerçekleştirilmiştir. Bu amaçla Gediz delta-taşkın ovasında1990 yılında ilki yapılan ve daha sonra 1998-2002 yıları arasında 11 tane daha eklenen delgi sondaj sayısı 2017 yaz döneminde gerçekleştirilen 3 adet yeni sondajla birlikte toplamda 15'i bulmuştur (Şekil 5). Delgi sondajlarla alüvyon birikiminin sediman özellikleri, içerdikleri makro ve mikro fosiller incelenip ortam şartları ve düşey yöndeki değişmeler her bir sondaj noktası için belirlenmiş, yatay yönde aynı hat üzerindeki sondajlardan oluşturulacak KB-GD doğrultulu yeni bir kesit hazırlanmıştır. Mikrofosiller iyi birer ortam indikatörü olarak değerlendirilmektedir bu nedenle analizleri önemlidir (Waelbroeck vd. 2002; Meriç vd. 2003; Meriç vd. 2004; İnan 2009, Vardar ve Öner 2017, Vardar 2018). Daha önceki araştırmalarda Gediz deltası sedimanlarındaki mikrofosilleri ışığında değerlendirilmiştir (Özkan 1995; Öner ve Kayan 2005). C14 analizleri henüz yapılmamakla birlikte tarihsel gelişim içinde paleocoğrafya haritaları hazırlanmıştır. Bu rapor için hazırlanmış olan kesit ve paleocoğrafya haritaları ilk değerlendirmelere dayanmaktadır (Şekil 7, 8, 9, 10). Çalışmalardan elde edilecek sonuçlar deniz seviyesi, kıyı çizgisi değişmelerinin belirlenmesi açısından gerek batı Anadolu kıyıları için veri oluşturacak, geleceğe dair senaryolar için bilgi kaynağı olacak, aynı zamanda da Panaztepe (Menemen) arkeolojisi ve turizmi açısından paleocoğrafya ve jeoarkeoloji konularında katkılar sağlayacaktır.

3. LİMANKENT (PANAZTEPE LİMANI) SONDAJLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Maltepe-Limankent 2017 yılı sondaj çalışmalarında üç sondaj gerçekleştirilmiştir. Sondajlar, yer-sondaj numarası-sondaj yılı şeklinde (Pzt-01-17 gibi) kodlanmıştır (Şekil 6).

3.1. Pzt-01-17 Sondajı ve İlk Değerlendirmesi

Pzt-01-17 sondajı Limankent doğusundaki ova kesiminde nispeten eteklere yakın bir yerde yapılmıştır (Şekil 5, 6) (Foto 1). Sondajda 1-8 m arasında Gediz ırmağının karasal ortamda biriken delta-taşkın ovası sedimanları bulunmuştur. 8-10 m arasında delta ortamı sığ su sedimanları geçilmiş, 10-14 m arasında ise denizel ortam sedimanlarına ulaşılmıştır (Şekil 7, 8). Shoreface niteliğindeki bu ortam Orta ve Geç Holosen döneme aittir. Bu katmanın altında 10 ile 17 m arasında daha yoğun mikrofosil ve kavkı katkısı ile denizel ortam devam etmiştir. Sondaj 17. m'de denizel sedimanlar devam etmekte iken sona erdirilmiştir. Pzt-2017 sondajlarının ortam dönemleri-tarihleri göreceli bir değerlendirme ile yorum yapılarak belirlenmiştir. Bu yıl yapılan her üç sondajdaki ortamların dönemleri daha önce alanda yapılmış olan sondaj çalışmalarının toplandığı Kayan ve Öner (2015) tarafından yapılan yayında elde edilen kronostratigrafik bilgilere ve deltada denizin en içeri sokulduğu dönemde sığ denizel ortamda biriken sedimanların yatay ve dikey doğrultudaki konumuna göre yapılmıştır (Şekil 7).

3.2. Pzt-02-17 Sondajı ve İlk Değerlendirmesi

Pzt-02-17 numaralı sondaj Maltepe sırtlarının hemen doğu eteğinde Limankent kazı alanı yakınında, karayolu kenarındaki çukur alanda yapılmıştır. Yolun karşı kenarında kanal bulunmaktadır (Şekil 5, 6) (Foto 1). 1-8 m arasında Gediz ırmağının karasal ortamda biriken delta-taşkın sedimanlarına ulaşılmıştır (Şekil 8).8-11 m arasında Delta ortamının sığ suda biriken sedimanları fasiyes açısından geçiş tipi niteliğinde bir birim geçilmiştir. 11-14 arasında denizel ortam sedimanlarına ulaşılmıştır. Orta ve Geç Holosen döneme ait bu ortam shoreface niteliğindedir. Bu katmanın altında 10 ile 17 m arasında daha yoğun mikrofosil ve kavkı katkısı ile denizel ortam devam etmiştir. 17. m'de kapalı-bütün cardium kavkısı dikkat çekmiştir. Sondaj 17. m'de denizel sedimanlar devam etmekte iken sona erdirilmiştir.

3.3. Pzt-03-17 Sondajı ve İlk Değerlendirmesi

Pzt-03-17 numaralı sondaj Pzt-01-17'nin 100 m kadar güneybatısında Maltepe sırtlarının eteklerine daha da yakın bir yerde yapılmıştır. Etek boyunca geçen kanala oldukça yakın konumdadır (Şekil 5, 6). 1-8 m arasında Gediz ırmağının karasal ortamda biriken delta-taşkın sedimanlarına ulaşılmıştır (Şekil 8).8-11 m arasında delta ortamının sığ suda biriken sedimanları fasiyes açısından geçiş tipi niteliğinde bir birim geçilmiştir. 11-14 arasında denizel ortam sedimanlarına ulaşılmıştır. Orta ve Geç Holosen döneme ait bu ortam shoreface niteliğindedir. Bu katmanın altında 10 ile 17 m arasında daha yoğun mikrofosil ve kavkı katkısı ile denizel ortam devam etmiştir. 17. m'de kapalı-bütün cardium kavkısı dikkat çekmiştir. Sondaj 17. m'de denizel sedimanlar devam etmekte iken sona erdirilmiştir.

4. PANAZTEPE-LİMANKENT ÇEVRESİNİN VE GEDİZ DELTASININ ALÜVYAL BİRİMLERİ

Panaztepe kazıları kapsamında yapılan 2017 yılı sondajlarının verileri, Gediz deltası genelinde daha önce yapılmış sondajlarımızda elde edilen verilerle büyük ölçüde benzerlik göstermektedir (Kayan ve Öner 2005) (Şekil 7, 8). Özellikle ayırt edilmiş ortamlar açısından büyük farklılıklar saptanmamıştır. Gediz deltası genelinde ve Limankent civarında rastlanan temel alüvyal birimler alüvyon katmanlarının yansıttıkları ortamlara göre belirlenmiştir. Bu ortamlar eskiden yeniye doğru beş birime ayrılmıştır (Şekil 7, 8); Holosen öncesi Gediz deltası-taşkın ovası dolguları (Şekil 7), Erken-Orta Holosen (GÖ 10-7 bin yıl) denizel ortam, Orta-Geç Holosen (Shorface) (Son 6000 yıl) denizel ortam, Son 6000 yılın delta birikintileri ve Orta-Geç Holosen Gediz ırmağı akarsu-taşkın ovası sedimanları (Şekil 8). Holosen öncesi delta-taşkın ovası dolgularına Limankent sondajlarında ulaşılmamıştır (Şekil 8).

4.1. Holosen Öncesi Gediz Deltası-Taşkın Ovası Dolguları

Tüm birimlerin temelinde yer alan Holosen öncesi Gediz deltası-taşkın ovası dolguları sadece 99-03, 00-01 ve 00-02 numaralı sondaj loglarının en dip kesiminde takip edilmiştir (Şekil 7). Bu dolgular kırmızımsı kahve açık kahve alacalı akarsu taşkın sedimanları niteliğindedir. Bu birim transgresyon öncesi ova yüzeyine aittir ve karasal delta-taşkın ovası koşullarında birikmiştir.

4.2. Erken-Orta Holosen Denizel Ortamı (GÖ10-7 bin yıl)

Gediz deltası sondajlarının genelinde ve Limankent mevkii sondajlarında alüvyal dolguların en derinde kalan kesiminde denizel sedimanlara ulaşılmıştır (Şekil 8). Sığ deniz ortamını yansıtan bu sedimanlar Homa lagünü yönünde nispeten daha derin denizel ortamı yansıtmaktadır. Mikrofosiller Batı Anadolu deltalarımızın dolgularındaki bu gibi ortamların belirlenmesinde iyi bir biyolojik göstergedir (Kayan ve Öner 2015; Vardar ve Öner 2017; Öner ve Vardar 2017;Vardar 2018).Bu yaklaşımla denizel ortama ait devam etmekte olan mikrofosil analizleri tamamlandığında ortam koşulları daha ayrıntılı olarak ele alınabilecektir.

4.3. Orta-Geç Holosen Denizel Ortamı (Shoreface)(GÖ10-7 bin yıl)

Denizel ortamın Orta-Geç Holosen'deki koşullarda biriken sedimanlarından meydana gelmektedir (Şekil 8). Shoreface niteliğindeki denizel sedimanlar son 6000 yıla aittir. Denizin sığlaştığı ve kıyı-delta koşullarının belirginleştiği ortam şartlarını yansıtmaktadır. Limankent sondajlarının içerdiği mikrofosillerin analizleri bu ortama ait bilgilerimizi artıracaktır.

4.4. Delta (Son 6000 Yılın Delta Birikintileri)

Kıyıdan karasala geçişi ve tipik bir delta-kıyı ortamını yansıtmaktadır (Şekil 8). Bu ortam son 6000 yıl boyunca gelişerek ve İzmir körfezi içine doğru ilerleyerek devam etmiştir. Akarsu taşkın sedimanlarının yer yer ayrılabildiği delta-kıyı ortamı koşullarının benzeri günümüzdeki Homa lagünü delta-kıyılarında görülebilmektedir.

4.5. Akarsu-Taşkın Ovası

Delta dolgularının tümünü örten yüzey örtüsüdür (Şekil 8). Yine son 6000 yıl boyunca tüm delta ovasının yüzeyinde meydana gelen taşkınlarla gelişen bir örtüdür. Gediz ırmağının taşkınları ve yan derelerin taşkınları ve ırmağın yatak değişmeleri dolgu yüzeyini şekillendirmiştir. En son yatak değişikliği antropojenetik etkilerle gerçekleşen Gediz günümüzde Maltepe sırtlarının kuzeyinde eski bir yatağına kazılan kanaldan akmakta ve körfeze ulaşmaktadır. Delta ve akarsu-taşkın ovası dolguları Limankent civarının hızla kara haline gelmesini ve liman olabilecek kıyı özelliklerinin ortadan kalmasını sağlamıştır. Pzt-03-17 sondajında diğer iki sondajdan biraz farklı olarak etek kesiminde yamaçlardan süpürülerek yıkanan kolüvyal malzeme katkısı görülmüştür (Şekil 9).

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Limankent ve Gediz deltası sondajlarının verilerine göre; Son buzul maksimumu sonlarına doğru günümüzden yaklaşık 12.000 yıl önce deniz seviyesi yaklaşık -130 metrelerde iken var olan kıyı, günümüzdeki İzmir ili kıyılarının açıklarındaki -130 m batimetrik eğrisini baz alan bir kıyı çizgisi ile yeniden canlandırılmıştır (Şekil 9A,B,C).

Maltepe doğrusunda ve Gediz deltası genelindeki verilere göre Orta Holosen kıyısı Kesik mahallesinden güneydoğuya doğru hafif denize doğru dış bükey bir hat şeklinde olmuştur (Şekil 10A, B). Günümüzde ise kıyı İzmir körfezi kuzey kıyılarının orta bölümünün güneye doğru ilerlemiştir (Şekil 9B, 9C). Bu kıyı çizgisinin kuzey kesiminin çok daha detaylı bir şekilde sondajlarla tekrar gözden geçirilmesi gerekmektedir.

Limankent sondajları denizin Maltepe sırtlarının doğu eteğine kadar sokulduğunu göstermiştir (Şekil 10). Ancak bu kıyının doğrudan ana kayaya geldiğini gösteren bir veriye ulaşılmamıştır. Yüzeyde de morfolojik bir iz (kıyı-aşınma izleri) takip edilememiştir.

Limankent sondajları bu alanın Neolitik, Tunç Çağı ve Antik Çağ bağlarında liman olma özelliğinin bulunduğunu göstermiştir. Ancak Kesik Mahallesi yönünde KD'ya doğru yeni bir kesitin alınması ve Maltepe ile Kesik-Musabey arasında kalan alanda Orta Holosen kıyısının sondajlarla hassas bir şekilde belirlenmesi gerekmektedir. Maltepe-Geren boğazının sediman katmanlarının tanınması ve Maltepe sırtlarının muhtemelen bir ada olduğu döneme ait kıyıların detaylı bir şekilde ortaya konulabilmesi için, bu kesimde sondaj noktaları belirlenmiştir.

Limankent ve delta dolgularının ortam yorumlarının daha detaylı yapılabilmesi için devam etmekte olan mikrofosil ve sedimantolojik analizleri yıl içinde sürdürülecek, yer yer element analizleri yapılarak ortam yorumları çok daha hassas bir şekilde ele alınacaktır. Doğru ve güvenilir tarihlemeler paleocoğrafya-jeoarkeoloji yorumları için çok önemlidir. Bu yaklaşımla sondaj örneklerinden alınan (mümkün olduğunca çok sayıda) c14 örneklerinin mutlaka tarihlendirilmesi gerekmektedir.

Gediz deltası gelişim açısından oldukça dikkatli ve detaylı açıklanması gereken karmaşık bir yapıya sahiptir. Bu nedenle eldeki iki genel kesitin dışında birçok yeni kesite ve çok sayıda yeni sondaja ihtiyaç bulunmaktadır. Bunların tamamlanması yapacağımız uzun yıllar alacak çalışmalarla mümkün olacaktır. Limankent ve Panaztepe sondajları da bu bütün içinde ele alınacaktır. Bu yaklaşımla, 2018 yılı yaz döneminde Panaztepe kazıları kapsamında sondajlar ve arazi çalışmaları devam edecektir.

Teşekkür

Panaztepe kazıları kapsamında yapılan sondaj çalışmalarına arkeoloji projesi (kapsamındaki destekleri ve ev sahipliği için Prof. Dr. Armağan Erkanal'a ve ekibine teşekkürlerimizi sunarız. Sondajlarda özveri ile çalışan öğrencilerimiz Sami Başar ve İhsan Burak Kışla'ya teşekkür ederiz.

KAYNAKÇA

BUTZER, K.W., 1982. Archaeology as Human Ecology. Cambridge University Press, Cambridge.

BRUCKNER, H., KRAFT ,J.C. & KAYAN,I. 2008. VomMeer Umspu¨lt, vom Flussbegraben Zur Palaogeographiedes Artemisions. In: Muss, U. (ed.) Die Archa¨ ologie der ephesischen Artemis, Gestalt und Ritual eines Heilig-tums. Phoibos, Wien, 21–31.

ERİNÇ, S., 1955. 'Gediz ve Büyük Menderes deltalarının morfolojisi'. Dokuzuncu Coğrafya Meslek Haftası. Tebliğler ve Konferanslar. Türk Coğrafya Kurumu Yay. No 2, 33-36, İstanbul.

ERKANAL, A., 2006. "Yeni Buluntular Işığında Panaztepe Kazısı." XIV. Türk Tarih Kongresi I: 53-9.

GET., 2017. http://www.gemitrafik.com/deniz-haritalari/

İNAN, N., 2009. Paleontoloji (Fosil Bilimi). Seçkin Yayıncılık, Ankara.

KAYAN, İ., 1991. 'Holocene geomorphic evolution of the Beşik plain and changing environment of ancient man'. Studia Troica, Band 1, 79-92.

KAYAN, İ., 1995. ‘The Troia bay and supposed harbour sites in the Bronze Age’. Studia Troica, Band 5, 211-235.

KAYAN, İ., 1997. ‘Bronze Age regression and change of sedimentation on the Aegean coastal plains of Anatolia (Turkey)’. Third Millennium B.C. Climate Change and Old World Collapse (Ed. by H. N. Dalfes, G. Kukla, and H. Weiss). NATO Advanced Research Workshop. September 19-23, 1994. NATO ASI Series 1. Global Environmental Change, Vol. I 49, 431-450. Springer-Verlag Berlin Heidelberg.

KAYAN, İ., 1999a. ‘Kemalpaşa çevresinde geçmişten günümüze arazi kullanımı ve günümüzdeki sorunlar’. Kemalpaşa Kültür ve Çevre Sempozyumu 1999 Bildiriler Kitabı, 1-16, Kemalpaşa Kaymakamlığı ve E.Ü. İzmir Araştırma ve Uygulama Merkezi, İzmir.

KAYAN, İ., 1999b. ‘Holocene stratigraphy and geomorphological evolution of the Aegean coastal plains of Anatolia’. 1-4 April 1997 Ankara. Proceedings. The Late Quaternary in the Eastern Mediterranean Region. Quaternary Science Reviews. 18 / 4-5, 541-548. Elsevier Science Ltd. Pergamon. England.

KAYAN, İ., 2000. ‘İzmir çevresinin morfotektonik birimleri ve alüvyal jeomorfolojisi’. Batı Anadolu’nun Depremselliği Sempozyumu (BADSEM). 24-27 Mayıs 2000. Bildiriler Kitabı, 103-111, İzmir Valiliği.

KAYAN, İ., 2003.’Gediz deltasının alüvyal jeomorfolojisi-1 (Süzbeyli-Menemen profili)’. Ege Üniversitesi Araştırma Fonu Proje Raporu. No: 1998 EDB-008.

KAYAN, İ., 2012. ‘Kuvaterner’de deniz seviyesi değişmeleri’. Kazancı, N., Gürbüz, A. (Ed.) Kuvaterner Bilimi, Ankara Üniversitesi Yay. No: 350, 59-78, Ankara.

KAYAN, İ, ÖNER E., 2015. Sedimantolojik ve Paleontolojik Verilerle Gediz Delta Ovasında (İzmir) Alüvyal Jeomorfoloji Araştırmaları, Ege Coğrafya Dergisi Ege Coğrafya Dergisi, 24/2, s.1-27, İzmir.

KRAFT, J. C., KAYAN , I.,BRUCKNER, H. & RAPP, G. R.2000. Geologic Analysis of Ancient Landscapes and theHarborsofEphesusandtheArtemisioninAnatolia .Jahreschefte Des O¨sterreichischen Archa¨ologischenInstitutes in Wien, 69, 125–231.

KRAFT, J. C., BRUCKNER, H. &KAYAN, I. 2005. The Seaunder the City of Ancient Ephesus. In: Brandt, B.,Gassner, V. & Ladsta¨tter, S. (eds) Synergia. Fes-tschrift fur Friedrich Krinzinger ,1. Phoibus Verlag,Wien, 147–156

MERİÇ, E., KERRY, İ.E., AVŞAR N., TUĞRUL, B., SUNER, F., ve SAYAR, A., 2003. ‘Haliç (İstanbul) kıyı alanlarında (Unkapanı-Azapkapı) gözlenen Holosen çökelleri hakkında yeni bulgular’. Yerbilimleri 28, 9-32.

MERİÇ, E., AVŞAR, N., BERGİN, F., 2004. Benthic foraminifera of Eastern Aegean Sea (Turkey) Systematics and Autoecology. Turkish Marine Foundation. Publ. Number: 18, 306 s., İstanbul, Turkey.

ÖNER, E., 1999. Sulak alanların yönetimi projesi. Gediz Deltası sulak alan yönetim planı alt projesi (Bölüm 2; Gediz Delta Ovasının Doğal Çevre Özellikleri). T.C. Çevre Bakanlığı Çevre Koruma Genel Müdürlüğü. T.C. Ege Üniversitesi Su Ürünleri Fakültesi. Proje No 97 K 100020. Bornova, İzmir.

ÖNER, E., KAYAN, İ., 2006. ‘İzmir Körfezi Kıyılarında Alüvyon Birikimi ile Karşıyaka ve Bayraklı Kıyılarının Şekillenmesi’. Karşıyaka Kültür ve Çevre Sempozyumu Bildiri Kitabı, 8-22, İzmir.

ÖNER, E., VARDAR, S., 2017, "Panaztepe Liman Kent Civarında Paleocoğrafya Araştırmaları (Menemen/İzmir)". Türkiye-Azerbaycan Coğrafya Günleri II, 24-26 Ekim 2017, Ege Üniv.Edebiyat Fak., İzmir.

ÖZKAN, C.M., 1995. 'Gediz Deltası, Sasalı-Menemen Hattı Sondajlarına Ait Sedimanların Paleontolojik Analizleri ve Paleocoğrafik Değerlendirilmesi'. Lisans Tezi, Ege Üniversitesi. 148 sayfa.

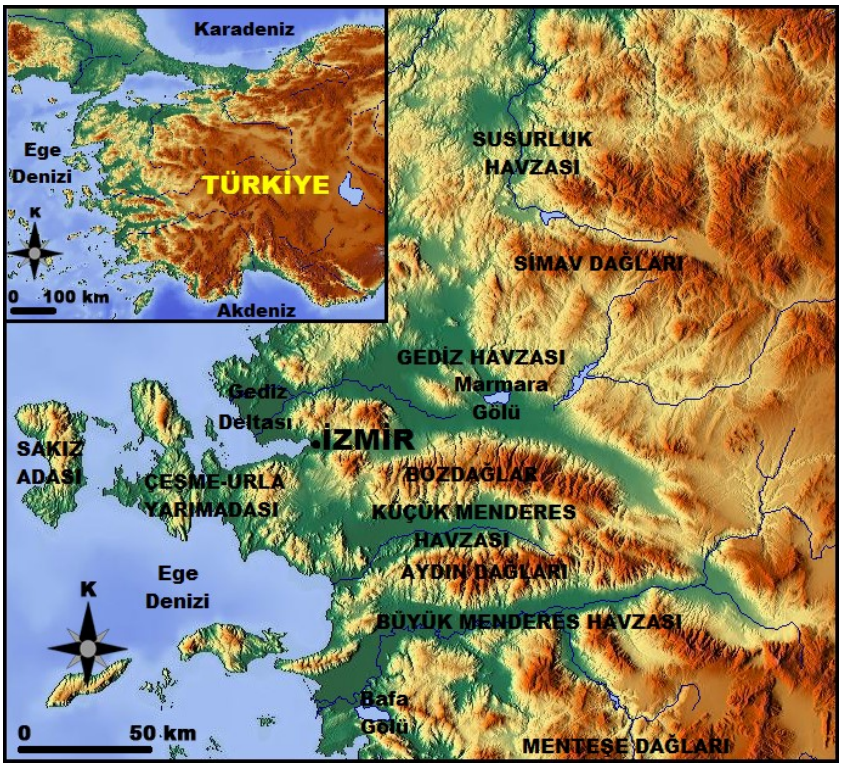
PELTIER, W. R., 2002. On eustatic sea level history: Last Glacial Maximum to Holocene. Quaternary Science Reviews , 21, 377-396.

WAELBROECK, C, LABEYRIE L., MICHEL, E., DUPPLESSY, J. C. MCMANUS, J. F., LAMBECK, K., BALBON, E., LABRACHERIE, M., 2002. Sea-level and deep water temperature changes derived from bentic foraminifera isotopic records. Quaternary Science Reviews 21 (2002) 295-305. Pergamon.

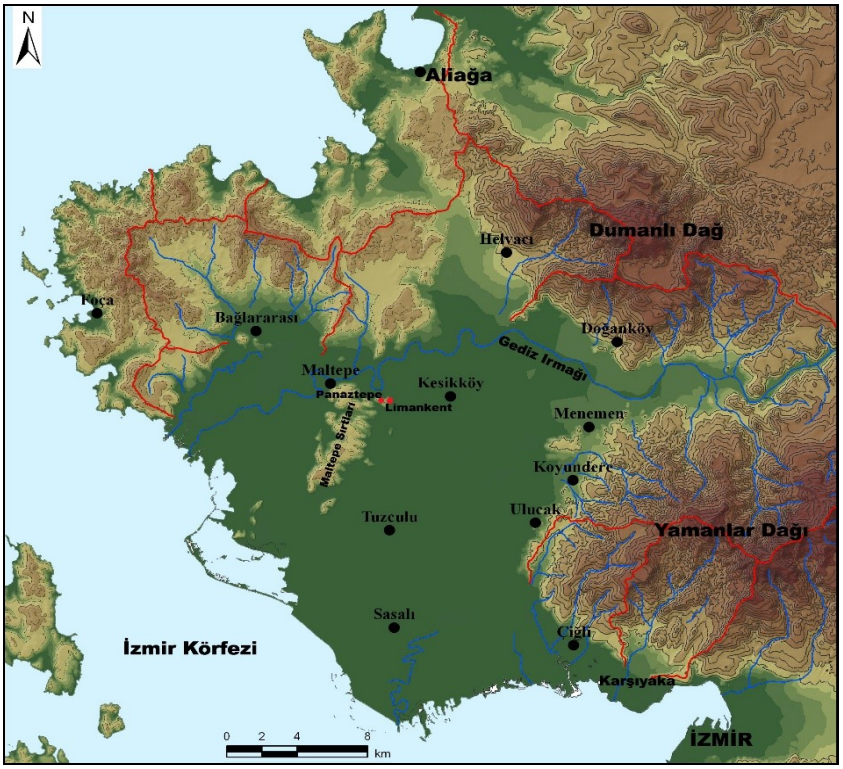
VARDAR, S. ve ÖNER, E. 2017. Altınova"da (Ayvalık-Balıkesir) Doğal Çevre Değişmeleri ile Tarih Öncesi Dönemden Günümüze Etkileri. Journal of Awareness, Special Issue, 2 (3), 181-202.

VARDAR S., 2018. Sedimantolojik ve Paleontolojik Verilerle Güzelhisar Çayı Kıyı Ovasının Paleocoğrafyası, Doğu Coğrafya Dergisi: Haziran-2018, Yıl:23, Sayı: 39, Sayfa:131-148.

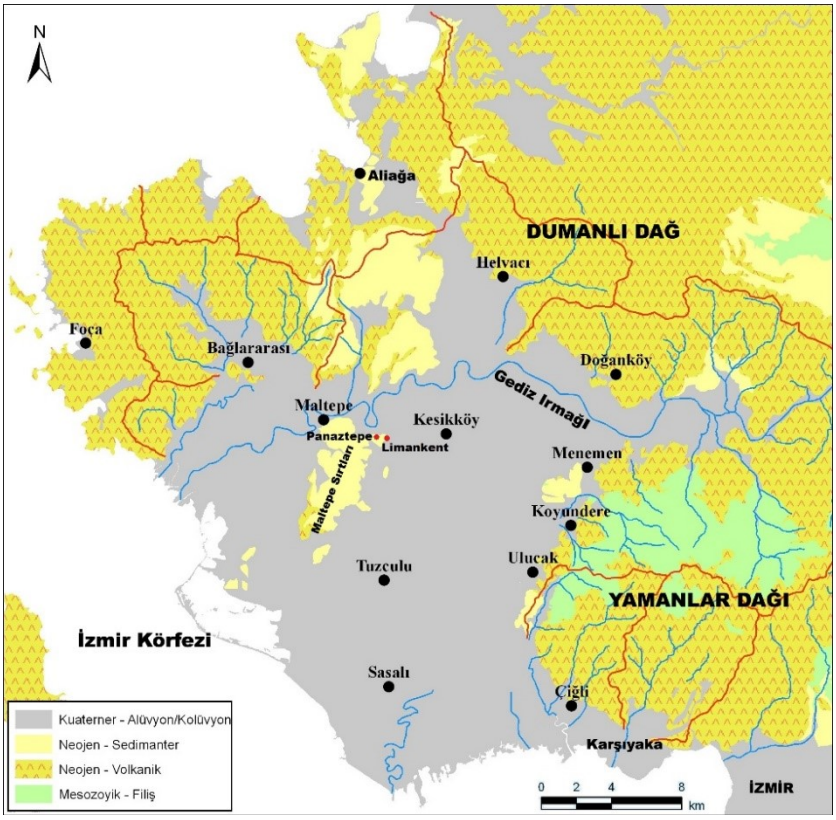
Şekil 1. Gediz Deltası'nın Konum Haritası

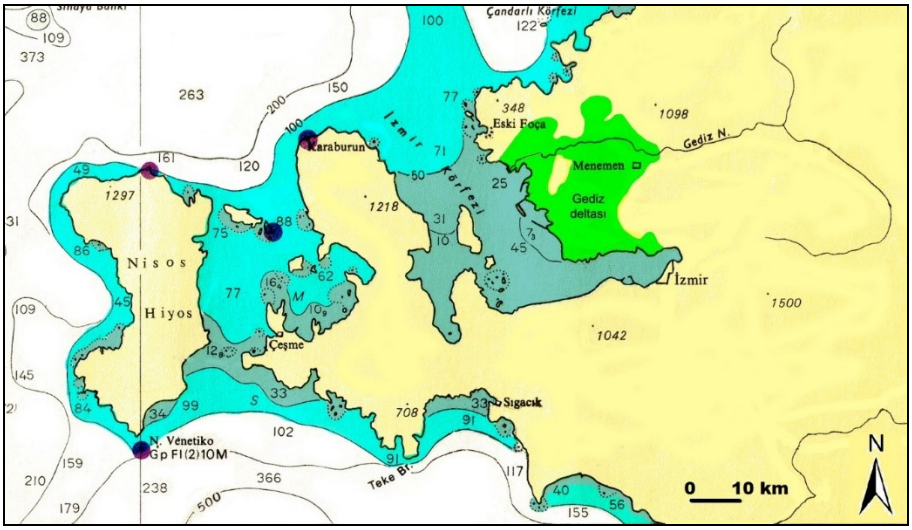
Şekil 2. Gediz Deltası Çevresinin Yeryüzü Şekilleri

Şekil 3. Gediz Deltası Çevresinin Jeolojik Birimleri

Şekil 4. Gediz Deltası ve İzmir Kıyılarının Batimetrik Özellikleri

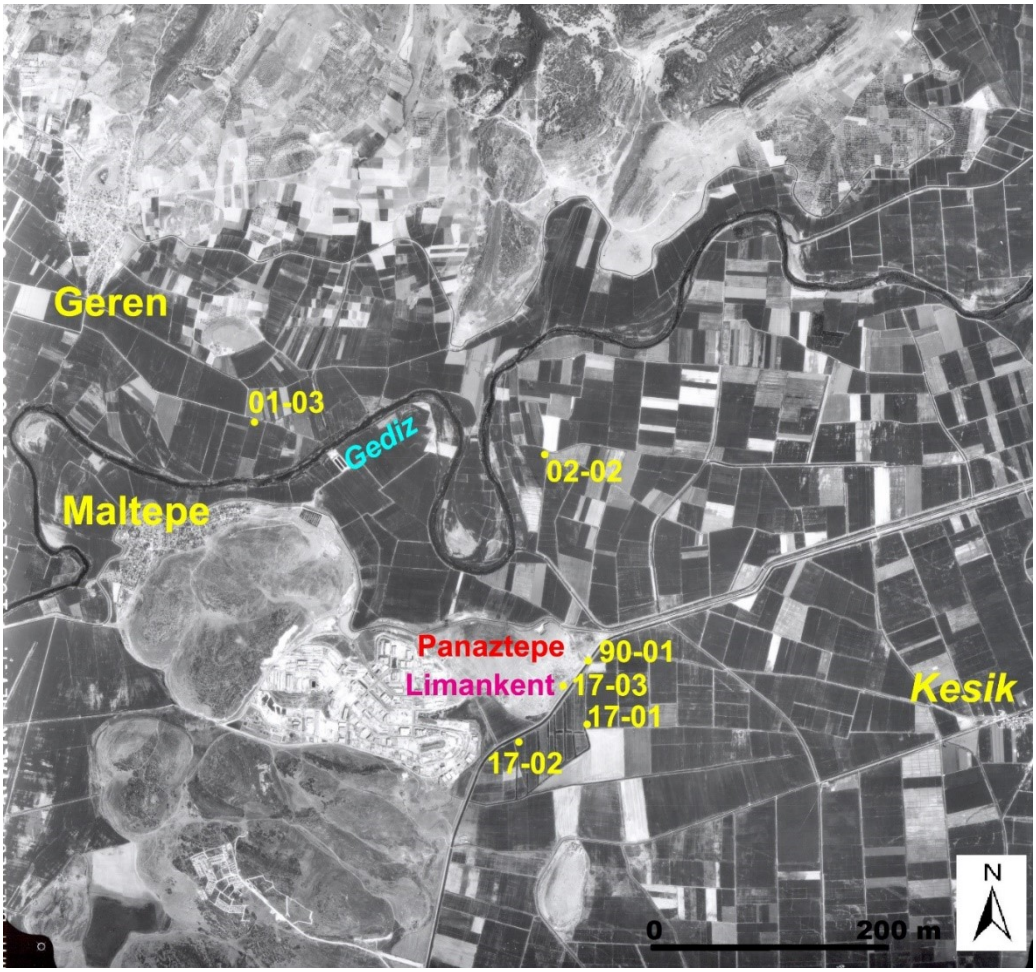

Gemi trafik haritalarından alınarak düzenlenmiştir (GET 2017)

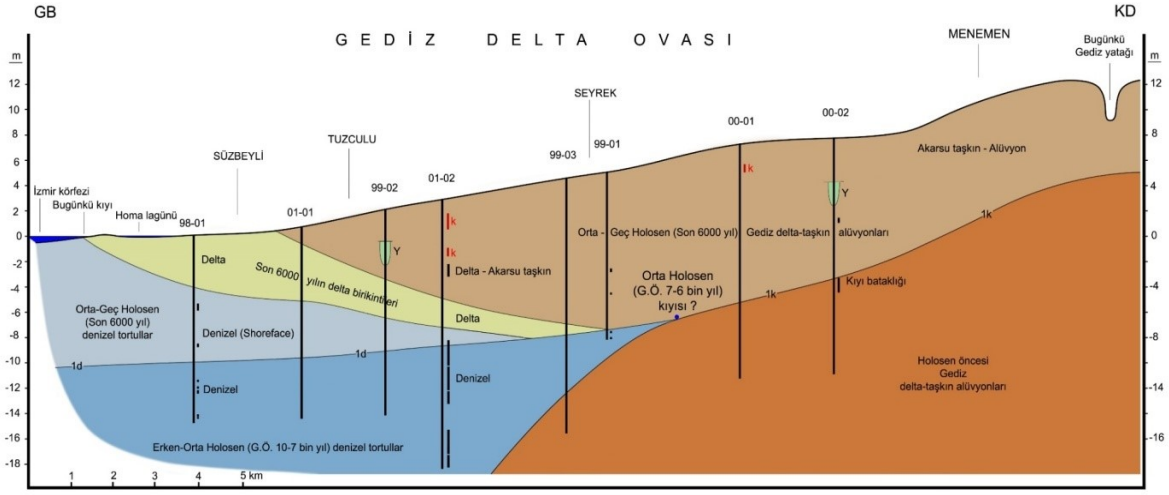
Şekil 5. Gediz Deltası ve Panaztepe Çevresinin Sondaj Yerleri ile Kesit Hatları

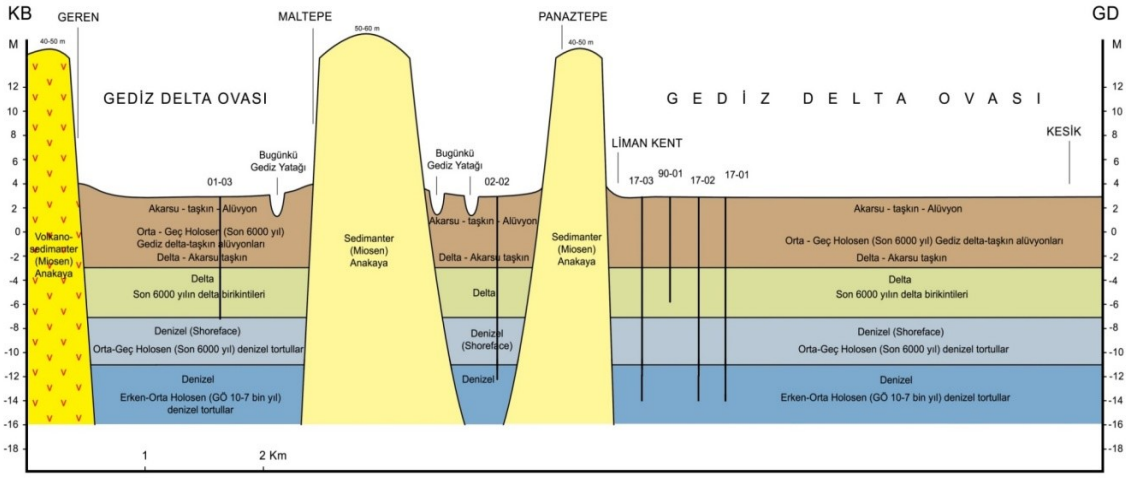
Şekil 6. Panaztepe-Limankent Çevresi Sondaj Yerleri

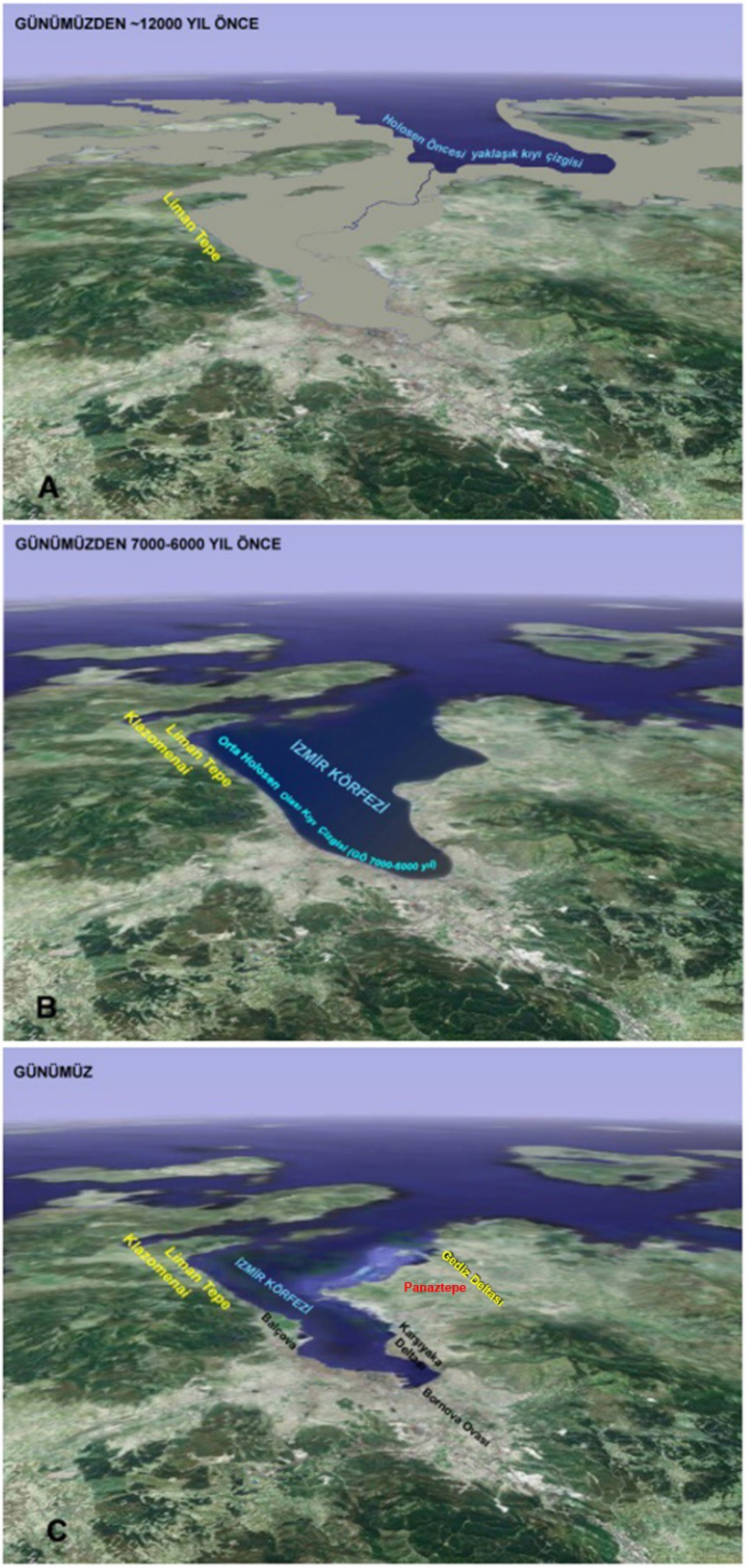
Şekil 7. Gediz Deltası Birikintilerinin GB-KD Kesiti (Kayan ve Öner 2015)

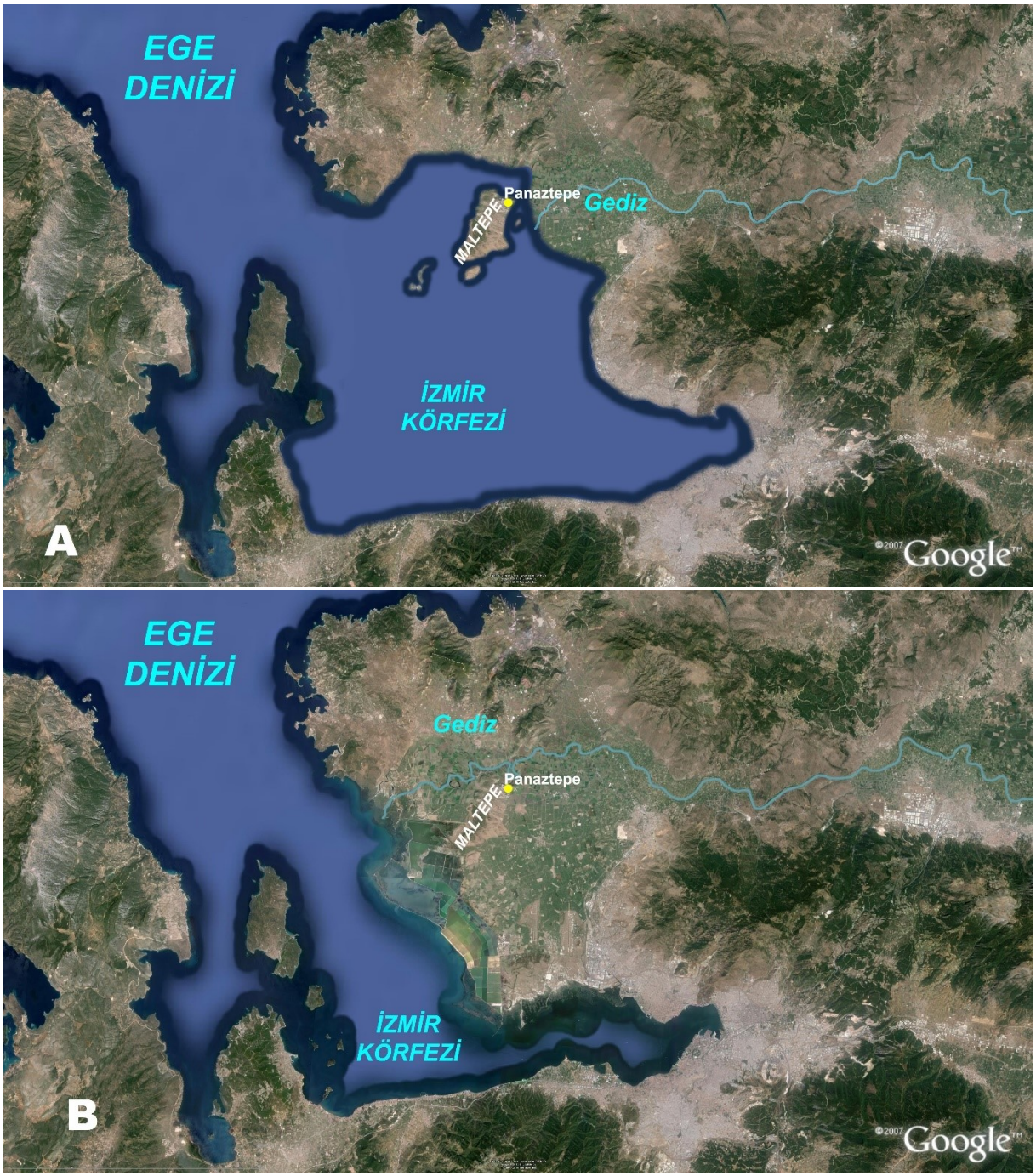

Şekil 8. Gediz Deltası Birikintilerinin ve Panaztepe-Limankent Çevresinin KB-GD Kesiti

Şekil 9. İzmir Körfezi ve Gediz Deltası Çevresinin Yaklaşık Son 20.000 Yıllık Dönemdeki Genelleştirilmiş Kıyı Çizgisi Rekonstrüksiyonu.

Şekil 10. (A) Gediz Deltası'nın Orta Holosen Kıyı Çizgisi ve Panaztepe'nin Konumu
(B) Gediz Deltası'nın Günümüz Kıyı Çizgisi

KAŞ ÇEVRESİNDE PALEOCOĞRAFYA ARAŞTIRMALARI VE KYANEAI-AVŞAR TEPE ANTİK YERLEŞMELERİNİN JEOARKEOLOJİK PROBLEMLERİ

Prof. Dr. Ertuğ ÖNER

Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi,
Coğrafya Bölümü, Bornova-İzmir/TÜRKİYE
E-mail: ertugoner03@gmail.com

Dr. Öğr. Üyesi Serdar VARDAR

İzmir Katip Çelebi Üniversitesi,
Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi,
Coğrafya Bölümü, Çiğli-İzmir/TÜRKİYE
E-mail: serdarvardar@yahoo.com

ÖZET

Teke yarımadası eski çağlarda Likya bölgesi olarak bilinir. Yarımadanın orta-güneyi "Merkezi Likya" olarak tanınır ve orta yükseklikte karstik bir plato alanıdır. Merkezi Likya'nın önemli kentlerinden biri olan Kyaneai ve güney batısındaki Avşar Tepe yerleşmelerinde, yörenin iklim ve litolojik özelliklerinden kaynaklanan su sorunu bugün olduğu gibi eski çağlarda da yaşanmıştır. Delgi sondaj yöntemli paleocoğrafya ve jeoarkeolojik araştırmalarımızla bu antik yerleşmelerin su sorunlarını nasıl çözdükleri araştırılmıştır. Benzer şekilde, Kyaneai ve yakın çevresindeki bazı arkeolojik sorulara yanıt aranmıştır.

Anahtar kelimeler: *Kaş-Antalya, Kyaneai, Avşar Tepe, Paleocoğrafya, Jeoarkeoloji*

PALEOGEOGRAPHICAL RESEARCH AROUND THE KAŞ AND GEOARCHAEOLOGICAL PROBLEMS OF KYANEAI-AVŞAR HILL ANCIENT SETTLEMENTS

ABSTRACT

Teke peninsula is known as Lycia region in ancient times. Mid-south of the peninsula is known as "Central Lycia" and is a karstic plateau area at medium height. In Kyaneai, one of the major cities of Lycia, and Avşar Hill settlements in the south west, the water problem, which is based on the climate and lithological characteristics of the region, has been experienced in ancient times as it is today. With our Paleogeography and geoarchaeological investigations using core drilling method ıt has been researched that how these ancient settlements solve water problems. Similarly, some archaeological questions in Kyaneai and its vicinity have been searched.

Keywords*: Kaş-Antalya, Kyaneai, Avşar Hill, Paleogeography, Geoarchaeology*

1. GİRİŞ

Anadolu'nun güneybatısında, Fethiye ve Antalya körfezleri arasında Akdeniz'e doğru uzanan Teke yarımadası, antik çağda Likya bölgesi olarak bilinir (Akşit, 1967) (Şekil 1). Yarımadanın orta-güneyi "Merkezi Likya" olarak tanınır. Bu yöre Kaş gerisindeki genellikle karbonatlı kayaçlardan yapılı plato alanında bulunur. Plato alanında tektonik ve litolojik etmenler denetiminde şekillenmiş tektonik-karstik kökenli depresyonlar yer alır(Ardel, 1957; Pisoni, 1967) (Şekil 2 ve 3). Tabanı terra-rossalarla kaplı bu depresyonlar bugün olduğu gibi eski çağlarda da yöre insanları için uygun yerleşim ve tarım alanları olmuştur. Bu plato alanındaki karstik şekillerin büyük bir bölümü *polye* karakterindedir (Şekil 3). Bu polyeleri çevreleyen kalker yapılı yüksek kesimlerde ise dönemin savunma şartlarına göre kurulmuş antik kentler yer alır. Bu şekilde polye tabanları ile onları çevreleyen yamaçlarda tarımsal etkinlikler sürerken, savunma ve çevreyi kontrol etme yönünden uygun olan yüksek kesimlerde çoğunluğunu yöneticilerin oluşturduğu ve savaşlarsırasında diğer insanların da toplanabildiği kale kentler gelişmiştir. Bununla birlikte yörede iklim ve litolojik şartların etkisiyle özellikleyılın sıcak döneminde artan bir su temini sorunuortaya çıkmıştır. Günümüzün gelişmiş tekniklerine rağmen yörede hâlen su problemi yaşanabilmektedir. Bu nedenle özellikle kırsal kesimlerde yöre halkı hâlâ, bazıları antik dönemlerden günümüze kadar kalmış olan çeşitli şekillerdeki sarnıçları kullanmaktadır.

Kyaneai ve Avşar Tepe Likya dönemine ait önemli yerleşmelerdir (Kolb 1993 ve 1995a). Bu yerleşmeler Kaş gerisindeki kalker yapılı plato alanında bulunur. Kaş-Demre platosu olarak ifade edilen bu plato ortalama 700-800 m yükseltilere ulaşmakta olup üzerinde yer alan karstik depresyonlargenellikle güneybatı-kuzeydoğu yönünde uzanır. Plato alanını güneyden Akdeniz, kuzey-kuzeybatıdan Kasaba ovası, kuzeydoğu ve doğudan Demre vadisi ile delta ovası sınırlar (Şekil 3). Bu plato üzerinde Kyaneai kenti dışında Likyalılara ait başka kentler ve küçük çiftlikler halinde yerleşim birimleri bulunur.

Akdeniz ikliminin hüküm sürdüğü yörede yaz ayları kurak geçer ve litolojik etkilerle de su yokluğu artan bir problemdir. Plato alanındaki Ümmüdağ üzerinde yer alan Kyaneai, Merkezi Likya'nın önemli kentlerindendir (Şekil 4 ve 5). Kyaneai antik kentinin güneybatısındaki Avşar tepe üzerinde aynı adla anılan antik bir yerleşme bulunur. Kyaneai ve Avşar Tepe yerleşmeleri için su azlığı eski çağlardan beri bir problemdir. Kyaneai kenti içinde sarnıç kalıntıları bulunmasına karşılık, Avşar tepe'de sarnıç yoktur. Kyaneai güneydoğusundaki Yavu polyesi tabanında açılmış kuyu içinde antik duvar ve merdiven kalıntılarına rastlanmıştır (Şekil 6 ve 7). Bu kalıntıların bir tapınak yapısı olduğu ve bu tapınağın da MS 2. yy da yunan kaşif-yazar Pausanias'ın tasvir ettiği, tanrı Apollon için takdis edilmiş kehanetli kaynak olduğu ileri sürülmüştür (Kolb, 1993). Kyaneai ve Avşar Tepe'de tarihsel araştırmalar sürdüren bilim insanlarının kaynağı suya dayalı bu tip yanıt aradığı sorularının çözümüne tarafımızca delgi sondaj yöntemiyle paleocoğrafya araştırmaları yapılarak jeoarkeolojik açıdan yanıtlar aranmıştır (Şekil 8, 9, 10 ve 11).

2. KAŞ PLATOSU VE KYANEAİ

Güneybatı Anadolu'da Akdeniz'e doğru uzanan Teke yarımadası antik çağın Likya bölgesini oluşturur. Günümüzde, Kaş gerisinde yer alan ve merkezi Likya bölümü olarak bilinen kesim orta yükseklikte kalker yapılı karstik bir plato halindedir (Şekil 1).Kaş-Demre arasında yer alan bu palto alanının kültür tarihi günümüzden 3000 yıl öncelerine kadar uzanmaktadır.

Kaş-Demre platosunda tektonik ve litolojik etmenler denetiminde şekillenmiş pek çok polye vardır (Ardel, 1957; Koçyiğit, 1984) (Şekil 2 ve 3). Tektonik-karstik kökenli bu depresyonlar bugün olduğu gibi tarihi çağlarda da yöre insanları için uygun yerleşim ve kullanım alanları olmuştur. Polyeleri çevreleyen kalker yapılı yüksek kesimlerde ise dönemin

savunma şartlarına göre kurulmuş antik kentler yer alır. Böylece polye tabanları ve yakınlarındaki yamaçlarda tarımsal etkinlikler sürerken savunma ve çevreyi kontrol etme yönünden uygun olan yüksek kesimlerde yöneticilerin ağırlıkta olduğu ve düşman saldırısında diğer insanların da toplanabildiği kale kentler gelişmiştir (Kolb, 1997, 1998; Kolb ve Thomsen, 2000; Öner, 1996, 1998). Bütün bunlara rağmen yörede özellikle yaz mevsimde kuvvetlenen bir su azlığı sorunu yaşanır. Bugün bile yörede su yetersizliği yaz aylarında kendini gösterir. Yöre halkıbir kısmı eski çağlara aitolmakla birlikte çeşitli tiplerdeki sarnıçları kullanmaktadır (Öner, 2000, 2013).

Kyaneai, Likya'nın önemli kentlerindendir. Bu antik kent Kaş-Demre kalker yapılı platosunda Ümmüdağ üzerinde yer alır (Şekil 4 ve 5). Kaş-Demre platosu ortalama 700-800 metre yükseltilere ulaşmakta olup üzerinde yer yer güneybatı-kuzeydoğu uzanışlı karstik depresyonlar bulunur (Şekil 3 ve 4). Plato alanını güneyden Akdeniz, kuzey-kuzeybatıdan Kasaba ovası, kuzeydoğu ve doğudan Demre vadisi ile delta ovası sınırlar. Bu yükseltilerdeki yüzeyden çevresindeki alçak tabanlara ve kıyıya oldukça dik eğimli yamaçlarla inilir. Bütün bu dik yamaçlar, içinde bulundukları yörenin tektonik özelliklerine uygun yönlenmiş yapısal çizgilere karşılık gelir. Bu plato üzerinde Kyaneai kenti dışında Likyalılara ait başka kentler ve küçük çiftlikler halinde yerleşim birimleri bulunur. Kyaneai kenti yaşadığı dönemlerde stratejik konumu ile doğu-batı yönündeki geçişleri oldukça iyi kontrol eden ve aynı zamanda bu alanın antik limanı olan Teimiussa (Kaleüçağız) ile yakın bağlantısı bulunan bir konuma sahiptir (Kolb, 1991; 1992;1993, Kolb ve Akyel, 1993).

Plato yüzeyi, kalker yapılı kütleleri kesen eski bir aşınım düzlüğü olup güneybatı-kuzeydoğu yönlü tektonik hatlar üzerinde gelişen kapalı ve yarı kapalı karstik çukurluklarla dalgalanmıştır (Şekil 2 ve 3). Bu tektonik kökenli çukurluklar, genel olarak Anadolu penepleninin Miosen ve sonrasında meydana gelen dönemler halindeki yükselmesi sonucunda oluşan gerilmelerle ilgilidir. Bu açıdan yüzeydeki çukurluklar, esas şekilleri tektonik çizgilerle belirlenmiş polye özelliğindedir. Polye tabanları kalın birikimler halinde kırmızı killerle kaplıdır. Çoğunlukla diplerinde kapalı ya da açık bir düden bulunur. Düdenlerin kapalı olması halinde yağışlarla gelen sular tabanda göllenir. Yağışlar kış aylarında çok fazla olup, yaz mevsimi bütünüyle kuraktır. Litolojinin de etkisi ile plato üzerinde sıcak dönemde kuraklık etkilidir. Binlerce yıldır insanların yaşadığı plato üzerinde susuzluğa karşı alınmış en büyük ortak önlem çeşitli şekillerde yapılmış çok sayıdaki sarnıçtır. Binlerce yıllık sarnıçların ve susuzluğa dayanıklı bazı ulaşım araçlarının günümüzde halâ kullanılması, gelişen tekniğe rağmen susuzluk probleminin çözülemediğini gösterir.

Yörede Akdeniz ikliminin tipik özellikleri gözlenir. Ilık ve yağışlı geçen kışlara karşılık, sıcak ve kurak uzunca bir yaz dönemi yaşanır.Akarsular iklimin ve karstik süreçlerin etkisiyledönemli ve genellikle de sel karakterlidir. Yörenin topraklarında hakim grup Akdeniz topraklarıdır (Topraksu, 1972). Giderek azalan parçalar halindeki kızılçam ormanlarına karşılık hakim bitki örtüsü maki elemanlarından oluşur. Yörede 3000 yıldır insan yerleşmelerinin varlığı nedeniyle eskiden daha geniş alanlar kaplayan ormanların oldukça tahrip edildiği gözlenmektedir.

Kıyıdakiler dışında, antik yerleşmeler çoğunlukla platonun yüksek kesimleri üzerinde kurulmuşlardır. Bunda en büyük etki stratejik olup savunma ve çevreyi kontrol etme kolaylığıdır. Karstik depresyonlar ise kış dönemi dışında tarım alanları olarak kullanılmış, mevsimlik kültür bitkileri yetiştirilmiştir. Yamaçların etek bölümlerindeki taşlı topraklar üzerinde ise taraçalar yapılarak zeytin bahçeleri ve bağlar kurulmuştur. Ayrıca etek bölümlerinde çevredeki tarımsal ürünlerin toplanıp işlendikleri çiftlikler oluşturulmuştur. Bu çiftliklerden günümüze bazı duvar kalıntıları ile genellikle kalker ana kaya üzerine oyulmuş ve zeytinyağı ya da şarap yapımında kullanılan çukurluklar kalmıştır.

Kırmızı Akdeniz toprakları ya da diğer adı terra-rossalar yörenin tipik toprakları olup eğimli yamaçlarda ince, polye ve kuru vadi tabanlarında birikmeden dolayı oldukça kalındır (Topraksu, 1972). Bu nedenle antik dönemlerden beri yamaçlar ve eğimli ana kaya yüzeylerinde ince olan toprak örtüsü nedeniyle tarımsal etkinlikler polyelerde toplanmıştır. Yüksek kesimler ve yamaçları daha çok doğal bitki örtüsü kaplamıştır. Ancak uzun zamandır insanların yaşadığı bu yörede bitki örtüsü tahribi çok fazladır. Plato üzerinde doğal bitki örtüsü olarak maki bulunur. Kalkerler üzerindeki küçük çatlaklarda bile, hızlı gelişen kimyasal erime artığı killi toprakların oluşu, yoğun tahribe rağmen makinin yöredeki varlığının nedenidir.

Yağışlı dönemde su göllenmesi nedeniyle, polye tabanlarında daha çok mevsimlik türlerin yetiştirildiği tarımsal etkinlikler sürer. Polye kenarı eteklerde, alçak sırt ve tepelerde ise daha çok yerleşmelere rastlanır. Yörede yerleşmelerin ilk başladığı eski çağlarda da arazi kullanımının bugüne benzer olduğu anlaşılır. O devirlerin şartları nedeniyle, güven ve çevreyi daha iyi izleme açısından, en yüksek kesimlerin yerleşim yeri olarak tercih edildiği arkeolojik buluntulardan anlaşılır. Bu nedenle plato üzerinde hemen her tepe ya da sırt üzerinde bir eski yerleşim kalıntısına rastlamak mümkündür. Yerleşim yerlerinin yüksekte oluşu, su problemini biraz daha arttırmakta, buralarda su ile ilgili yapılar önemli olmaktadır.

Günümüzde, yörenin en büyük yerleşim birimi olan Kaş'ın bile su problemi vardır. Büyük ölçüde kuzeybatıdaki Gömbe kaynaklarından suyunu alan Kaş ilçesinde, özellikle yaz mevsiminde turizm nedeniyle artan nüfusla, su problemi de artmaktadır. Bugün yörede, antik kalıntılar yanında çok sayıda ve çeşitli şekillerde antik sarnıca rastlanmaktadır. Bu durum, yörede, günümüzde olduğu gibi, antik dönemlerde de susuzluk probleminin olduğunu göstermektedir.

Tarımsal etkinliklerin en fazla görüldüğü polye tabanlarında, ekonomik getiri nedeniyle son yıllarda seracılık ve sebze yetiştiriciliği yaygınlaşmıştır. Bu durum suya olan ihtiyacı arttırmaktadır. Bu yüzden özellikle Yavu, Kılıçlı ve Çevreli polyelerinde, tabandaki killi topraklar içinde yuvarlak ya da dikdörtgen şekilli yapılmış göletlerin sayısı artmıştır. Bunların kuyu biçimli olanları bile aslında bir sarnıçtır. Bunlar, yağışlı dönemde killi çamurda tutulan suyu toplamayı amaçlayan su yapılarıdır. Bu tip yapıların kökeninin çok eskilere gittiği, günümüze ulaşan benzeri eski yapılardan anlaşılmaktadır. Yörede "ayaklı gölet" ya da "yolaklı gölet" adı verilen bu tip sarnıçlarda, insanların kullanımı yanında, hayvan sürülerinin su içebilmesine olanak tanıyan eğimli bir yol ya da birkaç basamaklı merdiven bulunur. Bu sarnıçların pek çoğu günümüzde de kullanılmaktadır (Şekil 12).

Kaş gerisindeki plato üzerinde, çok sayıda ve bol miktara bu tip su yapılarının bulunması, ortalama yağış değerlerinin nispeten (ortalama yağış tutarı bu yörede 1000 mm kadardır) fazla olmasına rağmen zemine (toprağa) düşen sudan yararlanmanın ya da bu suya doğal şartlarda ulaşmanın güç olduğunu gösterir. Plato üzerinde yaşayan insanların, çevreyi kullanma, araziden yararlanma etkinliklerinin eskiden günümüze çok fazla değişmediği anlaşılır. Platonun litolojik özelliklerinden kaynaklanan karstik bir alan olması, iklimin yazları kurak bir dönem içermesi, polye tabanları dışında toprakların tarıma uygun olmaması, eskiden olduğu gibi günümüzde de devam eden özelliklerdir. Bu açıdan günümüz şartlarının yorumu geçmiş hakkında da fikir vermektedir.

2.1. Kyaneai - Yavu Polyesi Kuyusu

Kyaneai antik kentinin bulunduğu Ümmüdağ'ın güneyinde Yavu polyesi yer alır. Elips biçimli bu polyenin kuzey kenarında bu polyeye adını veren Yavu köyü vardır (Şekil 4 ve 5). Bu köyün yakınında, polye tabanında açılan bir kuyuda, eski merdiven ve duvar kalıntılarına rastlanılmıştır (Şekil 6 ve 7). Arkeolojik yüzey araştırmalarında buranın kutsal bir yapı olduğu düşünülmüştür. Kuyu içindeki eski kalıntıların bir tapınak yapısı olduğu ve bu

tapınağın da MS 2. yy da yunan kaşif-yazar Pausanias'ın tasvir ettiği, tanrı Apollon için takdis edilmiş kehanetli kaynak olduğu ileri sürülmüştür (Kolb 1995a; 1995b, Miller, 1995).

Polyenin batı bölümünde, yağışlı dönemde suların biriktiği küçük çukurumsu yüzeyde açılan bu kuyu içinde eski merdiven ve hafif eğimli örülmüş duvar kalıntıları çıkmıştır (Şekil 6 ve 7). Yeni kuyu ise, bu kalıntılara dokunulmadan üzerlerine betonla örülmüştür. Kuyu, polye tabanındaki ince unsurlu (killi-siltli) kolüvyal birikim içinde açılmıştır. Bunlar çevredeki kızıl renkli, killi-demirli paleosol karakterli lateritik toprakların, bu alana taşınmasıyla oluşan birikimdir. Kuyu derinliği yüzeyden itibaren 8 myi bulmaktadır. Kuyunun kuzeybatı yönünde yüzeyden 5 metre kadar aşağıda taştan yapılmış merdiven basamakları bulunur (Şekil 7). Güneybatı yönünde ise kesme taşlardan düzenli olarak örülmüş dışa doğru çok az eğimli bir duvar vardır. Kuzeydoğu yönünde de blok taşlar ve sütun parçalarından örülmüş, daha düzensiz ve kuyu içine doğru dışbükey çıkıntı oluşturan başka bir duvar bulunur. Kuyunun güneydoğu kesimi ise bütünüyle yeni yapılmış betonla çevrilidir. Son açılan kuyu bu kalıntılar üzerinde yaklaşık 5 metre kadar daire şeklinde beton kalıplarla keson kuyu olarak örülmüştür (Şekil 6 ve 7).

Bu kuyu antik dönemde kutsal bir tapınak olarak kullanıldıysa, hemen yakın çevresinde başka eklentilerinin de bulunması gerektiği, konuyla ilgili araştırmacılar tarafından belirtilmiştir. Bu nedenle yapıyı daha iyi tanıyabilmek amacıyla tarafımızdan kuyu çevresinde belirlenen noktalarda Eijkelkamp el burgusu ile 9 adet sondaj gerçekleştirilmiştir (Şekil 8) (Öner, 1996; 1998; 2000; 2013). Sondajlardan alınan sediman örnekleri hem arazi çalışmaları sırasında hem de daha sonra Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü sedimantoloji laboratuvarımızda gerekli analizlere tabi tutularak incelenmiştir. Kuyu çevresindeki kızıl renkli kolüvyal birikimin her sondajda aynı doğal özelliklerde olduğu ve derine doğru bir değişme olmadığı görülmüştür. Bu sondajların 7'sinde çeşitli derinliklerde taş zeminlerde kalınmıştır. Yine sondaj sedimanları içinde belirli seviyelerde eski kültürlere ait seramik kırıntı ve parçalarına rastlanmıştır. Kuyunun kuzeyinde yapılan sondajda, 730 cm derine inilmiş ve birkaç seramik kırıntısı dışında herhangi bir taş zemine rastlanmamıştır. Bu durumda kuyunun kuzey yönünde herhangi bir yapı kalıntısı olmadığı anlaşılmıştır. Kuyu içindeki merdiven basamaklarından kuzeye doğru sıralanan ve taş zeminlerde kalınan 5 adet sondajbirbiriyle bağlantılı olarak yorumlandığında, biraz yükseldikten sonra belirli seviyelerde aynı yönde uzanan düz bir zeminin devam ettiği gözlenmiştir. Bu düz zemin de biraz daha ileride birkaç basamak yükselerek kuzey batıya devam etmektedir (Şekil 9 ve 10).

Kuyunun güneybatısında yapılan iki sondaj, kuyu içinde yükselen iyi örülmüş ve dışa doğru çok hafif eğimli duvarın yüzeye doğru devam ettiğini, biraz uzaklaşıldığında ise steril zeminde ilerlendiğini göstermiştir. Kuyunun kuzeydoğusunda yapılan sondaj ise, bu yönde içeride gözlenen devşirme işlenmiş taşlardan oluşan kavisli duvarın ikinci bir kuyuya ait olduğu şeklinde yorumlanmıştır. Böylece son açılan güncel kuyu bu noktadaki üçüncü bir kuyudur Şekil 8).

Kuyu çevresinde yapılan sondaj çalışmaları bize, bu alanda tapınak olarak değerlendirilebilecek büyük yapı kalıntılarının olmadığını göstermiştir (Şekil 8, 9 ve 10). Buna karşılık bu noktada bundan önceki zamanlarda aralarında dönem farkı bulunan iki ayrı kuyunun açıldığı ortaya çıkmıştır. Buna göre bu noktada antik dönemlerden beri bir su kaynağının olduğu anlaşılır. Yavu kuyusu yaz aylarında bu alandaki sera tarımında sulamada kullanılmaktadır. Böyle bir kaynak suyu, günümüzde bile yöre insanı için kutsal bir değer taşımaktadır. Hatta kuraklığın şiddetli olduğu yıllarda buradaki kuyuyu, yöre halkı çevredeki diğer insanlardan silahla korumuşlardır. Durum böyle olunca, birkaç bin yıl öncesinin şartlarında da böyle bir su kaynağı kutsal olacaktır. Daha önce de belirtildiği gibi, antik

dönemlerden kalan yüzlerce sarnıcı göz önüne alırsak, o dönemlerde de suya olan gereksinimin fazla olduğunu ve yine tatlı su kaynaklarının yetersiz kaldığını anlamaktayız.

Sondaj sonuçlarına göre hazırladığımız çizim (Şekil 11) günümüzdeki bazı su yapılarına benzemiştir. Yörede ayaklı ya da yolaklı gölet adı verilen bir çeşit üstü açık sarnıçlar bulunmaktadır (Şekil 12). Bunlar içinde yağışlı dönemde sular birikmekte, kurak yaz döneminde bu sulardan yararlanılmaktadır. Normal bir kuyudan daha geniş olan bu yapıların bir kenarından basamak ya da eğimli bir yüzeyle gölet içine inilmektedir. Bu şekilde gerek insanlar gerekse hayvanlar daha rahat içerideki suya ulaşmaktadırlar. Belki de günümüzdeki bu yapılar, Yavu kuyusundaki antik yapının zamanımıza sarkan benzerleridir (Şekil 11 ve 12).

2.2. Kuşatma Tepe

Kyaneai kenti surunun kuzey kapısı önünde, çok uzaklardan bile rahatlıkla görülebilen küçük bir tepe bulunur. Yakından bakıldığında bu şeklin doğal olmadığı, insanlar tarafından sonradan yapıldığı kolayca anlaşılır. Çeşitli boyutta kalker çakıllar ile kırmızı renkli killi toprakların karışık olarak yığılması ile meydana gelen bu tepenin kuzeydoğu kenarında Asar harabeleri bulunur.

Tabandaki genişliği 50-60 metreyi bulan bu tepenin yamaçlarındaki eğim özellikle orta kesimlerinde 40°'lere ulaşır. Yığma tepenin kuzeydoğu yamaçlarının eğimi daha fazladır. Üst kesiminde Kyaneai kenti kuzey kapısının yıkıntılarına ulaşılır (Şekil 13). Bu şekliyle, karşıdan bakıldığında kent alanından çıkarılan taş-toprak artıklarının buraya dökülmesiyle oluşmuş bir moloz yığınını andırmaktadır. Tepenin etek kesimlerinde duvar kalıntıları ve teras benzeri yapılar vardır (Şekil 14). Bunun gibi tepenin kuzeybatı yamaçlarında duvar kalıntıları ve sanki işlenmiş gibi uzanan ana kaya çıkıntıları yer alır.

Bu tepenin yapay olduğu bilinmekle birlikte, neden ve nasıl yapıldığı henüz tam anlamıyla açıklığa kavuşmamıştır. Kent alanı içinde bu miktarda moloz oluşturacak bir hafriyat yapıldığına dair bir bulgunun olmadığı burada çalışan arkeolog meslektaşlarımız tarafından ifade edilmiştir. Yine bu alanda çalışan arkeologlar, eski çağlarda kenti kuşatan düşman askerlerinin, kent surlarını aşmak amacıyla bu tepeyi yaptıklarını ileri sürerek bu yapay tümseğe "Kuşatma tepe" (Belagerungshügel) adını vermişlerdir.

Bu yığma tepe üzerinde ikisi el burgusu, ikisi de Cobra sondaj makinesi ile olmak üzere tarafımızdan 4 adet sondaj yapılmıştır (Şekil 14). Sondajlarda 50 cm ile 800 cm derine inilmiştir. Sondaj sonuçlarına göre bu tepenin kesin olarak insan eliyle yapıldığı ve yapay olduğu anlaşılmıştır. Yine tepe çevresindeki kalıntılar yığma tepenin bir duvar ileçevrelendiğini göstermiştir (Şekil 15). Aynı zamanda, tepenin insan eliyle gelişi güzel değil, düzenli olarak malzemenin yığılması ile oluşturulduğu da anlaşılır. Bu tepenin çok uzaklardan bile rahatça görülecek konum ve boyutta oluşu, bilinçli olarak ve anıtsal bir yapı amacıyla inşa edilmiş olabileceği fikrini uyandırmaktadır. Böyle bir büyük yapı kutsal bir nitelik taşıyan Tümülüs olabilir (Kolb ve Thomsen 2000; Öner, 2013).

3. AVŞAR TEPE YERLEŞMESİ

Kyaneai antik kentinin güneybatısında üzerinde antik bir yerleşmenin bulunduğu Avşar Tepe yer alır (Şekil 17). Arkeologlar yerleşmenin daha çok askeri amaca yönelik yapıldığını düşünmektedirler. Avşar Tepe yerleşmesinin üzerinde ve yakınında herhangi bir su yapısına rastlanılmamıştır. Yani tepe üzerinde ve çevresinde belirgin bir sarnıç ya da benzeri bir yapı yoktur. Nispeten büyükçe bir yerleşme oluşu nedeniyle, burada yaşamış insanların su ihtiyaçlarını nereden karşıladıkları bir problem olarak karşımıza çıkar (Kolb ve Thomsen 2000; Öner, 2013).

Avşar tepe yerleşme alanında tarafımızdan Eijkelkamp el burgusu ile kolüvyal birikimlerin bulunduğu kısımlarda sediman kalınlıklarını anlamak için sondaj denemeleri yapılmıştır (Şekil 17A ve 17B). Ancak Avşar tepesi üzerindeki yerleşim alanının hiçbir yerinde bir su deposunun kolüvyal unsurlarla dolmasıyla gizlenen bir rezervuara ya da sarnıca rastlanılmamıştır. Tepe çevresinde yaptığımız gözlemlerde güney eteklerde iki küçük vadi kesiminin birleştiği genişçe bir alan dikkatimizi çekmiştir. Bu küçük vadilerden doğuda olanının içinde basamaklar halinde teras benzeri duvar kalıntıları vardır. Ancak bunlar teraslamadan çok basamaklar halinde küçük havuzcukları andıran yapılar halindedir. İçlerinde çoğunlukla kalkerlerin erime artığı olan kırmızı killer birikmiştir. Buradan aşağıya doğru iki vadinin birleştiği kesimde ise daha ilginç duvar yapıları dikkati çekmiştir. Bu alanda birleşen vadilerin oluşturduğu oluğun aşağı kısmı adeta büyük duvar yapıları ile kesilmiştir. Bir kısmı hala sağlam olan bu duvarlar kalın ve en azından iki sıra halinde izlenir. İç kesimde ise yuvarlak şekilli, küçük bir havuzu andıran bir yapı kalıntısı bulunur. Bütün bu yapıların iç kesimlerinde kırmızı killi sedimanların kalın bir tabaka halinde biriktiği görülür. İri unsurların, çakıl ve blok taşların daha çok eteklerde olduğu, orta kesimde ise su içinde biriktiği belli olan kırmızı killer vardır (Şekil 17B ve 17C). Bu oluğun açıldığı güneybatı kesimde söz konusu duvar kalıntıları mevcuttur.

Bütün bu yapıların ilk incelemesi sonucu, bu alanın küçük bir gölet (küçük baraj) şeklinde yapıldığı, yağan yağmurlarla akışa geçen suların bu kesimde toplandığı ve bir tür rezervuar olarak kullanıldığı anlaşılır (Şekil 17D, 17E ve 17F). Orta kesimdeki küçük dairemsi şekil ise suyun bu alanda en son biriktiği kesimi oluşturur (Şekil 17E). Muhtemelen kurak yaz ayları sonunda sular en son bu küçük havuzda toplanmış ve kullanılmıştır.

Bu alanda tarafımızdan elburgusu ile 1, Cobra sondaj makinesi ile 16 delgi sondaj yapılmıştır. Bu sondajlardan elde edilen verilere göre rezervuar alanının sedimantolojik birimlerle ilişkilerini de yansıtan şematik kesitleri çizilmiştir (Şekil 18 ve 19). Yuvarlak biçimli taş duvarla çevrili iki kademeli bölüm içinde kırmızı kil birikimi 320 cm'ye ulaşmıştır. Çevresindeki taş duvarların yüksekliği 1 metre olup toplamda 4 metre yüksekliğe ulaşılır. Yuvarlak biçimli havuzun çapı 30 metredir. Bu durumda yalnızca bu havuz içinde 3000 m^3'e yakın su birikebilmektedir. Çevresindeki diğer basamaklar içindeki su birikimlerini de hesaba katarsak bu miktar daha da artacaktır. Avşar Tepe ve çevresinde yoğun bir yerleşimin olduğu burada yapılan arkeolojik araştırmalarla belirlenmiştir. Avşar tepe yerleşmesi üzerinde dikkati çeker şekilde sarnıç yapılarının olmayışı, aşağısındaki bu gölette yeterince su toplanabildiğini gösterir (Öner, 2013).

4. SONUÇ

Kaş gerisindeki plato alanındaki çalışmalarımız sırasında Antik Kyaneai kenti çevresindeki Yığma tepe, Yavu polyesindeki antik kuyu, Avşar tepe yerleşmesi su sorunu ele alınmıştır. Kyaneai kent surlarına bitişik küçük bir yığma tepe görünümdeki yapının ne olduğu konusunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Bu tepeciğin üzerinde yaptığımız delgi sondajlar sonucu, buranın yapay bir tepe olduğu ve bir Tümülüs olabileceği anlaşılmıştır. Yine Kyaneai kentinin bulunduğu yüksek kesimin eteklerindeki Yavu polyesi tabanındaki bir su kuyusunda gözlenen duvar kalıntılarının kutsal bir yapıya ait olmadığı, kuyu çevresinde yapılan delgi sondajlarla ortaya konmuştur. Aynı şekilde Avşar Tepe yerleşiminde herhangi bir su kaynağının bulunmayışı, burada yaşamış insanların suyu nasıl temin ettiği sorusu, yine kentin eteklerinde bulunan düzlüklerde yapılan delgi sondajlar ile yanıtlanmıştır. Avşar Tepe antik yerleşimi sakinlerinin küçük vadiler içinde yaptıkları duvarlar ile setler oluşturup yağışlı dönemde bu setler gerisinde, bir çeşit gölette toplanan suları kullandıkları anlaşılmıştır.

KAYNAKÇA

AKYEL, İ.-Kolb, F., 1995, "The Settlement on Düzkale Tepesi and its tombs", *Lykische Studien2*, Forschungen auf dem Gebiet der Polis Kyaneai in Zentrallykien Bericht über die Kampagne 1991, Dr. Rudolf Habelt GMBH., 119-150, Bonn.

AKŞİT, O., 1967, *Likya tarihi*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi yayınları No. 1218, İstanbul.

ARDEL, A., 1957, "Batı Toroslarla Kenar Ovalarının Jeomorfolojisi (Planhol'e göre)", İÜ *Coğrafya Enstitüsü Derg*isi, 8, 1-15.

KOÇYİĞİT, A., 1984, "Güneybatı Türkiye ve Yakın Dolayında Levha İçi Yeni Tektonik Gelişim", *Türkiye Jeoloji Kurumu Bülteni*, 27, 1-16.

KOLB, F.-KUPKE, B.-MİLLER, M.-ZİMMERMANN, M., 1989, "Kyaneai im antiken Lykien. Feldforschungen in der südlichen Türkei", *Archäologie in Deutschland*, 2, 14-19.

KOLB, F., 1991, "Bericht über Oberflächenuntersuchungen in Kyaneai und Umgebung im Sommer 1989", *VIII. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 28.05.-01.06.1990, Ankara, 355-377.

KOLB, F., 1992, "Bericht über Feldforschungen auf dem Gebiet der antiken Polis Kyaneai 1990", *IX. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Çanakkale 27.-31.05.1991, Ankara, 21-45.

KOLB, F., 1993, "Eine antike Siedlungskammer - Feldforschungen in Lykien", *Spektrum der Wissenschaft*, Mai 1993, 82-91.

KOLB, F.-AKYEL, İ., 1993, "Bericht über Feldforschungen auf dem Gebiet von Kyaneai im Sommer 1991", *X. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 25.-29.05.1992, Ankara, 395-428.

KOLB, F. 1995a, "Forschungen auf dem Gebiet von Kyaneai". *Lykische Studien* 2. Forschungen auf dem Gebiet der Polis Kyaneai in Zentrallykien Bericht über die Kampagne 1991, Dr.Rudolf Habelt GMBH, 1-10. Bonn.

KOLB, F., 1995b, "Zur Siedlungsgeschichte von Tüse", *Lykische Studien 2,* Forschungen auf dem Gebiet der Polis Kyaneai in Zentrallykien Bericht über die Kampagne 1991, Dr.Rudolf Habelt GMBH, 193-203, Bonn.

KOLB, F., 1997, "Bericht über Feldforschungen auf dem Gebiet von Kyaneai im Sommer 1995", *XIV.Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 1996 Ankara, 487-495.

KOLB, F., 1998, "Bericht über Feldforschungen auf dem Gebiet von Kyaneai im Sommer 1996", XV. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 1997, Ankara, 345-363.

KOLB, F.-THOMSEN, A., 2000, "1998 Kyaneai Yüzey Araştırması Sonuçları", *XVII. Araştırma Sonuçları Toplantısı I*, 24.-28.05.1999, Ankara, 217-234.

MİLLER, M., 1995, "Suburbane Heiligtümer bei Kyaneai: Ein suburbanes Heiligtum nordöstlich von Kyaneai", *Lykische Studien2*, Forschungen auf dem Gebiet der Polis Kyaneai in Zentrallykien Bericht über die Kampagne 1991, Dr.Rudolf Habelt GMBH, 37-41, Bonn.

ÖNER, E., 1996, "Kaş-Demre platosunda fiziki coğrafya araştırmaları ve insan-doğal çevre ilişkileri", *Ege Coğrafya Dergisi* 8, 115-140.

ÖNER, E., 1998, "Naturgeographie und Mensch-Umwelt - Beziehungen im Yavu–Bergland", *Lykische Studien4*, Asia Minor Studien, Dr.Rudolf Habelt GMBH, 267-280, Band 29, Bonn.

ÖNER, E., 2000, *Kaş-Demre platosunda fiziki coğrafya araştırmaları*, Kyaneai antik kenti ve çevresi, Antalya, Ege Üniv.,Edebiyat Fak.Yay. No: 101, s.110, İzmir.

ÖNER, E., 2003, "Divle Obruğu (Divle Obruk, Kaş-Antalya)", *Ege Coğrafya Dergisi*, 12 (2), 83-92.

ÖNER, E., 2013, *Likya'da Paleocoğrafya ve Jeoarkeoloji Araştırmaları,* Ege Üniversitesi Yayınları, Edebiyat Fakültesi Yayın No: 182, s.479, Ege Üniversitesi Basımevi, Bornova, İzmir.

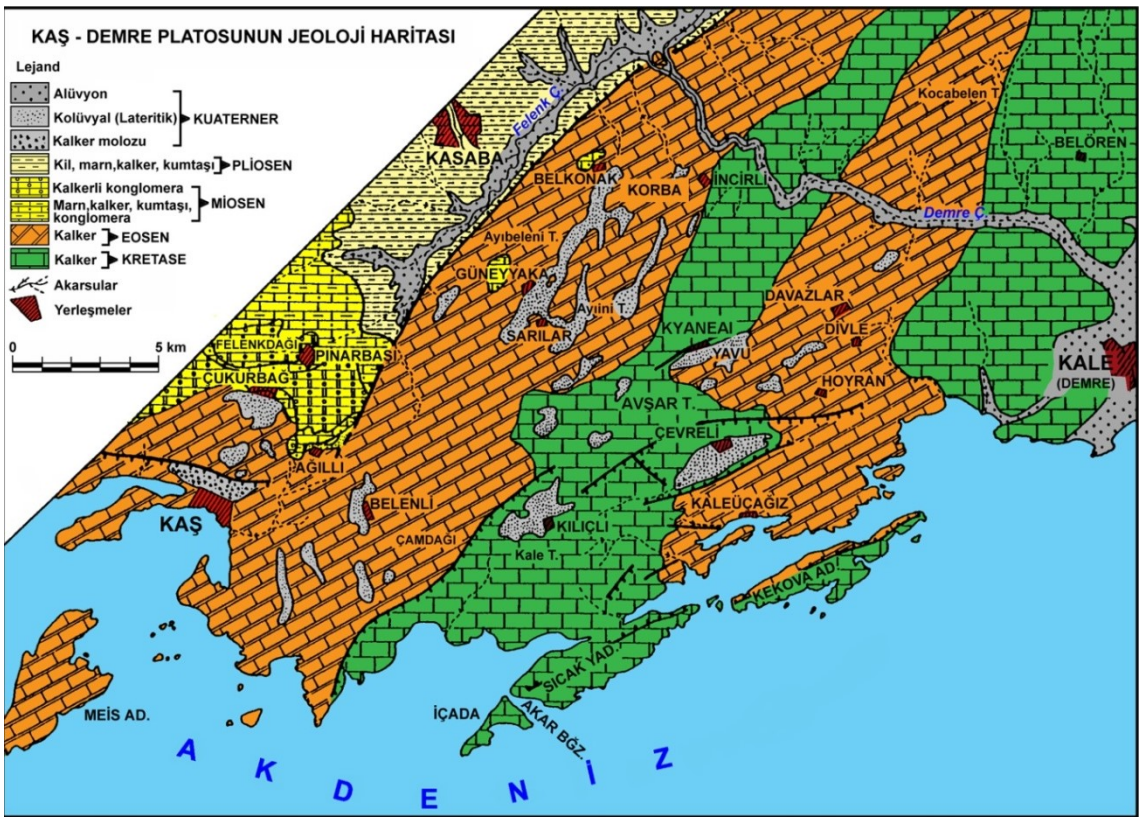
PİSONİ,C., 1967, "Kaş (Antalya İli) Bölgesinin Jeolojik Etüdü". *MTA Ens. Derg*., 69, 42-49.

TOPRAKSU, 1972, *Antalya ili toprak kaynağı envanter haritası*, Topraksu Gn.Md.Rap.Ser.: 38, Ankara.

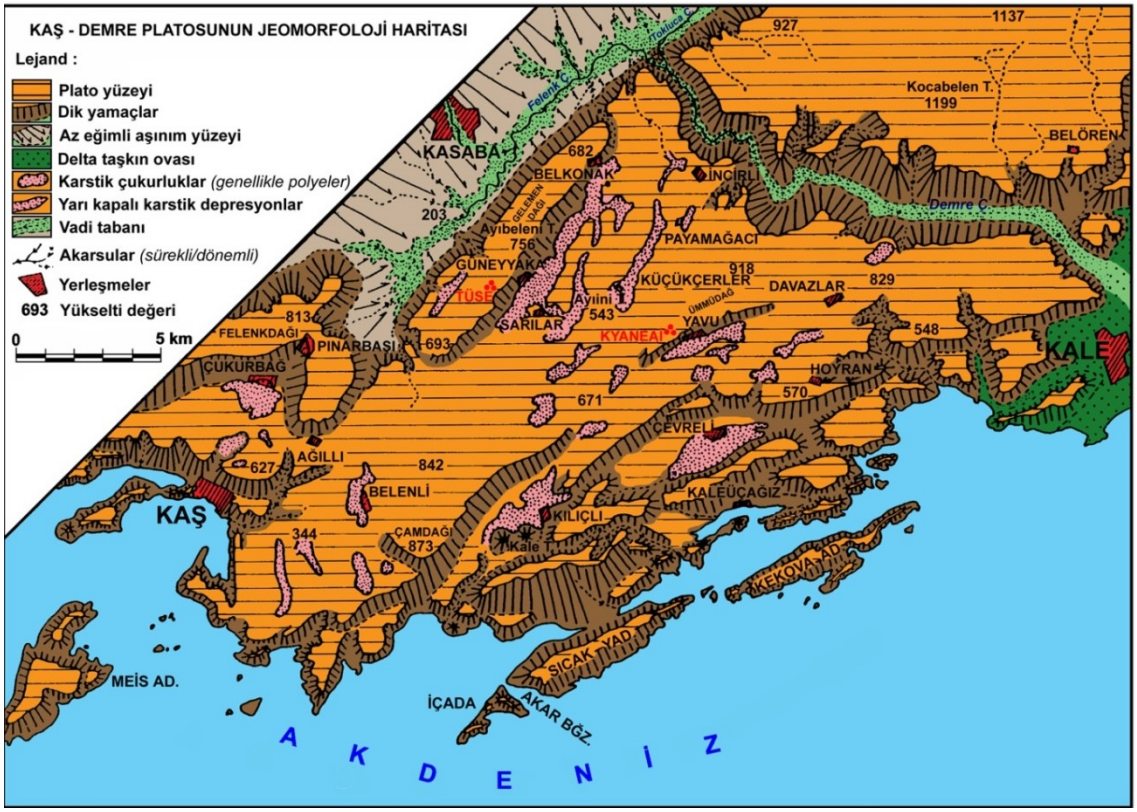
Şekil 1. Araştırma alanı ve çevresinin yer bulduru haritaları.

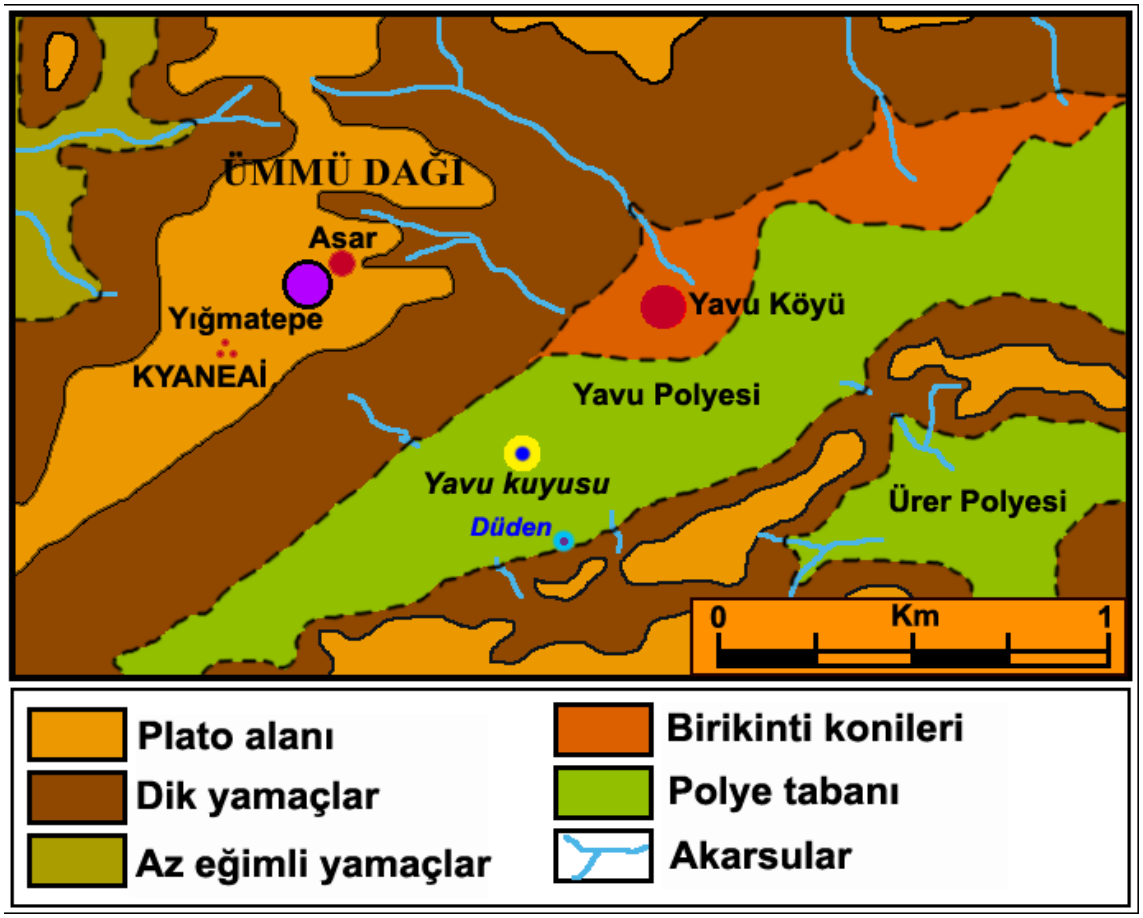
Şekil 2. Araştırma alanının jeoloji haritası.

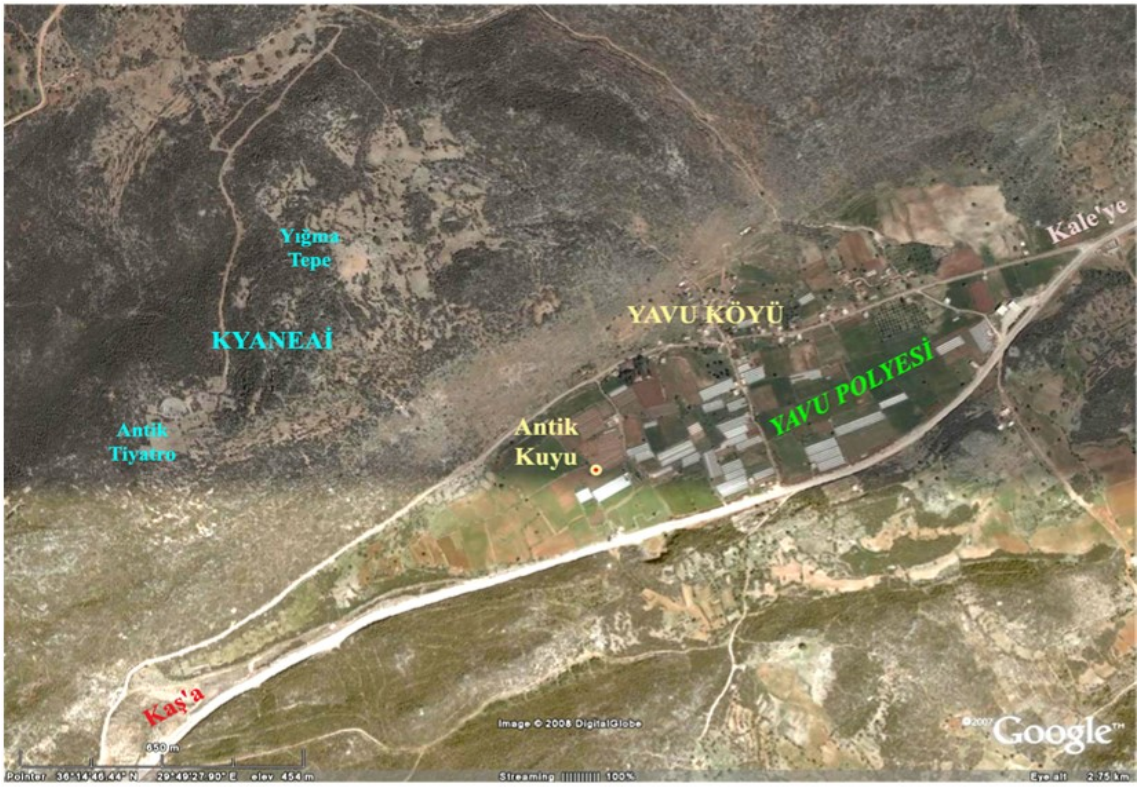

Şekil 3. Araştırma alanının jeomorfoloji haritası**.**

Şekil 4. Yavu polyesi ve yakın çevresinin şekil birimleri haritası.

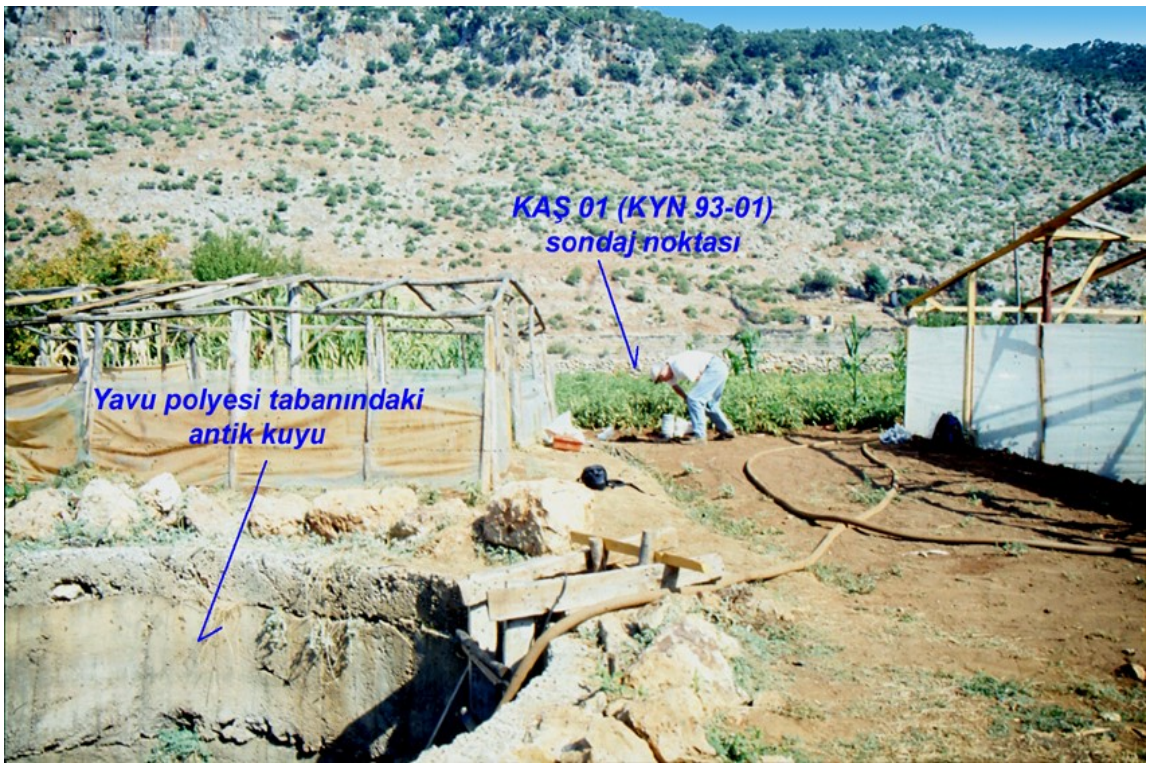

Şekil 5. Kyaneai ve Yavu polyesi yakın çevresinin uydu görüntüsü.

Kaynak: Google Earth.

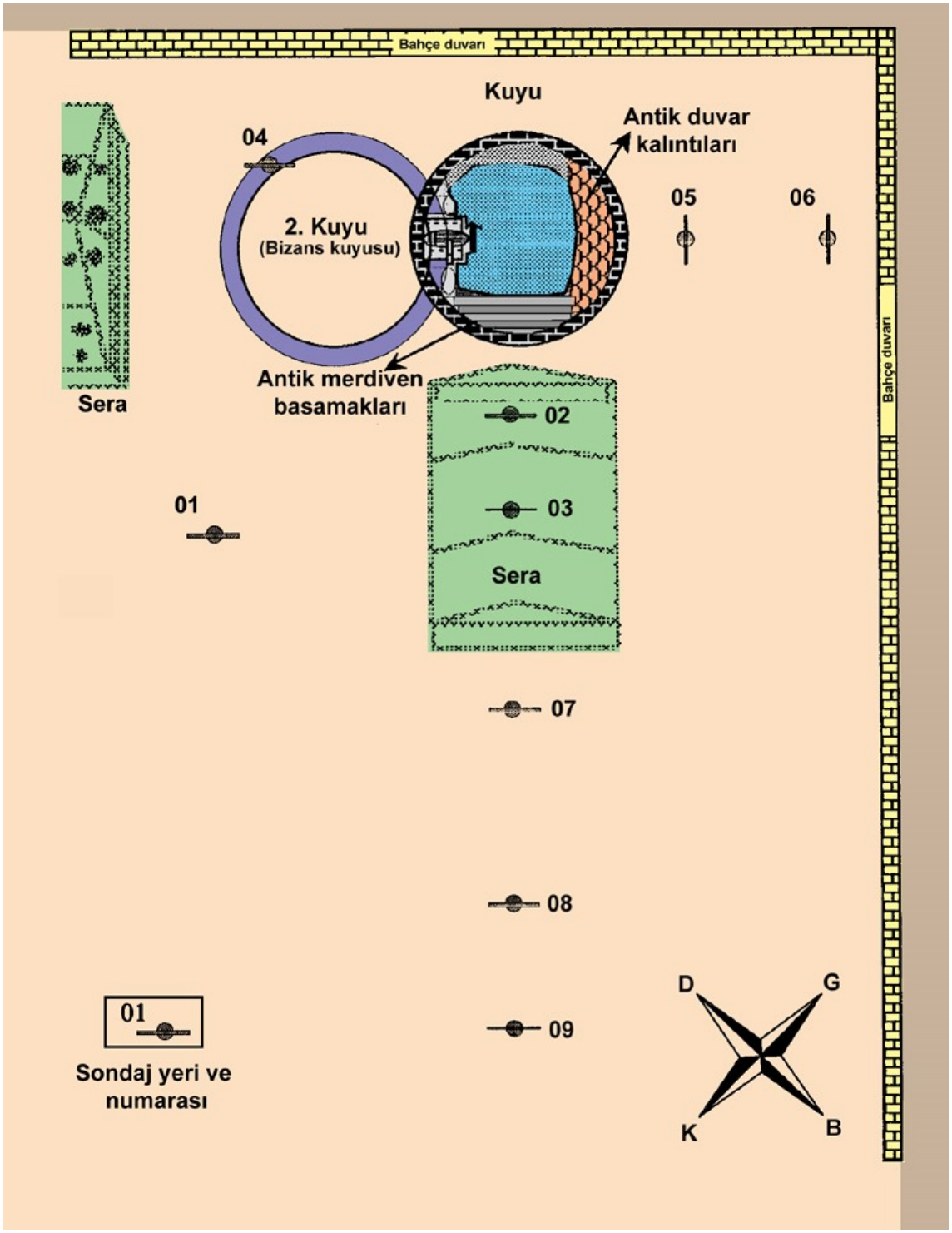
Şekil 6. Yavu polyesi tabanındaki güncel kuyu.

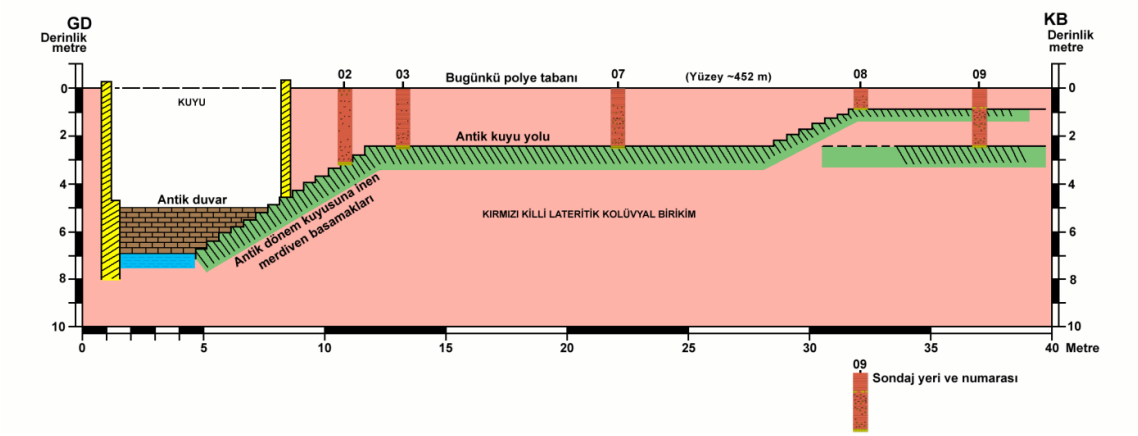
Şekil 7. Yavu polyesi tabanındaki kuyu içindeki antik yapı kalıntıları.

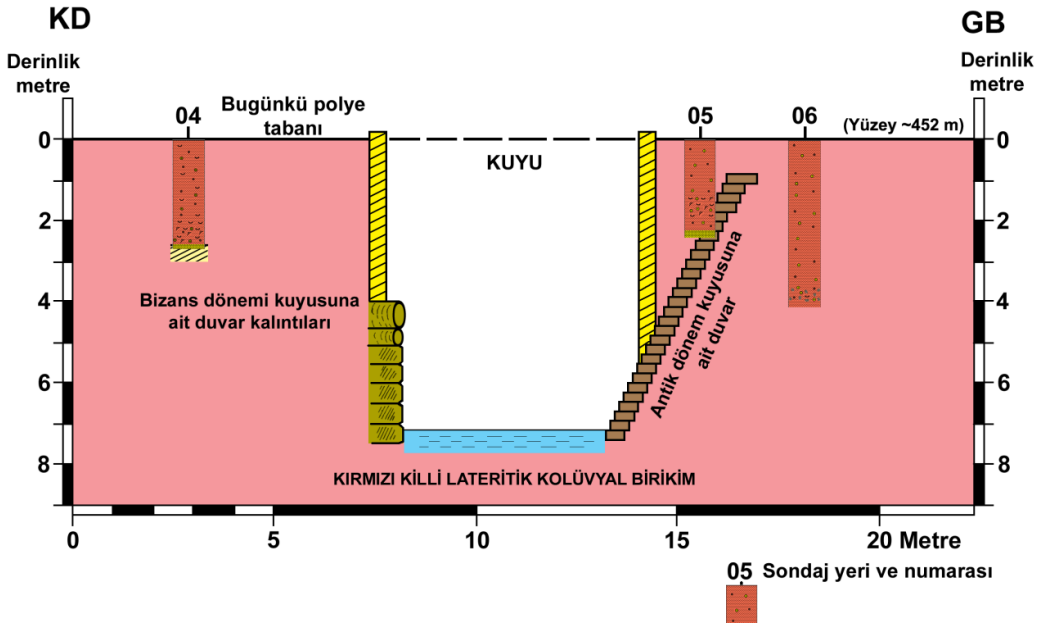
Şekil 8. Yavu polyesi kuyusu çevresinde yapılansondaj noktalarının yerleri.

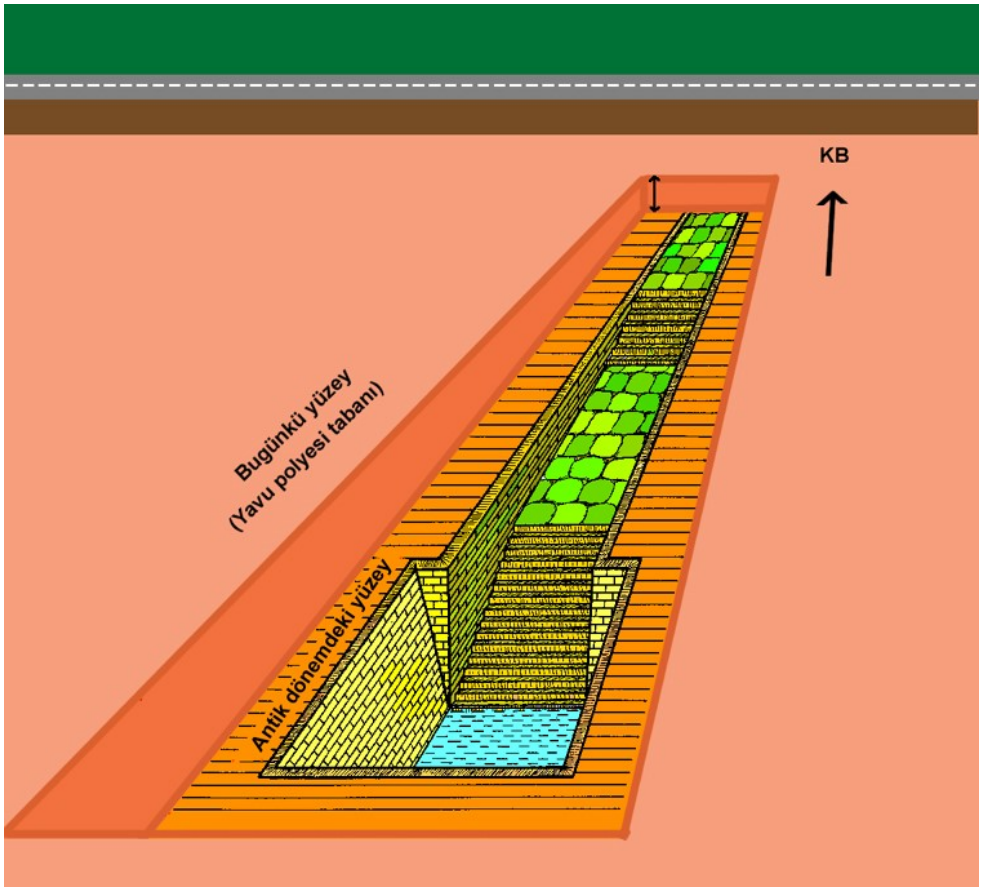
Şekil 9. Yavu antik kuyusu çevresindeki sondaj sonuçlarına göre GD-KB yönlü kesit.

Şekil 10. Yavu antik kuyusu çevresindeki sondaj sonuçlarına göre KD-GB yönlü kesit.

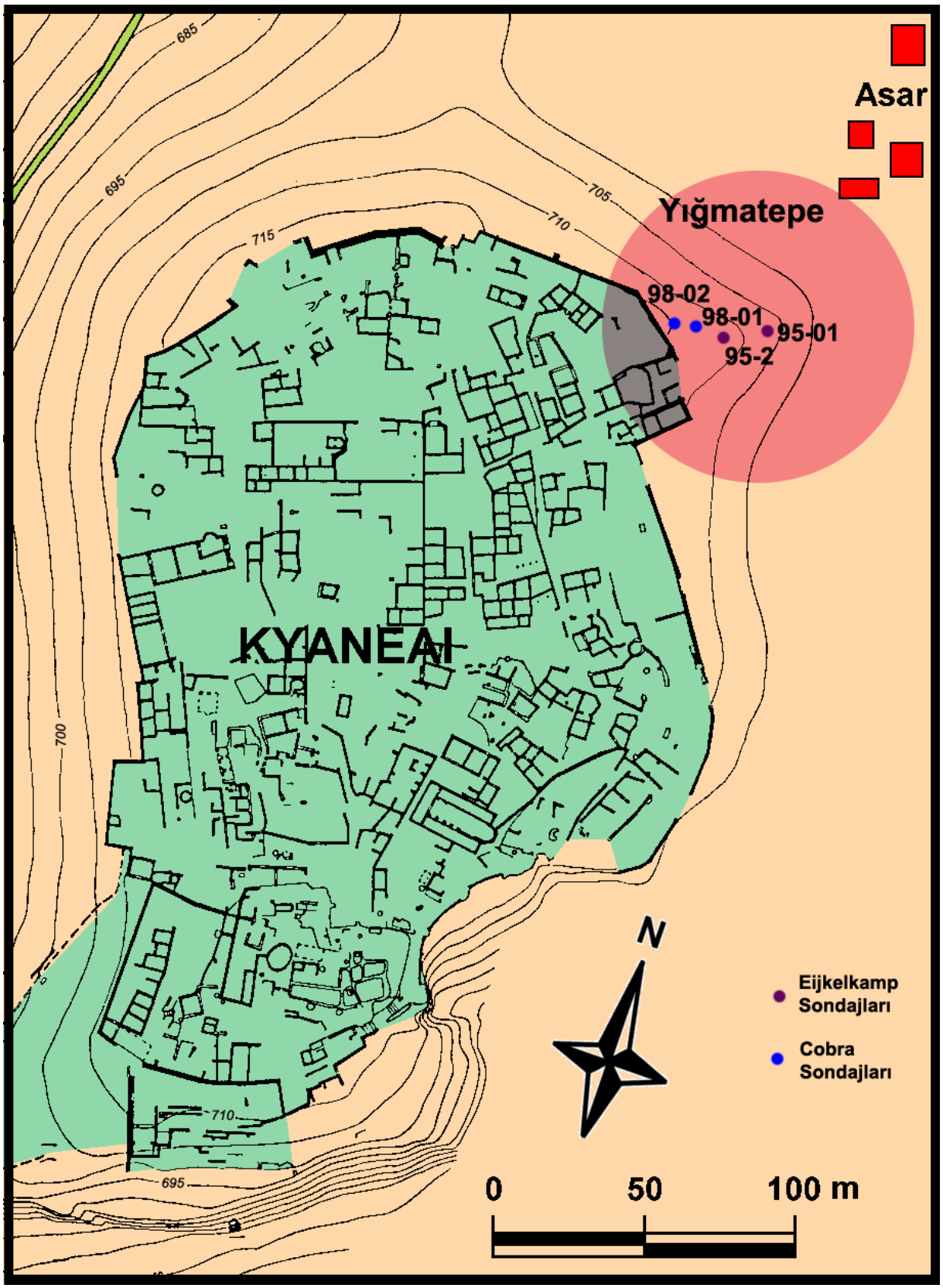
Şekil 11. Yavu polye tabanındaki kuyunun antik dönemdekitasviri şekli.

Şekil 12. Yavu polye tabanındaki antik kuyu kalıntıları, günümüzde yörede rastlanan ayaklı (yolaklı) göletlere benzemektedir.

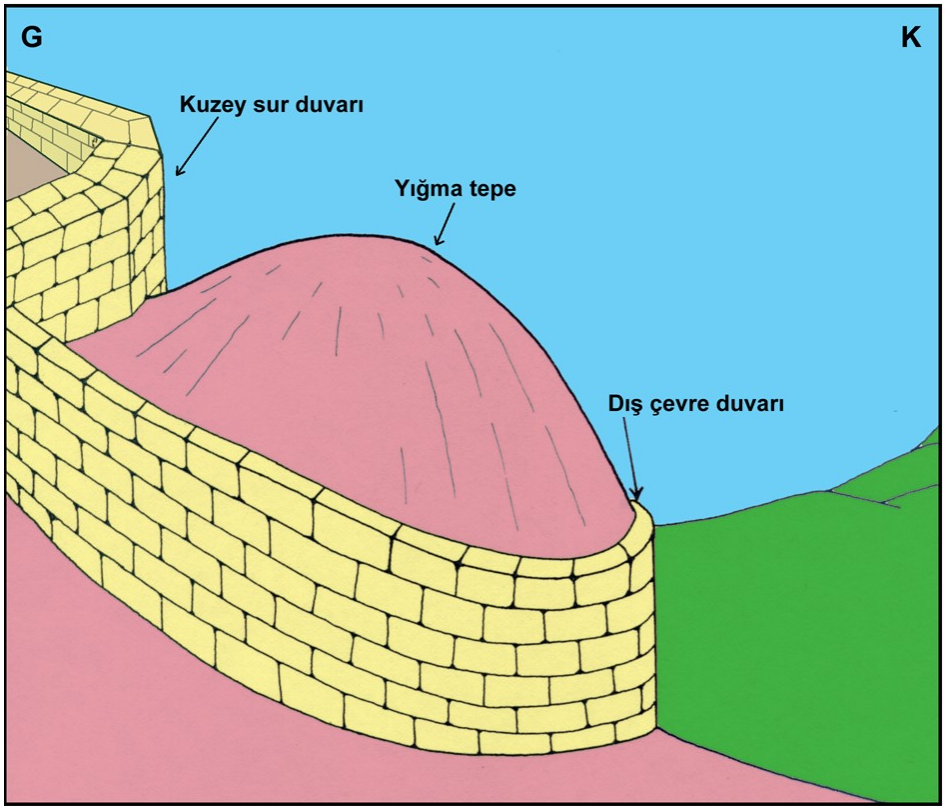
Şekil 13. Kyaneai antik kentine ait planı üzerinde Yığmatepenin konumu ve sondaj yerleri.

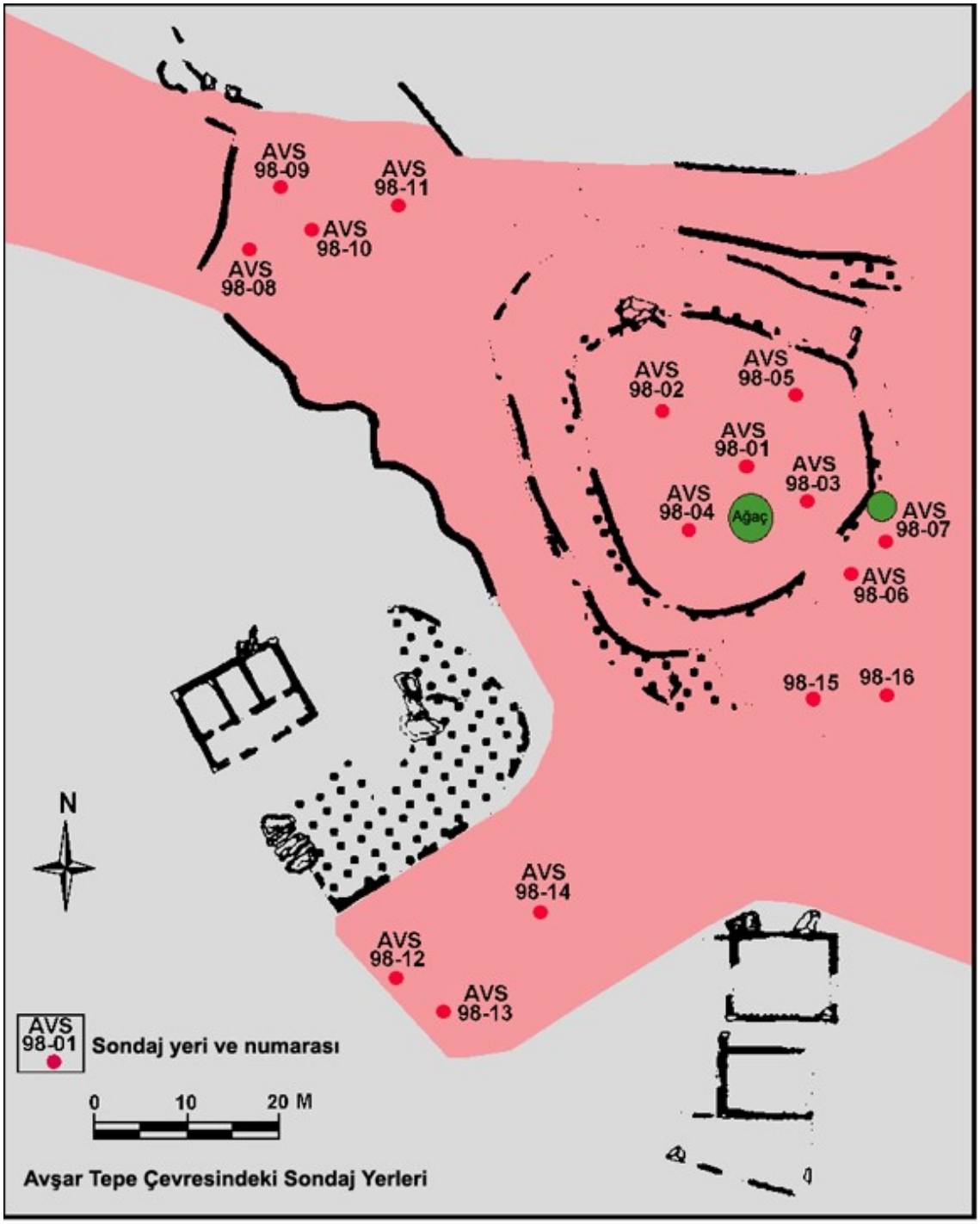
Şekil 14. Kyaneai antik kenti surları yakınındaki Yığmatepe ve sondaj çalışmalarından görüntüler.

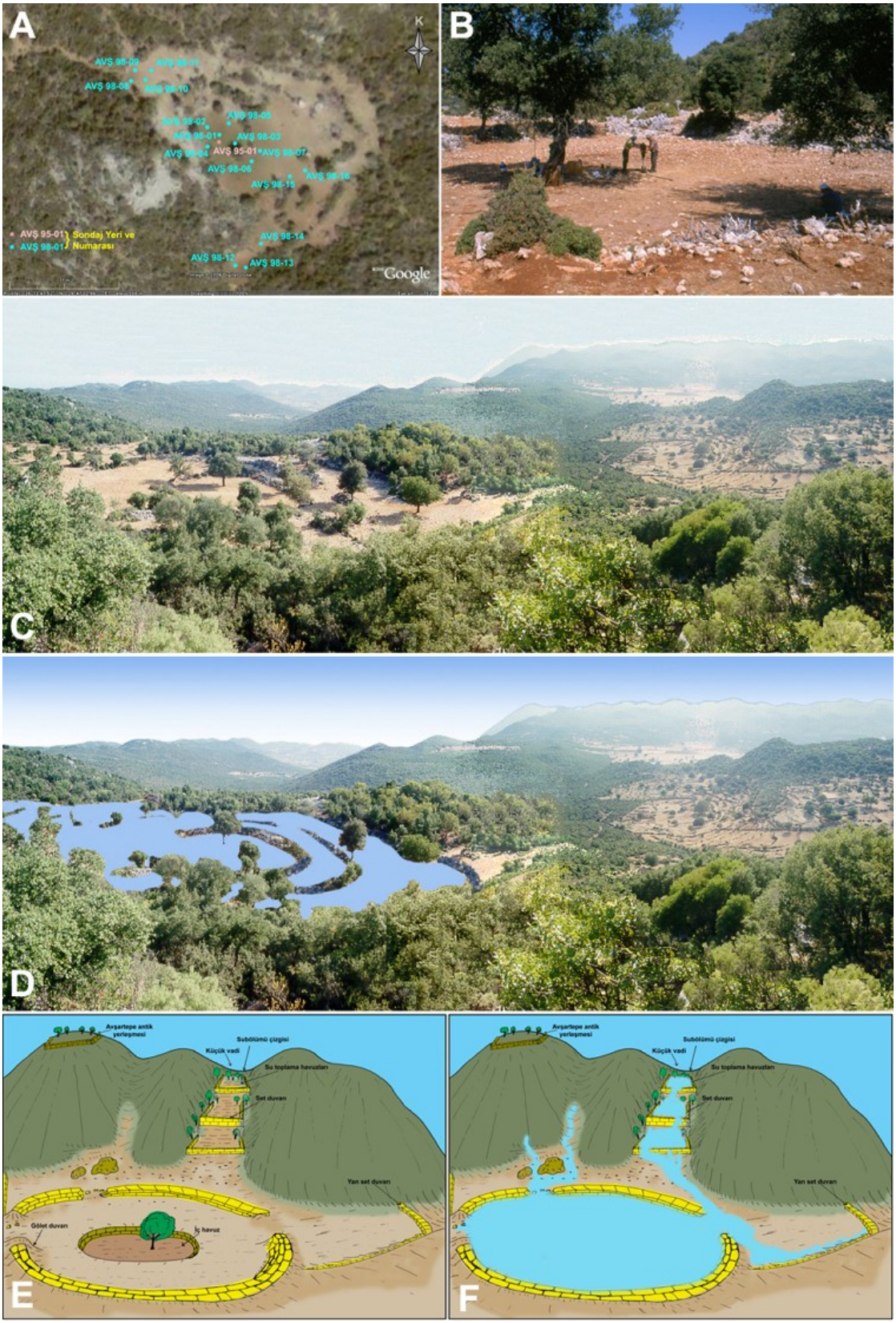

Şekil 15. Yığmatepe çevresinde yapılan gözlemler ve sondaj sondaj sonuçlarının değerlendirilmesine göre anıtsal bir yapı özelliğinde olduğu belirlenmiştir.

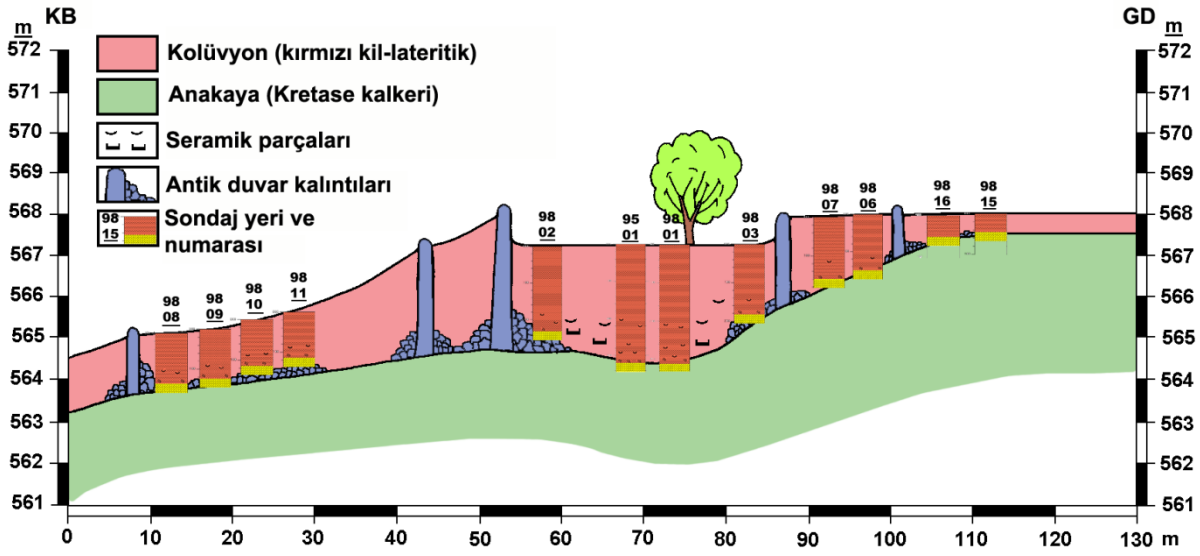
Şekil 16. Avşar Tepe güney eteklerindeki kırmızı killerle kaplı az eğimli düzlükte Cobra ile yapılan delgi sondaj yerleri ve duvar kalıntıları haritası.

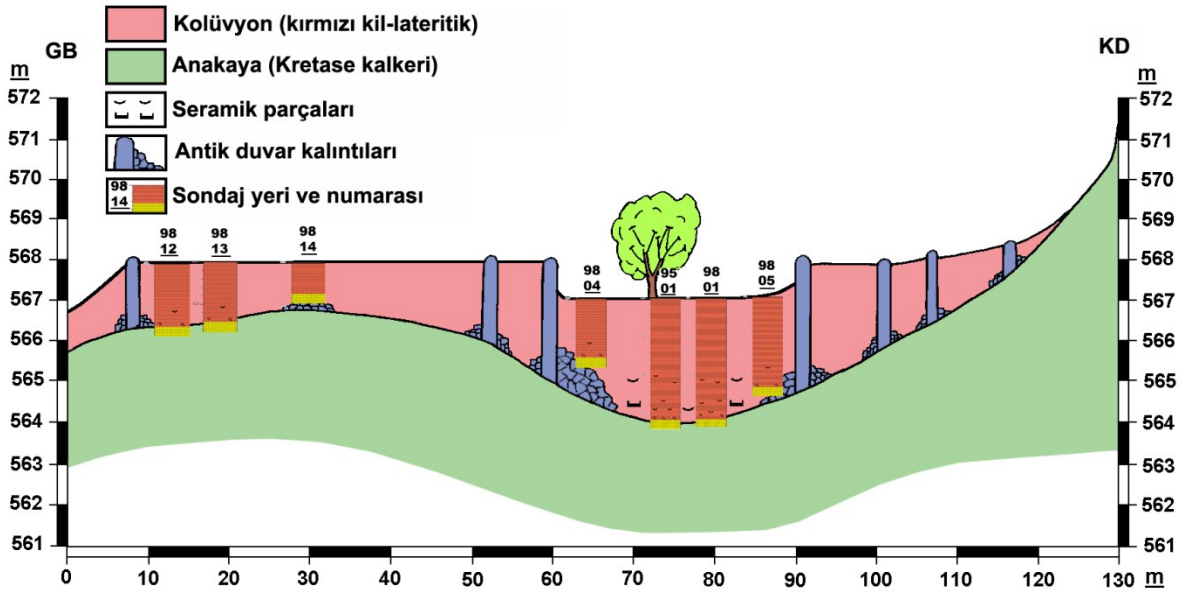
Şekil 17. Avşar Tepe güney eteklerindeki düzlüğün uydu görüntüsü ve delgi sondajların konumları **(A),** düzlüğün orta kısmında yapılan sondaj çalışmaları **(B),** Avşar Tepe'den güney eteklerdeki düzlükte günümüzdeki yuvarlak ve set biçimli duvar kalıntılarının görünümü **(C ve E)** ile kullanıldığı dönemde buradaki göletin tasviri görüntüsü **(D ve F).**

Şekil 18. Avşar Tepe güney eteklerindeki antik göletin sondaj sonuçlarına göre hazırlanmış KB-GD yönlü kesiti.

Şekil 19. Avşar Tepe güney eteklerindeki antik göletin sondaj sonuçlarına göre hazırlanmış GB-KD yönlü kesiti.

PEKİN 2017 KUŞAK VE YOL FORUMU'NUN ARDINDAN; TÜRKİYE AÇISINDAN BİR DEĞERLENDİRME

Dr. Öğr. Üyesi Bülent GÜNER

Munzur Üniversitesi Pertek Sakine Genç MYO
Harita ve Kadastro Programı, Tunceli/TÜRKİYE,
E-Mail: bguner@munzur.edu.tr

ÖZET

Mayıs 2017 tarihinde Çin öncülüğünde Pekin'de ilki gerçekleştirilen "Yol ve Kuşak Forumu" ile somutlaşan ve "OBOR Girişimi" olarak adlandırılan küresel ticari ağ projesi, son birkaç yıldır küresel ölçekte hayata geçirilmeye başlanmıştır. Forumda, aralarında Türkiye'nin de olduğu 29 ülke, üst düzey yöneticileriyle katılım göstermiş, katılımcı ülkeler projeyi gerçekleştirmek amacıyla çeşitli anlaşmalar imzalamıştır. Modern İpek Yolu, kara-deniz-hava ve demiryollarından oluşacak ulaşım ağıyla, 71 ülke ile dünya nüfusunun yüzde 65'ini kapsamaktadır. Türkiye bu projenin Avrupa bağlantı güzergâhlarından biri olarak değerlendirilmektedir. Ancak Türkiye bu projede yalnızca bir güzergâh ülkesi olmak yerine bir lojistik üs, aynı zamanda bir üretim merkezi olma amacındadır. 21. yyda ekonomik gücün Asya'ya kaydığı açıktır.

Anahtar Kelimeler: *Türkiye, Çin, Yol ve Kuşak, OBOR Girişimi*

AFTER PEKİN 2017 'BELT AND ROAD' FORUM; AN EVALUATION OF TURKEY

ABSTRACT

The global commercial network project has become concrete by the 'Belt and Road Forum' led by China on May 2017 in Pekin for the first time, and that is called as 'OBOR Attempt' started to be implemented over the last few years on a global scale. In this forum, 29 countries not excepting Turkey participated by the senior staff and the participant countries entered into the agreements to carry out the project. The Modern Silk Road involves 65% of the world population via the transportation network to be composed of road-sea-air and railways and also 71 countries. Turkey is considered as one of European connection routes of this project. However, in this project, Turkey has the aim of being a production center and a logistics base in this instead of just being a route country. It is clear that the economic power shifts to Asia in the 21st century.

Keywords: *Turkey, China, Belt and Road, OBOR Attempt*

1. GİRİŞ

OBOR Girişim'i 2013 yılında Çin devlet başkanı Xi Jinping tarafından ilan edilmiştir. Girişimin amacı üye ülkelerle ticari ve siyasi işbirliğini sağlamaktır. Günümüzde 71 ülke OBOR üyesidir. Türkiye, OBOR sürecine 2016 yılında resmi katılım göstermiştir. Ülkemiz, "Çin-Orta ve Asya-Batı Asya Ekonomik Koridoru" (Orta Koridor) içerisinde yer almaktadır (Harita 1). Orta Koridor projesi, Çin-İngiltere demiryolu bağlantısını gerçekleştirecektir. Projenin 2025 yılında tamamlanması beklenmektedir. Türkiye, 2015 yılında İstanbul Ambarlı'daki Kumport Limanı'nın Çinli denizcilik şirketlerince satın alınmasıyla birlikte, Girişimin deniz yolu ağına da dahil olmuştur.

OBOR Girişimi, 2017 yılında çoğu Asya ve Doğu Avrupa ülkesi 71 üye ülkeyi, dünya nüfusunun %65'ini, dünya GSYH'nın %42'sini, bilinen enerji rezervlerinin %75'ini, dünya kara yüzölçümünün % 42'sini kapsamaktadır (Güner, 2018a: 112), (Tablo 1), (Harita 2). OBOR Girişimi, altyapı, iktisadi ve doğal olarak siyasi içerikte bir projedir.

Tablo 1. OBOR Üyesi Ülkeler

Doğu Asya	Çin, Moğolistan, Güney Kore
Güneydoğu Asya	Brunei, Kamboçya, Endonezya, Laos, Malezya, Myanmar, Filipinler, Singapur, Tayland, Doğu Timor, Vietnam
Güney Asya	Bangladeş, Butan, Hindistan, Maldivler, Nepal, Pakistan, Sri Lanka
Orta Asya ve Batı Asya	Afganistan, Ermenistan, Azerbaycan, Türkmenistan, Kazakistan, Özbekistan, Gürcistan, İran, Türkiye, Kırgızistan, Tacikistan, Rusya, Ukrayna, Belarus, Litvanya
Orta Doğu ve Afrika	Bahreyn, Mısır, Irak, İsrail, Suudi Arabistan, Ürdün, Kuveyt, Lübnan, Umman, Filistin, Katar, Suriye, Birleşik Arap Emirlikleri, Yemen, Güney Afrika, Fas, Etiyopya
Orta Avrupa ve Doğu Avrupa	Arnavutluk, Bosna-Hersek, Hırvatistan, Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Estonya, Macaristan, Letonya, Litvanya, Makedonya, Moldovya, Karadağ, Polonya, Romanya, Sırbistan, Slovakya, Slovenya,
Güneybatı Pasifik	Yeni Zelanda

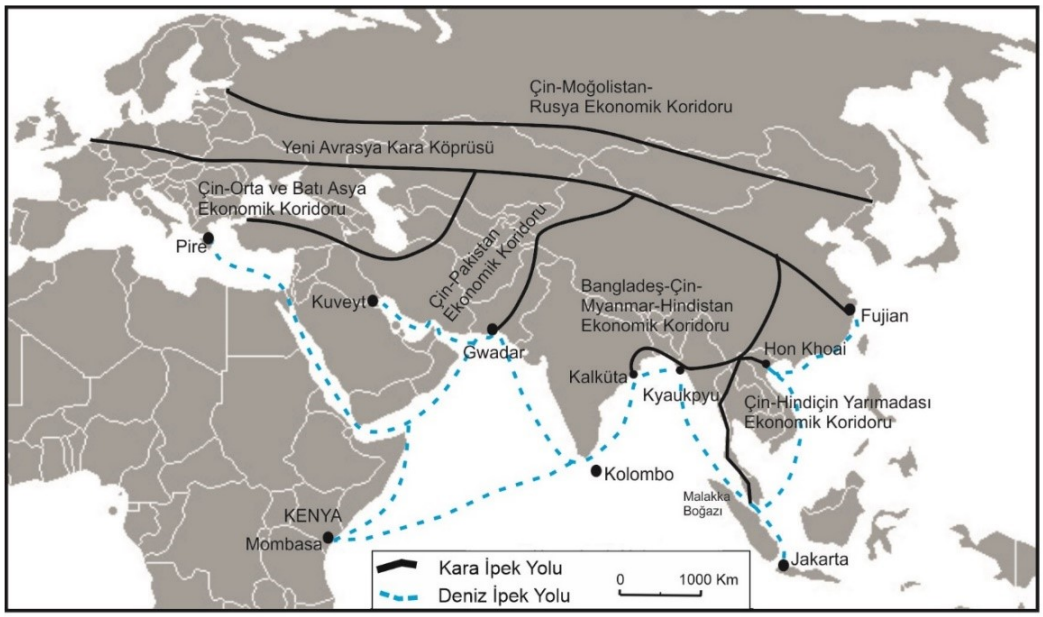
Kaynak. HKTDC, (2018)

2. TÜRKİYE-ÇİN İLİŞKİLERİNDE SON DÖNEMDEKİ GELİŞMELER

Türkiye OBOR Girişimi içerisinde hem jeopolitik değeriyle hem de tarihsel olarak doğu ve batı birikimiyle öne çıkan bir ülkedir. Bu nedenle, OBOR süreci içinde düzenlenen 2017 Forumu'nun önemli katılımcı ülkelerinden biridir. Forum'da katılımcı ülkeler süreci ele almış ve gelecek projeksiyonlarını değerlendirmiştir (AA, 2017). Ayrıca Türkiye-Çin arasında çeşitli ikili anlaşmalar imzalanmıştır. Türkiye-Çin siyasal ilişkileri tarih boyunca inişli çıkışlı seyir gösterse de, OBOR süreciyle birlikte daha olumlu bir düzleme oturmuştur. Ancak özellikle 2017'den itibaren iki ülke ilişkilerinde dikkat çekici gelişmeler yaşanmıştır.

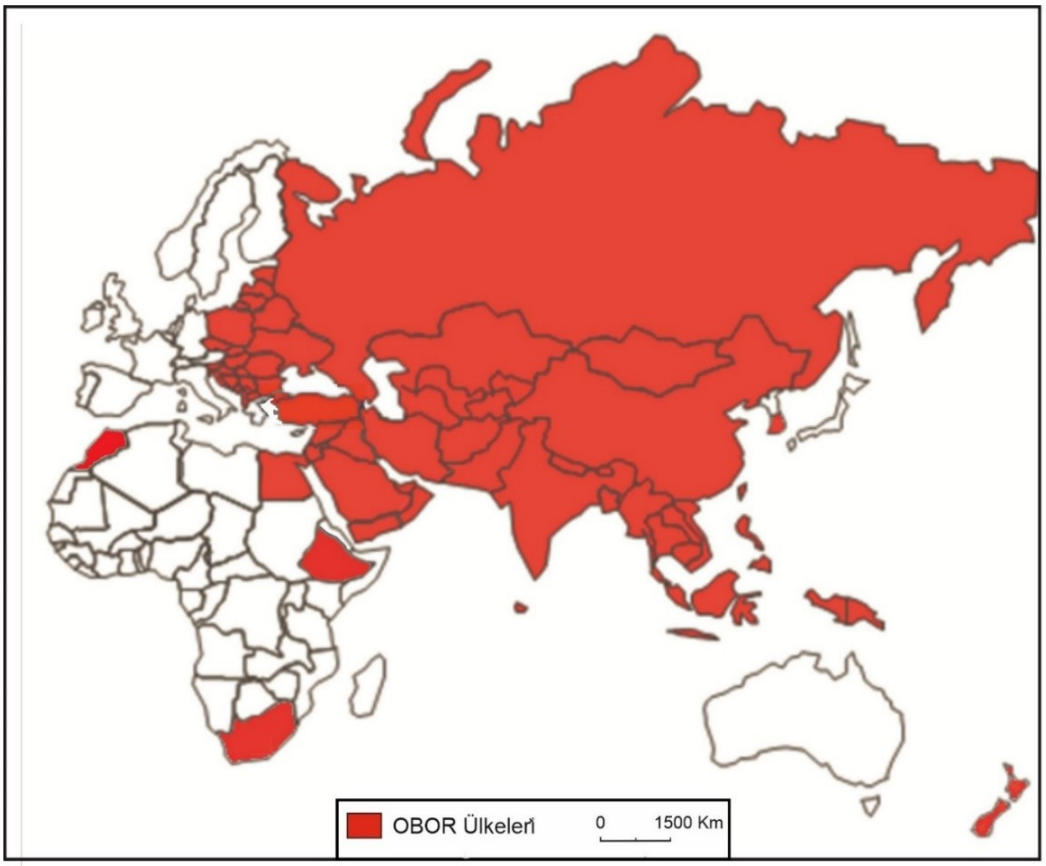
Türkiye, 1971 yılında Çin'i resmi olarak tanısa da, ilişkiler Soğuk Savaş döneminde çok fazla gelişememiştir. 1990'lardan itibaren gelişen ilişkiler, 2000'li yıllarda "stratejik ortaklık" olarak tanımlanmıştır (Keyvan, 2016:162-163). Türkiye-Çin siyasal ilişkilerinde bir ayrım noktası olarak göze çarpan Ortadoğu politikaları ve Uygur sorunu, güzümüzde iki ülkenin siyasal yakınlaşması nedeniyle, sorun olmaktan uzaklaşmıştır. Dünyanın bugünkü küresel ekonomik ve siyasal koşulları Türkiye ve Çin'i tarihte olmadığı kadar yakınlaştırmış ve gerçekten "stratejik ortaklar" haline getirmiştir. Türkiye'nin "diyalog ortağı ülkeler" arasında yer aldığı Şangay İşbirliği Örgütü'nün (ŞİÖ) kuruluş amaçları olan, güvenlik ve istikrarın korunması, terörizm, köktencilik, ayrılıkçılık, örgütlü suçlar ve yasadışı göçle ortak mücadele, Türkiye'nin de hassasiyetleri arasındadır (T.C. Dış İşleri Bakanlığı). Bu bakımdan Türkiye ile Çin arasında ve diğer katılımcı Asya ülkeleri arasında ilişkilerin gelişimi için uygun siyasal koşullar bulunmaktadır.

Harita 1. İpek Yolu Ekonomik Kuşağı'nın Kara ve Deniz Yolu Ağı

Kaynak. Güner, (2018a)

Harita 2. OBOR Ülkeleri Haritası

Kaynak. Güner, (2018b)

OBOR Girişimi'yle birlikte gelişen Türkiye-Çin siyasal ilişkileri; son dönemde finansal, kültürel ve askeri işbirliğine de yansımıştır. Çin-Türkiye ekonomik ilişkileri, Çin'in Dünya Ticaret Örgütü'ne üye olduğu 2001 yılından itibaren hız kazanmıştır. 1995 yılında 600

milyon dolar olan Türkiye-Çin ticaret hacmi, 2011 yılından sonra 20 milyar doları aşmış ve 2017 yılında 24 milyar dolara ulaşmıştır (TÜİKa). Türkiye, Çin'e maden cevherleri, tuz, kükürt, doğal taşlar, çimento ve inorganik kimyasallar ihraç etmektedir. İthal ettiği başlıca ürünler ise elektrikli makineler ve teçhizat ile plastik ürünlerden oluşmaktadır (Trademap, 2016). Ancak Türkiye-Çin ekonomik ilişkilerinde en önemli sorun, Türkiye'nin verdiği ticari açıktır. Türkiye 2017 yılında Çin'e 2.9 milyar dolarlık ihracatına karşın 23,4 milyar dolarlık ithalat yapmıştır. Bu verilere göre ithalat-ihracat dengesizliği 8 katı bulmaktadır (Tablo2). Buna göre, Türkiye 1 dolarlık ihracatına karşın Çin'den 8 dolarlık ithalat yapmaktadır. Türkiye konuyla ilgili rahatsızlığını Çin tarafına çeşitli platformlarda iletmektedir (NTV, 2017)**.**

Tablo 2. Bazı Yıllar İtibariyle Türkiye'nin Çin'e İthalat-İhracat Dengesi ve Toplam Hacmi (Dolar)

Yıllar	İthalat (000)	İhracat (000)	Denge (000)	Hacim (000)
1995	539.019	66.961	-472.058	605.980
2001	925.619	199.372	-726.247	1.044.991
2008	15.658.210	1.437.203	-14.221.007	17.095.413
2011	21.693.335	2.466.316	-19.227.019	24.159.651
2012	21.295.241	2.833.255	-18.461.986	24.128.496
2013	24.685.885	3.600.865	-21.085.020	28.286.750
2014	24.918.223	2.861.052	-22.057.171	27.779.275
2015	24.873.456	2.414.790	-22.458.666	27.288.246
2016	25.441.432	2.328.044	-23.113.338	27.769.476
2017	23.370.793	2.936.389	-20.434.494	26.307.182

Kaynak. TÜİK, (2017)

Türkiye, ticaret açığı sorununu doğal olarak ihracatını artırarak, Çin'den daha fazla yatırım alarak çözme çabasındadır. Ayrıca turizm sektörü bir başka çözüm yoludur. Türkiye, Çin'den daha fazla turist alabilmek için ciddi bir sektörel çaba içerisindedir. Çin, 2018 yılını turizmde "Türkiye Yılı" ilan etmiştir. Bu bağlamda Çin'de Türkiye tanıtımları hız kazanmıştır. 2017 yılında 250 bin Çinli turist Türkiye ziyareti gerçekleştirmiştir (TÜİKb). 2018 yılında ise beklenti 2 milyondur. Bu beklentinin gerçekleşmesinden daha önemli olan, hedefin yüksek tutulmasıdır. Türkiye turizm alanında önümüzdeki yıllarda Çinli turistlerden daha fazla ilgi görecektir.

Türkiye 2017 yılında, ŞİÖ'ye bağlı "Şanghay Enerji Kulübü"nün dönem başkanlığını üstlenmiştir. ŞİÖ'de ilk kez üyeler dışında bir ülkeye başkanlık görevi verilmesi dikkat çekicidir (Milliyet, 2016). Türkiye'nin değişen küresel ekonomik-siyasal nedenlerle Çin'in öncülük ettiği alternatif uluslararası oluşumlara yönelimi artmaktadır. Aynı biçimde Türkiye'nin jeopolitik konumu, bölgesindeki etkinliği, Çin'in de Türkiye ile işbirliğini artırma çabasına yol açmıştır. Bu çerçevede yaşanan çok önemli bir siyasal-ekonomik gelişme de Türkiye'nin 2018 yılında BRICS ülkelerine "BRICS-T" olarak dahil olma girişimidir (Aktaş, 2018). BRICS; Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin ve Güney Afrika'dan oluşan bir ekonomik birliktir. G-20 ülkesi olan bu ülkeler, dünyadaki mevcut ekonomik kurumlara karşı alternatif bir kurumsallaşma ve üye ülkeler arasında dayanışma sağlamaktadır.

3. SONUÇ

OBOR süreci ve süreç içerisinde 2017 Forum'u, Türkiye-Çin ilişkileri açısından tarihi önemdedir. Türkiye "batı" ile ilişkileri kadar "doğu" ile de işbirliğini geliştirme çabası içerisindedir. Bu çabada özellikle Çin'in içerisinde yer aldığı uluslararası kurumsal yapılara katılım açısından olumlu gelişmeler görülmektedir. Son süreçte Türkiye, Asya'ya daha fazla

açılma fırsatı yakalamıştır. Türkiye ile Çin arasında siyasal zeminde iyileşen ilişkilerin, sorunlu olan ekonomik alana da yansıması için her iki ülke girişimlerde bulunmalıdır.

21. yüzyılda Çin küresel bir güç olarak yükselmektedir. Çin dünyada önemli bir ekonomi ve bölgesinin en büyük askeri gücüdür. Dolayısıyla dünyada siyasal etkinliğini de artırmaktadır. Çin, oluşturduğu BRICS, ŞİÖ ve OBOR gibi küresel kurumlara ve girişimlere öncülük etmektedir. Görüldüğü gibi 20. yüzyılın "batı merkezli" uluslararası kurumlarına Asya'dan alternatifler gelmektedir. Bu bağlamda Türkiye de dünyanın değişen küresel koşullara uyum göstermektedir. Çağımızda Asya'da oluşan ticari ve siyasal ilişkiler, Türkiye'ye yeni fırsatlar sunmaktadır. Türkiye'nin OBOR üyeliği, BRICS üyeliğini gündeme alması, ŞİÖ'de görev üslenmesi, yeni sürecin ülkemizce izlendiğini, Türkiye'nin sürecin dışında kalmayıp, katılım ve katkı sağladığını göstermektedir.

KAYNAKÇA

AA, (2017), "Kuşak ve Yol Forumu'nun Ardından", http://aa.com.tr/tr/info/infografik/6004[Erişim Tarihi: 6 Temmuz 2018].

AKTAŞ, Z (2018), http://www.milliyet.com.tr/yazarlar/zeynep-aktas/brics-t-olur-mu--2713799/[Erişim Tarihi: 27 Temmuz 2018].

GÜNER, B., (2018a), "OBOR Girişimi'nin Coğrafyası", Marmara Coğrafya Dergisi, Sayı:37, 112-123

GÜNER, B., (2018b) "OBOR Sürecinde Türkiye; Beklentiler ve Sorunlar", Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler'de Akademik Araştırmalar-6. Cilt içinde, 67-88, ANKARA

HKTDC, (2018), "The Belt and Road Initiative: Country Profiles", http://china-trade-research.hktdc.com/business-news/article/The-Belt-and-Road-Initiative/The-Belt-and-Road-Initiative-Country-Profiles/obor/en/1/1X000000/1X0A36I0.htm[Erişim Tarihi: 3 Haziran 2018].

KEYVAN, Ö. Z, (2016), "Yeni Dünya Düzeninde Türkiye – Çin Stratejik Ortaklığı",Gazi Üniversitesi Bölgesel Çalışmalar Dergisi,Cilt 1, Sayı 1, 157-175

Milliyet, (2016), http://m.milliyet.com.tr/sanghay-isbirliginde-ilk-gorev--ekonomi-2349956/

NTV, (2017), "Zeybekci: Çin ile Dış Ticaret İlişkimiz Sürdürülebilir Değil", https://www.ntv.com.tr/ekonomi/zeybekci-cin-ile-dis-ticaret-iliskimiz-surdurulebilir-degil,5NwKVialDkix8Yd1cBV1dw[Erişim Tarihi: 2 Temmuz 2018].

T.C. Dış İşleri Bakanlığı, "Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ)", www.mfa.gov.tr/sanghay-isbirligi-orgutu.tr.mfa[Erişim Tarihi: 2 Temmuz 2018].

TÜİKa, "Dış Ticaret İstatistikleri",https://biruni.tuik.gov.tr/disticaretapp/menu.zul[Erişim Tarihi: 2 Temmuz 2018].

TÜİKb, "Turizm İstatistikleri", http://tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1072[Erişim Tarihi: 27 Temmuz 2018]

Trademap, (2016), https://www.trademap.org/Product_SelProductCountry.aspx?nvpm=1|156|||TOTAL|||2|1|1|1|1|1|1|1|1[Erişim Tarihi: 2 Temmuz 2018].

SPORDA CİNSİYET EŞİTLİĞİ

Doç. Dr. Lale ORTA

İstanbul Okan Üniversitesi,
Uygulamalı Bilimler Fakültesi,
Spor Yöneticiliği Bölümü, İstanbul/TÜRKİYE
E-mail: laleorta@okan.edu.tr

ÖZET

Ülkemiz kadın nüfusunun yalnızca yüzde 7'si lisanslı sporcudur. Bunların içinden faal olarak spora devam eden kadın sporcuların oranı ise yalnızca yüzde 4'tür. Lisanslı kadın sporcu sayısının erkek sporcu sayısından fazla olduğu yalnızca altı spor branşı bulunmaktadır: Binicilik, Buz pateni, Jimnastik, Dans Sporları, Halk Oyunları ve Voleybol. Spor Federasyonlarında kadın sporcu sayıları artırılmalıdır. Türkiye Futbol Federasyonu'na (TFF) bağlı lisanslı erkek futbolcu sayısı 602.465'dir. Lisanslı kadın futbolcu sayısı ise yalnızca 6.364'dür. TFF'de her lisanslı 100 erkek futbolcunun karşısında lisanslı 1 kadın futbolcu bulunmaktadır. Türkiye'de lisanslı kadın sporcuların 5'te biri Judo, Karate, Boks, Kick boks, Taekwondo, Muay thai ve Wushu gibi savunma sporlarını tercih etmektedir. Ülkemizde kadın sporunun gelişiminin sağlanması için öncelikle spor kültürünün topluma yayılması gerekmektedir. Bunu başarabilmek için, sporu temel eğitimin vazgeçilmez bir parçası haline getirmek ve spor yapmanın her vatandaşının temel bir hakkı olduğunu vurgulamak gerekmektedir. En önemlisi de, erkekler için yapılan her türlü spor aktivitesi, organizasyonu ve yatırımı kadınlar için de gerçekleştirilmelidir."

Anahtar Kelimeler: *Kadın, Spor, Eşitlik*

GENDER EQUALITY IN SPORTS

ABSTRACT

Only 7 percent of the female population in our country are licensed sportswomen. Among these, the rate of sportswomen active in sports is only 4 percent. There are only six sports branches in which the number of licensed sportswomen is more than the number of sportsmen: horse-riding, ice skating, gymnastics, dance sports, folk dances and volleyball. The number of sportswomen should be increased in sports federations. The number of licensed male football players registered to the Turkish Football Federation (TFF) is 602.465. On the other hand, the number of licensed female football players registered to the TFF is only 6.364. That is, there is 1 licensed female football player in return for 100 licensed male football players. One-fifth of licensed female sportswomen in Turkey prefers martial arts such as Judo, Karate, Boxing, Kick Boxing, Taekwondo, Muay Thai, and Wushu. In order to ensure the development of female sports in our country, firstly, sports culture needs to be spread to the society. To be able to achieve this, it is necessary to make sport an indispensable part of basic education and to emphasize that sport is a fundamental right of each citizen. Most importantly, all kinds of sports activities, organizations, and investments organized for men should also be realized for women.

Keywords: *Women, Sport, Equality*

1. GİRİŞ

Spor, uluslararası değerleri içeren kültürel bir olgu ve toplumsal bir eylemdir. Sporun özünü yarışma, rekabet ve performans oluşturur. İnsan; performans gösteren, eylemde bulunan bir varlıktır. Spor eylemi dinamik, diğer insanlarla iletişim kurmaya açık bir alandır ve insanın gelecekteki yaşamı için örgütsel bir değere sahiptir. Sporla insan bireysel ve toplumsal deneyim kazanır, toplumsal öğrenme ve birlikteliğin yanı sıra insanın seçme özgürlüğüne, bağımsızlığını kazanmasına katkıda bulunur. Spor; insanın kendini kontrol etmesini, iç ve dış disiplin edinmesini ve bu disiplinini sürdürmesini sağlar. Bilişsel, duyuşsal ve devinişsel duyarlılıklarını arttırır. Böylelikle bedensel duyumsama ile sağlığını kontrol altında tutabilir. Spor, sağlıklı nesillerin yetişmesinde sayısız katkılar sağlar.

Çağdaş yaşamın gereği olarak bilimde, sanatta, eğitimde, sağlıkta ve sporda yani yaşamı kucaklayan her alanda, toplumu daha bilgili, daha medeni, daha sağlıklı bir şekilde ileriye götürecek olanlar bir ülkenin kadınları ve erkekleridir. Kadınına gerekli ve yeterli önemi vermeyen hiçbir ülke ne yazık ki uygar dünyada ve gelişmiş ülkeler arasında yerini alamamıştır. Bu durum; o ülkenin meclisine, eğitimine, bilimine, sanatına, iş yaşamına ve sporuna yansımaktadır (Orta, 2011).

2. TÜRKİYE'DE KADIN HAKLARI

Kadın haklarının yasal çerçevesini ilk oluşturan ülkelerden olan Türkiye, kadınlara yasal zeminde vermiş olduğu haklara, fiili durumda işlerlik kazandıramamıştır. Bunun temel nedeni de kadının iktisadi ve sosyal yaşama katılmasına yönelik toplumsal bakış açısının olumsuz izlerinin devam etmesi olarak açıklanmaktadır (Çolak ve Kılıç, 2001).

Türkiye'de kadınların etkin olarak toplumda yer alması Cumhuriyet dönemi ile başlamıştır. Bu nedenle, kadınların konumu Cumhuriyet öncesi ve sonrası olarak iki ayrı dönemde değerlendirilmelidir. Cumhuriyetin ilan edilmesinden sonra pek çok alanda olduğu gibi, kadın hakları konularında da köklü değişiklikler yapılmıştır (Mardin, 2000).

Türkiye'de kadınların aktif yaşama katılımları 20.yy ortalarında olmuştur. Yetmişli yıllardan itibaren, kent kültürünün ve yaşam koşullarının gelişmesi, iş hayatında çalışmak isteyen kadınların sayısının artmasında etkili olmuştur (Ecevit, 1995).

Türkiye'de kadın hakları ile ilgili önemli gelişmeleri kronolojik olarak sıralarsak:

1923: Cumhuriyet ilan edildi. Cumhuriyetin ilanıyla birlikte kadınların kamusal alana girmesini sağlayan yasal ve yapısal reformlar hızlandı.

1924: Öğrenim Birliği Kanunu (Tevhid-i Tedrisat) çıkarıldı. Böylece eğitim laikleştirilerek tüm eğitim kurumları olan Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlandı. Kız ve erkekler eşit haklarla eğitim görmeye başladı.

1926: Türk Medeni Kanunu'nu kabul edildi. Kanun ile erkeğin çok eşliliği ve tek taraflı boşanmasına ilişkin düzenlemeler kaldırıldı, kadınlara boşanma hakkı, velayet hakkı ve malları üzerinde tasarruf hakkı tanındı.

1930: Belediye yasası çıkarıldı. Yasa ile kadınlara belediye seçimlerinde seçme ve seçilme hakkı tanındı.

1933: Köy Kanunu'nda değişiklik yapılarak kadınlara köylerde muhtar olma ve ihtiyar meclisine seçilme hakları verildi.

1934: Anayasa değişikliği ile kadınlara seçme ve seçilme hakkı tanındı.

1935: Türkiye Büyük Millet Meclisi 5. Dönem seçimleri sonucunda 17 kadın milletvekili ilk kez meclise girdi, ara seçimlerde bu sayı 18'e ulaştı.

1949: Yaşlılık sigortasının kadın ve erkekler için eşit esaslara göre düzenlenmesi 5417 sayılı yasa ile sağlandı.

1950: İlk kadın belediye başkanı seçildi.

1966: Eşit değerde iş için kadın ve erkek işçiler arasında ücret eşitliğini sağlayan sözleşmesi onaylandı.

1985: Türkiye, Birleşmiş Milletler Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesini (CEDAW) imzaladı ve sözleşme 1986 yılında yürürlüğe girdi.

1985: 5. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda kadın konusu ilk kez bir sektör olarak yer aldı ve bu konuda politikalar belirlendi.

1990: Kadının çalışmasını kocanın iznine bağlayan Medeni Kanun'un 159. maddesi Anayasa Mahkemesi'nce iptal edildi.

1991: 48. Hükümet döneminde ilk kadın vali atandı.

1993: Türkiye'nin ilk kadın başbakanı hükümeti kurdu.

1999: Türkiye, Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığı Önleme Sözleşmesi'ni onayladı.

2002: Kadın-erkek eşitliği bakış açısı ile hazırlanmış olan ve eşlere eşit hak ve yükümlülükler getiren Yeni Türk Medeni Kanunu yürürlüğe girdi.

2003: Kadın-erkek eşitliği bakış açısı ile Türk Vatandaşlığı Kanununda değişiklik yapılarak yürürlüğe girdi.

2004: Kanun önünde eşitlik, temel hak ve özgürlüklere ilişkin Uluslararası Antlaşmaların yasalardan üstün olacağına ilişkin Anayasanın maddeleri değiştirilerek yürürlüğe girdi.

2004: Cinsiyet eşitliği ve kadına karşı şiddet konusunda çağdaş düzenlemeler içeren Yeni Türk Ceza Kanunu kabul edildi (Forumdas, 2011).

3. TÜRKİYE'DE TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİTLİĞİ

Gelişmiş ülkelerde cinsiyet ayrımcılığını içeren uygulamaların azalmasına karşın, gelişmekte olan ülkelerde halen yüksek olduğu görülmektedir (Tunçsiper ve Sürekçi, 2004). Toplumsal cinsiyet kavramı, "Toplumsal Cinsiyet Eşitliği" olarak ülkelerin kalkınma ve demokratikleşme hedeflerinin arasında yer almaktadır. Dünyanın birçok ülkesinde, kadınlar toplumsal yaşamlarında değişen oranlarda cinsiyet temelli ayrımcılığa maruz kalmaktadır. Bu durum kalkınma ve demokratikleşme süreçlerini olumsuz yönde etkilemektedir. Ülkeler bu durumu aşmak için, projeler, politikalar ve yöntemler geliştirmektedirler (Şahin, 2003).

Ülkenin ekonomik, sosyal ve kültürel faktörlerinin etkileşimleri cinsiyet ayrımcılığına sebep olmaktadır. Toplumsal cinsiyet kavramı, cinsel kimliğin toplumsal değerlere göre belirlenmesi şeklinde tanımlanır ve eşitsizliğin de doğallaştığını vurgular (Demirbilek, 2007). Toplumlarda ev işleri ve çocuk bakımı kadınların temel sorumlulukları kabul edilirken, evin ekmeğinin kazanılması erkeklerin temel sorumluluğu olduğu düşünülmektedir. Bu sosyal normlar ve algılarla ilgili gerçekler birçok kadın, erkek ve ailenin günlük yaşantısı ile uyumlu değildir (Anker, 1997).

Türkiye'de kadınlar toplumsal yaşamlarında cinsiyet ayrımcılığına maruz kalmaktadırlar. Türkiye İstatistik Kurumu'nun 2016 yılında yaptığı, Aile Yapısı Araştırmasına göre, hanedeki 0-5 yaş aralığındaki çocukların gündüz bakımının kim tarafından yapıldığı incelendiğinde; hanelerin %86'sında bakım işini annelerin üstlendiği

görüldü. Bu veriler, Türkiye'nin geleneksel yapıyı kabul ettiğini ve erkek egemen toplum yapısına sahip olduğunu göstermektedir (TÜİK.a, 2016) .

Türkiye'de kadınların cinsiyete dayalı ayrımcılığına neden maruz kaldığını anlamak için eğitimin rolünün belirlenmesi gerekir. Bireyin eğitim yoluyla kazandığı tüm bilgi ve beceriler ülke kalkınmasında önemli bir yer tutar. Bu nedenle okul eğitimi her birey için hak, devlet için önemli bir kamu görevidir. Kadınlarını eğitimden uzak bırakan ülkelerin gerçek anlamda gelişemeyecekleri ve çağdaş uygarlığı yakalayamayacakları vurgulanmaktadır (Saylan, 2006). Türkiye'nin gelişmişlik düzeyi düşük olan doğu bölgelerinde, kız çocuklarının veya kadınların okula gitme kararı toplumun cinsiyete dayalı değerlerine göre biçimlenmektedir. Kadınların eğitimde fırsat eşitsizliği ile karşılaşması, yaşamlarının her alanında cinsiyete dayalı ayrımcılığa maruz kaldıklarının göstergesidir.

Kadınlar ile erkekler arasındaki farklılıklar toplumda sosyal-kültürel dayatmalarla ortaya çıkmaktadır. Bu tür, sosyal-kültürel dayatmalar kadının yaşamdaki yerinin evi, öncelikli görevinin de kocası ve çocuklarının bakımı olduğunu göstermektedir. Toplumsal cinsiyet ayrımcılığı olarak ifade edilen bu kavram, kadının konumunu toplum içinde ikinci plana atarak, sosyal dışlanmasına, sömürülmesine ve ezilmesine neden olmakta ve genç nesilleri de bu şekilde yönlendirmektedir (Aslantepe, 2006).

Toplumsal cinsiyet, kadın ve erkek arasında tarihsel olarak kurgulanan iktidar ilişkilerini ifade etmektedir. Kadının spor deneyimini meşrulaştıran ideolojik süreç, kadın ve erkek arasındaki biyolojik farkın yarattığı erkek üstünlüğü düşüncesi ile başlamaktadır. Cinsiyetler arası biyolojik farklılık, kadının erkek karşısında ikincil olma fikrine dönüşmesine hizmet etmektedir. Kadının spordaki toplumsal gerçekliği yani ikincil konumu, sportif etkinliğin algılanma ve değerlendirilme biçimi ile yakından ilişkilidir. Sportif etkinlik; yüksek düzey performans, üstün fiziksel özellikler, yetenek, başarı, hırs ve rekorlarla tanımlandıkça biyolojik farklılıklar normalleştirilerek toplumsal ikincilleşmeye dönüşmektedir (Koca ve Bulgu, 2005).

Mesleki katmanlaşma, yatay ve dikey olarak iki boyutta ele alınmaktadır. Mesleklerin "kadın işleri" ve "erkek işleri" olarak ayrılması yatay tabakalaşma, aynı meslekteki kadın ve erkeklerin farklı iş pozisyonlarında yer alması dikey katmanlaşma olarak tanımlanmaktadır (Işığıçok ve ark, 2002). Bu noktadan hareketle, sporda da "kadın sporu" ve "erkek sporu" olarak ayrım yapılması yatay tabakalaşmanın bir göstergesidir. Türkiye'de seçilmiş mesleklere göre "cinsiyete dayalı mesleki ayrımcılık" toplumun cinsiyete dayalı önyargı ve değerleri açısından önemlidir. Türkiye'de kız çocuklarının spora katılımının artırılması ve sporda toplumsal cinsiyet eşitliği yaratılması son zamanlarda fazlasıyla üzerinde durulan konular arasında yer almaktadır. Toplumsal cinsiyet duyarlılığını içerisinde barındıran çeşitli spor programları birçok ülkede başarılı sonuçlanmakta ve yapılan bilimsel araştırmalarda spora katılımın kızlar üzerindeki olumlu etkilerini ortaya çıkarmaktadır (Koca ve Arslan, 2010).

4. TÜRKİYE'DE KADIN SPORCU SAYILARI

Türkiye İstatistik Kurumu'nun (TÜİK) 31 Aralık 2017 tarihli verilerine göre, Türkiye'nin kadın nüfusu 40.275.390'dır (TUİK.b, 2017). Gençlik ve Spor Bakanlığı, Spor Genel Müdürlüğü'nün 8 Mart 2018 tarihli verilerine göre, Türkiye'de lisanslı olarak spor yapan toplam kadın sporcu sayısı (Spor Genel Müdürlüğü (SGM) + Türkiye Futbol Federasyonu (TFF) + Milli Eğitim Bakanlığı (MEB)+ Spor Kartlı) 2.820.938'dir. Toplam "Faal kadın sporcu" sayısı (SGM + TFF + MEB + Spor Kartlı) ise 1.606.113'dür (http://sgm.gsb.gov.tr/).

Spor Genel Müdürlüğü'ne bağlı Spor Federasyonlarında lisanslı kadın sporcu sayısı 1.524.505'dir. Federasyonlardaki lisanslı faal kadın sporcu sayısı 309.680'dir.

Türkiye Futbol Federasyonunda lisanslı erkek futbolcu sayısı 602.465'dir Lisanslı kadın futbolcu sayısı ise 6.364'dür.

Türkiye'de; Judo, Karate, Boks, Kick Boks, Taekwondo, Muay Thai ve Wushu gibi savunma sporlarını tercih eden lisanslı kadın sporcuların sayıları Tablo. 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1. Savunma Sporlarındaki Lisanslı Kadın Sporcu Sayıları

Spor Dalları	Lisanslı Kadın Sporcu Sayısı	Toplam Kadın Sporcu Sayısına Oranı
Taekwondo	136.070	% 8,9
Karate	65.386	% 4,2
Kick Boks	37.584	% 2,4
Judo	32.984	% 2,1
Boks	15.446	% 1
Wushu	24.525	% 1,6
Muay Thai	16.496	% 1
Toplam	**328.491**	**% 21,5**

Lisanslı kadın sporcuların en çok tercih ettiği spor dalları Tablo. 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2. Türkiye'de Lisanslı Kadın Sporcuların En Çok Tercih Ettiği 15 Spor Branşı

Sıra No	Spor Federasyonları	Lisanslı Kadın Sporcu Sayısı	Toplam Kadın Sporcu Sayısına Oranı
1	Satranç	282.700	% 18,5
2	Voleybol	171.203	% 11,2
3	Taekwondo	136.070	% 8,9
4	Atletizm	81.510	% 5,3
5	Halk Oyunları	78.669	% 5,2
6	Yüzme	72.945	% 4,8
7	Karate	65.386	% 4,3
8	İzcilik	49.402	% 3.2
9	Basketbol	47.483	% 3,1
10	Cimnastik	43.987	% 2,9
11	Hentbol	42.943	% 2,8
12	Masa Tenisi	41.498	% 2.7
13	Badminton	38.663	% 2,5
14	Kick Boks	37.584	% 2,5
15	Judo	32.984	% 2,1
	Toplam	**1.223.027**	**% 80**

Lisanslı kadın sporcu sayısının en az olduğu Spor Federasyonları Tablo. 3'te gösterilmiştir.

Tablo 3. Lisanslı Kadın Sporcu Sayısının En Az Olduğu 15 Spor Federasyonu

Sıra No	Spor Federasyonları	Lisanslı Kadın Sporcu Sayısı
1	Kaykay	14
2	Hava Sporları	195
3	Kızak	314
4	Curling	319
5	Otomobil Sporları	603
6	Triatlon	1.483
7	Kürek	1.555
8	Motosiklet	1.582
9	Modern Pentatlon	1.673
10	Bilardo	1.943
11	Geleneksek Spor Dalları	2.042
12	Briç	2.114
13	Buz Hokeyi	2.173
14	Kano	2.314
15	Gelişmekte Olan Spor Dalları	2.410

Lisanslı Faal Kadın Sporcu sayılarının erkeklerden fazla olduğu spor dalları Tablo. 4'te gösterilmiştir.

Tablo 4. Lisanslı Kadın Sporcu Sayılarının Erkeklerden Daha Fazla Olduğu Spor Dalları

Spor Dalları	Lisanslı Faal Kadın Sporcu Sayısı	Lisanslı Faal Erkek Sporcu Sayısı
Binicilik	2930	2893
Buz Pateni	2746	1838
Cimnastik	43.987	26.194
Dans Sporları	7.959	5.311
Halk Oyunları	78.669	53.855
Voleybol	171.203	106.957

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bilimde, sanatta, eğitimde, sağlıkta ve sporda yani yaşamı kucaklayan her alanda, toplumu daha bilgili, daha medeni, daha sağlıklı şekilde ileriye götürecek olanlar bir ülkenin kadınları ve erkekleridir. Kadınına gerekli ve yeterli önemi vermeyen hiçbir ülke ne yazık ki uygar dünyada ve gelişmiş ülkeler arasında yerini alamamıştır.

Türkiye'de kadınlara tanınan haklar dünyaya örnek olmuş ve ülkemiz öncü durumuna geçmiştir. Kadınlarımızın etkin olarak toplumda yer alması Cumhuriyet dönemi ile birlikte

başlamıştır. Ancak ne yazık ki, yıllar içerisinde kadınların toplumun her kesiminde erkeklerle eşit düzeyde temsil edilmesi sağlanamamıştır. Mesleklerin "kadın işleri" ve "erkek işleri" olarak ayrılması, spora da yansımış ve bazı spor dalları erkek sporu olarak algılanmıştır. Kadın ve erkek sporu olarak yapılan ayrımcılıktan en çok etkilenen spor dallarının başında futbol gelmektedir. Türkiye Futbol Federasyonu'na bağlı lisanslı olarak futbol oynayan kadınların sayısını ülke nüfusuna oranladığımızda, kadın futbolcu sayısı yok denecek kadar azdır. Kadın futbolcuları, erkek futbolcularla karşılaştırdığımızda ise; her 100 lisanslı erkek futbolcuya karşılık, yalnızca bir lisanslı kadın futbolcu bulunmaktadır.

Türkiye'de lisanslı olarak spor yapan kadınların sayısını ülke nüfusuna oranladığımızda, kadın sporcu sayılarının yetersiz olduğunu, her yüz kadından yalnızca dördünün lisanslı faal sporcu olduğunu tespit ediyoruz.

Türkiye'de lisanslı kadın sporcuların 5'te biri Judo, Karate, Boks, Kick Boks, Taekwondo, Muay Thai ve Wushu gibi savunma sporlarını tercih etmişlerdir. Lisanslı kadın sporcuların tercihlerinde %18,5 ile birinci sırada satranç yer almaktadır. Kadın sporcularımızın %80'inin tercih ettiği spor dalları sırasıyla şöyledir: 1-Satranç, 2-Voleybol, 3-Taekkwondo, 4-Atletizm, 5-Halk Oyunları, 6-Yüzme, 7-Karate, 8-İzcilik, 9-Basketbol, 10-Jimnastik, 11-Hentbol, 12-Masa Tenisi, 13-Badminton, 14-Kick Boks, 15-Judo.

Lisanslı kadın sporcu sayısının en az olduğu Spor Federasyonları sırasıyla şöyledir: 1-Kaykay, 2-Hava Sporları, 3-Kızak, 4- Curling, 5-Otomobil Sporları, 6-Triatlon, 7-Kürek, 8-Motosiklet, 9-Modern Pentatlon, 10-Bilardo, 11-Geleneksel Spor Dalları, 12-Briç, 13- Buz Hokeyi, 14-Kano, 15-Gelişmekte Olan Spor Dalları.

Spor Genel Müdürlüğü'nün kayıtlarına göre, lisanslı kadın sporcu sayısı, toplam Lisanslı Sporcu sayısının %33'ünü oluşturmaktadır. Buna göre; Türkiye'de her 3 sporcudan yalnızca 1'i kadındır.

Türkiye'de lisanslı faal kadın sporcu sayısının erkeklerden daha fazla olduğu yalnızca beş spor dalı bulunmaktadır. Bunlar; Cimnastik, Halk Oyunları, Buz Pateni, Voleybol ve Danstır.

Gençlik ve Spor Bakanlığı'na bağlı Spor Genel Müdürlüğü'nün verilerine göre, lisanslı kadın sporcu sayıları istenilen düzeyde değildir. Gerek bireysel gerekse takım sporlarında, kadınlar arzu ettikleri her dalda spor yapabilmelidir. Bu durum; o kişinin kendi özgür iradesi, beğenisi ve arzusuyla ilgili olmalıdır. Bireysel veya takım halinde yapılan tüm sporlar evrenseldir ve herkese aittir. Kadın sporcuların sayılarının artırılması ve sporda cinsiyet açısından fırsat eşitliği yaratılması için, toplumumuza spor kültürünün kazandırılması ve sporun geniş kitlelere yayılması sağlanmalıdır. Devlet, spor yapmak isteyen vatandaşlarına tüm olanaklarını sağlamalı, sağlıklı nesillerin yetişmesi için onları desteklemeli ve sporda cinsiyet açısından fırsat eşitliği yaratmalıdır. Toplumsal cinsiyet duyarlılığını içerisinde barındıran çeşitli spor programları birçok ülkede başarılı sonuçlanmakta ve yapılan bilimsel araştırmalarda spora katılımın kızlar üzerindeki olumlu etkilerini ortaya çıkarmaktadır. Kadınların spor yapmalarını teşvik edilmeli ve kadın sporcu sayıları erkek sporcularla eşitlenene kadar pozitif ayrımcılık yapılmalıdır. Kadın sporunun erkek sporuna paralel bir şekilde gelişiminin sağlanması için sporu temel eğitimin vazgeçilmez bir parçası haline getirmek, spor yapmanın temel bir hak olduğunu vurgulamak gerekmektedir. En önemlisi de erkekler için yapılan her türlü spor aktivitesi, organizasyonu ve yatırımı kadınlar için de gerçekleştirilmelidir.

KAYNAKÇA

ANKER, R. (1997) : "Theories of Occupational Segregation by Sex: An Overview", *International Labour Review*, Vol. 136 (1997), No.3 (Autumn): 315-339.

ASLANTEPE, G. (2006) : "Kadın İstihdam Zirvesi", TISK, İstanbul.

ÇOLAK, Ö. FARUK, KILIÇ CEM, (2001), Yeni Sanayileşen Bölgelerde Kadın İşgücü Arzı: Şanlıurfa Örneği, Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu, Ankara.

DEMİRBİLEK, S., (2007) : "Cinsiyet Ayrımcılığının Sosyolojik Açıdan İncelenmesi", *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, Cilt. 44, Sayı 511: 12-27.

ECEVİT, Y. (1995): "Kentsel Üretim Sürecinde Kadın Emeğinin Konumu Ve Değişen Biçimleri", İletişim Yayınları, İstanbul: 105-117

IŞIĞIÇOK, Ö., ve ark. (2002): TİSK. Çağdaş Sanayi Merkezlerinde Kadın İşgücünün Konumu: Bursa Örneği TİSK Yayın No: 219, Ankara (2002) (Aytaç, S., M. Sevüktekin, Ö. Işığıçok, N. Bayram ve S. Yıldız, Kadir Yasin Eryiğit)

KOCA, C. and ASLAN, (2010), Kız Çocukları ve Futbol: Toplumsal Cinsiyet Yaklaşımı, TFF-FGD Futbol Eğitim Yayınları, Ağustos, 2010, İstanbul.

KOCA, C., & BULGU, N. (2005). Spor ve toplumsal cinsiyet: Genel bir bakış. Toplum ve Bilim Dergisi, 103, 163-184.

MARDİN, N. B. (2000) : "Sağlık Sektöründe Kadın", T.C. Başbakanlık, Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü Yayınları.

ORTA, L. (2011) "Haydi Kızlar Futbola", Herkes İçin Futbol Dergisi, Nisan 2011, s.10

SAYLAN, T. (2006) : "Kadın Eğitimi ve Sosyal Dışlanma", Kadın İstihdam Zirvesi", TİSK, İstanbul.

ŞAHİN, F. (2003) : "Dünyada Kadın Konferansları ve Yansımaları", Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

TUNÇSİPER, B. ve SÜREKÇİ, D. (2004) : "Çalışma hayatında Kadın İşgücünün Ekonomik bir Analizi", Kadın Çalışmalarında Disiplinlerarası Buluşma Sempozyumu, Yeditepe Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, 1-4 Mart 2004, İstanbul: 95-102.

Forumdaş, http://www.forumdas.net/cumhuriyet-tarihi/turkiyede-kadin-haklarinin-tarihsel-gelisimi-32018/, (Erişim Tarihi: 16 Temmuz 2018)

Spor Genel Müdürlüğü, http://sgm.gsb.gov.tr/ (Erişim Tarihi:8 Mart 2018)

TÜİK.a, http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=21869, Aile Yapısı Araştırması, Ankara. (erişim tarihi: 16.07.2018)

TÜİK.b, http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=27587, Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları, Ankara. (erişim tarihi: 16.07.2018)

EVLİ, MUTLU, UMUTLU

Doç. Dr. Sultan GÜÇLÜ

Kütahya Sağlık Bilimleri Üniversitesi,
Sağlık Bilimleri Fakültesi, Kütahya/TÜRKİYE
E-mail: sultan.guclu@dpu.edu.tr

Öğrenci Ayşe Nur ÇETİN

Kütahya Sağlık Bilimleri Üniversitesi,
Sağlık Bilimleri Fakültesi, Kütahya/TÜRKİYE

Öğrenci Yasemin DELİBAŞ

Kütahya Sağlık Bilimleri Üniversitesi,
Sağlık Bilimleri Fakültesi, Kütahya/TÜRKİYE

ÖZET

Mutluluk bilimi olarak da adlandırılan pozitif psikolojinin amacı mutluluğu üretmek ve korumaktır. Mutluluk, umut ederek azalan kaygı sonucu oluşan bir duygudur. Mutluluk formülünün maddelerinden biri de sağlıklı aile ilişkilerinde bulunmaktır. Evlilikle başlayan aile kurumu, en güçlü toplumsal bağlardan biridir. Bu çalışma kadınların evlilik doyumları ile umut ve mutluluk düzeyleri arasındaki ilişkiyi incelemek amacıyla yapılmıştır. Çalışmamızda evliliklerinden doyum alan kadınların, yaşamlarından da doyum alarak daha mutlu ve umutlu oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Sağlıklı aile yapısı, yalnızca aile üyeleri için değil, toplum için de bir güven ve denge unsurudur. Bu nedenle, yaşam boyu öğrenmenin en önemli unsurlarından biri olan "Aile Eğitimi" programlarının yaygınlaştırılması önerilmektedir.

Anahtar kelimeler: *evlilik doyumu, umut, mutluluk, kadın*

MARRIED, HAPPY, HOPEFUL

ABSTRACT

Positive psychology, also known as happiness science, is the aim to produce and maintain happiness. Happiness is a feeling emotion that results in a worrying decrease in hope. One of the ingredients of the happiness formula is having healthy family relationships. The family establishment, which starts with marriage, is one of the strongest social ties. This study was conducted to investigate the relationship between marital satisfaction and hopelessness and happiness levels of women. In our work, the women who are satisfied with their marriage are also satisfied with their lives that they are happier and hopeful. Healthy family structure is a trust and balance not only for family members but also for society. For this reason, it is suggested to promote "Family Education" programs which is one of the most important elements of lifelong learning.

Keywords: *marriage satisfaction, hope, happiness, woman*

1. GİRİŞ

Yunanca ‘’Eudaimonia’’ sözcüğünden gelen “mutluluk” kelimesi, ‘’hayatın yolunda gitmesi, yaşamdan doyum alma’’ anlamlarında kullanılmaktadır (Marar,2012). Mutluluk

sözcüğünü Büyük Türkçe Sözlük, "saadet, mutlu olma hali" (Doğan,1994), Platon "ruhsali, fiziki gereksinimlerden ve aklın bir uyumu" (Sevindik,2015), Descartes "gerçek bilgiyi aramak, iç memnuiyet ve ruhun hoşnutluğu" (Tuğçu,2000), Aristoteles "ruhun fazilete uygun faaliyeti ve ruhun belleğe uygun davranması"(Bircan,2001) biçiminde tanımlanmışlardır.

Socrates, mutlu olmayı kişideki erdemle bulabileceğini belirtirken (Gökberk,1996), Farabi'nin "Saadet öyle tek şeydir ki, mutluluk son beşeri yetkinlik olmalıdır. Mutluluğa ulaştıktan sonra, gayrı başka şeye gereksinim kalmamalıdır" (Sevindik,20015) sözleriyle "mutluluk bilimi" olarak da adlandırılan pozitif bilginin amacının mutluluğu üretmek ve korumak olduğu anlaşılmaktadır.

Pozitif psikolojinin kurucusu olan Seligman (2002), psikolojinin sadece zayıflık, hastalığı araştırmak olmadığını; psikolojinin iyi özellikleri ve güçlü yanlarının da araştırılması gerektiğini belirtmiştir. Pozitif psikoloji konusunda yapılan araştırmaların hızla arttığı; iyimserlik, özyeterlik, umut, öznel iyi oluş, psikolojik sağlamlık, yaşam doyumu gibi kavramlara araştırmalarda yer verildiği görülmektedir.

İyi oluş sosyal, psikolojik, fiziksel işlevlerinden farklı yanları ile ilgili olup bireyin kişisel tecrübelerinden etkilenir. İyi oluş kavramını, Viniegras ve Benitez, kişilerarası ilişkiler, aile, iş,sağlık, yaşam şartları gibi farklı etkinlik alanlarındaki beklentiler ve bunlar arasında elde edilen denge olarak tanımlar (Akt. Wells, 2010).

Fiziksel ve ruhsal sağlığın farklı yönleri ile ilgisi olan "umut" kavramı; bir his, bir davranış, bir tefekkür yolu (Herth,1993), kişinin amaçlarını belirlemesini ve belirlediği amaçlara ulaşabilecek yolları planlamasını içeren bir süreç, (Synder ve ark., 1991) ve gelişebilecek olumsuz durumlara karşı –tampon- görevi gören pozitif psikolojik sağlığın çok önemli bir boyutudur (Padilla Walker ve ark., 2011). Mutluluk, umut ederek azalan kaygı sonucu oluşan bir duygudur. Alan yazına göre umut, mutluluğu pozitif yönde etkileyen bir kavramdır (Marques ve diğ., 2013).

Aile yaşamı mutlu olmayan insanların iş yaşamlarında sürekli ve derin bir mutluluğa erişmesinin olanaksız olduğunu belirten Cüceloğlu (2016), aynı zamanda yaşamın bir dengeler düzeni olduğunu ve ailenin de bu düzen içerisinde çok önemli bir yer tuttuğunu, ailede temeli atılan "Biz Bilinci"nin, yaşam kalitesinin can damarı olduğunu ifade etmiştir.

Aile hayatının öncülü olan evlilik ise, insan yaşamındaki en önemli dönemeçlerden biridir. Bireylerin beden ve ruh sağlıkları en çok yakın ilişkilerinden etkilenmektedir. Bu nedenle evli bireylerin evlilik doyumlarının yüksek olması, psikolojik olarak kendilerini iyi hissetmeleri ve sorun çözme becerilerinin işlevselliği yaşam kalitelerinin yükselmesinde önemli etkenlerdendir (Akça Koca, 2013).Evlilik doyumu ise, evlilik kurumu içinde eşlerin birbirine karşı gösterdikleri sevgi tutumları, iletişim biçimleri, cinsel doyumları gibi kişisel ve bunun yanı sıra eşlerin verilen kararlarda eşitliği, baskınlığı, maddi kazanç ve çalışma durumları, problemleri paylaşma gibi çevresel boyutlardan elde ettikleri psikolojik tatmin olarak tanımlanabilir (Sokolski ve Hendrick, 1999).

Aile, yetişkin ve çocukların etkileşimde bulundukları, dolayısıyla birbirlerini etkiledikleri bir birimdir. Yani aile, etkileşen kişilikler birimidir (Onur, 2006). Kimmel'in (1974) bir araştırmasında, ebeveynlerin çocuk davranışını algılayışı, evlilik ilişkisinin kalitesi, ebeveynlerin aile birimini algılayışı ölçülmüş, evlilik ilişkisindeki bozukluğun -düşük evlilik doyumu-, çocuğun davranış bozukluğu ile -yüksek derecede saldırganlık- ilişkili olduğu, bu iki alandaki bozukluğun ise olumsuz aile birimi algılaması ile ilişkili olduğu bulunmuştur. Anne babalar toplumun yetişkin birer üyeleri olduğundan, ebeveynlerle yapılan her türlü çalışmanın "yetişkin eğitimi" çerçevesinde tartışılması gerekmektedir. Merriam ve Caffarella (1991), yetişkin gelişimi alanındaki çalışmaların çoğunun psikolojik geleneğe göre

yürütüldüğünü ve bireyin gelişiminin içsel süreçlerinin vurgulandığını, ama bu geleneğin dışında yer alıp gelişimi kronolojik zamana bağlı düzenli bir ilerleme olarak gören kuramların da olduğunu belirtmektedir. Öte yandan yetişkin eğitimini etkileyen toplumsal ve kültürel etkenlerin ele alınması da son yıllarda önem kazanmıştır.

Geçiş (transition) kavramı, yetişkin gelişimine ilişkin kuramlarda önümüze sıklıkla çıkan kavramlardan biridir. Geçişler, değişen yaşantılara tepki olarak yaşamımızı tekrar düzenlememizi ya da hedeflerimizi yeniden yapılandırmamızı içeren değişimlerdir. Evlenmek de gelişimsel geçişlere yol açan olaylardan biridir (Onur, 2006). Dünyada aile ve evlilikle ilgili yapılan araştırmalara kıyasla Türkiye'de yapılan çalışmaların sayıca çok az olduğu gözlenmiş, yetişkin eğitimi literatürüne katkı sağlayacağı düşünülerek yapılan bu çalışmada kadınların evlilik doyumları ile umut ve mutluluk düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi amaçlanmıştır.

2. MATERYAL-METOD

22.01.2018-30.03.2018 tarihleri arasında gerçekleştirilen, kesitsel tipte olan çalışmada kişisel bilgi formu, Lyubomirsky ve Lepper tarafından (1999) geliştirilen Öznel Mutluluk Ölçeği, Snyder ve arkadaşları (1991) tarafından geliştirilen Umut Ölçeği ve Tezer (1996) tarafından geliştirilen Evlilik Yaşam (Doyum) Ölçeği kullanılmıştır.

Öznel Mutluluk Ölçeği, Lyubomirsky ve Lepper tarafından (1999) geliştirilen, Akın ve Satıcı (2011) tarafından Türkçe'ye kazandırılan ölçek, kişilerin hissettiği genel mutluluğu ölçmeyi amaçlamaktadır. Ölçek alınabilecek en düşük puan 4 en yüksek puan ise 28'dir. Ölçekten alınan toplan puan yükseldikçe bireylerin algıladıkları mutluluk düzeylerinin arttığı görülmektedir. Ölçeğin güvenirlik analizlerinde iç tutarlılık Cronbach α güvenirlik katsayısı .86; madde-test korelasyonlarının ise .55 ile .76 arasında sıralandığı görülmüştür.

Umut Ölçeği, Snyder ve arkadaşları (1991) tarafından geliştirilen, Akman ve Korkut tarafından (1993) Türkçe'ye uyarlanan "Umut Ölçeği", 12 maddeden oluşan likert tipi dörtlü derecelendirme ölçeğidir. Maddelerin dördü umutla ilgisi olmayan doldurucu ifadelerden oluşmaktadır. Doldurucu maddeler ölçeğin puanlamasında değerlendirmeye alınmamaktadır. Puanlamasında en düşük 8, en yüksek 32 puan alınır. Ölçeğin, güvenirlik çalışmasında iç tutarlılığı değerlendirilmiş, iç tutarlık katsayısı .65, test-tekrar-test güvenirliği korelasyon katsayısı ise .66 olarak hesaplanmıştır.

Tezer (1996) tarafından geliştirilen Evlilik Yaşam (Doyum) Ölçeği, eşlerin evlilik ilişkisinden sağladıkları genel doyum düzeyini ölçmektedir. Ölçekten en az 10 puan, en çok 50 puan alınabilmektedir. Test tekrar test güvenirliliği, "Pearson Momentler Çarpımı Korelasyon Katsayısı" ile belirlenmiş, test tekrar test güvenirlilik katsayısı 0.85, iç tutarlılık katsayısı ise ilk uygulamada 0.91, ikinci uygulama grubunda ise 0.89 olarak bulunmuştur. Veriler normal dağılım gösterdiği için, verilerin analizinde parametrik testler kullanılmıştır.

3. BULGULAR

Mavi/ beyaz yakalı çalışanlar ve ev hanımları ile yapılan çalışmaya 76 evli kadın gönüllülük esasıma uygun olarak katılmıştır. Yaş ortalamaları 40,22±10,39 olan kadınların %52,6'sı ilköğretim mezunudur.

Hayata pozitif baktığını ifade eden, huzurlu bir aile ortamlarının olduğunu belirten ve eşlerinin kendilerinin en iyi arkadaşları olduğunu söyleyen kadınların evlilik doyumları ile umut ve mutluluk düzeylerinin diğer kadınlara göre daha yüksek olduğu görülmüştür($p<.05$).

Gelir durumu yüksek olan kadınların umut düzeylerinin daha yüksek olması ($p=.000$), sanatın herhangi bir dalı ile ilgilenenlerin mutluluk ve umut düzeylerinin daha yüksek olması araştırmanın diğer bulgularıdır ($p<.05$).

Ayrıca, "Hayata yeniden gelme ihtimalim olsa yine eşimle evlenmek isterdim" diyenler ile eşleriyle aralarında herhangi bir akrabalık ilişkisi bulunmayan kadınların evlilik doyumları daha yüksek çıkmıştır (p<.05).

Tablo 1. Kadınların Evlilik Doyumları ile Umut ve Mutluluk Düzeylerinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi

Huzurlu bir aile ortamınız var mı?		**N**	**$\bar{X}$±S**	**t**	**df**	**p**
Evlilik Yaşam (Doyum) Ölçeği	Evet	69	41,21±6,42	7,144		**.000**
	Hayır	7	22,57±8,10			
Öznel Mutluluk Ölçeği	Evet	69	21,05±3,88	4,273	74	**.000**
	Hayır	7	14,28±5,08			
Umut Ölçeği	Evet	69	27,23±4,20	3,938		**.000**
	Hayır	7	19,85±8,62			
Genelde hayata pozitif bakar mısınız?						
Evlilik Yaşam (Doyum) Ölçeği	Evet	67	40,68±7,52	3,573		**.001**
	Hayır	9	30,66±10,50			
Öznel Mutluluk Ölçeği	Evet	67	21,17±3,79	4,478	74	**.000**
	Hayır	9	14,88±5,08			
Umut Ölçeği	Evet	67	27,07±4,47	2,490		**.015**
	Hayır	9	22,66±8,03			
En yakın arkadaşınız eşiniz midir?						
Evlilik Yaşam (Doyum) Ölçeği	Evet	52	42,65±5,33	5,666		**.000**
	Hayır	24	32,66±10,04			
Öznel Mutluluk Ölçeği	Evet	52	21,34±3,82	2,754	74	**.007**
	Hayır	24	18,45±5,05			
Umut Ölçeği	Evet	52	27,55±3,99	2,595		**.011**
	Hayır	24	24,37±6,63			
Gelir Durumu						
		N	**$\bar{X}$±S**	**t**	**df**	**p**
Umut Ölçeği	Orta	58	25,41±4,98	3,743	74	**.000**
	Yüksek	18	30,22±3,93			
Sanatın herhangi bir dalı işle ilgileniyor musunuz?						
Öznel Mutluluk Ölçeği	Evet	20	24,40±3,20	5,496		**.000**
	Hayır	56	19,01±3,93			
Umut Ölçeği	Evet	20	28,90±2,53	2,449	74	**.017**
	Hayır	56	25,71±5,59			
Hayata yeniden gelseniz yine eşinizle mi evlenirdiniz?						
Evlilik Yaşam (Doyum) Ölçeği	Evet	59	41,20±6,48	3,491	74	**.001**
	Hayır	17	33,58±11,75			
Eşinizle aranızda herhangi bir akrabalık ilişkisi var mı?						
Evlilik Yaşam (Doyum) Ölçeği	Evet	15	35,53±9,70	2,062	74	**.043**
	Hayır	61	40,47±7,95			

Kadınların umut ve mutluluk düzeyleri arasında pozitif, orta düzeyde ve anlamlı bir ilişki (r=,481, p=.000), evlilik doyumu ve umut düzeyleri arasında da pozitif, orta düzeyde ve anlamlı bir ilişki (r=,481, p=.000) saptanmıştır.

Tablo 2. Kadınların Evlilik Yaşam Doyumları, Mutluluk ve Umut Düzeylerine Dair Pearson Korelasyon Analizi

	Umut Ölçeği	**Öznel Mutluluk Ölçeği**	**Evlilik Yaşam (Doyum) Ölçeği**
Umut Ölçeği	1	.481*	.465*
Öznel Mutluluk Ölçeği		1	.465*
Evlilik Yaşam (Doyum) Ölçeği			1

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

Kişiler mutlu olmak için, evliliklerinden doyum alabilmek için ve evlilikten beklentilerinin karşılanabileceği düşünceleriyle evlenirler (Fowers, 1993; Gleen, 1991; Hawkins, 2005). Evlilikte mutluluk, kişilerin evliliğinden alacağı doyuma bağlı olmaktadır (Kalkan, 2002: 62). Aile fertleriyle iletişimi iyi olan bireyler kendilerini daha huzurlu hissederler ve bu da onları mutluluğa götürür. Özellikle çiftlerin birbirlerine göstermiş oldukları güven, saygı, sevgi, bağlılık, olumlu iletişim kurma, karşılıklı dinleme ve anlama, birbirlerinin en yakın dostu olabilme, birbirlerini oldukları gibi kabullenme gibi davranışlar o ailenin mutlu bir yaşam döngüsünde ilerlemesine etki etmektedir (Sönmez, 2016).Çalışmamızda da huzurlu bir aile ortamlarının olduğunu belirten ve eşlerinin kendilerinin en iyi arkadaşları olduğunu söyleyen kadınların evlilik doyumları ile umut ve mutluluk düzeylerinin diğer kadınlara göre daha yüksek olduğu görülmüştür.

Çalışmamızın bir bulgusu da gelir durumu yüksek olan kadınların umut düzeylerinin daha yüksek olmasıdır. Tuzgöl Dost (2004), çalışmasında psikolojik sağlamlıkta etkisini yadsıyamayacağımız faktörlerden biri olan algılanan ekonomik durumun öznel iyi oluş düzeyi ile arasında anlamlı ilişki olduğunu saptamıştır. Ekonomik durumu iyi ve orta olan bireylerin öznel iyi oluş düzeylerinin daha yüksek olduğu görülmüştür. Tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de gelir ile mutluluk arasında anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Bu ilişkinin yapısı incelendiğinde; çok mutlu olmaya daha yakın olan bireylerin, üst gelir seviyesinde yer aldıkları görülmüştür (Bülbül ve Giray, 2011).

Çalışmamızda, sanatın herhangi bir dalı ile ilgilenenlerin mutluluk ve umut düzeylerinin daha yüksek olması araştırmamızın bir başka bulgusudur. Kendilerini ifade edebilme ve ev dışındaki sosyal hayatın içerisinde olma gibi fırsatlar sunmasından ötürü, rekreatif etkinliklere katılan kadınların hem yaşam biçimleri olumlu yönde etkilenmekte, hem de yaşam tatminleri yükselmektedir (Bulgu ve diğerleri, 2007). Serbest zaman etkinlikleri ile sağlanan psikolojik rahatlama ve kadınların -ev içi ve dışındaki sorumluluklarının dışında- kendilerini mutlu edecek bir etkinliğin içinde bulunmaları gibi nedenlerin kadınların mutluluk düzeylerini artırdığı söylenebilir (Aydın, 2016).

Çalışmamızda kadınların umut ve mutluluk düzeyleri arasında pozitif, orta düzeyde ve anlamlı bir ilişki gözlenmiştir. Cihangir Çankaya ve Meydan (2018)'ın çalışmasında da umut değişkeninin bireylerin mutluluk düzeylerinin anlamlı bir yordayıcısı olduğu bulunmuştur.

Dünya literatürü ile benzer bir şekilde, Türkiye'de de mutluluk ile medeni durum arasında anlamlı bir ilişki saptanmış; evli olan bireylerin "mutluluğa" daha yakın oldukları görülmüştür (Bülbül ve Giray, 2011). Ancak Hinde (1997) bireylerin mutlu olabilmeleri için yalnızca evli olmalarının yeterli olmadığını, evliliklerinden de doyum yaşayabilmeleri gerektiğini vurgulamıştır. "Evlilik doyumu", bireyin evlilik ilişkisindeki gereksinimlerini

karşılama derecesine yönelik algısı (Tezer, 1996), evliliğe ilişkin memnuniyet ve mutlu olma durumudur (Buunk ve Vanyperen, 1991). Çalışmamızda evliliklerinden doyum alan kadınların, yaşamlarından da doyum alarak daha mutlu ve umutlu oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Segrin ve Taylor (2007), pozitif insanlar arası ilişkiler, psikolojik iyi oluş ve sosyal beceriler arasındaki ilişkiyi incelemiş ve sosyal becerilerin, psikolojik iyi oluşun tüm göstergeleriyle (kendinden etkililik, yaşam memnuniyeti, umut, çevresel idare, yaşam kalitesi ve mutluluk) ilgili olduğunu göstermiştir.

Evlilik doyumu, bireylerin ilişkilerinde hissettikleri öznel mutluluk ve hoşnutluk hisleri olduğundan, evlilikteki huzursuzluklar aile bireylerinin fiziksel ve ruhsal sağlıklarını olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Bu nedenle eşlerin evliliklerinden doyum sağlamaları çok önemlidir. Sağlıklı aile yapısının yalnız kendi aile üyeleri için değil, toplum için de bir güven ve denge unsuru olması nedeniyle yaşam boyu öğrenmenin en önemli unsurlarından biri olan "Aile Eğitimi" programlarının yaygınlaştırılması önerilmektedir.

KAYNAKÇA

AKÇA KOCA, D., 2013, *Bir Aile Eğitim Programının Evli Annelerin Evlilik Doyumu, Evlilikte Sorun Çözme Becerisi ve Psikolojik İyi Oluşuna Etkisi,*Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.

AKIN, A., SATICI, S. A., 2011, Öznel Mutluluk Ölçeği: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması, *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi,* 21, 65-77.

AYDIN, İ., 2016, *Fitnes Katılımcılarının Rekreasyonel Etkinliklere Yönelik İlgilenim ve Mutluluk Düzeylerinin Belirlenmesi,* Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.

BİRCAN, H. H., 2001, *İslam Felsefesinde Mutluluk*, İz Yayınları, İstanbul.

BULGU, N., KOCA, A. C. VE AŞCI, H., 2007, Gündelik Yaşam, Kadın ve Fiziksel Aktivite, *Spor Bilimleri Dergisi*, 18(4), 167-181.

BUUNK, B.P., VANYPEREN, N.W., 1991, Referantial Comparisons, Relational Comparisons and Exchange Orientation: Their Relation to Marital Satisfaction. *Personality and Social Psychology Bulletin,* 17 (6), 709-717.

BÜLBÜL, Ş., GİRAY, S., 2011, Sosyodemografik Özellikler ile Mutluluk Algısı Arasındaki İlişki Yapısının Analizi**,** *Ege Akademik Bakış,* 11, 113-123.

CİHANGİR ÇANKAYA. Z., MEYDAN, B., 2018, Ergenlik Döneminde Mutluluk ve Umut, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 17 (65), 207-222.

CÜCELOĞLU, D., 2016, *İçimizdeki Biz*, 49. Basım, Remzi Kitabevi, Ankara,

DIENER, E., SUH, E., LUCAS, R., SMITH, H., 1999, Subjective Well-being: Three Decades of Progress, *Psychological Bulletin,* 125 (2), 276-302.

DOĞAN, M., 1994, *Büyük Türkçe Sözlük,* Ülke Yayınları, İstanbul.

DUFAULT, K., MARTOCCHIO, B. C., 1985, Hope: Its Spheres and Dimensions. *Nursing Clinics of North America*, 20, 379-391.

FOWERS, B.J., 1993, Psychology as Public Philosophy: Illustration of the Moral Dimension of Psychology with Marital Research. *Journal of Theoretical and Philosophical Psychology,* 13, 124-136.

GLENN, N., 1990, Quantitative Research on Marital Quality in the 1980's: A Critical View. *Journal of Marriage and the Family,* 60 (3), 569-576.

GÖKBERK, M., 1996, *Felsefe Tarihi*, Remzi Kitapevi, İstanbul.

HAWKINS, D.N., 2005, Unhapply ever after: Effects of Long Term, Low Quality Marriages on Wellbeing, *Social Forces,* 84 (1), 445-465.

HERTH, K., 1993, Hope in the Family Caregiverof Terminally ill People. *Journal of Advanced Nursing*, 18, 538–548.

HINDE, R.A, 1997, Relationships: A Dialectical Perspective. East Sussex, Psychology Press, U.K.

KALKAN, M., 2002, E*vlilik İlişkisini Geliştirme Programının, Evlilerin Evlilik Uyum Düzeyine Etkisi,* Doktora Tezi, OnDokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun.

KIMMEL, D. C., 1974, *Adulthood and Aging,* John Wiley and Sons Ins., New York.

MARAR, Z., 2012, *Mutluluk Paradoksu Özgürlük ve Onaylanma,* Kitap Yayınevi, İstanbul.

MARQUES, S. C., LOPEZ, S. J., MITCHELL, J., 2013, The Role of Hope, Spirituality and Religious Practice in Adolescents' Life Satisfaction: Longitudinal Findings.*Journal of Happiness Studies,* 14(1), 251–261.

MERRIAM, S.B., CAFFARELLA, R. S., 1991, *Learning in Adulthood,* Jossey-Bass Publishers, San Fransisco.

ONUR, B., 2006, *Gelişim Psikolojisi "Yetişkinlik, Yaşlılık, Ölüm"* (7. Baskı). İmge Kitabevi, Ankara.

PADILLA-WALKER, L. M., HARDY, S. A., VECHRİSTENSEN, K. J., 2011, Adolescent Hope as a Mediator between Parent-Child Connectedness and Adolescent Outcomes, *Journal of Early Adolescence,* 31(6), 853-879.

SEGRIN, C., TAYLOR, M., 2007, Positive Interpersonal Relationships Mediate the Association between Social Skills and Psychological Well-Being. *Personality and Individual Differences,* 43, 637–646.

SELIGMAN, M., 2002, *Authentic Happiness: Using the New Positive Psychology to Realize Your Potential for Lasting Fullfilment*. Free Press, New York.

SEVİNDİK, D., 2015, *Orta Yaş Dönemi Bireylerde Dindarlık- Mutluluk İlişkisi: Denizli Örneği.* Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta.

SNYDER, C. R., HARRIS, C., ANDERSON, J. R., HOLLERAN, S. A., IRVING, L. M., SIGMON, S., 1991, The Will and the Ways: Development and Validation of an Individual Differences Measure of Hope. *Journal of Personality and Social Psychology,*60(4), 570- 585.

SOKOLSKI, D.M., HENDRICK, S.S., 1999, Marital Satisfaction. *American Journal of Family Therapy,* 26, 39-49.

SÖNMEZ, M., 2016, *İletişim ve Mutluluk İlişkisi,* Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.

TEZER, E., 1996, Evlilik İlişkisinden Sağlanan Doyum: Evlilik Yaşamı Ölçeği. *Psikolojik Danışmave Rehberlik Dergisi,* 2 (7), 1-7.

TUĞCU, T., 2000, *Batı Felsefesi Tarihi.*Alesta Yayınları, Ankara.

TUZGÖL-DOST, M., 2004, *Üniversite Öğrencilerinin Öznel İyi Oluş Düzeyleri*, Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

WELLS, I.E., 2010, P*sychological Well-Being,* Nova Science Publishers, New York.

MÜZİK ÖĞRETMENİ ADAYLARININ BİREYSEL ÇALGI DERSİNE YÖNELİK GÖRÜŞLERİ

Doç. Dr. Begüm AYTEMUR

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Eğitim Fakültesi,
Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü, Müzik Eğitimi Anabilim Dalı,
Çanakkale/TÜRKİYE
E-mail: begumusic@gmail.com

ÖZET

Bu çalışma, Eğitim Fakülteleri Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü Müzik Eğitimi Anabilim Dalı öğrencilerinin Bireysel Çalgı dersi hakkındaki görüşlerini tespit etmek ve ortaya çıkacak sonuçlara göre önerilerde bulunmak amacıyla yapılmıştır. Araştırma verileri, müzik eğitimi anabilim dalında 3. ve 4. sınıfta okuyan ve araştırmaya gönüllü olarak katılan toplam 25 müzik öğretmeni adayına altı tane açık uçlu soru yöneltilerek, yarı yapılandırılmış görüşme sorularıyla toplanmıştır. Öğretmen adaylarının sorulara verdikleri yazılı cevaplar nitel araştırma teknikleri kullanılarak analiz edilmiş ve kategoriler altında sınıflandırılarak sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: *Müzik Öğretmeni Adayları, Bireysel Çalgı, Bireysel Çalgı dersine ilişkin görüşler.*

OPINIONS OF PROSPECTIVE MUSIC TEACHERS ON INDIVIDUAL MUSIC INSTRUMENT LESSONS

ABSTRACT

This study has been carried out to find out the opinions of students on the Faculty of Education, Department of Education of Fine Arts - Music Education, about individual music instrument lessons, and to make recommendations based on the results. The research data was obtained by asking six open-ended questions, in a semi-structured interview, to 25 prospective teachers who were in the 3rd and 4th grade of the music education department and volunteered to participate in the research. Written answers, given by the prospective teachers, have been analyzed using qualitative research methods and are being presented, classified under categories.

Keywords: *Prospective Music Teachers, Individual Music Instrument, Opinions on individualmusicinstrumentlessons.*

1. GİRİŞ

Son yıllarda öğretim ve öğretmen eğitimi üzerine işbirlikçi, sorgulamaya yönelik ve durumu yansıtıcı çalışmaların hızla arttığı görülmektedir. Öğretim, kendisini sürekli yenileyen, insan öğrenimi ve davranışlarının analizi ile sorunlara çözümler üretilmesiyle gelişen bir olgudur. Öğretme ve öğrenme, çeşitli amaçlara yönelik stratejilerin oluşturulması, uygulanması ve geliştirilmesiyle uzun süreçleri içeren araştırmaların yer aldığı bir bilim dalı olarak farklı alanlara yönelik çalışmaları içermektedir.

Öğretme ve öğrenme sürecinin nitelikli bir şekilde yürütülmesi, ancak alana hâkim ve nitelikli öğretmenlerin yetiştirilmesiyle mümkündür. Kavcar (2002: 1), bir eğitim sisteminin

en önemli öğesini öğretmen olarak görmektedir. İyi ve nitelikli bir eğitimin ancak iyi ve nitelikli öğretmenler tarafından yapılacağını belirtmiştir.

Albuz ise, "mesleki müzik eğitiminin bir alt kolu olan müzik öğretmenliği eğitimini; sanat eğitimi, müzik tekniği eğitimi, müzik bilimi eğitimi ve öğretmenlik formasyonu kavramlarının sentezlendiği büyük ve kapsamlı bir olgu" olarak değerlendirmiştir (Albuz, 2004: 106).

Müzik öğretmenliği eğitimi içerisinde yer alan çalgı eğitimi ise, "öğretmen adaylarının hem müzik derslerini verimli bir şekilde işleyebilmelerini sağlayacak olması, hem de görev yaptıkları kurumlarda öğrencilerin müziği yaşayarak müziğin olumlu etkilerinden yararlanmalarını sağlayacak temel materyallerden birisi olması nedenleriyle oldukça önemlidir" (Girgin, 2015: 171).

"Çalgı eğitimi; önceden belirlenmiş amaçlar doğrultusunda, programlı bir şekilde, yüz yüze eğitim yaklaşımı esas alınarak yürütülen ve bireye özgü niteliklere uygun olarak düzenlenen, çalgı öğretim süreci olarak tanımlanabilir" (Yalçınkaya, Eldemir ve Sönmezöz, 2014:1583). "Çalgı eğitiminde öğrenciye çalgısı tanıtılarak, çalgı çalmanın doğru tekniklerle ve doğru şekilde öğretilmesi, çalgının etkili bir şekilde kullanılması ve çalgı çalmanın geliştirilmesi planlı olarak öğretilmektedir" (Avcı Akbel, 2018: 172).

Müzik öğretmenliği eğitiminde, öğrenci zamanının büyük bir kısmını sistemli ve programlı bir şekilde çalgı çalışmakla geçirmektedir. Çalgı, öğrencinin adeta bir parçası olmaktadır. "Çalgı eğitiminde performans genel olarak; öğrencinin çalışması, meslek sevgisi, çalgı sevgisi, derse devamlılığı, disiplini, sürekliliği, katılımı, akıcılığı, bedenine karşı bilinci, günlük yaşam etkinliklerini kapsayabilir" (Duranoğlu, 2015;89).

Eğitim Fakülteleri Müzik Eğitimi Anabilim Dallarında ana çalgı eğitimi, "Bireysel Çalgı" ve "Bireysel Çalgı Eğitimi" dersleri kapsamında verilmektedir. Bireysel çalgı dersleri öğrenciyle öğretmenin birebir iletişim halinde olduğu derslerdir. Bireysel çalgı derslerindeki akademik başarıda; öğretmenin öğreticilik ve rehberlik rolü yanında, öğrencinin derse yönelik ilgi, istek, tutum ve bunlara bağlı geliştirdiği öğrenmeye hazır olma hali ile davranış ve çabalarının da etkisi büyüktür.

Bundan dolayı temelde belli başlı teknik davranışların ve müziksel düşünebilme yetisi kazandırmanın hedeflendiği bireysel çalgı dersinin, her öğrenci için çok iyi planlanıp değerlendirilmesi ve çalgı çalma disiplininin öğrencilere sabırla, hiçbir basamak atlanmadan verilmesi gerekmektedir.

Çalgı eğitimi oldukça uzun ve zorlayıcı bir süreçtir. Bu süreç içerisinde öğrenci derse, öğretmene ve çalgıya yönelik farklı tutum ve davranışlar gösterebilir. Öğrencilerin bireysel çalgı derslerine yönelik tutumlarını belirlemek amacıyla yapılmış çeşitli çalışmalar mevcuttur. Bu çalışmalardan birisi Girgin (2015) tarafından yapılan "Müzik Eğitimi Bölümlerindeki Çalgı Eğitiminde Öğretmen ve Öğrenci Perspektifinde Beklentiler" isimli çalışmadır. Girgin bu çalışmasında çalgı eğitiminde öğretmen adayı ve öğretim elemanlarının beklentileri, beklentilerindeki ortak noktalar ve farklılıkları belirlemiştir.

Yapılan literatür taraması sonucunda, bireysel çalgı dersine yönelik çeşitli tutum ölçekleri ile öğretmen ve öğrencilere yönelik görüşlerin tespit edildiği çalışmalara rastlanmış, ancak bireysel çalgı dersiyle ilgili görüşlerin alındığı bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu nedenle yapılan araştırmada Türkiye'de müzik eğitimi anabilim dallarında verilmekte olan Bireysel Çalgı dersi hakkındaki öğrenci görüşleri tespit edilmeye çalışılmıştır.

2. AMAÇ

Bu çalışmanın amacı; öğrencilerin Bireysel Çalgı dersi hakkındaki görüşlerinden yola çıkılarak, dersin yapısı ve işleyişine yönelik önerilerde bulunmaktır.

3. ÇALIŞMA GRUBU

Araştırmada, nitel araştırma yaklaşımına uygun olarak amaçlı örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Araştırma, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi 3. ve 4. sınıf öğrencilerinden çalışmaya gönüllü olarak katılan 25 kişi ile sınırlıdır. Çalışmada öğrencilerden alınan veriler yeterli doygunluğa ulaştığında örneklem seçimine son verilmiştir. Araştırmada yer alan katılımcıların isimleri etik nedenlerle kullanılmamış, bunun yerine Ö1, Ö2, Ö3…şeklinde kodlarla sunulmuştur.

4. VERİLERİN TOPLANMASI

Öğrencilerin Bireysel Çalgı dersine yönelik olarak görüşme sorularının hazırlanması için öncelikle literatür taraması yapılmıştır. Araştırmacılar tarafından hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme formundaki sorular, öğrencilerle yapılan ön görüşmeler ve mesleki tecrübelerden yararlanılarak oluşturulmuştur. Hazırlanan görüşme soruları alanında uzman üç bireysel çalgı dersi öğretim üyesi tarafından incelenerek onaylanmıştır. Araştırma verileri, çalışma grubundaki 25 öğrenciyle yüz yüze görüşme yapılarak, yazılı kompozisyon yoluyla görüşlerin alınması şeklinde toplanmıştır.

Elde edilen veriler, tümevarım yoluyla analiz edilmiştir. Tümevarım analizi, verilerin kodlama yöntemiyle kategorilere ayrılarak, elde edilen kategoriler arasındaki ilişkilerin betimlenmesi ve buna dayalı olarak genel bir yoruma ulaşılmasını içerir. Veri analizindeki temel nokta, verilerdeki faktörel boyutların oluşturulmasıdır. Bu araştırmada da kod listesi yapılmış, veriler kodlanmış, kategoriler oluşturulmuş ve veriler kategoriler çerçevesinde yorumlanmıştır.

5. BULGULAR VE YORUM

Müzik Eğitimi Anabilim dalı öğrencilerinin Bireysel Çalgı Dersine ilişkin görüşleri analiz edildiğinde, görüşlerin beş kategoride toplandığı görülmektedir. Bunlar sırasıyla;

1. İstek……..f=25
2. Gelişim…….f=22
3. Önem……f=21
4. Mutluluk……...f=19
5. Hoşlanma…….....f=15

Öğrencilerin bireysel çalgı dersine isteklilikleri en önem verdikleri konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Öğrencilerin '*İstek*' kategorisine yönelik; **"**Ö5. Bireysel Çalgı derslerim benim için çok önemli. Gayet ilgili ve istekle derslerime gidiyorum. Bireysel Çalgı derslerinin süresini yetersiz buluyorum. Ö22. Bireysel Çalgı derslerimde az etüt ve eser verildiğinde derse karşı motivasyonum ve isteğim azalıyor. Ö3. Çalgı derslerime karşı çok ilgiliyim. Derslere istekle hazırlanıyorum. Ö9. Farklı hocalarla çalışmak derse olan isteğimi artırır. Ö13. Bireysel Çalgı derslerimde öğrendiklerimi ileride öğrencilerime aktarmayı çok istiyorum" yorumları dikkat çekici olanlardır.

Öğrenciler '*Gelişim*' kategorisine yönelik; "Ö1. Bireysel çalgı dersim çok verimli olduğu için hızla gelişiyorum. Bu nedenle akademisyen olmayı düşünüyorum. Ö2. Bireysel çalgı öğretmenim en iyi eserleri verdiği için çalgım gelişiyor. Ö18. Bireysel Çalgı dersi diğer alan dersleriyle birbirini desteklediği için mesleki olarak gelişmemi sağlıyor. Ö24. Bireysel çalgı derslerinde geniş ve güzel bir repertuar sağlanırsa çalgımızda gelişiriz. Ö9. Bireysel

Çalgı derslerinin süresini yetersiz buluyorum. Bu şekilde fazla gelişeceğimi düşünmüyorum. Ö20. Bireysel Çalgı derslerini öğretmenimle birlikte çalışmak beni çok geliştiriyor" yorumları en farklı olanlardır.

Öğrenciler '*Önem*' kategorisine yönelik; "Ö11. Bireysel Çalgı derslerimi diğer derslerden daha fazla önemsiyorum. Gelecekte çalgımla iyi bir yere geleceğimi düşünüyorum. Ö4. Bireysel Çalgı dersimi artık önemsemiyorum. Çalgı dersi repertuarından sıkıldığım için derslere önem vermiyorum. Ö17. Bireysel Çalgı derslerinden geçeceğimi bildiğim için önemsemiyorum ve çalışmıyorum. Ö25. Bireysel çalgı derslerinde geniş ve güzel bir repertuar sağlanması çok önemli" yorumları dikkat çekici olanlardır.

Öğrenciler '*Mutluluk*' kategorisine yönelik; "Ö2. Bireysel Çalgı derslerimde çok mutlu oluyorum. Kendime güvenim artıyor. Ö5. Diğer alan derslerimde bireysel çalgımı kullandığım zaman çok mutlu oluyorum. O zaman da bireysel çalgı dersime daha çok çalışıyorum. Ö14. Çalgı derslerine hazırlanırken heyecanlı ve mutluluk içinde oluyorum. Derse not kaygısı olmadan ve sıkılmadan çalışıyorum. Ö21. Bireysel Çalgı derslerimden öğretmenim yüzünden çok soğudum. Derslere girmek istemiyorum. Her ders mutsuz oluyorum" yorumları en farklı olanlardır.

Öğrenciler '*Hoşlanma*' kategorisine yönelik; "Ö23. Bireysel Çalgı dersinde geniş bir repertuarla çalışmak çok hoşuma gidiyor. Ö8. Çalgı repertuarım zor seviyede ama çalışmaktan çok hoşlanıyorum. Ö6. Bireysel çalgı dersi hocamla iyi bir iletişimim olduğu için dersler çok keyifli geçiyor. Ö5. Bireysel çalgı dersine sevdiğimiz için çalışmalıyız. Not için çalışmamalıyız. Ö25. Bireysel çalgı dersinde hocamla birlikte çalmak çok hoşuma gidiyor. Ö25. Bireysel çalgı dersinde popüler müzikleri çalmaktan çok hoşlanıyorum" yorumları en dikkat çekici olanlardır.

6. TARTIŞMA

Müzik Eğitimi Anabilim dalı öğrencilerinin Bireysel Çalgı Dersine ilişkin görüşleri; derse olan istek, çalgıda ve mesleki yaşantıda gelişim, derse verilen önem, mutluluk ve derse karşı hoşlanma başlıkları altında şekillenmektedir. Bu faktörler de çeşitli alt faktörlere ayrılmaktadır.

İstek faktörünün; "Öğretmene, repertuara, mesleğe, çalgıya ve müfredata karşı istek/isteksizlik" gibi alt başlıkları içerdiği elde edilen sonuçlar arasındadır. Gelişim faktöründe ise; "Çalgıda gelişim ve mesleki olarak gelişim" boyutları öğrencilerin üstünde durduğu konulardır. Önem faktöründe; "Derse verilen önem ve seçilen repertuarın önemi" ön plana çıkmaktadır. Mutluluk faktöründe; "Derse yönelik başarı/başarısızlığın getirdiği mutluluk/mutsuzluk, derslerde çalgı hâkimiyete yönelik mutluluk/mutsuzluk" alt başlıkları görülmektedir. Hoşlanma faktöründe ise; "Repertuara yönelik hoşlanma/hoşlanmama, ders hocasına yönelik hoşnutluluk/hoşnutsuzluk" alt faktörleri öne çıkmaktadır.

Bireysel çalgı dersine yönelik belirli hedefler doğrultusunda kazandırılması amaçlanan teknik davranışlar ve müzikal düşünebilme yeteneğinin, her öğrenci için bireysel olarak planlanıp, değerlendirilme aşamasının da öğrencinin çalışma süreci göz önünde bulundurularak yapılması gerekmektedir.

Çalgı eğitimi oldukça uzun ve zorlayıcı bir süreçtir. Bu süreç içerisinde öğrenci derse, öğretmene ve çalgıya yönelik farklı tutum ve davranışlar gösterebilir. İlgili literatürden de yola çıkarak çalgı eğitiminde tutumun önemli bir yere sahip olduğu söylenebilir. Konuyla ilgili yapılmış araştırmalar da bu düşünceyi desteklemektedir. Yalçınkaya, Eldemir ve Sönmezöz (2014: 1583), müzik öğretmeni adaylarının bireysel çalgı dersine yönelik tutumları inceledikleri araştırmalarında, tutumun çalgı eğitimindeki öneminden söz etmektedirler.

Ayrıca çalgı eğitiminde öğrenci olumlu bir tutuma sahip değilse başarılı olmasının zor olduğu belirtilmektedir.

"Çalgı derslerinde, tutum gibi duyuşsal özelliklerin olumlu yönde geliştirilmesini sağlayacak köprülerden birisinin de öğrenciye hitap edecek parçaların çalışılması olduğu söylenebilir. Bu noktada eser seçiminde demokratik bir tutum sergilenmesi oldukça önemlidir ve öğrenciye de seçim hakkı verilmesi gerekmektedir" (Girgin,2015: 181).

Repertuar seçiminin de öğrencinin beğenisine ve gelişim ihtiyacına uygun olmasına dikkat edilmelidir. Umuzdaş (2012:5) tarafından öğrenci görüşleri alınarak yapılan bir çalışmada; çalgı derslerinde etütlerin eserlere göre daha fazla çalıştırıldığı, etüt ve eserlere eşit ağırlık verilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Kurtaslan (2014: 108) tarafından yapılan araştırmada ise, "müzik öğretmeni adaylarına bireysel çalgı eğitiminde öğrenilen teknik becerileri pekiştirmeye yönelik olarak farklı dönem ve bestecilere ait etüt ve eserler çalıştırılarak zengin bir repertuar oluşturulması" önerilmiştir.

"Çalgı eğitiminde başarılı olabilmek için; öğretilen çalgıyla ilgili öncelikle temel tekniklerin öğretmen tarafından çok iyi bilinmesi ve öğrenciye çok iyi aktarılıp öğretilmesi için gerekli bütün çalışmaların sabırla ve ısrarla yapılması ve yaptırılması, bunun için gerekli olan çalışma programlarının öğrenciye göre düzenlenmesi, kontrollerinin yapılması gerekmektedir" (Çilden, 2006:543).

Öğrencilerin çalgı derslerine ilgisinin artırılması için Avcı Akbel (2018: 1-2) tarafından önerilen "ters yüz edilmiş öğrenme sistemi" uygulanabilir. Avcı Akbel bu sistemi, "öğrencilerin öğretim içeriklerine okul dışından ulaştıkları, belirlenen etkinlikleri yaptıkları ve sınıf ortamında konuyla ilgili olarak verilen ödev veya etkinlikleri gerçekleştirdikleri" bir model olarak tanımlamıştır. "Öğrenenlere işbirlikçi öğrenme fırsatı vermesi, önceden teorik bilginin çalışılması yoluyla öğrenenlere öğretmen eşliğinde pratik yapma ve anında geri bildirim alma olanağı sunması"nı da bu yöntemin avantajlı noktaları olarak göstermiştir (Avcı Akbel, 2018: 1-2).

Bireysel Çalgı dersine sadece öğrencinin çalgısını geliştirdiği bir ders olarak yaklaşmamak gereklidir. Bu ders aynı zamanda, ileride kendisi de çalgı dersi verme yetisine sahip olacak öğrencilerin çalgı öğretmenini rol model alarak, öğretmenliklerini de geliştirdikleri ve bu yönde ders içi ve ders dışında bire bir rehberlik aldıkları çok önemli bir eğitim ortamıdır. Nitekim "bilgileri aktarmakla yükümlü olan" öğretmenin, "mesleğine karşı istekli, sabırlı, sevgi dolu" olması gerektiği bilinen bir gerçektir (Kaynak ve diğ, 2016: 67). Öğretmen adayının bu niteliklere sahip olmasında en önemli rol çalgı öğretmenine aittir.

Bu bağlamda çalgı öğretmeninin:

- Derse uygun, ancak ders yerine öğrenciyi merkeze alan, rehberlik edici tutum ve davranışlar geliştirmesi,
- Dersleri planlı, programlı ve sistemli bir şekilde işlemesi;
- Öğrencinin düzeyine uygun, öğrendiklerini pekiştiren ve geliştiren etüt ve eserleri seçmesi;
- Farklı müzik türlerini ve dönemleri içeren, zengin, renkli ve keyifli bir repertuar oluşturması,
- Öğrencinin çalgıya yönelik bireysel sorunlarına özel çözümler üreterek "her öğrencisine ayrı ayrı uygun yöntem, program ve teknikler geliştirmesi" (Aytemur, 2016: 89).
- Avcı Akbel ve Orhan'ın (Avcı Akbel & Orhan, 2017: 94-108) da belirttiği gibi, öğrencisinin öğretmenlik mesleği için çok önemli olan "duygusal zekâsını geliştirici grup konserleri ve etkinliklerine" katılımını sağlaması,

- Aynı zamanda öğrencisinin bireysel olarak da konser vermesini teşvik ederek; öğrencinin özgüvenini ve çalgıya olan sevgisini artırması,
- Öğrencisini not odaklı çalışma anlayışından uzaklaştırarak, gelişim ve sevgi odaklı çalışmaya yöneltmesi çalgı eğitimi açısından önemli faktörlerdir.

KAYNAKÇA

ALBUZ, A., 2004, Müzik Öğretmenliği Eğitiminde Çok Boyutluluk. *GÜ Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 24(2), 105-110.

AVCI AKBEL, B., ORHAN, Ş., 2017, Bireylerin Duygusal Zekâ Düzeylerinin, Müzik Gruplarındaki Konser Performanslarına Etkisi, *European Journal of Social Sciences Studies*, 2(5), 94-107.

AVCI AKBEL, B., 2018, Students and Instructors Opinions on the Implementation of Flipped Learning Model for Cello Education in Turkish Music, *Journal of Education and Training Studies*, 6(8), 1-11.

AYTEMUR, B. (2016). Flüt Eğitiminde Bir Öğrenciyle Ton Geliştirme Çalışmaları. *İdil*, 6 (28), 75-90.

ÇİLDEN, Ş., 2006, Müzik Öğretmeni Yetiştirme Sürecinde Çalgı Eğitiminin Nitelik Sorunlarının İrdelenmesi, *Ulusal Müzik Eğitimi Sempozyumu Bildirisi*, 542-548.

DURANOĞLU, N. E., 2015, Çalgı Eğitiminde Görülen Kas ve İskelet Rahatsızlıkları ve Performansa Etkileri Üzerine Öğretmen ve Öğrenci Görüşleri. *Karaelmas Journal of Educational Sciences*, 3 (2015) 87-97.

GİRGİN, D., 2015, Müzik Eğitimi Bölümlerindeki Çalgı Eğitiminde Öğretmen ve Öğrenci Perspektifinde Beklentiler. *NWSA-Education Sciences,* 1C0640, 10(3), 169-183.

KAVCAR, C., 2002, Cumhuriyet Döneminde Dal Öğretmeni Yetiştirme. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi,* 35(1-2), 1-14.

KAYNAK, T., ESMERGÜL, P., ÖZTOSUN ÇAYDERE, Ö., 2016, Müzik Bilimleri Bölümü Öğrencilerinin Öğretmenlik Mesleğine İlişkin Görüşleri.*Online Journal Of Music Sciences*, 1(2), 65-85.

KURTASLAN, H., 2014, Müzik Öğretmeni Adaylarının Bireysel Çalgı Eğitimine Yönelik Repertuar Kazanım Durumlarının İncelenmesi, *Akdeniz Sanat Dergisi,* 7(13), 94-11.

UMUZDAŞ, S., 2012, Müzik Eğitimi Anabilim Dalı Öğrencilerinin Viyolonsel Dersine İlişkin Algı ve Beklentileri, *Akademik Bakış Dergisi*, 33, 1-8.

YALÇINKAYA, B., ELDEMİR, A.C. VE SÖNMEZÖZ, F., 2014, Müzik Öğretmeni Adaylarının Bireysel Çalgı Dersine Yönelik Tutumlarının Değerlendirilmesi. *Electronic Turkish Studies*, 9(2), 1583-1595.

BETONARME KİRİŞLERDE HELEZONİK BİÇİMLİ ETRİYE UYGULAMASININ SONLU ELEMANLAR YÖNTEMİ İLE İNCELENMESİ

İslam Enes KAHRAMAN

İnşaat Mühendisi
E-mail: i.e.kahraman@gmail.com

ÖZET

Betonarme yapı elemanlarının yüksek dayanım gösterebilmesi, beton ve donatı arasındaki etkili bir uyumu gerektirmektedir. Ancak beklenen sünek davranış için de kesme dayanımı üzerinde detaylı bir incelemeye ihtiyaç duyulmaktadır. Yeterli kesme donatısı bulunmayan betonarme bir kiriş, artan yük altında, eğilme mukavemetine ulaşmadan, mesnetlere yakın bölgelerde oluşan yatayla yaklaşık 45 derece eğimli çatlaklarla kırılma durumuna gelecektir. Bu durumda, kesme kırılmasının ani ve gevrek özelliği nedeni ile kesmeye karşı tasarım yapılması daha da önem kazanmaktadır. Bu çalışmada, etriyesiz tasarımın yanı sıra 30°, 45°, 60° ve 90° derece helezonik biçimli etriye yerleştirilen betonarme kirişler ele alınmıştır. Bu kirişler dört noktalı yükleme deneyine tabi tutularak kesme davranışları ANSYS yazılımı üzerinden sonlu elemanlar yöntemi ile incelenmiştir.

***Anahtar Kelimeler**: Betonarme kiriş, Kesme davranışı, Helezonik etriye, Sonlu elemanlar yöntemi.*

INVESTIGATION OF SPIRAL STIRRUP APPLICATION IN REINFORCED CONCRETE BEAMS BY FINITE ELEMENT METHOD

ABSTRACT

Achievement of high strength for reinforced concrete structural members,requires an effective collaboration between concrete and reinforcement. However, a detailed investigation on the shear strength is a necessity for the expected ductile behavior. A reinforced concrete beam without adequate shear reinforcement will come up with increasingly inclined cracks at approximately 45 degrees to the horizontal formed near the support regions and present fracture, without reaching the flexural strength. In this case, it is even more important to design against shear with the reason that shear fracture is sudden and brittle.In this study, reinforced concrete beams with 30°, 45°, 60° and 90° helically placed stirrupsalongsidebeams without transverse reinforcement, were considered. These beams were subjected to a four-point loading test and the shear behavior was investigated using finite element method over ANSYS software.

***Keywords:** Reinforced concrete beam, Shear behavior, Spiral stirrup, Finite element method.*

1.GİRİŞ

Deneylerin yapılması için uygun koşulların sağlanması ve malzeme temininde yaşanan sıkıntılar sebebiyle çalışmaların sınırlı kalmasından dolayı, problemlerin analitik hesap ve

bilgisayar ortamında model oluşturularak çözümlenmesi alternatif bir yöntem olarak tercih edilmektedir.

Tasarlanan tüm modeller, sınırsız bir şekilde, bilgisayar ortamında analiz yapılarak bilgisayarın kapasitesinin mümkün kıldığı hızda sonuçları görmemize olanak sağlamaktadır. Modelleme esnasında kullanılan malzemelerin özellikleri ve sınır şartları doğru ve eksiksiz tanımlanmalıdır. Betonarmeyi meydana getiren beton ve çeliğin deformasyon özelliklerini belirlemek için yapılan deneysel ve analitik çözümlemelerden elde edilen sonuçların uyum içinde olması gerekmektedir. Deformasyonların zamana ve yük geçmişine bağlı olması sebebiyle betonarmede gerilmeleri kesin olarak hesaplamak olanaksızdır. Bu yüzden modelin parametreleri doğru girilmeli, deformasyon sınır değerleri iyi kavranmalı ve değerlendirilmelidir. Deformasyon özelliklerine paralel olarak betonarme elemanların çeşitli koşullar altında nasıl güç tükenmesi durumuna ulaştığı da çok iyi bilinmelidir.

Sonlu elemanlar metodu pek çok mühendislik uygulamasında kullanılan, karmaşık mühendislik problemlerinin basite indirgenerek kontrol edilebilir parçalarla kabul edilebilir bir yaklaşıklıkla çözümünü sağlayan, yaygın ve kullanışlı bir çözüm metodudur. İlk olarak 1950'lerde Boeing'in uçak kanatlarında bu yöntemi kullanılmaya başlanıp, takip eden yıllarda da diğer mühendislik dallarınca da benimsenmiştir. ANSYS paket programı ilk kez 1971 yılında geliştirildikten sonra bu yöntem ile analizler yapılmasına yaklaşık 50 yıldır devam edilmektedir. Bu çalışma için, sonlu elemanlar yöntemini temel alan ANSYS programı seçilmiştir. Yükleme esnasında beton, doğrusal davranış göstermeyen bir malzeme olduğundan, ANSYS programında, bu davranışı gösterecek şekilde modellenmiştir.

1.1. Çalışmanın Amacı

Farklı açıdaki helezonik, enine donatılı betonarme kiriş elemanlarında yükleme sırasında oluşan, çatlama ve nonlineer davranışları gözlemlenmek amacıyla tasarlanan modeller, sonlu elemanlar metodu kullanılarak ANSYS programında APDL modülü üzerinden analize tabii tutulmuştur.

Yapılan bu çalışmada kirişin analitik modelinin oluşturulması ve oluşturulan bu modelde yapı elemanının davranışının incelenmesi amaçlanmıştır.

Bu tezin içeriğinde ANSYS programı kullanılarak analizi amaçlanan betonarme kiriş modellerinin nonlineer analiz adımları anlatılmış ve modelleme esnasında karşımıza gelecek parametreler üzerinde kısaca durulmuştur. Ardından analitik modelden elde edilen veriler karşılaştırılmış ve yorumlanmıştır. Modellerin davranışının test adımları arttırılarak gerçekçi sonuçlar alınabilmesi için özen gösterilmiştir. Bu kapsamda kesitte meydana gelen betonun çatlaması, donatı akma, betonun ezilmesi gibi kritik durumlar değerler ve grafikler üzerinden belirtilmiştir. Buradan yola çıkarak, farklı açıdaki modellerin davranışları karşılaştırılmıştır.

2. KİRİŞLERDE ENİNE DONATI ETKİSİ

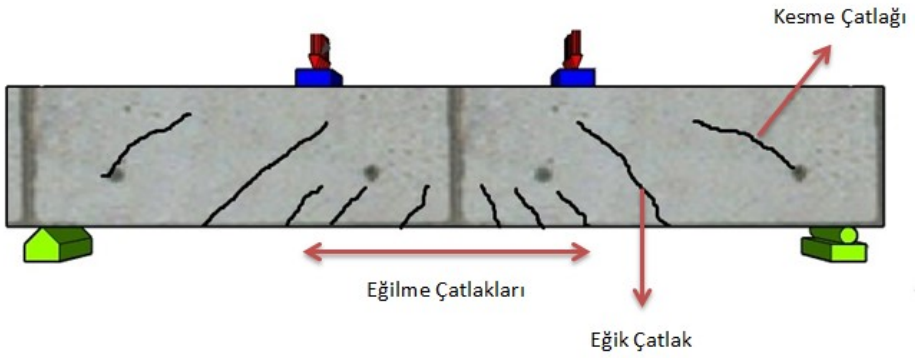
2.1.Kirişlerde Kesme Etkisi

Eksenel kuvvet ve eğilme momenti normal gerilme (σ)oluştururken, kesme kuvveti ve burulma momenti kayma gerilmesi (τ) oluşturmaktadır. Kiriş uzunluğu boyunca kesme kuvvetinin değeri, yüklemeye bağlı olarak değişmektedir. Kesme etkisindeki bir kirişin kırılma biçimi; yüklemeye, yükün mesnede olan uzaklığına, çekme ve kesme donatılarının oran ve düzenine, beton basınç dayanımına, kiriş derinliğine bağlı olarak değişmektedir.

Dört noktalı bir yükleme deneyinde mesnetlerden yüklere kadar olan kısımlarda (kesme açıklığı) kesme kuvveti ve eğilme momenti, yükler arasında ise sadece eğilme momenti oluşmaktadır. Şekil 1'de görüldüğü gibi kesme çatlağı tarafsız eksen bölgesinde belirmekte ve alt ve üst yüzeylere ulaşmamaktadır. Alt yüzeye ulaşan çatlaklar ise eğik

çatlaklardır. Eğik çatlak olarak nitelendirebilmek için çekme donatısında ani gerilme artışına neden olması ve çatlağın kiriş derinliği boyunca eğik olması gerekmektedir. Eğik çekme çatlağı, kesme ve eğilmenin ortak etkisinden oluşmaktadır.

Şekil 1. Kirişlerde meydana gelen çatlaklar

Eğilme çatlakları kirişin alt yüzeyinde, açıklığın orta kısmında meydana gelir. Kesmenin büyük olmadığı yerlerde eğilme çatlakları eksene diktir ve çatlak genişliği çekme bölgesinden basınç bölgesine doğru azalır.

2.2.Donatıların Kesmeye Karşı Davranışları

2.2.1.Kesme Donatısız Kiriş Davranışı

Kesme donatısı olmayan kirişlerde kesme kuvveti, üç iç kuvvetin (betondaki basınç dayanımı, sürtünme ve boyuna donatının çekme kuvveti) bileşkesiyle karşılanmaktadır.

Beton basınç dayanımının katkısı: Çatlamamış basınç bölgesindeki beton tarafından karşılanır. Yük artmaya başladıkça basınç etkisindeki alan da artarak daha fazla kesme kuvveti karşılar. Ancak yükün aşırı artmasıyla da bu durum tersine döner.

Sürtünme katkısı: Çatlak yüzündeki sürtünme ile karşılanır.

Boyuna donatı katkısı: Çatlak oluştuktan sonra çatlağın iki yanındaki kiriş parçasının yerdeğiştirmesini engellemeye çalışır.

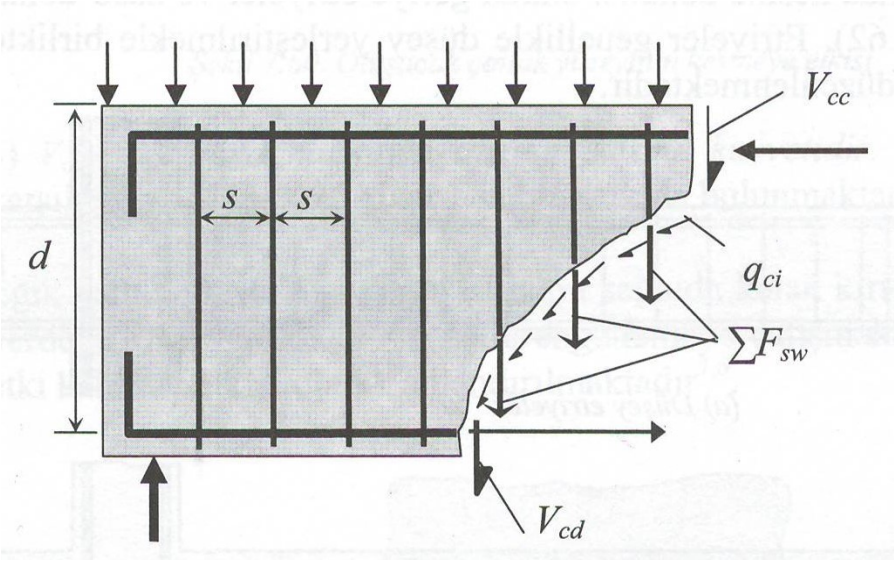
2.2.2.Kesme Donatılı Kirişlerin Davranışları

Kesme kuvvetini karşılayan diğer elemanlar ise etriyeler, pilyeler ve hasır donatılardır. Ancak deprem gibi yön değiştiren etkiler altında asal çekme gerilmelerinde etkisiz kaldıklarından, yönetmeliklerde kesme donatısı olarak kabul edilmezler. Etriyeler, pilyelere göre daha başarılı davranış göstererek, çatlak genişliğini daha az miktarda tutar. Mesnete yakın yüklerin de mesnede aktarılmasında kiriş içinde meydana gelen kemeri sararak kesme kuvvetine karşı daha etkili görev üstlenmektedir.

TS500 ve Deprem Yönetmeliğinde gevrek kırılmayı önlemek adına kiriş boyunca etriye donatısının hesaplanan aralıklarla yerleştirilmesi zorunludur. Etriyelerin eğilme çatlaklarını engellemediği, sadece dağılımını ve genişliğini etkilediği gibi eğik çatlakların oluşmasını da engellemez, kılcal düzeyde kalmasını sağlar.

Kesme donatılı kirişlerde kesme kuvvetini dört iç kuvvetin bileşkesi karşılamaktadır. Bunlardan üçü donatısız kirişlerde bahsettiğimiz iç kuvvetleridir. Şekil 2'de eğik çatlağın kestiği etriyelerde meydana gelen çekme kuvvetleri gösterilmiştir. Dördüncü iç kuvvet ise bu etriyelerdeki çekme kuvvetlerinin toplamıdır.

Şekil 2. Eğik çatlağın kestiği etriyelerde çekme kuvveti (Doğangün,2007)

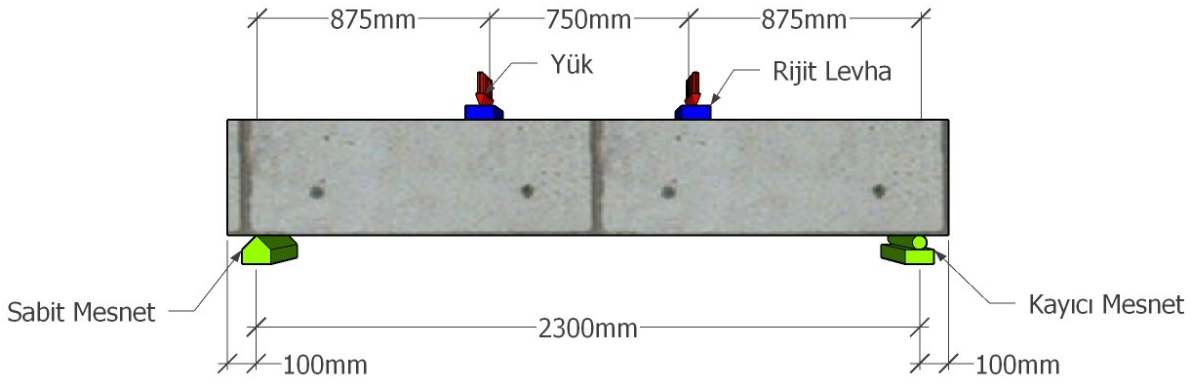

Çok donatılı kesitte(ρ=0.02)yüksek mukavemete karşılık akma anından itibaren ani moment düşüşüyle birlikte eğrilikte fazla artış olmadan ani(gevrek) kırılma meydana gelmektedir. Bunu önlemek için kesitte kuşatma(sargı) donatısı kullanılmaktadır. Kuşatma donatısının kullanılması kesitin daha sünek davranmasını sağlamaktadır (Cihanlı, 2009: 10).

3. DENEY NUMUNELERİNİN TASARIMI

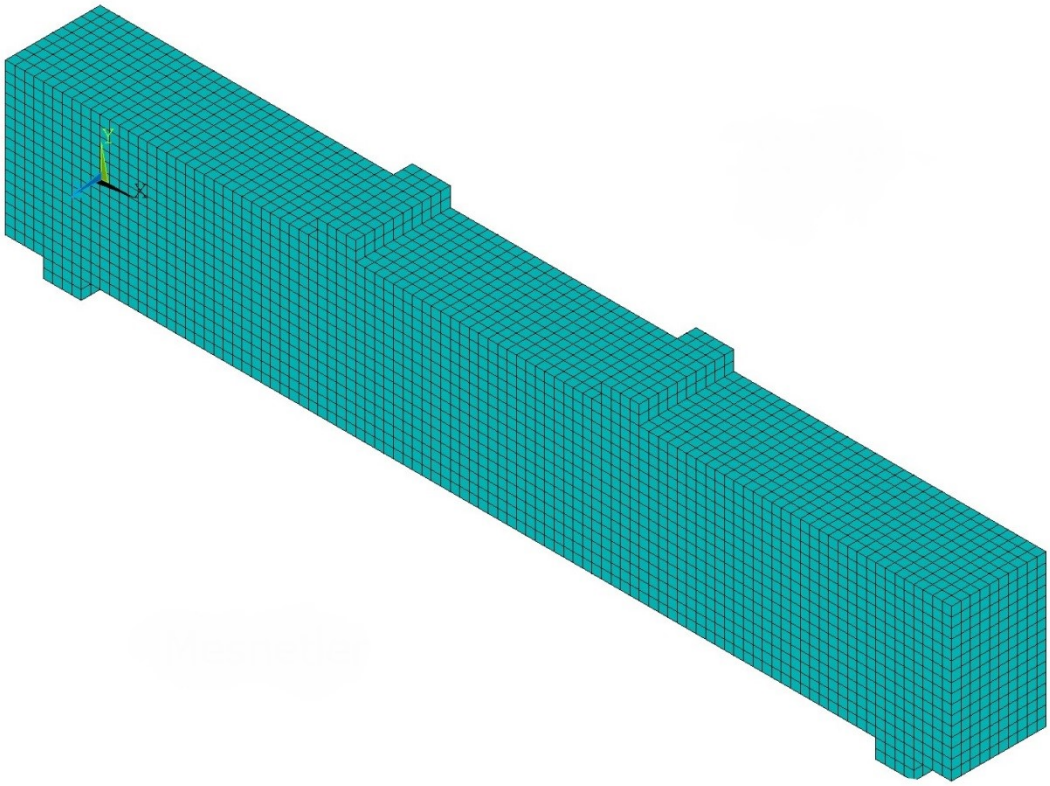
Enine donatının yerleştirilme açısı ve kenetlenme özellikleri, davranışta gözle görülür farklar yaratırken özellikle kesme etkisinin hâkim olduğu betonarme elemanlarda ilave hassasiyet gerektirmektedir (Özkal, 2017: 12).Bu nedenle bu çalışma kapsamında 2500 mm uzunlukta ve 250 mm x 400 mm kesite sahip 5 adet betonarme kiriş, muhtelif açılarda yerleşimözelliklerine sahip etriyelerle donatılarakdört noktalı yükleme deneyine tabi tutulmuştur. Mesnetlerden 875 mm içeride belirlenen simetrik noktalara tek yönlü çizgisel yükler uygulanmıştır. Şekil 3'teanaliz numunelerinin detayları ve yükleme düzeni görülmektedir.

Şekil 3. Analiz numunelerinin yükleme düzeni

2500 mm boyunda, 250 mm eninde ve 400 mm yükseklikte boyuta sahip olan kiriş toplam 16000 adet 25x25x25 mm'lik altı yüzlü prizmatik küpler şeklinde sonlu elemanlara ayrılmıştır. Şekil 4'te yük aktarımının sağlıklı yapılabilmesi için yükleme ve mesnet noktalarında yüksek rijitliğe sahip levhalar da sonlu elemanlarına kirişle aynı boyutta bölünerek, düğüm noktalarının birbirine denk gelmesi sağlanmıştır.

Şekil 4. Analiz numunelerinin sonlu elamanlara bölünmüş hali

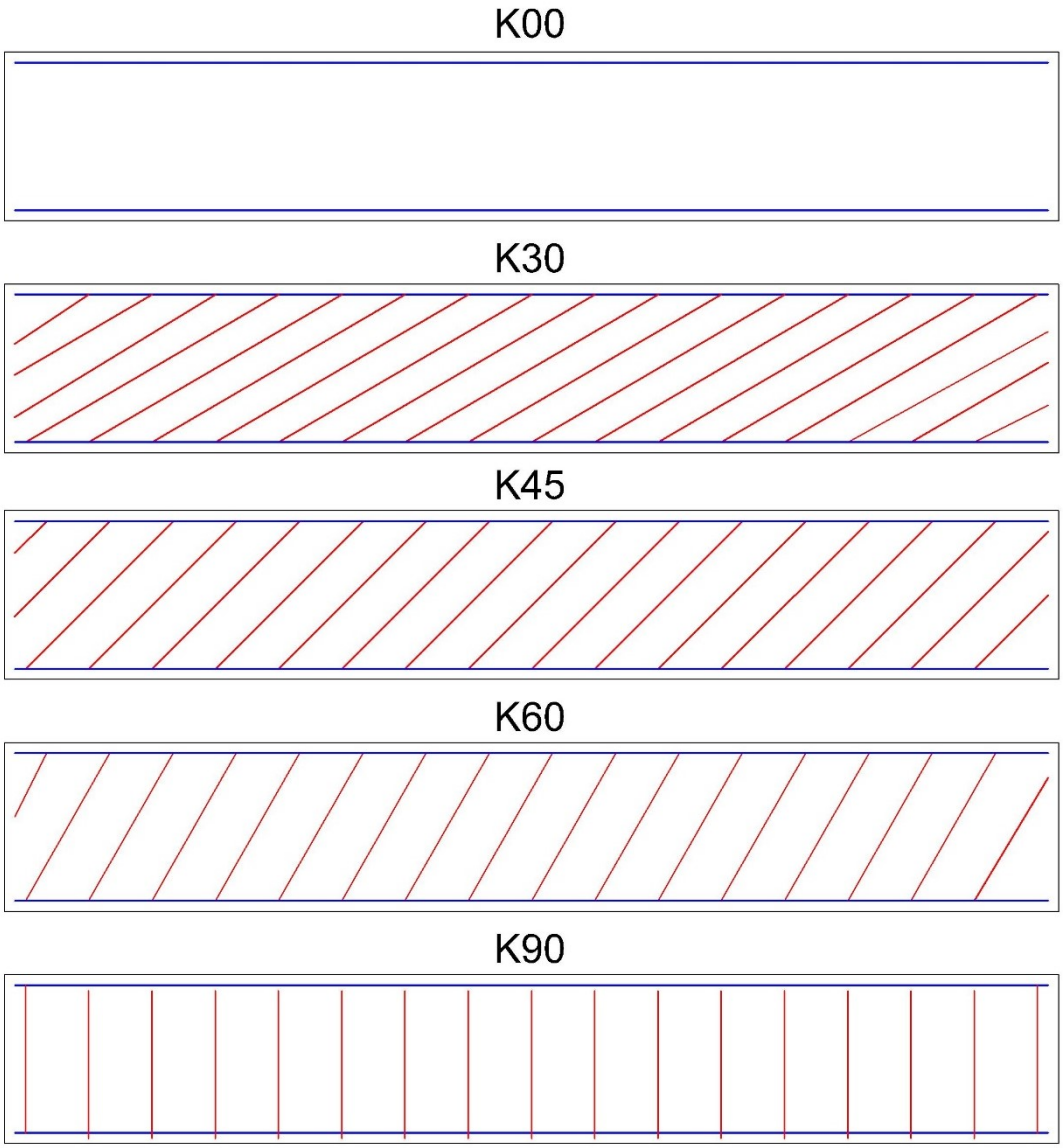

Analiz numunelerinde kullanılan malzeme özellikleri Çizelge 1'de sunulmuştur. Muhtelif açılardaki enine donatı yerleşimi deŞekil 5'te görüldüğü gibidir.

Çizelge 1. Analiz numunelerinin malzeme özellikleri

Beton				***Çelik***		
f_{ck} **(MPa)**	f_{ctk} **(MPa)**	Ec **(MPa)**	ε_{cu}	f_{yk} **(MPa)**	Es **(MPa)**	ε_{su}
30	**1.9**	**32x10³**	**0.003**	**500**	**200x10³**	**0.001**

Şekil 5. Muhtelif açılardaki enine donatı yerleşimi

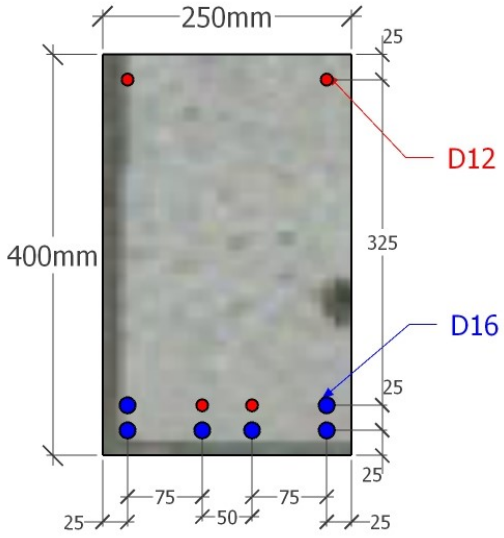

Analiz numunelerinin değişik açılardaki enine donatı yerleşiminin uygulama biçimleriÇizelge2'de görüldüğü gibidir.

Çizelge 2. Analiz numunelerinin uygulama biçimleri

Numune Adı	Enine Donatıların Yatayla Açı	Enine Donatıların Uygulama Şekli
K00	Yok	Yok
K30	30	Helezonik
K45	45	Helezonik
K60	60	Helezonik
K90	90	Kapalı Dörtgen

Eleman davranışının kavranabilmesi için kesit davranışının bilinmesi gerekir. Kesit davranışı, kesitte kullanılan malzeme özelliklerine ve kesit geometrisine bağlıdır (Aydemir,2004:6). Numunelere ait kesit Şekil 6'da görüldüğü gibidir.

Şekil 6. Analiz numunelerinin kesiti

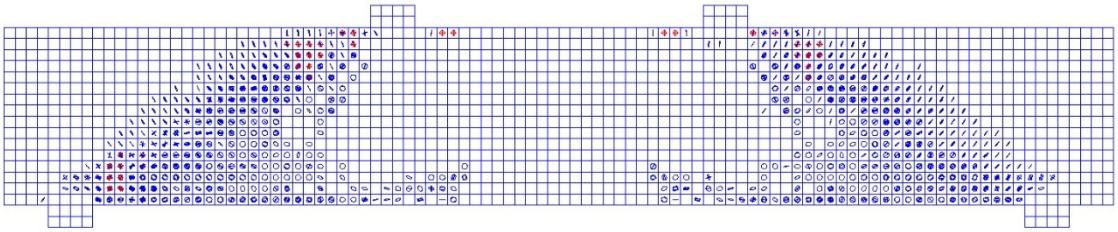

4.ANALİZ SONUÇLARI

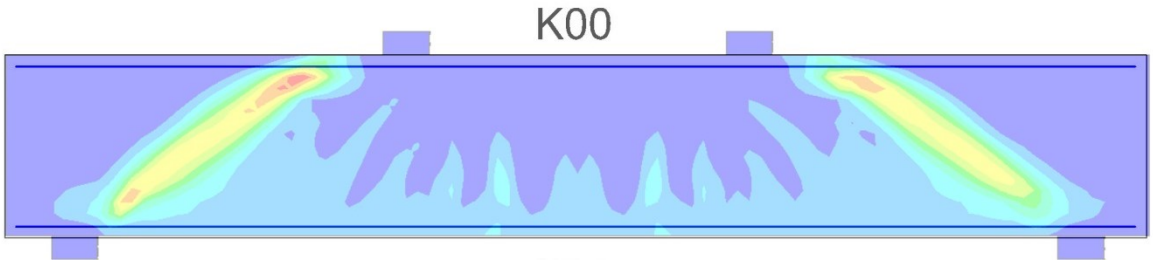
Sonlu elemanlar analizine tabii tutulan betonarme kirişlerin analiz sonuçları, Şekil 7-16 ve Grafik 1-5 aracılığıyla sunulmuştur.

4.1.K00Kirişinin Analiz Sonuçları

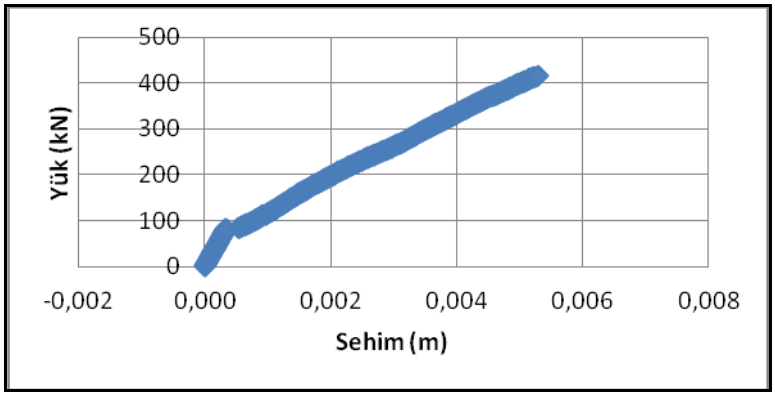
Şekil 7. K00 çatlak görünümü

Şekil 8. K00 Birinci Asal Gerilme

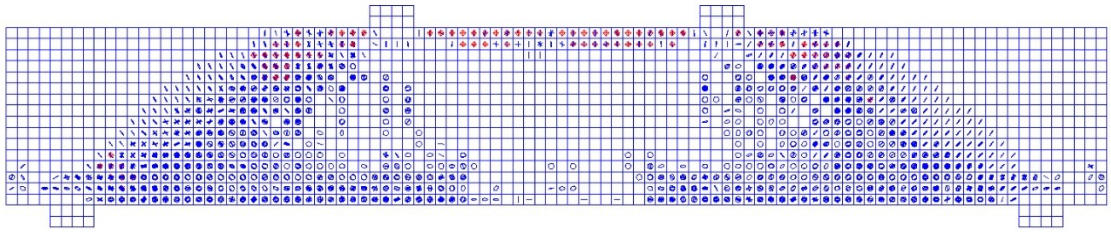

Grafik 1. K00 Yük-Sehim Grafiği

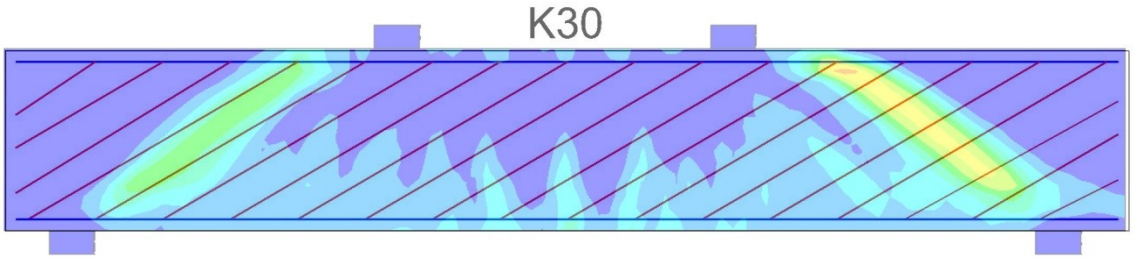

4.2. K30 Kirişinin Analiz Sonuçları

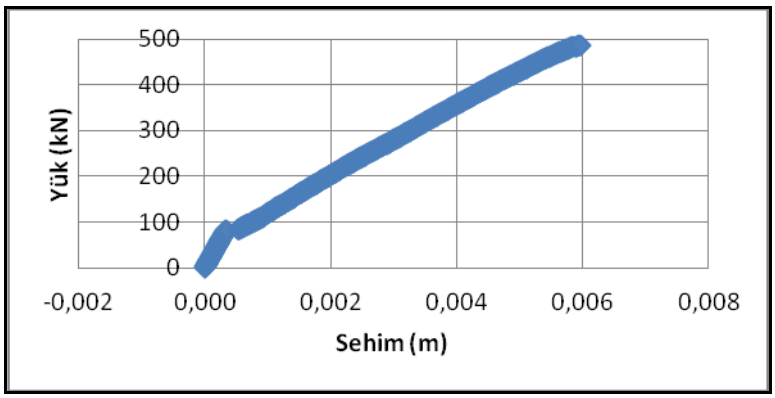
Şekil 9. K30 çatlak görünümü

Şekil 10. K30Birinci Asal Gerilme

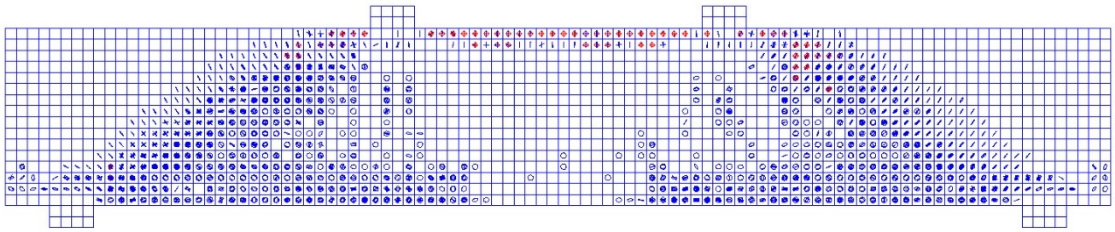

Grafik 2. K30 Yük-Sehim Grafiği

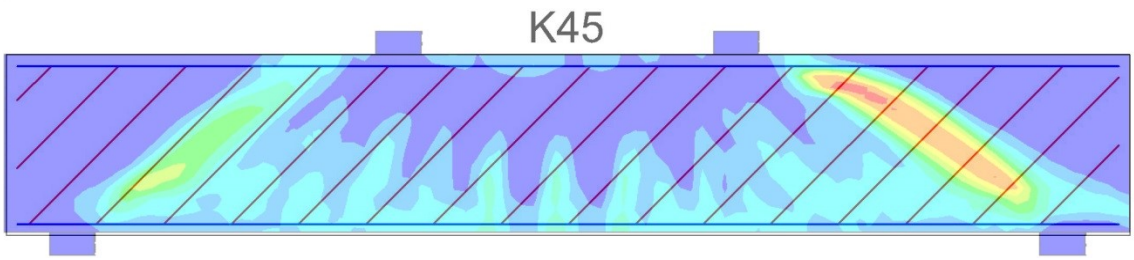

4.3.K45 Kirişinin Analiz Sonuçları

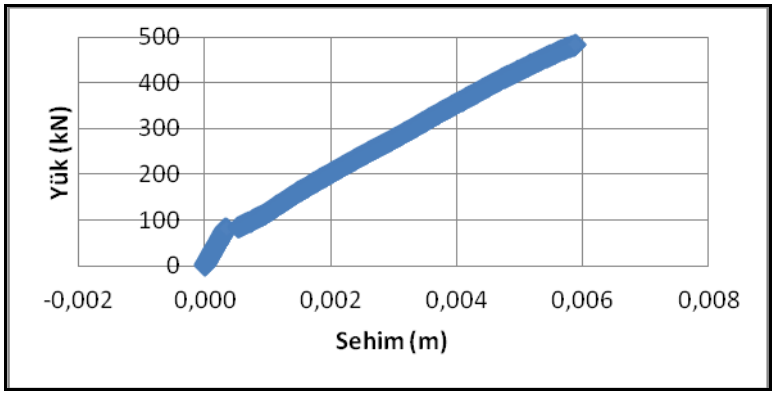
Şekil 11. K45 çatlak görünümü

Şekil 12. K45 Birinci Asal Gerilme

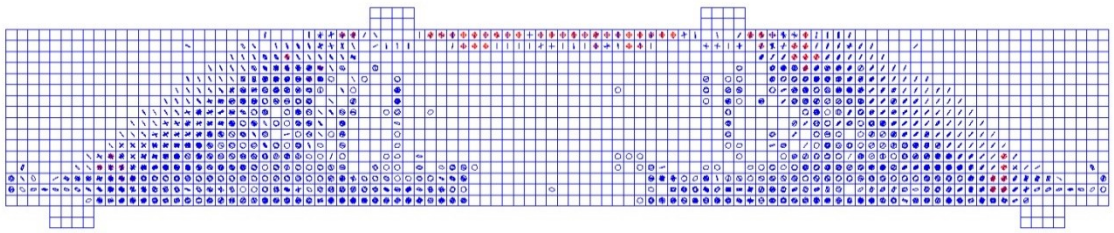

Grafik 3. K45 Yük-Sehim Grafiği

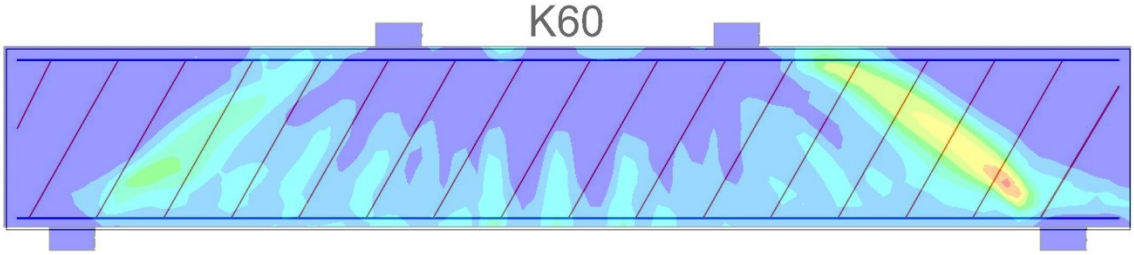

4.4.K60 Kirişinin Analiz Sonuçları

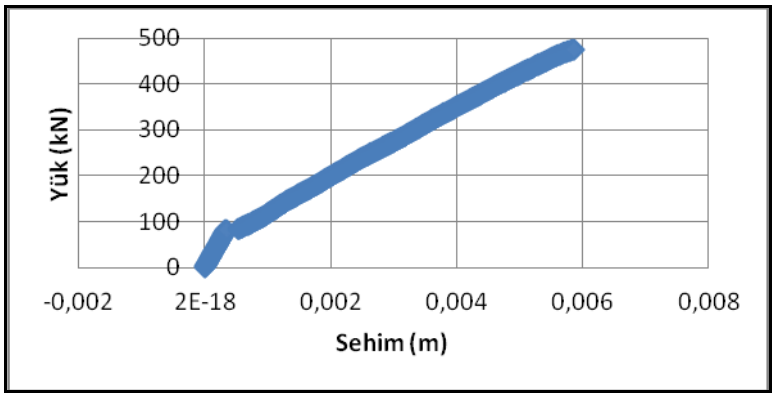
Şekil 13. K60 çatlak görünümü

Şekil 14. K60 Birinci Asal Gerilme

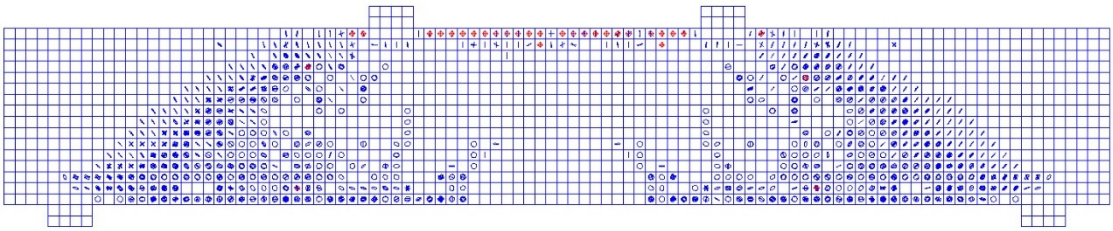

Grafik 4. K60 Yük-Sehim Grafiği

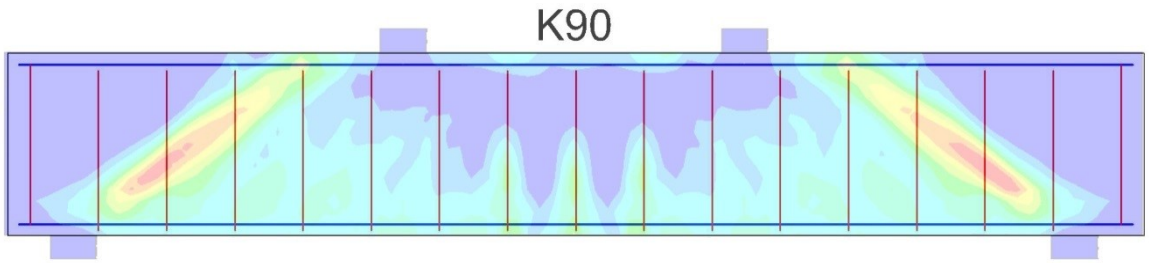

4.5. K90 Kirişinin Analiz Sonuçları

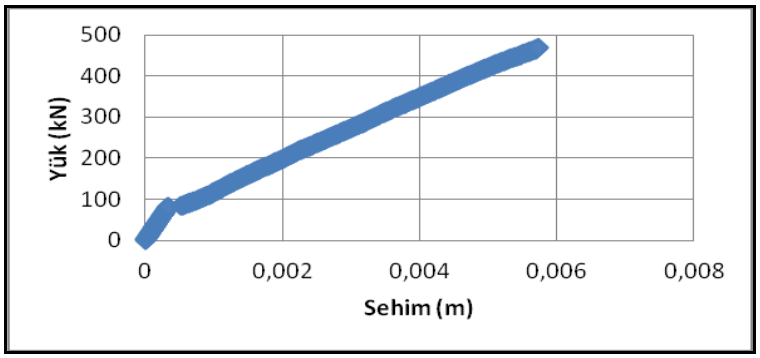
Şekil 15. K90 çatlak görünümü

Şekil 16. K90 Birinci Asal Gerilme

Grafik 5. K90 Yük-Sehim Grafiği

5. ANALİZ SONUÇLARININ KARŞILAŞTIRILMASI

Genel kabullere uygun olarak, betonarme kirişlerdeki etriyelerin asal çekme gerilmeleri doğrultusunda yerleştirilmeleri taşıma gücü ve süneklik açısından yapısal başarımı artıran en önemli etken olup ardından ise kenetlenme etkisi gelmektedir (Özkal, 2017:12).

Numunelerin şekil değiştirmiş eleman parçasının geometrisinden elde edilen eğrilik değerleri, enine donatıların yatayla yaptığı açılara göre üst liflerin birim kısalmaları, çatlak genişlikleri, en büyük sehim değerleri, boyuna donatıların birim şekil değiştirmeleri ve gerilmeleri, enine donatıların birim şekil değiştirmeleri ve gerilmeleri, taşıdıkları en büyük yük değerleri ve enerji tüketim kapasiteleri; betonarme kirişler için Çizelge 3'te; donatılar için ise Çizelge 4'tesunulduğu gibidir.

Çizelge 3. Betonarme kirişlere ait analiz sonuçları

	Eğrilik Değerleri (%)	Üst Lif Birim Kısalma (%)	Çatlak Genişliği (mm)	Sehim (mm)	Taşıma Gücü (kN)
K00	0.72299	0.02497	1.0486	5.2891	414.8
K30	0.86798	0.03193	1.0914	5.9668	487.3
K45	0.85148	0.02963	1.0736	5.8938	484.1
K60	0.86282	0.03122	1.0538	5.8601	476.1
K90	0.85861	0.0315	0.8729	5.7313	468.1

Çizelge 4. Kiriş donatılarına ait analiz sonuçları

	Boyuna Donatılarda Birim Şekil Değiştirme (%)	Boyuna Donatılarda Gerilme (MPa)	Enine Donatılarda Birim Şekil Değiştirme (%)	Enine Donatılarda Gerilme (MPa)	Enerji Tüketim Kapasitesi (kNmm)
K00	0.1709	341.818	-	-	1.2490
K30	0.2067	413.411	0.1251	250.16	1.6404
K45	0.2055	410.981	0.1469	293.824	1.5955
K60	0.1994	398.794	0.1545	308.986	1.5629
K90	0.1948	389.523	0.119	238.039	1.4942

Maksimum yük taşıyan ve en büyük enerji tüketim kapasitesine sahip olan kiriş K30 kirişidir. Bu özelliğine en büyük katkıyı 45°'lik asal gerilmelerle en çok kesişen etriyeye sahip olmasıdır.

Çatlak görüntüleri incelendiğinde ezilme dağılımları (kırmızı işaretli sonlu elemanlar) K30, K45 ve K60 kirişlerinde simetrik yüklerin ortasında yoğunlaşırken diğer taraftan da asal gerilmeler doğrultusunda yüklerden, mesnetlere doğru ilerlediği gözükmektedir. K00 kirişinde ise ezilmeler yoğunlaşmadan 414.8 kN yükünde göçme meydana gelmiştir.

6. SONUÇ

ANSYSsonlu elemanlar programından elde edilen sonuçların literatürdeki tasarım hesapları sonuçlarıyla oldukçauyumlu olduğu gözlenmiştir. Bu da göstermektedir ki, ANSYS sonlu elemanlar programıyla yapılan modellemeler, deneyelemanı tasarım aşamasında yapılabilecek tasarımhatalarının ve yanlış malzeme seçimlerinin önünegeçilmesi açısından hem maddi hem de zamandantasarruf edilmesini sağlayacak, yapılacak olandeneysel çalışmalara yol gösterici olacaktır.

Numuneler arasında en çok ezilmeye maruz kalan K30 kirişidir. K90 numunesi minimum çatlak genişliğinde iken (1.05E-03 m) taşıma kapasitesine ulaşmıştır. Etriyesiz numune (K00) en az sehimi yaparken, en çok sehimi K30 kirişi yapmıştır

Boyuna donatılardaki gerilme K30 kirişinde en yüksek değere ulaşırken, enine etriyelerde ise K60 kirişinde en yüksek değere ulaşmıştır. Enerji tüketim kapasitesinin en büyüğü K30 kirişinde gözlemlenmiştir.

Etriyelerin yatayla yaptığı açı azaldıkça taşıma kapasitesi ve enerji tüketimi kapasitesi artmaktadır. Bunun asıl nedeni ise kesme kuvvetine maruz kalan kirişte ortaya çıkan asal çekme gerilmelerinin oluşturacağı eğik çatlağa denk gelen enine donatıların sayısının fazlalığıdır.

Helezonik enine donatılar uygulama kolaylığı bakımından her ne kadar dezavantajlıysa da, yapısal davranış başarımı bakımından avantajlıdır. Önem derecesi yüksek yapıların elemanlarında, enerji tüketimi ve yük kapasitesine ekstra ihtiyaç olması durumunda tercih edilmesi yapı davranış başarımını arttıracaktır.

KAYNAKÇA

AYDEMİR, C., 2004*, Simetrik Donatılı Dikdörtgen Kesitli Betonarme Kolonların Pekleşmeli Eğilme Momenti Kapasitelerinin Belirlenmesi*, Yüksek Lisans, Yıldız Teknik Üniversitesi.

CİHANLI, E., 2009, *Yüksek Mukavemetli Beton Kirişlerin Eğilme Davranışı*, Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi.

DOĞANGÜN A., 2017, ''*Betonarme Yapıların Hesap ve Tasarımı*", Birsen Yayınevi, İstanbul

ÖZKAL, F.M., 2017, Kesme Açıklığı Küçük Olan Betonarme Kirişlerin Etriye Düzeni ve Kenetlenme Yönünden İncelenmesi, *20. Ulusal Mekanik Kongresi*, 5-9 Eylül 2017 Bursa,

PARADIPLOMACY AS NEW AND PERSPECTIVE ACTIVITY OF SUBNATIONAL ACTORS

Makashev Zh.K.,
PhD student, specialty
«6D020200 – International Relations»
Kazakh Ablai Khan UIRand WL, Almaty/KAZAKHSTAN
E-mail: ohlert@rambler.ru

ABSTRACT

At the present stage of a new geopolitical situation when cooperation of two actors is represented more favorable, paradiplomatic activity of cross-border and border areas plays the increasing role. But whether it can become a geopolitical trap in the future?

Keywords: *paradiplomacy, geopolitics, international relations, diplomatic missions.*

If we remember the paradiplomacy definition given by I. Dukhachek, which is widely used: "Paradiplomacy - international (external, transnational, cross-border) communications of subnational (noncentral, regional, local) authorities" [2]. It is necessary to tell that as actors of paradiplomatic activity can act not only cross-border and border subgovernment institutions, but also the subnational actors distant from each other on a basis of economic interests or having cultural and historical roots and communications. For example, Turkey and Tatarstan (Russian Federation), Turkey and East Turkestan (PRC), France and Quebec, Belgium and Catalonia, Kaliningrad region as territorial subject of the Russian Federation and Germany, Omsk region of the Russian Federation and Pavlodar region of the Republic of Kazakhstan.

Globalization processes of the present which exert negative and at the same time positive impact on the states the growing rivalry and inequality between the countries transformed the international environment and the relations between the states. However further development of globalization and traditional models of economic development are still relevant. In the present active development of integration processes and new models of economic development, action of the states for providing a guarantee of the sovereignty call in question theories of the international relations, promote continuation of disputes between neorealists and neoliberals, in particular the neoliberal globalization which has gained development in the early eighties. It is known that neorealists claim that the state acts as the main figure in political and economic, welfare and scientific and educational processes where act also subnational actors [1]. The central bodies of cross-border and border areas know better the social and economic requirements following from the historical and cultural past. The called circumstance leads to the fact that the regional organizations participate in permission of the regional conflicts more effectively, than the international organizations. As a result it is easier for two participants of cross-border cooperation, i.e. paradiplomacy, quicker and more effectively to ensure national security and to warn ethnic, religious and other conflicts.

In the modern world of relationship of regions and the national state are defined by two provisions: on the one hand, redistribution of powers of authority of the state on subnational levels becomes a trend that increases possibilities of cross-border regions to

participate in performance of tasks which solution is carried out in their territory and with another – our regions very strongly depend on the government, the national right and control. All concluded regional and local agreements shouldn't contradict the national legislation and also international treaties.

Degree of paradiplomatization of cross-border actors depends on self-government and competences of the regional authorities, organizational forms, depth of cross-border linkages, activity of the border sphere. Comparison of the purposes of regions brings to main – overcoming negative impact of border. The border becomes that factor which causes focus of regions on daily practicians: transport, environment, economy, social sphere, employment, spatial planning, culture, informing.

The regions which are independently presented at the state, supranational, global levels can show actority potential, showing the following abilities taking into account the legal, social and economic structure: 1) ability to formulate the interests and perspective development strategies; 2) ability to influence economic processes; 3) ability to interact with other non-state participants; 4) ability to conduct negotiations 5) ability of the self-presentation.

Classical models of economic development improve further, but modern calls lead to the fact that preference is given to rely on regional trade blocs, to sign bilateral international contracts, i.e. working in a paradiplomacy format. Unfortunately, in the Kazakhstan social and political scientific thought this concept is used extremely seldom though prerequisites exist and have the serious future.

One of basic elements of paradiplomacy is existence of diplomatic mission which regulates this activity, supervises and carries out monitoring. Such representation differs from embassy and consular service of this or that country. Its location - in the city which is the center of the region conducting paradiplomatic activity. Such circumstance gives still big independence to the subnational actor that can lead to undesirable consequences, aspiration of local authorities to absolute independence. Instead of official diplomatic missions can be opened the formalized. All diplomatic missions for effective work in the field of political, economic, scientific and technical and humanitarian cooperation can be united in the centers. In political sense these representations kind of imitate the states. In the economic sense it is virtual network of the trade missions for achievement of the greatest efficiency of the international cooperation. For example in the capital of Kazakhstan Astana such economic and cultural representations of some regions of Russian Federation work actively: The authorized representations of the Republic of Tatarstan in the Republic of Kazakhstan, the Republic of Bashkortostan, the Sakha Republic which carry out a role of bridges in many spheres of cooperation. Despite the huge growth of economic and cultural cooperation between Republic of Kazakhstan and Turkey in Kazakhstan unfortunately there is only an embassy as representative body of this country. It would be desirable to have a direct cooperation within paradiplomacy of Almaty with administration of the tourist centers of Turkey as Antaliiya, Izmir and vice versa. But because of lack of such arrangements between the countries for the present there are no elements of paradiplomatic cooperation of these regions of our countries.

Other form of representation of regions are cultural houses with functions of cooperation in science, education and culture. In such format paradiplomacy acts as "soft power", promoting not only to humanitarian culturally cooperation, but acting as the instrument of decrease in interethnic and interregional tension. Besides, paradiplomacy of subnational actors acts as the instrument of the international communication, motivating studying of languages of regions. Paradiplomacy of subnational actors represents the tool

public and cultural diplomacy. It is possible to correlate paradiplomacy to conferencional diplomacy as one of the most effective methods of multilateral approach to peaceful settlement of disputes and to the establishment of political balance in post-conflict situations. Now conferencional diplomacy is also the major tool in the solution of economic problems. For example for implementation of the Contract on economic, scientific and technical and cultural cooperation between the Government of the Republic of Kazakhstan and the Government of Moscow and the reached agreements between the Republic of Kazakhstan and the Russian Federation the Cabinet of Ministers of the Republic of Kazakhstan at the Authorized Representation (Embassy) of the Republic of Kazakhstan in the Russian Federation has been created the "Kazakh cultural and business center" as the investment and construction center and trading house at the Authorized Representation (Embassy) of the Republic of Kazakhstan in the Russian Federation for development of cooperation and implementation of contracts on economic, scientific and technical and cultural cooperation between the Government of the Republic of Kazakhstan and the Government of Moscow and the reached agreements between the Republic of Kazakhstan and the Russian Federation. The same cultural and business centers could open also other regions in two directions within paradiplomacy.

Interesting vision on paradiplomacy is in the monograph by professor Antwerp university Manuel Durant's "Mediterranean Paradiplomacies: The Dynamics of Diplomatic Reterritorialization / Mediterranean paradiplomacy: dynamics of a diplomatic reterritorialization". Manuel Durant is an attach on science in Royal Museum of armed forces and military history in Brussels, writes and publishes articles about diplomacy and military history, creating works about subnational actors. For example, regions of France Provence and French riviera, or Italian Mediterranean regions. Analyzing diplomatic activity of several Mediterranean substate actors the author mentions this activity which can lead to a political territorialization. At R. Ganzhe, deterritorialization is a gaining the certain tribal territory passing into the mode of an infinite scope. The reterritorialization is understood as completely come true transition, for example, of tribes, on other territory which as a result becomes the place of his full-time residence.It is necessary to understand thus that the reterritorialization is inseparable from the earth. Process of a reterritorialization consists in the basis and development of the territory someone.

Again appearing diplomatic missions within paradiplomacy give the grounds for development of model of a territorialization and also alternative forms of diplomacy. The author gives an example of two subnational actors of Spain, France and Italy. In this work the question of why and how these regions work in a certain territorial environment and convincingly explain concrete regularities of a reterritorialization which are result of this diplomatic activity is raised.

The representing historical region Mediterranean uniting two continents Eurasia and Africa where close interaction was carried out business and exchange of cultural achievements between the most ancient civilizations which have arisen on its coast as Ancient Egypt, Phoenicia, the Aegean culture, Ancient Greece etc. The Mediterranean is a cradle of navigation. After its gain by the Roman Empire the region has turned into the most developed region of the Ancient world. The area of the Mediterranean region is over 4 million km ^{2}. Ethnographic and linguistically the region is divided into several large zones: northwest (Romance people and languages), southeast (semito-Hamitic languages), and northeast (Greek, Turkic and Albanian groups).

Climate Mediterranean is very favorable and useful for health owing to low humidity in the dry clear summer and quite warm wet winter, and, therefore, high productivity in the

agricultural sector. Life expectancy of people in the majority of the Mediterranean countries is much higher than average on the planet (for women about 85 years, for men - about 83 years).

Studying paradiplomacy of the Mediterranean and monitoring processes of a reterritorialization, the author used interdisciplinary approach: theories and concepts of philosophy, sociology, history and international relations. The monograph rather big on volume and structurally consists of 10 chapters. The first part of chapter 2 "Paradiplomacy archeology" where the author goes deeply into history, reminding of corsairs, revingeal value of diasporas and the cities in paradiplomacy development. And in other part he asks: what is paradiplomacy – paradiplomacy itself or the substate diplomacy? The paragraph of this part named "Territory, Deterritorialization and Reterritorialization" draws attention of a reader. So France attaches great value to development of paradiplomacy of the Mediterranean territories: these are regions Provence – the Alps – French riviera. In Italy Durant considers the region Emilia-Romagna – the area in the north of Italy stretching from the Apennino mountains in the south to the Po River in the north. It is famous for the medieval cities located in its territory, sea resorts and various cuisines. Bologna, the capital of the region, – the city of developing life which is known for the university of the 11th century and arch galleries in the historic center. The city of Ravenna on the coast of the Adriatic Sea is well-known for the bright Byzantine mosaic.

For example region - Apulia, area in the southeast of Italy with the capital of Bari – the dynamic port and university city. Alberobello's commune and Itriya's valley are attractive for tourists thanks to stone lodges with characteristic conical roofs. The above-mentioned historical regions of the Meditteranian, once economically, culturally and linguistically relatives, aimed to the activation of paradiplomatic activities in search of new sources of economic growth and productivity for the purpose of support of wellbeing of the population today. Such aspiration is promoted by the decentralization processes aimed at the development of double-sided cooperation. Thus, the international cooperation receives one more vector of development: from the periphery to center. But the states want to keep monopoly for diplomacy.

Such increase of activities of subnational actors can turn into the conflict with the central power, antagonism. And from antagonism - to an agonizm, i.e. continuous rivalry, to the constant competition, in our opinion, which are not the negative sides of paradiplomatic activities, and its stimulator, on the one hand. On the other hand, it can be territorial and geopolitical trap when the national legislature is not respected. The main principles of the "Convention on Interregional Cooperation of the Member States of the Commonwealth of Independent States" (16.9.2016) is respect and following the national legislation.

REFERENCES

DUCHACEK I. Multicommunal and Bicommunal Polities and Their International Relations // Perforated Sovereignties and International Relations. - New York, 1988. - P. 3-28.

DURAN, Manuel. Mediterranean Paradiplomacies: The Dynamics of Diplomatic Reterritorialization. - Leiden: Brill Nijhoff, 2015. - 404 p.

WALTZ K. Theory of International Politics. – Boston: McGraw-Hill, 1979. – 251 p.

DUYGUSAL EMEK TURİZM ÇALIŞANLARININ YABANCILAŞMASININ SORUMLUSU OLABİLİR Mİ?

Zeylan KURT
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi. Biga İ.İ.B.F.
Ekonometri Bl, Çanakkale/TÜRKİYE

Öğr. Gör. Bahattin HAMARAT
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi. Biga İİBF. E
konometri Bl, Çanakkale/TÜRKİYE.
E-mail: b_hamarat@hotmail.com

Prof. Dr. Murat GÜMÜŞ
Batman Üniversitesi
Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Yüksek Okulu.
Batman/TÜRKİYE
E-mail: murat.gumus@batman.edu.tr

ÖZET

Araştırmada turizm işletmelerinde duygusal emek boyutlarının işgörenlerin işe ve kendine yabancılaşmaları arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Veriler anket tekniği ile elde edilmiştir. Gizil değişkenler arasında nedensel olabilecek ilişkiler yapısal eşitlik modeli ile incelenmiştir. Yapısal eşitlik modellemesi 252 işgörene yönelik veriler üzerinde gerçekleştirilmiş ve istatistiksel açıdan anlamlı ilişkiler belirlenmiştir.

Turizm işletmelerinde işgörenlerin yüzeysel davranışları ile işe yabancılaşmaları arasında anlamlı bir ilişki belirlenirken, işgörenlerin kendisine yabancılaşmaları arasında anlamlı bir ilişki belirlenememiştir. Benzer şekilde işgörenlerin derin davranışları ile işe yabancılaşmaları arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki belirlenirken kendileri ile olan yabancılaşmaları anlamlı bulunmamıştır. Ayrıca araştırmada turizm işletmelerinde işgörenlerde işe yabancılaşmada gerçekleşen artışlar kendilerine yabancılaşmalarında da artışa neden olduğu belirlenmiştir.

Anahtar kelimele: *Duygusal emek, Yabancılaşma, Turizm, Yapısal Eşitlik Modellemesi*

MAY EMOTIONAL LABOR BE RESPONSIBLE FOR ALIENATION OF TOURISM EMPLOYEE

ABSTRACT

In this research the relations between the dimensions of emotional labor and alienation (self-estrangement and alienation from the work) of employees in tourism firms were investigated. The data were obtained by questionnaire method. Structural Equation Modelling was conducted to search causal relationships between latent variables. The model was applied to the data obtained from 252 employees and statistically significant results were found.

It was found that there is a significant relationship between the surface acting behaviors of workers and their alienations to work in tourism enterprises however, no significant relationship was found between the surface acting behaviors of workers and their self-estrangement. Similarly, a statistically significant relationship was found between the deep acting behaviors of workers and the

alienations from the work, but no significant relationship was found between deep acting and self-estrangement of employees.

Keywords: *Emotional labour, Alienation, Tourism, Structural Equation Modelling*

1. GİRİŞ

Globalleşen dünyada turizm faaliyetlerinin, ülkelerin tanıtımı ve gelişmesi için önemli bir noktada oluşu, turizm işletmelerinin müşteri memnuniyetine verdiği önemi artırmaktadır. Bu bağlamda işgörenlerin müşterilere yönelik davranışları önemini artırmaktadır. Çalışanların hissetmediği duyguları hissediyormuş gibi davranması, bunun müşteriler tarafından samimiyetsizlik olarak algılanmasına sebep olabilir. Bu durum işletmenin müşterileri kaybetmesi sonucunu doğurabilir. İşletmeler, müşteri memnuniyeti için çalışanlarının fiziksel emekleri dışında duygularını da yönlendirmeye başlamışlardır. Dolayısıyla duyguları kontrol altına alınan çalışanların, duygusal emek gösterimi söz konusudur.

Hızla gelişen hizmet sektörünün önemli bir noktasında duran turizm, çalışan ve müşteri iletişiminin en yoğun olarak gerçekleştiği hizmet sektörlerinden biridir. Turizmin gerçekleştiği tüm aşamalarda çalışanlar, müşterilerle birebir muhatap olmak durumundadır. Bundan dolayı çalışanların, müşterilerin duygularına yönelik hareket etmeleri işletmenin karlılığı için gereklidir.

Çalışanın mekanik bir unsur olarak görüldüğü, sadece hangi durumlarda verimliliğinin artacağı üzerine yapılan çalışmalar işgörenlerin işlerine duydukları saygıyı azaltmış ve işe yabancılaşmalarına neden olmuştur. Bu durum işgörenlerin duyguları olan birer unsur olduklarının hesaba katılmasını ve bu yönde çalışmaların yapılmasını sağlamıştır.

Bu çalışmada, oldukça eski bir tartışma konusu olan yabancılaşma ile son 30-40 yıldır ilgi uyandırmış ve yoğun olarak araştırmalara konu olmuş duygusal emek konusu ele alınmıştır.

2. LİTERATÜR

Örgütlerde duygusal emek boyutlarının veya duyguların yönetiminin işgörenlerin işe ve kendine yabancılaşmalarına etkisinin incelendiği farklı alan çalışmaları da vardır. Benzer şekilde yabancılaşmanın nedeni ya da sonucu olabilecek tükenmişlikle duygusal emekle ilgili yapılan çalışmalardan bazıları Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. Duygusal Emek İle Yabancılaşma Arasında İlişkilerin Belirlenmesine Yönelik Bazı Çalışmalar.

Çalışmanın Künyesi	Babür, S. (2009) Turizm Sektöründe Örgütsel Yabancılaşma: Antalya Beş Yıldızlı Konaklama İşletmelerine Yönelik Bir Araştırma
Amaç	Antalya'daki beş yıldızlı konaklama işletmelerinde boyutları ve nedenleri ile yabancılaşma düzeyleri belirlenmeye çalışılmıştır.
Yöntem	Antalya'da faaliyet gösteren beş yıldızlı otel çalışanlarından oluşan 684 kişiden anket tekniği ile veriler elde edilmiştir.
Sonuç	Turizm sektöründe örgütsel yabancılaşma yaşanmaktadır. Turizm çalışanlarının topluma ve işe yabancılaşma yaşamalarının turizm sektörünün işleyişine ters düşeceğinden, özellikle topluma yabancılaşan işgörenin verimli olamayacağı sonucuna ulaşmıştır. Topluma ve işe yabancılaşma olgusu sanılan duyguların, güçsüzlük ve anlamsızlık duygusu olduğu sonucuna varılmıştır.
Çalışmanın Künyesi	Develioğlu, K. ve Tekin, Ö. A. (2012) Otel Çalışanlarının Yabancılaşma Düzeyinin Demografik Özellikler Kapsamında İncelenmesi
Amaç	Beş yıldızlı konaklama işletmelerinin önbüro, servis, mutfak ve kat hizmetleri departmanı işgörenlerinin yabancılaşma durumlarını incelemek ve yabancılaşma düzeyi ile işgörenlerin demografik özellikleri arasındaki ilişki belirlenmeye çalışılmıştır.
Yöntem	Otel çalışanlarından oluşan 539 kişiden anket tekniği ile veriler elde edilmiş ve parametrik testlerle farklılıklar araştırılmıştır.
Sonuç	Turizm çalışanlarında en fazla kendine yabancılaşma halinin gözlemlendiği ve çalışanların çeşitli demografik özellikleri ile yabancılaşma arasında istatistiksel olarak anlamlı ilişkilerin varlığı bulgulanmıştır. Ön büro departman çalışanlarının işe yabancılaşma düzeyi, diğer departman çalışanlarına göre daha yüksek olduğu belirlenmiştir.
Çalışmanın Künyesi	Kaya, U. ve Özhan, Ç. K. (2012) Duygusal Emek ve Tükenmişlik İlişkisi: Turist Rehberleri Üzerine Bir Araştırma
Amaç	Türkiye'deki turist rehberlerinin görevlerini yaparken turistlere karşı sergiledikleri duygusal emek ve bunun sonucunda yaşadıkları tükenmişlik düzeyi belirlenmeye çalışılmıştır.
Yöntem	Araştırmada veriler anket tekniğiyle toplanmış ve 147 anket değerlendirilmiştir. Ölçeklerde ortak faktör yapıları açıklayıcı faktör analizi ile belirlenmiş ve her iki ölçekte de üç boyut elde edilmiştir. Boyutlar arasındaki ilişkiler korelasyon ve regresyon analizi ile incelenmiştir.
Sonuç	Araştırma sonucunda regresyon analizinde yabancılaşma boyutları bağımlı değişken olarak ele alınmıştır. Duyarsızlaşma ve kişisel başarı hissi yabancılaşma boyutlarının bağımlı değişken olduğu modelde yüzeysel davranışın ve derin davranışın etkisi görülmez iken samimi davranışın etkisinin önemli olduğu belirlenmiştir. Benzer şekilde duygusal tükenmişliğin bağımlı değişken olduğu modelde duygusal emek boyutlarının modelde önemli olmadığı belirlenmiştir. Korelasyon analizi ile rehberlerde derin davranış artarken duyarsızlaşma ve tükenmişlikte azalma olduğu belirlenmiştir.
Çalışmanın Künyesi	Köksel, L. (2009) İş Yaşamında Duygusal Emek ve Ampirik Bir Çalışma
Amaç	Manisa merkezde kamu ve özel sektörde çalışan doktorların duygusal emek düzeyleri belirlenmeye çalışılmıştır.
Yöntem	Manisa merkezde çalışmakta olan kamu ve özel sektörde hizmet veren 136 doktordan anket tekniği ile veriler elde edilmiştir. Araştırmada faktör analizi, regresyon ve korelasyon analizi ile parametrik testler kullanılmıştır.
Sonuç	Yapılan analizler sonucunda, duygusal emek gösterimi sırasında yüzeysel davranış göstermenin işgörenlerin tükenmişlik seviyelerini artırıp iş doyumlarını düşürdüğü yönünde bulgular elde edilmiştir. Derinlemesine davranış ile tükenmişlik veya iş doyumu arasında ise güçlü ilişkiler bulunamamıştır.
Çalışmanın Künyesi	Hochschild, A. R. (1983) The Managed Heart: Commercialization of Human Feeling – Yönetilen Kalp İnsan Duygularının Ticarileşmesi
Amaç	Bu analizin amacı, duygular hakkında daha fazla soruya cevap veren, duygu işçiliğine dair bir farkındalık gösteren, kimin ne kadar ve hangi bağlam içinde olduğuna dair sorular ortaya çıkarmaktır.
Yöntem	Delta Havayolları'nın ve Pan Amerikan Havayollarının hostes eğitim merkezindeki kurslara katılarak hosteslerin duygusal emek süreçlerini inceleme çalışmasından bahsetmektedir.
Sonuç	Yazar duygusal emek gösterim oranının meslek gruplarına göre farklılaştığını belirtmiş; hizmet sektöründe çalışanları, tiyatro oyuncusu gibi görüp duygusal emeğin yoğunluğundan bahsetmiştir. Ayrıca duygusal emeği derin, samimi ve yüzeysel olarak ayırmış ve yüzeysel davranışın derin davranışa göre daha yıpratıcı olduğu sonucuna ulaşmıştır.

TABLO 1 DEVAMI	
Çalışmanın Künyesi	Yıldız, F. Z. (2017) Duygusal Emek ve Yabancılaşma İlişkisi: Kabin Memurlar Örneği
Amaç	Duygusal Emek ve Yabancılaşma arasındaki ilişkiyi, kabin memurlarına yöneltilen sorular yoluyla belirlemek ve İnsan Kaynakları alanına bir katkıda bulunmak amaçlanmıştır.
Yöntem	Araştırmada kartopu örnekleme metodu kullanılmış. 15 kabin memurundan 14'ü ile telefon görüşmesi, 1 ile birebir görüşmek suretiyle mülakat yöntemine başvurulmuştur.
Sonuç	Kabin memurları duygularını sergilerken, iyi performans gösterdiklerini belirterek, duygularını farkında olmadan metalaştırmışlardır. Kendilerini soyutlayarak duygu sergilemeleri yabancılaşmaya sebep olmaktadır. Araştırma sonucunda Duygusal emek ve yabancılaşma arasındaki ilişki (kendine yabancılaşma hariç) aynı yönlü çıkmıştır.
Çalışmanın Künyesi	Eroğlu, Ş. G (2014) Örgütlerde Duygusal Emek ve Tükenmişlik İlişkisi Üzerine Bir Araştırma.
Amaç	Çalışmanın amacı, duygusal emek davranışlarının tükenmişlik boyutlarıyla ilişkisinin incelenmesidir
Yöntem	Denizli'de il merkezinde faaliyette bulunan 12 bankanın farklı şubelerinde bireysel müşteri hizmetlerinde görev yapan çalışanlar araştırma evreni olarak belirlenmiştir. Veriler anket tekniği ile derlenmiştir. Ölçek boyutları doğrulayıcı faktör analizi ile doğrulandıktan sonra gizil değişkenler arası ilişkiler yapısal eşitlik modeli ile incelenmiştir.
Sonuç	Analiz sonucunda çalışanların yüzeysel davranış göstermelerindeki artış duygusal tükenme ve duyarsızlaşmalarında artış gerçekleştirdiği belirlenirken düşük kişisel başarı hissi ile anlamlı bir ilişki belirlenmemiştir. Çalışanların derin davranış sergilemeleri, duyarsızlaşmalarında ve duygusal tükenmelerinde azalış sağlarken düşük kişisel başarı hissinde artış gerçekleştirmekte olduğu belirlenmiştir.
Çalışmanın Künyesi	Gürel, E. B., Bozkurt, Ö.Ç (2016) Duyguların Yönetilmesinin, İş Tatmini ve Duygusal Tükenmişlik Düzeyi Üzerine Etkileri, Mehmet Akif Ersoy Üni. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt: 8, Sayı: 14 Ss: 133-147.
Amaç	Araştırmanın amacı, öğretmenlerin duygusal emek düzeylerinin, iş tatminleri ve duygusal tükenmişlikleri üzerindeki etkisini belirlemeye çalışmaktır.
Yöntem	Araştırmada veriler anket tekniği ile toplanmıştır ve duygusal emek ölçeği olarak Diefendorff vd. (2005) tarafından geliştirilen duygusal emek ölçeği, duygusal tükenmişlik ölçeği olarak ise Maslach Tükenmişlik Ölçeğinin duygusal tükenme ölçeği kullanılmıştır. Duygusal emek ile duygusal tükenme arasındaki ilişkiler regresyon analizi ile sınanmıştır.
Sonuç	Analiz sonucunda öğretmenlerde yüzeysel davranış artarken duygusal tükenmişliğin artığı belirlenmiştir. Bir diğer bulgu ise, öğretmenlerde derin davranış artarken duygusal tükenmişliğin azaldığı belirlenmiştir.
Çalışmanın Künyesi	Kaya, U., Serçeoğlu, N (2013) Duygu İşçilerinde İşe Yabancılaşma: Hizmet Sektöründe Bir Araştırma
Amaç	Çalışmanın temel amacı, müşterilerle etkileşim halinde çalışan duygu işçilerinin sergiledikleri duygusal emeğin işe yabancılaşmadaki etkisini ampirik olarak incelemektir.
Yöntem	Veriler, 138 otel, 130 çağrı merkezi ve 71 mağaza satış görevlisi çalışanından anket tekniği ile elde edilmiştir. Duygusal emek ifadeleri Avcı ve Boylu (2010)'un ölçek geçerleme çalışmasından alınmış ve işe yabancılaşma ifadeleri ise bu çalışmanın yazarları tarafından, Karl Marx'ın yaklaşımlarından esinlenerek hazırlanmıştır. Değişkenler arası ilişkiler regresyon analizi ile belirlenmiştir.
Sonuç	Faktör analizi ile duygusal emek ölçeği duygusal çelişki ve duygusal çaba olmak üzere iki, yabancılaşma ölçeği tek boyutta toplanmış ve duygusal emek ve işe yabancılaşma arasında pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki belirlenmiştir. Diğer bir ifadeyle bireyler duygusal emek sergilerken işe olan yabancılaşmaları da artmaktadır. İşe yabancılaşma üzerinde duygusal çelişkinin daha yüksek düzeyde etkili olduğu görülmüştür.
Çalışmanın Künyesi	Tokmak, İ (2014) Duygusal Emek ile İşe Yabancılaşma İlişkisinde Psikolojik Sermayenin Düzenleyici Etkisi
Amaç	Çalışmanın amacı, lojistik sektöründe yer alan bir işletmenin çalışanlarının katılımı ile duygusal emek ile işe yabancılaşma ilişkisinde psikolojik sermayenin düzenleyici etkisinin bulunup bulunmadığı araştırılmasıdır.
Yöntem	Veriler, hazırlanan web tabanlı anket formu ile elde edilmiştir. Duygusal emek ölçeği olarak Diefendorff, Croyle ve Grosserand (2005) tarafından geliştirilen ölçek kullanılmıştır. İşe yabancılaşmanın ölçülmesinde Hirschfeld ve Field (2000) tarafından geliştirilen ölçek kullanılmıştır. Veriler hiyerarşik regresyon analizi ile analiz edilmiştir.
Sonuç	Aşamalı regresyon analizi sonucunda üç farklı model elde edilmiş ve her üç modelde de bireyler duygusal emek gösterimleri sergilerken işe yabancılaşmalarında artış gözlenmiştir.

3. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

3.1. Duygusal Emek Kavramı

Turizm sektöründe; işgören ile müşteri iletişiminin birebir gerçekleştiği, çalışanların duygularını örgüt kuralları çerçevesinde kontrol etmeleri, müşteri bağlılığını sağlaması açısından önemli kabul edilir. Bu bağlamda duygusal emek; işi gereği müşterilerle birebir iletişim halinde olan işgörenlerin duygusal tepkilerini örgüt için kabul edilebilir biçime sokmak veya örgüt amaçlarıyla uyumlu duygu gösterimleri yaratmak amacıyla harcadıkları çaba olarak ifade edilebilir (Köksel, 2009:5).

Duygusal emek, müşteri hizmetleri odaklı olup, duygu etkileşiminin kendiliğinden olamadığı anlarda, durum ve zamana karşı müşteri ile pozitif ilişkiyi sağlamak için yüksek duygu kontrolü olarak tanımlanmaktadır (Brotheridge ve Grandey, 2002:19).

Brotheridge ve Grandey (2002); duygusal emek olgusunun; özellikle hizmet sektöründe müşteri ile iletişimin kendiliğinden olmadığı anlarda, işgörenin pozitif ilişki oluşturabilmek için yüksek duygu kontrolü olduğunu ifade etmişlerdir. emek oranının ile iş tatmini zıt yönlüdür.

Morris ve Feldman (1996); işgörenin müşterilerle ilişkilerini, işverenin istediği gibi şekillendirdiğini ve bunun için duygusal çaba, planlama ve kontrol mekanizması oluşturduğunu belirtmişlerdir. Bu açıdan işgören, kuralları yerine getirebilmek için derin, yüzeysel ve samimi davranış boyutlarından hangisini kullanıyor olursa olsun duygusal emek gösterecektir sonucunu elde etmişlerdir.

Duygusal emek kavramı ilk olarak; The Managed Heart: Commercialization of Human Feeling adlı kitabında Hochschild tarafından kullanılmıştır. Hochschild (1983) duygusal emeği; gözlemlenebilir jest ve mimikler sergilemek üzere duyguların yönetimi olarak tanımlamıştır. Bu kavram; hostesler, garsonlar, çağrı merkezi çalışanları vs. gibi hizmet sunumlarında görülmektedir.

3.2. Duygusal Emek Davranışları

3.2.1. Yüzeysel Davranış

Yüzeysel davranışta çalışan olumsuz duygularını kontrol altına alarak müşteriye olumlu duygular sergilemekte, işyerinin belirlediği gösterim kuralları çerçevesinde maskeleme yapmaktadır (Güngör, 2009: 174). Yüzeysel davranış sergileyen bir çalışanın dikkatli davranması gerekmektedir. Aksi durumda müşteri, çalışanı samimiyetsiz bulabilir ve bu durumda olumsuz etki yaratabilir (Güngör, 2009: 174). Çalışan, örgütün belirlediği davranışı sergilemek zorunda olduğundan kendi duygularını belli etmemeye çalışır. Yüzeysel davranışta çalışanların duygularını değil, örgütün belirlediği gösterim kuralları çerçevesinde davranışlarını sergilemek söz konusudur. İşgörenin bunda işte kalmayı sağlama niyeti vardır (Köksel, 2009: 33).

3.2.2. Derin Davranış

Derin davranış, çalışanın kendisinden beklenen duyguları içselleştirmeye çalışması ve göstermek zorunda olduğu duyguyu gerçekte yaşamaya çalışmasıdır. Çalışanın kendini mutlu hissedebilmek için geçmişte yaşadığı mutlu deneyimleri düşünmesi bu yönlü duygu yönetimidir (Akoğlan Kozak ve Güçlü 2008: 42).

Hochschild, çalışanların derin davranış sergilemeleri için iki yöntem olduğunu belirtmiştir. İlk yöntem, çalışanın sergilemek zorunda olduğu duyguyu hissetmek için kendini zorlaması şeklinde açıklanır. Bu yöntemde çalışan, göstermesi gereken duyguları hissetmeye çalışabilir, hissettiği olumsuz duyguları bastırmaya çalışabilir.

İkinci yöntem ise çalışanın, örgüt tarafından sergilenmesini istediği duyguları, deneyimlerini veya aldığı eğitimleri hatırlayarak hissetmeye çalışmasıdır. Olumsuz koşul altındaki çalışanın eski mutlu anlarını hatırlamaya çalışarak, ruh halini düzeltmeye çalışması da bu yönteme dâhildir (Köksel, 2009: 34).

Derin davranış ile yüzeysel davranış arasındaki fark; yüzeysel davranış, çalışanın örgüt kuralları çerçevesinde davranışlarını şekillendirmesi iken; derin davranış, çalışanın sadece davranışlarını değil, duygularını da yönetmesidir.

3.2.3. Samimi Davranış

Samimi davranış, çalışanın, çalışma esnasında sergilediği duygularla hissettiği duyguların uyum içinde olması durumudur (Akoğlan Kozak ve Güçlü 2008: 42). Çalışanlar işyerinin gerektirdiği gösterim kurallarını yerine getirmek adına duygusal emek harcamalarına rağmen, yüzeysel ve derin davranışı sergileyen çalışanlara oranla daha az duygusal çaba harcamaktadırlar. Sevdiği işi yapan çalışan, kendisini iyi hissetmesinin yanında müşterilere olumlu bildirimlerde bulunabilmekte ve bu şekilde müşteriden olumlu geri bildirim alabilmektedir (Güngör, 2009: 174).

Sonuç olarak duygusal emek davranışlarında, hizmeti sunan ve hizmeti talep eden arasında oluşan bu etkileşim üç şekilde oluşmaktadır. Bunlar;

- Yüzeysel davranışta; çalışan normalde hissetmediği duyguları hissediyormuş gibi yaparak işinin gerektirdiği duyguları sergiler.
- Derin davranışta; çalışan duygu ve düşüncelerini kontrol altında tutarak, geçmiş duygu ve tecrübeleriyle duygularını olumlu anlamda yönlendirebilmektedir.
- Samimi davranışta; çalışan müşteriye rol yapmamakta, duygularını olduğu gibi sergilemektedir. Yüzeysel duygu gösterimlerinin özellikle duygusal tükenme ve duygusal kopmalarla daha fazla ilişkili olduğu, derinlemesine duygu sergilemelerinin ise daha fazla kişisel başarı ile olumlu olarak ilişkili olduğu, samimi duygu gösterimlerinin, çalışan ve müşteri için daha fazla yarar sağladığı vurgulanmaktadır (Duran, Gümüş 2013, 237).

Duygusal emeğe ilişkin sonuçlara bakıldığında, olumsuz sonuçlar yabancılaşma, tükenme, iş tatmininde azalma, profesyonelliği azaltma, iş stresi, depresyon ve psikolojik huzursuzluk sonuçları olarak sayılabilir (Duran, Gümüş, 2010, 173).

3.3. Yabancılaşma Kavramı

Yabancılaşma kavramı birçok düşünür tarafından incelenmiştir. Bu kavram ilk olarak Friedrich W. Hegel tarafından kullanılmıştır. Hegel; insanın, kendisini seven, düşünen ve duyguları olan bir varlık olmaktan çok üreten ve ürettiği mal ve eşya aracılığıyla önem kazandığını görmüştür. Söz konusu insan, anlam ve değerini kaybettiğinin bilincinde olursa fiziksel ve ruhsal gerçeklikleri arasına mesafe koyacaktır. Özgürlüğü için adım atan kişi, her adımında bir engelle karşılaşacaktır. Hegel toplum, insan ve süreç var oldukça yabancılaşmanın da var olacağını düşünmektedir (Durcan, 2007: 4).

Marx yabancılaşmış emek kavramı üzerinde durmuştur. Marx'a göre emek yoluyla insan özgür ve bilinçli bir eylemden çarpık ve kendi isteklerinden uzak bir hayatı yaşamaya başlamakta ve bir süre sonra yaşam araç olmaktan öteye gidememektedir. Marx'ı n genellikle yabancılaşmış emek üzerinde durduğu iş odaklı bir yabancılaşma sürecine değinmesinin yanı sıra, insanın topluma ve çevresine yabancılaşmasına da değinmektedir.

Yabancılaşma, insanın toplum ve dünya ile ilişkisinin olumsuzluğunu ifade etmektedir (Tezcan, 1985: 122). Kavram olarak yabancılaşma, özellikle bireyin psikolojik durumunu ifade etmektedir. Bireyin içinde bulunduğu toplumdan uzaklaştırılması, kültürüne düşman

olması ve reddetmesi olarak tanımlanmaktadır (Tezcan, 1983: 245). Yabancılaşma, bireyin kendi benliğini oluşturan sosyo-psikolojik süreçlere, toplumun değer yargılarına uzaklaşması, benimsemeden uygulaması ya da aykırı değerleri benimsemesi anlamını taşımaktadır (Yümni, 2002: 93).

3.3.1. Kendine Yabancılaşma (Öz Soğuma)

Kendine yabancılaşma, çalışan kişinin sahip olduğu potansiyeli tam anlamıyla kullanamaması, hayal ettiğinden farklı olarak basit ve sınırlı işleri yapması durumdan kaynaklanan, kişinin öz benliğine yabancılaşması durumudur (Ulusoy 1988: 79). Kendine yabancılaşma kavramı ile kişinin öz benliğine soğuması anlatılmaktadır. Topluma uyum sağlamakta zorlanan birey, hayattan tat alamıyor ve toplumdan uzaklaşıyorsa öz benliğine soğuma sürecinde olduğu söylenebilir (Şimşek vd. 2006: 574). Bu bağlamda, kendine yabancılaşma kavramı ile varoluşa aykırı davranma durumu söz konusudur (Göktürk ve Günalan, 2006: 130).

Örgütlerde çalışanlar, işlerin rutinleşmesi ile birlikte tükenmişlik, mobbing, örgüt belirlediği kurallar çerçevesinde hareket etme zorunluluğu, duygusal emek gibi birçok sorunla karşılaşarak bunun sonucunda yabancılaşmaya maruz kalabilirler. İşgörenin yaşadığı yabancılaşma duygusu toplumsal ve bireysel sorunlar yaratabileceği gibi örgütsel sorunlar da yaratabilmektir. Bu açıdan bakıldığında psikolojik çöküntü, yüksek iş gücü devri, düşük üretim, performans düşüklüğü gibi sorunlar yabancılaşmanın örgütsel sonuçlarıdır. Walton'un çalışmasına göre yabancılaşma, yüksek işgücü devir hızı gibi pasif çekilme davranışları ile sonuçlanabilmektedir (Parsak, 2010: 26).

3.3.2. İşe Yabancılaşma

İş süreçlerinde yabancılaşma ise çalışanın iş sürecinde kontrole sahip olamaması nedeniyle ortaya çıkmakta ve bunun sonucunda kişi yaptığı işi isteyerek değil zorunlu olarak yapmakta ve işine yabancılaşmaktadır.

Çalışanın işe yabancılaşması, işin gerektirdiği roller ile çalışanın kendi öz doğası arasındaki uyuşmazlığın bir sonucu olarak gösterilmektedir. İş süreçlerinin çalışanın katılımı olmaksızın belirlenmesi ve gelişmesi, onun işte duygusal ihtiyaçlarının karşılığını bulamaması ve kendine özgü olanı bastırmasına yol açabilmektedir. Böyle bir çerçeve içinden bakıldığında ise çalışanın işe yabancılaşması kaçınılmaz olmaktadır (Özbek, 2011: 233). Marksist teori açısından bakıldığında işe yabancılaşma çalışanın içsel ihtiyaçlarının engellenmesi dolayısı ile yaptığı işten ayrışmasıdır.

Demirez ve Tosunoğlu (2017) aktarımına göre, işe yabancılaşma iş tatmininin olmadığı, hayatın sıradanlaştığı, üretkenliğin düştüğü, motivasyonun eksildiği, iş stresinin yüksek olduğu, iş ve örgüte karşı bağlılık duygusunun azaldığı, yüksek oranlarda iş gücü devri ve işten kaçmanın olduğu, işe karşı soğukluk hissedildiği, işten uzaklaşıldığı gibi sonuçların yaşanmasını ifade etmektedir.

3.4. Turizm İşletmelerinde Duygusal Emek ve Yabancılaşma İlişkisi

Turizm çalışanlarının olumsuz davranışları, müşteriye karşı yapılması muhtemel hatanın düzeltilme imkânının olmaması, çalışanların duygularını daima kontrol etmelerini, dikkatli, güler yüzlü ve sakin olmalarını gerekli kılmaktadır. Bu durum turizm çalışanlarının duygusal baskı altında hissetmelerine sebep olmaktadır. Bu açıdan bakıldığında duygusal emek olgusunun turizm işletmeleri açısından önemli olduğu belirtilebilir (Yılmaz vd., 2010: 91).

Turizm çalışanlarının performanslarının, müşterilerle birebir etkileşim içinde olmaları sebebiyle daima yüksek tutulması gerekmektedir. Çalışanın yaşayacağı yabancılaşma

duygusu, örgüt performansını olumsuz yönde etkileme riskini taşımaktadır. Bu açıdan bakıldığında işverenlerin, çalışanların iş tatmini ve devamlılığını sağlamaları önem arz etmektedir. Yabancılaşma nedenlerini ve düzeylerini tespit ederek, bu durumun en aza çekilmesi için çalışmalar yapmaları gerekmektedir. Bu çalışmaların yapılmaması durumunda çalışanların performanslarında düşüşler yaşanırken, örgütsel bağlılık zayıflayabilir (Babür, 2009: 69).

4. ARAŞTIRMANIN AMACI, ÖNEMİ ve SINIRLILIKLARI

Turizm işletmelerinde işgören performansının önemi, işletmelerin iş tatmini konusunda hassasiyet göstermelerini gerektirmektedir. Çalışanların duygusal emek gösterimlerinin sonucunda kendine ve işe yabancılaşmaları işletmelerin çalışma tempoları için tehlike oluşturmaktadır. Bu çalışmada temel amaç, müşterilerle iletişim halinde olan turizm sektörü çalışanlarının sergiledikleri duygusal emeğin işe ve kendine yabancılaşmaya etkisini incelemektir. Duygusal emek ve işe yabancılaşma ilişkisinin incelendiği araştırmalar dışında, bu araştırmada duygusal emek faktörünün çalışanların kendine yabancılaşma düzeylerini ne ölçüde etkilediğinin belirlenmesi çalışmanın önemini yansıtmaktadır. Araştırmanın sınırlılıkları aşağıda verilmiş olup, bu sınırlılıklar;

- Birçok turizm işletmesinde yöneticilerin, bu tür araştırmalara zaman ayırmak istememesi, personellerin zaman kaybına sebep olacağını düşünmeleri ve çalışanların bilgi paylaşmaktan kaçınmaları, çalışmanın, araştırma anakütlesini oluşturan turizm işletmelerinde çalışanların tümüne uygulanamamasına sebep olmuştur.
- Araştırmanın İstanbul'da yapılmış olması da sınırlılıklardan bir tanesidir. Semtler arası yol mesafesinin uzun olması ve araştırmanın bütçelendirilememesi tüm turizm işletmelerine ulaşabilmemizi engellemiştir.
- Anket formlarında katılımcıların ifadeleri algılama ve yanıtlarda samimiyet düzeyi bir sınırlılık etkenidir.

5. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Çalışmanın anakütlesini İstanbul'da etkinlik gösteren turizm işletmeleri çalışanları oluşturmaktadır. Değerlendirmeye alınabilen 252 birime yönelik veriler araştırmanın örneklemini oluşturmaktadır. Araştırmayı nicel verilerle desteklemek amacıyla anket tekniğine başvurulmuş ve veriler anket tekniği ile elde edilmiştir. Anketler, örneklem grubuna bizzat ulaşılarak elden dağıtılması ve daha sonraki günlerde toplanmasıyla elde edilmiştir. Anketlerin birimlerden dönüşünün sağlanması 13 günlük bir süreçte gerçekleşmiştir. Anketler 270 birime ulaştırılmış ve 259 anket geri dönüş sağlamıştır. Dönen anketlerden 252 si kullanılabilir bulunarak değerlendirmeye alınmıştır. Ankette yer alan ölçekler Likert ölçeği tarzında hazırlanmış olup yanıtlar 5 noktadan oluşmaktadır. Değişkenler arasındaki ilişkiler yapısal eşitlik modeli ile araştırılmıştır.

5.1. Araştırmada Kullanılan Ölçekler

Araştırmada iki ayrı ölçek kullanılmıştır. Bunlar; duygusal emek ölçeği ve yabancılaşma ölçeğidir. Bu ölçeklerin yanı sıra, ankette, örneklemin kategorik özelliklerini ortaya koymak üzere hazırlanmış sekiz soru vardır. Bunlar; yaş, cinsiyet, medeni durum, eğitim durumu, turizm eğitimi alınıp alınmadığı, aylık ortalama gelir, mevcut iş yerinde çalışma süresi ve sektörde çalışma süresi ile ilgilidir.

Çalışmada kullanılan ilk ölçek duygusal emek ölçeğidir. Bu ölçek Grandey'in (1999), Brotheridge ve Lee'nin (1998) çalışmasından yararlanarak geliştirdiği ve doktora tez çalışmasında kullandığı soruların Türkçeye çevrilmesiyle elde edilmiştir. Bu aşamada ölçek, araştırmacıyla birlikte üç kişi tarafından Türkçeye çevrilmiştir. Daha sonra üç farklı kişiden

bu çevirileri kontrol etmeleri istenmiş ve hangi ifadelerin ölçekteki orijinal ifadeyi en iyi şekilde karşıladığı sorulmuştur. Sonrasında ise ölçek, araştırmacı tarafından son haline kavuşturulmuştur. Ölçek 14 sorudan oluşmaktadır. Bu ölçek; duygusal emeğin boyutları olan duygu gösterimindeki sıklık, duygu çeşitliliği, duygu yoğunluğu, derin davranış, yüzeysel davranış kavramlarını ölçmek üzere geliştirilmiştir. Anket beşli Likert tipinde hazırlanmıştır. Cevaplayıcılardan ölçekteki ifadeleri ne ölçüde yaşadıklarını belirtmeleri; hiç, nadiren, bazen, sık sık ve daima seçeneklerinden kendilerine en uygun olanı seçmeleri istenmiştir.

Çalışmada kullanılan ikinci ölçek ise Korman'ın (1981) geliştirdiği kendine yabancılaşma ölçeği ve Hirschfeld ve Field'ın (2000) geliştirdiği işe yabancılaşma ölçeği kullanılmıştır. Ölçek 14 ifadeden oluşmaktadır. Ölçek; Hiç katılmıyorum, katılmıyorum, fikrim yok, katılıyorum ve tamamen katılıyorum seçeneklerinden oluşan beşli Likert ölçeği olarak sunulmuştur. Yanıtlayıcılardan bu ifadelere ne ölçüde katıldıklarını belirtmeleri istenmiştir. Bu çalışmada, yabancılaşma boyutlarından sadece işe yabancılaşma ve kendine yabancılaşma boyutları incelenmiştir. Ölçek duygusal emek ölçeğindeki gibi Türkçe' ye çevrilmiştir.

5.2. Yapısal Eşitlik Modeli

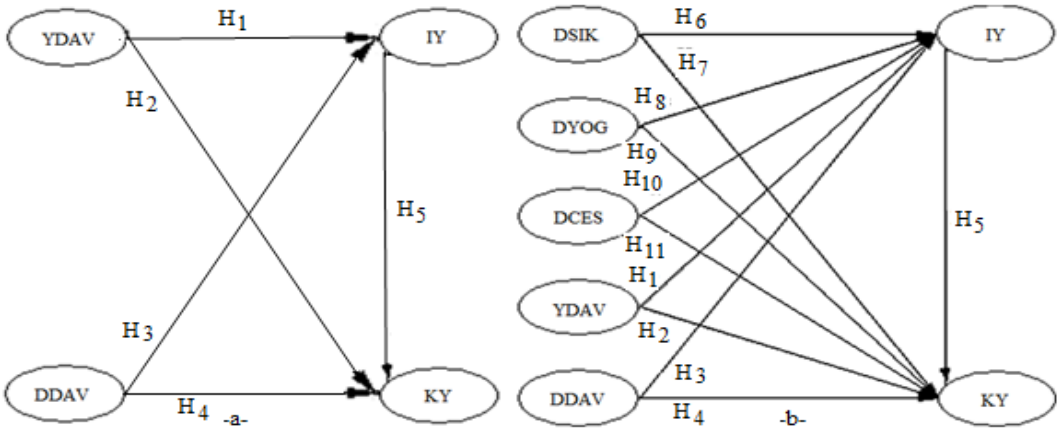
Yapısal eşitlik modelleri (YEM) gözlenen ve gözlenemeyen (gizil-latent) değişkenler arasındaki nedensel ilişkilerin sınanmasında kullanılan kapsamlı bir istatistiksel tekniktir. YEM gizil değişkenler seti arasında bir nedensellik yapısının var olduğunu ve gizil değişkenlerin gözlenen değişkenler aracılığıyla ölçülebildiğini varsayar (Yılmaz, 2004). YEM verilen bir modeldeki gözlenen değişkenlere (hem bağımlı hem bağımsız) ilişkin ölçüm hatalarını açıkça hesaba katan bir yöntemdir. YEM aynı zamanda değişkenler arasında doğrudan ve dolaylı etkileri belirleme olanağı sağlayan bir yöntemdir (Yılmaz, Çelik 2009; Hamarat ve diğ. 2014).

5.3. Araştırmanın Modeli ve Hipotezler

Araştırmada duygusal emek boyutunun işe ve kendine yabancılaşmaya etkisi inceleneceğinden şekil 1'de yer alan yapısal eşitlik modeli sınanacaktır. Sınanacak model –a- işgörenlerin yüzeysel davranışlarının ve derin davranışların, iş görenlerin, işe ve kendilerine yabancılaşmalarında bir nedensel bir faktör olup olmadığını sınamaya yöneliktir. Model b'de ise duygu yönetim boyutlarının ve etkileşim özelliklerinin işgörenlerin kendilerine ve işe yabancılaşmalarında etkisi araştırılacaktır. Etkileşim özellikleri, hizmet sektöründe çalışanların müşterilerle iletişim halinde olmalarını, çalışanların müşterilerin duygularını göz önünde bulundurmalarını ve örgütün, çalışan ile müşteri etkileşiminde kontrol sahibi olmasının üzerinde durulması özelliğinden modele dahil edilmiştir. Modeller Grafik 1'de gösterilmiştir. Şekil 1'de yer alan model için aşağıdaki hipotezler sınanmıştır.

H_1: İş görenlerde yüzeysel davranış artarken işe yabancılaşma da artar.
H_2: İş görenlerde yüzeysel davranış artarken kendine yabancılaşma da artar.
H_3: İş görenlerde derin davranış artarken işe yabancılaşma azalır.
H_4: İş görenlerde derin davranış artarken kendine yabancılaşma azalır.
H_5: İş görenlerde işe yabancılaşma artarken kendine olan yabancılaşma da artar.
H_6: İş görenlerde duygu sıklığı artarken işe yabancılaşma artar.
H_7: İş görenlerde duygu sıklığı artarken kendine yabancılaşma azalır.
H_8: İş görenlerde duygu yoğunluğu artarken işe yabancılaşma artar.
H_9: İş görenlerde duygu yoğunluğu artarken kendine yabancılaşma artar.
H_{10}: İş görenlerde duygu çeşitliliği artarken işe yabancılaşma artar.
H_{11}: İş görenlerde duygu çeşitliliği artarken kendine yabancılaşma azalır.

Grafik 1. Duygusal Emek Boyutlarının Yabancılaşmaya Etkisine Yönelik Yapısal Model ve Hipotezler

6. BULGULAR

Turizm işletmelerinde çalışanların duygusal emek faktörünün, işe ve iş görenlerin kendilerine yabancılaşmasına ne yönde etki ettiğini belirlemeye yönelik yapılan araştırmada örneklemde yer alan iş gören sayısı 252 olarak gerçekleşmiştir. İş görenlerin cinsiyet dağılımına bakıldığında % 67,9 erkek iş görenlerden oluştuğu, % 31,3'ünün ise kadın iş görenlerden oluştuğu belirlenmiştir. Örneklemde yer alan iş görenlerden 2'si cinsiyetini belirtmemiştir. Benzer şekilde medeni durumunu belirtmeyen toplam 7 iş gören mevcut olup, toplumun % 57,5'i bekar katılımcılardan oluşmuştur. İş görenlerin eğitimlerine bakıldığında % 33,7'si orta öğretim, % 29'ı ön lisans mezunu olduğu belirlenmiştir. En az lisans eğitimine sahip iş gören oranı % 28,6 olarak gerçekleşmiştir. Turizm eğitimi alan iş görenlerin oranı ise %55,2 olarak hesaplanmıştır. İş görenlerin yaşları incelendiğinde ortalama yaşın 29,86±6,27 olarak hesaplanmıştır. Medyan yaş ise 29 olarak bulunmuştur. İş görenlerin ortalama aylık gelirleri de incelenmiş ve ortalama aylık gelirleri 1702±910,4 olarak hesaplanmıştır. İş görenlerin işletmede çalışma suresi 3,7±3,78 olarak bulunurken sektörde çalışma süresi ise 8,20±6,052 olarak hesaplanmıştır.

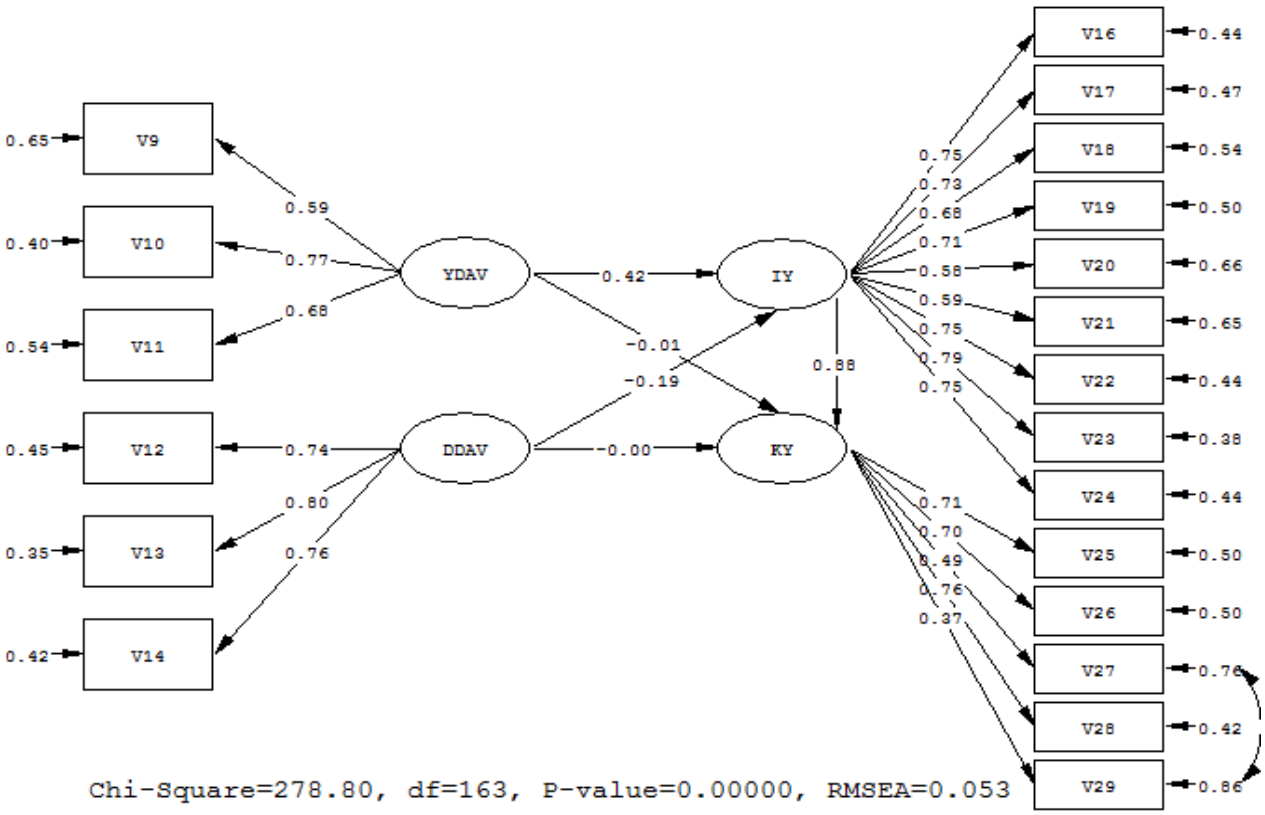
Ankette yer alan ölçeklerin güvenilirlikleri araştırılmış, güvenilirliğin bir parametresi olarak Cronbach's Alpha istatistiği kullanılmıştır. Tüm boyutlarda Cronbach's Alpha anlamlı bulunmuştur. Cronbach's Alpha istatistiği en küçük 0,716 olmak üzere derin davranış boyutunda, en yükseği ise 0,883 ile işe yabancılaşma boyutunda elde edilmiştir. Duygusal emeğin boyutları birleştirilerek, tekrar bir güvenilirlik analizi yapılmış Cronbach's Alpha istatistiği 0,828 bulunmuştur. Aynı işlem yabancılaşma boyutunda da yapılmış, yabancılaşmaya ait Cronbach's Alpha istatistiği 0,905 olarak hesaplanmıştır. Her bir ölçek ayrı ayrı ele alınarak, soru bütün korelasyonlar incelenmiş, negatif korelasyona sahip soru bulunmamıştır. Ayrıca ölçeklerden çıkarıldığında güvenilirliği yükselten herhangi bir soruya rastlanmamıştır. Ölçek soru ortalamalarına bakıldığında en küçük ortalama, 2,505 ile işe yabancılaşma boyutunda elde edilmiştir. En yüksek ortalama ise 3,541 ile yüzeysel davranış boyutunda elde edilmiştir. Etkileşim özellikleri boyutlarında da benzer sonuçlar elde edilmiş ve Duygu gösterim sıklığı boyutunun güvenirlik istatistiği Cronbach's Alpha 0,769, ölçeğin ortalaması 3,90 elde edilmiştir. Duygu çeşitliliği boyutunda Cronbach's Alpha istatistiği 0,799, ölçek ortalaması 2,741 olarak hesaplanmıştır. Duygu yoğunluğu ölçeğinin güvenirliği için Cronbach's Alpha istatistiği 0,705 ortalama ise 3,09 olarak elde edilmiştir.

İş görenlerin yüzeysel davranış (YDAV) ve derin davranışlarının (DDAV) işe ya da kendilerine yabancılaşmada nedensel bir faktör olup olmadığının araştırıldığı modele ait uyum ölçüleri araştırılmıştır. Uyum ölçülerinden bazıları, $\chi 2$=278,8; d.f.=163; χ^2/df=1,71,

RMSEA=0,053, NFI=0,99, NNFI=0,99, PNFI=0,85, CFI=0,99, IFI=0,99, RFI=0,99, GFI=0,90, RMR=0,058 olarak elde edilmiştir. Uyum ölçütlerine göre model kabul edilebilir düzeyde bulunmuştur. Yapısal modelin sınandığı modelde gözlenen değişkenlerle gizil değişkenler arasında yer alan tüm yollara ait ilişkiler istatistiksel açıdan anlamlı bulunmuştur. Bu ilişkilere yönelik en küçük t istatistiği 5,43 elde edilmiştir. Modele göre;

- İş görenlerin yüzeysel davranışları ile işe yabancılaşmaları arasında aynı yönde 0,42 birimlik istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki belirlenmiştir (t=5,02; p<0,01). Dolayısıyla iş görenlerin yüzeysel davranışları artarken işe yabancılaşmaları da artmaktadır. İşgörenlerin yüzeysel davranışlarında gerçekleşen bir birimli artış işe yabancılaşmalarında 0,42 birimlik bir artma sağlamaktadır. Dolayısıyla hipotez bir desteklenmiştir.
- İş görenlerin yüzeysel davranışları ile kendilerine yabancılaşmaları arasında ters yönde 0,01 birimlik bir ilişki bulunmuştur (t = -0,10; p > 0,05). Bulunan bu ilişki hipotez 2'nin desteklenebilmesi için yeterli kanıt oluşturmamaktadır. Dolayısıyla hipotez iki desteklenememiştir.
- İş görenlerin, derin davranışları ile işe yabancılaşmaları arasında ters yönde istatistiksel açıdan anlamlı 0,19 birimlik bir ilişki belirlenmiştir (t = -2,43; p<0,05). Belirlenen bu ilişkiye göre işgörenlerin derin davranışlarında gerçekleşen bir birimlik artış işe yabancılaşmalarında 0,19 birimlik bir azalma sağlamaktadır. Dolayısıyla hipotez üç desteklenmiştir.
- İş görenlerin derin davranışları ile kendilerine yabancılaşmaları arasında ters yönde 0,001 birimlik bir ilişki belirlenmiştir (t = -0,06; p > 0,05). İş görenlerin derin davranışları artarken İşe yabancılaşmaları azalmaktadır. Ancak bu azalış istatistiksel açıdan anlamlı değildir. Dolayısıyla hipotez dörtün desteklenebilmesi için yeterli kanıt elde edilememiştir.
- İş görenlerin işe yabancılaşmaları ile kendilerine yabancılaşmaları arasında aynı yönde 0,88 birimlik istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki belirlenmiştir (t = 9,45; p < 0,01). İş görenlerin işe yabancılaşmalarında gerçekleşen bir birimlik artma, kendilerine yabancılaşmaların da 0,88 birimlik artış sağlamaktadır. Dolayısıyla hipotez beş desteklenmiştir.
- İşgörenlerin yüzeysel davranışları ile işe yabancılaşmaları (YDAV-IY) ve işe yabancılaşmaları ile kendine yabancılaşmaları (IY-KY) arasında yer alan ilişkiler (yollar) istatistiksel açıdan anlamlı bulunduğundan, işgörenlerde yüzeysel davranış, işe yabancılaşma üzerinden kendine yabancılaşma üzerine dolaylı etkiye sahiptir.
- İşgörenlerin derin davranışları ile işe yabancılaşmaları (DDAV-IY) ve işe yabancılaşmaları ile kendine yabancılaşmaları (IY-KY) arasında yer alan ilişkiler (yollar) istatistiksel açıdan anlamlı bulunduğundan, işgörenlerde derin davranış, işe yabancılaşma üzerinden kendine yabancılaşma üzerine dolaylı etkiye sahip olduğu belirlenmiştir. Elde edilen sonuçlar Grafik 2'de verilmiştir.

Grafik 2. Yüzeysel Davranış ve Derin Davranışın Yabancılaşmaya Yönelik Yol Grafiği ve İlişkiler

Yüzeysel davranış ve derin davranışın yabancılaşmaya yönelik yapısal eşitlik modeli de,

IY=0.42*YDAV-0.19*DDAV

KY=0.87*IY-0.0069*YDAV-0.0033*DDAV

şeklinde yazılabilir.

İkinci yapısal model, araştırmada tam modeli gösterip birinci modele nedensel olabilecek işgörenlerin duygu sıklığı, duygu gösterim şiddeti ve duygu çeşitliliğini de dikkate alan bir modeldir. Araştırmada öncelikle modele ait uyum ölçüleri araştırılmıştır. Uyum ölçülerinden bazıları, $\chi 2$=489.73; d.f.=327; $\chi 2$/df=1,49, RMSEA=0,045, NFI=0,93, NNFI=0,97, PNFI=0,80, CFI=0,97, IFI=0,97, RFI=0,92, GFI=0,88, RMR=0,053 olarak elde edilmiştir. Uyum ölçülerine bakıldığında modelin kabul edilebilir düzeyde olduğu söylenebilir. Model ikiye yönelik aşağıdaki buluğular elde edilmiştir. Bu bulgular;

- İşgörenlerin, duygu sıklığı ile işe yabancılaşmaları arasında ters yönde 0,27 birimlik anlamlı bir ilişki bulunmuştur (t = -2,91; p < 0,01). Dolayısıyla işgörenlerde duygu sıklığı artarken işe yabancılaşmalarında azalma olduğu belirlenmiştir. Elde edilen bu sonuç Hipotez altıyı desteklememekle beraber tersi bir sonuç oluşturmuştur.
- İşgörenlerin, duygu sıklığı ile kendine yabancılaşma boyutları arasında ters yönde 0,10 birimlik bir ilişki bulunmuştur. Bu ilişki H_7'nin desteklenebilmesi için istatistiksel açıdan anlamlı kanıt oluşturmamaktadır ve hipotez yedi desteklenememiştir (t = -1,22; p > 0,05).

- İşgörenlerin duygu yoğunluğu ile işe yabancılaşma boyutları arasında aynı yönde 0,14 birimlik bir ilişki bulunmuş ancak bu ilişki istatistiksel açıdan anlamlı bulunmamıştır. Dolayısıyla hipotez sekiz desteklenememiştir ($t = 0,99$; $p>0,05$).
- İşgörenlerin duygu yoğunluğu ile kendine yabancılaşma boyutları arasında aynı yönde 0,26 birimlik bir ilişki belirlenmiştir ve bu ilişki istatistiksel açıdan anlamlı bulunmuştur ($t=2,23$;$p<0,05$). Dolayısıyla hipotez dokuz desteklenmiştir.
- İşgörenlerin duygu çeşitliliği ile işe yabancılaşma boyutları arasında istatistiksel açıdan anlamlı aynı yönde 0,28 birimlik anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($t = 1,97$; $p < 0,05$). İş görenlerde duygu çeşitliliği artarken işe yabancılaşmalarında da bir artış gözlenmiştir ve hipotez on desteklenmiştir.
- İşgörenlerin duygu çeşitliliği ile kendine yabancılaşma boyutları arasında istatistiksel açıdan anlamlı ters yönde 0,25 birimlik bir ilişki bulunmuştur ($t = -2,10$; $p < 0,05$). İş görenlerde duygu çeşitliliği artarken kendine yabancılaşmalarında ise bir azalış gözlenmiştir ve hipotez on bir desteklenmiştir.
- İşgörenlerin duygu sıklığı ile işe yabancılaşmaları (DSIK-IY) ve işe yabancılaşmaları ile kendine yabancılaşmaları (IY-KY) arasında yer alan ilişkiler (yollar) istatistiksel açıdan anlamlı bulunduğundan, işgörenlerde duygu sıklığı, işe yabancılaşma üzerinden kendine yabancılaşma üzerine dolaylı etkiye sahiptir.
- İşgörenlerin duygu çeşitliliği ile işe yabancılaşmaları (DCES-IY) ve işe yabancılaşmaları ile kendine yabancılaşmaları (IY-KY) arasında yer alan ilişkiler (yollar) istatistiksel açıdan anlamlı bulunduğundan, işgörenlerde duygu çeşitliliği, işe yabancılaşma üzerinden kendine yabancılaşma üzerine dolaylı etkiye sahiptir.
- İşgörenlerin, yüzeysel davranışı ile işe yabancılaşma boyutları arasında aynı yönde 0,29 birimlik istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($t = 3,26$; $p<0,01$). İşgörenlerde yüzeysel davranış artarken işe yabancılaşmada da artış gözlenmiş ve hipotez bir model –b- için desteklenmiştir.
- İşgörenlerin, yüzeysel davranış ile kendine yabancılaşma boyutları arasında aynı yönde 0,04 birimlik anlamlı olmayan bir ilişki bulunmuştur ($t = 0,56$; $p > 0,05$). İşgörenlerde yüzeysel davranış ile kendine yabancılaşma arasındaki ilişki anlamlı olmadığından hipotez iki model –b- için desteklenememiştir.
- İşgörenlerin, derin davranış ile işe yabancılaşma boyutları arasında ters yönde 0,12 birimlik anlamlı olmayan bir ilişki bulunmuştur ($t = -1,43$; $p > 0,05$). İş görenlerde derin davranış ile işe yabancılaşma arasındaki ilişki istatistiksel açıdan anlamlı olmadığından hipotez üç model –b- için desteklenememiştir.
- İşgörenlerin, derin davranışı ile kendine yabancılaşma boyutları arasında aynı yönde 0,04 birimlik bir ilişki belirlenmiştir. Ancak belirlenen bu ilişki istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır ($t = 0,58$; $p>0,05$). Dolayısıyla model –b- için hipotez dört desteklenememiştir.
- İşgörenlerin, işe yabancılaşma ile kendine yabancılaşma boyutları arasında aynı yönde 0,87 birimlik istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($t = 9,08$; $p<0,01$). İşgörenlerde işe yabancılaşma artarken kendine yabancılaşma da artmakta olduğundan hipotez beş model –b- için de desteklenmiştir. Elde edilen sonuçlar a yönelik yol grafiği Grafik 3'de verilmiştir.

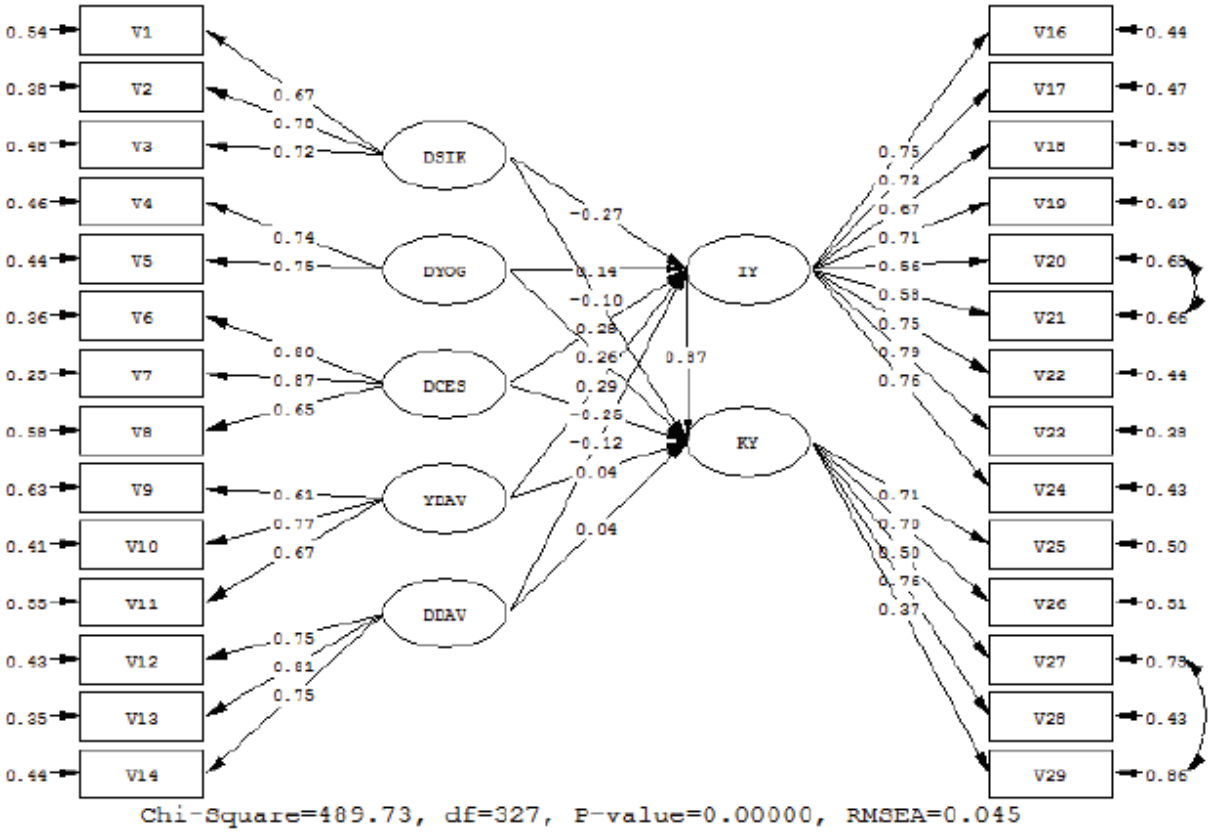
İşe yabancılaşma ve kendine yabancılaşma yapısal regresyon modelleri;

IY=-0,27*DSIK+0,14*DYOG+0,28*DCES+0,29*YDAV-0,12*DDAV

KY=0,86*IY-0,096*DSIK+0,26*DYOG-0,25*DCES+0,041*YDAV+0,040*DDAV

şeklinde yazılabilir.

Grafik 3. Duygusal Emek Boyutlarının Yabancılaşmaya Yönelik Yol Grafiği ve İlişkiler

7. TARTIŞMA

Araştırmada turizm işletmelerinde çalışanların duygusal emek faktörünün, çalışanların fiilen yaptıkları işe ve kendilerine (özbenlik) yabancılaşmasına ne yönde etki ettiğini belirlenmeye çalışılmıştır. İlişkiler yapısal eşitlik modeli ile araştırılmıştır.

Araştırmada, Hochschild (1983), Ünler Öz (2007), Brotheridge ve Grandey (2002), Morris ve Feldman (1996); Kaya ve Serçeoğlu (2013)'nun yapmış olduğu çalışmalarda olduğu gibi, yüzeysel davranış faktörünün işe yabancılaşmaya etki ettiği ve her iki modelde de işe olan yabancılaşmayı artırdığı belirlenmiştir. Çalışanların müşterilerle iletişim esnasında kendi duygularını gizleyerek, işlerinin gerektirdiği şekilde davranmalarının olumsuz sonuçlar doğurduğu ve işlerine olumsuz bakmalarına sebep olduğu yapılan araştırmalarda gözlemlenmiştir. Kaya ve Serçeoğlu (2013)'nun da belirttiği gibi işgörenlerin, işlerini anlamsız bulmaları ve yaşamak için ekonomik bir araç olarak görmeleri, işgören ile iş arasındaki uyumsuzluğa sebep olabileceği ve işe yabancılaşmanın kaçınılmaz bir hal alacağı unutulmamalıdır.

Analize göre her iki model için de yüzeysel davranış faktörünün kendine yabancılaşmaya etki etmediği saptanmıştır. İşe yabancılaşmaya etki eden yüzeysel davranış faktörünün kendine yabancılaşmaya etki etmemesi, çalışanların iş ile sosyal hayatlarını birbirinden ayrı tutması şeklinde açıklanabilir. Bununla beraber araştırma sonucunda, işe yabancılaşma faktörünün kendine yabancılaşmaya sebep olduğu gözlemlenmiştir. Bu bağlamda araştırma sonuçlarına göre; yüzeysel davranışın, dolaylı olarak kendine yabancılaşmaya sebep olduğu ifade edilebilir.

Araştırmada ilk modelde derin davranış faktörünün işe yabancılaşma boyutuna ters yönde etkisinin olduğu ve derin davranış gösteren işgörenlerde işe yabancılaşmada azalma gözlenmektedir. Bu durumun, çalışanın içselleştirdiği duyguları sergilemesi ve ortaya çıkan

olumsuzlukları duygusal zekayla başarmasıyla mutlu olduğu düşüncesi ile açıklanabilir. Turizm işletmeleri emek yoğun işletmeler olup işgören iş yaşamında ortaya çıkan olumsuzluklar karşısında elde ettiği başarının Hochschild ifade ettiği gibi çalışanın eski mutlu anlarını hatırlamaya çalışarak, ruh halini düzeltmeye çalışması olarak ifade edebilir. Böylelikle işgören yaşanan olumsuzlukların işinin bir parçası olduğu ve deneyimlenmenin işe olan öz güvenini artırabileceği şeklinde ifade edilebilecektir. Ancak duyguların yönetimin boyutlarından diğer bir ifadeyle duygusal emeğin boyutları olan duyguların sıklığı vd. modele dahil edildiğinde derin davranışın işe yabancılaşmada etkisinin olmadığı belirlenmiştir.

Araştırma sonucunda her iki model için elde edilen verilere göre derin davranış faktörünün kendine yabancılaşma boyutlarına etkisinin olmadığı gözlemlenmiştir. Bu durumun, çalışanın içselleştirdiği duyguları sergilemesi sonucunda ortaya çıktığı söylenebilir. İçselleştirdiği duyguları sergileyen çalışanların, rol yapmamaları ve bir takım duyguları sergilerken kendilerini dayatma altında hissetmiyor olmaları sonucunda harcadıkları duygusal emeğin, yabancılaşma gibi ciddi bir sonuca ulaştırmadığı söylenebilir.

Araştırma sonucunda turizm işletmelerinde işine yabancılaşan işgörenlerde kendine yabancılaşma da gözlenmiştir. İşgören örgüt kuralları çerçevesinde davranışlarını şekillendirmesi sonucu işine yabancılaşıyor ise bu yabancılaşma kendine yabancılaşmayı ortaya çıkarmaktadır. Örgütte işlerin özellikle duygusal emek gerektiren davranışların rutinleşmesi iş veriminde düşüş, işe odaklanamama, çalışma düzenini bozan davranışların oluşması işe yabancılaşmayı besleyecektir. İşe yabancılaşan işgörenin kendine yabancılaşması da oluşacaktır. Babür (2009:8), örgütlerde çatışma olgusunun yabancılaşmaya neden olabileceğini belirtmiştir. Bireyin yaşadığı çatışma duygusu örgüt ve bireysel nedenlerle ortaya çıkabilir ve daha sonraki süreçlerde yabancılaşmaya yol açabilecektir.

İşgörenlerde duygu sıklığı artarken işe yabancılaşmada azalma olduğu belirlenmiştir. Bu durum işgörenlerde müşteri ile iletişim sıklığının arttıkça işe olan yabancılaşmalarının azaldığını göstermektedir. Bir çalışanın müşterilerle hangi sıklıkta iletişim kurması gerektiği yaptığı işe göre farklılık gösterse de duygusal emeğin, müşterilerle iletişim sıklığı artıkça daha yüksek oranda sarf edileceği belirtilmektedir (Pala 2008; 18). Ancak araştırmada literatürden farklı bulgu elde edilmiştir. Bu durum işgörenin müşteri ile iletişiminin iş tatminini artırıcı, değer yaratıcı müşteriye fayda yaratabilme duygusundan kaynaklanabileceği şeklinde ifade edilebilir.

İşgörenlerde duygu yoğunluğu artarken kendine yabancılaşma duygularında da artış olduğu belirlenmiştir. Ünler (2007; 9)'de belirttiği gibi işgörenlerde, müşteriye sergilenmesi gereken duygu yoğunluğu arttıkça sarf edilmesi gereken duygusal emekte artmaktadır. Dolayısıyla duygu yoğunluğu yaşayan işgören kendine yabancılaşabilecektir.

İşgörenlerde duygu çeşitliliği artarken işe yabancılaşmalarında da artış gözlenmiştir. Müşteri ile iletişimde olan işgörenin duygu çeşitliliği müşterilere gösterilmesi gereken duyguların yönetilmesi sonucunda birden fazla duygu sergilemesi ile gerçekleşmektedir. Dolayısıyla işgörenlerde duygu çeşitliliği artıkça duygusal emek oranında artış göstermekte olup işe yabancılaşmaya neden olabilmektedir.

İşgörenlerde duygu çeşitliği artarken kendine yabancılaşmada ise azalış olduğu belirlenmiştir. Birden fazla duygu çeşitliliği sergileyen işgörenlerin Morris ve Felman (1996)'da belirttiği gibi duygu çeşitliliği arttıkça duygusal emek oranı da artış gösterecektir ve kendine yabancılaşmada azalış gerçekleşmiş olacaktır.

8. SONUÇ

Hizmet sektörünün müşteri ilişkilerini önemseyen ve müşteri ile birebir iletişimi zorunlu kılan yanı, çalışanların güler yüzlü, nazik ve içten davranmalarını gerektirmesidir. Bu

durum çalışanın müşteriye sergilemesi gereken duyguları örgütün belirlediği kurallara göre kontrol etmesine sebep olmaktadır. Çalışanların sahip oldukları bireysel korkuları, günlük stresleri, aile içi sorunları, sağlık sorunlarını ve endişelerini saklamaları ve müşterilere güler yüzlü, keyifli, hizmet vermekten memnun görünme çabaları, sarf ettikleri duygusal emeğin olumsuz sonuçlar yaratmasına sebep olmaktadır. Bu sonuçlar, iş doyumsuzluğu, örgütten uzaklaşma, tükenmişlik ve yabancılaşma gibi birçok olumsuz örgütsel ve bireysel soruna yol açmaktadır.

Turizm işletmelerinin emek yoğunluğu, müşteri odaklılık, yüksek devir hızı gibi özellikleri insan kaynakları uygulamalarının önemini arttırmaktadır. İşverenlerin, çalışanların işe alımlarında duygusal emek göstermeye yatkın eleman seçimleri, verimlilik, karlılık gibi kaygıları sebebiyle önem kazanmıştır. Duygusal emek göstermeye yatkın eleman alım isteğinin sebebi, duyguların öğrenilemeyeceğine ve değiştirilemeyeceğine dair inançtan kaynaklanmaktadır. İşletmelerin çalışanlarına, bir takım duyguları öğretmeye çalışması, samimi davranışlar sergilemeleri konusunda dayatmalarda bulunması, çalışanların fiziksel yorgunluk dışında duygusal stres yaşamalarına ve yabancılaşma gibi önemli bir sorunun ortaya çıkmasına sebep olmaktadır.

Çalışanların içinde bulunduğu örgüte, örgüt kültürüne uyum sağlayamaması ve uzaklaşması örgütsel yabancılaşmaya sebep olmaktadır. Bu durum sadece iş arkadaşlarından uzaklaşma şeklinde gerçekleşebileceği gibi, kimi zaman kişinin çalıştığı örgüt içinde kendini yetersiz görmesi şeklinde de gerçekleşebilmektedir. Duygusal emek sürecinde duygularını kontrol altına almaya çalışması, hissetmediği duyguları hissediyormuş gibi yapması, örgütün dayattığı duyguları sergilemesinin olumsuz sonucu olarak çalışanın yabancılaşma hissi müşteri tarafından hissedilebilir. Bu durum işletme açısından olumsuz sonuçlar doğurabilir. Turizm işletmelerinin bu tür durumlarla karşılaşmaması için, yabancılaşmanın nedenlerini tespit etmesi ve önlemler alması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

AKOĞLAN KOZAK, M, GÜÇLÜ H. N., 2008, Turizm İşletmelerinde Duygusal Çaba Faktörlerinin İşe Alma Sürecinde Kullanılması Üzerine Bir Araştırma, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:8, Sayı:2, 39-56.

BABÜR, S., 2009, *Turizm Sektöründe Örgütsel Yabancılaşma: Antalya Beş Yıldızlı Konaklama İşletmelerine Yönelik Bir Araştırma*, Yüksek Lisans Tezi, Antalya.

BROTHERIDGE, C M, GRANDEY A. A., 2002, Emotional Labor and Burnout: Comparing Two Perspectives of People Work, *Journal of Vocational Behavior*, p.60.

DEMİREZ, F, TOSUNOĞLU N., 2017, Örgüt İkliminin İşe Yabancılaşma Üzerine Etkisi: Gazi Üniversitesi Rektörlüğünde Bir Araştırma. *İşletme Araştırmaları Dergisi*. Cilt 6, Sayı 2, ss 69-88.

DEVELİOĞLU, K. ve TEKIN, Ö. A., 2012, Otel Çalışanlarının Yabancılaşma Düzeyinin Demografik Özellikler Kapsamında İncelenmesi*, Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, Yıl:2012, C:4, S:3, s. 121-128

DURAN E. GÜMÜŞ M., 2013, Turizm Lisans Öğrencilerinin Duygusal Emek Deneyimlerinin Kariyer Tercihlerine Etkileri*, Dokuz Eylül Üni. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 15, Sayı: 2.

DURAN E. GÜMÜŞ M., 2010, Turizm İşletmelerinde Duyguların Yönetimi Sorunu, *11. Ulusal Turizm Kongresi*, 2-5 Aralık 2010, Detay Yayıncılık 1. Baskı, Ss:169-179.

DURCAN, N. M., 2007, *Yabancılaşmanın insan Kaynakları Yönetimi Açısından İncelenmesi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.

EROĞLU, Ş. G., 2014, Örgütlerde Duygusal Emek ve Tükenmişlik İlişkisi Üzerine Bir Araştırma. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* Sayı 19, Ss 147-160

GÖKTÜRK, İ, GÜNALAN, M., 2006, .Modern ve Geleneksel Değerler Arasında Yabancılaşan İnsan., *Selçuk Üniversitesi Karaman İ.İ..B.F. Dergisi,* Sayı: 11, ss. 127-143.

GÜREL, E. B., BOZKURT, Ö.Ç., 2016, Duyguların Yönetilmesinin, İş Tatmini ve Duygusal Tükenmişlik Düzeyi Üzerine Etkileri, *Mehmet Akif Ersoy Üni. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 8, Sayı: 14 Ss: 133-147.

GÜNGÖR, M., 2009, "Duygusal Emek Kavramı: Süreci ve Sonuçları", *Kamu-İş;* Cilt:11, S:1, İstanbul

HAMARAT, B, GÜLER, O, DURAN E, GÜMÜŞ, M, TUFAN, E., 2014, Çevresel Tehdit, Çevresel Bilinç ve Çevresel Tutum, Çevre Odaklı Davranışı Etkiler Mi? Çanakkale Sivil Toplum Kuruluşları Örneği, *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2014, 7/2.

HOCHSCHILD, A. R., 1983, *The Managed Heart: Commercialization of Human Feeling.* Berkeley, C.A: University of California Press.

KAYA, U; SERÇEOĞLU N., 2013, Duygu İşçilerinde İşe Yabancılaşma: Hizmet Sektöründe Bir Araştırma., *Çalışma ve Toplum Dergisi*, 2013/1.

KAYA, U. ve ÖZHAN, Ç. K., 2012, Duygusal Emek ve Tükenmişlik İlişkisi: Turist Rehberleri Üzerine Bir Araştırma, *Çalışma İlişkileri Dergisi*, Cilt 3, Sayı 2, Sayfa: 109-130

KORMAN, A. K., 1981, Career Success and Personal Failure: Alienation in Professionals and Managers, *Academy of Management Journal*, Vol. 24, No. 2, 342-360.

KÖKSEL, L., 2009, *İş Yaşamında Duygusal Emek ve Ampirik Bir Çalışma*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Celal Bayar Üniversitesi, Manisa

MORRIS, J. A, FELDMAN, D.C., 1996, The Dimensions, Antecedents and Consequences of Emotional Labor., *Academy of Management Review*, Vol.21 (4), pp.986-1010.

ÖZBEK, M.F., 2011, "Örgüt İçerisindeki Güven ve İşe Yabancılaşma İlişkisinde Örgüte Uyum Sağlamanın Aracı Rolü", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 16, Sayı 1, 231-248.

PALA, TUĞBA, P., 2008, *Turizm İşletmelerinde Çalışanların Duygusal Emek Düzey ve Boyutları*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Mersin Üniversitesi, Mersin.

PARSAK, G., 2010, *Örgütlerde Yabancılaşma ve İş Tatmini İlişkisi*: Çukurova Üniversitesi alışanları Üzerinde Bir Uygulama, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Çukurova Üniversitesi, Adana.

ŞİMŞEK, M. Ş, ÇELİK, A, AKGEMCİ, T, FETTAHLIOĞLU.T., 2006, Örgütlerde Yabancılaşmanın Yönetimi Araştırması, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* Sayı: 15, ss. 569-587.

TEZCAN, M., 1985, Gençlik ve Yabancılaşma. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, Sayı: 1, Cilt 28, ss. 121-127. http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/40/519/6511.pdf

TEZCAN, M., 1983, Eğitimde Yabancılaşma. *Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi,* Cilt: 16, Sayı: 1, ss. 245-254. http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/40/513/6344.pdf

TOKMAK, İ., 2014, Duygusal Emek ile İşe Yabancılaşma İlişkisinde Psikolojik Sermayenin Düzenleyici Etkisi, *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 6/3, 134-156

ULUSOY, H., 1988, Sanayi Örgütü İşçileri ve İşe-Yabancılaşma, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi,* Cilt: 32, Sayı: 1-2, ss. 77-84, Ankara

ÜNLER ÖZ, E., 2007, *Duygusal Emek Davranışlarının Çalışanlarının İş Sonuçlarına Etkisi*, Beta Yayınları, İstanbul.

YILDIZ, F. Z., 2017, *Duygusal Emek ve Yabancılaşma İlişkisi: Kabin Memurlar Örneği*, Yüksek Lisans Tezi. Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. İnsan Kaynakları Yönetimi AD. Sakarya

YILMAZ, G; AŞKIN K; SAYIM Y., 2010, Konaklama İşletmelerinde Çalışan Sendika Üyelerinin İş ve Yaşam Doyumunu Belirlemeye Yönelik Bir Alan Araştırması, Paradoks Ekonomi, *Sosyoloji ve Politika Dergisi*, Cilt:6, Sayı:1, Sayfa:87-107.

YILMAZ, V., 2004, Consumer Behaviour Of Shopping Center Choice. *Social Behavior and Personality*, Vol. 32, Issue: 8, 783-790.

YILMAZ, V. ÇELIK, E. H., 2000, *Lisrel ile Yapısal Eşitlik Modellemesi-1.* Pegem Akademi.1. Baskı. 1-18.

YÜMNİ S., 2002, *Çağdaşlaşma Yabancılaşma ve Kimlik*, İstanbul, Rağbet Yayınları.

SÖZLÜKÇÜLÜK İLKELERİNE GÖRE 20.YY ÖNCESİ VE SONRASI SÖZLÜK ÖRNEKLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Ebru KARAMAN

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Türk Dili ve Edebiyatı, Çanakkale/TÜRKİYE
E-mail: ebrukaraman1021@gmail.com

ÖZET

İncelenen 20. yy öncesi ve sonrası yazılan sözlüklerde sözlükbilim açısından incelendiğinde Divan u Lügati't Türk, Lügat-i Naci, Kamus-ı Türkî ve Ötüken Türkçe Sözlük'te karşıma çıkan özellikler sözlükçülük geleneğindeki değişmeleri göstermektedir.

Aranan kelimelerin, bulunması, tanımsal özellikler, örneklemeler, köken bilgisi, söyleyiş açıklaması, eş- zıt anlamları, gramatikal özellikler, kısaltmalar vb. kriterler ışığında incelendiğinde Divan u Lügati't Türk ve Lügat-i Naci Osmanlı dönemi sözlükçülüğü geleneğinin yansımalarını göstermiş ve genel olarak Arapça imla kurallarına bağlı kalmıştır. Kamus-ı Türkî, Osmanlı sözlükçülüğünün izlerini taşımakla birlikte yeni metotlar geliştirerek modern sözlükçülüğün başlangıcı olarak önem taşımaktadır. Ötüken Türkçe Sözlük ise günümüz modern sözlükçülüğü içerisinde Eski Türkçe'den bugüne kadar gelen sözlük geleneği açısından faydalı bir kaynak olmaktadır.

Sonuç olarak incelenen sözlükler ışığında geleneksel sözlükçülük geleneğinin Osmanlı döneminden günümüze nasıl değişimler göstererek geldiği verilmeye çalışılmıştır.

***Anahtar Kelimeler**: Sözlük, Sözlükçülük, 20. yy*

EVALUATION OF EXAMPLES OF LEXICONS BEFORE AND AFTER 20TH YEAR ACCORDING TO LEXICOGRAPHY PRINCIPLES

ABSTRACT

When examined in terms of lexicology in the lexicons written before and after the 20th century examined, features encountered in Divan u Lügati't Türk, Lügat-i Naci, Kamus-ı Türkî and Ötüken Turkish Dictionary show the changes in lexicographical tradition.

When Divanu Lügati't Türk and Lügat-i Naci examined in the light of criterias such as descriptive characteristics, samples, sources of knowledge, narrative description, synonyms, grammatical features, abbreviations, and so on, they showed the reflections of the Ottoman period tradition and adhered to Arabic imperial rules in general. Kamus-ı Türk is important as a beginner of modern lexicography by developing new methods together with carrying traces of the Ottoman lexicon. Ötüken Turkish Lexicon is a useful source in terms of the lexicon tradition from ancient Turkish to present day in contemporary modern dictionary.

As a result, it has been attempted to show how the tradition of lexicography in the light of the examined lexicons came from the Ottoman period by showing how they changed day by day.

***Keywords:** Lexicon, Lexicography, 20th century*

1. GİRİŞ

Sözlük, bir toplumun sözvarlığına ve diline ait kelimelerin anlamlarıyla birlikte derlenmesi ve kitap halinde oluşturulmasıyla bir eser olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sözlük kelimesinin farklı kökendeki anlamlarına değinmek gerekmektedir. Sözlük kavramının öncelikle Türkiye Türkçesi'ndeki adlandırmaların bazıları şu şekildedir: Bağdemir'in Türkiye Türkçesi Sözlüklerine Verilen Adlar Üzerine adlı üzerine makalesinde sözlük tanımlarına şu Lüġat adı Arapça "laġā (laġv)" eylem köküne dayanır ve "tekellüm etmek, söz söylemek" anlamına gelir. Ad olarak ilk anlamı "kuş cıvıltısı" demektir. Sonradan "anlamsız boş söz" olarak kullanılmıştır. Ḳāmūs sözcüğü Arapça " ḳamasa (ḳams)" eylemine dayanır ve "suya dalmak, daldırmak" anlamına gelir. Ḳāmūs ise "derya, derin deniz, engin" demektir. Oḳyānūs, Yunancadan Arapçaya geçmiş bir sözcüktür ve "dış deniz" demektir. Muḥīṭ, Arapça " ḥāṭa (ḥavṭ) " köküne dayanır ve "bir nesneyi görüp gözetip sakınmak; ihata etmek, kuşatmak, çevirmek, sarmak" anlamına gelir. Basīṭ , Arapça "basaṭa (basṭ) " eylem köküne dayanır ve "yaymak, sermek, açmak; büyütmek, genişletmek, uzatmak" demektir. Bābūs, "devenin küçük yavrusu", "süt emen çocuk", "çocuk" demektir. Burhān, Arapça "berhene" köküne dayanır ve "ispat etmek, kanıtlamak, deliller ve burhanlarla ispat etmek, bir maddeye delil ve burhān ikāme eylemek" anlamına gelir. Ferheng, Farsça "su yolu" demektir. Farsçada yer altında olan su yolu ağzına "dehen-i ferheng" derler. Bu sözcük zamanla "edep, hüner, marifet" anlamını, sonra da "sözlük" anlamını kazanmıştır.

"Sözlük adlarının kökenlerinin 'açıklamak, söylemek, seslenmek, saklamak' eylemlerine ve 'ses, söz, hazine' adlarına dayandığı anlaşılmaktadır. Glossary 'açıklanmış sözler kitabı' (gloss 'açıklamak', glōssa 'açıklanması gereken söz, dil); lexicon 'söz kitabı' (légein, 'söz söylemek', leksi-s 'söz söyleme, söylenen söz'); thesaurus 'hazine, söz hazinesi' (thē 'saklamak'); dictionary 'söz kitabı' (dīcere/dicāre 'söylemek'); vocabulary 'söz hazinesi' (vōx, vōc- 'ses', 'seslenmek', vocā-re, 'seslenmek, çağırmak'); Wortschatz 'söz hazinesi' (wer 'söylemek'); wordbook 'söz kitabı' (wer 'söylemek'); Wörterbuch 'sözler kitabı' (wer 'söylemek'); slovár' 'sözlük' (sloviti 'söylemek', slov 'söz' [<zvuk 'ses']) anlamını taşıyan sözcüklerden yapıldığı izlenebilmektedir." (Bağdemir, 2015: 245)

Buradan hareketle sözlük tanımları da şu şekildedir:

"Bir dildeki kelimeleri esas alarak, onların temel anlamlarını, kazandıkları yan anlamlar ile başka kelimelerle kurdukları ifadelerdeki anlam inceliklerini, değişik kullanımlarını, deyimlerini gösteren ve o dilin bütün kelime varlığını içine alan kitap." (Korkmaz, 2017: 218)

"Bir dilin bütün veya belli bir çağda kullanılmış kelime ve deyimlerini alfabe sırasına göre alarak tanımlarını yapan, açıklayan, başka dillerdeki karşılıklarını veren eser, lügat." (Büyük Türkçe Sözlük, 2011: 2157)

"Sözlükler, bir dilin bütün veya belli bir dönemdeki sözcüklerini yazılışları, türleri, söylenişleri, temel ve yan anlamları, kullanış özellikleri bakımından açıklayan, edebi metinlerden seçilen cümlelerle örneklendiren, alıntı sözcüklerin hangi dilden geçtiğini bildiren başvuru kaynaklarıdır." (Akalın, 2010: 268)

2. SÖZLÜĞÜN KÖKENİ

Bilinen en eski sözlük Sümerce Akadca karşılıklar kılavuzu niteliğindeki Urra Hubullu'dur. Sözcüklerin konularına göre düzenlendiği sözlük, yirmi dört tabletten oluşmaktadır. Yaklaşık olarak MÖ 2300 yılında Akad İmparatorluğu'nda ortaya konulduğu sanılan sözlüğün tabletleri Suriye'deki Ebla kalıntılarında bulunmuştur. Sözlük bugün Fransa'da Louvre Müzesi'ndedir. (Akalın, 2010: 271)

Latincenin ilk sözlüğü Eski Yunanca sözlüklerin öncülerinden çok daha sonra, MÖ I. yüzyılda yazılmıştır. Romalı dil bilgini ve öğretmen Marcus Verrius Flaccus (MÖ 55 - MS20) türünün ilk örneği olan geniş sözlüğü Libri de significatu verborum adlı çalışmasıyla tanınmıştır. Sözlük, Latin yazarlardan yapılan çok sayıda alıntıyla Antik Çağ'a ilişkin zengin bir bilgi kaynağıdır. Bu sözlükten günümüze yalnızca MS II. ve III. yüzyılda Festus, VIII. yüzyılda Paulus Diaconus'un hazırladığı kısaltılmış biçimlerden bazı parçalar ulaşabilmiştir (Akalın, 2010: 273).

3. SÖZLÜK TÜRLERİ

"Sözlüğün birçok çeşidi vardır: Çocuk sözlükleri, resimli sözlükler, çeviri sözlükleri, öğretim sözlükleri, biyografik sözlükler, alıntı sözlükleri, etimolojik sözlükler, argo sözlükleri, küfür ve ağız sözlükleri, özel ad sözlükleri, eş anlamlı sözlükler, kafiye sözlükleri, teknik sözlükler, elektronik sözlükler, çevrimiçi sözlükler, CD-Room sözlükleri; bu sözlüklerin daha fazlası da sayılabilir." (Kumanlı, 2016: 2)

Konu ve yöntemi açısından sözlükler daha farklı şekillerde de sınıflandırılmıştır. Bunlardan bazıları şu şekildedir:

3.1. Bir Ya Da Birden Çok Dilin Sözvarlığını İşleme Bakımından:

a. Tek dilli sözlükler

b. Çok dilli sözlükler

3.2. Abece Sırasının Temel Alınıp Alınmamış Olmasına Göre:

a. Abecesel sözlükler,

b. Kavram (ya da kavram alanı) sözlükleri

3.3. Ele Alınan Söz Varlığının Niteliğine Göre:

a. Genel sözlükler (ortak dil, yazı dili sözlükleri, ansiklopedik sözlükler).

b. Lehçebilim sözlükleri.

c. Eşanlamlı, eşadlı, tersanlamlı öğeler sözlükleri.

ç. Yabancı öğeler sözlükleri.

d. Kökenbilgisi sözlükleri.

e. Uzmanlık alanı sözlükleri (terim sözlükleri).

f. Argo sözlükleri.

g. Deyim ve atasözü sözlükleri.

h. Anlatımbilim sözlükleri.

ı. Sanatçı ve metin sözlükleri.

i. Yanlış yerleşmiş öğe sözlükleri,

j. Tersine sözlükler ve başka sözlük türleri

k. Tarihsel sözlükler." (Aksan, 2015: 75-76)

4. SÖZLÜKÇÜLÜĞÜN KURALLARI

Sözlükçülük geleneği yıllar içerisinde değişime uğrayarak bugüne kadar gelmiştir. Farklılıklar olsa da bazı temel noktalar aynen kendisini korumaktadır. Sözlüklerin hazırlanması aşamasında dikkat edilen bazı hususlar vardır. Nadir İlhan sözlüklerin

hazırlanmasındaki kuralları şu şekilde açıklamıştır: "Sözlüklerin meydana getirilişi sırasında göz önünde bulundurulması gereken bazı ilkelerin, uyulması gereken birtakım kuralların olması gerekir. Zira sözlükbilim (lexiographie) başlı başına bir bilim dalıdır ve her bilim dalında olduğu gibi sözlükbiliminin de kendine göre bir disiplini, bir metodu vardır. Bu sebeple sözlüklerin hazırlanmasında uyulması gereken kuralların, ilkelerin var olması gerekir. Bu ilkeleri de şu şekilde sıralayabiliriz:

1. Tarihi kaynaklara, halk söyleyişine bağlılık: Dilin kelimelerinin tarihi gelişimlerini ve halk ağzındaki yaşayış şekillerini verebilmek için bu iki kaynağa bağlı kalmak gerekmektedir. Bir dilin kelimelerinin yaşama gücü ve ihtiyaçlara göre kendisini yenileyerek devamlılığı tarihi eserler ve halk söyleyişlerinde takip ve tespit edilebilmektedir. Bu sebeple sözlükler hazırlanırken bu iki kaynaktan mutlaka faydalanılmalıdır.
2. Dil ve gramer açısından kelimelerin doğru kullanımı: Bir dilin yapısını bozmamak, dilin sistemini doğru bir şekilde ortaya koyabilmek için dil ve gramer kurallarına bağlı kalınmalıdır. Dilin devamlılığı içerisinde meydana gelen gramer farklılaşmaları ve ses farklılıklarının sistemli bir şekilde gösterilmesi meydana getirilecek sözlüklerin daha sağlam ve kullanışlı olmasını sağlayacaktır. Bu sebeple bu ilkenin de göz önünde bulundurulması gereklidir.
3. Amaca uygunluk esası: Sözlüklerin ortaya konum amaçlarına uygun olarak düzenlenmeleri gerekmektedir. Örneğin bir dil sözlüğü ortaya konurken o dilin bütün lehçe, şive ve ağızları göz önünde bulundurularak dilin bütün kelimelerinin tespit edilmesi sağlanmalıdır.
4. Madde başlarının düzenlenmesinin doğru ve düzenli tarzda yapılması: Madde başı olacak öğeler, ev, güneş, ben, çam, su gibi değişik nitelikteki bağımsız biçimbirimlerdir. Bunların dilde kesinleşmiş yazım biçimlerine uygun olarak sözcük türleri açısından dildeki yerleri (isim, fiil, ünlem gibi) gösterilerek sözlükte yer almalıdır.
5. Madde başı olan kelimelerin anlamlarının doğru olarak verilmesi: Madde başı olan kelimelerin öncelikle asıl anlamı tespit edilerek verilmeli, daha sonra kelimelerin yan anlamları sıralanmalıdır." (İlhan, 2009: 536)

Namık Kemal'in Osmanlı dilinin sözlüğünün yazımında hangi ölçütlere uyulmasının gerektiğini şu şekilde sıralanabilir:

1. Sözlüğe alınacak Arapça kelimelerin Türkçedeki kullanımları göz önünde tutulmalıdır.
2. Sözlük, dilin kelimelerini içermeli ve onların asıl ve yan anlamlarını belirtmelidir.
3. Sözlükte yer alacak Arapça alıntıların kendi dilindeki bütün anlamları değil, sadece Osmanlı dilinde kazandığı anlamları verilmelidir.
4. Osmanlı dilinde kullanılmayan Arapça ve Farsça kelimeler sözlüğe alınmamalıdır (Yavuzarslan, 2004: 189).

Osmanlı döneminde yazılan sözlüklerin genel özellikleri Arap dili alfabesi ile yazılmasıdır. Arap alfabesindeki harflerin kullanımıyla ilgili terimsel adlandırmalara gidilmiştir. Bu konuda yazılan Bağdemir'in Osmanlıca Sözlüklerde Harfler İçin Kullanılan Terimler adlı makalesine göre; "Bilindiği gibi Osmanlıcada kullanılan harfler, Arap ve Fars asıllı harflerdir. Sami dillerinden olan Arap dili, alfabesini oluştururken Sami dillerinin Batı dalının Kuzey bölümü dillerinden (Aramice vb.) yararlanmıştır. Özellikle Süryaniceden ve İbraniceden birtakım şekil ve işaretler bu dile girmiş bu şekiller ve işaretler üzerinde zamanla tasarrufta bulunarak bugünkü harfler ortaya konmuştur. Bu dillerden Arapçaya birtakım kelime ve kavramların da geçtiği bilinmektedir." (Bağdemir, 2002: 35-70)

Harfleri birbirinden ayırt edici özellikleri Bağdemir şöyle açıklamıştır: "Harflerin birbiriyle karışmasını önlemek amacıyla, harflerin karşılığı olan bu işaretlere o işaretin özelliğine göre ad verildiği görülmektedir. Bu adlandırma, ana hatlarıyla harflerin gruplarına, biçimlerine, noktalarına, milliyetlerine, ağızdan çıkış yerleri ile çıkış biçimlerine ve işlevlerine göre yapılmıştır." (Bağdemir, 2002: 39)

Günümüzde hazırlanan sözlüklerin özellikleri ise şu şekildedir:

1. Cilt dayanıklılığı,
2. Kâğıdın kalitesi,
3. Amaca uygunluk (aranan kelimelerin bulunması),
4. Madde başı açık yazılması,
5. Uluslararası genel sözleri kapsaması,
6. Ansiklopedik bilgi vermesi,
7. Zor kavramların açıklanmasında resimle desteklenmesi,
8. Tanımların açık ve kapsayıcı ve anlam basamaklarına göre yapılması,
9. Tanımların anlaşılır olması,
10. Örneklemeler yapaylıktan uzak, gerçekçi olması,
11. Kullanım bilgileri içermesi,
12. Argo, yerel kullanıma yer verilmesi,
13. Köken bilgisi verilmesi,
14. Hece ve noktalama bilgisi verilesi,
15. Söyleyiş açıklaması verilmesi,
16. Deyim ve atasözü içermesi,
17. Eş ve zıt anlamların verilmesi,
18. İlişkili sözler çapraz gönderimlerle belirtilmesi,
19. Sözlerle ilgili dilbilgisi bilgileri verilmesi,
20. Kısaltma ve eklere yer verilmesi (Kocaman 1998:113).

Sözlüklerde dikkat edilmesi gereken belli başlı özellikler bulunmaktadır. Sözlük yazımında bu özelliklere dikkat edilmesi ortaya sağlıklı bir sözlüğün çıkmasını sağlayacaktır. Bu konuyla ilgili Özgür Aydın'ın Ankara Üniversitesi Sözlükbilim ve Sözlükçülük ders notlarına göre; sözlükte madde öğeleri şu şekilde sıralanmaktadır; sesbilim, biçimbilim, sözdizimi, anlambilim, bağlam, yazılış, köken bilgisi ve kullanım olarak başlıklara ayırmaktadır. (s.32)

Sözlükte tanım oluşturma da yaklaşımlar ise; analiz yöntemi, sentez yöntemi, kural kullanımı ve eş anlam vermelidir. (s.46)

Tanım oluşturma yolları ise; eş anlam ve karşıt anlam vererek tanım oluşturma, tümcecik (öbek) yoluyla tanım oluşturma, tümce yoluyla tanım oluşturmadır. (s.49-50)

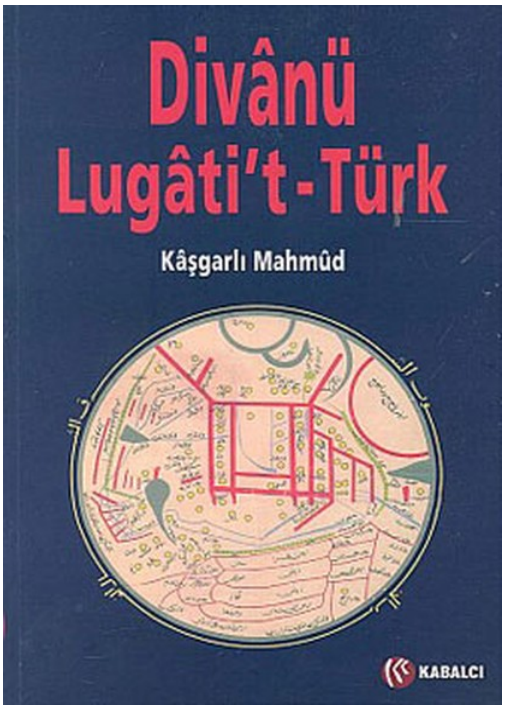
Sözlük hazırlarken dikkat edilmesi gereken temel noktalar ise;

1. Döngüsellikten kaçınmak,
2. Bir tanımda kullanılan her sözcüğü tanımlamak,
3. Maddeyi tanımlamak,
4. Yerine geçilebilirlik,
5. Özün önceliği,
6. Dilbilgisel işlevin yansıması,
7. Yalınlık,
8. Kısalık,
9. Anlam bulanıklığından kaçınma şeklinde belirtilmiştir. (s.47-48)

20. yy öncesi ve sonrası sözlük örneklerini yukarıda belirttiğim sözlükçülük ilke ve kuramlarına göre değerlendirmeye çalışacağım.20. yy öncesinden Divanu Lugati ’T – Turk ve Lügat-i Naci sözlüğünü 20. yy sonrasından ise Kamus-ı Turki ve Ötüken Türkçe Sözlüğünü inceleyeceğim.

DİVANU LUGATİ ’T – TURK

Resim 1. Divanu Lugati’T Türk

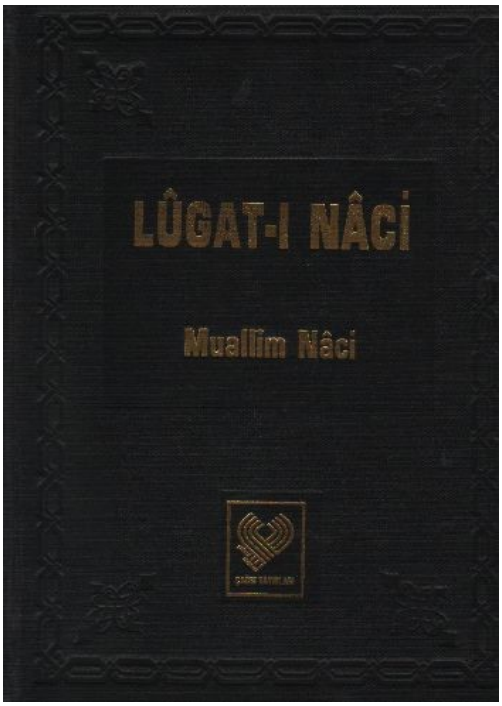

Divanu Lügatit Türk kitabı, Kaşgarlı Mahmud tarafından yazılış tarihi kesin olmamakla birlikte 466 senesinde yazımı tamamlanmıştır. Bağdat’ta yazılmış olabileceği de göz önüne alınmalıdır. Bu kitabın inceleyeceğim başka bir nüshası ise, Besim Atalay tarafından çevirisi yapılan 2013 tarihinde Ankara’da basılan üç ciltlik olan sözlük Türk milletinin yüceliğini, Türk dilinin Arapça kadar zengin bir dil olduğunu ortaya koymak ve Araplara Türkçeyi öğretmek amacıyla hazırlamıştır. Türkçe’den Arapça’ya bir sözlük şeklinde düzenlenmiştir. Eserde madde başları Türkçe, açıklamalar Arapçadır. Sözlük, Arap imlâ kurallarına göre düzenlenmiştir. Kelimenin Arap harfli yazımı madde başıyla birlikte anlamı ve farklı kelimelerle kullanımı, tamlamaları gösterilerek verilmiştir.

Bu kitapla ilgili Faruk Öztürk şunları söylemektedir: “Kâşgar merkezli Türkistan coğrafyasında hüküm sürmüş Karahanlılar [766-1212] döneminde yaşayan Kâşgarlı Mahmud [1008-1105]’un yazdığı Dìvan u lugàti’t -Turk İstanbul Fatih Millet Kütüphanesi Arabî 4189 numarada kayıtlı yazma eserdir. Büyük boy 319 yaprak olup her yaprakta 17 satır bulunmaktadır. Kâğıdı vaktiyle doğu ülkelerinde -Çin, Hint, Afgan gibi- yapılmış olan sağlam ve kalın bir kâğıttır. Kitabın kimi yerleri yaşlık görerek kararmış ise de bozulmamış ve çürümemiştir. Birkaç kelime dışında her yanı iyice okunabilmekte, bundan kitabın iyi korunmuş olduğu anlaşılmaktadır. Elde bulunan bu eser, Saveli Ebu Bekir oğlu Muhammed tarafından yazılışından 192 yıl sonra 1266 Ağustos 1 Pazar günü çekimlenmiştir. Kâşgarlı Mahmud Dìvan u lugàti’t -Turk’ü 25 ocak 1072’de yazmağa başlamış ve 10 Şubat 1074’te bitirmiştir. Eserin hacmi bir sözlük kadardır ve ayrıntılı bir örneğe göre düzenlenmiştir (Öztürk, 2017: 247-248).

Zühal Kültüral'ın Sözlük Bilimi Açısından Dîvânü Lugâti't-Türk adlı makalesinde sözlükteki özelliklere şu şekilde değinmektedir; "Kelimeler ünsüz sayısına göre sıralanarak kısa ya da normal uzunluktaki ünlüler hareke ile, uzun ünlüler ise med harfleri ( ) ile gösterilmiştir. Müellif o devrin Türkçesinde bulunan bazı sesleri göstermek için yeni işaretler belirlemiştir. B ile f arasındaki dudak ünsüzü için üç noktalı f [=w], geniz ünsüzünü nazal n (nun ve kef) ile [=ng] göstermiş, kelime başındaki uzun a ünlüsü için de yan yana iki elif kullanmıştır. Türkçe kelimelere böyle bir imlâ sistemi koyarak kelimelerin telaffuzlarının gerçek değerini korumaya çalışmıştır. Madde başı kelimelerin anlamları yanı sıra gerekli yerlerde çeşitli atasözlerinden, deyimlerden, şiirlerden seçilmiş örnekler verilmiştir." (Kültüral, 2009 :807-810)

LÜGAT-İ NACİ

Resim 2. Lügat-i Naci

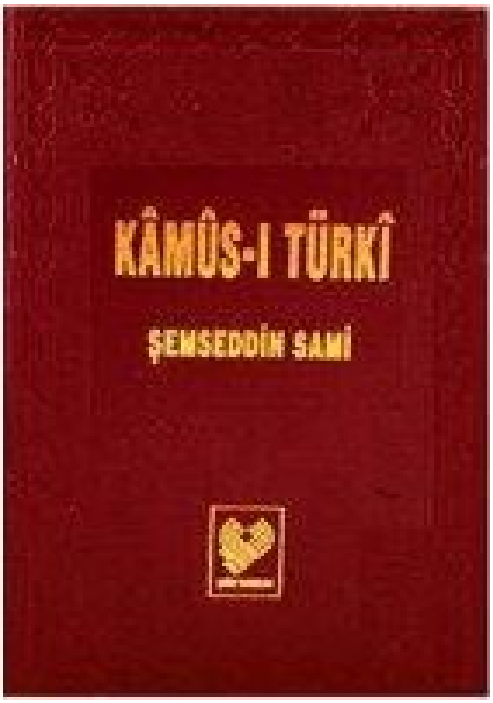

Lügat-ı Naci, Muallim Naci tarafından başlanıp onun ölümünden sonra Müstecabizade İsmet tarafında tamamlanan bir sözlüğün adıdır. İlk baskısı 1894'te yapılan Osmanlıca sözlük dönemin padişahı Sultan Birinci Mahmud'a sunulmuştur. İncelenen eser Ahmet Kırkkılıç tarafından hazırlanmış, 1999'da Ankara'da düzenlenmiştir. Eseri ilk yazımına sadık kalarak bazı düzenlemeler yapılmıştır. Ve bu eserde önsözünde belirtilmiştir. Madde başı Türkçe okunuşu ve parantez içerisinde Arap harfli yazımıyla verilmiştir. Eser Türkçede kullanılan isim ve mastarlar alfabetik sıraya göre düzenlenip Arapça ve Farsça anlamlarına göre düzenlenmektedir. Eser Arapça kurallara göre ele alınmıştır.

"Lügat-i Naci, Türkçenin tanınmış sözlüklerinden birisidir. Devrinde önemli bir boşluğu doldurmuştur. Lügat-i Naci'nin çok sayıda baskısı yapılmış, sözlük, uzun süre Türkçe'nin önemli kaynak eserlerinden biri hüviyetini korumuştur." (Lügat-ı Naci'ye Dair Özsarı, Mustafa 1303,1304)

KAMUS-I TÜRKÎ

Resim 3. Kamus-i Türkî

Çeşitli ve farklı sahalarda eserler veren dilci ve fikir adamı olan Şemseddin Sami Kamus-ı Türkî'yi 1901 yılında yazmıştır. Türkçenin ne olduğu hakkındaki düşüncesi, dilin sadeleştirilmesi ve dilin düzgün kullanımı üzerine hazırlamıştır. Daha önceki çalışmalarından farklı olarak dil alanında yeni metotlar uygulayarak bir sözlük meydana getirmiştir.

Kamus- Türkî Türkçeden Türkçeye 1602 sayfadan oluşan bir sözlüktür. Osmanlıca'da kullanılan ama Türkçe de kullanılmayan Arapça ve Farsça sözlükleri ayırarak hazırladığı sözlüğün yapısal özelliklerine değinmek gerekirse; Arap alfabesi kullanılarak yazıldığı için sağdan başlayan kitap önsözle başlamaktadır ve sonrasında kısaltma ve işaretlerle ilgili bilgi içermektedir. Alfabetik olarak sıralanan sözlükte kelime açısından gramatikal olarak hangi yapıda olduğuna, kelimenin anlamına, kelimeyle kullanılan tamlamalara ve örnek cümlelere değinilmektedir. Farklı kullanımdaki kelime ve anlamlarını da belirtmektedir.

Paşa Yavuzarlan'ın "Türk Sözlükçülük Geleneği Açısından Osmanlı Dönemi Sözlükleri Ve Şemseddin Sâmî'nin Kâmûs-ı Türkî'si" adlı makalesinde ise leksikografik özellikleri şu şekilde verilmektedir. "Şemsedin Samî, Kâmûs-ı Türkî adlı sözlüğünün giriş bölümü tarzında olan «İfâde-i Merâm» kısmında sözlüğün bir dil için ne anlama geldiğini şu şekilde belirtmektedir: "Lügat kitabı bir lisanın hizânesi hükmündedir. Lisan kelimelerden mürekkeptir, ki bu kelimeler dahi her lisanın kendine mahsus birtakım kavâ'ide tevfikan, tasrif ve terkip edilerek, insanın ifâde-i merâm etmesine yararlar. İmdi lisanın sermayesi kelimelerle kavâ'id-i sarfiyye ve nahviyyesinden ibarettir."

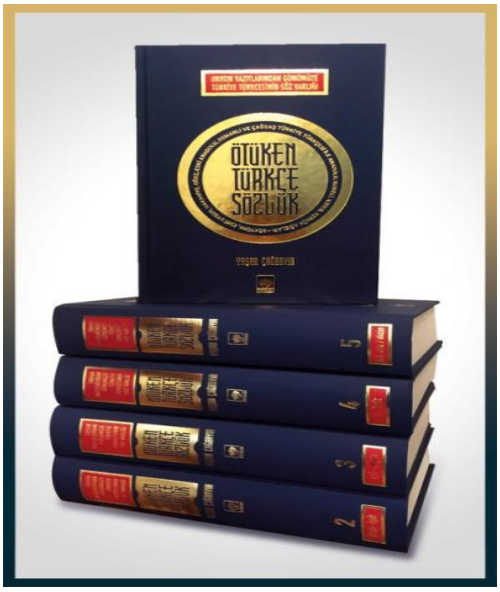
Şemseddin Samî, Kâmûs-ı Türkî'yi kaleme alışındaki ölçütlerini nasıl belirlediğini ve sözlüğündeki söz varlığının sınırlarını nasıl çizdiğini eserinin "ifâde-i merâm" adlı kısmından çıkarmış olduğumuz maddelerde şöyle açıklar:

1. Kâmûs-ı Türkî'ye eski ve yeni yazarlar tarafından kullanılan Türkçe asıllı kelimeler başta olmak üzere kullanımdan düşmüş olup bazı türevleri hâlen kullanılan sözler alınmıştır.

2. Türk diline Arapça, Farsça ve Batı dillerinden girmiş ve kullanımda olan söz ve terimlerin hepsinin alınmasına Kâmûs-ı Türkîde dikkat edilmiştir.
3. Her kelimenin ne gibi tabirâtta kullanıldığı ve kullanımlarının gerekliliği veya gereksizliği dahi belirtilmiş olup; her sözün çeşitli anlamları özel işaretlerle ayrılmış ve gerektiğinde örneklerle açıklanmıştır.
4. Türk dilinin en önemli zorluklarından biri olarak Arapça alıntıların Arapçadaki anlamını kaybedip Türkçede yeni bir anlam kazanması ve bunların tespitidir. Sözlükte Tr kısaltmasıyla bu gibi farklı kullanımlar düzenli bir şekilde verilmiştir.
5. Arapçada hiç duyulmamış veya yaygın olmayan bâbdan çekimi yapılan kelimeler, Osmanlı dilindeki kullanımlarıyla tespit edilip bu sözlükte verilmeye çalışılmıştır. Örneğin "ihsâs, ihtisâs, istimzâc, müdrir" gibi kelimeler bu türdendir. halkın arasında doğan ve ortaya çıkan kelimelere denebileceğini ifade eder…
6. Şemseddin Samî, kendisinden önce yazılmış olan sözlüklerin düzenleniş sistemlerini eleştirir ve sözlerin bu sözlüklerde kolay bulunamadığı gibi anlamlarının da tam olarak açıklanmadığını ve örnek cümlelere de yer verilmediğini belirtir.
7. Sözlüklerde kelimelerin alfabetik sıralanışının gerekliliğine değinir ve bizde el altında bulundurulan sözlüklerin çoğunda hurûf-ı hecâ sistemine lâyıkıyla ve tamamıyla uyulmadığı gibi, ekseriya kelimeler ilk harflerinin harekesine göre sıralanıp, meselâ hemze-i meftûha ile başlayanların ayrı ve hemze-i meksûre ile başlayanların ayrı dizildiğini belirtir….
8. Sözlükte kelimelerin anlamlarının nasıl verileceği konusunda da Ş. Samî, kendinden önceki sözlükçüleri eleştirir ve anlamların birbirinden hiçbir işaretle ayrılmaksızın karma karışık yerleştirildiğine bu sebeple hangilerinin müteradif ve hangilerinin farklı anlamda olduğunun fark edilemediğine dikkat çeker.
9. Şemseddin Samî, Kâmûs-ı Türkî'de kelimelerin doğru okunabilmesi için belirli işaretler kullanmış ve böylece Türkçe kelimelerdeki fonetik problemleri bir derece olsun halletmiştir.
10. Kâmûs-ı Türkî'de kelimelerin hangi dile ait oldukları belirtildiği gibi kelimenin hangi kökten türediği de belirtilmiştir. Bir anlamda etimolojik izahlar da bu sözlükte yer almıştır.
11. Kâmûs-ı Türkîde kelimelerin anlamları 1. anlam ve 2. anlam şeklinde rakamlarla sıralandığı gibi yakın anlamda kullanılanların arasına virgül, anlamları açıklamak üzere verilen örnek cümleler ise iki nokta ile ayrılmıştır. Madde başlarında gerekli noktalama işaretleri kullanılmıştır. Sanat ve bilim terimleri ile sözün anlamını değiştiren özel tabirler (||) işaretiyle ayrıldığı gibi, kelime türünün değişmesinde yani kelimenin isim iken sıfat olması hâlinde dahi (=) işareti ve kelime veyahut tabir ile manası arasında (=) i şareti konulmuştur. Yeri gelmişken burada ifade etmek istiyorum Türkçenin noktalama işaretleri hakkında ilk derli toplu bilgi ve kitap da Şemseddin Samî'ye aittir: Usûl-i Tenkît ve Tertîp (H.1303).
12. Ş. Samî, sözlüğünün baş kısmına bir de Kâmûs-ı Türkî'de kullanılan işaretlerin ve kısaltmaların ne anlama geldiğini ifade eden bir tablo koymuştur.
13. |Ë| harfine yeni işaretler eklemekle o~u, ö~ü seslerinin birbirinden ayrılmasını sağlayarak doğru telaffuzu sağlamıştır. Bu sözlüğün sayesinde Türkçenin tarihî fonetiği hakkında pek çok bilgiye sahibiz. Şemsedin Samî, sözlüğünde orfografik, fonetik, morfolojik ve etimolojik açıklamalarda da bulunmuştur." (Yavuzarslan, 2004: 197-199)

ÖTÜKEN TÜRKÇE SÖZLÜK

Resim 4. Ötüken Türkçe Sözlük

Ötüken Türkçe Sözlük Yaşar Çağbayır tarafından 2007 yılında yazılmıştır. Sözlüğün tam adı Orhon Yazıtlarından Günümüze Türkîye Türkçesinin Sözvarlığı, Ötüken Türkçe Sözlük'tür. 5. ciltlik bu sözlük kökenbilgisi ve etimoloji bakımından detaylı bir inceleme içermektedir.

Sözlük önsözle başlamakla ek bilgi, kısaltmalar ve kaynaklarla başlamaktadır. Bununla birlikte alfabetik sıraya göre dizilen sözlük madde başında belirtilen kelimenin eş sesli olarak kullanıldığı kelimelere yakın anlamlarını göstermekle birlikte ses değişimlerini, kelime kökenlerini, fiildeki zaman ve gramatikal özellikleri ve kullanıldıkları cümlelerden örnekler verilmektedir.

Ersin Teres'in, "Yaşar Çağbayır, Orhon Yazıtlarından Günümüze Türkîye Türkçesinin Sözvarlığı Ötüken Türkçe Sözlük" adlı makalesinde ise şu özelliklere değinilmektedir; "Sözcüklerin sıralanışında madde başı olarak tek sözcükler ile bitişik yazılan birleşik sözcükler ve ekler alınmıştır. Madde içi sözlük birimlerin sırlanışına baktığımızda sözcük grubu niteliği taşıyan ikileme, deyim, terim ve tamlamalar hangi tür sözcük birim özelliği gösterirse göstersin, o grubun ilk sözcüğünün geçtiği madde içinde alınmış. Bunlar alfabe sırasına göre açıklanmış. Osmanlıca, Eski Anadolu Türkçesi ve Eski Türkçe ile Ağızlara ait sözcüklerin yazımında ise yazarın sözlüğün girişinde de belirttiğine göre bugünkü alfabe olanaklarına göre en yakın söyleyişler kullanılmış. Eski Türkçe sözcüklerin yazımında da bugünkü alfabe esas alınmıştır. Ancak köşeli parantez içinde bugünküne en yakın biçimler verilmiş. Osmanlı Türkçesine ait biçimler çeviri yazı ile köşeli parantez içinde, aslından önce ayrıca gösterilmiş. Eski Anadolu Türkçesine ait sözcüklerin kısmen yazı çevrimleri verilmiş.

Sözlükte dikkat çekici diğer bir nokta da 5. cildin sonunda 235 sayfadan oluşan bir Osmanlıca dizininin bulunmasıdır. Bu dizin alfabe sırasına göre verilmiştir. Osmanlıca dizinin yanı sıra Ötüken Türkçe Sözlükte, Orhon Türkçesi, Eski Uygurca, Hakaniye Türkçesi, Oğuzca, Eski Anadolu Türkçesi, Osmanlıca, Çağdaş Türkîye Türkçesi ile Anadolu, Rumeli, Kıbrıs, Kerkük ağızlarına ait 246.000 sözcük yer almaktadır.

Ayrıca Ötüken Türkçe Sözlük'te madde başlarının ayrımı oldukça başarılıdır. Yani ayrı madde başı altında olması gereken sözcükler aynı madde başı altında verilmemiştir.

Örneğin birçok sözlükte aynı madde başı altında verilen ve iki farklı manası olan subaşı sözcükleri Ötüken Türkçe Sözlük'te doğru olarak iki ayrı madde başı halinde verilmiştir." (Teres, 2006: 1526)

5. SONUÇ

İncelenen 20. yy öncesi ve sonrası yazılan sözlüklerde sözlükbilim açısından incelendiğinde Divan u Lügati't Türk, Lügat-i Naci, Kamus-ı Türkî ve Ötüken Türkçe Sözlük'te karşıma çıkan özellikler sözlükçülük geleneğindeki değişmeleri göstermektedir.

Aranan kelimelerin, bulunması, tanımsal özellikler, örneklemeler, köken bilgisi, söyleyiş açıklaması, eş- zıt anlamları, gramatikal özellikler, kısaltmalar vb. kriterler ışığında incelendiğinde Divan u Lügati't Türk ve Lügat-i Naci Osmanlı dönemi sözlükçülüğü geleneğinin yansımalarını göstermiş ve genel olarak Arapça imla kurallarına bağlı kalmıştır. Kamus-ı Türkî, Osmanlı sözlükçülüğünün izlerini taşımakla birlikte yeni metotlar geliştirerek modern sözlükçülüğün başlangıcı olarak önem taşımaktadır. Ötüken Türkçe Sözlük ise günümüz modern sözlükçülüğü içerisinde Eski Türkçe'den bugüne kadar gelen sözlük geleneği açısından faydalı bir kaynak olmaktadır.

Sonuç olarak incelenen sözlükler ışığında geleneksel sözlükçülük geleneğinin Osmanlı döneminden günümüze nasıl değişimler göstererek geldiği verilmeye çalışılmıştır.

KAYNAKÇA

AKALIN, Şükrü Haluk, "*Sözlüğün Tarihi"*, Türk Dili: Dil ve Edebiyat Dergisi. XCVIII (699), 2010, s.268-279.

AKSAN, D. Sözlükbilim, Her Yönüyle Dil (Ana Çizgileriyle Dilbilim), Ankara: TDK, 2015 s. 69-88.

BAĞDEMİR, Abdullah, "*Osmanlıca Sözlüklerde Harfler İçin Kullanılan Terimler"*, Türk Dilleri Araştırmaları, 12, 2002, s.35-70.

İLHAN, Nadir, "*Sözlük Hazırlama İlkeleri, Çeşitleri ve Özellikleri*" Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 4/4 Summer 2009 s.536.

KOCAMAN, Ahmet, "Dilbilim, Sözlük ve Sözlükçülük", Kebikeç, 1998, s.111-113.

KUMANLI, Mustafa Samet, Lügat-İ Türkî, Arabî, Farisî Adlı Eser Üzerinde Sözlükçülük, 2016, s.2.

KÜLTÜRAL, Zühal, "*Sözlük Bilimi Açısından Dîvânü Lugâti't-Türk",* Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 4/4 Summer 2009, s.807.

ÖZTÜRK, Faruk*, "Kaşgarlı ve Divanu Lugatit Türk'teki Sözlükçülüğü"*, III. Uluslararası Sözlükbilimi Sempozyumu Bildiri Kitabı 3-4 Kasım 2016, Eskişehir,2017, s. 243-269.

TERES, Ersin, "*Yaşar Çağbayır, Orhon Yazıtlarından Günümüze Türkîye Türkçesinin Sözvarlığı Ötüken Türkçe Sözlük"*, Ötüken Neşriyat, İstanbul-2006, 5744 s. 1528.

YAVUZARSLAN, Paşa, "*Türk Sözlükçülük Geleneği Açısından Osmanlı Dönemi Sözlükleri Ve Şemseddin Sâmî'nin Kâmûs-ı Türkî'si"*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi 44, 2004, s.185-202.

ÇANAKKALE İLİNDE SAĞILAN KOYUN SAYISI, SÜT ÜRETİMİ, DOLAR KURU VE ALTIN FİYATI İLİŞKİSİ: ARDL BOUND TESTİ YAKLAŞIMI

Dr. Öğr. Üyesi Şenol ÇELİK

Bingöl Üniversitesi, Ziraat Fakültesi,
Zooteknik Bölümü, Bingöl/TÜKİYE
E-mail: senolcelik@bingol.edu.tr

Prof. Dr. Turgay ŞENGÜL

Bingöl Üniversitesi, Ziraat Fakültesi,
Zooteknik Bölümü, Bingöl/TÜKİYE

Doç. Dr. Bünyamin SÖĞÜT

Bingöl Üniversitesi, Ziraat Fakültesi,
Zooteknik Bölümü, Bingöl/TÜKİYE

Dr. Öğr. Üyesi Hakan İNCİ

Bingöl Üniversitesi, Ziraat Fakültesi,
Zooteknik Bölümü, Bingöl/TÜKİYE

Araş. Gör. Ömer ŞENGÜL

Bursa Uludağ Üniversitesi, Ziraat Fakültesi,
Zooteknik Bölümü, Bursa/TÜRKİYE

ÖZET

Bu çalışmada, Çanakkale ilinde, 1991-2017 döneminde, sağılan koyun sayısı, koyun sütü üretimi, dolar kuru ve altın fiyatı arasındaki ilişki analiz edilmiştir. Yapılan analizde, sağılan koyun sayısı, süt üretimi ve dolar kuru serilerinin birinci mertebeden durağan (stationary), altın fiyatı serisinin ise ikinci mertebeden durağan oldukları saptanmıştır. Bu nedenle, sözü edilen seriler arasındaki ilişki Boundtesti ile araştırılmıştır. Araştırmada gecikme uzunluğu 4 olarak tespit edilmiştir. Uzun dönem tahmin edilen modelin ARDL(4,4,2,4)modeli olduğu belirlenmiştir. Bound testi sonuçlarına göre, koyun sütü üretimi ile sağılan koyun sayısı, dolar kuru ve altın fiyatı arasında uzun dönemli ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki saptanmıştır. Hata düzeltme değişkeninin katsayısı -1.496 olarak tahmin edilmiştir. Koyun süt üretimiyle sağılan hayvan sayısı ve dolar kuru arasında uzun dönemde pozitif, süt üretimi ile altın fiyatı arasında uzun dönemde negatif ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmuştur.

Tanısal testler sonucunda belirleme katsayısı (R^2) 0.999, düzeltilmiş belirleme katsayısı (Adj. R^2) 0.998 ve Akaike bilgi kriteri (AIC) 10.177 olarak tahmin edilmiştir. Heteroskedasticity testi sonucunda nR^2 test istatistiği 18.151 ve $p=0.379>0.05$ bulunduğundan modelde değişen varyans sorununun olmadığı ve modelin doğru kurulduğu anlaşılmıştır.

Anahtar kelimeler: *Çanakkale, koyun sayısı, süt üretimi, ARDL sınır testi, dolar kuru, altın fiyatı*

RELATIONSHIPS AMONG NUMBER OF SHEEP, MILK PRODUCTION, DOLLAR EXCHANGE RATE AND GOLD PRICE IN ÇANAKKALE PROVINCE: ARDL BOUND TEST APPROACH

ABSTRACT

In this study, the relationships among number of sheep, sheep milk production, dollar exchange rate and gold price in the period of 1991-2017 in Çanakkale province were analyzed. In the analysis, it was determined that the number of sheep, milk production and dollar exchange rate series were stationary in the first order and stationary in the second order in gold price series.For this reason, the relationship between the mentioned series was investigated by the Bound test. The lag length in the study was 4. The long-term predicted model was ARDL (4,4,2,4). According to the results of the Bound test, the relationship between sheep milk production and number of sheep, dollar exchange rate and gold price was found as a long-term and statistically significant. The coefficient of the error correction variable was estimated as -1,496. There was a positive relationship between milk production and the number of sheep and dollar exchange rate in the long term, and a negative and statistically significant relationship was found between milk production and gold price in the long term.As a result of the diagnostic tests, the coefficient of determination (R^2) and adjusted determination coefficient (Adj. R^2) and Akaike info criterion (AIC) were estimated as 0.999, 0.998 and 10.177, respectively. Because heteroscedasticity test showed that nR^2 test statistic was 18.151 and $p = 0.379>0.05$, it was understood that there was no variance problem in the model and the model was established correctly.

Keywords: *Çanakkale, number of sheep, milk production, ARDL Bound test, dollar exchange rate, gold price*

1. GİRİŞ

Türkiye 2016 yılı FAO (Uluslararası Gıda ve Tarım Örgütü) verilerine göre koyun sayısı bakımından dünyada sekizinci sırada yer almaktadır ve çok önemli konumdadır (FAOSTAT, 2016). Koyun sayısı Türkiye'de 1991-2017 döneminde inişli çıkışlı seyir içinde olmuştur. 1991 yılında 40 432 340 koyun varlığına sahip Türkiye'de bu değer 1998 yılına kadar sürekli düşüş göstererek 29 435 000'e kadar düşmüştür. Sonraki yıllarda ise bazen artış bazen de azalış göstermiş olan Türkiye 2017 yılında 33 677 636 adet koyun varlığına sahip olmuştur (TÜİK, 2017). Türkiye'de koyunculuk sektörü, yaklaşık 1 344 779 tonluk süt üretimi ile toplam süt üretiminin %6.34'ünü oluşturmaktadır (TÜİK, 2017). 2016 yılı FAO verilerine göre; Dünya koyun sütü üretiminde 1 361 360 ton süt üretim ile Çin birinci sırada, 929 432 ton üretim ile Türkiye ikinci sırada yer almaktadır (FAOSTAT, 2016).

Süt ve süt ürünleri insan sağlığı açısından önemli temel besin kaynaklarıdır. Yeterli ve dengeli beslenebilmek için süt ve süt ürünleri insan hayatı için vazgeçilmez olmuştur. Süt ve süt ürünleri; protein, kalsiyum, fosfor, B2 vitamini ve B12 vitamini olmak üzere birçok besin öğesinin temel kaynağıdır. (Et ve Süt Kurumu, 2017)

Koyun üretiminin, hayvansal üretime sağladığı katkı, büyükbaş hayvancılığa göre düşük olsa da, marjinal kırsal alanlarda üreticiye gelir ve istihdam katkısı sağlaması nedeniyle vazgeçilmez bir üretim durumundadır (Ayerbe ve Hopkin, 2004).

Dolar ile mal fiyatlarının dolarla zıt yönde hareket etmesi genel kabul görmüş bir kuraldır. Yani diğer unsurlar eşit şekilde dikkate alındığında yükselen dolar altın fiyatlarının düşmesi anlamındadır (Flynn, 2015). Yatırımcıların altını ve Amerikan doları diğer büyük para birimleri karşısında değer kaybettiğinde güvenli liman olarak kullandıkları bir başka çalışmada bildirilmiştir (Sarı ve ark., 2010).

Hayvancılık alanında döviz kuru ve altın fiyatlarının etkisi olacağı düşünülmesi gereken çok önemli ekonomik etkenlerdir. Döviz kuru riskinin hayvancılık sektöründe olmasa da bazı ekonomik göstergelere etkisini araştıran çalışmalar az da olsa mevcuttur. Cabellero (1991) yatırım ile döviz kuru riski arasında pozitif bir ilişki bulmuştur. Bir diğer çalışmada 1970-1995 döneminde gelişmekte olan ülkelerde özel yatırım üzerinde reel döviz kurunun yatırımlar üzerinde negatif güçlü bir etki olduğu saptanmıştır (Serven, 2002). Byrne ve Davis (2003) endüstrileşmiş ülkelerde Döviz kuru dalgalanmalarının yatırımları arttırıcı etkisi olduğunu tespit etmişlerdir. Bahmani-Oskoee (2013) sınır testi kullanarak döviz kuru riskinin toplam yatırımlar üzerinde kısa ve uzun dönem etkisini incelemiştir. Yazarın çalışmasında 27 ülkede kısa dönemli etki bulunmuş, 14 ülkede döviz kuru riski toplam yatırımlar üzerinde pozitif etki yaparken 13 ülkede negatif etki yaptığı görülmüştür. Öksüzler ve Ekinci (2013) çalışmalarında, Türkiye'de döviz kuru belirsizliğinin özel sabit sermaye yatırımlarını azaltıcı bir etkisi olmadığını belirlemiştir. Jain ve Ghosh (2013), altın, platin ve gümüş fiyatları ile dolar kuru arasındaki ilişkiyi 2009-2011 dönemi için günlük verilerle ARDL yöntemi ile incelemiş, kıymetli metaller ve döviz kurunun uzun dönemde birlikte hareket ettiğini saptamışlardır.

Araştırmanın amacı, süt üretimi ile sağılan koyun sayısı, dolar kuru ve altın fiyatları arasındaki ilişkinin sınır testi ile incelenmesidir.

2. MATERYAL VE METOT

Çalışmada kullanılan veriler Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK)'nun web sitesinde (www.tuik.gov.tr) yer alan "Hayvancılık İstatistikleri" kısmında yer alan "Küçükbaş Hayvan" alt başlığında yer alan Çanakkale iline ait 1991-2017 dönemi yerli ve merinos koyun sayıları toplanarak derlenmiştir. Dolar kuru verileri Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası (TCMB)'nın internet adresinden alınmıştır.

Ekonometrikve istatistik analizlerde değişkenler arasında anlamlı ilişkiler elde edilebilmesi için analizi yapılan serilerin durağan olması gerekir (Tarı, 2015). Durağanlık genel olarak; ortalamasıyla varyansı zaman içinde sabit olan ve iki dönem arasındaki ortak varyansı, bu ortak varyansın hesaplandığı döneme değil de sadece iki dönem arasındaki uzaklığa bağlı olan olasılıklı bir süreç olarak tanımlanır (Gujarati ve Porter, 2016).

ARDL sınır testi yönteminde değişkenlerin I(0) veya I(1) olması gibi bir zorunluluğun olmadığı gibi bu yöntemle değişkenler arasında hem kısa hem de uzun dönemli ilişki test edilebilmektedir. Ayrıca bazı çalışmalarında ARDL sınır testi ile elde edilen analiz sonuçlarının diğer eşbütünleşme testlerine oranla daha etkili ve tarafsız olduğu belirtilmiştir (Narayan ve Narayan, 2006). Bu çalışmada kullanılan ARDL sınır testi için kısıtlanmamış hata düzeltme modeli aşağıdaki gibi tanımlanır.

$$\triangle S\ddot{U}_t = \beta_0 + \beta_1 S\ddot{U}_{t-1} + \beta_2 SHS_{t-1} + \beta_3 DOLAR_{t-1} + \beta_4 AL_{t-1} + \beta_5 Trend$$

$$+ \sum_{i=1}^{p} \varphi_{1i} \Delta S\ddot{U}_{t-i} + \sum_{i=0}^{p} \gamma_{1i} \Delta SHS_{t-i} + \sum_{i=0}^{p} \delta_{1i} \Delta DOLAR_{t-i} + \sum_{i=0}^{p} \theta_{1i} \Delta AL_{t-i}$$

Sabit ve trend içeren yukarıdaki denklemin test edilmesi için öncelikle uygun gecikme uzunluğu belirlenir. Uygun gecikme uzunluğunun belirlenmesinde Akaike (AIC), Schwarz (SBC) ve Hannan-Quin (HQ) gibi bilgi kriterleri kullanılmaktadır. Modelde bu bilgi kriterlerinden en küçük değere sahip olan gecikme uzunluğu kullanılır. İlgili gecikme uzunluğunda modelde otokorelasyon sorunu bulunmamalıdır. Gecikme uzunluğunun belirlenmesinin ardından seriler arasında eşbütünleşme ilişkisini saptamak için F

istatistiklerinden yararlanılır. ARDL sınır testi yönteminde F istatistikleri Pesaran ve ark. (2001)'deki araştırmasındaki alt ve üst değere göre belirlenir. Analizden elde edilen değer hesaplanan F istatistiği alt kritik değerinden küçükse seriler arasında eşbütünleşme ilişkisinin olmadığından, üst kritik değerden büyük olması ise de eşbütünleşme ilişkisinin varlığından bahsedilebilir. Fakat değer alt ve üst kritik değerlerin arasında yer alıyorsa bu durumda eşbütünleşme konusunda herhangi bir karar verilememektedir.

Yukarıda ifade edilen denklem için sıfır hipotezi seriler arasında eşbütünleşme ilişkisinin olmadığı yönündedir. Sıfır hipotezi çalışmada trend ve seviye değişkenlerin bir bütün olarak sıfıra eşit olmadıkları F istatistiği ile test edilir. Sınır testi sonucu değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisi bulunursa değişkenlere ait uzun dönem ve kısa dönem ilişkilerini belirlemek için ARDL modelleri tanımlanır (Kızılkaya ve ark., 2016).

ARDL hata düzeltme modeli ile değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişki araştırılır ve bu ilişki aşağıdaki denklemde olduğu gibi gösterilmiştir.

$$S\ddot{U}_{1t} = \beta_0 + \sum_{i=1}^{p} \varphi_{1i} S\ddot{U}_{t-i} + \sum_{i=0}^{p} \gamma_{1i} SHS_{t-i} + \sum_{i=0}^{p} \delta_{1i} DOLAR_{t-i} + \sum_{i=0}^{p} \theta_{1i} AL_{t-i} + \mu_t$$

3. BULGULAR

Serilerin durağanlığını test etmek için Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF) birim kök testi uygulanmıştır ve sonuçlar Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1. Augmented Dickey-Fuller (ADF) birim kök testi sonuçları

Değişkenler	t istatistiği (Düzey hali)	t istatistiği (Birinci farkı)	t istatistiği (İkinci farkı)
SÜ	-1.908	-3.031*	
SHS	-1.207	-2.993**	
DOLAR	1.400	-4.033*	
AL	1.830	-0.622	-7.414*
Anlamlılık düzeyi	Kritik değerler		
%1	-3.788	-3.724	
%5	-3.012	-2.986	
%10	-2.646	-2.633	

SÜ: Süt üretim miktarı, SHS: Sağılan hayvan sayısı, DOLAR: Dolar kuru, AL: Altın fiyatı. MacKinnon (1996) one-sided p-values.*: %1'de anlamlılık, **: %5'de anlamlılık, ***: %10'da anlamlılık

Tablo 1'de görüldüğü gibi SÜ,SHS ve DOLAR serileri birinci farkta durağan ve AL serisi ise ikinci farkta durağan çıkmıştır. Yani SÜ, SHS ve DOLAR serileriI(1) ve AL serisi de I(2)'dır. Seriler farklı derecelerde durağan olduklarından sınır testinin uygulanması uygun görülmüştür.

Sınır testi yöntemiyle seriler arasındaki eşbütünleşme ilişkisi araştırılmıştır elde edilen sonuçlar Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2. Sınır testi sonuçları

Test istatistiği	Değer	k
F- istatistiği	20.146	3
Kritik değer sınırları		
Önemlilik (p)	Alt sınır	Üst sınır
% 10	2.37	3.2
%5	2.79	3.67
% 1	3.65	4.66

Burada k, bağımsız değişken sayısı, kritik değerler Pesaran ve ark. (2001)'deki tablodan elde edilmiştir. F istatistiği değeri 20.146 bulunmuştur ve önemlilik düzeylerindeki alt ve üst sınır aralığında değildir. Bu yüzden değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisi vardır. İlgili eşbütünleşme ilişkisi elde edildikten sonra ARDL modelinde değişkenler arasında uzun ve kısa dönem ilişkisi incelenebilir. Çalışmada gecikme uzunluğu belirlemek için SBC (Bayesci Bilgi kriteri) bilgi kriteri kullanılmıştır ve uzun dönem tahmin edilen model ARDL (4,4,2,4) şeklinde olmuştur. Tablo 3'tebelirlenen modelden elde edilen katsayılar ve tanısal testler bulunmaktadır.

Tablo 3. ARDL (4,4,2,4) Modeli Tahmini ve tanısal test sonuçları

Değişken	Katsayı	Standart hata	t-istatistiği	Prob.*
SÜ(-1)	-0.291528	0.190542	-1.529996	0.1866
SÜ(-2)	-0.261921	0.143759	-1.821943	0.1281
SÜ(-3)	-0.293050	0.122765	-2.387078	0.0626
SÜ(-4)	0.350168	0.118989	2.942851	0.0322
SHS	0.063547	0.001180	53.86681	0.0000
SHS(-1)	0.024633	0.012586	1.957119	0.1077
SHS(-2)	0.017095	0.009395	1.819512	0.1285
SHS(-3)	0.016744	0.007801	2.146433	0.0846
SHS(-4)	-0.022502	0.008013	-2.808076	0.0376
DOLAR	-0.000192	4.89E-05	-3.931686	0.0111
DOLAR(-1)	-0.000368	6.20E-05	-5.937654	0.0019
DOLAR(-2)	-0.000127	9.42E-05	-1.342783	0.2371
AL	1.57E-06	3.53E-07	4.442482	0.0067
AL(-1)	-8.28E-09	4.52E-07	-0.018318	0.9861
AL(-2)	1.03E-06	5.31E-07	1.944596	0.1094
AL(-3)	-5.24E-07	4.61E-07	-1.137551	0.3069
AL(-4)	2.18E-06	4.29E-07	5.071658	0.0039
C	2395.967	387.0245	6.190736	0.0016
Tanısal test sonuçları				
R^2	0.99997	Durbin-Watson istatistiği		2.6980
Adj. R^2	0.99988	Normallik testi		0.0920
Değişen varyans	0.37930	Otokorelasyon		0.0797

Tablo 3'te görüldüğü gibi SHS, DOLAR ve AL değişkenlerinin istatistiksel olarak önemli oldukları görülmüştür. Buradan sağılan hayvan sayısı (SHS) arttıkça koyun sütü üretim miktarının (SÜ) artacağı, dolar kuru (DOLAR) ve altın fiyatları (AL) arttıkça süt üretiminin azalacağı anlaşılmaktadır. Tanısal test sonuçları incelendiğinde Jarque- Bera

Normallik testi ile normallik testine göre serilerin normal dağılıma uygun oldukları görülmüştür. Ayrıca Breusch-Pagan-Godfrey testi ile değişen varyans ve Breusch-Godfrey LM testi ile otokorelasyon testleri yapılmıştır. Bu testler sonucunda modelde değişen varyans ve otokorelasyon sorun olmadığı ortaya çıkmıştır.

Modelde uzun dönem ilişkisini incelemek için hata düzeltme tahmini araştırılmıştır ve ulaşılan sonuçlar Tablo 4'de verilmiştir.

Tablo 4. ARDL (4,4,2,4) Hata Düzeltme Modeli Tahmin Sonuçları

Değişken	Katsayı	Std. hata	t-istatistiği	Prob.
D(SÜ(-1))	0.204804	0.064631	3.168829	0.0248
D(SÜ(-2))	-0.057117	0.053485	-1.067907	0.3344
D(SÜ(-3))	-0.350168	0.048614	-7.203041	0.0008
D(SHS)	0.063547	0.000441	144.055888	0.0000
D(SHS(-1))	-0.011338	0.004339	-2.613265	0.0475
D(SHS(-2))	0.005757	0.003474	1.657351	0.1583
D(SHS(-3))	0.022502	0.003260	6.902587	0.0010
D(DOLAR)	-0.000192	0.000031	-6.145465	0.0017
D(DOLAR(-1))	0.000127	0.000052	2.454233	0.0576
D(AL)	0.000002	0.000000	9.192959	0.0003
D(AL(-1))	-0.000003	0.000000	-8.831719	0.0003
D(AL(-2))	-0.000002	0.000000	-7.282079	0.0008
D(AL(-3))	-0.000002	0.000000	-7.384379	0.0007
ECMT(-1)	-1.496332	0.111124	-13.465401	0.0001
Cointeq = SÜ-(0.0665*SHS-0.0005*DOLAR+0.0000*AL +1601.2269)				
Uzun dönem katsayıları				
Değişken	Katsayı	Std. hata	t-istatistiği	Prob.
SHS	0.066508	0.000815	81.582924	0.0000
DOLAR	-0.000459	0.000090	-5.107214	0.0037
AL	0.000003	0.000000	7.464589	0.0007
C	1601.226872	228.423511	7.009904	0.0009

Tablo 4'te ifade edilen ECMT(-1) değişkeni uzun dönem ilişkisinden elde edilen hata terimleri serisinin bir dönem gecikmeli değeridir. ECMT(-1) değişkeninin katsayısı kısa dönemdeki dengesizliğin ne kadarının uzun dönemde düzeltileceğini ifade eder.

Hata düzeltme değişkeninin katsayısı -1.496 olarak hesaplanmıştır. Hata düzeltme değişkeninin katsayısının 1'den büyük olması sistemin dalgalanarak dengeye geldiğini gösterir ve bu dalgalanma her defasında azalarak uzun dönemde dengeye gelecektir(Narayan ve Smyth, 2006).

Hata düzeltme değişkeninin katsayısı negatif ve istatistiksel olarak önemli bulunmuştur($P<0.0001$). Süt üretim miktarı ile sağılan koyun sayısı ve altın fiyatları arasında kısa dönemde pozitif ve istatistiksel olarak önemli bir ilişki varken, süt üretim miktarı dolar kuru arasında negatif ve istatistiksel olarak önemli bir ilişki görülmüştür. Netice olarak süt üretimi üzerinde sağılan hayvan sayısı ve altın fiyatındaki artışlar pozitif yönde, dolar kurundaki artışlar ise negatif yönde etki oluşturmaktadır.

4. SONUÇ

Çanakkale'de 1991-2017 yılları arası süt üretimi ile, sağılan koyun sayısı, dolar kuru ve altın fiyatları arasındaki ilişkinin incelendiği bu çalışmada ARDL sınır testi kullanılmıştır.

Analiz sonucunda uzun dönemde koyun süt üretimi ile sağılan hayvan sayısı ve dolar kuru arasında pozitif, süt üretimi ile altın fiyatı arasında negatif ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Tanısal (diagnostics) testler sonucunda belirleme (determination) katsayısı (R^2) 0.999, düzeltilmiş belirleme (adjusteddetermination) katsayısı 0.998 ve Akaike bilgi kriteri istatistiği (AIC) 10.177 olarak tahmin edilmiştir. Değişen varyans testi sonucunda nR^2 test istatistiği 18.151 olarak hesaplanmış ve modelde değişen varyans sorununun bulunmadığı ve verilerin modele uygun olduğu görülmüştür.

KAYNAKÇA

ANONİM, (2017).http://www.milliyet.com.tr/yillara-gore-altin-fiyatlari-son-gundem-2597607/

AYERBE, A., HOPKIN, E. (2004). Future of the sheep and goat dairy sectors. Summary Report on Conclusions of the International Symposium, 28-30 October 2004, Spain.

CABALLERO, R. J. (1991).On the Sign of the Investment-Uncertainty Relationship.American Economic Review 81(1):279-88.

BAHMANI-OSKOOEE, M., HAJILEE, M. (2013).Exchange Rate Volatility and its Impact on Domestic Investment. Research in Economics,67:1-12.

BYRNE, J., DAVIS, E. (2003). Panel Estimation of the Impact of Exchange Rate Uncertainty on Investment in The Major Industrial Countries. Royal Economic Society Annual Conference,34.

FAOSTAT, 2016.http://www.fao.org/faostat/en/#data/QA (Haziran, 2018).

GUJARATI, D. N., PORTER, D. C. (2016).Temel Ekonometri (Çevirenler: Ümit Şenesen, Gülay Günlük Şenesen). Literatür Yayıncılık, s.972.

JAİN, A., GHOSH, S. (2013). Dynamics Of Global Oil Price, Exchange Rate and Precious Metal Price in India. Resources Policy, 38:88-93.

KIZILKAYA, O., SOFUOĞLU, E., KARAÇOR, Z. (2016). Türkiye'de Turizm Gelirleri-Ekonomik Büyüme İlişkisi: ARDL Sınır Testi Yaklaşımı. Yönetim ve Ekonomi, 23(1):203-215.

LUNDİN, B. (2015). Altın ve Petrol Her Zaman Zıt Değil. Bloomberg, http://www.bloomberght.com/haberler/haber/1748041-altin-ve-petrol-dolar-ile-herzaman-zitdegil, erişim tarihi4 Mart 2018.

NARAYAN, P. K., NARAYAN, S. (2006). Savings Behaviour in Fiji: An Empirical Assessment Using the ARDL Approach to Cointegration. International Journal of Social Economics, 33(7):468-480.

ÖKSÜZLER, O., EKİNCİ, M. F. (2013). Döviz kuru belirsizliğinin özel sabit sermaye yatırımlarına etkisi: Türkiye örneği. Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 20:32-42. Doi:http://dx.doi.org/10.11611/JMER185.

SARI, R., HAMMOUDEH, S ., SOYTAŞ, U. (2010). Dynamics Of Oil Price, Precious Metal Prices, and Exchange Rate. Energy Economics, 32:351-362.

SERVEN, L.(2002).Real Exchange Rate Uncertainty and Private Investment in Developing Countries. World Bank Policy Research Working Paper, 2823.

TARI, R. (2015). Ekonometri. Umuttepe Yayınları, s.534.

TCMB (Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası), (2017).

http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TCMB+TR/TCMB+TR/Main+Menu/Istatistikler/Doviz+Kurlari/Gosterge+Niteligindeki+Merkez+Bankasi+Kurlarii

TÜİK, (2017). Hayvancılık istatistikleri.

https://biruni.tuik.gov.tr/hayvancilikapp/hayvancilik.zul, erişim tarihi 29 Nisan 2018.

TÜRKİYE'DE KEÇİ SAYISI, KEÇİ SÜTÜ ÜRETİMİ VE DOLAR KURU İLİŞKİSİNİN BOUND TESTİ İLE BELİRLENMESİ

Dr. Öğr. Üyesi Şenol ÇELİK

Bingöl Üniversitesi, Ziraat Fakültesi,
Zooteknik Bölümü, Bingöl/TÜKİYE
E-mail: senolcelik@bingol.edu.tr

Prof. Dr. Turgay ŞENGÜL

Bingöl Üniversitesi, Ziraat Fakültesi,
Zooteknik Bölümü, Bingöl/TÜKİYE

Doç. Dr. Bünyamin SÖĞÜT

Bingöl Üniversitesi, Ziraat Fakültesi,
Zooteknik Bölümü, Bingöl/TÜKİYE

Dr. Öğr. Üyesi Yusuf ŞENGÜL

Bingöl Üniversitesi, Ziraat Fakültesi,
Zooteknik Bölümü, Bingöl/TÜKİYE

Dr. Öğr. Üyesi Hakan İNCİ

Bingöl Üniversitesi, Ziraat Fakültesi,
Zooteknik Bölümü, Bingöl/TÜKİYE

ÖZET

Bu çalışmada, Türkiye'nin 1981-2017 dönemindeki keçi varlığı, keçi sütü üretimi ve dolar kuru arasındaki ilişki analiz edilmiştir. Yapılan analizde, keçi sayısı ile süt üretimi ve dolar kuru serileri farklı derecelerde durağan olduklarından aralarındaki ilişki Sınırtesti ile incelenmiştir. Çalışmada, gecikme uzunluğu 8 olarak tespit edilmiştir. Uzun dönem tahmin edilen modelin ARDL (1,1,4) modeli olduğu sonucuna varılmıştır. Sınır testi sonuçlarına göre, keçi sayısı ile keçi sütü üretimi ve dolar kuru arasında uzun dönemli ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki saptanmıştır. Bu ilişki pozitif yönlüdür. Hata düzeltme modelinin sonuçlarına göre, keçi sütü üretimi ile diğer tüm değişkenler arasında anlamlı bir ilişki saptanmıştır. Hata düzeltme katsayısı değeri -0.3056 olup, kısa dönemde oluşabilecek dengesizlik ve şoklara karşı, uzun dönemde oluşacak sapmaların 1 dönem sonrasında %30.56'sı giderilebilmektedir. Tanısal (diagnostics) testler sonucunda belirleme (determination) katsayısı (R^2) 0.979, düzeltilmiş belirleme (adjusted determination) katsayısı ve (Adj. R^2) 0.972 olarak tahmin edilmiştir. Dolayısıyla, tahmin edilen modelde herhangi bir otokorelasyon ve değişen varyans sorununun bulunmadığı, hata teriminin normal dağılıma sahip olduğu ve modelin doğru kurulduğu anlaşılmıştır.

Anahtar kelimeler: *Türkiye, keçi sayısı, süt üretimi, sınır testi, dolar kuru*

DETERMINING THE RELATIONSHIPS AMONG NUMBER OF GOATS, MILK PRODUCTION AND DOLLAR EXCHANGE RATE BY BOUND TEST IN TURKEY

ABSTRACT

In this study, relationships among the presence number of goat, milk production and the dollar exchange rate were analyzed in the period 1981-2017. In the analysis, since the number of goats and milk production and the dollar exchange rate series were stationary at different grades, the relationships between them were examined by the Bound test. The lag length was determined as 8 and predicted long-term model was the ARDL (1,1,4) model. According to the results of the Bound test, a long-term relationship between number of goat, milk production and dollar exchange rate were statistically significant. This relationship was positive. According to the results of the error correction model, a significant relationship was found between milk production and all other variables. The error correction coefficient value was -0.3056, and against imbalances and shocks in the short term, 30.56% of the deviation in the long term can be eliminated after 1 period. At the results of Diagnostic tests, the coefficient of determination (R^2) and the adjusted determination coefficient (Adj. R^2) were estimate as 0.984, 0.977 and 1.860, respectively. Hence, it was understood that there was no autocorrelation and heteroscedasticity problem in the predicted model, and the error term had normal distribution, and that the model was set up correctly.

Keywords: *Turkey, number of goat, milk production, Bound test, dollar exchange rate*

1. GİRİŞ

Türkiye 2016 yılı FAO (Uluslararası Gıda ve Tarım Örgütü) verilerine göre 10 416 166 keçi varlığı ile keçi sayısı bakımından dünyada yirminci sırada olup önemli sırada yer almaktadır (FAOSTAT, 2016). Çin, Hindistan ve Nijerya keçi varlığında dünyada ilk 3 sıradadır. Türkiye'de keçi sayılası incelendiğinde, keçi sayısı 1986 yılından 2005 yılına kadar sürekli düşüşe geçmiştir.2010-2015 yılları arasında ise keçi sayısı yükselişe geçmiştir. 2017 yılında ise Türkiye'deki keçi sayısı 10 634 672 olmuştur (TÜİK, 2017).

Türkiye2017 yılında 523395 tonluk keçi sütü üretimi ile toplam süt üretiminin %2.46'sını oluşturmaktadır (TÜİK, 2017). 2016 yılı FAO verilerine göre; Dünya keçi sütü üretiminde 3767866 ton süt üretim ile Hindistan birinci sırada, 1 104 620 ton üretim ile Sudan ikinci sırada ve 1 051 493 ton üretim ile Bangladeş üçüncü yer almaktadır. Türkiye ise keçi sütü üretiminde dünyada 11. sıradadır (FAOSTAT, 2016).

Süt ve süt ürünleri insan sağlığı açısından önemli temel besin kaynaklarıdır. Yeterli ve dengeli beslenebilmek için süt ve süt ürünleri insan hayatı için vazgeçilmez olmuştur. Süt ve süt ürünleri; protein, kalsiyum, fosfor, B2 vitamini ve B12 vitamini olmak üzere birçok besin öğesinin temel kaynağıdır. (Et ve Süt Kurumu, 2017).

Döviz kuru bir birim yerli para karşılığında satın alınabilecek yabancı para miktarıdır (Seyidoğlu, 2013). Aynı zamanda döviz kuru yabancı paranın ulusal para olarak karşılığını ifade eder(Karluk, 2009).Döviz kurları ülke ekonomileri arasındaki dengeyi sağlayan önemli makroekonomik parametrelerden biridir. Dış rekabet, harcama bileşimi ve tüketim ile tasarrufların oluşumu ve cari işlemler bilançosu kurdan etkilenmektedir (Frait ve Komarek, 2001). Türkiye'de izlenen sıkı döviz kuru rejimi, kontrol ve idaresi üzerindeki devlet müdahalesi; 24 Ocak 1980 sonrası başlayan iç ve dış finansal serbestleşme hareketleri sonucunda azaltılmış, Türkiye'nin, 1990 yılında IMF(Uluslararası Para Fonu)'e başvurarak TL'nin konvertibl bir para olarak tescil edilmesi ile finansal serbestleşeme hareketleri büyük ölçüde tamamlanmıştır. Döviz kontrolü üzerindeki etkinin azaldığı bu dönemden sonra ise,

sürdürülebilir bir makro ekonomik yapı ve döviz kuru Türkiye'de daha sıkı bir ilişki içerisine girmiştir. Yüksek para ikamesi bulunan Türkiye'de, kriz yılları olan 1994 ve 2001'de toplam mevduat içerisindeki Döviz Tevdiat Hesabı oranı sırasıyla; %35 ve % 55 düzeyinde gerçekleşmiştir (Mutlu, 2006).1980'lerde başlayan liberal politikaların yaygınlaşması ile birlikte hem mal ve hizmetlerde hem de işgücünde yaşanan küreselleşme ile birlikte ülkeler karşılıklı olarak birbirlerine bağlı ve dış gelişmelere hassas hale gelmişlerdir (Ayhan, 2016).

Karkacier (2000) regresyon analizi çalışmasında 1982-1997 döneminde Türkiye'nin süt ve ürünleri ithal talebinin en fazla kişi başına düşen milli gelir düzeyi, yurt içi fiyatlar ve dolar (USD) döviz kurundan etkilendiğini bildirmiştir.

Bayramoğlu ve Yurtkur (2015)'un çalışmalarında, 1999:2-2014:6 dönemi için VAR analizi yapılarak Türkiye'de gıda sanayi ürünleri fiyatlarını etkileyen en önemli uluslararası değişkenlerin kısa vadede dolar kuru ve euro kuru olduğu bildirilmiştir. Yazarların çalışmalarında gıda fiyatlarını belirleyen en önemli değişkenin dolar kuru olduğu görülmüştür. Gıda sanayi fiyatları değişkeninin petrol fiyatı ve uluslararası gıda fiyatı endeksindeki pozitif bir şoka verdiği tepkiler çok sınırlı olmakta ve kısa sürede etkisini kaybetmektedir. Dolar kuru ve euro kurundaki şoklara verilen tepkiler ilk 5 ay önemli olmakta ve sonra etkisini kaybetmektedir.

Döviz kuru riskinin hayvancılık sektöründe olmasa da bazı ekonomik göstergelere etkisini araştıran çalışmalar az da olsa mevcuttur. Bahmani-Oskoee (2013) sınır testi kullanarak döviz kuru riskinin toplam yatırımlar üzerinde kısa ve uzun dönem etkisini incelemiştir. Araştırmacının çalışmasında 27 ülkede kısa dönemli etki bulunmuş, 14 ülkede döviz kuru riski toplam yatırımlar üzerinde pozitif etki yaparken 13 ülkede negatif etki yaptığı görülmüştür.

Yapılan literatür taraması sonucu doğrudan bu çalışmada kullanılan yöntemle ilgili olarak süt üretimine hayvan sayısı ve dolar kurunun etkisi ile yapılmış çalışmaya rastlanılmaması bu çalışmanın önemini arttırmaktadır. Bu çalışmada, keçi sütü üretimi ile keçi sayısı ve dolar kuru arasındaki ilişkinin sınır testi ile incelenmesi amaçlanmıştır.

2. MATERYAL VE METOT

Çalışmada kullanılan veriler Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK)'nun web sitesinde (www.tuik.gov.tr) yer alan "Hayvancılık İstatistikleri" kısmında yer alan "Küçükbaş Hayvan" alt başlığında yer alan Türkiye'ye ait 1991-2017 dönemi tiftik ve kıl keçi sayıları toplanarak derlenmiştir. Dolar kuru verileri Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası (TCMB)'nın internet adresinden derlenmiştir.

Ekonometrik analizlerde değişkenler arasında anlamlı ilişkiler elde edilebilmesi için analizi yapılan serilerin durağan olması şarttır (Tarı, 2015). Herhangi bir zaman serisinde ilgili değişkenin beklenen değeri ve varyansı zaman göre değişmiyorsa durağanlık kavramından söz edilebilir (Günay ve ark., 2007).

ARDL sınır testi yönteminde değişkenlerin I(0) veya I(1) olması gibi bir zorunluluğun olmadığı gibi bu yöntemle değişkenler arasında hem kısa hem de uzun dönemli ilişki test edilebilmektedir. Ayrıca bazı çalışmalarında ARDL sınır testi ile elde edilen analiz sonuçlarının diğer eşbütünleşme testlerine oranla daha etkili ve tarafsız olduğu belirtilmiştir (Narayan ve Narayan, 2006).

Serilerden birisi I(0) diğeri I(1) ise tablo alt ve üst kritik değerlerle karşılaştırılır ve hesaplanan F istatistiği üst kritik değerden büyükse seriler arasında eşbütünleşme ilişkisinin olduğuna, alt kritik değerden küçük olması durumunda eşbütünleşme ilişkisinin olmadığına karar verilir. Eğer hesaplanan F istatistiğinin alt ve üst kritik değerinin arasında kalması

durumunda ise kesin bir yorum yapılamamakta, diğer eşbütünleşme testlerine başvurulması gerekir. Her iki serinin I(0) olduğu durumda tablo alt kritik değerle karşılaştırılmakta ve hesaplanan istatistiği tablo alt kritik değerinden büyükse seriler arasında eşbütünleşme ilişkisinin olduğuna, tablo alt kritik değerinden küçükse eşbütünleşme ilişkisi yoktur. Serilerin her ikisi de I(1) ise hesaplanan F istatistiği bu defa sadece tablo üst kritik değeriyle karşılaştırılır. F istatistiği üst kritik değerden büyükseaşağıda gösterilen hipotezdeki H_0hipotezi reddedilir ve seriler arasında eşbütünleşme ilişkisinin olduğu görülür (Paseran ve ark., 2001).

$$H_0: B_1 = B_2 = 0$$

$$H_1: B_1 \neq B_2 \neq 0$$

Aralarında eşbütünleşme ilişkisi olduğu saptanan seriler arasındaki uzun ve kısa dönemli ilişkileri belirlemek için, Gecikmesi Dağıtılmış Otoregresif (Autoregressive Distributed Lag- ARDL) modeli oluşturulur. Önce uzun dönem ilişkiyi test etmek için ARDL modelleri aşağıdaki gibi oluşturulur (Paseran ve ark., 2001).

$$LogS\ddot{U}_t = \beta_0 + \sum_{i=1}^{P} \delta_{1,i} LogDOLAR_{t-i} + \sum_{i=0}^{q} \delta_{2,i} LogKS^{u}_{t-i} + \varepsilon_t$$

Bu çalışmada kullanılan ARDL sınır testi için kısıtlanmamış hata düzeltme modeli aşağıdaki gibidir.

$$LogS\ddot{U}_t = \beta_0 + \beta_1 S\ddot{U}_{t-1} + \beta_2 KS_{t-1} + \beta_3 DOLAR_{t-1} + \beta_4 Trend$$

$$+ \sum_{i=1}^{P} \varphi_{1i} LogS\ddot{U}_{t-i} + \sum_{i=0}^{P} \gamma_{1i} LogKS_{t-i} + \sum_{i=0}^{P} \delta_{1i} LogDOLAR_{t-i}$$

Sabit ve trend içeren yukarıdaki denklemin test edilmesi için önce uygun gecikme uzunluğu belirlenir. Uygun gecikme uzunluğunu belirlenmek amacıyla Akaike (AIC), Schwarz (SBC) ve Hannan-Quin (HQ) gibi bilgi kriterleri kullanılır. Modelde bu bilgi kriterlerinden en küçük değere sahip olan uygun gecikme uzunluğudur. Gecikme uzunluğunun belirlenmesinin ardından seriler arasında eşbütünleşme ilişkisini saptamak için F istatistiklerinden yararlanılır.

Yukarıda ifade edilen denklem için sıfır hipotezi seriler arasında eşbütünleşme ilişkisinin olmadığı yönündedir. Sıfır hipotezi çalışmada trend ve düzey değişkenlerin bir bütün olarak sıfıra eşit olmadıkları F istatistiği ile test edilir. Sınır testi sonucu değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisi bulunursa değişkenlere ait uzun dönem ve kısa dönem ilişkilerini belirlemek için ARDL modelleri tanımlanır (Kızılkaya ve ark., 2016).

ARDL hata düzeltme modeli ile değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişki araştırılır ve bu ilişki aşağıdaki denklemde gösterilmiştir.

$$LogS\ddot{U}_{1t} = \beta_0 + \sum_{i=1}^{P} \varphi_{1i} LogS\ddot{U}_{t-i} + \sum_{i=0}^{P} \gamma_{1i} LogKS_{t-i} + \sum_{i=0}^{P} \delta_{1i} LogDOLAR_{t-i}$$

3. BULGULAR

Serilerin durağanlığını test etmek için Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF) birim kök testi uygulanmıştır ve sonuçlar Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. Keçi sayısı, keçi sütü üretimi ve dolar kuru serilerinin ADF birim kök testi sonuçları

Değişkenler	t istatistiği (Düzey hali)	t istatistiği (Birinci farkı)
KS	-3.144**	---
SÜ	-2.179	-4.026*
DOLAR	2.433	-4.431*
Anlamlılık düzeyi	Kritik değerler	
%1	-3.633	-3.724
%5	-2.948	-2.986
%10	-2.613	-2.633

KS: Keçi sayısı, SÜ: Keçi sütü üretimi, DOLAR: Dolar kuru, MacKinnon (1996) one-sided p-values.*: %1'de anlamlılık, **: %5'de anlamlılık, ***: %10'da anlamlılık

Tablo 1'de görüldüğü gibi KS serisi düzeyde durağan iken SÜ ve DOLAR serileri ise birinci farkta durağan olmuştur. Özetle KS serisi I(0),SÜ ve DOLAR serileriI(1)'dır. Seriler farklı derecelerde durağan oldukları için sınır testi uygulanabilir. Verilerin yapısı gereği logaritması alındıktan sonra analizi yapılmıştır.

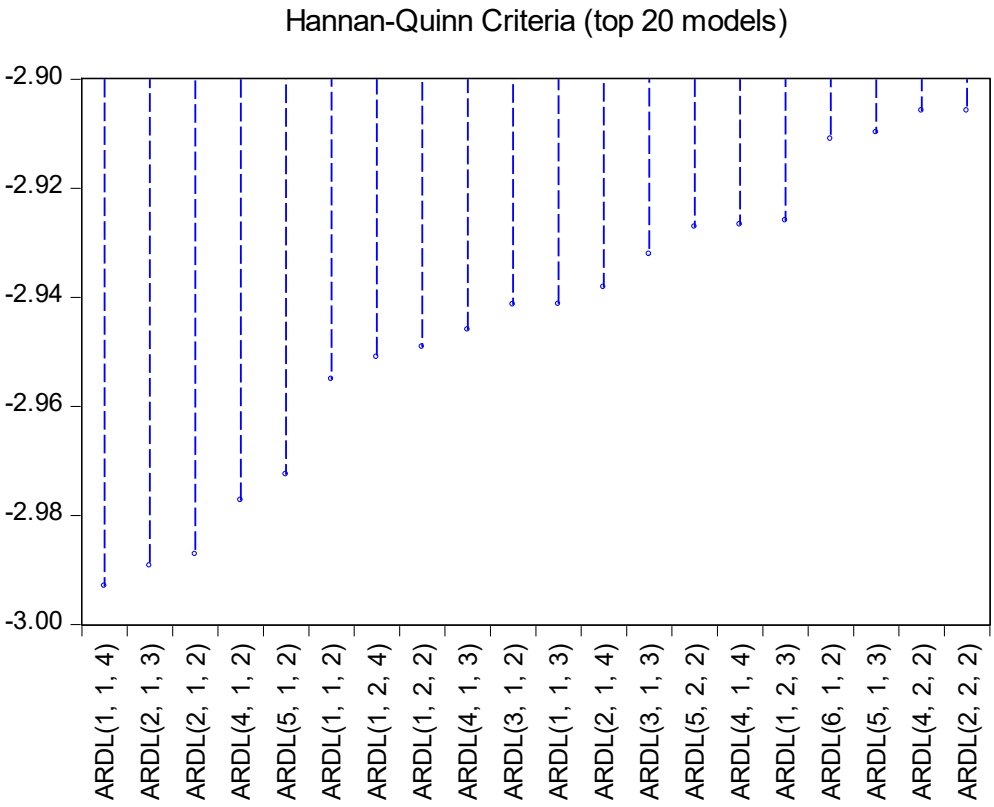
Sınır testi yöntemiyle seriler arasındaki eşbütünleşme ilişkisi araştırılmıştır elde edilen sonuçlar Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2. Sınır testi sonuçları

Test istatistiği	Değer	k
F- istatistiği	1.707	2
Kritik değer sınırları		
Önemlilik (p)	Alt sınır	Üst sınır
% 10	2.63	3.35
%5	3.10	3.87
% 1	4.13	5.00

Burada k, bağımsız değişken sayısı, kritik değerler Pesaran ve ark. (2001)'deki tablodan elde edilmiştir. F istatistiği değeri 1.707olarak hesaplanmıştır ve önemlilik düzeylerindeki alt ve üst sınır aralığında değildir. Bu yüzden değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisi vardır. İlgili eşbütünleşme ilişkisi elde edildikten sonra ARDL modelinde değişkenlerin arasında uzun ve kısa dönem ilişkisi incelenebilir. Çalışmada gecikme uzunluğu belirlemek için Hannan-Quinn kriteri kullanılmıştır (Şekil 1) ve uzun dönem tahmin edilen model ARDL (1,1,4) şeklinde olmuştur. Tablo 3'tebelirlenen modelden elde edilen katsayılar ve tanısal testler bulunmaktadır.

Şekil 1. Hannan-Quinn kriteri

Tablo 3. ARDL (1,1,4) Modeli Tahmini

Değişken	Katsayı	Standart hata	t-istatistiği	Prob.*
LOG(SU(-1))	0.694386	0.154753	4.487068	0.0002
LOG(KS)	1.231590	0.143383	8.589504	0.0000
LOG(KS(-1))	-0.853021	0.188197	-4.532584	0.0001
LOG(DOLAR)	-0.074890	0.040452	-1.851321	0.0765
LOG(DOLAR(-1))	0.026942	0.061115	0.440841	0.6633
LOG(DOLAR(-2))	0.171603	0.061218	2.803142	0.0099
LOG(DOLAR(-3))	-0.183669	0.065345	-2.810784	0.0097
LOG(DOLAR(-4))	0.076341	0.039686	1.923634	0.0663
C	-2.341845	1.611132	-1.453540	0.1590

Tablo 3'te görüldüğü gibi SÜ, KS ve DOLAR değişkenlerinin istatistiksel olarak önemli oldukları görülmüştür. Buradan keçi sayısı (KS) arttıkça keçi sütü üretim miktarının (SÜ) artacağı, dolar kuru (DOLAR) arttıkça süt üretiminin azalacağı görülmektedir.

Modelde uzun dönem ilişkisini araştırmak amacıyla hata düzeltme tahmini incelenmiştir. Elde edilen sonuçlar Tablo 4'de gösterilmiştir.

Tablo 4. ARDL (1,1,4) Hata Düzeltme Modeli Tahmin Sonuçları

Değişken	Katsayı	Std. hata	t-istatistiği	Prob.
DLOG(KS)	1.231590	0.113741	10.827977	0.0000
DLOG(DOLAR)	-0.074890	0.035558	-2.106106	0.0458
DLOG(DOLAR(-1))	-0.064274	0.038249	-1.680424	0.1058
DLOG(DOLAR(-2))	0.107328	0.044051	2.436453	0.0226
DLOG(DOLAR(-3))	-0.076341	0.037201	-2.052151	0.0512
ECMT(-1)	-0.305614	0.110258	-2.771809	0.0106
Cointeq = LOG(SÜ)-(1.2387*LOG(KS)+0.0534*LOG(DOLAR)-7.6628				
Uzun dönem katsayıları				
Değişken	Katsayı	Std. hata	t-istatistiği	Prob.
LOG(KS)	1.238718	0.162184	7.637738	0.0000
LOG(DOLAR)	0.053422	0.014781	3.614297	0.0014
C	-7.662762	2.725401	-2.811609	0.0097

Tablo 4'teki sonuçlar değerlendirildiğinde, DLOG(KS) ve DLOG(DOLAR) değişkenlerin katsayıları istatistiki olarak anlamlı olduğu görülmektedir. Bu sonuçlar kısa dönemde keçi sayısının süt üretimi üzerinde pozitif etkisinin, dolar kurunun ise süt üretimi üzerinde negatif etkisinin olduğunu göstermektedir. Ayrıca ECMT(-1) yani hata düzeltme katsayısı -0.3056olarak elde edilmiştir. Hata düzeltme terimi beklendiği gibi istatistiki olarak anlamlı ve negatif işaretlidir. Bu durum kısa dönemde meydana gelen sapmaların yüzde 30.56'sının bir sonraki dönemde düzeltilerek uzun dönem dengesine oldukça hızlı bir şekilde ulaştığı anlamındadır. Normallik, otokorelasyon ve değişen varyanslılığı içeren tanısal denetim sonuçları Tablo 5'de verilmiştir.

Tablo 5. Tanısal test sonuçları

İstatistikler	Değer	P
R^2	0.978662	
Adj. R^2	0.971549	
Normallik (Jarque-Bera)	2.5493	0.2795
Otokorelasyon (Breusch-Godfrey Serial Correlation LM Test)	0.2745	0.8718
Değişen varyans (Breusch-Pagan-Godfrey)	16.2710	0.1136

Tablo 5'de izleneceği üzere tanısal testleri sonucunda normallik testi Jarque-Bera testi ile yapılmış olup serilerin normal dağılım gösterdikleri görülmüştür (Jarque-Bera=2.5493 ve p>0.05). Breusch-Godfrey Serial Correlation LM Testi ile otokorelasyon testi yapılmış LM=0.2745 ve P>0.05 olduğundan otokorelasyon sorunu olmadığı anlaşılmıştır. Değişen varyanslılık ise Breusch-Pagan-Godfrey testi ile denenmiş 16.2710 değerine ulaşılmış ve P>0.05 olduğundan değişen varyans bulunmadığı ortaya çıkmıştır. Bu sebeplerden dolayı serilere modelin uygun olduğu görülmüştür.

4. SONUÇ

Türkiye'de 1991-2017 yılları arası süt üretimi ile keçi sayısı ve dolar kuru arasındaki ilişkinin incelendiği bu araştırmada ARDL sınır testi kullanılmıştır. Analiz sonucunda uzun dönemde keçi süt üretimi ile keçi sayısı ve dolar kuru arasında uzun dönemde pozitifve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Sözü edilen dönemde keçi sayısı ve dolar kurunun keçi sütü üretimi üzerinde arttırıcı etkisi olacağı tahmin edilmektedir. Zira hayvan sayısındaki artış durumunda süt üretiminin artması beklenen sonuçtur. Dolar kurunun

artışında ise süt üretiminde olumsuz etki yapmayacağı beklentisi üreticilerin süt üretim plan ve programına önemli etki yapacağı düşünülebilir.

Tanısal testler sonucunda belirleme katsayısı (R^2=0.9787) ve düzeltilmiş belirleme katsayısı (Adj. R^2=0.9715) olarak tahmin edilmiştir. Değişen varyans testi sonucunda nR^2 test istatistiği 16.2710olarak hesaplanmış ve modelde değişen varyans sorununun bulunmadığı ve verilerin modele uygun olduğu görülmüştür.

KAYNAKÇA

AYHAN, F. (2016). Döviz Kuru Oynaklığı, Dış Ticaret ve İstihdam İlişkisi: Türkiye Uygulaması. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim dalı Doktora Tezi, Konya, s.201.

BAYRAMOĞLU, A. T., YURTKUR, A. K. (2015). Türkiye'de Gıda ve Tarımsal Ürün Fiyatlarını Uluslararası Belirleyicileri. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 15(2):63-74.

BAHMANI-OSKOOEE, M., HAJILEE, M. (2013).Exchange Rate Volatility and its Impact on Domestic Investment.Research in Economics,67:1-12.

FAOSTAT, 2016.http://www.fao.org/faostat/en/#data/QA (Mayıs, 2018).

FRAIT, J., KOMAREK, L. (2001). Real Exchange Rate Trends In Transitional Countries, WarWıck Economic Research Papers, No, 596, 1-35.

GÜNAY, S., EĞRİOĞLU E., ALADAĞ, Ç., H. (2007). Tek Değişkenli Zaman Serileri Analizine Giriş. Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara.

KARKACIER, O. (2000). Türkiye Süt ve Süt Ürünleri İthal Talep Analizi. Turk J Agric For., 24:421-427.

KARLUK, R. S. (2009). Uluslararası Ekonomi (Teori-Politika), Gözden Geçirilmiş 10. Basım, İstanbul: Beta Basım Yayınları.

KIZILKAYA, O., SOFUOĞLU, E., KARAÇOR, Z. (2016). Türkiye'de Turizm Gelirleri-Ekonomik Büyüme İlişkisi: ARDL Sınır Testi Yaklaşımı. Yönetim ve Ekonomi, 23(1):203-215.

MUTLU, İ. (2006). Makro ekonomi politikalarının döviz kuru üzerindeki etkilerinin bir değerlendirilmesi ve Türkiye örneği. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 81s.

NARAYAN, P. K., NARAYAN, S. (2006). Savings Behaviour in Fiji: An Empirical Assessment Using the ARDL Approach to Cointegration. International Journal of Social Economics, 33(7):468-480.

SEYİDOĞLU, H. (2013). Uluslararası İktisat Teori Politika ve Uygulama, Genişletilmiş 18. Baskı, İstanbul: Güzem Can Yayınları.

TARI, R. (2015). Ekonometri. Umuttepe Yayınları, s.534.

TCMB (Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası), (2017).

http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TCMB+TR/TCMB+TR/Main+Menu/Istatistikler/Doviz+Kurlari/Gosterge+Niteligindeki+Merkez+Bankasi+Kurlarii

TÜİK, (2017). Hayvancılık istatistikleri.

https://biruni.tuik.gov.tr/hayvancilikapp/hayvancilik.zul, erişim tarihi 29 Nisan 2018.

TAKI TASARIMINDA UMUT VERİCİ BİR MALZEME: PORSELEN

Nevin EFE

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Seramik Anasanat Dalı , Çanakkale/TÜRKİYE
E-mail: nevinefe@windowslive.com

Doç. M.Fatih KARAGÜL

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi,Güzel Sanatlar Fakültesi
Seramik Bölümü, Çanakkale/TÜRKİYE
E-mail: fkaragül@comu.edu.tr

ÖZET

İnsanoğlu eski çağlardan bu yana takı takma arzusundan vazgeçememiştir. Öyle ki takılar taşıyıcısını mistik güçlerden koruyan bir muska, gücün dışavurumu olan statü ve zenginlik, anımsanmak adına törenlerde ve özel günlerde verilen hediye, ekonomik anlamda yatırım, güzel görünmek için vücudumuzu ya da elbisemizi tamamlayan bir nesne olmuşlardır.

Takılar özellikle 20.yy'dan bu yana da estetik bir obje olarak karşımıza çıkmakta ve sanatçılar takı çalışmalarıyla sergiler açmaktadırlar. Geleneksel takılar eski dönemlerden beri günümüzde de hâlâ daha kullanılmasına rağmen, takı kavramının değişmesi ve sanatçıların erişebildiği her tür malzemeden eser üretmeleri sonucu, takıda kullanılabilen malzemelerin sınırları da genişlemiştir.

Bir seramik türü olan porselen, şekillendirme sırasında yumuşak ve esnek yapısıyla plastik şekillendirmeye uygun bir materyaldir. Bu nedenle tasarımcısına çeşitli imkânlar sunmaktadır. Işık geçirgenliğiyle estetik ve zarif görünen porselen, ekonomik olmasından dolayı da günümüz sanatçı ve tasarımcılarına umut veren bir malzemedir.

Anahtar Kelimeler: *Takı, tasarım, porselen, seramik, sanat.*

A HOPEFUL MATERIAL IN JEWELRY DESIGN: PORCELAIN

ABSTRACT

Human being has not abandoned his wish t owea rjewelry since ancient times. So that an amulet that protects the jeweler's carrier from mystical forces, status and richness of power expression, gifts given in memorial ceremonies and special occasions, economicall yinvested, they have become an object complementing our body ordress to look beautiful.

Especially, since the 20th century, jewelery has become an aesthetic object, and artists ar eexhibiting jewelry works. Although traditional jewelery has still been used since ancient times, change of jewelry concept and the end result of producing all kinds of jewelry from the artists, many materials have been used in jewelry design.

Porcelain is a ceramic type and it is a material that is suitable for plastic forming with soft and flexible structure during forming. For this reason, it presents various possibilities to the designer. Porcelain looking aesthetically and elegant with its light transmittance, is a material that gives hope to contemporary artists and designers due to its economic status.

Keywords: *Jewelry, design, porcelain, ceramic, art.*

1. GİRİŞ

İlk çağlardan bu yana takılar insan hayatının vazgeçilmezi haline gelmiştir.Bazen güzel görünmek için vücudun çeşitli yerlerinde kullanılan takılar, bazen ise mistik bir güçle taşıyıcısına pozitif enerji vermiştir. İnsanoğlunun varlığıyla birlikte meydana gelen, gelişen teknoloji ve imkânlarla değişip sınırları genişleyen takı, insanı soyut ya da somut olarak tamamlayan objelerdir. İnsan vücudunun hemen hemen her bölümünde kullanılan takılar bazen bir inanış biçimi, bazen güç göstergesi bazende estetik bir obje olarak kullanılmaktadır. Ayrıca takı, kişiyi fiziksel görünüş olarak tamamlamakta ya da iç dünyasını sembolik anlamıyla yansıtmaktadır. Her dönemde, farklı coğrafyalarda, kültür ve inanış biçimleriyle takı, form ve malzeme olarak değişiklik göstermektedir.

Sanayi devriminden sonra makineleşmeyle birlikte gelen seri üretim ve insan emeğinin değersizleşmesi sonucunda bu duruma tepki olarak doğan bazı akımlarla, takıda malzeme sınırları genişlemiş ve tasarıma odaklanılmıştır. Birçok farklı malzemenin yanı sıra seramik, porselen gibi malzemeler takı tasarımı alanında görülmeye başlanmıştır.

2. PORSELENİN TAKI TASARIMINDA KULLANILMASI

Takı malzemesinin tarihine baktığımızda ilk çağlardaki topluluklardan günümüze kadar olan süreçte insanoğlunun çevresinde bulunan materyalleri ve şekillendirmede kolaylık sunan malzemeleri daha çok tercih ettiğini görmekteyiz. Toplulukların beğenileri birbirlerine benzese bile her ulus takı ve tasarımlarında kendi kimliğini yansıtarak üretim yapmıştır. Takı malzemeleri de yaşanılan coğrafyaya, ekonomiye ya da beğeniye göre değişiklik göstermiştir.

Seramik takı üretimi ilk olarak Mezopotamya ve Mısır uygarlıklarında görülmektedir. Daha sonra teknik ve üretim açısından diğer kültürlere de yayılmıştır. Seramik takılar bazen ekonomik durumdan dolayı kullanılan ucuz takılar olarak nitelendirilmiş bazende renkli takı kompozisyonları yaratmak için sıkça tercih edilmişlerdir.

Teknolojik ilerlemelerle birlikte gelişen ve seramikten daha dayanıklı olmasıyla sıklıkla tercih edilen porselen malzemeninM.S. ilk çağlardaÇinliler tarafından üretildiği görülmektedir.(Güner,1987:2) Porselen, Avrupa'da 10. yy.'dan beri biliniyor olmasına rağmen araştırmaları 17. yy'da Çin porselenleri Avrupa'ya ulaşınca başlamış ve araştırmalar sonucunda Çin porselenlerini taklit etmeye başlamışlardır. Bunun sonucunda ilk porselen 1750 yılında üretilmiştir. (Anon 1993:240) İlk porselen fabrikası ise Fransa'nın Sevr şehrinde kurulmuş hatta yumuşak porselenlerin en ünlüsü Sevr (Sévres) porselenleri olmuştur. Porselen malzemeyi içerik yönünden inceleyecek olursak, "*Ham maddesi kaolin, feldspat ve silikat (kuvars-kum) olan seramik türüdür. Kaolin, porselen hamurun kolay yoğrulmasını, şekil almasını ve rengini sağlayan ham maddedir. Kuvars, iskelet yapıcı olup porselenin ısıya ve kimyasal etkilere dayanıklı olmasını sağlar. Feldspat ise porselene camsı görünüm sağlayarak porselenin sertleşmesini sağlar.*"(URL-1, 2017) Porseleni seramikten ayıran en önemli özellik porselen bünyede feldspat kullanılmasıdır. Feldspat porselene cam özelliği kattığı için büyük ölçüde ışık geçirgenliği de sağlamaktadır.(URL-2, 2017) Bu özelliğinden dolayı porselen malzeme takıya zarif bir görünüm sunmaktadır.

Takıda ilk porselen kullanımı tam olarak bilinmemektedir. Fakat 200 yıl kadar önce makineli üretime dayanan sanayi zanaatçılarının el sanatlarına dayanan üretiminin yerine geçmeye başlamasıyla, Sanayi Devrimi diğer adıyla "Endüstri Devrimi" ortaya çıkmıştır. Bu büyük dönüşüm İngiltere'den başlayarak diğer ülkelere de yayılmıştır. (Anon 1993:44)Tüm dünyayı etkileyen bazı insanlara umut bazılarına ise umutsuzluk veren bu ortama tepki olarak gelişen sanat akımlarıyla birlikte, birçok yenilikle beraber takı tasarımında da porselen malzeme kullanıldığı görülmektedir.

Tarihte ilk kez insanın doğadan tamamen koptuğu ve doğayı gerçek anlamda kirletmeye başladığı Sanayi Devrimi sonrasında 19. yüzyılın ilk sanat akımı olan Romantizim bir tepki hareketi olarak gelişmiştir. (Türe, 2011:96-100)Bu yeni akım güzellik anlayışının çağa ve çeşitli uygarlıklara göre değiştiği düşüncesinden hareket etmiş ve sanatçının amacına ulaşmasını engelleyen bütün sanat kurallarına ve kısıtlamalara karşı çıkmıştır.(Anon 1993:276) Romantizm birçok sanatalanında karşımıza çıkmakla beraber takı tasarımında da etkili olan akımlardan biridir. Romantizmi yansıtan takılar; Aşk, ölüm, yaşam temaları ve sanatçıların doğa tutkularını sergiledikleri formlar olarak görülmektedir. 1820-1830 yılları arasında yapılan natüralist takılar küçük ve zarifken 19. yy. ortalarında iri ve karmaşık takılar üretilmiştir.

Bu dönemde porselenin de kullanıldığı beyaz çiçek ve meyve kompozisyonlarından oluşturulmuş doğal görünümlü takılar üretilmiştir. (Türe, 2011:93-100) Prens Albert'in, eşi Kraliçe Victoria'ya 1839-1846 yılları arasında beyaz porselenden portakal çiçekleri ve yeşil mine kaplı portakallarla süslü mücevherler hediye ettiği bilinmektedir. Simgesel olarak beyaz çiçekler Kraliçe'nin saflığını, dört portakal da aşklarından doğan çocuklarını temsil etmektedir. (Türe, 2011:100)

Takı malzemesinde özgürlüğü sunan diğer akım Art Nouveau'dır. "Yeni Sanat" ya da "Stil 1900" adıyla da bilinmektedir. (Anon 2008:136)1880-1910 yılları arasında gerçekleşen akım, 1892-1902 yılları arasında doruk noktasına ulaşmıştır. (Keser, 2009:50) Önce grafik tasarım, kitap resmi ve uygulamalı sanatlar alanında kendini gösteren akım, daha sonraları mimarlık, iç mimarlık, mobilya ve mücevhergibi alanlara yayılmıştır. Endüstrinin sanatı öldüren monotonluğuna karşı bir tepki hareketi olmuştur. (Anon 2008:136)Her ülkede farklı alanlarda ve tekniklerle sanatı etkileyen akım, adını Fransa'da "Art Nouveau" adıyla açılmış bir galeriden almış ve bu isimle tanınmıştır. İngiltere'de "Arts&Crafts" hareketi, Almanya'da "jugendstil", Viyana'da "sezessionstil", İtalya'da "stile liberty", İspanya'da "modernismo", Amerika'da "modern style" olarak adlandırılmıştır.(Ayaydın, 2015:63-65) Art Nouveau tasarımlarınlarında; Dinamik, akıcı, dalgalı, kıvrımlı çizgi ritmi ve kadın formları sıklıkla kullanılmıştır. Sanatçılar yeni materyalleri hiç çekinmeden kullanmışlar ve bu yaklaşımları sebebiyle de takı tasarım alanında seramik, porselen gibi malzemeler günümüzde sıklıkla kullanılır olmuştur. Salt tasarıma hizmet eden soyutlamalarla sade ve tasarımsal anlamda güçlü kompozisyonlar görülmektedir. Organik formlar, özellikle bitkilere ve çiçeklere özgü kavisli çizgilerin kullanılması Art Nouveau tasarımlarının belirgin özellikleri arasında görülmektedir. (Keser, 2009:50)Takı tasarımında ise genel olarakDoğu Asya, İslam sanatları ve doğa temaları görülmektedir. (Türe, 2011:115-125)

Sanatçılar takı tasarımlarında doğadan alınan çiçek sapı, gonca, asma filizi ve saydam böcek kanatları gibi doğal biçimleri inceltip uzatarak stilize etmiş ve asimetrik bir düzen içinde kullanmışlardır. (Anon 2008:136-137) Takı tasarımlarında pahalı taşlar, maddi değerinden çok tamamlayıcı birer unsur olarak kullanılmıştır. Art Nouveau'da, takıda malzemeden çok tasarıma önem verilmesiyle başta broş olmak üzere birçok porselen takı üretilmiştir. (Işıktan, 2010:361)

Art Nouveau, I. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla etkinliğini yitirmiş ve Art Deco takılarının bezeme kaynağı olmuştur. (Anon 2008: 137)İskoç mimar Charles Mackintosh ve Avusturalyalı Jasef Hoffman'ın önderlik ettiği (Türe, 2011:136) Art Deco hareketi, 1920 ve 30'larda özellikle Fransa'da yaygınlaşmıştır. Fakat kısa sürede uluslararası bir nitelik kazanan bu akım; mimarlık, iç mimarlık, mobilya, dekoratif sanatlar gibi alanlarda etkili olmuştur. Akımın kökeni ise Dışavurumculuk, Kübizm ve Gerçekçilik akımlarına dayanmasına rağmen Art Nouveau, De Stijl, Bauhaus ve Rus Yapımcılık akımlarından da izler taşımaktadır. Art

Deco, Art Nouveau'nun asimetrik ve eğrisel çizgi tasarımlarının tersine simetrik bir düzene sahiptir.

Takı bezeme malzemeleri; değerli taşlardan, organik malzemelere kadar geniş yelpazesiyle karşımıza çıkarken,(Anon 2008: 134) tasarımsal unsurlarını; çıplak kadın figürleri, başta geyik olmak üzere hayvanlar ve stilize bitkiler oluşturmaktadır. (Anon 2008: 135) Bol malzeme kullanımlı bir dönem olduğu için, zengin, fakir her müşteri kitlesine uyan Art Deco takılarında ve süslemelerinde cam ve seramik kullanımının olduğu da bilinmektedir.

Takı, 2. Dünya Savaşı'ndan sonra değişim göstererek klasik görünümünden uzaklaşmaya başlamıştır. Atölyelerde üretilen takılar bireysel ve sanatsal ifadenin aracı olmuştur. (Ertan, 2011:50) Bu gelişimle beraber günümüzde sergi salonlarında bireysel, özgün, sınırsız malzeme kullanımlı, sanatsal, estetik takıların sergilendiği görülmektedir. Tüm bu oluşumlar sonucunda sanatçı ve tasarımcılar atölyelerinde kendi tarzlarına uygun porselen takılarüretmektedirler.

Porselen malzemeyle sanatsal takılar üreten İrfan Aydın, sanatı taşınabilir hale getirerek çizgisi dahilinde yalın formları takılar üzerinde uygulamıştır. Yaptığı form ve takıları *"Biçimlerin bana verdiği olanaklar, var olan şeyleri yansıtmamı mümkün kıldığı gibi, var olmayan, ama "gerçek" olduğu kabul edilen bazı şeyleri de göstermemi sağlıyor. Böylece yapıtlarımda var olanlar ile var olmayanlar bir araya geliyor ve sonuca ulaşmayan öyküler yaratıyor."*(URL-2,2017) diye açıklamaktadır. Sanatçı takılarında uyguladığı esin kaynaklarını; Antik dönem tapınaklarından (Akropolis, Paestum, Zeus…), kadın mucitlerden (Mary Anderson, Sarah E.Goode, Maria Telkes,Josephine Cochrane…), kadın mimarlardan (Zaha Hadid, Eileen Gray, Jane Drew,Mualla Eyüboğlu…) dönem ve disiplinlerden alarak modern formlar yaratmıştır. Aydın'ın takılarında kullandığı malzemlerde; gümüş, altın, sırlı ve sırsız yüzeyler olarak dört farklı kategori görülmektedir. (URL-3,2017)

Resim 1. İrfan Aydın'ın porselen yüzükleri.

Porselen malzeme kullanarak çeşitli ve özgün takılar üreten Sıdıka Sevim, 22 Eylül 2017'de Eskişehir Cam Sanatları Müzesi'nde açmış olduğu "Seramik Takı Sergisi"nde takılarını bedenlerde sevenleriyle buluşturmuştur.*"Üzerinde yaşadığımız topraklar, seramikle ilgili çok önemli eserler vermiştir. Seramiğin altın çağı 13. yüzyıl Selçuklu Dönemi ve daha yakın tarihte Osmanlı Dönemi'nde rengarenk çinileri görmekteyiz ki bunların hepsi Dünya klasikleri haline gelmiştir. Sergimizde ise bütün bu öykünün izlerini göreceksiniz, tabii ki*

çağdaş yorumlarıyla.Bu sergimdeki eserlerimin serüveninde ruh hissetti, akıl tasarladı ve bedenlerde buluştu."(URL-4,2017*)*diyerek açıklama yapmıştır.

Sergi porselen kolye, yüzük ve broşlardan oluşmaktadır. Sanatçı takı malzemesi olarak ise porselen, metal, dantel ve bağlayıcı takı elamanları kullanırken porselen yüzeylerde çeşitli renkte sırlarla çeşitli dekor teknikleri uygulamaktadır.

Sıdıka Sevim'in Porselen Takıları

Resim 2. Porselen Kolye, 2017.

Resim 3. Porselen Broş, 2017.

Resim 4. Porselen Broş, 2017

Resim 5. Porselen Yüzük, 2018.

Dünyadan Porselen Takı Örnekleri

Resim 6: Cristina Barsony, porselen ve gümüş kolye, “For(r)est Collection”.

Resim 7: RalucaBuzura, porselen ve altın kolye, “Autumn Collection”, 2014.

Resim 8: Marta Amanda,gümüş ve porselen kolye, 37 x 4 cm, “Espinas Collection”.

Resim 9: RalucaBuzura, siyah porselen ve altın kolye, “Autumn Collection”, 2011.

Resim 10: JulieTzanni, beyaz porselen bileklik, “The Sea Beneath”, 2015.

Resim 11: JulieTzanni, beyaz porselen ve altın küpe, “Summer Gold” koleksiyonundan, 2017.

3. SONUÇ

Takının serüveni ilk insanlarla birlikte taşlarla, avladıkları hayvanların dişleri, derisi, kemikleriyle ve çeşitli bitki tohumları ve saplarıyla başlamıştır. Güzel olma arzusunun yanı sıra takıların koruyucu birer niteliği de bulunmaktadır. Hem maddi hem manevi olarak insanoğlunda karşılığını bulan takı, bireysel ve toplumsal olarak vazgeçilmez bir unsur olmuş ve çağlar boyunca evrilerekgünümüze kadar gelmiştir. İlk insanlardan bu yana insanların yaşayış biçimleri, çevresel ve sosylojik etkiler, yaşanılan coğrafyada bulunan malzemeler, ticaret gibi olaylar takının malzemesini etkilemiştir. 21.yy. akım ve avangard sanatçıların yaklaşımlarıyla günümüzde takı tasarımında bir çok malzeme ile üretim yapıldığını görmekteyiz. Akımlar ve sanatçıların etkileriyle takıda malzeme sınırı kalkmış ve malzemenin değil tasarımın önemi vurgulanmıştır. Takı tasarımında malzeme sınırının ortadan kalkmasıyla günlük kullanım eşyalarından, atık malzemelere, organik, sentetik birçok malzeme görülmektedir. Bu yaklaşımlarla porselen malzemenin de takı tasarımında kullanıldığı ve günümüz tasarımcı ve sanatçıları tarafından başarılı bir şekildeuygulandığını görmekteyiz.

Porselenin takı tasarımında sık tercih edilmesi ve başararılı sonuçlar elde edilmesi, tasarımcısının hayâl gücüne bağlı olduğu kadar malzemenin sunduğu imkânlara da bağlıdır.Porselen malzeme plastik yapısıyla şekillendirmeye uygun olduğundan hayâl edilen her form rahatlıkla şekillendirilebilmektedir. Şekillendirme aşamasında elle şekillendirme, model-kalıp yöntemiyle şekillendirme, çamuru kalıba basarak şekillendirme gibi tasarıma uygun teknikler kullanılır. Porselen malzemenin yüzeyi astarlama, kazıma, ajurlama, yüksek ya da alçak rölyef, sır altı, sır üstü gibi dekorlama yöntemleriyle renklendirilip şekillendirilebilir. 1200-1300 °C pişirim yapılmasıyla yeterince pekişip dayanıklılık kazanan malzeme, sert bir darbe almadığı sürece de uzun yıllar kullanılabilmektedir. Porselen kolye, küpe, yüzük, bilezik gibi formlar; altın, gümüş, ipek, deri… vb. gibi malzeme kombinasyonlarıyla tamamlanabilir ya da bu malzemeler sadece bağlayıcı olarak da kullanılabilir.

Porselen malzeme plastik yapısıyla kolay şekillendirilebilmesi, ışık geçirgenliğinin sunmuş olduğu zarif görünümü, malzeme olarak ekonomik olmasına rağmen doğru bir tasarımla birleştiğinde hem görüntü olarak hem de değer olarak zenginleşmesi, yüzeyinde farklı tekniklerle istenilen desenler oluşturulabilmesi, istenilen renkle sırlanması ve sert bir darbe almadığı sürece yüzlerce yıl sağlam kalabilmesiyle, takı tasarımında sık kullanılan ve günümüz sanatçı ve tasarımcılarına da bu anlamda umut veren bir malzeme olmuştur.

Kişisel (3D) Takı Tasarımları

Resim 12: Nevin Efe,siyah, beyaz porselen ve altın, kolye ucu tasarımı, 7x4.5cm, 3D modelleme,2018.

Resim 13: Nevin Efe,siyah porselen ve altın, yüzük tasarımı, 2cmØx2.5cm h, 3D modelleme, 2018.

Resim 14: Nevin Efe,beyaz porselen ve altın, yüzük tasarımı, 2cmØx2.5cm h, 3D modelleme, 2018.

KAYNAKÇA

Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi I,2008, YEM (Yapı Endüstri Merkezi) Yayın-38, Baskı /Cilt; Mas Matbaası, 2. Basım, İstanbul.

ERTAN, Neşem.,2011, Çağdaş Takıda Aşırılık: Eğilim ve Uygulamalar, Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Tekstil Anasanat Dalı Sanatta Yeterlilik Tezi, İzmir.

GÜNER, Yüksel., 1987,*Seramik*.

IŞIKTAN, Figen., 2010 "Seramik Takılar", *2. Uluslararası Katılımlı Mücevher-Takı Tasarımı ve Eğitimi Sempozyumu: Sempozyum Bildiriler Kitabı*, Dumlupınar Üniversitesi, Kütahya Meslek Yüksekokulu.

KESER, Nimet.,2009 Sanat Sözlüğü, Ütopya Yayınevi Sanat Dizisi, Baskı ve Cilt: Sözkesen Matbaacılık, 2.Baskı Ekim.

Temel Britannica Temel Eğitim ve Kültür Ansiklopedisi, 1993,Cilt 4, Baskı: Hürriyet Ofset, Ana Yayıncılık A.Ş. İstanbul.

Temel Britannica Temel Eğitim ve Kültür Ansiklopedisi, 1993,Cilt 14, Baskı: Hürriyet Ofset, Ana Yayıncılık A.Ş. İstanbul.

Temel Britannica Temel Eğitim ve Kültür Ansiklopedisi, 1993,Cilt 15, Baskı: Hürriyet Ofset, Ana Yayıncılık A.Ş. İstanbul.

TÜRE, Altan., 2011, Dünya Kuyumculuk Tarihi-II, Orta Çağ'dan Günümüze Batı Dünyasının Takıları,İstanbul Kuyumcular Odası Yayınları II, Baskı: Kupon Matbaacılık A.Ş.

İNTERNET KAYNAKLARI

AYAYDIN, Abdullah., 2015, Art Nouveau Akımına 21. Yüzyıl Perspektifinden Genel Bir Bakış, Cilt:3, Sayı:6. Web Adresi: http://www.ulakbilge.com/makale/pdf/1448225346.pdf

http://www.hurbilgi.com/index.php/2015/05/08/seramik-ve-porselen-nedir-ozellikleri-kullanim-alanlari/(16.12.2017–23:52)

https://www.bilgitimi.com/seramik-ve-porselen-nedir-ozellikleri-kullanim-alanlari.html#4 (16.12.2017-00:00)

http://www.medyatava.com/haber/seramik-sanatcisi-irfan-aydindan-takikoleksiyonu_147277(14.12.2017-11:04)

http://www.eskisehir.bel.tr/icerik_dvm.php?icerik_id=3209&cat_icerik=1&menu_id=24

(25.02.2018–02:40)

RESİMLER

Resim 1: İrfan Aydın'ın porselen yüzükleri.

http://www.medyatava.com/haber/seramik-sanatcisi-irfan-aydindan-taki-koleksiyonu_147277

Resim 2: Sıdıka SevimPorselen Kolye

Resim 3: Sıdıka SevimPorselen Broş

Resim 4: Sıdıka SevimPorselen Broş

Resim 5: Sıdıka SevimPorselen Yüzük / http://www.sibelsevim.com.tr/takilar.html

Resim 6: Cristina Barsony, porselen ve gümüş kolye, "For(r)est Collection"

http://www.cristinabarsony.com/Porcelain-Jewelry

Resim 7: RalucaBuzura, porselen ve altın kolye, "Autumn Collection"

http://ralucabuzura.blogspot.com.tr/2015/03/autumn-collection-2014.html

Resim 8: Marta Amanda, gümüş ve porselen kolye, 37 x 4 cm, "Espinas Collection"

https://www.martaarmada.com/portfolio/espinas-collection/?lang=en

Resim 9: RalucaBuzura, siyah porselen ve altın kolye, "Autumn Collection"

Resim 10: JulieTzanni, beyaz porselen bileklik, "The Sea Beneath"

https://www.julietzanniceramics.com/the-sea-beneath-2015.html

Resim 11: JulieTzanni, beyaz porselen ve altın küpe, "Summer Gold" koleksiyonundan

https://www.julietzanniceramics.com/summer-gold-2017.html

Resim 12: Nevin Efe,siyah, beyaz porselen ve altın, kolye ucu tasarımı, 7x4.5cm, 3D modelleme, 2018.

Resim 13: Nevin Efe,siyah porselen ve altın, yüzük tasarımı, 2cmØx2.5cm h, 3D modelleme, 2018.

Resim 14: Nevin Efe,beyaz porselen ve altın,yüzük tasarımı, 2cmØx2.5cm h, 3D modelleme, 2018.

BETANİN'İN HELA HÜCRE HATTI ÜZERİNDEKİ SİTOTOKSİK ETKİSİ

Dr. Öğr. Üyesi Özlem EROL TINAZTEPE

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi,
Çanakkale Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu,
Tıbbi Hizmetler ve Teknikler Bölümü, Çanakkale/TÜRKİYE
E-mail: ozlemerolbio@gmail.com

Doç. Dr. Hülya KADIOĞLU

Yıldız Teknik Üniversitesi, Eğitim Fakültesi,
Matematik ve Fen Bilimleri Eğitimi Bölümü, İstanbul/TÜRKİYE
E-mail: hyleae21@gmail.com

ÖZET

Kırmızı pancar (Beta vulgaris L.); cilt, karaciğer, akciğer, prostat, göğüs ve özofagus gibi kanserlerde apoptotik hücre ölümünü uyaran, hücre proliferasyonunu, anjiyojenezi ve iltihaplanmayı azaltan kemoterapik ajanların kaynağıdır. Kırmızı pancarda bulunan temel biyoaktif moleküller betalainler, polifenoller, flavonoidler ve askorbik asittir. Betalainlerce zengin olduğu bilinen kırmızı pancar kökündeki bu biyoaktif moleküllerin etkileri, antioksidan ve radikal süpürücü aktivite ile doğrudan veya dolaylı olarak ilişkilendirilmektedir. Betalainler suda çözünebilme özellikleri, asimilasyon esnasında bozulmadan kalmaları ve kan dolaşımında stabil olmalarından dolayı kırmızı pancarın majör biyoaktif molekülleri olarak düşünülür. Kırmızı pancar'ın betalain içeriğinde en çok bulunan molekül betanin'dir.

Kırmızı pancar ve betanin ile gerçekleştirilen az sayıdaki in vivo ve in vitro çalışmada bazı kanserlerin gelişimini durduran veya tedaviyi daha etkin kılan bir etkiye sahip olduğu belirlenmiştir. Bu çalışmada betanin'in serviks kanser tedavisinde kemoterapik bir ajan olarak kullanılma potansiyelinin ortaya konulması amaçlanmıştır.Bu doğrultuda; betanin'in serviks epiteliyal kanser hücre hattı HeLa hücreleri üzerindeki sitotoksik etkisi belirlenmiştir. Ayrıca betanin'in normal hücreler üzerindeki etkisine dair bilgi edinmek amacıyla sıçan böbrek epiteliyal hücre hattı NRK-52E üzerindeki sitotoksik etkisi de belirlenmiştir. Sitotoksik analizlerin sonuçları, betanin'in her iki hücre hattı üzerinde de sitotoksik bir etkiye sahip olmadığını göstermiştir. Fakat kemoterapik ajanların etkinliğinin hücre hatları arasında büyük ölçüde değişiklik gösterdiği unutulmamalıdır.

Anahtar kelimeler: *HeLa hücreleri, betanin, kırmızı pancar (Beta vulgaris L.), NRK-52E hücreleri, sitotoksisite*

CYTOTOXIC EFFECT OF BETANIN ON HELA CELL LINE

ABSTRACT

Red beetroot (Beta vulgaris L.); is a source of potent chemotherapeutic agents that reduces cell proliferation, angiogenesis, inflammation and stimulates apoptotic cell death in cancers such as skin, liver, lung, prostate, breast and esophagus. The basic bioactive molecules found in red beetroot are betalains, polyphenols, flavonoids and ascorbic acid. The effects of these bioactive molecules in the red beetroot, known to be rich in betalains, are directly or indirectly related to antioxidant and radical scavenging activity. Betalains are considered as major bioactive molecules of red beetroot

because of their water-solubility, stability during assimilation and stability in the bloodstream. Betanin is the most commonly found molecule in the betalain content of red beetroot.

In a small number of in vivo and in vitro studies conducted with red beetroot and betanin, it has been determined that some cancers have an effect that stops development or treats more effectively. In this study, it was aimed to reveal the potential of betanin to be used as a chemotherapeutic agent in cervical cancer treatment. In this direction; the cytotoxic effect of betanin was determined on cervical epithelial carcinoma HeLa cells. In addition, the its cytotoxic effect on the rat kidney epithelial cell line NRK-52E was also determined in order to obtain information on the effect of betanin on normal cells. The results of cytotoxic assays show that betainin does not have a cytotoxic effect on both cell lines. However, it should be kept in mind that the efficacy of chemotherapeutic agents varies widely between cell lines.

Keywords: *HeLa cells, betanin, red beetroot (Beta vulgaris L.), NRK-52E cells, cytotoxicity.*

1. GİRİŞ

Kırmızı pancar(Beta vulgaris L.); cilt, karaciğer, akciğer,göğüs vd. kanser hücrelerinde apoptozu uyaran, hücre proliferasyonunu, anjiyogenezi ve iltihaplanmayı azaltan güçlü kemoterapik ajanların önemli bir kaynağıdır (Kapadia ve diğ., 1996:4 ;Lechner ve diğ., 2010: 7; Kapadia ve diğ., 2011: 5; Kapadia ve diğ., 2013: 10;Das ve diğ., 2016: 13). Kırmızı pancar tüketiminin; hipoglisemik etki, anti-enflamatuvar, antimikrobiyal, anti-asetilkolinesteraz, antimutajenik etkileri olduğu ve ayrıca lipid düşürücü yararı ile kardiyovasküler hastalıklardan koruyucu etkisi olduğu in vitro ve in vivo çalışmalar ile gösterilmiştir (Kapadia ve Rao, 2012: 31, Tripathyve diğ., 2013: 4).Kırmızı pancarın sağlık üzerindeki olumlu etkilerinin içeriğindeki pek çok biyoaktif molekülden kaynaklandığı düşünülmektedir (Hanelt ve diğ., 2001: 7). Kırmızı pancarda bulunan temel biyoaktif moleküller betalainler, polifenoller, flavonoidler, teröpotik enzimler, askorbik asit ve dihidroaskorbik asittir. Betalainlerce zengin olduğu bilinenkırmızı pancar kökündeki bu biyoaktif moleküllerin etkileri, antioksidan ve radikal süpürücü aktivite ile doğrudan veya dolaylı olarak ilişkilendirilmektedir (Wettasinghe ve diğ., 2002: 6; Pavlov ve diğ., 2005: 5). Betalainler suda çözünebilme özellikleri, asimilasyon esnasında intakt kalmaları ve kan dolaşımında stabil olmalarından dolayı kırmızı pancarın majör biyoaktif molekülleri olarak düşünülür (Tesoriere ve diğ., 2004: 5; Pavlov ve diğ., 2005: 5). Kırmızı pancar'ın betalain içeriğinde en çok bulunan molekül betanin'dir.

Kırmızı pancarvebetanin ile gerçekleştirilen az sayıdaki in vivo ve in vitro çalışmada bazı kanserlerin gelişimini azalttığı veya tedaviyi daha etkin kıldığı belirlenmiştir (Kannan, 2011: 148; Kapadia ve Rao, 2012: 31; Das ve diğ., 2013: 6; Kapadia ve diğ., 2013: 10; Das ve diğ., 2016: 13). Ayrıca bazı kanser hücre hatlarında düşük konsantrasyonlarda apoptozu teşvik ederek sitotoksik aktivite gösterdiği belirlenmiştir. Ticari olarak satılan kırmızı pancar ekstraktının farelerde TPA (12-O-tetradekanoilforbol-13-asetat) ile teşvik edilen cilt kanserine ve gliserol ile teşvik edilen karaciğer kanserine karşı önemli düzeyde koruyucu bir etkiye sahip olduğu belirlenmiştir (Kapadia ve diğ., 1996: 4). Yine fareler üzerinde gerçekleştirilen bir diğer çalışmada ticari özüt olarak betanin'in vinil karbamat ve benzopiren ile teşvik edilen karaciğer tümörlerini önemli düzeyde inhibe ettiği ve ayrıca iki farklı karaciğer kanser hücre hattında (A549 veH1299) apoptotik ölümü teşvik ettiği belirlenmiştir (Zhang ve diğ., 2013: 16).

Bu veriler ışığında mevcut çalışmada kırmızı pancarın temel bileşeni olan betanin'in serviks kanser tedavisinde kemoterapik bir ajan olarak kullanılma potansiyelinin ortaya konulması amaçlanmıştır.Bu doğrultuda; betanin'inHeLa serviks epiteliyal kanser hücreleri üzerindeki sitotoksik etkisi belirlenmiştir. Ayrıca betanin'in NRK-52E sıçan böbrek

epiteliyalhücreleri üzerindeki sitotoksik etkisi de normal hücreler üzerindeki etkisine dair bilgi edinmek amacıyla araştırılmıştır.

2. MATERYAL VE METOT

2. 1. Hücre Kültürü

Bu çalışmada materyal olarak kullanılan HeLa (insan epiteliyal kökenli agresif serviks adenokarsinoma kanser) hücreleri ve NRK-52E (*Rattus norveciqus* (sıçan) böbrek epiteliyal) hücreleri İstanbul Üniversitesi, Fen Fakültesi, Moleküler Biyoloji ve Genetik Bölümü, Hücre Kültürü koleksiyonundan temin edildi.

HeLa hücreleri %10 fetal sığır serumu (FBS) içeren MEM (minimum essential medium) besiortamında [streptomisin (0.1 mg/ml), penisilin (100 ünite/ml), amfoterisin (0.25 µg/ml), pH: 7.4], ve NRK-52E hücreleri %10 fetal sığır serumu (FBS) içeren DMEM (Dulbecco's minimum essential medium) besiortamında [streptomisin (0,1 mg/ml), penisilin (100 ünite/ml), amfoterisin (0.25 µg/ml), pH: 7.4]37ºC'da ve %5 CO_2 içeren ortamda inkübe edilerek çoğaltıldı. Altkültürleme işlemi 3 gün ara ile tekrarlandı. Yeni bir kültür kabına altkültürleme yapılmadan önce, hücreler hemositometre yardımıyla sayıldı ve rutin bir altkültür için gerekli olan sayıda (10^5 hücre /ml) hücre alınarak yeni kültür kabına aktarılarak yeterli miktarda taze besiortamı ilave edildi (Freshney, 2000: 608).

2. 2. Sitotoksisite Analizi

Ticari olarak temin edilen toz haldeki betaninsaf su içinde10 mM konsantrasyonda stok çözelti olarak çözüldü ve 0,22 µm por çaplı filtreden geçirilerek steril hale getirildi. Stok betanin çözeltisi 1 ml'lik hacimlere bölünerek kullanılana dek -20ºC'da muhafaza edildi.

Hücreler 10^5 hücre/ml olacak şekilde süspanse edildi. 24 kuyucuklu kültür kabının her bir kuyucuğuna 2 ml hücre süspansiyonu eklendi ve hücrelere 24 saatlik adaptasyon süresi tanındı. Betanin'in 10 mM stok çözeltisinden 1 µM, 8 µM, 40 µM, 200 µM ve 400 µM olacak şekilde besiyeri ile dilüsyonları hazırlandı. Ayrıca sadece steril su ilave edilen kontrol dilüsyonuda hazırlandı. Standart kemoterapik ajan (Carvalho ve diğ., 2009: 14) olarak kullanılan doksorubisin'in sitotoksisitesini belirlemek için 10 mM ana stoktan 0.001 µM, 0.01 µM, 0.1 µM, 0.5 µM ve 5 µM olacak şekilde besiyeri içinde dilüsyonları hazırlandı. İnkübasyonun 24. saatinde hücrelerin üzerindeki besiyerleri atıldı ve her bir dilüsyon farklı kuyucuklara ilave edildi. Hücreler 48 saat (37ºC, %5 CO_2) inkübe edildi. İnkübasyon sonunda hücrelerin üzerindeki besiyerleri atıldı ve 1ml PBS (Dulbescco's Phosphate Buffered Saline') ile yıkama yapıldı. Daha sonra her kuyucuğa 100 µl tripsin solüsyonu eklendikten sonra enzimin tüm yüzeyi kaplaması sağlandı ve kültür kabı 10 dakika etüvde inkübe edildi. Tripsin muamelesinden sonra hücrelerin üzerine 400 µl besiyeri eklenip enzimin inaktive olması ve pipet yardımıyla hücrelerin birbirinden ve tutundukları yüzeyden tamamen ayrılarak süspansiyon haline gelmeleri sağlandı. Mikrotüp içerisinde 70 µl PBS ve 10 µl %0,4 tripan mavisi ile hazırlanan karışıma 80 µl hücre süspansiyonu eklenerek hücrelerin 1:1 dilüsyonu yapıldı. Hücrelerin sayısı Neubauer sayım lamı kullanılarak belirlendi ve hücrelerin % canlılık oranı Formül 1 kullanılarak hesaplandı.

% Canlılık = (Canlı hücre sayısı/ Toplam hücre sayısı) x 100 (Formül 1)

2. 3. İstatistiksel Analizler

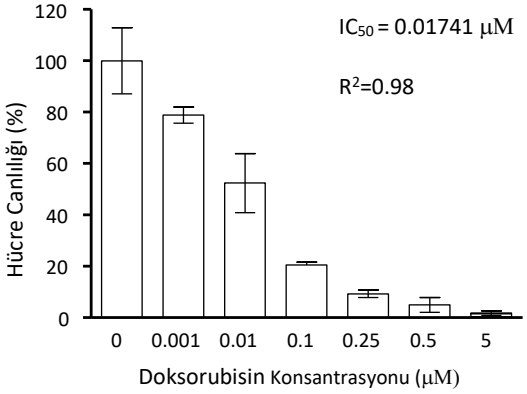
Üç paralel ve 3 tekrarlı bağımsız deney sonucunda elde edilen sayısal veriler GraphPad Prism 4 paket programı ile tek yönlü ANOVA analizi yapılarak istatiksel olarak değerlendirilmiştir. Elde edilen veriler GraphPad Prism 4 paket programı ile sigmoidal doz-cevap eğrisi oluşturulmasında kullanılarak IC_{50} değerleri hesaplanmıştır.

3. BULGULAR ve TARTIŞMA

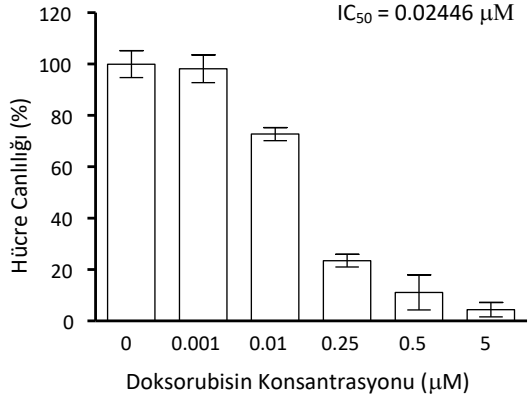
Bu çalışma kapsamında sitotoksisite analizleri ölü hücrelerin tripan mavisi ile boyanması esasına dayanan yöntemle gerçekleştirilmiştir.

Doksorubisin göğüs, ovaryum ve solid tümörleri içeren pek çok insan karsinomunun tedavisinde geniş bir şekilde kullanılan etkin bir kemoterapik ajandır (Bristow ve diğ., 1978: 8; Carvalho ve diğ., 2009: 14). Çalışmamızda doksorubisinin sitotoksik etkisi ile betanin'in sitotoksik etkinliği ilekarşılaştırılmak için araştırılmıştır. Elde edilen verilerin istatistiksel analizi ile NRK-52E hücreleri için doksrubisinin IC_{50} konsantrasyonu 0.01741 µM (Şekil 1), HeLa hücreleri için ise 0.02446 µM (Şekil 2) olarak belirlenmiştir. Sonuç olarak doksorubisinin literatürle uyumlu olarak hem HeLa hem de NRK-52E hücreleri üzerinde yüksek bir sitotoksik etkiye sahip olduğu saptanmıştır.

Şekil 1. NRK-52E hücre canlılığı üzerine doksorubisinin etkisi

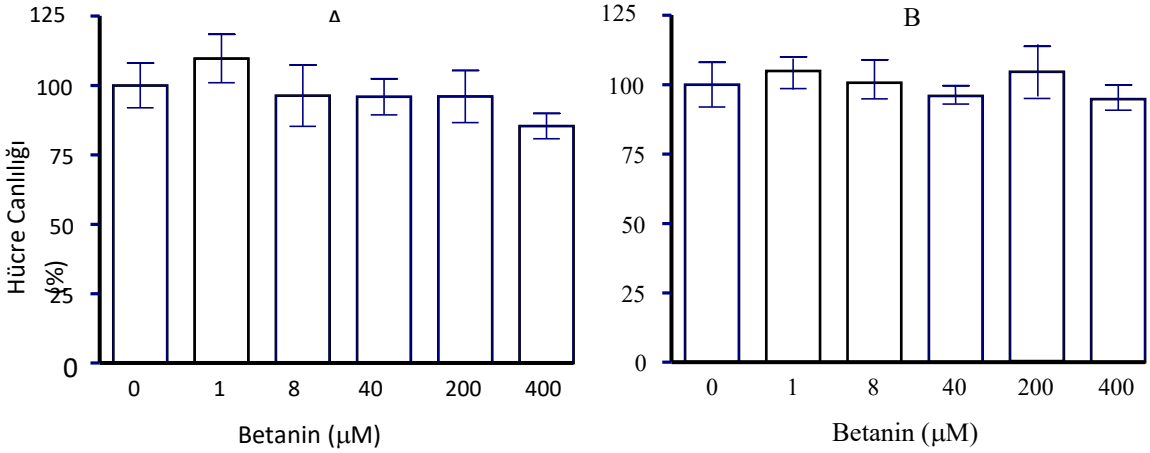

Şekil 2. HeLa hücre canlılığı üzerine doksorubisinin etkisi

Sitotoksisite analizleri sonucunda ticari olarak alınan saf betanin'in 48 saatlik uygulamasının HeLa hücreleri ve NRK-52Ehücreleri üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir sitotoksik aktiviteye sahip olmadığı belirlenmiştir(Şekil 3).

Şekil 3. Betanin'in HeLa (A) ve NRK-52E (B) hücreleri üzerindeki sitotoksik etkisi

Kırmızı pancar ve betanin'in bazı kanser hücrelerinde önemli sitotoksik etkilere sahip olduğunu belirlenmiştir. Bu etkisini apoptotik hücre ölümünü uyararak veya hücre proliferasyonunu azaltarak gerçekleştirdiği belirlenmiştir (Kapadia ve diğ., 2013: 10;Lechner ve diğ., 2010: 7; Kapadia ve diğ., 2011: 5). Özellikle cilt, prostat, akciğer, kolon, karaciğer ve göğüs kanserlerinin gelişimini azalttığı veya tedaviyi daha etkin kıldığı belirlenmiştir (Kannan, 2011: 148; Kapadia ve Rao, 2012: 31; Das ve diğ., 2013: 6; Kapadia ve diğ., 2013: 10; Das ve diğ., 2016: 13).Betanin'in farelerde vinil karbamat ve benzopiren ile uyarılan karaciğer tümörleri üzerindeki etkisinin araştırıldığı bir çalışmada; farelerde her iki kanserojen tarafından oluşturulan tümör sayısında önemli düzeyde azalma görülmüştür. Benzopiren kanser modelinde %46-65, vinil karbamat modelinde ise %20-39 azalma belirlenmiştir. Ayrıca aynı çalışmada iki farklı karaciğer kanser hücre hattında (A549 veH1299) apoptotik hücre ölümünü indükleyerek önemli bir sitotoksik etki gösterdiği de belirlenmiştir (Zhang ve diğ., 2013:16). Kanser hücrelerinin farklı terapötik ajanlara farklı cevaplar verdiği bilinmekte olup, betanin'in HeLa hücreleri üzerinde sitotoksik bir etki göstermemiş olmasının HeLa hücre hattının p53 mutasyonu taşıyan ve bu nedenle yüksek kemoterapotik dirence sahip bir hücre hattı olmasıyla alakalı olabileceği düşünülmektedir. Bu nedenle betanin'in henüz araştırılmamış farklı kanser hücreleri üzerindeki kemoterapik potansiyelinin araştırılması düşünülmektedir.

Kırmızı pancar suyunun kardiyomiyosit hücrelerinde doksorubisin'in toksik etkisine karşı koruyucu bir etkiye sahip olduğu saptanmıştır (Das ve diğ., 2013: 6; Das ve diğ., 2016: 13). Bu çalışmada kardiyomiyosit hücreleri üzerinde kırmızı pancar suyunun gösterdiği etkiye benzer olarak; betanin kanser hücresi olmayan NRK-52E hücreleri üzerinde sitotoksik bir etki göstermemiştir. Bu bakımdan doksorubisin gibi kemoterapik ajanların kanser olmayan hücreler üzerindeki olumsuz etkilerini azaltmak veya yok etmek için betanin'in potansiyelinin araştırılması gerektiği düşünülmektedir.

TEŞEKKÜR

Bu çalışma TÜBİTAK 2209-A proje destek programının katkısıyla gerçekleştirilmiştir.

KAYNAKÇA

BRISTOW, M.R., MASON, J.W., BILLINGHAM, M.E., DANIELS, J.R., 1978. Doxorubicin cardiomyopathy: evaluation by phonocardiography, endomyocardial biopsy, and cardiac catheterization. Annals of Internal Medicine, 88, 168-175.

CARVALHO, C., SANTOS, R.X., CARDOSO, S., COORRIA S., OLIVEIRA, P.J., SANTOS, M.S., MOREİRA, P.I., 2009, Doxorubicin: The good, the bad and the ugly effect. Curr Med Chem, 16, 3267-3280.

DAS, S., FILIPPONE, S.M., WILLIAMS, D.S., DAS, A., KUKREJA, R., 2016, Beet root juice protects against doxorubicin toxicity in cardiomyocytes while enhancing apoptosis in breast cancer cells. Mol Cell Biochem, 421(1-2), 89-101.

DAS, S., WILLIAMS, D.S, DAS, A., KUKREJA, R.C., 2013, Beetroot juice promotes apoptosis in oncogenic MDA-MB-231 cells while protecting cardiomyocytes under Doxorubicin treatment. J Exp Sec Sci, 2(4),1-6.

FRESHNEY, R.I., 2000, Culture of animal cells. A manual of basic technique. Fourth Edition, Wiley-Lisspress., UK. 608.

HANELT, P., BÜTTNER, R., MANSFELD, R, KİLİAN R., 2001, Mansfeld's Encyclopedia of Agricultural and Horticultural Crops. Editor: Halent P, Springer, 235–241.

KANAN, V., 2011, Extraction of bioactive compounds from whole red cabbage and beetroot using pulsed electric fields and evaluation of their functionality. Food Science and Technology, Thesis (MS), University of Nebraska.

KAPADIA, G.J., AZUİNE, M.A., RAO, G.S., ARAI, T., IIDA, A., TOKUDA, H., 2011, Cytotoxic effect of the red beetroot (Beta vulgaris L.) extract compared to doxorubicin (adriamycin) in the human prostate (PC-3) and breast (MCF-7) cancer cell lines. Anti-Can. Agents Med Chem, 11, 280-284.

KAPADİA, G.J., RAO, G.S., 2012, Red Beet Biotechnology: Food and Pharmaceutical Applications, Anticancer Effect of Red Beet Pigments. Editor: Neelwarne B, Springer, 125-154 p.

KAPADIA, G.J., RAO, G.S., RAMACHANDRAN, C., IIDA, A., SUZUKI, N., TOKUDA, H., 2013, Synergistic cytotoxicity of red beetroot (Beta vulgaris L.) extract with doxorubicin in human pancreatic, breast and prostate cancer cell lines. J Complement Integr Med, 26, 10.

KAPADIA, G.J., TOKUDA H., KONOSHIMA T., NISHINO, H., 1996, Chemoprevention of lung and skin cancer by Beta vulgaris (beet) root extract. Cancer Lett, 100(1-2), 211-214.

LECHNER, J.F, WANG, L.S., ROCHA, C.M., LARUE, B., HENRY, C., Mc INTYRE, C.M., Riedl, K.M., Schwartz, S.J., Stoner, G.D., 2010, Drinking Water with Red Beetroot Food Color Antagonizes Esophageal Carcinogenesis in N-Nitrosomethylbenzylamine-Treated Rats. Journal of Medicinal Food, 13(3), 733-739.

PAVLOV, A., KOVATCHEVA, P., TUNEVA, D., ILIEVA, M., BLEY, T., 2005, Radical scavenging activity and stability of betalains from Beta vulgaris hairy root culture in simulated conditions of human gastrointestinal tract. Plant Foods Hum Nutr, 60, 43-47.

TESORIERE, L., ALLEGRA, M., BUTERA D., LIVREA, M.A., 2004, Absorption, excretion, and distribution of dietary antioxidant betalains in LDLs: potential health effects of betalains in humans. Am J Clin Nutr, 80, 941–945.

TRIPATHY, G., PRADHAN, D., 2013, Evaluatıon of in-vitro anti-proliferative activity and in-vivo immunomodulatory activity of Beta vulgaris. Asian J Pharm Clin Res, 6(1), 127-130.

WETTASİNGHE, M., BOLLING, B., PLHAK, L., XIAO, H., PARKİN, K., 2002, Phase II enzyme-inducing and antioxidant activities of beetroot (Beta vulgaris L.) extracts from phenotypes of different pigmentation. J Agric Food Chem, 50, 6704–6709.

ZHANG, Q., PAN J., WANG, Y., LUBET, R., YOU,M., 2013, Beetroot red (Betanin) inhibits vinylcarbamate- and benzo(a)pyrene-induced lung tumorigenesis through apoptosis. Molecular Carcinogenesis, 52(9), 686-691.

REMOVAL OF OCHRATOXIN A FROM RED WINE BY USING RED KIDNEY BEAN PEEL

Dr. Öğr. Üyesi Zehra MOLU

Nigde Omer Halisdemir University,
Elementary Science Education,
Faculty of Education, 51100 Nigde/TURKEY
E-mail: zmolu@ohu.edu.tr

ABSTRACT

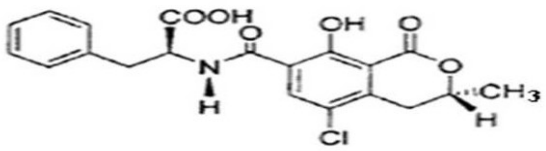
Present study was performed to reduce the OTA (ochratoxin A) levels of red wine by using red kidney bean peel as adsorbent. The adsorption studies were evaluated by adsorption isotherm, kinetic models. The adsorption data conformed to the Freundlich isotherm and pseudo-second-order kinetic model with respect to the correlation coefficients. The adsorption equilibria of OTA for real wine sample and OTA synthetic solution were almost established within 240 and 300 min, respectively. The removal efficiency was decreased by increasing temperature. Thermodynamic parameters indicated that adsorption process was spontaneous, exothermic, chemical and the randomness was decreased. The removal percent of polyphenols and anthocyans were lower at lower adsorbent masses. This data was useful to develop an environmentally friendly process to remove OTA from red wine at low amount of OTA, without affecting wine quality parameters.

Keywords: *Ochratoxin A; red wine; adsorption; red kidney bean peel*

1. INTRODUCTION

Ochratoxins are a group of mycotoxins produced mainly by strains of some Aspergillus and Penicillium species. Their structures imply the linking between two moieties; a substituted dihydroisocoumarin and L-phenylalanine. The family of ochratoxins consists of three members, A, B, and C, which differ slightly from each other in chemical structures. Ochratoxin A (OTA) was first reported in South Africa as a secondary metabolite produced by a strain of Aspergillus ochraceus (Van der Merwe et al., 1965). This mycotoxin has been shown to be nephrotoxic, hepatotoxic, teratogenic and carcinogenic to animals and has been classified as a possible carcinogen to humans (Castegnaro et al., 1998, Pfohl-Leszkowicz et al., 1998, Bacha et al., 1993, Nikolov et al., 1996, Radic et al., 1997). The chemical structure of Ochratoxin A is (R-N-[(5-chloro-3, 4-dihydro-8-hydroxy-3-methyl-1-oxo-1H-2-benzopyran-7-yl) carbonyl] phenylalanine) (Figure 1).

Figure 1. The chemical structure of OTA.

OTA occurs in a variety of foods, including beer, wine, vinegar, grape juice, coffee, cocoa, pulses, spices, dried fruits and meats. The presence of OTA, especially in wine, is

believed to be a risk factor for human health. Since 2001, the European Union has established a regulation, which was revised some times, including maximum levels for commercial wines and grape juice (2 μg/L), and dried vine fruits (10 μg/kg) among others (Commission Regulation, 2006). Due to the high toxicity of OTA, many methods to control their effects have been proposed. One of the methods is based on the adsorption of OTA by several organic and inorganic materials. In this study, red kidney bean peel was used as adsorbent for reducing OTA level in a commercial red wine. It is a promising method for removing OTA by using household wastes. Red kidney bean peel was interacted with OTA by Van der Walls interaction, hydrogen bonding and electrostatic forces. These attractions led up to a high removal OTA capacity. Adsorption by using household waste as adsorbent have advantages according to attainability, inexpensiveness and simple proceeding.

The target of this work was performing OTA adsorption onto red kidney bean peel, evaluated the data by using adsorption isotherms, kinetics and comparing adsorption data obtained from synthetic solution and red wine.

2. MATERIAL AND METHODS

2.1. Reagents and Materials

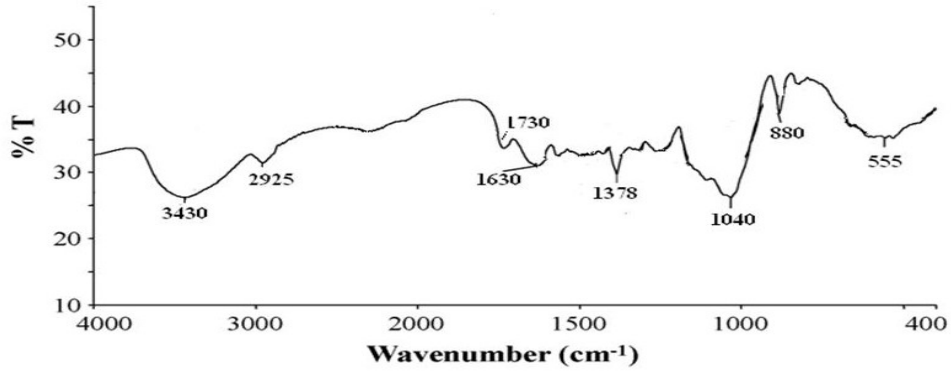
The OTA standard was purchased from Sigma-Aldrich (St. Louis, MO). All solvents were high-performance liquid chromatography (HPLC) grade. Methanol was from Panreac (Barcelona, Spain), acetic acid was from Carlo-Erba (Milano, Italy), acetonitrile was from Sigma-Aldrich, and ultrapure water was obtained from a Milli-Q apparatus (Millipore, Molsheim, France). OTA stock solution (1000 ng/mL) was prepared in methanol.

Red kidney bean peel used as adsorbent was obtained from agricultural land in Izmir-Turkey. Firstly, the peels were washed with distilled water and then preheated in an oven at 100 - 110 °C for about 24 h to reduce the moisture content. The dried slices were ground by using grinder and sieved to obtain a particle size range of 0.5–1mm and stored in plastic bottle for further use. No other chemical or physical treatments were used prior to adsorption experiments.

2.2. FTIR Analysis of red kidney bean peel

To clarify the functional groups of adsorbent, the infrared spectrum was obtained with a FTIR (Perkin Elmer Spectrum BX-II) spectrophotometer with a pellet of powdered potassium bromide and adsorbent. Infrared spectra were carried out in the region of 4000–400 cm^{-1}. The FTIR spectrum of adsorbent was shown in Figure 2. It was shown that the bands corresponding to the functional groups of O-H stretching vibration (3430 cm^{-1}), C-H aromatic and aliphatic stretching vibration (2925 cm^{-1}), C=O stretching vibration (1730-1630 cm^{-1}), C=C aromatic stretching vibration (1600 and 1500 cm^{-1}), C-H deformation vibration (1465 and 1378 cm^{-1}) and C-O stretching vibration (1040 cm^{-1}) were observed (Estevin et al., 2006). The bands of O-H groups, C =O stretching and -C-C group (880cm^{-1}) in the spectrum indicated the possible involvement of that functional group on the surface of red kidney bean peel in OTA adsorption process. These groups helped to form the interaction between the red kidney bean peel and OTA.

Figure 2. FTIR spectrum of red kidney bean peel.

2.3. Adsorption Studies for Synthetic OTA Solutions

The effect of adsorbent dose on the amount of OTA adsorbed from synthetic solution was obtained by contacting 25mL of OTA solution of initial concentration of 100 ng/L with different amount of red kidney bean peel (0.005-0.100 g) into a number of 50 mL glass bottles at pH 3.48. The bottles were placed in a temperature controlled shaker at 298 K until reaching equilibrium. The agitation was provided at 150 rpm. Then, each test solution was centrifuged at 4000 rpm for 15 min. One milliliter of each supernatant was used for OTA analysis.

The contact time of adsorbents, the adsorption experiments were performed with 25 mL of 100 ng/mL OTA synthetic solutions at various time intervals for 540 min with 0.25 g of red kidney bean peel (RKB) at pH of 3.50. These data were used to clarify the adsorption kinetics.

Equilibrium studies were performed by contacting fixed amount of red kidney bean peel (0.25 g) with 25 mL of synthetic OTA solution of different initial concentrations(1.5, 3, 5, 10, 25, 50, 100, 125, 250, and 500 ng/L) in 50mL glass bottles at a temperature of 298 K and pH of 3.50. The initial and equilibrium concentrations of OTA were analyzed using Agilent Technologies 1100 (Heilbron, Germany) series liquid chromatographic system equipped with a fluorescence at 333 (excitation) and 458 nm (emission), controlled by Chemstation 3D software. The amount of adsorption at equilibrium, q_e (mg/g), was calculated by Eq. (1)

$$q_e = (C_0 - C_e)\frac{V}{M} \tag{1}$$

where C_o and C_e (mgL^{-1}) are the liquid-phase concentrations of OTA at initial and equilibrium, respectively. V is the volume of the solution (L) and M is the mass of dry sorbent used (g). The percentage removal of synthetic OTA solution (R %) was calculated by using Eq.(2)

$$R\% = (C_0 - C_e)/C_0 x100 \tag{2}$$

The effect of temperature on the adsorption of OTA onto 0.25g of RKB was investigated at six different temperatures (298, 303, 308, 313 and 318K) using 25mL initial concentration of 100 ng/mL OTA synthetic solutions.

To different amounts (0.1g, 0.25g, 0.5g, 0.75g and 1.0g) of each adsorbent, 10mL of red wine sample was added to reveal the adsorbent amount effect for real wine sample. The batch adsorption studies were performed as procedure for synthetic OTA solution for 0.25 g of RKB. Total polyphenol and total anthocyan contents were determined for wine before and after batch adsorption process by using Shimadzu UV 1601 (Kyoto, Japan) series spectrophotometric system at 280 and 520 nm, respectively (Gonzalez-Rodriguez et al., 2002).

2.4. OTA Analysis

HPLC analyses were performed on an Agilent Technologies 1100 (Heilbron, Germany) series liquid chromatographic system equipped with a fluorescence at 333 (excitation) and 458 nm (emission) controlled by Chemstation 3D software. The chromatographic conditions were follows: C18 reverse phase (250 mmx4mm, 5 μm) HPLC analytical column; volume of injection, 20 μL loop; isocratic elution (water/acetonitrile/acetic acid, 48.5:50.5:1, v/v/v); flow rate, 1.5 mL/min; and temperature, 50 °C. An aliquot of the original OTA test solution was used as the HPLC standard.

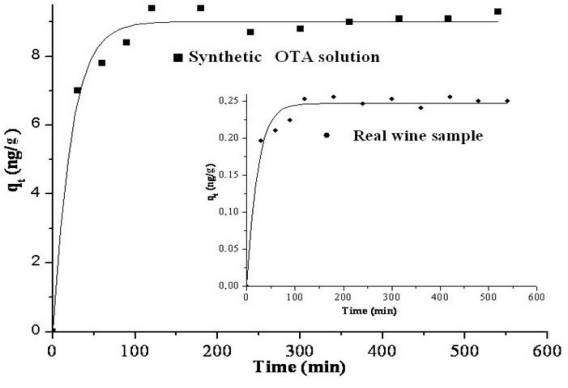
The calibration curve of OTA ranged from 1.0 to 10.0 ng/mL with an equation of y=0.1985x+0.0812 with the regression coefficient R^2=0.9993. The direct injection method was applied to the analysis of the red wine sample (Dall'Asta et al., 2004). The supernatant containing OTA in adsorption experiments was collected in a vial, evaporated to dryness under an N_2 stream, and redissolved in the HPLC mobile phase. The limit of detection for OTA was 0.20 ng/mL; the limit of quantification was 1.15 ng/mL; the reproducibility of interday and intraday for 2.0 ng/mL was 2.68 and 3.75%, respectively.

3. RESULTS AND DISCUSSION

3.1. Effect of Contact Time

Figure 3 indicated the effect of contact time onto adsorption of OTA by using synthetic OTA solution and real wine sample. It was concluded that the adsorption behavior was similar for adsorption by using synthetic OTA solution and real red wine. Furthermore, equilibrium removal efficiency for real red wine (91%) was lower than the synthetic one (94%). Additionally, adsorption onto RKB was rapid for the first 120 min and thereafter it proceeded at a slower rate and finally reached saturation. The contact time was nearly 240 min for synthetic OTA solution and 300 min for real red wine. The batch adsorption studies were carried out for 300 min for synthetic and real sample. The adsorption for real red wine took relatively longer contact time to attain equilibrium due to interference of the polyphenols with the adsorption of OTA.

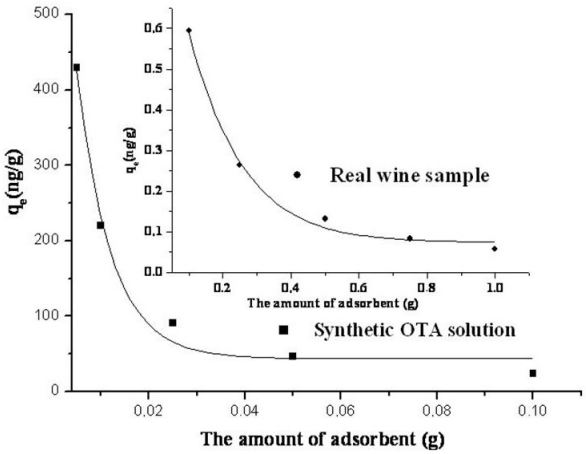
Figure 3. Effect of contact time for the adsorption of OTA in synthetic solution at pH 3.5 (C_0 =100 ngmL^{-1}) and in real red wine (C_0 =2.8 ngmL^{-1}) at 298K.

3.2. Effect of adsorbent dose on OTA adsorption

From the Figure 4, it was observed that uptake per unit mass of red kidney bean peel decreased for both real red wine and synthetic OTA solution by increasing mass of adsorbent. Furthermore the percentage of OTA removal increased from 86.0 to 94.0% with an increase in adsorbent mass from 0.005 to 0.100 g for synthetic OTA solution. When the percentage of the removal increased with the dosage increase of RKB, the uptake per unit mass decreased. This result was attributed to the availability of more adsorption sites by increasing the mass of adsorbent and some of the adsorption sites remain unsaturated during the adsorption process. The batch adsorption data were collected by using 0.25g of RKB.

Figure 4. Effect of adsorbent mass for the adsorption of OTA in synthetic solution at pH 3.5 (C_0 =100 ngmL^{-1}) and in real red wine (C_0 =2.8 ngmL^{-1}) at 298K.

3.3. Adsorption Isotherms

The adsorption isotherms clarified the specific relation between the concentration of the adsorbate and its adsorption degree onto adsorbent surface at a constant temperature. To reveal the adsorption capacity of red kidney bean peel for the removal of OTA in synthetic OTA solution, the Langmuir and Freundlich isotherm models were used and the isotherms were shown in Figure 5. The Langmuir isotherm theory assumes monolayer coverage of adsorbate over a homogenous adsorbent surface (Langmuir, 1916). A basic assumption is that sorption takes place at specific homogeneous sites within the adsorbent. Once an OTA molecule occupies a site, no further adsorption can take place at that site. The linear form of Langmuir isotherm is (Langmuir, 1916):

$$\frac{C_e}{q_e} = \frac{1}{C_m a_L} + \frac{C_e}{C_m} \tag{3}$$

where q_e is the amount adsorbed at equilibrium (ng/g), C_e is the equilibrium concentration of the adsorbate (ng/L), and C_m (ng/g) and a_L are the Langmuir constants related to the maximum adsorption capacity and the energy of adsorption, respectively. These constants can be evaluated from the intercept and the slope of the linear plot of experimental data of C_e/q_e versus C_e. The values of constants C_m and a_L were -24.5 ng/g and -0.02, respectively. A further analysis of the Langmuir equation can be made on the basis of a

dimensionless equilibrium parameter, R_L (Hall et al., 1966), also known as the separation factor, given by:

$$R_L = \frac{1}{\left(1 + a_L C_0\right)} \tag{4}$$

The value of R_L lies between 0 and 1 for favourable adsorption, while $R_L > 1$ represents unfavourable adsorption, and $R_L = 1$ represents linear adsorption while the adsorption process is irreversible if $R_L = 0$. C_0 (the initial OTA concentration mmol L^{-1}) and a_L were used to calculate the dimensionless constant separation factor. The dimensionless parameter R_L remained among 1.03 to 2.10 (R_L>1) for initial concentration 1.5 -25ng/L indicated the unfavorable adsorption process. Favorability of adsorption for high initial concentration (C_0=50-500ng/L) was not revealed out because of R_L <0. The applicability of the isotherm models to the adsorption data was inferred by the correlation coefficient, R^2 value of Langmuir and Freundlich plots. The higher the R^2 value, the better the fit. The correlation coefficient of Langmuir isotherm plot (R_l^2=*0.79)* was lower than the correlation coefficient of Freundlich isotherm plot *(R_f^2=1.0)*. These results indicated that adsorption data did not corresponded the Langmuir isotherm model.

The Freundlich isotherm (Freundlich, 1906) is an empirical equation assuming that the adsorption process takes place on heterogeneous surfaces and adsorption capacity is related to the concentration of OTA at equilibrium.

$$q_e = K_f C_e^{\,n_f} \tag{5}$$

$$\ln q_e = \ln K_f + n_f \ln C_e \tag{6}$$

where K_f is roughly an indicator of the adsorption capacity and n_f is the adsorption intensity. The magnitude of the exponent, n_f, gives an indication of the favorability of adsorption. Values of $n_f > 1$ represent unfavorable adsorption condition. The values of K_f and n_f for Freundlich isotherm were 0.534ng/g and 1.13, respectively. Freundlich isotherm model exhibited better fit compared to the Langmuir model. The isotherm parameters were summarized in Table 1. The fact that this occurred may be due to a heterogeneous surface with a non-uniform distribution of heat of adsorption over the surface. Furthermore, multilayer adsorption was occurred due to the presence of energetically heterogeneous adsorption sites. The heterogeneity arises from the presence of different functional groups on the surface, and the various adsorbent–adsorbate interactions (Hameed and El-Khaiary, 2008).

In fact, OTA is a weak acid partially dissociated at the pH of wine and carries a negative charge. Red kidney bean peel was protonated in acidic medium (pH=3.5) for that reason the negative moiety of OTA might be pulled by protanated regions. The carboxyl group of phenyalanine moiety onto OTA helped for higher removal.

Additionally, the adsorption data were collected for red wine sample. The polyphenols interfere with the adsorption of OTA by adsorbents (Sims et al., 1995, Aleixandre et al., 1996, Manfredini, 1989). The interference effect of the organic components of wine onto adsorption were clarified through performing polyphenols and anthocyans adsorption by using 0.10; 0.25; 0.50; 0.75 and 1.00 g of RKB. The removal percent of polyphenols and anthocyans were lower by comparing with the removal percent of OTA (Table 2). This was favorable result and the red kidney bean peel is an alternative adsorbent for removing OTA. The removal percentage was increased by using 0.10 to 0.25 g of adsorbent for red wine sample, after than

it was remained at 94% for 0.50 g of adsorbent and the percentage was decreased by the amount of adsorbent increase to 1.00 g. At lower adsorbent dosage, the removal percentage of OTA was higher than the removal percentage of organic components. At higher adsorbent dosage, the adsorption behavior was changed and OTA and the other organic components competed to the surface of red kidney bean peel. Consequently, 1.00 g of RKB had disadvantage because of removing more organic components.

Figure 5. Langmuir and Freundlich isotherm plots for OTA adsorption onto red kidney bean peel at 298K (pH=3.5).

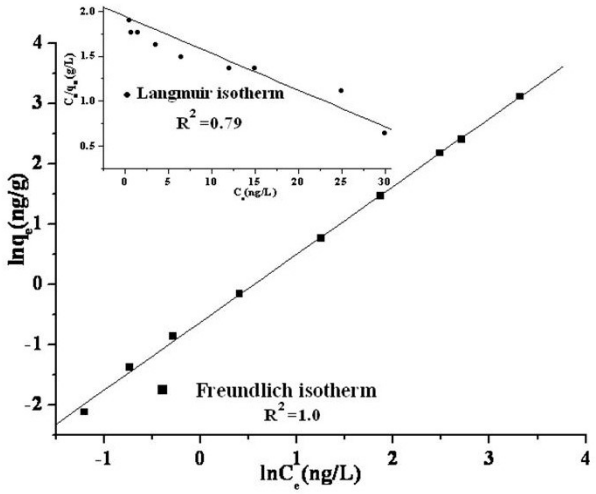

Table 1. Isotherm parameters for OTA adsorption onto red kidney bean peel

Langmuir parameters			**Freundlich parameters**		
C_m(ng/g)	a_L	R_l^2	K_f (ngmL^{-1}(Lng^{-1})^{nf})	n_f	R_f^2
-24.478	-0.021	0.79	0.5336	1.126	1.0

Table 2. Adsorption percent of polyphenols and anthocyans by using different adsorbent amount

Organic component	**Adsorption (%)**				
	Amount of adsorbent (g)				
	0.10	**0.25**	**0.50**	**0.75**	**1.00**
Total polyphenols, 280 nm	10	11	18	39	82
Total anthocyans, 320nm	12	18	35	58	100

3.4. Adsorption kinetics

In order to analyze the sorption kinetics of OTA on red kidney bean peel, the pseudo-first-order and pseudo-second-order kinetic models were applied to the experimental data. Lagergren proposed a method for adsorption analysis which is the pseudo-first-order kinetic equation of Lagergren (Lagergren, 1898) in the form:

$$\frac{1}{q_t} = \left(\frac{k_1}{q_1}\right)\left(\frac{1}{t}\right) + \left(\frac{1}{q_1}\right) \tag{7}$$

where q_t is the amount of OTA uptaken at different times t (ng g^{-1}), k_1 is rate constant for pseudo-first-order kinetics of OTA uptake (min^{-1}), t is the time (min), q_1 maximum adsorption capacity (ng g^{-1}). The linear plot of $1/q_t$ versus t was obtained. The values of q_1 and k_1 can be estimated from the slope and intercept of the plots for synthetic OTA solution and red kidney bean peel. In many cases the first-order equation of Lagergren does not fit well to the whole range of contact time and is generally applicable over the initial stage of the adsorption processes (McKay and Ho, 1999).

The pseudo-second-order equation based on equilibrium adsorption (Ho and McKay, 1978) is expressed as

$$\left(\frac{t}{q_t}\right) = \frac{1}{k_2 q_2^{\,2}} + \frac{t}{q_2} \tag{8}$$

where k_2 is the rate constant (gng^{-1} min^{-1}), q_2 is the maximum adsorption capacity (ngg^{-1}) for the pseudo-second-order adsorption kinetic model. To calculate the values of k_2 and q_2 for both synthetic OTA solution and red wine sample, the intercept and the slope of the linear plots of (t/q_t) versus t were obtained. The first and second-order rate constants values were summarized in Table 3. It was concluded from Table 2 that the correlation coefficients for the pseudo-first-order kinetic model obtained for synthetic OTA solution and red wine were low. Additionally, the pseudo second kinetic model was appropriate for adsorption of OTA onto red kidney bean peel. For synthetic OTA solution the correlation coefficients for pseudo-first and second order kinetics models and q_t and q_2 values nearly same. Further more for real red wine, the correlation coefficient of pseudo-second-order kinetic model was higher than the correlation coefficients of pseudo-first-order kinetic model. This suggests that this sorption system was not a first-order. It was assumed that the adsorption onto RKB might be chemically with respect to pseudo-second- order kinetic model.

Figure 6: Pseudo-second order sorption kinetics of OTA onto red kidney bean peel at 298K (pH= 3.5).

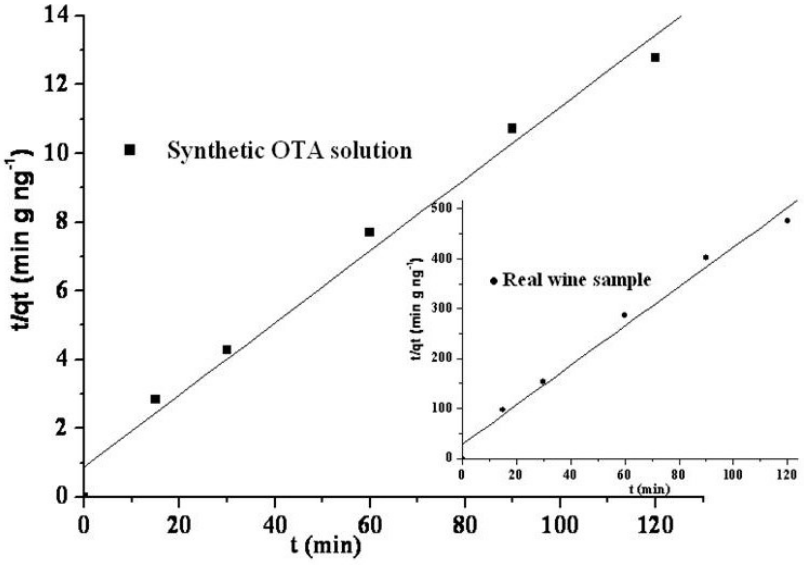

Table 3: Kinetic parameters of OTA adsorption onto red kidney bean peel for synthetic OTA solution and real wine sample

	Pseudo-first-order kinetic model			Pseudo-second-order kinetic model		
	q_1(ng g^{-1})	k_1(min^{-1})	R_1^2	q_2(ng g^{-1})	k_2(g ng^{-1} min^{-1})	R_2^2
Synthetic OTA solution	9.883	12.999	0.982	9.611	0.012	0.984
Real wine sample	0.256	9.857	0.962	0.253	0.558	0.986

3.5. Adsorption thermodynamics

The amounts of sorption of OTA by RKB were measured at temperatures 298, 303, 308, 313 and 318 K to identify the adsorption thermodynamic. The thermodynamic parameters including Gibbs free energy change (ΔG°), enthalpy (ΔH°), and entropy change (ΔS°), have a significant role to determine the feasibility, spontaneity and heat change for the adsorption process. Thermodynamic parameters such as Gibbs free energy (ΔG°), enthalpy (ΔH°), and entropy (ΔS°) change of adsorption can be evaluated by using following equations (Smith and Van Ness, 1987, Ho et al., 2002):

$$\Delta G° = -RT \ln K_c \tag{9}$$

$$K_c = \frac{C_s}{C_e} \tag{10}$$

$$\ln K_c = -\frac{\Delta H°}{RT} + \frac{\Delta S°}{R} \tag{11}$$

where C_s is the concentration of OTA adsorbed (ng/L); C_e is the equilibrium concentration (ng/L) at a given temperature; T is the solution temperature in K; K_c is the equilibrium constant; and R is the gas constant (8.314 J K^{-1} mol^{-1}). The enthalpy (ΔH°), and entropy change (ΔS°) of adsorption were estimated from van't Hoff equation (Eq. 11) plotting lnK_c versus 1/T. Thermodynamic parameters were summarized in Table 4.

Table 4. Thermodynamic parameters for OTA adsorption onto red kidney bean peel

***T*(K)**	***K_c***	**ΔG°(kJmol^{-1}K^{-1})**	**ΔH°(kJmol^{-1})**	**ΔS° (Jmol^{-1}K^{-1})**
298	2.75	-6.82		
303	2.59	-6.52		
308	1.39	-3.55	-121.7	-384.2
313	0.02	-1.16		
318	0.01	-0.03		

The negative values of ΔG° in the temperature range of 298–318K were due to the fact that the adsorption process was spontaneous and feasible thermodynamically. The negative value of ΔG° has increased from −6.82 to −0.03 kJmol^{-1}K^{-1} with an increase in temperature from 298 to 318K, indicated that the spontaneous nature was inversely proportional to the

temperature. This result indicated that adsorption of OTA onto RKB became less favourable at higher temperature. The negative value of ΔH° (-121.7 kJ mol^{-1}) suggested that the exothermic nature of OTA sorption while the negative value of ΔSº (-384.2 J mol^{-1} K^{-1}) indicated that the decreasing randomness at the solid/solution interface during the adsorption of OTA onto red kidney bean peel for synthetic OTA solution. Furthermore, the magnitude of ΔH° gives an idea about the type of sorption. The heat of physical adsorption (van der Waals adsorption) of gases is relatively low, in the order of 1–5 kcal mol^{-1} (4–21 kJ mol^{-1}), whereas that of chemisorption is much higher, of a magnitude of 24–120 kcal mol^{-1} (100–500 kJ mol^{-1}) comparable to that for a chemical union (Shaw, 1970; Giles et al., 1960). The adsorption of OTA onto RKB was almost a chemical process. This result was also supported with suitability of the adsorption kinetic to pseudo-second order kinetic model.

4. CONCLUSION

The results demonstrated that Ochratoxin A can be effectively removed from wine by using red kidney bean peel as adsorbent and this procedure was economical and environmentally friendly technique because of recycling of household wastes. The adsorption process was performed with high removal percentage of OTA and low removal percentage of total polyphenols and anthocyans at less dosage of red kidney bean peel. The adsorption behavior for real wine sample and synthetic OTA solution were similar. The components of red wine might not excessively affect the efficiency of OTA reduction. Consequently, this study enlightens the production process of wine for reducing the amount of OTA.

REFERENCES

ALEIXANDRE, J.L., SANZ, J., GARCIA, M.J., 1996, Effect of certain clarification treatments on some components of red wine composition. *Journal International des Sciences de la Vigne et du Vin,* 30, 159– 164.

BACHA, H., MAAROUFI, K., ACHOUR, A., HAMMAMI, M., ELLOUZ, F., CREPPY, E.E., 1993, Human ochratoxicosis and its pathologies. *Colloquium INSERM,* 231, 101–110.

CASTEGNARO, M., MOHR, U., PFOHL-LESZKOWICZ, A., ESTEVE, J., STEINMANN, J., TILLMANN, J., MİCHELSON, T., BARTSCH, J., 1998, Sex- and strain-specific induction of renal tumors by ochratoxin A in rats correlated with DNA adduction. *International Journal of Cancer,* 77, 70–75.

COMMISSION REGULATION EC 1881/2006 of 19 December, 2006, repealing Regulation No. 466/2001. *Official Journal of the European Communities L*, 364:24.

DALL'ASTA, C., GALAVERNA, G., DOSSENA, A., MARCHELLI, R., 2004, Reversed phase liquid chromatographic method for the determination of ochratoxin A in wine. *Journal of Chromatography A, 1024*, 275.

ESTEVINHO, B.N., RATOLA, N., ALVES, A., SANTOS, L., 2006, Pentachlorophenol removal from aqueous matrices by sorption with almond shell residues. *Journal of Hazardous Materials, B*137, 1175–1181.

FREUNDLICH, H., 1906, Over the adsorption in solution. *Journal of Physical Chemistry,* 57, 385–470.

GILES, C.H., MACEWAN, T.H., NAKHWA, S.N., SMITH, D., 1960, Studies in adsorption. Part XI. system of classification of solution adsorption isotherms, and its use diagnosis of adsorption mechanisms and in measurement of specific surface areas of solids. *Journal of the Chemical Society (London),* 111, 3973–3993.

GONZALEZ-RODRIGUEZ, J., PEREZ-JUAN, P., LUQUE DE CASTRO, M.D., 2002, Method for the simultaneous determination of total polyphenol and anthocyan indexes in red wines using a flow injection approach. *Talanta,* 56, 53–59.

HALL, K.R., EAGLETON, L.C., ACRIVOS, A., VERMEULEN, T., 1966, Pore and solid diffusion kinetics in fixed bed adsorption under constant pattern conditions. *Industrial and Engineering Chemistry Fundamentals HMF,* 5, 212–219.

HAMEED, B.H., EL-KHAIARY, M.I., 2008, Kinetics and equilibrium studies of malachite green adsorption on rice straw-derived char. *Journal of Hazardous Materials,*153, 701–708.

HO, Y.S., MCKAY, G., 1978, Sorption of dye from aqueous solution by peat. *Chemical Engineering Journal,* 70, 115–124.

HO, Y.S., HUANG, C.T., HUANG, H.W., 2002, Equilibrium sorption isotherm for metal ions on tree fern. *Process Biochemistry,* 37, 1421–1430.

LAGERGREN, S., 1898, About the theory of so-called adsorption of soluble substances. *Kungliga Svenska Vetenskapsakademiens Handlingar,* 24, 1–39.

LANGMUIR, I., 1916, The constitution and fundamental properties of solids and liquids. *Journal of the American Chemical Society,* 38, 2221–2295.

MANFREDINI, M., 1989, Coadiuvanti enologici: caseina/caseinato di potassio. *VigneVini* 3: 47.

McKAY, G., HO, Y.S., 1999, The sorption of lead(II) on peat. *Water Research,* 33, 47–50.

NIKOLOV, I.G., PETKOVA-BOCHAROVA, D., CASTEGNARO, M., PFOHL-LESKOWICZ, C., GILL, N., DAY, C., CHERNOZEMSKY, I.N., 1996, Molecular and epidemiological approaches to the etiology of urinary tract tumors in an area with Balkan endemic nephropathy. *Journal of Environmental Pathology, Toxicology and Oncology,* 15, 201–207.

PFOHL-LESZKOWICZ, A., PINELLI, E., BARTSCH, H., MOHR, U., CASTEGNARO, M., 1998, Sex- and strain-specific expression of cytochrome P450s in ochratoxin A-induced genotoxicity and carcinogenicity in rats. *Molecular Carcinogenesis*, 23, 76–85.

RADIC, B., FUCHS, R., PERAICA, M., LUCIS, A., 1997, Ochratoxin A in human sera in the area with endemic nephropathy in Croatia. *Toxicological Letters,* 91, 105–109.

SHAW, D.J. 1970, *Introducción a la química de superficies y coloides*, Ed, Alhambra SA, Madrid, Espaňa, 120–134.

SIMS, C.A., EASTRIDGE, J.S., BATES, R.P., 1995, Changes in phenols, color, and sensory characteristics of muscadine wines by pre- and post-fermentation additions of pvpp, casein, and gelatin. *American Journal of Enology and Viticulture,* 46, 155–158.

SMITH, J.M., VAN NESS, H.C., 1987, *Introduction to Chemical Engineering Thermodynamics*.4th ed McGraw-Hill, Singapore.

VAN DER MERWE, K.J., STEYN P.S., FOURIE L., 1965, Ochratoxin A, a toxic metabolite produced by Aspergillus ochraceus Wilh. *Nature,* 205, 1112–1113.

PERSPECTIVES OF THE MANAGERS IN THE TELECOMMUNICATION SECTOR ON CUSTOMER LOYALTY[1]

Asst. Prof. Dr. Hilal ÇELİK

Beykent University
Faculty of Administrative Sciences, İstanbul/TURKEY
E-mail: hilalcelik@beykent.edu.tr

Murat GÜLER

Public officer TR Ministry of Transport
Maritime and Communications
E-mail: muratguler84@hotmail.com

ABSTRACT

Companies look for ways to increase customer loyalty through various strategic studies and CRM applications. İn companies' growth, loyalty programs play a key role in achieving their goals and increasing their profitability. For this reason, it is considered that the evaluation of customer loyalty, which is a part of client relations, is important in the research.

The aim of this research was to identify the customer loyalty and describe the strategies and tools of the companies while creating customer loyalty in Turkish GSM İndustry. In Telecommunication İndustry, it is important to identify the factors that are effective in creating customer loyalty and understand the strategies applied by companies while creating loyalty. In the study, the results of the interviews with the primary directors were obtained. The results reveal that customer protection is crucial for companies seeking to acquire customers and establish good relationships with customers, targeting competitive advantage and sustainable profitability.

***Keywords**: Telecommunication Sector, Customer Loyalty, Managerial View, Customer Relationship - Management, Strategic Management*

1. CUSTOMER LOYALTY

Customer loyalty is not a dedication to a reduction or campaign but a commitment to the company's brand. Customer loyalty can be conceptualised as a positive approach of the customer to a product (Gulcubuk, 2008:16-25).

İn this regard, CRM has the highest level of pre-requisite for companies loyal to customers. The main purpose of CRM is not just to attract new customers but to keep them in their hands and make them loyal customers (Onaran, Bulut, &Ozmen, 2013:38-43). Therefore, understanding the nature of the customers, balancing the value between the customer and the company, and successful customer loyalty programs are critical issues for companies to survive for a long time.

1.2 The Importance of Customer Loyalty

From the client's point of view, loyalty and profitability are two strongly connected phenomena, and these events can be measured by the cash flow chart. For example, faithfulness depends on creation of value, so it affects both cause and effect. As a result, loyalty leads to a number of economic consequences that are closely related to operating systems (Reichheld, 2001:53)These;

Since the best customers are directly involved in the organisation's business plans, they must be more selective in their new customer acquisitions and must be motivated to continue improvement. For this reason, loyalty is influential in market share and resource growth

- Firms can keep their best employees through continuous growth. İn addition, firms can increase employee loyalty by using rewards and satisfaction events, which can affect customers to show value at a higher level.
- It is useful for a long-running employee because long-term employees know how to keep customers in the world for a long time, reduce costs and improve quality with superior productivity.
- Loyal customers create sustainable value for the stable development of a company. They make the process of acquiring and winning the right customers simpler.
- Loyal customers are loyal investors and they are like partners for companies. A stable system for businesses is important for creating value for companies because they create cost savings and cash flow guarantees.

Customer loyalty is not solely the re-purchase of products and services.It is a psychological relationship that customers establish with their business. That is, integration into the businessand it belongs to him. The way in which customers are integrated into the business, is the way of customer’s hearth.(Smith, 1996: 34). Also infidelity is a real process in customer loyalty. Infidelity is a process in which a customer acts as an attorneyand does not purchase the entity's products and services (Rowleyand Dawes, 1999: 345).

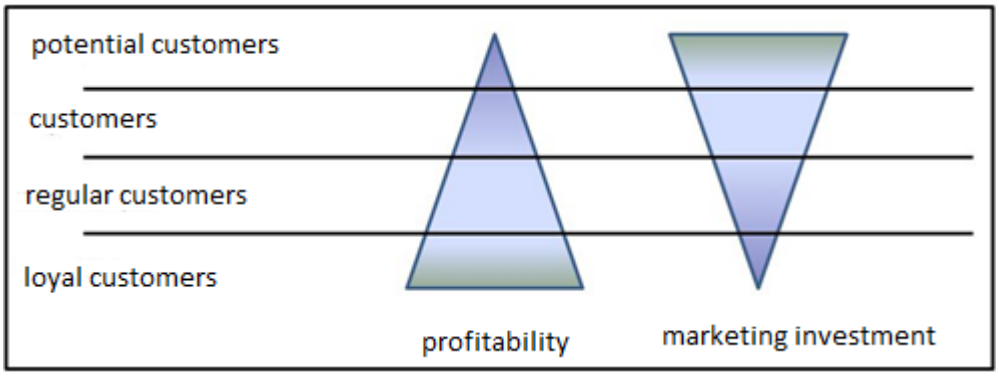
Customer satisfaction is visible like the influence of past experiences. Because our customer satisfaction is the pastexperience of the whole evaluations of personal buying. The Researches done shows that there is customer satisfactionit provides consistency in purchasing behaviors (Suh and Yi, 2006: 146). This is loyaltypositive effects. But according to Davids, customer satisfaction always brings loyalty. At the same time strong human relationships are also needed. Thisto ensure; first of all, frequent communication, honesty the character of the customer,listening, understanding and knowing their needs and wishes, andit is necessary to find a solution to the problems of the customer quickly. Itto educate employees to make behavior more effective in marketing, torequires planning (Davids, 2007: 19).

The mixed approach of satisfaction is defined with loyalty,product preferences, brand change preferences, frequency of purchasing products or services, andby total purchasing amount.According to the mixed approach,loyalty; can be defined as the customer repeatedly purchasing the business's products and servicesit can be defined as the recommendation of the company's products and services to others(Bowen and Chen, 2001: 213).

1.3 Factors for Creating Customer Loyalty

There are indispensable factors that companies need to implement in order to retain customers, to satisfy them, to prevent change and to maintain customer loyalty. Factors that affect customer loyalty in this sector are; (Aydin, Ozer, &Arasil, 2005: 89-103), which is related to the importance of service quality,

Figure 1. Profitability and Marketing Investment

Source: Lehmann, D. R., Sunil, G., & Stuart, J. A. (2004). Valuing Customers.

Journal of Marketing Research, 41(1), 7-18.

In today's competitive business environment, customers have an increasingly important role to retain, analyse, and plan. Institutions reduce the costs of acquiring new customers through relational marketing methods. These methods enable both the client to remain firm and stay in long term relationship with them. Creating the most appropriate customer portfolio, custom marketing mix and adapting of the marketing organisation helps companies to build strong relationships with their customers. İn addition to this, acquiring new customers while maintaining the relationship with current customers provides customers a great value and profitability. As a general perspective, customer protection is the forerunner to customer loyalty. The customer avoids the loss and forms the most important part for loyalty; For this reason, these two concepts are highly related (Abdolhossemi, Miremadi, &Aminilari, 2012: 150-162).

Enterprises are achieving success in a multifaceted way. In itself, customer satisfaction and customer loyalty do not create a unique value within themselves. Customersatisfaction and loyalty are only byproducts of offering a compelling value proposition.Establishments that are firmly connected with success in value, value, value proposition in the markets(Treacy and Wiersama, 2001: 13-14).

Strong loyalty level customers are thethe main targets of the enterprises because of buying the goods and services of the operator and providing these goods and servicesto advise others, or to oppose goods or services provided by other businesses.Organizations want to acquire customers with a strong level of loyalty (Javalgi and Moberg,1997: 167).

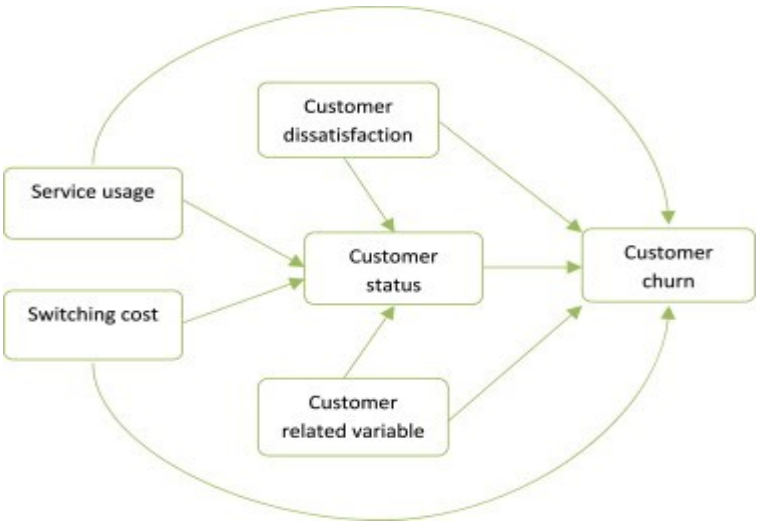
2. IMPORTANCE OF CUSTOMER LOYALTY IN TELECOMMUNICATION COMPANİES

The obstacles and customer satisfaction are directly related in order for the communication industry to prevent passage to other service providers (Gulcubuk, 2008, pp. 16-25). Customer satisfaction depends on the clarity of speech in this sector, the services that add value like current services, and the customer support that provides factors such as grievance process and sincerity. Change barriers that make it difficult for customers to follow are due to social and performance losses and economic consequences (Karacuha, Ozer, &Arasil, 2004, pp. 46-61). Customer satisfaction, change barriers and their relationship to customer loyalty will be examined in the next sections. Turkey is also experiencing rapid developments in this sector.

There are a number of factors that directly or indirectly change the customer. As seen in fig. Service use, service charge, customer situation; Dissatisfaction and customer related

changes. After these factors are identified, customised marketing strategies are applied to those with the most tendency to change (Gursoy & Oman, 2010; Keramati & Ardabili, 2011).

Figure 2. Factors causing change

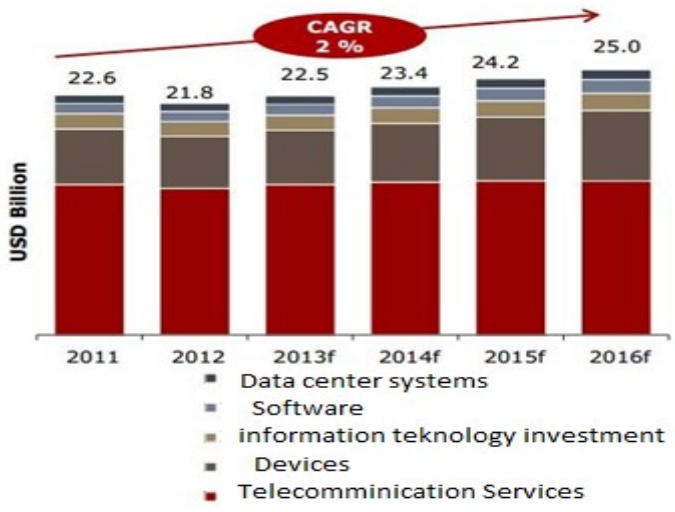

Source: Keramati, A., &Ardabili, S. (2011). Churn analysis for an Iranian mobile operator. Telecommunications Policy, 35(4), 344-356.

3. TURKISH TELECOMMUNICATION SECTOR

Turkish communications companies also use data mining. While Turkcell obtains information to uncover new fares to develop new campaigns and create customer loyalty, Vodafone Turkey is using data mining to specifically use for points such as marketing, finance and forecasting

Telecommunication is the sharing of information over very distant distances. Not only between people, but also between economies, cultures and countries, is a bridge. It has been integrated into people's lives all over the world. In 2008, service revenues have reached approximately $ 2 trillion and are expected to be $ 3 trillion within 5 years. In addition, telecommunication revenues constitute 3% of the world's GNP (Akram, Faheem, Dost, & Abdullah, 2012).

Table 1. Information TechnologyInvestment in Turkey between 2011-2016

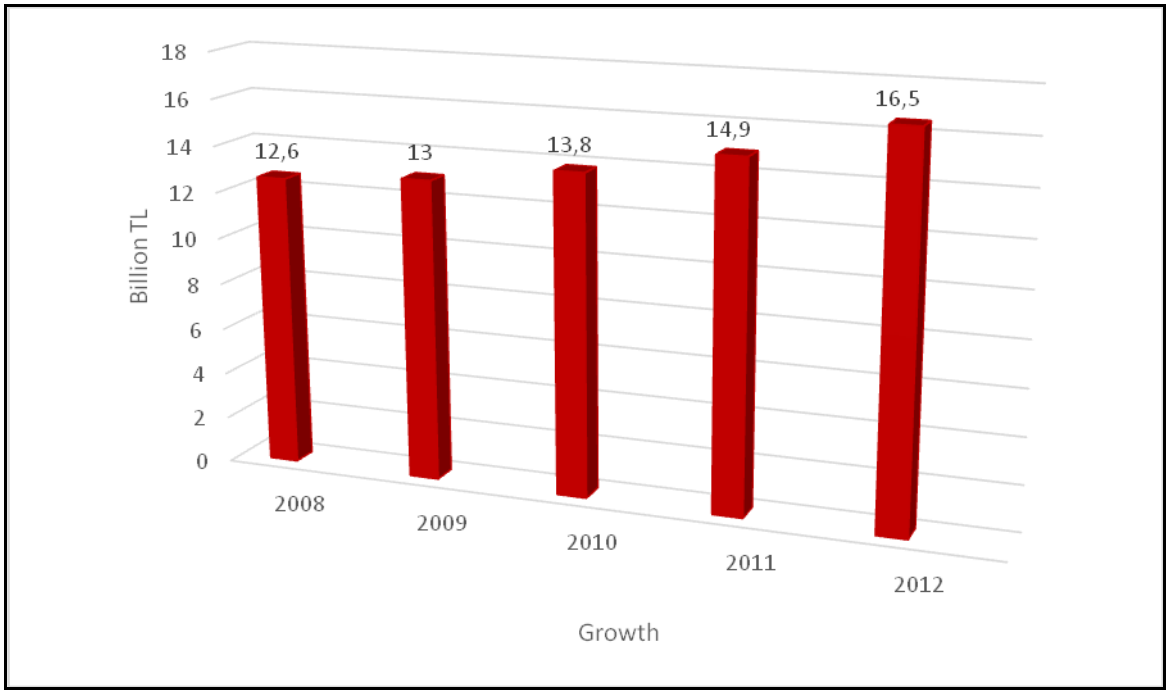

Source: Deloitte Turkey. (2014). *Information& Communications Technology*. April 14, 2014

After the governments support on liberalisation and privatisation in the telecom sector, the sector in Turkey is growing with increasing momentum. İn addition, the interest of Turkish customers in technological services is another factor that encourages telecom services in the Turkish market (Aydin, Ozer, &Arasil, 2005: 89-103). A study made four years ago (ReportLinker.com, 2011) states: İn 2010, the potential prevalence of the Turkish mobile market was around 85%. But the development of 3G technology will soon provide important changes in this sector. According to the survey; With the increasing competition between competitors such as Turkcell, Avea and Vodafone, this sector is expected to grow by 8% until 2014 and reach 108% of users by the end of 2014. Another study (Deloitte Turkey, 14.4.2014); The correlation between stable economic development and the GDP in Turkey and İnformation and Communication Technologies (İT) shows that the İT sector is a promising future.

While a growth of 9.6% was expected in the Middle East and Africa in total between 2012-2017, 7.4% growth was foreseen in the Turkish IT sector. Companies such as Microsoft, İntel, and Hewlett-Packard have chosen Turkey as a hub for geographical and demographic reasons. Earnings in the mobile market in 2012 increased by 10.5%. The sector is growing day by day with investments from abroad, both internal development and external investment. Therefore, the government aimed to improve the IT sector to 2023 by increasing the IT sector size to $ 160 million and 8% of GDP.

Table 2. Total Revenue of Mobile Services

Source: Deloitte Turkey. (2014). *Information& Communications Technology*. April 14, 2014 date www.invest.gov.trtaken from http://www.invest.gov.tr/en-US/infocenter/publications/Documents/İCT.İNDUSTRY.pdf.

4. RESEARCH

The face-to-face interview technique examines the subject in detail. Since there is not a single answer like a questionnaire, it can be referenced to a wider area and more specific information can be obtained based on the experience of face-to-face interviewees. It should not be forgotten to provide data such as the profession, position and educational information of interviewees (Wilson, 2014).

In this part of the research, face-to-face interview technique was applied to analyse the research topics.

4.1 Sampling

Participant sample consists of managers working in various communication companies in Turkey with the aim of adding managerial point of view.

The first participant sample, which is the manager category working in various firms in Turkey, is not very numerous. However, because this section is aimed at identifying motivations, perspectives, and goals to create customer loyalty, a data set consisting of managers' experience provides better quality information than many data sets that have a large number of samples but are not based on experience. Four participants, including Turkcell, Vodafone and Turk Telekom companies, working in communication companies operating in Turkey, answered the questions in the face-to-face interview section. Since the Participants worked in marketing and CRM departments they have provided useful information on customer loyalty-focused marketing strategies, motivation and goals, and contributed to the work.

4.2 Analyses

Some of the work was done by TekinOztop from Vodafone, ErenOz and Dr. YucelKiziltan from Turkcell and the partner who made Avea and who is the manager of the marketing department of Turk Telekom by Mevlut Unver,.

4.2.1. Face to Face Interview Reviews

Questions about the purpose and effect of customer loyalty programs:

- ➢ The first face-to-face interview question
- ➢ "What should be the main objective of customer loyalty program implementations?
- ➢ Did the programs applied to this date have an effect on the firm value or increased the value?

The answers given by the managers are as follows;

i. Purpose

Vodafone (Oztop): 'First, customer loyalty programs should be used to increase profits from existing customers. The important thing is not to protect the customer, but to protect the value offered by the customer.

Turkcell (Oz): 'These programs are very important in our company, which is the leader and biggest investor in loyalty programs. When the company has a long relationship with its customers, it reduces expenses and maximizes profitability. This is also possible through the implementation of a good loyalty program. Customer loyalty programs are divided into a few groups to maximize efficiency. For example; Such as youth fares, professional clubs, public packages or businessmen 's fares. 3 operators have various applications in this regard.

Another participant, Mr.Unver, is the executive of Turk Telekom, formerly known as Aycell. As it is known, Aycell united with Aria and brought Avea. According to Unver; 'Customer loyalty programs' is to create the most important competitive advantage. Keeping loyal customers in the business world plays an important role in survival and competition, and takes your company one step ahead of your competitors. Another aim of these programs is to reduce the sales and marketing expenses.

Turkcell company product and partners program manager Dr.Kiziltan describes the purpose of customer loyalty programs as managing their own tendencies, maximizing values, and understanding their characters to minimize the risk.

ii. Results

Vodafone (Oztop): 'Loyalty certainly adds value to companies. For example, corporations with a profitable clientele and exclusive services ,not only guarantee company profitability but also increase the perceived value of the brand. The brands of the companies are settled as a symbol of the mind status of the customers and this provides a motivation to acquire a firm status or to preserve the existing statues.

Turkcell (Oz): 'Keeping existing customers and creating loyal customers increases both sales revenue and marketing expenses. Thanks to the applications of various loyalty programs applied by Turkcellcorporation, marketing revenues increase and sales expenses decrease. Moreover, the effect is influential in spreading customer experience with the company. The spreading effect reveals how important each contact is, because in today's business world every individual has a strong marketing influence. For this reason, programs

related to customer loyalty have become very important not only in terms of competition but also in terms of many marketing applications.

Turk Telekom (Unver): 'Applied programs have expanded our profitable customer portfolio. These programs are one of the key factors to satisfy customers and meet their needs. Moreover, customer loyalty programs also increase the brand value of businesses.

Questions about customer loyalty programs

The main purpose of customer loyalty programs is to increase sales and profitability, to create competitive advantage, to minimise the risk, to create long-term customer relationships and to encourage them to take the product again. Customer loyalty programs are very important for communication companies in Turkey. Common information from all responses; All companies targeting high efficiency, minimum spending and maximum profit are able to achieve this by keeping existing customers. But keeping the customer is not enough. Companies must also raise their perceived value to create continuity. Communication companies aiming to gain competitive advantage and to be one step ahead of their competitors on this account have to implement successful loyalty programs.

As a result of the loyalty programs, companies guarantee customer satisfaction, perceived value and long-term customer relationship, and afterwards loyalty arises. Communication companies in Turkey have received much value from loyalty programs. Applied programs have increased the number of profitable customers. İn addition, the impact frommouth to mouth information increases the perceived value of the companies. Nevertheless, the rapid increase in competition and the abundance of alternatives has forced Turkish companies to invest more in their loyalty programs.

The following questions have been asked in order to understand what they think about customer loyalty.

"How do you explain and evaluate the importance of customer loyalty in CRM systems? Are you answering the following questions?

A- How important is customer loyalty to the firm?

B- What are the motivations behind the implementation of your company's customer loyalty program?

C- How much does it cost the company to acquire new customers based on retaining old customers? "

According to the administrators;

A. How valuable

TT (Unver): 'Keeping customers and preventing churn is the best value for our company. İn this context, customer loyalty is a must in terms of expanding customer portfolio.

Turkcell (Dr. Kiziltan): 'Customer loyalty is very important for our company and is supported by a strong marketing framework. Companies are struggling to reduce Churn and increase satisfaction because there is a struggle to break in this market. At this point, customer loyalty creates a constructive effect for companies. '

Vodafone (Oztop): 'İt is often said that customer loyalty is important for companies, but this depends on the position of the companies in the market. For example, while this is important for the lead company, the main priority of others is to increase customer acquisition

programs rather than customer loyalty. But these companies still implement a limited number of customer loyalty programs.

Turkcell (Oz): 'Protecting customers is definitely a cheaper way then getting new customers, which makes customer loyalty very important. İn the Turkish communication market, where 3 operators struggle, companies are trying to increase loyalty and increase customer relations in order to make customers feel special with individual contacts.

B. Motivation

Turkcell (Oz): 'Turkcell company aims to establish strong and long-term relationships with its followers. A long-term relationship with the customer means that he or she will prefer your company to any communication need. "

Turkcell (Dr. Kiziltan): 'The main motivation to increase sustainable profitability is to understand the needs of the customers and to shape the product portfolio according to their needs.'

Vodafone (Oztop): 'Holding profitable customers guarantees company income. İn addition, this type of customer has a positive effect on the friend's surroundings thanks to the WoM effect and offers the opportunity to introduce your company's products and services to these people. It is much more logical to win customers through customer loyalty programs than with more expensive customer acquisition programs. "

TT (Unver): 'The motivations of our company are; Loyalty programs reduce sales and marketing expenses and maintain monthly and annual revenues from loyalty. In addition, as a result of loyalty, investment types and targets can easily be determined. "

C. Cost difference between acquiring a customer and retaining a customer

TT (Unver): 'Winning a new customer is 3-4 times more costly than protecting your hand.' Sayin Kiziltan and Sayin Oz, like Sayin Unver, also believe that keeping customers is 4 times cheaper than attracting new customers and winning customers. As a different point of view, Mr. Oztop said: 'There is no sharp calculation method to measure this difference, but a large part of the sales and marketing expenses of the communication companies are aimed at customers. For example, consider a company's spending on a client acquisition at $ 500 a year. If the company earns 20 TL per month from the customer, the return on the cost of the customer will be 25 months. In other words, the client must remain a client for at least 25 months in order to be profitable. In short, this calculation has a changing structure depending on the type of customer and the relationship between the customer and the company. ‘

Problems on corporate perspective :

Face-to-face interview 3. Part is about the corporative perspective of the companies.

-Corporate companies are investing heavily in customer loyalty to capture targeted customer capacity. Which tools of CRM like loyalty program, frequency program or database marketing need to invest more to create customer loyalty?

-Is your company investments in the Turkish communication sector enough to create loyalty?

- Did the communication companies in Turkey reach the targeted capacity as a result of investments in customer loyalty programs? "

Turkcell (Oz and Dr. Kiziltan): "Choosing loyalty vehicles depends on the company structure and marketing plans. Our company focuses on both loyalty and frequency programs. İn addition, database marketing is one of the critical elements that our CRM division uses to

separate our analysis, classification and customer portfolio into categories. İn order to be one step ahead of the competition and to establish and strengthen individual relationships with its customers, the TurkcellİnstitutionIs spending a great deal of money and the day-to-day achievement of positive results such as customer satisfaction and customer portfolio increase.

TT (Unver): 'Our company has invested quite a lot in loyalty programs. Recently, Turk Telekom has been investing increasingly in the marketing field as well. Due to the growing amount of followers, investment in loyalty programs has become compulsory for GSM companies. İn this context, the amount of investment our company has made is sufficient. For example, the SES-PSTN project, one of the largest investment services, allows for an analog mobile phone type for customers. This not only helps to prevent Churn, it also increases brand satisfaction by increasing the level of satisfaction of existing customers. "

Vodafone (Oztop): 'Companies must invest in all customer interest-attracting programs to create a strong and homogeneous portfolio. İt may be wrong to invest a small amount in database marketing while investing heavily in loyalty programs. Maintaining this balance is the most difficult and important point in this case. Banking and telecommunication sectors are leading Turkey's investments in customer loyalty. In countries like Europe and North America where customer acquisition is difficult, loyalty investment rates are much higher than our country. But in emerging markets like the Middle East or Africa there is no or little investment in experimental investment. Similar to the European market, the Turkish market, the amount of investment and the structure of the market are similar, and this market is growing day by day. "

Turkcell (Dr. Kiziltan and Oz): "Customer-centric sustainability, customer trust and change barriers are strong links to each other. If the company has a customer-centric structure, it creates customer confidence first and then churn against Churn. Our company is one of the best examples of having a customer-focused structure and creating good relationships, satisfying customers, and a change in commitment through commitment. Turkcell also invests in customer categorization to provide better service and create different products for customers. Product diversification through classification is a critical strategy for our company's goal of creating loyalty. '

TT (Unver): 'Brand image is influential on customer trust, which creates an obstacle to change. İn this competitive market, companies must be customer-centric to survive. These are exactly the strategies Turk Telekom uses to protect its customers and prevent Churn.

Vodafone (Oztop): 'Vodafone always demonstrates a customer-centric approach to customer satisfaction. There are several factors that satisfy our customers. Some of them are service quality, product variety, rewarding or quality service. Successful plans are an obstacle to Churn. Since Turkey is a market that has completed its development phase, all companies must have strategies to keep their customers faithful. Otherwise Churn will be an inevitable end to them. '

Vodafone (Oztop): "Solving the problems of the customers quickly creates loyalty in the future. ıf the problems can not be resolved, we should try to be satisfied with the additional offers that will be offered to them. Another factor is to get in touch with methods of their lifestyles. For example; A method of constantly traveling or traveling on a business trip to a customer representative rather than being transferred to a voice response system during a customer service call increases the value of the company in the eyes of the customer and improves the satisfaction feeling which is one of the most important factors. A long-term customer is a situation where acting like a new customer, endless or unresolved problems, destroys the loyalty of the customer. “

TT (Unver): "Service quality, satisfaction and trust create customer loyalty. But disbelief, bad service and communication, high prices, such as disappearing cases of loyalty. "

Turkcell (Dr. Kiziltan): "Patience, problem-solving speed and intangible approaches to customers open up the way for customers to go and enjoy. But profit-raising, stupid answers and selfish attitudes towards the customer undermine loyalty. "

Turkcell (Self): "Satisfaction is the most important point of creating loyalty. Then comes the quality of service and good brand image that prepares the environment of satisfaction. Disrespectful behaviour towards customers, poor service quality and high prices affect loyalty in the negative. "

5. CONCLUSION

Rewarding is the most effective strategy for product diversity, high quality service delivery, trust building and most important customer-centered loyalty. These attitudes improve the relationship between the company and the customer and create trust and satisfaction for the customer while creating a brand image for businesses and an obstacle to Churn. İn order to retain customers and prevent change, companies must attach importance to satisfaction through commitment, trust and high quality. Successful complaint evaluation, high brand image and customer perceived value are also influential in creating customer loyalty.

It is known that the current customer is more profitable than the newly acquired customer. Companies can create barriers to Churn by increasing customer satisfaction and commitment, and the best way to achieve these factors is to create customer loyalty. It is also crucial to create loyalty in the Turkish communication market, where competition is at stake. The motivations for these companies' loyalty program implementations, the desire to create long-term relationships, to understand customer needs, and then to shape the product variety according to those needs.

As a result of the questions posed, the importance of managers' loyalty to customer loyalty, the factors that constitute loyalty and the importance of sustainability are explained. In the Turkish telecommunication market, the place of loyalty, the structure of the market and its needs have been determined and the managers have explained how customers use their strategies to keep their customers and customers in mind, and it is stated that the customer should be a system that meets their needs in order to be a permanent customer.

In the light of the above information, we can say that companies should pay attention to customers in the name of profitability and continuity in order to survive and fight in the tough Telecom sector. If an operator seeks to bring customers into the company's network, they have critical on-the-ground effects on their relationships with customers, which allows them to achieve more success than other competitive sectors. In this context, customer retention and customer loyalty play a major role in reaching the targets of Telekom companies. There are factors in the GSM Sector affecting customer loyalty and satisfaction, and strategies created for customer retention. As a result, although the use of the concept of mobile telecom and the value of the telecom sector are quite high, the market value of the country is not as high as that of the European markets. This value needs to be increased. This is only possible by meeting customer expectations and increasing product performance permanently as soon as possible.

REFERENCES

ABDOLHOSSEMI, A. K., Miremadi, A., & Aminilari, M.,2012, The impact of eCRM on Loyalty and Retention of Customers in İranian Telecommunication Sector. *İnternational Journal of Business& Management,* 7(2), 150-162.

AKRAM, M., Faheem, M. A., Dost, M. K., & Abdullah, I. ,2012, Globalization's Impacts on Pakistan's Economy and Telecom Sector of Pakistan. *International Journal of Business & Social Science*. Nisan 15, 2014 Tarihinde İnternational Journal of Business and Social Science: http://ijbssnet.com/journals/Vol_3_No_1_January_2012/32.pdf

AYDIN, S., Özer, G., & Arasil, Ö. ,2005,Customer Loyalty And The Effect of Switching Costs as AModerator Variable: A Case In The Turkish Mobile Phone Market. *Marketing Intelligence& Planing*, 23(1), 89-103.

BOWEN, John T. veShiang-Lih Chen. "The Relationship Between Customer Loyalty and Customer Satisfaction", International Journal of Contemporary Hospitality Management,Vol: 13, number: 5, 2001 ss. 213-217.

DAVIDS, M. 2007,: "Going Beyon Customer satifaction to Customer Loyalty", Newcomb Marketing Solutions, Debt 3; May/Jun. p:19-22.

DELOITTE Turkey,2014, January,*ınformation&Communications Technology*,Nisan 14, 2014 www.invest.gov.tr:http://www.invest.gov.tr/enUS/infocenter/publications/Documents/ İCT.İNDUSTRY.pdf

GULCUBUK, A.,2008,Musteri Bağliliği Yaratmada Fiyat Politikasinin Onemi. *Yönetim ve Ekonomi*, 15(1), 16-25.

GURSOY, Ş., & Umman, T.,2010,Customer Churn Analysis In Telecommunication Sector. *Journal of The School of Business Administration*, İstanbul University, 39(1), 35-49.

JAVALGI, Rajshekhar G. ve Christopher R. Moberg. "Service Loyalty: İmplications for Service Providers", Journal of Services Marketing, Vol 11:3, 1997, ss. 165-179

KARACUHA, E., Özer, G., & Arasil, Ö.,2004, Turk Gsm Sektörunde Muşteri Sadakati, Memnuniyeti, Guven Değiştirme Maliyeti Arasindaki Dinamik İlişkiler: Yapisal Denklem Modelleme Tekniği. *İktisat İsletme ve Finans*, 19(219), 46-61.

KERAMATI, A., & Ardabili, S.,2011, Churn analysis for an İranian mobile operator. *Telecommunications Policy*, 35(4), 344-356.

LEHMANN, D. R., Sunil, G., & Stuart, J. A.,2004, Valuing Customers. *Journal of Marketing Research*, 41(1), 7-18.

REİCHHELD, F. ,2001,*The Loyalty Effect: The Hidden Force Behind Growth, Profits and Lasting Value.* Nisan 29, 2014,Harvard Business School Press.

ROWLEY, Jennifer ve Jillian Dawes. "Customer Loyalty: A Relative Consept for Libraries", Library Management, vol 2: 6, 1999, ss. 345-351.

SUH, J.C., and Yi, Y., (2006): "When Brand Attitudes Affect the Customer Satisfaction-Loyalty Relation: The Moderating Role of Product İnvolvement", Journal of Consumer Psychology, 16(2), 145–155.

TREACY, M., Wiersama, F., (2001): PazarLiderlerininÖğretileri, Ceviren: İ.BernaKalinyazgan, MediaCatKitaplari, Ankara.

NOTLAR

1. This study was derived from Murat Guler's post graduate thesis which is accepted in 2015 in consultancy of Asst. Prof. Hilal Çelik at The Social Sciences Institute of Beykent University

ULUSLARARASI MATEMATİK VE FEN EĞİLİMLERİ ARAŞTIRMA (TIMSS) SINAVININ OPTİMAL ÖLÇEKLEME TEKNİKLERİ İLE ANALİZİ

Çiğdem ARICIGİL ÇİLAN

İstanbul Üniversitesi

Engin KARAMAN

Kocaeli Üniversitesi

AMAÇ: Bu çalışmada, 70 üyesi bulunan Uluslararası Eğitim Başarılarını Değerlendirme Kuruluşu- IEA'nın, düzenlemiş olduğu Uluslararası Matematik ve Fen Eğilimleri Araştırması (TIMSS -Trends in International Mathematics and Science Study) sınavı kapsamında, 4. ve 8. sınıf düzeyindeki öğrencilerin matematik ve fen bilimleri alanlarında kazandıkları bilgi ve becerilerin değerlendirilmesine yönelik bir tarama araştırması yapılmıştır.

YÖNTEM: TIMSS 2015 çalışmasına Türkiye'den 4. Sınıf da öğrenim gören 6456 öğrenci katılmıştır. Öğrencilere başarı testi ile birlikte öğrencilerin ev ve okul yaşantılarına, matematik ve fen derslerine yönelik tutumlarına, evde sahip oldukları eğitimle ilgili araç ve kaynaklar ile kişisel bilgilerine yönelik sorulardan oluşan bir anket uygulaması da gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmada, ilgili anketin verileri *Optimal Ölçekleme Tekniklerinin* bir türü olan Doğrusal Olmayan Temel Bileşenler Analizi (DOTBA) ile yorumlanmıştır.

BULGULAR: Analiz sonucunda; evlerinde 11-25 adet kitap bulunan öğrencilerin matematik dersini çok sevdiği ve öğretmenlerini derste iyi dinledikleri, kız ve erkek öğrenciler arasında tutum davranışlarının anlamlı bir fark oluşturmadığı yani homojen olduğu , kendi odası olmayan öğrencilerin evlerinde çoğunlukla internet bağlantısının da bulunmadığı, odası olan öğrencilerin çoğunluğunun internet bağlantısına sahip oldukları aynı zamanda öğretmeni dinlememek ile matematiği sevmemek arasında yüksek bir ilişki olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır.

SONUÇ: Uluslararası değerlendirme kuruluşlarının yaptığı kıyaslama ve sıralama araştırmalarının özellikle eğitim sistemimizde ki yapısal sorunların ve ihtiyaçların saptanmasında büyük önem arz ettiği aşikardır. Araştırmanın sonucunda öğrencilerin sahip oldukları materyal çeşitliliği ve teknolojik destek arttırıldıkça öğrencilerin başarı seviyeleri ve de tutum derecelerinin de doğru orantılı olarak arttığı saptanmıştır. Eğitim politikası belirleyicilerinin bu durumu göz önüne alması gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: TIMSS Sınavı, Doğrusal Olmayan Temel Bileşen Analizi

Keywords : TIMSS Exam, Non-Linear Principal Components Analysis.

JEL Kodları: C1, I21